L.Tab.II.n.

32
5 B
27

32.5.B.2

22.5.B.27

FLAVI VEGETI
RENATI, VIRI INL.
DE RE MILITARI
LIBRI QVATVOR;

Poſt omnes omnium editiones, ope veterum librorum correcti,

A

GODESCALCO STEWECHIO *Heuſdano.*

Acceſſerunt SEX. IVLI FRONTINI Strategematôn libri quatuor: ÆLIANVS De inſtruendis aciebus: MODESTVS De vocabulis rei militaris: Caſtrametatio Romanorum ex hiſtoriis POLYBII.

Acceſſit ſeorſum eiuſdem G. STEWECHI *in Fl. Vegetium* COMMENTARIVS.

Adiuncta eiuſdem G. STEWECHI & FRANCISCI MODI, in IVL. FRONTINVM Coniectanea, & Notæ.

LVGDVNI BATAVORVM,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Franciſcum Raphelengium.
CIƆ. IƆ. XCII.

32-5-B-27

IOAN. MATALIVS METELLVS SEQVANVS I. C.

ADVERSAS equitum turmas, peditúmq. cohortes,
Infracto quiſquis ſternere Marte paras;
Claſſica qui medias geſtis audire per vndas,
Et miſcere truci prœlia ſæua mari;
Oppida, ſic arces ſubuertere; cædere caſtra,
Dum fas, dumque vocat ſanus ad arma furor:
Hos, age, ne pigeat miles voluiſſe libellos,
Queis ducibus victor; queis ſine victus eris.
FLAVIVS has docuit quondam VEGETIVS artes,
FLAVIVS armiſona doctor in arte potens.
Has GODESCALCVS ſolerte STEWECHIVS auſu
Illuſtrat priſca clarus in hiſtoria.
Res magna eſt, ſummi terris moderator Olympi
Quòd ſcelerum vindex bella cruenta ciet.
Res magna eſt. iuſtis reſpublica creſcit ab armis,
Quæritur imperium, paxque ſerena ſubit.
Munere mox pacis fauſtiſſima quæque tuemur,
Viuimus; & Pietas, Relligióque viget.
Hinc tibi poſt ſuperos quæ ſurgit gloria FLAVI,
Hæc quoque STEWECHI proxima te ſeq[illegible]
Vt quaquà properet feſto Victoria plauſu,
Hoc meritò ſemper fama loquatur opus.
Sic tua STEWECHI populis modò prodit imago,
Laudibus ingenij ſuſpicienda tui.

SERENISSIMO,
ILLVSTRISSIMO,
POTENTISSIMO PRINCIPI CAROLO, CALABRIÆ, LOTHARINGIÆ, BARRI, AC GELDRIÆ DVCI, &c.

BELLVM *quidam à belluis ideò dictum volunt, Sereniſſime Princeps, quòd belluarum propria ſit, & ab omni humanitate aliena tam pernicioſa diſſenſio. Cùm enim cæteris animantibus, quaſi arma quædam, ad ſui defenſionem, Natura tribuerit; illa ipſa ſolum hominem produxerit nudum, inermem, imbecillum. Nihilominus tamen, ſimul humanum genus ius naturale negligere; vinculum cognationis, quo vniuerſi coniuncti erant, reuellere; ſibi mutuo inſidiari; bonorum denique poſſeſſionem vi eripere cœpit; ſtatim, ipſo vſu hoc introducente, mos quidam inualuit, vt rebus repetitis, neque reſtitutis, non modò ad arma confugere; verùm ſi quos caperent, pœnæ nomine, in iuſtam ſeruitutem redigere liceret. Imò ea ipſa, quæ iure gentium contrà ingenuitatem ſeruitus introducta*

eſt, iure quoque diuino confirmata. Hoc amplius, ipſo iure Canonum id denique conſtitutum ſcimus, bellum videlicet licitum eſſe, & non ſine merito geri: modò arma ſumantur ex legum præſcripto, hoc eſt auctoritate Principis aut reip.; tum iuſta de cauſa, & legibus approbata; tum bona intentione, hoc eſt, vt bello nil niſi pax quæſita videatur. Hæc quòd obſeruaret populus Iſraëliticus, neque latronum inſtar arma capeſſeret, eò factum, vt rerum omnium creator D. O. M. *Deum ſe exercituum ab iis vocari permiſerit, quàm plurimas ſuo nomine expeditiones ſuſcipi, regna extingui, transferri imperia paſſus ſit. Si quis autem à Moyſe, Ioſue, Gedeone, Sampſone, aliis ſuperatos recognouerit populos: ſi quis perpenderit ab Abrahamo, Dauide, Iuda Macbabæo, & reliquis eius æui ducibus ad internecionem cæſos exercitus; illi res bellica non tantùm licita, verùm etiam honeſta, ac grata Deo videatur neceſſe eſt. Ad vtilitatem belli, ne dicam neceſſitatem, varia quoque argumenta in medium proferri poſſunt. quale imprimis iſtud, quòd belli tempore vaſalli à vitiis auocari queunt, mercatorum arrogantia, ruſticorum inſolentia corrigi. abducuntur ſæpè ad vitam caſtrenſem,*

qui

qui domi otio ſolent torpeſcere; qui vias obſidere; maria infeſtare; vel denique latrocinia exercere ſolent. multi, inquam, bello vtiles reipublicæ, qui tempore pacis ſe ciues præbent nimis quàm perniciosos. C. Marius Cimbrorum domitor, foris dux arduus, miles fortitudine & labori ferendo impar nemini; domi temeritate & ambitione ſua patribus ac reipub. non ſemel moleſtus fuit: Præterea (quod maximè hic conſiderandum venit) belligerandi ſcientiam non ſine maximo reipub. damno amitti, nemini dubium eſt. vtpote quæ ſola non tantùm quærendis, ſed & augendis conſeruandisque rebus conueniens ac neceſſaria ſit. Hæc ſubditos, ne quid aduerſus te moliantur, continet: hoſtes, ne quâ parte tua occupent aut inuadant, abſterret, defendit. Macedones armorum virtute Aſiam ſubegerunt, Græcorum exercitus deleuerunt: at Romanorum viribus, induſtriâ, toti Aphricæ atque Europæ iugum impoſitum. Qui ipſi Romani, non tam felicitate fortunæ, quàm ſuâ ſibi diligentiâ & labore victoriam parare ſoliti. Vſi quippe milite enucleatim & diligenter lecto; omni armorum arte, atque tentamine frequenter ac ſtrenuè imbuto; per doctores idoneos ad gradum militarem, curſum, ſaltum,

natatum, omnem denique caſtrenſem proluſionem exercitato atque edocto. Mitto munera cetera, quæ ſubeunda iſtic fuerint; mitto lignorum adgeſtionem, caſtrorum munitionem, & mille alia. Atqui militem eiuſmodi, quanquam ſatis iam ſuperque exercitum, nihilominus tamen arctè contenteque habere conſueuerant. neque enim ſinebant aut luxuriâ diffluere animum, aut vires illius mollitie frangi. Continebant ergo etiam veteranum iã & plurima ſtipendia meritũ vigiliis multis, obedientia inuiolabili, ambulationibus, diſcurſionibus, aliis laboribus atque occupationibus infinitis. Quàm graue, quàm periculoſum ſit militare otiũ, res Romana documento eſt. vix enim Carthagine deletâ, ſtatim plebs in partes diuidi; Senatus in factiones abire cœpit: imò pro metu hoſtili, qui ciuitatem in bonis artibus retinuerat; ad iuuentutem acuendam pro cote fuerat; intrauere laſciuia atq. ſuperbia; gloriæ, ac dominationis certamen: nobilibus dignitatem in ſuperbiam; plebeis libertatem in lubidinem vertentibus. Neque Romæ ſolummodò, verùm foris quoque & in expeditionibus, quòd laxiùs remiſſiusque habiti eſſent milites, neque pro eo, vt par erat, exercitati, multæ ſeditiones ortæ, prælia multa infau-

ſtis

ſtis auibus commiſſa, vt plenæ ſint ea de re vete- rum hiſtoriæ. Dicendum porrò & illud eſt, duces ipſos præterquam quòd militum, præterea animi quoque ſui imperio grauiter intentos eſſe debere: ne videlicet in aduerſis deſpondeant, in proſperis ne nimium efferantur. Multi partã ſudore gloriam neſcio quâ laſciuiæ aut crudelitatis macula infecerunt: alij, re nõ malè geſta, cum laude regredi poterãt, ſi vnquam temeritas felix inueniſſet modum: nonnulli, cùm in ipſo limine ſtarent victoriæ, pedem retulerunt, voluptatibus ſe totumq. exercitum immergentes. An non Magni Alexandri gloriæ denſiſſimam nebulam luxus offudit? vbi Dario extincto, nationibus innumeris debellatis, Perſarum veſtitui ornatuique adſueuit? greges ſpadonũ in caſtris & tentoriis ſuis admiſit? arbitrio ſcorti aliis regna dedit, aliis vitam ademit? Hannibalem ducem ſtrenuum, ſi quem Carthago, ſi quem Italia vidit, Romam euntem vna voluptas reprehendit ac remorata eſt; & totius Italiæ imperium quaſi è manibus illi extorſit, magisque Campaniæ delitiæ, quàm iuga Alpium Pœno militi obfuerunt. Rurſum alij amœnitate Aſiæ degeneres, atque emolliti, quam ipſi nacti erant victoriam, aduerſario tradidêre. Neque tamen re-

3

rum ſucceſſui hæc, ſed immoderationi animi eorum, qui fortunam minùs ſuſtinuêre; aut qui vti victoriâ neſciuêre, imputanda veniunt. Multi enim è contrario, voluptatibus atque inlecebris fortunæ non aliter, quàm Circeis poculis, & Sirenum vòcibus poſthabitis, in curſu cœpto perſeuerârunt; quod ſemel decretum erat, prudenter vigilanterque perſecuti ſunt: imò, ſui ſuorumque obliti, pro patriâ ſe deuouere, quàm inglorij redire maluerunt. Vt Græcos ſilentio præteream, vnde Marcellus, Decij, Scipiones, ſexcenti alij, nominis immortalitatem adepti, quàm rebus bello geſtis? Nobilitatis prima initia vnde quæſo, quàm ab armis? Vnde ipſa Ducum, Comitum, Marchionum, Baronum, aliaque inferiorum dignitatum nomina originem traxêre? non aliunde quàm à re militari. Taceo familiarum inſignia bellico honore parta, titulos inde reportatos, agros, & alia cōmoda ibi quæſita. Taceo ſtatuas, & tropæa in memoriam rerū geſtarum Ducibus, & militibus erecta. Taceo ſummum illud, & ſeorſum bonis ſeruatum præmium, ius triumphi. Ex quibus omnibus liquidò cōſtare arbitror; illuſtri familiâ editos, nullâ re magis debere inclareſcere, quàm

laude

laude bellicâ. imò conandum iis eſſe, vt actis ſaltem, ſi non auctis bello rebus, domeſticam laudem propagent, patrum auorumq́ue gloriam altiùs extollant atq. euehant. In eam rem quàm ſtrenuè maiores tui, quàm gnauiter tu, Sereniſſime Princeps, incubueris, & noſtri, & ſuperioris æui hiſtoriæ loquuntur. in quibus Lotharingorum ac Barroducæorum Principum expeditiones, prælia, victoriæ, egregia Martiæ virtutis exempla adeò longè lateq́ue recitantur ac produntur poſteris; vt eadem illa à nobis recenſeri minimè opus ſit. Ex Galliæ, & aliorum Annalibus Caroli Lotharingiæ quondam Cardinalis induſtria, religio, pietas populis omnibus innotuit: Guiſiæ & Aumaliæ Ducum fortitudinem, prudentiam, conſtantiam totus celebrat atque decantat orbis. Superſunt etiamnum, præter Guiſianos ſucceſſores, & alij, ex Illuſtriſſima Lotharingiæ Ducum ſtirpe, tanquam ex equo Troiano progeniti, Heroës magnæ famæ, ſpei maximæ. inter quos Carolus, in præſens Vaudemontij Cardinalis, Epiſcopus ac Comes Tullenſis, cuius diligentiam, eruditionem, pietatem nemo non prædicat & admiratur. Accedunt Illuſtriſſimus Dux Mercurianus, D. Marchio de Chaucy,

prædicto fratri ſuo magnanimitate, virtute non impares. Non minùs celebre nomen, non minor gloria eorum Principum, quos Sereniſſima atque Illuſtriſſima D. Claudia, Chriſtianiſſimi Francorum regis filia, chariſſima ac deſideratiſſima coniunx, C.T. peperit. inter quos principem locum tenet Illuſtriſſimus ac Generoſiſſimus D. Henricus Marchio Muſſopuntanus. quem ſequitur cùm humanioribus, tum ſacris litteris probè imbutus, ac ſingulari pietate inter ceteros conſpicuus D. Carolus Epiſcopus Metenſis. Hi piè ac Chriſtianè ſemper ab ipſis incunabulis vſque inſtituti, omnem adhibent operam, vt maioribus ſuis pares aut ſuperiores euadant. Multas quidem domi imagines habent, quas imitentur: at nulla imitatione dignior, quàm tua, hoc eſt genitoris. te vident, ac coram intuentur, dum res geris, dum principatum adminiſtras. adſunt, dum tuos vel exteros admittis, audis: dum ſupplicantibus aut ope aut re ſubuenis. Audiunt domi, audiunt foris, patrem fortitudine non inter Principes modò, ſed inter illos quoque, quorum hæc ſola eſt virtus, excellere. corporis tui ſtaturam eximiam, membrorum compoſitionem, agilitatem, tum quod in te eſt ſupra quàm virile robur, ab omni-

omnibus audiunt commendari. Imò ſingula hæc & digniſſima eſſe Principe, & proſapiæ Diui Caroli Magni congruentiſſima. Vident liberi tui, ſimulatque inſtantibus curis parumper animus tuus laxatus eſt, nòn iam voluptates, non intempeſtiua conuiuia, ſed eas occupationes te excipere, quæ ſimul cum recreatione animi, corporis exercitionem non minorem coniunctam habent: quales ſunt venatio, aucupium, equitatio, ac quorumlibet meditatio armorum. Quæ vna res ſufficere mihi poterat, vt tibi, Sereniſſime Princeps, FL. VEGETIVM RENATVM, *bellicæ diſciplinæ ſcriptorem, multis à me laboribus emendatum & integritati reſtitutum, offerre auderem. Etſi reliqua ſint multa, quibus ad hoc faciendum impelli poteram, æquè in te atque in aulâ tuâ ſuſpicienda. In quibus ſunt magnanimitas tua, moderatio animi temperatiſſima, felicitas, potentia, benignitas, &, quæ ſingulæ ſingulos Principes ornare ſolent, in vno te congruentes & coniunctæ virtutes; vt meritò inter optimos illuſtriſſimus, inter illuſtriſſimos optimus, & inter vtroſque clementiſſimus nominari debeas. Ne quid in-*

terim

terim dicam de venerandiſſimo conſeſſu tuorum Conſiliariorum, qui ſinguli ætate prudentes, eruditione ac ſcientia ſapientes, pro Neſtore eſſe poſſint. Taceo tam frequentem numerum illuſtrium, ac nobiliſſimorum aulicorum, qui, ſi res poſtulet, conſilium pariter & auxilium adferre poſſint, mentem & manum, animum & gladium. Sed redeo ad Vegetium: quem vt ego poſt varias aliorum editiones recognoſcendum atque emaculandum ſumerem, ſolus in causâ fuit meus & in remp. & in litteras amor. Quidquid inibi laboris aut ſumptus impendi, alteri quàm Celſitudini Tuæ conſecrare nec volui, nec debui. Neque tamen id eò à me factum eſt, quaſi te lectione iſtiuſmodi librorum indigere arbitrer; ſed tantummodò vt intelligant poſteri, me hoc quale quale eſt munuſculi, Sereniſſimæ atque illuſtriſſimæ familiæ veſtræ (quod bonum, fauſtum mihi ſit) dare dedicare voluiſſe, meque vnà cum hoc opere tibi tuisque defendendum, promouendum tradidiſſe. Accipies ſpero, Sereniſſime Princeps, vtrumque æquo animo, & illa benignitate, qua ab ineunte ætate erga omnes bonos ſemper

per

per & vbique vſus es. Faxit Deus O. M. *qui te tuis, ac toti reipub. Chriſtianæ diu ſeruet incolumem, & qua adhuc fructus es felicitate ac pace, in ſummis totius orbis Chriſtiani tumultibus, eandem ille velit prouinciis tuis concedere perpetuam, ſalutarem. Vale. ex Academia veſtra Muſſipontana. Anno redempti Orbis* M. D. LXXXIV.

I. S. T.

humillimus cliens

Godeſcalcus Stevvechius.

AD LE-

VETERES de veterum diſciplina militari libros, ſi aliàs vnquam, hodie certè manibus omnium terendos arbitror. Vtinam ſupereſſent quotquot ſcripti à Græcis, quotquot ſcripti à Romanis! haberent affatim eius rei ſtudioſi, vbi deſiderium leuarent, vnde ſitim reſtinguerent. At longè aliter (neſcio quo fato) & his ſcriptoribus pariter cum aliis quoque accidit. nempe pro multis puris & Romanis vix aliud nobis reliquum fecit antiquitas præter vnam FL. VEGETII RENATI epitomen. Eam ad nos tranſmiſſam vidimus mutilam, corruptam, vt ipſum auctorem Renatum illam pro ſua non autumem agniturum fuiſſe. Laborârunt in eâ perpurgandâ magni aliquot viri ante me; nihilominus tamen mendarum ſpicilegium tantum mihi relictum, vt illud meſſem illorum exiſtumem ſuperaturum. Damus hîc VEGETIVM ope multorum codicum impreſſorum, manuſcriptorum multo quàm antehac emendatiorem. Tum de nouo vocibus multis caſtrenſibus per me ditatum, quales palæ, rutra, armaturæ, ſamiatores, ſagmarij, drungi, aliæ multæ. Taceo, quæ hoc ſigno [ ] incluſa, abiicienda indicium feci. nimirum ab adulterina manu huc accita. Varias lectiones, ſeu mauis emendationes in marginem reiicere viſum fuit: in textu ipſo nihil mutare, niſi quod libris omnibus approbaretur, improbaret ſententia, aut mens ipſius ſcriptoris. Quiſquis de his iudicaturus es, quæſo ne graue ſit ad Commentarium noſtrum recurrere; quibusque rationibus vel auctoribus ſingula à me ſtabiliantur, corroborentur, cum iudicio expendere. SEXTI IVLII FRONTINI Strategemata,

mata,& NOTIS FRANCISCI MODII amici noſtri & noſtris CONIECTANEIS iuuare tantum conamur. MODESTO autem DE VOCABVLIS REI MILITARIS non aliunde, quàm ex comparatione cum ſcriptis Vegetij noſtri medicinam facere quiuimus. Intereà, quæ de nomine Modeſti, quæ de opuſculo ipſo controuerſia aut dubitatio eſt, eam tibi, beniuole Lector, excutiendam relinquere, quàm diiudicare malui. *Scio eſſe*, qui ſcriptori huic plagij notam inurere, & quaſi Vegetij labores ſibi ſuppoſitum iuerit, inſimulare voluerint: verùm illi non animaduerterunt, puto, Vegetium ſub Valentiniano; Modeſtum ſub Tacito Imperatore floruiſſe. qui Tacitus tres Valentinianos, & vnde genus illi duxêre, Gratianum ipſum ſpatio x c. & quod excurrit annorum præceſſit. Hoc amplius, Epitomen tantùm rei militaris ex diuerſis ſcriptoribus illum conflaſſe nemini incognitum eſt. Hic verò quis fuerit, abhuc facilius eſt ſuſpicari, quàm adfirmare. Vale, bone Lector, & fruere.

FRAGMENTA

Priſcianus Grammat. lib. III.

VEGETIVS *Renatus, rei militaris lib. primo:* Sed latera eorum ſubducantur ab hoſtibus, ne poſſint vulnus accipere; & proximior dextra ſit, quæ poſſit plagam inferre.

Raphaël Volaterranus Commentar. vrbanorum libro XX.

FL. VEGETIVS *Renatus Comes Conſtantinopolitanus ſcripſit ad Valentinianum principem libros* V. *Epitomen videlicet Inſtitutorum rei militaris, de Commentariis Catonis, Auguſti, Traiani, & Hadriani principum, ac Frontini.*

ELENCHVS LIBRORVM FLAVI VEGETI RENATI.

PRIMVS *liber, lectionem edocet minorum; ex quibus locis, vel quales milites probandi ſint, aut quibus armorum exercitiis imbuendi.*

SECVNDVS *liber, veteris militiæ continet morem; aut quemadmodum pedeſtris inſtitui poſſit exercitus.*

TERTIVS *liber, omnium artium genera, quæ terreſtri prœlio neceſſaria videntur, exponit.*

QVARTVS *liber, vniuerſas machinas, quibus vel oppugnantur ciuitates, vel defenduntur, enumerat; naualíſque belli præcepta ſubnectit.*

FLAVI

FLAVI VEGETI RENATI VIRI INLVSTRIS AD Valentinianum Auguſtum INSTITVTORVM REI MILITARIS,

Ex Commentariis Catonis, Celſi, Traiani, Hadriani, & Frontini,

LIBRI PRIMI

Prologus.

ANTIQVIS *temporibus mos fuit, bonarum artium ſtudia mandare literis, atque in libros redacta offerre principibus. Quia neque rectè aliquid inchoatur, niſi poſt Deum fauerit Imperator: neque quenquam magis decet, vel meliora ſcire, vel plura, quàm principem, cuius doctrina omnibus poteſt prodeſſe ſubiectis. Quod Octauianum Auguſtum, ac bonos dehinc principes libenter habuiſſe, frequentibus declaratur exemplis. Sic regnantium teſtimoniis* * *creuit eloquentia, dum non culpatur audacia.*

* Malo, crebris

*dacia. Hac ego imitatione compulſus, dum conſidero clementiam veſtram, auſibus literarum magis ignoſcere poſſe, quàm cæteros, tanto inferiorem me antiquis ſcriptoribus eſſe vix ſenſi. licet in hoc opuſculo, nec verborum concinnitas ſit neceſſaria, nec acumen ingenij, ſed labor diligens ac fidelis: vt, quæ apud diuerſos hiſtoricos, vel armorum diſciplinam docentes, diſperſa & inuoluta celantur; pro vtilitate Romanæ proferantur in medium. De * delectu igitur atque exercitatione tyronum, per quoſdam gradus, & titulos antiquam conſuetudinem conamur oſtendere. Non quò tibi, Imperator inuicte, iſta videantur incognita, ſed vt quæ ſponte pro reipub. ſalute diſponis, agnoſcas olim cuſtodiſſe Romani imperij conditores: & in hoc paruo libello, quicquid de maximis rebus, ſempérque neceſſariis requirendum credis, inuenias.*

*Scribo, dilectu, & hîc, & infrà.

CAP. I.

*Romanos, omnes gentes ſola armorum * exercitatione viciſſe.* *Liber V exercitione

IN omni autem prælio non tam multitudo & virtus indocta, quàm ars & exercitium ſolent præſtare victoriam. Nulla enim alia re videmus populum Romanum orbem ſubegiſſe terrarum, niſi armorum exercitio, diſciplina caſtrorum, vſuque militiæ. Quid enim aduerſus Gallorum multitudinem paucitas Romana valuiſſet? Quid aduerſus Germanorum proceritatem breuitas potuiſſet audere? Hiſpanos quidem non tantùm numero, ſed etiam viribus corporum noſtris * præſtitiſſe, manifeſtum eſt. *Liber V. præſtaſſe. Aphrorum dolis, atque diuitiis ſemper impares fuimus. Græcorum artibus, prudentiaque nos vinci, nemo [vnquam] dubitauit. Sed aduerſus *omnia *Liber V. hæc omnia profuit tyronem * ſolertem eligere, *In aliquibus eſt ſoleter, quod probe. ius (vt ita dixerim) armorum docere, quotidiano exercitio roborare, quæcunque euenire in acie, atque [in] præliis poſſint, omnia in campeſtri meditatione prænoſcere, ſeuerè in deſides vindicare. Scientia enim rei bellicæ, dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere metuit, quod ſe benè didiciſſe confidit. Etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promptior eſt: rudis & indocta multitudo, expoſita ſemper ad cædem.

CAP. II.

Ex quibus regionibus tyrones legendi ſint.

RERVM ordo depoſcit, vt ex quibus prouinciis vel * regionibus tyrones legendi ſint prima parte tractetur. *Lego, nationibus Conſtat enim, in omnibus locis & ignauos &

ſtrenuos naſci. Sed tamen, & gens gentem præcedit in bello, & plaga cæli ad robur non tantùm corporum, ſed etiam animorum plurimùm valet, quo loco ea quæ à doctiſſimis hominibus comprobata ſunt, non omittam. Omnes nationes, quæ vicinæ ſunt ſoli, nimio calore ſiccatas, amplius quidem ſapere, ſed minus habere ſanguinis dicunt: ac propterea conſtantiam ac fiduciam cominus non habere pugnandi, quia metuunt vulnera, qui ſe exiguum ſanguinem habere nouerunt. Contrà, Septentrionales populi, remoti à ſolis ardoribus, inconſultiores quidem, ſed tamen largo ſanguine redundantes, ſunt ad bella promptiſſimi. Tyrones igitur de temperatioribus legendi ſunt plagis, quibus & copia ſanguinis ſuppetat ad vulnerum mortiſque contemtum, & non poſſit deeſſe prudentia, quæ & modeſtiam ſeruat in caſtris, & non parum prodeſt in dimicatione, & conſiliis.

CAP. III.

Vtrum ex agris an ex vrbibus vtiliores ſint tyrones.

SEQVITVR, vtrum de agris, an de vrbibus vtilior tyro ſit, requiramus. De qua parte nunquam credo potuiſſe dubitari, aptiorem armis ruſticam plebem, quæ ſub diuo, & in *labore nutritur; ſolis patiens; vmbræ negligens; balnearum neſcia; deliciarum ignara; ſimplicis animi; paruo contenta; duratis ad omnem laborum tolerantiam membris: cui geſtare ferrum, foſſam ducere, onus ferre, conſuetudo de rure eſt. Interdum tamen neceſſitas exigit, etiam vrbanos ad arma compelli: qui vbi nomen dedêre militiæ, primùm laborare, decurrere, portare pondus, & ſolem pulueremque ferre condiſcant. *parco victu vtantur & ruſtico, interdum ſub diuo, interdum ſub papilionibus, commorentur.

* *Quid ſi cum* VV. laboribus enutritur;

* *Omnes optimi libri*, paruo

Tunc

Tunc demum ad vſum erudiantur armorum: & ſi longior expeditio emergit, in angariis plurimùm detinendi ſunt, proculque habendi à * ciuitatis illecebris: vt eo modo, & corporibus eorum * robur accedat, & animis. Nec inficiandum eſt, poſt vrbem conditam, Romanos ex ciuitate profectos ſemper ad bellum: ſed tunc nullis voluptatibus, nullis deliciis frangebantur. Sudorem curſu & campeſtri exercitio collectum nando iuuentus abluebat in Tyberi. Idem bellator, idem agricola, genera tantùm mutabat armorum. Quod vſque adeò verum eſt, vt aranti Quintio Cincinnato * [viro optimo] dictaturam conſtet oblatam. Ex agris ergo ſupplendum robur præcipuè videtur exercitus. Neſcio enim quomodo minus mortem timet, qui minus deliciarũ nouit in vita.

Mſſ. ciuilib. illecebris:
V V. Libri, robor
* *Boni libri non agnoſcũt.*

CAP. IIII.
*Cuius ætatis tyrones * probandi ſint.*

*alij, *legendi*

NVNC, qua ætate milites legi conueniat, exploremus. Et quidem, ſi antiqua conſuetudo ſeruanda eſt, incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat. Non enim tantùm celeriùs, ſed etiam perfectiùs imbibuntur, quæ diſcuntur à pueris. Deinde militaris * alacritatis ſaltus & curſus antè tentandus eſt, quàm corpus ætate pigreſcat. Velocitas enim eſt, quæ percepto exercitio ſtrenuum efficit bellatorem. Adoleſcentes legendi ſunt, ſicut ait Saluſtius: * Nam primùm iuuentus, ſimul ac belli patiens erat, in caſtris * per laboris vſum militiam diſcebat. Melius enim eſt, vt exercitatus iuuenis cauſetur ætatem nondum aduenisse pugnandi, quàm doleat præteriiſſe. Habeat etiam ſpacium vniuerſa diſcendi. Neque enim parua, aut leuis ars videtur armorum, ſiue equitem, ſiue peditem ſagittarium velis imbuere, ſiue ſcutatum armaturæ numeros

* *Malo*, alacritas, ſaltus
* *Emendo*, Iam primũ iuuentus ſimul belli patiens erat,
* *Malunt alij Codices*, per laboré vſu

omnes, omneſque geſtus docere; ne locum deſerat; ne ordines turbet: vt miſſile & deſtinato ictu & magnis viribus iaciat; vt foſſam ducere, ſudes ſcienter figere norit, tractare ſcutum, & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre. Huic taliter inſtituto tyroni, pugnare aduerſum quoſlibet hoſtes in acie formido non erit, ſed voluptas.

Cap. V.

Qua ſtatura ſint probandi tyrones.

*In membrana eſt, Proce. tyr. quŏdam ſcio ſemper exactā, pu. ea, vt ſenos

*PROCERITATEM tyronum, à conſule Mario ſcio ſemper exactam, ita vt ſenos pedes, vel certè quinos, & denas vncias habentes inter alares equites, vel in primis legionum cohortibus probarentur. Sed tunc erat amplior multitudo; & plures militiam ſequebantur armatam. Necdum enim ciuilis pars florentiorem *adduxerat iuuentutem. Si ergo neceſſitas exegerit, non tam ſtaturæ rationem conuenit habere, quàm virium. Et ipſo Homero teſte non fallimur, qui Tydeum minorem quidem corpore, ſed fortiorem animis fuiſſe ſignificat.

*Membrana, abduxerat

Cap. VI.

Ex vultu & poſitione corporis agnoſci in eligendo, qui meliores poſſint eſſe tyrones.

SED qui delectum acturus eſt, vehementer intendat, vt ex vultu, ex oculis, ex omni conformatione membrorum eos eligat, qui implere valeant *officium bellatoris. Namq. non tantùm in hominibus, ſed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indiciis, ſicut doctiſſimorum hominum diſciplina comprehenditur: quod etiam in apibus *Mantuanus auctor dicit eſſe ſeruandum:

*Ms. officia bellatorum.

*Virg. IV. Georg.

Nam

Nam duo ſunt genera: hic melior, inſignis & ore
Et rutilis clarus ſquamis: ille horridus alter
Deſidia, latamq; trahens inglorius aluum.

Sit ergo adoleſcens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta ceruice, lato pectore, humeris muſculoſis, * valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior * cruribus, ſuris, & pedibus non ſuperflua carne diſtentis; ſed neruorum duritia collectis. Cùm hæc in tyrone ſigna deprehenderis, proceritatem non magnoperè deſideres. Vtilius eſt enim fortes milites eſſe, quàm grandes.

* *Reſtitui*, valentibus brachiis, digitis longioribus
* *Libri vv. & membranæ*, clunibus,

CAP. VII.
Cuius artis tyrones, vel eligendi ſint, vel reſpuendi.

SEQVITVR, vt cuius artis, vel eligendi, vel penitus reſpuendi ſint milites, indagemus. Piſcatores, aucupes, dulciarios, linteones, omneſque qui aliquid tractaſſe videbuntur ad gynæcea pertinens, longè arbitror pellendos à caſtris. Fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & ceruorum aprorumq. venatores, conuenit ſociare militiæ. Et hoc eſt in quo totius reipublicæ ſalus vertitur, vt tyrones non tantū corporibus, ſed etiam animis præſtantiſſimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentum in prima * delectorum examinatione conſiſtunt. Nec leue hoc officium putetur, aut paſſim quibuſcunque mandandum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum, in Sertorio præcipuè conſtat eſſe laudatum. Iuuentus enim, cui defenſio prouinciarum, cui bellorum committenda fortuna eſt, & genere, ſi copia ſuppetat, & moribus debet excellere. Honeſtas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere, facit eſſe victorem. Quid enim prodeſt, ſi exerceatur ignauus? ſi pluribus

* *Lib. ſcripti* dilectuum

ſtipendiis moretur in caſtris? Nunquam exercitus profecit tempore * [belli,] cuius in probandis tyronibus claudicârit electio. Et quantum vſu experimentiſque cognouimus, hinc tot vbique ab hoſtibus illatæ ſunt clades, dum longa pax militem negligentius incurioſiusque legit: dum honeſtiores quique ciuilia ſectantur officia, dum * poſſeſſoribus indicti tyrones, per gratiam, aut diſſimulationem * probantur, taleſque ſociantur armis, quales domini habere faſtidiunt. A magnis ergo viris magna diligentia idoneos eligi conuenit iuniores.

* *Abeſt in antiquis, & merito.*

* *Rectè Ia. Cuiacius emendabat,* poſſeſſionibus

* *Melius,* probantium tales ſociatur

Cap. VIII.

Quando tyrones ſignandi ſint.

Sed non ſtatim punctis ſignorum * inſcribendus eſt tyro delectus: verùm antè exercitio prætentandus, vt vtrum verè tanto operi aptus ſit, poſſit cognoſci. Et velocitas in illo requirenda videtur & robur: & vtrum armorum diſciplinam ediſcere valeat, vtrum habeat confidentiam militarem. Plerique enim quamuis non improbabiles videantur in ſpecie, tamen experimentis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus vtiles, & in locum eorum ſtrenuiſſimi ſubrogandi ſunt. In omni enim conflictu non tam prodeſt multitudo quàm virtus. Signatis itaque tyronibus per quotidiana exercitia, armorum eſt demonſtranda doctrina. Sed huius rei vſum diſſimulatio longæ ſecuritatis aboleuit. Quem inuenias qui docere poſſit, quod ipſe non didicit? De hiſtoriis ergo vel libris nobis antiqua conſuetudo repetenda eſt. Sed illi res geſtas & euentus tantùm ſcripſere bellorum, iſta, quæ nunc quærimus, tanquam nota linquentes. Lacedæmonij quidem, & Athenienſes, aliique Græcorum in libros retulere complura, quæ τακτικὰ vocantur. Sed nos diſciplinam militarem populi Romani debemus

* *Codices optimi,* ſcribendus

debemus inquirere, qui ex paruiſſimis finibus imperium ſuum penè ſolis regionibus, & mundi ipſius fine diſtendit. Hæc neceſſitas compulit euolutis auctoribus, ea me in hoc opuſculo fideliſſimè dicere, quæ Cato ille Cenſorius de diſciplina militari ſcripſit: quæ Cornelius Celſus, quæ Frontinus perſtringenda duxerunt; quæ Paternus diligentiſſimus iuris militaris aſſertor in libros redegit; quæ Auguſti, & Traiani, Adrianique conſtitutionibus cauta ſunt. Nihil enim mihi auctoritatis aſſumo, ſed horum, quos ſuprà retuli, quæ diſperſa ſunt, velut [in ordinem] epitomata conſcribo.

Cap. IX.

Ad gradum militarem, & curſum & ſaltum exercendos tyrones.

PRIMIS ergo meditationum auſpiciis, tyrones militarem edocendi ſunt gradum. Nihil enim magis in itinere vel in acie cuſtodiendum eſt, quàm vt omnes milites incedendi ordinem ſeruent. Quod aliter non poteſt fieri, niſi * [vt] aſſiduo exercitio ambulare celeriter, & æqualiter diſcant. Periculum enim ab hoſtibus ſemper grauiſſimum ſuſtinet diuiſus, & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu, viginti millia paſſuum, horis quinque duntaxat æſtiuis conficienda ſunt. Pleno autem gradu, qui citatior eſt, totidem horis viginti quatuor [millia] peragenda ſunt. Quicquid addideris, iam curſus eſt, cuius ſpacium non poteſt diffiniri. *Sed ad curſum præcipuè aſſuefaciendi ſunt iuniores, vt maiore impetu in hoſtem procurrant: vt loca opportuna celeriter, cùm vſus aduenerit, occupent; vel aduerſariis idem facere volentibus, præoccupent: vt ad explorandum alacriter pergant, alacriùs redeant: vt fugientium terga faciliùs comprehendant. Ad ſaltum etiam

* *Vox iſta nihili eſt.*

* *Quid ſi ex VV. recipiamus,* Sed & curſu.

quo vel foſſæ tranſiliuntur, vel impediens aliqua altitudo ſuperatur, exercendus eſt miles: vt cùm eiuſmodi difficultates euenerint, poſſit ſine labore tranſire. Præterea in ipſo conflictu ac dimicatione telorum bellator cum curſu ſaltuque veniens, aduerſatij perſtringit oculos, mentemque deterret, priusq. plagam infligit, quàm ille ad cauendum vel ad reſiſtendum certè ſe præparet. De exercitio Cn. Pompel Magni Saluſtius hoc memorat: Cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte certabat. Neque enim ille aliter potuiſſet par eſſe Sertorio, niſi ſeſe, & ſuos milites, frequentibus exercitiis præparaſſet ad prœlia.

CAP. X.

Ad vſum natandi exercendos tyrones.

NATANDI vſum æſtiuis menſibus omnis æqualiter debet tyro condiſcere, non enim pontibus ſemper flumina tranſeuntur, ſed & cedens & inſequens natare cogitur frequenter exercitus. Sæpè repentinis imbribus vel niuibus ſolent exundare torrentes. Et ignorantia non ſolùm ab hoſte, ſed etiam ab ipſis aquis diſcrimen incurrit: ideoque Romani veteres, quos tot bella, & continuata pericula, ad omnem rei militaris erudierant artem, campum Martium vicinum Tyberi delegerunt: in quo iuuentus poſt exercitium armorum, ſudorem pulueremque dilueret, ac laſſitudinem curſus, natandi labore deponeret. Non ſolùm autem pedites, ſed & equites ipſoſque equos vel lixas (quos *galerios vocant) ad natandum exercere percommodum eſt, ne quid imperitis, cùm neceſſitas incumbit, eueniat.

* *Infrà Vegetio dicuntur galearij.*

CAP. XI.

Quemadmodum ad ſcuta viminea, vel ad palos antiqui exercebant tyrones.

ANTIQVI (ſicut inuenitur in libris) hoc genere exercuere tyrones. Scuta de vimine in modum cratium corrotundata texebant: ita vt duplum pondus cratis haberet, quàm ſcutum publicum habere conſueuit. Idemque clauas ligneas, * duplicis æquè ponderis, pro gladiis tyronibus dabant. Eoque modo non tantùm manè, ſed etiam poſt meridiem exercebantur ad palos. Palorum enim vſus nō ſolùm militibus, ſed etiam gladiatoribus plurimùm prodeſt. Nec vnquam aut arena, aut campus inuictum armis virum probauit, niſi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A ſingulis autem tyronibus ſinguli pali defigebantur in terram, ita vt nutare non poſſent, & ſex pedibus eminerent. Contra illum palum, tanquam contra aduerſarium, tyro cum crate illa, & claua; velut cum gladio ſe exercebat, & ſcuto: vt nunc quaſi caput, aut faciem peteret, nunc [à] lateribus minaretur, interdum contenderet poplites & crura ſuccidere, * recederet, aſſultaret, inſiliret, & quaſi præſentem aduerſarium, ſic palum omni impetu, omni bellandi arte tentaret. In qua meditatione ſeruabatur illa cautela, vt ita tyro ad inferendum vulnus inſurgeret, * ne qua ex parte ipſe pateret ad plagam.

Quid ſi, dupli

Suppleo ex ductu V V. accederet, recederet,

Lege, ne qua parte

CAP. XII.

Non cæſim, ſed punctim ferire docendos tyrones.

PRÆTEREA non cæſim, ſed punctim ferire diſcebant. Nam cæſim pugnantes nō ſolùm facilè vicere, ſed etiam deriſere Romani. Cæſa enim quouis impetu

petu veniat, non frequenter interficit: cùm & armis vitalia defendantur, & oſſibus. At contrà puncta, duas vncias adacta, mortalis eſt. Neceſſe eſt enim, vt vitalia penetret, quicquid immergitur. Deinde dum cæſa infertur, brachium dextrum latuſque nudatur. Puncta autem tecto corpore infertur, & aduerſarium ſauciat antè quàm * videatur. Ideoque ad dimicandum hoc præcipuè genere vſos eſſe conſtat Romanos: * duplicis autem ponderis illa cratis & claua ideò dabantur, vt cùm vera & leuiora tyro arma ſumſiſſet, velut grauiore pondere liberatus, ſecurior alacriorque pugnaret.

* *In pleriſque eſt, videat.*
* *Rectius*, dupli

CAP. XIII.

Armaturam docendos tyrones.

PRÆTEREA illo exercitij genere, quod armaturam vocant, & à campi * doctoribus traditur, imbuendus eſt tyro. Qui vſus vel ex parte ſeruatur. Conſtat enim etiam nunc in omnibus prœliis * armaturis melius pugnari, quàm ceteris. Ex quo intelligi debet, quantum exercitatus miles inexercitato ſit melior. cùm armatura vtcunque eruditi, reliquos contubernales ſuos bellandi arte præcedant. Ita autem ſeuerè apud maiores exercitij diſciplina ſeruata eſt, vt & doctores armorum *duplicibus remunerarentur annonis: & milites, qui parum in illa * proluſione profecerant, pro frumento hordeũ cogerentur accipere: nec antè eis in tritico redderetur annona, quàm ſub præſentia præfecti legionis, tribunorum vel principum, experimentis datis, oſtendiſſent ſe omnia, quæ erant in militari arte, compleſſe. Nihil enim neque firmius, neque felicius, neque laudabilius eſt repub. in qua abundant milites eruditi. Non enim veſtium nitor, vel auri, argenti, gemmarumque copiæ, hoſtes, aut ad reuerentiam noſtram, aut ad gratiam

* *Reſtitue*, ductoribus
* *Vulgò erat*, armaturam melius pugnare, quàm ceteros.
* *Libri optimi iterum*, duplis
* *Aliàs*, prælaſione, *vtrumque bonis auctoribus vſurpatum.*

tiam inclinant, ſed ſolo terrore ſubiguntur armorum. Deinde in aliis rebus (ſicut ait Cato) ſi quid erratum eſt, poteſt [poſtmodum] corrigi, præliorum delicta emendationem non recipiunt: cùm pœna ſtatim ſequatur errorem. Aut enim confeſtim pereunt, qui ignauè imperiteque pugnauerint: aut in fugam verſi, victoribus vltrà pares eſſe non audent.

Cap. XIIII.

Ad miſſilia iacienda exercendos tyrones.

Sed ad incœptum reuertor, tyro, qui cum claua exercetur ad palum, haſtilia quoque ponderis grauioris, quàm vera futura ſunt iacula, aduerſus illum palum, tanquam aduerſus hominem iactare compellitur. In qua re armorum doctor attendit, vt magnis viribus haſtile contorqueat, vt deſtinato ictu vel in palum, vel iuxta dirigat miſſile. Eo enim exercitio & lacertis robur accreſcit, & iaculandi peritia atque vſus acquiritur.

Cap. XV.

Sagittis tyrones exercendos diligenter.

Sed propè tertia, vel quarta pars iuniorum, quæ aptior potuerit reperiri, arcubus ligneis, ſagittiſque luſoriis, ad illos ipſos ſemper exercenda eſt palos. Ac doctores ad hanc rem artifices eligendi: & maior adhibenda ſolertia, vt arcum ſcienter teneant, vt fortiter impleant; vt ſiniſtra fixa ſit, & dextera cum ratione ducatur; vt ad illud, quod feriendum eſt, oculus pariter animuſque conſentiant; vt ſiue in equo, ſiue in terra, rectum ſagittare * doceant. Quam artem, & diſci opus eſt diligenter, & quotidiano vſu exercitioque ſeruari. *Al. doceatur.*
Quantum autem vtilitatis boni ſagittarij in prœliis habeant, & Cato in libris De diſciplina militari euidenter oſten-

** Redundare libri clamant, ſi ſerti & ſententia.*

oſtendit, & Claudius pluribus iaculatoribus* [antè] inſtitutis atque perdoctis, hoſtem, cui prius impar fuerat, ſuperauit. Aphricanus quidem Scipio, cùm aduerſum Numantinos, qui exercitum populi Romani ſub iugum miſerant, eſſet acie certaturus, aliter ſe ſuperiorem futurum [eſſe] non credidit, niſi in omnibus centuriis lectos ſagittarios miſcuiſſet.

Cap. XVI.
Ad iactandos lapides exercendos tyrones.

Ad lapides verò, vel manibus, vel fundis iaciendos, exerceri diligenter conuenit iuniores. Fundarum [autem] vſum primi Balearium inſularum habitatores & inueniſſe, & ita peritè exercuiſſe dicuntur, vt matres paruos filios nullum cibum contingere ſinerent, niſi quem ex funda deſtinato lapide percuſſiſſent. *Sæpè* enim aduerſum bellatores caſſidibus, cataphractis, loricisque munitos, teretes lapides de funda, vel fuſtibalo deſtinati, ſagittis ſunt omnibus grauiores: cum membris integris, letale tamen vulnus importent: & ſine inuidia ſanguinis, hoſtis lapidis ictu intereat. In omnibus autem veterum prœliis funditores militaſſe nullus ignorat. Quæ res ideo ab vniuerſis tyronibus frequenti exercitio diſcenda eſt, quia fundam portare, nullus eſt labor. Et interdum euenit, vt in lapidoſis locis conflictus habeatur, vt aut mons ſit aliquis defendendus aut collis, aut ab oppugnatione caſtellorum ſiue ciuitatum, lapidibus barbari fundisque pellendi ſint.

Cap. XVII.
De exercitio plumbatarum.

** In m. l. exercitio.*

Plvmbatarvm quoque * exercitatio (quos Martiobarbulos vocant) tradenda eſt iunioribus. Nam

Nam in Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ ſena millia militum habuerunt: quæ quòd his telis ſcienter vtebantur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore ſtrenuiſſimè conſtat omnia bella confecta: vſque eò, vt Diocletianus & Maximianus, cùm ad imperium perueniſſent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos, Iouianos, atque Herculianos cenſuerint appellandos, eoſque cunctis legionibus prætuliſſe doceantur. Quinos autem Martiobarbulos inſertos ſcutis portare conſueuerunt: quod ſi opportunè milites * iaciunt, propè ſagittariorum ſcutati * mutuari videntur officium. Nam hoſtes, equoſque conſauciant, priuſquàm non modò ad manum, ſed ad ictum miſſilium potuerit perueniri.

* VV. iactant
* In optimis Mſ. & VV. imitari

Cap. XVIII.

Quemadmodum ad aſcendendos equos tyrones exercendi ſint.

Non tantùm autem à tyronibus, ſed etiam à * ſtipendiariis militibus ſalitio equorum diſtrictè eſt ſemper * exacta. Quem vſum vſque ad hanc ætatem, licet iam cùm diſſimulatione, perueniſſe manifeſtum eſt. Equi lignei hyeme ſub tecto, æſtate ponebantur in campo: ſuper hos iuniores primò inermes, dum conſuetudine proficerent, * demum armati cogebantur aſcendere. Tantaque cura erat, vt non ſolùm à dextris, ſed etiam à ſiniſtris [partibus] & inſilire & deſilire condiſcerent, euaginatos etiam gladios, vel contos tenentes. Hoc enim aſſidua meditatione faciebant, ſcilicet vt in tumultu prœlij ſine mora aſcenderent, qui tam ſtudioſè exercebantur in pace.

* Ex Mſ. & aliis lego, ab ſtipendioſis
* Ex iiſdem. exercenda
* Scribo, deinde

CAP. XIX.

Ad portandum pondus exercendos tyrones.

PONDVS quoque baiulare vſque ad 60. libras, & iter facere gradu militari, frequentiſſimè cogendi ſunt iuniores, quibus in arduis expeditionibus neceſſitas imminet annonam pariter & arma portandi. Nec hoc credatur eſſe difficile, ſi vſus acceſſerit: nihil enim eſt, quod non aſſidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquos milites factitauiſſe, Vergilio ipſo teſte, cognoſcitur; qui ait: *

*Virgil. III. Georg.

Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis
Iniuſto ſub faſce viam cùm carpit, & hoſti
Ante expectatum poſitus ſtat in agmine caſtris.

CAP. XX.

Quo armorum genere vſi ſint antiqui.

LOCVS exigit, vt quo armorum genere, vel inſtruendi, vel muniendi ſint tyrones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus conſuetudo deleta eſt: nam licet exemplo Gotthorum & Alanorum Hunnorumque equitum arma profecerint, pedites *[tamen] conſtat eſſe nudatos. Ab vrbe enim condita vſque ad tempus D. Gratiani, & cataphractis & galeis muniebatur pedeſtris exercitus. Sed cùm campeſtris exercitatio interueniente negligentia, deſidiaque ceſſaret, grauia videri arma cœperunt, quæ rarò vtique milites induebant. Itaque ab imperatore poſtulant, primò cataphractas, deinde * caſſides deponere: ſic detectis pectoribus & capitibus, congreſſi contra Gotthos milites noſtri, multitudine ſagittariorum ſæpe deleti ſunt: nec poſt tot clades, quæ vſque ad tantarum vrbium excidia peruenerunt, cuiquam curæ fuit, vel cataphractas vel

*Damnant libri, locutione non inſolenti.

* Al. caſſideſ ſe debere refundere: de quo vide Notas meas.

vel galeas pedeſtribus reddere. Ita fit, vt non de pugna, ſed de fuga cogitent, qui in acie nudi exponuntur ad vulnera. Quid enim pedes ſagittarius ſine cataphracta, ſine galea, qui cum arcu ſcutum tenere non poteſt, faciat? Quid ipſi draconarij, atque ſigniferi, qui ſiniſtra manu haſtas gubernant, in prœlio facient, quorum & capita nuda eſſe conſtat, & pectora? Sed grauis pediti lorica videtur, & galea fortaſſe, * rarò meditanti arma, rarò tractanti. Cæterùm quotidianus vſus non laborat, etiam ſi oneroſa geſtauerit. Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum, ferre non poſſunt, detectis corporibus & vulnera ſuſtinere coguntur & mortes: &, quod eſt grauius [& turpius] aut capi, aut certè fuga rempublicam prodere. Sic dum exercitium laboremque declinant, cum maximo dedecore trucidantur, vt pecudes. Vnde enim apud antiquos Murus dicebatur pedeſtris exercitus: niſi quòd pilatæ legiones præter ſcuta etiam cataphractis galeisque fulgebant? vſque eò, vt ſagittarij ſiniſtra brachia manicis munirentur. Pedites autem ſcutati, præter cataphractas & galeas, etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogerentur accipere. Sic erant muniti illi, qui in prima acie pugnantes Principes, in ſecunda Haſtati, in tertia Triarij vocabantur. Sed Triarij genibus poſitis ſolebant intra ſcuta ſubſidere, ne ſtantes vulnerarentur, venientibus telis: & cùm neceſſitas poſtulaſſet, tanquam requieti vehementiùs inuaderent hoſtes, à quibus conſtat ſæpe factam eſſe victoriam, cùm haſtati illi, & qui priores ſteterant, interiiſſent. Erant autem apud veteres inter pedites, qui dicebantur leuis armaturæ funditores, & ferentarij: qui præcipuè in cornibus locabantur, & à quibus pugnandi ſumebatur exordium: ſed hi & velociſſimi & exercitatiſſimi legebantur. Nec erant admodum multi; qui cedentes (ſi prœlij neceſſitas compuliſſet) inter prin-

* *Legendum continuo*, rarò meditanti, rarò arma tractanti.

ter principia legionum recipi ſolebant, ita vt acies immota conſiſteret. Vſque ad præſentem propè ætatem conſuetudo permanſit, vt omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant, ex pellibus vterentur: quod propterea ſeruabatur, ne grauis galea videretur in prœlio homini, qui geſtabat aliquid ſemper in capite. Miſſilia autem, quibus vtebatur pedeſtris exercitus, pila vocabantur, ferro ſubtili trigono præfixa, vnciarum nouem ſiue pedali, quod in ſcutum fixum non poſſet abſcindi, & loricam, ſcienter ac fortiter directum, facilè perrumpit. cuius generis apud nos iam rara ſunt tela. Barbari autem ſcutati pedites, his præcipuè vtuntur, quas bebras vocant, & binas etiam ac ternas in prœliis portant. Sciendum præterea, cùm miſſilibus agitur, ſiniſtros pedes in antè milites habere debere: ita enim vibrandis ſpiculis vehementior ictus eſt. Sed cùm ad pila (vt appellant) venitur, & manu ad manum gladiis pugnatur, tunc dextros pedes in antè milites habere debent: vt & latera eorum ſubducantur ab hoſtibus, ne poſſint vulnus accipere, & proximior dextra ſit, quæ plagam poſſit inferre. Inſtruendos igitur ac protegendos omni arte pugnandi, quocunque genere armorum conſtat eſſe tyrones. Neceſſe eſt enim, vt dimicandi acriorem ſumat audaciam, qui munito capite vel pectore non timet vulnus.

CAP. XXI.
De munitione caſtrorum.

CASTRORVM quoque munitionem debet tyro condiſcere: nihil enim, neque tam ſalutare, neque tam neceſſarium inuenitur in bello: quippe ſi rectè conſtituta ſunt caſtra, ita intra vallum ſecuri milites dies noctesque peragunt, etiam ſi hoſtis quaſi obſideat, muratam ciuitatem videantur ſecum vbique portare. Sed huius

huius rei ſcientia prorſus intercidit: nemo enim iam diu ductis foſſis, præfixiſque ſudibus caſtra conſtituit. Sic diurno vel nocturno ſuperuentu equitum barbarorum, multos exercitus ſcimus frequenter afflictos. Non ſolùm autem * confidentes ſine caſtris iſta patiuntur, ſed cùm in acie caſu aliquo cœperint cedere, munimenta caſtrorum, quò ſe recipiant, non habent, & more animalium * multi cadunt. Nec prius moriendi finis fit, quàm hoſtibus voluntas defuerit perſequendi.

*Corrigo, confidentes, etſi non nuner [illegible] tru.

* *Lege meo periculo*, inulti

CAP. XXII.

In quibus locis conſtituenda ſint caſtra.

CASTRA autem, præſertim hoſte vicino, tuto ſemper facienda ſunt loco: vbi & lignorum & pabuli & aquæ ſuppetat copia. Et ſi diutius commorandum ſit, loci ſalubritas eligetur. Cauendum etiam ne mons ſit * vicinus altior, qui ab aduerſariis captus, poſſit officere. Conſiderandum [etiam] ne torrentibus inundari conſueuerit campus, & hoc caſu vim patiatur exercitus. Pro numero autem militum, vel impedimentorum munienda ſunt caſtra, ne maior multitudo conſtipetur in paruis, néve paucitas in latioribus vltrà quàm oportet cogatur extendi.

* *Malim*, vicinior, aut altior,

CAP. XXIII.

Quali ſpecie delineanda ſint caſtra.

INTERDUM autem quadrata, interdum trigona, interdum ſemirotunda, prout loci qualitas aut neceſſitas poſtulauerit, caſtra facienda ſunt. Porta autem, quæ appellatur prætoria, aut Orientem ſpectare debet, aut illum locum qui [ad] hoſtes reſpicit: aut ſi iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam eſt profecturus exercitus, intra quam primæ centuriæ, hoc eſt,

cohortes, papiliones tendunt,& dracones, & ſigna conſtituunt. Decumana autem porta, quæ appellatur, poſt * prætoriam eſt, per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.

* *Mſ.* prætorium

Cap. XXIIII.
Quo genere munienda ſint caſtra.

Castrorvm autem diuerſa triplexque munitio eſt. Nam ſi nimia neceſſitas non premit, ceſpites circumciduntur è terra, & ex illis velut murus inſtruitur, altus tribus pedibus ſupra terram, ita vt * ante ſit foſſa de qua leuati ſint ceſpites: deinde tumultuaria foſſa fit lata pedes nouem, & alta pedes ſeptem. Sed vbi vis acrior imminet hoſtium, tunc legitima foſſa ambitum conuenit munire caſtrorum, ita vt 12. pedes lata ſit, & alta ſub linea (ſicut appellant) pedes nouem. Suprà autem ſepibus hinc inde factis, quæ de foſſa egeſta fuerit terra congeritur, & creſcit in altum quatuor pedes. Sic fit vt ſit alta tredecim pedes, duodecim lata: ſupra quam ſudes de lignis fortiſſimis, quas milites portare conſueuerunt, præfiguntur. Ad quod opus ligones, * raſtra, qualos, aliaque vtenſilium genera habere conuenit ſemper in promtu.

* *Vera lectio eſt,* in ante

* *Audeo legere,* rutra, *quanquam libri omnibus reclamantibus.*

Cap. XXV.
Quemadmodum munienda ſint caſtra, cùm hoſtis immineat.

Sed facile eſt abſentibus aduerſariis caſtra munire, verùm ſi hoſtis incumbat, tunc omnes equites, & media pars peditum, ad propulſandum impetum ordinantur in acie, reliqui poſt ipſos ductis foſſis muniunt caſtra: & per præconem indicatur, quæ centuria prima, quæ ſecunda, quæ tertia, donec opus omne compleuerit.

Poſt

Poſt hoc à centurionibus foſſa inſpicitur, ac menſuratur, & vindicatur in eos, qui negligentiùs fuerint operati. Ad hunc ergo vſum inſtituendus eſt tyro, vt cùm neceſſitas poſtulauerit, ſine perturbatione, & celeriter, & cautè poſſit caſtra munire.

CAP. XXVI.

Quemamodum exerceantur tyrones, vt in acie ordines & interualla cuſtodiant.

NIHIL magis prodeſſe conſtat in pugna, quàm vt aſſiduo exercitio milites in acie diſpoſitos ordines * [indefinenter] ſeruent, nec * vltra, quàm expedit, aut conglobent agmen, aut laxent. Nam vt conſtipati perdunt ſpacia pugnandi, & ſibi inuicem impedimento ſunt: ita rariores atque interlucentes, aditum perrumpendi hoſtibus * præſtant. Neceſſe eſt autem ſtatim metu vniuerſa confundi, ſi interciſa acie ad dimicantium terga hoſtis acceſſerit. Producendi ergo tyrones ſunt ſemper ad campum, & ſecundum matriculæ ordinem in aciem dirigendi, ita vt primò ſimplex extenſa ſit acies, ne quos ſinus, ne quas habeat curuaturas: vt æquali legitimoque ſpacio miles diſtet à milite. Tunc præcipiendum, vt ſubitò duplicent aciem, ita vt in ipſo impetu, is ad quem reſpondere ſolent, ordo ſeruetur. Tertiò præcipiendum, vt quadratam aciem repentè conſtituant: quo facto in trigonum (quem cuneum vocant) acies ipſa * mutanda eſt. Quæ ordinatio plurimùm prodeſſe conſueuit in bello. Iubetur etiam vt inſtruant orbes, quo genere cùm vis hoſtium interruperit aciem, reſiſti ab exercitatis militibus conſueuit, ne omnis multitudo fundatur in fugam, & graue diſcrimen immineat. Hæc ſi iuniores aſſidua meditatione perceperint, faciliùs in ipſa dimicatione ſeruabunt.

* *Libri melioris nota non recipiunt.*
* *Iidem præ ſe ferunt*, necubi contra
* *In iiſdem videas*, dabunt.

V V. *aliquot, itē Med. ſtus*, vertenda eſt.

CAP. XXVII.

Quantum ſpacium ire, vel redire debeant, vel quoties in menſe exerceri, cùm educuntur milites ambulatum.

PRÆTEREA & vetus conſuetudo permanſit, & diui Auguſti atque Hadriani conſtitutionibus præcauetur, vt ter in menſe, tam equites quàm pedites, educantur ambulatum: hoc enim verbo, hoc exercitij genus nominant. Decem millia paſſuum armati inſtructique omnibus telis pedites, militari gradu ire, ac redire iubebantur in caſtra, ita vt aliquam itineris partem curſu alacriore conficerent. Equites quoque diuiſi per turmas, armatique, ſimiliter tantum itineris peragebant, ita vt *ad equeſtrem meditationem interdum ſequerentur, interdum cederent, & recurſu quodam * impetus repararent. Non ſolùm autem in campis, ſed etiam in cliuoſis & arduis locis, & aſcendere & deſcendere vtraque acies cogebatur, vt nulla res vel caſus prorſus pugnantibus poſſet accidere, quam non antè boni milites aſſidua exercitatione didiciſſent.

* *Liber Mſ.* ad æqualem * *Mal'ùt membrana* in prœliis repedarent.

CAP. XXVIII.

De adhortatione rei militaris, Romanæq; virtutis.

HÆC fidei ac deuotionis intuitu, Imperator inuicte, de vniuerſis auctoribus qui rei militaris diſciplinam literis mandauerunt, in hunc libellum enucleata congeſſi, vt in delectu atque exercitatione tyronum, ſi quis diligens velit exiſtere, ad antiquæ virtutis imitationem facilè corroborare poſſit exercitum. Neque enim degenerauit in hominibus Martius calor, nec effœtæ ſunt terræ, quæ Lacedæmonios, quæ Athenienſes, quæ Marſos,

Marſos, quæ Samnites, quæ Pelignos, quæ ipſos progenuêre Romanos. Nonne Epirotæ armis plurimùm aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Theſſali, ſuperatis Perſis vſque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & * Medos, ac Thraces, in tantum bellicoſos ſemper fuiſſe manifeſtum eſt, vt ipſum Martem fabulæ apud eos natum eſſe confirment. Longum eſt, ſi vniuerſarum prouinciarum vires enumerare contendam, cùm omnes in Romani Imperij ditione conſiſtant. Sed longæ ſecuritas pacis, homines partim ad *delectationem ocij, partim ad ciuilia traduxit officia. Ita cura exercitij militaris primò negligentiùs agi, poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in obliuionem perducta cognoſcitur: nec aliquis hoc ſuperiore ætate accidiſſe miretur, cùm poſt primum Punicum bellum, viginti, & quod excurrit, annorum pax; ita Romanos illos vbique victores ocio & armorum deſuetudine eneruauerit; vt ſecundo Punico bello Hannibali pares eſſe non poſſent. Tot * itaque conſulibus, tot ducibus, tot exercitibus amiſſis, tunc demum ad victoriam peruenerunt, cùm vſum exercitiumque militare condiſcere potuerunt. Semper ergo legendi & exercendi ſunt iuniores. Vilius enim conſtat erudire armis ſuos, quàm alienos mercede conducere.

*Libri optimi conſtanter, Mœſos, & id rectum eſt.

*VV. aliquot habent dilectionem

* Liber meus mauult vbique

FLAVI VEGETI RENATI DE RE MILITARI, LIBRI SECVNDI

Prologus.

INSTITVTA *maiorum artis armaturæ pleniſſimè clementiam veſtram peritiſſimeq́; retinere, cōtinuis declaratur victoriis ac triumphis. Siquidem indubitata approbatio artis ſit, rerum ſemper effectus. Verùm tranquillitas tua, Imperator inuicte, altiori conſilio, quàm mens terrena poterat concipere, ex libris* * *antiqua deſiderat, cùm ipſam antiquitatem factis recentibus antecedat. Igitur cùm hæc literis breuiter comprehendere, maieſtati veſtræ nō tam diſcenda, quàm recognoſcenda præciperer, certauit ſæpius deuotio cum pudore. Quid enim audacius, quàm domino ac principi generis humani, domitori omnium gentium barbararū, aliquid de vſu ac diſciplina inſinuare bellorum? niſi fortè iuſſiſſet fieri quod ipſe geſſiſſet. rurſum tanti Imperatoris non obedire mandatis, plenum ſacrilegij videbatur atque periculi. Miro itaque* * *timore in parendo audax factus ſum, dum metuo videri audacior, ſi* * *negaſſem. Ad quam*

* Alias, antiquorum ea

* In pleriſque eſt, modo

* In iiſdem, neglexiſſem.

quam temeritatem, præcedens me indulgentiæ veſtræ perennitas animauit. Nam libellum de delectu atque exercitatione tyronum, dudum tanquam famulus obtuli: nec tamen culpatus abſceſſi. Nec formido iuſſum aggredi opus, quod ſpontaneum ceſſit impunè.

CAP. I.

In quot genera diuidatur res militaris.

RES igitur militaris (ſicut Latinorum egregius auctor, carminis ſui teſtatur exordio) armis conſtat & viris. Hæc in tres diuiditur partes, Equites, Pediteſ, Claſſes. Equitum alæ dicuntur, ab eo quòd ad ſimilitudinem alarum ab vtraque parte protegant acies: quæ nunc vexillationes vocantur * à velo, quia velis, hoc eſt, * flammulis vtuntur. Eſt & aliud genus equitum, qui legionarij vocantur, propterea quòd connexi ſunt legioni: ad quorum exemplum ocreati equites ſunt inſtituti. Claſſium item duo genera ſunt. Vnum liburnarum, aliud luſoriarum. Equitibus campi; claſſibus maria & flumina; peditibus colles, vrbes, plana, & abrupta ſeruantur. Ex quo intelligitur, magis reipublicæ neceſſarios pedites, qui poſſunt vbique prodeſſe. Et maior numerus * peditum, ſumtu & expenſa minore nutritur. Exercitus ex re ipſa atque opere exercitij, nomen accepit, vt ei nunquam liceret obliuiſci, quod vocabatur. Verùm ipſi pedites, in duas diuiſi ſunt partes, hoc eſt, in auxilia & legiones. Sed auxilia à ſociis, vel fœderatis gentibus mittebantur. * Romana autem virtus, præcipuè in legionum ordinatione præpollet. Legio autem ab elegendo appellata eſt: quod vocabulum eorum

* *Membrana habent*, ab eo quòd velis,

* *Forte*, Hammeolis

* V V. *conſtanter*, militum, *quid ſi vtroque caueamus?*

* *Lege*, Romana autẽ res,

rum deſiderat fidem atque diligentiam,qui milites probant. in auxiliis minor, in legionibus longè amplior conſueuit militum numerus aſſcribi.

CAP. II.

Quid inter legiones, & auxilia interſit.

DENIQVE Macedones, Græci, Dardani, phalanges habuerunt, & in vna Phalange armatorum octo milia cenſuerunt. Galli atque Celtiberi, pluresque barbaricæ nationes, cateruis vtebantur in prœlio, in quibus erant ſena milia armatorum. Romani legiones habent, in quibus ſinguli ſena milia, interdum amplius, militare conſueuerunt. Quid autem inter legiones, & auxilia intereſſe videatur, expediam. Auxiliares conducuntur ad prœlium, ex diuerſis locis, ex diuerſis *muneribus venientes: nec diſciplina inter ſe, nec notitia, nec affectione conſentiunt. Aliâ inſtituta, alius inter eos eſt vſus armorum. Neceſſe eſt autem tardiùs ad victoriam peruenire, qui diſcrepant antequam dimicent. Denique cùm in expeditionibus plurimùm proſit, omnes milites vnius præcepti ſignificatione conuerti, non poſſunt æqualiter iuſſa complere, qui antè pariter non fuerunt. Tamen hæc ipſa ſi ſolennibus diuerſiſque exercitiis propè quotidie roborentur, non mediocriter iuuant. Nam legionibus ſemper auxilia, tanquam leuis armatura in acie iungebantur, vt in his prœliandi magis adminiculum eſſet, quàm principale ſubſidium. Legio autem propriis cohortibus plena, cùm grauem armaturam, hoc eſt, principes haſtarios, triarios, anteſignanos: item leuem armaturam, hoc eſt, ferentarios, ſagittarios, funditores, baliſtarios; cùm proprios & ſibi inſitos equites legionarios, iiſdem matriculis teneat: cùm vno animo, parique conſenſu caſtra muniat; aciem inſtruat,

* numeris *genuina lectio eſt.*

inſtruat, prœlium gerat; ex omni parte perfecta; nullo extrinſecus indigens adiumento; quantamlibet hoſtium multitudinem ſuperare conſueuerat. Documentum eſt magnitudo Romana, quæ ſemper cum legionibus dimicans, tantum hoſtium vicit, quantum vel ipſa voluit, vel rerum natura permiſit.

Cap. III.

Quæ cauſæ exhauriri fecerint legiones.

Legionvm nomen in exercitu permanet hodieque, ſed per negligentiam ſuperiorum temporum, robur infractum eſt, cùm virtutis præmia occuparet ambitio, & per gratiam promouerentur milites, qui promoueri conſueuerant per laborem. Deinde contubernalibus, completis ſtipendiis, per teſtimoniales ex more dimiſſis, non ſunt alij ſubſtituti. Præterea neceſſe eſt, morbo aliquantos debilitari, atque dimitti, aliquantos * [militiam] deſerere, vel diuerſis caſibus interire: vt niſi annis ſingulis, imò ſingulis penè menſibus in decedentium locum iuniorum turba ſuccedat, quamuis copioſus exhauriatur exercitus. Eſt & alia cauſa, cur attenuatæ ſint legiones. Magnus in illis labor eſt militandi, grauiora arma, * fera munera, ſeuerior diſciplina. Quod vitantes plerique, in auxiliis feſtinant militiæ ſacramenta percipere, vbi & minor ſudor, & maturiora ſunt præmia. Cato ille maior, cùm & armis inuictus eſſet, & conſul exercitus ſæpè duxiſſet, plus ſe reipub. credidit profuturum, ſi diſciplinam militarem conferret in literas. Nam vnius ætatis ſunt, quæ fortiter fiunt; quæ verò pro vtilitate reipublicæ ſcribuntur, æterna ſunt. Idem fecerunt alij complures, ſed præcipuè Frontinus diuo Traiano * ob eiuſmodi comprobatur induſtriam. Horum inſtituta, horum præcepta, in quantum valeo, ſtrictim fideliterque ſignabo. Nam cùm eaſdem

* *Gloſſema eſt additum ab iis qui phraſin non intellexerunt.*

* *Exemplaris optima nota conſtanter,* plura

* *Iterum libri optimi,* ab eiuſmodi cõprobatus induſtria.

expen-

expenſas faciat & diligenter & negligenter exercitus ordinatus, non ſolùm præſentibus, ſed etiam futuris ſeculis proficiet: ſi prouiſione maieſtatis tuæ, Imperator Auguſte, & fortiſſima diſpoſitio reparetur armorum, & emendetur diſſimulatio præcedentium.

Cap. IIII.

Quotenas legiones antiqui ad bellum duxerunt.

In omnibus auctoribus inuenitur, ſingulos conſules aduerſus hoſtes copioſiſſimos, non amplius quàm binas duxiſſe legiones, additis auxiliis ſociorum. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, vt cuiuis bello duæ legiones crederentur poſſe ſufficere. Quapropter ordinationem legionis antiquæ ſecundum normam militaris iuris exponam. Quæ deſcriptio ſi obſcurior aut impolitior videbitur, non mihi, ſed difficultati ipſius rei conuenit imputari. Attento itaque animo ſæpius relegenda ſunt, vt memoria intellegentiaque valeant comprehendi. Neceſſe eſt enim inuictam eſſe rempublicam, cuius Imperator militari arte percepta, quantos voluerit faciat exercitus bellicoſos.

Cap. V.

Quemadmodum legio conſtituatur.

Diligenter igitur lectis iunioribus, animis corporibusque præſtantibus, additis etiam exercitiis quotidianis, quatuor vel eò amplius menſium, iuſſu auſpiciiſque inuictiſſimi principis legio formatur. Nam * puncturis in cute punctis milites ſcripti * & matriculis inſerti iurare ſolent. Et ideo militiæ ſacramenta dicuntur. Iurant autem per Deum, & per Chriſtum, & per Spiritum ſanctum, & per maieſtatem Imperatoris, quæ ſecundum Deum generi humano diligenda eſt &

*Scribe, victuris
*Corrige, cum matriculis inſeruntur

eſt & colenda. Nam Imperatori, cùm Auguſti nomen accepit, tanquam præſenti & corporali Deo fidelis eſt præſtanda deuotio, & impendendus peruigil famulatus. Deo enim vel priuatus, vel militans ſeruit, cùm fideliter eum diligit, qui Deo regnat auctore. Iurant autem milites, omnia ſe ſtrenuè facturos, quæ præceperit Imperator, nunquam deſerturos [militiam,] nec mortem recuſaturos pro Romana Republica.

*Suſpicor ab aliena manu eſſe.

CAP. VI.

Quot cohortes in vna ſint legione, item quot milites in vna cohorte.

SCIENDVM eſt autem, in vna legione decem cohortes eſſe debere. Sed prima cohors reliquas, & numero militum & dignitate præcedit. Nam genere atque inſtitutione literarum viros electiſſimos quærit. Hæc enim ſuſcipit aquilam, quod præcipuum ſignum in Romano eſt ſemper exercitu, & totius legionis inſigne. Hæc imagines imperatorum, hoc eſt, diuina & præſentia ſigna veneratur. Habet pedites mille centum quinque. Equites loricatos centum triginta duos: & appellatur cohors miliaria. Hæc caput eſt legionis, ab hac, cùm pugnandum eſt, prima acies incipit ordinari. Secunda cohors habet pedites 555. Equites 66. & appellantur cohors quingentaria. Tertia cohors ſimiliter habet pedites 555. Equites 66. ſed in hac cohorte tertia, validiores probari moris eſt, quia in media acie conſiſtit. Cohors quarta habet pedites quingentos quinquaginta quinque. Equites 66. Cohors quinta habet pedites 555. equites 66. Sed & quinta cohors ſtrenuos deſiderat milites: quia ſicut prima in dextro, ita quinta in ſiniſtro ponitur cornu. Hæ quinq. cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites 555. Equites 66.

tes 66. In ipſa quoque * enucleati aſſcribendi ſunt iuniores: quia in ſecunda acie poſt Aquilam & Imagines cohors ſexta cōſiſtit. Cohors ſeptima habet pedites 555: Equites 66. Cohors octaua habet pedites 555: Equites 66. Sed & ipſa animoſos deſiderat viros: quia in ſecunda acie conſiſtit in medio. Cohors nona habet pedites 555: Equites 66. Cohors decima habet pedites 555: Equites 66. & ipſa bonos accipere conſueuit bellatores: quia in ſecunda acie ſiniſtrū poſſidet cornu. His decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites ſex milia centum, equites ſeptingentos viginti ſex. Minor itaque numerus armatorum in * vna legione eſſe non debet. Maior autem interdum eſſe conſueuit, ſi non tantùm vnam cohortem, ſed etiam alias miliarias fuerit iuſſa ſuſcipere.

*VV aliquot, enucleatum

*In V. & Modeſto, vnaquaque

CAP. VII.

*Nomina & gradus * principum legionis.*

Liber v. principiorum

ANTIQVA ordinatione legionis expoſita, principalium militum, & (vt proprio vtar vocabulo) * principum nomina, & dignitates ſecundum præſentes matriculas indicabo. Tribunus maior per epiſtolam ſacram Imperatoris iudicio deſtinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autem vocatur à tribu: quia præeſt militibus, quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarij dicuntur, qui in prœlio primos ordines ducunt. Auguſtales appellantur, qui ab Auguſto ordinariis iuncti ſunt. Flauiales item tanquam ſecundi Auguſtales, à diuo Veſpaſiano ſunt legionibus additi. Aquiliferi, qui aquilam portant. Imaginarij vel imaginiferi, qui Imperatoris imagines ferunt. Optiones ab optando appellati, quòd antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam * adoptati eorum, atque vicarij ſolent vniuerſa curare. Signiferi, qui ſigna portant: quos nunc draconarios

* VV. tā editi, quàm Mſſ. legunt, principiorum

* *Membrana aliquot, & Modeſtus*, adoptati, cum eorum vicario.

narios vocant. Teſſerarij, qui teſſeram per contubernia militum nunciant. Teſſera autem dicitur præceptum ducis, quo vel ad [aliquod] opus, vel ad bellum mouetur exercitus. Campigeni, hoc eſt, anteſignani, ideo ſic nominati, quia eorum opera atque virtute exercitij genus creſcit in campo. Metatores, qui præcedentes, locum eligunt caſtris. Beneficiarij, ab eo appellati, quòd promouentur beneficio tribunorum. Librarij, ab eo, quòd in libros referant rationes ad milites pertinentes. Tubicines, Cornicines, & Buccinatores, qui tuba vel ære curuo, vel buccina committere prælium ſolent. Armaturæ duplares, quæ binas conſequuntur annonas. Simplares, quæ ſingulas. Menſores, qui in caſtris ad podiſmum dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant, vel hoſpitia in ciuitatibus præſtant. Torquati duplares; Torquati ſimplares, quibus torques aureus ſolidus virtutis præmium fuit, quem qui meruiſſet, præter laudem interdum duplas conſequebatur annonas: duplares duas, * ſimplares vnam. Erant & ſecundum annonam candidati duplares, candidati ſimplares. Hi ſunt milites principales, qui priuilegiis muniuntur. Reliqui munifices appellantur, quia * munia facere coguntur.

*In membranis eſt, ſeſquiplares vnam ſemis.

*Libri aliquot, munera

CAP. VIII.

Nomina eorum, qui antiquos ordines ducebant.

VETVS autem conſuetudo tenuit, vt ex primo principe legionis, promoueretur Centurio primipili: qui non ſolùm aquilæ præerat, verumetiam quatuor centurias, hoc eſt, quadringentos milites, in prima acie gubernabat. Hic tanquam caput totius legionis merita conſequebatur & commoda. Item primus haſtatus duas centurias, id eſt, ducentos homines ducebat in acie ſecunda, quem nunc ducenarium vocant. Princeps

ceps autem primæ cohortis centuriam ſemis, hoc eſt, centum quinquaginta homines gubernabat. Ad quem propè omnia, quæ in legione * ordinata ſunt, pertinent. Item ſecundus haſtatus centuriam ſemis, id eſt, centum quinquaginta homines regebat. Triarius prior, centum homines gubernabat: ſic decem centuriæ cohortis primæ, à quinque ordinariis regebantur: quibus magnæ vtilitates, & magnus honor eſt à veteribus conſtitutus: vt ceteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione contenderent ad tanta præmia peruenire. Erant * enim centuriones, qui ſingulas centurias curabant: qui nunc centenarij nominantur. Erant decani, denis militibus præpoſiti: qui nunc caput contubernij vocantur. Secunda cohors habebat centuriones quinque. Similiter tertia, & quarta, vſque ad decimam cohortem: in tota autem legione erant centuriones quinquaginta quinque.

* *Rectius legeru* ordinanda

* *Legendum,* etiam

Cap. IX.

De officio præfecti legionis.

SED legati Imperatoris * ex conſularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones, & auxilia vniuerſa obtemperabant in ordinatione pacis vel neceſſitate bellorum, in quorum locum nunc illuſtres viros conſtat magiſtros militum ſubſtitutos, à quibus non tantùm binæ legiones, ſed etiam plures * numero gubernantur. Proprius autem iudex erat præfectus legionis, habens comitiuam primi ordinis dignitatem, qui abſente legato, tanquam vicarius ipſius poteſtatem maximam retinebat. Tribuni vel centuriones, ceterique milites, eius præcepta ſeruabant. Vigiliarum ſiue profectionis teſſera ab eodem petebatur. Si miles crimen aliquod admiſiſſet, auctoritate præfecti legionis deputabatur à tribuno ad pœnam. Arma omnium militum, item equi, veſtes,

* *Reſtituo,* ex conſulibus.

* numeri *vera ſcriptura.*

veſtes, & annona, ad curam ipſius pertinebant. Diſciplinæ ius, & ſeueritas: * exercitatio, non ſolùm peditum, ſed etiam equitum legionariorum, præcepto eius quotidie curabatur. Ipſe autem cuſtos diligens & ſobrius, legionem ſibi creditam aſſiduis operibus ad omnem deuotionem, ad omnem formabat induſtriam: ſciens ad præfecti laudem ſubiectorum redundare virtutem.

Non malè libri Mſ. exercitio,

Cap. x.

De officio præfecti caſtrorum.

Erat etiam caſtrorum præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen non mediocribus cauſis: ad quem caſtrorum poſitio, valli & foſſæ * deſtinatio pertinebat. Tabernacula vel caſæ militum, cum impedimentis omnibus, nutu ipſius curabautur. Præterea ægri contubernales & medici, à quibus curabantur, expenſæ etiam ad eius induſtriam pertinebant. Vehicula, * ſagittarij, necnon etiam ferramenta, quibus materies * ſecatur vel cæditur, quibus aperiuntur foſſæ, * contexitur vallum aquæ ductus. Item ligna vel ſtramina, arietes, onagri, baliſtæ, ceteráque genera tormentorum, ne deeſſent aliquando, procurabat. Is poſt longam probatamque militiam peritiſſimus omnium legebatur: vt rectè doceret alios, quod ipſe cum laude feciſſet.

* *Melior lectio* æſtimatio
* *Emendo,* ſagmarij,
* *Lege,* ſerratur
* *Quid ſi ſcripſerimus,* cõſepitur vallum. aqua educitur.

Cap. xi.

De officio præfecti fabrorum.

Habet præterea legio * fabros lignarios, inſtructores, carpentarios, ferrarios, pictores, reliquoſq. artifices ad hybernorum ædificia fabricanda; ad machinas, turres ligneas, ceteráque, quibus vel expugnantur aduerſariorum ciuitates, vel defenduntur propriæ, præparatos: qui arma, qui vehicula, ceteráque genera

* *Rectè Modius emendabat* fabros. tignarios, ſtructores,

 tormen-

tormentorum, vel noua facerent, vel quaſſata repararent. Habebant etiam fabricas ſcutarias, loricarias, arcuarias, in quibus ſagittæ, miſſilia, caſſides, omniaque armorum genera formabantur. Hæc enim erat cura præcipua, vt quicquid exercitui neceſſarium videbatur, nunquam deeſſet in caſtris: vſque eò, vt etiam cuniculariós haberent, qui ad morem Beſſorum, ducto ſub terris cuniculo, murisque intra fundamenta perfoſſis, improuiſi emergerent ad vrbes hoſtium capiendas. Horum iudex erat proprius præfectus fabrorum.

Cap. XII.

De officio tribuni militum.

DECEM cohortes habere legionem diximus: ſed prima erat miliaria, in qua cenſu, genere, literis, forma, virtute, pollentes milites mittebantur. Huic tribunus præerat, armorũ ſcientia, virtute corporis, morum honeſtate præcipuus. Reliquæ cohortes, prout principi placuiſſet, à tribunis, vel à præpoſitis regebantur. Tanta autem ſeruabatur exercendi milites cura, vt non ſolùm tribuni, vel præpoſiti contubernales ſibi creditos, ſub oculis ſuis iuberent quotidie meditari, ſed etiam ipſi armorum arte perfecti, ceteros ad imitationem proprio cohortarentur exemplo. Tribuni autem ſolicitudo *per hanc laudatur induſtriam: cùm miles veſte nitidus, armis benè munitus, ac fulgens, exercitij vſu, & diſciplina eruditus *incedit.

*Recipiendum ex VV. Tribuni laudatur induſtria:
*Ex iiſdem legamus incedebat.

Cap. XIII.

De centuriis atque vexillis peditum.

PRIMVM ſignum totius legionis eſt Aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiam per ſingulas cohortes à draconariis feruntur ad prœlium. Sed antiqui, *quia ſciebant in acie, commiſſo bello, celeriter ordines, aciesque

*Liber V. & Modeſtus, qui

aciesque turbari, atque confundi; ne hoc poſſet accidere, cohortes in centurias diuiſerunt, & ſingulis centuriis ſingula vexilla conſtituerunt: ita vt ex qua cohorte, vel quota eſſet centuria, in illo vexillo literis eſſet aſcriptum, quod intuentes, vel legentes milites, in quantouis tumultu, à contubernalibus ſuis aberrare non poſſent. Centuriones inſuper, qui nunc centenarij vocantur, tranſuerſis caſſidum * criſtis, vt faciliùs noſcerentur, quos ſingulas iuſſerunt gubernare centurias: quatenus nullus error exiſteret, cùm centeni milites ſequerentur, non ſolùm vexillum ſuum, ſed etiam centurionem, qui ſignum habebat in galea. Rurſus ipſæ centuriæ in contubernia diuiſæ ſunt: vt decem militibus ſub vno papilione degentibus, vnus * [quaſi] præeſſet decanus, qui caput contubernij nominatur. Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo quòd coniunctis manibus pariter dimicabant.

* *Membrana* *inſerunt* criſtis litteras habebant,

* *Fortem* quoque

CAP. XIIII.

De turmis equitum legionariorum.

QVEMADMODVM inter pedites centuria vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur. Et habet vna turma equites 32. Huic qui præeſt, Decurio nominatur. * Vt enim centum pedites ab vno centurione, ſub vno vexillo gubernantur, ſimiliter 32. equites ab vno decurione, ſub vno vexillo reguntur. Præterea ſicut centurio eligendus eſt, qui ſit magnis viribus & procera ſtatura; qui haſtas vel miſſilia peritè iaculetur & fortiter; qui dimicare gladio, & ſcutum rotare doctiſſimè nouerit; qui omnem artem didicerit armaturæ, vigilans, ſobrius, agilis, magis ad facienda, quæ ei imperantur, quàm ad loquendum paratus: [qui] contubernales ſuos ad diſciplinam retineat; ad armorũ exercitium cogat, vt benè veſtiti, & calceati ſint; vt arma

* *Emendandũ* Vt enim cẽtum, & decem pedites

omnium defricentur ac ſplendeant: ſimiliter elegendus eſt decurio, qui turmæ equitum præponatur, imprimis habili corpore, vt loricatus,& armis circundatus omnibus, cum ſumma admiratione equum poſſit aſcendere; equitare fortiſſimè; conto ſcienter vti; ſagittas doctiſſimè mittere; turmales ſuos, id eſt, ſub cura ſua equites poſitos erudire ad omnia, quæ equeſtris pugna depoſcit: eoſdem cogere loricas,vel cataphractas,contos, & caſſides frequenter tergere, & curare. Plurimum enim terroris hoſtibus armorum ſplendor importat. Quis credat militem bellicoſum; cuius diſſimulatione, ſitu, ac rubigine arma fœdantur? Non ſolùm autem equites, ſed etiam ipſos equos aſſiduo labore conuenit edomari. Itaque ad decurionem & ſanitatis,& exercitationis tam hominum, quàm equorum pertinet cura.

CAP. XV.

Quemadmodum legionum acies inſtruantur.

NVNC qualiter inſtruenda ſit acies, ſi pugna immineat,declaretur vnius legionis exemplo: quod ſi vſus exegerit, transferri poſſit ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors ſecunda coniungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta verò [cohors] ſiniſtrum ſuſcipit cornu. Sed ante ſigna, & * citra ſigna, nec non etiam in prima acie dimicantes, principes * vocantur, hoc eſt, ordinarij, ceterique principales. Hæc erat grauis armatura, qui habebant caſſides, cataphractas, ocreas, ſcuta, gladios maiores, quos ſpathas vocant, & alios minores, quos ſemiſpathas nominant, plumbatas quinas poſitas in ſcutis, quas primo impetu iaciunt. Item bina miſſilia, vnum maius, ferro triangulo,vnciarum nouem, * haſtili pedum quinque.* [&] ſemis,

* *Libri meliores, & Modeſtus* circa
* *Idem*, vocabantur,
* *Verius* haſtile
* *Abiiciendum eſt.*

ſemis, quod pilum vocabant, nunc ſpiculum dicitur, ad cuius iactum exercebantur præcipuè milites, quod arte, & virtute directum, & ſcutatos pedites, & loricatos equites ſæpè tranſuerberabat: aliud minus, ferro triangulo vnciarum quinque, * haſtili trium pedum [&] ſemis, quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum: Secunda haſtatorum, armis talibus docetur inſtructa. Poſt hos erant ferentarij & leuis armatura; quos nunc * auxiliatores, & armaturas dicimus; ſcutati qui plumbatis, gladiis, & miſſilibus accincti, ſicut nunc propè omnes milites videntur armati. Erant item ſagittarij cum caſſidibus; cataphractis; & gladiis; ſagittis; & arcubus. Erant funditores, qui ad fundas vel fuſtibalos lapides iaciebant. Erant tragularij, qui ad manubaliſtas, vel arcubaliſtas dirigebant ſagittas. Secunda acies ſimiliter armabatur: in qua conſiſtentes milites, haſtati vocabantur. Sed in ſecunda acie, dextro cornu, cohors ſexta ponebatur: cui iungebatur ſeptima. Octaua cohors mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in ſecunda acie ſiniſtrum ſemper obtinebat cornu.

* Iterum lego haſtile

* Libri ſaniores hab[ent], exculcatores,

CAP. XVI.

Quemadmodum triarij, vel centuriones armentur.

POST omnes autem acies, triarij cum ſcutis, cataphractis & galeis ocreati cum gladiis, ſemiſpathis, plumbatis [&] binis miſſilibus locabantur, qui genu poſito ſubſidebant, vt, ſi prima acies vinceretur, ab his quaſi de integro reparata pugna poſſet * ſperari victoria. Omnes autem ſignarij vel ſigniferi, quamuis pedites, loricas minores accipiebant, & galeas ad terrorem hoſtium * vrſinis pellibus tectas. Centuriones verò habebant

* Membrana, reparari. fortem, reſpirare

* In vno V. eſt hirſutis

bebant cataphractas, ſcuta, & galeas ferreas: ſed tranſuerſis & argentatis criſtis, vt * faciliùs agnoſcerentur à ſuis.

* *Libri ſcripti malunt* celerius

CAP. XVII.

Commiſſa pugna grauem armaturam ſtare pro muro.

ILLVD autem ſciendum eſt, & modis omnibus retinendum: quòd commiſſo bello, prima ac ſecunda acies ſtabat immota. Triarij quoque reſidebant. Ferentarij autem, * & leuis armatura ſcutatores, ſagittarij, funditores, aduerſarios prouocabant ante aciem procedentes: ſi hoſtes fugare poterant, ſequebantur: ſi eorum virtute, * ac multitudine premebantur, reuertebantur ad ſuos, & poſt eos ſtabant. Excipiebat autem prœlium grauis armatura, quæ tanquã murus (vt ita dicam) ferreus ſtabat; & non ſolùm miſſilibus, ſed etiam gladiis cominus dimicabat. Et ſi hoſtes fugaſſet, non ſequebatur grauis armatura, ne aciem ſuam * ordinemque turbaret, & ad diſperſos recurrentes hoſtes, incompoſitos opprimerent: ſed leuis armatura cum funditoribus, ſagittariis, & equitibus, fugientes ſequebatur inimicos. Hac diſpoſitione, atque cautela ſine periculo legio vincebat, aut ſuperata ſeruabatur incolumis: quia ius legionis eſt, facilè nec fugere, nec ſequi.

* *Reſtituo,* armaturæ, ex calcatores, ſcutatores, ſagittarij, funditores, hoc eſt leuis armatura.

* *Malim,* aut

* *Vegetius ſcripſit* ordinationemque

CAP. XVIII.

Nomina militum, & gradus in ſcutis eorum aduerſis ſcribenda.

SED ne milites [aliquando] in tumultu prœlij à ſuis contubernalibus aberrarent, diuerſis cohortibus diuerſa in ſcutis ſigna pingebant: vt ipſi nominant δείγματα, ſicut etiam nunc moris eſt fieri. Præterea in aduerſo

uerſo ſcuto vniuſcuiuſque militis, literis erat nomen adſcriptum, addito, ex qua eſſet cohorte, quáve centuria. Ex his ergo apparet, legionē benè inſtitutam, quaſi munitiſſimam eſſe ciuitatem, quæ omnia prœlio neceſſaria ſecum vbique portaret, nec metueret repentinum hoſtium ſuperuentum, quę etiam in mediis campis ſubito * foſſa valloque muniretur, quæ omne genus militum, omne genus contineret * armorum. Si quis igitur pugna publica ſuperare Barbaros cupit, vt, diuinitatis nutu, diſpoſitione Imperatoris inuicti, reparentur ex tyronibus legiones, votis omnibus petat. Intra breue autem temporis ſpacium, iuniores diligenter electi & exercitati quotidie, non ſolùm manè, ſed etiam poſt meridiem, omni armorum diſciplina vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum ſubegerunt, facilè coæquabunt. * Nec moueatur, [Cæſar, tua maieſtas] quòd olim conſuetudo eſt mutata, quæ viguit: * huius felicitatis ac prouiſionis eſt perennitas tua, vt pro ſalute reipublicæ & noua excogitet, & antiqua reſtituat. Omne opus difficile videtur, * antequam tentes; ceterùm ſi exercitati, & prudentes viri dilectui præponantur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari, & diligenter inſtitui. Quiduis enim efficit ſolertia, ſi competentes non denegentur expenſæ.

* *Malo cum membranis*, foſſa ſe valloque muniret,

* *Liber V.* armaturarum.

* Nec moueat quod olim, *ita legendum monent ferè omnes libri.*

* *Reſtituo* Sed huius, Sed, *valet* nam.

* *Mſ.* ante tentamentũ:

CAP. XIX.

*Præter corporis * robur, notarum, & computandi artem in tyronibus eligendam.*

* Mſs *robur*,

SED quoniam in legionibus plures ſcholæ ſunt, quæ literatos milites quærunt; ab his, qui tyrones probant, in omnibus quidem ſtaturæ magnitudinem, corporis * robur, alacritatem animi, conuenit explorari: ſed in quibuſdam notarũ peritia, calculandi, computandique

* robor,

*VV. plerique eligitur.
* Fortè, munerum,
* Adi Commentarium.
* VV. agrarias,
* Miror vocem illam hactenus Vegetio adnarescere.
* Legerim, & ne.
* Quid ſi ſcribamus, ac probatis.

dique vſus * exigitur. Totius enim legionis ratio, ſiue obſequiorum, ſiue militarium * numerorum, ſiue pecuniæ quotidie aſcribitur actis maiore propè diligentia, quàm res annonaria, vel ciuilis, * polipticis annotatur. Quotidianas etiam in pace vigilias: item excubitum, ſiue * angarias, de omnibus centuriis, & contuberniis, * [quæ] viciſſim milites faciunt; * vt ne quis contra iuſtitiam prægrauetur, aut alicui præſtetur immunitas: nomina eorum, qui vices ſuas fecerunt, breuibus inſeruntur. Quando quis commeatum acceperit, vel quot dierum, annotatur in breuibus. Tunc enim difficilè commeatus dabatur, niſi cauſis iuſtiſſimis * approbatis. Nec aliquibus milites inſtituti deputabantur obſequiis, nec priuata iiſdem negocia mandabantur. Siquidem incongruum videbatur, Imperatoris militem, qui veſte & annona publica paſcebatur, vtilitatibus vacare priuatis. Ad obſequia tamen * iudicum vel tribunorum, nec non etiam principalium deputabantur milites, qui vocantur accenſi, hoc eſt, poſtea additi, quàm fuiſſet legio completa, quos nunc Supernumerarios vocant. Faſcicularia tamen, id eſt, lignum, fœnum, aquam, ſtramen, etiam legitimi milites in caſtra portabant. Munifices enim ab eo appellantur; quòd hæc * munia faciant.

* Membranæ iudicium
* Aliàs, munera

CAP. XX.

Donatiui partem dimidiam debent apud ſigna milites ſequeſtrare [ſeruandam.]

ILLVD verò ab antiquis diuinitùs inſtitutum eſt, vt ex donatiuo quod milites cõſequuntur, dimidia pars ſequeſtraretur apud ſigna, & ibidem ipſis militibus ſeruaretur, ne per luxum aut inanium rerum comparationem, à contubernalibus poſſit abſumi. Plerique enim homines, & præcipuè pauperes, tantum erogant, quantum

tum habere potuerint. * Sepoſitio autem iſta pecuniæ, primùm ipſis contubernalibus docetur accommoda. (Nam cùm publica ſuſtententur annona, ex omnibus donatiuis augetur eorum pro medietate caſtrenſe peculium) Miles deinde qui ſumtus ſuos ſcit apud ſigna depoſitos, de deſerendo nihil cogitat, magis diligit ſigna. Pro illis in acie fortiùs dimicat, more humani ingenij, vt pro illis habeat maximam curam, in quibus ſuam videt poſitam eſſe ſubſtantiam. Denique decem folles, hoc eſt, decem ſacci, per cohortes ſingulas ponebantur, in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur etiam ſaccus vndecimus, in quem tota legio particulam aliquam conferebat, ſepulturæ ſcilicet cauſa, vt ſi quis ex contubernalibus defeciſſet, de illo vndecimo ſacco ad ſepulturam ipſius promeretur expenſa. Hæc ratio apud ſigniferos (vt nunc dicunt) in cophino ſeruabatur. Et ideo ſigniferi non ſolùm fideles, ſed etiam literati homines diligebantur, qui & ſeruare depoſita, & ſcirent ſingulis reddere rationem.

* *Fortaſſe legendū*, Sed depoſitio iſta

CAP. XXI.

In legione ita fieri promotiones, vt per omnes cohortes tranſeant qui promouentur.

NON tantùm humano conſilio, ſed etiam diuinitatis inſtinctu, legiones à Romanis arbitror conſtitutas. In quibus decem cohortes ita ſunt ordinatæ, vt omnium vnum corpus, vna videatur eſſe coniunctio. Nam quaſi in orbem quendám per diuerſas cohortes & diuerſas ſcholas milites promouentur, ita vt ex prima cohorte ad gradum quempiam promotus vadat ad decimam cohortem: & rurſus ab ea, creſcentibus ſtipendiis, cum maiore gradu per alias recurrat ad primam. Ideo primipili centurio, poſtquam in orbem omnes co-

hortes per diuerſas adminiſtrauerit ſcholas, in prima cohorte ad hanc peruenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda * conſequitur. Sicut primicerius in officio præfectorum prætorio ad honeſtum, quæſtuoſumque militiæ peruenit * gradum: ita legionarij equites cohortes ſuas contubernij affectione venerantur, cùm naturaliter equites à peditibus ſoleant diſcrepare. Per hanc ergo contextionem, in legionibus, * & omnium cohortium, equitum, peditumque ſeruabatur vna concordia.

* *Veteres libri legunt, & diſtinguūt* conſequatur: ſicut p.

* *Iterum*, finem. Item legionarij.

* *Rectius ni fallor*, & omnibus cohortibus,

Cap. XXII.

Quid inter tubicines, & cornicines, & claſsicum interſit.

HABET præterea legio tubicines, cornicines, & buccinatores. Tubicen ad bellum vocat milites, & rurſum receptui canit. Cornicines *[& buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingreſſu conflictus & eius reditu. Hi] quotiens canunt, non milites, ſed ſigna ad eorum obtemperant nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri ſunt ſoli milites, tubicines canunt, *[& ſoli milites ad ſigna eorum obtemperant.] [*Quotiens mouenda ſunt ſigna, cornicines canunt.] Quotiens autem pugnatur, & tubicines & cornicines pariter canunt. Claſſicum item appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt. Hoc inſigne videtur imperij, quia claſſicum canitur Imperatore præſente, vel cùm in militem capitaliter animaduertitur: quia hoc ex * imperialibus legibus fieri neceſſe eſt. Siue ergo ad vigilias vel * angarias faciendas, ſiue ad opus aliquod, vel ad decurſionem campi exeunt milites, tubicine vocante operantur, & rurſus tubicine admonente ceſſant. Cùm autem mouentur ſigna, aut iam mota figenda ſunt, cornicines

* *Incluſa, ab alia, quàm Vegetij manu eſſe libri clamitāt.*

* *Etiam illa ab adulterina manu.*

* *Etiam illa in meo V. non ſeperiuntur. vide hoc cap. verſic.* Cùm autem

* *Alij*, Imperatoris

* *Libri optimi*, agrarias

nicines canunt. Quod ideò in omnibus exercitiis, & proceſſionibus cuſtoditur, vt in ipſa pugna faciliùs obtemperent milites, ſiue eos pugnare, ſiue ſtare, ſiue ſequi, vel redire præceperint duces. Siquidem ratio manifeſta ſit, ſemper in ocio debere fieri, qúod neceſſariò faciendum videtur in prælio.

Cap. XXIII.
De exercitatione militum.

Legionis ordinatione digeſta, ad exercitium reuertamur: vnde (ſicut iam dictum eſt) exercitus nomen accepit. Iuniores quidem, & noui milites; manè, & poſt meridiem, ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autem & eruditi ſine intermiſſione ſemel in die exercebantur [in] armis. Neque enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit. * ſed [continua exercitationis meditatio] poſt quanta volueris ſtipendia, inexercitatus miles ſemper eſt tyro. * Idcirco armaturam, quæ feſtis diebus exhibetur, non tantùm, qui ſub campi doctore ſunt, ſed omnes æqualiter contubernales quotidiana meditatione diſcebant. Nam & velocitas vſu ipſo acquiritur corporis, & ſcientia feriendi hoſtem, ſeque protegendi, præſertim ſi gladiis cominus dimicetur. Illud verò maius eſt, * quidam, ordines ſeruare diſcunt, & vexillum ſuum in tantis permixtionibus in ipſa proluſione comitantur, nec inter doctos aliquis error exiſtit, cùm multitudinis ſit tanta confuſio. Ad palum quoque, * vel ſudes iuniores exerceri percommodum eſt, cùm latera, vel pedes, aut caput petere punctim, cæſimque condiſcunt. Saltus quoque, & ictus facere pariter aſſueſcant, inſurgere * tripudiantes in clypeum, rurſuſque ſubſidere, nunc geſtiendo prouolare cum ſaltu, nunc cedentes in terga reſilire. Miſſilibus etiam palos ipſos procul ferire mediteutur,

* *Sed, interpretor, nam. reliqua à mala manu.*

* *Sic reſtitue,* Armaturam quæ feſtis diebus exhibetur in Circo: non tantùm armaturæ, quæ ſob campi ductore ſunt,

* *Vide notas.*

* *Vegetius ſcripſit* ludibus

* *Mſ* trepidantes

dicentur, vt & ars dirigendi, & dextræ virtus poſſit adcreſcere. Sagittarij verò, vel funditores, ſcopas, hoc eſt, fruticum vel ſtraminum faſces, pro ſigno ponebant: ita vt ſexcentos pedes remouerentur à ſigno, vt ſagittis, vel certè lapidibus ex fuſtibalo deſtinatis, ſignum ſæpius tangerent. Propterea ſine trepidatione in acie faciebant, quod ludentes in campo ſemper fecerant. Aſſueſcendum eſt etiam, vt ſemel tantùm funda circa caput rotetur, cùm ex ea emittitur ſaxum. Sed & manu ſola omnes milites meditabantur libralia ſaxa iactare: qui vſus paratior creditur, quia non deſiderat fundam. Miſſilia quoque, vel plumbatas * iugiter perpetuoque exercitio dirigere cogebantur, vſque adeò, vt tempore hyemis de tegulis, vel * ſcandulis, quæ ſi deeſſent, certè de cannis, vlua, vel culmo, & porticus tegerentur ad equites, & quædam velut baſilicæ ad pedites: in quibus tempeſtate, vel ventis aëre turbato, ſub tecto armis erudiebatur exercitus. Ceteris autem etiam hybernis diebus, ſi niues tantùm, pluuiæque ceſſarent, exerceri cogebantur in campo: ne intermiſſa conſuetudo, & animos militum debilitaret, & corpora. Siluam cædere, portare onera, tranſilire foſſas, natare in mari, ſiue fluminibus, gradu pleno ambulare, vel currere etiam armatos cum ſarcinis ſuis, frequentiſſimè conuenit: vt quotidiani laboris vſus in pace, difficilis non videatur in bello. Siue ergo legio, ſiue auxilia fuerint, exerceantur aſſiduè. Nam quemadmodum benè exercitatus miles prœlium cupit, ita formidat indoctus. Poſtremò ſciendum eſt, in pugna vſum amplius prodeſſe, quàm vires. Nam ſi doctrina ceſſet armorum, nihil paganus diſtat à milite.

* *Lego*, iugi. perpetuoque

* *Malo*, ſcindulis,

CAP.

CAP. XXIIII.
Exempla adhortationum & exercitij militaris, de aliis artibus tracta.

ATHLETA, venator, auriga, propter exiguam mercedem, vel certè plebis fauorem, quotidiana meditatione * artes ſuas aut ſeruare, aut augere conſueſcunt. Militem (cuius eſt manibus ſeruanda reſpublica) ſtudioſiùs oportet ſcientiam dimicandi, vſumque rei bellicæ iugibus exercitiis cuſtodire: cui contingit non tantùm glorioſa victoria, ſed etiam amplior præda: quemque ad opes, ac dignitates ordo militiæ, & Imperatoris iudicium conſueuit euehere. Artifices ſcænici ab exercitiis non recedunt pro laude vulgi. Miles ſacramento lectus, ab exercitiis armorum, vel nouellus, vel iam vetuſtus ceſſare non debet, cui pugnandum eſt pro ſalute propria, & libertate communi: præſertim cùm antiqua ſit prudensque ſententia, Omnes artes in meditatione conſiſtere.

* *Legendum conteri*, artis ſuæ, aut certare, aut agere cõſueuit.

CAP. XXV.
Enumeratio ferramentorum, vel machinarum legionis.

LEGIO autem non tantùm militum numero, ſed etiam genere ferramentorum vincere conſueuit. Primùm omnium inſtruitur iaculis, quæ nullæ loricæ, nulla poſſunt ſcuta ſufferre. Nam per ſingulas centurias ſingulas carrobaliſtas habere conſueuit, quibus muli ad trahendum, & ſingula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc eſt, vndecim homines deputantur. Nam hæ quanto maiores fuerint, tanto longiùs ac fortiùs tela iaculantur. Non ſolùm autem caſtra defendunt, verùm etiam in campo poſt aciem grauis armaturæ.

turæ ponuntur. Ad quarum impetum, nec equites loricati, nec pedites ſcutati poſſunt obſtare. In vna autem legione quinquaginta quinque carrobaliſtæ eſſe ſolent. Item decem onagri, hoc eſt, ſinguli per ſingulas cohortes in carpentis * bobus [duobus] portantur armatis: vt ſi fortè hoſtes ad oppugnandum venerint vallum, ſagittis & ſaxis poſſint caſtra defendi. Scaphas quoque de ſingulis trabibus excauatas, cum longiſſimis funibus, & interdum etiam ferreis cathenis, ſecum legio portat: quatenus contextis eiſdem (ſicut dicunt) monoxylis, ſupertectis etiam tabulatis, flumina quæ ſine pontibus vadari nequeunt, tam à peditibus, quàm ab equitatu ſine periculo tranſeantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos vocant, & falces ferreas confixas longiſſimis contis. Item ad foſſarum opera * facienda bidentes, ligones, * palos, raſtra, alueos, cophinos, quibus portetur terra. Habet quoque dolabras, ſecures, aſcias, ſerras, quibus materia ac pali dedolantur atque ſerrantur. Habet præterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hoſtium ciuitates, teſtudines, muſculos, arietes, vineas (vt appellant) turres etiam ambulatorias faciant. Verùm ne ſingula enumerando plura dicantur, vniuerſa quæ in quoque belli genere neceſſaria eſſe creduntur, ſecum legio debet vbique portare, vt in quouis loco fixerit caſtra, armatam faciat ciuitatem.

* *In membranis, & VV. cẜt.* bobus portantur armatis

* *Alias*, faciendum

* *Emendo*, palas, rutra,

FLAVI VEGETI RENATI DE RE MILITARI, LIBRI TERTII

Prologus.

ATHENIENSES *& Lacedæmonios ante Macedonas rerum potitos, priſci* ***teſtantur annales. Verùm apud Athenienſes, nō ſolùm rei bellicæ, ſed etiam diuerſarum artium viguit induſtria: Lacedæmoniis autem præcipua fuit cura bellorum. Primi namque experimenta pugnarum de euentibus colligentes, artem prœliorum ſcripſiſſe firmantur vſque eò, vt rem militarem, quæ virtute ſola, vel certè felicitate creditur contineri, ad diſciplinam peritiæq́ ſtudia reuocarint: ac magiſtros armorum (quos* ταϰτιϰοὺς *appellauerunt) iuuentutem ſuam vſum, varietatémque pugnandi præceperint edoceri. O viros ſumma admiratione laudandos, qui eam præcipuè artem ediſcere voluerunt, ſine qua aliæ artes eſſe non poſſunt! Horum ſequentes inſtituta Romani, Martij operis præcepta, & vſu retinuerunt, & literis prodiderunt. Quæ per diuerſos autores libróſque diſperſa, Imperator inuicte, mediocritatem meam adbreuiare iuſsiſti,*

*Probant libri V V. loquuntur.

iuſsiſti, ne vel faſtidium naſceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deeſſet in paruis. Quantum [autem] in prœliis Lacedæmoniorum diſciplina profuerit (vt omittam ceteros) Xanthippi declaratur exemplo, qui Attilium Regulum, Romanúmque exercitum ſæpe victorem, cùm Carthaginienſibus, non virtute, ſed arte ſolus ferret auxilium, proſtratis exercitibus, cepit, ac domuit; vnóque congreſſu triumphans, bellum omne confecit. Nec minus Hannibal petiturus Italiam Lacedæmonium doctorem quæſiuit armorum: cuius monitis tot conſules, tantáſque legiones, inferior numero ac viribus, interemit. Ergo qui deſiderat pacem, præparet bellum. Qui victoriam cupit, milites imbuat diligenter. Qui ſecundos optat euentus, dimicet arte, non caſu. Nemo prouocare, nemo audet offendere, quem intellegit ſuperiorem eſſe pugnaturum.*

* In VV. eſt, cetera

CAP. I.

Qui modus debeat eſſe exercitus.

PRIMVS liber tyronum delectum exercitiumque depromſit, ſequens legionis inſtitutionem diſciplinamque edocuit militarem; hic [autem] tertius claſſicum ſonat. Ideo enim illa præmiſſa ſunt, vt hæc, in quibus peritia certaminum, & victoriæ ſumma conſiſtit, diſciplinæ ordine cuſtodito, & intelligerentur celerius, & amplius adiuuarent. Exercitus dicitur tam legionum, quàm etiam auxiliorum, nec non etiam equitum, ad gerendum bellum multitudo collecta. Huic modus à magiſtris quæritur armorū. Nam cùm Xerxis, & Darij,

& Datij, & Mithridatis ceterorumque regum, qui innumerabiles armauerant populos, exempla releguntur, euidenter appâret, nimium copioſos exercitus, magis propria multitudine, quàm hoſtium virtute depreſſos. Nam pluribus caſibus ſubiacet amplior multitudo. In itineribus pro mole ſua ſemper eſt tardior, in longiore autem agmine, etiam à paucis ſuperuentum aſſolet pati. In locis autem aſperis vel fluminibus tranſeundis, propter impedimentorum moras ſæpe decipitur. Prætereà ingenti labore numeroſis animalibus equisque pabula colliguntur. Rei quoque frumentariæ difficultas, quæ in omni expeditione vitanda eſt, citò maiores fatigat exercitus. Nam quantumlibet ſtudiosè præparetur annona, tantò maturiùs * deficit, quantò pluribus erogatur. * *Malo, defit,*
Aqua denique ipſa nimiæ multitudini aliquando vix ſufficit. Quòd ſi caſu acies verterit tergum, neceſſe eſt multos cadere de multis, & illos qui effugerint, vt ſemel territos, poſtea formidare conflictum. Veteres autem, qui remedia difficultatum experimentis didicerant, non tam numeroſos, quàm eruditos [armis] exercitus habere voluerunt. Itaque in leuioribus bellis vnam legionem, mixtis auxiliis, hoc eſt, decem millia peditum, & duo millia equitum, crediderunt poſſe ſufficere. quam manum Prætores velut minores duces, ad expeditionem ſæpe ducebant. Quòd ſi magnæ hoſtium copiæ dicerentur, conſularis poteſtas cum viginti millibus peditum, & quatuor equitum, tanquam comes maior mittebatur. Quod ſi infinita multitudo ex gentibus ferociſſimis rebellaſſet, tunc nimia neceſſitate cogente, duo duces, & duo mittebantur exercitus, cum eiuſmodi præcepto: Prouideant, ne quid Reſpublica detrimenti capiat, Coſſ. alter, vel alter, ambóve. Denique cùm in diuerſis regionibus, contra diuerſos hoſtes, à populo Romano annis propè omnibus pugnaretur,

retur, ideo ſufficiebant militum copiæ, quòd vtilius iudicabant non tam grandes exercitus habere,* quàm armis inſtructos. Illa tamen ratio eſt ſeruata, ne vnquam amplior multitudo ſociorum * auxiliarium eſſet in caſtris, [quàm] ciuium Romanorum.

* *Libri aliquot præferunt* quàm plures. Illa tamen r.
* *Alij*, auxiliariûmve

Cap. II.

Quemadmodum ſanitas gubernetur exercitus.

NVNC (quod vel maximè prouidendum eſt) quemadmodum ſanitas cuſtodiatur exercitus, admonebo: hoc eſt, locis, aquis, tempore, medicina, exercitio. Locis, ne in peſtilenti regione iuxta * morboſas paludes, ne aridis, & ſine opacitate arborum campis, aut collibus, ne ſine tentoriis æſtate milites commorentur: ne tardiùs egreſſi, & calore ſolis, & fatigatione itineris contrahant morbum, ſed potius in * æſtate luce cœpto itinere ad deſtinata perueniant. Ne ſæua hyeme iter per niues, ac pruinas noctibus faciant, aut lignorum patiantur inopiam, aut minor illis veſtium ſuppetat copia. Nec ſanitati enim, nec expeditioni idoneus miles eſt, qui algere compellitur. Nec pernicioſis vel paludoſis aquis vtatur exercitus. Nam malæ aquæ potus, veneno ſimilis, peſtilentiam bibentibus generat. Iam verò vt * hoc caſu ægri contubernales opportunis cibis reficiantur, ac medicorum arte curentur, Principiorum, Tribunorumque & ipſius Comitis, qui maiorem ſuſtinet poteſtatem, iugis quæritur diligentia. Malè enim cum his agitur, quibus neceſſitas & belli incumbit, & morbi. Sed rei militaris periti, plus quotidiana armorum exercitia ad ſanitatem militum putauerunt prodeſſe, quàm medicos. Itaque pedites ſine intermiſſione, imbribus, vel niuibus ſub tecto, reliquis diebus exerceri in campo voluerunt. Similiter equites non ſolùm in planis, ſed etiam in * abruptis, & foſſarum hiatu

* *Editio Pariſienſis*, borboſas
* *Membrana approbant*, æſtu
* *Quid ſi*, occaſu
* *Mſ.* arbuſtis,

hiatu difficillimis ſemitis, ſeque & equos ſuos aſſiduè exercere iuſſerunt, vt nihil ijs in neceſſitate prœlij accidere poſſet incognitum. Ex quo intelligitur, quanto ſtudioſius armorum artem docendus ſit ſemper exercitus, cùm ei laboris conſuetudo & in caſtris ſanitatem, & in conflictu poſſit præſtare victoriam. Si autumnali, æſtiuoque tempore diutius in iiſdem locis militum multitudo conſiſtat, ex contagione aquarum, & odoris ipſius fœditate vitiatis hauſtibus, & aëre corrupto, pernicioſiſſimus naſcitur morbus, qui prohiberi non poteſt aliter, niſi frequenti mutatione caſtrorum.

Cap. III.

Quanta cura prouidenda ſint, atque ſeruanda pabula, & frumenta.

ORDO poſtulat, vt de commeatu *pabuli frumentique dicatur. Sæpius enim penuria, quàm pugna conſumit exercitum, & ferro ſæuior fames eſt. Deinde reliquis caſibus poteſt in tempore ſubueniri, pabulatio & annona in neceſſitate, remedium non habent, niſi antè condantur. In omni expeditione vnum eſt, & maximum *conſilium, vt tibi ſufficiat victus, hoſtes frangat inopia. Antè igitur quàm inchoëtur bellum, de copiis, expenſiſq. ſolers debet eſſe tractatus, vt pabula, frumentum, ceteræque annonariæ ſpecies, quas à prouincialibus conſuetudo depoſcit, maturiùs exigantur, & in opportunis ad rem gerendam, ac muniſſimis locis, amplior ſemper modus, quàm ſufficit, aggregetur. Quod ſi tributa deficiunt *prærogato auro *comprobanda ſunt omnia. Neque enim diuitiarũ ſecura poſſeſſio eſt, niſi armorũ defenſione ſeruetur. Frequenter autẽ neceſſitas geminatur, & obſidio ſæpe fit longior quàm putaris,

*M.ſ. pabulo, frumentoque

**Habent VV.* telum

* *Alij libri,* prorogato *& rectius hoc eſt.*

* *Vera lectio,* comparanda

putaris, cùm aduerſarij etiam ipſi eſurientes circumſidere non deſinant, quos fame ſperant vincendos. Præterea quicquid in pecore, vel quacunque fruge vinoque hoſtis inferens bellum ad victum ſuum poterit occupare, non ſolùm admonitis per edicta poſſeſſoribus, ſed etiam coactis per electos *perſcrutatores ad caſtella idonea, & armatorum firmata præſidiis, vel ad tutiſſimas conferendum eſt ciuitates, vrgendique prouinciales, vt ante irruptionem, ſeque & ſua mœnibus condant. Reparatio etiam murorum, tormentorumque omnium antè curanda eſt. Nam ſi ſemel hoſtis præuenerit occupatos, metu vniuerſa turbantur. Et quæ ex aliis vrbibus petenda ſunt, interclusis itineribus denegantur. Sed fidelis * horreorum cuſtodia, & erogatio moderata, conſueuit ſufficere pro copia, maximè ſi ab initio procurentur. Ceterùm ſera parſimonia eſt, tum ſeruare cùm deficit. In arduis expeditionibus, per capita magis militum quàm per dignitates ab antiquis præbebantur annonæ, * ita poſt neceſſitatem eiſdem à republica redderentur. Hyeme lignorum & pabuli, æſtate aquarum vitanda eſt difficultas. Frumenti verò, vini, aceti, nec non etiam ſalis omni tempore neceſſitas declinanda: ita vt vrbes, atque caſtella ab iis militibus, qui minus prompti inueniuntur in acie, armis, ſagittis, fuſtibalis, fundis etiam, & ſaxis, onagris, baliſtiſque defendantur. Præcipueque cauendum videtur, ne aduerſariorum dolo, atque periuriis decipiatur prouincialium incauta ſimplicitas. Frequentius enim * conuentionum, paciſque ſimulatio credulis, quàm arma nocuerunt. Qua ratione famem collecti patiuntur hoſtes, diſperſi verò crebris ſuperuentibus facilè vincuntur.

* *Tribus apud me libris dicuntur* executores

* *Mali hactenus edebatur,* ſeruatorum

* *Supple,* ita vt

* VV. *plerique,* commerciorum,

CAP.

CAP. IIII.

Quemadmodum oporteat prouidere, ne milites ſeditionem faciant.

INTERDUM mouet tumultum ex diuerſis locis collectus exercitus: & cùm pugnare nolit, iraſci ſe ſimulat, cur non ducatur ad bellum: quod ij præcipuè faciunt, qui in ſedibus ocioſè delicateque vixerunt. Nam aſperitate inſoliti laboris offenſi, quem in expeditione neceſſe eſt ſuſtinere, præterea metuentes prœlium, qui armorum exercitia declinant, ad eiuſmodi præcipitantur audaciam. Cui vulneri multiplex medicina conſueuit opponi, vt dum adhuc ſeparati ſunt, & in ſedibus * ſuis, tribunorum vel vicariorum, nec non etiam principum ad omnem diſciplinam arctiſſima ſeueritate teneantur, nihilque aliud, niſi deuotionem moderationemque cuſtodiant. Campi curſionem (vt ipſi appellant) inſpectionemque armorum aſſiduè faciant, nullis commeatibus vacent. Ad nomen, ad ſigna obſeruare non deſinant. Ad ſagittas iaciendas, ad miſſilia dirigenda, ad iactandos lapides, vel funda, vel manu: ad armaturæ geſtum, ad vectes [iactandos,] pro ſimilitudine gladiorum, punctim cæſimque feriendo, multo die, vſque ad ſudorem ſunt frequentiſſimè detinendi. Curſu etiam & ſaltu ad tranſmittendas foſſas nihilominus imbuendi. Seu mare, ſeu fluuius vicinus eſt ſedibus, æſtiuo tempore ad natandum cogendi ſunt omnes. Præterea ſiluam cædere, iter per dumoſa & abrupta facere, materiam dedolare, aperire foſſam, occupare aliquem locum, & ne à contubernalibus detrudantur, in ſcutis inuicem obuiantibus niti. Ita exercitati, & eruditi in ſedibus milites, ſiue illi legionarij, ſiue auxiliares, ſiue equites fuerint, cùm ad expeditionem

* *Liber* V. ſunt.

* *Scribo*, numeris,
* *Et illa inculcata ſunt.*
* *Reſtitue ex* VV. principiiſque,
* *Pleriquæ*, ferre

nem ex diuerſis conuenerint * locis, æmulatione virtutis, prœlium magis * [neceſſe eſt] habeât optare, quàm ocium. Nemo cogitat de tumultu, qui fiduciam de arte vel viribus gerit. Dux autem debet eſſe attentus, vt in omnibus legionibus, ſiue auxiliis, vel vexillationibus à tribunis, vicariis, * principibuſque, ſi qui turbulenti, vel ſeditioſi ſunt milites, non pro inuidia ſuggerentium, ſed pro rerum veritate cognoſcat, eoſque prudentiori conſilio ſegregatos à caſtris, ad agendum aliquid, quod ipſis propè videatur optabile: aut ad caſtella, vrbeſque deputet muniendas, atque ſeruandas, tanta ſubtilitate, vt cùm abiiciuntur, videantur electi. Nunquam enim ad contumaciam pari conſenſu multitudo prorumpit, ſed incitantur à paucis, qui vitiorum, ſcelerumque impunitatem ſperant peccare cum plurimis. Quòd ſi * fieri medicinam neceſſitas extrema perſuaſerit, rectius eſt, more maiorum, in auctores criminum vindicari: vt ad omnes metus, ad paucos pœna perueniat. Laudabiliores tamen duces ſunt, quorum exercitus ad modeſtiam labor & vſus inſtituit, quàm illi, quorum milites ad obedientiam, ſuppliciorum formido compellit.

CAP. V.

*Signorum militarium * quot ſint genera.*

* Libri emédant, *quanta*
* *Quid ſi ex* VV. *legamus* dicenda,

MVLTA quidem ſunt * ediſcenda, atque obſeruanda pugnantibus: ſiquidé nulla ſit negligentiæ venia, vbi de ſalute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad victoriam proficit, quàm monitis obtemperare ſignorum. Nam cùm voce ſola inter prœliorum tumultus regi multitudo non poſſit, & cùm pro neceſſitate rerum plura ex tempore iubenda, atque facienda ſint; antiquus omnium gentium vſus inuenit, quomodo quod ſolus dux vtile iudicaſſet, per ſigna totus agnoſceret &

ret & ſequeretur exercitus. Tria itaque genera conſtat eſſe ſignorum, vocalia, ſemi-vocalia, muta. Quorum vocalia & ſemi-vocalia percipiuntur auribus: muta verò referuntur ad oculos. Vocalia dicuntur, quæ voce humana pronunciantur, ſicut in vigiliis, vel in prœlio pro ſigno dicitur; vt puta, victoria, palma, virtus, Deus nobiſcum, triumphus Imperatoris, & alia quæcunque voluerit dare is, qui in exercitu habet maximam poteſtatem. Sciendum tamen eſt, iſta * vocabula quotidie debere variari, ne ex vſu hoſtes ſignum agnoſcant, & exploratores inter noſtros verſentur impunè. Semivocalia ſunt, quæ per tubam, aut cornu, aut buccinam dantur. Tuba, quæ directa eſt, appellatur. Buccina, quæ in ſemetipſam æreo circulo flectitur. Cornu, quod ex vris agreſtibus, argento nexum, temperato arte ſpiritu, quem canentis flatus emittit, auditur. Nam indubitatis per hæc ſonis agnoſcit exercitus, vtrùm ſtare, vel progredi, an certè regredi oporteat: vtrùm longè perſequi fugientes, an receptui canere. Muta ſigna ſunt aquilæ, dracones, vexilla, * flammulæ rufæ, pinnæ. Quocunque enim hæc ferri * iuſſerit ductor, eò neceſſe eſt ſignum ſuum comitantes milites pergant. Sunt & alia muta ſigna, quæ dux belli in equis, aut indumentis, & in ipſis armis, vt dignoſcatur hoſtis, præcipit cuſtodiri. Præterea manu aliquid, vel flagello, more barbarico, vel certè mota qua vtitur veſte, ſignificat. Quæ omnia in ſedibus, in itineribus, in omni exercitatione caſtrenſi, vniuerſi milites & ſequi, & intelligere conſueſcant. Continuus enim vſus neceſſarius videtur in pace eius rei, quæ in prœlij confuſione ſeruanda ſit. Item mutum, & commune ſignum eſt, quotiens proficiſcente turba excitatus puluis ad ſimilitudinem nubium ſurgit, hoſtiumq. prodit aduentum: ſimiliter ſi diuiſæ ſint copiæ, per noctem flammis, per diem fumo ſignificant ſociis, quod aliter

* *Alia*, vocalia

* *De coniectura mutem fl.* nicolæ

* *Liber meus,* dixerit

non poteſt nunciari. Aliquanti in caſtellorum, aut vrbium turribus appendunt trabes: quibus aliquando erectis, aliquando depoſitis indicant quæ geruntur.

CAP. VI.

Quanta ſit ſeruanda cautela, cùm vicinis hoſtibus mouetur exercitus.

QVI rem militarem ſtudioſiùs didicerunt, aſſerunt plura in itineribus, quàm in ipſa acie pericula ſolere contingere. Nam in conflictu armati ſunt omnes & hoſtem cominus vident; & ad pugnandum animo veniunt præparati. In itinere minus armatus minuſque attentus eſt miles, * & ſuperueniente impetu, vel fraude repentè turbatur. Ideoque omni cura, omniique diligentia prouidere debet dux, ne proficiſcens patiatur incurſum, vel facilè, ac ſine damno repellat illatum. Primùm itineraria omnium regionum, in quibus bellum geritur, pleniſſimè debet habere perſcripta: ita vt locorum interualla, non ſolùm paſſuum numero, ſed etiam viarum qualitates perdiſcat: compendia, diuerticula, montes, flumina, ad fidem deſcripta conſideret: vſque eò, vt ſolertiores duces, itineraria prouinciarum, in quibus neceſſitas * geritur, non tantùm adnotata, ſed etiam picta habuiſſe firmentur, vt non ſolùm conſilio mentis, verùm aſpectu oculorum viam profecturis eligerent. Ad hoc à prudentioribus & honoratis ac locorum gnaris, ſeparatim debet vniuerſa perquirere, & veritatem colligere de pluribus. Præterea ſub periculo eligendarum viarum, duces idoneos, ſcienteſque * percipere, eoſque cuſtodiæ mancipare, addita pœnæ oſtentatione vel præmij. Erunt enim vtiles, cùm intellegent, nec fugiendi ſibi copiam ſupereſſe, & fidei præmium, perfidiæ parata ſupplicia. Prouidendum quoque, vt ſapien-

* *Placet coniectura*, & ſuperuentus impetu, vel fraude ſubſeſſæ repentur.

*VV. *habent*, gerebatur,

* *Suſpicor legi poſſe*, præcipere,

ſapientes exercitatiq. quærantur, ne duorum aut trium error diſcrimen pariat vniuerſis. Interdum autem imperita ruſticitas plura promittit,& credit ſe ſcire,quæ neſcit. Sed cautelæ caput eſt,vt * per quæ loca,vel quibus itineribus ſit profecturus exercitus, ignoretur. Tutiſſimum namque in expeditionibus creditur,facienda *[ab hoſtibus] neſciri. * Ob hoc veteres Minotauri ſignum in legionibus habuerunt, vt quemadmodum ille in intimo & ſecretiſſimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis conſilium ſemper occultum eſſet. Securum iter agitur, quod agendum hoſtes minimè ſuſpicantur. Verùm, quia exploratores altrinſecus miſſi, profectionem * ſuſpicionibus, vel oculis deprehendunt, & interdum transfugæ proditoreſque non deſunt, quemadmodum occurri ingruentibus debeat, intimetur. Dux cum agmine exercitus profecturus, fideliſſimos, argutiſſimoſque cum equis probatiſſimis mittat, qui loca per quæ iter faciendum eſt, in progreſſu, & à tergo, dextra læuaque, perluſtrent, ne aliquas aduerſarij moliantur inſidias. Tutiùs autem operantur exploratores noctibus quàm diebus. Nam quodammodo ipſe ſui proditor inuenitur,cuius ſpeculator fuerit [ab aduerſariis] comprehenſus. Primi ergo equites iter arripiant,inde pedites: impedimenta, * ſagittarij, calones, vehiculaque in medio collocentur, ita vt expedita pars peditum & equitum ſubſequatur. Nam ambulantibus, interdum quidem à fronte, ſed frequentiùs à tergo ſuperuentus infertur. A lateribus quoque pari armatorum manu impedimenta claudenda ſunt. Nam inſidiatores tranſuerſos frequenter incurſant. Illud quoque præcipuè ſeruandum eſt, vt ea pars, ad quam hoſtis venturus creditur, oppoſitis lectiſſimis equitibus, & leui armatura, necnon etiam peditibus ſagittariis, muniatur. Quòd ſi vndique circumfunduntur inimici, vndique

*Sententia & libri volunt, ad quæ

*Abſint iſta.

*Liber meus, Sed ob hoc

*Reduco ex VV. ſuſpectionibus.

*Rep. no. ſagmarij.

debent præparata eſſe ſubſidia. Ne verò repentinus tumultus amplius noceat, antè * commonendi ſunt milites, vt parati ſint animo, vt arma in manibus habeant. In neceſſitate ſubita quæ terrent, prouiſa non ſolent eſſe formidini. Antiqui diligentiſſimè præcauebant, ne à calonibus interdum vulneratis, interdum timentibus, & * ſagittariis clamore paueſactis, [pugnantes] milites turbarentur: ne diſperſi longiùs aut conglobati amplius, quàm expedit, impedirent ſuos, hoſtibusque prodeſſent. Et ideo ad expemplum militum, etiam impedimenta ſub quibuſdam ſignis ordinanda duxerunt. Denique ex ipſis calonibus (quos galearios vocant) idoneos ac peritos vſu legebant, quos non amplius quàm ducentis * ſagiſarciariis pueriſque præficerent. Hiſque vexilla dabant, vt ſcirent ad quæ ſigna deberent impedimenta colligere. Sed * pugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur, ne conſtipati lædantur * in prœlio, ambulante exercitu. Vt locorum varietas aduenerit, ita defenſionis ratio varietur. Nam in campis patentibus equites magis ſolent impugnare, quàm pedites. At verò in locis ſilueſtribus vel montuoſis, ſiue paluſtribus pedeſtres magis formidandæ ſunt copiæ. Illud quoque vitandum, ne per negligentiam aliis feſtinantibus, aliis tardiùs incedentibus, interrumpatur acies, aut certè tenuetur. Continuo enim hoſtes * inter prolata peruadunt. Interponendi ergo ſunt exercitatiſſimi campi * doctores, vicarij, vel tribuni, qui alacriores tardent, & pigriùs incedentes accelerare compellant. Nam qui multum præceſſerint, ſuperuentu facto, non tam redire, quàm effugere cupiunt. Qui verò extremi ſunt, deſerti à ſuis, vi hoſtium, & propria deſperatione ſuperantur. Sciendum etiam, quòd aduerſarij in his locis quæ ſibi opportuna intelligunt, ſubſeſſas occultius collocant, vel aperto

Marte

* commonuendi *in aliquibus eſt.*

* *Iterum*, ſagmariis

* ſagmariis

* *Verius*, propugnatores

* *Diſtingue*, in prælio, Ambulante exercitu vt loc. var.

* *Melior lectio*, interpolata

* ductores,

Marte impetum faciunt. Sed ne ſecreta noceant, ducis præſtat induſtria, quem omnia prius conuenit explorare. Deprehenſa verò ſubſeſſa, ſi circumueniatur vtiliter, plus periculi ſuſtinet, quàm parabat inferre. Aperta autem vis ſi præparetur in montibus, altiora loca præmiſſis ſunt præſidiis occupanda, vt cùm hoſtis aduenerit, reperiatur inferior, nec audeat obuiare, cùm tam à fronte, quàm ſupra caput ſuum cernat armatos. Quòd ſi anguſtæ ſint viæ, ſed tamen tutæ, melius eſt præcedere cum ſecuribus, ac dolabris milites, & cum labore vias aperire, quàm in optimo itinere periculum ſuſtinere. Præterea noſſe debemus hoſtium conſuetudinem: * vtrùm nocte, an incipiente die, an hora reficiendi, laſſis ſuperuenire conſueuerint: & deuitare quod illos facturos putamus ex more. Iam verò vtrum peditibus, an equitibus, vtrùm contatis, an ſagittariis amplius valeant, vtrùm numero hominum, an armorum munitione præcellant, ſcire nos conuenit: & ordinare quod nobis vtile, illis doceatur aduerſum. Tractare quoque, per diem, an per noctem iter expediat inchoari: quanta locorum interualla ſint, ad quæ cupimus peruenire: ne æſtate, aquæ penuria obſit euntibus, ne hyeme, difficiles, aut inuiæ occurrant paludes, maioresque torrentes: & impedito itinere circumueniatur exercitus, priuſquam ad deſtinata perueniat. Vt enim noſtra commoditas eſt, ſapienter iſta vitare: ita ſi aduerſariorum imperitia vel diſſimulatio occaſionem nobis dederit, non oportet omitti, ſed explorare ſolicitè, proditores, ac transfugas inuitare: vt quid hoſtis moliatur, in præſenti, vel in futurum poſſimus agnoſcere: paratiſque equitibus, ac leui armatura, ambulantes eoſdem * [clàm,] vel pabula, victumque quærentes, improuiſo terrore decipere.

* *In membranis, vtrum de nocte,*

* *Facile eo carebit Vegetius.*

CAP.

CAP. VII.

Quemadmodum flumina, quæ maiora ſunt, tranſeantur.

** An'ne conuenientius grandis*

IN tranſitu fluuiorum * grauis moleſtia negligentibus frequenter emergit. Nam ſi aqua violentior fuerit, aut alueus latior, impedimenta, pueros, & ipſos interdum ignauiores ſolet mergere bellatores. Ergo explorato vado, duæ acies equitum, electis animalibus ordinantur, interuallis competentibus ſeparatæ, vt per medium pedites & impedimenta tranſeant. Nam acies ſuperior, aquarum impetum frangit: inferior, qui rapti ſubuerſique fuerint, colligit atque tranſponit. At cùm altior fluctus nec equitem nec peditem patitur, ſi per plana decurrat, ductis multifariam ſpargitur foſſis, diuiſusque facilè tranſitur. Nauigeri verò amnes,* haſtilibus fixis, ac ſuperpoſitis tabulatis peruij fiunt: vel certè tumultuario opere colligatis inanibus cuppis, additisque trabibus tranſitum præbent. Expediti verò equites faſces de cannis aridis vel vlua facere conſueuerunt, ſuper quos loricas & arma, ne * prodentur, imponunt. ipſi equique natando tranſeunt, colligatosque ſecum faſces pertrahunt * ſociis. Sed commodius repertum eſt, vt monoxylos, hoc eſt, paulò latiores ſcaphulas, ex ſingulis trabibus excauatas, pro genere ligni & ſubtilitate leuiſſima, carpentis ſecum portet exercitus, tabulatis pariter, & clauis ferreis præparatis. Ita abſque mora cōſtructus pons, & funibus (qui propterea habendi ſunt) vinctus, lapidei arcus ſoliditatē præſtat in tempore. Sed * inſtantes aduerſarij ad tranſitus fluminum, inſidias, vel ſuperuentus facere cōſueuerunt. Ob quam neceſſitatem in vtraq. ripa collocantur armata præſidia, ne alueo interueniente, diuiſi opprimantur ab hoſtibus.

** Duo libri geminam ſuggerunt lectionē, ſtylis fixis,*

** Vera ſcriptura, vdentur,*

** Suſpicor mutandum in loris.*

** Locum antè deprauatum, ita reſtitui.*

Cautius

Cautius tamen eſt, ſudes ex vtraque parte præfigere, ac ſine detrimento, ſi qua vis illata fuerit, ſuſtinere. Quod ſi pons non tantùm ad tranſitum, ſed etiam ad recurſum & commeatus neceſſarius fuerit; tunc in vtroque capite, percuſſis latioribus foſſis, aggereque conſtructo, defenſores milites debet accipere, à quibus tam diu teneatur, quàm diu locorum neceſſitas poſtulat.

CAP. VIII.
Quemadmodum caſtra debent ordinari.

CONSEQVENS videtur, itineris obſeruatione deſcripta, ad caſtrorum (in quibus manendum eſt) venire rationem. Non enim [belli tempore] ad ſtatiua, vel manſionem ciuitas * murata ſemper occurrit, & incautum eſt plenumque diſcriminis, exercitum paſſim ſine aliqua munitione conſidere: cum militibus ad capiendum cibum occupatis, ad * munera facienda diſperſis, facilè nectantur inſidiæ. Poſtremò noctis obſcuritas, neceſſitas ſomni, paſcentium equorum diſperſio, occaſionem ſuperuentibus præſtat. In metandis caſtris non ſufficit locum bonum legere, niſi talis ſit, vt alter eo non poſſit melior inueniri: ne vtilior prætermiſſus à nobis, & ab aduerſariis occupatus, apportet incommodum. Cauendum quoque, ne per æſtatem, aut morboſa in proximo, aut ſalubris aqua ſit longius: Hyeme, ne pabulatio deſit, aut lignum: ne ſubitis tempeſtatibus campus, in quo manendum eſt, ſoleat inundari: ne ſit in abruptis ac deuiis, ne circumſedentibus aduerſariis difficilis præſtetur egreſſus: ne ex ſuperioribus locis, miſſa ab hoſtibus in eum tela perueniant. Quibus cautè ſtudioſéque prouiſis, pro neceſſitate loci, vel quadrata, vel rotunda, vel trigona, vel oblonga caſtra conſtitues. Nec vtilitati præiudicat forma. Tamen pulchriora creduntur, quibus, vltrà latitudinis ſpacium,

* *Aliàs*, munita
* *Aliàs*, mu-nimina

ſpacium, tertia pars longitudinis additur. Ita autem ab agri menſoribus podiſmum menſuræ colligi oportet: vt ad quantitatem concludatur exercitus. Nam propugnatores anguſta conſtipant, & vltrà quàm conuenit, latiora diffundunt. Tribus autem modis diffiniunt caſtra muniri poſſe. Primum in vnius noctis tranſitum, & itineris, occupatione leuiore cùm ſublati ceſpites ordinantur, & aggerem faciunt, ſupra quem valli, hoc eſt, ſudes, vel tribuli lignei per ordinem digeruntur. Ceſpes autem circumciditur ferramentis, qui herbarum radicibus continet terram: fit altus * ſemis pedem, latus pedem, longus pedem ſemis. Quòd ſi terra ſolutior fuerit, vt ad ſimilitudinem lateris, ceſpes non poſſit abſcindi, tunc opere tumultuario * foſſa perducitur, lata pedes quinque, alta tres: cuius intrinſecus agger excreſcit, vt ſine metu ſecurus requieſcat exercitus. Statiua autem caſtra æſtate vel hyeme, hoſte vicino, maiore cura ac labore firmantur. Nam ſingulæ centuriæ, diuidentibus campi doctoribus & principiis, accipiunt pedaturas, & ſcutis, ac ſarcinis ſuis in orbem circa propria ſigna diſpoſitis, cincti gladio, foſſam aperiunt, latam aut nouem, aut vndecim, aut tredecim pedibus: vel, ſi maior aduerſariorum vis metuitur, pedibus decem & * ſeptem (imparem enim numerum obſeruari moris eſt) tum ſepibus ductis, vel interpoſitis ſtipitibus, ramiſque arborum, ne terra facilè dilabatur, agger erigitur. Super quem ad ſimilitudinem muri, & pinnæ, & propugnacula componuntur. Opus hoc centuriones decempedis metiuntur, ne minus foderit, aut errauerit alicuius ignauia. Id etiam tribuni circumeunt, nec antè diſcedunt, [qui ſtrenui ſunt,] quàm fuerint vniuerſa perfecta. Ne tamen aliquis ſuperuentus laborantibus fiat, omnes equites & pars peditum, quæ non operatur, priuile-

* *Malo*, ſemiſſem, latus pedem,

* *Legendum de cõiectura mea*, foſſà percutiatur,

* *Supplendum ex libris*, ſeptem, vel nouem

priuilegio dignitatis ante foſſam in procinctu armata conſiſtit, vt ingruentes repellat inimicos. Prima igitur ſigna locis ſuis intra caſtra ponuntur, quia nihil eſt venerabilius eorum maieſtate militibus. Deinde Duci prætorium, eiuſque comitibus præparatur, * ac tribunis tabernacula collocantur, quibus per contubernales deputatos ad * munia, aqua, lignum, & pabula miniſtrantur. Tunc pro gradu legionibus & auxiliis, equitibus, & peditibus, loca in quibus papiliones tendant, deputantur in caſtris: ac de ſingulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites, excubitum noctibus faciunt. Et quia impoſſibile videbatur in ſpeculis per totã noctem vigilantes ſingulos permanere, ideo in quatuor partes ad cleps ydram ſunt diuiſæ vigiliæ, vt non amplius quàm tribus horis nocturnis neceſſe ſit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis à cornicine reuocantur. Idoneos tamen tribuni & probatiſſimos eligunt, qui vigilias circumeant, & renuntient, ſi qua emerſerit culpa, quos circuitores appellabãt. Nunc militiæ factus eſt gradus, & *circitores vocantur. Sciendum tamen eſt, equites extra vallum nocturnas excubias facere debere. Per diem autem caſtris poſitis, *alij mane, alij poſt meridiem propter fatigationem hominum equorumque *angarias faciunt. Inter præcipua conuenit ducem prouidere ſiue in caſtris, ſiue in ciuitate conſiſtat, vt animalium paſcua, ſubuectio frumenti, ceterarumque ſpecierum, aquatio, lignatio, pabulatio ſecura ab hoſtium reddatur incurſu. Quod aliter non poteſt euenire, niſi per loca idonea, qua noſtrorum ambulat commeatus, præſidia * diſponantur, ſiue illæ ciuitates ſint, ſiue caſtella murata. Quòd ſi non reperitur antiqua munitio, oportunis locis circundata maioribus foſſis tumultuaria caſtella firmantur. Nam à caſtris diminuto vocabulo ſunt nuncupata caſtella. Intra quæ

* *Melius eſt* .Hinc

*. *Aliàs*, munera,

* *Vnus m. l.* circatores

* *Duo VV. paulò plenius*, alij mane, alij meridie, alij p. m.

* *Reſtituendum* agrarias

* *In VV. aliquot*, diſpartiantur, *quod malè.*

* *Libri optimi legunt*, agrarius

quæ in * angariis aliquanti pedites, equiteſque degeneres, tutum iter commeantibus præſtant. Difficile enim hoſtis ad ea loca audet accedere, in quibus & à fronte & à tergo nouit aduerſarios commorari.

CAP. IX.

Quæ & quanta conſideranda ſint, vt intelligatur, vtrùm ſuperuentibus & inſidiis, an publico debeat marte confligi.

* *Lege cum* VV. rationē

* *Alij*, quantum

* *Liber* V. quę neceſſaria ſunt. quemadmodum ab an. r. p.

* *Reſtituo*, ars.

QVISQVIS hos artis bellicæ commentarios, ex probatiſſimis autoribus breuiatos legere dignabitur, quamprimùm * legem prœlij, depugnandique cupit audire præcepta: ſed conflictus publicus duarum vel trium horarum certamine diffinitur: poſtquam partis eius, quæ ſuperata fuerit, ſpes omnis intercidit. Ideò omnia antè cogitanda ſunt, antè tentanda, antè facienda, quàm ad vltimum veniatur abruptum. Boni enim duces, non aperto Marte [prœlium,] in quo eſt commune periculum, ſed ex occulto ſemper attentant, vt integris ſuis, * quantos poſſint hoſtes interimant certè vel terreant: in qua parte, * quæ neceſſaria admodum ſunt, ab antiquis reperta perſcribam. Præcipua * res, & vtilitas ducis eſt, vt adhibitis ex vniuerſo exercitu ſcientibus belli, & ſapientibus viris, de ſuis & hoſtium copiis ſæpius tractet; omni, quæ plurimum nocet, adulatione ſummota; vtrùm maiorem numerum pugnatorum ipſe, an hoſtes habeant; vtrùm ipſius, an aduerſariorum homines magis armati ſint, & muniti. Qui magis exercitati, qui ſint in neceſſitatibus fortiores. Quærendum eſt etiam, vtra pars equites, vtra pedites habeat meliores. Sciendumque in peditibus, vel maximè conſiſtere robur exercitus: & inter ipſos equites, quis contatis, quis ſagittariis antecedat. Quis plures

loricas

loricas induat, quis vtiliores equos adduxerit. Poſtremò loca ipſa, in quibus pugnandum eſt; vtrùm inimicis, an nobis videantur accommoda. Nam ſi equitatu gaudemus, campos debemus optare; ſi pedite, loca eligere anguſta, foſſis, paludibus, vel arboribus impedita, & aliquoties montuoſa: cui magis victus abundet, aut deſit: nam fames (vt dicitur) intrinſecus pugnat, & vincit ſæpiùs,* quàm ferrum. Maximè autem tractandum eſt, vtrùm expediat neceſſitatem protrahi, an celeriùs dimicari: interdum enim ſperat aduerſarius expeditionem citò poſſe finiri: & ſi dilata fuerit in longum, aut penuria maceratur, aut deſiderio ſuorum reuocatur ad propria: aut nihil magnum faciens, per deſperationem abire compellitur. Tunc fracti labore & tædio plurimi deſerunt, aliquanti produnt, aliquanti ſe tradunt. Quia aduerſis rebus rarior fides eſt, & nudari incipit, qui copioſus aduenerat. Ad rem pertinet qualis ipſe aduerſarius, vel eius comites [optimatesq.] ſint, noſſe: vtrùm temerarij, an cauti; audaces, an timidi; * ſcientes artem bellicam, an ex vſu temerè pugnantes; quæ gentes cum his fortes, quæ've ignauæ pugnauerint; noſtra auxilia cuius fidei, quarumque ſint virium; quos animos illius copiæ, quos habeat noſter exercitus, quæ pars ſibi magis victoriam repromittat. Eiuſmodi enim cogitationibus virtus augetur, aut frangitur. Deſperantibus autem creſcit audacia adhortatione ducis, & ſi nihil ipſe timere videatur. creſcit animus, ſi ex inſidiis, vel occaſione aliquid fortiter feceris; ſi hoſtibus aduerſæ res cœperint euenire; ſi vel infirmiores, aut minus armatos ex inimicis potueris ſuperare. Cauendum autem eſt, ne dubitantem, aut formidantem exercitum ad pugnam publicam aliquando producas. Intereſt, tyrones, an veteres milites habeas; vtrùm ante breue tempus in expeditionibus fuerint, an per annos aliquos in pace durârint.

*Libris accedo, qui habent ſine ferro. Vel maximè autem.

*Recipiamus ex m.l. ſcientes artē bellicam, an non; ex vſu, an temerè pugnantes;

rarint. Nam pro tyronibus accipiendi ſunt, qui pugnare longo tempore deſierunt. Sed cùm legiones, auxilia, vel equites ex diuerſis * aduenerint locis, dux optimus, & ſeparatim ſingulos numeros per tribunos electos, quorum ſcitur induſtria, omni genere exercere debet armorum: & pòſt in vnum collectos, quaſi depugnaturos conflictu publico, * exercebit. Ipſe ſæpius tentabit quid artis poſſint habere, quid virium. quemadmodum ſibi ipſi conſentiant, vtrùm ad tubarum monita, ad ſignorum indicia, ad præcepta, vel nutum ſuum diligenter obtemperent. Si errant in aliquibus, exerceantur, atque doceantur, quàm diu poſſint eſſe perfecti. Si verò in campi curſione, in ſagittando, in iaculando, in ordinanda acie ad plenum fuerint eruditi, ne ſic quidem temerè, ſed occaſione captata, ad publicam * ducendi ſunt pugnam. Sed antè minoribus prœliis imbuendi. Dux itaque vigilans, ſobrius, prudens, tanquam de ciuili cauſſa inter partes iudicaturus, adhibito conſilio, de ſuis & aduerſarij copiis iudicet. Et ſi multis rebus ſuperior inuenitur, oportunum ſibi ne differat inire conflictum. Si verò aduerſarium intellegit potiorem, certamen publicum vitet. Nam pauciores numero, & inferiores viribus, ſuperuentus & inſidias facientes, ſub bonis ducibus reportauerunt ſæpe victoriam.

* *Amo, quod in libro meo eſt*, cuenerint

* *Malè habetenus omnes. diſtinguo*, e..ercebit ipſe. Sæpius tentabit,.

* *Malim*, educendi

CAP. X.

Quid oporteat fieri, ſi quis deſuetum à pugna exercitum habeat vel tyronem.

OMNES artes, omniaque opera quotidiano vſu & iugi exercitatione proficiunt. Quod ſi in paruis verum eſt, quanto magis decet in maximis cuſtodiri? Quis autem dubitat, artem bellicam rebus omnibus eſſe potiorem, per quam libertas retinetur, & dignitas propagatur,

pagatur, prouinciæ conſeruantur, & imperium? Hanc quondam relictis doctrinis omnibus Lacedæmonij, & pòſt coluere Romani. Hanc ſolam hodieque Barbari putant eſſe ſeruandam. cetera aut in hac arte conſiſtere, aut per hanc aſſequi ſe poſſe confidunt. Hæc dimicaturis eſt neceſſaria, per quam vitam retineant, & victoriam conſequantur. Dux ergo, cui tantæ poteſtatis inſignia tribuuntur; cuius fidei, atque virtuti poſſeſſorum fortunæ, tutelæ vrbium, ſalus militum, reipublicæ creditur gloria, non tantùm pro vniuerſo exercitu, ſed etiam pro ſingulis contubernalibus debet eſſe ſolicitus. Si quid enim illis eueniat in bello, & ipſius culpa, & publica videtur iniuria. Ergo ſi tyronem, vel diu armis deſuetum exercitum ducit, ſingularum legionum ſiue auxiliorum, necnon etiam vexillationum vires, animos, conſuetudinem, diligenter exploret. Sciat etiam (ſi poteſt fieri) nominatim, quis comes, quis tribunus, quis domeſticus, quis contubernalis, quantum poſſit in bello, autoritatemque maximam ſeueritate ſumat, omnes culpas militares legibus vindicet, nulli errantium credatur ignoſcere, in diuerſis locis, in diuerſis occaſionibus omnium experimenta præcipiat. His (vt oportet) curatis, cùm diſperſi ad prædandum ſecuri oberrant hoſtes, tunc probatos equites, ſiue pedites cum tyronibus, aut inferioribus mittat, vt ex occaſione fuſis inimicis, & illis peritia, & reliquis creſcat audacia. Ad tranſitus fluuiorum, ad præcipitia montium, ad ſiluarum anguſtias, ad paludum, & viarum difficultates, ſuperuentus nullo ſciente diſponat, atque iter ſuum ita temperet, vt aut cibum capientes, aut dormientes, aut * vacantes certè, ſecuros, inermes, diſcalciatos, * diſtractis equis, nihil ſuſpicantes ipſe paratus inuadat, quatenus in huiuſmodi certaminibus ſui fiduciam colligant. Nam qui ante longum tempus, aut omnino nunquam videre

* *Suſpicor, vagantes*
* *Scribendum, diſtratis*

homines vulnerari, vel occîdi, cùm primum aſpexerint, perhorreſcunt: & pauore confuſi, de fuga magis quàm de conflictu incipiunt cogitare. Præterea ſi excurrant aduerſarij, longo itinere fatigatos aggrediatur, & vltimos vel certè inſperatos ſuperueniat. Eos etiam, qui longè à ſuis aut pabuli, aut * prædæ gratia commorantur, ſubitò occupet cum dilectis. Illa enim antè tentanda ſunt, quæ ſi malè ceſſerint, minus noceant; ſi benè, plurimum proſint. Inter hoſtes diſcordiarũ ſerere cauſſas, ſapientis eſt ducis. Nulla enim, quamuis minima natio, poteſt ab aduerſariis perdeleri, niſi propriis ſimultatibus ſe ipſa conſumpſerit. Nam ciuile odium ad inimicorum perniciem præceps eſt, ad vtilitatem ſuæ defenſionis incautum. Vnum illud in hoc opere prædicendum eſt, vt nemo deſperet fieri poſſe, quæ facta ſunt. Dicat aliquis: Multi anni ſunt, quibus nullus foſſa, vel aggere, valloque manſurum circumdat exercitum. Reſpondebitur, Si fuiſſet iſta cautela, nihil nocturni aut diurni ſuperuentus hoſtium nocere potuiſſent. Perſæ imitantes Romanos, ductis foſſis caſtra conſtituunt: & quia arenoſa ſunt propè omnia, ſaccos, quos inanes portant ex puluerulenta (quæ effoditur) terra complent, eorumque cumulo aggerem faciunt. Omnes barbari, carris ſuis in orbem connexis, ad ſimilitudinem caſtrorum, ſecuras à ſuperuentibus exigunt noctes. Veremur ne diſcere nequeamus, quæ à nobis alij didicerunt? Hæc ex libris diſcenda, quæ vſu antea ſeruabantur. ſed omiſſa diu nemo quæſiuit; quia vigentibus pacis officiis, procul aberat neceſſitas belli. Sed ne impoſſibile videatur diſciplinam, cuius vſus intercidit, reparari, * doceamur exemplis. Apud veteres * res militaris in obliuionem ſæpius venit, * ſed à libris repetita eſt, poſteà ducum auctoritate firmata. Scipio Aphricanus ſub aliis Imperatoribus Hiſpanienſes exercitus frequenter victos accepit:

* M. l. potus, *& quidem de præda paulò antè dixit.*

* M. l. ducemur

* *Vera ſcriptura,* ars

* *Fœdis vox,* ſed prius

pit: hoc diſciplinæ regula cuſtodita, omni opere, foſſisq́. faciendis ita diligenter exercuit, vt diceret fodientes luto inquinari debere, qui madere hoſtium ſanguine noluiſſent. Ipſos denique Numantinos, capta ciuitate, ſic concremauit, vt nullus euaderet. Metellus in Aphrica, Albino imperante, ſubiugatum accepit exercitum, quem ita emendauit veteribus inſtitutis, [& diſciplina maiorum,] vt poſtea eos, à quibus ſub iugum miſſi fuerant, ſuperarent. Cimbri quoque Cæpionis, & Manlij, * [& Syllani] legiones inter Gallias * deleuerunt: quarum reliquias cùm C. Marius ſuſcepiſſet, ita erudiuit ſcientia & arte pugnandi, vt innumerabilem multitudinem non ſolùm Cimbrorum, ſed etiam Teutonum & * Vmbrorum publico Marte deleret. Facilius autem eſt ad virtutẽ nouos * inſtruere, quàm reuocare perterritos.

* *Repudiant hæc plerique codices, ſed minus rectè.*
* *Quum ſcribamus cum VV.* debellarunt:
* *Emendo,* Ambronum
* *Aliàs,* imbuere

Cap. XI.

Quæ ipſo die procuranda ſint, quo publica committitur pugna.

PRÆMISSIS leuioribus artibus belli, ad publici conflictus incertũ, & ad fatalem diẽ nationibus ac populis, ratio diſciplinæ militaris inuitat. Nam in euẽtu aperti Martis victoriæ plenitudo conſiſtit. Hoc ergo tempus eſt, quo tantò magis duces debent eſſe ſoliciti, quantò maior ſperatur diligentibus gloria, & maius periculum comitatur ignauos: in quo momento peritiæ vſus, pugnandi doctrina, conſilium dominatur. Veteribus ſeculis mos fuit, parco cibo curatos milites ad certamen educere, * vt citatiores ſumpta eſca redderet, & longiore conflictu non fatigarentur inedia. Præterea obſeruandũ eſt præſentibus hoſtibus, ſiue ex caſtris, ſiue ex ciuitate producas ad prœliũ, ne dum per anguſta portarum particulatim procedit exercitus, à collectis & præparatis

* *Melioris notæ libri conſtanter legunt, vt* audaciores ſumptus eſcæ redderet,

debilitetur inimicis. Ideoque prouidendum eſt vt antè omnes milites egrediantur portas, & aciem conſtruant antè, quàm hoſtes adueniant. Quòd ſi intra ciuitatem manentibus,* parati aduenerint, aut differatur egreſſus, aut certè diſſimuletur: vt cùm aduerſarij inſultare cœperint his, quos non putant exituros; aut cùm ad prædam, vel redeundum conuerterint animum, & ordines ſoluerint; tunc illis ſtupentibus * lectiſſimi prorumpant, & conferti aggrediantur ignaros. Obſeruatur autem, ne longo ſpacio fatigatum militem, ne laſſos poſt curſum equos ad publicum prælium cogas: multum virium labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet, qui ad aciem anhelus aduentat? Hoc & veteres declinarunt; & ſuperiori * noſtra ætate, cùm Romani duces per imperitiam non cauiſſent (ne quid amplius dicam) exercitus perdiderunt. Impar enim conditio eſt, laſſum cum requieto, ſudantem cum alacri, currentem cum eo qui ſteterit, ſubire conflictum.

*Lege meo periculo, imparatisque

* Repono, lectiſſimi quique erumpant.

*Alij, vel noſtra

C A P. X I I.

Inueſtigandum, quid ſentiant milites pugnaturi.

IPSA die, qua certaturi ſunt milites, quid ſentiant, diligenter conuenit explorare. Nam fiducia vel formido ex vultu, verbis, inceſſu, motibusque cernitur. Nec cōfidas ſatis, ſi tyro prœlium cupit: inexperto enim dulcis eſt pugna. Et noueris te oportere differre, ſi exercitati bellatores metuunt dimicare. Monitis tamen, & oratione ducis exercitui virtus creſcit, & animus: præcipuè ſi futuri certaminis talem acceperint rationem, quaſi ſint facilè ad victoriam peruenturi. Tunc inimicorum ignauia, vel error oſtendendus eſt: vel ſi antè à nobis ſuperati ſunt, commemorandum. Dicenda etiam, quibus militum mentes in odium aduerſariorum, ira, & indignatione moueantur. Animis penè omnium hominum

minum hoc naturaliter euenit, vt trepident, cùm ad conflictum venerint. Sine dubio autem * formidoloſiores ſunt, quorum mentes ipſe confundit aſpectus. Sed hoc remedio formido lenitur, ſi antequam dimices, frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines, vnde & videre hoſtem, & agnoſcere conſueſcant. Interdum audeant aliquid ex occaſione, aut fugent, aut interimant inimicos. [Inimicorum] mores aduerſariorum, arma, equos recognoſcant. Nam quæ ex vſu ſunt, non timentur.

* infirmiores, non malè videtur conuenire.

CAP. XIII.

Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam.

BONVM ducem conuenit noſſe magnam partem victoriæ, ipſum locum, in quo dimicandum eſt, poſſidere. Elabora ergo, vt cõferturus manum, primum auxilium captes ex loco, qui tantò vtilior iudicatur, quantò ſuperior fuerit occupatus. In ſubiectos enim vehementiùs tela deſcendunt, & maiore impetu obnitentes, pars altior pellit. Qui aduerſo nititur cliuo, duplex ſubit & cum loco & cum hoſte certamen. Sed illa diſtantia eſt, quòd ſi de pedibus tuis victoriam ſperas contra equites hoſtium, loca aſpera, inæqualia, montuoſa debes eligere. Si verò de equitibus tuis contra aduerſarij pedites victoriam quæris, ſequi debes paulò quidem editiora loca; ſed plana, atque patentia; neque ſiluis, neque paludibus impedita.

CAP. XIIII.

Quemadmodum acies debeat ordinari, vt in conflictu reddatur inuicta.

ORDINATVRVS aciem tria debet antè proſpicere, ſolem, puluerem, ventum. Nam ſol ante faciem eripit viſum: ventus contrarius tua inflectit ac deprimit,

hoſtium adiuuat tela. Puluis à fronte congeſtus oculos implet & claudit. Hæc momento eo, quo acies ordinantur, etiam imperiti vitare ſolent: ſed duci prouido cauendum eſt in futurum, ne pòſt paululum accedente die noceat ſolis mutata conuerſio; ne ventus aduerſus hora ſolita eo pugnante naſcatur. Ita ergo conſtituantur ordines, vt hæc poſt occipitium noſtrum ſint, & (ſi fieri poteſt) aduerſariorum impetant faciem. Acies dicitur exercitus inſtructus: frons quæ aduerſus hoſtem ſpectat. Hæc in pugna publica, ſi ſapiẽter diſponitur, plurimum iuuat: ſi imperitè, quamuis optimi bellatores ſint, mala ordinatione franguntur. Inſtructionis lex eſt, vt in primo ordine exercitati & veteres milites collocentur, quos antea principes vocabant. In ſecundo ordine circumdati* cataphractis, nec non optimi milites cum ſpiculis, vel lanceis ordinentur, quos priùs haſtatos vocabant. Singuli autem armati in directum ternos pedes inter ſe occupare conſueuerunt, hoc eſt, in mille paſſibus mille ſexcenti ſexaginta ſex pedites ordinantur in longum: vt nec acies interluceat, & ſpacium ſit arma tractandi. Inter ordinem autem & ordinem à tergo in latum ſex pedes diſtare voluerunt, vt haberent pugnantes ſpacium accedendi atque recedendi: vehementiùs enim cum ſaltu curſuque tela mittuntur. In his duobus ordinibus, & ætate maturi, & vſu confidentes, & muniti etiam grauioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri, nec cedere, nec ſequi * alium cogendi ſunt, ne ordines turbent: ſed venientes aduerſarios excipere, & ſtando pugnandoq. repellere vel fugare. Tertius ordo diſponitur de armaturis velociſſimis, de ſagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus item ordo conſtruitur de ſcutatis expeditiſſimis, de ſagittariis iunioribus, de his qui alacriter * verutis vel martiobarbulis (quas plumbatas nominant)

*Repone quod exciderat, cataphractis ſagittarij, ex libris & cap. xv. lib. II.

*In VV. reperias, aliquando

*Inſerit m. l. ſe agunt verutis

minant)dimicant,qui dicebantur leuis armatura. Sciendum ergo eſt, ſtantibus duobus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinem ad prouocandum,cum miſſilibus, & ſagittis primo loco ſemper exire. Qui ſi hoſtes in fugam vertere potuerint, ipſi cum equitibus perſequuntur. Sin verò ab hoſtibus pulſi fuerint,redeunt ad primam & ſecundam aciem,& inter ipſas recipiunt ſe ad loca ſua. Prima autem & ſecunda acies,cùm ad ſpathas, & ad pila (vt dicitur) ventum fuerit, totum ſuſtinet bellum. In quinta acie ponebantur interdum carrobaliſtæ, manubaliſtarij, * fundibulatores, funditores. *Fundibulatores ſunt,qui fuſtibalis lapides iaciunt. Fuſtibalus fuſtis eſt longus pedibus quatuor, cui per medium ligatur funda de corio: & vtraque manu impulſus, propè ad inſtar onagri dirigit ſaxa. Funditores ſunt, qui fundis [ex] lino vel ſetis factis (has enim dicunt eſſe meliores)contorto circa caput brachio dirigunt ſaxa. Quibus ſcuta deerant,ſiue lapidibus manu iactis, ſiue miſſilibus in hoc ordine dimicabant,*[quos accenſos, tanquam iuniores & poſtea additos nominabant.] Sextus ordo poſt omnes à firmiſſimis, & ſcutatis, & omni genere armorum munitis bellatoribus tenebatur; quos antiqui Triarios appellabant. Hi,vt requieti & integri acriùs inuaderent hoſtes,poſt vltimas acies ſedere conſueuerant. Si quid enim primis ordinibus accidiſſet, de horum viribus reparationis ſpes tota pendebat.

*Alias, fuſtibulatores. *Fuſtibulatores

*Deſunt in aliquot libris.

CAP. XV.

Ratio podiſmi, quantum ſpacium in acie inter ſingulos homines in longum, vel inter ſingulos ordines in latum debeat cuſtodiri.

EXPLANATO autem qualiter debeant acies inſtrui,nunc podiſmum, menſuramq. ipſius ordinationis

tionis exponam. In mille paſſibus campi, vna acies mille ſexcentos ſexaginta ſex ſuſcipit pedites: propterea quia ſinguli pugnatores ternos occupant pedes. Quòd ſi ſex acies in mille paſſibus campi volueris ordinare, nouem millia nongenti nonaginta ſex pedites ſunt neceſſarij. Si autem in ternos ordines hunc numerum volueris tendere, duo millia paſſuum comprehendes. Sed melius eſt plures acies facere, quàm militem* ſpargere. Senos autem pedes à tergo inter ſingulas acies in latum diximus interpatere debere; & ipſi bellatores ſtantes ſingulos obtinent pedes. Ideóque ſi ſex acies ordinaueris, quadraginta* duos pedes in latú, & mille paſſus in longum decem millium hominum tenebit exercitus. [Si autem in ternos ordinare volueris 21. pedes in latum, & duo millia paſſuum in lõgum, 10000. tenebit exercitus.] Ad hanc rationem ſiue 20000. ſiue 30000 peditum fuerint iuxta menſuram podiſmi, ſine aliqua dubitatione difficultatis poterũt ordinari, nec dux fallitur cùm ſciat, qui locus quantos capere poſſit armatos. * Denique ſi anguſtior locus ſit, vel multitudo ſufficiat, inde etiã nouem, vel amplius acies ordinari [conuenit.] Magis enim expedit, vt conferti pugnent, quàm longius ſeparati. Nam ſi nimium fuerit acies* attenuata, citò ab aduerſariis facta impreſſione perrumpitur, & nullum poſtea poteſt eſſe remedium. Qui autem numeri in dextro cornu, qui in ſiniſtro, qui in medio debeant ordinari, vel iuxta dignitates eorum ſeruatur ex more, vel certè pro qualitate hoſtium commutatur.

* *Lege*, exſpargere.

* *Membrana*, duo

* *Adulterina hæc eſſe libri clamitant.*

* Malunt VV. Dicunt

* *Genuinum eſt*, tenuata.

CAP. XVI.
De equitibus ordinandis.

CONSTRVCTA acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita vt loricati omnes, & contati iuncti ſint peditibus. Sagittarij autem, vel qui loricas non habent,

bent, longius euagentur. A fortioribus nanque equitibus, peditum protegenda ſunt latera: & à velocioribus atque expeditis, hoſtium cornua* ſuperfundenda, atque turbanda [ſunt.] Scire dux debet, contra quos * grumos, hoc eſt, globos hoſtium, quos equites oporteat poni. Nam neſcio qua occulta ratione, immò penè diuina, alij contra alios dimicant meliùs: & qui fortiores vicerant, ab inferioribus ſæpè vincuntur. Quod ſi equites impares fuerint, more veterũ velociſſimi cum ſcutis leuibus pedites, ad hoc ipſum exercitati iiſdem miſcendi ſunt, quos expeditos *velites, *[quaſi volitantes] nominabant. Quo facto quamuis fortiſſimi hoſtiũ *venerint equites, tamen aduerſus mixtum agmen pares eſſe non poſſunt. Vnum hoc remediũ veteres omnes duces inuenerunt, vt aſſuefacerent iuuenes currentes egregiè, & inter binos equites, ſingulos ex his pedites collocarent, cum leuioribus ſcutis, gladiis, atque miſſilibus.

* *Magis placet*, perfundenda, * *Veriſſimam lectionem reduco*, drungos,

* *Liber meus*, veteres, * *A. ſunt iſta.* * *Emen*[dato]. euenerint

CAP. XVII.

De ſubſidiis, quæ poſt aciem collocantur.

Sed optima ratio eſt, & ad victoriam plurimum confert, vt lectiſſimos de peditibus, & equitibus cum vicariis, comitibus, tribuniſq. vacantibus, habeat dux poſt aciem *[in ſubſidiis] præparatos: alios circa cornua, alios circa medium, vt ſicubi hoſtis vehementius inſiſtit, ne rumpatur acies, prouolent ſubitò, & ſuppleant loca: additaque virtute, inimicorum audaciam frangant. Hoc primi Lacones inuenerunt: imitati ſunt Carthaginienſes; Romani poſtea vbique ſeruauerunt. Hac diſpoſitione nulla melior inuenitur. Nam directa acies hoc ſolùm agere debet, ſi poteſt, vt hoſtem repellat, aut fundat. Si cuneus ſit agendus, aut forfex, ſuperfluos habere debes poſt aciem, de quibus cuneum aut forficem facias. Si ducenda ſit Serra, item ex abundantibus ducetur:

* *Damnant omnes libri, at contrà Modeſtus tuetur.*

ducetur: nam ſi de loco ſuo ordinatum militem transferre cœperis, vniuerſa turbabis. Si globus hoſtium ſeparatus, aut alam tuam, aut partem aliquam * vrgere cœperit, niſi ſuperfluos habeas, quos cōtra globum poſſis opponere, ſiue pedites, ſiue equites de acie tuleris, dū alia vis defendere, alia periculoſiùs denudabis. Quòd ſi bellatorum tibi copia nō abundat, melius eſt aciem habere breuiorem, dummodo in ſubſidiis colloces plurimos. Nam circa medias partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere lectiſſimos, de quibus cuneum facias, & ſtatim aciem hoſtium rumpas. Circa cornua autem, de contatis, loricatiſque equitibus ad hoc reſeruatis, & leui armatura peditum, alas hoſtium circumuenire te conuenit.

** Membrana, vrguere, neque ſolum hoc loco.*

CAP. XVIII.

In quo loco primus dux ſtare debeat, in quo ſecundus, in quo tertius.

DVX qui præcipuàm ſuſtinet pòteſtatē inter equites, & pedites, in partè dextra ſtare conſueuit. Hic enim locus eſt, in quo tota acies gubernatur, ex quo rectus eſt, liberque procurſus. Ideò autem inter vtroſque conſiſtit, vt & conſilio regere, & autoritate tam equites quàm pedites ad pugnam poſſit hortari. Hic de equitibus ſupernumerariis, mixtis peditibus expeditis, aduerſariorum ſiniſtrum cornu, quod contra ipſum ſtat, circuire, & à tergo ſemper vrgere debet. Secundus dux in media acie ponitur peditum, qui eam ſuſtentet & firmet. Hic fortiſſimos pedites, & bene armatos de illis ſuperfluis ſecum habere debet, de quibus aut ipſe cuneum faciat, & aciem hoſtium rumpat: aut ſi aduerſarij cuneùm fecerint, ipſe forficem faciat, vt cuneo illi poſſit occurrere. In ſiniſtra parte exercitus, tertius eſſe dux debet, ſatis bellicoſus & prouidus, quia ſiniſtra pars diffi-

difficilior eſt, & velut manca in acie conſiſtit. Ideò bonos equites ſupernumerarios & velociſſimos pedites habere debet, de quibus ſiniſtrum cornu ſemper extendat, ne circumueniatur ab hoſtibus. Clamor autem (quem barritum vocant) prius non debet attolli, quàm acies vtraque ſe iunxerit. Imperitorum enim, vel ignauorum eſt, vociferari de longè; cùm hoſtes magis terreantur, ſi cum telorum ictu clamoris horror acceſſerit. Semper autem ſtudere debes, vt prior inſtruas aciem, quia ex arbitrio tuo potes facere, quod tibi vtile iudicas, cùm nullus obſiſtit: deinde & tuis auges confidentiam, & aduerſariis fiduciam minuis. quia fortiores videntur, qui prouocare non dubitant. Inimici autem incipiunt formidare, qui vident contra ſe acies ordinari. Huic additur maximum commodum, * quia tu inſtructus paratusque ordinantem & trepidum aduerſarium præoccupas. Pars enim victoriæ eſt, inimicum turbare antequam dimices. *Mſ. ſi tu

Cap. xix.

Quibus remediis virtuti vel dolis hoſtium reſiſtatur in acie.

[Exceptis ſuperuentibus vel incurſionibus repentinis ex occaſione, quam nunquam dux exercitatus amittit.] *Deſideratur iſta in libris tribus.* Nam in itineribus, iam fatigatis, in fluminum tranſgreſſione diuiſis; in paludibus occupatis; in iugis montium laborantibus; in campis * ſparſis atque ſecuris; in manſione dormientibus, oportunum prœlium ſemper infertur: cùm aliis negotiis occupatus hoſtis, prius interimatur, quàm præparare ſe poſſit. Quòd ſi cauti ſunt aduerſarij, & inſidiarum nulla ſit copia, tunc aduerſus præſentes, ſcientes, videntes, æqua conditione pugnatur. Tamen ars belli, non minùs in hoc aperto cõflictu, quàm in occultis fraudibus adiuuat eruditos.

*Emendo, exſparſis,

eruditos. Cauendum vel maximè, ne ab ala, cornuque ſiniſtro (quod ſæpius euenit) aut certè dextro, (quod rarò contingit) circumueniantur tui à multitudine hoſtium, aut à vagantibus globis, quos vocant *grumos. Quod ſi acciderit, vnum remedium eſt, vt alam, cornuque replices, & rotundes: quatenus conuerſi tui, ſociorum terga defendant. Sed & in angulo ipſius extremitatis fortiſſimi collocentur, quia ibi impetus amplior fieri conſueuit. Item aduerſus cuneum hoſtium, certis reſiſtitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ iuncta [cum] acie primò anguſtior, deinde latior procedit, & aduerſariorum ordines rumpit: quia à pluribus in vnum locum tela mittuntur. Quam rem milites nominant caput porcinum. Contra quod ordinatio ponitur: quam forficem vocant. Nam ex lectiſſimis militibus confertis *in V literam, ordo componitur: & illum cuneum excipit, atque ex vtraque parte concludit, quo facto, aciem non poteſt irrumpere. Item ſerra dicitur, quæ à ſtrenuis directa, ante frontem opponitur hoſtibus, vt turbata acies reparetur. Globus autem dicitur, qui à ſua acie ſeparatus, vago ſuperuentu incurſat inimicos, contra quem alter populoſior, vel fortior immittitur globus. Obſeruandum quoque, ne ſub tempore, quo iam committitur pugna, velis ordines commutare, aut de locis ſuis aliquos numeros ad alia tranſferre. Statim enim naſcitur tumultus, atque confuſio; & imparatis, conturbatiſque faciliùs hoſtis incumbit.

*Redde Vegetio, drungos.

*Legendum potius, in ſimilitudinẽ V, litteræ,

Cap. xx.

Quot generibus pugna publica committatur, & quomodo etiam, qui inferior numero, & viribus eſt, valeat victoriam obtinere.

De pugnationum ſeptem ſunt genera vel modi, cùm infeſta ex vtraq. parte ſigna confligunt. Vna depugna-

depugnatio eſt fronte longa * quadrato exercitu, ſicut etiam nunc & propè ſemper ſolet prœlium fieri. Sed hoc genus depugnationis periti armorum nō optimum iudicant, quia cùm in prolixo ſpacio tenditur acies, non æqualis ſemper campus occurrit, & * cùm in eius parte ſinus, aut curuatura fit, in eo loco acies frequenter interrumpitur. Præterea ſi multitudine aduerſarius antecedit, à lateribus aut dextram, aut ſiniſtram alam circumuenit. in quo periculum magnum eſt, niſi ſupernumerarios habeas, qui procurrant, hoſtemque ſuſtineant. Hoc genere ſolus debet confligere, qui & plures, & fortes habuerit bellatores, vt ex vtroque cornu hoſtem circumueniat, & quaſi in ſinum ſui concludat exercitus. Secunda depugnatio eſt obliqua, quæ plurimis melior. In qua ſi paucos ſtrenuos loco idoneo ordinaueris, etiam ſi multitudine hoſtium & virtute turberis, tamen poteris reportare victoriam. Huius talis eſt modus: Cùm inſtructæ acies ad congreſſum veniūt, tunc tu ſiniſtram alam tuam à dextra aduerſarij longiùs ſeparabis, ne vel miſſilia ad eam, vel ſagittæ perueniant. Dextram autem alam tuā ſiniſtræ alæ illius iunge, & ibi primum inchoa prœlium: ita vt cum equitibus optimis, & probatiſſimis peditibus ſiniſtram partem illius, ad quam te iunxeris, aggrediaris atque circumeas, & detrudendo atque ſupercurrēdo ad hoſtiū terga peruenias. Quòd ſi ſemel aduerſarios exinde pellere cœperis, accedentibus tuis indubitatam victoriā conſequeris, & pars exercitus tui, quam ab hoſte ſubmoueris, ſecura durabit. Ad ſimilitudinem autem A literæ, vel libellæ fabrilis, acies in hoc dimicandi genere cōſtituitur. Quòd ſi prior aduerſarius hoc fecerit, illos quos poſt aciem ſupernumerarios diximus debere poni, tam equites, quā pedites, ad ſiniſtrum tuum colliges cornu, & ſic aduerſario reſiſtes magnis viribus, ne arte pellaris. Tertia depugnatio eſt ſimilis ſecūdæ: ſed in hoc

* Reſtituunt VV. quadro

* Adi Commentarium.

in hoc deterior, quòd à ſiniſtro cornu tuo cum illius incipis dextro confligere. Nam quaſi mancus impetus eſt eorum, & aperti cum difficultate aggrediuntur hoſtes, qui in ſiniſtro dimicant cornu. Quod apertius [vt ſit] explanabo. Si quando alam ſiniſtram longè habueris meliorem, cum ea fortiſſimos equites, pediteſque coniunge, & in congreſſu ipſam primam applica ad alam hoſtium dextram, & quantum poteſt, aduerſarij dextram partem pellere & circumire feſtina. *Tu autem aliam exercitus partem, in qua deteriores bellatores habere te noſti, à ſiniſtra illius longiſſimè ſepara, ne vel gladiis inuadatur, vel ad eam tela perueniant. In hoc [genere] cauendum eſt, ne inimicorum cuneis tranſuerſa tua acies elidatur. Hoc autem modo, vno caſu vtiliter pugnabitur, ſi aduerſarius infirmius dextrum cornu habuerit, & tu longè fortius ſiniſtrum. Quarta depugnatio talis eſt: Cùm ordinaueris aciem, ante quadringentos, vel quingentos paſſus, quàm ab hoſtem peruenias, non ſperante eo, ſubitò ambas alas tuas incitare te conuenit: vt ex vtroque cornu improuiſos hoſtes vertas in fugam, & celeriùs victoriam conſequaris. Sed hoc genus certaminis, licet citò ſuperet, ſi exercitatos fortiſſimoſque produxerit, tamen periculoſum eſt: quia mediam aciem ſuam, qui ſic dimicat, nudare compellitur, & in duas partes exercitum ſeparare. Et ſi primo impetu victus non fuerit inimicus, habet [poſtea] occaſionem, qua inuadat & diuiſa cornua, & mediam aciem deſtitutam. Quinta depugnatio eſt quartæ ſimilis. Sed hoc vnum amplius habet, quòd leuem armaturam, & ſagittarios ante * mediam aciem ponit; vt illis reſiſtentibus, non poſſit irrumpi. Nam ſic de dextro cornu ſuo, illius ſiniſtrum: & de ſiniſtro cornu ſuo, illius dextrum aggreditur. Quod ſi fugare potuerit, ſtatim vincit: ſin minus, media acies illius non laborat: quia à leui armatura, ſagitta-

*Scribendum, Tuam autem

*Corrigunt libri omnes, primam

gittariiſque defenditur. Sexta depugnatio optima eſt, propè ſimilis ſecundæ: qua vtuntur, qui de numero ſuorum, & de virtute * deſperant. Et ſi bene ordinauerint, quamuis cum paucioribus, ſæpe victoriam conſequuntur. Nam cùm inſtructa acies ad hoſtes accedit, dextram alam tuam ſiniſtræ alæ hoſtium iunge, & ibi per equites probatiſſimos, & velociſſimos pedites incipe prælium. Reliquam autem partem exercitus tui, longiſſimè * à dextra parte aduerſariorum remoue, & in directum porrige, quaſi veru. Nam cùm partem ſiniſtram illius, & à lateribus, & à tergo cœperis cædere, ſine dubio vertes in fugam. Aduerſarius autem nec de dextra parte ſua, nec de media acie poteſt ſuis laborantibus ſubuenire, quia acies tua extenditur, & totam ſe porrigit ad ſimilitudinem I literæ, longiſſimeque recedit ab hoſtibus. Quo genere in itineribus ſæpè confligitur. Septima depugnatio eſt, quæ loci beneficio adiuuat dimicantem. In hac quoque, & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris aduerſarium ſuſtinere, hoc eſt ſi montem, aut mare, aut flumen, aut lacum, aut ciuitatem, aut paludes, aut abrupta in vna parte habeas, ex qua hoſtis non poſſit accedere, & reliquum exercitum tuum directa acie ordines. Sed in illa ala, quæ munitionem non habet, omnes equites & ferentarios ponas. Tunc * ſecurius, pro tuo arbitrio, cum hoſte confliges; quia ab vna parte loci natura te munit, ab alia duplex propè ponitur equitatus. Illud tamen obſeruandum eſt, quo nihil melius inuenitur, vt ſiue ſolo dextro cornu pugnare volueris, ibi fortiſſimos ponas: ſiue ſiniſtro, ibi ſtrenuiſſimos colloces: ſiue in medio cuneos facere volueris, per quos acies hoſtium rumpas, in cuneo exercitatiſſimos ordines bellatores. Victoria enim per paucos fieri conſueuit. Tantum eſt, vt electi à duce ſapientiſſimo, in his locis, in quibus ratio & vtilitas poſtulat, ordinentur.

* *Alii in libris*, diffidũt.

* *Rurſus libri omnes*, ab aciẽ aduerſariorum

* *Lego*, ſecurus.

CAP. XXI.

Viam abſcedendi hoſtibus dandam, vt deleantur faciliùs fugientes.

PLERIQVE rei militaris ignari, pleniorem victoriam credunt, ſi aduerſarios, aut locorum anguſtiis, aut armatorum multitudine circumdederint, vt aditum non inueniant abſcedendi. Sed clauſis ex deſperatione creſcit audacia, & cùm ſpei nihil eſt, ſumit arma formido. Libenter cupit commori, qui ſine dubio ſcit ſe moriturum. Ideoque Scipionis laudata ſententia eſt, qui dixit, viam hoſtibus, qua fugiant, muniendam. Nam cùm abſcedendi aditu patefacto, mentes omnium ad præbenda terga conſenſerint,* multi more pecudum trucidantur. Nec inſequentium vllum periculum eſt, cùm victi (quibus defendi poterant) arma conuerterint * [in fugam.] Hoc genere quantò maior fuerit exercitus, tantò faciliùs multitudo proſternitur. Neque enim ibi requirendus eſt numerus, vbi animus ſemel territus, non tam tela hoſtium cupit declinare, quàm vultum. Ceterùm clauſi, licet exigui numero & infirmi viribus, hoc ipſo tamen ſunt hoſtibus pares, quia deſperantes ſciunt aliud ibi licere non poſſe. * Nam

* *Vna ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.*

* inulti. *Vegetius ſcripſit.*

* *Reiiciuntur illa ab optimis exemplaribus.*

* VV. *plerique habent* Sed.

* *Virgil. 11. Æneid.*

CAP. XXII.

Quemadmodum ab hoſtibus recedatur, ſi conſilium pugnæ diſpliceat.

DIGESTIS omnibus, quæ ratio militaris experimentis & arte ſeruauit, vnum ſupereſt * docere, quemadmodum recedatur ab hoſtibus. Nam diſciplinæ bellicæ, & exemplorũ periti nuſquam maius periculum imminere teſtantur. Qui enim ante congreſſum recedit ex acie, & ſuis fiduciam minuit, & inimicis addit audaciam.

* *Scribe*, edocere,

ciam. Verùm quia hoc ſæpius neceſſe eſt euenire, quibus modis tutò poſſit fieri, declarandum eſt. Primùm vt tui neſciant, ideo te recedere, quia declinas inire cōflictum, ſed credant arte aliqua ideo ſe reuocari, vt ad oportuniorem locum inuitetur hoſtis, ac faciliùs ſuperetur: aut certè inſequentibus aduerſariis ſecretiores collocentur inſidiæ. Nam neceſſe eſt, ad fugam parati ſint, qui ducem ſuum ſentiunt deſperare. Illud quoque vitandum eſt, ne hoſtes te recedere ſentiant, & ſtatim inruant. Propterea plerique ante pedites, equites poſuerunt, vt diſcurrentes aduerſarios videre non ſinerent, quando pedites abſcedebant. Item * articulatim incipientes à primis, ſingulas acies ſubducebant, retroq. reuocabant, in gradu ſuo manentibus reliquis: quos ſenſim poſtea ceſſimque ad illos iungebant, quos primùm ſubduxerant. Aliquanti exploratis itineribus, noctu cum exercitu recedebant: vt hoſtes die orto, cùm intellexiſſent, non poſſent comprehendere præcedentes. Præterea leuis armatura præmittebatur ad colles, ſub quos ſubitò * tutò reuocaretur exercitus: & ſi hoſtes inſequi voluiſſent, à leui armatura, quæ antè occupauerat locum, additis equitibus, * fundebantur. Nihil enim periculoſius exiſtimant, quàm ſi inconſultè inſequentes, ab his qui in ſubſeſſa fuerint, vel qui antè ſe parauerint, obſeruentur. Hoc tēpus eſt, quo opportunè collocantur inſidiæ, quia aduerſus fugientes maior audacia & minor cura eſt. Neceſſariò autē amplior ſecuritas grauius ſolet habere diſcrimen. Imparatis, cibū capientibus, in itinere laſſis, equos ſuos paſcētibus, ac nihil tale ſuſpicantibus ſuperuentus aſſolent fieri. Quod & nobis vitandum eſt, & hoſti in eiuſmodi occaſionibus pernicies inferenda. Hoc enim caſu oppreſſis, nec virtus poteſt, nec multitudo prodeſſe: quia qui in acie, publica vincitur pugna, licet & ibi ars plurimum proſit, tamen ad defenſionem ſuam poteſt accuſare fortunam. Qui

*particulatim, mihi pro genuino eſt.

* Lege, totus

* Lege, defendebātur.

verò ſuperuentus,& ſubſeſſas *[inſidias] paſſus eſt,culpam ſuam non poteſt excuſare: quia hæc & vitare potuit,& per ſpeculatores idoneos antè cognoſcere. Cùm receditur, talis fraus ita fieri conſueuit. Recto itinere pauci equites * conſequuntur,valida manus occultè per alia mittitur loca: vbi & agmen inimicorum peruenerunt equites, tentant leuiter atque diſcedunt. Illi credunt quicquid inſidiarum fuerit, prateriiſſe,& ſine cura reſoluuntur * in neglegentiam. Tunc illa manus, quæ ſecreto itinere deſtinata fuerat, ſuperueniens opprimit ignorantes. Multi cùm ab hoſte diſcedunt, ſi per ſiluas ituri ſunt, præmittunt, qui anguſta vel abrupta occupent loca, ne ibidem patiantur inſidias. Et rurſus poſt ſe præciſis arboribus vias claudunt, quas compedes vocant, vt aduerſariis facultatem adimant perſequendi,& penè vtrique parti in itinere ad ſubſeſſas communis occaſio eſt. Nam qui præcedit, opportunis vallibus, vel ſiluoſis montibus, *[quaſi] poſt ſe relinquit inſidias,in quas cùm inciderit inimicus, recurrit ipſe, & adiuuat ſuos. Qui verò ſequitur, * aduerſis ſemitis longè antè deſtinat expeditos,vt præcedentem aduerſarium arceat tranſitu, deceptumque à fronte & à tergo concludat. Dormientibus noctu aduerſariis,& qui præceſſit, poteſt regredi, & qui ſequitur, quantumuis interſit, poteſt ſuperuenire per fraudem. In transfretatione fluuiorum, qui præcedit,illam partem tentat opprimere,quæ prima tranſierit, dum reliqui alueo ſeparantur: qui autem ſequitur itinere feſtinato, illos qui nondum potuerunt tranſire, conturbat.

* *Hoc ego gloſſema cenſeo verbi* ſubſeſſas

* VV. inſequuntur,

* *In* VV. ad

* *Abeſt in aliquibus, & facilè eo Vegetius careat.*

* *In m.l.* auerſis

CAP. XXIII.

De camelis & cataphractis equitibus.

CAMELOS aliquantæ nationes apud veteres in aciem produxerunt, vt Vrſiliani in Aphrica, Macetes hodieque

dieque producunt. Sed hoc genus animalium arenis, & tolerandæ ſiti aptum, confuſas etiam, in puluere, vento vias, abſq. errore dirigere memoratur. Ceterùm præter nouitatem, inefficax bello eſt. Cataphracti equites propter munimina quæ gerunt, à vulneribus quidem tuti, ſed propter impedimentum, & pondus armorum, capi [eos] facile eſt, quoniam frequenter * obnixi contra diſperſos pedites, quàm contra equites. In certamine meliores tamen, aut ante legiones poſiti, aut cum legionariis mixti. quando cominus (hoc eſt manu ad manum) pugnatur, acies hoſtium ſæpe rumpunt.

*Scribe, obnoxij

CAP. XXIIII.

Quomodo quadrigis falcatis, vel elephantis in acie poſſit obſiſti.

QVADRIGAS falcatas in bello rex Antiochus & Mithridates habuerunt. Quæ vt primò magnum intulere terrorem, ita poſtmodùm fuere deriſui. Nam difficilè currus falcatus planum ſemper inuenit campum, & leui impedimento retinetur: vnoque afflicto aut vulnerato equo decipitur. Sed maximè hac Romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum eſt, repente toto campo Romani tribulos abiecerunt; in quos currentes quadrigæ cùm incidiſſent, deletæ ſunt. Tribulus autem eſt *quatuor palis confixum propugnaculum, quod quomodo abieceris, tribus radiis ſtat, & erecto quarto infeſtum eſt. Elephanti in prœliis magnitudine corporum, barritus horrore, formæ ipſius nouitate, homines equoſque conturbant. Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Poſtea Hannibal in Aphrica, Rex Antiochus in Oriente, Iugurtha in Numidia copioſos habuerunt, aduerſus quos *diuerſa excogitata ſunt genera *armorum. Nam & centurio in Lucania gladio manú (quam pro-

*VV. ſequer in quibus. eſt ex quatuor

*Antiqui libri optimi, reſiſtendi diuerſa

*Alij, armatorum.

muſcidem vocant) vni abſcidit,& bini cataphracti equi iungebantur ad currum,quibus inſidentes clibanarij,ſariſſas, hoc eſt, longiſſimos contos in elephantos dirigebant. Nam muniti ferro, nec à ſagittariis, quos vehebant beluæ, lædebantur, & earum impetum equorum çeleritate vitabant. Alij contra elephantos cataphractos milites immiſerunt; ita vt in brachiis eorum,& in caſſidibus, vel humeris, aculei ingentes ponerentur è ferro, ne *[manu ſua]elephas bellatorem contra ſe venientem poſſet apprehendere. Præcipuè tamen velites antiqui aduerſum *elephantos ordinauerunt. Velites autem erant iuuenes,leui armatura, corpore alacri, qui ex equis miſſilia optimè dirigebant. Hi equis prætercurrentibus ad latiores lanceas, vel maiora ſpicula beluas occidebant: ſed creſcente audacia, poſtea collecti, plures milites pariter pila, hoc eſt, miſſilia, in elephantos congerebant, eosque vulneribus elidebant. Illud additum eſt,vt funditores cum fuſtibalis & fundis, rotundis lapidibus deſtinatis,* illos (per quos regebantur elephanti) cum ipſis turribus affligerent atque mactarent,quo nihil tutius inuenitur. Præterea venientibus beluis, * quà irrupiſſent aciem, ſpacium milites dabant. Quæ cùm in agmen medium perueniſſent,circumfuſis vndique armatorum globis, cum magiſtris abſque vulneribus capiebantur illæſæ. Carrobaliſtas aliquanto maiores (hæ enim longiùs & vehementiùs ſpicula dirigunt) ſuperpoſitas curribus, cum binis equis aut mulis poſt aciem ordinari conuenit, vt cùm ſub iactum teli acceſſerint beſtiæ, ſagittis baliſtariorum transfigantur. Latius tamen contra eas & firmius præfigitur ferrum, vt in magnis corporibus maiora ſint vulnera. Aduerſum elephantos plura exempla, & machinamenta retulimus,vt ſi quando neceſſitas poſtulauerit, ſciatur quæ ſint tam immanibus beluis opponenda.

* *Damnatur ab optimis libris, & ipſo Modeſto.*

* VV. elephantes *quos non ſequor.*

* *Exemplaribus optimis placet,* Indos

* *Veram lectionē eruit,* quaſi

CAP.

CAP. XXV.
Quid fieri debeat, ſi vel pars, vel totus exercitus fugerit.

SCIENDVM verò eſt, ſi pars exercitus vicerit, & pars fugerit, minimè deſperandum, cùm in eiuſmodi neceſſitate, ducis conſtantia totam ſibi poſſit vendicare victoriam. Innumerabilibus hoc accidit bellis, & pro ſuperioribus ſunt habiti, qui minimè deſperarunt. Nam in ſimili conditione fortior creditur, quem aduerſa non frangunt. Prior ergo de cæſis hoſtibus ſpolia capiat, (quod ipſi dicunt) colligat campum, prior clamore, ac buccinis exultare videatur. Hac fiducia perterrebit inimicos, & ſuis fiduciam geminabit, quaſi victor ex omni parte diſceſſerit. Quod ſi aliquo caſu omnis in acie fundatur exercitus, * pernicioſæ cladis tamen reparationis fortuna multis non defuit, & medicina quærenda eſt. Dux ergo prouidus ſub ea cautela publico debet Marte confligere, vt ſi quid pro varietate bellorum, vel conditionis humanæ ſecus acciderit, abſque graui detrimento liberet victos. Nam ſi vicini colles fuerint; ſi poſt terga munitio; ſi ceteris abſcedentibus fortiſſimi quique reſtiterint, ſe ſuoſque ſeruabunt. Frequenter iam fuſa acies, diſperſos, ac paſſim ſequentes, reparatis viribus interemit. [Nam] nunquam exultantibus maius ſolet * eſſe diſcrimen, quàm cùm ſubitò ferocia in formidinem commutatur. Sed quicunque euentus fuerit, colligendi ſuperſtites, bello erigendi adhortationibus congruis, & armorum inſtauratione refouendi. Tunc noui dilectus, noua quæruntur auxilia: & (quod amplius prodeſt) * captatis occaſionibus in ipſos victores per occultas inſidias impetu faciendus eſt, ac ſic audacia reparanda. Nec oportunitas * deſit, cùm pro felicitate ſuperbiùs, & incautiùs mentes efferantur hu-

* *Correcta à ſcriptura, & interpunctione*, pernicioſa clades; tamen

* *Malo cum* VV. euenire

* *Liber meus, & aliquot mſſ.* occupatis

* *Adſentior VV. qui ſcribunt*, deſit,

manæ. Si quis hunc caſum vltimum putat, cogitet euentus omnium prœliorum, inter initia contra illos magis fuiſſe, quibus victoria debebatur.

CAP. XXVI.

Regulæ bellorum generales.

IN omnibus prœliis expeditionis conditio talis eſt, vt quod tibi prodeſt, aduerſario noceat: quod illum iuuat, tibi ſemper officiat. Nunquam igitur ad illius arbitrium aliquid facere, aut diſſimulare debemus, ſed id ſolum agere, quod nobis vtile iudicamus. Contra te enim eſſe incipis, ſi imiteris quod fecit ille pro ſe: & rurſus quicquid pro tua parte tentaris, contra illum erit, ſi voluerit imitari.

In bello, qui plus in * angariis vigilauerit, plus in exercendo milite laborauerit, minus periculum ſuſtinebit.

* VV. agrariis *quod probo.*

Nunquam miles in aciem producendus eſt, cuius antea experimenta non ceperis.

Aut inopia, aut ſuperuentibus, aut terrore melius eſt hoſtem domare, quàm prœlio: in quo amplius ſolet fortuna poteſtatis habere, quàm virtus.

Nulla conſilia meliora ſunt, * quàm illa, quæ ignorauerit aduerſarius antequam facias.

* *Mſ.* niſi illa,

Occaſio in bello amplius ſolet iuuare, quàm virtus.

In ſollicitandis ſuſcipiendiſque hoſtibus, ſi cum fide veniant, magna fiducia eſt: quia aduerſarium amplius transfugæ frangunt, quàm peremti.

Melius eſt poſt aciem plura ſeruare præſidia, quàm latiùs militem * ſpargere.

* *Mihi perplacet*, exſpargere.

Difficile vincitur, qui verè poteſt de ſuis, & de aduerſarij copiis iudicare.

Amplius iuuat virtus, quàm multitudo.

Amplius prodeſt locus ſæpe, quàm virtus.

Paucos

Paucos viros fortes natura procreat,bona inſtitutione plures reddit induſtria.

Exercitus labore proficit,ocio conſeneſcit.

Nunquam ad certamen publicum produxeris militem, niſi [cùm] eum videris ſperare victoriam.

Subita conterrent hoſtes, vſitata vileſcunt.

Qui diſperſis ſuis inconſultè ſequitur, quam ipſe acceperat, aduerſario vult dare victoriam.

Qui frumentum, *neceſſariumque commeatum non præparat, vincitur ſine ferro. *VV *malunt*, neceſſariaq. nō præparat:

Qui multitudine, & virtute præcedit,quadrata dimicet fronte, qui primus eſt modus.

Qui imparem ſe iudicat, dextro cornu ſuo ſiniſtrum cornu pellat inimici,qui eſt ſecundus modus.

Qui ſiniſtram alam fortiſſimam habere ſe nouerit, dextram alam hoſtis inuadat; qui eſt tertius modus.

Qui habet exercitatiſſimos milites, in vtroque cornu pariter prœlium debet incipere,qui eſt quartus modus.

Qui leuem armaturam optimam regit,vtramq. alam hoſtis inuadat,ferentariis ante mediam aciem conſtitutis,qui eſt quintus modus.

Qui nec numero militum, nec virtute confidit,ſi depugnaturus eſt, de dextra ſua ſiniſtram alam hoſtium pulſet, reliquis ſuis porrectis in ſimilitudinem veru, qui ſextus eſt modus.

Qui pauciores, infirmioreſque habere ſe nouit, ſeptimo modo ex vno latere, aut montem, aut ciuitatem, aut mare, aut fluuium, aut aliquod debet habere ſubſidium.

Qui confidit equitatu, aptiora loca quærat equitibus, & rem magis per equites gerat.

Qui confidit pedeſtribus copiis, aptiora loca peditibus quærat: & rem magis per pedites gerat.

Cùm explorator hoſtium latenter oberrat in caſtris,

omnes ad tentoria ſua per diem redire iubeantur, & ſtatim deprehenditur explorator.

Cùm conſilium tuum cognoueris aduerſariis proditum, diſpoſitionem mutare te conuenit.

Quid fieri debeat, tractato cum multis: quid verò facturus ſis, cum pauciſſimis, ac fideliſſimis; vel potiùs ipſe tecum.

Milites pœna, & timor in ſedibus corrigunt; in expeditionibus, ſpes, & præmia faciunt meliores.

Boni duces publico certamine nunquam niſi ex occaſione, aut nimia neceſſitate confligunt.

Magna diſpoſitio eſt, hoſtem fame magis vrguere, quàm ferro.

De equitatu ſunt multa præcepta: ſed cùm hæc pars militiæ, vſu exercitij, armorum genere, equorum nobilitate profecerit, ex libris nihil arbitror colligendum, cùm præſens doctrina ſufficiat.

Quo genere depugnaturus ſis, neſciant hoſtes: ne aliquibus remediis reſiſtere moliantur.

DIGESTA ſunt, Imperator inuicte, quæ nobiliſſimi auctores, diuerſis probata temporibus, per experimentorum fidem, memoriæ prodiderunt, vt ad ſagittandi peritiam, quam in ſerenitate tua Perſa miratur: ad equitandi ſcientiam vel decorem, quæ Hunnorum, Alanorumque natio velit imitari, ſi poſſit: ad currendi velocitatem, quam Saracenus Indusque non æquat: ad armaturæ exercitationem, cuius campi * doctores, vel pro parte exempla intellexiſſe gaudent: nunc regula prœliandi, imò vincendi artificium iungatur; quatenus virtute pariter ac diſpoſitione mirabili, reipublicæ tuæ & Imperatoris officium exhibeas & militis.

* doctores malim.

FLAVI

FLAVI VEGETI RENATI DE RE MILITARI, LIBRI QVARTI

Prologus.

AGRESTEM, *incultámque hominum in initio ſæculi vitam, à communione brutorum animalium, vel ferarum, vrbium conſtitutio prima diſcreuit. In his nomen reipublicæ* * *peperit communis vtilitas. Ideo potentiſſimæ nationes, ac principes conſecrati, nullam maiorem gloriam putauerunt, quàm aut fundare nouas ciuitates, aut ab aliis conditas in nomen ſuum, ſub quadam amplificatione, transferre. In quo opere clementia ſerenitatis tuæ obtinet palmam.* * *Ab aliis enim vel pauca, vel ſingulæ, à pietate tua innumerabiles vrbes ita iugi labore perfectæ ſunt, vt non tam humana manu conditæ, quàm diuino nutu videantur* * *paratæ. Cunctos Imperatores felicitate, moderatione, caſtimonia, indulgentiæ exemplo, ſtudiorum amore* * *præcellis. Regni, animiq́ue tui bona cernimus: & tenemus, quæ anticipare & ſuperior optauit ætas, & extendi in perpetuum ventura deſiderat. Quibus rebus tantum vniuerſo orbi præſtitum*

*Aliàs, *repperit*

*VV. *Ab illis*

*Malo cum VV. mſs. *enatæ.*

*Reſtituo, *præcedis.*

ſtitum gratulamur [bonum,] quantum vel humana mens petere, vel gratia potuit diuina conferre. Sed diſpoſitionibus veſtræ clementiæ, quantùm profecerit murorum elaborata conſtructio, Roma documentum eſt, quæ ſalutem ciuium Capitolinæ arcis defenſione ſeruauit, vt glorioſius poſtea totius orbis poßideret imperium. Ad complementum ergo operis maieſtatis veſtræ præceptione ſuſcepti, rationes quibus vel noſtræ ciuitates defendendæ ſint, vel hoſtium ſubruendæ, ex diuerſis auctoribus in ordinem digeram: nec laboris pigebit, cùm omnibus profutura condantur.

CAP. I.

Ciuitates aut opere, aut natura, aut vtroque debere muniri.

VRBES atque caſtella, aut natura muniuntur; aut manu; aut vtroque; quod firmius ducitur. Natura, aut loco edito vel abrupto, circumfuſo mari ſiue paludibus, vel fluminibus. Manu, foſſis, ac muris. * In illo naturali beneficio, tutiſſimum eligentis conſilium; in plano quæritur fundantis induſtria. Videmus antiquiſſimas ciuitates ita in campis patentibus conſtitutas; vt deficiente auxilio locorum, arte tamen, & opere * redderentur inuictæ.

* *Vide Commentarium.*

* *In VV. quibuſdam*, reddantur

CAP. II.

Non directos, ſed anguloſos muros faciendos.

AMBITVM muri directum veteres duci noluerunt, ne ad ictus arietum eſſet diſpoſitus, ſed, ſinuoſis anfractibus, iactis fundamentis, clauſere vrbes; crebrio-

crebrioresq. turres in ipſis angulis ediderunt propterea: quia ſi quis ad murum tali ordinatione conſtructum, vel ſcalas, vel machinas voluerit admouere, non ſolùm à fronte, ſed etiam à lateribus, & propè à tergo, veluti in ſinum circumcluſus opprimitur.

CAP. III.

Quemadmodum muris terra iungatur egeſta.

MVRVS autem, *vt nunquam poſſit elidi, hac ratione perficitur. Interuallo vicenûm pedum interpoſito, duo intrinſecus parietes fabricantur. Deinde terra, quæ de foſſis fuerit egeſta, inter illos mittitur, vectibusque denſatur: ita vt à muro primus paries *parum inferior, ſecundus longè minor ducatur: vt de plano ciuitatis ad ſimilitudinem graduum *quaſi cliuo, molliusque ad propugnacula poſſit aſcendendi. Quia nec murus vllis poteſt arietibus rumpi, quem terra confirmat, & quouis caſus deſtructis lapidibus, ea quæ inter parietes denſata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obſiſtit.

**Forteam ne vnquam*

**Aliquot in libris* pro rata

**Scribo*, quaſi cliuo molli, vſque ad p. p. adſcendi.

CAP. IIII.

De cataractis, & portis, ne exurantur ab ignibus.

CAVETVR præterea, ne portæ ſubiectis ignibus exurantur. Propter quod ſunt coriis, & ferro tegendæ. Sed amplius prodeſt, quod inuenit antiquitas, vt ante portam addatur propugnaculum, in cuius ingreſſu ponitur cataracta, quæ annulis ferreis, ac funibus pendet, vt ſi hoſtes intrauerint, demiſſa eadem extinguantur incluſi. Ita tamen ſupra portam murus eſt ordinandus, vt accipiat foramina, per quæ de ſuperiore parte effuſa aqua, ſubiectum reſtinguat incendium.

Cap. V.
De foſsis faciendis.

FOSSÆ autem ante vrbes latiſſimæ, altiſſimæque faciendæ ſunt, vt nec facilè poſſint coæquari, repleríque ab obſidentibus, & cùm aquæ cœperint * inundari ab aduerſario cuniculum continuari minimè patiantur. Nam duplici modo opus ſubterraneum peragi, earum altitudine, & inundatione prohibetur.

* VV. redundare

Cap. VI.
Ne ſagittis hoſtium homines lædantur in muro.

FORMIDATVR, ne multitudo ſagittariorum, de propugnaculis exterritis defenſoribus, appoſitisque ſcalis, occupet murum. Aduerſum quod cataphractas atque ſcuta in ciuitatibus debent habere quàm plurimi. Deinde propugnacula duplicia, ſaga ciliciaque tenduntur, quæ impetum excipiunt ſagittarum. Nec enim facilè tranſeunt ſpicula, quod cedit ac fluctuat. Inuentum quoque remedium eſt, vt de ligno crates facerent, quas metellas vocauerunt, lapidibusque complerent: ea arte inter bina propugnacula conſtitutas, vt ſi per ſcalas aſcendiſſet hoſtis, & partem aliquam ipſius contigiſſet, ſupra caput ſuum vergerent ſaxa.

Cap. VII.
Quibus modis prouidendum ſit, ne famem patiantur obſeſsi.

MVLTA defenſionum, oppugnationumque ſunt genera, quæ locis cõpetentibus inſeremus. Nunc ſciendum eſt, obſidendi duas eſſe ſpecies. Vnam, cùm aduerſarius opportunis locis præſidiis ordinatis * [continuis inſultibus impugnat obſeſſos. Alteram, cùm] vel aqua prohibet incluſos, vel deditionem ſperat à fame, quando

* *Incluſa adulterina eſſe libri clamant, ſententia autem reclamat.*

quando omnes prohibuerit commeatus. Hoc enim conſilio, ipſe ocioſus, ac tutus fatigat inimicum. Ad quos caſus, poſſeſſores, quamuis leui ſuſpicione pulſati, omnem alimoniam victus intra muros debent ſtudioſiſſimè collocare, vt ipſis exuberet ſubſtantia, aduerſarios inopia cogat abſcedere. Non ſolùm autem porcinum, ſed & omne animalium genus, quod incluſum ſeruari non poteſt, deputari oportet ad lardum, vt adminiculo carnis frumenta ſufficiant. Aues autem cohortales, & ſine impenſa, in ciuitatibus nutriuntur, & propter ægrotantes ſunt neceſſariæ. * Pabula equis ſunt præcipuè congerenda, & quæ apportari nequiuerint, exurenda. Vini, aceti, ceterarumq́ue frugum, vel pomorum congerendæ ſunt copiæ, nihilq́ue, quod vſui proficiat, hoſtibus relinquendum. Nam vt hortorum cura in viridariis domorum, vel areis exerceatur, vtilitatis, & voluptatis ratio perſuadet. Parum autem *proficit plurimum collegiſſe, niſi ab exordio dimenſione ſalubri per idoneos * [procuratores] erogatio temperetur. Nunquam periclitati ſunt fame, qui frugalitatem inter copiam ſeruare cœperunt. Imbellis quoque ætas, ac ſexus, propter neceſſitatem victus, portis frequenter excluſa eſt: ne penuria opprimeret armatos, à quibus mœnia ſeruabantur.

*VV. aliquot, Pabulaque ſunt præcipuè

*Aliàs, prodeſt

*Hæc vox nulla eſt in optimis exemplaribus.

CAP. VIII.

Quæ ſpecies præparandæ ſint pro defenſione murorum.

BITVMEN, ſulphur, picem liquidam, oleum, quod incendiarium vocant, ad exurendas hoſtiũ machinas, conuenit præparare: ad arma facienda ferrũ vtriuſque temperaturæ, & carbones ſeruantur in conditis: ligna quoque haſtilibus, ſagittisq. neceſſaria reponuntur. Saxa rotũda de fluuiis, quia pro ſoliditate grauiora ſunt, & aptio-

& aptiora mittentibus, diligentiſſimè colliguntur; ex quibus muri replentur, & turres. Minima *fundis, ſiue fuſtibalis, vel manibus iacienda. Maiora per onagros diriguntur. Maxima verò pondere, formaque volubili, in propugnaculis digeruntur, vt dimiſſa per præceps, non ſolùm obruant ſubeuntes, ſed etiam machinamenta confringant. Rotæ quoque de lignis viridibus ingentiſſimæ fabricantur, vel interciſi ex validiſſimis arboribus cylindri (quas taleas vocant) vt ſint volubiles læuigantur: quæ per pronum labentia ſubito impetu bellatores ſternunt, equoſque ſolent deterrere. Trabes quoque & tabulata, vel diuerſæ magnitudinis clauos ferreos eſſe oportet in promptu. Nam oppugnantium machinis per alias machinas conſueuit obſiſti, præcipuè cùm ſubitis operibus addenda ſit muris vel propugnaculis altitudo, ne aduerſariorum mobiles turres ſuperemineant, & capiant ciuitatem.

* *Reſtituendum, ad fundas, ſiue fuſtibalos,*

Cap. IX.

Quid faciendum, ſi neruorum defuerit copia.

NERVORVM quoque copiam ſummo ſtudio expedit colligi: quia onagri, vel baliſtæ, ceteraquè tormenta, niſi funibus neruinis intenta, nihil proſunt: Equorum tamen ſetæ de caudis ac iubis ad baliſtas vtiles aſſeruntur. *Indubitatum verò eſt crines feminarum in eiuſmodi tormentis non minorem habere virtutem, Romanæ ſcilicet neceſſitatis experimento. Nam in obſidione Capitolij corruptis iugi ac longa fatigatione tormentis, cùm neruorum copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines viris ſuis obtulere pugnantibus, reparatiſque machinis, aduerſariorum impetum repulerunt. Maluerunt enim pudiciſſimæ feminæ, deformato ad tempus capite, liberè viuere cum maritis; quàm hoſtibus integro decore ſeruire. Cornua quoque, vel cruda

* *Adi notas.*

coria proficit colligi ad cataphractas tegendas, aliaque machinamenta, ſiue munimina.

CAP. X.

Quid faciendum, ne aquæ inopiam patiantur obſeſſi.

MAGNA vrbis vtilitas eſt, cùm perennes fontes murus includit. Quod ſi natura non præſtat, cuiuslibet altitudinis effodiendi ſunt putei, aquarumque hauſtus funibus extrahendi. Sed interdum * ſicciora ſunt loca, quæ montibus ſunt, ſaxiſque munita, in quibus ſuperpoſita caſtella; extra murum inferiores reperiunt fontium venas, ac de propugnaculis, vel turribus deſtinatis protegunt telis, vt aquatoribus liber præſtetur acceſſus. Quod ſi vltra iactum teli, in cliuo tamen ciuitatis ſubiecta ſit vena, caſtellum paruulum (quem Burgum vocant) inter ciuitatem, & fontem conuenit fabricari, ibique baliſtas, ſagittarioſque conſtitui, vt aqua defendatur ab hoſtibus. Præterea in omnibus publicis ædificiis, multiſque priuatis, ciſternæ ſunt diligentiſſimè ſubſtruendæ, vt receptacula aquis pluuialibus, quæ de tectis effluunt, præſtent. Difficilè enim vincit ſitis eos, qui quamuis exigua aqua, ad potum tantùm, in obſidione, ſunt vſi.

Mſ. ſi altiora ſunt

CAP. XI.

Si ſal defuerit, quid faciendum.

SI maritima ſit ciuitas, & * ſal defuerit, liquor ex mari ſumtus, per alueos atque patula vaſa diffunditur, qui à calore ſolis duratur in ſalem. Quod ſi hoſtis ab vnda prohibeat (nam hoc ſæpè accidit) harenas, quas exagitatum ventis mare * ſuperfuderat, aliquando colligunt, & dulci aqua eluunt, quæ ſole ſiccata nihilominus mutatur in ſalem.

* *Aliquot* VV. ſales defuerint,

* *Libri optimi* fuderat,

CAP. XII.

Quid faciendum, cùm primò impetu venitur ad muros.

VIOLENTA autem impugnatio, quando caſtellis, vel ciuitatibus præparatur, mutuo vtrinque periculo, ſed maiore oppugnantium ſanguine, exercentur luctuoſa certamina. Illi enim qui muros inuadere cupiunt, terrifico apparatu expoſitis copiis, in ſpem deditionis formidinem geminant, tubarum ſtrepitu, hominumque permixto. Tunc, quia timor magis frangit inſuetos, primo impetu ſtupentibus oppidanis, ſi diſcriminum experimenta non norunt, [dum] admotis ſcalis inuaditur ciuitas [reſiſtere debent omni virtute.] Quòd ſi à ſidentibus, ſiue militaribus viris repellatur prima congreſſio, ſtatim clauſis creſcit audacia, & iam non terrore, ſed viribus, & arte confligitur.

** Incluſa cur remouēda ſint, docam poſtea in Commentariis.*

CAP. XIII.

Enumeratio machinarum, quibus muri oppugnantur.

ADMOVENTVR * etiam teſtudines, arietes, falces, vineæ, plutei, muſculi, turres, de quibus ſingulis qualiter fabricentur, quo etiam pacto prœlientur, vel repellantur, ediſſeram.

**Libri omnes, enim*

CAP. XIIII.

De ariete, falce, testudine.

DE materia, ac tabulatis teſtudo contexitur, quæ ne exuratur incendio, coriis, vel ciliciis, centonibuſque veſtitur. Hæc intrinſecus accipit trabem, quæ aut adunco præfigitur ferro, & Falx vocatur, ab eo quòd incurua eſt, vt de muro extrahat lapides: aut certè ipſius caput veſtitur ferro, & appellatur Aries: vel quòd habet

duriſſimam

duriſſimam frontem, quæ ſubruat muros: vel quòd more arietum retrocedit, vt cum impetu vehementius feriat. Teſtudo autem à ſimilitudine veræ teſtudinis vocabulum ſumſit: quia ſicut illa modò reducit, modò profert caput; ita machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, vt fortiùs cædat.

CAP. XV.

De vineis, pluteis, & aggere.

VINEAS dixerunt veteres, quas nunc militari, barbaricoque vſu caulias vocant. E lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata pedibus ſeptem, longa pedibus * ſex. Huius tectum munitione duplici, * tabulatis, cratibusq. contexitur. Latera quoque vimine ſepiuntur, ne ſaxorum, telorumque impetu penetrentur. Extrinſecus autem, ne immiſſo concremetur incendio, crudis, ac recentibus coriis, vel centonibus operitur. Iſtæ, cùm plures factæ fuerint, * iunguntur in ordinem, ſub quibus * ſubſidentes tuti ad ſubruenda murorum penetrant fundamenta. Plutei dicuntur, qui ad ſimilitudinem abſidis contexuntur è vimine, & ciliciis, vel coriis proteguntur, ternisque rotulis, quarũ vna in medio, duæ in capitibus apponũtur, in quamcunq. partem volueris admouentur more carpenti: quos obſidentes applicant muris, eorumque munitione protecti, ſagittis, ſiue fundis, vel miſſilibus defenſores omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant, vt ſcalis aſcendendi facilior præſtetur occaſio. Agger autem ex terra, lignisq. extollitur contra murum, de quo tela iactantur.

*Emendãdum libris omnibus auſtoribus, ſexdecim.

*Alibi rectũ ſit, tabulis.

*Aliter Suſij coguntur

*VV. malunt obſidentes

CAP. XVI.

De Muſculis.

MVSCVLOS dicunt minores machinas, quibus protecti bellatores, * ſi lutum obſuerit, ciuitatis foſſatum

*VV. aliquot, ſudatum adferunt.

foſſatum etiam apportatis lapidibus, lignis, ac terra, non ſolùm complent, ſed etiam ſolidant, vt turres ambulatoriæ ſine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem à marinis beluis Muſculi. Nam quemadmodum illi, cùm minores ſint, tamen balenis auxilium, adminiculumque iugiter exhibent: ita iſtæ machinæ breuiores, deputatæ turribus magnis, aduentui illarum parant viam, itineraque præmuniunt.

CAP. XVII.
De turribus ambulatoriis.

TVRRES autem dicuntur machinamenta, ad ædificiorum ſpeciem, ex trabibus, tabulatiſque compacta: & ne tantum opus hoſtili concremetur incendio, diligentiſſimè [ex] crudis coriis, vel centonibus *communita, quibus pro modo altitudinis, additur latitudo. Nam interdum tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos, vel quinquagenos latæ ſunt. Proceritas autem ipſarum tanta fit, vt non ſolùm muros, ſed etiam turres lapideas altitudine ſuperent. His plures rotæ mechanica arte ſubduntur, quarum lapſu volubili magnitudo tam ampla mouetur. Præſens autem periculum ciuitatis eſt, ſi ad murum fuerit turris admota. Plures enim accipit ſcalas, & diuerſo genere conatur inrumpere. Nam in inferioribus habet arietem, cuius impetu deſtruit muros: circa mediam verò partem accipit pontem, factum de duabus trabibus, ſeptumque de vimine, quem ſubitò prolatum inter turrim murumque conſtituunt; & per eum egredientes de machina bellatores in ciuitatem tranſeunt, & occupant muros. In ſuperioribus autem turris illius partibus contati, & ſagittarij collocantur, qui defenſores vrbis [ex alto] contis, miſſilibus, ſaxiſque proſternant. Quo facto ciuitas capitur ſine mora. Quid enim auxilij ſupereſt, cùm hi qui de muro-

* *Scribe*, cōmunitur,

murorum altitudine ſperabant, repentè ſuprà ſe aſpiciant altiorem hoſtium murum?

CAP. XVIII.

Quemadmodum ambulatoria turris poſſit incendi.

HVIC tam manifeſto diſcrimini multis occurritur modis. Primùm, ſi confidentia, vel virtus eſt militaris, eruptione facta, globus egreditur armatorum, & vi hoſtibus pulſis machinamentum illud ingens, direptis coriis, ignis exurit. Quòd ſi oppidani exire non audeant, *maiores baliſtas, malleolos, vel phalaricas cum incendio deſtinant, vt perruptis coriis, vel centonibus, intrinſecus flamma condatur. Malleoli velut ſagittæ ſunt, & vbi adhæſerint (quia ardentes* ſunt) vniuerſa conflagrant. Phalarica autem, ad modum haſtæ, valido præfigitur ferro: inter tubum, & haſtile ſulphure, reſina, bitumine, ſtupiſque conuoluitur infuſo oleo, quod incendiarium vocant, quæ baliſtæ impetu deſtinata, perrupto munimine ardens figitur ligno, turritamque machinam frequenter incendit. Depoſiti quoque homines funibus, cùm hoſtes dormiunt, in laternis portant lucernas, & , incenſis machinis, rurſus leuantur in murum.

*Reſtituo, ad maiores baliſtas.

*Exemplaria optima, veniunt,

CAP. XIX.

Quemadmodum altitudo muris addatur.

PRÆTEREA partem muri, ad quam machina conatur accedere, cæmento atque lapidibus, vel luto, ſiue lateribus, poſtremò tabulatis extruendo faciunt altiorem, ne defenſores mœnium deſuper vrbi ventura poſſit opprimere. Conſtat autem inefficax machinamentum reddi, ſi inueniatur inferius. Verùm obſidentes eiuſmodi dolum adhibere conſueuerunt. Primò

talem exſtruunt turrem, quæ propugnaculis ciuitatis videatur inferior. Deinde ſecretò aliam de * tabulatis intrinſecus turriculam faciunt, & cùm muris fuerit machina ſociata, ſubitò funibus, trochleiſque de medio turricula illa producitur, de qua egredientes armati (quia altior inuenitur) ſtatim capiunt ciuitatem.

* Alij libri, tabulis

Cap. XX.

Quo pacto ſuffodiatur terra, vt machina nocere non poſſit.

Inſtruunt longiſſimas, ferrataſque trabes opponunt machinæ venienti, eámque à muri vicinitate propellunt. Sed cùm Rhodiorum ciuitas oppugnaretur ab hoſtibus, & turris ambulatoria murorum altitudinem, ac turrium omnium ſuperaret, mechanici ingenio inuentum eſt tale remedium. Per noctem ſub fundamento muri cuniculum fodit, & illum locum, ad quem die poſtero turris fuerat promouenda, nullo hoſtium ſentiente, egeſtâ terra cauauit intrinſecus: & cùm totis ſuis moles fuiſſet impulſa, atque ad locum qui ſubtus cauatus fuerat, perueniſſet, tanto ponderi ſolo cedente, ſubſedit: nec iungi muris, aut moueri vlterius potuit. Ita & ciuitas liberata eſt, & machina derelicta.

Cap. XXI.

De ſcalis, ſambuca, exoſtra, & tollenone.

Admotis turribus, funditores lapidibus, ſagittarij iaculis, manubaliſtarij vel arcubaliſtarij ſagittis, iaculatores plumbatis ac miſſilibus, è muris ſubmouent hoſtes. Hoc facto, ſcalis appoſitis occupant ciuitatẽ. Sed qui ſcalis nituntur, frequenter periculum ſuſtinent, exẽplo Capanei, à quo primũ [hæc] ſcalarũ oppugnatio perhibetur inuenta: qui tanta vi occiſus eſt à Thebanis, vt extinctus fulmine diceretur. Et ideo ſambuca, exoſtra, &

ſtra, & tollenone obſidentes in murum hoſtium penetrant. Sambuca dicitur * à ſimilitudine citharæ. Nam quemadmodum in cithara chordæ ſunt, ita in trabe, quæ iuxta turrim ponitur, funes ſunt, qui pontem de ſuperiore parte trochleis laxant, vt * aſcendat ad murum, ſtatimque de turri exeunt bellatores, & per eum tranſeuntes mœnia vrbis inuadunt. Exoſtra dicitur pons, quem ſuperius expoſuimus, qui de turri in murum repente * protenditur. Tollenon dicitur, quoties vna trabes in terram prææltè defigitur, cui in ſummo vertice alia tranſuerſa trabes longior dimenſa medietate connectitur, eo libramento, vt ſi vnum caput depreſſeris, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus ſiue tabulatis contexitur machina, in qua pauci collocantur armati. Tunc per funes vno attracto, depreſſoque, alio capite eleuati imponuntur in murum.

* *Lege*, ad ſimilitudinē

* *Emendandum*, deſcendat

* *Ea lectio ex eſſ[...] eſt. Veteres libri, & editi plerique*, protruditur.

CAP. XXII.

De baliſtis, onagris, ſcorpionibus, arcubaliſtis, fuſtibalis, fundis, per quæ tormenta defenditur murus.

ADVERSVM hæc obſeſſos defendere conſueuerunt baliſtæ, onagri, ſcorpiones, arcubaliſtæ, fuſtibali, ſagittarij, fundæ. Baliſta * funibus, neruis, [chordiſque] tenditur, quæ quantò prolixiora brachiola habuerit, hoc eſt, quantò maior fuerit, tantò ſpicula longius emittit: quæ ſi iuxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui menſuram eius antè collegerint, dirigatur, penetrat quodcunque percuſſerit. Onager autem dirigit lapides, ſed pro neruorum craſſitudine, & magnitudine, ſaxorum pondera iaculatur. Nam quantò amplior fuerit, tantò maiora ſaxa fulminis more contorquet. His duobus generibus nulla

* *Mſſ. aliquot ma'unt*, funibus neruinis.

 tormen-

tormentorum ſpecies vehementior inuenitur. Scorpiones dicebant, quas nunc manubaliſtas vocant; ideo ſic nuncupati, quòd paruis, ſubtilibusque ſpiculis inferant mortem. Fuſtibalos, arcubaliſtas, & fundas deſcribere ſuperfluum puto, quæ præſens vſus agnoſcit; ſaxis tamen grauioribus per onagrum deſtinatis; non ſolùm equi eliduntur, & homines, ſed etiam hoſtium machinamenta franguntur.

CAP. XXIII.

*Aduerſum arietes proſunt * culcitræ, laquei, lupi, & columnæ grauiores.*

* Scribe, culcitæ,

ADVERSVM arietes etiam vel falces, ſunt plura remedia. Aliquanti centones & culcitas * funibus calcant, & illis opponunt locis, quà cædit aries, vt impetus machinæ materia molliore fractus, non deſtruat murum. Alij laqueis captos arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquum trahunt, & cum ipſis teſtudinibus euertunt. Plures in modum forficis dentatum funibus illigant ferrum, quem lupum vocant, apprehenſumque arietem, aut * auertunt, aut ita ſuſpendunt, vt impetum nō habeat feriendi. Interdum baſes, columnæ marmoreæ, vibrato impetu iaciuntur è muris, arieteſque confringunt. Quod ſi tanta vis fuerit, vt murus arietibus perforetur, & (quod ſæpe accidit) decidat, ſalutis vna ſpes ſupereſt, vt deſtructis domibus alius intrinſecus murus addatur, hoſteſque inter binos parietes (ſi penetrare tentauerint) perimantur.

* Emenda, funibus chalant,

* Præferunt alij codices, euertunt,

CAP. XXIIII.

De Cuniculis, per quos aut murus deffoditur, aut ciuitas penetratur.

ALIVD genus oppugnationis eſt ſubterraneum, atque ſecretum, quod cuniculum vocant: à leporibus,

poribus,qui cauernas ſub terris fodiunt,ibíque conduntur. Adhibita ergo multitudine ad ſpeciem metallorum,in quibus auri argentique venas Beſſorum rimatur induſtria, magno labore terra defoditur, cauatoq. ſpecu in exitium ciuitatis inferna quæritur via: quæ fraus duplicibus operatur inſidiis. Aut enim penetrant vrbem, & noctu non ſentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculum,reſeratiſque portis ſuorum agmen *ducunt, hoſteſque in ipſis domibus perimunt ignorantes; aut certè cùm ad murorum fundamenta peruenerint, ſuffodiunt eorum maximam partem, & appoſitis ſiccioribus lignis, ruinam muri tumultuario opere ſuſpendunt, Sarmenta inſuper iungunt, aliaque fomenta flammarum. Tunc præparatis bellatoribus * ſubter ignis immittitur, combuſtiſque columnis ligneis, atque tabulatis,muro ſubitò corruente * inruptione aditus reſeratur.

* *Lege* inducunt,

* *Liber* V. in opera ignis

* *Malim* inruptioni

CAP. XXV.

Quid facere debeant oppidani, ſi hoſtis inruperit ciuitatem.

INNVMERABILIBVS declaratur exemplis, ſæpè cæſos ad internecionem hoſtes, qui peruaſerant ciuitatem. Quod ſine dubio euenit, ſi oppidani muros, ac turres retinuerint, vel altiora occupauerint loca. Tunc enim de feneſtris, ac tectis; omnis ætas, ac ſexus inrumpentes obruunt ſaxis, aliiſque generibus telorum: quod ne ſuſtineant obſidentes, portas * ciuitatis aperire conſueuerunt,vt reſiſtere deſinant,fugiendi poteſtate conceſſa. Neceſſitas enim quædam virtutis eſt deſperatio. In hoc caſu vnum oppidanis auxilium eſt, ſiue per diem, ſiue per noctem hoſtis intrauerit, vt muros, turreſque teneant; ac loca ſuperiora conſcendant, hoſteſque per vicos, & plateas vndique obruant dimicantes.

* *Alij*, ciuibus

CAP. XXVI.

Quæ ſit adhibenda cautela, ne hoſtes furtim occupent murum.

FREQVENTER dolum excogitant obſidentes, ac ſimulata deſperatione longius abeunt. Sed vbi * poſtmodum, murorum vigiliis derelictis, requieuerit incauta ſecuritas, tenebrarum ac noctis occaſione captata, cũ ſcalis * clanculum veniunt, muroſq. conſcendunt. Propter quod maior eſt adhibenda cuſtodia, cùm hoſtis abſceſſerit, & in ipſis muris, ac turribus * tuguriola collocanda, in quibus vigiles, hybernis menſibus, ab imbribus, vel frigore; æſtiuis defendantur à ſole. Illud quoq. vſus inuenit, vt acerrimos, ac ſagaciſſimos canes in turribus nutriant, qui aduentum hoſtium odore præſentiant, latratuque teſtentur. Anſeres quoq. non minore ſolertia nocturnos superuentus clamoribus indicant. Nam ingreſſi Capitolinam arcem Galli, Romanum nomen euerant, niſi clamore * anſeris excitatus Manlius reſtitiſſet. Mira diligentia ſiue fortuna viros, qui vniuerſum orbem erant miſſuri ſub iugum, auis vna ſeruauit.

* *Reſtinno*, poſt merũ.

* V V. clanculò

* *i. Membrana habent*, teguriola

* *Libri aliquot*, anſerum

CAP. XXVII.

Quomodo oppidanis inferantur inſidiæ.

NON ſolùm in obſidionibus, ſed in vniuerſo genere bellorũ ſupra omnia ducitur, hoſtium cõſuetudinem explorare diligenter, ac noſſe. Oportunitas enim inſidiarum aliter non poteſt inueniri, niſi ſcias, quibus horis aduerſarius à laboris intentione diſcedat, quibus reddatur incautior: interdum medio die, interdum ad veſperum, ſæpe nocte, aliquando eo tempore, quo ſumitur cibus, cùm vtriuſq. partis milites ad requiem, aut ad curanda corpora diſperguntur. Quod in ciuitate cùm cœperit fieri, obſidentes aſtu ſe à prœlio ſubtrahunt, vt aduerſa-

uerſariorum neglegentiæ licentiam tribuant. Quæ ipſa impunitate cùm creuerit, repentè admotis machinis, vel appoſitis ſcalis occupant ciuitatē. Et ideo in muris ſaxa, ceteraque tormenta ponuntur in promptu, vt cognitis inſidiis accurrentes, ad manum habeant quod ſupra capita hoſtium euoluant, atque iaculentur.

C A P. XXVIII.

Quid faciant obſidentes, ne ab oppidanis patiantur inſidias.

CVM neglegentia interuenerit, paribus inſidiis ſubiacent obſidentes. Nam ſiue cibo, ſiue ſomno fuerint occupati, ſiue ocio, aut aliqua neceſſitate diſperſi: tunc oppidani repentè prorumpunt; ignorantes perimunt; arietes, machinas, ipſoſque aggeres ignibus concremant; omniaque in perniciem ſuam fabricata opera ſubuertunt. Propter quod obſidentes vltra iactum teli foſſam faciunt, eamque non ſolùm vallo, & ſudibus, ſed etiam turriculis inſtruunt, vt erumpentibus ex ciuitate poſſint obſiſtere, quod opus Loriculam vocant, & ſæpe cùm obſidio deſcribitur, inuenitur in hiſtoriis, * Loricula vrbem eſſe circumdatam. *Membrana legūi, Lorica

C A P. XXIX.

Quo genere tormentorum ciuitates defendantur.

SED ex alto deſtinata miſſilia, ſiue plumbatæ, ſiue lanceæ, veruta, vel ſpicula in ſubiectos vehementiùs cadunt. Sagittæ quoq. arcubus miſſæ, & ſaxa manibus, fundis, ſiue fuſtibalis directa, quantò de excelſiori loco exeunt, tantò longius penetrant. Baliſtæ verò, & onagri, ſi à peritis diligentiſſimè temperentur, vniuerſa * præcidunt, à quibus nec virtus vlla, nec munimina poſſunt defendere bellatores. Nā more fulminis quicquid percuſſerint, aut diſſoluere, aut inrumpere conſueuerunt. * Rectè VV. præcedunt,

C A P.

CAP. XXX.

Quemadmodum menſura colligatur ad ſcalas vel machinas faciendas.

AD capiendos muros, ſcalæ, vel machinæ plurimùm valent, ſi ea magnitudine compactæ fuerint, vt altitudinem exſuperent ciuitatis. Menſura autem colligitur duplici modo: aut enim linum tenue expeditum vno capite nectitur in ſagitta, quæ cùm ad muri faſtigia directa peruenerit, ex menſura lini, murorum altitudo deprehenditur: aut certè cùm ſol obliquus vmbram turrium, murorumque iaculatur in terram, tunc ignorantibus aduerſariis, vmbræ illius ſpacium menſuratur. itemque decempeda figitur, & vmbra ipſius ſimiliter menſuratur. Quo collecto [numero,] nemo dubitat, ex vmbra decempedæ inueniri altitudinem ciuitatis, cùm ſciatur quanta altitudo, quantum vmbræ emittat in longum. Quæ ad oppugnandas, vel defendendas vrbes auctores bellicarum artium prodiderunt, vel quæ recentior neceſſitatum vſus inuenit, pro publica (vt arbitror) vtilitate digeſſi, illud *iterumque commonens, vt ſolertiſſimè caueatur, ne quando aut potus inopia emergat, aut cibi, quibus malis nulla arte ſuccurritur: ideoque intra muros tantò plura condenda ſunt, *quantò ſcitur clauſuræ tempus in obſidentium poteſtate conſiſtere.

* *Explent alij* iterum, iterumque.

* *Liber* V. quando

CAP. XXXI.

Præcepta belli naualis.

PRÆCEPTO maieſtatis tuæ, imperator inuicte, terreſtris prœlij rationibus abſolutis, naualis belli reſidua (vt opinor) eſt portio: de cuius artibus ideo pauciora dicenda ſunt: quia iamdudum pacato mari, cum barbaris nationibus agitur terreſtre certamen. *Romanus autem populus pro decore & vtilitate magnitudinis ſuæ

* *In vno* V. *huc vſque præfatio libri quinti.*

ſuæ, non propter neceſſitatem tumultus alicuius claſſem parabat ex tempore: ſed ne quando neceſſitatem ſuſtineret, ſemper habuit præparatam. Nemo enim bello laceſſere, aut facere audet iniuriam ei regno, vel populo, quem expeditum, & promptum ad reſiſtendum, vindicandumque cognoſcit. Apud Miſenum ergo, & Rauennam ſingulæ legiones cum claſſibus ſtabant, ne longiùs à tutela vrbis abſcederent: & cùm ratio poſtulaſſet, ſine mora, ſine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nam Miſenatium claſſis, Galliam, Hiſpanias, Mauritaniam, Aphricam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo. Claſſis autem Rauennatium, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere directa nauigatione conſueuerat: quia in rebus bellicis celeritas amplius ſolet prodeſſe, quàm virtus.

Cap. XXXII.

Nomina iudicum, qui præerant claſſibus.

Libvrnis autem, quæ in Campania ſtabant, præfectus claſſis Miſenatium præerat. Eæ verò, quæ Ionio in mari locatæ fuerant, ad præfectũ claſſis Rauennatium pertinebant: ſub quibus erant [deni] tribuni, per cohortes ſingulas conſtituti. Singulæ autem Liburnæ ſingulos nauarchos, id eſt, quaſi nauicularios habebant, qui exceptis ceteris nautarum officiis, gubernatoribus, atq. remigibus, & militibus exercendis, quotidianam curam, & iugem exhibebant induſtriam.

Cap. XXXIII.

Vnde appellentur Liburnæ.

Diversæ autem prouinciæ quibuſdam temporibus mari plurimùm potuerunt, & ideo diuerſa eis genera nauium fuerunt. Sed Auguſto dimicante

Actiaco

Actiaco prœlio, cùm Liburnorum auxiliis præcipuè victus fuiſſet Antonius, experimento tanti certaminis patuit, [eſſe] Liburnorum naues ceteris aptiores. Ergo ſimilitudine, & nomine vſurpato, ad earundem inſtar claſſem Romani principes texuerunt. Liburnia namque Dalmatiæ pars eſt, *Iadertinæ ſubiacens ciuitati, cuius exemplo nunc naues bellicæ fabricantur, & appellantur Liburnæ.

*Emendo, Iaderinæ, niſi malis, Iaderæ

Cap. XXXIIII.

Qua diligentia fabricentur Liburnæ.

Sed cùm in domibus *ſtruendis arenæ vel lapidum qualitas requiratur, tantò magis in fabricandis nauibus diligenter cuncta quærenda ſunt, quantò maius periculum eſt, nauem vitioſam eſſe, quàm domum. Ex cypreſſo ergo, & pinu domeſtica, ſiue ſilueſtri larice, & abiete præcipuè Liburna contexitur, vtilius æreis clauis, quàm ferreis *configenda. Quamlibet enim grauior aliquanto videatur expenſa; tamen, quia amplius durat, lucrum probatur afferre. Nam ferreos clauos tempore, & humore, celeriter rubigo conſumit; ærei autem, etiam in fluctibus, propriam ſubſtantiam ſeruant.

*Membranę pleræque ſubſtruendæ

*Qui non recipiunt ex membranis compingenda.

Cap. XXXV.

Qua obſeruatione ſit cædenda materies.

Obſervandvm præcipuè, vt à quintadecima luna, vſque ad vigeſimam *tertiam, arbores præcidantur, ex quibus Liburnæ contexendæ ſunt. His enim tantum *octo diebus cæſa materies immunis ſeruatur à carie: reliquis autem diebus præciſa, etiam eodem anno interna vermium labe exeſa in puluerem vertitur: quod, ars ipſa, & omnium architectorũ quotidianus vſus edocuit, & contemplatione ipſius religionis agnoſcimus, quã pro æternitate his tantùm diebus placuit celebrari.

*Meliores libri ſecundam, * iterum, ſeptem

CAP. XXXVI.

Quo menſe cædendæ ſint trabes.

CÆDVNTVR autem trabes vtiliter poſt ſolſtitium æſtiuum, id eſt, per menſes, Iulium, Auguſtum, & per autumnale æquinoctium, id eſt, vſque ad kalendas Ianuarias. His namque menſibus areſcente humore ſicciora, & ideo fortiora ſunt ligna. Illud etiam cauendum, ne continuò, vt deiectæ fuerint trabes, ſecentur; vel ſtatim, vt ſectæ fuerint, mittantur in nauem: ſiquidem & adhuc ſolidæ arbores, & iam diuiſæ per tabulas; duplices, ad maiorem ſiccitatem, mereantur inducias. Nam quæ virides compinguntur, cùm natiuum humorem exſudauerint, contrahuntur, & rimas faciunt latiores, quo nihil eſt periculoſius nauigantibus.

CAP. XXXVII.

De modo Liburnarum.

QVOD ad magnitudinem pertinet, minimæ Liburnæ remorum habent ſingulos ordines, paulò maiores binos, idoneæ menſuræ, ternos, vel quaternos, interdum quinos ſortiuntur remigum gradus. Nec hoc cuiquã enorme videatur, cùm in Actiaco prœlio longè maiora referantur concurriſſe nauigia, vt ſenorũ etiam, vel vltrà ordinũ fuerint. Scaphæ tamen maioribus Liburnis exploratoriæ ſociantur, quæ vicenos propè remiges, in ſingulis partibus, habeant: quas Britanni *pictas vocant. Per has & ſuperuentus fieri, & cõmeatus aduerſariorũ nauium aliquando intercipi aſſolet, & ſpeculandi ſtudio aduentus earũ, vel conſilium deprehendi. Ne tamen exploratoriæ naues candore prodãtur, colore Veneto (qui marinis eſt fluctibus ſimilis) vela tinguntur, & funes: cera etiã, qua vngere ſolẽt naues inficitur. Nautæ quoq. vel milites Venetam veſtem induunt, vt nõ ſolùm per noctem, ſed etiã per diẽ facilius lateant explorantes.

* *Fortaſſean.* picatas, *niſi verius ſit* pincas

CAP.

CAP. XXXVIII.
Nomina ventorum & numerus.

QVICVNQVE exercitum armatis claſſibus vehit, turbinum ſigna debet antè prænoſcere. Procellis namque, & fluctibus liburnæ grauius, quàm vi hoſtium ſæpe perierunt. in qua parte naturalis philoſophiæ tota eſt adhibenda ſolertia, qua ventorum, tempeſtatumque cœleſti ratione natura colligitur. Et pro acerbitate pelagi, ſicut prouidos cautela tutatur, ita neglegentes extinguit incuria. Igitur ventorum numerum atque vocabula ars nauigandi primùm debet inſpicere. Veteres autẽ iuxta poſitionem cardinum, tantùm quatuor ventos principales à ſingulis cœli partibus flare credebant, ſed experimento poſterior ætas duodecim comprehendit. Horum vocabula ad ſubmouendam dubitationem, non ſolùm Græca, ſed etiam Latina protulimus, ita vt ventis principalibus declaratis, eos qui ipſis dextra læuaq. iuncti ſunt, indicemus. * A verno itaque ſolſtitio, id eſt, ab orientali cardine, ſumimus exordium, ex quo ventus oritur *ἀπηλιώτης*, id eſt, ſubſolanus. Huic à dextra iungitur * *καικίας*. A ſiniſtra *εὖρος*, ſiue vulturnus. Meridianum autẽ cardinem poſſidet *νότος*, id eſt, auſter. Huic à dextra iungitur *λευκόνοτος*, id eſt, albus notus. A ſiniſtra *λιβόνοτος*, id eſt, corus. Occidentalem verò cardinem tenet * *ζέφυρος*. Huic à dextra iungitur *λίψ*, ſiue Aphricus. A ſiniſtra, *ἰάπυξ*, ſiue fauonius. Septentrionalem verò cardinem ſortitus eſt *ἀπαρκτίας* ſiue ſeptentrio, cui adhæret à dextra *θρασκίας*, ſiue Circius. A ſiniſtra *βορέας*, id eſt, aquilo. Hi ſæpe ſinguli, interdum duo, magnis autem tempeſtatibus etiam tres pariter flare conſueuerunt. Horum impetu maria, quæ ſua ſponte tranquilla ſunt, & quieta, vndis æſtuantibus ſæuiunt. Horum flatu pro natura temporum vel locorum ex pro-

* Hyberno itaque, in VV.

* *Supplent ex* VV. *κεκίας*, ſeu crobinus.

* *Iterum ſupplẽ ζέφυρος*, id eſt, ſubueſpertinus.

ex procellis ſerenitas redditur,& rurſus in procellas ſerena mutantur. Nam ſecundo ſpiramine optatos claſſis inuenit portus, aduerſo ſtare vel regredi, aut diſcrimen ſuſtinere compellitur. Et ideò difficilè naufragium pertulit, qui ventorum rationem diligenter inſpexit.

CAP. XXXIX.

Quibus menſibus tutiùs nauigetur.

SEQVITVR menſium dierúmque tractatus. Neque enim integro anno vis atque acerbitas maris pàtitur nauigantes; ſed quidam menſes aptiſſimi, quidam dubij, reliqui claſſibus intractabiles ſunt lege naturæ. *Phænitæ decurſu, id eſt, poſt ortum Pleadum à die ſexto kalendarum Iuniarum, vſque in Arcturi ortum, id eſt in diem octauum decimum kalendarum Octobrium, vt ſecura nauigatio creditur, quia æſtatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur: ita poſt hoc tempus vſque in tertium Idus Nouembris incerta nauigatio eſt, & diſcrimini propior: propterea, quia poſt Idus Septembris oritur Arcturus vehementiſſimum ſidus. Et octauo kalendas Octobris æquinoctialis euenit acerba tempeſtas. Circa nonas verò Octobris Hœdi pluuiales, quinto Idus eiuſdem Taurus. A Nouembri autem menſe crebris tempeſtatibus nauigia conturbat Vergiliarum hyemalis occaſus. Ex die igitur tertio Iduum Nouembris vſque in diem ſextum Iduum Martiarum maria clauduntur. Nam lux minima; noxque prolixa; nubium denſitas; aëris obſcuritas; ventorum, imbri, vel niuibus geminata ſæuitia; non ſolùm claſſes à pelago, ſed etiam commeantes à terreſtri itinere deturbat. Poſt natalem verò (vt ita dicam) nauigationis, qui ſolenni certamine, publicóque ſpectaculo multarum gentium celebratur, plurimorum ſiderum, ipſiuſque temporis ratione, vſque in Idus Maias periculosè

* *Adrianus Turnebus legit*, Pharmuti

maria tentantur: non quòd negociatorum ceſſet induſtria, ſed quia maior adhibenda eſt cautela, quando exercitus nauigat cum liburnis, quàm cùm priuatorum mercium feſtinat audacia.

CAP. XL.

Quemadmodum tempeſtatum obſeruanda ſint ſigna.

* VV. aliorũ

PRÆTEREA * aliquorum ortus occaſuſque ſiderum, tempeſtates vehementiſſimas commouent. in quibus licet certi dies auctorum atteſtatione ſignentur, tamen quia diuerſis caſibus * aliquando mutantur, & quod confitendum eſt, cæleſtes cauſſas humana conditio ad plenum noſſe prohibetur; ideò nauticæ obſeruationis curam trifariàm diuidunt. Aut enim circa diem ſtatum, aut antè, vel poſtea tempeſtates fieri compertum eſt. Vnde præcedentes προχείμασιν, naſcentes die ſolenni ἐπιχείμασιν, ſubſequentes μεταχείμασιν, Græco vocabulo nuncupauerunt. Sed omnia enumerare nominatim longum eſt, cùm auctores plurimi, non ſolùm menſium, ſed etiam dierum rationem diligenter expreſſerint, * tranſituſque ſiderum, quos planetas vocant, cùm præſcripto curſu * dierum arbitrio creatoris ſuſcipiunt ſigna, vel deſerunt, frequenter aſſolent ſerena turbare. Interluniorum autem dies tempeſtatibus plenos, & nauigantibus quàm maximè metuendos, non ſolùm peritiæ ratio, ſed etiam vulgi vſus intellegit.

* *Manuſcripti aliquot*, aliquanta

* *Forteaſſe* Tranſitus quoque

* *A'y diei*, *liber meus* dei

CAP. XLI.

De prognoſticis, quibus noſcitur ſerenitas & turbatio aëris.

MVLTIS quoque ſignis & de tranquillo procellæ, & de tempeſtatibus ſerena produntur, quæ velut in ſpeculo lunæ orbis oſtendit. Rubicundus enim color

color ventos, cæruleus indicat pluuias. Ex vtroque commixtus, * nimbos, & furentes procellas. Lætus orbis, ac lucidus ſerenitatem nauigiis repromittit, quam geſtat in vultu: præcipuè ſi quarto ortu, neque obtuſis cornibus rutila, neque infuſo fuerit humore fuſcata. Sol quoque exoriens, vel diem condens, intereſt vtrùm æqualibus gaudeat radiis, an obiectà nube varietur; vtrùm ſolido ſplendore fulgidus, an ventis vrguentibus igneus; néve pallidus, vel pluuia ſit impendente maculoſus. Aër verò, & mare ipſum, nubiumque magnitudo, vel ſpecies ſolicitos inſtruit nautas. Aliquanta ab auibus, aliquanta à piſcibus ſignificatur. quæ Virgilius in Georgicis diuino penè comprehendit ingenio, & Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores * ſe ſcire profitentur; ſed eatenus quatenus eos imperitiæ vſus inſtruit, quàm altior doctrina firmauit.

* Alias, imbres,

* In membranu eſt, ſi ſe ſcire profitentur, peritiam magis vſus inſtituit, quàm al. d. f.

CAP. XLII.

De æſtuariis, hoc eſt, de rheumate.

ELEMENTVM pelagi tertia pars mundi eſt, quod præter ventorũ flatum ſuo quoque ſpiramine, motuque vegetatur. Nam certis horis, diebus pariter, ac noctibus, æſtu quodam (quod rheuma vocant) vltrò citroque procurrit: & more torrentium fluminũ, nunc exundat in terras, nũc refluit in altitudinem ſuam. Hæc reciprocãtis meatus ambiguitas, curſum nauium ſecunda adiuuat, retardat aduerſa: quæ dimicaturo magna ſunt cautione vitanda. Neque enim auxilio remorum rheumatis impetus vincitur, cui interdum cedit & ventus. Et quoniam in diuerſis regionibus, diuerſo lunæ creſcentis minuentiſq. ſtatu, certis horis iſta variantur: ideò prœlium nauale geſturus, conſuetudinem pelagi vel loci, ante congreſſum debet * agnoſcere.

* In aliquibus erat, cognoſcere.

CAP. XLIII.

De locorum notitia, ſiue de remigibus.

NAVTICORVM, gubernatorumque ſolertia eſt, loca in quibus nauigatur, portuſque cognoſcere: vt infeſta prominentibus, vel latentibus ſcopulis, vadoſa ac ſicca vitentur. Tanto enim ſecuritas maior eſt, quanto mare altius fuerit. In nauarchis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur: propterea, quia naualis pugna tranquillo committitur mari, liburnarumque moles non ventorum flatibus, ſed remorum pulſu aduerſarios percutit roſtris, eorumque rurſum impetus vitat. In quo opere lacerti remigum, & ars clauum regentis magiſtri victoriam præſtat.

CAP. XLIIII.

De telis tormentiſque naualibus.

MVLTA quidem armorum genera prœlium terreſtre deſiderat; ſed nauale certamen non ſolùm plures armorum ſpecies, verùm etiam machinas & tormenta flagitat, tanquàm in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congreſſione nauali, vbi & aquis homines perimuntur, & flammis? Præcipua ergo eſſe debet * tegminum cura, vt cataphracti, vel loricati, galeati etiam, & ocreis muniti ſint milites. De onere namque armorum nemo poteſt conqueri, qui ſtans pugnat in nauibus. Scuta quoque validiora, propter ictus lapidum; & ampliora ſumuntur, propter falces & harpagones, aliaque naualia genera telorum. Sagittis, miſſilibus, fundis, fuſtibalis, plumbatis, onagris, baliſtis, ſcorpionibus, iacula inuicem diriguntur & ſaxa: & (quod eſt grauius) qui de virtute præſumunt, admotis liburnis iniectis pontibus in aduerſariorum tranſeunt naues, ibique gladiis manu ad manum (vt dicitur) cominùs dimicant. In maioribus etiam liburnis propugnacula turreſque

* VV. tegiminum

resque conſtituunt, vt tanquam de muro, ita de excelſioribus tabulatis facilius vulnerent, & perimant inimicos. Oleo incendiario, ſtuppa, ſulphure, bitumine obuolutæ, & ardentes ſagittæ, per baliſtas in hoſticarum nauium alueos infiguntur, iunctasque cera, & pice, & reſina tabulas tot fomentis ignium repente ſuccendunt. Alij ferro interimuntur, & ſaxo, alij ardere coguntur in fluctibus. inter tanta tamen mortiũ genera (qui acerbiſſimus caſus eſt) abſumẽda piſcibus inſepulta ſunt corpora.

CAP. XLV.

Quemadmodum nauali bello collocentur inſidiæ.

Ad inſtar autẽ terreſtris prœlij ſuperuectis fiunt ignorantibus nauticis, vel circa opportunas inſularum anguſtias collocantur inſidiæ. Idque agitur, vt imparati facilius deleantur, ſi longo remigio fatigati ſunt hoſtium nautæ, ſi vento vrguentur aduerſo, ſi pro roſtris eſt rheuma, ſi nihil ſuſpicantes dormiunt inimici, ſi ſtatio quam tenent exitum non habet, ſi dimicandi *optata venit occaſio, fortunæ beneficijs iungendæ ſunt manus, & ex opportunitate prœlium conferendũ. Quod ſi cautela hoſtium, euitatis inſidijs, publico Marte confligat, tunc liburnarum inſtruendæ ſunt acies, non directæ vt in *campo, ſed incuruæ ad ſimilitudinẽ lunæ, ita vt productis cornibus acies media ſinuetur: vt ſi aduerſarij perrumpere tentauerint, ipſa ordinatione circumdati deprimantur. In cornibus autem præcipuum *robur, & liburnarum collocetur, & militum.

*VV. pleríque optate

* *Libri meliores*, campis,

* *Membranæ*, robor,

CAP. XLVI.

Quid fiat cùm aperto Marte bellum nauale committitur.

Præterea vtile eſt, vt alto, & libero mari tua ſemper claſſis vtatur, inimicorum verò pellatur ad

 littus:

littus: quia pugnandi impetum perdunt, qui detruduntur in terras. In huiuſmodi certamine tria armorum genera ſolent plurimùm ad victoriam prodeſſe, aſſeres, falces, bipennes. Aſſer dicitur, cùm trabes ſubtilis ac longa, ad ſimilitudinem antennæ pendet in malo, vtroque capite ferrato. Hunc ſiue à dextra ſiue à ſiniſtra parte aduerſariorum ſe iunxerint naues, pro vice arietis vi impellunt; qui bellatores hoſtium ſiue nautas ſine dubio proſternit ac perimit, ipſamque nauem ſæpiùs perforat. Falx autem dicitur acutiſſimum ferrum, curuatum ad ſimilitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatorios funes, quibus antenna ſuſpenditur, repentè præcidit, collapſisque velis liburnam pigriorem & inutilem reddit. Bipennis, eſt ſecuris, habens ex vtraque parte latiſſimum & acutiſſimum ferrum. Per has in medio ardore pugnandi peritiſſimi nautæ vel milites *[cum minoribus ſcaphulis] ſecretò incidũt funes, quibus aduerſariorum ligata ſunt gubernacula. Quo facto, ſtatim capitur tanquam inermis & debilis nauis. Quid enim ſalutis ſupereſt ei, qui amiſerit clauum? De luſoriis, queis in Danubio quotidianis vtuntur excubiis, reticendum puto, quia artis amplius in his frequentior vſus inuenit, quàm vetus doctrina monſtrauerit.

*. *Addita hæc ab iis, qui non intellexerunt per Vrinatores rem confici.*

FINIS.

SEXTI

SEXTI
IVLII FRONTINI
VIRI CONSVLARIS,
STRATEGEMATICΩN
LIBRI QVATVOR.

LIB. I.

De occultandis conſiliis.
De explorandis conſiliis hoſtium.
De cuſtodiendo ſtatu belli.
De transducendo exercitu per loca hoſtium infeſta.
De euadẽdo ex locis difficillimis.
De inſidiis in itinere factis.
Quemadmodum ea quibus deficimur videantur non deeſſe, aut vſus eorum expleatur.
De diſtringendis hoſtibus.
De ſeditione militũ compeſcẽda.
Quemadmodũ intempeſtiua poſtulatio pugnæ inhibeatur.
Quemadmodum ſit incitandus exercitus ad prælium.
De diſſoluendo metu, quo milites ex aduerſis omnibus cõciderũt.

LIB. II.

De tempore ad pugnam eligẽdo.
De loco ad pugnam eligendo.
De acie ordinanda.
De acie hoſtium turbanda.
De inſidiis.
De emittendo hoſte, ne clauſus prælium ex deſperatione redintegret.
De diſſimulandis aduerſis.
De conſtituenda per conſtantiam acie.
De his quæ poſt prælium fiunt ſi res proſperè ceſſerint: & de cõfirmandis reliquiis belli.
Si res duriùs ceſſerit, de aduerſis emendandis.
De dubiorum animis in fide retinendis.
Quæ facienda ſint pro caſtris, ſi ſatis fiduciæ in præſentibus copiis non habeamus.
De effugiendo.

LIB. III.

De repentino impetu.
De fallendis iis, qui obſidentur.
De eliciendis ad proditionem.
Per quæ hoſtes ad inopiam redigantur.
Quemadmodũ perſuadeatur obſidionem eſſe permanſuram.
De deſtructione præſidiorum hoſtium.
De fluminum deriuatione & vitiatione aquarum.
De iniiciendo obſeſſis pauore.
De irruptione ex diuerſa parte quàm expectamus.
De inſidiis per quas eliciantur obſeſſi.
De ſimulatione egreſſus.
Ex contrario circa tutelã obſeſſorũ, de exercitanda cura ſuorũ.
De emittẽdo & recipiẽdo nuntio.
De introducendis auxiliis, & cõmeatibus ſuggerendis.
Quemadmodũ efficiatur, vt abundare videantur quæ deerũt.
Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur.
De eruptionibus.
De conſtantia obſeſſorum.

LIB. IIII.

De diſciplina.
De effectu diſciplinæ.
De continentia.
De iuſtitia.
De conſtantia.
De affectu, & moderatione.
De variis conſiliis.

SEXTI

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS, STRATEGEMATICΩN

Præfatio.

CVM *ad aſtruendā rei militaris ſcientiam, vnus ex numero ſtudioſorū eius acceſſerim, eiq; deſtinationi, quantùm cura noſtra valuit, ſatisfeciſſe viſus ſim, deberi adhuc inſtitutæ arbitror operæ, vt ſolertia ducum facta, quæ à Græcis vnâ στρατηγηματικῶν appellatione comprehenſa ſunt, expeditis amplectar commentariis. Ita enim conſilij quoque & prouidentiæ exemplis ſuccincti duces erunt, vnde illis excogitandi gerendique ſimilia facultas nutriatur. Præterea continget, ne de euentu trepidet inuentionis ſuæ, qui probatis eam experimentis comparabit. Illud neque ignoro, neque inficior, etiam rerum geſtarum ſcriptores indagine operis ſui, hanc quoque partem eſſe complexos: & ab auctoribus exemplorum, quicquid inſigne aliquo modo fuit traditum: ſed (vt opinor) occupatis velocitate conſuli debet: longum eſt enim, ſingula & ſparſa per immenſum corpus hiſtoriarum proſequi: & hi, qui notabilia excerpſerunt, ipſo velut aceruo rerum, confuderunt legentem. Noſtra ſedulitas impendet operam, vt quemadmodum res poſcet, ipſum quod exigitur, quaſi ad interrogatū exhibeatur:*

 circum-

circumſpectis enim generibus, præparaui oportuna exemplorum veluti conſilia. Quò magis autem diſcreta, ad rerum varietatem aptè collocarentur, in tres libros ea diducimus. In primo erunt exempla, quæ competant prœlio nondum commiſſo. In ſecundo, quæ ad prœlium, & confectam pacationẽ pertineant. Tertius, inferendæ ſoluendæq; obſidionis habebit στρατηγήματα, quibus deinceps generibus ſuas ſpecies attribui. Huic labori non iniuſtè veniã paciſcar, ne me pro incurioſo reprehẽdat, qui præteritum aliquod à nobis repererit exemplum. Quis enim ad percenſenda omnia monumenta, quæ vtrâq; linguâ tradita ſunt, ſufficiat? vnde multa tranſire mihi ipſe permiſi, quod me non ſine cauſſa feciſſe ſcient, qui aliorum libros eadem promittentium legerint. Verùm facile erit, ſub vnaquaque ſpecie ſuggerere. Nam cùm hoc opus, ſicut cetera, vſus potius aliorum, quàm meæ commendationis cauſſa aggreſſus ſim, adiuuari me ab his, qui aliquid illi aſtruent, non argui, credam. Si qui erunt, quibus volumina hæc cordi ſint, meminerint, vt parent gratiã στρατηγηματικῶν & στρατηγημάτων, per quã poſſimus ſimilem naturam diſcernere. Nam tum omnia, quæ à duce prouidè, vtiliter, conſtanter, magnificè fiunt, στρατηγηματικὰ habebuntur, ſi in ſpecie eorum ſunt στρατηγήματα. Eorum propriè vis in arte ſolertiaq; poſita proficit, tam vbi cauendus, quàm vbi opprimendus hoſtis ſit. Qua in re cùm verborum quoque illuſtris extiterit effectus, vt factorum ita dictorum exempla poſuimus.

SPECIES EORVM, QVÆ INSTRVENT DVCEM IN HIS, quæ ante prœlium gerenda ſunt.

CAP. I.

De occultandis conſiliis.

MARCVS Porcius Cato, deuictas à ſe Hiſpaniæ ciuitates exiſtimabat in tempore rebellaturas, fiducia murorum: ſcripſit itaque ſingulis, vt diruerent munimenta, minatus bellum, niſi confeſtim obtemperaſſent: epiſtolaſque vniuerſis ciuitatibus eodem die reddi iuſſit: vnaquæque vrbium ſibi ſoli credidit imperatum. Contumaces conſpiratio potuit facere, ſi omnibus idem denuntiari notum fuiſſet.

Hamilcar dux Pœnorum, vt in Siciliam inopinatus appelleret claſſem, non pronuntiauit quò proficiſceretur, ſed tabellas, in quibus ſcriptum erat, quam partem peti vellet, vniuerſis gubernatoribus dedit ſignatas, præcepitque, ne quis legeret, niſi vi tempeſtatis à curſu prætoriæ nauis abductus eſſet.

C. Lælius ad Syphacem profectus legatus, quoſdam ex tribunis & centurionibus, per ſpeciem ſeruitutis ac miniſterij exploratores ſecum duxit, ex quibus, L. Statorium, quia ſæpius in eiſdem caſtris fuerat, quidam ex hoſtibus videbantur agnoſcere, occultandæ conditionis eius cauſſa, baculo vt ſeruum caſtigauit.

Tarquinius Superbus pater principes Gabiorum interficiendos arbitratus, quia hoc nemini volebat commiſſum, nihil nuntio reſpondit, qui ad eum à filio erat miſſus: tamen virga, eminentia papauerum capita, cùm fortè in horto ambularet, decuſſit. Nuntius ſine reſponſione reuerſus, renuntiauit adoleſcenti Tarquinio, quid agen-

agentem patrem vidiſſet; ille intellexit idem eſſe eminentibus faciendum.

C. Cæſar qui ſuſpectam habebat Ægyptiorum fidem, per ſpeciem ſecuritatis, inſpectione vrbis, atq. operum, ac ſimul licentioribus conuiuiis deditus, videri voluit captum ſeſe gratia locorum, & ad mores Alexandrinos vitamque deficere: atque inter eam diſſimulationem præparatis ſubſidiis, occupauit Ægyptum.

Ventidius Parthico bello aduerſus Pacorum regem, non ignarus Pharneum quendam, natione Cyrreſten, ex his, qui ſocij videbantur, omnia quæ apud ipſos agebantur, nuntiare Parthis; perfidiam Barbari ad vtilitates ſuas conuertit. Nam quæ maximè fieri cupiebat, ea vereri ſe ne acciderent: quæ timebat, ea vt euenirent optare ſe ſimulabat. Solicitus itaque, ne Parthi antè tranſirent Euphraten, quàm ſibi ſuperuenirent legiones, quas in Cappadocia trans Taurum habebat, ſtudioſè cum proditore egit, vt ſolenni perfidia Parthis ſuaderet, per Zeugma traiicerent exercitum, quà & breuiſſimum iter eſt, & omiſſo alueo Euphrates decurrit. Namque ſi illac venirent, aſſeuerabat ſe opportunitate collium vſurum, ad eludendos ſagittarios. Omnia autem vereri, ſi ſe in patentes campos proieciſſent. Inducti hac affirmatione Barbari, inferiore itinere, per circuitum adduxerunt exercitum: dumque fuſiores ripas, & ob hoc operoſiores pontes iungunt, inſtrumentaque moliuntur, 40. amplius dies impenderunt; quo ſpacio Ventidius ad contrahendas vſus eſt copias: eiſque triduo antequam Parthus aduenirct receptis, acie commiſſa, vicit Parthos, & interfecit.

Mithridates circumuallante Pompeio, fugam in proximam diem moliens, huius conſilij obſcurandi cauſſa, latiùs & vſque ad applicitas hoſti valles, pabulatus, colloquia quoque cum pluribus, auertendæ ſuſpicionis

cauſſa,

cauſſa, in poſterum conſtituit. Ignes etiam frequentiores per tota caſtra fieri iuſſit. Secunda deinde vigilia præter ipſa caſtra hoſtium, agmen eduxit.

Imperator Cæſar Domitianus Auguſtus Germanicus, cùm Germanos, qui in armis erant, vellet opprimere, nec ignoraret maiore bellum molitione inituros, ſi aduentum tanti ducis præſenſiſſent, profectionem ſuam cenſu obtexuit Galliarum. Sub quibus inopinato bello affuſus, contuſa immanium ferocia nationum, prouinciis conſuluit.

Cl. Nero, cùm cuperet Haſdrubalem, copiasque eius antequam Hannibali fratri iungerentur occidere, idcircoque feſtinaret, ſe Liuio Salinatori collegæ ſuo, cui bellum mandatum fuerat, (parùm fidens viribus, quæ ſub ipſo erant) adiungere, neque tamen diſceſſum ſuum ab Hannibale, cui oppoſitus erat, ſentiri vellet, decem millia fortiſſimorum militum delegit, præcepitque legatis, quos relinquebat, vt eædem ſtationes & vigiliæ æquè agerentur, totidem ignes arderent, eademque facies caſtrorum ſeruaretur, ne quid Hannibal ſuſpicatus, auderet aduerſus paucitatem relictorum. Cùm deinde in Vmbria, occultatis itineribus, collegæ ſe iunxiſſet, vetuit caſtra ampliari, ne quod ſignum aduentus ſui daret Pœno, detracturo pugnam, ſi Conſulum iunctas vires intellexiſſet. Igitur inſcium duplicatis aggreſſus copiis ſuperauit, & velociùs omni nuntio, rediit ad Hannibalem. Ita ex duobus callidiſſimis ducibus Pœnorum, eodem conſilio alterum celauit, alterum oppreſſit.

Themiſtocles Athenarum dux exhortans ſuos ad ſuſcitandos feſtinanter muros, quos iuſſu Lacedæmoniorum deiecerant, legatis Lacedæmone miſſis, qui interpellarent, reſpondit venturum ſe ad diluendam hanc exiſtimationem, & peruenit Lacedæmonem: ibi ſimulato morbo aliquantum temporis extraxit, & poſtquam in-

tellexit ſuſpectam eſſe tergiuerſationem ſuam, contendit, falſum ad eos rumorem perlatum; & rogauit, vt mitterent aliquos ex principibus, quibus crederent de munitione Athenarum. Suis deinde clàm ſcripſit, vt eos, qui veniſſent, retinerent, donec refectis operibus, confiterentur Lacedæmoniis, munitas eſſe Athenas, nec aliter principes eorum redire poſſe, quàm ſi ipſe remiſſus foret: quod facilè præſtiterunt Lacedæmonij, ne vnius interitum multorum morte penſarent.

L. Furius exercitu producto in locum iniquum, cùm conſtituiſſet occultare ſolicitudinem ſuam, ne reliqui trepidarent, paulatim ſe inflectens, tanquam circuitu maiore hoſtem aggreſſurus, conuerſo agmine, ignarum rei quæ agebatur exercitum, incolumem reduxit.

Metellus Pius, in Hiſpania interrogatus, quid poſtera die facturus eſſet, Tunicam meam, ſi id eloqui poſſet (inquit) comburerem.

M. Licinius Craſſus, percontanti, quo tempore caſtra moturus eſſet, reſpondit, Vereris, ne tubam nō exaudias?

CAP. II.
De explorandis conſiliis hoſtium.

SCIPIO Aphricanus, capta occaſione mittendæ ad Syphacem legationis, cum Lælio ſeruorum habitu tribunos & centuriones lectiſſimos ire iuſſit, quibus curæ eſſet perſpicere regias vires: hi vt liberiùs caſtrorum poſitionem ſcrutarentur, equum de induſtria dimiſſum, tanquam fugientem perſectati, maximam partem munimentorum circuierunt: quæ cùm nuntiaſſent, incendio confectum eſt bellum.

Q. Fabius Maximus bello Hetruſco, cùm adhuc incognitæ forent Romanis ducibus ſagaciores explorandi viæ, fratrem Fabium Cæſonem, peritum linguæ Hetruſcæ, iuſſit Hetruſco habitu penetrare Ciminiam ſil-

uam,

uam, antè militi noſtro intentatam: quod is adeò prudenter atque induſtriè fecit, vt tranſgreſſus ſiluam, Vmbros Camertes, cùm animaduertiſſet non alienos nomini Romano, ad ſocietatem compulerit.

Carthaginenſes cùm animaduertiſſent Alexandri ita magnas opes, vt Aphricæ quoque immineret, vnum ex ciuibus virum acrem, nomine Hamilcarem Rhodinum, iuſſerunt ſimulato exilio ire ad regem, omniq́ue ſtudio in amicitiam eius peruenire: qua is potitus, conſilia eius nota ciuibus ſuis faciebat.

Iidem Carthaginenſes miſerunt, qui per ſpeciem legatorum longo tempore Romæ morarentur, exciperentque conſilia noſtrorum.

M. Cato in Hiſpania, quia ad hoſtium conſilia alia ratione peruenire non poterat, iuſſit trecentos milites ſimul impetum facere in ſtationem hoſtium, raptumq. vnum ex his in caſtra perferre incolumem: tortus ille, omnia ſuorum arcana confeſſus eſt.

C. Marius coſ. bello Cymbrico & Teutonico, ad experiendam Gallorum & Ligurum fidem, literas eis miſit, quarum pars prior præcipiebat, ne interiores, quæ ſignatæ erant, ante tempus certum aperirentur, eaſque poſteà ante præſtiturum diem repetiit, & quia reſignatas repererat, intellexit hoſtilia agitari.

Eſt etiã aliud explorandi genus, quo ipſi duces nullo extrinſecus adiutorio, per ſe prouident. Sicut Æmilius Paulus coſ. bello Hetruſco apud oppidum Coloniam demiſſurus exercitum in planiciem, contemplatus procul auium multitudinẽ citatiore volatu è ſilua cõſurrexiſſe, intellexit illic aliquid inſidiarum latêre, quòd & turbatæ aues & ſimul plures euolauerant. Præmiſſis igitur exploratoribus, comperit decem millia Boiorum, excipiendo Romanorum agmini imminere: eaq. alio, quàm expectabatur, lâtere miſſis legionibus, circumfudit.

Similiter

Similiter Thyamenus Horeſtis filius, cùm audiſſet iugum ab hoſtibus natura munitum teneri, præmiſit ſciſcitaturos, quid rei foret: ac referentibus eis, non eſſe verum, quod opinaretur, ingreſſus iter, vt vidit ex ſuſpecto iugo magnam vim auium ſimul euolaſſe, neque omninò reſidere, arbitratus eſt latêre illic agmen hoſtium: itaque circumducto exercitu eluſit inſidiatores.

Haſdrubal frater Annibalis, tunc Liuij & Neronis exercitum (quanquam hoc illi non duplicatis caſtris diſſimularent) intellexit, quòd ab itinere ſtrigoſiores notabat equos, & coloratiora hominum, vt ex via, corpora.

CAP. III.

De cuſtodiendo ſtatu belli.

ALEXANDER Macedo, cùm haberet vehementem exercitum, ſemper eum ſtatum belli elegit, vt acie confligeret.

C. Cæſar bello ciuili cùm exercitum veteranum haberet, hoſtium autem tyronem eſſe ſciret, acie ſemper decertare ſtuduit.

Fab. Maximus aduerſus Annibalem, ſucceſſibus prœliorum inſolentem, recedere ab ancipiti diſcrimine, & tueri tantummodo Italiam conſtituit, Cunctatoriſque nomen, & per hoc ſummi ducis meruit.

Byzantij aduerſus Philippum omne prœliandi diſcrimen vitantes, omiſſa etiam finium tutela, intra munitiones oppidi ſe receperunt: aſſecutique ſunt, vt Philippus obſidionalis moræ impatiens recederet.

Haſdrubal Giſgonis filius, ſecundo Punico bello in Hiſpaniam ductum exercitum (cùm P. Scipio inſtaret) per vrbes diuiſit: itaque factum eſt, vt Scipio, ne oppugnatione plurium oppidorum diſtringeretur, in hyberna ſuos reduceret.

Themiſtocles aduentante Xerxe (quia neque prœlio pedeſtri,

pedeſtri, neque finium tutelæ, neque obſidioni credebat ſufficere Athenienſes) auctor fuit eis liberos & coniuges Trœzena, & in alias vrbes emittendi, relictoq. oppido, ſtatum belli ad nauale prœliũ transferendi. Idem fecit in eadem ciuitate Pericles aduerſum Lacedæmonios.

Scipio manente in Italia Hannibale, tranſmiſſo in Aphricam exercitu, neceſſitatẽ Carthaginenſibus impoſuit reuocandi Hannibalem; ſicque à domeſticis finibus hoſtile tranſtulit bellum.

Athenienſes cùm Deceleam caſtellum ipſorum Lacedæmonij communiſſent, & frequentiùs vexarentur, claſſem, quæ Peloponeſum infeſtaret, miſerunt: conſecutique ſunt, vt exercitus Lacedæmoniorum, qui Deceleæ erat, reuocaretur.

Imperator Cæſar Domitianus Auguſtus; cùm Germani more ſuo è ſaltibus & obſcuris latebris ſubinde impugnarent noſtros, tutumque regreſſum in profunda ſiluarum haberent, militibus per centum viginti millia paſſuum actis, non mutauit tantũ ſtatum belli, ſed ſubiecit ditioni ſuæ hoſtes, quorum refugia nudauerat.

Cap. IIII.

De tranſducendo exercitu per loca hoſti infeſta.

Æmilius Paulus Coſ. cùm in Lucanos iuxta littus anguſto itinere exercitum duceret, & Tarentini ei claſſe inſidiati, agmen eius ſcorpionibus aggreſſi eſſent, captiuis latera euntium prætexuit, quorum reſpectu hoſtes inhibuere tela.

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm præda onuſtus ex Phrygia rediret, inſequerenturque hoſtes, & ad locorum opportunitatem laceſſerent agmen eius, ordinem captiuorum ab vtroque latere exercitus ſui applicuit: quibus dum parcitur ab hoſte, ſpacium tranſeundi habuerunt Lacedæmonij. Idem tenentibus anguſtias Thebanis,

per quas tranſire habebat, flexit iter, quaſi Thebas contenderet: exterritis Thebanis digreſſisque ad tutanda mœnia, repetitum iter, quod deſtinauerat, emenſus eſt, nullo obſiſtente.

Nicoſtratus dux Ætolorum aduerſus Epirotas, cùm ei aditus in fines eorum anguſti fierent, per alterum locum irrupturum ſe oſtendens, omni illa ad prohibendum occurrente Epirotarum multitudine, reliquit ſuos paucos, qui ſpeciem remanentis exercitus præberent, & ipſe cum cetera manu, quà non expectabatur aditus, intrauit.

Autophraudates Perſes, cùm in Piſidiam exercitum duceret, & anguſtias quaſdam Piſidæ occuparent, ſimulata vexatione traiiciendi, inſtituit reducere: quod cùm Piſidæ credidiſſent, ille noctu validiſſimam manum ad eundem locum occupandum præmiſit, ac poſtero die totum traiecit exercitum.

Philippus Macedonum rex, Græciam petens, cùm Thermopylas occupatas audiret, & ad eum legati Ætolorum veniſſent acturi de pace, retentis eis, ipſe magnis itineribus ad anguſtias pertendit, ſecurisque cuſtodibus, & legatorum reditus expectantibus, inopinatus Thermopylas traiecit.

Iphicrates dux Athenienſium, aduerſus Anaxibium Lacedæmonium in Helleſponto circa Abydon, cũ tranſducendum exercitum haberet per loca, quæ ſtationibus hoſtium tenebantur, alterum autem latus eius tranſitus abſciſſi montes premerent, alterum mare ablueret, aliquandiu moratus, cùm incidiſſet frigidior ſolito dies, & ob hoc nemini ſuſpectus, delegit firmiſſimos quoſque: quibus oleo ac mero calefactis, præcepit vt ipſam oram maris legerent, abruptiora tranarent: atque ita cuſtodes anguſtiarum inopinatus oppreſſit à tergo.

Cn. Pompeius cùm flumẽ tranſire propter oppoſitum exerci-

exercitum hoſtium non poſſet, aſſiduè producere & reducere in caſtra inſtituit: deinde in eandem perſuaſionem hoſte perducto, ne vllam viam ad progreſſum Romanorū teneret, repentè impetu facto tranſitum rapuit.

Alexander Macedo, prohibente rege Indorum Poro traiici exercitū per flumen Hydaſpem, aduerſus aquam aſſiduè procurrere iuſſit ſuos: & vbi eo more exercitationis aſſecutus eſt, vt Poro aduerſa ripa caueretur, per ſuperiorem partem ſubitò tranſmiſit exercitum. Idemque Indi fluminis traiectu prohibitus ab hoſte, diuerſis locis in flumine equites inſtituit immittere, & tranſitum minari: cumque expectatione barbaros teneret intentos; inſulam paulò remotiorem, primùm exiguo; deinde maiore præſidio occupauit; atque inde in vlteriorem ripam tranſmiſit. Ad quam manum opprimendam, cùm vniuerſi ſe hoſtes effudiſſent, ipſe libero vado tranſgreſſus, omnes copias coniunxit.

Xenophon, vlteriorem ripam Armenijs tenentibus, duos iuſſit quæri aditus: & cùm à citeriore repulſus eſſet, tranſiit ad ſuperiorem. Inde quoque prohibitus hoſtium occurſu, repetiit vadum inferius, iuſſa ibidem militum parte ſubſiſtere; ex qua cùm Armenij ad inferioris vadi tutelam rediiſſent, per ſuperius tranſgrederetur. Armenij credentes decurſuros omnes, decepti ſunt à remanentibus. Hi cùm reſiſtente nullo vadum ſuperaſſent, tranſeuntium ſuorum fuere propugnatores.

P. Claudius Coſ. primo bello Punico, cùm à Rhegio Meſſanam traiicere militem nequiret, cuſtodientibus fretum Pœnis, ſparſit rumorem, quaſi bellum iniuſſu populi inceptum gerere non poſſet, claſſemque Italiam verſus ſe agere ſimulauit: digreſſis deinde Pœnis, qui profectioni eius habuerant fidem; circumactas naues appulit Siciliæ.

Lacedæmoniorum duces, cùm Syracuſas nauigare

deſtinaſſent, & Pœnorum diſpoſitam penitus claſſem timerent, decem Punicas naues, quas captiuas habebant, veluti victrices, primas iuſſerunt agi, à latere iunctis ac puppe religatis aliis, qua ſpecie deceptis Pœnis, tranſierunt.

Philippus cùm anguſtias maris, quæ Cyaneæ appellantur, tranſnauigare propter Athenienſium claſſem, quæ opportunitatem loci cuſtodiebat, non poſſet, ſcripſit Antipatro Thraciam rebellare, præſidiis quæ ibi reliquerat, interceptis, vt ſequeretur omiſſis omnibus: quæ epiſtolæ vt interciperentur ab hoſte, curauit. Athenienſes arcana Macedonum excepiſſe viſi, claſſem abduxerunt. Philippus nullo prohibente anguſtias freti liberauit. Idem quia Cherroneſum, quæ iuris Athenienſium erat, occupare prohiberetur, tenentibus tranſitum non Byzantiorum tantùm, ſed Rhodiorũ quoque, & Chiorum nauibus, conciliauit animos eorum reddendo naues, quas ceperat, quaſi ſequeſtres futuros ordinandæ pacis inter ſe atque Byzantios, qui cauſſa belli erant: tractaque per magnum tempus poſtulatione, cùm de induſtria ſubinde aliquid in conditionibus retexeret, claſſem per id tempus præparauit: eaque in anguſtias freti imparato hoſte ſubitò euaſit.

Chabrias Athenienſis, cùm adire portum Samiorum, obſtante nauali hoſtium præſidio, non poſſet, paucas è ſuis nauibus præter portum miſſas, iuſſit tranſire, arbitratus, qui in ſtatione erant, perſecuturos: hiſque per hoc conſilium euocatis, nullo obſtante portum cum reliqua adeptus eſt claſſe.

CAP. V.
De euadendo ex locis difficillimis.

Q. SERTORIVS in Hiſpania, cùm à tergo inſtante hoſte flumen traiicere haberet, vallum in ripa

ripa eius in modum cauæ lunæ duxit, & oneratum materiis incendit, atque ita excluſis hoſtibus fluuium liberè tranſgreſſus eſt.

Similiter Pelopidas Thebanus, bello Theſſalico tranſitum quæſiuit: namque caſtris ampliorem locum ſupra ripam complexus, vallum ceruolis, & alio materiæ genere conſtructum incendit: dumque ignibus ſubmouerentur hoſtes, ipſe fluuium ſuperauit.

Q. Luctatius Catulus, cùm à Cimbris pulſus vnam ſpem ſalutis haberet, ſi flumen liberaſſet, cuius ripam hoſtes tenebant: in proximo monte copias oſtendit, tanquam ibi caſtra poſiturus: ac præcepit ſuis, ne ſarcinas ſoluerent, aut onera deponerent, ne quis ab ordinibus, aut ſignis diſcederet: & quo magis perſuaſionem hoſtium confirmaret, pauca tabernacula in conſpectu erigi iuſſit ignesque fieri, & quoſdam vallum ſtruere, quoſdam in lignationem, vt conſpicerentur exire: quod Cimbri verè agi exiſtimantes, & ipſi caſtris delegerunt locum: diſperſique in proximos agros ad comparanda ea, quæ neceſſaria ſunt manſuris, occaſionem dederunt Catulo non ſolùm flumen traiiciendi, ſed etiam caſtra eorum infeſtandi.

Crœſus, cùm Halim vado tranſire non poſſet, neque nauium aut pontis faciendi copiam haberet, foſſa ſuperiori parte poſt caſtra deducta, alueum fluminis à tergo exercitus ſui reddidit.

Cn. Pompeius, Brundiſij, cùm excedere Italia & transferre bellum propoſuiſſet, inſtante à tergo Cæſare, conſcenſurus claſſem, quaſdam obſtruxit vias, alias parietibus interſepſit, alias intercidit foſſis, easque ſudibus erectis præcluſas operuit cratibus, humo aggeſta, quoſdam aditus, qui ad portum ferebant trabibus tranſmiſſis, & in denſum ordinem ſtructis, ingenti mole tutatus. Quibus perpetratis, ad ſpeciem retinendæ vrbis raros

pro mœnibus ſagittarios reliquit, ceteras copias ſine tumultu ad naues reduxit: nauigantem eum mox ſagittarij quoque per itinera nota digreſſi, paruis nauigiis conſecuti ſunt.

Cn. Duillius Coſ. in portu Syracuſano, quem temerè intrauerat, obiecta ad ingreſſum catena clauſus, vniuerſos in puppim retulit milites, atque ita reſupina nauigia magna remigantium vi concitauit, leuatæ proræ ſuper catenam proceſſerunt; qua parte ſuperata, tranſgreſſi rurſus milites proras preſſerunt, in quas verſum pondus decurſum ſuper catenam dedit nauibus.

Lyſander Lacedæmonius, cùm in portu Athenienſium cum tota claſſe obſideretur, obrutus hoſtium nauibus, ab ea parte qua faucibus anguſtiſſimis influit mare, milites ſuos clàm in littus egredi iuſſit, & ſubiectis rotis ad proximum naues portum Monœcium traiecit.

Herculeius legatus Sertorij, cùm in Hiſpania inter duos montes abruptos longum & anguſtum iter ingreſſus, paucas duceret cohortes, comperiſſetque ingentem manum hoſtium aduenire, foſſam tranſuerſam inter montes preſſit, vallumque materia exſtructum incendit, atque ita intercluſo hoſte euaſit.

C. Cæſar bello ciuili cùm aduerſus Afranium copias educeret, & recipiendi ſe ſine periculo facultatem non haberet, ſicut conſtiterat, prima & ſecunda acie furtim à tergo ad opus applicata, quindecim pedum foſſam fecit, intra quam ſub occaſum Solis armati ſe milites eius receperunt.

Pericles Athenienſis, à Peloponenſibus in eum locum compulſus, qui vndique abruptis cinctus, duos tantùm exitus habebat, ab altera parte foſſam ingentis latitudinis duxit, velut hoſtis excludendi cauſſa: ab altera militem agere cœpit, tanquam per eum eruptur us. Ij qui obſidebant, cùm per foſſam, quam ipſe fecerat, exerci-

tum Periclis non crederent euaſurum, vniuerſi à milite obſtiterunt. Pericles pontibus, quos præparauerat, foſſæ iniectis, ſuos, qua non reſiſtebatur, emiſit.

Lyſimachus ex his vnus, in quos opes Alexandri tranſierunt, cùm editum collem caſtris deſtinaſſet, imprudentia autem ſuorum in inferiorem deductus, vereretur ex ſuperiore hoſtium incurſum, triplices foſſas intra vallum obiecit: deinde, ſimilibus foſſis circa omnia tentoria ductis, tota caſtra confodit: & intercepto hoſtium aditu, ſimul humo quoque, & frondibus, quas foſſis ſuperiecerat, facto impetu in ſuperiora euaſit.

Cn. Fonteius Craſſus, in Hiſpania cum tribus millibus hominum prædatum profectus, locoque iniquo circumuentus ab Haſdrubale, ad primos tantùm ordines relato conſilio, incipiente nocte, quo tempore minimè expectabatur, per ſtationes hoſtium prorupit.

L. Furius, exercitu perducto in locum iniquum, cùm conſtituiſſet occultare ſolicitudinem ſuam: ne reliqui trepidarent, paulatim inflexit iter, tanquam circuitu maiore hoſtem aggreſſurus, conuerſoque agmine ignarum rei, quæ agebatur, exercitum incolumem reduxit.

P. Decius Tr. bello Samnitico, Cornelio Coſſo coſ. iniquis locis deprehenſo ab hoſtibus, ſuaſit vt ad occupandum collem, qui erat in propinquo, modicam manum mitteret, ſeque ducem iis, qui mittebantur, obtulit: auocatus in diuerſa hoſtis dimiſit cõſulem. Decium autem cinxit, obſeditque. Illas quoque anguſtias, noctu eruptione facta, cùm eluctatus eſſet, Decius incolumis cum militibus conſuli acceſſit.

Idem fecit ſub Attilio Calatino coſ. is cuius variè traditur nomen. Alij, Laberium; nonnulli, Q. Cæditium; plurimi Calpurnium Flammam vocitatum ſcripſerunt. Hic cùm dimiſſum exercitum in eam vallem videret, cuius latera omnia ſuperiora hoſtis inſederat, depopo-

ſcit, & accepit trecentos milites; quos adhortatus, vt virtute ſua exercitum ſeruarent, in mediam vallem decurrit, & ad opprimendos eos vndique deſcendit hoſtis, longoque & aſpero prœlio retentus, occaſionem conſuli ad extrahendum exercitum dedit.

L. Minutius coſ. in Liguria dimiſſo in anguſtias exercitu, cùm iam omnibus obuerſaretur Caudinæ cladis exemplum, Numidas auxiliares, tam propter ipſorum quàm propter equorum deformitatem deſpiciendos, iuſſit adequitare faucibus quæ tenebantur. Primò intenti hoſtes ne laceſſerentur, ſtationem obiecerunt: de induſtria Numidæ ad augendum ſui contemtum, labi equis, & per ludibrium ſpectaculo eſſe affectauerunt, ad nouitatem rei laxatis ordinibus, barbari in ſpectaculum vſque reſoluti ſunt. Quod vbi animaduerterunt Numidæ, paulatim ſuccedentes, additis calcaribus per intermiſſas hoſtium ſtationes erupetunt: qui deinde cùm proximos irruerent agros, neceſſe Liguribus fuit auocari ad defendenda ſua, incluſoſque Romanos emittere.

L. Sylla bello ſociali apud Eſerniam inter anguſtias deprehenſus, ad exercitum hoſtium, cui Duillius præerat, colloquio petito, de conditionibus pacis agitabat ſine effectu: hoſtem tamen propter inducias negligentia reſolutũ animaduertens, nocte profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidẽ remanentiũ diuideret, & quarta vigilia commiſſa, eum ſequeretur, incolumes ſuos cum omnibus impedimentis tormentiſque in tuta perduxit.

Idem aduerſus Archelaum præfectum Mithridatis in Cappadocia, iniquitate locorum & multitudine hoſtium preſſus, fecit pacis mentionem: interpoſitoque tempore etiam induciarum; & per hæc auocata intentione, aduerſarium euaſit.

Haſdrubal frater Hannibalis, cùm ſaltũ euadere non poſſet, faucibus eius obſeſſis, egit cum C. Nerone, recepitque

pitque dimiſſum ſe Hiſpania exceſſurum; cauillatus deinde conditionibus dies aliquot extraxit, quibus omnibus, non omiſit per anguſtos tramites, & ob id neglectos dimittere per partes exercitum: ipſe deinde cum reliquis expeditis facile effugit.

Spartacus foſſam, qua erat à M. Craſſo circundatus, cæſis captiuorum pecorumque corporibus noctu repleuit, & ſupergreſſus eſt. Idem cùm in Veſuuio obſeſſus, ea parte qua mons aſperrimus erat, ideoque incuſtoditus, ex vimine ſilueſtri cathenas conſeruit; quibus demiſſus non ſolùm euaſit, verùm etiam ex alio latere Clodium ita terruit, vt aliquot cohortes, gladiatoribus quatuor & ſeptuaginta ceſſerint. Idem cùm à L. Varino Procoſ. præcluſus eſſet, palis per modica interualla fixis ante portam, erecta cadauera, adornata veſte atque armis, alligauit, vt procul intuentibus ſtationis ſpecies eſſet, ignibus per tota caſtra factis, imagine vana deluſo hoſte, copias ſilentio noctis eduxit.

Braſidas dux Lacedæmoniorum, circa Amphipolim ab Athenienſium multitudine numero impar deprehenſus, claudendum ſe præſtitit, vt per longum coronæ ambitum extenuaret hoſtilem frequentiam, quaque rariſſimi obſtabant, erupit.

Iphicrates in Thracia cùm depreſſo loco caſtra poſuiſſet, exploraſſet autem ab hoſte, proximũ teneri collem, ex quo vnus ad opprimendum ipſos deſcenſus erat, nocte paucis intra caſtra relictis, imperauit, vt multos ignes facerent; eductoque exercitu & diſpoſito circa latera prædictæ viæ, paſſus eſt tranſire Barbaros: locorumque iniquitate in qua ipſe fuerat, in illos conuerſa, parte exercitus terga eorum cecidit, parte caſtra fecit.

Darius, vt falleret Scythas diſceſſu, canes atque aſinos in caſtris reliquit: quos cùm latrantes rudentesque hoſtis audiret, remanere Darium credidit.

Eundem errorem obiecturi noſtris Ligures, per diuerſa loca bubalos laqueis ad arbores alligauerunt, qui deducti frequentiori mugitu ſpeciem remanentium præbebant hoſtium.

Hanno ab hoſtibus clauſus, locum irruptioni maximè aptum, aggeſtis leuibus materiis incendit, tum hoſte ad ceteros exitus cuſtodiendos auocato, milites per ipſam flammam eduxit: admonito ora ſcutis, crura veſte contegere.

Hannibal, vt iniquitatem locorũ, & inopiam inſtante Fabio Maximo effugeret, noctu boues, quibus ad cornua faſciculos alligauerat ſarmentorum, ſubiecto igne, dimiſit; cumque ipſo motu adoleſcente flamma turbaretur pecus, magna diſcurſatione montes, in quos actum erat, colluſtrauit: Romani qui ad ſpeculandum concurrerant, primò prodigium opinati ſunt; deinde cùm certa Fabio renuntiaſſent, ille de inſidiarum metu ſuos caſtris continuit, Barbari obſiſtente nullo profecti ſunt.

CAP. VI.

De inſidiis in itinere factis.

FVLVIVS Nobilior, cùm ex Samnio in Lucanos exercitum duceret, & cognouiſſet à perfugis, hoſtes nouiſſimum agmen eius aggreſſuros, fortiſſimam legionem primò ire, vltimò ſequi iuſſit impedimenta, ita factum pro occaſione amplexi hoſtes, diripere ſarcinas cœperunt. Fuluius legionis, de qua ſuprà dictum eſt, quinq. cohortes in dextram partem viæ direxit, quinque ad ſiniſtram, atque ita prædationi intentos hoſtes, explicato per vtraque latera milite, clauſit, ceciditque.

Idem hoſtibus tergum eius in itinere prementibus, dum flumine interueniente, non ita magno vt tranſitum prohiberet, moraretur tamen rapiditate, alteram legionem in occulto citra flumen collocauit, vt hoſtes pauci-

paucitate contemta audaciùs ſequerentur: quod vbi factum eſt, legio, quæ ad hoc diſpoſita erat, ex inſidiis hoſtem aggreſſa vaſtauit.

Iphicrates in Thraciam cùm propter conditionem locorum, longum agmen deduceret, & nuntiatum ei eſſet, hoſtes ſummum id aggreſſuros, cohortes in vtraque latera ſecedere, & conſiſtere iuſſit, ceteros ſuffugere & iter maturare. Tranſeunte autem toto agmine, lectiſſimos quoſque retinuit, & ita paſſim circa prædam occupatos hoſtes, iam etiam fatigatos, ipſe requietis & ordinatis ſuis aggreſſus fudit, exuitque præda.

Boij in ſilua Litana, qua tranſiturus erat noſter exercitus, ſucciderant arbores, ita vt ex parte exigua ſuſtentatæ ſtarent, donec impellerentur: delituerant deinde ad extremas ipſi, vbi, ingreſſo ſiluam hoſte, proximas vlteriores impulerunt, eo modo propagata pariter ſupra Romanos ruina, magnam manum eliſerunt.

CAP. VII.

Quemadmodum ea, quibus deficimur, videantur non deeſſe, aut vſus eorum expleatur.

L. Cæcilivs Metellus, quia vſu nauium, quibus elephantes tranſportaret, deficiebatur, iunxit dolia, conſtrauitque tabulamentis, ac ſuper ea poſitos, per Siculum fretum tranſmiſit.

Hannibal, cùm ad prealti fluminis tranſitũ elephantes non poſſet pellere, neque nauium aut materiarũ, quibus rates conſternerentur, copiam haberet, iuſſit ferociſſimum elephantum ſub aure vulnerari, & eum qui vulneraſſet, tranſnato ſtatim flumine procurrere: elephantus exaſperatus ad perſequendum doloris ſui auctorem, tranauit amnẽ, & reliquis idẽ audendi fecit exemplum.

Carthaginenſium duces inſtructuri claſſem, quia ſparto deficiebantur, crinibus tonſarum mulierum ad funes

funes efficiendos vſi ſunt. Idem Maſſilienſes & Rhodij fecerunt.

M. Antonius à Mutina profugus, cortices pro ſcutis militibus ſuis dedit. Spartaco copiiſque eius, ſcuta ex vimine fuerunt, quæ coriis tegebantur. Non alienus (vt arbitror) hic locus eſt, referendi factum Alexandri Macedonis illud nobile, qui per deſerta Aphricæ itinera, grauiſſima ſiti cum exercitu affectus, oblatam ſibi à milite in galea aquã, ſpectantibus vniuerſis, effudit, vtilior exemplo temperantiæ, quàm ſi communicare potuiſſet.

CAP. VIII.

De diſtringendis hoſtibus.

CORIOLANVS, cùm ignominiam damnationis ſuæ bello vlciſceretur, populationem patriciorum agrorũ inhibuit, deuſtis vaſtatiſq. plebeiorum; vt diſcordiã moueret, qua conſenſus Romanorũ diſtringeretur.

Hannibal Fabium, cui neque virtute, neque artibus bellandi par erat, vt infamia diſtringeret, agris eius abſtinuit, cæteros populatus. Contrà ille, ne ſuſpecta ciuibus fides eſſet, magnitudine animi effecit, publicatis poſſeſſionibus ſuis.

Fabius Maximus quintò Coſ. cùm Gallorum, Vmbrorum, Etruſcorũ, Samnitiumque, aduerſus P.R. exercitus coiſſent, contra quos & ipſe trans Appenninum montem caſtra communiebat, ſcripſit Fuluio & Poſthumio, qui in præſidio vrbi erant, copias ad Sitium mouerent: quibus aſſecutis, ad ſua defendenda Etruſci Vmbrique deſcenderunt: relictos Samnites Galloſque Fabius & collega Decius aggreſſi, vicerunt.

Marcus Curius aduerſus Sabinos, qui ingenti exercitu conſcripto, relictis finibus ſuis, noſtros occupauerant, occultis itineribus, manum miſit, quæ deſolatos agros eorum vicoſque, per diuerſa incendit. Sabini ad

arcendam

arcendam domeſticam vaſtitatem, receſſerunt. Curio contigit & vacuos infeſtare hoſtium fines, & exercitum ſine prœlio auertere, ſparſumque cædere.

T. Didius paucitati ſuorum defidens, cùm in aduentum earum legionum, quas expectabat, traheret bellum, & occurrere eis hoſtem comperiſſet, concione aduocata aptari iuſſit milites ad pugnam, ac de induſtria negligentiùs cuſtodiri captiuos: ex quibus pauci, qui profugere nunciauerunt ſuis pugnam imminere. At illi, ne ſuſpicione prœlij deducerent vires, omiſerunt occurrere eis, quibus inſidiabantur: legiones tutiſſimè, nullo excipiente, ad Didium peruenerunt.

Bello Punico quædam ciuitates, quæ à Romanis deficere ad Pœnos deſtinauerant, cùm obſides dediſſent, quos recipere antequam deſciſcerent ſtudebant, ſimulauerunt ſeditionem inter finitimos ortam, quam Romanorum legati dirimere deberent, miſſoſque eos velut contraria pignora retinuerunt, nec antè reddiderunt quàm ipſi recuperarent ſuos.

Legati Romanorum cùm miſiſſent ad Antiochum regem, qui ſecum Hannibalem victis iam Carthaginenſibus habebat, conſiliumque eius aduerſus Romanos inſtruebat, crebris cum Hannibale colloquiis effecerunt, vt is regi fieret ſuſpectus, cui gratiſſimus alioqui erat, & vtilis propter calliditatem & peritiam bellandi.

Quintus Metellus aduerſus Iugurtham bellum gerens, miſſos ad ſe legatos eius, corrupit, vt ſibi proderent regem. Cùm etiam alij veniſſent, idem fecit. Eodem conſilio vſus eſt & aduerſus tertios. Sed de captiuitate Iugurthæ res parum proceſſit; viuum enim tradi ſibi volebat, plurimum tamen conſecutus eſt: nam cùm interceptæ fuiſſent epiſtolæ eius ad regios amicos ſcriptæ, in omnes eos rex animaduertit, ſpoliatusque conſiliis, amicos poſtea parare non potuit.

C. Cæſar per exceptum quendam aquatorem, cùm comperiſſet Afranium Petreiumque caſtra noctu moturos, vt citra vexationem ſuorum, hoſtilia impediret conſilia, in initio ſtatim noctis vaſa conclamare milites, & præter aduerſariorum caſtra agi mulos cum fremitu, & ſonum iuſſit continuare, quos retentos volebat arbitrari caſtra Cæſarem mouere.

Scipio Aphricanus ad excipienda auxilia cum commeatibus, Hannibali Venticium Termum dimiſit, ipſe ſubuenturus.

Dionyſius Syracuſanorum tyrannus, cùm Aphri ingenti multitudine traiecturi eſſent in Siciliam, ad eum oppugnandum, caſtella pluribus locis communiit, cuſtodibusque præcepit, vt ea aduenienti hoſti dederent, dimiſſique Syracuſas occultè redirent. Aphris neceſſe fuit, capta caſtella præſidio ibi tenere, quos Dionyſius redactos ad quam voluerat paucitatem, penè iam par numero aggreſſus vicit, cùm ſuos contraxiſſet, & aduerſarios ſparſiſſet.

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm inferret bellum Tyſapherni, Cariam ſe petere ſimulauit: quaſi aptiùs locis montuoſis, aduerſus hoſtem equitatu præualentem pugnaturus. Per hanc conſilij oſtentationem aduocato in Cariam Tyſapherne, ipſe Lydiam, vbi caput hoſtium regni erat, irrupit; oppreſſisque qui illic agebant, pecunia regia potitus eſt.

CAP. IX.

De ſeditione militum compeſcenda.

A. MANLIVS Coſ. cùm cōperiſſet coniuraſſe milites in hybernis Campaniæ, vt iugulatis hoſpitibus, ipſi res eorū inuaderent, rumorem ſparſit eodē loco hybernaturos: atq. ita coniuratorū cōſilio turbato, Campaniā periculo liberauit, & ex occaſione nocentes puniuit.

Lucius

Lucius Sylla, cùm legiones ciuium Romanorum perniciosa ſeditione furerent, conſilio reſtituit ſanitatem efferatis. Properè enim annuntiari iuſſit, hoſtem adeſſe, & ad arma vocantiũ clamorẽ tolli, ſigna canere: diſcuſſa ſeditio eſt, vniuerſis aduerſus hoſtem conſentientibus.

Cn. Pompeius, trucidato ab exercitu Mediolani ſenatu, ne tumultum moueret, ſi ſolos euocaſſet nocentes, mixtos eis, qui extra delictum erant, venire iuſſit: ita & noxij minore cum metu, quia non ſegregati, ideoq. non ex cauſſa culpæ videbantur accerſiti, comparuerunt, & illi quibus integra erat conſcientia, cuſtodiendis quoque nocentibus, attenderunt, ne illorũ fuga inquinarentur.

C. Cæſar, cùm quædam legiones eius, ſeditionem mouiſſent, adeò vt in perniciem quoque ducis viderentur conſurrecturæ, diſſimulato metu, proceſſit ad milites, poſtulantibusq. miſſionem, vltrò minaci vultu dedit: exauctoratos pœnitentia coëgit ſatisfacere Imperatori, obſequentioresque in reliquum operas edere.

Cap. x.

Quemadmodum intempeſtiua poſtulatio pugnæ inhibeatur.

Q. Sertorius, quod experimento didicerat, imparem ſe vniuerſo Romanorum exercitui, vt barbaros quoque inconſultè pugnam expoſcentes doceret, adductis in conſpectum duobus equis, altero prævalido, altero admodum exili, duos admouit iuuenes ſimiliter affectos, robuſtum & gracilem: ac robuſtiori imperauit, equo exili vniuerſam caudã abrumpere: gracili autem, valentiorem per ſingulos pilos vellere: cumque gracilis feciſſet quod imperatum erat, validiſſimus cùm infirmi equi cauda ſine effectu luctaretur: Iam, inquit Sertorius, naturam Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum oſtendi milites, inſuperabiles ſunt

vniuerſas aggredientibus: eaſdem lacerabit & carpet, qui per partes attentauerit.

Idem cùm videret ſuos pugnæ ſignũ inconſultè flagitantes, crederetque rupturos imperium niſi congrederentur, permiſit turmæ equitum ad laceſſendos hoſtes ire, laborantique ſubmiſit alias, & ſic recepit omnes: tutiſque & ſine noxa oſtendit, quis exitus flagitatam pugnam manſiſſet: obſequentiſſimiſque inde eis vſus eſt.

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm aduerſus Thebanos caſtra ſuper ripam poſuiſſet, multoq. maiorem hoſtium manum eſſe intelligeret, & ideò ſuos arcere à cupiditate decernendi vellet, dixit, reſponſo Deûm ſe ex collibus pugnare iuſſum: & ita exiguo præſidio ad ripam poſito, acceſſit in colles. Quod Thebani pro metu interpretati tranſierunt flumen, & cùm facilè depuliſſent præſidium, cæteros inſecuti auidiùs, iniquitate locorum à paucioribus victi ſunt.

Scorylo dux Dacorum, cùm ſciret diſſociatum armis ciuilibus populum Romanum, neque tamẽ tentandum arbitraretur, quia externo bello poſſet concordia in ciues coaleſcere, duos canes in conſpectu populariũ commiſit. hiſque acerrimè inter ipſos pugnantibus, lupum oſtendit, quem protinus canes, omiſſa inter ſe ira, aggreſſi ſunt. quo exemplo prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo.

CAP. XI.

Quemadmodum ſit incitandus exercitus ad prælium.

M. FABIVS & Cn. Manlius Coſſ. aduerſus Hetruſcos propter ſeditiones detrectante prœlium exercitu, vltrò ſimularunt cunctationem, donec milites probris hoſtium coacti, pugnam depoſcerent, iurarentque ſe ex ea victores rediturus.

Fulnias

Fuluius Nobilior, cùm aduerſus Samnitium numeroſum exercitum,& ſucceſſibus tumidum, paruis copiis neceſſe haberet decertare,ſimulauit vnam legionem hoſtium à ſe corruptam ad proditionem:imperauitque(ad eius rei fidem) tribunis, & prin.is ordinib.is & centurionibus quantum quiſque numeratæ pecuniæ, aut auri argentique haberet, conferret, vt repræſentari merces proditoribus poſſet: ſe autem his qui contuliſſent pollicitus eſt, conſummata victoria, ampla inſuper præmia daturum. Quæ ſua perſuaſio Romanis alacritatem attulit & fiduciam: vnde etiam præclara victoria, commiſſo ſtatim bello, peracta eſt.

C. Cæſar aduerſus Germanos & Ariouiſtum pugnaturus, confuſis ſuorum animis, pro concione dixit, nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis vſurum: quo conſecutus eſt, vt decimam tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogeret, & ceteros puderet, ne penes alios gloria virtutis eſſet.

Q. Fabius, qui egregiè ſciebat, & Romanos eius eſſe libertatis, quæ contumelia exaſperaretur,& à Pœnis nihil iuſtum aut moderatum expectabat, miſit legatos Carthaginem,de conditionibus pacis:quas cùm illi iniquitatis & inſolentiæ plenas retuliſſent, exercitus Romanorum ad pugnandum concitatus eſt.

Ageſilaus Lacedæmoniorum dux,cùm propè ab Orchomeno ſocia ciuitate caſtra haberet, comperiſſetque pleroſque ex militibus pretioſiſſima rerum deponere intra munimenta, præcepit oppidanis, ne quid ad exercitum ſuum pertinens reciperetur,quo ardentiùs dimicaret miles,qui ſciret ſibi pro omnibus ſuis pugnandum.

Epaminundas dux Thebanorum, aduerſus Lacedæmonios dimicaturus, vt non ſolùm viribus milites ſui, verùm etiam affectibus adiuuarentur, pronuntiauit in concione, deſtinatum Lacedæmoniis, ſi victoria poti-

rentur, omnes virilis ſexus interficere, vxoribus autem eorum & liberis in ſeruitutem adductis, Thebas diruere; qua denuntiatione concitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnauerunt.

Eutidas dux Lacedæmoniorum, pugnaturus eodem die, quo claſſe vicerant ſocij, quamuis ignarus actæ rei, vulgauit nunciatam ſibi victoriam patrium, quò conſtantiores ad pugnam milites haberet.

Aulus Poſthumius prælio, quo cum Latinis conflixit, oblata ſpecie duorum in equis iuuenum, animos ſuorum erexit, Pollucem & Caſtorem adeſſe dicens, ac ſic prœlium reſtituit.

Archidamus Lacedæmonius aduerſus Arcadas bellum gerens, arma in caſtris ſtatuit, & circa ea duci equos noctu clàm imperauit: quorum veſtigia manè (tanquam Caſtor & Pollux perequitaſſent) oſtendens, adfuturos eoſdem ipſis prœliantibus perſuaſit.

Pericles dux Athenienſium initurus prœlium, cùm animaduertiſſet lucum, ex quo vtraque acies conſpici poterat, denſiſſimæ opacitatis, vaſtum alioqui & Diti patri ſacrum, ingentis illic ſtaturæ hominem, altiſſimis cothurnis, & veſte purpurea, coma venerabilem in curru candidorũ equorum ſublimem cõſtituit, qui dato ſigno pugnæ, proueheretur; & voce Periclem nomine appellans, cohortaretur eum, diceretq. Deos Athenièſibus adeſſe: quo pene ante conIectũ teli hoſtes terga verterunt.

L. Sylla, quo paratiorem militem ad pugnandum haberet, prædici ſibi à diis futura ſimulauit. Poſtremò etiam in conſpectu exercitus, priuſquam in aciem deſcenderet, ſignum modicæ amplitudinis, quod Delphis ſuſtulerat orabat, petebatque, vt promiſſam victoriam maturaret.

C. Marius ſagam quandam ex Scythia habuit, à qua ſe dimicationum euentus prædiſcere ſimulabat.

Quintus

Quintus Sertorius, cùm barbaro, & rationis indocili milite vteretur, ceruam candidam inſignis formæ per Luſitaniam ducebat, & ab ea, quæ agenda aut vitanda eſſent, prænoſcere ſe aſſeuerabat, vt Barbari ad omnia tanquam diuinitus imperata obedirent.

Hoc genere Strategematicon non ea tantùm parte vtendum eſt, quia imperitos exiſtimabimus eſſe, apud quos his vtemur, ſed multò magis ea, quæ talia erunt, excogitabuntur, vt ab his monſtrata credantur.

Alexander Macedo ſacrificaturus, inſcripſit medicamento aruſpicis manum, quam ille extis erat ſuppoſiturus: literæ ſignificabant victoriam Alexandro dari, quas cũ iecur calidũ rapuiſſet, & à rege militi eſſet oſtenſum, auxit animũ, tanquam Deo ſpondente victoriam.

Idem fecit Innides aruſpex, prœlium Eumene cum Gallis commiſſuro.

Epaminundas Thebanus, aduerſus Lacedæmonios fiduciam ſuorum religione adiuuandam ratus, arma quæ ornamentis affixa in templis erant, nocte ſubtraxit, perſuaſitque militibus, Deos iter ſuum ſequi, vt prœliantibus ipſis adeſſent.

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm quoſdam Perſarum cepiſſet, quorum habitus multum terroris præfert, quoties veſte tegitur, nudatos militibus ſuis (vt alba corpora & vmbratica contemnerent) oſtendit.

Gelo Syracuſarum tyrannus, bello aduerſus Pœnos ſuſcepto, cùm multos cepiſſet, infirmiſſimum quemque præcipuè ex auxiliaribus, qui nigerrimi erant, nudatũ in conſpectu ſuorũ produxit, vt perſuaderet cõtemnendos.

Cyrus rex Perſarum, vt concitaret animos popularium, tota die in excidenda quadam ſilua eos fatigauit, deinde poſtridie præſtitit eis liberaliſſimas epulas, & interrogauit, vtro magis gauderent: cumque ei præſentia probaſſent: Atqui per hæc (inquit) ad illa perueniendum

eſt: Nam liberi beatiq. eſſe, niſi Medos viceritis, non poteſtis. atque ita eos ad cupiditatem prœlij concitauit.

L. Sylla quia aduerſus Archelaum præfectum Mithridatis, apud Pyrea pigrioribus ad prœlium militibus vtebatur, opere eos fatigando, compulit ad poſcendum vltrò pugnæ ſignum.

Fabius Maximus veritus, ne qua fiducia nauium, ad quas refugium erat, minùs conſtanter pugnaret exercitus, incendi eas, priuſquam iniret prœlium, iuſſit.

CAP. XII.

De diſſoluendo metu, quo milites ex aduerſis ominibus conciderunt.

SCIPIO ex Italia in Aphricam tranſportando exercitum, cùm egrediens nauem prolapſus eſſet, & ob hoc attonitos milites cerneret, id quod trepidationem afferebat, conſtantia & magnitudine animi, in hortationé conuertit: Et laudite (inquit) milites, Aphricã oppreſſi.

C. Cæſar cùm fortè conſcendens nauem lapſus eſſet, Teneo te terra mater, (inquit.) qua interpretatione effecit, vt repetiturus illas, à quibus proficiſcebatur, terras videretur.

T. Sempronius Gracchus, Coſ. acie aduerſus Picentes directa, cùm ſubitus terræmotus vtraſque confudiſſet, ex hortatione confirmauit ſuos, & impulit, vt conſternatum ſuperſtitione hoſtem inuaderent, adhortatuſque deuicit.

Sertorius, cùm equitum ſcuta extrinſecus, equorumque pectora cruenta ſubito prodigio apparuiſſent, victoriam portendi interpretatus eſt, quoniam illæ partes ſolerent hoſtili cruore reſpergi.

Epaminundas Thebanus, contriſtatis militibus, quòd ex haſta eius ornamentũ infulæ more dependens, ventus ablatũ in ſepulchrũ Lacedæmonij cuiuſdam depulerat: Nolite

Nolite (inquit) milites trepidare, Lacedæmoniis ſignificatur interitus. Sepulchra enim funeribus ornantur.

Idem cùm fax de cœlo nocte delapſa, eos qui aduerterũt, terruiſſet: Lumen (inquit) hoc numina oſtendunt.

Idem inſtante aduerſus Lacedæmonios pugna, cùm ſedile, in quo reſederat, ſuccubuiſſet, & id vulgò pro triſti ſignificatione confuſi milites interpretarentur; Immo (inquit) vetamur ſedere.

Lucius Sulpitius Gallus defectum Lunæ imminentem, ne pro oſtento exciperent milites, prædixit futurum, additis rationibus cauſſisque defectionis.

Agathocles Syracuſanus aduerſus Pœnos ſimili eiuſdem ſideris diminutione, qua ſub diem pugnæ, vt prodigio milites ſui conſternati erant, ratione qua id accideret expoſita, docuit quicquid illud foret, ad rerum naturam, non ad ipſorum propoſitum pertinere.

Pericles, cùm in caſtra eius fulmen decidiſſet, terruiſſetq. milites, aduocata concione, lapidibus in conſpectu omnium colliſis, ignem excuſſit, ſedauitq. turbationem, cùm docuiſſet ſimiliter nubium attritu excuti fulmen.

Timotheus Athenienſis, claſſe dimicaturus aduerſus Corcyreos, gubernatori ſuo, qui proficiſcenti iam claſſi ſignum receptui cœperat dare, quia ex remigibus quendam ſternutantem audierat; Miraris (inquit) ex tot millibus vnum perfrixiſſe?

Chabrias Athenienſis claſſe dimicaturus, excuſſo ante nauem ipſius fulmine, exterritis per tale prodigium militibus: Nunc (inquit) potiſſimùm ineunda pugna eſt, cùm Deorum maximus Iupiter adeſſe numẽ ſuum claſſi noſtræ oſtendit.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS, STRATEGEMATΩN LIBRI SECVNDI

Præfatio.

DISPOSITIS *primo libro exemplis, instructuris (vt mea fuit opinio) ducem in his, quæ ante commiſſum prælium agenda ſunt, deinceps reddemus pertinentia ad ea, quæ in ipſo prælio agi ſolent, & deinde ea, quæ poſt prælium. Et eorum, quæ ad prælium pertinent, ſpecies ſunt:*

CAP. I.

De tempore ad pugnam eligendo.

PVBLIVS Scipio in Hiſpania, cùm comperiſſet Haſdrubalem Pœnorum ducem ieiuno exercitu manè proceſſiſſe in aciem, continuit in horam ſeptimam ſuos: quibus præceperat, vt quieſcerent, & cibum caperent: cumque hoſtes, inedia, ſiti, mora ſub armis fatigati, repetere caſtra cœpiſſent, ſubitò copias eduxit, & commiſſo prœlio, vicit.

Metellus Pius in Hiſpania aduerſus Herculeiũ, cùm ille oriente protinus die inſtructam aciem vallo eius admouiſſet, feruidiſſimo tunc tempore anni, intra caſtra ſuos continuit, in horam diei ſextam, atque ita fatigatos æſtu, facilè integris & recentibus vicit ſuorum viribus.

Idem

Idem iunctis cum Pompeio caſtris aduerſus Sertorium in Hiſpania, cùm ſæpe inſtruxiſſet aciem, hoſte, qui imparem ſe duobus credebat, pugnam detrectante: quodã deinde tempore, cùm Sertorianos milites animaduertiſſet magno impetu inſtinctos, depoſcentes pugnam, humeroſque exercentes, & lanceas vibrantes, exiſtimauit ardori cedendum in tempore, recepitque exercitum, & Pompeio idem faciendi autor fuit.

Poſthumius Coſ. in Sicilia, cùm caſtra eius à Punicis trium millium paſſuum ſpacio diſtarent, & dictatores Carthaginenſium quotidie ante ipſa munimenta Romanorum, dirigerent aciem, exigua manu leuibus aſſiduè prœliis pro vallo reſiſtebat: quam conſuetudinem contemnente iam Pœno, reliquis omnibus per quietem intra vallum præparatis, ex more priſtino, cum paucis ſuſtinuit incurſum aduerſariorum, ac ſolito diutius detinuit, quibus fatigatis, poſt ſextam horam, & iam ſe recipientibus, cùm & inedia quoque laborarent, per recentes ſuos, hoſtem, quem prædicta profligauerant incommoda, fugauit.

Iphicrates Athenienſis, quia explorauerat, eodem aſſiduè tempore hoſtes cibum capere, maturius veſci ſuos iuſſit, & eduxit in aciem, aggreſſuſque hoſtem ita detinuit, vt ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde iam die reduxit ſuos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hoſtes non ſtatione magis, quàm inedia, ſtatim ad corporis curam & cibum capiendum feſtinauerunt: Iphicrates rurſus eduxit, & incompoſiti hoſtis aggreſſus eſt caſtra.

Idem cùm aduerſus Lacedæmonios pluribus diebus caſtra cominus haberet, & vtraque pars certis temporibus aſſiduè pabulatum lignatumque procederet, quodam die militum habitu, ſeruos lixaſq. dimiſit ad munera, milites retinuit; & cùm hoſtes diſperſi iſſent ad

ſimilia munera, expugnauit caſtra eorum, intermesque cum faſciculis paſſim ad tumultum recurrentes, facilè aut cecidit, aut cepit.

Verginius Coſ. in Volſcis, cùm procurrere hoſtes effuſos ex longinquo vidiſſet, quieſcere ſuos ac defixa tenere pila iuſſit. Tunc anhelatos, integris viribus exercitus ſui aggreſſus auertit.

Fabius Maximus, non ignarus Gallos & Samnites primo impetu præualere, ſuórum autem infatigabiles ſpiritus, inter moras decertandi etiam incaleſcere, imperauit militibus, vt contenti eſſent primo congreſſu ſuſtinere, vt hoſtem mora fatigarent: quod vbi ſucceſſit, admoto etiam ſubſidio ſuis, in prima acie vniuerſis viribus oppreſſum fudit hoſtem.

Philippus ad Cheronæam, memor ſibi eſſe militem longo vſu duratum, Athenienſibus acrem quidem, ſed inexercitatum & impetu tantùm violentum, ex induſtria prœlium traxit: moxque languentibus iam Athenienſibus, concitatius intulit ſigna, & ipſos cecîdit.

Lacedæmonij certiores ab exploratoribus facti, Meſſenios in eam exarſiſſe rabiem, vt in prœlium cum coniugibus ac liberis deſcenderent, pugnam diſtulerunt.

C. Cæſar bello ciuili cùm exercitum Afranij & Petreij circumuallatum, ſiti angeret, iſque ob hoc exaſperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam deſcendiſſet, continuit ſuos, arbitratus alienum dimicationi tempus, quòd aduerſarios & ira & deſperatio incēderat.

Cn. Pompeius fugientem Mithridatem, cupiens ad prœlium compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, vt abeunti ſe opponeret: atque ita præparatus, ſubitam hoſtibus neceſſitatem decernendi iniecit. Præterea ſic conſtituit aciem, vt Ponticorum quidem oculos aduerſa luna perſtringeret, ſuis autem illuſtrem & conſpicuum præberet hoſtem.

Iugurtham

Iugurtham autem conſtat memorem virtutis Romanorum, ſemper inclinato die committere prœlia ſolitum, vt ſi fugarentur ſui, opportunam noctem haberent ad deliteſcendum.

Lucullus aduerſus Mithridatem & Tigranem, in Armenia maiore apud Tigranocertam, cùm ipſe non ampliùs quindecim millia armatorum haberet, hoſtis autem innumerabilem multitudinem, eóque ipſo inhabilem, vſus hoc eius incommodo nondum ordinatam hoſtium aciem inuaſit, atque ita protinus diſſipauit, vt ipſi quoque reges abiectis inſignibus fugerent.

Cl. Tiberius Nero aduerſus Pannonios, cùm barbari feroces in aciem oriente ſtatim die proceſſiſſent, continuit ſuos, paſſúsque eſt hoſtem nebula & imbribus, qui fortè illo die crebri erant, verberari, ac demum vt feſſum ſtando & pluuia non ſolùm animo, ſed & laſſitudine deficere animaduertit, ſigno dato, adortus, ſuperauit.

C. Cæſar in Gallia, quia compererat Arioviſto Germanorum regi inſtitutum, & quaſi legem militibus non pugnandi decreſcente Luna, tum potiſſimùm acie commiſſa impeditos religione hoſtes vicit.

D. Auguſtus Veſpaſianus, Iudæos Saturni die, quo eis nefas eſt quicquam ſeriæ rei agere, adortus ſuperauit.

Lyſander Lacedæmonius aduerſus Athenienſes apud Ægoſpotamum, inſtituit, certo tempore infeſtari naues Athenienſium, deinde reuocare claſſem, qua re in conſuetudinem perducta, cùm Athenienſes poſt digreſſum eius ad contrahendas copias diſpergerentur, extendit ex conſuetudine claſſem, & recepit. Tum hoſtium maxima parte ex more dilapſa, reliquos adortus, occîdit, & vniuerſas naues cepit.

CAP. II.

De loco ad pugnam eligendo.

MARCVS Curius, quia phalangi regis Pyrrhi explicatæ reſiſti non poſſe animaduertebat, dedit operam, vt in anguſtiis confligeret, vbi conferta ſibi ipſa eſſet impedimento.

Cn. Pompeius in Cappadocia elegit locũ caſtris editum: vnde adiuuante procliuio impetum militum, facilè ipſo decurſu Mithridatem ſuperauit.

C. Cæſar aduerſus Pharnacem Mithridatis filium dimicaturus, in colle inſtruxit aciem, quæ res expeditam ei fecit victoriam. Nam pila ex edito in ſubeuntes Barbaros emiſſa, protinus eos auerterunt.

Lucullus aduerſus Mithridatem & Tygranem, in Armenia maiore, apud Tygranocertam dimicaturus, collis proximi planum verticem raptim cum copiarum parte adeptus, in ſubiectos hoſtes decurrit, & equitatum eorum à latere inuaſit, auerſumque, & eorundem partem peditum perturbantem inſequutus, clariſſimam victoriam retulit.

Ventidius aduerſus Parthos non antè militem eduxit, quàm illi quingentis non amplius paſſibus abeſſent; atque ita procurſione ſubita adeò ſe admouit, vt ſagittas, quibus ex longinquo vſus eſt, cominus applicitus eluderet: quo conſilio, quia quandam fiduciæ etiam ſpeciem oſtentauerat, celeriter Barbaros debellauit.

Hannibal apud Numiſtronẽ, contra Marcellum pugnaturus, cauas & præruptas vias obiecit à latere, ipſaq. loci natura pro munimentis vſus, clariſſimũ ducẽ vicit.

Idem apud Cannas, cùm comperiſſet Volturnum amnem, vltra reliquorũ naturã fluminũ ingentes auras manè perflare, quæ arenarũ & pulueris vertices agerent, ſic direxit aciem, vt tota vis à tergo ſuis, Romanis in ora & ocu-

& oculos incideret; quibus incommodis mirè hoſti aduerſantibus, illam memorabilem adeptus eſt victoriam.

Marius aduerſus Cimbros ac Theutonos conſtituta die pugnaturus, firmatum cibo militem ante caſtra collocauit, vt per aliquantum ſpacij, quo aduerſarij dirimebantur, exercitus hoſtium potius labore itineris profligaretur: fatigationi eorũ deinde incommodum aliud obiecit, ita ordinata ſuorum acie, vt aduerſo ſole, & vento & puluere Barbarorum occuparetur exercitus.

Cleomenes Lacedæmonius aduerſus Hippiam Athenienſem, qui equitatu præualebat, planiciem in qua dimicaturus erat, arboribus proſtratis impediuit, & inuiam equiti fecit.

Iberi in Aphrica ingenti hoſtium multitudine excepti, timentesque, ne circumirentur, applicuerunt ſe flumini, quod altis in ea regione ripis profluebat: qui ita à tergo amne defenſi & ſubinde cùm virtute præſtarẽt, incurſando in proximos, omnẽ hoſtiũ exercitũ ſtrauerunt.

Xanthippus Lacedæmonius ſola loci commutatione, fortunã Punici belli conuertit: nam cùm deſperantibus iam Carthaginenſibus mercede ſolicitatus, animaduertiſſet Aphros quidem, qui equitatu & elephantis præſtabant, colles ſectari: à Romanis autem, quorum robur in peditibus erat, cãpeſtria teneri, Pœnos in plana deduxit: vbi per elephantos, diſſipatis ordinibus Romanorum, ſparſos milites per Numidas perſecutus, eorum exercitum fudit: in illam diem terra mariquc victorem.

Epaminundas dux Thebanorum, aduerſus Lacedæmonios directurus aciem, pro fronte eius decurrere equitibus iuſſis, cùm ingentem puluerem oculis hoſtium obiecìſſet, expectationemque equeſtris certaminis prætendiſſet, circumducto pedite ab ea parte, ex qua decurſus in aduerſam hoſtium aciem ferebat, inopinantium terga adortus cecîdit.

Lacedæ-

Lacedæmonij trecenti contra innumerabilem multitudinem Perſarum, Thermopylas occupauerũt, quarum anguſtiæ nõ amplius, quàm parem numerum cominus pugnaturum, poterant admittere: eaque ratione quantum ad congreſſus facultatem, æquati numero barbarorum, virtute autem præſtantes, magnam eorum partem occiderunt: nec ſuperati forent, niſi per proditorem Ephyaltem Trachiniam circumductus hoſtis, à tergo eos oppreſſiſſet.

Themiſtocles dux Athenienſium, cùm videret vtiliſſimum Græciæ, aduerſus multitudinẽ Xerxis nauium, in anguſtiis Salaminiis decernere, idque perſuadere ciuibus non poſſet, ſolertia effecit, vt à Barbaris, ad vtilitates ſuas Græci compellerentur: ſimulata namque proditione, miſit ad Xerxem, qui indicaret populares ſuos de fuga cogitare, difficilioremque rem ei futuram, ſi ſingulas ciuitates obſidione aggrederetur. Qua ratione effecit, vt exercitus Barbarorum primùm inquietaretur, dum tota nocte in ſtatione cuſtodia eſt: deinde, vt ſui manè integris viribus, cum dictis Barbaris vigilia marcentibus confligerent, loco vt voluerat arcto, in quo Xerxes multitudine qua præſtabat, vti non poſſet.

CAP. III.
De acie ordinanda.

CNEVS Scipio in Hiſpania aduerſus Hannonem ad opidum Indibile cùm animaduertiſſet Punicam aciem ita directam, vt in dextro cornu Hiſpani conſtituerentur, robuſtus quidem miles, ſed qui alienum negotium ageret: in ſiniſtro autem Afri minùs viribus firmi, ſed animi conſtantioris, reducto ſiniſtro latere, ſuorum dextro cornu, quod validiſſimis militibus extruxerat, obliqua acie cum hoſte conflixit. Deinde, fuſis fugatisque Afris, Hiſpanos, qui in receſſu ſpectantium

tium more ſteterant, facilè in deditionem compulit.

Philippus Macedonum rex, aduerſus Illyrios gerens bellum, vt animaduertit frontem hoſtium ſtipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora, fortiſſimis ſuorum in dextro cornu collocatis, ſiniſtrum latus hoſtium inuaſit, turbataq́. acie tota, victoriam profligauit.

Permenes Thebanus, conſpecta Perſarum acie, quæ robuſtiſſimas copias in dextro cornu collocatas habebat, ſimili ratione & ipſe ſuos ordinauit, omnemq́ue equitatum & fortiſſimum quemque peditum in dextro cornu, infirmiſſimos autem contra fortiſſimos hoſtium poſuit, præcepitque vt ad primum impetum eorum ſibi fuga conſulerent, & in ſiluestria confragoſaq́ue loca ſe reciperent: ita fruſtrato robore exercitus, ipſe optima parte virium ſuarum, dextro cornu, totam circuit aciem hoſtium, & euertit.

Publius Cornelius Scipio, cui poſtea Africano cognomen fuit, aduerſus Aſdrubalem ducem Pœnorum in Hiſpania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatum produxit exercitum, vt media acies fortiſſimis fundaretur: ſed cùm hoſtes quoque eadem ratione aſſiduè ordinati procederent, Scipio eo die, quo ſtatuerat decernere, commutauit inſtructionis ordinem, & firmiſſimos, id eſt, legionarios in cornibus collocauit, ac leuem armaturam in media acie, ſed retractatam: ita cornibus, quibus ipſe præualebat, infirmiſſimas hoſtium partes lunata acie aggreſſus facilè fudit.

Metellus in Hiſpania eo prœlio, quo Herculeium deuicit, cùm comperiſſet cohortes eius, quæ validiſſimæ vocabantur, in media acie locatas, ipſe mediam ſuorum aciem reduxit, ne ea parte antè cũ hoſte cõfligeret, quàm cornibus confligatis, medios vndique circumueniſſent.

Artaxerxes aduerſus Græcos, qui Perſidem intrauerant, cùm multitudine ſuperaret, latiùs quàm hoſtes acie

vniuerſas aggredientibus: eaſdem lacerabit & carpet, qui per partes attentauerit.

Idem cùm videret ſuos pugnæ ſignũ inconſultè flagitantes, crederetque rupturos imperium niſi congrederentur, permiſit turmæ equitum ad laceſſendos hoſtes ire, laborantique ſubmiſit alias, & ſic recepit omnes: tutisque & ſine noxa oſtendit, quis exitus flagitatam pugnam manſiſſet: obſequentiſſimisque inde eis vſus eſt.

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm aduerſus Thebanos caſtra ſuper ripam poſuiſſet, multoq. maiorem hoſtium manum eſſe intelligeret, & ideò ſuos arcere à cupiditate decernendi vellet, dixit, reſponſo Deûm ſe ex collibus pugnare iuſſum: & ita exiguo præſidio ad ripam poſito, acceſſit in colles. Quod Thebani pro metu interpretati tranſierunt flumen, & cùm facilè depuliſſent præſidium, cæteros inſecuti auidiùs, iniquitate locorum à paucioribus victi ſunt.

Scorylo dux Dacorum, cùm ſciret diſſociatum armis ciuilibus populum Romanum, neque tamẽ tentandum arbitraretur, quia externo bello poſſet concordia in ciues coaleſcere, duos canes in conſpectu populariũ commiſit. hisque acerrimè inter ipſos pugnantibus, lupum oſtendit, quem protinus canes, omiſſa inter ſe ira, aggreſſi ſunt. quo exemplo prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo.

CAP. XI.
Quemadmodum ſit incitandus exercitus ad prælium.

M. FABIVS & Cn. Manlius Coſſ. aduerſus Hetruſcos propter ſeditiones detrectante prœlium exercitu, vltrò ſimularunt cunctationem, donec milites probris hoſtium coacti, pugnam depoſcerent, iurarentque ſe ex ea victores redituros.

Fuluius

Fuluius Nobilior, cùm aduerſus Samnitium numeroſum exercitum,& ſucceſſibus tumidum, paruis copiis neceſſe haberet decertare,ſimulauit vnam legionem hoſtium à ſe corruptam ad proditionem: imperauitque(ad eius rei fidem) tribunis, & primis ordinibus & centurionibus quantum quiſque numeratæ pecuniæ, aut auri argentique haberet, conferret, vt repræſentari merces proditoribus poſſet: ſe autem his qui contuliſſent pollicitus eſt, conſummata victoria, ampla inſuper præmia daturum. Quæ ſua perſuaſio Romanis alacritatem attulit & fiduciam: vnde etiam præclara victoria, commiſſo ſtatim bello, peracta eſt.

C. Cæſar aduerſus Germanos & Arioviſtum pugnaturus, confuſis ſuorum animis, pro concione dixit, nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis vſurum: quo conſecutus eſt, vt decimam tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogeret, & ceteros puderet, ne penes alios gloria virtutis eſſet.

Q. Fabius, qui egregiè ſciebat, & Romanos eius eſſe libertatis, quæ contumelia exaſperaretur,& à Pœnis nihil iuſtum aut moderatum expectabat, miſit legatos Carthaginem, de conditionibus pacis: quas cùm illi iniquitatis & inſolentiæ plenas retuliſſent, exercitus Romanorum ad pugnandum concitatus eſt.

Ageſilaus Lacedæmoniorum dux, cùm propè ab Orchomeno ſocia ciuitate caſtra haberet, comperiſſetque pleroſque ex militibus pretioſiſſima rerum deponere intra munimenta, præcepit oppidanis, ne quid ad exercitum ſuum pertinens reciperetur, quo ardentiùs dimicaret miles, qui ſciret ſibi pro omnibus ſuis pugnandum.

Epaminundas dux Thebanorum, aduerſus Lacedæmonios dimicaturus, vt non ſolùm viribus milites ſui, verùm etiam affectibus adiuuarentur, pronuntiauit in concione, deſtinatum Lacedæmoniis, ſi victoria poti-

rentur, omnes virilis ſexus interficere, vxoribus autem eorum & liberis in ſeruitutem adductis, Thebas diruere; qua denuntiatione concitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnauerunt.

Eutidas dux Lacedæmoniorum, pugnaturus eodem die, quo claſſe vicerant ſocij, quamuis ignarus actæ rei, vulgauit nunciatam ſibi victoriam patrium, quò conſtantiores ad pugnam milites haberet.

Aulus Poſthumius prælio, quo cum Latinis conflixit, oblata ſpecie duorum in equis iuuenum, animos ſuorum erexit, Pollucem & Caſtorem adeſſe dicens, ac ſic prœlium reſtituit.

Archidamus Lacedæmonius aduerſus Arcadas bellum gerens, arma in caſtris ſtatuit, & circa ea duci equos noctu clàm imperauit: quorum veſtigia manè (tãquam Caſtor & Pollux perequitaſſent) oſtendens, adfuturos eoſdem ipſis prœliantibus perſuaſit.

Pericles dux Athenienſium initurus prœlium, cùm animaduertiſſet lucum, ex quo vtraque acies conſpici poterat, denſiſſimæ opacitatis, vaſtum alioqui & Diti patri ſacrum, ingentis illic ſtaturæ hominem, altiſſimis cothurnis, & veſte purpurea, coma venerabilem in curru candidorũ equorum ſublimem cõſtituit, qui dato ſigno pugnæ, proueheretur; & voce Periclem nomine appellans, cohortaretur eum, diceretq́; Deos Athenieñſibus adeſſe: quo pene ante coniectũ teli hoſtes terga verterunt.

L. Sylla, quo paratiorem militem ad pugnandum haberet, prædici ſibi à diis futura ſimulauit. Poſtremò etiam in conſpectu exercitus, priuſquam in aciem deſcenderet, ſignum modicæ amplitudinis, quod Delphis ſuſtulerat orabat, petebatque, vt promiſſam victoriam maturaret.

C. Marius ſagam quandam ex Scythia habuit, à qua ſe dimicationum euentus prædiſcere ſimulabat.

Quintus

Quintus Sertorius, cùm barbaro, & rationis indocili milite vteretur, ceruam candidam inſignis formæ per Luſitaniam ducebat, & ab ea, quæ agenda aut vitanda eſſent, prænoſcere ſe aſſeuerabat, vt Barbari ad omnia tanquam diuinitus imperata obedirent.

Hoc genere Strategematicon non ea tantùm parte vtendum eſt, qua imperitos exiſtimabimus eſſe, apud quos his vtemur, ſed multò magis ea, quæ talia erunt, excogitabuntur, vt ab his monſtrata credantur.

Alexander Macedo ſacrificaturus, inſcripſit medicamento aruſpicis manum, quam ille extis erat ſuppoſiturus: literæ ſignificabant victoriam Alexandro dari, quas cũ iecur calidũ rapuiſſet, & à rege militi eſſet oſtenſum, auxit animũ, tanquam Deo ſpondente victoriam.

Idem fecit Inudes aruſpex, prœlium Eumene cum Gallis commiſſuro.

Epaminundas Thebanus, aduerſus Lacedæmonios fiduciam ſuorum religione adiuuandam ratus, arma quæ ornamentis affixa in templis erant, nocte ſubtraxit, perſuaſitque militibus, Deos iter ſuum ſequi, vt prœliantibus ipſis adeſſent.

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm quoſdam Perſarum cepiſſet, quorum habitus multum terroris præfert, quoties veſte tegitur, nudatos militibus ſuis (vt alba corpora & vmbratica contemnerent) oſtendit.

Gelo Syracuſarum tyrannus, bello aduerſus Pœnos ſuſcepto, cùm multos cepiſſet, infirmiſſimum quemque præcipuè ex auxiliaribus, qui nigerrimi erant, nudatũ in conſpectu ſuorũ produxit, vt perſuaderet cõtemnendos.

Cyrus rex Perſarum, vt concitaret animos popularium, totá die in excidenda quadam ſilua eos fatigauit, deinde poſtridie præſtitit eis liberaliſſimas epulas, & interrogauit, vtro magis gauderent: cumque ei præſentia probaſſent: Atqui per hæc (inquit) ad illa perueniendum

eſt: Nam liberi beatiq. eſſe, niſi Medos viceritis, non poteſtis. atque ita eos ad cupiditatem prœlij concitauit.

L. Syllæ quia aduerſus Archelaum præfectum Mithridatis, apud Pyrea pigrioribus ad prœlium militibus vtebatur, opere eos fatigando, compulit ad poſcendum vltrò pugnæ ſignum.

Fabius Maximus veritus, ne qua fiducia nauium, ad quas refugium erat, minùs conſtanter pugnaret exercitus, incendi eas, priuſquam iniret prœlium, iuſſit.

CAP. XII.

De diſſoluendo metu, quo milites ex aduerſis ominibus conciderunt.

SCIPIO ex Italia in Aphricam tranſportando exercitum, cùm egrediens nauem prolapſus eſſet, & ob hoc attonitos milites cerneret, id quòd trepidationem afferebat, conſtantia & magnitudine animi, in hortationé conuertit: Et laudite (inquit) milites, Aphricā oppreſſi.

C. Cæſar cùm fortè conſcendens nauem lapſus eſſet, Teneo te terra mater, (inquit.) qua interpretatione effecit, vt repetiturus illas, à quibus proficiſcebatur, terras videretur.

T. Sempronius Gracchus, Coſ. acie aduerſus Picentes directa, cùm ſubitus terræmotus vtraſque confudiſſet, exhortatione confirmauit ſuos, & impulit, vt conſternatum ſuperſtitione hoſtem inuaderent, adhortatuſque deuicit.

Sertorius, cùm equitum ſcuta extrinſecus, equorumque pectora cruenta ſubito prodigio apparuiſſent, victoriam portendi interpretatus eſt, quoniam illæ partes ſolerent hoſtili cruore reſpergi.

Epaminundas Thebanus, contriſtatis militibus, quòd ex haſta eius ornamentū infulæ more dependens, ventus ablatū in ſepulchrū Lacedæmonij cuiuſdam depulerat: Nolite

Nolite (inquit) milites trepidare, Lacedæmoniis ſignificatur interitus. Sepulchra enim funeribus ornantur.

Idem cùm fax de cœlo nocte delapſa, eos qui aduerterūt, terruiſſet: Lumen (inquit) hoc numina oſtendunt.

Idem inſtante aduerſus Lacedæmonios pugna, cùm ſedile, in quo reſederat, ſuccubuiſſet, & id vulgò pro triſti ſignificatione confuſi milites interpretarentur; Immo (inquit) vetamur ſedere.

Lucius Sulpitius Gallus defectum Lunæ imminentem, ne pro oſtento exciperent milites, prædixit futurum, additis rationibus cauſſisque defectionis.

Agathocles Syracuſanus aduerſus Pœnos ſimili eiuſdem ſideris diminutione, qua ſub diem pugnæ, vt prodigio milites ſui conſternati erant, ratione qua id accideret expoſita, docuit quicquid illud foret, ad rerum naturam, non ad ipſorum propoſitum pertinere.

Pericles, cùm in caſtra eius fulmen decidiſſet, terruiſſetq. milites, aduocata concione, lapidibus in conſpectu omnium colliſis, ignem excuſſit, ſedauitq. turbationem, cùm docuiſſet ſimiliter nubium attritu excuti fulmen.

Timotheus Athenienſis, claſſe dimicaturus aduerſus Corcyreos, gubernatori ſuo, qui proficiſcenti iam claſſi ſignum receptui cœperat dare, quia ex remigibus quendam ſternutantem audierat; Miraris (inquit) ex tot millibus vnum perfrixiſſe?

Chabrias Athenienſis claſſe dimicaturus, excuſſo ante nauem ipſius fulmine, exterritis per tale prodigium militibus: Nunc (inquit) potiſſimùm ineunda pugna eſt, cùm Deorum maximus Iupiter adeſſe numē ſuum claſſi noſtræ oſtendit.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS, STRATEGEMATΩN LIBRI SECVNDI

Præfatio.

DISPOSITIS *primo libro exemplis, inſtructuris (vt mea fuit opinio) ducem in his, quæ ante commiſſum prælium agenda ſunt, deinceps reddemus pertinentia ad ea, quæ in ipſo prælio agi ſolent, & deinde ea, quæ poſt prælium. Et eorum, quæ ad prælium pertinent, ſpecies ſunt:*

CAP. I.

De tempore ad pugnam eligendo.

PVBLIVS Scipio in Hiſpania, cùm comperiſſet Haſdrubalem Pœnorum ducem ieiuno exercitu manè proceſſiſſe in aciem, continuit in horam ſeptimam ſuos: quibus præceperat, vt quieſcerent, & cibum caperent: cumque hoſtes, inedia, ſiti, mora ſub armis fatigati, repetere caſtra cœpiſſent, ſubitò copias eduxit, & commiſſo prœlio, vicit.

Metellus Pius in Hiſpania aduerſus Herculeiū, cùm ille oriente protinus die inſtructam aciem vallo eius admouiſſet, feruidiſſimo tunc tempore anni, intra caſtra ſuos continuit, in horam diei ſextam, atque ita fatigatos æſtu, facilè integris & recentibus vicit ſuorum viribus.

Idem

Idem iunctis cum Pompeio caſtris aduerſus Sertorium in Hiſpania, cùm ſæpe inſtruxiſſet aciem, hoſte, qui imparem ſe duobus credebat, pugnam detrectante: quodã deinde tempore, cùm Sertorianos milites animaduertiſſet magno impetu inſtinctos, depoſcentes pugnam, humerosque exercentes, & lanceas vibrantes, exiſtimauit ardori cedendum in tempore, recepitque exercitum, & Pompeio idem faciendi autor fuit.

Poſthumius Coſ. in Sicilia, cùm caſtra eius à Punicis trium millium paſſuum ſpacio diſtarent, & dictatores Carthaginenſium quotidie ante ipſa munimenta Romanorum, dirigerent aciem, exigua manu leuibus aſſiduè prœliis pro vallo reſiſtebat: quam conſuetudinem contemnente iam Pœno, reliquis omnibus per quietem intra vallum præparatis, ex more priſtino, cum paucis ſuſtinuit incurſum aduerſariorum, ac ſolito diutius detinuit, quibus fatigatis, poſt ſextam horam, & iam ſe recipientibus, cùm & inedia quoque laborarent, per recentes ſuos, hoſtem, quem prædicta profligauerant incommoda, fugauit.

Iphicrates Athenienſis, quia explorauerat, eodem aſſiduè tempore hoſtes cibum capere, maturius veſci ſuos iuſſit, & eduxit in aciem, aggreſſusque hoſtem ita detinuit, vt ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde iam die reduxit ſuos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hoſtes non ſtatione magis, quàm inedia, ſtatim ad corporis curam & cibum capiendum feſtinauerunt: Iphicrates rurſus eduxit, & incompoſiti hoſtis aggreſſus eſt caſtra.

Idem cùm aduerſus Lacedæmonios pluribus diebus caſtra cominus haberet, & vtraque pars certis temporibus aſſiduè pabulatum lignatumque procederet, quodam die militum habitu, ſeruos lixasq. dimiſit ad munera, milites retinuit; & cùm hoſtes diſperſi iſſent ad

ſimilia munera, expugnauit caſtra eorum, intermesque cum faſciculis paſſim ad tumultum recurrentes, facilè aut cecîdit, aut cepit.

Verginius Coſ. in Volſcis, cùm procurrere hoſtes effuſos ex longinquo vidiſſet, quieſcere ſuos ac defixa tenere pila iuſſit. Tunc anhelatos, integris viribus exercitus ſui aggreſſus auertit.

Fabius Maximus, non ignarus Gallos & Samnites primo impetu præualere, ſuórum autem infatigabiles ſpiritus, inter moras decertandi etiam incaleſcere, imperauit militibus, vt contenti eſſent primo congreſſu ſuſtinere, vt hoſtem mora fatigarent: quod vbi ſucceſſit, admoto etiam ſubſidio ſuis, in prima acie vniuerſis viribus oppreſſum fudit hoſtem.

Philippus ad Cheronæam, memor ſibi eſſe militem longo vſu duratum, Athenienſibus acrem quidem, ſed inexercitatum & impetu tantùm violentum, ex induſtria prœlium traxit: moxque languentibus iam Athenienſibus, concitatius intulit ſigna, & ipſos cecîdit.

Lacedæmonij certiores ab exploratoribus facti, Meſſenios in eam exarſiſſe rabiem, vt in prœlium cum coniugibus ac liberis deſcenderent, pugnam diſtulerunt.

C. Cæſar bello ciuili cùm exercitum Afranij & Petreij circumuallatum, ſiti angeret, isque ob hoc exaſperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam deſcendiſſet, continuit ſuos, arbitratus alienum dimicationi tempus, quòd aduerſarios & ira & deſperatio incęderat.

Cn. Pompeius fugientem Mithridatem, cupiens ad prœlium compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, vt abeunti ſe opponeret: atque ita præparatus, ſubitam hoſtibus neceſſitatem decernendi iniecit. Præterea ſic conſtituit aciem, vt Ponticorum quidem oculos aduerſa luna perſtringeret, ſuis autem illuſtrem & conſpicuum præberet hoſtem.

Iugurtham

Iugurtham autem conſtat memorem virtutis Romanorum, ſemper inclinato die committere prœlia ſolitum, vt ſi fugarentur ſui, opportunam noctem haberent ad deliteſcendum.

Lucullus aduerſus Mithridatem & Tigranem, in Armenia maiore apud Tigranocertam, cùm ipſe non amplius quindecim millia armatorum haberet, hoſtis autem innumerabilem multitudinem, eoque ipſo inhabilem, vſus hoc eius incommodo nondum ordinatam hoſtium aciem inuaſit, atque ita protinus diſſipauit, vt ipſi quoque reges abiectis inſignibus fugerent.

Cl. Tiberius Nero aduerſus Pannonios, cùm barbari feroces in aciem oriente ſtatim die proceſſiſſent, continuit ſuos, paſſusque eſt hoſtem nebula & imbribus, qui fortè illo die crebri erant, verberari, ac demum vt feſſum ſtando & pluuia non ſolùm animo, ſed & laſſitudine deficere animaduertit, ſigno dato, adortus, ſuperauit.

C. Cæſar in Gallia, quia comperterat Arioniſto Germanorum regi inſtitutum, & quaſi legem militibus non pugnandi decreſcente Luna, tum potiſſimùm acie commiſſà impeditos religione hoſtes vicit.

D. Auguſtus Veſpaſianus, Iudæos Saturni die, quo eis nefas eſt quicquam ſeriæ rei agere, adortus ſuperauit.

Lyſander Lacedæmonius aduerſus Athenienſes apud Ægoſpotamum, inſtituit, certo tempore infeſtari naues Athenienſium, deinde reuocare claſſem, qua re in conſuetudinem perducta, cùm Athenienſes poſt digreſſum eius ad contrahendas copias diſpergerentur, extendit ex conſuetudine claſſem, & recepit. Tum hoſtium maxima parte ex more dilapſa, reliquos adortus, occîdit, & vniuerſas naues cepit.

K 5 CAP.

CAP. II.
De loco ad pugnam eligendo.

MARCVS Curius, quia phalangi regis Pyrrhi explicatæ reſiſti non poſſe animaduertebat, dedit operam, vt in anguſtiis confligeret, vbi conferta ſibi ipſa eſſet impedimento.

Cn. Pompeius in Cappadocia elegit locũ caſtris editum: vnde adiuuante procliuio impetum militum, facilè ipſo decurſu Mithridatem ſuperauit.

C. Cæſar aduerſus Pharnacem Mithridatis filium dimicaturus, in colle inſtruxit aciem, quæ res expeditam ei fecit victoriam. Nam pila ex edito in ſubeuntes Barbaros emiſſa, protinus eos auerterunt.

Lucullus aduerſus Mithridatem & Tygranem, in Armenia maiore, apud Tygranocertam dimicaturus, collis proximi planum verticem raptim cum copiarum parte adeptus, in ſubiectos hoſtes decurrit, & equitatum eorum à latere inuaſit, auerſumque, & eorundem partem peditum perturbantem inſequutus, clariſſimam victoriam retulit.

Ventidius aduerſus Parthos non antè militem eduxit, quàm illi quingentis non amplius paſſibus abeſſent; atque ita procurſione ſubita adeò ſe admouit, vt ſagittas, quibus ex longinquo vſus eſt, cominus applicitus eluderet: quo conſilio, quia quandam fiduciæ etiam ſpeciem oſtentauerat, celeriter Barbaros debellauit.

Hannibal apud Numiſtronē, contra Marcellum pugnaturus, cauas & præruptas vias obiecit à latere, ipſaq. loci natura pro munimentis vſus, clariſſimũ ducē vicit.

Idem apud Cannas, cùm comperiſſet Volturnum amnem, vltra reliquorũ naturā fluminũ ingentes auras manè perflare, quæ arenarũ & pulueris vertices agerent, ſic direxit aciem, vt tota vis à tergo ſuis, Romanis in ora

& ocu-

& oculos incideret; quibus incommodis mirè hoſti aduerſantibus, illam memorabilem adeptus eſt victoriam.

Marius aduerſus Cimbros ac Theutonos conſtituta die pugnaturus, firmatum cibo militem ante caſtra collocauit, vt per aliquantum ſpacij, quo aduerſarij dirimebantur, exercitus hoſtium potius labore itineris profligaretur: fatigationi eorũ deinde incommodum aliud obiecit, ita ordinata ſuorum acie, vt aduerſo ſole, & vento & puluere Barbarorum occuparetur exercitus.

Cleomenes Lacedæmonius aduerſus Hippiam Athenienſem, qui equitatu præualebat, planiciem in qua dimicaturus erat, arboribus proſtratis impediuit, & inuiam equiti fecit.

Iberi in Aphrica ingenti hoſtium multitudine excepti, timentesque, ne circumirentur, applicuerunt ſe flumini, quod altis in ea regione ripis profluebat: qui ita à tergo amne defenſi & ſubinde cùm virtute præſtarẽt, incurſando in proximos, omnẽ hoſtiũ exercitũ ſtrauerunt.

Xanthippus Lacedæmonius ſola loci commutatione, fortunã Punici belli conuertit: nam cùm deſperantibus iam Carthaginenſibus mercede ſolicitatus, animaduertiſſet Aphros quidem, qui equitatu & elephantis præſtabant, colles ſectari: à Romanis autem, quorum robur in peditibus erat, cãpeſtria teneri, Pœnos in plana deduxit: vbi per elephantos, diſſipatis ordinibus Romanorum, ſparſos milites per Numidas perſecutus, eorum exercitum fudit: in illam diem terra mariq́ue victorem.

Epaminundas dux Thebanorum, aduerſus Lacedæmonios directurus aciem, pro fronte eius decurrere equitibus iuſſis, cùm ingentem puluerem oculis hoſtium obieciſſet, expectationemq́ue equeſtris certaminis prætendiſſet, circumducto pedite ab ea parte, ex qua decurſus in aduerſam hoſtium aciem ferebat, inopinantium terga adortus cecîdit.

Lacedæ-

tium more ſteterant, facilè in deditionem compulit.

Philippus Macedonum rex, aduerſus Illyrios gerens bellum, vt animaduertit frontem hoſtium ſtipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora, fortiſſimis ſuorum in dextro cornu collocatis, ſiniſtrum latus hoſtium inuaſit, turbataq. acie tota, victoriam profligauit.

Permenes Thebanus, conſpecta Perſarum acie, quæ robuſtiſſimas copias in dextro cornu collocatas habebat, ſimili ratione & ipſe ſuos ordinauit, omnemque equitatum & fortiſſimum quemque peditum in dextro cornu, infirmiſſimos autem contra fortiſſimos hoſtium poſuit, præcepitque vt ad primum impetum eorum ſibi fuga conſulerent, & in ſiluestria confragoſaque loca ſe reciperent: ita fruſtrato robore exercitus, ipſe optima parte virium ſuarum, dextro cornu, totam circuit aciem hoſtium, & euertit.

Publius Cornelius Scipio, cui poſtea Africano cognomen fuit, aduerſus Aſdrubalem ducem Pœnorum in Hiſpania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatum produxit exercitum, vt media acies fortiſſimis fundaretur: ſed cùm hoſtes quoque eadem ratione aſſiduè ordinati procederent, Scipio eo die, quo ſtatuerat decernere, commutauit inſtructionis ordinem, & firmiſſimos, id eſt, legionarios in cornibus collocauit, ac leuem armaturam in media acie, ſed retractatam: ita cornibus, quibus ipſe præualebat, infirmiſſimas hoſtium partes lunata acie aggreſſus facilè fudit.

Metellus in Hiſpania eo prœlio, quo Herculeium deuicit, cùm comperiſſet cohortes eius, quæ validiſſimæ vocabantur, in media acie locatas, ipſe mediam ſuorum aciem reduxit, ne ea parte antè cũ hoſte cõfligeret, quàm cornibus confligatis, medios vndique circumueniſſent.

Artaxerxes aduerſus Græcos, qui Perſidem intrauerant, cùm multitudine ſuperaret, latiùs quàm hoſtes

acie

acie inſtructa, in fronte equitem, leuemq. armaturam in cornibus collocauit, atque ita ex induſtria lentiùs procedente media acie, copias hoſtium cinxit, ceciditque.

Contrà Hannibal ad Cannas reductis cornibus, productaque media acie, noſtros primo impetu protruſit. Idem conſerto prœlio, paulatim inuicem ſinuantibus, procedentibusque ad præceptum cornibus, auidè inſequentem hoſtem in mediam aciem ſuam recepit, & ex vtraque parte compreſſum cecidit, veterano & diu edocto vſus exercitu: hoc enim genus ordinationis exſequi, niſi peritus, & ad omne momentum reſpondens miles, vix poteſt.

Liuius Salinator & Cl. Nero, cùm Aſdrubal bello Punico ſecundo decertandi neceſſitaté euitans, in colle confragoſo poſt vineas aciem direxiſſet, ipſi reductis in latera viribus, vacua fronte ex vtraque parte circumuenerunt eum, atque ita aggreſſi ſuperauerunt.

Hannibal, cùm frequentibus prœliis à Cl. Marcello ſuperaretur, nouiſſimè ſic caſtra metabatur, vt aut montibus, aut paludibus, aut ſimili locorum aliqua opportunitate adiutus, aciem eo modo collocaret, vt vincentibus quidem Romanis, penè indemnem recipere poſſet intra munimenta exercitum; cedentibus autem, inſtandi liberum haberet arbitrium.

Xanthippus Lacedæmonius in Aphrica aduerſus M. Attilium Regulum leuem armaturam in prima acie collocauit, in ſubſidio autem robur exercitus, præcepitque auxiliaribus, vt emiſſis telis cederent hoſti: & cùm ſe intra ſuorum ordines recepiſſent, confeſtim in latera diſcurrerent, & à cornibus rurſus erumperét, exceptumque iam hoſtem à robuſtioribus, & ipſi circumirent.

Sertorius, idem in Hiſpania aduerſus Pompeiū fecit.

Cleandridas Lacedæmonius aduerſus Lycaonas denſam inſtruxit aciem, vt longè minoris exercitus ſpeciem præbe-

præberet: ſecurioribus inde hoſtibus, in ipſo certamine diduxit ordines, & à lateribus circumuentos eos fudit.

Caſtronius Lacedæmonius, cùm in auxilium Ægyptiis aduerſus Perſas veniſſet, & ſciret firmiorem eſſe Græcum militem, magiſque à Perſis timeri; commutatis armis Græcos in prima poſuit acie, & cùm illi æquo Marte pugnarent, ſubmiſit Ægyptiorum manum: Perſæ cùm Græcis, quos Ægyptios opinabantur, reſtitiſſent, ſuperueniente multitudine, quam vt Græcorum expauerant, ceſſerunt.

Cn. Pompeius in Albania, quia hoſtes & numero & equitatu præualebãt, iuxta collem in anguſtiis protegere galeas, ne fulgore earum conſpicui fierent, iuſſit: equites deinde in æquum procedere, ac velut prætendere peditibus, præcepitque eis, vt ad primum impetum hoſtium refugerent, & ſimul ac ad pedites ventum eſſet, in latera diſcederent: quod vbi explicitum eſt, patefacto loco ſubita peditum ſurrexit acies, inuectoſq. temerè hoſtes, inopinato, interfuſa prælio cecidit.

M. Antonius aduerſus Parthos, qui infinita multitudine ſagittarum exercitũ eius obruebant, ſubſidere ſuos, & teſtudinem facere iuſſit, ſupra quam tranſmiſſis ſagittis, ſine militum noxa exhauſtus eſt hoſtis.

Hannibal aduerſus Scipionem in Aphrica, cùm haberet exercitum ex Pœnis & auxiliaribus, quorum pars non ſolùm ex diuerſis partibus, ſed etiam ex Italicis conſtabat, poſt elephantos 80. qui in prima fronte poſiti hoſtium turbarent aciem, auxiliares Gallos & Lygures & Baleares Mauroſque poſuit, vt non fugere poſſent, Pœnis à tergo ſtantibus, & hoſtem oppoſiti ſi non infeſtarent, at certè fatigarent, tum ſuis & Macedonibus, qui iam feſſos Romanos integri exciperent, in ſumma acie collocatis, nouiſſimos Italicos conſtituit, quorum & timebat fidem, & ſegnitiem verebatur, quoniam pleroſque

roſque eorum ab Italia inuitos extraxerat. Scipio aduerſus hanc formam, robur legionis, triplici acie in fronte ordinatum per haſtatos & principes & triarios oppoſuit, nec continuas cōſtruxit cohortes, ſed manipulis inter ſe diſtantibus ſpacium dedit, per quod elephanti ab hoſtibus acti facilè tranſmitti ſine perturbatione ordinum poſſent: ea ipſa interualla expeditis velitibus impleuit, ne interluceret acies, dato eis præcepto, vt ad impetum elephantorum, vel retrò, vel in latera concederent. Equitatum deinde in cornua diuiſit, & dextro Romanis equitibus Lælium, ſiniſtro Numidis Maſiniſſam præpoſuit: quæ tam prudens ordinatio, non dubiè cauſſa victoriæ fuit.

Archelaus aduerſus L. Syllam, in fronte ad perturbandum hoſtem falcatas quadrigas locauit, in ſecunda acie phalangem Macedonicam, in tertia, Romanorum more, armatos auxiliares, mixtis fugitiuis Italicæ gentis; quorum pernicitati plurimum fidebat, leuem armaturam in vltimo ſtatuit. In vtroque deinde latere equitatum, cuius amplum numerum habebat, circumeundi hoſtis cauſſa poſuit. Contra hæc Sylla foſſas amplæ latitudinis in vtroque latere duxit, & capitibus earum caſtella communiuit: qua ratione, ne circumiretur ab hoſte, & peditum numero, & maximè equitatu ſuperante, conſecutus eſt. Triplicem deinde peditum aciem ordinauit, relictis interuallis, per leuem armaturam, & equitem, quem in nouiſſimo collocauerat, vt cùm res exegiſſet emitteret eum: tum poſignanis, qui in ſecunda acie erant, imperauit, vt denſos numeroſosque palos firmè in terram defigerent: intraque eos, appropinquantibus quadrigis ante ſigna noſtrā aciem recepit, tum demum ſublato vniuerſorum clamore velites & leuem armaturam ingerere tela iuſſit, quibus factis quadrigæ hoſtium aut implicitæ palis, aut exterritæ clamore telisque in

ſuos

ſuos conuerſæ ſunt, turbaueruntque Macedonum inſtructuram: qua cedente cùm Sylla ſtaret, & Archelaus equitẽ oppoſuiſſet, Romani equites ſubitò emiſſi, auerterunt eos, conſummaruntque victoriam.

C. Cæſar, Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit inhibuitque.

Alexander ad Arbela, cùm hoſtium multitudinem vereretur, virtuti autem ſuorum fideret, aciem in omnem partem ſpectantem ordinauit, vt circumuenti, vndique pugnare poſſent.

Paulus aduerſus Perſen Macedonum regem, cùm phalangem ſuorum duplicem, mediam in partem direxiſſet, eamq. leui armatura cinxiſſet, & equitem in vtroque cornu collocaſſet, triplicem aciem cuneis inſtruxit: inter quos ſubinde velites emiſit. Quo genere cùm profligari nihil videret, cedere inſtituit, vt hac ſimulatione perduceret hoſtes in confragoſa loca, quæ ex induſtria captauerat. Cùm ſic quóque ſuſpecta calliditate recedentiũ, ſequeretur ordinata phalanx, equites à ſiniſtro cornu præter ora phalangis iuſſit tranſcurrere, citatis equis tectos, vt obiectis armis ipſo impetu perfringerent hoſtium ſpicula: quo genere telorum exarmati Macedones ſoluerunt aciem, & terga verterunt.

Pyrrhus pro Tarentinis apud Aſculum, ſecundum Homericum verſum, quo peſſimi in medium recipiuntur, dextro cornu Samnitas Epirotaſque, ſiniſtro Brutios atque Lucanos cum Salentinis, in media acie Tarentinos collocauit, equitatũ & elephantos in ſubſidiis eſſe iuſſit. Contrà Coſſ. aptiſſimè diuiſis in cornua equitibus, legiones in prima acie & in ſubſidiis collocârunt, & his immiſcuerunt auxilia. Vtrinq. quadraginta millia conſtat fuiſſe, Pyrrhi dimidia pars exercitus amiſſa, apud Romanos quinque millia deſiderata ſunt.

Cn. Pompeius aduerſus C. Cæſarem paluſtri prœlio

Pharſaliæ triplicem inſtruxit aciem,quarum ſingulæ denos ordines haberent in latitudinem. Legiones ſecundum virtutem cuiuſque firmiſſimas in cornibus, & in medio collocauit, ſpacia his interpoſita tyronibus ſuppleuit, dextro latere DC. equites, propter flumen Enipeum, quod & alueo ſuo & alluuie regionem impedierat, reliquum equitatum in ſiniſtro cornu cum auxiliis omnibus collocauit, vt inde Iulianum exercitum circuiret. Aduerſus hanc ordinationem Iulius Cæſar & ipſe triplice acie,diſpoſitis in fronte legionibus,ſiniſtrum latus, ne circuiri poſſet, admouit paludibus. In dextro cornu poſuit equitẽ, cui velociſſimos miſcuit peditum, & ad morem equeſtris pugnæ exercitatos, ſed deinde cohortes in ſubſidio retinuit, ad res ſubitas: ſed dextro latere conuerſas in obliquum,vnde equitatum hoſtium expectabat,collocauit: nec vlla res ad victoriam plus eo die Cæſari contulit: effuſum namque Pompeij equitatum inopinato ſubinde lati excurſu auerterunt, cædendumque tradiderunt.

Imperator Cæſar Germanicus,cũ ſubinde Catij equiſtre prœlium, in ſiluas refugiendo diducerẽt, iuſſit ſuos equites,ſimul atq. ad impedimenta ventum eſſet, equis deſilire,pedeſtriq. pugna confligere:quo genere conſequutus eſt,ne quis non locus eius victoriam miraretur.

C. Duillius, cùm videret graues ſuas naues mobilitate Punicæ claſſis eludi, irritamque virtutem militum fieri, excogitauit manus ferreas,quæ vbi hoſtilẽ apprehenderent nauem, ſuperiecto ponte, tranſgrediebatur Romanus, & in ipſorũ ratibus cominus eos trucidabat.

CAP. IIII.
De acie hoſtium turbanda.

PAPYRIVS Curſor, filius conſulis, cùm æquo Marte aduerſus obſtinatos Samnites concurreret,ignorantibus

tibus ſuis præcepit Spurio Naucio, vt pauci calones, & agaſones mulis inſidentes, ramoſque per terram trahentes, à colle tranſuerſo magno tumultu decurrerent: quibus proſpectis proclamauit victorem adeſſe collegam, vt occuparent ipſi præſentis prœlij gloriam: quo facto, & Romani fiducia concitati propulêre, propulſi terga vertêre.

F. Rutilius Maximus, quarto conſulatu in Samnio, omni modo fruſtra conatus aciem hoſtium perrumpere, nouiſſimè haſtatos ſubduxit ordinibus, & cum Scipione legato ſuo circummiſit, iuſſitque collem capere, ex quo decurri poterat in hoſtium terga: quod vbi factum eſt, Romanis creuit animus, & Samnites perterriti fugam molientes cæſi ſunt.

Minutius Ruffus Imperator, cùm à Scordiſcis Daciſque premeretur, quibus impar erat numero, præmiſit fratrem & paucos equites vnà cum æneatoribus: præcepitque, vt cùm vidiſſet contractum prœlium, ſubitus ex diuerſo ſe oſtenderet, iuberetque æneatores cōcinere: ſonantibus montium iugis, ſpecies ingentis multitudinis offuſa eſt hoſtibus, qua perterriti dedêre terga.

Attilius Glabrio Coſ. aduerſus Antiochi regis aciem, quam is in Achaiam per anguſtias Thermopylarum direxerat, iniquitatibus loci non irritus tantùm, ſed cum iactura quoque repulſus eſſet, niſi circummiſſus ab eo Porcius Cato, qui tum tribunus militum à populo factus in exercitu erat, deiectis, iugis Callidromi montis, Ætolis, qui præſidio tenebantur, ſuper eminentem caſtris regiis collem, à tergo ſubitus apparuiſſet: quo facto perturbatis Antiochi copiis, vtrinque irrupere Romani, & fuſis fugatiſque caſtra ceperunt.

C. Sulpitius Petreius Coſ. contra Gallos dimicaturus, iuſſit muliones clàm in montes proximos cum mulis abire, & inde conſerto iam prœlio, velut equis inſi-

dentes oſtentare ſe pugnantibus:quare Galli exiſtimantes aduentare auxilia Romanis,ceſſere iã penè victores.

Marius circa aquas Sextias, cùm in animo haberet poſtera die depugnare aduerſus Theutonos, Marcellum cum parua manu equitum peditumq́. noctu poſt terga hoſtium miſit, & ad implendam multitudinis ſpeciem, agaſones lixasq́ue armatos ſimul ire iuſſit, iumentorumq́ue magnam partem inſtratorum cum centunculis, vt per hoc facies equitatus obiiceretur, præcepitq́ue vt cùm animaduertiſſent committi prœlium, ipſi in terga hoſtium deſcenderent: qui apparatus tantum terroris intulit, vt aſperrimi hoſtes in fugam verſi ſint.

Licinius Craſſus, fugitiuorum bello apud Calamarcum educturus militem, aduerſus Caſtum & Canimocum duces Gallorum, duodecim cohortes cũ C. Promptino, & cum Quinto Marcio Ruffo legatis poſt montem circummiſit: quæ cùm commiſſo iam prœlio, à tergo clamore iam ſublato, decurriſſent, ita fuderant hoſtes, vt vbique fugam pro pugna capeſſerent.

Marcellus, cùm vereretur, ne paucitatem eius, militum clamor detegeret, ſimul lixas calonesq́ue, & omnis generis ſequelas conclamare iuſſit; atque ita hoſtem magni exercitus ſpecie exterruit.

Valerius Leuinus aduerſus Pyrrhum, occiſo quodam gregali, tenens gladium cruentum, exercitui vtrique perſuaſit Pyrrhum interemtum. Quamobrem hoſtes deſtitutos ſe ducis morte credentes, conſternati à mendacio, ſe pauidi in caſtra receperunt.

Iugurtha in Numidia, aduerſus C. Marium, cùm Latinæ quoque linguæ vſum ei conuerſatio priſtina caſtrorum dediſſet, in primam aciem procurrit, & occiſum à ſe C. Marium tum Latinè clarè prædicauit, atque ita multos noſtrorum auertit.

Myronides Athenienſis dubio prœlio aduerſus Thebanos

banos rem gerens, repentè in dextrum ſuorum cornu proſiliit, & exclamauit, ſe iam ſiniſtra viciſſe: qua re & ſuis alacritate & hoſtibus metu iniecto, vicit.

Crœſus præualido hoſtium equitatui camelorũ gregem oppoſuit: quorum nouitate & horrore conſternati equi, non ſolùm inſidentes præcipitauerunt, ſed peditum quoq. ſuorum ordines protriuerunt, vincendoſque hoſti præbuerunt.

Pyrrhus Epirotarum rex, pro Tarentinis aduerſus Romanos, eodem modo elephantis ad perturbandam aciem vſus eſt.

Pœni quoque aduerſus Romanos idem fecerunt frequenter.

Volſcorum caſtra, cùm prope virgulta ſiluaſque poſita eſſent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem vſque in vallum proferre poterant, incendit; & ſic aduerſarios exuit caſtris.

M.Craſſus, bello ſociali eodem modo propè cum copiis omnibus interceptus eſt.

Hiſpani contra Hamilcarẽ boues vehiculis adiunctos in prima fronte conſtituerunt, vehiculaque tædæ & ſepi & ſulphuris plena, ſigno pugnæ dato, incenderunt: actis deinde in hoſtẽ bobus conſternatã aciem perruperunt.

Phaliſci & Tarquinienſes, compluribus ſuorum in habitu ſacerdotum ſubornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciem Romanorum turbauerunt. Idem Veientes & Fidenates facibus arreptis fecerunt.

Atheas rex Scytharum, cùm aduerſus ampliorem Triballorum exercitum confligeret, iuſſit à fœminis & pueris omniq. imbelli turba, greges aſinorum, ac boum ad poſtremam hoſtium aciem admoueri, & erectas haſtas præferre: famam deinde diffudit, tanquam auxilia ſibi ab vlterioribus Scythis aduentarent: qua aſſeueratione auertit hoſtem.

CAP. V.
De inſidiis.

ROMVLVS per latebras copiarum parte diſpoſita, cùm ad Fidenas acceſſiſſet, ſimulata fuga temerè hoſtes inſecutos eò perduxit, vbi occultos habebat milites, qui vndique adorti effuſos & incautos ceciderunt.

Quintus Fabius Maximus Coſ. auxilio Sutrinis miſſus aduerſus Hetruſcos, omnes hoſtium copias in ſe conuertit: deinde ſimulato timore, in ſuperiora loca velut fugiens receſſit, effuſeq. ſubeuntes aggreſſus, non aciem tantùm ſuperauit, ſed etiam caſtris exuit.

Sempronius Gracchus aduerſus Celtiberos, metu ſimulato, continuit exercitum: emiſſa deinde armatura leui, quæ hoſtem laceſſeret, ac ſtatim pedem referente, euocauit hoſtem: deinde inordinatos aggreſſus, vſque eò cecîdit, vt etiam caſtra caperet.

Quintus Metellus Coſ. in Sicilia bellũ gerẽs aduerſus Haſdrubalem, ob eius ingentem exercitũ 130. elephantos intentior, diffidentia ſimulata, intra Panormũ copias tenuit, foſſamq. ingentis magnitudinis ante ſe duxit, cõſpecto deinde exercitu Haſdrubalis, qui in prima acie elephãtos habebat, præcepit haſtatis, tela in belluas iacerent, protinusq. ſe intra munimenta reciperent: ea ludificatione rectores elephantorum concitati, in ipſam foſſam elephantos egerunt: quo vt primùm illaqueati ſunt, partim magnitudine telorum confecti, partim retro in ſuos acti, totã aciem turbauerunt. Tunc Metellus, hanc opperiens occaſionẽ, cũ toto exercitu erupit, & aggreſſus à latere Pœnos cecîdit, ipſiſque, vt elephantis potitus eſt.

Tamiris Scytharum regina, Cyrum Perſarum ducem, æquo Marte certantem, ſimulato metu elicuit ad notas militi ſuo anguſtias, atque ibi repente conuerſo agmine, natura loci adiuta, deuicit.

Ægypti

Ægyptij conflicturi acie in eis campis, quibus iunctæ paludes erant, alga eas contexerunt, commiſſóq. prœlio fugam ſimulantes in inſidias ſeuocauerunt, qui rapidiùs vecti per ignota loca, limo inhæſerũt, circumuẽtiq. ſunt.

Viriatus ex latrone dux Celtiberorum, cedere ſe Romanis equitibus ſimulans, vſque ad locum voraginoſum & præaltum eos perduxit: & cùm ipſe per ſolidos ac notos ſibi tranſitus euaderet, Romanos ignaros locorum immerſoſque limo cecîdit.

Fuluius Imperator, Cimbrico bello collatis cum hoſte caſtris, equites ſuos iuſſit ſuccedere ad munitiones eorum, laceſſitiſque Barbaris, ſimulata fuga regredi: hoc cùm per aliquot dies feciſſet, auidè inſequentibus Cimbris, animaduertit caſtra eorum ſolita nudari: itaque per partem exercitus cuſtodita conſuetudine, ipſe cum expeditis poſt caſtra hoſtium conſedit occultus, effuſiſque eis ex more repentè adortus, & deſertum proruit vallum, & caſtra cepit.

Cneus Fuluius, cũ in finibus noſtris exercitus Faliſcorum, longè noſtro maior caſtra poſuiſſet, per ſuos milites quædam procul à caſtris ædificia ſuccendit, vt Faliſci ſuos id feciſſe credentes, ſpe prædæ diffunderentur.

Alexander ex Epirotis aduerſus Illyrios collocata in inſidiis manu, quoſdam ex ſuis habitu Illyriorum inſtruxit, & iuſſit vaſtare ſuam, id eſt, Epiroticam regionem: quod cùm Illyrij viderent fieri, ipſi paſſim prædari cœperunt, eò ſecuriùs, quòd præcedentes veluti pro exploratoribus habebant, à quibus ex induſtria in loca iniqua deducti, cæſi fugatique ſunt.

Leptenes quoque Syracuſanus aduerſus Carthaginenſes vaſtari ſuos agros, & incendi villas caſtellaque quædam imperauit. Carthaginenſes à ſuis id fieri rati, & ipſi tanquam in adiutorium exierunt, exceptique ab inſidiatoribus fuſi ſunt.

Maharbal miſſus à Carthaginēſibus aduerſus Aphros rebellantes, cùm ſciret gentem auidam eſſe vini, magnum eius modum mandragora permiſcuit, cuius inter venenum ac ſoporem media vis eſt, tunc prælio leui commiſſo, ex induſtria ceſſit: nocte deinde intempeſta, relictis intra caſtra quibuſdam ſarcinis, & omni vino infecto, fugam ſimulauit: cumque Barbari occupatis caſtris, in gaudium effuſi, medicatum quidè merum hauſiſſent, & in modum defunctorum ſtrati iacerent, reuerſus cepit eos, ac trucidauit.

Hannibal, cùm ſciret ſua & Romanorum caſtra, in eis locis eſſe, quæ lignis deficiebantur, ex induſtria, in regione deſerta plurimos armentorum greges intra vallum reliquit: qua velut præda Romani potiti in ſummis lignationis anguſtiis, inſalubribus ſe cibis onerarũt: Hannibal reducto nocte exercitu, ſecuros eos & ſemicruda graues carne, maiorem in modum vexauit.

Tiberius Gracchus in Hiſpania certior factus, hoſtem inopem commercio laborare, inſtructiſſima caſtra omnibus eſculentis deſeruit, quæ adeptum hoſtem, & repertis intemperanter repletum, grauemque, reducto exercitu, ſubitò oppreſſit.

Hi qui aduerſus Erythræos bellum gerebant, ſpeculatorem eorum in loco edito deprehenſum occiderunt, & veſtem eius militi ſuo dederunt, qui ex eodem iugo Erythræos ſigno dato in inſidias euocauit.

Arabes, cùm eſſet nota conſuetudo eorum, qua de aduentu hoſtium interdiu fumo, nocte igne ſignificare inſtituerant, vt ſine intermiſſione ea fierent præceperunt, aduentantibus autem aduerſariis intermitterent: qui cùm ceſſantibus luminibus exiſtimarēt ignorari aduentum ſuum, auidiùs ingreſſi oppreſſique ſunt.

Alexander Macedo, cùm hoſtis in ſaltu editiore caſtra communiſſet, ſeducta parte copiarum, præcepit his, quos

quos relinquebat, vt ex more ignes excitarẽt, ſpeciemq. præberent totius exercitus: ipſe per auias regiones circumducta manu, hoſtẽ ſuperiore aggreſſus loco depulit.

Memnon Rhodius rex, cùm equitatu præualeret, & hoſtem in collibus ſe continentem, in campos vellet deducere, quoſdam ex militibus ſuis, ſub ſpecie perfugæ miſit in hoſtium caſtra, qui affirmarent exercitũ Memnonis iam pernicioſa ſeditione furere, vt & ſubinde aliqua pars eius dilaberetur. Huic affirmationi vt fidẽ faceret, paſſim in conſpectu hoſtium iuſſit parua caſtella muniri, velut in ea ſe recepturi eſſent, qui diffidebant: hac perſuaſione ſolicitati qui in montibus ſe continuerant, in plana deſcenderunt, & dum caſtella tentant, ab equitatu circumuenti ſunt.

Harridas rex Moloſſorum, bello petitus ab Ardie Illyrio, maiorem aliquanto exercitum habente, molitus imbelles ſuorum, in vicinam regionem Ætoliæ famam ſparſit, tanquam vrbes ac res ſuas Ætolis concederet. Ipſe cùm his qui arma ferre poterant, inſidias in montibus, & locis confragoſis diſtribuit. Illyrij timentes, ne quæ Moloſſorum erant, ab Ætolis occuparentur, velut ad prædam feſtinantes, neglectis ordinibus accelerare cœperunt, quos diſſipatos, nihil tale expectantes, Harridas ex inſidiis fudit, fugauitque.

T. Labienus C. Cæſaris legatus, aduerſus Gallos, ante aduentum Germanorum, quos auxilio his venturos ſciebat, confligere cupiens, diffidentiam ſimulauit, poſitiſque in diuerſa ripa caſtris, profectionem edixit in poſterum diem. Galli credentes eum fugere, flumen quod medium erat, inſtituerunt tranſmittere. Labienus circumacto exercitu, inter ipſas ſuperandi amnis difficultates eos cecîdit.

Hannibal, cùm exploraſſet, negligenter caſtra Fuluij Romani ducis munita, ipſum præterea multa temerè

audere, prima luce cùm denſiores nebulæ præſtarent obſcuritatem, paucos milites munitionum noſtrarum vigilibus oſtendit, quo Fuluius repentè mouit exercitum, Hannibal per diuerſam partem caſtra eius occupauit: & ita in tergum Romanorum effuſus, octo millia fortiſſimorum militum cum ipſo duce trucidauit.

Idem Hannibal, cùm inter Fabium dictatorē & Minutium magiſtrum equitum diuiſus eſſet exercitus, & Fabius occaſionibus immineret, Minutius pugnandi cupiditate flagraret, caſtra in campo, qui medius inter hoſtes erat, poſuit: & cùm partem peditum in confragoſis rupibus celaſſet, ipſe ad euocandum hoſtem miſit, qui proximū tumulum occuparent: ad quos opprimendos cū eduxiſſet copias Minutius, inſidiatores ab Hannibale diſpoſiti, ſubitò conſurrexerunt, & deleſſent Minutij exercitum, niſi Fabius periclitantibus ſubueniſſet.

Idem Hannibal, cùm ad Trebiam in conſpectu haberet Sempronij Longi Coſ. caſtra, medio amne interfluente ſæuiſſima hieme Magonem & electos in inſidiis poſuit. Deinde Numidas equites, ad eliciendam Sempronij credulitatem, adequitare vallo eius iuſſit: quibus præceperat, vt ad primum noſtrum incurſum per nota refugerent vada. Hos conſul & adortus temerè, & ſecutus, ieiunum exercitum in maximo frigore tranſitu fluminis rigere fecit. Mox torpore, & inedia affectis Hannibal ſuum militem oppoſuit, quem ad id ignibus, oleóque & cibo fouerat: nec defuit partibus Mago, quin terga hoſtium in hoc ordinatus cæderet.

Idem ad Thraſymenū, cùm arcta quædam via in radices montis & campos patentes duceret, ſimulata fuga per anguſtias ad patentia euaſit, ibíque caſtra poſuit, ac nocte diſpoſitis militibus, & per collem qui imminebat, & in lateribus anguſtiarum prima luce, nebula quoque adiutus, aciem direxit. Flaminius velut fugientem inſequens,

quens, cùm anguſtias eſſet ingreſſus, non antè prouidit inſidias, quàm ſimul à fronte, lateribus, tergo circumfuſus, ad internecionem cum exercitu cæderetur.

Idem Hannibal, aduerſus Iunium dictatorem, nocte intempeſta ſexcentis equitibus imperauit, vt in plures turmas ſegregati per vices, ſine intermiſſione circa caſtra hoſtium ſe oſtentarent. Ita tota nocte Romanis in vallo ſtatione ac pluuia, quæ fortè continua fuerat, inquietatis confectiſque, cùm receptui ſignum iam Iunius dediſſet, Hannibal ſuos requietos reduxit, & caſtra eius inuaſit.

Epaminundas Thebanus, in eundem modum, cùm Lacedæmonij Athmon vallo ducto Peloponeſon tuerentur, paucorum opera leuis armaturæ, tota nocte inquietauit hoſtem: ac deinde prima luce vocatis ſuis, cùm Lacedæmonij ſe recepiſſent, ſubitò vniuerſum exercitum, quem quietum habuerat, admouit, & per ipſa munimenta deſtituta propugnatoribus irrupit.

Hannibal directa acie ad Cannas D C. equites Numidas iuſſit transfugere, qui ad fidem faciendam, gladios & ſcuta noſtris tradidere: & in vltimum agmen recepti, vbi primum concurri cœpit, ſtrictis minoribus (quos occultauerant) gladiis, ſcutis iacentium aſſumtis, Romanorum aciem ceciderunt.

Iapyges P. Licinio proconſuli pagos quoque ſub ſpecie deditionis obtulerunt, qui recepti, & in poſtrema acie collocati, terga Romanorum ceciderunt.

Scipio Aphricanus, cùm aduerſa haberet bina hoſtium caſtra, Syphacis & Carthaginenſium, ſtatuit Syphacis, vbi multa incendiis alimenta erant, aggredi nocte, ignemque iniicere, vt ex ea re Numidas quidem ex ſuis caſtris trepidantes cæderet: Pœnos autem, quos certum erat ad ſuccurrendum ſociis procurſuros, inſidiis diſpoſitis exciperet: vtrumque ex ſententia ceſſit.

Mithridates à Lucullo virtute frequenter ſuperatus,

inſidiis eum appetiit, Adathante quodam eminente viribus ſubornato, vt transfugeret: & fide pacta hoſti, facinus perpetraret: quod is ſtrenuè quidem, ſed ſine euentu conatus eſt; receptus enim à Lucullo in gregem equitum, non ſine tacita cuſtodia habitus eſt: quia nec credi ſubitò transfugæ, nec inhiberi reliquos oportebat. Cùm deinde frequentibus excurſionibus, promtam & enixam operam exhiberet, fide acquiſita tempus elegit, quo miſſa principia quietem omnibus caſtrenſibus dabant, prætoriumque ſecretius præſtabant: caſus adiuuit Lucullum. Nam qui ad vigilantem vſque admitteretur, fatigatum nocturnis cogitationibus illo tempore quieſcentem inuenit. Cùm deinde, tanquam nuntiaturus aliquid ſubitum ac neceſſarium, intrare vellet, & pertinaciter à ſeruis valetudini domini conſulentibus excluderetur, veritus, ne ſuſpectus eſſet, equis quos ante portã paratos habebat, ad Mithridatem refugit irritus.

Sertorius in Hiſpania, cùm apud Lauronem oppidum, vicina caſtra Pompeij caſtris haberet, & duæ tantummodò regiones eſſent, ex quibus pabulum peti poſſet, vna in propinquo, altera longiùs ſita, ea quæ in propinquo erat, ſubinde à leui armatura infeſtari, vlteriorem autem vetuit ab vllo armato adiri, donec perſuaſit aduerſariis, tutiorem eſſe, quæ erat remotior: quam cùm petiiſſent Pompeiani, Octauium Græcimum cum decem cohortibus, in morem Romanorum armatis, & decem Hiſpanorũ leuis armaturæ, & Tarquiniũ Priſcum cum duobus millibus equitum ire iubet ad inſidias tendendas pabulatoribus: illi ſtrenuè imperata faciunt. Explorata enim locorum natura, in vicina ſilua nocte prædictas copias abſcondunt, ita vt in prima parte leues Hiſpanos, aptiſſimos ad furta bellorum ponerent: paulò interiùs ſcutatos, in remotiſſimo equites, ne fremitu equorum cogitata proderentur, quieſcere omnes ſilentio

tio ſeruato in horam tertiam diei iubet: cùm deinde Pompeiani ſecuri ſeruatiq. pabulo de reditu cogitarent, & hi quoque, qui in ſtatione fuerant, quietè inuitati ad pabulum colligendum dilaberétur, emiſſi primùm Hiſpani, velocitate gentili in palantes effunduntur, & conuulnerant confunduntque, nihil tale expectantes: priùs deinde quàm reſiſti his inciperet, ſcutati erumpunt è ſaltu, & redeuntes in ordinem conſternunt, vertuntque: fugientibus equites immiſſi toto eo ſpacio, quo redibatur in caſtra perſecuti cæduntur: curatum quoque, ne quis effugeret, nam reliqui 250. equites præmiſſi facilè per compendia itinerum effuſis habenis, antequam ad caſtra Pompeij perueniretur conuerſi, occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cuius rei ſenſum Pompeio immittente legionem cum Lælio in præſidium ſuorũ, ſubducti in dextrum latus velut ceſſerunt equites, deinde & cùm ita legionem hanc tergo infeſtarent, cùm iam etiam à fronte qui pabulatores perſecuti erant incurſarent, ſic legio quoque inter duas acies hoſtium cum legato ſuo eliſa eſt: ad cuius præſidium Pompeio totum educente exercitum, Sertorius quoque è collibus ſuos inſtructos oſtendit, effecitque, ne Pompeio expediret: ita præter duplex damnum, eadem ſolertia illatum, ſpectatorem quoque eum cladis ſuorum continuit: hoc primum prœlium inter Sertorium & Pompeium fuit, decem millia hominum de Pompeij exercitu amiſſa, & omnia impedimenta: Liuius auctor eſt.

Pompeius in Hiſpania, diſpoſitis antè, qui ex occulto aggrederentur, ſimulato metu, deduxit inſtantẽ hoſtem in loca infeſta: deinde vbi res popoſcerunt, conuerſos & in fronte & vtriuſque lateribus ad internecionem cecîdit, capto etiam duce eorum Perpenna.

Idem aduerſus Mithridatem in Armenia, numero & genere equitum præualentem, tria millia leuis armatu-

ræ, & 500 equites nocte in valle ſub virgultis, quæ inter bina caſtra erant, diſpoſuit: prima deinde luce in ſtationem hoſtium emiſit equites ita firmatos, vt cùm vniuerſus cum exercitu hoſtium equitatus prœlium iniſſet, ſeruatis ordinibus paulatim cederent, donec ſpatium darent conſurgendi à tergo, ob hoc diſpoſitis. quod poſtquam ex ſententia contigit, conuerſis qui terga dediſſe videbantur, medium hoſtem trepidantem cecidit: ipſos etiam equos pedite cominus accedente confodit, eoque prœlio fiduciam regi, quam in equeſtribus copiis habebat, detraxit.

Craſſus bello fugitiuorum apud Cathenam bina caſtra cominus cum hoſtium caſtris vallauit: nocte deinde commutatis copiis manente prætorio in maioribus caſtris, vt fallerentur hoſtes, ipſe omnes copias eduxit, & in radicibus prædicti montis conſtituit: diuiſoque equitatu præcepit L. Quintio partem Spartaco obiiceret, pugnaq. eum fruſtraretur: parte alia Gallos Germanoſque ex factione Caſti & Gannici eliceret ad pugnam, & pugna ſimulata deduceret, vbi ipſe aciẽ inſtruxerit. Quos cùm Barbari inſequuti eſſent, equite recedente in cornua, ſubitò acies Romana adaperta cum clamore cucurrit: triginta quinque millia armatorum eo prœlio interfecta cum ipſis ducibus Liuius tradidit, receptas quinque Romanas aquilas, ſigna ſex & viginti: multa ſpolia, inter quæ quinque faſces cum ſecuribus.

C. Caſſius in Syria, aduerſus Parthos ducens aciem, equitem oſtendit à fronte, cùm à tergo peditem in confragoſo loco occultaſſet; dein cedente equitatu & per nota ſe recipiente, in præparatas inſidias perduxit exercitum Parthorum, & cecîdit.

Ventidius Parthos & Labienum alacres ſucceſſibus victoriarum, dum ſuos ipſe per ſimulationem metus, continet, euocauit: & in loca iniqua deductos, aggreſſus per

per obreptionem, adeò debellauit, vt deſtituti Labieno prouincia excederent Parthi.

Idem aduerſus Pharnaſtanis Parthos, cùm ipſe exiguum numerum militum haberet, illis autem fiduciam ex multitudine videret increſcere, ad latus caſtrorũ, octodecim cohortes in obſcura valle poſuit, equitatu poſt terga militũ collocato. Tum paucos admodum milites in hoſtem miſit, qui vbi ſimulata fuga hoſtem effusè ſequentem, vltra locũ inſidiarũ perduxere, coorta à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnaſtanem interfecit.

C. Cæſar ſuis & Afranianis caſtris contrarias tenentibus planicies, cùm vtriuſque partis plurimum intereſſet, colles proximos occupare, idque propter ſaxorum aſperitatem eſſet difficile, tanquam Ilerdam repetiturum, retrò agmen ordinauit, faciente inopia fidem deſtinationi. Intra breuiſſimum deinde ſpatium, exiguo circuitu flexit repentè ad montes occupandos. Quo viſu perturbati Afraniani, velut captis caſtris, & ipſi effuſo curſu eoſdem montes petiere: quod futurum cùm prædiuinaſſet Cæſar, partim peditatu, quẽ præmiſerat, partim à tergo ſubmiſſis equitibus inordinatos eſt adortus.

Antonius apud forum Gallorum cùm Panſam Coſ. aduentare comperiſſet, inſidiis per ſilueſtria Æmiliæ viæ diſpoſitis, agmen eius excepit, fuditque: & ipſum eo vulnere affecit, quo intra paucos dies exanimaretur.

Iuba rex, in Aphrica bello ciuili Curionis animum ſimulato regreſſu impulit in vanam alacritatem: cuius ſpei vanitate deceptus Curio, dum tanquam fugientem Saboram regium præfectum perſequitur, deuenit in patentes campos, vbi Numidarum circumuentus equitatu, perdito exercitu, cecidit.

Melanthus dux Athenienſium, cùm prouocatus à rege hoſtium Xantho Bœotio, deſcendiſſet ad pugnam, vt primùm cominus ſtetit, Iniquè (inquit) Xanthe, & contra

contra pactum facis, aduerſus ſolum enim cum altero proceſſiſti: cumque admiratus ille quíſnam ſe comitaretur, reſpexiſſet, auerſum vno ictu confecit.

Iphicrates Athenienſis ad Cherroneſum, cùm ſciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium, exercitum pedeſtri itinere ducere, firmiſſimam manum militum eduxit è nauibus, & in inſidiis collocauit: naues autem omnium, tanquam onuſtas milite, palàm tranſnauigare iuſſit: ita ſecuros & nihil expectantes Lacedæmoníos, à tergo ingreſſus itinere oppreſſit, fuditque.

Liburni, cùm vadoſa loca obſediſſent, capitibus tantùm eminentibus, fidem fecerunt hoſti alti maris, ac triremem, quæ eos perſequebatur, implicatam vado ceperunt.

Alcibiades dux Athenienſium, in Helleſponto aduerſus Numidarum & Lacedæmoniorum ducem, cùm amplum exercitum & plures naues haberet, nocte expoſitis in terram quibuſdam militum ſuorũ, parte quoque nauium poſt quædam promontoria occultata, ipſe cum paucis profectus, ita vt contemtu ſui hoſtem inuitaret, eundem inſequentem fugit, donec in præparatas inſidias induceret: auerſum deinde, & egredientem in terram, per eos, quos ad hoc ipſum expoſuerat, cecîdit.

Idem nauali prœlio decertaturus, conſtituit malos quoſdam in promontorio, præcepitque his, quos ibi relinquebat, vt cùm prœlium commiſſum ſenſiſſent, panderent vela. Quo facto conſequutus eſt, vt hoſtes aliam claſſem in auxilium ſuperuenire ei arbitrati, verterentur.

Memnon Rhodius, nauali prœlio cùm haberet 200. nauium claſſem, & hoſtium naues elicere ad prœlium vellet, ita ordinauit ſuos, vt paucarum nauium malos erigerent, eaſque primas agi iuberent: hoſtes autem procul conſpicati numerum arborum, & ex eo nauium

quoque

quoque coniectantes, obtulerunt ſe certamini, & à pluribus occupati ſuperatique ſunt.

Timotheus dux Athenienſium, aduerſus Lacedæmonios nauali acie decertaturus, cùm inſtructa claſſis eorum ad pugnandũ proceſſiſſet, ex velociſſimis nauibus viginti præmiſit, quæ omni arte varioq. flexu eluderent hoſtem, vt primum ſenſit, deinde minus agiliter moueri aduerſam partẽ progreſſos prælaſſatos facilè ſuperauit.

CAP. VI.

De emittendo hoſte, ne clauſus prælium ex deſperatione redintegret.

GALLOS, eo prælio quod Camilli ductu geſtum eſt, deſiderantes nauigia, quibus Tiberim tranſirent, Senatus cenſuit tranſuehendos, & commeatibus quoque perſequendos. Eiuſdem generis hominibus poſtea per Pomptinum agrum fugientibus via data eſt, quæ Gallica appellatur.

L. Martius eques Romanus, cui duobus Scipionibus occiſis, exercitus imperium detulit, cùm circumuenti ab eo Pœni, ne inulti morerentur, acriùs pugnarent, laxatis manipulis, & conceſſo fugæ ſpatio, diſſipatos ſine periculo ſuorum trucidauit.

C. Cæſar Germanos incluſos, ex deſperatione fortiùs pugnantes, emitti iuſſit: fugientesque aggreſſus eſt.

Hannibal, cũ ad Thraſymenũ incluſi Germani acerrimè pugnarent; deductis ordinibus fecit eis abeundi poteſtatem, euntesque ſine ſuorum ſanguine ſtrauit.

Antigonus rex Macedonum Ætolis, qui in obſidionem ab eo compulſi, fame vrgebantur, ſtatuerantque eruptione facta commori; viam fugæ dedit, atque ita infracto impetu eorum, inſecutos, auerſos cecidit.

Ageſilaus Lacedæmonius, aduerſus Thebanos cùm acie confligeret, intellexiſſetque, hoſtes locorum condi-

tione clauſos, ob deſperationem fortiùs dimicare: laxatis ſuorum ordinibus, apertaque Thebanis ad euadendum via, rurſus in abeuntes contraxit aciem, & ſine iactura ſuorum cecîdit auerſos.

Cneus Manlius Coſ. cùm ex acie reuerſus capta ab Hetruſcis Romana caſtra inueniſſet, omnibus portis ſtatione circundatis, incluſos hoſtes in eam rabiem efferauit, vt ipſe in prœlio caderet. Quod vt animaduerterunt legati eius, ab vna parte remota ſtatione, exitum Hetruſcis dederunt, & effuſos perſecuti, occurrente altero conſule Fabio, cecîderunt.

Themiſtocles victo Xerxe, volentes ſuos pontẽ rumpere prohibuit, cùm docuiſſet potius eſſe, eum expelli ex Europa, quàm cogi ex deſperatione pugnare.

Idem miſit ad eum, qui indicaret, in quo periculo eſſet, niſi fugam maturaret.

Pyrrhus Epirotarum rex, cùm quandam ciuitatem cepiſſet, clauſiſque portis ex vltima neceſſitate fortiter dimicantes eos, qui incluſi erant, animaduertiſſet, locum illis ad fugam dedit. Idem inter cætera præcepta imperatoria memoriæ tradidit, non eſſe pertinaciter inſtandum hoſti fugienti: non ſolùm, ne fortiùs ex neceſſitate reſiſteret, ſed vt poſtea quoque faciliùs acie cederet, ratus non vſq. ad perniciem fugientibus inſtaturos victores.

CAP. VII.

De diſſimulandis aduerſis.

TVLLVS Hoſtilius rex Romanorum, commiſſo aduerſus Veientes prœlio, cùm Albani deſerto exercitu Romanorum, proximos peterent tumulos, eaque res turbaſſet noſtrorũ animos, clarè pronuntiauit, iuſſu ſuo Albanos id feciſſe, vt hoſtem circumueniret. Quæ res & terrorem Veientibus, & Romanis fiduciam attulit, remque inclinatam conſilio reſtituit.

Lucius

Lucius Sylla, cùm præfectus eius comitante non exigua equitum manu, commiſſo iam prœlio ad hoſtes transfugiſſet, pronuntiauit iuſſu ſuo id factum, eaque ratione militum animos non tantùm à confuſione retraxit; ſed quadam etiam ſpe vtilitatis, quæ id conſilium ſecutura eſſet, confirmauit.

Idem, cùm auxiliares eius miſſi ab ipſo, circumuenti ab hoſtibus, & interfecti eſſent, vereretúrque, ne propter hoc damnum, vniuerſus trepidaret exercitus, pronuntiauit, auxiliares, qui ad defectionem conſpiraſſent, conſilio à ſe in loca iniqua deductos: ita manifeſtiſſimam cladem, vltionis ſimulatione velauit, & militum animos hac perſuaſione confirmauit.

Scipio, cùm Syphacis legati nuntiarent ei regis ſui nomine, ne fiducia ſocietatis eius, ex Sicilia in Aphricam tranſiret, veritus ne confunderentur animi ſuorum abſciſſa peregrina ſocietate, dimiſit ire legatos, & famam diffudit, tanquam vltrò à Syphace accerſeretur.

Qu. Sertorius, cùm acie decertaret, Barbarum qui ei nuntiauerat Herculeium petiiſſe, pugione traiecit, ne & in aliorum id notitiam perferret, & ob hoc animi ſuorum infirmarentur.

Alcibiades Athenienſis, cùm ab Abydenis prœlio vrgeretur, ſubitoque magno curſu triſtem aduertiſſet aduentare tabellarium, prohibuit palàm dicere quid afferret. Deinde ſecretò ſciſcitatus à Pharnabazo regio præfecto, claſſem ſuam oppugnari, celatis & hoſtibus & militibus prœlium finiit, ac protinus ad eripiendam claſſem ducto exercitu opem tulit ſuis.

Hannibalem venientem in Italiam tria millia carpentariorum reliquerunt, quo ille exemplo, ne & cæteri mouerentur, edixit à ſe eſſe dimiſſos, & inſuper in fidem eius rei, paucos leuiſſimæ operæ domum remiſit.

L. Lucullus, cùm animaduertiſſet Macedonas equi-

tes, quos in auxilio habebat, ſubito conſenſu ad hoſtem transfugere, ſigna canere iuſſit, & turmas, quæ eos ſequerentur, immiſit, hoſtis committi prœlium ratus, transfugientes telis excepit Macedones, qui cùm viderent, neque recipi ſe ab aduerſariis, & premi ab his, quos deſerebant, neceſſariò ad iuſtum prœlium conuerſi hoſtem inuaſerunt.

Datames dux Perſarum, aduerſus Authoſradatem in Cappadocia, cùm partem equitum ſuorum transfugere comperiſſet, ceteros omnes venire ſecum iuſſit, aſſecutuſque transfugas collaudauit, quòd eum alacriter præceſſiſſent, hortatuſque eſt eos etiam, vt fortiter hoſtem adorirentur: pudor transfugis attulit pœnitentiam, & conſilium ſuum (quia non putabant deprehenſum) mutauerunt.

T. Quintius Capitolinus Coſ. cedentibus Romanis ementitus eſt in altero cornu hoſtes fugatos, & ita confirmatis ſuis victoriam retulit.

Cneus Manlius, aduerſus Hetruſcos, vulnerato collega Fabio, qui ſiniſtrum cornu ducebat, & ob id parte cedente, quòd etiam occiſum crederent conſulem, cùm turmis equitum occurrit, clamitans & collegam viuere, & ſe dextro cornu viciſſe. Qua conſtantia redintegratis auimis ſuorum vicit. Marius aduerſus Cimbros & Theutonos, cùm metatores eius per imprudentiam ita caſtris locum cepiſſent, vt ſub poteſtate Barbarorũ eſſet aqua, flagitantibus eam ſuis, digito hoſtem oſtendens, Illinc (inquit) petenda eſt. Quo inſtinctu aſſecutus eſt, vt protinus Barbari tollerentur.

T. Labienus poſt Pharſalicam pugnam, cùm victis partibus Dyrrhachium refugiſſet, miſcuit vera falſis, & non celato exitu pugnæ, æquatam partium fortunam, graui vulnere Cæſaris finxit, & hac aſſimulatione reliquis Pompeianarum partium fiduciam fecit.

M. Cato,

M. Cato, cùm Ambraciam, eo tempore, quo ſociæ naues ab Ætolis oppugnabantur, imprudens vno lembo appuliſſet, quanquam nihil ſecum præſidij haberet, cœpit ſignum voce geſtuque dare, quo videretur ſubſequentes ſuorum naues vocare: eaque aſſeueratione hoſtem terruit, tanquam planè appropinquarent, qui quaſi è proximo citabantur. Ætoli, ne aduentu Romanæ claſſis opprimerentur, reliquerunt oppugnationem.

CAP. VIII.

De conſtituenda per conſtantiam acie.

SERVIVS Tullius adoleſcens, prœlio quo Tarquinius rex, aduerſus Sabinos conflixit, ſigniferis ſegniùs dimicantibus, raptum ſignum in hoſtem miſit, cuius recipiendi gratia Romani ita ardenter pugnauerunt, vt & ſignum & victoriam retulerint.

Furius Agrippa Coſ. cedente cornu, ſignum militare ereptum ſignifero, in hoſtes Hernicos & Equos miſit: quo facto eius prœlium reſtitutum eſt. Summa enim alacritate Romani ad recipiendum ſignum incubuerunt.

T. Quintius Capitolinus Coſ. ſignum in hoſtes Phaliſcos eiecit, militesque id repetere iuſſit.

M. Furius Camillus Tr. Mil. conſulari poteſtate, cunctante exercitu, arreptum manu ſignifeꝛum in hoſtes Volſcos & Latinos traxit, cæteros puduit non ſequi.

Saluius Pelignus, bello Perſico idem fecit.

Qu. Furius, auerſo exercitu, cùm occurriſſet, affirmauit nō recepturum ſe in caſtra quenquam niſi victorem, reductisque in aciem, victoria potitus eſt.

Scipio apud Numantiam, cùm auerſum ſuum videret exercitum, pronuntiauit ſibi pro hoſte futurum, quiſquis in caſtra rediſſet.

Sinilius Priſcus dictator, cùm ſigna legionum ferri in

hoſtes Phaliſcos iuſſiſſet, ſigniferum cunctantem occidi imperauit, quo exemplo perterriti hoſtem inuaſerunt.

Coſſus Cornelius, magiſter equitum aduerſus Fidenates idem fecit.

Tarquinius, aduerſus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis, concitatiſque equis procurrere & perrumpere aciem iuſſit.

Marcus Attilius Conſul bello Samnitico, ex acie refugientibus in caſtra militibus aciem ſuorum oppoſuit, affirmans ſecum & cum bonis ciuibus dimicaturos eos, niſi cum hoſtibus maluiſſent, ea ratione vniuerſos in aciem reduxit.

L. Sylla, cedentibus iam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, ſtricto gladio in primam aciem procurrit, appellanſque milites dixit; Si quis quæſiſſet, vbi Imperatorem reliquiſſent, reſponderent pugnantem in Bœotia, cuius rei pudore vniuerſi eum ſecuti ſunt.

Diuus Iulius ad Mundam ſuis referentibus pedem, equum ſuum abduci à conſpectu ſuo iuſſit, & in primam aciem pedes proſiliit: milites dum deſtituere Imperatorem erubeſcunt, redintegrarunt prœlium.

Philippus veritus, ne impetum Scytharum ſui nō ſuſtinerent, fideliſſimos equitum à tergo poſuit, præcepitque, ne quem commilitonum ex acie fugere paterentur, perſeuerantius abeuntes trucidarent. Qua denuntiatione cùm effeciſſet, vt etiam timidiſſimi mallent ab hoſtibus quàm à ſuis interfici, victoriam acquiſiuit.

CAP. IX.

De his, quæ poſt prœlium fiunt, ſi res proſperè ceſſerint, & de confirmandis reliquiis belli.

C. MARIVS, victis prœlio Teutonis, reliquias eorum (quia nox circumuenerat) circum ſedens, ſublatis ſubinde clamoribus, per paucos ſuorum territauit,

rauit, inſomnemque hoſtem detinuit, ex eo conſecutus, vt poſtero die irrequietum faciliùs debellaret.

Claudius Nero, victis Pœnis, quos Haſdrubale duce in Italiam ex Hiſpania traiicientes exceperat, caput Haſdrubalis in caſtra Hannibalis eiecit: quo factum eſt, vt & Hannibal luctu (nam frater occiſus erat) & exercitus deſperatione aduentantis præſidij affligeretur.

Lucius Sylla his, qui Præneſte obſidebantur, occiſorum in prœlio ducum capita haſtis præfixa oſtendit, atque ita obſtinatorum peruicaciam fregit.

Arminius dux Germanorum, capita eorum, quos occiderat, ſimiliter præfixa, ad vallum hoſtium admoueri iuſſit.

Domitius Corbulo, cùm Tygranocertam obſideret, & Armenij pertinaciter viderentur toleraturi obſidionem, in quendam ex Megiſtanis, quos ceperat, animaduertit, caputque eius baliſta excuſſum, intra munimenta hoſtium miſit: id fortè decidit in medium concilium, quod tum cùm maximè habebant Barbari, ad cuius conſpectum velut oſtento conſternati ad deditionem feſtinauerunt.

Hermocrates Syracuſanus, ſuperatis acie Carthaginenſibus, veritus, ne captiui, quorum ingentem manum in poteſtatem redegerat, parum diligenter cuſtodirentur, quia euentus dimicationis in epulas, & ſecuritatem compellere victores poterat, finxit proxima nocte equitatum hoſtilem venturum: qua expectatione aſſecutus eſt, vt ſolito attentiùs vigiliæ agerentur.

Idem rebus proſperè geſtis, & ob id reſolutis ſuis in nimiam ſecuritatem, ſomnoque & mero preſſis, in caſtra transfugam miſit, qui præmoneret ſe fuga elapſum: diſpoſitas enim vbique à Syracuſanis inſidias, quarum metu recepit aciem. Illi cùm aduentarent, perſecuti, in foſſas deciderunt, & eo modo victi ſunt.

CAP. X.

Si res durius ceſſerit, de aduerſis emendandis.

TITVS Didius in Hiſpania, cùm acerrimo prœlio conflixiſſet, quod nox diremerat, magno numero vtrinque cæſo, complura ſuorum corpora atra nocte ſepelienda curauit. Hiſpani poſtero die ad ſimile officium progreſſi, quia plures ex ipſorum numero, quàm ex Romanis cæſos repererant, victos ſe eſſe ſecundum eam dinumerationem argumentati, ad conditiones Imperatoris deſcenderunt.

T. Martius eques Romanus, qui reliquiis exercitus duorum Scipionum præfuit, cùm in propinquo bina caſtra Pœnorum paucis millibus paſſuum diſtarent, cohortatus milites, proxima caſtra intempeſta nocte adortus eſt: & cùm hoſtem victoriæ fiducia incompoſitum aggreſſus, ne nuntios quidem cladis reliquiſſet, breuiſſimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei geſtæ prægreſſus, altera eorundem caſtra inuaſit. Ita bis ſimili vſus euentu deletis vbiq. Pœnis, amiſſas populo Rom. Hiſpanias reſtituit.

CAP. XI.

De dubiorum animis in fide retinendis.

P. VALERIVS Epidauri, timens oppidanorum perfidiam, quia parum præſidij habebat, gymnicos ludos procul ab vrbe apparauit. Quò cùm omnis ferè multitudo ſpectandi cauſſa exiſſet, clauſit portas, nec in eas antea admiſit Epidaurios, quàm obſides à principibus acciperet.

Cn. Pompeius, cùm ſuſpectos haberet Catinenſes, & vereretur, ne præſidium non reciperent, petiit ab eis, vt ægros interim apud ſe refici paterentur: fortiſſimis deinde,

inde, habitu languentium miſſis, ciuitatem occupauit continuitque.

Alexander, deuicta perdomitaque Thracia petens Aſiam, veritus ne poſt ipſius diſceſſum ſumerent arma, reges eorum, præfectoſque, & omnes, quibus videbatur ineſſe cura detractæ libertatis, ſecum velut honoris cauſſa traxit: ignobilibus autem relictis, plebeios præfecit: conſecutus vti principes beneficiis eius obſtricti, nihil nouare vellent: plebs verò ne poſſet quidem ſpoliata principibus.

Antipater conſpecto priore Neciorum exercitu (qui audita morte Alexandri ad infeſtandum imperium eius confluxerant) diſſimulans ſe ſcire qua mente veniſſent, gratias his egit, quòd ad auxilium ferendum Alexandro aduerſus Lacedæmonios conueniſſent: adiecitque id ſe regi ſcripturum. Cæterùm ipſos, quia ſibi opera eorum in præſentia non eſſet neceſſaria, abirent domos, hortatus eſt: & hac aſſeueratione periculum, quod ex nouitate rerum imminebat, diſcuſſit.

Scipio Aphricanus in Hiſpania, cùm inter captiuas eximiæ formæ virgo alias, & nobilis, ad eum perducta eſſet, omniumque oculos in ſe conuerteret, ſumma cuſtodia habitam, ſponſo nomine Luccio reddidit: inſuperq. aurum, quod parentes eius redempturi captiuam domum Scipionis attulerant, eidem ſponſo pro nuptiali munere dedit: qua multiplici magnificentia vniuerſa gens victa imperio populi Romani acceſſit.

Alexandrum quoque Macedonem traditum eſt, eximiæ pulchritudinis virgini captiuæ, cùm finitimæ gentis principi fuiſſet deſponſata, ſumma abſtinentia ita peperciſſe, vt illam ne aſpexerit quidem. Qua mox ad ſponſum remiſſa, vniuerſæ gentis, per hoc beneficium, animos conciliauit ſibi.

Imperator Cæſar Auguſtus Germanicus, eo bello,

quo victis hoſtibus cognomen Germanici meruit, cùm in finibus Vbiorum caſtella poneret, pro fructibus eorum locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium ſolui iuſſit, atque ea iuſtitiæ fama omnium fidem aſtrinxit.

CAP. XII.

Quæ facienda ſint pro caſtris, ſi ſatis fiduciæ in præſentibus copiis non habeamus.

TITVS Quintius Coſ. cùm Volſci caſtra eius aggreſſuri forent, cohortem tantummodò in ſtatione detinuit, reliquum exercitum ad quieſcendum dimiſit, æneatoribus præcepit, vt vallum inſidentes equis circumirent, concinerentque. Qua facie & ſimulatione cùm & propulſaſſet, & detinuiſſet per totam noctem hoſtes, ad lucis exortum feſſos vigilia, repentè facta eruptione, facilè ſuperauit.

Quintus Sertorius in Hiſpania hoſtium equitatui maximè impar, qui vſque ad ipſas munitiones nimia fiducia ſuccedebat, nocte ſcrobes aperuit, & ante eas aciem direxit: cùm demum turmales ſecundum conſuetudinem redire vellent, pronuntiauit comperiſſe inſidias ſe ab hoſtibus diſpoſitas: idcirco ne diſcederent à ſignis néve laxarent agmen. Quod cùm ſoluere ex diſciplina feciſſet, exceptus fortè veris inſidiis, quia prædixerat, interritos milites habuit.

Chares dux Athenienſium, cùm expectaret auxilia, & vereretur, ne interea contemptu præſentis paucitatis hoſtes caſtra eius oppugnarent, complures ex iis, quos habebat, per aduerſam partem nocte miſſos, iuſſit quà præcipuè cōſpicui forent hoſtibus, redire in caſtra, & accedentium nouarū virium ſpeciem præbere: atque ita ſimulatis auxiliis tutatus eſt, donec inſtrueretur expectatis.

Iphicrates Athenienſis, cùm campeſtribus locis caſtra haberet, exploraſſetque Thraces ex collibus, per quos vnus

vnus erat deſcenſus, nocte ad diripienda caſtra venturos, clàm duxit exercitum, & in vtroque viæ latere, per quam tranſituri erant Thraces, diſtributum collocauit: hoſtemq. decurrentem in caſtra, in quibus multi ignes per paucorũ curam inſtituti, ſpeciem manentis ibi multitudinis ſeruabant, à lateribus adortus oppreſſit.

Cap. XIII.

De effugiendo.

Galli pugnaturi cùm Attalo, aurum omne & argentum certis cuſtodibus tradiderunt, quibus ſi acie fuſi eſſent parceretur, quò faciliùs colligenda præda hoſtem impeditum effugerent.

Triphon Syriæ rex victus, per totum iter fugiens, pecuniam ſparſit: eaque ſectantes Antiochi equites moratus, effugit.

Quintus Sertorius pulſus acie à Quinto Metello Pio, ne fugam quidem ſibi tutam arbitratus, milites diſperſos abire iuſſit, admonitos in quem locum vellet conuenire.

Viriatus dux Luſitanorum copias noſtras, locorumque iniquitatem euaſit eadem; qua Sertorius ratione, ſparſo exercitu, deinde recollecto.

Horatius Cocles vrgente Porſennæ exercitu iuſſit ſuos per pontem redire in vrbem, eumque (ne caſu ſequeretur hoſtis) intercidere. Quod dum efficitur, in capite eius propugnator ipſe inſequentes detinuit. Audito deniq. fragore pontis abrupti, deiecit ſe in alueum: eumque in armis, & vulneribus oneratus tranauit.

Afranius in Hiſpania ad Ilerdam, cùm Cæſarem fugeret, inſtante eo caſtra poſuit: cùm idem Cæſar feciſſet, & pabulatum ſuos dimiſiſſet, ille ſignum repentè itineri dedit.

Antonius, cùm ex Parthis ſibi inſtantibus reciperet exerci-

exercitum,& quoties prima luce moueret, toties vrgentibus Barbarorũ ſagittis infeſtaretur, abeuntium agmen in quintam horam continuit: ſuiſque fidem conſtantiorem fecit: qua perſuaſione digreſſis inde Parthis, iuſtum iter reliquo die ſine interpellatione confecit.

Philippus in Epiro victus, ne fugientẽ eum Romani premerent, inducias ad ſepeliendum eos, qui cæſi erant, impetrauit: & ob id remiſſioribus cuſtodibus euaſit.

Publius Cl. nauali prœlio ſuperatus à Pœnis, cùm per hoſtium præſidia neceſſe haberet erumpere, reliquas viginti naues tanquam victrices iuſſit ornari, atque ita Pœnis exiſtimantibus ſuperiores fuiſſe acie noſtros, terribilis exceſſit.

Pœni claſſe ſuperati, quia inſtantem auertere Romanum ſtudebant, ſimulauerunt, in vada naues ſuas incidiſſe, hærentesque imitati, effecerunt vt victor eorum timens caſum, ſpatium ad euadendum daret.

Comminius Atrebas, cùm victus à D. Iulio ex Gallia in Britanniam fugeret, & fortè ad Oceanum ſecundo vento quidem, ſed æſtu recedente veniſſet, quamuis naues in ſiccis littoribus hærerent, pandi nihilominus vela iuſſit. Quæ cùm perſequens eum Cæſar ex longinquo tumentia, & flatu plena vidiſſet, ratus proſpero ſibi eripi curſu, receſſit.

SEXTI

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS, STRATEGEMATΩN LIBRI TERTII

Præfatio.

SI PRIORES *libri reſponderunt titulis ſuis, & lectorem hucuſque cum attentione perduxerunt, edam nunc circa oppugnationes vrbium defenſionesq́ ſtrategemata: nec morabor vlla prælocutione, prius traditurus, quæ oppugnandis vrbibus vſui ſunt, tum quæ obſeſſos inſtruere poſſint: depoſitis autem operibus & machinamentis, quorum expleta iam pridem inuentione, nullam video vltra artium materiam; has circa expugnationem ſpecies ſtrategematũn fecimus.*

Cap. I.

De repentino impetu.

T. QVINTIVS Coſ. victis acie Equis & Volſcis, cùm Antium oppidum expugnare ſtatuiſſet, ad concionem vocato exercitu, expoſuit quàm id neceſſarium & facile eſſet, ſi non differretur: eoque impetu, quem exhortatio concitauerat, aggreſſus eſt vrbem.

M. Cato animaduertit, in Hiſpania potiri ſe quodam oppido

oppido poſſe,ſi inopinantes inuaderet: quatridui itaque iter, biduo per confragoſa & deſerta emenſus, nihil tale metuentes, oppreſſit hoſtes: victoribus deinde ſuis cauſſam tam facilis euentus requirentibus, dixit: tum illos victoriã adeptos, cùm quatridui iter biduo arripuerunt.

Cap. II.
De fallendis iis, qui obſidentur.

Domitivs Caluinus, cùm obſideret Lucam oppidum Ligurum, ſitu non tantùm & operibus, verùm etiam propugnatorum præſtantia tutum, circuiri muros frequenter omnibus copiis inſtituit, eaſdemque reducere in caſtra. Qua conſuetudine inductis ita oppidanis, vt crederent exercitationis id gratia facere Romanum, & ob hoc nil ab eo conatu cauentibus, morem illum obambulandi in ſubitum direxit impetum: occupatiſque mœnibus expreſſit, vt ſeipſos dederent & oppidum.

C. Duillius Coſ. ſubinde exercendo milites remigeſque, conſecutus eſt, vt ſecuris Carthaginenſibus vſque in id tempus innoxiæ conſuetudinis, ſubitò admota claſſe, murum occuparet.

Hannibal in Italia multas vrbes cepit, cùm Romanorum habitu quoſdam ſuorum ex longo belli vſu Latinè quoque loquentes præmitteret.

Arcades Meſſeniorum caſtellum obſidentes, factis quibuſdam armis ad ſimilitudinem hoſtilium, eo tempore quo ſucceſſura alia præſidia his explorauerant, inſtructi eorum, qui expectabantur ornatu, admiſſique per hunc errorem, vt ſocij poſſeſſionem loci, ſtrage hoſtium adepti ſunt.

Cymon dux Athenienſium, in Caria inſidiatus cuidam ciuitati, religioſum incolis templum Dianæ, lucumque qui extra muros erat, noctu improuiſus incendit:

dit: effuſiſq. oppidanis ad opem aduerſus ignes ferendam, vacuam defenſoribus cepit vrbem.

Alcibiades dux Athenienſium, cùm ciuitatem Agrigentinorum egregiè munitam obſideret, petito ab eis conſilio, diu tanquam de rebus ad commune pertinentibus diſſeruit in theatro, vbi ex more Græcorum locus conſultationi præbebatur; dumque conſilij ſpecie tenet multitudinem, Athenienſes, quos ad id præparauerat, incuſtoditam vrbem ceperunt.

Epaminundas Thebanus, in Arcadia die feſto effusè extra mœnia vagantibus hoſtium fœminis, pleroſque ex militibus ſuis muliebri ornatu immiſcuit: qua ſimulatione illi intra portas ſub noctem recepti, ceperunt oppidum, & ſuis aperuerunt.

Ariſtippus Lacedæmonius, feſto die Tegeatarũ, quo omnis multitudo ad celebrandum Mineruæ ſacrum, vrbe egreſſa erat, iumenta ſaccis frumentariis palea refertis onuſta, Tegeam miſit, agentibus ea militibus, qui negotiatorum ſpecie inobſeruati portas aperuerunt ſuis.

Antiochus in Cappadocia ex caſtello Suenda, quod obſidebat, iumenta frumentatum egreſſa intercepit: occiſiſque calonibus, eorundem veſtitu milites ſuos, tanquam frumentum reportantes, ſubmiſit. Quo errore illi cuſtodibus deceptis, caſtellum intrauerunt, admiſeruntque milites Antiochi.

Thebani, cùm portum Sycioniorum nulla vi redigere in poteſtatem ſuam poſſent, nauem ingentem armatis compleuerunt, expoſita ſuper merce, vt negotiatorum ſpecie fallerent: ab ea deinde parte murorum, quæ longiſſimè remota erat, apparere paucos diſpoſuerunt, cum quibus è naue quidam egreſſi inermes ſimulata rixa, occurrerunt: Sycioniis ad dirimendum id iurgium aduocatis, Thebanæ naues & portum vacantem & vrbem occupauerunt.

Timarchus

Thymarcus Ætolus occiſo Charmade Ptolomæi regis præfecto, chlamyde interemti & galero ad Macedonicum ornatus eſt habitum: per hūc errorem pro Charmade in Samniorum portum receptus, occupauit.

CAP. III.
De eliciendis ad proditionem.

PAPYRIVS Curſor Coſ. apud Tarentum, Miloni, qui tum præſidio Epirotarum vrbem obtinebat, ſalutem ipſi & popularibus; ſi per illum oppido potiretur, pollicitus eſt. Quibus præmiis ille corruptus, perſuaſit Tarentinis, vt ſe legatum ad conſulem mitterent, à quo plena promiſſa ex pacto referens, in ſecuritatem oppidanos reſoluit, atq. ita incuſtoditā vrbem Curſori tradidit.

Marcellus, cùm Syracuſanum quendam Soſiſtratum ad proditionem ſolicitaſſet, ex eo cognouit remiſſiores cuſtodias fore die feſto, quo Epicides præbiturus eſſet vini epularumque copiam: inſidiatus igitur hilaritati, & quæ eam ſequebatur ſocordiæ, munimenta conſcendit, vigilibusq. cæſis, aperuit exercitui Romano vrbem nobilibus victoriis claram.

Tarquinius Superbus, cùm Gabios in deditionem accipere nō poſſet, filium ſuum Sextum Tarquinium cæſum virgis ad hoſtem miſit: is incuſata patris ſæuitia perſuaſit Gabinis, vt odio ſuo aduerſus regem vterentur, & dux ad bellum electus tradidit patri Gabios.

Cyrus Perſarum rex, ſuum comitem Zopyrum, explorata eius fide, truncata de induſtria facie, ad hoſtes dimiſit: ille aſſentante iniuriarum fide, creditus inimiciſſimus Cyro, cùm hanc perſuaſionem adiuuaret, procurrendo propiùs quotiens acie decertaretur, & in eum tela dirigendo, commiſſam ſibi Babyloniorum vrbem tradidit Cyro.

Philippus oppido Samiorum excluſus, Apollonio præfecto

præfecto eorum, ad proditionem corrupto, perſuaſit, vt plauſtrum lapide quadrato oneratũ, in ipſo aditu portæ poneret, cõfeſtim deinde ſigno dato inſequutus oppidanos, circa impedita portæ clauſtra, oppreſſit trepidantes.

Hannibal apud Tarentum, quæ à præſidio Romano, duce Liuio tenebatur, Eoneum quendam Tarentinum, quem ad proditionem ſolicitauerat, eiuſmodi fallacia inſtruxit, vt ille per cauſſam venandi noctu procederet, quaſi id per hoſtem interdiu non liceret: egreſſo ipſi apros ſubminiſtrabant, quos ille tanquam ex captura Liuio offerret; idque cùm ſæpius factum eſſet, & ideò minus obſeruaretur, quadam nocte Hannibal venatorum habitu, Pœnos comitibus eius immiſcuit: qui cùm onuſti venatione, quam ferebant, recepti eſſent à cuſtodibus, protinus eos adorti occiderunt. Tunc fracta porta admiſſus cum exercitu Hannibal omnes Romanos interfecit, exceptis his, qui in arcem profugerant.

Lyſimachus rex Macedonum, cùm Epheſios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mandronem Archipiratam, qui plerumque oneratas præda naues Epheſum appellebat, corrupto ei ad proditionem, iunxit fortiſſimos Macedonum, quos ille reſtrictis manibus pro captiuis Epheſum introduceret: qui poſtea raptis ex arce armis vrbem Lyſimacho tradiderunt.

CAP. IIII.
Per quæ hoſtes ad inopiam redigantur.

FABIVS Maximus vaſtatis Campanorum agris, ne quid eis ad fiduciam obſidionis ſupereſſet, receſſit ſementis tempore, vt frumentum quod reliquum habebant, in ſationes conferrent: reuerſus deinde renata protriuit, & ad famem redactis potitus eſt.

Antigonus aduerſus Athenienſes idem fecit.

Dionyſius multis vrbibus captis, cùm Rheginos ag-

gredi vellet, qui copiis abundabant, ſimulauit pacem, petiitque ab eis, vt commeatus exercitui ipſius ſubminiſtrarent: quod cùm impetraſſet, exhauſto oppidanorum frumento, aggreſſus vrbem alimentis deſtitutam ſnperauit.

Idem & aduerſus Himeræos feciſſe dicitur.

Alexander oppugnaturus Leucadiam commeatibus abundantem, prius caſtella, quæ in confinio erant, cepit: omneſque ex his Leucadiam paſſus eſt confugere, vt alimenta inter multos celeriùs abſumerentur.

Phalaris Agrigentinus, cùm quædam loca munitione tuta in Sicilia oppugnaret, ſimulato fœdere frumenta, quæ reſidua ſe habere dicebat, apud eos depoſuit: deinde data opera, vt tectorum cameræ, in quibus id conferebatur, reſciſſæ pluuiam reciperent, fiducia conditi commeatus, proprio tritico abuſos initio æſtatis aggreſſus inopia compulit ad deditionem.

CAP. V.

Quemadmodum perſuadeatur obſidionem eſſe permanſuram.

CLEARCHVS Lacedæmonius exploratum habens Thracas omnia victui neceſſaria in montes comportaſſe, vna quoq. ope ſuſtentari, quòd crederent eum commeatus inopia receſſurum, per id tempus quo legatos eorum venturos opinabatur, aliquem ex captiuis in conſpectu iuſſit occidi, & membratim, tanquam alimenti cauſſa in contubernia diſtribuit. Thraces nihil non facturum perſeuerantiæ cauſſa eum credentes, qui tam deteſtabiles epulas ſuſtinuiſſet experiri, in deditionem venerunt.

Tiberius Gracchus, Luſitanis dicentibus, in decem annos cibaria ſe habere, & ideo obſidionem non expaueſcerere, Vndecimo, inquit, anno vos capiam. Qua

voce prӕterriri Luſitani, quanquam inſtructi commeatibus; ſtatim ſe tradiderunt.

Aul. Torquato Grӕcam vrbem oppugnanti, cùm diceretur, iuuentutem ibi ſtudioſè iaculis & ſagittis exerceri, Pluris eam, inquit, propediem vendam.

Cap. VI.
De deſtructione prӕſidiorum hoſtium.

Scipio Hannibale in Aphricam reuerſo, cùm plura oppida, quӕ ratio illi in poteſtatem redigenda dictabat, firmis prӕſidiis diuerſӕ partis obtinerentur, ſubinde aliquam manum ſubmittebat ad infeſtanda ea, nouiſſimè etiam, tanquàm direpturus ciuitates aderat, deinde ſimulato metu, refugiebat. Hannibal ratus veram eſſe eius trepidationem, deductis vndiq. prӕſidiis, tanquam de ſumma rerum dimicaturus, inſequi cœpit: ita conſecutus Scipio, quod petierat, nudatas propugnatoribus vrbes, per Maſiniſſam & Numidas cepit.

P. Cornelius Scipio intellecta difficultate expugnandi Delminium, quia omnium concurſu defendebatur, aggredi alia oppida cœpit, & euocatis ad ſua defendenda ſingulis, vacuatum auxiliis Delminium cepit.

Pyrrhus Epirotarum rex, aduerſus Illyrios, cùm ciuitatem, quӕ caput gentis erat, redigere in poteſtatem ſuam vellet, eius deſperatione cӕteras vrbes petere cœpit: conſecutusque eſt, vt hoſtes fiducia velut ſatis munitӕ vrbis eius ad tutelam aliarum dilaberentur. Quo facto, ipſe rurſus reuocatis omnibus ſuis, vacuam eam defenſoribus cepit.

Cornelius Rufinus Coſ. cùm aliquanto tempore Crotonam oppidum fruſtra obſediſſet, quod inexpugnabile faciebat aſſumpta in prӕſidia Lucanorum manus, ſimulauit ſe cœpto deſiſtere: captiuum deinde magno prӕmio ſolicitatum, miſit Crotonam, qui (tanquam

ex cuſtodia effugiſſet) perſuaſit diſceſſiſſe Romanos: id verum Crotonenſes arbitrati, dimiſere auxilia, deſtituti-que propugnatoribus, inopinati, & inualidi capti ſunt.

Mago dux Carthaginenſium, victo Cn. Piſone, & in quadam turre circumſepto, ſuſpicatus ventura ei ſubſidia, perfugam miſit, qui perſuaderet appropinquantibus, captum iam Piſonem: qua ratione deterritis eis, reliqua victoriæ conſummauit.

Alcibiades in Sicilia, cùm Syracuſanos capere vellet, ex Catanenſibus, apud quos tum exercitum continebat, quendam exploratæ ſolertiæ ſubmiſit Syracuſanis: is in publicum conſilium introductus, perſuaſit, infeſtiſſimos eſſe Catanenſes Athenienſibus, & ſi adiuuarentur à Syracuſanis, futurum vt opprimerent eos, & Alcibiadem: qua re adducti Syracuſani vniuerſis viribus Catanam petituri proceſſerunt, relicta ipſorum vrbe: quam à tergo adortus Alcibiades deſolatã, vt ſperauerat, afflixit.

Cleonymus Athenienſis Trœzenios, qui præſidio Craterum tenebant, aggreſſus, tela quædam (in quibus ſcriptum erat, veniſſe ſe ad liberandum eorum rempublicam) intra muros iecit: & eodem tempore captiuos quoſdam conciliatos ſibi remiſit, qui Craterum detrectarent. Per hoc cõſilium ſeditione inteſtina apud obſeſſos conciliata, admoto exercitu potitus eſt ciuitate.

CAP. VII.

De fluminum deriuatione & vitatione aquarum.

PVBLIVS Seruilius Iſauram oppidum flumine (ex quo hoſtes aquabantur) auerſo, ad deditionem ſiti compulit.

C. Cæſar in Gallia Caducorum ciuitatem amne cinctam, & fontibus abundantem, ad inopiam aquæ redegit, cùm fontes cuniculis auertiſſet, & fluminis vſum per ſagittarios arcuiſſet.

L. Metel-

L. Metellus in Hiſpania citeriore, caſtra hoſtium in humili loco poſita, fluuium ex ſuperiore parte immiſit: & ſubita inundatione turbatos, per diſpoſitos in hoc ipſum inſidiatores cecîdit.

Alexander apud Babylonem, quæ media flumine Euphrate diuidebatur, foſſam pariter & aggerem inſtituit, vt in vſum eius exiſtimarent hoſtes egeri terram, atque ita ſubitò flumine auerſo, per alueum veterem (qui ſiccatus ingreſſum præbebat) vrbem intrauit.

Semiramis, aduerſus eoſdem Babylonios eodem Euphrate auerſo, idem feciſſe dicitur.

Cliſthenes Sycionius ductum aquarum in oppidum Criſeorum ferentem rupit: mox affectus ſiti reſtituit aquam elleboro corruptam, qua vſos profluuio ventris decipiens, cepit.

Cap. VIII.

De iniiciendo obſeſſis pauore.

PHILIPPVS, cùm Trinaſſum caſtellum nuda vi capere poſſet, terram ante ipſos muros aggeſſit, ſimulauitque agi cuniculum: caſtellanique, quia ſubrutos ſe exiſtimarant, dediderunt.

Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida ſimul oppugnaturus, non ita longo ſpatio diſtantia, quo tempore ad alterum eorum exercitum admouebat, præcepit, vt ex compoſito ab aliis caſtris quatuor equites coronati, notabili alacritate velut victoriam annuntiantes, venirent: ad cuius ſimulationem curauit, vt ſilua, quæ in medio erat, incenderetur, præbitura ſpeciem vrbis ardentis: præterea quoſdam captiuorum habitu eodem iuſſit perduci. Qua aſſeueratione perterriti, qui obſidebantur, dum in parte iam ſe ſuperatos exiſtimarent, defecerunt.

Cyrus rex Perſarum, incluſo Sardibus Crœſo, quà

præruptus mons nullum aditum præſtabat, ad mœnia malos exæquantes altitudinem iugi ſubrexit: quibus ſimulachra hominum armata Perſici habitus impoſuerat, noctuq. eos monti admouit. Tum prima luce ex altera parte muros aggreſſus eſt, vbi orto ſole ſimulachra illa, armatorum referentia habitum, refulſerunt, oppidani captam vrbem à tergo credentes, & hoc in fugam dilapſi victoriam hoſtibus conceſſerunt.

Cap. IX.

De irruptione ex diuerſa parte quàm expectamus.

Scipio apud Carthaginem ſub diſceſſum æſtus maritimi ſecutus Deum (vt dicebat) ducem, ad muros vrbis acceſſit: & cedente ſtagno, quà nón expectabatur, irrupit.

Fabius Maximus Cunctatoris filius, apud Arpos præſidio Hannibalis occupatos, conſiderato ſitu vrbis, ſexcentos milites obſcura nocte miſit: qui per munitam eoq. minus frequentatam oppidi partem ſcalis euecti in murum, portas reuellerent: hi adiuti decidentium aquarum ſono, qui operis ſtrepitũ obſcurabat, iuſſa peragunt: ipſe dato ſigno ab alia parte aggreſſus, cepit Arpos.

C. Marius, bello Iugurthino apud flumẽ Mulucham, cùm oppugnaret caſtellum in monte ſaxeo ſitum, quod vna & anguſta ſemita adibatur, cetera parte velut conſulto præcipiti, nuntiato ſibi per Ligurem quendam ex auxiliis gregalem militem, qui fortè aquatum progreſſus, dum per ſaxa montis cochleas legit, ad ſummum peruenerat, eripi poſſe caſtellum, paucos centuriones, quibus perfectiſſimos cum velociſſimis militibus æneatores immiſcuerat, miſit: capite pedibusque nudis, vt proſpectus viſusque per ſaxa facilior foret, ſcutis gladiiſque à tergo aptatis, hi Ligure duce & telis & clauis, quibus in aſcenſu nitebantur adiuti, cùm ad poſteriora & ob id

ob id vacua defenſoribus caſtelli perueniſſent, concinere & tumultuari, vt præceptum erat, cœperunt: ad quod conſtitutum Marius conſtantiùs adhortatus ſuos, acriùs inſtare caſtellanis cœpit: quos ab imbelli multitudine ſuorum reuocatos, tanquam capti à tergo eſſent, inſecutus caſtellum cepit.

Lucius Cornelius Coſ. complura Sardiniæ cepit oppida, dum firmiſſimas partes copiarum noctu exponit, quibus præcipiebat, vt deliteſcerent, opperirenturq́. tempus, quo ipſe noctu appelleret: occurrentibus deinde aduentanti hoſtibus, & ab ipſo per ſimulationem fugæ longius ad perſequendum auocatis, illi in relictas ab eis vrbes impetum facerent.

Pericles Athenienſium dux, cùm oppugnaret quandam ciuitatem magno conſenſu defendentium tutam, nocte ab ea parte murorum, quæ mari adiacebat, claſſicum cani, clamoremque attolli iuſſit: hoſtes penetrari illac in oppidum rati, reliquerunt portas, per quas Pericles deſtitutas præſidio irrupit.

Alcibiades dux Athenienſium, Cyzicum oppugnandi eius cauſſa nocte improuiſus acceſſit: & diuerſa parte mœnium cornicines canere iuſſit: ſufficere propugnationi murorum poterant ad id latus, à quo ſolo ſe tentari putabant, cùm confluerent, quà non obſiſtebatur, muros tranſcendit.

Thraſybulus dux Mileſiorũ, vt portum Sycioniorum occuparet, à terra ſubinde oppidanos tentauit: & illò quò laceſſebantur conuerſis hoſtibus, claſſe inexpectata portum cepit.

Philippus in obſidione cuiuſdam maritimæ vrbis, binas naues procul à conſpectu contabulauit, ſuperſtruxitque eis turres: aliis deinde turribus adortus à terra, domibus propugnatores diſtrinxit, turritas naues à mari applicuit, & quà non reſiſtebatur, ſubiit muros.

Pericles Peloponeſorum caſtellum oppugnaturus, in quod duo omnino erant acceſſus, alterum foſſa intercluſit, alterum munire inſtituit: caſtellani ſecuriores ab altera parte facti, eam ſolam, quam muniri videbant, cuſtodire cœperunt. Pericles, præparatis pontibus, iniectisq. ſuper foſſam, quà nō cauebatur, ſubiit caſtellum.

Antiochus aduerſus Epheſios, Rhodiis quos in auxilio habebat præcepit, vt nocte portum cum magno ſtrepitu inuaderent: ad quam partem omni multitudine cum tumultu decurrente, nudatis defenſore reliquis munitionibus ipſe aggreſſus, ex aduerſo ciuitatem cepit.

CAP. X.

De inſidiis, per quas eliciantur obſeſſi.

CATO in conſpectu Lacetanorum, quos obſidebat, reliquis ſuorum ſubmotis, Sueſſanos quoſdam ex auxiliaribus, maximè imbelles, aggredi mœnia iuſſit: hos cùm facta irruptione Lacetani facilè auertiſſent, & fugientes auidè inſecuti eſſent, illis quas occultauerat cohortibus, oppidum cepit.

Lucius Scipio in Sardinia, cuiuſdam ciuitatis per tumultum relicta oppugnatione quã inſtruxerat, ſpeciem fugientis præſtitit: inſecutisq. temerè oppidanis, per eos, quos in proximo occultauerat, oppidum inuaſit.

Hannibal, cùm obſideret ciuitatem Hymeram, caſtra ſua capi de induſtria paſſus eſt, iuſſis recedere Pœnis, tanquam præualeret hoſtis. Quo euentu Hymeræis ita deceptis, vt gaudio impulſi relicta vrbe procurrerent ad Punicum vallum, Hannibal vacuam vrbem, per eos, quos in inſidiis ad hanc ipſam occaſionem poſuerat, cepit. Idem, vt Saguntinos eliceret, rara acie ad muros accedens, ad primam eruptionem oppidanorum ſimulata fuga ceſſit, interpoſitoque exercitu ab oppido intercluſos hoſtes à ſuis, in medio trucidauit.

Himilco

Himilco Carthaginenſis, apud Agrigentum, iuxta oppidum partem copiarum in inſidiis poſuit: præcepitque his, vt cùm proceſſiſſent oppidani, ligna humida incenderent, deinde cum reliqua parte exercitus luce ad eliciendos hoſtes progreſſus, ſimulata fuga perſequentes oppidanos longius cedendo protraxit: inſidiatores prope mœnia imperatum ignem aceruis ſubiecerunt, vnde obortum contemplati fumum Agrigentini, incenſam ciuitatem ſuam exiſtimauerunt: defendendæque eius gratia, dum trepidè recurrunt, obuiis eis qui inſidiati iuxta muros erant, & à tergo inſtantibus, quos perſecuti fuerant, in medio trucidati ſunt.

Viriatus diſpoſito per occulta milite, paucos miſit, qui abigerent pecora Segobrigenſiũ, ad quæ illi vindicanda, cùm frequentes procurriſſent, ſimulantesq́. fugam prædatores perſequerentur, deducti in inſidias, cæſiq́. ſunt.

Scordiſſi equites, cum Heracleæ duarum partium præſidio præpoſitus eſſet Lucullus, pecora abigere ſimulantes, prouocarunt eruptionem: fugam deinde mentiti, ſequentem Lucullum in inſidias deduxerunt, & octingentos cum eo milites occiderunt.

Chares dux Athenienſium, ciuitatem aggreſſurus littori appoſitam, poſt quædam promontoria occultè habita claſſe, è nauibus velociſſimam præter hoſtilia præſidia ire iuſſit: qua viſa, cùm omnia nauigia, quæ pro cuſtodia portus agebantur, ad perſequendam euolaſſent, Chares in indefenſum portum cum reliqua claſſe inuectus, etiam ciuitatem occupauit.

Barca dux Pœnorum; in Sicilia Lilybæum noſtris terra marique obſidentibus, partem claſſis ſuæ procul armatam iuſſit oſtendi: ad eius conſpectum cùm euolaſſent noſtri, ipſe reliquis, quas in occulto tenuerat, nauibus, Lilybæi portum occupauit.

CAP. XI.
De ſimulatione regreſſus.

PHORMION dux Athenienſium, cùm depopulatus eſſet agros Chalcidenſium, legatis eorum de ea re querentibus benignè reſpondit: & nocte qua dimiſſurus illos erat, finxit literas ſibi ſuperueniſſe ciuium ſuorum, propter quas redeundum haberet, ac paulum regreſſus dimiſit legatos. his omnia tuta & abiſſe Phormionem renuntiantibus, Chalcidenſes ſpe & oblatæ humanitatis, & abducti exercitus, remiſſa vrbis cuſtodia, cùm confeſtim Phormion reuertiſſet, prohibere inexpectatam vim non potuerunt.

Ageſilaus dux Lacedæmoniorũ, cùm Phocenſes obſideret, & intellexiſſet eos, qui tunc præſidio illis erãt, iam grauari belli incommodo, paululum regreſſus tanquam ad alios actus, liberã occaſionẽ recedendi his dedit: non multò pòſt milite reducto, deſtitutos Phocẽſes ſuperauit.

Alcibiades aduerſus Byzantios, qui ſe mœnibus continebant, inſidias diſpoſuit, & ſimulato regreſſu, incautos eos oppreſſit.

Viriatus, cùm tridui iter diſcedens confeciſſet, idem illud vno die remenſus, ſecuros Segobrigenſes & ſacrificio tum cùm maximè occupatos oppreſſit.

Epaminũdas apud Mantinæam, cũ Lacedæmonios in ſubſidiũ hoſti veniſſe animaduerteret, ratus poſſe Lacedæmonẽ occupari, ſi clàm illò profectus eſſet, nocte crebros ignes fieri iuſſit, vt ſpecie remanẽdi occultaret profectionẽ: ſed à transfuga proditus, aſſecuto exercitu Lacedæmoniorum, itinere quidem, quo Spartam petebat, deſtitit: idem tamẽ conſiliũ conuertit ad Mantinienſes, æquè enim ignibus factis Lacedæmonios, quaſi maneret fruſtratus, per quadraginta millia paſſuũ Mantinæam reuertitur, eamque auxilio deſtitutam occupauit.

CAP.

CAP. XII.

Ex contrario circa tutelam obſeſſorum, de exercitanda cura ſuorum.

ALCIBIADES Athenienſis, ciuitate ſua à Lacedæmoniis obſeſſa, veritus negligentiam vigilum, denuntiauit his, qui in ſtationibus erant, vt obſeruarent lumen, quod nocte oſtenſurus eſſet ex arce, & ad conſpectum eius ipſi quoque lumina attollerent. In quo munere qui ceſſaſſet, pœnam paſſurum: dum ſolicitè expectatur ſignum ducis, peruigilatum ab omnibus, & ſuſpectæ noctis periculum euitatum eſt.

Iphicrates dux Athenienſium, cùm præſidio Corinthum teneret, & ſub aduentum hoſtium ipſe vigilias circumiret, vigilem quem dormientem viderat, transfixit cuſpide: quod factum quibuſdam, tanquam ſæuum increpantibus, Qualem inueni, inquit, talem reliqui.

Epaminundas Thebanus idem feciſſe dicitur.

CAP. XIII.

De emittendo & recipiendo nuntio.

ROMANI obſeſſi in Capitolio ad Camillum ab exilio implorandum miſerunt Pontium Cominum, qui vt ſtationes Gallorum falleret, per ſaxa Tarpeia dimiſſus, tranſnato Tyberi Veios peruenit, & perpetrata legatione ſimiliter ad ſuos rediit.

Campani diligenter Romanis, à quibus obſeſſi erant, cuſtodias agentibus, quendam pro transfuga ſubornatum miſerunt, qui occultatam balteo epiſtolam inuenta effugiendi occaſione ad Pœnos pertulit.

Venatione quoque & pecoribus quidam inſuerunt literas, membranis mandatas.

Aliqui & iumentum in aduerſam partem infulſerunt, dum ſtationes tranſeunt. Nonnulli interiora vaginarum inſcripſerunt.

L. Lucullus Cyzicenos obſeſſos à Mithridate, vt certiores aduentus ſui faceret, cùm præſidiis hoſtium teneretur introitus vrbis, qui vnus & anguſtus ponte modico inſulam continenti iungit, militem è ſuis ſciolum nandi, & nauticæ artis peritum, iuſſit inſidentem duobus inflatis vtribus, literas inſutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter ſe diſtantibus commiſerat, ire ſeptem millium paſſuum traiectum. Quod ita peritè gregalis fecit, vt cruribus velut gubernaculis dimiſſis curſum dirigeret, & procul viſentes, qui in ſtatione erant, marinæ ſpecie beluæ deciperet.

Hircius Coſ. ad Decimum Brutum, qui Mutinæ ab Antonio obſidebatur, literas ſubinde miſit plumbo ſcriptas, quibus ad brachium religatis, milites Scultellam amnem tranſnabant.

Idem columbis (quas incluſas antè tenebris & fame affecerat) epiſtolas ſeta ad collum religabat, eaſque à propinquo inquantum poterat mœnibus loco emittebat: illæ lucis cibique auidæ, altiſſima ædificiorum petentes excipiebantur à Bruto, qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: vtique poſtquam diſpoſito quibuſdam locis cibo columbas illuc deuolare inſtituerat.

CAP. XIIII.

De introducendis auxiliis & commeatibus ſuggerendis.

BELLO ciuili, cùm Ategua vrbs in Hiſpania Pompeianarum partium obſideretur, Maurus interrex, tanquã Cæſarianus Tribuni cornicularius vigiles quoſdam excitauit, è quibus aliquos euitans, cõſtantia fallaciæ ſuæ per medias Cæſaris copias præſidiũ Pompeij traduxit.

Hannibale obſidente Caſilinam, Romani farinam doliis ſecunda aqua Vulturni fluminis demittebant, vt ab obſeſſis exciperetur, quibus cùm obiecta per medium

amnem

amnem cathena Hannibal obſtitiſſet, nuces ſparſere; quæ cùm aqua ferente ad oppidum defluerent, eo commeatu ſociorum neceſſitatem ſuſtentauerunt.

Hircius Mutinenſibus obſeſſis ab Antonio, ſalem, quo maximè indigebant, cuppis conditam, per amnem Saniturnum intromiſit.

Idem pecora ſecunda aqua dimiſit, quæ excepta ſuſtentauerunt neceſſariorum inopiam.

CAP. XV.

Quemadmodum efficiatur, vt abundare videantur quæ deerunt.

ROMANI, cùm à Gallis Capitolium obſideretur, in extrema iam fame panem in hoſtẽ iactauerunt: conſecutique, vt abundare commeatibus viderentur, obſidionem, donec Camillus ſubueniret, tolerauerunt.

Athenienſes, aduerſus Lacedæmonios idem feciſſe dicuntur.

Hi qui ab Hannibale Caſilini obſidebantur, ad extremam famem perueniſſe crediti, cùm etiam herbas alimentis eorum Hannibal ſæpe arato loco, qui erat inter caſtra ipſius & mœnia, præriperet, ſemina in præparatum locum iecerunt: conſecuti, vt habere viderentur, quo victum ſuſtentarent vſque ad ſatorum prouentum.

Reliqui ex Variana clade, cùm obſiderentur, quia deſici frumento videbantur, horrea tota nocte circumduxerunt: captiuos deinde præciſis manibus dimiſerunt: hi circumſidentibus ſuis perſuaſerunt, ne ſpem maturæ expugnationis reponerent in fame Romanorum, quibus alimentorum ingens copia ſupereſſet.

Thraces in arduo monte obſeſſi, in quem hoſtibus acceſſus non erat, collato viritim exiguo tritico, aut caſeo pauerunt pecora, & in hoſtium præſidia dimiſerunt: quibus exceptis occiſiſque, cùm frumenti veſtigia in

viſceribus eorum apparuiſſent, opinatus hoſtis magnam vim tritici ſupereſſe eis, qui inde etiam pecora paſcerent, receſſit ab obſidione.

Thraſybulus dux Mileſiorum, cùm longa obſidione milites ſui angerentur ab Aliatte, qui ſperabat eos ad deditionem fame poſſe compelli, ſub aduentum legatorum Aliattis frumentum omne in forū compellere iuſſit: & conuiuiis ſub id tempus inſtructis per totam vrbem epulas præſtitit: atque ita perſuaſit hoſti ſupereſſe ipſis copias, quibus diuturnam ſuſtinerent obſidionem.

CAP. XVI.

Qua ratione proditoribus & tranſfugis occurratur.

CL. Marcellus cognito conſilio Battei Nolani, qui corrumpere ad defectionem populares ſtudebat, & Hannibali gratificabatur, quòd illius beneficio curatus inter Cannenſes ſaucius, & ex captiuitate remiſſus ad ſuos erat, quia interficere eum (ne ſupplicio eius reliquos concitaret Nolanos) non audebat, accerſitum ad ſe allocutus eſt, dicens; fortiſſimum eum militem eſſe, quod antea ignoraſſet: hortatusque eſt, vt ſecum moraretur: & ſuper verborum honorem, equo quoque donauit. Qua benignitate non illius tantùm fidē, ſed etiam popularium, qui ex illo pendebant, ſibi obligauit.

Hamilcar dux Pœnorum, cùm frequenter auxiliares Galli ad Romanos tranſirent, etiam ex conſuetudine, vt ſocij exciperentur, ſibi fideliſſimos ſubornauit, ad ſimulandam tranſitionem, qui Romanos excipiendorum cauſſā eorum progreſſos ceciderunt. Quæ ſolertia Hamilcari non tantùm ad præſentem profuit ſucceſſum, ſed in poſterum præſtitit, vt Romanis veri quoque tranſfugæ forent ſuſpecti.

Hanno Carthaginenſium Imperator in Sicilia, cùm com-

comperiſſet Gallorum mercenariorum circiter quatuor millia cōſpiraſſe ad transfugiendum ad Romanos, quòd aliquot menſium mercedes non receperant, animaduertere autem in eos non auderet, metu ſeditionis, promiſit prolationis iniuriam liberalitate penſaturum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum datis pollicitis, fideliſſimum diſpenſatorem ad Otacilium Cos. miſit: qui tanquam rationibus interuerſis transfugiſſet, nuntiauit, nocte proxima Gallorum quatuor millia, quæ prædatum forent miſſa, poſſe excipi. Otacilius nec ſtatim credidit transfugæ, nec tamen rem ſpernendam ratus, diſpoſuit in inſidiis lectiſſimam manum ſuorum: ab ea Galli excepti, dupliciter Hannonis conſilio ſatisfecerunt, & Romanos ceciderunt, & ipſi omnes interfecti ſunt.

Hannibal ſimili cōſilio ſe à transfugis vltus eſt. Nam cùm aliquos ex militibus ſuis ſciret transfugiſſe proxima nocte, nec ignoraret exploratores hoſtium in caſtris ſuis eſſe, palàm pronuntiauit, non debere transfugas vocari ſolertiſſimos milites, qui ipſius iuſſu exierint ad excipienda hoſtium conſilia: auditis quæ pronuntiauit, retulerunt exploratores ad ſuos. Tum comprehenſi à Romanis transfugæ, & amputatis manibus remiſſi ſunt.

Diodotus, cùm præſidio Amphipolim tueretur, & duo millia Thracum ſuſpecta haberet, quæ videbantur vrbem direptura, mentitus eſt paucas hoſtiū naues proximo litori applicuiſſe, easq. diripi poſſe. Qua ſpe ſimulatos Thracas emiſit, ac deinde clauſis portis nō recepit.

CAP. XVII.
De eruptionibus.

ROMANI, qui in præſidio Panormitanorum erant, veniente ad obſidionem Haſdrubale, raros ex induſtria in muris poſuerunt defenſores: quorum pauci-

tate contemta, cùm incautus muris ſuccederet Haſdru-
bal, eruptione facta, ceciderunt eum.

Æmilius Paulus, vniuerſis Liguribus improuiſò adortis caſtra eius, ſimulato timore militem diu continuit; deinde fatigato iam hoſte, à quatuor portis eruptione facta, ſtrauit cepitque Ligures.

Velius præfectus Romanorum, arcem Tarentinorum tenens, miſit ad Haſdrubalem legatos, vti abire ſibi incolumi liceret: ea ſimulatione ad ſecuritatem perductum hoſtem, eruptione facta cecîdit.

Cn. Pompeius circumſeſſos ad Dyrrhachiũ, non tantùm obſidione liberauit ſuos, verùm etiam poſt eruptionem, quam opportuno & loco & tempore fecerat, Cæſarem ad caſtellum, quod duplici munitione inſtructum erat, auidè irrumpentem, exterior ipſe circumfuſus corona obligauit, vt ille inter eos, quos obſidebat, & eos qui extrà circumuenerant, medius, non leue periculum & detrimentum ſenſerit.

Flauius Fimbria in Aſia apud Hildinacum aduerſum filium Mithridatis brachiis à latere ductis, deinde foſſa in fronte percuſſa, quietum in vallo militem tenuit, donec hoſtilis equitatus intraret anguſtias munimentorum, tunc eruptione facta ſex millia eorum cecîdit.

C. Cæſar in Gallia deletis ab Ambiorige Titurij Sabini & Cottæ legatorum copiis, cùm à Q. Cicerone, qui & ipſe oppugnabatur, certior factus, cum duabus legionibus aduentaret, conuerſis hoſtibus metum ſimulauit, militesque in caſtris, quæ ampliora ſolito induſtria fecerat, tenuit: Galli præſumta iam victoria, velut ad prædam caſtrorum tendentes, foſſas implere, & vallum detrahere cœperunt: qua re prœlio aptatos, Cæſar emiſſo repentè vndique milite trucidauit.

Titurius Sabinus, aduerſus Gallorum amplum exercitum continendo militem iuxta munimenta præſtitit

eis ſuſpicionem metuentis: cuius augendæ cauſa perfugam miſit, qui affirmaret exercitum Romanum in deſperatione eſſe, ac fugam cogitare. Barbari oblata victoriæ ſpe concitati, lignis ſarmentiſque ſe onerauerunt, quibus foſſas complerent: ingentique curſu caſtra noſtra in colle poſita petiuerunt, vnde in eos Titurius vniuerſas immiſit copias, multiſque Gallorum cæſis plurimos in deditionem accepit.

Aſculani oppugnaturo oppidum Pompeio, cùm paucos ſenes ægros in muris oſtendiſſent, ob id ſecuros Romanos eruptione facta fugauerunt.

Numantini obſeſſi, ne pro vallo quidem inſtruxerunt aciem, adeóque ſe continuerunt, vt Popilio Lænati fiducia fieret, ſcalis oppidum aggrediendi. Quo deinde ſuſpicante inſidias (quia ne tunc quidem obſiſtebatur) ac ſuos reuocante, eruptione facta auerſos, & deſcendentes adorti ſunt.

CAP. XVIII.

De conſtantia obſeſſorum.

ROMANI aſſidente mœnibus Hannibale oſtentandæ fiduciæ gratia, ſupplementum exercitibus, quos in Hiſpania habebant, diuerſa porta miſerunt.

Idem agrum, in quo caſtra Hannibal habebat, defuncto fortè domino, venalem ad id pretium licendo perduxerunt, quò is ager ante bellum venierat.

Hi dum ab Hannibale obſiderentur, & ipſi obſiderent Capuam, decreuerunt, ne niſi capta ea, reuocaretur inde exercitus.

O SEXTI

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS, STRATEGEMATΩN LIBRI QVARTI

Præfatio.

MVLTA *lectione conquiſitis Strategematibus, & non exiguo ſcrupulo digeſtis, vt promiſſum trium librorum implerem, ſi modò impleui; in hoc exhibebo ea, quæ parum aptè deſcriptioni priorum ad ſpeciem alligata ſubiici videbantur, & erant exempla potius ſtrategicῶn quàm ſtrategemata. Quæ idcirco ſeparaui, quia quamuis clara, diuerſæ tamen erant ſubſtantiæ: ne ſi qui fortè in aliqua ex his incidiſſent, ſimilitudine indoctè prætermiſſa opinarentur: & ſanè velut reſidua expedienda ſunt, in quo ſicut antea, & ipſe ordinem per ſpecies ſeruare conabor.*

CAP. I.

De diſciplina.

PVBLIVS Scipio ad Numantiam, corruptum ſuperiorum ducum ſocordia exercitum correxit, dimiſſo ingenti lixarum numero, redactis ad munus quotidiana exercitatione militibus; quibus cùm frequens iniungeret iter, portare complurium dierum cibaria imperauit, ita vt frigora & imbres pati, vada fluminum

fluminum pedibus traiicere aſſueſceret miles: exprobrante ſubinde Imperatore timiditatem & ignauiam, frangente delicatioris vſus ac parum neceſſaria expeditioni vaſa. Quod maximè nobiliter accidit C. Meuio tribuno, cui dixiſſe traditur Scipio, Mihi pauliſper, tibi & Reipublicæ ſemper nequam eris.

Q. Metellus bello Iugurthino, ſimiliter lapſam militum diſciplinam pari ſeueritate reſtituit, cùm inſuper prohibuiſſet alia carne quàm aſſa elixáve milites vti.

Pyrrhus delectori ſuo fertur dixiſſe, Tu grandes elige, ego eos fortes reddam.

Lucio Flacco & C. Varrone Coſſ. milites primo iureiurando facti ſunt, antè enim ſacramento tantùmmodò à tribunis rogabantur: ceterùm ipſi inter ſe coniurabant ſe fugæ atque formidinis cauſa non abituros: neque ex ordine receſſuros, niſi teli petendi feriendíve hoſtis aut ciuis ſeruandi cauſa.

Scipio Aphricanus, cùm ornatum ſcutum elegantius cuiuſdam vidiſſet, dixit non ſe mirari, quòd tanta cura ornaſſet, in quo plus præſidij, quàm in gladio haberet.

Philippus, cùm primum exercitum conſtitueret, vehiculorum vſum omnibus interdixit, equitibus non amplius quàm ſingulos calones habere permiſit: peditibus autem denis ſingulos, qui molas & funes ferrent in æſtiua exeuntibus, triginta dierum farinam collo portare imperauit.

Caius Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maximè exercitus agmen oneratur, vaſa & cibaria militum in faſciculos aptata furcis impoſuit, ſub quibus & habile onus & facilis requies eſſet: vnde & in prouerbium tractum eſt, Muli Mariani.

Theagenes Athenienſis, cùm exercitum Megaram duceret, petentibus ordines reſpondit, ibi ſe daturum, dein clàm equites præmiſit, eosque hoſtium ſpecie im-

petum in ſocios retorquere iuſſit: quo facto quos tum habebat, tanquam ad hoſtium occurſum præpararentur, permiſit ita ordinare aciem, vt quo quis voluiſſet loco conſiſteret, & cùm inertiſſimus quiſque retrò ſe dediſſet, ſtrenui autem in fronte proſiluiſſent, vt quemque inuenerat ſtantem, ita ad ordines militiæ prouexit.

Lyſander Lacedæmonius, egreſſum via quendam caſtigabat: cui dicenti ad nullius rei rapinam ſe ab agmine receſſiſſe, reſpondit, ne ſpeciem quidem rapturi præbeas volo.

Antigonus, cùm ſuum filium diuertiſſe audiſſet in eius domum, cui tres filiæ inſignes ſpecie eſſent, Audio, inquit, fili, anguſtè habitare te, pluribus dominis domum poſſidentibus, hoſpitium laxius accipe: iuſſoque commigrare edixit, ne quis minor quinquaginta annos natus, hoſpitio matrisfamilias vteretur.

Q. Metellus Coſ. quamuis nulla lege impediretur, quin filium contubernalem perpetuum haberet, maluit tamen eum in ordine merere.

Publius Rutilius Coſ. cùm ſecundum leges in contubernio ſuo filium poſſet habere, in legione militẽ fecit.

T. Scaurus filium, quòd in ſaltu Tridentino loco hoſtibus ceſſerat, in conſpectum ſuum venire vetuit: adoleſcens verecundia ignominiæ preſſus, mortem ſibi conſciuit.

Caſtra antiquitus Romani, ceteræque gentes paſſim per corpora cohortium velut mapalia conſtituere ſoliti erant, cùm ſolos vrbium muros noſſet antiquitas.

Pyrrhus Epirotarum rex, primus totum exercitum ſub eodem vallo continere inſtituit. Romani deinde victo eo in campis Aruſinis, circa vrbem Statuentum caſtris eius potiti, & ordinatione notata paulatim ad hanc vſque metationem quæ nunc effecta eſt, peruenerunt.

P. Naſica in hybernis, quamuis claſſis vſus non eſſet neceſſa-

neceſſarius, ne tamen deſidia miles corrumperetur,aut per otij licentiam ſociis iniuriam inferret, naues ædificare inſtituit.

M. Cato memoriæ tradidit, in furto cõprehenſis inter cõmilitones dextras eſſe præciſas:aut ſi lentius animaduertere voluiſſent in principes, ſanguinem miſſum.

Clearchus dux Lacedæmoniorum exercitui dicebat, Imperatorem potius quàm hoſtem metui debere,ſignificans eos, qui in prœlio dubiam mortem timuiſſent, certum,ſi deſeruiſſent, manere ſupplicium.

Appij Claudij ſententia, ſenatus eos,qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & poſtea remiſſi erant, equites ad peditem redegit, pedites ad leuem armaturam,omnibus extra vallum iuſſis tendere, donec bina hoſtium ſpolia ſinguli referrent.

Otacilius Craſſus Coſ. eos,qui ab Hannibale ſub iugum miſſi redierant, tendere extra vallum iuſſit, vt immuniti aſſueſcerent periculis, & aduerſus hoſtem audentiores fierent.

P.Cornelio Naſica,Decimo Iunio Coſ.qui exercitum deſeruerant damnati, virgis cæſi publicè venierunt.

Domitius Corbulo in Armenia, duas alas & tres cohortes, quæ ad caſtellum initio hoſtibus ceſſerant,extra vallum iuſſit tendere, donec aſſiduo labore & proſperis excurſionibus redimerent ignominiam.

Aurelius Cotta Coſ. cùm ad opus equites neceſſitate cogente iuſſiſſet accedere, eorumque pars detrectaſſet imperium, queſtus apud cenſores, effecit, vt notarentur. A patribus deinde obtinuit, ne eis præterita æra procederent.

Tribuni quoq. plebis de eadem re ad populum pertulerunt,omniumque conſenſu ſtabilita diſciplina eſt.

Q. Metellus Macedonicus,in Hiſpania quinque cohortes,quæ hoſtibus ceſſerant, teſtamentum facere iuſ-

ſas, ad locum recuperandum remiſit: minatus non niſi poſt victoriam receptum iri.

P. Valerio conſuli ſenatus præcepit exercitum ad Sirim victum ducere Serinum, ibique caſtra munire, & hiemem ſub tentoriis exigere.

Senatus, cùm turpiter fugati eius milites eſſent, decreuit, ne auxilia ei ſubmitterentur, niſi captis eius legionibus, quæ Punico bello militiam detrectauerant. at in Siciliam velut relegatis per ſeptem annos ordeum ex ſenatuſconſulto datum eſt.

L. Piſo Titium præfectum cohortis, quòd loco fugitiuis ceſſerat, cincto togæ præciſo, ſoluta tunica, nudis pedibus in principiis quotidie ſtare, dum vigiles venirent, iuſſit, conuiuiisque & balneo abſtinere.

Sylla cohortem & centuriones, quorum ſtationem hoſtis perruperat, galeatos & diſcinctos perſtare in principiis iuſſit.

Domitius Corbulo in Armenia, Æmilio Rufo præfecto equitum, quia hoſtibus ceſſerat, & parum inſtructam armis alam habebat, veſtimenta per lictorem ſcidit: eidemque, vt erat fœdato habitu, perſtare in principiis, donec mitterentur, imperauit.

Atilius Regulus, cùm ex Samnio in Lucernam tranſgrederetur, exercitusque eius obuiis hoſtibus auerſus eſſet, oppoſita cohorte, iuſſit fugientes pro defectoribus cædi.

Cotta Coſ. in Sicilia, in Valerium Nobilem tribunum militum ex gente Valeria virgis animaduertit.

Idem P. Aurelium ſanguine ſibi iunctum, quem obſidioni Lipararum ipſe ad auſpicia repetenda Meſſanam tranſiturus præfecerat, cùm agger incenſus, & capta caſtra eſſent, virgis cæſum in numerum gregalium peditum referri, & muneribus fungi iuſſit.

Fuluius Flaccus Cenſor Fuluium fratrem ſuum, quia legio-

legionem,in qua tribunus militum erat,iniuſſu conſulis dimiſerat, à ſenatu mouit.

M. Cato ab hoſtili littore, in quo per aliquot dies manſerat,cùm tradito profectionis ſigno claſſem ſoluiſſet, & relictus è militibus quidã alta voce & geſtu expoſtularet,vti tolleretur, circũacta ad littus vniuerſa claſſe comprehenſum ſupplicio affici iuſſit; & quẽ occiſuri per ignominiam hoſtes fuerant,exemplo potius impendit.

Appius Claudius ex his, qui loco ceſſerant,decimum quemque militem,ſorte ductum,fuſte percuſſit.

Fabius Rullus Coſ. ex duabus legionibus, quæ loco ceſſerant, ſorte ductos in conſpectu militum ſecuri percuſſit.

Aquirius ternos ex centuriis,quorum ſtatio ab hoſte perrupta erat, ſecuri percuſſit.

M.Antonius, cùm agger ab hoſtibus incenſus eſſet, ex his qui in opere fuerant,duarum cohortium militem decimauit,& in ſingulos ex his centuriones animaduertit, legatum cum ignominia dimiſit, reliquis ex legione ordeum dari iuſſit.

In legionem, quæ Regium oppidum iniuſſu ducis diruerat, animaduerſum eſt, ita vt quatuor millia tradita cuſtodiæ necarentur. Præterea ſenatuſconſulto cautum eſt,ne quem ex iis ſepelire vel lugere fas eſſet.

L.Papyrius Curſor dictator Fabium Rutilium,magiſtrum equitum, quòd aduerſus edictum eius, quamuis proſperè pugnauerat, virgis popoſcit cæſum, ſecuri percuſſurus: nec contentioni aut precibus militum conceſſit animaduerſionem, eumque profugientem Romam perſecutus eſt: nec ibi quidem remiſſo prius ſupplicij metu, quàm ad genua eius,& Fabius cum patre prouolueretur, ac pariter ſenatus ac populus rogarent.

Manlius,cui Imperioſo poſtea cognomẽ fuit,filium, quòd is contra edictum patris cum hoſte pugnauerat,

quamuis victorem, in conſpectu exercitus virgis cæſum ſecuri percuſſit.

Manlius filius, exercitu pro ſe aduerſus patrem ſeditionem parante, negauit tanti eſſe quenquam, vt propter illum diſciplina corrumperetur, & obtinuit, vt ipſum puniri paterentur.

Q. Fabius Maximus transfugarum dexteras præcîdit.

M. Curio Coſ. bello Dardanico, circa Dirrhachium, cùm ex quinque legionibus vna, ſeditione facta, militiam detrectaſſet, ſecuturamque ſe temeritatem ducis in expeditionem aſperam & inſidioſam negaſſet, quatuor legiones eduxit armatas, & conſiſtere omnibus, detectis armis velut in acie, iuſſit; poſt hæc ſeditioſam legionem inermem procedere, diſcinctamque in conſpectu armati exercitus, ſtramenta coëgit ſecare: poſtero autem die ſimiliter foſſam diſcinctos milites facere, nullisque precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne ſigna eius ſubmitteret, nomenque aboleret, milites autem in ſupplementum ceterarum legionum diſtribueret.

Q. Fuluio, Appio Claudio Coſ. milites ex pugna Cannenſi in Siciliam à Senatu relegati poſtulauerunt à Coſ. M. Marcello, vt in prœlium ducerentur, ille Senatum conſuluit: ſenatus negauit ſibi placere cõmitti his Rempublicam, quam deſeruiſſent: Marcello tamen permiſit facere quod videretur, dum ne quis eorum munere vacaret, néve donaretur, néve quod præmium ferret, aut in Italiam reportaretur, dum Pœni in ea fuiſſent.

M. Salinator conſularis damnatus eſt à populò, quòd prædam non æqualiter diuiſerat militibus.

Cùm ab Liguribus in prœlio Q. Petilius Coſ. interfectus eſſet, decreuit ſenatus, vti ea legio, in cuius acie Coſ. erat occiſus, tota infrequens referretur, ſtipendium ei annuum non daretur, æraque reſcinderentur.

CAP.

Cap. II.
De effectu diſciplinæ.

Brvti & Caſſij exercitus, memoriæ proditum eſt, bello ciuili cùm vnà per Macedoniam iter facerent, priorque Brutus ad fluuium, in quo pontem iungi oportebat, perueniſſet, Caſſij tamen exercitum & in efficiendo ponte, & in tranſitu maturando præceſſiſſe: qui vigor diſciplinæ effecit, ne non ſolùm in operibus, verùm etiam in ſumma belli præſtarent Caſſiani Brutianis.

C. Marius, cùm facultatem eligendi exercitus haberet, ex duobus, qui ſub Rutilio, & qui ſub Metello, ac poſtea ſub ſeipſo meruerant, Rutilianum quendam minorem, qui certioris diſciplinæ arbitrabatur, præoptauit.

Domitius Corbulo, duabus legionibus & pauciſſimis auxiliis diſciplina correcta Parthos ſuſtinuit.

Alexander Macedo quadraginta millibus hominum, iam inde à Philippo patre diſciplinæ aſſuefactis, orbem terrarum aggreſſus, innumeras hoſtium copias vicit.

Cyrus bello aduerſus Perſas, quatuordecim millibus armatorum immenſas difficultates ſuperauit.

Epaminundas dux Thebanorum, quatuor millibus hominum, ex quibus quadringenti tantùm equites erãt, Lacedæmoniorum exercitum vigintiquatuor millium peditum, equitum mille ſexcentorum vicit.

A quatuordecim millibus Græcorum, qui numerus in auxiliis Cyri aduerſus Artaxerxem fuit, centum millia Barbarorum, prœlio ſuperata ſunt.

Eadem Græcorum 14. millia, prœlio amiſſis ducibus, reditus ſui cura vni ex corpore ſuo Xenophonti Athenienſi demandata, per iniqua & incognita loca, incolumia reuerſa ſunt.

Xerxes à trecentis Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus, cùm vix eos confeciſſet, hoc ſe deceptum

aiebat, quòd multos quidem homines haberet, viros autem diſciplinæ tenaces nullos.

Cap. III.
De continentia.

MARCVM Catonem vino eodem, quo remiges, contentum eſſe traditur.

Fabricius, cùm Cyneas legatus Epirotarum grande pondus auri dono ei daret, non accepto eo, dixit, Malle ſe habentibus id imperare, quàm habere.

Attilius Regulus, cùm ſummis rebus præfuiſſet, adeò pauper fuit, vt ſe, coniugem, liberosque toleraret agello, qui colebatur per vnum villicum, cuius audita morte, ſcripſit ſenatui de ſucceſſore, deſtitutis rebus obitu ſerui neceſſariam eſſe præſentiam ſuam.

Cn. Scipio, poſt res proſperè geſtas in Hiſpania, in ſumma paupertate deceſſit, nec ea quidem relicta pecunia, quæ ſufficeret in dotem filiarum, quas ob inopiam publicè dotauit ſenatus.

Idem præſtiterunt Athenienſes filiis Ariſtidis, poſt ampliſſimarum rerum adminiſtrationem, in maxima paupertate defuncti.

Epaminundas dux Thebanorum tantæ abſtinentiæ fuit, vt in ſupellectili eius, præter ahenum & veru vnicum nihil inueniretur.

Hannibal ſurgere de nocte ſolitus, ante noctem non requieſcebat, crepuſculo demum ad cœnam vacabat: neque amplius, quàm duobus lectis diſcumbebatur apud eum.

Idem, cùm ſub Haſdrubale Imperatore militare plerumque ſuper nudam humum ſagulo tectus, ſomnos capiebat.

Æmilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantem, accepto pane veſci ſolitum.

Idem

Idem & de Alexandro Macedone dicitur.

Maſiniſſam, nonageſimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculum ſtantem, vel ambulantem capere ſolitum cibos legimus.

C.Curius, cùm victis ab eo Sabinis, ex Senatuſconſulto ampliaretur ei modus agri, quem conſummati milites accipiebant, gregaliũ portione contentus fuit: malum ciuem dicens, cui non eſſet id, quod ceteris ſatis.

Vniuerſi quoque exercitus notabilis ſæpè fuit continentia, ſicuti eius, qui ſub M.Scauro meruit: namque memoriæ tradidit Scaurus, pomiferam arborem, quam in pede caſtrorum fuerat complexa metatio, poſtero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

Auſpiciis Imperatoris Cæſaris Domitiani Auguſti, Germanico bello, quod Iulius Ciuilis in Gallia mouerat, Lingonum opulentiſſima ciuitas, quæ ad Ciuilem deſciuerat, cùm adueniente exercitu Cæſaris populationem timeret, quod contra expectationem inuiolata, nihil ex rebus ſuis amiſerat, ad obſequium redacta ſeptuaginta millia armatorum tradidit ei.

L.Mummius, qui Corintho capta non Italiam ſolùm, ſed etiam prouinciam tabulis ſtatuiſque exornauit, adeò nihil ex tantis manubiis in ſuum conuertit, vt filiam eius inopem ſenatus ex publico dotauerit.

CAP. IIII.
De iuſtitia.

CAMILLO Phaliſcos obſidenti, ludimagiſter liberos Phaliſcorum, tanquã ambulandi cauſſa extra murum eductos, tradidit, dicens repetendis eis obſidibus neceſſariò ciuitatem imperata facturam. Camillus non ſolùm ſpreuit perfidiam, ſed & reſtrictis poſt terga manibus magiſtrum virgis agendũ ad parentes tradidit pueris, adeptus beneficio victoriam, quã fraude nõ concupierat.

cupierat. Nam Phaliſci ob hanc iuſtitiam ſponte ei ſe dediderunt.

Ad Fabricium ducem Romanorum medicus Pyrrhi Epirotarum regis peruenit, pollicitusque eſt daturum ſe Pyrrho venenum, ſi merces ſibi, in qua operæ pretium foret, conſtitueretur. Quo facinore Fabricius egere victoriam ſuam non arbitratus, regi medicum detexit: atque ea fide meruit, vt ad appetendam amicitiam Romanorum compelleret Pyrrhum.

Cap. v.
De conſtantia.

CN. Pompeius minantibus direpturos pecuniam militibus, quæ in triumpho ferretur, Seruilio & Glaucia cohortantibus, vt diuideret eam, ne ſeditio fieret, affirmauit non triumphaturum ſe, ſed potius moriturum, quàm licentiæ militũ ſuccumberet: caſtigatiſq. oratione graui laureatos faſces obiecit, vt ab illorũ inciperẽt direptione, eaq́ inuidia redegit eos ad modeſtiam.

C. Cæſar ſeditione in tumultu ciuilium armorum, ac tum maximè tumentibus animis legionem totam exauctorauit, ducibus ſeditionis ſecuri percuſſis: mox eos, quos exauctorauerat, ignominiam deprecantes reſtituit, & optimos milites habuit.

Poſthumius conſularis cohortatus ſuos, cùm interrogatus eſſet à militibus, quid imperaret, dixit, vt ſe imitarentur: & arrepto ſigno hoſtes primus inuaſit, quem ſecuti, victoriam adepti ſunt.

L. Marcellus, cũ in manus Gallorũ imprudens incidiſſet, circumſpiciẽdæ regionis, qua euaderet, cauſa, equum in orbem flexit: deinde cùm omnia eſſe infeſta vidiſſet, precatus Deos in medios hoſtes irrupit; quibus inopinata audacia perculſis, ducem quoq. eorũ trucidauit, atque vbi ſpes ſalutis vix ſuperfuerat, inde opima retulit ſpolia.

L. Paulus

L. Paulus amiſſo ad Cannas exercitu, offerente equum Lentulo, quo fugeret, ſupereſſe cladi, (quanquam non per ipſum contractæ) noluit, ſed in eo ſaxo, cui ſe vulneratus acclinauerat, perſedit, donec ab hoſtibus oppreſſus confoderetur.

Varro collega eius vel maiore conſtantia poſt eandem cladem vixit, gratiæque ei à ſenatu & populo actæ ſunt, quòd non deſperaſſet de repub. Non autem vitæ cupiditate, ſed Reipublicæ amore ſe ſuperfuiſſe reliquo ætatis ſuæ tempore, approbauit. Nam & barbam capillumque ſubmiſit, & poſtea nunquam recubans cibum cepit, honoribusq. cùm ei deferrentur à populo, renuntiauit, dicens felicioribus magiſtratibus Reipublicæ opus eſſe.

Sempronius Tuditanus, & C. Octauius Tribunus militum omnibus fuſis ad Cannas, cùm in minoribus caſtris circumſederentur, ſuaſerunt commilitonibus, vt ſtringerent gladios, vt per hoſtium præſidia erumperent ſecum, id ſibi eſſe animi, etiam ſi nemini ad erumpendum audacia fuiſſet. de cũctantibus duodecim omnino equitibus vel peditibus, qui comitari ſuſtinuerant repertis, incolumes Canuſium peruenerunt.

C. Fonteius Craſſus in Hiſpania, cum tribus millibus hominum prædatum profectus, locoq. iniquo circumuentus ab Haſdrubale ad primos tantùm ordines relatò conſilio, incipiente nocte, (quo tempore minimè expectabatur) per ſtationes hoſtium erupit.

P. Decius Tribunus militum, bello Samnitico, Cornelio conſuli iniquis locis deprehenſo ab hoſtibus, ſuaſit, vt ad occupandum collem, qui in propinquo erat, modicam manum mitteret, ſeque ducem his, qui mittebantur obtulit: auocatus in diuerſa hoſtis emiſit conſulem: Decium autem cinxit obſeditque: illas quoque anguſtias, nocte eruptione facta, cùm eluctatus eſſet Decius, incolumis cum militibus conſuli acceſſit.

Idem

Idem fecit ſub Attilio Calatino conſule,is,cuius variè traditur nomen. Alij Laberium,nonnulli Q.Cædicium, plurimi Calpurnium Flammam vocitatum ſcripſerunt. Hi cùm demiſſum in eam vallem videret exercitum, cuius latera omnia ſuperiora hoſtis inſederat, depopoſcit,& accepit à cõſule trecentos milites,quos hortatus, vt virtute ſua exercitum ſeruarent, in mediam vallem decurrit:ad opprimendos eos vndique deſcendit hoſtis, longoque & aſpero prœlio retentus,occaſionem conſuli ad extrahendum exercitum dedit.

C.Cæſar aduerſus Germanos & regem Arioniſtum pugnaturus,confuſis eorum animis, pro concione dixit, nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis vſurum: quo aſſecutus eſt, vt & decumani tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio concitarentur, &cæteri pudore, ne penes alios gloria virtutis eſſet.

Lacedæmonius quidã nobilis, Philippo denuntiante multis ſe prohibiturũ, niſi ciuitas ſibi traderetur, Num, inquit, & pro patria mori nos prohibebit?

Leonidas Lacedæmonius, cùm dicerentur Perſæ ſagittarum multitudine nubes eſſe facturi, fertur dixiſſe, Melius in vmbra propugnabimus.

Cælius prætor vrbanus, cùm ei ius dicenti picus in capite inſediſſet,& aruſpices reſpondiſſent, dimiſſa aue, hoſtium victoriam fore: necata, populum Romanum ſuperiorem, ac Cælium cum familia periturum, auem occîdit,qua occiſa, noſtro exercitu vincente, ipſe cum quatuordecim Cæliis ex eadem familia in prœlio eſt occiſus: hunc quidam non Cælium, ſed Lælium fuiſſe, & Lælios,non Cælios periſſe credunt.

Publius Decius primò pater, poſtea filius, in magiſtratu ſe pro Republica deuouerunt, admiſſiſque in hoſtem equis, adepti victoriam patriæ contulerunt.

P.Craſſus,cùm bellum aduerſus Ariſtonicum in Aſia gerens,

gerens, inter Æliam & Myrinam in hoſtium copias incidiſſet, viuuſque abduceretur, execratus in conſule Romano captiuitatem, virga qua ad equum erat vſus, Thraci (à quo tenebatur) oculum eruit, atque ab eo per dolorem concitato tranſuerberatus, dedecus ſeruitutis, vt voluerat, effugit.

M. Cato Cenſorij filius, in acie decidente equo prolapſus, cùm ſe recollegiſſet, animaduertiſſetque gladium excidiſſe vagina, veritus ignominiam rediit in hoſtem: ex eoque aliquot vulneribus recuperato gladio, demum reuerſus eſt ad ſuos.

Petilini à Pœnis obſeſſi, parentes & liberos propter inopiam eiecerunt: ipſi coriis madefactis, & igne ſiccatis, foliiſque arborum & omni genere animalium vitam trahentes vndecim menſes, obſidionem tolerauerunt.

Hiſpani cùm Fabreſcenſe omnia eadem paſſi ſunt, nec oppidum Herculeio tradiderunt.

Caſilini obſidente Hannibale tantam inopiam perpeſſi ſunt, vt centum denariis murem væniſſe, proditum memoriæ ſit, eiuſque venditorem fame periiſſe, emtorem autem vixiſſe: fidem tamen ſeruare Romanis perſeuerauerunt.

Cyzicum cùm oppugnaret Mithridates, captiuos eius vrbis produxit, oſtenditque obſeſſis, arbitratus futurum, vt miſeratione ſuorum compelleret ad deditionem oppidanos: at illi cohortati ad patiendum fortiter mortem captiuos, ſeruare Romanis fidem perſeuerauerunt.

Æginenſes, cùm à Viatotis liberi & coniuges cæderentur, præoptauerunt ſpectare ſupplicia pignorum ſuorum, quàm à Romanis deficere.

Numantini, ne ſe dederent, fame mori præfixis foribus domuum ſuarum maluerunt.

CAP.

Cap. VI.
De affectu & moderatione.

QVINTVS Fabius hortante filio, vt locum idoneum paucorum iactura caperet, Vis ne, inquit, tu ex illis paucis eſſe?

Xenophon, cùm equo veheretur, & pedites iugum quoddam occupare iuſſiſſet, vnum ex eis obmurmurantem, quòd diceret, facilè tam laborioſa ſedentem imperare, deſiliit, & gregalem equo impoſuit, curſúque ipſe pedeſtri ad deſtinatũ iugum contendens peruenit; cuius facti ruborem cùm perpeti miles non poſſet, irridentibus commilitonibus ſponte deſcendit. Xenophontem vix vniuerſi perpulerunt, vt conſcenderet equum, & laborem ſuum in neceſſaria duci munera reſeruaret.

Alexander, cùm hieme duceret exercitum, reſidens ad ignem recognoſcere prætereuntes copias cœpit, cumque conſpexiſſet quendam propè exanimatum frigore, conſidere loco ſuo iuſſit: dixitque ei, Si in Perſis natus eſſes, in regia ſella reſediſſe tibi capitale foret, in Macedonia nato conceditur.

Diuus Auguſtus Veſpaſianus, cùm quendam adoleſcentem honeſtè natum militiæ inhabilem, anguſtiarum rei familiaris cauſa deductum ad longiorem ordinem reſciſſet, cenſu conſtituto, honeſta miſſione exauctorauit.

Cap. VII.
De variis conſiliis.

CÆSAR dicebat, idem eſſe ſibi conſilium aduerſus hoſtem, quod pleriſque medicis contra vitia corporum, fame potius quàm ferro ſuperandi.

Domitius Corbulo dolabra, id eſt, operibus hoſtem vincendum eſſe dicebat.

L. Paulus Imperatorem ſenem moribus dicebat eſſe oportere, ſignificans moderatiora ſequenda conſilia.

Scipio Aphricanus fertur dixiſſe; cùm eum parum quidam pugnacem dicerent; Imperatorem me mater, non bellatorem peperit.

C. Marius Theutono prouocanti eum & poſtulanti vt prodiret, reſpondit, Si cupidus mortis eſſet, laqueo eum vitam poſſe finire: cumque demonſtraret ei gladiatorem contemtæ ſtaturæ & propè exactæ ætatis, obiecit ei, dixitque, Si eum ſuperaſſet, cum victore congreſſurum.

Q. Sertorius experimento didicerat, ſe imparem vniuerſo Romanorum exercitui, quod vt Barbaros quoque inconſultè pugnam depoſcentes doceret, adductis in conſpectum duobus equis, eorum præualido alteri, alteri admodum exili, duos admonuit iuuenes ſimiliter affectos, robuſtum & gracilem: robuſtiori imperauit equi exilis vniuerſam caudam abrumpere: gracili autem valentioris per ſingulos pilos vellere: cumque gracili ſucceſſiſſet, quod imperatum erat, validiſſimus cùm infirmi equi cauda ſine effectu luctaretur, Iam, inquit Sertorius, naturam Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum oſtendi milites: inſuperabiles ſunt vniuerſas aggredienti; eos lacerabit & carpet qui per partes attentauerit.

Valerius Leuinus Coſ. cùm intra caſtra ſua exploratorem hoſtium deprehendiſſet, magnamque copiarum ſuarum fiduciam haberet, circumduci eum iuſſit, terrendique hoſtis cauſſa exercitus ſuos viſendos ſpeculatoribus eorum, quoties voluiſſent, patere.

Cælius Primipilaris, qui in Germania poſt Varianam cladem obſeſſis noſtris pro duce fuit, veritus, ne Barbari ligna, quæ congeſta erant, vallo admouerent, & caſtra eius incenderent, ſimulata lignorum inopia, miſſis vn-

dique, qui ea furarentur, effecit, vt Germani vniuerſos truncos amolirentur.

Cn. Scipio bello nauali amphoras pice & teda plenas, in hoſtium claſſem iaculatus eſt, quarum iactus & pondere foret noxius, vt diffundendo quæ continuerant, alimentum præſtarent incendio.

Hannibal regi Antiocho monſtrauit, vt in hoſtium claſſem vaſcula iacularetur viperis plena, quarum metu perterriti milites à dimicatione & nauticis miniſteriis impedirentur.

Idem fecit iam cedente claſſe ſua Pruſias.

Marcus Porcius, impetu in claſſem hoſtium cùm tranſiluiſſet, deturbatis ex ea Pœnis, eorumque armis, & inſignibus inter ſuos diſtributis, multas naues hoſtium, quos ſociali habitu fefellerat, merſit.

Athenienſes, cùm ſubinde à Lacedæmoniis infeſtarentur, diebus feſtis, quos ſacros Mineruæ extra vrbem celebrabant, omnem quidem colentium imitationem expreſſerunt, armis tantùm veſte celatis: peracto ritu ſuo, non ſtatim Athenas reuerſi, ſed protinus inde raptim acto Lacedæmonem verſus agmine, eo tempore, quo minimè timebantur, agrum hoſtium, quibus ſubinde prædæ fuerant, vltro depopulati ſunt.

Caſſius onerarias naues, non magni ad alia vſus, accenſas, opportuno vento in claſſem hoſtium miſit, & incendio eam conſumſit.

M. Liuius fuſo Haſdrubale, hortantibus eum quibuſdam, vt hoſtem ad internecionem perſequeretur, reſpondit: Aliqui & ſuperſint, qui de victoria noſtra hoſtibus nuntient.

Scipio Aphricanus dicere ſolitus eſt, hoſti non ſolùm dandam eſſe viam fugiendi, ſed etiam muniendam.

Pericles Athenienſis affirmauit incolumes futuros hoſtes, ſi deponerent ferrum: eiusque obſecutos conditionibus

tionibus, vniuerſos qui in ſagulis ferreas fibulas habuiſſent, interfici iuſſit.

Haſdrubal ſubigendorum Numidarum cauſa ingreſſus fines eorum, reſiſtere parantibus affirmauit, ad capiendos ſe veniſſe elephantos, quibus ferax eſt Numidia: vt hoc permitterent, poſcentibus ſecuritatem promiſit, & ex ea perſuaſione auocatos adortus ſub leges redegit.

Alcetas Lacedæmonius, vt Thebanorum commeatum faciliùs ex inopinato aggrederetur, in occulto paratis nauibus, tanquam vnam omnino haberet triremem, vicibus in ea remigem exercebat: quodam deinde tempore omnes naues in Thebanos tranſnauigantes immiſit, & commeatibus eorum potitus eſt.

Ptolomæus aduerſus Perdicam exercitu præualentem ipſe inualidus, omne pecudum genus, religatis ad tergum quæ traherent carpentis, agendum per paucos curauit equites: ipſe prægreſſus cum copiis, quas habebat, effecit, vt puluis, quem pecora excitauerant, ſpeciem magni ſequentis exercitus moueret, cuius expectatione territum vicit hoſtem.

Myrodines Athenienſis aduerſus Thebanos equitatu præualentes pugnaturus, in campis ſuos edocuit, manentibus eſſe ſpem aliquam ſalutis, cedentibus autem pernitioſiſſimum: qua ratione confirmatis militibus, victoriam conſecutus eſt.

L. Pinarius in Sicilia præſidio Hennæ præpoſitus, claues portarum, quas penes ſe habebat, repoſcentibus magiſtratibus Hennenſium; quòd ſuſpectos eos tanquam tranſitionem ad Pœnum pararent, habebat, petiit vnius noctis ad deliberationem ſpacium: indicataque militibus fraude Græcorum, cùm præcepiſſet, vt parati poſtera die ſignum expectarent, prima luce aſſiſtentibus militibus redditurum ſe claues dixit, ſi idem omnes

Hennenſes cenſuiſſent: ob eam cauſam vniuerſa multitudine conuocata in theatrum, & idem flagitante, manifeſta deficiendi voluntate, ſigno militibus dato vniuerſos Hennenſes cecîdit.

Iphicrates dux Athenienſium, claſſem ſuam hoſtili habitu inſtruxit, & ad eos, quos ſuſpectos habebat inuectus, cùm effuſo ſtudio exciperetur, deprehenſa eorum perfidia, oppidum diripuit.

Tigracus, cùm edixiſſet futurum, vt ex Volonum numero, fortibus libertatem daret, ignauos crucibus affigeret, & quatuor millia ex his, quia ſegniùs pugnauerant, metu pœnæ in quendam munitum collem coiſſent, miſit qui eis dicerent, totum ſibi exercitum Volonum viciſſe videri, quòd hoſtes fugiſſent: & ſic eos, & ſua fide, & ipſorum metu exolutos recepit.

Hannibal poſt prœlium, quo ingentem cladem ad Thraſymenum Romani acceperunt, cùm ſex millia hoſtium, interpoſita pactione, in poteſtatem ſuam redegiſſet, ſocios Latini nominis, benignè in ciuitates ſuas dimiſit, dictitans ſe Italiæ liberandæ cauſa bellum gerere, eorumq́. opera aliquot populos in deditionem accepit.

Mago cùm Locri obſiderentur à Criſpino, claſſis noſtræ præfecto, diffudit ad Romana caſtra rumorem, Hannibalem cæſo Marcello ad liberandos obſidione Locros venire. clàm deinde equites emiſſos, iuſſit à montibus, qui in conſpectu erant, ſe oſtendere: quo facto effecit, vt Criſpinus Hannibalem adeſſe ratus, conſcenderet naues, ac fugeret.

Scipio Æmilianus ad Numantiam, omnibus non cohortibus tantùm, ſed centuriis ſagittarios & funditores interpoſuit.

Pelopidas Thebanus, cùm à Theſſalis in fugam verſus, flumen in quo tumultuarium fecerat pontem liberaſſet, ne ſequentibus hoſtibus idem tranſitus manceret,

ret, nouiſſimo agmini præcepit, incenderent pontem.

Romani, cùm Campanis equitibus nullo modo pares eſſent; Q. Neuius Centorio in exercitu Fuluij Flacci Procoſ. excogitauit, vt delectos ex toto exercitu, qui velociſſimi videbantur, & mediocris ſtaturæ erant parmulis non amplis, & galericulis gladiiſque, ac ſeptenis ſingulos haſtis quaternorũ circiter pedum armare, eoſque adiunctos equitibus, iuberet vſque ad mœnia prouehi: deinde ibi poſitis noſtris equitibus incipere inter hoſtium equitatum prœliari: quo facto, vehementer & ipſi Campani afflicti ſunt, & maximè equi eorum, quibus turbatis prona noſtris victoria fuit.

P. Scipio in Lydia, cùm die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum Antiochi videret, nec homines tantùm aut equos deficere, verùm arcus quoque madentibus neruis inhabiles factos, exhortatus eſt fratrem, vt poſtero, quamuis religioſo die, committeretur prœlium: quam ſententiam ſecuta victoria eſt.

Catonem vaſtantem Hiſpaniam, legati Ilergetum, qui ſociorum populus erat, adierunt, orauerúntque auxilia: ille ne aut abnegato adiutorio ſocios alienaret, aut diducto exercitu vires minueret, tertiam partem militum cibaria parare, & naues aſcendere iuſſit, dato præcepto, vt cauſati ventos, retro redirent: præcedens interim aduentantis auxilij rumor, vt Ilergetum excitauit animos, ita hoſtium conſilia diſcuſſit.

C. Cæſar, cùm in partibus Pompeianis magna equitum Romanorum eſſet manus, eaque armorum ſcientia milites conficeret, ora oculoſque eorum gladiis peti iuſſit, & ſic aduerſam faciem cædere coëgit.

Vaccei, cùm à Sempronio Graccho collatis ſignis vrgerentur, vniuerſas copias cinxere plauſtris, quæ impleuerant fortiſſimis viris, muliebri veſte tectis. Sempronium quoque, tanquam aduerſus fœminas, audentius

ad obſidendos hoſtes conſurgentem, hi qui in plauſtris erant aggreſſi, fugauerunt.

Eumenes Sardianus ex ſucceſſoribus Alexandri, in caſtello quodam clauſus, quo exercere equos non poterat, certis quotidie horis ita ſuſpendebat, vt poſterioribus pedibus innixi, prioribus alleuatis, cùm naturalem aſſiſtendi appetunt conſuetudinem, ad ſudorem vndique crura iactarent.

M. Cato, pollicentibus Barbaris duces itinerum, & inſuper præſidium, ſi magna ſumma eis promitteretur, non dubitauit polliceri: quia aut victoribus ex ſpoliis hoſtilibus poterat dare, aut interfectis exoluebatur promiſſio.

Q. Maximus transfugere ad hoſtes volentem Statilium nobilem claræ operæ equitem, vocari ad ſe iuſſit: eique excuſauit, quòd inuidia commilitonum, virtutes illius ad id tempus ignoraſſet. Tum donato ei equo, pecuniam inſuper largitus, obtinuit, vt quem ex conſcientia trepidum accerſierat, lætum dimitteret, & ex dubio in reliquum non minus fidentem, quàm fortem haberet equitem.

Philippus, cùm audiſſet Pythiam quendam bonum pugnatorem, alienatum ſibi, quòd tres filias inops vix aleret, nec à rege adiuuaretur, monentibus quibuſdam vti eum caueret: Quid ſi, inquit, partem ægram corporis haberem, abſcinderem potius, quàm curarem? deinde familiariter ſecreto elicitum Pythiam, accepta difficultate neceſſitatum domeſticarum, pecunia inſtruxit: ac meliorem fideliorem que habuit, quàm habuerat, antequam offenderet.

T. Quintius Criſpinus, poſt infauſtam aduerſus Pœnos dimicationem, qua collegam Marcellum amiſerat, cùm comperiſſet potitum annulo interfecti Hannibalem, literas circa municipia totius Italiæ dimiſit, ne crederent

derent

derent epiſtolis, ſi quæ Marcelli annulo obſignatæ perferrentur: monitione conſecutus, vt Salapia, & aliæ vrbes fruſtrà Hannibalis dolis tentarentur.

1 Poſt Cannenſem cladem, perculſis ita Romanorum animis, vt pars magna reliquiarum nobiliſſimis auctoribus deſerendæ Italiæ iniret conſilium, Publius Scipio adoleſcens admodum, impetu facto, in eo ipſo, in quo talia agitabantur cœtu, pronunciauit, manu ſe ſua interfecturum, niſi qui iuraſſet, non eſſe ſibi mentem deſtituendæ Reipublicæ: cumque ipſe ſe primus religione tali obligaſſet, ſtricto gladio mortem vni ex proximis minatus, niſi acciperet ſacramentum: illum metu, cæteros etiam exemplo coëgit ad iurandum.

Volſcorum caſtra cùm propè à virgultis ſiluaque poſita eſſent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem, vſque in vallum perferre poterant, incendit, & ſic aduerſarios exuit caſtris.

Publius Craſſus bello ſociali eodem modo propè cum copiis omnibus interceptus eſt.

Quintus Metellus in Hiſpania caſtra moturus, cùm in agmine milites continerent ſe intra caſtra, Hermocrates detentos eos, poſtero die habilioribus iam ſuis tradidit, bellumque confecit.

Milciades, cùm ingentem Perſarum multitudinem apud Marathonem fudiſſet, Athenienſes circa gratulationem morantes, compulit, vt feſtinarent ad opem vrbi ferendam, quam claſſis Perſarum petebat: cumq. præcurriſſet impleſſetque mœnia armatis, Perſæ rati ingentem eſſe numerum Athenienſium, & alio milite apud Marathonem pugnatum, alium pro muris ſuis opponi, circumactis extemplò nauibus Aſiam repetierunt.

Piſiſtratus Athenienſis, cùm excepiſſet Megarenſium claſſem, qua illi ad Eleuſin noctu applicuerant, vt operatas Cereris ſacro fœminas Athenienſium raperent: ma-

gnaque edita cæde eorum vltus eſſet ſuos, eadem quæ ceperat nauigia Athenienſi milite compleuit, quibuſdam matronis habitu captiuarum in conſpectu locatis: qua facie decepti Megarenſes, tanquam ſuis, & cum ſucceſſu renauigantibus effuſi obuij, inermesque, rurſus oppreſſi ſunt.

Conon dux Athenienſium, victa claſſe Perſarum apud inſulam Cypron, milites ſuos captiuis armis induit, & iiſdem Barbarorum nauibus ad hoſtem nauigauit in Pamphiliam apud flumē Eurymedonta. Perſæ, quia & nauigia & habitum ſuperſtantium agnoſcerent, nihil cauerunt: ſubitò itaque oppreſſi, eodem die, & nauali & pedeſtri prœlio victi ſunt.

FINIS.

ÆLIANI
DE
INSTRVENDIS ACIEBVS
OPVS,
AD DIVVM HADRIANVM:
A
THEODORO THESSALONICENSE
Latinum factum & Antonio Panormitæ
Alphonſi regis præceptori dicatum.

ÆLIANI
DE
INSTRVENDIS ACIEBVS
OPVS,
AD DIVVM HADRIANVM:
A
THEODORO THESSALONICENSE
Latinum factum, & Antonio Panormitæ
Alphonſi regis præceptori dicatum.

Præfatio.

SCIENTIAM *Græcis acierum inſtruendarum ſolitam, diue Hadriane, quam ab Homeri vſque temporibus ſumpſiſſe initium certum eſt, literis complures mandauerunt auctores ſuperiores, qui parum eam quam nos habere in rebus mathematicis credimur, diſciplinam tenuere. Quamobrem, pace omnium dixerim, ita perſuaſus, de hac eadem tractare ſcientia volui, vt poſteros noſtra potius, quàm illorum antiquorum præcepta lecturos conſiderem: tamen quòd Romanam huiuſcemodi rei facultatem ac peritiam, vt verum fatear, ignorarem, diu dubitaui, an rem repetere in vſumq́; reuocare deberem, iam lapſam, deſitam, & forſan minimè propterea vtilem, ob eam doctrinam, quam tui Romani inuenere: ſed cùm ad diuum Neruam patrem tuum ſalutandi viſendíque gratia Formias veniſſem, diéſque nonnullos apud Frontinum virum conſularem inſignem,*

ſignem, & rei militaris peritum, diuerterem, intellexi ſanè non minus ſtudij ab eo ipſo Græcè impendi, quàm Romanæ ſcientiæ militari, atque ita negligendum: prætereà quòd de acierum inſtructione more Græcorum docere non cenſui, ratus ſcilicet nunquam apud Frontinum poſſe id ſtudium ſeruari, niſi haud deterius eo genere ordinandi, quod Romani exercent, haberetur. Formam igitur operis, quam notaueram quidem aliquando literis, ſed nunquam edere auſus ſum, propter tuam ſummam peritiam & virtutem, qua facilè omnes, qui copiis vnquam imperauerint antecellis, modò perficiendam expoliendámque repetij ea cum diligentia, vt præ omnibus veterum auctorum Græcorum operibus poſſet meo iudicio comprobari. Nam dilucidè quidem ordinatéque expoſitionis ratione futurum ita affirmauerim, vt qui opus hoc legant, longè & plenius poſſint doceri & facilius, quàm ex iis, quæ antiquiores reliquerunt: ſed quanquam hoc ita eſt, tamen non ſine pudore ſummáque retractione mittere opus militare ad te poteram, tam multorum magnorúmque bellorum magiſtrum atque Imperatorem: haud enim fieri poteſt, quin hæc tenuiora videantur, ſi cum tuis conferri volueris. At ſi, vt peregrinam ſcientiam & rationum elegantiuſculam quandam legeris commentationem, credo nonnihil capies delectationis, præſertim ſi in his vel Alexandri Macedonis ingenium ac ſtudium militare contempleris. Summas autem & veluti capita eorum, quæ explicantur, præpoſui omnium, vt quando per tuas occupationes minus plura legere liceat,

paucis

paucis quæ liber continet, intelligere poſſes, & quæ placuerit, legere, facilè ſine vlla iactura temporis inuenires.

PRIMVS omnium, quos nouerimus, pöeta Homerus acierum inſtruendarum ſcientiam tenuiſſe, ac homines ea præditos facultate probaſſe laudauiſſeque videtur. Quale illud de Meneſtheo carmen legimus, *Nulla quidem huic ſimilem mortalem prætulit ætas: Ordine qui Martis turmas equitémque locaret.* Et quidem de Homerica diſciplina armorum legimus opera Stratoclis, Hermiæ, & Frontini noſtræ ætatis viri conſularis: ſed latiùs Æneas genus id inſtruendi expoſuit, qui de tota quoque re militari ſatis operum edidit, quæ Cynæam Theſſalum redegiſſe in breuitatem conſtat. Pyrrhus etiam Epirota quemadmodùm copiæ inſtrui deberent, ſcripſit: & Alexander eius filius, Clearchus, itémque Pauſanias, Euangelus & Polybius Megalopolitanus, vir in vario literarum ſtudio delectatus, & Scipionis familiaris. Ad hæc Eupolemus atque Iphicrates, Poſidonius Stoicus etiam artem inſtruendarum acierum ſcripſere; pluresque alij, aut prima quædam imbuendi erudimenta edidere, vt Bryon, aut pleniores tractatus, quos Topicos à denotatione locorum inſcripſerunt. Verùm enumerare omnes, qui aliquid de re militari ſcriptum reliquerunt, longum & ſuperuacuum eſt: omnium tamen opera legi, & quid de iis iudicem, dicam: omnes ferè ita mihi vnanimiter ſcripſiſſe, quaſi docere homines vellent non ignaros, ſed ſatis earum rerum peritos, quas explicare ſtatuerent. Quod igitur nobis incommodum, cùm primum rei huiuſmodi diſciplinam affectaremus, occurrebat, vt neque præceptores noſtræ ætatis idoneos haberemus, neq. ſatisfacere poſſe veterum illa præcepta putaremus, id pro viribus enitemur,

mur, ne aliiſ eueniat, committamus: quamobrem quoties minus ſententiam noſtram verbis ſatis exprimere poſſumus, adiumento vtimur figurarum deſcriptionis: vt ipſe conſpectus viſu intelligentiæ ſubueniat. Nuſquam tamē antiquorum auctorum vocabulis vti omittam, vt qui primus his noſtris erudimentis imbuatur, nihil poſtea peregrinum ſibi ſonare arbitretur, cùm illorum opera audiet. Credo autem neminem fore, qui noſtra hac via & ratione inſtitutus, non facilè veterum quoque omnia poſſit opera intelligere. Vtilem omnium maximè diſciplinam hanc eſſe, intelligi ex iis licet, quæ Plato Philoſophus in eo opere, quod edidit De legibus, diſſerit. Cretenſium enim legumlatorem ita leges condidiſſe affirmat, tanquam homines ſemper parati eſſent ad bellum, atque in procinctu dimicandi conſiſterent: omnibus namque inter ſe vrbibus bellum geri, quod non aliquo præcone aut feciali, ſed ab ipſa rerum natura indiceretur. Quod cùm ita ſit, quænam alia eſſe poteſt diſciplina vel potior, vel humanæ vitæ commodior, quàm hæc rei militaris? Initium verò ſumendum ab iis cenſeo, quæ abſolutè ad bellum atque perfectè apparantur, quarum duplices eſſe copias nouimus. Aut terreſtres enim, aut nauales. Terreſtres, quæ terra prœlientur: Nauales, quæ mari, aut fluuiis claſſe decertent. Sed de inſtructione naualis ordinis aliàs, nunc quæ ad terreſtrem pertinent expeditionem exponemus. Hominum igitur, quos ad bellum colligimus, numerus ita conſtat, vt partim bellatores ſint, partim imbelles, tantùm ad vſus neceſſarios bellatorum & miniſteria accommodati. Bellatores ij ſunt, qui ad decertandum inſtruuntur, armiſque aduerſarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habentur, vt medici, vt tabernarij, vt ſerui, & ceteri, qui exercitum miniſterij cauſa ſequuntur. Bellatorum alij pedites, alij vectores. Pedites, qui pedibus *Pedites & vectores.*

dibus in terra enituntur: Vectores, qui aliquo feruntur vehiculo: quorum duplex eſt genus. Nam alij equis, alij elephantis vehuntur: quinetiam qui equo vtuntur, ſeorſum in duas partes diſtinguuntur: quippe qui aut in curribus conſtent, aut equis ipſis inſideant: hæ ſunt vniuerſi generis differentiæ. Membrum pedeſtre atque equeſtre multiplex eſt: quod verò in elephantis & curribus verſari propoſui, nulla euariat differentia. Pedeſtris itaque ordo in partes digeritur tres, Armatos, Velites, Peltatos. Armati grauiſſimis inter pedites armis vti conſueuerunt more Macedonum, & ob eam rem grauis armaturæ dicuntur, ac nomen illud Armati ſpeciale accipiunt. Nam ſcutum amplius & rotundum gerunt, & haſtam longiorem. Velites leuiſſimè omnium armantur, quocirca vel expeditos nuncupari eoſdem licuit: non loricam induunt, non ocrea muniuntur, non clypeum, aut ſcutum graue gerere ſoliti ſunt: ſed telis tantùm vtuntur, aut ſagittis, iaculis, lapide, aut ex funda, aut ex manu: quo in genere Argili telum ponendum eſt. Peltatis ſimilis Macedonicæ illi armatura in vſu eſt, ſed leuior. Nam & pelta ſcutum paruum leueque eſt, & conti eorum longè ſariſſis ſunt breuiores: denique genus id armaturæ locum inter velites & armatos tenere apertum eſt, videlicet grauius, quàm velites, leuius quàm armati: quamobrem ſunt complures, qui eos cum velitibus iungant, & vtroſq. vocare velint leuem armaturam. Equeſtres copiæ, quæ à quadrigis ſeiungi, & per turmas locari debent, modo armandi inter ſe diſtant. Pars enim armis tota obſepta eſt, & hinc cataphracti nomen ſortita eſt, pars non tota armis integitur. Cataphractos igitur intelligi eos volo, qui non ſolùm ſua corpora, ſed etiam equos lorica vndique muniunt. Partis autem non cataphractæ, alij haſtati habentur, alij ferentarij. Haſtati, qui manus conſerunt, & cominus haſta decertant,

Armati grauis armaturæ. *Velites.* *Peltati.* *Pelta.* *Leuis armatura.* *Equeſtres copiæ.* *Cataphracti.* *Haſtati & contati.*

quorum

quorum alij ſcutum gerunt,& inde ſcutati dicuntur. Alij ſine ſcuto haſta impugnant, qui nomine ſpeciali Haſtati vocantur, & contati. Ferentarij equites ij dicuntur, qui eminus ſolent dimicare: quorum alij iaculis, alij arcu vtuntur. Iaculantur quos Tarentinos vocamus. Arcu vtuntur, qui equites ſagittarij, & à nonnullis Scythæ etiam vocantur. Tarentinorum duo ſunt genera, nam alij longius iaculantur, & ob eam rem equites iaculatores dicuntur, & Tarentini ſpeciali vocabulo. Alij cùm ſemel aut bis iaculum miſerint, quo leuiori vtuntur, manus de cetero cum aduerſario conſerunt, & cominus pugnare incipiunt, non ſecus, quàm quos haſtatos appellari retulimus. Leues hos nominari ſolitum eſt. Ergo Tarentinorum alij, Tarentini nomine ſuo vocantur, qui de longè iaculari conſueuerunt: alij leues, qui pugnam cominus ſubeunt. Expoſui genera copiarum numero nouem, armatos, peltatos, velites, equites haſtatos, equites iaculatores, equites ſagittarios, equites cataphractos, currus, elephantos: ſed cùm phalanx quæque, collegia, præfecturas, ordines, numerumque idoneum contineat, atque etiam verba ſortiatur, quæ tum ad præcepta quotidiani exercitij, tum ad prœlium ipſum accommodentur, de his ſingulis doceamus neceſſe eſt. Primum igitur in hac diſciplina & præcipuum eſt, vt ex multitudine hominum, quam fuſam inordinatamque acceperimus, idoneos eligamus, & locis conuenientibus inſtruamus, hoc eſt, decuriemus, & condecuriemus, atque vt numerum ſtatuamus copiarum, qui modicè commodeque ad belli rationem & vſum ſuppeditet, quippe cùm & in itinere, & in caſtris, & in prœliis ipſis inſtructum haberi exercitum ſit perquam vtile. Iam ſæpius magnas copias inordinatas à paucis ordinatis militibus profligatas legimus: quamobrem Æneas ita genus id diſciplinæ definit, vt ſcientia ſit bellicæ motionis. Polybius verò ſcientiam

Haſtati & contati.

Ferentarij.

Scythæ.

Tarentini.

tiam

tiam eſſe inquit,qua homines militari ordine admittantur, decurientur, condecurientur, denique aptentur, & erudiantur ad belli vſum & rationem. Decuriare igitur eſt, decurias inſtituere. Eſt autem decuria numerus hominum, qui à duce vno poſitione ſimplici ſubinde deductus ſerie, ceſſet vel in octauum, vel in duodecimum, vel in decimum ſextum. Numerus enim decuriæ variè ad hunc modum à diuerſis auctoribus datur. Verùm in re nobis propoſita ſexdecim deſcribantur: cùm hic numerus, tum ad phalangis longitudinem modicè habeat, tum, ſi vſus aliquando exigat altitudinē, vel duplicari in XXXII. vt augeatur, vel dimidiari, vt in VIII. diminuatur, nihil poſtpoſitis expeditis militibus eſſe poſſit impedimento. Nam ſiue iaculentur, ſiue funda, aut arcu vtantur, facilè ſuo iactu altitudinem phalangis exſuperent. Optimus cuiuſque decuriæ præponi, & ductor ceterorum omnium eſſe debet, qui & decurio, & decanus, & dux, & primus, & præſtes nuncupatur. Vltimum decuriæ tergiductorem vocamus. Totam verò ipſam decuriam, ordinē, verſum, & decaniam, nonnulli etiam enomotiam, quaſi auctorationem à ſacramento militari appellant. Sed ſunt qui enomotiam, quartam eſſe decuriæ partem aſſerant, præfectumq. enomotarcham præponant. Duas item enomotias dimœriam, quaſi bipartitam vocant, & principem Dimœritam, ita vt ſemidecuriam dimœriam quoque liceat vocitari, & ſemidecurionem Dimœritam, qui ſecundus decuriæ eſt: nam qui proximè decurionem poſtponitur, ſubſtes dicitur; qui verò hunc ſequitur, præſtes. Item ſubſtes, qui proximus ab hoc præſtite eſt, ac deinceps in hunc modum præſtes ſubſteſque locatur, vt ordo totus ex præſtitibus & ſubſtitibus poſitis alternatim conficiatur. Vnde meritò decuriam ita quoque definiunt, vt verſus ſit ex primis ſecundiſque pro virtute inſtitutis, atq. vni decurioni obtem-

Decuria.

obtemperantibus. Condecuriare, eſt primæ decuriæ ſecundam ita apponere, vt lateri primi verſus decurionis, decurio ſecundi verſus reſpondeat, & lateri ſubſtitis primi decurionis, ſubſtes primus ſecundæ decuriæ, ac deinceps ad hunc modum. Aſtes verò is dicitur, qui ita appoſitus viget, verbi gratia, decurionis primæ decuriæ aſtes, decurio ſecundæ decuriæ eſt, & ſubſtitis primæ, ſubſtes ſecundæ, itaque deinceps: quoties igitur poſt ſecundam decuriam tertia & quarta, & reliquæ deinceps adiiciuntur, talis conſtructiô condecuriatio dicitur, totaque coagmentatio phalanx, ſiue legio. Cuius longitudo prima decurionum ordinatio eſt, quæ & frons, & facies, & acies, & iugum, & os, & duces, & præſtites, & primi decuriarum vocari ſolita eſt. Quantum verò phalangis ponè frontem ad tergi vſque ductores porrigitur, id altitudo nominatur. Stare per directum in longum aſtites, iugare dicitur. Stare per directum in latū præſtites ſubſtitesque, verſare vocabulum accipit. Phalanx ſeorſum in primas ſummasque partes duas à fronte per totam ſui altitudinem ſecatur, quarum altera cornu dextrum & caput vocatur, altera cornu læuum, & pes † dicitur: quà autem longitudo ita ſecatur, oris & vmbilici nomine vtimur. *id eſt, ſectura ipſa dimetiens.*

Post armatorum phalangem ponè leuis locatur armatura. Equites verò ab hac loco tertio ſtatuuntur: fieri tamen poteſt, vt vſus vel ſecus diſponi interdum exigat, quod in progreſſu operis explicabimus. Nunc quantus armatorum atque equitum numerus eſſe debeat, & quemadmodum ſingulos oporteat ordinari, & ordines magna cum celeritate transformari neceſſitate incumbente conueniat, & quænam diſciplina mouendi de ſingulis ordinibus habeatur, exponemus. Numerum ſtatuere certum copiarum nulla probabili ratione poſſumus. Prout enim rem ſuam quiſque plus minúſve ap-

parâtus deſiderare intelligit, ita modũ deſcribet. Sciendum tamen eos numeros deligi oportere, qui ad ordinum transformationẽ poſſint occurrere habiliores, hoc eſt, quoties phalangis longitudinem augere, altitudinem diminuere, aut econtrariò agere voluerimus: quamobrem genus numeri illud probamus, quod ſubinde in partes æquas vſque in vnitatem poſſit diuidi: vnde auctores qui de acierum inſtructione ſcripſere, magna ex parte phalangem grauis armaturæ numero ſexdecim mill.CCCLXXXIIII. inſtitui, cenſent oportere. Leues armaturæ ſubduplo eius numeri, itemque huius ſubduplo equitum phalangem deſcribunt. Nam XVI.mill. CCCLXXXIIII. numerus dimidiari ſubinde vſque in vnitatem poteſt. Formæ igitur deſcriptionisque gratia hunc ponimus numerum. Vnde fit, vt quoniam decuriam ſexdecim hominibus conſtare propoſuerimus, M.XXIIII. decurias confici neceſſe ſit. Decuriæ in ordines digeruntur, quibus ſingulis vel nomen proprium inditum eſt: duæ namque decuriæ dilochiam, velut duplarem quandam decuriam ſiue armaturam cõſtituunt, hominum XXXII. cuius ordinis princeps dilochita, duplaris quidam decurio nuncupatur. Quatuor decuriæ tetrarchiam, quadruplarem dixerim decuriam, faciunt, hominum ſexagintaquatuor, cui præeſt tetrarcha, quadruplaris decurio. Duæ quadruplares illæ centuriam conſtituunt, hominum CXXVIII. decuriarum octo, cuius præfectus Centurio, & à nonnullis Ordinarius dicitur. Duæ centuriæ manipulum reddunt, decuriarum ſexdecim, hominum CCLVI. cui manipularius præeſt. Sunt qui genus hoc ordinis CCLVI. xenagiam à mercenario milite vocent, eiusque principem Xenagum. In hiſce ſingulis CCLVI. hominum manipulis homines ſuperordinarij quinque habentur: Signifer, Tubicen, Miniſter, Præco, Tergidux. Quadram habere hunc ordinem for-

Phalanx.

mam

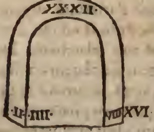
mam certum eſt, longitudine ad XVI. altitudineque ad totidem. Duo manipuli pentacoſiarchiam, cohortem quingentariam componunt, hominum DXII. centuriarum XXXII. cuius princeps pentacoſiarcha, Tribunus minor. Duæ cohortes quingentariæ mœrarchiam; id eſt, cohortem milliariam faciunt, hominum MXXIIII. centuriarum LXIIII. cuius præfectus mœrarcha, Tribunus maior. Duæ millenariæ moros, hoc eſt, partem conſtituunt, hominum II. mill. XLVIII. cuius præfectum mœrarcham à parte; quaſi Partarium dicimus, decuriarum CXXVIII. Genus hoc ordinis nonnulli telos nuncupauerunt, præfectumque eius telarcham. Duæ partes phalangarchiam phalangem ſimplarem conſummant, hominum quatuor mill. XCVI. decuriarũ CCLVI. cuius præfectus phalangarcha, princeps phalangis ſimplaris dicitur: nonnulli ſtrategiam, id eſt præturam hunc ordinem vocant: & Strategum, id eſt prætorem eius principem nominant. Duæ ſimplares phalanges duplarem phalangem reddunt hominũ octo millium CXCII. decuriarum D. duodecim. Sunt qui ordinem hunc meros, id eſt, partem appellari velint, quod modò cornu & alam diximus nominari. Duæ duplares phalanges quadruplarem phalangem coagmentant, decuriarum MXXIIII. hominum XVI. mill. CCCLXXXIIII. Sunt itaque in tota phalange ſiue legione cornua duo, phalanges ſimplares quatuor, partes octo, cohortes milliariæ ſexdecim, quingentariæ triginta duæ, manipuli ſexaginta quatuor. Centuriæ CXXVIII. Centuriæ quadruplares CCLVI. Decuriæ duplares DXII. Decuriæ MXXIIII. Optimus quiſque præfectorum phalangum ſimplarium in prima ſimplari, hoc eſt, in dextro cornu ſtatuitur: ſecundus virtute, in ſecunda, hoc eſt, in læuo cornu locatur: tertius cum ſecunda in † læuam ponitur mediam verſus ſecturam: quartus cum prima in dextram, hic

Chiliarchiam. (margin)

Chiliarcha. (margin)

Læuũ cornu (margin)

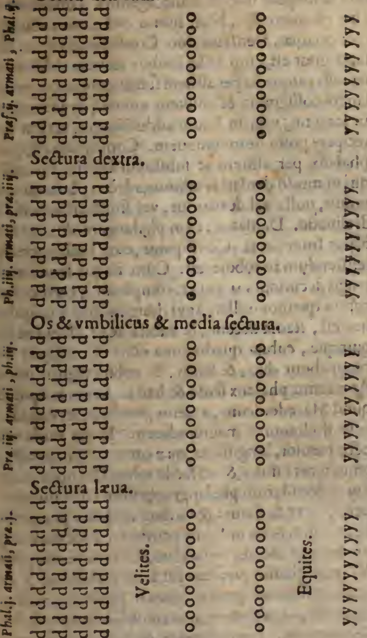
etiam mediam verſus ſecturam. Quòd cum prima & quarta præfectos habeant, primum virtute & quartum, ſecunda autem & tertia ſecundum virtute & tertium, pares vtique virtute ſuorũ principum conſtant. Nam ſi in quatuor magnitudinibus inſunt proportiones æquales, quod à prima & quarta proueniat, magnitudine id ei eſſe æquale, quod fit à ſecunda & tertia, apertum in diſciplinis mathematicis eſt.

Prima igitur & quarta ſecundam & tertiam æquiparant: partium quoque præfecti ita ordinantur, vt primus virtute in læuo primæ phalangis ſimplaris ſtatuatur. Secundus in dextero ſecundæ. Tertius in læuo tertiæ. Quartus in dextro quartæ. In ſingulis etiam decuriis quadruplaribus decuriones ita locantur, vt primæ decuriæ princeps virtute excellat, quartæ ſecundum virtutis locum obtineat, tertiæ tertium, ſecundæ quartum: ita enim virtute pares intra ſe conſtent, cùm prima primum, & quartum virtute habeat, ſecunda autem ſecundum virtute & tertium. Item cùm in ſingulis manipulis quatuor decimæ duplares cõtineantur, hac eadem ratione vel in his ipſis principes ordinemus, vt primæ quadruplaris præfectus in dextro ponatur, & virtute cæteris ſit præſtantior. Quartæ læuum teneat cornu, & virtute ſecundus habeatur. Tertiæ in dextro conſtituatur, & virtute ſit tertius. Secundæ in læuo locetur, quartus virtutis ratione. Hanc eandem proportionem ſiue comparationem vel in maioribus præfecturis ſeruabimus.

Cornu

Cornu dextrum.

Cornu læuum.

NVNC de interuallis, quibus armati inter ſe diſtent, tum in longum tum in altum, agemus. Differentia triplex eſt interualli. Nam homo ordinatus cubita quatuor occupat. Denſatus duo. Conſtipatus vnum. Denſatio igitur eſt, cùm ex laxioribus arctiora reddimus interualla: atque ita per aſtitem ſubſtitem què corpus phalangis colligimus, & militem vniuerſum facimus tum in longum, tum in latum adductiorem; verùm ita, vt recipere poſſit immutationem. Conſtipatio eſt, quoties phalanx per aſtitem ac ſubſtitem arctiùs ſeſe colligit, quàm modò denſari retulimus, adeò vt ob frequentiam militis, nulla vel dextrorſus, vel ſiniſtrorſus poſſit fieri declinatio. Denſatur, cùm phalangem duci in hoſtes placet Imperatori. Conſtipatur, cùm hoſti aggredienti reſiſtendum in robore eſt. Cùm itaque frontem phalangis decuriones M.XXIIII. compleant, ij certè ordinati, cubita quatuor millia, XCVI. longitudinis occupabunt, hoc eſt, ſtadia decem, & cubita XCVI. Denſati ſtadia quinque, cubita quadraginta octo. Conſtipati ſtadia occupabunt duo, & ſemis, & cubita viginti quatuor. Armabitur phalanx ſcuto & haſta. Scutum optimum, quod Macedonicum, æneum, mediocriter cauum, ad octo dodrantum magnitudinem. Haſta nulla cubitis octo breuior, longiſſima, quæ eatenus ſumi poteſt, quatenus tenere miles, & vti facilè valeat. Decuriones vtpote duces decuriarum phalangis, optimos eſſe omnino conuenit, ita vt & ſtatura & viribus corporis præſtantiores cæteris ſint, & rei militaris peritiores. Hoc enim iugum phalangem cõtinet vniuerſam, & in vſu præcipuum eſt. Vt enim gladius pondere ſui ferri poſterioris & mole, aciem efficacioré præſtat, idem in phalange exiſtimandum eſſe, vt pro acie ac oris cuiuſdã robore ipſe ſit ordo decurionum. Pondus autem & molem & magnitudinis additamentum afferat conſtituta in tergo militum

multitudo. Curandum quoad fieri poteſt, vt etiam iugum ſecundum milite conſtet idoneo. Nam eius quoque ordinis iſta in frontem prominet, & adiuncta priori vtilis ex propinquo eſt, & vel deſiderato vel ſauciato decurione, ſecundus ſe in parte priore conſtituens, ordinis incolumitatem ſeruabit. Tertium item iugum & quartum, & reliqua deinceps pro virtute inſtituemus, vt qui deterior ſit, iis ſubinde poſterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnabilis, & intoleranda hoſtibus habita eſt genere ſuo inſtructionis & ordinis. Miles enim armatus, vel in duobus cubitis ſtat, quoties denſari imminens prœlium poſtulat. Sariſſæ longitudo ad cubita quatuordecim, quorum duo manus auferunt, reliqua duodecim prominent. Itaque fit, vt ſecundi ſuas ſariſſas ſuper armatos iugi prioris prominẽtes, ad decem cubita habeant: tertij ad octo, quarti ad ſex, quinti ad quatuor, ſexti ad duo. Ab his nulla item ſariſſa primum ſuperat iugum. Quòd cùm per ſingulos iugi primi, ſariſſæ quinque aut ſex promineant, ſpecies formidoloſa exiſtat, conſentaneum eſt. Miles item firmus ac robuſtus conſtat quinque ſexque ſariſſis obſeptus, & tot tantiſque fultus innixuſque facultatibus commilitonum. Quinetiam qui poſt ſextum poſiti ſint iugum, & ſi minus ſariſſis agunt, tamen pondere ſui corporis prominentes, augent vires totius phalangis & facultatem, nec fugiendam vllam ducibus & præſtitibus relinquunt occaſionem, nonnulli haſtam poſterioris militis longiorem quàm prioris ſumi idcirco voluerunt, vt etiam qui in tertio & quarto iugo locati eſſent, ſpiculis ſuis pari fronte hoſtem poſſent excipere. Tergidux ſuperordinarius ſingulorum ordinum prudens peritusque eſſe debet, qui prouideat & procuret, quemadmodum milites ordinis totius verſent inter ſeſe atque iugent: & recedentes, vel metu, vel aliqua alia cauſſa, prohibeat, & reſtitui cogat

Macedonica phalanx.

Sariſſæ Macedonicæ.

Tergidux ſuperordinarius.

in ordinem: atque etiam cùm conſtipandum ſit, compellat militem, cogatque, ſi vſus exigit, in arctum quàm maximè adduci. Ita enim fit, vt vires & robur phalanx accipiat. Quas ob res nõ modò in fronte, verùm etiam in tergo legionis principem & ducem aliquem ſtatui, neceſſarium ducimus. Hæc de decuriatione armatorum phalangis dixiſſe ſufficiat. Nunc de velite. Inſtruet Imperator ſuum velitem pro paratu ex conſilio hoſtium, modò in fronte, modò in dextera, modò in læua, nonnunquam etiam in tergo, videlicet quemadmodum res vſusque exigit. Nos exempli gratia ſic inſtruimus.

Decurias quoque in ordine velitum ſtatuemus M.XXIIII. videlicet totidem quot phalanx continet armatorum: vt ſub prima armatorum decuria, prima velitum ordinetur, & ſub ſecundam ſecunda, & deinceps ſub ſingulis ſingulæ conſtituantur, non tamen ex ſedecim hominibus has inſtituemus, ſed ex octo: ita vt M. XXIIII. decuriæ compleant hominum octo millia CXCII. Nomina eorum & ordines ita accipe. Quatuor decurias velitum ſyſtaſin, id eſt, conſtitutionem vocamus, hominum triginta duorum. Duas conſtitutiones pentecontarchiam, ſemicenturiam dixerim, hominum ſexagintaquatuor. Duas ſemicenturias, centuriam: hominum centum & triginta octo. Ineſſe ſingulis centuriis debent ſuperordinarij quinque, Signifer, Tergidux, Tubicen, Miniſter, Præco. Duas centurias pſilagiam à ducentis velitibus, quaſi velitariam, vel expeditariam nominamus, hominum CCXLVI. Duas velitarias xenagiam à mercenario milite, velut mercenariam dicimus, hominum DXII. Duas mercenarias ſyſtema, tanquam conſtitutoriam appellamus, hominum MXXIIII. Duas conſtitutorias epixenagiam ceu admercenariam, hominum duorum mill. & quadraginta octo. Duas admercenarias ſtiphos, hominum quatuor mill. & nonaginta ſex. Duo

Superordinarij.

ſtiphæ

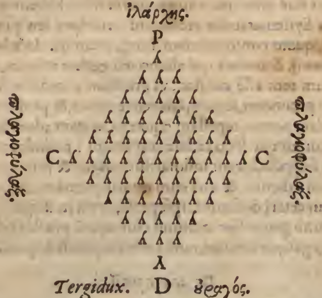
ſtiphæ epitagma,velut additam legionem, decuriarum mille & vigintiquatuor,hominum octo mill.centum & nonaginta duorum. In his quoque ſuperordinarios octo ineſſe ſolitum eſt, quorum quatuor Epixenagi, hoc eſt, duces ſiue principes ad mercenariæ illius habentur, reliqui Syſtematarchæ præficiunt principes ſeu præfecti eius, quam conſtitutoriam interpretamur. Iaculatores ſagittarij, & omnes qui aliquo teli genere vtantur,vtiles ad eam rem eſſe conſtat, vt prœlium exordiantur, hoſtem prouocent,feriant,ſaucient eminus,& proſternant: fundant aciem, repellant equitem, cogant aduerſarium procurſantem loco cedere, explorent, perluſtrent quæ loca ſuſpecta,locent inſidias:hi denique & primum certamen ſubeunt, & vnà cum ceteris pugnant: & quamquam ceteri deſierunt, ipſi perſeuerant in dimicatione: omninò genus hoc militum cùm operã præſtet celeriorem,agatque eminus,multa efficere poteſt & præclara.

De acie equeſtri.

EQVITVM acies auctores ſuperiores, aut quadratas, aut parte altera longiores, aut Rhombi cuneíve gerentes ſpeciem,tradidere. Sed nemo ſuam ferè ſatis expreſſit ſententiam. Quamobrem nos deſcriptione etiam figurarum,formas explicabimus acierum ipſas,quò poſſint faciliùs percipi. Aciebus ad Rhombi ſimilitudinem formatis Theſſalos primos vſos comperimus, qui plurimum equitatu valuerunt, Iaſone (vt ferunt) auctore generis huius aciei, vtpote ad omnes vſus accommodatioris: equites enim conſtituti in hac forma vertere ſe in quemuis proſpectum poſſunt,minimeque vel à tergo vel à latere capientur.Quippe cũ præſtantiores,Rhombi latera teneant, & principes, angulos regant. Stat enim in priore angulo turmæ ipſius præfectus, in dextro autem & ſiniſtro, qui cuſtodes vocantur lateris, ſtatuuntur.

tur. In reliquo verò angulo ducem ſeu ductorem tergi locari ſolitum eſt.

Rhombus.

CVNEATIS Scythæ vtuntur & Thraces. Quinetiam Macedones vſi ſunt ſuadente rege Philippo. Efficacius enim genus id arbitratum eſt, quàm quadratum: ob eam ſcilicet rem, quòd ſuos principes circumpoſitos habeat, & fronte exigua conſtet, & equitandi vſum per quodlibet interuallum facilem præbeat regreſſum celeriorem: quippe quòd minus difficiles illos circuitus habeat, quos quadratæ acies ſortiuntur. Quadratis aciebus Perſæ & Siculi, ac plerique Græcorum vſi ſunt, exiſtimantes & ad compoſitionem & ad equitantium coitionem accommodatius: & omnino hoc diſciplinæ genus ſeruare multis in rebus præſtantius. Nam & inſtructio, quoniam per verſus ac iuga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc vno formandi genere hoſtem vniuerſi aggrediuntur.

Phalanx

Phalanx curuata.

y
y y y
y y y y y
y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y y y y y y

OPTIMÆ inter quadratas habentur quæ duplici, tam in longum quàm in altum, numero conſtent. Exempli gratia, octo in longum, quatuor in altum, aut decem in longum, quinque in altum, quæ numero parte altera longiores conſiſtunt: figura autem ſeu forma quadræ inſtituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam reſpectu ſuæ latitudinis plures eos habere debet, qui per iuga ordinentur, quàm eos, qui in verſus ſe porrigant. Nonnulli triplicem eſſe longitudinis numerum ad altitudinis probant, ſcilicet ita arbitrantes fore, vt quadra forma efficiatur. Triplicem enim propemodum longitudinem habere ad ſuorum armorum latitudinem videmus. Quapropter cùm nouē in fronte ſtatuant, tres in latum componunt. Haud enim fieri poteſt, vt equitum multitudo poſteriorem eandem præſtet vtilitatem, quam in pedeſtribus copiis, vbi ſcilicet ponè renitentes, primorem continent altitudinem. Equitum namque omnium numerus, corpus pondusque vnum conſiſtit. Itaque fit, vt ſi poſteriores prioribus iuncti renitantur, nihil ſuo impulſu proficiant. Immò vnà cum aliis labantur, & perturbatis ordinibus grauius ſuo errore quàm virtute hoſtiū verſentur neceſſe ſit. Quamobrem ita euenit, vt quoties equeſtris longitudinis numerus æquè & altitudinis conſtet, numerus ipſe quadratus

dratus ſit. Forma autem altitudinis parte altera longior. Aſt quoties turmæ forma quadrata eſt, econtrariò euenit, vt equitum numerus parte altera longior exiſtat.

Phalanx quadrata.

y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y
y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y
y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y
y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y
y	y	y	y	y	y	y	y	y	y	y

RHOMBI formam omnium maximè neceſſariam veniſſe in vſum creditur, eò quòd præ cæteris omnibus conſtituto præfecto turmæ, equites qui in lateribus ordinantur, non equo ſuo illi præfecto iugent, ſed ita ſubiiciantur, vt eorum capita iuxta armos equi præfecti apponantur. Interuallisque inter ſeſe iuſtis equites tum dextri, tum læui, tum etiam poſteriores diſcernantur, ne frequentia turbet ordinem, cùm equi immitiores in proximos ſibi equos conuerſi calcitrent, & militibus vulnera infligant. Auctores autem huius generis aut ita diſponunt, vt equites & verſent & iugent: aut ita, vt verſent quidem, ſed non iugent: aut ita, vt iugent, ſed non verſent. Quæ ſingula, quemadmodum ſe habeant, dicam. Qui Rhombos ſimul & verſare & iugare voluerunt, medium & maximum iugum turmæ, numero impari ſtatuunt: vt vndecim, aut tredecim, aut quindecim, cui ex parte vtraque, priore, inquam, poſterioreque adiungunt binario primis illis pauciores: verbi gratia, ſi maximum illud iugum equitibus conſtet quindecim, addita iuga vtrinque denis aut ternis componunt, & quæ item poſt hæc vtrinq. adiungunt, denis ſingulisque conficiunt, atq. ita binario ſubinde pauciores adiiciunt dum ſinguli relinquantur, totaque turma equitibus conſumetur CXIII.

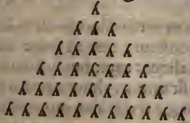
Rhombus,

Rhombus, qui verſat & iugat.

R h o m b v m dimidiatum, & iam transformatum in triquetrum, cuneum ſeu roſtrum vocamus. Quapropter cunei quoque forma perinde explicata iam eſt: quod aciei genus, cùm ſuum medium exiens in acutum habeat, & motum facilè, quorſum velit, ſortiatur, expeditè admodum vel †molem poſteriorem ſua cum fronte circumagit, & celeriter poteſt immutari. *Laxitatem.*

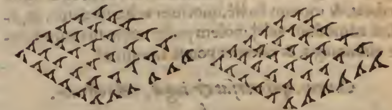
Cuneus, qui verſat & iugat, vel roſtrum.

A l i i ita inſtruxere, vt equites, qui rhombum conficerent, neque verſarent, neque iugarent. Ita enim & conuer-

conuerſiones & tranſitiones equitum poſſe facilius fieri exiſtimarunt, cùm non antè, non ponè, non à latere quicquam impediret. Statuunt primum præfectum turmæ,mox ad eius vtrumque latus adiungunt ſingulos loco ſubmiſſiore,vt quod dictum iam eſt,capita iunctorum equorum iuxta armos præpoſiti equi ordinentur. Et primus ordo, qui duo latera Rhombi contineat,numero impari vndecim equitibus conſtet, præfecto medio conſtituto, quinis autem in vtramque partem ſuppoſitis. Deinde iugi principem poſt turmæ totius præfectum collocant. Tum in eius partem vtramque ſimili ratione quaternos ſubiiciunt, vt totus ſecundi ordinis numerus nouenarius ſit, binario minor priore: & quaſi duo æquidiſtantia latera duobus illis Rhombi lateribus primis conſtituantur. Mox tertium ſeptenario deſcribunt, atque ita ſubinde binario diminuentes, in vnum vſque deueniunt. Et hæc turma equitibus cōſtat XXXVI. Hoc genere Polybius vtitur,ſed numero hominum ſexaginta quatuor, & forma literæ λ, deorſum inuerſæ V.

Rhombus, qui neque verſat, neque iugat.

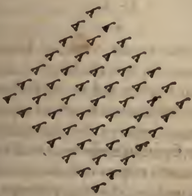
SVNT quæ ex verſantibus quidem,ſed nō præterea ex iugantibus conſtent; quæ ad hunc modum conſtituuntur. Verſu aliquot equitibus inſtituto, quorum primus præfectus ſit turmæ, vltimus autem tergiductor,in eius latus vtrumque verſus alios numero hominum vnitate minores diſponens, qua eques per interiecta interualla diſtat ab equite. Quod ſi in primo decem ſint equites,

equites, vterque appoſitus nouenis conſtabit, & tertij octonis, atque ita numerus ſubinde decreſcet, dum in vnum deueniat: ſic enim fieri poteſt, vt equites inter ſe verſent quidem, ſed non iugent. Vtile genus quoque id diſponendi eſt ad declinationes, quas agi in vtrumlibet latus ſolitum eſt.

Vocatur autem, quæ ad dextram fit, in haſtam declinatio: quæ autem ad læuam, in habenam.

Turma ex verſantibus.

Præfectus.

Rhombus verſans, non iugans.

Tergiductor.

At ſi turma ex iugantibus quidem, ſed non ex verſantibus conſiſtere debeat, in hunc modum diſpones, medium & maximum iugum numero conſtitues impari. Cætera autem ſubinde per media interualla adiunges, quemadmodum in ſuperiore turma propoſui, atque ita efficietur, vt turma ex iugantibus tantùm conſiſtat.

Turma

Turma ex iugantibus.

TVRMAS vario modo, vt etiam leuem armaturam ſtatuimus: aut enim ante phalangem, aut in latere, aut poſt leuem armaturam: ſed nos deſcribendi exempli gratia poſt leuẽ locauimus. Et prima equitibus conſtet ſexaginta quatuor, cuius primũ iugum equites compleant quindecim, ſecundũ tredecim, tertiũ vndecim, & reliqua ſubinde binario vſq. in vnũ decreſcant. Signum is feret, qui in ſecundo iugo à læua principi iugi aſtat. Omnes turmæ numero ſexaginta quatuor ſtatuentur,
xcvi. equites quatuor millia *cxvi. Duæ turmæ Epilarchiã, hoc eſt, turmam duplarem cõſtituunt, equitũ cxxviii. Duæ duplares Tarentinam reddunt, equitum cclvi. Duæ Tarentinæ magiſterium, equitum dxii. Duo magiſteria Ephipparchiã duplare magiſterium, equitũ mxxiiii. Duplicatum duplare magiſterium telos, equitum 2 mill. 48. Duplicatum telos epitagma, id eſt, ſummam ordinis ſiue agminis facit, equitum quatuor mill. xcvi. Explicatæ iam ſunt variæ ſententiæ veterum, quemadmodum turmæ inſtruantur, ſed quoniam in his magnam differen-

differentiam eſſe conſtat, non ſine delectu vti debemus, ſed quotidianis exercitiis ſæpius experiri genera inſtituẽdi ſingula. Itaque ſecurè in præliis, quod facilius commodiusque probetur, admittere, officium eſt. Quid enim ſtultius, quàm cùm minimis de rebus homines diligenter inquirant, ambigant, perſcrutentur, de his tam amplis, tam neceſſariis non antè periculum facere accuratiſſimè velint, quàm certamina ſubeant? Quod tamen genus turmæ probaueris, id licet & augere numero hominum, & minuere.

De curruum & elephantorum inſtitutione, quãquam vſus eorum rarus eſt, tamen doctrinæ gratia plenioris, exponam nomina, quibus auctores ſuperiores vſos comperio. Duos currus zygarchiam, id eſt, parilem vocãt. Duas pariles, coniugationem. Duas coniugationes, epizygarchiam, duplarem coniugationem. Duas duplares, harmatarchiam currulem. Duplicatam currulem, cornu. Duplicatum cornu, phalangem. Pluribus vti phalangibus curruum licet, vocabulis iiſdem, quæ modò expoſui. Curribus autem ipſis, aut expeditis, aut falcatis vſos comperimus. In ordine elephantorum, qui vni præeſt elephanto, zoarchus, ab animalis præfectura vocatus eſt: qui duobus imperat, therarchus à fera, quaſi ferarius; & conſtitutio talis therarchia, feraria. Qui quatuor dominatur, epitherarchus, duplicaris ferarius: & hæc conſtitutio epitherarchia, duplaris feraria. Qui octo præfectus eſt, Ilarcha, hoc eſt, turmæ princeps; & cõſtitutio iſta ilarchia, turmæ præfectura. Qui ſexdecim præeſt, elephantarcha, id eſt, elephantorũ præfectus: & conſtitutio elephantarchia, præfectura elephantorũ: qui triginta duobus imperat, ceratarcha, id eſt, cornu præfectus: & cõſtitutio, ceratarchia, cornu præfectura. Quod autẽ ex ſexaginta quatuor conſtat, id phalangẽ vocamus elephantorũ, cuius præfectus Elephãtarcha vocatus eſt. Phalangarcha.

GENERA perfectarum copiarum, & nomina conſtitutionum & ordinũ exercitus, omnia in hunc modum notata animaduertimus; vocabula de cetero, quæ in præceptis verſantur, explicaſſe vtile eſt: vt iam pridem milites quid quodque ſignificet certiores, facilè quæ per aciẽ imperantur, intelligere poſſint, & facere. Eſt quod declinatio appelletur, cuius duplex eſt genus: aut enim in haſtam, aut in ſcutum. Immutationem item dicimus, & conuerſionem, & reuerſionem, & inflexionem. Ad hæc verſare, iugare, reddere in arrectum, euoluere, duplicare. Addo inductionem, dextram deductionem, læuam deductionem. Phalangem tranſuerſam, phalangem arrectam, phalangem obliquam. Intercalationem, præpoſitionem, impoſitionem, ſuppoſitionem, poſtpoſitionem, appoſitionem. Quid quodlibet eorum ſignificet, breuiter exponam.

Declinatio.

NEC ignoro, non apud omnes auctores præcepta eiſdem eſſe nominibus tradita. Declinatio eſt motio militum ſingulorum, cùm vel in haſtam, hoc eſt, dextrorſum ſeſe cõuertunt, vel in ſcutum, hoc eſt, ſiniſtrorſum. Quod cõmodè agitur, quoties hoſtes exiſtunt à latere cornu, vtique ſuperandi, aut aduerſi itineris gratia, aut ob aliquem vſum alium, quemadmodum ſingulis in rebus oſtendam. Duplicata autem declinatio partem verſus eandem ora militis in hoſtilem à tergo conatum transfert. Quæ res immutatio dicitur, & vel in haſtam, vel in ſcutum fieri ſolita eſt.

Declinatio in ſcutum & in haſtam.

d d *Prima ſtatio ante declinationem.*

ɑ ɑ *Prima declinatio.*

p p *Secunda declinatio, & quæ Immutatio dicitur.*

DISCRIMEN duplex notatur immutationis: aut enim ab hoſtibus, aut in hoſtes immutantur. Quamobrem

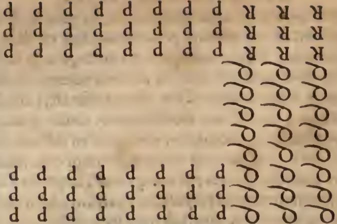
obrem immutationem ita definiunt, vt prioris aſpectus tranſlatio ſit in aſpectum poſteriorem, hoc eſt tergi, aut è contrario. Immutatio igitur ab hoſte, bis in haſtam milite declinante efficitur. In hoſtem autem, bis declinante in ſcutum fieri aſſolet. Conuerſio eſt, cùm denſatis copiis per aſtitem ſubſtitemque, totum phalangis corpus, tanquam hominem vnum, vel in haſtam vertimus, vel in ſcutum, ita vt circa primum decurionem, velut centrum omnes circumagantur, atque ita locum priorem immutent, vt aſpectum dextrum accipiant, ſingulis ſubſtitibus & aſtitibus loca ſeruantibus, ſuo hoc modo:

Diſcrimen.

Prima ſtatio aciei.

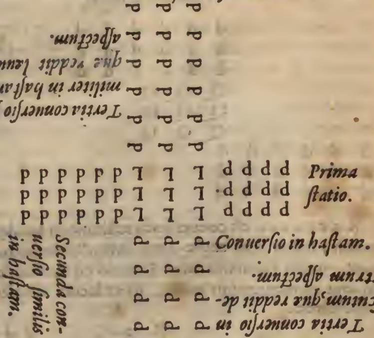
```
                    d d d d d d
                    d d d d d d
                    d d d d d d
                    Q Q Q
                    Q Q Q
                    Q Q Q
d d d d d d
d d d d d d
d d d d d d
```

Reversio eſt conuerſionis reſtitutio in eundem locum, quem antè copiæ denſa inſtructione obtinebant, quàm conuerſio fieret. Inflexio eſt militum ex duabus conuerſionibus motio, ita vt locum accipiant poſteriorem. *Reuerſio Anaſtrophe. Inflexio περιſπασμός.*

DEFLEXIO eſt militum ex tribus conuerſionibus motio, ita vt ſi ad haſtam agantur, tranſeant in læuum aſpectum: ſi ad ſcutum, in dextrum.

Prima conuerſio in ſcutum.

VERSARE, eſt ſingulos ſua in decuria è directo decurioni & tergiductori conſtare æqua inter ſeſe conſeruan-

ſeruantes interualla. Iugare,eſt ſingulos ſua in decuria è directo ſuo aſtiti ſtare, ſeruantes ſimili modo interualla. Iugant ergo præfecto primæ decuriæ omnes decuriarum præfecti. Subſtiti verò primi præfecti ſubſtites ceterorum omnium principum,ac deinceps ad hunc modum. Reddere in arrectum, eſt militis ora ad primum aſpectum reſtituere. Verbi gratia,ſi miles aduerſus hoſtes conſtitutus imperetur declinare in haſtam, deinde præcipiatur in arrectum reſtitui,rurſus in hoſtem conuerti, aduerſumq́ue ſtare oportebit. Euolutionum duo ſunt genera,alterum per decurias,alterum per iuga. Vtrumque in tres digeritur ſpecies, Macedonicam, Laconicam, Choreum, quæ & Perſica & Cretenſis nominatur. Macedonica eſt, quæ primorem phalangis locum commutat, & frontem in tergum aſpectumq́ue poſteriorem traducit. Laconica eſt, quæ locum phalangis poſteriorem commutat : & pari ratione relicto primore aſpectu, ſumit poſteriorem, tergumq́ue efficit frontem. Perſica illa,quam & Cretenſem & Choreum diximus nuncupari,locum eundem ſeruare phalangis, militibus ſingulis commutantibus ſua loca,ita vt præfectus decuriæ locũ tergiductoris accipiat, & tergiductor vicem præſtet decurionis, fronsq. ex tergo aſpectui poſteriori reddatur. Euolutiones per iuga fieri ſolent,quoties cornua transferri ad interciſa ſiue ſecturas, & interciſa ad cornua melius eſt, vt mediæ copiarũ partes corroborentur: & aut dextræ per læuas,aut læuæ per dextras reddantur validiores. Qui ne per maiores exercitus partes faciant euolutiones,cauent hoſte propinquo,per minores ordines eas ſecurius faciunt. Quemadmodum autem euolui oporteat, dicam. Euolutio per verſum,quæ nomen à Macedone accipit, fieri ſolet, cùm decurio locum immutat,& poſtpoſiti omnes conuerſi de haſta ſequuntur, interuallisq́ue iiſdem ſeruatis, & conſiſtunt

Reddere in arrectum.

per ordinem. Genus Laconicum agitur, cùm decurio immutatus de haſta vniuerſam decuriam transfert, & locum ſibi parem alium accipit,& reliqui omnes ſectantes recto ſe conſtituunt ordine, & aptant, aut cùm tergiductor immutatur. Primus autem ſubſiſtens, conuerſus de haſta ante tergiductorem ſe collocat, ceteriqne omnes ſectantes, alter ſeſe præ altero ponit, donec præfectus decuriæ primus conſtituatur. Choreus ita fit, vt decurio de haſta mutatus decuriam antecedat, & ceteri omnes ſequantur, dum ipſe præfectus locum tergiductoris accipiat,& tergiductor præfecti. Ita per decurias euolui ſolitũ eſt. Quo eodem more per iuga quoq.euoluimus, quoties per ordinem euoluendum ſit,vt quilibet ordo aut locũ ſeruans eundẽ euoluat, ac [ſiniſtrorſum] dextrorsúmve transeat. Nihilo enim ſecus, quàm modò retulimus, agi oportebit. Duplicandi duo ſunt genera: Aut enim per iuga, aut per altum duplicamus. Vtrumque vel numero fit,vel loco. Numero duplicabitur longitudo, ſi quæ M. XXIIII. militibus conſtat, MM. XLVIII. reddatur, inſertis ex ſubſtitibus altitudinis in militum interualla eodem quem longitudo occupat loco: quod facimus,quoties denſare longitudinem placet. At vbi reſtituere placuit, euoluere ſua in loca iubemus eos, quos inſeruimus longitudini. Sed ſunt, qui genus hoc duplicandi improbent,præſertim hoſte propinquo, expeditaſque copias atque etiam equites cornibus iungi, itaque ſpeciem dari duplicationis ſine duplicandi acceſſione cenſeant. Duplicanda eſt longitudo, quoties aut ſuperare cornu hoſtium volumus,aut ne noſtrum ſuperetur,cauemus. Altitudinem duplicare ſolemus,vel addita ſecunda decuria primæ, ita vt ſecundæ præfectus ponè primæ præfectum proximus collocetur, ſecundus ſecundæ, quartus primæ conſtituatur, & tertius ſecundæ, ſextus primæ ordinetur: ac deinceps ad hunc modum, vt

dum, vt tota ſecunda decuria primæ inſeratur, & quarta ſimili ratione in tertiam: & omnes numero pares decuriæ in impares, vel his eiſdem decuriis paribus per euolutionem adiunctis tergo imparium. Aut igitur ita duplanda eſt altitudo, aut numero eodem ſeruato, milites ſeſe longius porrigent, quatenus ſuæ verſum, & ſpacium altitudinis duplicent: cùm autem reſtitui oportuerit, aut interiectos adiunctóſve tergo milites illos, in ſuas decurias reuocabimus, aut ſpacia coarctabimus, quæque interuallo auximus laxiore.

TRANSVERSA eſt phalanx, quæ longitudine multò productiore cõſtat, quàm altitudine. Arrecta eſt, quæ per cornu progreditur, longè productiore altitudine conſtans, quàm longitudine, omninóque plus longitudinis, quàm altitudinis habeat: oblongum id conſueuimus nominare. Arrectum verò è directo, quod plus altitudinis, quàm longitudinis habeat: quocirca phalangem quoque interpretari licet his eiſdem hominibus. Obliqua eſt, quæ alterum cornu, quod libuerit, propinquum obiiciens hoſtibus, eoque decertans, alterum ſemotius teneat, manens aggrediendi opportunitatem. Intercalatio eſt, cùm interuallis præpoſiti militis, inſerimus per directum aliquos ex his, quos poſtponi placuerat. Præpoſitio eſt, cùm vel ex vtraque parte aciei, vel ex altera tantùm fronti proponimus aliquos ratione auxilij. Impoſitio eſt, cùm leuem armaturam interuallis alternatim phalangis totius inſerimus. Poſtpoſitio ſeu ſubiectio eſt; cùm leuem armaturam phalangi incuruæ poſtponimus, ita vt forma omnium copiarum portæ triplicis ſpeciem præferat.

SEQVITVR, vt quemadmodum ordines conuerti ex ſuo loco, ſuáque inſtructioni reſtitui debent, doceámus. Cùm itaque ordines conuerti in haſtam aſſueſcere volumus, præcipitur decuriam dextri extremi quieſcere;

ceteras omnes per ſingulas declinare in haſtam,dextrorſumque procedere, tum reddere in arrectum : deinde iuga poſteriora colligere, atque ita denſato milite conuerti in haſtam. Quo facto, ſi reſtitui ſuum in locum placuerit, iubebimur immutari ad ſcutum,hoc eſt,quęque in locum vergere auerſum, tum ordinem totum reuerti,hoc eſt,quemadmodum milite obdenſato conuerſus ſpectauit dextrorſum, ita totum transferri in locum vnde conuerti inceperat. Mox decuriones quieſcant,reliqui procedant per iuga. Deinde immutentur, vt vergant quorſum principio ſpectabant, tum decuria dextri extremi quieſcat. Hæc enim ſuum iam obtinet locum, reliquæ omnes ad ſcutum declinent, & procedentes reſtituantur. Ad poſtremum ſurſum præcipitur. Itaque ſuum quiſque recipit locum, & ſeruat. At ſi conuertere ordinem ad ſcutum velimus, præcipitur decuriam læui extremi quieſcere. hæc enim ſuam iam habet poſitionem, reliquos omnes declinare in ſcutum,ſiniſtrorſumque procedere, tum reddere in arrectum. Deinde iuga poſteriora colligere, mox ad ſcutum conuerti, vt iam actum ſit quod voluerimus; hinc ſi reſtituere placet,non ſecus quã illos in haſtam conuerſos reſtituemus: quippe qui rurſus quemque in haſtam immutari præcipiamus, deinde ordinem reuerti, mox decuriones quieſcere, & reliquos omnes procedere per iuga,tum immutari,poſtmodum decuriam læui extremi quieſcere, vtpote ſuum iam locum obtinentem; reliquas declinantes in haſtam procedere,dum iuſta recipiant interualla:ad poſtremum reddere in arrectum,atque ita omnes ſuum locum recipient, Si autem inflectere ad haſtam placuerit, duas ſimul conuerſiones ordinis faciemus. Itaque efficietur,vt decuriones à proſpectu aduerſo in auerſum per ordinis immutationem tranſeant. At cùm reſtituere volumus, præcipitur item ad haſtam inflectere,hoc eſt,duas item conuer-

conuerſiones ibidem ordinibus dare. Ita enim fit, vt eodem ſpectent decuriones, quorſum principio conſtituti ſpectabant, antequam vlla inflexio fieret. Hæc cùm fecerimus, decuriones quieſcere præcipiemus, reliquos immutatos iuga relaxare poſteriora, tum rurſus mutari, & ordinis poſtremam decuriam dextram quieſcere. Iam enim hæc ſuum in locum reſtituta eſt, reliquos declinantes in ſcutum, procedere, & ſuis interuallis reſtitui, mox reddere in arrectum. Itaque ordines primũ ſuumque locum recipient. Sed ſi inflectere ad ſcutum velimus, præceptis vtemur contrariis, hoc eſt, bis inflecti in ſcutum: quo facto, reſtitutionem agemus: quod ex his, quæ modò expoſui, apertum iam eſt. Deflexio agitur, cùm ordinem ter partem verſus eandem conuertimus, hoc eſt, aut in haſtam, aut in ſcutum: facit porrò inflexio in haſtam, vt militum ora transferantur à parte primore ad poſteriorem. Deflexio autem facit, vt à primore vel ad læuam deueniant, vel ad dextram: nam ſi ad haſtam deflectitur, in læuam transfertur: ſi ad ſcutum, in dextram. Si phalangem denſari cornu verſus dextrum placuerit, præcipiemus decuriam cornu dextri quieſcere, reliquas autem declinari in haſtam, atque in dextram colligere, tum reddere in arrectum, & iuga poſteriora colligere. Cùm autem reſtituere libet, quieſcere decuriones, reliquos immutari, & iuga relaxare poſteriora: deinde rurſus mutari, mox decuriam cornu dextri quieſcere. Iam enim reſtitutum in dextro eſt: reliqui ad ſcutum declinantes ſuos duces ſequantur, & primis interuallis receptis reddant in arrectum. Si autem cornu verſus ſiniſtrum denſari phalangem libuerit, præceptis econtrariò vtemur. Mediam item phalangem, ſi denſari placuerit, præcipiemus dextram duplarem phalangem declinare ad ſcutum, læuam ad haſtam, tum procedere mediam verſus phalangem, mox omnes reddere in ar-

rectum, iugaque poſteriora colligere. At ſi phalangem primis inſtituere locis velimus, præcipitur immutari, & per iuga procedere, excepto primo: tum omnes rurſus mutari, & dextram duplarem phalangem declinare in haſtam, læuam autem in ſcutum: mox ſectari ſuos ductores donec ad prima deueniat interualla. Deinde reddere in arrectum. Sed quoties immutatur, ſi per denſationé agitur, erecta teneri ſpicula omnia, ne impediant, conuenit. Iis eiſdem exercitiis ac præceptis leuis quoque armatura inſtituenda erudiendaque eſt. Sunt certè præcepta hæc Immutationum, Conuerſionum, Inflexionum, Euolutionum, & Reſtitutionum vtilia ad ſubitos hoſtium ſuperuentus, quos vel à latere vel à fronte intulerint. Macedonicam euolutionem Macedones inueniſſe proditum eſt. Laconicam ad Lacedæmonios referunt auctores, quocirca ita nuncupari meruerunt. Philippum tamen, qui Macedonum imperium auxit, & Græcis apud Cheroneam profligatis, Græciæ imperauit, ac eius filium Alexandrum, qui breui Aſiam in ſuam ditionem redegit, Macedonicam neglexiſſe euolutionem legimus, vt niſi ſumma vtendi neceſſitas cogeret, nunquam vterentur. Laconicæ vſu vtrumque aduerſarios deuiciſſe ferunt. Datur enim Macedonicæ vitio, quòd hoſte repentè à tergo ſuperueniente, non ſine magna turbatione ageretur. Nam cùm poſteriores conuerterent ſeſe in locum priorem, & rem haudquaquam fugæ diſſimilem facerent, hoſtes audaciores reddebantur: & iam milites, qui ita euoluiſſent, deterrere ac perſequi poterant. Laconica certè econtrariò agit. Vbi enim duces vnà cum ſequente milite verterunt ſeſe obuios in hoſtem à tergo ſuperuenientem, terrorem inferre nimirum poſſunt & turbationem. Sed aſſueſaciendæ ſunt copiæ, tam pedeſtres, quàm equeſtres, partim voce, partim ſignis, quæ viſu percipi valeant, vt rem aptè ac opportunè,

portunè, quam quiſque exigat vſus, poſſit expedire. Nonnulla etiam tuba præcipi conuenit. Ita enim plenius omnia miniſtrabuntur. Certiora ſunt ea,quæ voce indicantur,niſi quid ſit impedimento:ſed tranquilliora, quæ ſignis mandentur, videlicet cùm res nulla eſt, quæ obſtet atque obſcuret. Vox autem percipi interdum non poteſt, aut propter armorũ ſonitum, aut propter equorum tranſitum & hinnitum, aut propter impedimentorum tumultum,& totius multitudinis ſtrepitum. Signa quoque multis rationibus obliterari poſſunt, ac euaneſcere. nam & craſſitudine aëris,& puluere excito,& imbre,& ſolis ſplendore oppoſito : ad hæc locorũ inæqualitate & frequentia arborum. Adde quod interdum fieri non poteſt, vt ſignum ad vnumquemque vſum præparemus,cùm longè plura poſſint occurrere,quàm quibus aſſuefacti ſint milites. Nouis autem rebus quidnam conſueti ſigni afferatur? Non tamen † concidi ita poteſt, vt præceptum ſimul & vocis & ſigni incertum ſit.

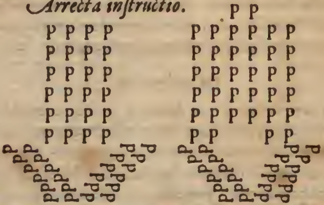
† collabi ſimul omnia poſſunt.

De itineribus.

NVNC de itineribus dicam,ſi antè quot modis expediri ſolet iter, diffiniam. Itinerum aliud arrecta inductio eſt : aliud deductio, aut dextra,aut læua,& aut ſimplici, aut duplici latere, aut triplici, aut quadruplici agminis procedetur. Simplici,cùm ex parte vna aduerſarium aggreſſurum ſuſpicamur : duplici, cùm ex duabus : triplici, cùm ex tribus:quadruplici,cùm vndique. Vnde fit, vt aut ter, aut ſimplici phalange agatur, aut duplici, aut triplici, aut quadruplici. Arrecta inductio eſt, cùm ordo ordinem ſequitur. Verbi gratia,cùm vel xenagia præcedente reliquæ ſequuntur xenagiæ,vel quadruplarem decuriam reliquæ ordinatim ſectantur. Item quæ agitur per cornu altitudine lõgè productiore, quàm longitudine : nec pluribus, quàm duabus decuriis, hominibus

minibus denis compoſitis conſtet ordo. Huic opponitur genus aciei, quod Cœlembolum, quaſi roſtrum cauum nominamus: quod ita inſtruitur, vt duplicatæ phalangis præcedentia cornua inter ſe diſtent, ſequentia iungantur, ad formam literæ V, ſicut deſcriptio oſtendit. Quæ vt primos diſiectos, ita iunctos inter ſe habet vltimos. Cùm enim arrecta illa inductio medium aduerſariorum petat, habet id cauum roſtrum in promptu, vt ſoluta coniunctione extremorum, impetum copiarum primarum fruſtretur, lateraque inuadat arrectæ inductionis inimici. Quin etiam triplex phalanx obiici huic eidem generi ita poteſt, vt vna alterius cornu impugnet, ſecunda reliquum cornu aggrediatur, media & tertia impetum maneat & conflictum.

Arrecta inſtructio.

Dedvctio eſt, cùm phalanx ſuos duces, hoc eſt, decuriones aut parte dextra habet deducentes, quæ dextra deductio dicitur: aut læua, quæ deductio læua nuncupatur: non item per decuriam, ſed per iuga ambulans, cornu præpoſito, & latere inſtructa, aut duplici, aut triplici, aut etiam quadruplici, prout hoſtem exiſtimet aggreſſurum. Sed quaſi vtraque phalangis pars ſuo latere conflictum ineat primum, ita deſcribatur, vt longitudinem triplicem, quàm altitudinē habeat. Frons enim x, altitudo

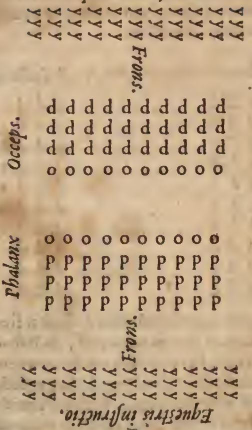
altitudo tribus conſtat hominibus. Quamobrem miles non tantùm ex directo, verùm etiam ex latere aggreſſus, conflictum tum excipere, tum inferre, nimirum per exercitationem debet condiſcere.

Arrecta deductio leua.		*Arrecta deductio dextra.*	
	d d d	d d d	
	d d d	d d d	
F	d d d	d d d	F
r	d d d	d d d	*r*
o	d d d	d d d	*o*
n	d d d	d d d	*n*
s	d d d	d d d	*s*
	d d d	d d d	
	d d d	d d d	
	d d d	d d d	

PHALANX, quæ antiſtomus à duplici frontis, ſeu oris obiectu, quaſi occeps vocata eſt, ita inſtruitur, vt medij tergis inter ſeſe oppoſitis conſtent, extremi autem confligant cum aduerſariis. Perutilis hæc pedeſtribus copiis eſt, cùm aduerſus largam hoſtium equeſtrem copiam dimicant: melius enim reſiſtunt circumuentioni, & multiplici equitum inuaſioni. Valet hoc inſtruendi genus potiſſimum contra barbaros, qui loca Iſtro amni vicina incolunt: quos Amphippos cognominant, à mutatione equorum. ex aliis enim equis in alios tranſilire conſueuerunt. Equeſtres, quæ opponuntur copiæ, forma conſtantes quadrata, in ordines duos parte altera longiores, pro vſus neceſſitate diuiſæ ſunt, vt totidem membris phalangis peditum bipartitæ obiiciantur. *Amphippi.*

Eque-

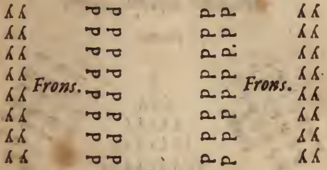
Equeſtris inſtructio.

PHALANX amphiſtomus, nomen à duplici fronte, ſiue ore in lateribus inſtituto acceperat, ita vt latericeps quædam & anceps poſſet nominari. Similis ſuperiori occipiti eſt, præterquam quòd illa ſuis extremis decertat, hæc ſuis lateribus dimicat. Cætera verò, quæ de ſuperiore expoſui, huic quoque conueniunt: omnia haſtis longioribus, tam hæc quàm ſuperior illa, pugnat, more Alanorum & Sauromatarum. Spectat decuriarum dimidium in partem priorem, reliqui conuerſi ſunt in poſteriorem, ita vt dimidiati milites oppoſitis inter ſe tergis prœlientur fronte duplici, altera priore, quam decuriones

nes conficiant: altera poſteriore, quam tergiductores: cùm etiam in duplarem phalangem copiæ diuidi poſſunt, vt frons prior altera conſtituatur phalange, poſterior altera conſtet.

Phalanx anceps.

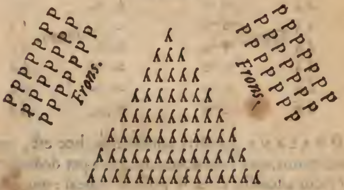
P H A L A N X duplaris antiſtomus, hoc eſt, occeps nuncupatur, quæ ſuos duces non extra per deductiones, ſed intus aduerſos inter ſe poſitos habeat: tergi autem ductores extrà, videlicet in dextram læuamque deductionem diſtinctos. Forma hæc inſtrui ſolet, quoties aduerſarij equites forma roſtri aggrediuntur. Cùm enim roſtrum exeat in mucronem, ducesque ſequentes de latere habeat, tentãtesque frontem copiarum pedeſtrium rumpere, ne id eueniat, duces peditum in medio ſtant, vt impetum aduerſariorum vel impediant, vel re infecta faciant præterire. Qui enim roſtro inſtructi aggrediuntur, ea ſpe ſunt, vt medios aciei profligent, omnesque turbent copias. Quòd cùm principes copiarum pedeſtrium intelligant, vtraque parte ſeſe veluti murum conſtituunt, & paulò inter ſe diſtantes, vergentesque ad locum penitiorem, impetum irritum reddunt aduerſariorum. Genus id inſtruendi equeſtre, quod roſtrum dicimus, Philippum regem Macedonum inueniſſe, ſcribitur. Præponere ille ſtrenuos omnes ſolebat, vt eorum

virtute

virtute miles quoque deterior contineretur, opuſque vnà cum præſtantioribus proſequeretur, more ſpiculi aut enſis, cuius acie pro ſua ſoliditate, ſuoque acumine facilè tranſadigente, reliquum etiam ferrum, quanquam hebes eſſet, non ſine efficacia penetraret.

Phalanx duplaris occeps.

Frons.

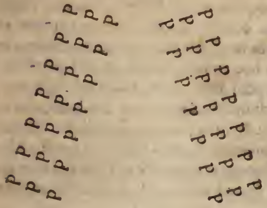

Roſtrum equeſtre.

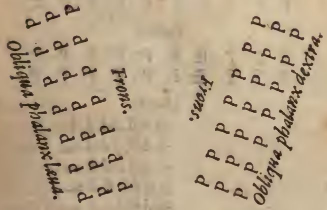
Phalanx duplaris Periſtomus ſeu Amphiſtomus, id eſt latericeps ſiue anceps illa eſt, cuius partes per deductionem cornu præpoſito obliquè procedant, & dextra habeat præfectos, & læua tergiductores intus. Cùm enim aduerſa acies quadra diuidat ſe in duo obliqua cornua, dextrum & ſiniſtrum, cupiens aciem hoſtium ſimilem circumuenire, hac de cauſa, qui circumuentum ſibi vident imminentem, in duplicem mobilem phalangem ſeſe afformant, & partem ſui alteram in læuum dirigunt cornu, alteram vertunt in dextrum. Vnde nomen Periſtomi, hoc eſt, latericipitis, genus id accipit. Quippe quod latere ſuo vtroque ſpectantem in hoſtem habeat.

Phalanx

Phalanx duplaris latericeps.

Amphiſtomus.

Similiceps.

PHALANX homœoſtomus, à ſimilitudine oris ſeu frontis nominata, quam ſimilicipitem appellarim, ita ſit, vt decuriam perfectam, hoc eſt, hominum ſexdecim, mouentem in hoſtem ſequatur alia ſimilis: vnde homœoſtomus dicta eſt. Nam & qui ſequuntur, ſimili

fronte & forma comitantur. Opponitur hæc generi aciei, quod plinthum à latere vocant : quem ſi placet, Laterculum dices. Ordinatur id genus tam forma, quàm numero æquilaterum. Forma, inquam, cùm vndique æqualibus conſtet ſpaciis. Numero autem cum quot hominibus longitudo componatur, totidem etiam altitudo. In hoc eodem ordinis genere omni ex latere armatos apponi ſolitum eſt, nullo vel ſagittario, vel funditore adiunɑo. Conficitur hic laterculus ex duabus dimœriis: decuriæ namque dimidium dimœriam dicimus. Cùm enim decuria ſexdecim conſtare hominibus debeat, dimœria oɑo conſtat. Bipartita id interpretetur, ſi placet, quoad melius vocabulum inuenerimus.

Phalanx ſimiliceps.

P P P P P P P P P P
P P P P P P P P P P

Frons.

P P P P P P P P P P
P P P P P P P P P P

Frons.

d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d

Laterculus.

PHALANX duplaris Homœoſtomus, cùm partes æquali progredientes itinere, aut in dextra deduɑione ambæ continent ſuos duces, aut in læua.

Duplaris

Duplaris ſimiliceps.

d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d

PHALANX Heteroſtomus à frontis diuerſitate appellata, quam Verſicipitem dixerim, ita inſtruitur, vt ambulans per inductionem duces ordinis præcedentis habeat (vt fit) in dextra deductione, ſequentis autem in læua, ita vt ordines alternata principum locatione procedant. Nullus enim eodem latere ſuos continet principes, quo antecedens.

Phalanx verſiceps.

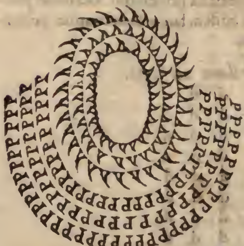
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d
d d d

TVRMAM, quæ ad ſpeciem oui inſtruitur, Ilion Theſſalus excogitarat, vnde Ile vocata eſt, ſuosque Theſſalos eo ipſe genere inſtruendi exercuit. Vtile hoc eſt, cùm ſingulis ſuis angulis habeat principes. Primum

Ilarcham, hoc eſt, turmæ præfectum: vltimum tergiductorem, vtrinque autem lateris cuſtodes. Opponitur huic acies, quæ forma lunæ cornibus in partem ductis priorem formetur, ducesque ſuis in cornibus habeat, & ſuis brachiis circumuenire aduerſas equitum copias tentet. Quamobrem ille more Tarentinorum à longè iaculantur, circularem retorquentes acceſſum & turbantes. Tarentinos iaculatores appello, ſicut inter initia operis dictum eſt, à Tarento Calabriæ oppido, cuius equites paruo quodam iaculo vti conſueuerunt.

Turma ad oui ſpeciem.

Acies Lunaris.

TVRMA parte altera longior duplici altitudine conſtat, quàm longitudine. Vtilis hæc multifariàm eſt, quippe quę poſſit decipere aduerſarios, quaſi paucos contineat milites (quoniam non multum latitudinis occupet) & rumpere facilè pro ſua denſitate & impetu aciem aduerſam. Apta etiam eſt, vt ſenſim per locorum anguſtias tranſeat. Opponitur ei pedeſtris acies, quæ tranſuerſa phalanx vocata eſt: porrigit enim ſe longiùs, vt etiam, ſi interrumpatur, exigua ſit quæ rumpitur altitudo, & equitum impetus non in multitudine hæreat, ſed in vacuum breui efferatur. Hæc enim cauſſa eſt, cur multiplicem ad ſuam altitudinem habeat longitudinem.

Turma parte altera longior.

y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y
y y y

Frons.

d d d d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d d d d

Phalanx transuerſa.

Est & altera turma oui ſimilitudinem gerens, de qua nihil amplius dici poteſt, quàm ita eſſe compoſitam, vt verſet quidem, ſed non iuget. Nam eius vſum commoditatemque ſuperiùs expoſuimus. Ergo genus id inuentum ab Ilione Theſſalo, mandatum pòſt exercitationi ab Iaſone Medeæ marito. Tutum etiam & percommodum eſſe, cùm vndique cuſtodiatur decurione, tergiductore, cuſtodibus lateris, apertum iam eſt. Conſtat hæc turma ex equitibus ſagittariis more Armeniorum & Parthorum. Opponitur ei acies pedeſtris, quæ Epicampius emproſthia dicitur, id eſt, inflexa antica, ob eam rem, quia ductis cornibus in partem priorem in ſinum ſe circumagit, flexumque imitatur. Fraudem hæc in ſagittarios equites ita emolitur, vt vel egreſſos & cominus dimicantes, ſuo complectatur ſinu, & circumueniat: vel cornibus ſuis perturbet illorum robur, & frangat, atque ita medio milite alacriore poſſit euincere.

Turma ad oui ſpeciem.

d d d d d d d
d d d d *Frons.* d d d
d d d d d d d
d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d

Phalanx inflexa antica.

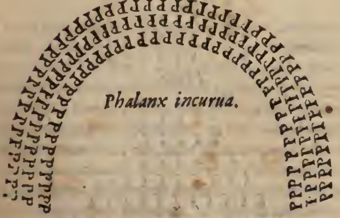
QVIN etiam genus habetur phalangis, quæ Epiſcampius opiſthia dicitur, contrario modo quàm ſuperior informata. Cùm enim illa ante ſe flectat, hæc ſua cornua in partem ducit poſteriorem, itaque vt illa antica, ſic hæc poſtica nominetur. Vtilis ea quoque ad fraudem eſt: quippe quæ parte media patens, paucos qui præcedant, oſtendat: multos autem, qui ponè ſubſequantur habeat: vt ſi conflictum tolerarint ſuperarintque, ſatis ſit: ſin minus, facilè ad vtramque ſuorum partem recurrere, iungíque maioti ordini valeant. Quæ autem contra id genus opponitur, incurua ob id appellata

lata eſt. quoniam in portionem flectitur orbis. Studet hæc ſuas copias paruas eſſe oſtendere frontis incuruæ ratione. Quippe cùm omnia quæ in orbem globúmve formantur, parua ſuo quidem ambitu eſſe videantur: quanquam ſi explicentur, in duplum ſe porrigunt: quod liquidum in columnis eſt, quæ cùm in orbem ſe colligant, vndecunque aſpiciantur, dimidium ſui tantùm patêre patiuntur, reliquum penitus occultant. Eſt autem optimum inſtruendi artificium, vt plus inferas aduerſariis copiarum, quàm primo aſpectu oſtendas.

Inflexa poſtica.

d d d d   d d d d
d d d d   d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d

Frons.

Phalanx incurua.

EQVESTRIS phalanx quadrata, etſi forma ſeu figura quadra inſtruitur, tamen non numero quoque aptatur quadro. Haud enim in quadratis numerum certo modo deſcribimus. Sed licet etiam duplicem ad altitu-

dinem reddere longitudinem, videlicet pro vſu imperatoris. Perſæ potiſſimum forma hac vſi ſunt, & Siculi & Græcorum complures, cùm & facilem eſſe inſtructum animaduerterent, & vſum commodiorem. Opponitur ei phalanx pedeſtris, quod roſtrum vocamus, ita inſtructa, vt latera omnia armatis compoſita habeat. Tranſlata hæc forma ab equeſtribus roſtris eſt. Verùm in ordine equeſtri vnus in fronte primore ſatis ſit. At in pedeſtri non vnus occurſioni hoſtium ſufficit, ſed tres propugnent neceſſe eſt. Sic Epaminondas Thebanus Imperator, cùm apud Leuctra aduerſus Lacedæmonios decertaret, conſtipatis in roſtrum copiis, ingentem exercitum profligauit. Effici genus inſtruendi hoc ſolet, quoties duplaris antiſtomus, hoc eſt, anceps illa ſua cornua priora coniungit, poſteriora ſeiungit, ad formam litteræ V, deorſum inuerſæ Λ.

Phalanx quadrata equeſtris.

y y y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y

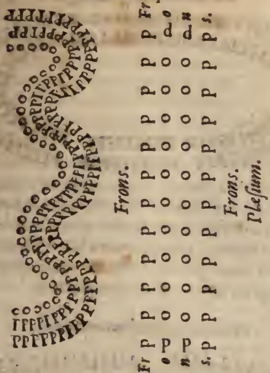
Frons.

Fro ʎ *ns.*
ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ

Roſtrum pedeſtre.

Phalnax

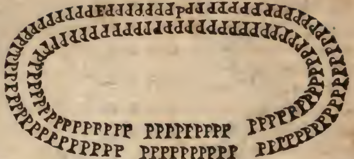
Phalanx implexa.

GENVS, quod Plæſium parte altera longius appellamus, multiplici longitudine, quàm altitudine conſtare, & omni ex latere armatis componi ſagittariis ac funditoribus conſtitutis in medio, ſolitum eſt. Qui contra eiuſmodi formã prœliantur, genus phalangis, quam implexam vocamus, obiiciunt, vt ſuæ formæ inæqualitate prouocent Plæſium aduerſum impetum facere in eos, qui prominent, atque ita reſoluant denſam Plæſij inſtructionem. Et quidem decuriones implexæ phalangis duces aduerſos obſeruant, vt ſi denſa acie illi agant, ipſi quoque denſa excipiant. Sin illi reſoluantur, ipſi etiam diuiſi occurrant.

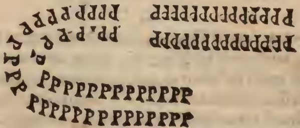
PHALANGIS circumuentio eſt, cùm cornu vtrumque ſuperat aduerſarios, hoc eſt, excedit, & quaſi cõplectitur.

Circumuentio phalangis.

Alterivs cornu circumuentio eſt, cùm altero cornu hoſtem ſuperamus. Vnde fit, vt qui ſua phalange ſuperat, idem etiam cornu ſuperet aduerſarium: qui autem cornu ſuperat, non propterea idem phalange ſuperet. Fieri enim poteſt, vt etiam paucioribus copiis hoſtem ſuperes tuo cornu, & complectaris.

Circumuentio alterius cornu.

Extenvatio eſt, cùm altitudo phalangis contrahitur, vt cx. xvi. quibus conſtat hominibus redigatur in pauciores.

Impedimenta haberi in primis neceſſarium eſt, & ducem iis conſtituere probum cõuenit. Modis quinque poſſunt duci impedimenta. Aut enim præcedent copias omnes, aut ſequentur, aut in alterutro latere conſtituentur, aut in medio copiarum claudentur. Ponentur ante phalangem, ſi hoſtilem agrum ingredieris. Poſt phalan-

phalangem,ſi latera metuis. Intra phalangem,ſi planum agmen placuerit ducere.

POSTREMO præcepta repetemus,colligemusque omnia acierum inſtruendarum, ſi prius admonuerimus breuiter, quicquid præcipi vſus exigat, id & breue eſſe & omni ambiguitate carere oportere. non enim ſolùm celeritate eſt opus, verùm & claritate vocabuli, ne alij hoc, alij illud,& plerumque contrarium faciant. Verbi gratia, ſi dixeris, declina: verbo hoc audito poſſunt alij declinare in haſtam, alij in ſcutum, quæ res non parum inferet perturbationis. Cùm itaque generis ac totius loco habeatur vocabulum illud, declina, adiungere debemus ad haſtam, aut ad ſcutum, prout res exigit: & quidem antè, vt pars toti anteponatur: hoc modo, Ad haſtam declina: ita enim omnes idem ſine errore facient. Item immuta, aut euolue, generis præfert communitatem: quam ob rem partem ſiue ſpeciem præponemus, vt, in haſtam immutare. Sic itaque præcipiemus, Laconicam euolue, Macedonicam euolue, Choreum euolue. Nam ſi euolue Laconicam dixeris, aut euolue Macedonicam, eueniet, vt diuerſæ euoluendæ agantur ſpecies. Hac igitur ratione cauendum eſt, ne quid ambiguè, ne quid obſcurè incerteque præcipiatur: & vt ſpecies ſuis anteponantur generibus, ſeruandum omninò eſt. Iuuat porrò ad eam rem plurimum ſilentium militum. Quocirca ſilendum in primis attendendumque imperabis: quod Homerus quoque poëta præclarè illis carminibus notat:

Sic Argiua phalanx in prœlia denſa moueri:
Aßiduè pariterque ſuos dux quiſque regebat
Imperitans: alij mox feſtinare ſilentes.
Dixeris haud tantas gentes ſub pectore vocem
Condere, conſpecti metuentes principis ora.

Barbaro-

Barbarorum contrà tumultum & turbam pecori ita comparat:

Ac veluti innumeræ domini locupletis in aula
Ad mulctram coguntur oues, balatibus illæ
Perculſa charæ ſobolis, voce omnia replent,
Sic Troum audiri per campos vndique clamor.

Et alibi eadem de re ita refert:

Tum Phryges ingenti ſtrepitu & clamore feruntur,
More gruum paſſis liquido ſuper aëre pennis.
Quæ poſtquam gelidas hiemes imbrémque niualem
Fugêre, Oceani repetunt clangoribus vndas.
Aſt animos taciti ſpirantes ire Pelaſgi,
Alter in auxilium alterius properare parati.

AGE ad arma, adſiſte ad arma, impedimenta à phalange ſecedant. Miles attendat præceptis, ſuſcipe, recipe, diſta, erige ſpiculum, verſa, iuga, reſpice præcedentem, ſuam decuriam dirigat tergiductor. Conſtituta interualla conſerua, ad haſtam declina, collige, ita conſiſte, in arrectum redde, ad ſcutum declina; collige, ita conſiſte. Ad haſtam immutare, collige. Ita conſiſte. Altitudinem duplica, reſtitue. Laconicam euolue, reſtitue. Macedonicam euolue, reſtitue. Choreum euolue, reſtitue: ad haſtam conuerte, reſtitue ad haſtam: inflecte, reſtitue. Hæc de aciebus inſtruendis habui, quæ breuitèr ad te ſcriberem, Imperator, tibi victoriam, hoſtibus profligationem allatura. Vale.

FINIS.

MODESTI

DE VOCABVLIS REI MILITARIS LIBELLVS,

AD

TACITVM AVGVSTVM.

NOBILISS. AC GENEROSISS.

IOAN. GVILIELMO A SPANGEN, D. IN SPANGEN, BOVDRY, &c. ET WALRANDO AB HAEFTEN, D. IN HAEFTEN, HERWIINEN, &c.

GODESCALCVS STEWECHIVS S. D.

VT *reliqua omnia; itidem prudenter & grauiter inprimis à C. Salluſtio hoc ſcriptum eſt:* Maiorum gloria poſteris quaſi lumē eſt, neque bona, neque mala illorum in occulto patitur: *quam quidem ſententiam animis veſtris, Nobiliſſimi ac generoſiſſimi adoleſcentes, impreſſam ſi ſeruabitis; quod equidem facturos non diffido; numquam non meminiſſe poteritis quantum oneris vobis cum honore impoſitum ſit. Parentes vterque in aulis principum educatos laudare, natales longos, ac illuſtrem proſapiam recensère poteſtis. Taceo quæ in lubrico maximè poſita ſunt, corporis, & fortunæ bona. Omnia hæc ego aliena deputo, propria verò illa, quæ neque hereditaria ſunt, nec caſu pendula: hoc eſt bonas artes, atque animis veſtris inſita virtutum & ſummi boni ſemina. Imagines maiorum circumſpicere lubebit, occurrent vndequaque qui patrum, auorúmque laude non contenti, ipſimet nomen rebus bello ac pace geſtis auxerint. nobilitatis veſtræ*

antiqua

antiqua initia, egregia virtutum exempla domi propoſita conſpicitis. quare (vt quidem adhuc pro virili facitis) conandum vobis inſtitutioni meæ, & exſpectationi amicorum reſpondeatis. Ea in re quibus adminiculis opus ſit non ignoro. tum & illud probè ſcio, neque ſcientiam, neque prudentiam vobis defuturam, quibus cum rebus veſtris aliquando ſupereſſe, tùm præeſſe ſubditis queatis. In excolendo ingenio, moribúſque veſtris formandis, dico audacter, ſtrenuam operam nauaui. imò ab ea hora, qua meæ fidei commiſſi eſtis, nihil mihi antiquius fuit, quàm de vobis, & per vos de rep. bene mereri. Dum artibus liberalibus vos imbui, in Hiſtoriarum lectione præiui, iuris elementa edocui, numquam in vobis diſcendi ſtudium, numquam obſequendi officium requiſiui. nunc porrò, ſi lectio iuris moleſtior, ſi faſtidioſa vobis videbitur; at hiſtoriam è manibus numquam deponite. Hæc rerum magiſtra eſt, exempla, quibus vita inſtituenda ſit, tanquam in ampliſſimo orbis theatro ſpectanda proponit. hæc & ſecundam, & aduerſam fortunam ferre docet: res gerere, prouincias, regna adminiſtrare volentibus hiſtoria non minus neceſſaria eſt, quàm in naui gubernator, in puppi clauus. Venio tandem ad libellum Modeſti, quem de Vocabulis rei militaris inſcriptum videtis. eum à me qualiter qualiter emendatum, id eſt collatum cum ſcriptis Vegetij, æquo animo accipite, & quid de nomine auctoris, quid de opuſculo ipſo cenſendum ſit mecum expendite. Scio eſſe qui huic plagij notam inurere, & quaſi Fl. Vegetij labores ſibi ſuppoſitum

poſitum ierit, inſimulare conati ſint: veruntamen illi non animaduerterunt, puto, Vegetium ſub Valentiniano Imperatore; Modeſtum ſub Tacito floruiſſe. qui Tacitus tres Valentinianos, & , vnde genus illi duxere, Gratianum ipſum ſpacio XC *& quod excurrit annorum præceßit. hoc amplius, epitomen tantùm ex diuerſis bellicæ diſciplinæ ſcriptoribus Vegetium confeciſſe, nemini poteſt eſſe incognitum: Modeſtus verò quis fuerit, ſuſpicari facilius ſit, quàm pro certo adfirmare. Valete. A. D.* XIII. *Kal. Februarij.* ∞. D. LXXXIV.

MODESTI

MODESTI LIBELLVS, DE VOCABVLIS REI MILITARIS, AD TACITVM AVGVSTVM.

† RES militaris in tres diuiditur partes, equites, pedites, claſſes. Equitum alas dicunt, eò quòd ad ſimilitudinem alarum ab vtraque parte protegant acies, quæ vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc eſt, * flammulis vtantur. Eſt & aliud genus equitum, qui legionarii vocantur, propterea quòd connexi ſunt legioni. Verùm ipſi pedites in duas diuiſi ſunt partes, hoc eſt, in legiones, & in auxilia. Auxilia à ſociis, vel fœderatis gentib. mittebantur. Legio autem ab eligendo appellata eſt, quod vocabulum, eorum deſiderat fidem atque diligentiam, qui milites probant. † Producendi verò tyrones ſunt ſemper ad campum, & ſecundum matriculæ ordinem in aciem dirigendi, ita vt primò ſimplex, & extenſa ſit acies, ne quos ſinus, ne quas habeat * curuationes, ſed æquali, legitimoque ſpacio miles diſtet à milite: * & præcipiendum, vt ſubitò duplicent aciem, ita vt in ipſo impetu is, ad quem reſpondere ſolent, ordo ſeruetur. Tertiò præcipiendum, vt quadratam aciem repentè conſtituant, quo facto in * Tyronium, quem cuneum vocant, acies ipſa vertenda eſt: quæ ordinatio plurimum prodeſſe conſueuit in bello. † Auxiliares, * cùm ducuntur ad prœlium, ex diuerſis * moribus venientes, nec diſciplina inter ſe, nec affectione conſentiunt: & alia inſtituta, & alius inter eos eſt vſus armorum. Neceſſe eſt autem, * tardè ad victo-

† *Vegetius lib. 2. cap. 1.*

* *legendum* flammeolis

† *Veget. lib. 1. cap 26.*

* curuaturas,

* Tunc

* trigonum,

† *Veg. lib. 2. cap. 2.*

* conducuntur

* numeris

* tardius

riam peruenire, qui diſcrepant antè, quàm dimicent. Legionibus ſemper auxilia, tanquam leuis armatura, in acie iungebantur, vt in iis prœliandi magis adminiculum eſſet, quàm principale ſubſidium.* In omnibus au-

Veg. lib. 2. cap. 4.

ctoribus inuenitur, ſingulos cõſules aduerſum hoſtes copioſiſſimos, non amplius, quàm binas duxiſſe legiones, additis auxiliis ſociorum: tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, * vbi cuiuis bello duæ legiones crederentur poſſe ſufficere. † Sciendum eſt * enim, in vna legione decem cohortes eſſe debere: ſed prima cohors reliquas & numero militũ, & dignitate præcedit: nam genere atque inſtitutione literarũ viros electiſſimos quærit. Hæc enim ſuſcipit aquilam, quæ præcipuum ſignũ in Romano eſt ſemper exercitu, & totius legionis inſigne. Imagines Imperatorum, * has enim imagines, tanquam diuina, & præſentia ſigna ſinguli venerantur. Habet pedites mille cv. Equites loricatos CXXXII. & appellatur cohors milliaria: hæc caput eſt legionis. Ab hac [enim] cùm pugnandum eſt, prima acies incipit ordinari. Secunda cohors habet pedites * DLX, equites LXVI. & appellatur cohors quingẽtaria. Tertia cohors ſimiliter habet pedites *DLX. equites LXVI. ſed in hac cohorte tertia validiores * & probati milites, qui in media acie conſiſtant. Cohors quarta habet pedites 555. equites 66. Cohors quinta habet pedites 555. equites 66. Sed quinta cohors ſtrenuos deſiderat milites: quia ſicut prima in dextro, ita quinta in ſiniſtro ponitur cornu. Hæ quinque cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites 555. equites 66. In * prima quoque * enucleati aſſcribendi ſunt iuniores: quia in ſecunda acie poſt aquilam, & imagines cohors ſexta conſiſtit. Cohors ſeptima habet pedites 555. equites 66. Cohors octaua habet pedites 555. equites 66. ſed & ipſa animoſos deſiderat viros: quia in ſecunda acie conſiſtit in medio. Cohors nona habet

Margin notes: * vt — *Veg. lib. 2. cap. 6.* — * autem, — * *Aliter hæc apud Veg.* — * DLV. — * DLV. — * probari moris eſt, quia in m. a. conſiſtit. — * ipſa — *enucleatim

habet pedites 555. equites 66. Cohors decima habet pedites 555. equites 66. & ipſa bonos conſueuit accipere bellatores: quia ſicut in ſecunda acie ſexta dextrum, ita decima ſiniſtrum poſſidet cornu. Iis decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites VI. mill. CV. equites DCCXXVI. Minor itaque numerus armatorum in vnaquaque legione eſſe * debet. Maior autem conſueuit eſſe: * & non tantùm vnam cohortem, ſed etiam alias milliarias, [ſi] fuerit iuſſa, ſuſcipere. †Tribunus maior, per epiſtolam ſacram, Imperatoris iudicio deſtinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autem vocatur ex tribu, quia præeſt militibus, quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarij dicuntur, qui in prœlio primos ordines ducunt. Aquiliferi, qui aquilam portant. Imaginarij, qui Imperatoris imagines ferunt. Optiones, ab optando appellati: quòd antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquàm adoptati, cum eorum vicario ſolent vniuerſa curare. Signiferi, qui ſigna portant, quos nunc draconarios vocant. Teſſerarij, qui* teſſeras per contubernia militum nuntiant. Teſſera autem dicitur, præceptum ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellum mouetur exercitus. * Torquarij duplares, torquarij ſimplares: quibus torques aureus * ſolius virtutis præmium fuit: quem qui meruiſſet, præter laudem interdum duplam conſequebatur annonam. † Item primus haſtatus duas centurias, id eſt CC. homines ducebat in acie ſecunda, quem nunc ducentarium vocant. Princeps autem primæ cohortis centuriam ſemis, hoc eſt, CL. homines * gubernat. Sic decem centurionibus regebatur. quibus magnæ vtilitatis [gratia] magnus honor à veteribus eſt conſtitutus: vt ceteri milites, ex tota legione; omni labore, ac deuotione contenderent ad tanta præmia peruenire. Erant etiam centuriones qui ſingulas centurias curabant, qui nunc centenarij nominantur.

* non debet.
* ſi non
† Veg. lib. 2. cap. 7.
* teſſeram
* Torquati
* ſolidæ
† Veg. lib. 2. cap. 8.
* gubernabat. Sic decem cẽturiæ cohortis primæ, à quinque ordinariis regebantur. q. m. vtilitates, magnus h.

* denis tur. Erant decani* decem militibus præpoſiti,qui nunc caput contubernij vocantur. Secunda cohors habet centuriones quinque. Similiter tertia & quarta, vſque ad decimam cohortem. In tota autem legione erant centuriones* LXVI. † Sed legati Imperatoris * ex conſularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones, & auxilia vniuerſa obtemperabant, in ordinatione pacis, vel neceſſitate bellorum.in quorum locum illuſtres viros conſtat, magiſtros militum ſubſtitutos; à quibus non tantùm binæ legiones; ſed etiam plures* numero gubernantur. Proprius autem iudex erat præfectus legionis, habens comitiuam primi ordinis dignitatem,qui abſente legato tanquam vicarius ipſius poteſtatem maximam retinebat: tribuni vel centuriones,cæteriq́ue milites eius præcepta ſeruabant vigiliarum,ſiue * profectionis. Teſſeras ab eodem petebant. Si miles crimen aliquod admiſiſſet, auctoritate præfecti legionis, à tribuno deputabatur ad pœnam. Arma omnium militum,item equi, veſtes, & annona ad curam ipſius pertinebant. Diſciplina, ſeueritas, * exercitus non ſolùm peditum, ſed etiam equitum legionariorum præcepto eius quotidie curabatur. † Primum ſignum totius legionis eſt aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiam per ſingulas cohortes à Draconariis feruntur ad prœlium. Sed antiqui qui ſciebant in acie, commiſſo bello celeriter ordines, acieſque turbari, atque confundi: ne hoc poſſet accidere, cohortes in centurias diuiſerunt, & ſingulis centuriis ſingula vexilla conſtituerunt: ita vt ex qua cohorte, vel quota eſſet centuria, in illo vexillo literis eſſet aſſcriptum: quod intuentes, vel legentes milites, in *quemuis tumultum à contubernalibus ſuis aberrare non poſſent. Centuriones inſuper, qui nunc * centurij vocantur, nimirum bellicoſas loricas tranſuerſis caſſidum criſtis, vt à ſuis faciliùs noſcerentur, habebant: * quique ſingulas guber-

Margin notes: * L V. — † Veg. lib. 2. cap 9. — * exconſulibus — * numeri — * profectionis teſſeras, ab e.p. — * exercitio — † Veg. lib. 2. cap. 13. — * quantouis tumultu — * centenarij — * *Legerim* cuique Q. *pro* C.

gubernare iuſſerunt cateruas, vt nullus exiſteret error: cùm * cuncti milites ſequerentur non ſolùm vexillum ſuum, ſed etiam centurionem, qui ſignum habebat in galea. Rurſus ipſæ centuriæ in contubernia diuiſæ ſunt, vt decem militibus ſub vno papilione degentibus, vnus [quaſi] præeſſet decanus, qui caput contubernij nominatur. Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo, quòd coniunctis manibus pariter dimicabant. † Quemadmodum inter pedites centuria, vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur: & habet vna turma equites triginta duos. Huic qui præeſt, decurio nominatur. * Pedites qui decem decadibus centuriæ præerant, ab vno centurione ſub vno vexillo gubernantur. Similiter trigintaduo equites ab vno decurione ſub vno vexillo reguntur. Præterea * centurio eligendus eſt, [qui ſit] magnis viribus, [&] procera ſtatura, qui haſtas vel miſſilia peritè iaculetur, & fortiter: * Similiter eligendus eſt decurio, qui turmæ equitū præponatur, in primis habili corpore, vt loricatus, & armis circumdatus omnibus, cū ſumma admiratione equum poſſit aſcendere, equitare fortiſſimè, conto ſcienter vti, ſagittas doctiſſimè mittere; turmales ſuos, id eſt, ſub cura ſua equites poſitos erudire ad omnia, quæ equeſtris pugna depoſcit. † Nunc qualiter inſtruenda ſit acies, ſi pugna immineat, declaretur vnius legionis exemplo: quod ſi vſus exegerit, transferri poſſit ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro, huic cohors ſecunda coniungitur. Tertia cohors in media acie collocatur, huic annectitur quarta. Quinta verò cohors ſiniſtrum ſuſcipit cornu, ſed ante ſigna, & circa ſigna, nec non etiam in prima acie dimicantes, principes vocabantur; hoc eſt, ordinarij, ceterique principales. Hæc erat grauis armatura, * quæ habebat caſſides, cataphractas,

* centeni

† *Veg. lib. 2. cap. 14.*

* *aliter hæc apud Vegetiū leguntur.*

* ſicut centurio

* *Multa hic inſerit Vegetius.*

† *Veg. lib. 2. cap. 15.*

* qui habebant

ocreas in cruribus, ſcuta; gladios maiores, quos ſpathas vocant; & alios minores, quos ſemiſpathas nominant, plumbatas quinas poſitas in ſcutis, quas primo impetu iaciunt. Item bina miſſilia, vnum maius, ferro triangulo vnciarum nouem, haſtile pedum quinque ſemis, quod pilum vocabant, nunc ſpiculum dicitur, ad cuius iactum exercebantur præcipuè milites, quod arte, & virtute directum, & ſcutatos pedites, & loricatos equites ſæpè tranſuerberat: aliud minus, ferro vnciarum quinque, * haſtili trium pedum ſemis, quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum, ſecunda haſtatorum armis talibus * dicetur inſtructa. † Sed in ſecunda acie dextro cornu cohors ſexta ponebatur, cui iungebatur ſeptima. Octaua cohors mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in ſecunda acie * ſemper obtinet cornu. † Inſtructionis verò lex eſt, vt in primo ordine exercitati, & veteres milites collocentur, quos anteà principes vocabant. In ſecundo ordine circumdati * cataphractis, & optimi milites cum ſpiculis, vel lanceis ordinentur, quos * prohaſtatos vocabant. Inter * ordinem à tergo vallatum ſex pedes diſtare voluerunt, vt haberent pugnantes ſpacium accedendi, atque recedendi: vehementius enim cum ſaltu, curſuque tela mittuntur. In his duobus ordinibus ætate maturi, & vſu confidentes, & muniti grauioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri nec cedere, nec ſequi alium debent, ne ordines * turbentur: ſed aduerſarios * vehementes excipere, & ſtando, pugnandoque repellere, vel fugare. Tertius ordo diſponitur de * armatis velociſſimis, de ſagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus autem ordo * conſtituitur de ſcutatis expeditiſſimis: de ſagittariis iunioribus, de his qui alacriter ſe agunt verutis, vel martiobarbulis, quas plumbatas * nominant, qui diceban-

* haſtile

* docetur
† *hic multa inſeruntur apud Veg.*

* ſemper ſiniſtrum ob.
† *Veg. lib. 3. cap. 14.*

* cataphractis ſagittarij
* prius haſtatos
* ordinem autē, & ordinem à tergo in latum ſex

* turbent:
* venientes
* armaturis
* conſtruitur
* nominant, dimicant,

dicebantur leuis * armaturæ. Sciendum eſt ergo * ſtantibus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinem ad prouocandum cum miſſilibus & ſagittis primo loco ſemper exire: qui ſi hoſtes in fugam vertere poterunt, ipſi cum equitibus perſequuntur: ſi verò ab hoſtibus pulſi fuerint, redeunt ad primam, & ſecundam aciem, & inter ipſas recipiunt ſe ad loca ſua. Prima autem & ſecunda acies cùm ad [machæras, id eſt,] ſpathas & pila (vt dicitur) ventum fuerit, totum ſuſtinent bellum. In quinta acie * ponebantur baliſtarij, funditores, [tragularij,] fuſtibulatores, qui fuſtibalis lapides iaciunt. * Fuſtibalus eſt longus pedes quatuor, cui per medium ligatur funda de corio, & vtraq. manu impulſus, propè ad inſtar onagri dirigit ſaxa. * Sextus ordo poſt omnes à firmiſſimis, & ſcutatis, & omni genere armorum munitis * bellatores tenebat, quos antiqui Triarios appellabant. Hi, vt requieti, & integri acrius inuaderent hoſtes, poſt vltimas acies ſedere conſueuerant. Sed ſi quid in primis ordinibus accidiſſet, de eorum viribus reparationis ſpes tota pendebat. † Omnes autem ſignarij, quamuis pedites ſint, loricas minores accipiebant, & galeas, ad terrorem hoſtium, vrſinis pellibus tectas. Centuriones verò habebant cataphractas, & ſcuta, & galeas ferreas, * tranſuerſis, & argentatis criſtis, vt faciliùs agnoſcerentur à ſuis. † Illud autem ſciendum eſt, & modis omnibus retinendum, quòd commiſſo bello, prima, ac ſecunda acies ſtabat immota. Triarij quoque reſidebant. Ferentarij autem * armatura leuis, & ſagittarij, & funditores, aduerſarios prouocabant, ante aciem procedentes, ſi hoſtes fugare poterant, ſequebantur: [ſed] ſi eorum virtute, * ac multitudine premebantur, reuertebantur ad ſuos, & poſt eos ſtabant. Excipiebat autem prœlium grauis armatura, * & tanquam murus (vt ita dicam) ferreus ſtabat, & non ſolùm miſſilibus,

* armatura.
* ſtantibus duobus pr.
* ponebantur interdũ carrobaliſtæ, manubaliſtarij, f.
* Fuſtibalus fuſtis eſt
* *Multa inſerit Veg.*
* bellatoribus tenebatur,
† *Veg. lib. 2. cap. 16.*
* ſed tranſuerſis.
† *Veg lib. 2. cap. 17.*
* armaturæ, exculcatores, ſagittarij, funditores, hoc eſt leuis armatura. aduerſarios p.
* aut
* quæ

libus, ſed etiam gladiis cominus dimicabant. Et ſi hoſtes fugaſſent, nõ ſequebatur grauis armatura, ne aciem ſuam, ordinationemq́ue turbaret, * & diſperſos recurrentes hoſtes, incompoſitos * opprimeret, ſed leuis armatura cum funditoribus, ſagittariis, & equitibus fugientes, ſequebatur inimicos. Hac diſpoſitione, * ac cautela, ſine periculo legio vincebat, aut ſuperata ſeruabatur incolumis: * quia legionis * vis eſt, facilè nec fugere, nec ſequi. † Sed ne milites aliquando in tumultu prœlij à ſuis contubernalibus aberrarent, diuerſis cohortibus diuerſa in ſcutis ſigna pingebant. † Præterea in * aduerſo vniuſcuiuſq. militis erat nomen literis aſſcriptum, addito * ex qua cohorte, quáve centuria. Ex his autem apparet legionem benè inſtitutam, quaſi * inuictiſſimam eſſe ciuitatem, quæ omnia prœlio neceſſaria ſecum vbique portaret: nec metueret repentinum hoſtium ſuperuentum, quæ etiam in mediis campis ſubitò foſſa valloque muniretur. † Habet præterea legio tubicines, cornicines, buccinatores. Tubicines ad prœlium vocant milites, & rurſus receptui canunt. Cornicines quotiens canunt, non milites, ſed ſigna ad eorum obtemperant nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri ſunt ſoli milites, tubicines canunt: quotiens mouenda ſunt ſigna, cornicines canunt. • Claſſiarij autem appellantur buccinatores, qui cornu ducunt exercitum: hoc inſigne videtur imperij, quia claſſicum canit Imperatore præſente, vel cùm in militem capitaliter animaduertitur. Hoc enim ex imperialibus legibus fieri neceſſe eſt. Siue ergo ad vigilias, vel * angarias faciẽdas, ſiue ad opus aliquod, vel ad curſionẽ campi exeunt milites, tubicine vocante operantur; • rurſus tubicine admonẽte ceſſant. Cùm autem mouentur ſigna, aut iam mota figenda ſunt, cornicines canunt. Quod ideò in omnibus exercitiis, & * proceſſibus cuſtoditur, vt in ipſa pugna faciliùs obtemperẽt mili-

* & ad diſperſos
* opprimerent,
* atque
* ius eſt
† *Veg. lib. 2. cap. 18.*
† *Apud Veg. quædam inſeruntur.*
* aduerſo ſcuto
* ex qua eſſet
* munitiſſimam
† *Veg. lib. 2. cap. 22.*
• *longè aliter hæc apud Veg.*
* agrarias
* & rurſus
* proceſſionibus

militeſ;ſiue eos pugnare; ſiue ſtare; ſiue ſequi; vel redire *præcipiunt duces. Siquidē ratio manifeſta eſt,ſemper in *acie debere fieri,quod neceſſariò faciendū videtur in prœlio. † De ſingulis centuriis quaterni equites,& quaterni pedites excubitum *nocte faciunt. Et quia impoſſibile videbatur,in ſpeculis vigilantes ſingulos permanere; ideo in quatuor partes,ad *deſidem ſunt diuiſæ vigiliæ,vt non amplius,quàm tribus horis nocturnis *neceſſarium ſit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ cōmittuntur, & finitis horis à cornicine reuocantur. † Conſtructa acie peditū, equites ponuntur in cornibus, ita vt loricati omnes & *contecti iuncti ſint peditibus: Sagittarij autē,vel qui loricas non habent,longius euagentur: à fortioribus namq. equitibus peditum protegenda ſunt latera,& à velocioribus,atque expeditis hoſtium cornua ſemper *fundenda,atq. turbanda. Scire debet dux contra *cuneos, hoc eſt globos hoſtiū,*quot equites oporteat poni. Nam neſcio qua occulta ratione, imò penè diuina, alij contra alios dimicant meliùs: & qui fortiores vicerant, ab inferioribus ſæpè vincuntur. Quòd ſi equites impares fuerint, more veterum, velociſſimi cum ſcutis leuibus pedites, ad hoc ipſum exercitati, iiſdem miſcendi ſunt,quos expeditos *[quaſi volitantes] velites nominabant. Quo facto,quamuis fortiſſimi equites hoſtium euenerint,tamē aduerſus mixtū agmen pares eſſe non poſſunt. Vnum hoc remediū omnes duces veteres inuenerunt,vt aſſuefacerēt iuuenes currentes egregiè,& inter binos equites, ſingulos ex his pedites collocarent, cum leuioribus ſcutis,gladiis,atq. miſſilibus. †Elephanti in prœliis magnitudine corporū,barritus horrore,formæ ipſius nouitate,homines,equoſq. conturbant. Hos contra Romanū exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. poſtea Hannibal in Aphrica, rex Antiochus in Oriente,Iugurtha in Numidia,copioſos habuerunt. ad-

*præceperint
*otio
† Veg. lib. 3. cap. 8.
*noctibus
*clepſydram
*neceſſe
Veg. lib. 3. cap. 16.
*contati
*Malim, findenda,
*quos drungos, hoc eſt
*quos
*Incluſa abſunt in IX. exemplaribus Vegetij.
† Veg. lib. 3. cap. 24.

uerſus quos diuerſa excogitarũt genera armorum. Nam Centurio in Lucania gladio manum, quam promuſcidem vocant, vni abſcidit:& bini cataphracti equi iungebantur ad currum, quibus inſidentes clibanarij, ſariſſas, hoc eſt, longiſſimos contos, in elephantos dirigebant.

ALII contra elephantos, cataphractos milites immiſerunt, ita vt in brachiis eorum, vel in caſſidibus, vel humeris, aculei ingentes ponerentur * ex ferro, ne elephas bellatorem contra ſe venienté poſſet apprehendere. Præcipuè tamen antiqui velites aduerſus * elephantes ordinauerũt. Velites autem erant iuuenes leui armatura, corpore alacri, qui ex equis optimè miſſilia dirigebant: hi equis* prẹcurrentibus, ad latiores lanceas, vel maiora ſpicula beluas occidebant. Sed creſcente audacia, poſtea collecti plures milites, pariter pila, id eſt, miſſilia in elephantos congerebant, eosq. vulneribus elidebant. Illud additum eſt, vt funditores cú fuſtibalis,& fundis, rotundis lapidibus deſtinatis, [in] illos, per quos regebantur *elephantes, cú ipſis turribus affligerent, atq. mactarent. quo nihil tutius inuenitur. * poſtea venientibus beluis, quaſi irrupiſſent aciem, ſpacium milites dabãt: quæ cùm in agmen medium perueniſſent, circumfuſis vndiq. armatorũ globis, * à magiſtris [militum] abſque vulneribus, capiebantur * illæſi. † Sed optima ratio eſt,& ad victoriam plurimùm confert, vt lectiſſimos de peditibus, equitibusq. cum vicariis, comitibus, tribuniſque vacantibus habeat dux poſt aciẽ, in ſubſidi s præparatos, alios circa cornua, alios circa medium: vt ſicubi hoſtis vehementer inſiſtit, ne rumpatur acies, prouolent ſubitò, & ſuppleant loca, additaque virtute, inimicorũ audaciam frangant. * Huius cautelam primi Lacones inuenerunt, imitati Carthaginienſes, * Alteram poſt hæc vbique ſeruarunt: hac diſpoſitione nulla melior inuenitur. Nam directa acies hoc ſolùm agere debet, * petere, vt hoſtem repellat,

* è ferro
* elephantos
* prætercurrentibus,
* elephanti,
* præterea
* cum
* illæſæ.
† Veg. lib. 3. cap. 17.
* Hoc primi La.
* Romani
* ſi poteſt,

repellat, aut fundat. Si cuneus ſit agendus, aut forfex, ſuperfluos habere *debebit, de quibus cuneũ, *forficemque faciens, ducenda ſit. Gnauiter ex abundantibus ducitur. Nam ſi de loco ſuo ordinatum militem transferre cœperis, vniuerſa turbabis. * Quòd ſi bellatorum copia tibi non abundat, melius eſt habere aciem breuiorem, dummodò in ſubſidiis cellocés plurimos. † Cùm explorator hoſtium latenter oberrat in caſtris, omnes ad *tentoriũ ſuum per diem redire iubeantur: ſtatim deprehenditur explorator. Cùm conſilium tuum cognoueris aduerſariis proditum, diſpoſitionem mutare te conuenit. *[Rarò enim manet abſconditum, quod ad notitiam multitudinis iam peruenit.] Fieri quid debeat tractato cum multis: quid verò facturus ſis, cum pauciſſimis, ac fideliſſimis, vel potius ipſe tecum. † Hæc Martij operis præcepta, per diuerſos auctorũ libros diſperſa, Imperator inuicte, mediocritatem meam abbreuiare iuſſiſti, ne vel faſtidium naſceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deeſſet in paruis. † Neque enim degenerauit in hominibus Martius calor, nec *defectæ ſunt terræ, quæ Lacedæmones, quæ Athenienſes, quæ Marſos, quæ Samnites, quæ Pelignos, quæ ipſos progenuere Romanos. Nónne Epiri armis plurimũ aliquando valuerunt? Nónne Macedones, ac Theſſali ſuperatis Perſis, vſque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem, & Myſos, & Thraces *inter bellicoſos ſemper fuiſſe manifeſtum eſt, vt ipſum Martem fabulæ apud eos natum eſſe cõfirment. Longum eſt, ſi vniuerſarum prouinciarũ vires enumerare contendam, cùm omnes in Romani imperij ditione conſiſtant. Sed *longa ſecuritas pacis, homines partim ad delectationem otij, partim ad ciuilia traduxit officia: ita cura exercitij militaris primò negligentius agi, poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in obliuionem perducta, cognoſcitur. FINIS.

* debet.
* aut forficem facias.
Si ducenda ſit Serra, itẽ ex abundantibus du:
* hic Veg. aliquanta præmittit.
† Veg. lib. 3. cap. vlt.
* tẽtoria ſua
* Incluſa ab auctore ſunt.
† Veg. lib. 3. Prologo.
† Veg. lib. 1. cap. vlt.
* effœtæ
* in tantùm bellicoſos
* longæ

CASTRA-

CASTRAMETATIO ROMANORVM EX POLYBII LIB. VI. HISTORIARVM:

Verſa olim è Græco ab A. Iano Laſcari.

POSTEAQVAM autem declarauere conſules, tribunos militum cōſtituunt: quatuordecim quidem ex iis, quibus quinque annua ſtipendia facta ſunt: decem autem alios præter hos, ex iis qui decem reliqua fecerunt. equites ſanè, qui decem: pedites verò, ex iis qui ſextum & quadrageſimum ætatis attigerunt annum. quos in neceſſitate reipublicæ duntaxat ſtipendia facere eſt opus. illis exceptis, quorum cenſus quadringentas drachmas non excedit. hos enim omittunt, omnes ad vſum nauticum reſeruantes. Quòd ſi aliquando neceſſitas vrgeat, tenentur pedites viginti annua ſtipendia facere. Vrbanum autem magiſtratum inire licet nemini, prius quàm decem annua ſtipendia perfecerit. Cùm verò militum delectum habituri ſunt, conſulari præditi magiſtratu, prædicunt publicè diem, quo adeſſe oportebit Romanos omnes, per ætatem ad arma idoneos. atque id ſingulis annis faciunt. Vbi verò aduenit præſtitutus dies, omnibus qui militiæ habiles ſunt, in vrbem coëuntibus, atque in Capitolium aggregatis, diuidunt ſe ipſi iuniores tribuni: ſicut populus, imperatorésve inſtituerint, in quatuor parteis: quoniam in qua-

tuor

tuor ipſi legiones vniuerſam, primamque partitionem copiarum diſtribuunt. atque ij, qui primi quatuor electi ſunt, primæ legioni aſſignantur: tres qui deinceps, ſecundæ legioni tribuuntur: quatuor ſubſequentes tertiæ, tres vltimi, in quartam transferuntur. Ex prouectioribus verò, duos ſanè primos primæ tribuunt legioni: treis ſecundos, ſecundæ: duos ſubſequentes, tertiæ: treis vltimos, quartæ. ex prouectioribus inquam. Cùm in hunc modum tribuni ordinati, conſtitutique fuerint, vt omnes legiones æquales principes habeant: poſt hæc ſeorſum cuiuſque legionis tribuni ſedentes, tribus ſigillatim in legiones ſortiuntur, aduocantque quam ſors aſſiduè prætulit. atque ex ea eligunt quatuor adoleſcentes, ætate, & corporis habitu quàm ſimillimos: productiſque iis optionem faciunt primi primæ legionis tribuni. ſecundi ſecundæ. tertij tertiæ. poſtremi quartæ. Rurſus quatuor aliis productis, primi optionem faciunt ſecundæ legionis tribuni, & ſic deinceps: vltimi autem primæ. poſt hos aliis quatuor productis, primi accipiunt tertiæ legionis tribuni. poſtremi ſecundæ. ſemperque in hunc modum ad portionem, atque ambitu quodam facta electione, accidit vt pares in legiones ſingulas viri diſtribuantur; cùm verò elegerint præſentem multitudinem (hoc autem eſt, vt faciant ſingulas legiones modò quaternûm millium & ducentorum peditum, modò quinque millium, ſi quando maius aliquod videatur periculum imminere) iis ita diſtributis, equites antiquitus ſanè poſteriores peditibus legionariis ſolebant recenſere, nunc verò priores. cenſusque eorum habita ratione, ditiores à cenſore deliguntur, deſcribuntque trecentos in ſingulas legiones. Delectu perfecto, prædictum in modum congregant ex iis tribuni ſuos quiſque per ſingulas legiones. vnumque eligentes maximè idoneum, ſacramento adigunt profiteri, obtemperaturum

ſe duci-

ſe ducibus procul dubio atque eorum mandata pro viribus executurum, tum reliqui iurant ſingulatim procedentes: idipſum ſignificantes, omnia videlicet facturos ſeſe, quemadmodum primus ille. Per idem tempus conſulari præditi poteſtate edicunt præfectis ſociatum ciuitatum in Italia, è quibus auxilia putant accerſenda, numerum indicantes, diemque & locum, in quem conuenire oporteat qui delecti fuerint. At ciuitates delectu habito, ſimili antè dicto mittunt ſacramento adactos, conſtituto præfecto & mercedis exhibitore. Romæ autem tribuni, vbi milites iurare adegerint, denuntiato die ſingulis legionibus, ac loco, ad quem adeſſe oporteat inermes, tum quidem eos dimisêre. congregatis autem in præſtitutum diem, deligunt ex iis minimos ætate, fortunæque perquàm tenuis in pilanos: iis adultiores, in eos quos haſtatos vocant: ætate ac robore præſtantes, in principes: natu maximos in triarios. Tot enim ac tales ſunt apud Romanos differentiæ tam appellationum, quàm ætatum. imò etiam armaturarum in vnaquaque legione: diuiduntque eos talem in modum, vt ſint prouecti ætate, iidem triarij, numero ſexcenti: principes mille ducenti: iis pares haſtati, reliqui ætate minimi, velites pilaníve. quod ſi maiore numero conſtat legio, proportione diuiſionem faciunt, triariis exceptis, quorum idem ſemper eſt numerus. Iubentur natu minimi gladium geſtare, pila, parmamque: Parma tum firmitatem habet ob ſtructuram, tum magnitudinem, quæ tutando ſit corpori ſatis. nam rotunda cùm ſit, tripedalem habet diametron. Adornatur præterea miles & ſimplici caſſide, cui lupi pellem imponunt, aut eiuſmodi aliquid, quod integumentum pariter inſigneque ſit. vt in prœlio ſuos quique principes ſtrenuè aut ignauiter ſe gerentes latere non poſſint. Pili telum lignum habet longitudine plerumque bicubitali, craſſitudine digitali,

ſpiculum

ſpiculum vnius ſpithamæ. palmi, inquam, maioris eò vſque attenuatum & acutum, vt mox primum poſt iactum neceſſariò flectatur, ſitque inhabile ad remittendum: alioqui commune fieret telum. Eos qui deinceps hos ætate excedunt, haſtatique appellantur, armaturam ferre iubent. Eſt autem Romana armatura primùm ſanè clypeus, cuius latitudo curuæ ſuperficiei pedum duorum ſemis, longitudo pedum quatuor: maiori additi amplius quatuor digiti, duplici tabulato, glutino taurino linteolo infuſo compactus: eius exterior ſuperficies vituli corio integitur hinnulíve, aut eiuſmodi animalis. Habet circumferentiæ ferreum munimen à ſummis imiſque partibus, quo enſium ictus vehementiores tutò excipit, terræque adnitendo non corroditur. impactus eſt eiuſmodi clypeo etiam ferreus vmbo, qui ingentes ſuſtinet ictus, ac lapidum impetum ſariſſarúmue, teliqúe quantumlibet violenti. Vnà cum clypeo enſis pendet ad dextrum femur, Hiſpanienſem vocant, anceps eſt, mucrone eximio: defertur violenter, eò quòd obeliſcus eius firmus ſtabiliſque exiſtit. Ad hæc veruta duo, galeaque ænea, & crurum tegmen ocrea. Veruta hæc partim craſſiora ſunt, partim tenuiora, ex firmioribus, quæ teretia ſunt, trientalem habent diametron: quæ quadrata, trientale latus. tenuiora haſtilibus modicis aſſimilantur, quæ gerunt cum ceteris quæ prædicta ſunt. horum omnium longitudo ligni tria cubita non facilè excedit. impactum eſt ſingulis telum ferreum, vtrinque hamatum, eadem qua lignum longitudine: cuius nexum ſtructuramque tam firmiter muniunt ad medium vſque lignum inſerentes, crebriſque fibulis, clauiſque tranſfigentes, vt non prius nexus vtendo relaxetur, quàm ferrum frangatur, licet ſit craſſitudinis in imo, vbi adhæret ligno, digiti vnius ac ſemis. eo vſque ac tantum adhibent diligentiæ in nectendo. Præter hæc omnia ad-

ornan-

ornantur corolla plumea. pennisque tribus puniceis, aut nigris erectis, longitudinis fermè cubitalis: quæ cùm in ſummo vertice ceteris armis addiderint, vir quidem apparet duplo maior quàm ſit: eius verò aſpectus pulcher, hoſtibusque terribilis. atque plerique accepto ære vnius ſpithamæ, quoquo verſus quod adhibent pectori, vocantque cordituum, perfectam habent armaturam. qui verò cenſum excedunt drachmarum decem millium, pro cordituo cum ceteris armis, hamis cōſertos induunt thoracas. Idem armandi modus eſt etiam circa principes, triariosque, præterquàm quòd pro verutis triarij haſtas gerunt. Ex ſingulis prædictis generibus præterquàm è natu minimis, eligunt ordinum ductores optimos quoſque decem: præter quos aliorum decem electionem faciunt. atque hos quidem omnes principes ordinum appellauerunt: quorum qui primus electus eſt, fit etiam conſilij particeps. hi rurſus totidem eligunt tergiductores. Quibus peractis, cum principibus ordinum diuidunt ætates ſingulas in partes decem, exceptis pilanis: præbentque ſingulis partibus ex iis qui iam electi ſunt, duos duces, duosque tergiductores. Velites autem qui ſuperſunt, æqualiter in omnes partes diſtribuêre, patteisque appellauere ordinem, & manipulum, & ſignum: duces verò, centuriones, & principes, ſeu ductores ordinum. Ij in ſingulos manipulos ex iis qui reliqui ſunt, elegerunt ipſi duos, vigore corporis animique in primis præſtantes, qui ſigniferi futuri ſunt. duos autem in ſingulos ordines faciunt duces: probè quidem. Cùm enim incertum ſit quid quiſque dux facere aut pati poſſit, nec res bellica admittat excuſationem, nunquam manipulum eſſe volunt ſine duce præſidéve. Si igitur vterque adſit, qui primus electus eſt, præeſt dextræ parti ordinis: qui ſecundus, viris præeſt qui ad ſiniſtram ſigni partem ſunt. ſi non adſit vterque, qui præſens eſt, præeſt omni-

omnibus. Volunt autem duces eſſe non tam audaces, ac periculorum contemptores, quàm ducendi peritos, firmosque, conſilioque pollentes: neque re integra in pugnam ruere, aut incipere prœlium: ſed ſi ſuperentur, premanturque, manere ac mori locum non deſerentes. Equites etiam in decem alas ſimiliter diuiſerunt, atque ex ſingulis treis eligunt duces. Ei verò ipſi treis aſſumunt tergiductores, quique primus electus eſt, præeſt alæ: duo verò decurionum obtinent ordinem, vocanturque omnes decuriones. abſente primo, ſecundus primi obtinet locum. Armatus equitum nunc ſanè perquam ſimilis Græcorum armatui eſt. Antiquitus thoraces non habebant, ſed in ſubligaculis periclitabantur; Vnde ad deſcendendum ex equis, celeriterque inſiliendum, habiles erant aptique: ſed in prœlio minus tutò verſabantur, quòd inermes periclitarentur. Haſtæ duplicem in modum irritæ iis erant, quia enim graciles eas faciebant, vibratilesque, neque propoſitum finem collimare poterant, & antequàm cuſpidem alicubi firmaſſent, quòd aſſiduè quaterentur equorum motu, maxima ex parte frangebantur. ad hæc, quòd ſine ima cuſpide fiebant, ad vnum ſolumq. anterioris cuſpidis ictum erant vtiles: ſiquidem fractæ nullum amplius vſum præſtare poterant. Clypeos habebant ex bubulo corio, placentis vmbilicatis perſimiles, ſacrificijs adhiberi ſolitis: quibus neque in congreſſu apprimè vti poterant, quòd firmitate carerent, imbreque madefacti tumeſcebant, efficiebanturque & antea & nunc omninò inutiles. Idcirco cùm non approbaretur eiuſmodi vſus, celeriter mutauerunt, acceperuntque Græcam armorum ſtructuram, in qua haſtarum primam illicò plagam certiorem pariter, nec ſine effectu fieri contingit: haſta non tremula ob ſtructuram, ſed firma exiſtente. ſimiliter tranſumptione poſterioris cuſpidis vſum firmũ violen-

tumque. Eadem ratio eſt etiam clypeorum. namque in cõgreſſu tam defendẽdo, quàm inuadendo, ſtantes tenti que vtiles habentur. quæ cùm conſpexiſſent, celeriter imitati ſunt: apti enim ſunt, ſi qui etiã alij, accipere mores, & imitari quod melius ſit, Romani. Talem diuiſionem cùm fecerint tribuni, dederintq. eiuſmodi mandata ad arma pertinẽtia, tum ſanè viros in propria dimiſere. Cùm verò dies aduenerit quo ſe omnes conuenturos iurauerunt in locum à Coſſ. deputatum: deſignat autẽ ferè ſemper vterque ſeparatim ſuis legionibus locum. nam vtrique ſeorſum plerunque datur locus, ſociorum vnus, Romanis legionibus duo. Conueniunt autẽ iurati omnes, nemine ſubterfugiente, quoniam nulla excuſatio admittitur, præter auſpicium, valetudinemque. Aſt vbi ſocij vnà cum Romanis congregati ſunt, curam diſtributionis eorũ tractationisque habent conſtituti à ſociis principes, præfecti appellati numero duodecim: qui primùm ex omnibus qui acceſſerint auxiliaribus, aptiſſimos eligunt equites, pediteſque operam ſuam ad miniſtrandum Conſulibus rectè exhibituros, hos vocãt extraordinarios. Multitudo vniuerſa auxiliorũ exiſtit peditum æqualis plerumque Romanis legionibus, equites duplo plures ſunt Romanis. Ex iis accipiunt equitum in extraordinarios tertiam fermè partẽ, peditum quintam. ceteros diuiſerunt in duas partes, vocantque alterũ dextrum, alterum ſiniſtrũ cornu. His omnibus præparatis, accipientes tribuni Romanos pariter, ſocioſque, caſtrametantur, vna exiſtente apud eos ſimplici ſpeculatione in locandis caſtris, qua omni loco temporeque vtuntur. Ob hoc etiam mihi videtur cõuenire tempori, vt tentemus quoad fieri poſſit, ſermone audientes in cogitationem inducere diſpoſitionis copiarũ in itineribus, caſtrametationibus, inſtructionibuſque. Quis enim tã parum congruit honeſtis, ſtudioſiſque operibus, qui nolit paulò diligen-

diligentiùs mentem adhibere eiuſmodi actionibus? quas cùm ſemel audierit, peritus erit rei vnius, quæ ſit digna memoratu & cognitu. Eſt autem genus caſtrametationis eorum huiuſmodi. Loci qui ſemper maximè idoneus videatur ad caſtrametandum, eius inquã loci aptiſſimam partem ad proſpiciendum, præcipiendumque, Imperatoris tentorium occupat, poſitoq. ſigno, vbi illud fixuri ſunt, metiuntur circa ſignum ſpatium quadratum, ſic vt omnia latera diſtent à ſigno pedes centum, planũ eius ſit quatuor actuũ. Ad huius figuræ ſemper vnũ aſpectum, vnumque latus, quod viſum fuerit aptiſſimum aquationibus pabulationibusque, locantur Romanæ legiones hunc in modum: Cùm ſex tribuni ſint in vnaquaque legione, vt dudũ expoſuimus, duæque Romanæ legiones vtrumque conſulem ſequantur, perſpicuum eſt duodecim tribunos neceſſariò militare ſub vtroq. conſule. ponunt autem horum tentoria ad vnam rectam lineã omnia, quæ ſit æquidiſtãs lateri quadrati præoptato, diſtetque ab eo pedes quinquaginta. equis pater iumentisq., ac reliquis tribunorum ſarcinis locandis idoneus locus. Tentoria auerſa figuntur à prædicti quadrati latere, ſpectantia exteriorem aſpectum, qui omninò ducẽdus, vocandusq. ſemper à nobis eſt, toti figuræ oppoſitus. Diſtant inter ſe tribunorũ tentoria æquali ſpatio, atque eò vſque extenduntur, vt totam Romanarum legionum tendentium latitudinẽ aſſiduè occupent. dimenſo rurſus ſpatio centum pedum in anteriorem partem ab omnibus tentoriis, poſtea à præfiniente hanc latitudinẽ recta linea, quæ ſit æquidiſtans tribunorũ tẽtoriis: ab hac, inquam, facere incipiunt legionum tabernacula, ſtruẽtes hunc in modum. Cùm ſecuerint bifariã dictam rectam lineã ab eo puncto rectis ad lineã angulis equites vtriuſque legionis oppoſitos inter ſe locãt, pedes quinquaginta inter ſe diſtantes, ſectione in medio interualli habita.

Eſt autem equitum peditumque locatio tentoriorum ſimilis.redditur enim tota ſpecies tam ſigni,quàm turmæ quadrata. hæc autem reſpicit viarũ interualla: habetque præfinitam longitudinem viæ adhærentem,eſt enim cẽtum pedum. Plerumque etiam altitudinem parem facere ſtudent,prǽterquam ſociorum. Quod ſi maioribus vtantur exercitibus, tam lõgitudini quàm altitudini addunt ad portionem. Cùm autem accidat, vt reſpõdeant equitum tabernacula mediis tribunorum tentoriis, efficitur quaſi ſtriga quædam trãſuerſa ad ſupradictam rectam lineam,& locum ante tribunos vacuum.nã reuera ſtrigis perſimilis fit tractus vniuerſi ſpecies. Quippe cũ ex vtraque parte hinc manipuli, indeq. ſint turmæ productim interpoſitæ: prǽterquàm quòd poſt prǽdictos equites vtriuſq. legionis triarios ad ſingulas turmas ſingula ſigna, forma perquàm ſimili collocant, figuriſque ſeſe inuicẽ contingentibus;ſed reſpicientibus in alteram partem auerſis ab equitum aſpectu dimidiata altitudine ad longitudinem ſigni cuiuſque: eò quòd multitudine etiam dimidio pauciores plerũque ſunt iis cæteris partibus.quamobrem cùm inæqualis exiſtat ſæpenumerò virorum multitudo, contingit vt ſemper adæquentur ſecundum longitudinem partes omnes ob altitudinis differentiam.Rurſus quinquaginta pedum interuallo ab iis vtriſque diſtantes,oppoſitos triariis locãt principes.verſis autem iis quoque in prǽdicta interualla duæ hæ præficiuntur ſtrigæ, initia quidem ab eadem recta linea capientes, aditusq.ſient equites ab diſtantia videlicet centipede, quæ ante tribunos eſt: definentes autem in latus caſtrorum tribunis oppoſitum; quod ab initio propoſuimus oppoſitum eſſe toti caſtrorum formæ. Poſt principes ſimiliter auerſos contingentibus ſe figuris locãt haſtatos. cumque decem ſigna habeant ex prima diuiſione ſtrigæ omnes, contingit eas omnes etiam longitudine pares

ne pares fieri, earumque ſectiones, poſtremas, inquam, parteis ad latus valli oppoſitum adæquari: ad quos etiam vltima vertentes ſigna caſtrametātur. Ab haſtatis rurſus quinquaginta relinquentes pedum ſpatium, ſociorum equites iis oppoſitos locant, ſumentes initium ab eadem recta linea, deſinentesque in idem latus. Eſt autē ſociorum multitudo peditū, vt antè dixi, par legionibus Romanis, extraordinariis duntaxat inferior, equitum duplo maior, ablata horū quoq. in extraordinarios tertia parte. ob id horum etiam altitudinem augētes pro portione in caſtrametationum figura conantur longitudinē quoque Romanis legionibus adæquare. Confectis autem omnibus quinque viis, auerſa rurſum ab equitibus ponūt ſocialium peditum ſigna, augentes altitudinem ad portionem, vallum reſpicientia, tranſuerſumque vtrumq. latus, per ſingula ſigna prima quæ ſunt ab vtraque parte, tabernacula principes ordinum capiunt, ſimulq. prædictum in modū intercalantes per ſingulas parteis ſextam turmam, à quinta pedes quinquaginta ſubmouent. Itidem & peditum ordines, adeò vt fiat hic quoque alius per medias legiones tranſitus tranſuerſus vtique ad ſtrigas, ſed æquidiſtans tribunorum tentoriis via, quam vocant quintanam, eò quòd poſt quinque ordines traducitur. Locus qui tribunorum tentoriis à parte poſteriori ſubiacet, atque vtrique parti imperatoris tabernaculo adiacet, partim foro, partim quæſtori, eiusque cōmeatibus deputatur. Ab vltimo vtriuſq. partis tribunorum tentorio à parte poſteriori quaſi inflexum tenentes ordinem verſus tentoria extraordinariorum equitum electi, & quidem voluntarij in gratiam conſulum militantes, verſus tranſuerſa valli latera locantur, ſpectantes quidē ad quæſtorios commeatus, quidam parte altera forum verſus. Plerunque autē contingit, vt iis non ſolùm contubernia habeant propinqua conſulibus, verùm etiā vt

 inceden-

incedente exercitu, atque in cæteris vſibus circa conſulem quæſtoremque diuerſentur, eiſque operam curamque impendant. Apponuntur iis vallum ſpectantes, qui eundem præbent vſum, pedites, quem prædicti equites. deinceps verò peruium relinquitur ſpatium latitudinis centum pedum, æquidiſtans tribunorum tentoriis vltrà forum, prætorium, quæſtoriumque, productum per omneis antedictas valli parteis, ad cuius latus ſuperius ſociorum equites extraordinarij caſtrametantur, ſpectantes forum, prætorium, quæſtorium. Ad media horum equitum contubernia & ad ipſum prætorij locum tranſitus relinquitur quinquaginta pedum, ducens ad poſterius caſtrorum latus, ordine ad rectos angulos poſitus prædictæ plateæ. His equitibus rurſus auerſi ponuntur auxiliares extraordinarij pedites, vallum ſpectantes, poſteriusque totius caſtrametationis latus. Vacuus autem locus, qui ex vtraque horum parte ſupereſt, verſus tranſuerſa latera datur externis, iiſque qui pro tempore ſocij aduenerint. His ſic ſe habentibus, tota quidē caſtrorum forma efficitur quadrata æquis lateribus. particulares autem figuræ tam ſectionis ſtrigarum, quàm reliquæ diſpoſitionis, vrbi ſimillimam ſpeciem præ ſe ferunt. Vallum à tentoriis per omnia latera ducentos ſubmouēt pedes, quod vacuum multas ipſis commoditates præbet. Eſt enim rebus in caſtra importandis exportandiſque valdè opportunum, quandò ſinguli, vt quæq. ſtrigarum proxima eſt, in hoc vacuum egrediuntur, neq. in vnum concurſantes ſubuertunt, calcantque ſe inuicem, quæque habent aut abigunt pecora, prædaſque ex hoſtibus huc deducentes, tanto per noctem ſeruant; & quod præcipuum eſt, ſi noctu hoſtis aggrediatur, neq. ignis, neque telum peruenit ad ipſos præter admodum rara, atque ea innocua fermè propter magnitudinem diſtantiæ, tentoriis præſertim circumiectis. Data igitur multitudine peditum

ditum equitumque vtrumque in modum, ſiue quatuor ſiue quinque millium ſingulas legiones faciant: ſimiliter & ſignorum altitudine longitudineque ac multitudine conceſſa: & ad hæc diſtantiis itinerum, platearumque, nec non omnibus aliis cōceſſis, facile eſt volentibus conſiderare, quàm ſit locus capax, caſtraque quàm ampla. Quòd ſi aliquando abundet ſociorum multitudo, ſiue hi ab initio caſtra ſecuti ſint, ſiue poſtea per occaſionem acceſſerint: iis quidem qui per occaſionem acceſſerint, ea etiam quæ circa prætorium ſunt, replent ſpatia, forumque & quæſtorium contrahunt in vnum, cogente temporis neceſſitate: iis verò, qui vnà cum exercitu à principio exiuêre, ſi ſit abundans multitudo, addunt ſtrigam vnam ab vtraque parte Romanarū legionum, verſus tranſuerſa latera. Omnibus autem quatuor legionibus conſulibusque ambobus in vna caſtra coëuntibus congregatiſque, nihil aliud cogitare oportet, quàm duos exercitus prout dudum expoſuimus, pariter caſtrametatos auerſos inuicem iunctos eſſe, contingentes ſemet ad contubernia extraordinariorū vtriuſq. exercitus. quando ſanè contingit vt figura fiat oblonga, locus duplo priore maior, circumferentia ſeſquialtera. Cùm igitur ita eueniat, vt conſules vnà caſtramerentur, ſic ſemper vtuntur caſtrametationibus: cùm verò ſeorſum, reliqua ſanè ſimiliter, forum autem, prętorium quæſtoriumque in medio ſtatuunt vtriuſque exercitus. Aſt vbi caſtrametati ſunt, cōuenientes tribuni ab omnibus qui in caſtris ſunt, liberis pariter ſeruiſq. ſingulatim iuſiurandum exigunt. Iurant autem illi, ſe nihil è caſtris furto ablaturos: imò ſi quis etiam inuenerit quippiam, id allaturum ad tribunos. deinceps ordinant ſigna, atque ex vtraque legione principum haſtatorumque duo ad loci curam deputant, qui ante tribunos eſt. In hac enim platea maxima pars Romanorum quotidie verſatur, idcirco ſtudium adhi-

bent, vt ea aſpergatur verraturq. diligenter. Ex reliquis duodeuiginti tria quiſque tribunorum ſortiuntur: nam tot ſunt haſtatorum principumque in ſingulis legionibus ſigna ſecundum antè dictam diuiſionem. Tribuni autem ſex, tria ſigna, viciſſim ſingulatimque miniſtrant, tribuno miniſterium huiuſmodi: Caſtris loco aſſignato, tentorium erigunt ij, locumque circa tentorium pauimentant: & ſi quid circumſepire oporteat ad vaſorum cuſtodiam, id ipſis curæ eſt. Dant etiam excubias duas. excubia quatuor viris conſtat, quorum pars ante tentorium, pars poſt tentorium iuxta equos excubant. Cùm igitur tria quiſque ſigna tribunus habeat, atque in iis ſingulis viri ſint amplius centũ, exceptis triariis velitibuſque, qui huiuſmodi miniſterium haudquaquam exhibent, opus quidem leue fit, eò quòd quarto quoque die ad ſingula ſigna miniſterium peruenit. tribunis autem ex præfatis miniſteriis vſus pariter neceſſarius, honorq. atque obedientia exhibetur. Triariorum ſigna tribunorum miniſteriis eximuntur, ſed turmis equitum ſingulis diebus miniſteria præbent, vt quique proximi ſunt poſt turmas locati: qui cuſtodiunt etiam alia, ſed præſertim equos, ne aut implicati vinculis lædantur, futuri inutiles ad opus: aut ſoluti, atque inuicem irruentes, turbas tumultusq. excitent in caſtris. Ceterùm vnum ex omnibus ſignum excubat quotidie per vices ante Imperatorem, quod ſecuritatem pariter imperatori præbet aduerſus inſidias, ornatq. ſpeciem magiſtratus. Foſſæ ac valli duo latera ſociis curæ ſunt, quibus proximum vtrunque eorum cornu locatum eſt; Romanis vtriq. legioni vnum. Cumque ſingula latera per ſigna diuiſa diſtributaque ſunt, particularis ſanè cura ordinum ductoribus incumbit præſentibus adſtantibusque. Vt autem vniuerſum latus bène ſe habeat, duobus tribunis ſimiliter, reliquam etiam legionis curam hi ſunt qui gerunt, bini enim inter ſe di-

ſe diuiſi bimeſtre ſpatium ſemeſtris temporis viciſſim imperant: vniuerſóque quibus ſors obtigit ſubdiali vſui præſunt. Idem modus principatus eſt etiam præfectorum inter ſocios. equites ordinumque ductores omnes oriente luce accedunt ad tribunorum tentoria, tribuni ad conſulem: ille quod inſtat agendum, tribunis edicit: tribuni equitibus, ordinumque ductoribus: ij multitudini promunt tempore opportuno. Nocturni ſigni traditionem tutam præſtant hunc in modum, ex ſingulis generibus equitum peditumque decimi ſigni, quod vltimum caſtrametatur ad extremitatem ſtrigarum: Ex iis vir vnus eligitur, qui excubiarum miniſteriis non tenetur: verùm accedit ſingulis diebus occidente ſole ad tentorium tribuni, & accepta teſſera (ea eſt tabella inſcripta) recedit. Cumque ſeceſſerit ad ſignum ſuum, tradit tabellam ſignumque, adhibitis teſtibus, proximi ſigni principi: ille ſimiliter proximi: idemque faciunt omnes deinceps, donec ad prima ac prope tribunos locata ſigna peruenerit. Hos autẽ oportet tabellam nondum obortis tenebris referre ad tribunos: & ſi relatæ ſunt omnes quæ datæ ſunt, cognoſcunt ſignum datum eſſe omnibus, perq. omneis ad ſeſe perueniſſe: at ſi quid defuerit, confeſtim inquirit tribunus, quídnam commiſſum ſit, præcipitq. ex inſcriptione, quánam ex parte tabella venerit: atque vbi repertum fuerit impedimentum, conueniens infertur mulcta. Vigilias diſponunt hunc in modum: Imperatorem, eiusque tentorium, accubans cuſtodit ſignum, tribunorũ tentoria & equitum turmas, deputati, vt modò dictum eſt, ex ſingulis ſignis. Itidem per ſingulos ordines omnes ex ſe ipſi cuſtodias diſponunt, cæteras Imperator, fiuntque plerunque tres excubiæ: apud quæſtorem vna, binæ apud legatos, conſiliarioſque; exteriorem caſtrorũ aſpectum velites complent, totũ interdiu vallum circumſidentes, etenim hoc

illis iniungitur miniſterium. Portas ſingulæ ex iis decades accubantes ſeruant. Eos qui ſunt vigiliis deputati ex ſingulis cuſtodiis, qui primam vigiliam acturi ſunt, vnus ex ſignis ſingulis tergiductor veſpere ducit ad tribunum: is dat ſingulis taleolas per ſingulas vigilias, breuis admodum, habentes characterem: illi cùm acceperint, ad aſſignata recedunt loca. Fides circuitionis equitibus committitur. Oportet enim primum alæ ductorem per ſingulas legiones præcipere vni ex ſuis tergiductoribus ſummo mane præceptum huiuſmodi, vt is edicat ante prandium quatuor adoleſcentibus alæ ſuæ, ad eos pertinere circuitionẽ noctis proximæ acceſſuræ. Poſt hæc oportet idem præcipiat ſequentis alæ ductori ante noctem, quòd illi incumbit cura circuitionis in ſequentem diem: is cùm audiuerit; oportebit vt ſimilia faciat his, quæ prædiximus, in ſequentem diem, atque hunc in modum & ceteri deinceps. Qui verò præoptati ſunt per tergiductores ex prima ala quatuor, vbi ſortiti fuerint vigilias, conferunt ſe ad tribunum, accipiuntque in ſcriptis quotam, quotque vigilias circuire oporteat. poſtea verò accubant ij quatuor iuxta primum ſignum triariorum, cuius princeps curam gerit, vt competens vigiliis ſignum tuba detur. Cùm verò tempus acceſſerit, primam viſit vigiliam, qui eam viſendam ſortitus eſt. Circuit autem prædicta loca non ſolùm circa vallum, aditusque, ſed omnia per ſigna ſingula, turmasque: & ſi inuenerit vigiles primæ vigilãtes, accipit ab iis taleolam: ſin autem offenderit quempiam dormientẽ, aut locum deſeruiſſe, atteſtatus proximos abit. Idem fit etiam ab iis, qui deinceps vigilias circumeunt. Dandi autem ſignum buccina (ſicuti paulò antè dixi) per ſingulas vigilias, quod circuitoribus conueniat cum vigilibus, ductoribus ordinum primi ſigni triariorum vtriuſque legionis quotidie cura incumbit. Circuitorũ ſinguli ſub

ipſam

ipſam lucem referunt teſſeras ad tribunum, & ſi omnes redditæ fuerint,ſine delicto abeunt. At ſi quis pauciores attulerit, quàm ſit cuſtodiarum multitudo, inquirunt ex charactere quænam cuſtodia defecerit. qua re cognita vocatur ordinum ductor, is autem ducit eos, quibus eſt commiſſa vigilia; ij diſceptant cum circuitore:& ſi cuſtodum fuerit delictum, confeſtim profert id circuitor,adhibitis teſtibus,qui proximi ſunt,tenetur enim hoc facere,ac ſi nihil huiuſmodi factum ſit, crimen recidit in circuitorem, ſtatimq́. aduocato concilio, coram tribuno dicit cauſam: & ſi condemnetur,fuſtibus cæditur. id ſupplicium huiuſmodi eſt: Accepto fuſte tribunus vix tantũ attingit damnatum;quod vbi factum eſt, omnes qui in caſtris ſunt, cædentes fuſtibus lapidibuſq́ue pleroſque in ipſis caſtris conficiunt, ac ſi qui euaſerint, nec ſic quidem ſeruari poſſint. etenim quonam pacto? quibus neque in patriam redire licet, neque aliquis ex neceſſariis domi eum recipere auderet? ob hoc funditus pereunt, qui in talem inciderint calamitatem. Eidem pœnæ obnoxius eſt tam tergiductor,quàm alæ præfectus: præceperint, ille circuitoribus, hic alæ præfecto, quæ proxima ſit, in tempore oportuno. quapropter cùm eovſque vehemens atque inexorabilis pœna ſit, haudquaquam apud eos vigiliæ aberrant. Oportet autem, vt milites pareant tribunis, tribuni ad conſules referant,attamen poteſtatem habet tribunus mulctandi, pignoris capiendi, cædendiq́ue. Præfecti quoque in ſocios idem ius habent. Fuſte cæditur etiam,qui furto ſuſtulerit quippiam è caſtris,nec non qui falſum teſtimonium dederit: & ſi quis flore ætatis abutens deprehendatur. ad hæc, qui ter ob idem crimen mulctatus ſit, in hæc tanquam crimina animaduertunt. Probro autem ducunt, ignauiæ adſcribentes militi delicta huiuſmodi: ſiqui ſtrenuè ſe geſſiſſe falsò retulerint ad tribunos honoris

noris cauſa adipiſcendi: itidem, ſi qui in præſidio diſpoſiti, perculſi metu datum ipſis locum deſeruerint: ſimiliter, ſi quis telum aliquod ob metum abiecerit in ipſo conflictu: proinde nonnulli in præſidiis manifeſtè perituri, multiplici manu circumuenti, locum ſemel datum deſerere nolunt, pœnam metuentes delicto competentem. Alij in ipſo periculo, excuſſo clypeo, aut enſe, aut alio quopiam eiuſmodi telo temerè irruũt in hoſtes: aut in poteſtate habituros ſe ſperanteſque perdiderunt: aut aliquid perpeſſos manifeſtum opprobrium deuitaturos, conuitiaque ſuorum. Quod ſi aliquando hæc eadem circa plures fieri cõtigerit, & ſigna aliqua cunctim perſuaſione ducta locum deſeruerint, omnes fuſte cædere aut interficere non approbant, ſed rei ſolutionem inueniunt vtilem pariter, terribilemque. quippe conuocato exercitu, tribunus productos in medium deſertores accuſat, inuehiturque acerbè. deniq. quinque aut octo, interdum etiam viginti: atque in totum ratione habita multitudinis, vt decima ad ſummum exiſtat pars delinquentium. hos ex omnibus illis qui timidè ſe geſſerint, ſorte eximit & fuſte cædit, vt ſuprà dictum eſt, nulla deprecatione admiſſa reliquis, ordeo eis pro tritico demenſo, extra vallum munimentaque tendere iubet. Ergo periculo ac ſortis formidine æquè omnibus imminente, quandoquidem caſus in incerto ſit, exemplo autem dari ordei ad omnes pertinente, id quod eſt receptum conſuetudine, facit inſuper ad terrorem, correctionemque delictorum. Quinetiam iuuentutem probè excitant ad periclitandum. Cùm enim vſus expoſtulet, atque eorum quipiam ſtrenuè ſe geſſerunt, vocat imperator ad concionem exercitus, productique qui aliquid præter cæteros egiſſe viſi ſunt, primum de laudibus ſingulorum pro concione orationem habet, exponens quidquid ſtrenuè geſſerint: & ſi cuius boni in eorũ vita ſit conſcius, quod

mentione

mentione dignum videatur, poſtmodum ei qui hoſtem vulnerauerit, geſſum donat: qui equo deiecerit ſpoliaueritque, pediti phialam, equiti phaleras, antiquitus autem geſſum tantùm. & hoc aſſequitur non qui in acie aut expugnatione oppidi vulnerauerit quempiam hoſtium ſpoliaueritve: ſed ſi in leuibus certaminibus, aliquibúſve aliis eiuſmodi temporibus, quibus nulla vrgente neceſſitate, viritim ipſi quippiã ac voluntarij eiuſmodi ſeſe dedêre certaminibus. Iis verò qui in expugnatione vrbis primi murum aſcenderint, auream dat coronam: ſimiliter etiam eos qui propugnauerint, ſeruauerintque aliquem ciuium ſociorúmve, tum imperator indicat, inſigneſque reddit muneribus: tum verò tribuni ſeruatos decreto cogunt, niſi id ſponte faciant, ſeruatorem coronare: colitque hunc præterea ſeruatus per omnem vitam tanquam parentem, omniaque ei oportet vt exhibeat ſicuti genitori. His incitamentis non ſolùm audientes, præſenteſque prouocant ad concertationem, imitationemque in periculis ſubeundis, ſed etiam domi manentes. nam qui conſecuti ſunt eiuſmodi munera, præter gloriam inter milites, & domi famam illicò peruagantem, etiam poſt reditum in patriam pompas ſollennes cum oſtentatione ac dignitate adeunt: eò quòd ſolis licet circumponere ornatum iis, quos ſui duces ob virtutem honoribus ſunt proſecuti. Domi quoq. in locis celebrioribus, ſpolia diſponunt, indicia propria virtutis, teſtimoniaque. Cùm igitur tantum adhibeant curæ ſtudiique circa honores, ſuppliciaque in caſtris, apprimè conuenit, vt euentus etiam bellicarum actionum proſperi celebréſque ſequantur. Opſonium pedites duos obolos accipiunt ſingulis diebus, ductores ordinum duplum, equites dragmam. Triticum datur peditibus Attici medimni, ex tribus duæ fermè partes: equitibus ordei ſeptem medimni ſingulis menſibus, tritici duo: ſo-

ciis,

ciis, pediti, æqua portio, equiti tritici medimnus & tertia pars, ordei quinque medimni: datúrque id ſociis muneri. Romanis tam frumenti, quàm veſtis armorúmque, ſi quis huiuſmodi rerum indiguerit, horum omnium quæſtor certum ordinatum pretium eorũ opſoniis ſubtrahit. Caſtra mouent hunc in modum: vbi primum datum fuerit ſignum, detrahunt tentoria, componuntque ſarcinas. ſed neq. deponere, neque erigere licet cuipiam, antequàm tribunorum Imperatoríſque tentorium erigatur, deponatúrve. vbi ſecundũ, imponunt onera iumentis. vbi tertium, procedere oportet primos, mouereque tota caſtra: ac primi plerunque incedunt extraordinarij. hos ſociorum dextrum ſubſequitur cornu, quos deinceps ſua iumenta ſequuntur. poſt eos it Romanorum prima legio, habens ponè ſua impedimenta. tum ſecunda incedit legio, ſequentibus ipſam ſuis vehiculis, ſociorúmq. impedimentis, qui agmen cogunt. vltimum enim dum incedunt, læuum ſociorum cornu tenet locum. Equites interdum ſequuntur à tergo ſuas quique parteis, aliàs iumentorũ latera obequitant, ſtipantes ea, tutumque præbentes inceſſum. Quòd ſi qua ſit à tergo ſuſpicio, cætera quidem apud ipſos eodem ſe habent modo, ipſi verò ſociorum extraordinarij à fronte ad tergum traducuntur, alterníſq. diebus legiones & cornua eadem præcedunt, curſumq. ſequuntur à tergo, vt aquationis frumentationíſque integræ æqualiter omnes participes fiant, mutantes ſemper ordinem, vt alternatim primores incedant. Vtuntur etiam alio genere inceſſus, temporibus parũ tutis, patentibus campis. ducunt enim triplicem phalangem æquidiſtantem haſtatorum, principum, triariorũ: præponentes antecedentium iumenta omnibus. poſt prima verò ſigna, eorum qui ſecundi incedunt: poſt ſecunda, eorum qui tertij: ad proportionemque ſic alternatim ponentes iumenta & ſigna, hunc in mo-

in modum ad iter inſtructi, cùm aliquid grauius inciderit, modò ad ſcutum declinantes, modò ad haſtam, producunt ſigna præter impedimenta, ad hoſtium aſpectum, breuiq. tempore, atque vna motione armatorum ordo recipit inſtructionis diſpoſitionem: præterquàm ſi aliquando haſtatos euolutione vti oportuerit. iumentorum autẽ ceterorúmque, ea ſequentium multitudo, poſt inſtructos ſeſe ſubducentes, locum obtinent in periculis competentem. Cùm verò incedentes appropinquauerint locandis caſtris, præcedunt tribunus, & ex principibus ordinum quicunque huic muneri aſſiduè fuerint addicti: qui poſteaquam conſpexerint totum locum, qui optandus ſit ponendis caſtris, in hoc ipſo primum deputauerunt, vbi ponendum ſit tentorium Imperatoris, vt eſt antè dictum, & iuxta quem aſpectum latúſque quadrati Imperatori aſſignato locandæ ſunt legiones. his præoptatis dimetiuntur circumferentiam prætorij, deinde rectam lineam iuxta quam ponuntur tentoria tribunorum. deinceps eius æquidiſtante, à qua incipiunt locari legiones. ſimiliter & ab altera parte prætorij dimenſi ſunt loca lineis, de quibus paulò antè ſingulatim expoſuimus. his peractis breui temporis ſpatio, eò quòd facilis eſt dimenſio, ſi quidem omnia ſunt determinata ac ſolita ſpatia. poſt hæc ſignum fixerunt vnum, primúmque, in quo poni oportet loco tentorium Imperatoris, ſecundum ad præoptatum latus, tertium ad mediam lineam, ad quam tribuni tendũt: quartum apponunt legiones. & hæc quidem faciunt punicea: imperatoris album. ad alteram partem modò nudas haſtas ponunt, modò ſigna ex aliis coloribus. His peractis deinceps ſtrigas dimenſi ſunt, haſtáſque fixerunt ad ſingulas ſtrigas, vnde conuenienter cùm appropinquauerit exercitus incedens, conſpexeritque caſtrorum locum, confeſtim omnibus omnia fiunt nota, coniectantibus conſiderantibúſque

tibúſque ex prætoris ſigno. Igitur vnoquoq. manifeſtè agnoſcente, in qua ſtriga, & qua ſtrigæ parte tendit, eò quòd omnes ſemper eundem in caſtris locum tenent, fit ſimile quippiam, quale cũ in vrbem notam ac propriam ingreditur exercitus. illic enim à portis declinantes mox vnuſquiſque procedunt, perueniuntq. ad proprias habitationes abſque vllo errore: propterea quòd vniuerſi ac ſinguli cognoſcunt in qua ciuitatis parte ſit ipſorum diuerſorium. his ſimile quippiam contingit etiã in Romanis caſtrametationibus, quibus videntur Romani ſequentes huiuſmodi facilitatem, contrariam Græcis incedere viam: quod ad partem etenim Græci caſtrametando præcipuum ducunt caſtrorum munitiones, easque ſequuntur in primis, partim fodiendi labore declinantes: partim exiſtimantes non eſſe ſimilia manufacta munimina, iis quæ ab ipſa locorum natura facta ſunt munimenta, ob id etiam in vniuerſo caſtrorum ſitu figuras omnifariam mutare coguntur, ſequentes locorum ſitus. vnde interdum eſſe contingit priuatum quoque & particularem tabernaculi ſingulorum locum. Romani autem laborem fodiendi, aliáq. iis competentia tolerare præoptant commoditatis gratia, atque vt notum vnumque ſemper habeant caſtrorũ ſitum. Vniuerſales itaque partes ſpeculationis exercituum caſtrametationiſque inprimis huiuſmodi ſunt.

FINIS.

COMMENTARIVS

cIↃ. IↃ. XCII.

tibúſque ex prætoris ſigno. Igitur vnoquoq. manifeſtè agnoſcente, in qua ſtriga, & qua ſtrigæ parte tendit, eò quòd omnes ſemper eundem in caſtris locum tenent, fit ſimile quippiam quale cū in urbe

GODESCALCI STEWECHII

COMMENTARIVS AD FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI LIBROS.

Acceſſerunt eiuſdem G. STEWECHII *&* FRANCISCI MODII *Brugenſis, in* IVLIVM FRONTINVM *Coniectanea & Notæ.*

LVGDVNI BATAVORVM,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Franciſcum Raphelengium.
cIↄ. Iↄ. XCII.

ILLVSTRISSIMO,

GENEROSISSIMO HEROI IOANNI COMITI SALMENSI, LOTHARINGIÆ MARESCALCO,

atque ſupremo œconomo, &c.

MILITARIS diſciplina, quam non vni populi hodie amiſſam dolent, qua ratione recuperari potiſſimùm debeat; à diuerſis, Illuſtriſſime ac Generoſiſſime Comes, quæſitum eſt. Mihi ſic videtur; peti debere primùm ex Commentariis; pòſt arte, & ſcientia eorum, qui caſtra ſecuti ſunt, confirmari; ac tandem ipſo vſu & experientiâ perdiſci. Exſtitêre olim præſtantiſſimi ac diuerſi De re militari ſcriptores, non Græci tantùm, ſed & Latini. Græcorum pauciſſimi ſuperſunt; pauciores ferè Latinorum. Vno enim Vegetio Renato excepto, vix eſt, quem lectione digneris. qui tamen Flauius Vegetius niſi Epitomen ſuam nobis compilaſſet, haberemus, puto, Catonis, Cornelij Celſi, Iulij Frontini, Tarruteni Paterni, Macri, Menandri, aliorúmque veterum in diſciplina bellica leges, præcepta & libros. Ceterùm ea ſuperioris ſæculi infelicitas, ne dicam inſania fuit; vt ſi quis ſcriptorem aliquem in Epitomen contraheret, aut ex pluribus *κέντρωνας* contexeret; ſtatim illi iacebant, ſola Epitome manibus omnium terebatur. Sic Florus, pro T. Liuio eſſe cœpit; pro Trogo Pompeio, Iuſtinus; pro aliis alij. Hac re quantum reip. damni illatum ſit, qui ignoret arbitror eſſe neminem. Perueniſſent enim ad nos ipſimet De militari diſciplina ſcriptores antiqui: non iam in Vegetio

reſtituendo poſt Hermolaum Barbarum, poſt Gulielmum Búdæum,& álios, tantum operæ ponendum mihi fuiſſet.quinimò (ni opinio me fallit)non fuiſſet opus in auctóre hoc interpretandó quantum hîc ſumendũ fuit, tantum laboris impendere. Machinæ enim bellicæ,quas ille interdum verbo tantùm nominat, explicandæ mihi fuerunt;figuræ earundẽ cum tædio ferè & ſumptu conquirendæ ac proponendæ ob oculos. Taceo multos,imò pleroſque ritus militares & caſtrenſes à me explicatos, ab illo præteritos. Taceo omnem ferè militatis diſciplinæ ſcientiam,qua Romani vſi fuêre,à me ex iure ſcripto, & hiſtoriis variis reuocatam, & quantùm fieri potuit,illuſtratam. Quæ omnia non tantùm ſtudioſis antiquitatum vſui eſſe, verùm & ducibus noſtris militibusque prodeſſe poſſe, arbitratus ſum. Artem militarem ab Ægyptiis Græcos mutuatos, ab his Romam tranſlatam certiſſimum eſt. labefactatam verò, aut amiſſam ex libris ſæpè Romanos confirmaſſe, reduxiſſe, non modò Flauius noſter, ſed & alij quoque ſcriptores memoriæ prodiderunt. Certum eſt docere neminem poſſe, quod ipſe non didicit. vnde ſequitur artẽ belli gerendi amiſſam non meliùs aliunde, non tutiùs, quàm à mutis magiſtris, hoc eſt Commentariis peti. Quantum Thraces olim imitatione Romanorum profecerint, quàm diligenter caſtrametationem illorum obſeruarint, armis ſignisque illorum adſueuerint,vel tacente me hiſtoriæ veterum loquentur.Si quis verò noſtros milites ad ſimilem adhortetur imitationem, ſtatim obiicitur aliis longè armis illos vſos,quàm quibus hoc noſtrum ſæculum vtitur. At alia quoque Græcorum atque Romanorum tela fuiſſe;diuerſam longè phalangis, atque legionis aciem, negare quis poſſit?hos viritim pugnaſſe,illorum generalem impreſſionem fuiſſe quis neſcit? neque enim artem militarem, aut diſciplinam caſtrenſem ſolis armis aut

machinis

machinis bellicis metiri debemus. Extollant hoſtri tormenta ſua bellica quantùm lubet; at nihil interim obſtabit, quo minus indies quouis armorū genere, ſaltu, curſu, ambulationibus, decurſionibus, natatu &c. exerceantur: in tranſitu prouinciarum, in hoſpitiis ciuitatum, & pagorum eandem regulam, eandem modeſtiam ſeruent, quam Romani illi rerum domini ſuos obſeruare coëgerunt. Poſſunt hi non ſecùs, quàm illi, per diuerſos gradus, & ſcholas promoueri: poſſunt ſtipendia & præmia, quemadmodū illi, accipere. pœnas viciſſim, & animaduerſiones cur ad exemplum illorum ſuſtinere non debeant, cauſam nullam video. At fruſtrà ego hæc, & fortè nimis multis verbis apud te. qui vt vetuſtiſſimo, atque illuſtriſſimo genere prognatus, ita nihil magis, quàm veterum diſciplinam atque ſeueritatem præ oculis habere conſueſti. Namque delicta militum legibus vltricibus vindicas; præmia, ac dignitates non aliis, quàm merentibus largiris; neminem promoueri ſinis niſi poſt longam probatamque militiam. Tu iter facientibus prouinciam tutam reddis; villas habitantibus liberam rerum ſuarum adminiſtrationem, & commercia præſtas. Scis enim duabus maximè rebus ad remp. omnem conſtituendam, conſeruandam opus eſſe; agricultura videlicet, quæ colat & nutriat milites; militiâ, quæ protegat ac tuetur agricolas. Tibi pacem acceptam ferunt Lotharingi, quæ ex reliquis totius orbis plagis quaſi profligata, apud vos ſedes perpetuum fixura videtur. Tu in aulâ Principis, & conſilio, & operâ emines præ cęteris. totum penè diem audiendis exteris, admittendis ſupplicantibus inſumis: & quàm admittis facilè, quàm excipis humaniter; tam ſubitò expeditos dimittis. In iudicando neque gratiam, neque inimicitias exerceri permittis: adulationi, reliquis corruptelis tribunalibus non maior apud te locus, quàm apud Curios aut Fabricios

Romanos fuit. Tu bellicas expeditiones Principis nomine & libēter ſumis,& feliciter finis.negotia plura,aut grauiora te nemo ſuſcipit; plura, aut grauiora exequitur nemo. Vnde fit, vt quemadmodū Diuo Carolo Quinto Imperatori inuictiſſimo acceptus atq. chariſſimus quondam fuiſti; pari quoq. fauore ac beniuolentia Sereniſſimus atq. Illuſtriſſimus Lotharingiæ Dux hodie te proſequatur. Cui Principi cùm ego ſtatuiſſem Vegetiū offerre,à me ampliùs trecentis locis reſtitutum , emendatum;quem in eundem auctorem ſcripſeram COMMENTARIVM , non alij, quàm tuæ Celſitudini inſcribere aut voluì,aut debui. Vt vellē,fecit ſingularis illa humanitas, qua te non modò in eruditos,verùm in omnes noſtrates eſſe audio:vt deberem,in causâ fuit cōſuetudo ac familiaritas,quam tibi eſſe video cum ipſo Principe:cui non alius in hoc noſtro opere coniungi debuit , quàm qui ad illum ipſum animorum coniunctione,ſimilitudine morum quàm proximè accederet. Scriptus quidem ac collectus à me hic Commentarius in ſummâ rerū perturbatione,dū perculſa & proſtrata fœdiſſimo bello iacent omnia.& quanquā à ſuauiſſimis ſtudiis negotia me crebrò reuocarint; nihilominùs tamē noctes plurimùm iuuerunt, vt, quod perficiendū ſemel ſuſceperā opus,tandem aliquando deaſciarem. Illud an Illuſtriſſimo nomini ac vetuſtiſſimæ familiæ veſtræ conueniens ac dignum ſit,tibi iudicandum relinquo, ego certè id lubens meritò tibi tuiſq. totū do dedicoque;quod mihi bonum fauſtū ſit,reipublicæ felix ac ſalutare. Vale. Tullo Leucorum;anno redemptionis noſtræ M. D. LXXXIV.

I. C. T.

addictiſſimus cliens

Godeſcalcus Stervvechius.

AD LE-

AD LECTOREM.

SVADEBAT vetus poëta Lucilius, eum laborem ſumendum, laudẽ qui ferret ac ſimul fructum. Ceterùm an ille ipſe ſcriptis ſuis vtrumque ſemper adſecutus ſit, neſcio. Illud quilibet de triuio fateatur, pulchrè diſcedere qui hoc æuo alterũ ex litteris cõſequuntur. Harum tamen ea vis eſt atque ſuauitas; vt optimũ quemq. ipſa honeſtatis ratio in iis perſeuerare; cõmoda priuata vtilitati reipub. poſtponere cogat. Nullum melius, nullũ tutius otium quàm litterarum, maximè in turbulentiſſimis reip. tempeſtatibus. eò Ciceronis, eò bonorũ rebus deploratis refugium. Quæ patriæ noſtræ calamitas, quæ facies totius reip. ſit, ſciunt, quotquot ſolem adſpiciunt orientem, quotquot occidentem. Hinc ſi fugimus, & nos abdimus in litteras, vitio vertendum non puto; præſertim cùm otij noſtri ſine rationem damus, ſeu mauis fœnus. Vix biennium eſt, cùm Fl. Vegetium interpretandum in manus cepi; verùm vt eundẽ ſcriptorem emendatione indigere animaduerti, vetera exempla cõquiſiui; cum iis comparaui. Quid multa? placuit labor eum in modũ, vt publicari aliquando poſſe cenſerem, & quidẽ tum vſu ac fructu reipublicæ. Cui ſi hac parte ſuccurrerem, hoc eſt veterum (Romanorum imprimis) artem militarem, ac diſciplinam caſtrenſem in lucem reuocarẽ; videbar mihi non niſi optimè de illa meriturus: eâ maximè de cauſâ, quòd hanc partẽ antiquitatis nõ multi perſpectam habeant, vt à paucis pertractatam: tum quòd diſciplina militaris neglecta nõ minimos motus dederit in noſtro Belgio, & naufragij totius cauſas (vt ego quidem ſentio) non leues. Quid ſecutus ſim, vides erudite Lector; quid adſecutus, lubens meritò tui facio iudicij. diligentiam puto meam cognoſces & fidem: illam, qualẽ mihi res priuatæ & publicæ permiſerunt; hanc quidem antiquã & verè Romanam. Sicubi verò in tantis antiquitatum tenebris incurriſſe me videbis, cogitabis & te hominem eſſe; me autem illum, qui & moneri & doceri paratus ſim vel à quolibet. Vale.

NOTÆ LIBRORVM
EX QVIBVS PROFECIMVS
IN HOC COMMENTARIO.

C. Editio vetus Colonienſis.
P. Vetus editio Pariſienſis.
M. Liber meus impreſſus vetuſtiſſimus, non deterior manuſcripto.
S. Liber optimæ notæ collegij trium Coronarũ Colonienſis.
H. Liber manuſcriptus, quem à D. Melchiore Hittorpio Decano ſancti Cuniberti Colon. vtendum accepi.
N. Fragmentum manuſcriptum, in quo duo libri priores Vegetij, & magna pars tertij, donum adoleſcentis docti, & optimi Gulielmi Maſnuy Namurcenſis.
T. Vegetius in Teutonicam linguam tranſlatus, & multis abhinc annis vulgatus.
Su. Significantur quatuor libri manuſcripti, qui apud nobiliſſimum ac doctiſſimum virum Iacobum Suſium.
B. Liber Bonnenſis m.ſ., cuius lectiones petitę ex Notis Franciſci Modij.
R. Editio Romana, qua idem Modius vſus fuit.

IN FL

IN FL. VEGETII RENATI DE RE MILITARI LIBROS, A GODESCALCO STEWECHIO EMENDATOS,

GABRIEL ROLANDIVS ANTVERP.

QVIN ego, quod reliqui, poſſum, qui ſomnia narrant,
Cælicolas viſos dicere; vel Stygiis
Finibus eductos manes: licet inde redire
Quantumcumque hominum eſt poſſe negent aliquem.
Vidimus in ſomnis; fuerat tum Veſpera nobis
Abſque faba, & plus quàm noctis erat medium;
Adſtantem quendam: faciemq́; pedeſq́; ſtaturamq́;
Oblitus, fateor, cætera commemini.
Romanum toga cantabat, mihi protinus ergo
Lætitiâ cor in pectore ſubſiliit.
Hoſpes ſalue inquam: &, te, ſaluus quando peregrè
Veniſti, cœna aduentitia excipiam.
Ille graui vultu: Stygium tranſnauimus amnem.
Mortuus anne igitur? viſus ibi adnuere.
FLAVIVS anne olim, olim, inquam fortè RENATVS?
(Diuinos ſomno ſcis, puto, ſic fieri)
Rectè, inquit. me militiæ præcepta vetuſta
Colligere, armatum & ſcribere iuuit opus.
Nomina, dic quæſo, tua, quæ perſæpe notaui
Bina ſat inſueta, vnde ortum habuêre ſuum?
Hic contrà. vegetas in prœlia mittere turmas
Quòd mea ſcripta ſolent; inde venit medium:
Poſtremum, quia non aliter mea fama renaſci
Incipiet, quàm cùm primitus orta fuit.
Sic ego tum nugas. poteram maiora rogaſſe, &
Hoc tibi STEWECHI præripuiſſe decus,

Cunctaq; reſtituiſſe RENATO, *quæ ruta caſa,*
Obuia facta mihi ſi vmbra foret vigili.
Quòd tibi non dubium dederunt DI; *quippe* RENATVS
Se haud meliùs poterat reſtituiſſe ſibi.

DE COMMENTARIIS
GODESCALCI STEWECHI HEVSDANI
AD FLAVIVM VEGETIVM,
Franco Eſthius Gorcomius.

PAX *nitidas ornata comas cãuentis oliuæ*
Frondibus, & vario florum dotata colore,
(Quos pulchra dulces mulcent zephyritidos auræ,)
Si repetat terras, & noſtra ſede moretur
Æternùm, lætumq; ferat mortalibus omen
Tempora Saturni vitiis remeare fugatis:
Si pietas, ſi ſana fides, concordia mitis,
Et tranquilla quies, & pleno copia cornu
Nobiſcum figant manſuram in ſæcula ſedem,
Et totus priſcum vertatur mundus in aurum,
Exiguus forſan queat eſſe voluminis huius
Vſus, id haud vno quiſquam dignetur vt aſſe:
At modò cum terris paßim dominetur, & vndis
Luctificus Mauors, paßim feralis Enyo
Sæuiat, infeſtet totum furor impius orbem,
Diraq; multiplici crinita ferociat angue
Eumenis, inferni iußis emiſſa tyranni,
Claßica vbique fremant, tubaq; intonet horrida vbique;
Miles & effrenis vicos populetur, & vrbes,
Sintq; iocus cædes, homicidia, ſtupra, rapinæ;
Nilq; adeò fœdum, aut adeò execrabile diri
OEdipodæ eſt commenta domus, quod linquat inauſum
Graſſantis paßim ſcelerata licentia ferri:
Non opus hoc vnquam digno mercaberis are,

Non auro, aut gemmis Erythræo in gurgite natis:
Nam poſtquam arma armis, vim viq; repellere fas ſit
Et ſit adunato Prudentia robore murus
Æneus, hîc Ithaci eſt prudentia, robur Achillis.
Inuicti Ducis hîc non munia, non tibi deerit
Militis officium; diſces hîc omnia: diſces
Quá tellure, feri Martis ſi tempora poſcant,
Naſcatur pubes rigidis aptiſſima bellis,
Vnde legenda phalanx, armiſque inuicta iuuentus.
Æſtiferæ Libyes, terræq; arentis alumni,
Exiguus quibus humor ineſt, vſtiq; calore,
Et feruente plaga, multoq; Hyperione ſicci,
Vulnera formidant, trepidiq; in prœlia tendunt;
Aſt Erymanthææ nati regionibus vrſæ
Sauromatæ atque Getæ, & Scythici gens accola ponti
Prætumidis grauida venis, fetiq; cruore,
Sanguineum gaudent auidi profundere rorem,
Præcipites nimium temerè & ſua vulnera poſcunt.
At ſit militibus primæ lanuginis ætas:
Hæc eſt digna legi, hanc veterum olim cura probauit
Prouida Romulidûm, tales eduxit in armis;
Vt præſtare cati teneris meditentur ab annis
Induperatorem parendo, Ducemq; ſequendo.
Hæc ſi parua putes, agedum, maiora ſuperſunt.
Huc age, cognoſces plenè quibus artibus olim
Æneæ ſoboles magni, Aſſaraciq; nepotes
Sub iuga compulerint totum cum gentibus orbem,
Et famulas præbere manus Ararimque, Tigrimque,
Heſperiumq; Tagum, Mareoticaq; oſtia Nili:
Nam neque percipies tantum fas eſſe quotennes
Tyrones fuerint, ſed ſtaturamq; habitumq;
Corporis, haud ſegni ſcrutata examine quondam.
Iámque à conlectis quæ cælo teſte ſolebant
Iuramenta peti, manibus quæ ſigna notari,

Quo ritu duci, quo duci ex vrbe paratu,
Quali quadrupedante vehi. quis idoneus acri
Præ reliquis pugnæ ſonipes, & bellipotentis
Ferre tubæ crepitum, & volucres præuertere curſu.
Quid referam varias tyronum exercitiones?
Quid præludia? quid memorem numeroſq́; modóſq́;
Ad palum? luſuſq́; genus Palaria dici?
Cur grauiora dari ſoleant ludentibus arma,
Conflictura acies quàm dum fera poſceret. inde
Præmia magnanimis donata; & fortibus auſis:
Et pro triticea Cerere hordea ſegnibus actis.
Iam mihi Pyrrhe veni non infima gloria belli;
Primus honos, & palma tibi eſt deducere foſſam,
Agminaq́; obiectis arcere hoſtilia vallis,
Et loca figendis præſcribere idonea caſtris.
Haud res exigua eſt peracutæ indagine mentis
Sedulò rimari ſignis ing a commoda noſtris,
Fontis vbi irrigui præterfluit vt .u imber,
Summaq́; ſit cœli & ſolidæ clementia terræ.
Mos erat inſpectis olim hæc inquirere fibris,
Extaq́; conſulere, & pecudum per viſcera mentes
Noſſe Deum, & ſedes præueſtigare ſalubres.
Hinc meditanda Duci caſtrorum forma ſagaci,
Quænam fallendis fuerit magis hoſtibus apta:
Aut plures noſtræ videantur vt eſſe cohortes,
Aut numero quàm ſint credantur vt eſſe minores.
Nec quicquam prius eſt, quàm ne vagabundus oberret,
Vt prædo ſtimulante fame ſecat aëra miluus;
Aſſiduò aſt intra miles tentoria duret.
Qua conducibile eſt etiam procul vrbibus eſſe.
Quæris conſortes thalami, ſobolemq́; tenellam an
Affectu duci & comitari in caſtra paterno
Conueniat? non hoc vetuit fortiſſimus heros
Pellæus; quamuis totum ſibi poſceret orbem.

Exiguaq́;

Exiguaq; manu cumulatos ſuderit Indos.

Omnia quæ primo hoc tantum complexa libello
Euodat penitus, magnaq; enucleat arte
Ille vetuſtatis ſcrutator, & ille parentis
Hiſtoriæ ſacer antiſtes, iuriſq; ſacerdos
Non vulgare decus noſtri STEWECHIVS *æui.*
Cætera ſi tentem, crede, his ceruicibus impar
Illud erit, tantoq; oneri ſuccumbere cogar;
Qui vix hæc etiam tenui deducere filo,
Et plectro tentare rudi formidine multa
Aggreſſus, portus tandem ægrè attingo petitos.
Namque aliis quæ codicibus tribus auſpice Clio,
Atque adeò dextrè docet adſpirante Minerua,
Quiſquis pro meritis ſe poſſe æquare canendo
Audax crediderit, tantoq; ſuperbit hiatu;
Ille etiam vel Phlegræos memorare tumultus
Atque auſum magnum affectare Typhoëa cælum
Præſumat tumidus, trepidumq; armare tonantem.
Tanta hîc verborum maieſtas, tantáque rerum.
Ipſe duelli auctor, clypeo pauliſper & haſta
Depoſitis, belli dum pondera tanta gerendi
Perlegit hoc ipſo comprenſa volumine, gaudet
Attollitq; animos, & ſe metitur ab illis.

NOMINA

NOMINA EORVM, QVORVM SCRIPTA VEL TESTIMONIA IN COMMENTARIO AD VEGETIVM LAVDANTVR.

ABDIAS
Abrahamus Ortelius
Adrianus Turnebus
Ælianus
Ælius Lampridius
Æmylius Probus
Æneas
Agellius
Aldus Manutius nepos
Alexander
Alexander ab Alexandro
Ambroſius
Ammianus Marcellinus
Andreas Alciatus
Antonius Auguſtinus
Antonini Itinerarium
Antonius Iulianus
Antonius Mizaldus
Anſelmus Stoeckelius
Apollonius · Appianus
Ariſtoteles
Arnobius
Arrianus
Athenæus
Auguſtinus
Auſonius.
BAPTISTA Pius
Barnabas Briſſonius
Biblia ſacra
Bryo.
C. Marius Victor
Cæſar
Carolus Langius
Carolus Sigonius
Carolus Stephanus
Caſſiodorus
Cato
Cedrinus
Cenſorinus
Chilo Bongarſius
Cicero
Cincius
Claudianus
Claudius Puteanus
Claudius Quadrigarius
Clearchus
Clemens Alexandrinus
Codex Iuſtiniani
Codex Theodoſij
Columella
Cœlius Rhodiginus.
Conſtantinus Imperator
Cornazus
Cornelius Celſus
Cornelius Fronto
Cornelius Nepos
Cornelius Tacitus
Cteſias
Curiatius
Curtius
Cyneas
Cyprianus.
DANIEL Barbarus
Diades
Didymus
Dio Caſſius
Dio Nicæus
Diodorus Siculus
Diogenes Laertius
Dionyſius Halicarnaſſæus
Dionyſius Lambinus
Donatus Grammaticus

EGESIP-

Egesippus
Ennius
Eraſmus Roterodamus
Æthicus Coſmographus
Euagrius
Euangelus
Eupolemus
Eumenes
Euripides
Euſebius
Eutropius
Florus
Franciſcus Duarenus
Franciſcus Robortellus
Franciſcus Modius
Franco Eſthius
Frontinus
Fulgentius.
Gabriel Simeonius
Gabriel Rolandius
Galenus
Georgius Viuiennus
Gerardus Mercator
Gloſſarium vetus
Gregorius
Guilielmus Budæus
Guilielmus de Bellay.
Guilielmus de Choul
Guilielmus Philander
Guilielmus Pelliſſerius.
Hadrianus Iunius.
Helenius Acron
Hermias
Hermolaus Barbarus
Herodianus
Herodotus
Hieronymus
Hieronymus Garimbertus
Hieronymus Mercurialis
Higinus
Hirtius
Homerus
Horatius
Hubertus Goltzius.
Iacobus Cuiacius
Iacobus Ræuardus
Ianus Douza
Ianus Palmerius
Ianus Guilielmius
Inſtitutiones Iuſtiniani
Ioachimus Abbas
Ioannes Bodinus
Ioan. Bap. Egnatius
Ioan. Lud. Viues
Ioan. Cantacuzenus
Ioannes Buteo
Ioannes Metellus
Ioannes Sambucus
Ioannes Stadius
Ioannes Checus
Ioannes Herold.
Ioſephus
Ioſephus Scaliger
Iſidorus
Iſocrates
Iphicrates
Iulius Firmicus
Iulius Obſequens
Iulius Pollux
Iulius Capitolinus
Iuſtinus
Iuſtus Lipſius
Iuuenalis
Lactantius
Læuinus Torrentius
Laurentius Valla.
Lazarus Bayſius
Liuius
L. Lucillus Grammaticus
Leo Imperator
Leo Baptiſta
Leonardus Fronsbergus
Ludouicus Guicciardinus
Ludouicus Regius
Ludouicus Ruſſardus.
Lucanus

Lucianus

Lucianus
Lucretius
MAMERTINVS.
M. Antonius Muretus
Martialis
Mauritius
Minutius Felix
Modeſtus
Moſchion
NAZARIVS.
Nicephorus
Nicolaus Macchiauellus
Nigidius
Nonius Marcellus
OLAVS Magnus
Onomaſticon vetus
Oroſius
Ouidius.
PACATVS
Palladius
Pandectæ Iuris
Paulus Diaconus
Paulus Manutius
Pauſanias
Perſius
Petrus Victorius
Petrus Daniel
Petrus Crinitus
Philoſtephanus
Pindarus
Plato Plautus.
Plinius
Plinius Nepos
Plutarchus
Polyænus
Polybius
Pomponius Lætus
Pomponius Mela
Pompeius Feſtus
Poſſidonius
Probus Grammaticus
Priſcianus Grammaticus
Prudentius
Ptolemæus
Pyrrhus Imperator
Pyrrhus Anglibermæus
RVFFINVS
Robertus Valturius
SALLVSTIVS
Sebaſtianus Munſterus
Seneca Tragicus
Seneca philoſophus
Seruius Grammaticus
Sex. Aurelius Victor
Silius Italicus
Siſenna
Socrates
Solinus. Soſipater
Sozomenus
Spartianus
Statius
Stephanus
Strabo
Stratocles
Suetonius Tranquillus
Sudas.
TERENTIVS
Tertullianus
Theodoritus
Theophraſtus
Trebellius Pollio
VALERIVS Maximus
Valerius Flaccus
Varro
Velleius Paterculus
Vertranius Maurus
Verrius Flaccus
Victor Giſelinus
Virgilius
Vitruuius
Vopiſcus
Vrbicus
Vulcatius.
XENOPHON
Xiphilinus.
ZONARAS.

GODESCALCI STEWECHII

COMMENTARIVS AD LIBRVM PRIMVM FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI.

Ad libri inſcriptionem.

FLAVI VEGETI RENATI.] Præ- *Prænomen Vegetij.* nomen *Flauij* vnus liber non agnoſcit, ceterùm cum id reliquis omnibus videam receptum, cenſeo retinendum. Quod verò liber collegij trium Coronarum huic auctori *Vedato*, pro *Vegetio* nomen indere velit, nunquam probabo, reclamantibus nempe reliquis exemplaribus, atque adeò ipſo Priſciano Grammatico lib. 3.

Viri inluſtris.] De Illuſtribus, Spectabilibus, Clariſſi- *Illuſtris.* mis, ac Perfectiſſimis videndus eſt Alciatus lib. 3. Diſputationum cap. 4. & meminere conſtitutiones Codicis Iuſtiniani paſſim, & in Variis ſuis Magnus Aurelius Caſſiodorus. Addo etiam *Comitis* titulo Vegetium decoratum in *Vegetius Comes.* exemplari M. impreſſo vetuſtiſſimo, cui accedit vnus manuſcriptus nobiliſſimi ac doctiſſimi Iacobi Suſij, in quo poſt finem libri quarti ſubſcribitur, *Explicat liber IIII.* *Inſcriptio horum librorum.* *Vegetij Renati, viri illuſtris, Comitis, epitoma inſtitutorum rei militaris.* De Comite porro illuſtris cinguli dignitate præcincto, cui integrum eſt, adeat Caſſiodorum libro 3. Variarum cap. 23.

Vegetius Chriſtianus fuit. Dubitatur quo Imperatore vixerit. Valentinianus primus. Eius filius Gratianus. Valentinianus ſecundus. Valens Valentiniani frater occumbit. Valentinianus tertius. Pomponius Lætus correctus. Valentiniani tertij pater, mater. Eiuſdem uxor. Roma direpta. Tres Valentiniani, omneſque Occidenti præfuerunt.

Ad Valentinianum.] Alter ex Suſianis codicibus malit *ad Iuſtinianum*. Atqui Flauium noſtrum ſub Chriſtiano Principe vixiſſe, patet ex ſacramenti militaris formula libro 2. cap. 5. Ceterùm vt ſub Iuſtiniano potius, nondum adduci poſſum, vt credam. ſcio eſſe qui illum ſub Valentiniano primo floruiſſe cenſeant, qui Valentem fratrem imperij conſortem aſſumpſit, ſed erroris eos conuincit ipſe Vegetius, qui diui Gratiani meminit libro 1. cap. 20. Quare ſub altero Valentiniano prioris Valentiniani filio, vitam egiſſe dicendum videtur, & illi hos libros conſecratos. In eam opinionem inducor, quòd dicto cap. 20. pugnæ cum Gothis infeliciter cõmiſſæ mentionẽ videam fieri, ſciamq́. anno Vrbis ∞. c. xxix. vel ſecundùm alios ∞. c. x x x i. ad V. Id. Auguſti, bello Gothico ſecundo, Imperatorem Valentem A. in prœlio occiſum. Tertius Imperator Valentinianus nomine fuit, qui natus auctore Pomponio Læto, Moma, & Plinta coſs. (emendo ex Caſſiodoro & aliis Monaxio & Plinta.) patre Conſtantio, matre Placidia progenitus, & à Theodoſio in Oriente ad imperium adſumptus. quo poſtea Romæ in campo Martio interfecto, vxor Eudoxia ex Africa Genſericum accerſiuit, qui cum Vandalis Romam gentium dominam inuaſit, ac diripuit: teſte eodem Pomponio. & l. 2. C. de præfect. prætor. Africæ. Sub hoc Valentiniano Flauium noſtrum vixiſſe dici quidem poſſet, ſed illi hos libros dedicatos mihi vix fit veroſimile: certè apertè negarem, ſi Orientis imperio hic præfuiſſet (quod falsò quidam adſerit) priores illi Occidentis. tum Vegetius noſter vrbis Romę, veteris ſcilicet ſępe meminit, nouæ verò, id eſt Vrbis Conſtantinopolitanæ, nunquam. Tertium hunc Valentinianum ſunt, qui Theodoſij filium putent, ſunt qui cum ſecundo Valentiniano confundant, vtroſque falli docemur à Paullo Diacono, & aliorum faſtis, quod vt liqueat magis, Valentinianorum ſtemma pòſt exhibebimus.

Inſcriptio horum librorum. Epitomen tantum Vegetius ſcripſit.

Inſtitutorum rei militaris.] In libris veteribus tam manu deſcriptis, quàm typis editis partim legas, *Epitoma inſtitutorum rei militaris*, partim, *Epitoma rei militaris*. Certè epitomen tantùm auctorem noſtrum ſcripſiſſe confitebere, quiſquis lib. 1. prologum, & cap. 8. & lib. 3. prologum, & cap. vlt. & lib. 4. cap. 30. inſpexeris.

IN PRO-

In prologvm.

Nisi poſt Deum fauerit Imperator.] Plerique libri, & optimi quibus vſus ſum, malunt, *Niſi prænotum fuerit Imperatori.* Sed in vno Suſij eſt, *niſi prius.* inde fortè faciendum, *niſi prius voto fauerit Imperator.*

Quod Octauianum Auguſtum.] In VV. aliquot *Octauius* dicebatur, nō *Octauianus*, & id illi nomen in epiſtolis Bruti, apud Ciceronem, plus millies; & apud alios ſcriptores. Ammianus tamen Marcellinus lib. XXII. Hiſtor. *Marius*, inquit, *& Octauianus, cui Auguſti vocabulum delatum eſt primo.* Itidem apud Iſidorū lib. 9. etymol. Apud Euſebiū in Chronico, & in faſtis Caſſiodori Octauianus vocatur. Auctor De viris illuſtribus *Cæſar Octauianus ex Octauia familia in Iuliā tralatus*, cap. 79. Hæc varietas inde eſt, quòd adoptionem illam Octauij cuius ratione Octauianus dici debebat, pleriq. Romani improbarēt; Dio lib. XLVII. Tamen Octauianum Cicero vocat lib. XII. ad Atticū, epiſtola XII. Rurſus Cæſarem Octauianum appellat ad Brutum, epiſtola 7.

Octauius.

Octauianus dictus ex adoptione.

Creuit eloquentia.] In libro M. N. H. reperi *crebruit.* Liuius lib. 33. *cùm increbreſceret rumor bellum in Sicilia eſſe.* Cornelius Tacitus, *Crebreſcit viuere Agrippam.* lib. 2. Annalium.

Crebreſcendi verbum Vegetio reddimus.

De delectu igitur.] Scribo & hîc, & infrà locis omnibus apud Vegetium, *dilectu*, iuuantibus in eo aliquot membranis. neque placent quæ legebant *electione* vel *dilecto.* Gloſſarium vetus *dilectus* ἀγαθητὶς, στρατολογία. Item Feſtus *dilectus militum, & is qui ſignificatur amatus, à legendo dicti ſunt.* Et hoc modo ſcribitur in optimis libris aliorum auctorum, & diſertè eſt in Pandectis Florentinis ſcriptum, atque iteratum, in t. de re militari. & ita Feſtus ſcribit, in *Negligens*, & alibi. Itidem Caſſiodorus lib. 5. Variarum cap. 21. *Decuriales* (inquit) *habita meritorum æſtimatione diligito, quia non decet tantæ vrbis appellare quod vile eſt.* Error hic inde natus, quòd veteres ſæpe addere ſolent vocalem e, vt pinguius verba ſonarent, ſic *meille*, *meillies*, *meilitia* illi ſcripſerunt, vt ex L. Lucilli lib. 9. de orthographia Scaliger filius, flos eruditorum, ad Catullum notauit. hinc abiecta vocali poſteriore, ex *deilectu*, poſtea librariorum conſuetudine, inualuit *delectu.*

Dilectus, non delectus militum.

Meille, pro mille cur veteres ſcripſerunt.

Per quoſdam gradus, & titulos.] Vegetius titulos vocat, quos vulgo librorū capita dicunt. in quibus ipſis ma-

Vegetius libros ſuos in capita diſtinxit.

gna apud auctorem noſtrum varietas, vt exinde libros ſuos in nulla omnino capita diſtinxiſſe ſuſpicari poſſis, niſi locus hic reclamet.

IN CAPVT PRIMVM.

Galli magnos exercitus duce-bant.

ADVERSVS Gallorum multitudinẽ.] Gallos maximos exercitus educere ſolitos teſtis Cæſar De bello Gallico lib. 2. principio, & Ammianus Marcellinus lib. 21. & Strabo de Aruernis. Fortitudinem Gallorum vſque à primis Romanorum temporibus repetit Liuius, eoſque Priſco Tarquinio Romæ regnante, ſuperatis alpibus Italiam inuaſiſſe auctor eſt. ipſamque Galliã eo tempore adeò frugum, hominumq́. fertilem fuiſſe, vt abundãs multitudo vix regi potuerit. lib. 5. ab Vrbe condita. Iidem legatis Romanorum ad ſe miſſis, reſponderunt, ſe in armis ius ferre, omnia virorum fortium eſſe. Liuius dicto libro.

Galli Italiam inuadunt.
Gallia fertiliſſima.

Germani ſanguine abundãt. Corpore procero ſunt. vnde dicti.

Aduerſus Germanorum proceritatem.] Germanos præſertim Septemtrionales ſanguine admodum abundare, corpore procero eſſe, ipſe Vegetius indicat cap. ſequenti. Iſidorus ab immani corpore Germanos nomen ſortitos putat. Germanicus, apud Tacitum 2. Annalium, corpus Germanis tribuit, viſu quidem toruum, ſed impatiens vulnerum. De Germanorum, Gallorumq́. ſpecie, & amplitudine adeundus Cæſar, 4. belli Gallici initio, Hirtius de bello Africano, Plutarchus in Mario, Ammianus lib. 16. Tacitus De moribus Germanorũ, Galenus lib. 2. De temperamentis. Alluſit & Manilius lib. 4.

Et ſtupefacta ſuos inter Germania partus.

Iterum paulo pòſt,

Flaua per ingentes ſurgit Germania partus.

Romani ſtatura breu:.
Galli proceri.

Breuitas potuiſſet audere.] Media ferè, & commoda Romanorum ſtatura, nõ raro breuior. Cæſar lib. 2. De bello Gallico, *Plerumque omnibus Gallis, præ magnitudine corporum ſuorum, breuitas noſtra contemptui eſt.*

Hiſpania peditatu,

Hiſpanos quidem.] Magna de hoc hominum genere olim fama in re militari peditatu præſertim, teſte Diodoro Siculo, & aliis. Gallia ab equitatu viciſſim celeberrima. Iuuenalis ſat. 8.

Gallia olim equitatu valebat.

Forſitan imbelles Rhodios, vnctámque Corinthum
Deſpicias merito ———

Horrida

Horrida vitanda eſt Hiſpania, Gallicus axis.

Manilius lib. 4.

Gallia prætentis, Hiſpania maxima bellis.

In cuius verſu ne quid offendat tyro, monẽdus eſt, prætentas dici, quas Ammianus, & alij prætenturas vocant, à prætendendo. equites exploratores quidam vocarunt, ſed de his alibi nobis erit commodior dicendi locus. *Pratenta, & pratentura quid ſint.*

Noſtris præſtitiſſe.] Liber impreſſus collegij trium Coronarũ, quo vſus ſum beneficio Suffridi Petri, viri doctiſſimi, mihiq́ amiciſſimi, legebat *præſtaſſe*. & id rectum cenſui. Sic Ammianus lib. 31. *Id quoq. præſtanit, vt reliqui omnes interirent* Frontinus, *fugientibus inſtauros victores.* lib. 2. cap. 6. Eiuſdem phraſis exempla infima apud Iuriſconſultos noſtros in Pandectis paſſim obuia, & in Codice reſtituenda ex membranis. Nouum nõ eſt in compoſitis, verborum ſimplicium originem repræſentari. vt in *refacere, requærere*; etiam *ſignifacere* apud Iuriſconſultum eſt. *Praſtaſſe, pro praſtitiſſe.* *Refacere. Signifacere.*

Aphrorum dolis.] In libro veteri dicuntur *Aſſyrij*. ſed non ego hîc illi aſſentiar. nam ab aſtu, & dolo malo, Aphrica malè ſemper audiuit. teſtante Cicerone, in prima contra Rullum. & inde adagium, *Punica fides.* Horum fraus bello Punico ſecundo quoties emicuerit, videre eſt apud Liuium libro 32. & Florum libro 2. cap. 6. Ceterùm, quod Vegetius Germanos, Gallos, Hiſpanos, Aphros, Græcos denique ipſos militari diſciplina à Romanis ſubactos cenſeri id alia ratione effectum putauit Cicero, cuius verba adſcribam, quod faciunt Vegetio interpretando, confirmando. *Quàm volumus* (inquit) P. C. *ipſi nos amemus: tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipſo huius gentis, ac terræ domeſtico, natiuoq́ ſenſu Italos ipſos, ac Latinos; ſed pietate, ac religione, atque hac vna ſapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi, gubernariq́ perſpeximus; omnes gentes, nationesq́ ſuperauimus.* *Aphri doloſi.* *Qua ratione Romani alias nationes ſubegerint.* *Id pietate, & religione factum Cicero putauit.*

Tyronem ſolertem eligere.] Placet veterum librorum lectio, quibus *ſolerter* tyronem legendum monetur; contrarium quippe illi, quod cap. 7. huius libri dicitur, *incurioſius militem legere*. Item lib. 2. cap. 18. *Iuniores diligenter eligere.*

Seuerè in deſides vindicare.] In exemplarib. M. N. H. & Suſij legebatur *ſeuire in deſides vindicando*. in vno V. *ſeuerè in deſides vindicando.*

Nemo facere metuit, quod ſe bene didiciſſe confidit.] Eandem ſententiam attigiſſe video Caſſiodorũ lib. 1. Variarum cap. 40. *Animos* (inquit) *ſubito ad arma non erigunt, niſi qui ſe ad ipſa idoneos, præmiſſa exercitatione confidunt.*

Milites exercitati libenter pugnant.

Exercitata paucitas ad victoriam promptior.] Hinc eſt, quare veteres non tam numeroſos, quàm eruditos exercitus habere voluerunt. infra lib. 3. cap. 1.

Indocti milites obnoxij magis periculis.

Indocta multitudo.] Ea non modò expoſita vbique ad cædem, ſed & aliis caſibus magis obnoxia, fami, ſiti, vt teſtatur auctor noſter lib. 3. cap. 1.

AD CAPVT SECVNDVM.

Vegetius emendatus.

Ex quibus prouinciis, vel regionibus.] Auctoritate librorum ſcriptorum recipiendum eſt, *nationibus*, & abſque iis eſſet, non ferret tamen alterum ſententia, cùm pro iiſdem ſint prouinciæ, & regiones.

Sed etiam animorum.] Itidẽ Vlpianus præſumptum eſſe ait, quoſdam ſeruos bonos eſſe, quia natione ſunt non infamata: quoſdam malos videri, quia ea natione ſunt quæ magis infamis eſt. l. quod ſi. §. qui mancipia. ff. de ædilicio edicto. Similiter Ariſtoteles lib. 3. Politicorum cap. 10. & Cicero in oratione de prouinciis conſularibus, auctores ſunt, nationes alias aliis ſeruituti aptiores eſſe. Quinimo & Vegetius exiſtimauit occulta quadam ratione alios contra alios meliùs dimicare. lib. 3. cap. 16.

Alios aliis ſeruituti aptiores eſſe.
Itidem bello.
Occulta quadã ratione, alios contra alios melius dimicare.

Nationes quæ vicinæ ſunt ſoli.] Quicunque militibus probandis, aut ſcribendis tyronibus præponentur, eos vult Flauius noſter cæli plagam quam maximè conſiderare. eos quippe, quà corpore, quà animo magis fore idoneos militiæ, qui ex locis temperatis diligentur; qui enim Solis vicinitate ſiccati ſunt ſanguinis indigentes, vulnera nimis metuunt: qui verò ab ardoribus eius remotiores ſunt, ſanguinis abundãtia, ab humoris plenitudine, & craſſitudine cæli perfuſi, nimis ſunt in vulnera & ferrum præcipites. Lucanus illi rei teſtis luculentiſſimus adhibendus:

Ex temperatioribus plagis optimi ſunt milites.

Sanguinis indigentes vulnera metuunt.
Sanguine abundantes, præcipites in vulnera.

Quicquid ad Eoos tractus, mundiq; teporem
Labitur, emollit gentes clementia cæli.
Illic & laxas veſtes, & fluxa virorum
Velamenta vides ——— Idem de aliis:
——— *Populi, quos deſpicit arctos,*

Felices errore ſuo, quos ille timorum
Maximus haud vrget leti metus: inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animaq́; capaces
Mortis, & ignauum eſt reditura parcere vita.

Neque in humanum genus eam vim tantũ omnis fœcunditatis auctor ſol exſerit. Nam & ferri primã differentiam à genere terræ, & plaga cæli, ſub qua naſcitur, Plinius eſſe dicit, lib. 34. natur. hiſtor. cap. 14. deniq. calores, fructuum odores, ſaporum varietates, animalium quorumlibet magnitudinem, cuiuſque rei formam, terrarum diuerſas ſpecies, ſolis caliditate fieri certum eſt, adfirmantibus & Philoſophorum ſcholis, & ipſo Diodoro Siculo lib. 3. Rerum antiquarum cap. 12. Imò vt frugum ſemina ſolo mutato degenerant, itidem homines feri, & natura rudes, beneficio locorum genuinos mores exuunt, ac deponunt: ſic Gallogræci poſtquam Brenno duce Græciam vaſtauerant, mox Orientem ſecuti in media Aſia conſederunt, & Aſiatica amœnitate molliti ſunt. Florus lib. 2. cap. 10.

Ferrum differens, pro terra, & plaga cæli.

Solis quanta vis in corpora terreſtria

Solo mutato fruges degenerant. Itidem homines.

Gallogræci Græciam vaſtarunt.

Modeſtiam ſeruat in caſtris.] Illud certum eſt, prðteſtatum aliquando Cæſarem, in milite non minus modeſtiam, & continentiam, quàm virtutem, atq. animi magnitudinem ſe deſiderare. lib. 7. de bello Gallico. Quinimo non paruam laudem militum ductores promeriti, qui diſciplina & ſeueritate ſua hoc effecere, vt milites in omnibus dicto audientes haberent. Et hoc eſt, cur ſæpius in eos vindicatum eſt, qui contra imperium in hoſtem pugnauerant, quique reuocati tardius prœlio exceſſerãt; quàm qui ſigna relinquere, aut pulſi loco cedere auſi erant. vt memoriæ prodidit Salluſtius. Milites certè ni arctè habeantur, iuſtitiam ſæpe deſpiciunt, quoniam Martia bella ſemper intendunt, dum neſcio quo pacto aſſiduè dimicantibus difficile eſt morum cuſtodire menſuram; vt ipſe rex Theodericus confitetur apud Caſſiodorum lib. 1. Variarum cap. 11.

Militum modeſtia commendat.

Inobedientes milites ſeueriſſime caſtigandi.

Milites arctiſſimè habendi ſunt.

Per ſe diſciplina negligentiſſime.

AD CAPVT III.

Aptiorem armis ruſticam plebem.] Eiuſdem cum auctore noſtro ſententiæ Plinius lib. 18. cap. 5. *fortiſſimi viri, & milites*, inquit, *ſtrenuiſſimi, ex agricolis naſcuntur, minimeque malè cogitantes.*

Ruſtici meliores milites, quam vrbani.

Balnearum neſcia, delitiarũ ignara.] In libris aliquot

Balnea & balnea dicunt.

Balneorum neſciens, diliciarum igna: *τὸ balneorũ* probat & Chariſius Grammaticus. Præterea Balneæ & Balneâ veteres dixiſſe teſtis Nonius Marcellus. Sed iſta Grammaticis relinquamus. nos hoc agamus, id eſt auctorem noſtrum illuſtremus. Balneorum is vult & deliciarum ignaros milites. eas res Hannibalem, eiuſque exercitum fregiſſe, teſtes hiſtoriæ, Florus lib. 2. cap. 6. & Liuius lib. 32. Cic. prima oratione contra Rullum extrema. De Britannis idem quoque teſtatur Cornelius Tacitus in vita ſui ſoceri. *Paulatimq; diſceſſum* (inquit) *ad delinimenta vitiorum, porticus, & balnea, & conuiuiorum elegantiã. idq; apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars ſeruitutis eſſet.* hinc non immerito Sillius libro 15,

Delicia milites frangunt.

——— Aſpice latè
Florentes quondam luxu quas verterit vrbes,
Quippe nec ira deûm tantum, nec tela, nec hoſtes,
Quantum ſola noces animis illapſa voluptas.

Voluptas vrbes perdit.

Duratis ad omnem laborũ tolerantiam membris.] Non mala quidem lectio, at non minus bona, quam membranæ H. ſuppeditant *du. ad omnem laborem, tolerantiamq; membris.* Ea phraſi Spartianus in Hadriano vſus. dum illum etſi pacis magis, quàm belli cupidum; militem tamen, quaſi bellum immineret, exercuiſſe dicit, eumque tolerantiæ documentis imbuiſſe.

Tolerantia.

Etiam vrbanos ad arma compelli.] VV. *& vrbanos ad arma compellere.* quæ differentia vix nauci eſt. Illud monendum, Rei Romanæ anguſtias, & neceſſitatem, non ciues tantùm, ſed & ſenio, vel alio priuilegio à belli onere immunes, etiam ſeruos ad arma ſumenda exciuiſſe. qua de re nos infrà dicturi.

Parco victu vtantur, & ruſtico.] In aliis exemplaribus M. S. N. H. & Suſij, reperi *paruo victu.* Neſcio an paruum victum vocet, quẽ vilem Ammianus appellabat, quaſi parui pretij. Nam labores agri colendi paruũ victum non videntur admittere. & quidem paulo ante, hoc eodem capite, libri aliquot ſcripti, ad illud, *paruo contenta* infercieibant *cibo*. ſed non tam facilè mihi perſuaſerint hoc à Vegetio iſtic ſcriptum. Cibum delicatis præberi apud Terentium Donatus obſeruauit: Victum vero in paruis, aridiſque alimoniis. Quod ad cibum caſtrenſem, erat in eo laridum, caſeus, & poſca. Spartiano auctore in Hadriano.

Cibus, victus quid differant.

Cibus caſtrenſis.

Poſcam

Poſcam genus potionis interpretantur ex aqua aceto admixto, quo & remiges hodie vtuntur, & olim ſerui, vt ex Plauto Palmerius noſter probauit, reſtituta eidem ea voce, coniectura peracuta.

Interdum ſub papilionibus commorentur.] *Papiliones vocantur à ſimilitudine paruuli animalis volantis, quod maximè abundat florentibus maluis. hæ ſunt auiculæ, quæ lumine accenſo conueniunt, & circumuolantes ab igne proximo interire coguntur.* auctor Iſidorus lib. 15. etymolog. cap. 10. Sunt autem Vegetio, vt & Tertulliano, Plinio, & aliis, papiliones, quæ tentoria alij vocarunt. fiebant autem proprie è velis tenſis. Alia Tentoria fuerunt è tabulis conſertis mutatilia, quæ Cæſar & alij tabernacula vocant, & nomẽ habent à ſimilitudine tabernarum, quæ ipſæ, quòd ex tabulis olim fierent, ſic dictæ; teſtante Feſto in *Tabernacula*. Ouidius 3. Faſtorum: *Papiliones vnde dicantur.* *Papiliones quid ſint.* *Quomodo fiant.* *Tentoria.*

Sub Ioue pars durat, pauci tentoria ponunt,
Sunt quibus è ramis frondea facta caſa eſt.

Iſidorum etiam hoc loco aduocemus: *Tabernacula, inquit, tentoria ſunt militum, quibus in itinere ſolis ardores, tempeſtatesq́; imbrium, frigorisq́; iniurias vitant. dicta autem tabernacula, quòd cortinæ diſtentæ funibus, tabulis interſtantibus, appenderentur, quæ tentoria ſuſtinerent. Tentorium dictum quòd tendatur funibus, & palis.* lib. 15. cap. 10. Fuerunt & alia tentoria ſcortea, quæ Iuriſconſulti noſtri, Cicero, Tacitus & alij *pelles* vocant. & inde apud Hiſtoriographos *ſub pellibus eſſe, ſub pellibus hibernare.* & ſimilia. Tabernacula hęc, etiã caſas vocauit Vegetius, lib. 2. cap. 10. & Ouid. dicto verſu. Illud certè prætereundum minimè puto, quòd Romani primùm ſub tribunis militum conſulari poteſtate creatis, bellum etiam hieme continuare, & ſub pellibus hibernare cœperunt. quod me docuit Liuius lib. 5. ab vrbe cond. principio, dum inquit, *hybernacula etiam res noua militi Romano, ædificari cœpta.* Antea enim hiemi cedentes arma deponere; domos, ac res ſuas inuiſere ſolent. hinc apud Liuium, eodem libro, querela illa Tribunorum plebis: *Militem Romanum in opere, ac labore, niuibus, pruinisq́; obrutum ſub pellibus durare: ne hiemis quidem ſpatio, quæ omnium bellorum terra mariq́; ſit quies, arma deponentem.* In antiquitatibus & illud ſcriptum, Spartiacum militem coercitũ acriter, quòd procinctus tempore auſus ſit videri ſub tecto. Monet Ammianus lib. 22. Sed ab eo rigore militaris ſeueritatis poſtea diſ- *Tabernacula.* *Pelles, pro tentoriis.* *Caſa.* *Quãdo primum Romani, hiemẽ in caſtris continuarint.* *Hibernacula.*

Aeſtiua. Hiberna.

ceſſum eſt, repertis Æſtiuis & Hibernis. Varro libro 4. De lingua Latina *Cœnacula dicta. poſteaq; vbi cœnabant plura facere cœperunt, vt in caſtris ab hieme hiberna, hibernum domus vocarunt, contra æſtiuum.*

Curſus publicus Rom. Veredi.

In angariis plurimum detinendi.] De angariis & parangariis; Veredis, & parauercdis; quorũ vſus in curſu publico, & re vehicularia, multa Iuriſconſulti lib. 12. Codicis Iuſtiniani, tit. De curſu publico. Multa quoq. ad eam rem Budæus in explicatione l. eos qui, ff. ad legem Corneliam de falſis. Et præclarè de hac re Iuriſconſultorum anteſignanus Iacobus Cuiacius in dictã rubricam Codicis Iuſtinianei. Sed & apud Perſas, vt idem Budæus auctor eſt, *ἀγγαρεῖον δρόμημα* curſus perniciſſimus equitum erat. videndus autem in eam rem Herodotus lib. 8. Imò & ipſi nuntij Regij apud Perſas *ἄγγαροι* erant, teſte Suida. quos etiam *ἀστάνδας*, vocatos ſcimus. Hi peracto ſingulorum dierum penſo, manſiones habebant, ſeu diuerſoria, quæ & ipſa *ἄγγαρα* vocarunt. vide ſi integrum eſt, & Cœlium Rodig. lib. 18. cap. 8. Noſtrates hoc genus veredorum *poſtas* vocant, quaſi poſitos, collocatoſque certis in locis, & ſemper in procinctu excubantes. Addendum eſt & illud, non expeditis equis, vt hodie; ſed vehiculis ea in re antiquos vſos. probabo in gratiam iuniorũ vno teſtimonio Ammiani Marcellini ex lib. 21. Hiſtoriarum: *Vt catervis antiſtitum, iumentis publicis vltro citroq; diſcurrentibus, per ſynodos quas appellant, dum ritum omnem ad ſuum trahere conantur arbitrium, rei vehicularia incideret neruos.* Equis tamen & ſine vehiculo veredos vſos, probare poſſim, ex Caſſiodori lib. 4. Variarum, epiſtola ad Ghodiſcalcum Saionem, & cap. 5. lib. eodem. Porro ab illo curſu vehiculari, nomen tractoriarum in iure ſcripto pro diplomatis, quæ miſſis, vel euocatis à principe dabantur, quibusque ſuis locis euectionem impetrabant. meminit & Plinius libro 10. Epiſtolarum. Primum autem curſus vehicularis inſtitutorem apud Romanos reperio Auguſtum, apud Suetonium in ipſius vita cap. 49. vbi videre eſt vehiculorum loco prius iuuenes ab eodẽ per vias militares fuiſſe diſpoſitos. Atqui laborem hunc angariarum tyronibus durandis feciſſe, nemo eſt qui negare auſit, modò paterentur apud Vegetium eam vocem conſiſtere libri VV. & viri eruditi. Nõ patiuntur hoc loco, liber Collegij trium Coronarum, & manuſcriptus N, qui

Et Perſarum. *Poſtas noſtri vocant.* *Antiquis in curſu publico currus vſui erãt.* *Etiam ſoli equi.* *Tractoria, ſeu diplomata in curſu publico.* *Curſum publicum apud Rom. quis inuenerit. Iuuenes primum in eo curſu, non equi, aut currus.*

pro

pro *Angariis*, hîc ſubſtituunt *Agrariis*. Itidē apud Vegetium infra lib.4.cap.19.& lib.2.cap.22.lib.3. cap.8. bis. & libro eodem capite poſtremo. Membranæ H. N. & alij quidam libri tuentur illud *Agrariis*. Tuitus etiā eſt Galliæ flos Adrianus Turnebus libro 4. Aduerſariorum cap.7. adſtipulantibus ſibi ſuis exemplaribus veteribus Vegetianis. Probauitque Agrarias Vegetio dictas, quas prætenturas, ſtationesque agrarias Ammianus vocauit. *Quia Meſopotamiæ*, inquit, *tractus omnes crebro inquietari ſueti, prætenturis, & ſtationibus agrariis ſeruabantur.* Iterum: *Salubriter, & cautè caſtra metata, pretentura, ſtationesq; agrariæ totis rationibus ordinatæ.* Itidē & in Notitia vtriuſq. imperij, vbi de caſtellis & limitum munitionibus agitur: *Vigiliis in his, & agrariis exercendis, vt prouinciarum quies circundata quodam præſidij cingulo illæſa requieſcat.* Quas hîc prætenturas vocant, (prætentas apud Manilium vocari ſupra diximus,) à prætendendo dictas, nimis quàm manifeſtum eſt. Elegantem ſanè de eo tralationem D. Ambroſius ſumpſit: *Fortis*, inquit, *viri eſt non diſſimulare, cùm aliquid immineat, ſed prætendere, & tanquam explorare de ſpecula quadam mentis.* Et vt illud, tanquam aliud agens adnotem, vt hoc, itidem alia patres à re militari ad eccleſiæ ritus traxêre vocabula. Nam vnde illis Vigiliæ? ſtationes? teſſeræ? vexilla? proceſſiones? & mille alia.

Vegetius prædictus.

Agraria quid ſint.

Prætenturæ à prætendendo dictæ.

Eccleſia multis vocabulis vtitur ſumtis à re militari.

Procul habendi à ciuitatis illecebris.] Mihi perplacet quod membranæ legunt, *ciuilibus illecebris*. Auctor eſt Herodianus lib.4. Imperatorem Seuerum filios ſuos ex vrbe abduxiſſe, non alia cauſſa, quàm vt procul munditiis vrbanis, in caſtris militari vitæ ac ſobriæ iuuenes adſueſcerent. Tacitus lib. 2. Annalium: *Iuuenem vrbano luxu laſciuientem melius in caſtris haberi.* Eôdem referendum quod lib.9. Etymologiarum, ſeu Originum ſcriptum reliquit Iſidorus: *Caſtra*, inquit, *ſunt, vbi miles ſteterit, dicta autem caſtra quaſi caſta, eò quòd ibi caſtraretur libido.* Magni animi profectò dictum illud Epaminundæ, apud Æmilium Probum, quem ſcriptorem Cornelium Nepotem nuncupandum cenſent. *Si Principes Græciæ eſſe vultis, caſtris eſt vobis vtendum, non palæſtra.* videndus & Horatius lib. 3. Ode 3. Non alienum quoque à diſciplina militari, quod apud Cornelium Tacitum Ælius Seianus etiam caſtra ipſa voluerit ab oppidis remotiora collocari, ne militum animos oppidani inflecterent adeundo, appellando.

Imp. Seuerus cur filios abduxerit ex vrbe.

Caſtra vnde nomen habeant.

Epaminundæ dictum.

Caſtra cur remouenda ab vrbibus.

Milites ad matrimonia non admiſſi.

Athletæ à matrimonio, etiam à Venere prohibiti.

Seuerus domi uxores militibus permiſit.

Alexãder Magnus militibus uxores etiam in caſtris permiſit.

Ibiq; pueri educati.

Id feliciter Alexandro ſucceſſit

Succeſſores illius eundem morem quoque probarunt.

lando. *Seuerus* (inquit) *acturos ſi vallum ſtatuatur procul vrbis illecebris.* eaque ratio eſt, cur & milites antiquitus ad matrimonia non fuerunt admiſſi. ad quod probandum citarem Tacitum 14. Annalium, & Galgaci verba, ex eiuſdem ſcriptoris Agricola, niſi viderem, ſummum Belgicæ noſtræ decus, Iuſtum Lipſium eam rem elucidaſſe in commentario ad Annales Taciti. etiam Athletás non modò coniugij, ſed & Veneris expertes fuiſſe, Tertullianus ſcripſit ad Martyres. Plato 8. De legibus, & proinde Galenus. Quod ad Venerem, aperto ore reclamat Plinius lib. 28. cap. 6. Eandem & militibus permiſſam fuiſſe loco iam citato idem Lipſius docuit. Primus autem, vt vxorem domi milites Romani haberent, Imperator Seuerus permiſit, vt auctor eſt lib. 3. Herodianus. Quin & Alexandrum Magnum in tantum à patre degenerauiſſe accepimus, vt militibus in caſtris vxores habere permiſerit, pueris alimenta, iuuenibus armorum, equorumque inſtrumenta dederit. patribus pro numero filiorum præmia ſtatuerit. atqui ea res præter vulgi opinionem illi ſucceſſit. Nam veteranis patribus, tyrones filij ſucceſſerunt; & conſtantiſſimi milites effecti, qui non ſolùm tyrocinia, verùm & incunabula in ipſis caſtris poſuerant. quæ conſuetudo etiã in ipſis ſucceſſoribus Alexandri manſit, teſte Iuſtino lib. 12.

Robor, pro, robur.

Milites ſine intermiſſione exercendi.

Corporibus eorum robur accedat, & animus.] Exemplaria VV. *robor* legunt, & hîc, & infra pluribus locis. atque ita ſcribitur in Gloſſis veteribus ſemper. Etiam Soſipatrum Chariſium hoc nomen vidi recenſere inter nomina in OR Inſtitutionum Grammat. lib. 1. De cetero vt animi, & corpora militum exercitio & labore roborantur: perinde intermiſſa laboris conſuetudo vtrumque debilitat, teſte Vegetio lib. 2. cap. 23. Itidem Tertullianus apud Martyres de præluſione cum militum, tum gladiatorum: *Sudore omnia conſtant, ne corpora atque animi expaneſcant. De vmbra ad ſolem, & ſole ad cœlum* (malim legeretur *de ſole ad gelum*) *de tunica ad loricam, de ſilentio ad clamorem.* Gelum pro gelu veteres dixiſſe teſtes mihi Grammatici. Nonius Marcellus, Priſcianus, & Soſipater Chariſius.

Gelus, pro gelu.

Poſt Vrbem conditam.] Vetus liber M. impreſſus, *ab Vrbe condita.* quomodo Vegetium video locutũ lib. eodem cap. 20. & alios ſcriptores plus millies.

Vt

Vt aranti Quintio.] Qui hiſtoriam ignorat, diſcat è Liuij lib. 3. & ab auctore De viris illuſtribus, qui nudum Quintium à viatoribus repertũ prodidit. Cuius ratio peti quoque poteſt à Dionyſio Halicarnaſſeo.

Quintius ex agro ad dictaturam vocatus.

Viro optimo dictaturam.] Verba illa *Viro optimo.* C. M. S. N. H. & tres Suſianj libri non agnoſcunt, & meritò. De poteſtate dictatoris & tẽpore imperij, ita Pomponius Iuriſconſultus: *Interdum*, inquit, *re exigente placuit maioris poteſtatis Magiſtratum conſtitui itaque dictatores proditi ſunt, à quibus nec prouocandi ius fuit, & quibus etiam capitis animaduerſio data eſt. hunc Magiſtratum quoniam ſummam poteſtatem habebat, non erat fas vltra ſextum menſem retinere. l. 2. §. populo. ff. de origine iuris.* Liuius lib. 4. *Senatus extemplo (quod in rebus trepidis fieri ſolet) dictatorem dici iuſſit.* Dicebatur autem Dictator ex ſenatuſconſulto ab altero coſs: & ipſe porro Magiſtrum equitum dicebat. Primum autem Dictatorem T. Larcium, Magiſtrum verò equitum Sp. Caſſiũ, inueni anno nono poſt reges exactos. Liuius, lib. 2. ab V. C. & faſti Rom. Creati autem vel rei gerundæ cauſſa, aut ſeditionis ſedandæ, etiam regni opprimendi, etiam Reipublicæ conſtituendæ, etiam claui figendi, etiam comitiorũ habendorũ, etiã ludorũ cauſſa, quemadmodũ probare facile mihi ſit, niſi vererer eſſe longior.

Dictatoris poteſtas.

Dictatura VI. menſes tantum retinebatur.

Dictator a quo dicebatur.

Magiſter equitum a quo dicebatur.

Dictator primus

Dictator, quas ob cauſas diceretur.

AD CAPVT IV.

Incipientem pubertatẽ ad dilectum cogendam.] In membranis Suſij & H. *incipiente pubertate ad dilectum cogendum tyronem.* Ad rem veniamus. Qui de militari diſciplina libros poſteris reliquêre, haud ferè quemquam minorem ſeptem & decem annis, aut ſex & quadraginta maiorem, militiæ & tyrocinio aſcribi ſolere docuerunt, idque à Seruio Tullio vetere cenſione primùm cautum fuit. Gellius teſtis libro 10. cap. 28. & æuo ſubſequente à Caio Graccho lege ſacrata ſancitum. Liuius lib. 25. Plutarchus in Gracchis. Seneca De breuitate vitę cap. vlt. Antonius Auguſtinus libro ſingulari ad Modeſtinum in l. paupertas. §. iam verò militi. ff. de excuſationibus. Imo legem fuiſſe probat Iuſtus Lipſius ad Taciti Annales, quæ militem liberaret anno demum ætatis quinquageſimo. videndus Petrus Crinitus lib. 8. De honeſta diſciplina, cap. vltimo. Addam quod hac de re apud Macrobium obſeruaui lib. 1. in ſomnium Scipionis.

Anno XVII. initium militiæ.

Anni XLVI. à militia excuſabant.

Ea de re lex Seruij Tullij regis.

Item C. Gracchi.

Alij militiam ad L. ætatis annum extendunt.

Probat teſtimonium Macrobij.

pionis. In nonnullis rebuſpublicis ſecundum & quadrageſimum: in aliis nonum & quadrageſimum ætatis annum, immunitatem à militia præſtare. *Nonnullarum, inquit, rerum publicarum is mos eſt, vt poſt ſextam, ad militiam nemo cogatur; in pluribus detur remiſſio iuſta poſt ſeptimam.* Per ſextam, & ſeptimam auctor ille hebdomades annorum intelligit, in quibus ſingulis ponebant annos ſeptem. Cenſorinus De die natali cap. 14. *In tertio gradu qui erant vſque quinque & XL. annos iuuenes appellatos; eò, quòd Rempublicam in re militari poſſent iuuare.*

A teneris perfectius omnia imbibuntur.

Sed etiam perfectius imbibuntur.] Libri P. S. N.H. & duo Suſiani *imbuuntur.* ſed meo quidem iudicio, id non tam rectè conuenit cum eo, quod ſubiicitur, *quæ diſcuntur à pueris.* Quod in iuuentute non diſcitur, in matura ætate neſcitur, vt ſcribit apud Caſſiodorũ Rex Theodericus, dum Gothos adhortatur, iuuenes in Martiam diſciplinã ab ineunte ætate producere. adhibito exemplo accipitrum, qui fœtus ſuos, etſi nouitate marcentes, nidis proturbant.

Vegetius emendatus.

Deinde militaris alacritatis, ſaltus, & curſus.] Dixi me malle *militaris alacritas, ſaltus.* quod facio libris optimis auctoribus: aliò videtur abire M. ideoque illius lectionem adſcribendam duxi: *Demum mil. alacritas, ſaltus, & curſus, antè temperare debet, quàm corpus ætate pigreſcat.*

Iterum emendatus.
Salluſtius emendatus.

Nam primum iuuentus, ſimul ac belli patiens erat.] Vt Vegetij locum hunc, ſic & ipſum adeò Salluſtium, vnde noſter eum deſcripſit, corruptum eſſe conieci, quod librarij neſciuiſſent, *ſimul,* pro *ſimulac*, etiam apud Oratores dici. qua de re in particulis linguæ Latinæ plura à me allata exempla. Atque locum hunc ita conſtitueram, *Nam ſimul iuuentus belli patiens erat.* Multos deinde poſt dies manuſcriptum Salluſtium codicem nactus, rectam ex eo coniecturam meam fuiſſe deprehendi. Idque præſente Iano Gulielmo Lubecenſi familiari meo, quem ob ſingularem eruditionem, &, quod caput eſt, animi candorem, amare nunquam deſinam. Locus ex Salluſtij Iugurtha eſt, cum vt in membranis repperi adſcribam: *Iam primum iuuentus ſimul belli patiens erat, in caſtris per laborem vſu militiam diſcebant.* eamque lectionem olim expreſſerant in Vegetio excudendo Colonienſes, vno excepto, quòd, *ac*, particulam inſeruiſſent. De re ipſa teſtimonium etiam Plinij accipe, ex libro octauo

Adoleſcentes Rom. parendo imperare diſcebant.

epiſto-

epiſtolarum. *Inde, ait, adoleſcentuli ſtatim caſtrenſibus ſtipendiis imbuebantur, vt imperare parendo, duces agere, cùm ſequuntur, adſueſcerent.* Tertullianus ad Martyres: *Nemo miles ad bellum venit cum deliciis, nec de cubiculo ad aciem procedit; ſed de papilionibus expeditis, & ſubſtrictis, vbi omnis duritia, & imbonitas, & inſuauitas conſiſtit. etiam in pace labore, & incommodis bellum pati iam ediſcunt.* *Etiam in pace belli incommoda ferebant.*

Per laboris vſum.] M. N. & C. *per laborem vſu.* quod & Salluſtianis membranis vidi confirmatum. attamen laboris conſuetudinem Vegetius dixit lib. 3. capite ſecundo.

Sudes ſcienter figere norit.] Eas aggeribus ſuperimponi, & vallos appellari infra videbimus. neque mirabere hanc ſcientiam in tyrone requiri, ſi ſcias caſtra ponere, foſſas ducere, & alia caſtris muniendis facientia, ipſorum militum Romanorum munia fuiſſe. *Ipſi milites opera olim faciunt.*

AD CAPVT V.

Proceritatem tyronum, à conſule Mario, ſcio ſemper exactam.] Libri M. S. N. *Proceritatem tyron. ad incommoda ſcio ſemper exactam.* Membranæ H. habent *ad incommam.* certè illud *à conſule Mario* gloſſarium eſſe rectè cenſuit acutiſſimus, mihíque amiciſſimus Ianus Mellerus Palmerius. Neque id vlli libri agnoſcunt, vnâ Pariſienſi editione excepta: in qua legitur *Proceritatem tyro à Conſule Mario ad victoriam ſcio ſemper exactam.* nugæ meræ. in membranis Suſij repperi, *proceritatem tyronum ſcio quondam ſemper exactam.* Iterum Palmerio adſentior ex *quondam* facienti *commodam.* Proceritas commoda hic, quam alij mediam militarem vocarunt ſtaturam. hanc qui ſuperabant dicebantur ſtatura proceri, qualis depingitur apud Spartianum Hadrianus. *Statura prolixa,* qualis apud eundem Peſcennius Niger: *Eminentem ſtaturam* Suetonius vocauit. *eximiam* Liuius lib. 7. Qui minores erãt, exiles, breues, & breui ſtatura dicti. De ſtatura media, militari, iuſta, & cõmoda, exempla ponã. Statura iuſta Galbam obſeruaui à Suetonio deſcriptum. Itidem Liuius: *Corpus alteri magnitudine eximium verſicolori veſte, pictiſq; & auro cælatis refulgẽs armis: media in altero militaris ſtatura,* lib. 7. ab Vrbe condita. Itidẽ media ætate mulierẽ Plautus Aulularia appellauit. Imo & Imperatorem Alexandrũ Seuerũ, ſtatura militari, apud Lampridium video deſcribi: & longitudine Romana

Sublatum è Vegetio mendum.

Statura media, militaris, & commoda.

Statura procera, eminens, prolixa.

Aetate media mulier.

Statura Romana.

Romana Imperatorē Gordianum à Iulio Capitolino. De ſtatura commoda Plautus Aſinaria exemplū ſuppeditauit.

Qua facie noſter Sanrea eſt, ſi is eſt, iam ſcire potero.
LI. Macilentis malis, rufulus, aliquantum ventrioſus,
Truculentis oculis, commoda ſtatura, triſti fronte.

Commodus conuiua. Idem Milite, commodum cōuiuam appellat, qui loqui, & tacere ratione poſſit. quiq. iuſtā tantū orationis ſuæ partem perſequi, & ſuā itidē tacere, cùm aliena oratio eſt, norit.

Pedes quinque & dodrans ſtatura breuis. Vt ſenos pedes, vel quinos, & denas vncias habentes.] Suetonius breuem ſtaturám dicit, quæ erat pedum quinque & dodrantis, in Auguſto, cap. 79.

Denas vncias habentes.] Sunt libri in quibus vox *vncias*, mutauit in *turmas*. Itidem hoc lib. cap. 12. pro *duas vncias adacta* ſubſtituerunt quidam *dualus viis ad*. vtrumque illotum ineptiæ debetur, qui non intellexerunt Romanos *Pedis vna diuiſio in XVI. digitos: Altera pedis diuiſio in duodecim vncias.* per pedem menſuram ſignificaſſe, diuiſiſſe autem in quatuor palmos, digitos ſexdecim. diuiſiſſe item pedem in vncias duodecim, ita vt duodecima pars pedis vncia appelletur. pollicem dici auctor eſt Frontinus. De diuiſione pedis in palmos quatuor, ſeu digitos ſexdecim, præter Vitruuium teſtes mihi Columella, Frontinus, Feſtus in *Trientem*, Iſidorus & alij. Altera pedis diuiſio nata eſt apud eos, qui pedem pro aſſe habuerunt, eumque (quemadmodum & aliud omne integrum quod aſſem nominarunt) in duodecim æquas partes diſtribuerunt. Vnam portionem vnciam dixerunt, duas ſextantem, tres quadrantem, & ſic deinceps: prout Iuriſconſulti libram, pondo, ſeu aſſem diuiſêre, ſingulisque partibus ſua indidêre nomina. Hinc patet quàm *Vegetij locus confirmatus. Annus olim in duodecim vncias diſtributus.* Latinè ceſpes dicatur *altus ſemiſſem* infra apud Vegetium. quod ibi ineptum quidam cenſent, & malunt *altus ſemis pedem*. Itidem Aſtrologi duodecimas diametri ſolis, & lunæ, digitos, ſeu vncias vocant. Etiam anni curricula ad libræ plenitudinem antiquitas collegit, menſibus duodecim vnciarum nomine cōputatis, vt auctor eſt Caſſiodorus lib. 1. *Vncia vnde dicta.* Variarum capite 10. Dicta autē Vncia ab vno, Sextans ab eo quòd ſexta pars aſſis eſt, Quadrans quòd quarta, Triens quòd tertia pars, Semis quòd ſemis, id eſt dimidium aſſis. & ſic deinceps reliquæ aſſis partes: vt docet Priſcianus, de ponderibus, & menſuris.

Vncias habentes.] Verbum *habentes* nullum eſt in libro S.N.&

S. N. & H. Inde ſuſpicari poſſumus olim hæc numeris perſcripta fuiſſe, hoc modo: *puta vt* VI. *pedum, vel certe* V. *vel* X. *unciarum inter alares equites, &c. probarentur.*

Ciuilis pars florentiorem adduxerat iuuentutem.] Peccare non videor, qui cum membranis legam *abduxerat.* Nam vt Vegetium intelligo, notat eos, qui domi, quàm militiæ viuere; in foro quàm in caſtris verſari; togati, quàm ſagati incedere malebant. Sic auctor noſter hoc lib cap. 7. *dum honeſtiores ciuilia ſectantur officia.*

Minorem quidem corpore, ſed fortiorem armis.] Octo apud me exemplaribus probatur *armis*, pro *animis.* at non proinde & mihi. impedit Vegetius qui non tantùm corporibus, ſed etiam animis præſtantiſſimos deſiderat hoc lib. cap. 7. & lib. 2. cap. 5. Impedit quoque Salluſtius, cuius locus dignus qui adducatur: *Sed diu magnum inter mortales certamen fuit, vine corporis, an virtute animi, res magis militaris procederet. Nam & priuſquam incipias conſulto, & vbi conſulueris maturè facto opus eſt. Ita vtrumque per ſe indigens, alterum alterius auxilio eget.* Coniurationis Catilinariæ principio.

Vine corporis, an magis animi viribus res militaris procedat.

AD CAPVT VI.

SED qui dilectum acturus eſt.] Seruius in Virgil. Æn. lib. 8. auctor eſt apud Romanos tria militiæ genera fuiſſe. Nam aut legitima erat militia, aut coniuratio, aut euocatio. legitima, quæ & ſacramentum dicitur, erat eorum qui ſinguli iurabant, ſe *pro Rep. eſſe facturos*, nec diſcedebant niſi completis ſtipendiis. Aut certè ſi eſſet tumultus, *id eſt bellum Italicum vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus.* Verrius & Feſtus in voce *Tumultus.* tunc quia ſingulos interrogare non vacabat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, vnum roſeum, quo pedites euocabat; alterum cæruleum, quod erat equitum, dicebat, *qui Remp. vult ſaluam eſſe me ſequatur.* & qui conueniſſent ſimul iurabant, & dicebatur iſta militia coniuratio. Fiebat etiam euocatio. nam ad diuerſa loca diuerſi propter cogēdos mittebantur exercitus. Conquiſitores hos vocari memini à Liuio lib. 30. & Hirtio lib. de bello Alexandrino. Ritum coniurationis etiam Arnobium, video attigiſſe lib. 2. aduerſus Gentes: *Cùm paratis bella, ſignum, inquit, monſtratis ex arce? aut fecialia iura tractatis?*

Tria militiæ genera.

Legitima militia quæ.

Quid tumultus.

Cōiuratio qualis.

Euocatio qualis.

Conquiſitores militum.

 per

per clarigationem repetitis res raptas? Quæ ex Seruio mutuati ſumus, eadem video & Iſidorum ab eo ſumpſiſſe lib. 9. Etymol. pòſt etiam Budæum ad Pandectas, item alios. Adiungendum cenſui & Gallorum morem in conſcribendis militibus. Hi bellum inituri lege communi omnes puberes armatos conuenire cogebant, & qui ex eis nouiſſimus venerat, in conſpectu multitudinis omnibus cruciatibus adfectus necabatur, memoriæ prodidit Cæſar lib. 5. belli Gallici. Qui verò apud Romanos in legitima militia, & publico dilectu, olim non reſpondebant, vt proditores libertatis in ſeruitutem redigebantur. Teſtis mihi Menander Iureconſultus *l. qui cum vno.* §. *qui poſt. ff. de re militari.* & Franciſcus Duarenus lib. 1. diſputationum cap. 4. ſed mutato poſtea ſtatu militiæ à capitis pœna receſſum eſt *d.* §. *qui poſt.* Etiam illud admonendum, certos dies conſtitutos fuiſſe intra quos legitimæ militiæ dilecti expeditioni ſe pararent. Feſtus: *Iuſti dies dicebantur triginta, cùm exercitus eſſet imperatus, & vexillum in arce poſitum.* Porro etſi militibus ſcriptis iam, iuratiſque, dies, quo adeſſe deberent, præfinitus eſſet, quo citati conſuli reſponderent; erant tamen in eo excuſationes, morbus ſonticus, auſpicium, ſacrificium, anniuerſarium, &c. de qua re adeundus Gellius lib. 16. cap. 4. & Polybius lib. 6. fuit quoque cùm aliam dilectus habendi rationem publica neceſſitas requiſiuit, vt etiam illi, qui vacationem à militia habebant, nomina dare cogerentur. Liuius lib. 7. *Et cùm (quod per magnos tumultus fieri ſolitum erat) iuſtitio indicto, dilectus ſine vacationibus habitus eſſet, legiones quantum maturari potuit, in Auruncos ducta.* Similis quoque & bello Gallico dilectus fuit, in quo opificum vulgus, & ſellularij minimè militiæ idoneum genus hominum exciti: Liuio teſte lib. 8. Imò & ſenes nomina dare vel inuiti coacti non ſemel: Liuius lib. 5. & lib. 27. Alia itē & in educendo exercitu ratio nonnunquam obſeruata. Mira ſanè quam in cogendis militibus feſtinationem prædicat Liuius lib. 3. extremo. Nimirum mane cùm iuuentus in campum Martium dilectus cauſſā cōueniſſet, ſigna militaria eo ipſo die, à Quæſtoribus ex ærario prompta, delataque in campum, & quarta eiuſdem diei hora inde exercitum mouiſſe. Obſeruatione dignus mos de ſignis militaribus ex ærario promptis, vbi tēpore pacis depoſita obſeruabant ea Quæſtores.

Gallorum mos in conuocādo milite.

Romani in dilectu non reſpondentes puniti, vt proditores.

Mutata illa pœna mutato militia ſtatu.

Milites lecti, diebus XXX. ſe parabant.

Data tamen in eo excuſationes.

Neceſſitas publica dilectus rationem mutauit.

Dilectus ſine vacationibus.

Opifices & ſellularij militia adſcripti.

Senes nomina dare coacti.

Exercitus quatuor horis conſcriptus, & eductus.

Signa militia tēpore pacis vbi, & à quibus eſ[s]et condita.

ſtores. Idem Liuius: *Cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iuſſiſſet, ſignáque eodem ex ærario Quæſtores deferre.* lib. 7. Atqui non minus dignum obſeruatu, quod ex Appiano de bel. Hiſpanienſi didicimus. Nimirum, quòd cùm in prædicto dilectu agendo conſules minus ſincerè dicerentur verſati, poſtea placuit non deligendo, ſed ſortitione milites vocari. Hac ratione congregatum exercitum primus duxit in Hiſpaniam L. Lucullus conſul, qui ſecum legatum habuit Cornelium Scipionem. Sed fortaſſe nimis multa hæc, de dilectu, & exercitu educendo quibuſdam videbuntur, attamẽ in eam partem peccare malo (ſi id peccare eſt,) quàm omittere, quod huc pertinere video. ideoque & alios ritus adſcribam à me obſeruatos. Fuit ſub principibus Rom. & ille mos, vt dies expeditionis publico edicto indicaretur. Sic Imper. Alexander Seuerus in expeditionem bellicam exiturus, dies itinerum publicè proponebat, ita vt edictum penderet ante menſes duos, in quo ſcriptum erat, Illa die, illa hora ab Vrbe ſum exiturus, & (ſi dij voluerint) in prima manſione manſurus. deinde per ordinem manſiones, deinde ſtatiuæ, deinde vbi annona eſſet accipienda; & id quidem eo vſque, donec ad fines Barbaricos veniretur. iam enim inde tacebatur. auctore in illius vita Lampridio. Formulam qua Gothi in expeditionem euocati fuere, ex Caſſiodoro adſcribam. *Atque ideo per Nandium Saionem noſtrum admonendum curauimus, vt ad expeditionem in dei nomine, more ſolito, armis, equis, rebúſque omnibus neceſſariis ſufficienter inſtructi, octauo die Kal. Iuliarum proximè veniente, modis omnibus deo fauente moueatis.* lib. 1. Variarũ ca. 24. De teſſera expeditionali alibi quoq. dicturi ſumus. Cęterùm priùs quàm Vrbem egrederentur duces, munus gladiatorium, & venatus dediſſe ex Capitolino didicimus. qui alterum factum ſuſpicatur; vt duces inter ſe cohortes videndo; ferrum, & vulnera ne perhorreſcerent. Sacra item fecêre ante egreſſionem, vt videre eſt apud Herodianum lib. 6. Etiam antequam prœlium committerent, ſacra feciſſe docere poſſum. ſic Audaciæ & Pauori ſacra facta à Scipione, conſtat ex Appiano, lib. de bello Punico. Neque à Romanis tantum: Lacedæmonios duces prælium inituros ſacra Muſis perſoluiſſe ſcribit Plutarchus in Lycurgo. Myſios equum immolaſſe Florus teſtatur: *Illi, inquit, ſtatim ante aciem*

Dilectus ſortitione initiatus.

Quis primus lectum ſortitione militē eduxerit.

Dies expeditionis edicto indicatus.

Edictum etiam ante duos menſes, quam egrederentur, ſuſpenſum.

Formula illius edicti.

Duces ante egreſſionem venatus dabant.

Etiam ſacra faciebant.

Sacra facta etiã ante prælium.

Idem factitarunt Lacæd. mony. Item Myſij.

Mos vetus belli indicendi.

aciem immolato equo concepêre votum. Nunc qui olim ritus fuerat indicendi belli, in ſolo hoſtium, & per feciales, idem poſt & in educendo exercitu domi obſeruatus. Romani antiquitus hunc morem tenuerunt, quòd fecialis teſtibus puberibus adhibitis, in terram cui bellum illaturi erant, haſtam coniiciebat. Eum ritum ab Æquicolis, ab Anco Martio Rege Romam tranſlatum teſtis mihi Liuius lib. 1. à Rheſo primum excogitatum ſcribit auctor De viris illuſtribus, cap. 5. Formula iſtiuſmodi indictionis in Liuio eſt lib. 1. & Gellio lib. 16. Noctium Atticarum cap. 4. Videndus etiam Nonius Marcellus, & Feſtus in *Feciales.* Verùm vbi propagato imperio bellum remotiſſimis nationibus indicendum fuit, ne foret neceſſe, vt dixi, eò feciales mittere, habuerunt Romani ante portam Carmentalem columnam, quam bellicam cognominarunt, quòd belli index eſſet, ab ea haſtam ſanguinolentam quæ in templo Martis repoſita erat, iaciebant verſus eam partem, quò profecturus erat ipſe exercitus. Auctor Dio in Marco Antonino. Victor De regionibus Vrbis. Feſtus in *Bellona* Gabriel Simeonius in obſeruationibus antiquis, & Bartholomæus Marlianus lib. 6. De antiquæ Romæ topographia cap. 4. cum quo ſentire tamen non poſſum. De haſta ſanguinolenta per Perſas etiam, patrio more, proiici ſolita, videndus Ammianus Marcellinus lib. 19. Hiſtoriarum. Etiam illud ſacrorum fuit, vt, qui belli curam ſuſcepiſſet, Martis templum ingrederetur, & primò ancylia, mox haſtam ſimulacri ipſius commoueret, dicendo *Mars vigila.* eius rei auctor nobis Seruius 8. Æneid. Denique & liberi, & vxores, & reliqui militatum exeuntium propinqui, vota ſuſcipere, atque eadem ante vrbis portas tabella ſuſpendere, illisque reducibus perſoluere ſolent: quem ritum ex Propertij Elegia 3. lib. 4. Turnebus adſeruit lib. 23. Aduerſar. cap. 6.

Vnde Romam tranſlatus.
A quo excogitatus.

Bellũ Romæ indici cœpit ad columnã bellicam.
In eo vſui haſta ſanguinolenta.

Haſtam ſanguinolentã & Perſæ iecerunt.
Duces ante egreſſionẽ, Martis templũ quare ingreſſi.

Vota ſuſcepta pro euntibus militatum.
Quando perſoluta.

In equis, & canibus virtus multis declaratur indiciis.] *Motus equini de auribus intelliguntur, animos Leonum frons, & cauda indicant;* Solinus cap. 30. De forma equorum etiam Plinius videndus. Virgil. 3. Georg.

Signa generoſi equi.

Nec non & pecori eſt idem delectus equino:
Continuò pecoris generoſi pullus in aruis,
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus & ire viam, & fluuios tentare minaces

Audet,

Audet, & ignoto ſeſe committere ponti.
Nec vanos horret ſtrepitus, illi ardua ceruix,
Argutúmque caput, breuis aluus, obeſáque terga:
Luxuriátque toris animoſum pectus, honeſti
Spadices, glaucíque: color deterrimus albis
Et giluo: tum ſi qua ſonum procul arma dedêre,
Stare loco neſcit, &c. libro eodem de boum forma:
—— optima torua
Forma bouis, cui turpe caput, cui plurima ceruix, &c. *Signa bouis.*

De ſignis generoſi equi adeundus etiam Conſtantinus Cæſar lib. 16. De agricultura, ca. 1. Columella lib. 6. cap. 29. De boum forma Columella lib. 6. cap. 1. & idem Conſtantinus lib. 16. cap. 2. & Varro lib. 1. Rei ruſt. cap. 20. Itidem & Caſſiodori locus elegans, qui lib. 4. Variarum ca. 1. *quorum pectora* (de equis loquitur) *vel crura ſpharis carneis decorè ornantur, colla in quandam latitudinem porriguntur, aluus in breuitate cōſtringitur, caput ceruinam reddit effigiem, imitantes velocitatem cuius videntur habere ſimilitudinem.* Adi ſi libet de equis etiam Varronem lib. 2. De re ruſtica cap. 7. *Alia ſigna boni equi.*

Et canibus.] Signa quibus canum virtus probatur, aliquammulta petere licet ex Varrone li. 2. De re ruſtica cap. 9. & Columella lib. 7. cap. 12. quæ breuitatis cauſſa hîc prætereo, idem de equorum forma facturus, niſi cēſuiſſem eam rem militibus neceſſariam, & ad rei militaris ſcientiam pertinere: etſi canes quidam in aciem produxerint. Plinius lib. 8. cap. 40. Et Olaus Magnus de Finlandis. *Canum ſigna.* *Canes in aciem educti.*

Valentibus digitis, longioribus brachiis.] lib. M. S. N & duo Suſij, *Valentibus brachiis, digitis longioribus.* Obſeruaui quod dignum puto memoria, Romanos digitos ſibi amputaſſe, cùm militiam detrectarent. exemplum de C. Vettieno apud Valerium Maximum, quem ob id, publicatis bonis, æternis vinculis punitum ſcribit, eoque pertinere viſum Iuriſconſulti reſponſum de eo, qui filium delectus tempore debilitauit. *l. qui cum vno. §. qui filium. ff. de re militari.* *Digitos ſibi amputabant Rom. detrectantes militiam.* *Interpretata l. qui cum vno ff. De re militari.*

Ventre modicus.] Quemadmodum Vegetius tyronem requirit ventre modicum, ita milites, ſi interea, dum ſtipendia facerent, obeſi & perpingues facti eſſent, ab Imperatoribus mulctatos accepimus. Ageſilaus nimia ſagina grauem equo priuauit. Cato Cenſorius pinguem militem velut reip. incommodum iure inceſſiuit, cuius inter guttur, *Tyrones pingues non legendi.* *Milites obeſi mulctati.*

 & inguen,

Equites obeſi equo priuati. & inguen,cuncta ſub ventris dominio forent. de eadem re ipſe Cato in Orationibus, *Nimis pingui, & corpulento cenſores equum adimere ſoliti, ſcilicet minus idoneum rati cum tanti ponderis corpore, ad faciendum equitis munus: quæ res cum ignominia facta eſt.* *Galli milites diligenter cauebãt ne modum Zonæ præſcriptum excederent.* Gallis equidem id proprium fuiſſe ſcio, vt ſeſe exercerent, quóne obeſi, ac ventre prominulo forent. ſi quis enim iuuenis modum zonæ præſcriptum excederet, mulctabatur. hoc docuit Strabo.

AD CAPVT VII.

Piſcatores, aucupes bello inidonei. PISCATORES, aucupes.] Iſtiuſmodi genus hominum iis caſtris potius conueniret, vbi calceatis dentibus milites eunt ad pugnam, quales apud Plautum Captiuis recenſeri videmus.

Multis,ac multigeneribus opus eſt tibi
Militibus,primùm dum opus eſt piſtorienſibus,
Opus paniceis, opus placentariis quoque,
Opus turdeſanis, opus eſt ficedulenſibus.
Iam maritumi omnes milites opus ſunt tibi.

Piſcator militum tribuno cõceſſus. Item dulciarius vnus. Attamen piſcatorem vnum, vnum dulciarium Valerianus Imperator Claudio, militum tribuno, dandum aſſignauit, & multa alia. vt apud Trebellium legimus in diuo Claudio. Verùm tamen ea obtinuere corrupta iam magna parte militari diſciplina veterum.

Placentarius quis. Dulciarios.] Gloſſæ πλακουντάριος, *placentarius, dulciarius.* Meminit quoque dulciariorum Lampridius in Eligabalo, & Iulius Firmicus lib. 8. Matheſ. cap. 11.

Lintearij, quid di[ffer]unt a Linteonibus. Linteones.] In membranis partim *Lintiones*, partim *lentiones* dicuntur. Lintearij vocati, qui lintea venderent: Linteônes qui conficerent, texerent. Gloſſarium vetus *Leintearius*, ὀθονιοπώλης. Iterum cap. De artificibus, LEntIarius ὀθονιάριος. etiam in veteri inſcriptione:

NEGOTIATORES. LENTIARI. ET CASTRASIARI.

Linteonum meminit & Seruius lib. 7. Æneidos: & Iulius Firmicus lib. 2. & lib. 3. Matheſ. non ſemel. ex quibus manifeſtum eſt rectè & ordine feciſſe Cuiacium, qui pro *Recte à Cuiacio emendata l. 7. C. de excuſatio. mune.* *Linteones* in locum reduxit *Lintearios* l. 7. c. De excuſatione munerum.

Qui aliquid tractaſſe videbuntur ad gynæcea pertinens.]

nens.] Græci ædificia ſua in duas partes diſtribuêre. In qua viri ſine fœminarum interpellationibus verſabantur, eam andronitida appellabant: vbi verò cögruerent mulieres, gynæconitin vocabant. Gynæceum ea fuiſſe pars videtur, in qua fœminæ lanificio præcipuè, & textrinæ operam dabant: Vitruuio teſte lib. 6. De Architec. cap. 10. hinc apud Paulum Diaconum lib. 8. hiſtoriarũ,& Petrum Crinitum lib. 10. De honeſta diſciplina cap. 2. de Narſete legimus: Auguſtam ei, quòd eunuchus eſſet,mandaſſe, vt cum puellis in gynæceo lanarum penſa faceret. Et inde gynæciarij dicti ab Imperatoribus Valentin.& Valente;C. de Murilegulis. & in aliis Imperialibus conſtitutionibus. Fuit etiam dea Græcis Gynæcia culta: (Romani Bonam deam vocabant)cuius ſolemnia in domo coſ. aut prætoris, dum per vxorem procurarentur; maritum, & mares omnes domo egredi oportebat. Plutarchus in Cæſare, & in Cicerone. Obſeruatione dignum quòd Romanorum Matresfamiliæ primum locum ædium tenuerunt, Græcarum fœminarum Gynæconitis, in intima parte ædium fuerit. Cui rei teſtem habeo luculentiſſimum Æmilium Probum, in præfatione. Romanorum fœminas in atriis operari ſolitas docet quoque Arnobius, cùm Romanos à maiorum more multum receſſiſſe exprobrat. lib. 2. aduerſus gentes. *Matresfamiliæ*,inquit,*veſtræ in atriis operantur domorum? induſtrias teſtificantes ſuas?* Adhibendus etiam Feſtus in *Andron*.

Græcorum ædificia in duas partes diſtincta.
Quæ pars viris reſtricta.
Quæ fœminis.
Gynæciarij.
Gynæcia Dea Græcorum.
Bona Dea Romanis erat.
Eius ſolemnia quomodo celebrata.
Rom. matresfamiliæ primũ locum ædium tenebant.
Græcorum fœminæ intimum.

Venatores conuenit ſociare militiæ.] Sertorius ex primis Romanorum ducibus fuit. is cùm in venationibus tranſire per aſpera quæque, & inuia aliis, eſſet adſuefactus; peritiam conſecutus eſt inuadendi atque euadendi ex locis difficillimis: eóque aduerſarios ſuos velitationibus potius, quàm publica pugna aggreſſus ſuperauit. teſte Plutarcho, in Sertorio. Diuus Adrianus anno ætatis quinto & decimo militiam iniens,ſtudioſus venandi fuit vſque ad reprehenſionem, teſte Spartiano. Mithridates veritus inſidias, venandi ſtudium finxit, quo per annos ſeptem neque vrbis, neque ruris tecto vſus eſt, & corpus ad omnem virtutis patientiam durauit. Iuſtinus lib. 37. Exercitationis bellicæ gratia iuuenes olim ad venationem eductos diſcere poſſumus ex Xenophonte in Cyri Pædia. Venationem quippe non modò ad corporis exercitationem vtiliſſimam

Venandi conſuetudo quantum in bello Sertorio profuerit.
Iuuenes ad venationem adſuefacti, exercitationis bellicæ gratia.

cenſuerunt, Galenus De ludo paruæ pilæ, & libro De tuenda ſanitate: Xenophon lib. De venatione. Ariſtoteles 1. Politic. Plin. lib. 5. epiſt. ſed ad bellicam fortitudinem adſequendam omnino neceſſariam, Xenophon in Cyri Pædia. & Plinius Panegyrico. Plato non vno loco, nominatim lib. 7. De legibus. Vbi poſt triplicem Aquatilium, Volatilium, ac Terreſtrium venationem, poſtpoſitis duabus prioribus, eam maximè in iuuenum educatione commendat, in qua homines quadrupedia, equis, canibus, ac propriis corporibus venantur. Quin & ipſas legiones Romanorum ab Imper. Maximino, ſolis venationibus frequenter exercitatas fuiſſe, ſcriptum reliquit Iulius Capitolinus.

Venatio triplex.

Qua vtiliſsima exercendis tyronibus.

Legiones venationibus exercitata.

In prima delectorum examinatione.] Libri veteres partim *dilectus*, partim *dilectuum*, quod amplexus ſum. Quod autem Vegetius examinationẽ dicit, id ab aliis video examen appellari, apud Caſſiodorum, lib. 5. Variarum cap. 21. *Si te tyronem noſtra indicia dilegiſſent, ſi ad examinis trutinam veniſſes incognitus.*

Examen tyronũ.

In Sertorio præcipuè conſtat laudatum.] Liber Collegij trium Coronarum legit, *inſercorio.* liber M. & alter Suſij *in prætoris.* inde fortè facere licebit, *in prætoriis.* Prætorij, & conſulares dicebantur, qui prætores, & conſules fuiſſent. l. 1. C. De dignit. lib. 12. l. 1. & l. vlt. C. De decurionibus lib. 10.

Prætorij qui.

Et moribus debet excellere.] Iuuentutem legionibus inſerendam Flauius noſter, & genere vult, & moribus excellentem. & merito. Olim enim dum res Romana moribus antiquis, viriſque ſtetit, certum eſt tyrones ad militiam adſumptos, non tantùm iuuenes, ſed ingenuos: reliquos verò extra ordinem militaſſe. Imò ne ingenui quidem omnes admiſſi. ſiquidem Hiſtriones omnes, præter Attellanos, à ſtipendiis militaribus repulſos fuiſſe, tradit Liuius lib. 7. & Valerius Max. lib. 2. cap. 4. num. 4. Ceterùm bello ciuili inter C. Marium & Syllam, Marius milites non more maiorum, neque ex claſſibus, ſed vti cuiuſque libido erat (capite cenſos pleroſque) ſcribere cœpit. teſtantur Salluſtius, Feſtus, Florus, alij. Antea enim arma tantum tradi ſolebant hominibus idoneis, id eſt, qui facultates ſuas pigneri viderentur opponere. Plutarchus in Mario: Serui à militia armata legibus prohibebantur, alioquin capite puniti:

Milites omnes olim ingenui. Ne omnes ingenui admiſsi.

Bello ciuili Mariano aliter milites ſcripti.

Serui à militia prohibiti.

niti: ita enim intelligendum Marciani reſponſum *l. ab omni militia. ff. de re militari.* nam ab alias militias ſeruos admiſſos & retractos, diſcimus ex *l. ſuper ſeruis.* cum *l. ſeq. C. qui militare poſſunt, vel non.* adhibenda etiam *l.* 2. C. De *Tyronibus.* Huc reſpexit poëta Virgilius lib. 9. Æneid.

Virgilius illuſtratus.

——— *Quem ſerna Lycimnia furtim*
Suſtulerat, vetitiſque ad Troiam miſerat armis.

Quàm olim ſeueri in militum dilectu Romani fuerint, quàm curioſi, patebit ex Vlpiani reſponſo, quod adſcribo ex l. 8. ff. De re militari. *Qui ſtatus controuerſiam patiuntur, licet re vera liberi ſunt, non debent per id tempus nomen militiæ dare, maximè lite ordinata; ſiue ex libertate in ſeruitutem, ſiue contrà petantur. Nec hi quidem qui ingenui bona fide ſeruiunt: ſed nec qui ab hoſtibus redempti ſunt prius, quàm ſe luant.* Item litigioſi, item criminoſi, item adulterij, vel aliquo iudicio publico damnati, inter milites non recipiebantur. *l. qui cum vno. & l. vlt. ff. De re militari. & l. prima C. qui militare poſſunt.* Et Flauius Vopiſcus exemplum proponit ex Aureliano. Sed labante paulatim Reipub. ſtatu ab ſeueritate illa maiorum procul receſſum eſt: admiſſis ad ſtipendia libertinis, ſeruis, paſtoribus, etiam gladiatoribus. Libertini cùm antea ad militiam non admitterentur, bello Italico militare cœperunt. teſtatur Liuij Epitome lib. 73. D. Octauius, libertino milite præterquam Romæ incendiorum cauſſa, et ſi tumultus in grauiore annona metueretur, bis vſus eſt. ſub priore vexillo habuit, neque aut commiſtos cum ingenuis, aut eodem modo armatos. teſte Suetonio, in Octauio cap. 25. Seruos in militiam adſumptos paſſim Hiſtoriæ loquuntur. In iis tamen hoc obſeruatum, vt prius libertate donarentur. Florus lib. 2. cap. 6. *Arma non erant, detracta ſunt templis: deerat iuuentus, in ſacramentum militiæ liberata ſeruitia.* Idem lib. 3. cap. 21. Liuius lib. 31. *Aliam,* inquit, *formam noui dilectus inopia liberorum capitum, ac neceſſitas dedit, otto millia iuuenum validorum ex ſeruitiis, prius ſciſcitantes ſingulos velléntne militare, empta publicè, armauerunt.* Appianus De bellis punicis, *Senatus,* inquit, *eadem die bellum decreuit, & ſernos per præconem pronunciauit liberos.* De paſtoribus vnum teſtimonium Cæſaris adhibeamus. de Pompeio loquitur: *Copias vndique omnes ex nouis dilectibus ad ſe cogi iubet, ſeruos, paſtores armat.* lib. 1. De bello ciuili. ex eodem libro de Gladiatoribus audiamus: *Gladiatoresq;*

Quàm diligenter olim milites adſcripti.

Litigioſi, vel publico iudicio damnati, nō admiſſi.

Receſſum paulatim ab illa diligentia.

Libertini quando primum militare cœperint.

Quo loco libertini fuerint in exercitu Octauij.

Serui ad ſtipendia vocati.

Prius tamen libertate donati.

Paſtores quoque armati.

Etiam Gladiatores.

toréſque, quos ibi Cæſar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit,& ſe ſequi iuſſit. Quinetiam ſceleratos à Dictatore M. Iunio, aduerſus Hannibalem armatos accepimus. Liuius lib. 32. *Ad vltimum propè deſperatæ reip. auxilium, cùm honeſta vtilibus cedunt, deſcendit equo, dixítque, qui capitalem fraudem auſi, quíque pecuniæ iudicati in vinculis eſſent, qui eorum apud ſe milites fierent, eos noxa, pecuniáq; ſe exſolui iuſſurum.* Etiam ſenes qnandoque nomina date, vel inuiti coacti ſunt; vt alibi docui. Etiam ætate non iuſta tyrones admiſſi, exemplum luculentiſſimum in Rep. Rom. Appio Claudio Pulchro, & Q. Fuluio Flacco coſs. apud Liuium lib. 34. Sed hoc neceſſitas rei Romanæ vſurpare coëgit. quanquã poſtea fuerint ad militiam iuniores quoque admiſſi. D. Hadrianum quinto & decimo ætatis anno militiam iniſſe, Spartianus ſcribit. Etiam inſcriptiones ea de re in monumentis.

Scelerati quoque ad ſtipendia admiſſi & captiui.

Tyrones ad militiam adſcripti nõ iuſta ætate.

D. Hadrianus anno ætatis XV. militiam iniit.

MILITAVIT. AN. X.
VIXIT. ANN. XXV.

Vegetio auctore incipientem pubertatem ad dilectum coactam docemur hoc lib. c. 4. Quinimo impuberes olim non milites tantùm, verumetiam tribunos militum fuiſſe ſcribitur. quod non moribus receptum, ſed Imperatorum libidine aduerſum diſciplinam maiorum quandoque vſitatum; cùm aliquos legibus ſoluerent; quanquam id nullo reip. bono. Ceterùm vt ne hoc intẽdiſſe ſolùm videamur, proferamus, vt apud iudicem inſtrumenta, tabulas, & teſtato agamus. *Imperator Iuſtinianus Ioanni præfecto pretorio. Licet antiquis legibus permittebatur pupillis, ſi tribunatum numerorum merebantur, vltimum elogium conficere, attamen indignum noſtris temporibus eſſe videtur.* l. 18. C. De teſta. militis. Videnda quoque l. penult. ff. De legatis tertio, & Antonius Auguſtinus, cuius viri diligentiæ, eruditioniq́ue omnes iuris ſtudioſi non leuiter debent, libro ſingulari ad Modeſtinum. Flauius Vopiſcus de filiis Veteranorum in vita Probi. Item & alios honores, ac maiores Principum libido proſtituit. conſulares viros fecẽre etiam illos, qui conſulatum nunquam geſſerant, ſed honorarij tantum conſules erant. Sic prætores honorarij, qui in eum ordinem adlecti fuerunt, etſi præturam nunquam geſſiſſent. teſtatur conſtitutio Zenoniana ad Se-

Impuberes Tribuni militum.

Id Imperatorum libidine introductum.

Iidem Imperatores maiores quoq. dignitates, & magiſtratus proſtituerunt.

Conſules honorarij.

Prætores honorarij.

ad Sebaſtianum præfectum prætorio, C. De conſulibus lib. 12. & Iulius Capitolinus in Pertinace. Lampridius adſcriptos vocat; dum in vita Alexandri Seueri ita ſcribit: *Nec quemquam paſſus eſt eſſe in palatinis niſi neceſſarios homines, iureiurando deinde conſtrinxit, ne quem adſcriptum, id eſt, vagantem haberet, ne annonis remp. granaret.* quanquam ibi malim *vacantem:* pro, *vagantem.* ſæpè in locum alterius alterum immigraſſe alibi doceo, ex affinitate videlicet litterarum C. & G.

Adſcripti & vacantes.

Lampridius leniter emendatus.

De dignitatibus honorariis, bellicis, ciuilibus, quæ minoribus pariter & maioribus largiebantur, conſulenda l. Quicumque infantes, Cod. Theod. De re mil. & l. 1. eiuſdem Cod. Qui à præbitione tyronum, &c. l. XLI. eiuſdem Codicis, De Decurionibus. l. quidam, ff. De re iudi. Item Suetonius Octauiano. & luculentiſſimum fragmentum Agathiæ Smyrnei, lib. V. De bello Gothorum: quod diligentiâ doctiſſimi Io. Leuuenclai nuper erutum.

Si pluribus ſtipendiis moretur in caſtris.] Hoc loco per ſtipendia, anni quibus milites merent, intelligendi ſunt. quo modo & Seruius hanc vocem interpretatus eſt lib. 8. Æneidos principio: & ſæpe eadem ita vſi Liuius, Tacitus, Iuriſconſulti, & ipſe Vegetius locis infinitis. Plautus Moſtell. *Vnum vbi emeritum eſt ſtipendium.* Significant etiam ſtipendia ipſum æs, & pecuniam, quam milites accipiebant. Dictum Varroni ſtipendium à ſtipe: quòd æs quoque ſtipem vocarent, lib. 4. De ling. Latina.

Stipendiorũ vox annos ſignificat.

Stipendium pro ipſo ære.

Stipendium unde dictum.

Nunquam exercitus profecit tempore belli.] Abiicio *τὸ belli,* auctoritate librorum S. & N. & abſque iis eſſet, adulterinum eſſe conuincant verba præcedentia. *quid enim prodeſt ſi exerceatur ignauus? ſi pluribus ſtipendiis moretur in caſtris?* Vbi per ſtipendia annos quoque auctor noſter intelligit. vt iam antè interpretati ſumus.

Sublatum gloſſema ex Vegetio.

Dum indicti tyrones poſſeſſoribus.] In libris VV. erat aut *profeſſoribus* aut *profeſſionibus,* rectè emendabatur à Iacobo Cuiacio Iuriſconſultorum noſtri ſæculi abſque controuerſia principe, *poſſeſſionibus* ad *l. Senatorum. C. De dignitatibus lib.* 12. quòd nimirum tyronum, vel equorum productio perſonale munus ſit. l. vlt. ff. De muneribus, & honoribus. & quòd tyronum præbitio in patrimoniorum viribus potius, quàm in perſonarum muneribus cõlocetur. l. 7. C. De tyronibus. Non poſſum tamen quin indicem in optimis

Tyronum & equorum productio perſonalis.

Tyronum præbitio patrimoniale munus.

libris meis,& membranis perſcriptum eſſe *poſſeſſoribus*. quod ſi quis tueri volet, adeat l. reſcriptio ff. de muneribus, & honoribus. ex ea manifeſtum fiet, & Suetonij Octauio, cap. 25. quàm ſit proprium huic loco vocabulum *indicendi*. quod cùm ſuſtulere Pariſienſes, legentes hîc *addicti*, pro *indicti tyrones*, verè pro theſauro carbones ſuppoſuerunt. Ceterùm vt ad Vegetiũ interpretãdum veniamus, ſciendum eſt Romanos ſubditorum ſuorum poſſeſſionibus, ſiue patrimoniis indixiſſe non modò agminales equos, mulas, angarias, atque veredos; de quibus in l. vlt. §. patrimoniorum. ff. de muneribus, & honoribus: & alibi à nobis dicitur; ſed etiam quaſuis annonarias ſpecies, naues etiam, & alias res pro modo ſcilicet capitationis imperaſſe. imò & præbitionem tyronum. probari poteſt ex l. 2. & l. 7. C. de tyronibus. Fuit quoque, cùm aurum pro tyronibus inferretur, qua de re conſtitutio Imperatorum, Honorij, & Theodoſij: *Tyrones quorum pretia exhauſti ærarij neceſſitas flagitauit. l. 1. Cod. Theodoſiano, Qui à præbitione tyronum.* Qui verò tyrones, vel aurum tyronum exigebant, Temonarij dicti fuere. l. 14. C. Theodoſ. de extraord. muneribus, & l. 2. eodem Cod. de deſertoribus. Ammianus: *Supplementa*, inquit, *legionibus ſcripta ſunt, indictis per prouincias tyrociniis, omniſq; ordo, & profeſſio* (fortean *poſſeſſio* legendum) *vexabatur, veſtem, armaq; exhibens, & tormenta, aurum quinetiam, & argentum multipliceſq; rei cibariæ copias, & diuerſa genera iumentorum*. lib. 21. Hiſtoriarum. Itidem pro paraueredis, & annonis pecuniam collatam, videre eſt apud Caſſiodorum libro 12. Variarum cap. 15.

Romani poſſeſſionibus ſuorum multa indixerũt. — *Equos.* — *Annonarias ſpecies.* — *Etiam tyrones.* — *Aurum illatum pro tyronibus.* — *Temonarij qui.* — *Ammiani locus tentatus.* — *Aurum pro annonis, & angariis tributum.*

Per gratiam, aut diſſimulationem probantur, taléſque.] Monui rectius eſſe, *probantium, tales ſociantur armis*. quod in omnibus libris ſcriptis & excuſis reperi, extra vnũ Colonienſem, & Pariſienſem. ſed nihil, aut parum egerim, ſi ſola lectionis varietate paſcere lectorem velim. Nam quod Vegetius porrò ſuadet, à magnis viris, magna diligentia tyrones legendos, id à maioribus ſuis diligenter factum, vel ex eo colligere poſſumus, quòd homines idoneos mittere in prouincias ſolent, qui equos certa forma, ſtatura, ætate, legerent; ſtratores vocabant; quibus, quòd equos probarent, à prouincialibus, nomine probæ non amplius quàm vnum ſolidũ poſcere licebat. Conſulenda Imperatorum, Valentiniani, & Valentis cõſtitutio, quæ eſt C. lib. 12. t. de ſtrato-

Probatores tyronum diligenter requiſiti. — *Miſſi in prouincias, qui equos probarent.* — *Stratores vocabant.* — *Stratorum præmium pro proba.*

De ſtratoribus. ſed ad illam niſi Iacobi Cuiacij notas adhibueris, feceris intelligendo, vt nihil intelligas. Facit quoque huc Ammiani Marcellini locus lib. 29. *Conſtantius ſtrator paucos militares equos, ex iis anſus mutare, ad quos probandos miſſus eſt in Sardiniam.* Stratorum aliud quoque munus, & proprium fuit, de quo nos ſuo loco.

AD CAPVT VIII.

SED non ſtatim punctis ſignorum inſcribendus.] Liber M. N. H. *ſcribendus* malűt. & ita locutus Vegetius lib. 2. cap. 5. Vbi de re ipſa vide quæ dicturus ſum.

Qui ex paruiſſimis finibus.] Fecerunt hîc ſuo more inepti, & voce Latina ſublata, ſubſtituerunt, *paruis*, ſed inuitis omnibus membranis, & optimis excuſis exemplaribus. Varro: *quam hilaritatem ſignificantes animi, rictus paruiſſimus, vt refrenato riſu roſeo.* apud Nonium in *Rictus*. Lucretius: *Paruiſſimus. Latinum verbũ.*

—— igitur paruiſſima quanto

Et leuiſſima ſunt, ita mobilitate fruuntur.

Et mundi ipſius fine diſtendit.] Quidam mſs. *oſtendit*, ſed hoc mihi pro Vegetiano non eſt, quem ſuſpicor *extendit* dixiſſe. X. & S. ſæpe locum mutarunt. homines ignari illius rei, cùm reperiſſent *eſtendit* pro *extendit*, fecerunt ſuo more quod proximum erat, & ad ſuum captum, *oſtendit.* Idem error in §. publica autem iudicia, Inſtit. de publicis iudiciis: vbi fruſtra viri docti verbum *oſtendendi* pro *extendendi* ex membranis adferunt: nam eadem ratio verbi deprauati, quam poſuimus. Eundem puto errorem ineſſe §. vlt. titulo de confirmatione digeſtorum: *& ſuum vigorem in iudiciis oſtendentes in omnibus cauſis.* legerim *extendentes.* Sic l. 2. C. de Apoſtatis: *Quod de inofficioſis actionibus conſtitutũ eſt, proprias exigat actiones.* Vbi membranæ in quibus *eſerat* reperi, verã, & genuinam lectionem eſſe demonſtrant *exerat.* Nam extendere, exercere vires, vigorem & ſimilia, Latinius dici nemo dubitat. Idemque verbum recipiendum cenſeo, §. item Lex Iulia de vi. Inſtit. dicto titulo. Itẽ *Lex Iulia de vi publica, ſeu priuata aduerſus eos exoritur*, malunt membranæ *exeritur.* *Defenſus locus Inſtitutionum Iuſtiniani.* *Tentatus locus ex Pandectis.* *Emendata l. 2. C. de Apoſta.* *Reſtitutus locus Inſtitut.*

Quæ Cato ille Cenſorius de diſciplina militari.] Librorum Catonis De re militari fragmenta aliquanta apud Sextum Pompeium Feſtum, aliquanta apud Noniũ Marcellum, & alios Grammaticos reperire eſt. Ex primo illius, *Catonis libri De re militari.*

De re

Ex iis fragmentum. De re militari, fragmentum hoc apud Seruium 2. Georg. *pedites quatuor agminibus, equites duobus antibus duces.* Fuit eiuſdem liber De tribunis militum, teſtis mihi Nonius in *proletarij.* *Catonis libri multi deſiderati.* Fuit eiuſdē quoq. ſcriptoris Oratio de præda militibus diuidēda, teſtis Nonius in *Fite*, & Gellius lib. 11. cap. 18. *Catonis ſententia falſa.* Vbi verba Catonis quòd impensè ſibi placuiſſent, adſcripſit. placuiſſent ſcio magis, ſi in noſtra hæc tēpora deploratiſſima Gellius incidiſſet: *Fures*, inquit, *priuatorum furtorū in neruo, atque in compedibus ætatē agunt: fures publici, in auro, atq. in purpura.* Fuit & Catonis Oratio de præda in publicū referenda. teſtem habeo Priſcianum Grammaticum lib. 7. extremo.

Cornelij Celſi ſcripta. Quæ Cornelius Celſus.] De ſcriptore hoc iſta poſteris prodidit Volaterranus lib. 14. *Cornelius Celſus*, inquit, *de arte Rhetorica, de re militari, de re ruſtica, deq; medicina libros conſcripſit, verùm ad nos tantum peruenit eius medicina, oratorio modo conſcripta.*

Frontini prænomen. Quæ Frontinus.] Sextus Iulius Frontinus dictus fuit, cuius etiā alij libri De re militari fuêre, prçter ea, quç nunc circumferuntur ſtrategemata. oſtendam infra lib. 2. cap. 3.

Paterni Iureconſulti nomen. Quæ Paternus diligentiſſimus iuris adſertor.] Huic Terrunteni Paterni nomē reddo. Nam & index Iuriſconſultorum Pandectis Piſarris præfixus Ταῤῥούντηνου Πάτερνου appellat, & iiſdem libris inſcriptiones legum. Alij Tarrutinum nominant. *Eius fragmenta in Pandectis.* Huius Paterni etiamnum fragmenta reperio l. 7. & ſecundum libros quoſdam, in l. 15. falſo Papiniano adſcripta. ff. De re militari. Aliud eiuſdem quoque fragmentum reperi l. 12. ff. dicto tit. & l. vlt. ff. de iure immunitatis. neque iis libris auſculto, qui, ferè illis omnibus locis, varia huic Paterno nomina fingunt, eumque nunc Macrum, nunc Marcianum appellant. ſed à Macro diſertim illum videmus diſtingui prædicta l. 12. à Marciano res ipſa ſecernit, cuius libri De re militari nulli laudantur. *Paternus quando vixerit.* Paternum hunc vixiſſe obſeruo, ſub Imp. Cōmodo Antonino, & præfectū prætorio fuiſſe. *Præfectura prætorij functus.* in quo teſtem habeo Lampridium. *Crudelis vita Commodi, Quadratum, & Lucillam compulit ad eius internecionem conſilia inire, non ſine præfecti prætorio Tarrutini Paterni conſilio.* in vita Commodi. vbi videre eſt, ob cōſilium *Paternus interemptus.* iſtud, ipſum Paternum paulo pòſt interemptum.

Auguſti diſciplina. Quæ Auguſti, Traiani, Hadrianique conſtitutionibus cauta ſunt.] In diſciplina Auguſti, vt auctor eſt Macer Iuriſconſultus libro 1. De re militari, ita caueba-

tur.

tur: Etſi ſcio fabrilibus operibus exerceri milites non eſſe alienum : vereor tamen ſi quicquam admiſero, quod in vſum meum, aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi ſit tolerandus. l. officium ff. de re militari.

Hadrianique conſtitutionibus.] Dionis teſtimonium hic duxi proferendum, qui perinde, vt & alij Hiſtoriographi, diui Hadriani in re militari, induſtriam, diligentiam, fortitudinemque mirum in modum commendat, his ferè verbis: *Cœpit milites ad omne genus pugnæ exercere, atque interim alios afficere honore, alios caſtigare verbis, poſtremò omnes ea quæ facere oporterent docere, atque vt milites haberent vnde exemplum ſumerent, ipſe duriter viuere, pedibus iter facere, aut in quæuis loca equo proficiſci, nunquam vehicula, aut quadrigas conſcendere, nullo calore, nullo frigore, vt capite operto eſſet, adduci (vt verbo dicam) quamdiu principatum tenuit, ita milites rebus gerendis exercere, præceptis inſtituere; vt quæ tum ab ipſo conſtituta ſunt, ad hæc tempora vim legis, atque diſciplinæ militaris obtineant.* Hæc Dio. Quòd autẽ Traianum, atque Hadrianum libros De arte ac diſciplina militari ſcripſiſſe quidã affirmet, hoc vno Vegetij loco motus, is ſciat me ſibi nondum adſenſurum. Extat opus Æliani De inſtruendis aciebus, ad eundem hunc D. Hadrianum, quod à Flauio hîc non recenſeri mirarer; ſi vllum ab eodem ex Græcis ſcriptoribus, de arte, ac diſciplina militari citari viderem.

D. Hadrianus cõſeruator diſciplinæ militaris. Ipſe ſuis militibus tolerantiæ exemplar erat.

Aelianus de inſtruendis aciebus.

Horum, quos ſupra retuli.] Alia ſententia mea eſt, plures videlicet auctorem noſtrum, quàm quos paulò antè retulerit, rei bellicę ſcriptores inſpexiſſe, ſeu expilaſſe. Nam qui Paterni libros vidit, eundem ſuſpicor & aliorum Iuriſconſultorum de eadem diſciplina, opera vidiſſe. Dicto indice Pandectarũ recenſentur Macri militarion βίβλια δύο. Tarruteni Paterni βίβλια τέσσαρα. Menandri militarion βίβλια τέσσαρα. Pauli liber ſingularis de pœnis militum. & rectè eo modo inſcribitur l. qui commeatus. ff. de re militari. eandem inſcriptionem, vulgatis reiectis, recipiendam exiſtimo l. qui excubias, & l. vlt. ff. dicto tit. Inſuper & Cincij De re militari ſex libros fuiſſe, teſtem habeo Gellium lib. 16. cap. 4. Euangeli libros De re militari laudari video apud Plutarchũ in Philopœmene, eundẽ cum aliis huius diſciplinæ ſcriptoribus enumerat quoque Ælianus de inſtruendis aciebus, in cuius præfatione laudãtur opera Stratoclis, Hermiæ, Frontini, Æneæ, Cyneæ, Theſſali, Pyrrhi Epirotæ

Vegetius plures auctores inſpexit, quam quos nominat. Iureconſultorum opera de diſciplina militari.

Mutata inſcriptiones legum ff. De re militari. Cincij libri de re militari.

Diuerſi ſcriptores de diſciplina militari Græci.

Epirotæ, Alexandri eius filij, Clearchi, itē Pauſaniæ, Euangeli, Polybij Megalopolitani. Ad hæc Eupolemi, Iphicratis, Poſidonij Stoici, Brionis horũ opera, ſimulque eorum omnium, quorum De re militari libri ſua ætate exſtarent, legiſſe ſe Ælianus fatetur. Non ingratum puto, aut moleſtum fore lectori, ſi quos in hac diſciplina auctores, aut ipſe vidi, aut laudari ab aliis memini, hoc loco adnumerem. Sunt autem Polyæni Strategemat. libri ſeptem Græcè conſcripti. Leonis Imp. de bellico apparatu opuſculum Græcè conſcriptũ, quod Latinè reddidit Ioannes Checus Cantabrigienſis. Higini opus de caſtrametatione nondum editum, hodie à doctis citatur. Mauritij neſcio cuius de militia Rom. librum, partim Græcum, partim Latinum, Turnebus citat lib. 24. Aduerſ. cap. 16. Æliani de militaribus ordinibus, more Græcorum inſtituendis, libros Græcè audio editos à Franciſco Robortello, multis picturis, & imaginibus illuſtratos. eoſdem quoque ab eodem Robortello ſeorſum

Item Latini. Latinè datos, ſed videre nondum potui. Roberti Valturij De re militari libri 12. Latini, etiam Gallicè tranſlati exſtant. Comparatio militiæ Rom. & modernæ, eſt apud Ludouicum Regiũ lib. 11. De viciſſitudine rerum. De re mi-

Item Italici. litari libros quoque vidi Italicè ſcriptos à Nicolao Machiauello, quos Teutonicos feciſſe dicitur Ioãnes Herold. Hoechſteten. Alios de eadem arte Italicos libros vidi Hieronymi Garimberti: Cornaſi quoque De re militari libri ſeptem, metris Italicis ſcripti, dicuntur excuſi Venetiis. Vi-

Itidem Gallici. di & Gallorum in hac parte labores, inprimis Inſtructions ſur le faict de la guerre. qui liber Guilhelmo de Bellay adſcribendus videtur. Item Diſcours ſur la Caſtrametation des Romains, opus D. Gulielmi de Choul. extat & enchiridion Strategematicon Anſelmi Stoeckelij Latinè ſcriptum. Item Georgij Viuienni Inſtitutio belli gerendi ter-

Itidem Germanici. ra marique, Gallicè conſcripta. De arte militari moderna immenſum vidi volumen lingua Germanica conſcriptum à Leonardo Fronzbergo. qualē librũ, & Lazarũ Schwendi reliquiſſe, at nondum editum, ſcio eſſe, qui adfirment.

Epitomen Vegetius confecit. Epitomata conſcribo.] Vel ſolus iſte locus ſuffecerit ad probandum epitomen tantùm de re militari Vegetium confeciſſe. Memini Guilielmum Budæum pro *epitomatorum* reſtituere ex libris VV. *epitomarum.* ad l. qui leuandæ. ff. ad

legem

legem Rhodiam de iactu. quo loco idem aſſerit, epitomata vſu quodam inualuiſſe, ſed malè. cùm epitome genere fœminino dicendum ſit, non epitoma neutro genere, quòd hoc neque analogia, neque auctoritate doctorum defendi poſſit. *Epitomare* verbum apud Trebellium Pollionem obſeruaui in xxx. tyrannis, cap. 29. *Epitome fœminino genere dicendum.*

AD CAPVT IX.

SED ad curſum præcipuè adſuefaciendi.] Auctoritate librorum M.S. H. & quatuor Suſij, lego: *Sed & curſu præcipuè adſuefaciendi.* Nam & hoc orationis membrum à vetere de militari diſciplina ſcriptore Vegetio ſuppeditatum cenſeo, nam *curſu* dictum pro *curſui*. Pari quoque phraſi Varro: *Prætor dictus, qui præiret iure, & exercitu.* lib. 4. De lingua Latina. ſic apud eundem Turnebo teſte: *In re militari prætor dictus, qui præiret exercitu.* Item à Nonio Marcello id obſeruatum reperimus. Antiquos, & inter illos Varronem in primis, datiuum pro ablatiuo, & contra frequenter vſurpaſſe. quin etiam Virgil. 6. Æneidos: *Ablatiuus pro datiuo Veteribus placuit.* *Et contrà.*

——— *Teq; aſpectu ne ſubtrahe noſtro.*

Ceterùm vt à Muſis ad Martem redeamus, varias cauſas Vegetius hîc ſubdit, quare ad currendum adſuefieri velit iuniores. Addo etiam armatorũ curſum Olympiade ſexageſima quinta probatum fuiſſe. quod non malè Pauſanias, propter rerum militarium exercitationem factum eſſe iudicat lib. 5. Ælianus. Etiam armatos currere cum ſarcinis præcipit Vegetius lib. 2. cap. 23. *Curſus armatorum.*

Vt fugientium terga faciliùs cõprehenderent.] Quò in perſequendis hoſtibus citatiores ſint milites, curſu diligenter exercendos monet. Aſt aliam Lacedęmoniis in hac parte diſciplinã fuiſſe audies. Hi quoties hoſtem in fugam verterant, vicerantq́ue; inſequebantur, quoad victoria, hoſtium fuga omnino confirmata eſſet. inde cõtinuò receptui canebatur. quòd neque generoſum, neque Græcanicũ ducerent, illos cædere, & necare; qui declinarent, cederent, atque abirent. quæ res honori ipſis, & vtilitati fuit. quotiens enim acriùs aduerſarios inuaderent, fugere illi quàm reſiſtere malebant: quod renitentes interimi, cedentibus parci animaduerterent. refert Plutarchus in Lycurgo. *Lacedęmonii quatenus hoſtem ſequerentur.*

De exercitio Gn. Pompeij Magni Salluſtius hoc memorat.]

morat.] Recepi in textum τὸ *Gn.* auctoribus quatuor libris meis. Porrò pro *hoc memorat*, vnus *commemorat*: tres alij *memorat* legunt. De cetero nondum ſatis cõſtat ex quo Salluſtij libro Flauius noſter hæc, vel ante eũ alij deſcripſerint.

Sertorius paruo exercitu plurimis reſtitit.

Par eſſe Sertorio.] Q. Sertorius cum paruiſſima militum manu octo circiter millium, aduerſus quatuor Romanos duces bellũ geſſit, quanquam ſub iis eſſent peditũ millia centum viginti, equitum ſeptem millia, & præter funditores, & ſagittarios, etiam vrbes infinitæ. Cottam nauali prælio ſuperauit, Phidium prętorem in fugam egit, Domitium Iberiæ Proconſulem contriuit, Toranium (Torium Florus vocat) cum toto exercitu deleuit, Metellum in tantam neceſſitatem compulit, vt L. Lollius ex Narbonenſi prouincia, Cn. Pompeius Magnus (quo de hîc agitur) ex vrbe cum ſumma feſtinatione ad eum mitterentur. videndus Plutarchus in Sertorio, & Florus lib. 3. cap. 22. & alij.

Diuerſi contra eum duces miſſi.

Poſtremo & Pompeius.

AD CAPVT X.

Flumina ſubitò exundantia exercitui incommodare.

ETIAM ab ipſis aquis diſcrimen incurrit.] Hoc ad flumina traho, quæ ſubitò exundantia, exercitui, vel proficiſcenti, vel caſtra metanti magnum ſolent inferre incommodum. quare fidem habere non potui membranis, quæ paulo antè ſuggerebant legendum, *& ignorantia natandi*, cùm verbum *natandi* ab aliis exſulet. Ducem verò antè inueſtigare oportet, num campus, in quo manendum erit, ſubitis tempeſtatibus quandoque inundari ſoleat, quæ res neglecta magnum aliquando malum attulit militibus Cæſarianis, vt oſtendam lib. 3. cap. 8.

Continuare, valet apte coniungere.

Quos tot bella, & continuata pericula.] Continuandi verbum elegans, & non vulgare in rebus quæ ſtrictim aptæ, & valdè coniunctæ dicuntur. Ea phraſi Varro lib. 2. De re ruſtica cap 9. Boues clunibus cõtinuatos dicit. idem verbum & Feſto infra reſtituemus. Cic. lib. 2. de Diuinatione: *quæ eſt continuatio, coniunctioq; naturæ, quam, vt dixi, vocant συμπάθειαν.* Idem lib. 1 De natura deorum: *Etenim admirabilis quædam continuatio, ſeriéſque rerum, vt alia ex alia nexa, & omnes inter ſe aptæ, colligatæq; videantur.* Attamen in libris S. N. exſtat, *& continua pericula*. in Veteri meo impreſſo, *quos tot bella & continuata ſunt pericula*. Quam lectionem ſi reliqua auctoris noſtri verba admitterent, interpretandum eſſet

con-

continuari,comitari. Apuleius: *Inde me commodùm egredientem continuatur Pythias condiſcipulus:* lib. 1. de Aſino aureo. Idem: *incontanter ergo dimotis turbulis continuare pompam meam volentia fretus;* lib. 11. de Aſino aureo.

Continuari, comitari.

Campum Martium vicinum Tyberi.] Cōſulendi de antiquæ Romæ topographia ſcriptores. Inter eos Barthol. Marlianus lib. 6. cap. 19. cum ſequentibus.

Campus Martius Tyberi vicinus.

Vel lixas.] Lixæ Liuio aliiſque Hiſtoriographis ſunt, qui exercitum ſequuntur lauandi & coquendi gratia. de his ita Nonius Marcellus: *Elixum quicquid ex aqua mollitur, vel decoquitur. nam lixam aquam veteres eſſe dixerunt. Vnde lixæ dicti, qui militibus aquam ad caſtra, vel ad tentoria ſolent ferre.* Videndus quoque idem in voce Lixarum. Iterum Fulgentius de priſco ſermone, lixam interpretatur mercenarium. Ad opinionem illius accedere video Feſtum. *Lixa,* inquit, *qui exercitum ſequuntur quæſtus gratia, dicti, quòd extra ordinem ſint militiæ, eiſq́; liceat quod libuerit. Alij eos à Licha appellatos dicunt, quòd & ille Herculem ſit ſecutus, quidam à liguriendo quæſtum.* Hactenus Feſtus, qui alibi iſtiuſmodi mercenarios etiam *metellos* appellauit. Sed & calonum quoque proprietas habetur, quòd ligna militibus ſubminiſtrent, κᾶλα enim ligna Græci dicunt. Nonius in *Calonum.* Gloſſæ, *calo,* δοῦλος δημόσιος. Feſtus *Calones,* inquit, *militum ſerui dicti, quia ligneas clauas gerebant, quæ Græci κᾶλα vocant.* Etiam Caculas à Plauto eadem de cauſa dictos, idem annotauit. Cui aſtipulatur & Gloſſarium, *Cacula,* δοῦλος στρατιώτου. Porro Feſto & Calatores ſerui dicuntur, ἀπὸ τοῦ καλεῖν, quod eſt vocare. quia ſemper vocari poſſent ob neceſſitatem ſeruitutis. Item Gloſſæ *Calatores* δοῦλοι δημόσιοι περίπολοι.

Lixa qui ſint.

Vnde dicti.

Alia nominis ratio.

Metelli qui.

Calones vnde dicti.

Alia nominis ratio.

Cacula qui.

Qui Calatores.

Quos galerios vocant.] Nomen *galerios* puto ab operarum incuria hoc loco natum, cùm à Vegetio infra ſemper dicantur *galearij.* Magna inter libros diſſenſio, in quibus, *galerio, galiarios, galliarios, gallarias, galliarias,* vel *gallerias* dicuntur. Sunt & libri apud me in quibus iidem homines infrà locis aliquot, *Calearij* dicuntur. quod ego ſuſpicabar ad etymologiam Calonum reſpicere. Sed aliter viſum Iſidoro, cui Calones dicuntur Galearij militum. item veteri Onomaſtico eruditiſſimi ac celeberrimi Petri Danielis, in quo ſimiliter eſt *Calones, galearij militum.*

Magna librorū pugna de nomine Galeariorum.

AD CAPVT XI.

Vt duplum pondus cratis haberet, quàm ſcutum.]

Notandum locutionis rarum genus.

Simile genus loquendi iſtud Trebellij Pollionis: *habuerunt duplicem numerum nauium, quàm illum, quo vrbes Aſiæ expugnare conati ſunt.* In D. Claudio.

Sed etiam poſt meridiem exercebantur ad palos.] In vno manuſcripto repperi *à meridie.* Verùm videamus rem ipſam. In militia præluſiones Tyronũ, & varias fuiſſe, vno Vegetio teſte manifeſtiſſimum eſt. cui rei campiductores, armorũ magiſtri, deſtinati. De quibus paulò pòſt, cap. 13. & 14. agitur. Exercitationi iſti ad palum, *Palaria* nomen fuiſſe docet Soſipater Chariſius Inſtitutionum Grammat. lib. 1. *Hæc palaria, cùm milites ad palos exercentur, hæc parentalia* νεκύσια. Ratio præluſionis duplex fuit. nam ad palum ſex pedes è terra eminentem cominus ſudibus, id eſt clauis, ſeu gladiis ligneis exercebantur, vt hoc eodem capite ſatis ſuperque oſtenditur. & apud Iuuenalem Sat. 6.

Palaria quæ fuerint.

Ad palum duplex exercitatio.

——— Aut quis non vidit vulnera pali
Quem cauat aſſiduis ſudibus, ſcutoq; laceſſit
Atque omnes implet numeros.

Etiã meminere Plato 7. De legibus. Ariſt. politicis, & Hieronymus Mercurialis libro 3. de arte gymnaſtica cap. 4. de altero præluſionis genere ad palum, quod eminus inſtituebatur, conſulendus auctor noſter lib. 2. cap. 23.

Palorum vſus & militibus & gladiatoribus vtilis.

Nec vnquam aut arena, aut campus.] Illud ad gladiatores, alterum ad milites referendum. præmiſit quippe: *Palorum enim vſus non ſolùm militibus, ſed etiam gladiatoribus plurimum prodeſt.* Ælius Lampridius in Commodo: *In arena,* inquit, *rudibus inter cubicularios gladiatores pugnauit.* Gladiatorij autem Tyrones, æquè atque militares proludendo exerceri ſolitos facile mihi fuiſſet probatu, niſi elaboratum de Gladiatoribus I. Lipſij noſtri opus conſulendum putaſſem.

Rudibus gladiatores pugnare diſcebant.

Petere vox gladiatoria.

Nunc quaſi caput, & faciem peteret, nunc lateribus minaretur.] Proprium huic loco verbum illud, *peteret,* Virg. 9. Æn.

At Niſus ruit in medios, ſolúmque per omnes
Volſcentem petit, in ſolo Volſcente moratur.

Petitiones.

In quem locum Seruius notat, *Petitiones propriè dicimus impetus Gladiatorum.* Cic. in Verrem; *noui omnes hominis petitiones.*

Petitio-

Petitiones porrò has, cum aduerſas & rectas; tum auerſas, & à latere inſtitui ſolitas, præter Vegetium, Quintilianus indicauit, lib. 9. cap. 1. *In armorum certamine aduerſos ictus, & rectas manus, cum videre, tum propulſare facile eſt: auerſæ tectæq; minus ſunt obſeruabiles.*

Petitiones in prælusione ad palum varia.

Crura ſuccidere, recederet, adſultaret, inſiliret.] Locus ſuppletus mea opera, & vnius libri auxilio, qui omnibus cæteris auctior vno verbo, quod mea ſententia, & orationis, & armaturæ huius numeros ſupplebit. Itaque legamus: *Crura ſuccidere, accederet, recederet: adſultaret, inſiliret.* quam lectionem vno Suſiano exemplari, poſt aliquot inde menſes gauiſus ſum approbari. quanquam hoc mihi iam penitus ſediſſet, verbum *accederet*, in locum ſuum, tanquam in iuſtam poſſeſſionem remittere, cùm & in ipſa acie, tam accedendi, quàm recedendi ſpatium pugnantibus vidiſſem attribui, lib. 3. cap. 14. Illuſtrabam quoque locum teſtimonio Hirtij ex bello Africano: *Cæſar contra huiuſmodi hoſtium genera copias ſuas non vt Imperator exercitum veteranum, victorem maximis rebus geſtis; ſed vt Laniſta iuniores gladiatores condocefaceret, quo pede ſe reciperent ab hoſte; & quemadmodum obuerſi aduerſariis, & in quanto ſpatio reſiſterent. modò procurrerent, modò recederent, comminarenturq; impetum.*

Suppletus Vegetij locus.

AD CAPVT XII.

NON cæſim, ſed punctim ferire diſcebant.] Liuius lib. 31. *Gallis, Hiſpanisq; ſcuta eiuſdē formæ ferè erant; diſpares, ac diſsimiles gladij. Gallis prælongi, ac ſine mucronibus; Hiſpano (punctim magis, quàm cæſim adſueto petere hoſtem) breuitate habiles, & cum mucronibus.* Quòd verò punctim doceantur petere tyrones, id cauſſæ fuiſſe intelligimus, quòd cæſa, quocunque impetu illata, frequenter mortis non det cauſam: puncta plerumque mortalis ſit, & obuia quæque penetret.

Gallorum gladij quales olim. Hiſpani punctim magis quā cæſim adſueti petere.

Contra puncta duas vncias adacta.] Pro *duas vncias* libri quidam *duabus viis*. Hos cur ſequi nemo debeat, docui hoc lib. cap. 5.

Duplicis autem ponderis illa cratis & claua.] Exemplar M.S.N. malebant *dupli*. quod non diſplicet: & ita quoque legendum videtur capite ſuperiori. *clauas ligneas dupli æquè ponderis.* præceſſit enim, *vt duplū pondus cratis haberet, quàm ſcutum publicum.* Grauiora in prælusione tyronica, quàm in

Emendatus Vegetius. Grauiora arma in prælusione, quam in publico prælio.

publico prœlio arma. Id eò factum Vegetius teſtatur, quò depoſitis armis grauioribus, ſecurior, alacriorque tyro pugnaret. Eò pertinere video & Lycurgi Legiſlatoris inſtitutum, qui iuuentutem arctiùs domi habuit, quàm militiæ: frequentiora, maioraque exercitia militum in ſedibus, quàm in caſtris eſſe voluit: qua via effecit, vt Lacedæmonij expeditionibus inſtantibus lætarentur; tantum abeſt, vt à vita, & diſciplina caſtrenſi abhorrerent.

Lacedæmonij cur læti imminente bello.

Ad Capvt XIII.

Armatura, genus exercitij.

Illo exercitij genere, quod armaturam vocant.] Id exercitij genus diligentiſſimè obſeruabatur à Romanis, tradebaturque à campiductoribus, vt à Vegetio docemur. qui alibi armaturæ geſtum vocat lib. 3. cap. 4. alibi numeros, geſtusque appellat lib. 1. cap. 4. Geſtus verò illi, & arma ei rei adhibita, peti commodè poſſunt ex ipſo Vegetio lib. 2. cap. 23. & lib. 3. cap. 4. & lib. 1. cap. 11. quibus locis hac de re etiam adnotamus.

Armaturæ geſtus, & numeri.

Et à campidoctoribus traditur.] Libri aliquot habent *& campi doctoribus traditur.* alij, *& primis doctoribus.* alius, *& à primis doctoribus.* Exemplar S. impreſſum ſequor, in quo erat *& à campiductoribus traditur.* Doctores pro ductores ἀρχαϊκῶς ſcriptum erat. Itidem in Gloſſario veteri Campidoctor ὁπλοδιδάκτης. Armiductor ὁπλοδιδάσκαλος. Lampridius in Alexandro: *Campiductores veſtri hanc vos docuerunt.* Ammianus: *Horum campiductoribus,* inquit de Gallis loquens, *vt fortium factorum anteſignanis, poſt ciuitatis excidium, armatas ſtatuas apud Edeſſam, in regione celebri locari iuſſerat Imperator.* Iterum Ammianus: *Sed vbi ventum eſt Aquileiam, Marinus de campiductore eo tempore vacans, auctor pernicioſi ſermonis.* lib. 15. A ducendi verbo duces, ductores Varro format. inde & verbum ductandi. Salluſtius *exercitum in Aſiam ductauerat,* & ipſi Ductus eidem Salluſtio, 3. Hiſtoriarum: *Quoties,* inquit, *à prima adoleſcentia ductu meo ſceleſtiſſimi hoſtes fuſi.* Itidem Æmilius Probus, *quorum ductu res malè geſtæ dicerentur.* Pro eodem alij videntur vſurpaſſe nomen *ducatus.* Iulius Capitolinus: *Petenti ſignum prima die Tribuno dedit, Militemus: exprobrans vtique ſegnitiem temporum ſuperiorum, quod quidem etiam antè in omnibus ducatibus dederat.* Sueton. Tiberio: *Confidēs veniebat, oſtento ſibi, ac maioribus ſuis* in

Campiductores.

Armidoctores.

Duces, ductores. Ductus, & Ducatus.

in omni ducatu expertiſſimo,cap.19. Eadem voce alios rurſum dignitatis præfecturam, & militare imperium ſignificaſſe video. Sueton. Nerone, *Impuberẽ adhuc,quia ferebatur ducatus,& imperia ludere, mergendum demandauit*, cap.35. Scripſit itidem Lampridius Imperatorem Eligabalum præpoſituras & ducatus,& officia palatina vendidiſſe. Etiam pro regione vel *στρατεία*,id nomen accipitur. Originem autem ducit,à ducando, vnde & ducatores, de quibus eſt in Lexico veteri; Ducatores,*ἀγοὶ ἡγεμόνες προηγούμενοι*. Itidem Alphenus Iuriſconſultus nauis ducatorem appellat, apud Vlpianum in l. quemadmodum, §. ſi nauis ff. ad legem Aquiliam. Similiter & claſſem ducere Quintilianum dixiſſe arbitror. Ducum & Comitum nomen olim non eius dignitatis,cuius hodie. & à re militari eæ dignitates originem trahunt. opibus verò auctæ,poſtquam agros, villas, arces, & oppida, ad victum ſibi adſignata (parochias illi tanquam præbendas vocarunt) ad heredes cœperunt tranſmittere. quod primus Conſtantinus A. permiſit.

Ducatus, pro dignitate præfectura.

Ducatus, pro regione.

Ducatores.

Duces & comites noſtri, vnde originem ducãt.

Armaturis meliùs pugnari,quàm cæteris.] Ita reſtitui ope duûm optimorum codicum. in uno V. ſcripto eſt, *armatura meliùs pugnare Romanos,quàm cæteros.* vulgo edebatur, *armaturam meliùs pugnare quàm cæteros.* ſed vtrumque,meo quidem iudicio,non tam ſincerum, vt iſtud noſtrum. Nam armaturæ certum genus militum (iuniorum puto) qui ſub campi ductore meditabantur, & armaturam docebantur. patet ex hoc capite, & patebit magis ex emendationibus noſtris ad cap.23.lib.2.vbi milites iſti vitam mihi debent: & cap.17. eiuſdem libri; vbi per me, in ordines militares reſtituti,& reducti in aciem. Nam locus illis erat inter leuis armaturæ milites, ipſo Vegetio teſte libro 2. cap.15. vbi nomen armaturarum integrum, & incorruptum in omnibus exemplaribus,cuſis,ſcriptis. Tribunos armaturarum Ammianus Marcellinus commemorat lib.14. Hiſtoriarum. Idem & rectores armaturarum appellat lib.15. Etiam ſcholas armaturarum in Notitia vtriuſque imperij obſeruabam, alteram armaturarum iuniorum,alteram armaturarum ſeniorum.

Armatura ſunt milites iuniores.

Rectores armaturarum: ſchola armaturarum.

Cum armatura vtcunque eruditi.] Solus liber M. *cum armatura vtrumque eruditi.* Ammianus,*artiúmque armatura pedeſtris perquàm ſcientiſſimus*, libro triceſimo.

 Vt &

Vt & doctores armorum.] Quid à campiductoribus hi differant, iam intelligit ſcio diligens lector, ex iis, quę ſuprà ex gloſſario adduximus. quod ad rem ipſam, Hiſtoriæ adhibendæ ſunt, quibus docemur, anno ab Vrbe condita DCXLVIII. bello Cimbrico, primum P. Rutilium conſulem Cn. Manlij Collegam è ludo C. Aurelij Scauri doctoribus gladiatorum accerſitis, plagas vitandi, & inferendi militibus præcepta dediſſe. Adeundus Valerius Maximus lib. 3. cap. 3. Illi rei C. Cæſar equites Romanos, etiam Senatores præfecit. Suetonius: *Tirones neque in ludo, neque per laniſtas, ſed in domibus, per equites Romanos, ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat*, cap. 26. Videndus etiam Vegetius lib. 2. cap 9. & cap. 12.

Quando primùm cœpti inſtitui tyrones à magiſtris.

Tyrones ab equitibus etiam à ſenatoribus erudití.

Pro frumento hordeū cogerentur accipere.] Quod in præluſione tyronum ſeruari ſolitum prodit Vegetius; idem quoque in legionariis militibus, veteranisq́. puniendis vſurpatum obſeruaui ex Liuij lib. 37. *Cohortibus quæ ſignum amiſerant, hordeum dari iuſſit.* teſtes quoque Suetonius Auguſto, Plutarchus in Marcello, & Dio lib. 49. & Polybius. Itidem Appianus de Cæſare libro De bellis Illyricis: *Reliquos ea æſtate hordeo, frumenti vice, cibari iuſſit.* Plinius lib. 18. cap. 7. gladiatores Hordearios vocatos vult, quòd antiquitus hordeo victitarent. Galenus lib. De alimentis 1. Faba eos & ptiſana vſos tradit. Tertullianus quoque ad Martyres de Athletis loquens: *Continentur*, inquit, *à luxuria, à cibis latioribus, à potu iucundiore.* Cæterùm punitis negligentioribus, rudioribus, conueniens erat diligentiores præmia accipere: cùm pœna & præmio (vt legiſlator ille cenſebat) optimè omnia regantur. Ageſilaus certè, in exercitatione ſuorum militum, præmia proponere conſueuerat; vt hi quorum egregia in hac re opera extitiſſet atque induſtria, ſtudioſiùs armarentur, atque ornarentur inſigniùs. Auctor Xenophon lib. 3. De rebus Græcorum, & Æmilius Probus in ipſius vita. Quod amplius eſt, etiam victis in ſolatiū datum aliquid, ex Virgilio docebo: cuius libro 5. Æn. hi verſus:

Hordeum pro frumento tyronibus quando datum.
Datum etiam hordeum militibus pro pœna.

Gladiatores Hordearij dicti.

Athletarum cibus, potus.

Ageſilaus in exercitatione militum etiam præmia propoſuit.

In præluſionibus præmia quoque victis propoſita.

Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem,
Victori velatum auro vittisq́; iuuencum;
Enſem, atque inſignem galeam, ſolatia victo.

Ad reuerentiā noſtram.] In V. Suſij erat *ad reuerentiam Romanam*. Appius Claudius in oratione ſua ad populum,

Hac,

Hæc, inquit, *Romano nomine ſunt digna?* Ibidem, *An hic ſit terror nominis noſtri?* apud Liuium lib. 5. ab Vrbe condita. Pertinet eôdem ſententia quæ apud Caſſiodorum lib. 10. Variarum cap. 18. *Abſit enim vt vrbs illa muris videatur protegi, quam conſtat hominibus vel ſola opinione fuiſſe terrori.* Ibi ora libri pro *hominibus* adiectum habet *gentibus*. mihi veroſimile planè, legendum *omnibus*.

Correctus Caſſiodorus.

Præliorum delicta emendationem non recipiunt.] Verè Imperatorium illud apophthegma Lamachi apud Plutarchum. Is præfectum quendam manipuli peccantem reprehendebat: & cùm ille diceret, ſe nunquam poſthac ſimiliter peccaturum; Non licet, inquit, in bello plus delinquere. Vegetij alium locum ſubiungam ex libro 3. cap. 5. *Siquidem nulla ſit negligentiæ venia, vbi de ſalute certatur.*

In bello non licet bis delinquere.

AD CAPVT XV.

ET diſci opus eſt diligenter, & quotidiano vſu, exercitioque ſeruari.] Fruſtra quid diſcitur, niſi quotidiana meditatione, & iugi exercitio perdiſcatur. Hinc eſt, cur exercitationem non ſolùm tyronum, ſed & militum, tam legionariorum, quàm auxiliariorum; atque adeò ipſorum veteranorum, totiens Flauius noſter commendet atque imperet. Intermiſſa enim conſuetudo, & animos militum debilitat, & corpora; lib. 2. cap. 23. & ſequentibus. Neque id æſtate tantummodò ſeruandum, verumetiam hieme, dicto cap. 23. Idem & Claudianum præcepiſſe audies lib. 4. De Honorij conſulatu:

Quidquid diſcimus, vſu atque exercitio ſeruandum.

Exercitatio intermiſſa debilitat corpora & animos.

Milites tã hieme, quàm æſtate exercendi.

——— *Si bella tonant, priùs agmina duris*
Exerce ſtudiis, & ſæuo præſlrue Marti.
Non brumæ requies, non hybernacula ſegnes,
Eneruent torpore manus.

Exercendi milites, & quidem perpetuò, non modò cùm expeditionibus occupati ſunt, verùm etiã in ſedibus. quod præter auctorem noſtrum iuſſiſſe vidi Imperatores Theodoſium & Valentinianum in l. duces C. De offic. mil. iud. Si quis enim adſuetum olim caſtrenſibus laboribus militem, otio ſinet torpeſcere, habebit laſciuientem, & promptum ad ſeditiones. Vegetius lib. 3. cap. 4. & Cornelius Tacitus in vita Agricolæ; ſcriptor non vulgaris, & ad diſciplinam eius æui indicandam ſupra vulgi opinionem vtilis.

Exercendi quoque dum in ſedibus ſunt.

Miles otioſus promptus ad ſeditiones.

Milites etiam in pace exercendi.

Iphicrates nunquam otiari milites paſſus eſt. Nam & ſi bellum non eſſet, fodere, foſſas ducere, arbores cædere, &c. voluit: vt de illo commemorat Polyænus lib. 3. Strateg. Imperator Probus multa opera militari manu perfecit; dicens annonam gratuitam militem comedere non debere. Gallos noſtros in bellis quoque floruiſſe accepimus: vt verò cum otio ſegnitia intrauit, pariter cum virtute libertatem amisêre. quod alibi ſcriptum reliquit (ſi memoria non fallit) Tacitus. Exercitatio ad diſciplinam militarem addiſcendam facit; facit ad propagandam; &, quod caput eſt, ad conſeruandam facit. *Nihil in vita quod perfici abſque exercitatione poſſit: quæ ipſa omnia exſuperat*; ex ſententia Cynici, quam in illius vita refert Diogenes Laërtius.

Sine exercitatione nihil perficitur.

Scipio ſingulis cohortibus ſagittarios miſcuit:

Aphricanus quidem Scipio.] Adſcribendum puto, quod Iulius Frontinus eadem de re memoriæ prodidit: *Scipio Æmilianus*, inquit, *ad Numantiam omnibus non cohortibus tantùm, ſed centuriis, ſagittarios, & funditores interpoſuit*: lib. 4. Strateg. cap. vlt. Eò reſpexiſſe videntur qui hoc loco apud Flauium noſtrum olim ediderunt, *Niſi in omnibus centuriis lectos ſagittarios miſcuiſſet fundis*. Sed ego illis fidem non habeo, qui τὸ *fundis*, hîc aſſuêrunt. Neque magis membranis auſculto, quæ pro *centuriis* legebant *tentoriis*. Sed de diſciplina militari à Scipione diligentiſſimè reſtaurata, dicemus infrà lib. 3. cap. 10. in fine.

Idem diſciplinam caſtrenſem emendauit.

Iugum quid ſit & qui fieret.

Sub iugum miſerant.] *Iugum eſt* (teſte Liuio lib. 3. & Feſto) *ſub quo victi tranſibant, fiebatque hoc modo: fixis duabus haſtis, ſuper eas ligabatur tertia; ſub iis victos diſcinctos tranſire cogebant.* Eam ignominiam non modò à Numantinis, ſed à Samnitibus Romani paſſi ſunt ad furculas Caudinas. Conſulendus Liuius lib. 9. qui rem totam, atque adeò morem ipſum non ita cognitum, paucis verbis in lucem reuocat: *Primi*, inquit, *Conſules propè ſeminudi ſub iugum miſſi, tum vt quiſque gradu proximus erat, ita ignominiæ obiectus: tum deinde ſingulæ legiones. circunſtabant armati hoſtes exprobrantes, eludentéſque.* Idem lib. 3. de Equis Romanorum ope per Tuſculanos ſubactis: *Inermes*, inquit, *vndique omnes ſub iugum ab Tuſculanis miſſi.*

Rom. à diuerſis ſubiugati.

Ritus ſubiugandi.

AD CAPVT XVI.

FVNDARVM autem vſum.] A funda funditores dictos tradit Vegetius lib. 3. cap. 14. Vbi idem oſtendit ex lino vel ſetis fieri ſolere. Eam ſic quidam deſcribunt: Funda funiculus eſt, qui duobus capitibus manu capitur, altero cum anſula, ne exeat; altero ſine, vt dimitti poſſit: atque in medio latior eſt, vt ibi lapis contineatur. hunc, circumacto validè funiculo, & ab vno capite dimiſſo, vehementer proiiciebant funditores. Teſtis Hieronymus Mercurialis lib. 2. De arte Gymnaſtica, cap. 12. Quod ad inuentionem fundæ; Plinius lib. 7. naturalis Hiſtoriæ, cap. 56. Phœnices eius inuentores facit. Idemq́ue lib. 3. cap. 5. Baleares funda bellicoſas, Græcis gymnaſias teſtatur dictas. Contrà Vegetius noſter Balearibus præter vſum, etiam inuentionem fundæ tribuit, ſecutus Lucium Florum & alios. Florus equidem lib. 3. cap. 8. tribus quemque fundis prœliari ſolitum teſtis eſt, & cibũ pueros à matre non accepiſſe, niſi quẽ ipſa monſtrante percuſſiſſent: certos etiam eorum ictus fuiſſe; cùm hæc ſola genti arma fuerint, id vnũ ab infantia ſtudiũ. pro Vegetio etiam ſtare video Virg. 1. Georg.

Funditores à funda. *Funda deſcriptio.* *Funda inuentores.* *Vegetius, Florus, alij à Plinio diſſentiunt.* *Baleares tribus fundis ad prælium exiſſe.*

Stupea torquentur Balearis verbera fundæ.

Item illud Statij libro primo:

Roboráque & grauidas fundæ Balearis habenas.

Denique & illud Ouidij:

Non ſecus exarſit, quàm cùm Balearica plumbum
Funda iacit; volat illud, & incandeſcit eundo.

Funditores Baleares etiam Liuium celebrare memini, lib. 30. Et vide quæ de iiſdem dicta à nobis, libro 3. cap. 14.

Vt matres paruos filios nullum cibum contingere ſinerent.] Operæ pretium mihi facturus videbar, ſi rei confirmandæ, illuſtrandæ, Diodori Siculi teſtimonium huc accerſerem: *Arma*, inquit, *eis ſunt fundæ tres: Vnâ caput cingunt, alterâ ventrem; tertia in manibus geſtatur. In prœlio lapides multo maiores, quàm reliqui iactant robuſtè, vt aliquo tormento lapis miſſus videatur. In vrbium expugnatione, lapidum iactu eos, qui deſuper ex propugnaculis tuentur mœnia, vulnerant. In pugna verò ſcuta, galeas, omnéque armorum genus confringunt. Ita autem rectè lapides propellunt, vt rarò effugiat ictum appetitus locus. Quod eis continuo à pueritia vſus præbet, à matribus ad id certamen coactis.*

Balearibus tres fundæ; & quæ in parte corporis illæ geſtata.

Imponunt

Imponunt enim ſupra erectum lignum panem, ſignum quod iactu petant, neque ante cibum capiunt, quàm panem lapide eiectum, pro cibo ſumant, permiſſu matris. lib. 6. Vnde figura facta: quam hoc loco ob oculos ponendam curauimus.

Funditor Balearis.

Sæpe enim aduerſum bellatores caſſidibus, cataphractis.] In duobus exemplaribus reperi *cataſtinciis* pro *cataphractis*, qua voce nondum video quid voluerint librarij.

PLVMBATARVM quoque exercitatio.] Vnus manuſcriptus codex H. diſertè hîc,& integrè perſcriptum habet,*exercitio*. Itidem lib.2.cap.9. *Exercitatio non ſolùm peditum, ſed etiam equitum legionariorum*. Ibidem manuſcriptus N. & alter Suſij,*exercitio*.& eandem fortè lectionem iſtic quoque olim habuit H. qui eo loco nimis interpolatus. Offendit fortè aures ea vox ſciolorum, qui eam Latini iuris non eſſe putârũt, ipſi nihil minùs quàm Latini. Quis enim non videat ab exercito exercitatu, exercitationem: ab exerceo exercitu exercitionem declinari? qua phraſi, progreſſiones & inſtitutiones in Tuſculanis ſuis parens Latinæ linguæ & Pater Patriæ M. Tullius Cicero; & Gallinas ad partitiones aptas doctiſſimus Romanorũ Varro, & alij alia dixerunt. Sed quin Iuriſconſultorum noſtrorũ auctoritate me tueor? Papiniani inprimis, qui exercitionem effert l. 1. ff. De officio eius cui mandata eſt Iuriſdictio: & Iuliani, in l. hæc ſtipulatio 200. ff. de verborum ſignificationibus: & l. 15. ff. Vt legati, ſeu fideicommiſſi nomine caueatur. Nec eſt quod contra Florentinas Pandectas iis locis exercitationis nomen recipiamus.

Emaculatus aliquot locis Vegetius.

Exercitio verbale, ab exerceo, exercitu.

Quos Martiobarbulos vocant.] Apponenda exiſtimaui verba Leonis, vt ea conſiderent docti: *Ad coniicienda*, inquit, *eminus iacula, & Matzarbulum, quod nunc dicitur Saliba, & tzicurim*: cap. 7. de apparatu militari, numero quarto. Sed & Turnebum audiamus, qui lib. 24. Aduerſariorum cap. 12. laſciuia quadam militari Martiobarbulos appellatos cenſet milites, qui plumbatas, id eſt glandes plumbeas gerebant. quæ & ipſo nomine Martiobarbuli vocatæ, per ludum, & iocum videntur: quòd cùm piſces in deliciis eſſent, in quibus numerantur Barbi, & Barbuli; plumbatæ, quaſi non conuiuij, ſed Martis Barbi eſſent & cibi, iocularitet Martiobarbuli dici potuerint. Et vetus quidam Grammaticus Barbulum interpretatus eſt φάγρι ἰχθύω. In manu ſcripto H. toto hoc capite *mattiobarbuli* ter ſcriptum eſt: ſed in M. & S. *marciobarbuli*. Attamen poſtremus ille codex tertio loco legebat: *quos autem barbulos*, abiecta voce *Martio*. In aliis omnibus erat, *quinos autem martiobarbulos*.

Martiobarbuli unde dicti.

Barbi, & Barbuli piſces.

Iouinianos atque Herculianos cenſuerint appellandos.]

Defenſa vulgatis Veg. lectio.

dos.] Aliquantis in libris *Iouinianos* aut *Ioniarios* vocatos vidi, ſed malè. nam eam denominationem non ferunt doctæ aures, non fert ipſa ratio denominationis; cùm his militibus nomina ab Ioue & Hercule deriuata ſint. Priſcianus lib. 2. de formatione nominum agens: *A propriis deriuata plerumque I ante A habent, Iouis Iouianus, Cæſar Cæſarianus.*

Iouis Iouianus format.
Diocletianus Maximianum imperij conſortem adſumſit.

Prior ad imperiũ Diocletianus peruenerat: is conſorte imperij opus eſſe cernens, Maximianum adlegit. cumq́ue Maximiano ad omnia obſequentiſſimo vteretur tanquam filio, feliciſſima ſibi cognomenta hi Principes indidêre, vt quemadmodum Ioue patre natus Hercules, ita Diocletianus Iouius, Maximianus verò Herculius diceretur.

Diocletianus Iouius, Maximianus Herculius vocatus.
Ab his milites Iouiniani, & Herculiani.

Teſtes Hiſtoriæ; & inter illas Pomp. Læti epitome. Ab iiſdem verò, Iouianos & Herculianos milites porrò cognominatos, luculẽtiſſimo teſtimonio Zoſimi in hunc locum notauit amicus meus Franciſcus Modius Brugẽſis. Iouianorum & Herculianorum mentiò perfrequens in Panegyrico Mamertini, prædictis Imperatoribus dicto: item in Notitia vtriuſque imperij, & Sozomeni lib. 6. cap. 6. tum apud poſteriores hiſtoriographos, Ammianum, Capitolinum, & alios.

Ammiani locus mihi ſuſpectus.

Vnum ex Ammiano teſtimonium laudo, quòd videatur in mendo eſſe, *poſt minacem*, inquit, *tonitruum crebritatem, & fulgurum, Iouianus nomine miles cœlo tactus*; lib. 23. Sed ibi *τὸ nomine* mihi pro gloſſemate eſt.

Alexandrini milites a Caracalla inſtituti.

Ad eundem modum & Caracalla, quòd magnus eſſet in Alexandrum Magnum eius amor, Alexandri nomine adſumpto, phalangem ſexdecim milliũ hominum inſtituit, quos Alexandrinos appellauit; iiſdemq́. armis pugnare præcepit, quibus ipſo Alexandro viuo fuerant vſi. Teſtem habeo Dionem, & Herodianum. Alexander Magnus certos ſibi milites tanquam ſocios, ac ſodales legerat, *ἑταίρους, καὶ πεζεταίρους*, teſte Diodoro Siculo lib. 18. & Arriano non vno in loco.

Alexandri Magni Argyraſpides.
Alexandri Cæſaris, argyraſpides, chryſaſpides.
Iphicratenſes milites.

Sed ab armis, id eſt argẽteo clypeo, Argyraſpides iidem nominati. teſtem habeo Iuſtinum lib. 14. Hiſtoriarum. Ad imitationem illorum, Romanorum Imperator Alexander, non modò Argyraſpides, ſed & Chryſaſpides fecit, teſte Lampridio. Etiam apud Athenienſes ab Iphicrate duce milites Iphicratenſes clari fuerunt, vt auctor eſt Æmilius Probus. Ab eadem origine eſſe puto, Honorianos, Theodoſianos, Conſtantianos, Gratianenſes, Valentinianenſes, &c. in Notitia vtriuſque imperij.

Neque

Neque inibi ſubſtitit κενοδοξία, iila Principum. Romæ enim, & Viennæ etiam portas à prædictis Diocletiano, & Maximiano Iouias & Herculias, etiam populos Galliæ Iouios, atque Herculios nominatos, ſcribit idem Pomponius Lætus. Commodus Antoninus eò temeritatis, ſeu potiùs ineptiæ, peruenit; vt populum Romanum, Cõmodianum; Vrbem, Commodianam iuſſerit appellari, teſte Dione, & Lampridio. Sed de hac re alibi loco commodiore.

Portæ ciuitatum à Cæſaribus cognominatæ.

Etiam populi.

AD CAPVT XVIII.

SED etiam à ſtipendiariis militibus.] Conſenſu Veterum codicum M. S. N. H. R. B. emendo *ſtipendioſis militibus*. Stipendiarij dicebantur, qui ſtipendia pendebant, non qui merebant. Liuius lib. 3. *Miſſis circa ſtipendiarias ciuitates exactoribus, ſtipendij ſpem propinquam facere.* Varro: *Milites ſtipendiarij ideò, quòd eam ſtipem pendebant. ab eo Ennius ſcribit: Pœni ſtipendia pendunt.* eo loco, pro *milites*, Turnebus *multi* reponendum, vel *militis* ſentiebat. Mihi neutrum ſatis placuit, & ab eo tempore quo Varronem legi, proximè ductum litterarum, ſuſpicatus fui *limiteis* ſcribendum. de quibus limitibus multa in l. 2. C. de præfec. Prætorio Africæ. Redeo vnde abieram. Stipendioſos accipio, pro veteranis, quaſi qui multa ſtipendia fecerint, meruerint: Veteres & eruditos milites vocat hic ſcriptor, lib 2. cap. 23. ibique in re ſimili iunioribus opponit. Tum etiam ex Grammaticorum ſententia obtinuit in *oſus* finita copiam, abundantiam ſignificare. Sic Varro à pecunia, pecunioſus format, 7. de Ling. Latin. & Nigidius Figulus lib. 11. Cõmentariorum Grammaticorum *vinoſus, mulieroſus, religioſus, nummoſus* formari ſenſit. Videndus Gellius lib. 4. cap. 9.

Emendatus Vegetij locus.

Varronis lectio vulgata ſuſpecta de mendo.

Stipendioſi qui.

Nomina, in oſus abundantiam deſignant.

Salitio equorum diſtrictè eſt ſemper exacta.] Monui in optimis libris ſcribi *exercenda*. in libro M. τὸ *diſtrictè* deſidero. id an rectè, alij iudicent. Cicero Q. fratri, *Sic enim habeto, me nunquam à cauſis & indiciis diſtrictiorem fuiſſe, atque id anni tempore*: lib. 2. epiſtola 15.

Super quos iuniores primò inermes, dum conſuetudine proficerent.] In duobus mſs. *quos ſupra*. Inde in M. deſidero totum hoc membrum, *dum conſuetudine proficerent.* pro quo in quatuor exemplaribus ſcriptis erat *dum conſuetudo proficeret.*

De gloſſemate mihi ſuſpectus Vegetius.

Demum

Correctus Vegetius.
Equites primò inermes, poſt armati exercebãtur.
Itidem pedites.

Demum armati cogebantur aſcendere.] Optimi codices malebant, *deinde armati.* Quod in ſalitione equorum præcipitur, primò inermes equites, inde armatos, etiam gladios, vel contos manibus tenentes, ad inſiliendum deſiliendumque adſuefaciendos; item pedites in ambulatione, decurſionibus, primò ſine pondere, poſtea armis, etiam ſarcinis fuere grauati; lib. 2. cap. 23. Similiter equites non ſolùm in planis, ſed etiam in abruptis, & foſſarum hiatu difficillimis ſemitis, ſe & equos ſuos exercere iuſſi: lib. 3. c. 2.

Deſultores qui fuerint.

Et inſilire, & deſilire.] Deſultores Liuio & aliis dicti, qui alterum equum attrahunt, in quem celeriter tranſilire, vbi res poſtulat, poſſint. Videndus eſt Feſtus in *paribus*; & Alexander Neapolitanus lib. 6. Genialium cap. 22.

Eſcendere, pro aſcendere.

Vt in tumultu prœlij ſine mora aſcenderent.] Erat in vno V. *condeſcenderent ſine mora.* fortean id ab illorum ingenio, qui in membranis repererant *eſcenderent*: nec ſciebant quid eo facerent, quod valet *aſcenderent*, teſte vetuſtiſſimo Grammatico Cornelio Frontone, cui etiam adſentit Palmerius noſter in ſuis Spicilegiis; adductis, imò perſanatis, aliquot locis Salluſtianis.

AD CAPVT XIX.

Baiuli qui.
Baiulare qui dicuntur.

PONDVS quoque baiulare.] Qui vecturas onerum ſuo corpore faciunt lucri cauſſa, baiuli appellati. Græci *βαστάζοντας* appellabant, teſte Gellio lib. 5. cap. 3. Baiulare dicuntur, qui corpore proprio ferunt. eam enim propriam illi verbo ſignificationem tribuere voluit Nonius Marcellus, cùm ex Plauti Aſinaria hunc verſum laudauit:

Ego baiulabo; tu, vt decet dominum, ante me ito inanis.

Ferri quæ dicuntur:
Quæ portari.

Et diſertè Caius lib. 3. ad legem XII. tabularum, *Ferri propriè dicimus, quæ quis ſuo corpore baiulat; portari ea, quæ quis iumento ſecum ducit; agi, ea quæ animalia ſunt*; l. ferri ff. de verborum ſignificationibus. Hinc patet impropriè Flauium noſtrum dixiſſe ſuprà ca. 3. *portare pondus*: & lib. 2. cap. 23. *portare onera.* quibus locis idem exercitium militare attingit. Diligenter

Tyrones in gymnaſiis laminis ferendis exercebantur.

autem iuuenes in Gymnaſiis, ferro, plumbo laminiſque ferendis exercitatos, etiam dum ſaltu certarent, multis teſtimoniis confirmauit diligentiſſimus huiuſmodi exercitationum inueſtigator, illuſtrator, Hieronymus Mercurialis, lib. 2. De arte Gymnaſtica cap. 11. propoſitâ ibidem in

gratiam

gratiam eorum, qui his ſtudiis capiuntur, vetuſtæ tabulæ picturâ. Fuit etiam in vſu,& gymnaſticas inter exercitationes, Pyrrhicha ſeu armata ſaltatio (Enopliam ſunt qui vocârint) à qua Pyrrhichiarij, ſeu Pyrrhicharij in l. aut damnũ, ff. de pœnis. De militari armata ſaltatione, quam à Pyrrho inuẽtore nominatam putant, adeundi Plato 3. De legib. Lucian. in Dialogo de gymnaſiis, Strabo, Spartianus in Hadriano, Plin. lib. 7. cap. 56. Hieronymus Mercurialis, Guliel. Budæus ad l. athletas, ff. de iis, qui notantur infamia.

Saltatio armata. Pyrrhichiarij. Armata ſaltatio a Pyrrho nomen accepit.

Neceſſitas imminet annonam pariter & arma portandi.] Vtrumque onus ſubeundum militibus fuit in expeditionibus arduis. ſed Ciceronem audi: *Noſtri exercitus vnde nomen habeant, vides. deinde qui labor, quantus agminis, ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid ad vſum velint, ferre vallum. nam ſcutum, gladium, galeam in onere noſtri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus; arma, etiam membra milites eſſe ducunt. quæ quidem ita geruntur aptè, vt ſi vſus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare poſſint*; Tuſcul. 2. Si quis verò Ciceroni, quaſi in ſcholis Philoſophicis hac de re diſputanti, fidem derogare auſit; aliud teſtimonium ex ipſa Hiſtoria accipiat. Ammianus libro Hiſtoriarum 17. *Tutum*, inquit, *ex annona decem & ſeptem dierũ; quam in expeditionem pergens vehebat cervicibus miles.* Quàm velim hæc perpendere ductores & præfectos noſtrorum militum; dum patiuntur ſuos non ſolùm ſarcinas grauiores, quàm pro vſu militaris hominis, verùm mũdum neſcio quem, etiam meretrices, quocunque locorũ circumuehere! Cui rei ſimul vt portas egreſſi ſunt, videas eos agricolis plauſtra, currus, ſcaphas, aliaque imperare, non quaſi in patria hæc, ſed in media Turcia facerent.

Milites ſæpe arma, & Annonam portare coacti: Iidem & vallum tulerunt. Annonam dierũ XVII milites ferunt. Moleſtiæ noſtrorum militum.

Vergilio ipſo teſte cognoſcimus.] In S. N. & Suſ. erat *cognouimus*: in M. *cognoſci poteſt*. qui idem codex totum illud orationis membrum, *ſi vſus acceſſerit*, quod paulo antè alij præmittunt, non agnoſcit.

Gloſſema puto Vegetium occupaſſe.

AD CAPVT XX.

PEDITES tamen conſtat eſſe nudatos.] Obſeruaui particulam *tamen*, in optimis pleriſque codicibus abeſſe, neque inſolentem eſſe locutionem. Præceſſit quidem coniunctio *licet*; ſed illa (vt & alia eiuſdem ſynonyma, *ſi*, *etſi*, *etiamſi*, *quanquam*, *quamuis*) abſolutè, & ſine ſequela frequenter

Tentata aliquot leges C. de vſuris

vſurpata confirmare poſſim. ſed quia res non tanti videtur, vno aut altero contentus ero: l. 1. C. de vſuris, ita hodie vulgatur: *Si interrogatione præcedente promiſſio vſurarum rectè facta probetur: licet inſtrumēto conſcripta non ſit, tamen optimo iure debentur.* Sed in hoc capite *τὸ tamen* à liberalitate ineptorū profectū eſſe, quiq. benigni voluerunt eſſe de ſuo, ſolæ mēbranæ Colonienſes cōuincunt: eandemq. particulam eiiciunt eædem membranæ in l. quamuis; & l. quamuis Baſſa C. eodem tit. ſed aliorum membranis ibidem adſtipulantibus.

Gratiani tempore arma Rom. mutarunt.

Vſque ad tempus D. Gratiani.] Notat Vegetius ab Vrbe condita ad Gratianum vſque Principem, cataphractis & galeis munitos fuiſſe Romanorum pedites. verùm exinde negligentia interueniente, ac ceſſante campeſtri exercitatione, grauia hæc arma viſa, atque depoſita, nullo rei Romanæ bono. Hiſtoriam illorum temporum conſului, ibique Gratianum hunc intellexi exercitu Romano prorſus neglecto, paucos Alanos, quos ingenti auro ad ſe tranſtulerat, veteri ac Romano militi antetuliſſe, adeoque Barbarorum comitatu, & propè amicitia, captum, vt ſæpe habitu illorum iter fecerit. inde in tantum ab eo auerſos ſuorum animos, vt paulò pòſt interfecerint. Paulus Diaconus libro Hiſtoriarum 12. & Epitomæ Victoris. Similis etiam negligentia in Valente Gratiani patruo, qui eodem tempore Orienti præerat. Hic Gothos Danubium tranſeuntes, ſine vlla fœderis pactione, non ſuſcepit modò, ſed paratum ſibi exiſtimans firmiſſimum contra quoſuis hoſtes præſidium, ſic amplexus eſt; vt milites ſuos neglexerit ac deſpexerit. ceterùm Gothi ſe iis finibus non tenuēre: contra quos Valens infeliciter aliquoties pugnauit, & ad extremum ex prœlio fugiens, ab iiſdem concrematus eſt: teſtis Ammianus, Diaconus, Victor, Sozomenus lib. 6. capite vlt. Socrates lib. 4. cap. vlt.

Gratianus Romanos milites neglexit. *Alanos ſuſcepit.* *A ſuis interficitur.* *Valens ſuis neglectis, Gothos amplectitur:* *A Gothis aliquoties ſuperatus* *Ab iiſdem combuſtus eſt.*

Quid cataphracta. *Cataphracti vnde dicti.* *Cataphracti pedites, & equites.*

Et cataphractis, & galeis muniebatur.] Cataphracta, ſiue *καταφράκτη*, lorica; eſt thorax militaris, ſeu pectorale munimen: & inde cataphracti equites. nomina apud Græcos nata à *φράττω*, quod ipſis ſonat, *munio*. Etiam cataphracti pedites, pro loricatis Liuio dicti lib. 37. ſed his pectus ſolum cataphracta fuiſſe munitum volunt: equitibus verò corpus totum, & præterea ipſos equos; quod infra oſtendemus.

Quæ

Quæ rarò vtique milites induebant.] Abeſt particula *vtique* in M.C.H. Suſianus codex vnus legebat: *Quæ rarò vtique milites induebantur*. forteàn *vtrique milites induebantur* legi poſſit: cùm enim grauia arma exiſtimata dicat, propter exercitationem campeſtrem omiſſam; cur non & equites hic vnà cum peditibus complectamur, cauſſam nullam video; nihil tamen muto.

Itaque ab imperatore poſtulant primò cataphractas, deinde caſſides deponere.] Conuenit, fateor, illud *caſſides deponere*, cum verbo *poſtulant*: pro quo in aliis erat *poſtulatum*; in aliis *poſtulabatur*: & per libros VV. liceret, nullum hîc verbum facerem, nullam controuerſiam verbo *deponendi* Latiniſſimo mouerem. In membranis H. *caſſides ſede ponere*; in M. *ſedem refundere*; in S. & N. *ſe debere fundere*: in duobus Suſij *ſe debere refundere*. quæ varietas haud dubiè, non de nihilo eſt. Arma Romanorum erant ex ære pleraque, quæ ob id fuſa dicere quis poſſit. Liuius de prima claſſe: *Arma*, inquit, *his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica; omnia ex ære*. Multa quoque in eam ſententiam ex Vergilio & Seruio adferre non ſit difficile. clauos item æreos in conſtructione nauium auctor noſter commendauit. Roſtra item in nauibus ærea fuiſſe; & priùs æris, quàm ferri cognitum vſum, doceo apud eundem hunc auctorem lib. 4. Videant tamen doctiores ánne *refundendi* verbo, pro, *reſtituendi*, *reddendi* Flauius vſus ſit. quo modo *refundere nummos*, *refundere ſumptus*, boni ſcriptores ſæpe dixerunt. Obſeruaui autem Principes Romanos, cùm pro dignitate, & gradu annonarias ſpecies militibus adſignarent, arma quoque inter alia adſcripſiſſe, quorum aliqua ſibi ſeruarent, aliqua reſtituerent ac refunderent. Sic apud Trebellium Pollionem in D. Claudio notitia eſt, in epiſtola ſacra Imperatoris Valentiniani, qua ipſi Claudio tanquam tribuno Martiæ legionis quintæ, poſt annonarias ſpecies, hæc iubet dari. Verba ipſius Trebellij adſcribo: *Torquem libralem vnum, caſſidem inauratam vnam, ſcuta chryſographata duo, loricam vnam, quam refundat*. Ibidem paulò poſt: *Cocum, quem refundat, vnum; mulionem, quem refundat, vnum; ſubarmale vnum cum purpura; notarium, quem refundat, vnū; ſtructorem, quem refundat, vnum*. fortè melius legatur *ſtratorem*, pro *ſtructorem*. Arma autem diſtribui ſolent ex armamentariis: id quod ante me video obſeruatum ab

Arma Rom. pleraque ex ære.

Claui, & roſtra nauium ærea.

Refundere, eſt reddere, reſtituere.

Principes arma diſtribuendo cuꝛaſſe:

Et alia multa adſcripſiſſe militibus, pro ſuo cuiuſque gradu.

Tentatus Trebellij locus

Arma ex armamentariis diſtributa.

Adriano Turnebo lib. 12. Aduerſariorum cap. 6. ad quem beniuolum Lectorem remitto.

Dubitatum de Vegetij lectione.

Multitudine ſagittariorum ſæpe deleti ſunt.] Fortean *ſagittarum* ſcripſerit Vegetius. Quod autem vſui veniſſe Romanis hic traditur, vt nudati pedites; cataphractis, galeiſque depoſitis; infeliciter ſæpe cum Gothis pugnârint; id inprimis eueniſſe ſcio illo prœlio, quo Valens A. ſuperatus, & flamma hoſtili exuſtus eſt. Paulus Diaconus: *Ad primum Gothorum impetum perturbatæ ſunt Romanorum equitum turmæ, nudatóſque pedites deſeruêre, qui mox equitatu hoſtium ſepti, ac ſagittarum nubibus obruti*: lib. 12. Hiſtoriarum. Itidem Oroſius, *Nubibus (inquit) ſagittarum obrutæ.*

Romani pro lorica thoracomachũ induerunt.

Vel cataphractas, vel galeas pedeſtribus reddere.] Sed quærat nunc aliquis quid pro cataphractis, quid pro galeis milites Vegetij ætate, & deinceps geſtârint? Reſpondeo; pro lorica & cataphracta fuiſſe tunicam, quam Thoracomachum appellârunt. cuius vſum ad deſcriptionem mea mihi diligentia ſuppeditauit. Nam dum in eo ſum, vt quæ ad bellica tormenta intelligenda, explicanda faciunt, conquiram; commodùm incido in librum, cui titulus Notitia vtriuſque imperij, eique coniunctum libellum de rebus bellicis. ex quo quæ de thorachomacho ibidem tradebantur, cum beniuolo Lectore, & ſtudioſo huiuſmodi antiquitatum lubens communicabo: *Inter omnia,* inquit, *quæ aduerſum bellicum prouida poſteritatis cogitauit antiquitas, Thoracomachum quoque mira vtilitate ad leuamen corporis, armorum ponderi, & aſperitati ſubiecit. hoc enim veſtimenti genus, quod de coactili ad menſuram, & tutelam humani pectoris conficitur, de mollibus lanis timoris ſollicitudo, ſolertia magiſtra, compoſuit: vt hoc inducto primùm, lorica vel cliVanus, aut his ſimilia fragilitatem corporis, ponderis aſperitate non læderent; membra quoque veſtientis, inter armorum hiemiſque diſcrimen tali ſolatio adiuta labori ſufficiant. Sanè ne idem Thoracomachus pluuiis verberatus ingraueſcente pondere adficiat veſtientem, de Libycis bene confectis pellibus ad inſtar eiuſdem Thoracomachi faciem conueniet ſuperinducere. Hoc igitur vt diximus Thoracomacho induto, cui Græca appellatio, ex tuitione corporis nomen adſumpſit. ſoccis etiam, hoc eſt calciamentis, & ferratis ocreis indutis, ſuperpoſita galea, & ſcuto, vel gladio lateri aptato, arreptis lanceis in plenum, pedeſtrem ſubiturus pugnam, miles armabitur.* Quæ primùm inuenta veſtis ſuſtinendo aut leuando armorum ponderi, eadem poſtillà armaturæ

Thoracomachus qualis fuerit.

Thoracomachus vnde dictus.

turæ loco fuit. Itidem puto pro galeis poſtea pileos iſtos Pannonicos fuiſſe, de quibus Vegetius eodem hoc capite. Quod ad Thoracomachum, non verba præmiſſa, verùm etiam figura, quæ in eodem libello propoſita eſt, ita eueniſſe indicat; & eſt talis, qualem hîc propoſitam vides. quam bona fide, vt depictam iſtic videram, exprimendam curaui.

Thoracomachi abuſus.

Pilei Pannonici.

Legionarius thoracomacho indutus.

Eandem hanc figuram eſſe comperi, quam à Germano quodam ſuppeditatam ſibi, in ſua caſtrametatione indicauit D. Gulielmus de Choul, vir nobilis, & Chriſtianiſſimi Francorum regis Conſiliarius. Sed quia in eiuſdem caſtrametatione etiam effigies ſunt legionariorum militum, eâ armaturâ, quâ florente adhuc imperio, id eſt ſub Traiano, Hadriano, Antonino Pio, & M. Aurelio Romani induti fuerunt; placuit eaſdẽ hîc figuras proponere inſpiciẽdas.

Legionarius miles depictus ex tabula marmorea Mogontinenſi.

Legio-

Legionarius antiquus, qui eſt in Prouincia Narbonenſi.

Ex quibus figuris etiam illud obſeruabā, libera republica, ac florēte imperio, minores Romanis gladios fuiſſe, geſtatoſque à dexrra, qui declinante imperio maiores fuerunt, pendētes à ſiniſtra. qui etiam hodie gladij geſtādi mos permanet. Illi rei etſi plura teſtimonia ſuppetant; dicis cauſſa vnum tantúm recitabo ex Polybii fragmentis lib. 6. vbi ille

Libera republica, & ſub primis principibus gladium miles a dextra gerebat. Poſtea gladii maiores facti, geſtatiq; a ſiniſtra.

Veterem Romanorum armaturam proponens, poſt deſcriptionem ſcuti (ita enim apud Polyb. interpretandum θυρεόν, non *clypeum*; vt verterat Ianus Laſcaris; multis iam antè probauit Aldus Manutius Pauli filius in libro De quæſitis per epiſtolam) ad gladium tranſit in hæc verba: *Vnà cum ſcuto enſis pendet; ad dextrum femur, Hiſpanienſem vocant, anceps eſt, mucrone eximio, defertur violenter, eo quòd obeliſcus eius firmus, ſtabiliſque exiſtit.* Vide Horat. Epod. Ode 7. Dignum obſeruatu, quod apud Dionem legebam, Imperatorem Macrinũ, qui multis annis ante Vegetij æuum rei Romanæ dominus fuit, armaturam prætorianorũ militũ immutaſſe, ablatis ſquamatis Thoracibus, & ſcutis iis, quæ inſtar canalis facta fuerãt, quò eoſdẽ ad pugnã redderet expeditiores.

Qualis olim Romanorum enſis.

Imp. Macrinus arma prætorianorũ mutauit.

Thoraces ſquamatos, & magna ſcuta abſtulit.

Qui cùm arcu ſcutum tenere non poteſt, faciat?] Differt hoc loco interpunctio noſtra, à vulgatis editionibus. Sed non mea hoc opinione, ſed librorum veterum M. S. H. N. & duorum Suſianorum auctoritate effectum eſt: quorum magna pars etiam ſuaſit, vt paulò poſt ſcriberem, *quorum & capita nuda conſtant, & pectora.* vulgata lectio habebat, *quorum & capita nuda eſſe conſtat, & pectora.*

Raro meditanti arma, raro tractanti.] Nihil certius eſt, quàm à verbo *meditanti*, auellendum eſſe *arma*, annectendumque ſequentibus; ſcribendo *Rarò meditanti, rarò arma tractanti.* Plus centies enim *meditari* pro *exercere* auctor noſter eo loquendi modo poſuit. Neque ipſi ſoli ea phraſis vſitata: Paulus Diaconus, *Spiculis meditari, ſummaq; voluptatis credere deſtinata ferire*; lib. 12. Hiſtor. extremo. Sed alios teſtes ex Latio medio, & ipſo foro Romano potiùs citemus. Cicero: *Multi naturæ vitium meditatione, & exercitatione ſuſtulerunt*; lib. 2. De diuinatione. Plautus Moſtel. *exercent ſeſe ad curſuram.* Idem Sticho, ſc. Mercurius: *Simulq; ad curſurãm meditabor me.* Virgil. *Agreſtem tenui meditabor arundine muſam.*

Meditari pro exercere.

Meditatio eadẽ notione.

Et (quod eſt grauius, & turpius) aut capi, aut certè fuga rempublicam prodere.] Libris pleriſque incognitum eſt illud comma, *& turpius.* De cætero in Suſiano legitur, *aut capi, aut certè fugere, & rempub. prodere.* Clariùs in M. *aut certè capi, aut fugere, aut rempublicam prodere.* quanquam tolerabilis ſit atque vſitata bonis ſcriptoribus, Liuio inprimis prior illa lectio; tamen ab hac membro vno, & reipſa (vt mea opinio eſt) ſuperatur. quòd nimirum milites non ſatis

muniti;

muniti; vi,& virtute hoſtium,aut capiuntur,aut in fugam aguntur;aut vltro,& ſua ſponte ad hoſtes tranſeunt.illa ad militum ignominiam pertinent. Tertium hoc, omnium maximè periculoſum Reipub. vt quæ poſtillà vim paſſura eſt,ab iis manibus,quas ipſamet armauit. Qui iudicaturus eſt de hac noſtra opinione,quam in medio poſitā relinquimus; videat hæc Vegetij verba lib.3. cap.9. *Tunc fracti labore & tædio,plurimi deſerunt,aliquanti produnt,aliquanti ſe tradunt.*

Milites ad hoſte tranſeuntes, plus nocent, quàm qui fugiunt.

Apud antiquos Murus dicebatur pedeſtris exercitus.] *Murus,qui muniendi cauſſa manu parabatur, & quo ſepiebant oppidum:* Varro lib.4. De lingua Latina. Tractum autem id nomen,per metaphoram, ad exercitus inſtructionem, non vno loco. Ammianus lib. 16. *Steterunt veſtigiis fixis, antepilanis, haſtatisq́;, & ordinum primis veluti inſolubili muro fundatis.* Item Lucanus:

Murus vnde dictus.

Grauis armatura in acie pro muro.

——— *Parthoq́; ſequenti*

Murus erit quodcunque poteſt obſtare ſagitta.

Vegetius lib.2. cap.17. *excipiebat autem prælium grauis armatura,quæ tanquam murus (vt ita dicam) ferreus ſtabat.* Iterum lib.3. cap.14. *Hi enim ad vicem muri, nec cedere, nec ſequi.* Tractum etiam id vocabuli ab aliis auctoribus aliò. Horatius: —*hic murus aheneus eſto.* Cic. in Verrē: *Ad omnes enim eos impetus,quaſi murus quidam,boni Imperatoris nomen opponitur.*

Niſi quòd pilatæ legiones.] Dictæ legiones pilatæ, vt alibi pilati milites,à pilis:ſic cetrati apud Cæſarem, & alios, à cetris; Peltati à peltis;ſcutati à ſcutis; funditores à fundis; tragularij à tragulis:ſagittarij à ſagittis; cataphracti à cataphractis,&c. Neque ab armis & telis ſolùm, verùm etiam à legionibus (quæ ipſæ à numero nomen adeptæ) nomina milites ſortiti ſunt. hinc Primani, Secundani, Quintani, Decimani, Vndeuigeſimani, Vigeſimani, &c. frequentes apud Tacitū,Suetoniū,& ălios Hiſtoricos. De quibus Crinitus lib. vndecimo De honeſta diſciplina,cap 10. Aliud quoque in legionibus denominandis placuit,cùm ex habitu vel ob varios euentus, aut inſignem virtutem nomen iiſdem inditum. Eo exemplo Alauda, quam Cæſar dictator in Gallia,ab aue Alauda (galeritam olim nominabant, à pluma eminente in capite) inſtituit. Huius legionis mentio eſt apud Cic. ad Atticum, & Plinium in Naturali hiſtoria. Item in veteri lapide: C. SALLIO. MATERN.

Pilatis militibus vnde nomē. Vnde Peltatis, cetratis, ſcutatis, ſagittariis, &c.

Legionibus nomen à numero.

Legionibus nomen ex variis cauſis datum.

BVCINATORI. LEG. V. ALAVDÆ,&c. Ab euentu legio Fulminatrix vocari cœpit, M. Aurelij tempore, Diaconus lib. 10. Virtute ſua aliæ nomen paraſſe videntur, legio Rapax: Fidelis: Pia: Adiutrix: 1. Flauia pacis: 11. Flauia virtutis: 111. Flauia ſalutis, &c. De quibus paſſim in Hiſtoriis, lapidibus, & conſtitutionibus quoque Principum. Etiam à Diis cognominatæ videntur. Legionis quintæ Martiæ meminit Cic. in Philipp. & Trebellius in Claudio: Legionis primæ Mineruiæ Spartianus in Hadriano. Sed videamus potiùs legionum cognomina ex lapide veteri, qui Romæ in Capitolij area conſpicitur.

Legiones nomen Deorum quoque habuerunt.

NOMINA. LEG.

II. AVGVSTA.	II. ADIVTRIX.	IIII. SCYTHICA.
VI. VICTRIX.	IIII. FLAVIA.	XVI. FLAVIA.
XX. VICTRIX.	VII. CLAVDIA.	VI. FERRATENSIS.
VIII. AVGVSTA.	I. ITALICA.	X. FRETENSIS.
XXII. PRIMIGENIA.	V. MACEDONICA.	III. CYRENENSIS.
I. MINERVIA.	XI. CLAVDIA.	II. TRAIANA.
XXX. VLPIA.	XIII. GEMINA.	III. AVGVSTA.
I. ADIVTRIX.	XII. FVLMINATRIX.	VII. GEMINA.
X. GEMINA.	XV. APOLLINEA.	II. ITALICA.
XIIII. GEMINA.	III. GALLICANA.	XIII. PARTHICA.
I. PARTHICA.	II. PARTHICA.	

Pilani, triarij dicti.

Ad pilanos vt tandem ſermo redeat, vnde cœperamus; memini etiam ſolis triariis id nomen peculiare fuiſſe: Ouid. 3. Faſtorum:

——— haſtatos inſtituítque decem
Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat.

Diſertè & manifeſtiùs Varro: *Pilani Triarij quoque dicti*, lib. 4. De lingua Latina. Et inde Principes, ſimulque haſtati omnes vno ſæpe nomine antepilani vocati, quòd ante triarios eſſent. etſi illorum ordo non ſemper idem fuerit, vt mox audies. Liuius lib. 8. *Rorarij percurrebant inter antepilanos, addebantq; vires haſtatis, atque principibus.*

Antepilani qui.

In prima acie pugnantes principes.] Vegetius, & hîc, & lib. 2. cap. 2. octauo, & cap. decimoquinto; rurſum lib. 3. cap. 12. & cap. 13. Principes in prima acie conſtituit, haſtatos in ſecunda: quod aliter libera republica obſeruatum :

Haſtatis, & principibus diuerſis temporibus, diuerſus locus in acie.

quod

quod ex Ouidij loco, quem præmiſimus, & Appiano de bellis Punicis conſtat. ſed vt clarum fiat lectori, Liuiũ adhibeo: *Romani*, inquit, *mediam aciem, Latini cornua tenuerunt. haſtatorum prima ſigna, deinde principum erant*, *Triarij poſtremos claudebant*. lib. 47. Itidem apud eundem ſcriptorem ordines hi conlocati lib. 8. & eodem modo apud Polybium in caſtrametatione; quem vide. Neq. ego hîc primus controuerſiam moueo. Nam olim inter ſcriptores non ſatis hac de re conueniſſe oſtendit Donatus in Eunuchum Terentij: *Poſt principia*, inquit, *militare dictum eſt, & ambigunt an in extremo agmine hic locus ſit, an in medio*. In cauſſa eſt res militaris commutata, ſub Principibus Romanis. Neque ſolâ hac parte, ea variauit. ſed nos Vegetium ſequimur, quem interpretandum ſuſcepimus. Scio pluribus locis, in armatura militum præſertim, diſſentire huius præcepta à Liuianis, & aliorum Hiſtoriis. ſed illa omnia ita exactè perſequi, non eſt mei inſtituti, neque huius loci.

Triariis locus poſtremus attributus.

Poſt principia.

Sed triarij genibus poſitis ſolent intra ſcuta ſubſidere.] Aliis libris, *inter ſcuta ſubſiſtere*, probabatur. abſit, vt hoc homini ſano perſuadeăt. ſcutorũ longitudo pedũ quatuor, latitudo curuæ ſuperficiei pedũ duorũ ſemis, ſcriptore Polybio tradita eſt. intra hæc ſcuta quàm commodum fuerit militi, genibus poſitis, aut altero tantum flexo ſubſidere; & inde cõſurgendi, ineundæq. pugnæ ſignũ expectare, nemini dubiũ eſt. Vide quæ dicturi ſumus hac de re, lib. 2. cap. 16.

Scutorum longitudo, latitudo.

A quibus conſtat ſæpe factam eſſe victoriam.] Libri optimi præpoſitionem non admittebant. de re ipſa Liuius lib. 8. *Vbi Triarij*, inquit, *conſurrexerant integri, refulgentibus armis; noua ex improuiſo exorta acies, receptis in interualla ordinum antepilanis, clamore ſublato, principia Latinorum perturbant.*

Triarij conſurgentes ad pugnã, antepilanos omnes intra ſuos ordines recipiebant.

Erant autem apud veteres, inter pedites, qui dicebantur leuis armaturæ.] In exemplaribus ſcriptis, legas, *erant tamen*. Quos autem ferentarios, funditores, hîc appellat Vegetius, eoſdem rorarios alij vocârunt. Varro lib. 3. De vita populi Romani: *Rorarij appellati, quòd imbribus, ferè primum rorare incipiat*. Iterum idem lib. ſexto De lingua Latina: *Rorarij dicti à rore, qui bellum committebant antè, ideo, quòd antè rorat, quam pluit*. Feſtus: *Rorarios milites vocabant, qui leui armatura primi prælium committebant, quòd vt ante imbrem ferè rorare ſolet, ſic illi ante grauem armaturam, quòd prodibant, rorarij dicti*. Inter hos Vegetius

Rorarij qui: Quomodo pugnarent.

Leuis armatura tota quomodo pugnaret.

getius alibi recenſet, *ferentarios, armaturas, exculcatores, ſagittarios, funditores, & tragularios*: qui ante aciem procedentes aduerſarios prouocabant; quos, ſi fugare poterant, ſequebantur; ſi eorum virtute reprimebantur, recipiebant ſe ad ſuos, id eſt poſt principes, & haſtatos. vide Vegetium lib. 2. cap. 15. & 17.

Principia, pro principibus. Principia, pro ordine principum.

Inter principia legionum recipi ſolebant.] Principia interdum ipſos principes, ſeu principales milites ſignificabant, vt alibi probabo: interdum ipſum ordinem principalium, vt hîc apud Vegetium noſtrũ, apud Liuiũ, Tacitum, & Salluſtium, innumeris locis: & ita Terentianus ille:

—— hic ego ero poſt principia, inde omnibus ſignum dabo.

Principia locus in caſtris.

Principia etiam dicebantur in caſtris vbi ius reddebatur. Probus in Eumene, l. officium ff. de re militari; l. prima C. de veteranis. Florus lib. 3. cap. 3. Tacitus primo Hiſtoriarum: Liuius, *Fugatis*, inquit, *ex principiis ac paulò poſt è caſtris tribunis*. lib. 38. Iterum ibidem, *& iura reddere in principiis ſinebant*.

Galea pellibus induta.

Omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant.] Ex pellibus hi pilei, & æquè omnibus gregariis vſui; vt ex auctore noſtro hîc diſcere licet: eo fine, quò ne grauis galea videretur his, qui iſtiuſmodi pileos in capite geſtare conſueti eſſent. Illud etiam Romanæ militiæ fuit, vt milites galea ſimplici vterentur, cui lupi pellẽ aut aliud huiuſmodi imponerent, quod integumentum pariter inſigneque eſſet, vt in prælio ignauiter, aut ſtrenuè ſe gerẽtes faciliùs agnoſcerentur, teſte Polybio. Ad ſolos ſigniferos hoc trahit Vegetius libro ſecundo, cap. 16. vbi hac de re etiam dicturus ſum. Alij aliis rebus in galeâ vſi, vel ad horrorem, vel ad ornatum. De quibus multa apud Alexandrũ ab Alexandro, lib. 1. Genialium, cap. vigeſimo. Etiam pinnæ adhibitæ; quod alibi doceo. Etiam hiantium animalium formæ ſuperpoſitæ galeis. Virgil. 7. Æn. extremo:

Alia quoque galeis adhibita horroris cauſſa.

Ut animalia hiantia.

Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſuprà eſt.
Cui triplici crinita iuba, galea alta Chimæram
Suſtinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.

Plumæ in galeis.

In quem Virgilij locũ vidẽdus Adrianus Turnebus lib. 28. Aduerſ. cap. 16. Plutarchus in Mario galeas equitum Cimbrorum, & plumis, & horrendis hiantium animalium formis inſignes deſcribit. E re militari haud dubiè mos, quo

etiamnum

etiamnum hodie inſignia familiarũ exornata atq. diſtincta videmus, cùm galeis inſidẽt leones, lupi, cerui, canes, aquilæ, vultures, dracones, & aliarum beſtiarum ſiue capita, ſiue cornua, ſiue pedes, quæ (quaſi minùs Chriſtiana ſint) improbaſſe ſcio virũ multæ lectionis, & magni iudicij Ioannem Ludouicum Viuem in ſuis Symbolis. Originem moris tam antiqui (cognitus enim antè, quàm ſciretur, qui Chriſtiani eſſent) ſpero me nunc primùm inueniſſe. Ab Ægyptiis enim deſcendiſſe obſeruaui, apud Diodorum Siculum, lib.2; vbi ille Reges eorum, caput leonis, tauri, aut draconis principatus inſigne, capite geſtaſſe ſcribit. Ab Ægyptiis porrò mutuatos hoc Græcos, & ab his Romanos, vt multa alia quæ ad diſciplinam militarem pertinebant, magnam mihi veriſimilitudinẽ habere videtur. Præſertim quòd Lacedæmoniis galeæ inuentionem videam tribui à Plinio, lib.7.cap.56. Reliquum eſt, vt de criſtarum in galeis prima inuentione dicatur. Primi Cares galeis criſtas illigaſſe, itemque in ſcutis ſimulacra finxiſſe, iidemque lora adiunxiſſe ſcribit Herodotus lib. primo. Ocreas, & criſtas quoque Cares inueniſſe Plinius teſtatur lib.7.cap.56.

Inſignia familiarum etiam galea ornatus hodie diſtinguit. A diſciplina militari ille ritus.

Mos ornandi galeas deriuatus ab Aegyptiis.

Romani multa à Græcis, in diſciplina belli ſumſerunt; illi ab Aegyptiis. Lacedæmonij galeam inuenerunt.

Cares galeæ criſtas primi adhibuerunt. Item ſimulacra in ſcutis.

Pila vocabantur.] Liuio libro nono: *Pilum haud paulò quàm haſta vehementius ictu, miſſuq; telum.* Appianus De bellis Gallicis, pilum deſcribit telũ iaculo diſſimile, videlicet haſtile quadrangulum, præfixo ferro quadrangulo, paris longitudinis, cætera molli, præter cuſpidem. Cuius definitio conuenire potiùs videtur veruto: cui Polybius trium cubitorum longitudinem tribuit. Vegetius ferrum pili nouem vnciarum tantùm, ſiue pedale, ac trigonum fuiſſe docet. ipſum haſtile quantum fuerit, non indicat quidem hoc loco, ſed tradit lib.2.cap.15. & diſci ex Polybio poteſt. is in ſuo fragmento lib.6. De caſtrametatione: Pili, inquit, *telum lignum habet longitudine plerumque bicubitale, craſſitudine digitali, ſpiculum vnius ſpithamæ, palmi inquam maioris, eò vſque attenuatum, & acutum, vt mox primum poſt iactum neceſſariò flectatur, ſitq; inhabile ad remittendum. alioqui commune fieret telum.*

Pili elegans deſcriptio.

Quæ in ſcuto fixa non poſſent abſcindi.] Leguntur hæc aliter in M.S.N.H. & tribus Suſij ſcriptis codicibus; hoc modo: *quod in ſcutum fixum non poſſit abſcindi; & loricam ſcienter, ac fortiter directam facilè perrumpit.* quæ lectio conuenit ipſi ferro quod pilo præfixum eſt, non haſtili, aut toti pilo.

Bebra ignota tela.

Quas Bebras vocāt.] In lib. N. *bebyas*, in H. *brebras*, in Suſ. *brebas*, appellari video. Neq; ſcio quid ſequendũ; nam id teli genus, ſi fatear me ignorare, nõ puto mihi vitio verſum iri.

Minora ſpicula dextro pede in antè poſito eiiciebantur: maiora, præpoſito ſiniſtro.
Pila eadem quæ ſpicula.

Ita enim vibrandis ſpiculis vehementior ictus eſt.] Spicula hæc maiora procul dubio, quàm pila. hæc dextro pede in antè collocato, illa præpoſito ſiniſtro ad maiorem impetum eiicienda præcipit. Mireris tamen & meritò, quæ pila hîc vocet Vegetius, ſuo æuo peculiari nomine ſpicula dicta; lib. 2. cap. 15.

Superlatiuus, pro comparatiuo.
Priſcianus ad confirmationem ſuæ opinionis Vegetij teſtimonium producit.

Vt & latera eorum ſubducantur ab hoſtibus.] Codex M. & N. *Vt latera eorum.* Ceterùm Priſcianus Grammaticus, monſtraturus ſuperlatiuum, pro comparatiuo à bonis ſcriptoribus prolatum, poſt iuriſconſultorum teſtimonia, etiam auctoris noſtri hunc laudat locum libro 3. ad hunc modum: *Vegetius Renatus rei militaris libro primo: Sed latera eorum ſubducantur ab hoſtibus, ne poſſint vulnus accipere, & proximior dextra ſit, quæ poſſit plagam inferre.*

Inſtruendos, ac protegendos omni arte pugnandi; quocunque genere armorum.] Membranæ Suſij malebant, *quocunque armorum antiquorum genere.* quò etiam accedere video M. & H. in quibus reperiebam *inſtruendos ac protegendos omni antiquorum genere.* etſi minimè illis credam, tam conciſè illa ab auctore noſtro ſcripta fuiſſe. nam magni apud me aliorum librorum conſenſus, tum ipſa ratio, quæ ad *inſtruendi* verbum, *pugnandi artem*, ad *protegendum antiqua arma* & veterum armaturam referenda indicat. Vegetius hoc eodem cap. *Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum ferre non poſſunt, &c.*

AD CAPVT XXI.

Vegetius de coniectura leuiter correctus.

Non ſolum autẽ confidentes ſine caſtris iſta patiuntur.] Admiratus ſum pertinacem librorum omnium conſenſum in verbum *confidentes*. magnum tamen pignus dederim *conſidentes* à Vegetio fuiſſe ſcriptum. Frequens locutio iſta Hiſtoriographis, & in promptu apud eundẽ hunc ſcriptorem, lib. 3. cap. 8. *Incautum eſt*, inquit, *plerumq; diſcriminis, exercitum paſſim ſine aliqua munitione conſidere.*

Iterum correctus.

Et more animalium multi cadunt.] Magis quadrabit ſententiæ Vegetij, quod & hoc loco de coniectura reponimus, *iuuſti*. Liuius de L. Succio, qui Decem-virorũ fraude, à mili-

à militibus in itinere occiſus fuit: *haud inultum interfecêre.nam circa repugnantem aliquot inſidiatores cecidère : cùm ipſe ſe pravalidus, pari viribus animo,circumuentus,tutaretur.* Florus: *ne inulti perirent, ſanguine Senatus ſibi parentabant*, lib.3. cap.22. Itidem & ipſe Poëta 2.Æn.

—— *Nunquam omnes hodie moriemur inulti.*

AD CAPVT XXII.

ETSI diutius commorandum ſit.] Caſtra quidam triplicia faciunt:Temporanea, id eſt momentis mutabilia: aut ſtataria, quibus hoſtem, dum ſe in munito loco continuerit,occupare inſtituas:aut ſuſtentoria, quibus vrgentem, &laceſſentem hoſtem ſuſtineas. de quibus multa lib.5.cap.decimo & ſequenti, Leo Baptiſta. *Caſtra triplicia faciunt.*

Loci ſalubritas elegatur.] Quæ fuerit ratio antiquorum in exploranda loci ſalubritate antè,quàm ſtatiua conſtituerent, doceo ad caput ſecundum libri tertij. *Loci ſalubritas qui exploretur.*

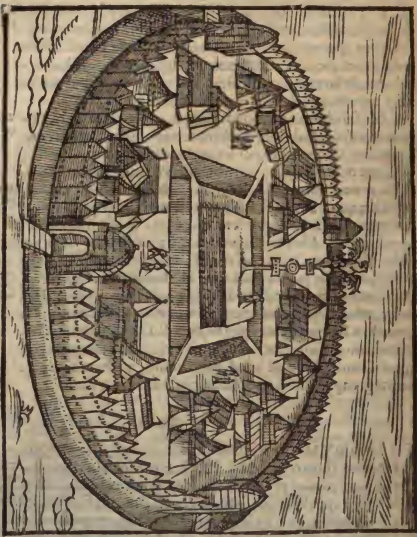
Cauendum etiam, ne mons ſit vicinus altior.] In S. & N. *ne mons vicinus ſit,aut altior.* in membranis Suſij,*vicinior, aut altior*; quod amplector. Eam lectionem atque interpunctionem non improbabit ſcio, qui verba Vegetij adhibuerit ex cap. 8. libri tertij; vbi inquit: *In metandis caſtris non ſufficit locum bonum legere, niſi talis ſit, vt alter eo non poßit melior inueniri:ne vtilior prætermiſſus à nobis, & ab aduerſariis occupatus adportet incommodum*. Idē dicto lib.cap.13.*Primum auxilium captes ex loco,qui tanto vtilior iudicatur,quanto ſuperior fuerit occupatus.* De tumulo à Samnitibus neglecto,& à P.Decio,tribuno Romanorum militum, occupato, memorabile ſtratagema eſt apud Liuium lib.7.& apud Frontinum; quem vide lib.1. Strateg. cap.5.num.14.& lib.4.cap.5.numero nono. *Iterum emendatus Vegetius.* *Altißimus locus caſtris ponendis tutißimus.*

AD CAPVT XXIII.

INTERDVM autem quadrata,interdum trigona,interdum ſemirotunda.] Triplicem formam muniendorum caſtrorum propoſitam vides. ſemirotundam illam oblongam appellat lib.3.cap.8. vbi & alterum formæ genus, rotundum, quarto loco recenſet. Figura quæque vt perfectior,ita capacior creditur. ob id circulari opus eſt,ſi exiguas copias tuas videri velis:quadrata,ſi magnas:triangulari, *Triplex caſtrorum forma. Quarto loco rotunda accedit.* *Pro oſtentatione copiarum forma caſtrorum accommodanda.*

gulari,ſi maiores. Pulchriora iudicat Vegetius illa caſtra, quibus vltra latitudinis ſpacium tertia pars longitudinis additur. De quadrata videndus Polybius. Semirotunda, ſeu oblonga caſtra Galbæ fuerunt, quorum figuram ex ex Gabrielis Simeonij Florentini Obſeruationibus antiquis mutuati ſumus.

Caſtrametatio Galbæ.

Prout loci qualitas, aut neceſſitas poſtulauerit.] In mem-

membranis quibuſdam *loci quantitas*, ſed amplioris ſignificationis alterum vocabulum. Neceſſitas autem, quæ mouere nonnūquam caſtra, etiā formā mutare coëgit; aut omnino, aut pro parte; videlicet cùm accedentibus auxiliis pluribus, forum, & quæſtoriū, quibus diuerſa loca in caſtris ordinariè ſeruata, in vnum contrahebantur, repletis etiam iis ſpaciis, quæ circa prætorium vacua eſſe ſolent, teſte Polybio. Ceterùm origo rei tam neceſſariæ, tamque ſalutaris, id eſt muniendorum caſtrorum, paucis vt arbitror cognita. Primus ſub eodem vallo totum exercitum continere inſtituit Rex Epirotarum Pyrrhus. quo victo, caſtris eius potiti Romani: qui notatâ ordinatione ad hanc vſque metationem paulatim peruenerunt; teſte Frontino lib. 4. cap. primo.

Neceſſitas caſtrorum formam ſæpe mutauit.

Foro, & quæſtorio loca, in caſtris diuerſa ſtatuta.

Caſtra munire quis primus excogitârit.

Papiliones tendunt.] Quid Papiliones eſſent, iam antè docuimus. nomen illud & Gallis hodie notum, quibus dicuntur *pauillons*: Hiſpani *Pauellones* vocant. Deputantur in caſtris loca tendendis papilionibus, ſed pro gradu dignitatis legionum, & auxiliorum: equitū, & peditum, lib. 3. cap. 8.

Dracones, & ſigna conſtituunt.] Draconis ſignum à morte Pithonis ſerpentis initium ſumpſiſſe, autumant: Alexander ab Alexandro omnes milites, qui hoc ſignum ſequerentur, Draconarios appellatos fuiſſe adfirmabat Sed aliud nos docet Vegetius lib. 2. cap. 7. De hoc apud Ammianum locus eſt, qui horum ſignorum tanquam viuam imaginem ob oculos ponit. Is in deſcriptione pompæ, qua Romam ingreſſus eſt Conſtantius, de ſignis militaribus loquens: *Alios, inquit, purpureis ſubtegminibus texti circumdedêre Dracones, haſtarum aureis gemmatisq; ſummitatibus illigati. Hiatu vaſto perflatiles, & ideò velut ira perciti ſibilantes, caudarumq; volumina relinquentes in ventum.* lib. 16. Idem lib. eodem: *quo agnito per purpureum ſignum Draconis, ſummitati haſtæ longioris aptatum.*

Draconis origo in ſignis.

Draconarij qui.

Draconis deſcriptio.

Draconis ſignū purpureum.

Et ſigna conſtituunt.] Omnium primò ſigna ſuis locis in caſtra ponuntur, quia nihil venerabilius eſt eorum maieſtate militibus: Vegetius dicto cap. 8. Cœlius lib. 3. Annalium: *Omnes ſimul terram cum claſſi accedunt: nauibus atque ſcaphis egrediuntur, caſtrametati ſigna cōſtituunt*, vide Nonium Marcell. in *Metari*. Nunc vt intelligatur qui modus fuerit ſignorum conſtituendorum, ſciendum eſt tam aquilam, quàm ſigna alia haſtis fuiſſe impoſita. Vix riſum tenui, vbi minotauri,

Caſtris poſitis primo loco ſigna ſigūtur.

 lupi,

Signorum quæ fuerit figura: lupi, aliaq́ue ſigna (ab ipſo Mario olim abolita) in vexillis depicta vidi, ita edita à viro magno, quem non nomino. Haſtæ illæ inferiori parte acutæ erant, ita vt in terram facilè figerentur. *Figebantur in terram.* Quæ res vt manifeſtior ſit inſpicientibus, nummos aliquot exprimendos duxi, in quibus ſemper ea forma.

Signa legionum ex nummis M. Antonij.

Reliquarum legionum ad triginta vſque ſi videre ſigna quis volet, adeat Huberti Goltzij Cæſarem in nummis M. Antonij. vbi is homo, maioréne felicitate corraſerit, an ad viuum ea expreſſerit, diiudicare vix poſſis. Signa verò ita

ita fixa, cùm caſtra mouenda erant, quandoq. à ſigniferis conuelli non potuerunt, aut admodum ægrè. quæ res peſſimi ominis ſemper habita: vt exempla apud Liuium, Florum, Suetonium, Oroſium, & alios infinita declarauerunt.

Decumana autem porta, quæ appellatur, poſt prætoriam eſt.] In ſolis membranis H. ſincera & integra ſcriptura exſtat, *poſt prætorium.* Inde diſcimus non modò quis portæ prætoriæ locus fuerit, verùm quaſi per ſatyram, vbi ipſum prætorium in caſtris. Ora prædicti manuſcripti codicis de Decumanis fluctibus, & ouis decumanis quaſi maximis, locum Feſti adſcriptum habet; ſed neſciebant illi homines Feſtũ. aiunt enim, *Paulus inquit, decumani*, &c. adeò eo ſæculo Paulus Diaconus compilator, ſeu expilator potiùs Pompeij Feſti in ſcholis celebrabatur. De porta decumana Liuius lib. 10: *Ab tergo caſtrorum Decumana porta impetus factus.* Tacitus primo Annalium: *Vt cuncti ruerent ad portas, quarum Decumana maximè petebatur, auerſa hoſti, & fugientibus tutior.* Nomen huic portæ à limitatione agrorum, ni fallor: Decumanus enim limes, Plinio, Feſto, & ipſi Frontino De limitibus; qui agrũ ſecat ab ortu Solis ad occaſum. De ordine harum portarum, de ſitu, & numero earundem, egerunt Turnebus lib. 30. Aduerſariorum; & Alexander ab Alexandro, libro primo Genialium, cap. 12. Sed nõ potuerunt pertingere illi viri, quò Iuſtus Lipſius vir doctiſſimus, mihique amiciſſimus. Is ad primum Annalium Taciti, quatuor numero portas conſtituit: Prætoriam, & Decumanam, ex Diametro illi ſemper oppoſitã: Principalem dextram, & Principalem ſiniſtram. Cui adſtipulari gaudeo ipſum quoque Imperatorem Leonem (quanquam nouum ille ſcrupulum iniiciat) libro De bellico apparatu cap. vndecimo, numero 15. *Ambitus*, inquit, *foſſati, ſiue caſtrorum, quatuor portas maiores, & publicas habeat, portulas autem paruas præterea complures. iuxta vnamquamque portam id eſt egreſſum, præfectus aliquis caſtra ponat ad eius cuſtodiam.*

Prætorij locus in caſtris.

Porta Decumanæ locus.

Vnde ea dicta.

Quatuor in caſtris portæ.
Prætoria.
Decumana.
Principalis dextra, Principalis ſiniſtra.

Leo præterea paruas portulas agnoſcit complures.

Per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.] Ea vtique porta educebantur, Decumana ſcilicet, in quos capitaliter animaduertendum erat. Hirtius dè bello Africano: *Extra vallum deducti ſunt, & cruciabiliter interfecti.* Feſtus: *Valleſcit, perierit, à vallo militari, quod fit circa caſtra. quòd qui eo eiiciuntur, pro perditis habentur.* Seneca libro primo De

Sontes porta Decumana ad ſupplicium educti

ira, cap. 16. *Damnatus extra vallum deductus eſt, & iam ceruicem porrigebat, cùm ſubitò apparuit ille commilito.* Nunc à quo damnati, à quo ad pœnam deputati milites fuerint, ex Vegetio diſcendum eſt lib. 2. cap. 9. *Si miles*, ait, *crimen aliquod admiſiſſet, auctoritate Præfecti legionis à tribuno deputabatur ad pœnam.*

Auctoritate præfecti caſtrorum damnabantur.

A tribuno deputabantur ad pœnam.

Tribunus fuſtuarium inſligebat:

Aliàs prapoſitus tantùm, vt & centurio.

Speculatores ſuppliciis ſumendis deputati.

Speculatores, non Spiculatores hi vocandi.

An igitur ipſe tribunus capitalem pœnam infligebat? audies. Si fuſtuaria pœna exercenda erat, ipſe quidem militem prior leuiter attingebat, quod alibi doceo: in grauiori ſupplicio tantùm præpoſitus erat, vt & centurio. Didici ex Seneca qui prædicto cap. 16. ſtatim ſubdit: *Tunc centurio ſupplicio præpoſitus condere gladium ſpeculatorem iubet.* Erant quippe hi ſpeculatores ſuppliciis ſumendis deſtinati, vt iam audiſti: & probat Tacitus primo Hiſtoriarum, nominatim in cæde Piſonis. Quidam, Spiculatores non rectè nominarunt: vt Abdias libro quarto, in ſupplicio Iacobi & Ioſiæ. item alij. Ceterùm Speculatores appellandi ſunt: vt apud Iuliũ Firmicum lib. 8. ca. 26. & in l. diuus, ff. de bonis damnatorum. In Euangelio ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτορα. Accidit nihilo minus quandoq. vt ipſi tribuni ſupplicium ſumerent:

Ipſi Tribuni quandoque animaduerterunt.

cuius opinionis teſtem do Corneliũ Tacitum, apud quem decimoquinto Annalium Flauio caput amputatur à Veſanio Nigro tribuno. & libro eodem, manu Statij adæquè tribuni militaris Lateranus trucidatur. Suſpicor autem idipſum tunc ita obſeruatum, cùm, qui puniendus erat, aliqua dignitate reliquis anteſtaret. Certè Lateranum illum conſulem deſignatum fuiſſe obſeruabam: ipſum Flauium etiam militum tribunũ.

Quando id videatur obſeruatum.

Etiam principes leuiores pœnas inferebant.

Si leuiori pœna coërcendus erat miles gregarius, poterat etiã à principalibus, ſeu principiis caſtigari; non à ſolo tribuno aut centurione. Macer: *Interuenerens miles non tantùm à tribuno, vel centurione, ſed etiam à principali coërcendus*; l. milites, ff. de re militari.

Legionarij ipſi animaduertebant:

Gladiis ſuis ſontes concidebant.

Quin & ipſis militum gladiis conciſos ſæpe milites ex hiſtoriis diſcimus. Tacitus: *Stabant pro concione legiones diſtrictis gladiis, reus in ſuggeſtu per Tribunum oſtendebatur; ſi nocentem acclamauerant, præceps datus trucidatur, & gaudebat cædibus miles, tanquam ſemet abſolueret*: lib. primo Annal. Ælius Lampridius in Commodo Antonino: *Hoſtis appellatus, lacerandusq; militibus eſt deductus.* Imò & priſcum hunc morem fuiſſe teſtatur Ammianus; dum lib. 29. ita ſcribit: *Quid de iſtis nefariis proditoribus fieri oporteret commilitones deuoti cenſetis? Senatusq; adclamationem rogantium,*

Priſcus etiam ille mos.

ſanguine

ſanguine vindicari; eos qui inter Conſtantianos merebant, priſco more militibus dedit occidendos. Ipſis quoque auxiliaribus duos tribunos lapidandos datos legimus, quòd ſtellaturas accepiſſent, Spartiano teſte in Peſcennio. Etiam in noſtra militia ſimilis mos etiamnum hodie in vſu eſt, vt declarabo infrà, de pœnis militum. Sed de caſtigationibus militum iſta ſatis ſint. Vnus ſupereſt ritus, quem tacitè non poſſum præterire. Antequam capitaliter animaduerteretur, claſſicum cecinit. quod Vegetius teſtatur lib. 2. cap 22. Idemque ab vrbano etiam Magiſtratu vſurpatum: Varro 4. De ling. Latina mihi teſtis eſt, & Tacitus 2. Annal. *In P. Martium conſules extra portam Exquilinam cùm claſſicum canere iuſſiſſent, more priſco aduertere.* Adnotatione dignum, quod ex Æmylio Parrheniano in vita Auidij Caſſij retulit Vulcatius: ab eo videlicet milites in foro virgis cæſos, & in mediis caſtris ſecuri percuſſos. quod præter diſciplinam maiorum ab eo factum, prædictis ſatis clarum eſt.

Auxiliares quoque puniebant.

Stellaturarum acceptarum pœna.

Ante animaduerſionem claſſicum cecinit in caſtris.

Etiam in Vrbe idem mos.

Securi percußi in mediis caſtris.

AD CAPVT XXIV.

CESPITES circumciduntur.] Horum vſus in aggeribus extruendis, tãquam in muro lapidum. Ceterum certa eiſdem erat menſura. Vegetius ceſpitem vult altum ſemiſſem, pedem latum, longum pedem ſemis, lib. 3. cap. 8.

Ceſpitis in caſtris muniendis menſura.

Ita vt ante ſit foſſa.] Veram lectionem eſſe pronuntiaui, *in ante ſit foſſa*. eamque Vegetio hîc reſtituunt libri ad vnum omnes, quos videre mihi contigit. Neq. ſolùm hoc capite ita locutus: nam ſuprà cap. 20. *ſiniſtros pedes in ante habere: in ante habere dextros* dixit. item alibi non vno loco. Perfamiliaris autem bonis auctoribus hæc præpoſitionum geminatio, qui hac forma dixerunt: *in ſuper, in ante, in palam, in coram, in vſque, ex ante, ex vſque, ad ex, ab vltra, ab ante, ab vſque, in circum*, pro circumquaque. De quibus loquendi modis annotârunt Ræuardus lib. 3. Variorum cap. 3. Iacobus Cuiacius lib. 3. Obſeruationum cap. 22. & Ianus Guilielmius in ſuis Veroſimilibus.

Correctus Vegetius.

Præpoſitiones geminatæ à Veteribus.

Tunc legitima foſſa.] Confirmatur ea lectio omnibus libris excepto vno Colonienſi olim edito, in quo illi boni viri expreſſerant, *latiſſima*. ſed nugas illi tum agebant, & quidem ſeriò. Foſſam legitimam tumultuariæ opponit: itidem alibi opera legitima & tumultuaria. Ipſique adeò

Legitima foſſa tumultuariæ oppoſita.

milites à Vegetio diſcriminantur legitimi, à ceteris.

Et alta ſub linea, ſicut appellant.] Libri S. N. legebant, *alta ſublimitas:* alter ex Suſianis, *alta ſublimitas.* Neſciuerunt operæ typographicæ, aut ipſi potiùs librarij, architectonicam. quod condonaremus facilè, modò ne ſupra crepidam ſutores, id eſt ſuo iudicio auctorem noſtrũ interpolaſſent. Vitruuius, *longitudines ad regulam, ad lineam; altitudines ad perpendiculum; anguli ad normam reſpondentes exigantur:* lib. 7. De architect. cap. 3. Lineam hanc Græci *σταθμὴν* vocârunt. Adeundus Gellius lib. vltimo cap. vlt., Plinius lib. 7. cap. 20. Adrianus Turnebus in Aduerſariis: & diligentiſſimus Vitruuij interpres Gulielmus Philander, dicto cap. 3.

Longitudo rei exacta ad lineã: Altitudo ad perpendiculum: Anguli ad normam. Quid linea.

Fit vt ſit alta tredecim pedes.] Quibuſdam mſs. ſextus caſus hîc placet, leguntque *pedibus*. rurſum alij paulò antè, tribus locis malunt genitiuum: *alta pedum ſeptem: duodecim pedum lata ſit: pedum nouem.* Vt vt hæc ſe habeant, certum eſt imparem numerum in foſſa percutienda obſeruatum; teſtante ipſo Vegetio lib. 3. cap. 8. Quæ regula ſi in caſtris olim ſeruata ſemper fuit, fatendum erit aliquot locis mendoſos Cæſaris Commentarios, & libros iis adiunctos. Magis fauſtus impar numerus habebatur. Apuleius de Aſino aureo, lib. vndecimo. *Méque protinus purificandi ſtudio, marino lauacro trado: ſepties ſubmerſo fluctibus capite, quod eum numerum præcipuè religioni aptiſſimum diuinus ille Pythagoras prodidit:* Vergil.

Impar ſemper numerus in fodienda foſſa.

Impar numerus magis fauſtus:

Idem aptiſſimus religioni.

Terna tibi hæc primùm triplici diuerſa colore
Licia circumdo: terq; hæc altaria circum
Effigiem duco. numero deus Impare gaudet.

De numero hoc etiam Ariſtoteles ſcribit libro De cœlo. & tradimus nos quædam ad libri tertij caput octauum. Eadem de cauſſa annum ætatis ſeptimum decimum militiæ initiũ dediſſe ſuſpicor, & Cæſarẽ poſitis caſtris viginti tria caſtella propè extruxiſſe, de quibus nos ſuo loco. Itidẽ annus XLIX. eandem fortè ob cauſſam militiæ finem dedit.

De lignis fortiſſimis, quas milites portare cõſueuerunt.] Munifices milites in tantum grauati fuêre portandis oneribus, & adgeſtione lignorum, vt nonnunquam in ſeditionibus, ea de re nominatim queſti ſint. exemplum apud Tacitum non leue: *Nudant vniuerſi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant. mox indiſcretis vocibus pretia vacationum, anguſtias ſtipendij, duritiam operum, ac propriis nominibus*

Munifices valde grauati aggerũdis lignis.

incuſant vallum, foſſas: pabuli, materiæ lignorum adgeſtus: & ſi qua alia ex neceßitate, aut aduerſus otium caſtrorum quæruntur. primo Annal.

Ad quod opus ligones, raſtra.] Etſi nullis planè libris auctoritas mihi hoc loco detur, audeo nihilominus pro *raſtris*, ſubſtituere *rutra.* horum in caſtris vſus fuit, illorum (meo quidem iudicio) nullus. Miror homines raſtris agricolæ manibus extortis, & perlatis in caſtra, vxorem illius ad ducendum exercitum, eadem opera non adduxiſſe. Vide ſimile mendum à me ſublatum, lib.2.cap.vlt. *Magnum mendum de coniectura ſublatum.*

Qualos, aliaque vtenſilium genera.] Vnæ membranæ Suſij auctiùs *qualos, tribulationes, aliaq; vtenſ. ge.* Pro eo licebit in textũ recipere *tribulos*, modò vt ſententia patiatur. Vegetius: *Aggerem faciunt, ſupra quem valli, hoc eſt ſudes, vel tribuli lignei, per ordinem digeruntur*, lib.3.cap.8.

AD CAPVT XXV.

OMNES equites, & media pars peditum.] Qui in acie ſtare, qui poſt eos foſſis ductis caſtra munire conſueuerint, dico lib.3.cap.8.; quanquam varient, & diſcrepent in eo opere inſtituto Hiſtoriæ. Hirtius partem aciei dum opera fierent, ſub hoſte inſtructam ſtetiſſe narrat, lib. De bello Africano. Aliter Cæſar: *Prima, inquit, & ſecunda acies in armis, vt ab initio conſtituta erat, permanebat: poſt hos opus in occulto acies tertia faciebat. ſic omne priùs eſt perfectum, quàm intelligeretur ab Afranio caſtra muniri:* primo bellorũ ciuilium. Iterum: *Cæſar receptui ſuorum timens, crates ad extremum tumulum contra hoſtem proferri, & aduerſas locari, intra has mediocri latitudine foſſas lectis militibus obduci iuſſit:* libro tertio De bello ciuili. De velis, aliiſque rebus, quibus milites opera facientes tegi ſolent, alibi nobis ſermo erit. *Dum opera fierent, qui ſteterint in procinctu.*

Quæ ſecũda, quæ tertia, donec opus omne compleuerit.] Addunt membranæ Suſij *quæ quarta.* Particulam *donec* M.C.S.N.H. non agnoſcebant. quos ſi ſequamur, non video quę ſit futura horum verborum ſententia. exemplar H. *compleuerint.* Ego tamen de lectione edita nihil muto. Nam *compleuerit*, mihi valet *completum erit*; genere loquendi cognito omnibus iis, qui humaniores litteras primis labris attigerunt. *Verba actiua ſæpe paßiuam ſignificationem habebant.*

AD CAPVT XXVI.

ORDINES indeſinenter ſeruent.] Vox *indeſinenter* nulla eſt in libris M.S.N.H.& Suſianis, eamque inutilem eſſe clamat quod præmittitur *aſſiduo exercitio.* Erat autem Romanæ militiæ vetus inſtitutum, ne miles, ſine comeatu, ab ſignis abiret; néue præſidio decederet, néue locum in acie relinqueret; ſed ordines diligentiſſimè, continuatéque ſeruaret. Ordinum enim nō ſeruatorum pœnam capitalem fuiſſe, declarat Liuius lib.2, & Diodorus Siculus lib. 12. Liuij quoque Epitoma lib. 58. teſtis eſt Scipionem ad Numantiam diſciplinam militarem corrigentem, quem militem extra ordinem reprehendiſſet, ſi Romanus erat, vitibus; ſi extraneus, fuſtibus cecidiſſe. Item Liuius lib.5. *Fuſtuarium meretur, qui ſigna relinquit, aut præſidio decedit.* Cicero tertia in Antonium: *Si conſul ille, fuſtuarium meruerunt legiones, quæ conſulem reliquerunt.* Cædebantur autem fuſte, Polybio auctore, hoc modo: *Accepto fuſte tribunus vix tantùm attingebat damnatum. quod vbi factum erat, omnes qui in caſtris erant cædentes fuſtibus lapidibusque, pleroſque in ipſis caſtris conficiebant. at ſi qui euaſiſſent, nec ſic quidem ſeruari poterant: quippe, quibus neque in patriam redire liceret, neque à propinquis domum recipi poſſent.* Hactenus Polybius. Sed vnde, inquies, genus hoc caſtigationis? Tarquinium Superbum primum apud Romanos introduxiſſe ſcribit Eutropius lib.2. & illi adſtipulatur Suidas in voce Σύπερβος. Sed nos ad ordines redeamus. Neceſſitas illa ſeruandorum ordinum magnum quandoque incommodum Romanis attulit: vt ex Cæſaris Cōmentariis liquet. is lib. primo Bellorum ciuilium, de militibus Afranianis loquens, *Genus*, inquit, *erat pugnæ militum illorum, vt magno impetu primò procurrerent, audacter locum caperent, ordines ſuos non magnopere ſeruarent; rari, diſperſique pugnarent. ſi premerentur, pedem referre, & loco excedere non turpe exiſtimarent.* Ibidem paulò poſt: *Hæc tamen ratio noſtros perturbat inſuetos huius generis pugnæ: circumiri enim ſeſe ab aperto latere, procurrentibus ſingulis arbitrabantur: ipſi autem ſuos ordines ſeruare, neque ab ſignis diſcedere, neque ſine graui cauſſa eum locum, quem ceperant, dimitti cenſuerant oportere. itaque perturbatis anteſignanis, legio, quæ in eo cornu conſtiterat, locum non tenuit.*

Sine comeatu ab ſignis diſcedere non licuit.

Ordines non ſeruare in acie, capitale.

Romanus vite punitus: Miles extraneus fuſte.

Fuſte quomodo caſi.

Illud genus puniendi Tarquinius Superbus introduxit.

Neceſſitas ordinum ſeruandorum quandoque damnoſa Romanis.

Nec vltra, quàm expedit, aut conglobēt agmen.] In editione

editione Pariſienſi, *nec vltra magis, quàm expedit.* liber M. & duo Suſiani codices, *nec contrà quàm expedit.* liber S. *Nec tibi contrà quàm expedit.* Inde genuinam lectionem facile fuiſſet odorari: *necubi contra, quàm expedit, aut conglobent agmen aut laxent*; niſi eam diſertè prodidiſſent H. N. libri mſs. Multum ſanè ad rem ipſam momenti habet particula *necubi*: neque minùs ad mentem Vegetij indicandam; qui voluit agmen continuum eſſe, nullo planè loco interlucere, vel interpolatum eſſe; ſinus aut curuaturas nullas habere. cui rei ne verbum vllum feciſſem, niſi animaduertiſſem valdè facere emendationem hanc, ad confirmandum locum ſimilem, quem lib. 3. cap. 20. initio reſtitui. *Vegetius emendatus.*

Et ſecundum matriculæ ordinem.] A matrice deductum diminutiuum Matricula, id eſt catalogus; ſeu index militum. pro *Matricula* Latiniſſimi dixerunt ferè *Album*. poſteriores pro eodem *Pittacium* poſuerunt. quod reperias in Codice Iuſtiniani non vno in loco. Gloſſarium vetus *πιττάκιον, pittacium, breuis.* Græci etiam *leucoma* vocarunt, vt teſtis Pollux. *Matricula quid, & vnde dicta. Album. Pittacium.*

Iubetur etiam vt inſtruant orbes.] Eo genere defenſionis reſiſtere aduerſariis milites exercitati queunt, etſi numero multo inferiores: ſed cõmodiſſimum putatur, ſi qui orbem compoſituri ſunt, locum paulò editiorẽ, vel montem occupare poſſint. Sic equites Romani, cùm auctore Sexto Temponio decurione, totam Volſcorum aciem perrupiſſent, atq. eadem ratione, id eſt cuneo ad ſuos reuenire non poſſent; tumulo occupato, & orbe inſtructo, magnam diei partem, & totam noctẽ ibidem ſe tutati ſunt, & maxima cum gloria ad ſuos tandem rediêre. teſtis Liuius, lib. 4. *Orbe facto pauci multos ſuſtinent. Orbibus inſtruendis editiora loca quærenda.*

Equites quoque diuiſi per turmas.] Coniunctiuam particulam ex libris vulgaribus & mſs. in contextum recepi. aliquot eorum per modum imperatiuum multa hoc capite legebant, vt *Inceantur, peragant, cedant*: pro *inbebantur, peragebant, cederent, &c.*

Recurſu quodam impetus reparent.] Luculentiſſimum de hoc militaris artis præcepto exemplar apud Appianum occurrit. id facere non potui, quin cum Vegetio, & beniuolis lectoribus communicarem. Is in Hiſtoria bellorum Punicorum auctor eſt trecentos equites Scipionem quos circa ſe habebat, & alios quotquot dabatur colligere, *Accedendo, recedendo, optime pugnatur: ſi modo id viciſſim faciant ciuſ, ſiẽ exercitus [illegible].*

in duas turmas diuiſos immiſiſſe in hoſtem magno impetu; admonitos, vt per vices adſultarent iaculando, moxque cederent, iterumque inuaderent, ac mox retrocurrerent. ſic enim fore aiebat, vt ſemper dimidia pars ſuis viribus hoſtes inuaderet, iaculiſque abigeret, tanquam in orbem pugnare coactos.

Impetus reparent.] Edidi *reparent*, ex libris optimis; quanquam olim *repararent* vulgati libri circumferrent: pro quo repereram in M. *repedarent*. Hoc ego aliquando exiſtimabam factum eſſe ex *reperarent*: videas enim in membranis optimis, *repero, æquipero, redarguo*, pro *reparo, æquiparo, redarguo*, &c. Et ita veteres locutos, probat Feſtus in *redarguiſſe*.

Repero, Æquipero olim efferebant.

Ceterùm vt codicum Suſianorum variantes lectiones inſpexi, quas vir nobiliſſimus, quo eſt in literas & in omnes literarum amantes animo, perhumaniter mecum communicauit; offendi iſtic in duobus mſs. *& recurſu quodam in præliis repedarent.* quod mirum ni ab ipſo Vegetio quoque ſcriptum ſit; ſaltim quod ad *repedandi* verbū attinet: quod probum & vetus eſſe teſtem habemus Nonium: ſed & poſterioribus, video vſitatum: Ammiano Marcellino imprimis, qui coæuus huic noſtro ſcriptori. Ammianus: *Nullo terga vertente, euadere feſtinabant, & velut repedantes ſub modulis ſenſim extra vallum protruſi*; lib. 19. Iterum: *repedauit ad ſua caſtra*; lib. 16. Iterum: *repedauit ad ſigna ocyùs miles*, lib. 24.

Repedandi verbum Vegetio redditum.

Quam non antè boni milites aſſidua exercitatione didiciſſent.] Iuniorū aſſidua exercitatio, non modò cùm iam nomen militiæ dederunt, requiſita; ſed etiam pacis tempore neceſſaria eſt: vt ad caput primū huius libri oſtendi. & hoc illud eſt quod Theodericus Rex Gothicus apud Caſſiodorum præcepit: *Diſcat miles in otio, quod proficere poſſit in bello. geſtiunt vituli certamina, quæ impleant ætate robuſta, catuli in nouellis venationibus ludunt, &c.* lib. 1. Variarum, cap. 40.

Pacis tempore exercitatio tyronū non negligenda:

Gothici regis hæc de re ſententia.

AD CAPVT VLTIMVM.

NONNE Epirotæ Pyrrhi armis plurimum aliquando valuerunt?] Optimæ notæ libri M. S. H. N. legunt, *Nónne Epiri Pyrrhi armis*. Ex eo amicus meus I. Gulielmius putabat fieri poſſe *Epirota Pyrrhi*, quaſi ex compendioſæ ſcripturæ diſtractione. Illud nemini ignotum puto, vt cum Epaminunda Thebanorum; ſimiliter Epirotarum gloriam

Thebani ſub Epaminunda floruerunt:

gloriam vnà cum Pyrrho exortam, atque occidiſſe. Sed quid ſi plurali numero vtramq. prouinciam intelligamus, vt Epiri ſignificent *Epirum veterem*, & *Epirum nouam*? quas aliquoties coniunctas videmus in Notitia imperij.

Epirotæ ſub Pyrrho.
Epirus prouincia duplex.

Dacos autem, & Medos, ac Thraces.] Conſtanter in libris M. S. N. H. & duobus Suſij ſcribitur *Mæſos*, quod miror ab aliis, priori illi poſtpoſitum; cùm hoc genuinum, & abſque libris pro genuino recipiendum, vel ex ſola locorum ſerie probari poſſit: ex Ptolemæi lib. 3. Plinij lib. 3. cap. 26. Ammiani Marcellini libro Hiſtoriarum 27. Flori lib. 4. cap. 12. & infinitis aliis ſcriptoribus. Medorum fortitudinem, & in regno tuendo (quod ad trecenteſimum quinquageſimum annum, auctore Iuſtino, propagârunt) ſtrenuitatem, non ſum ignarus veterum monumentis celebratam: ſed de iis nihil minùs, quàm ſomniauit hoc loco Vegetius. quapropter, ſi me audis, ſcribe *Mæſos*.

Magnum mendum è Vegetio ablatum.
Medi ſuum imperium annis CCCL. tuiti ſunt.

Vt ipſum Martem fabulæ apud eos natum exiſtiment.] Apud Thraces ſcilicet. Ammianus lib. 27. in Myſia Martianopolim conſtituit, eam Martis patriam ſi facias, erres. nam à ſorore Traiani Principis id nomen ciuitati inditum. Martem verò apud Thracas natum vult Vegetius; adductus Poëtarum fabulis. inter eos Euripidem eſſe ſcio, quem memini Thraciam Martis domicilium vocare. Itidem Homerum, qui in Odyſ. θ. cecinit, Martem vinculis Vulcani ſolutum, à quo in adulterio deprehenſus fuerat, in Thraciam ſtatim abiiſſe. Deus certè Thracũ Mars fuit, vt teſtis eſt Lycophronis enarrator. cultus maximè in ea ciuitate, cui nomen Creſtone: Stephanus De vrbibus: & de eodem Lycophron, ὀρκωμότων τόντε Κρηςώνης θεὸν, *iurabo item Creſtones deum.* Arnobius: *vel Mars Thracius, vel Iuppiter Creticus.* Idem lib. 4. aduerſus gentes: *Quis Spartanum fuiſſe Martem? nónne Epicharmus? Quis in Thraciæ finibus procreatum? non Sophocles Atticus cunctis conſentientibus Theatris?* Solere porrò Thraces Marti & Bellonæ captiuorum hoſtiis litare, teſtis dicto libro idem Marcellinus. De ferocia, magnanimitate eorundem, & vitæ ipſius contemptu, conſulendi Mela, Solinus, Herodotus, Florus, alij. Imo bellicoſos vſque eò homines illos fuiſſe Florus commemorat, vt ſignis militaribus, armis, diſciplinæ quoque Romanorum adſueuerint.

Martianopolis Myſiæ ciuitas vnde nomen habeat.
Martis patria.
Mars deus Thracum.
Vbi maximè cultus.
Marti captiuorum hoſtiis Thraces litarunt.
Thraces bellica diſciplina Romana magni imitatores.

GODESC.

GODESCALCI STEWECHII

COMMENTARIVS AD LIBRVM SECVNDVM FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI.

In Prologum.

INSTITVTA maiorum artis armaturæ.] Sex, ſeptem libris aliter hæc leguntur: hoc modo, *Inſtituta maiorum partis armata.* Iterum paulò poſt ex libris, *antiqua deſiderat.* vbi libri aliquot ſcripti, *ex libris antiquorum ea deſiderat.*

Græcum locutionis genus.

Non tam diſcenda, quàm recognoſcēda.] In veteri M. reperiebam, *non tam diſcendi, quàm recognoſcendi.* Sæpe eo modo boni ſcriptores locuti:& inter alios ipſe Cicero, *ſolum belli gerendi mutare, hunc illuc delectandi ſe conferre.* Vbi de ſuo benigni illi correctores addunt ferè hæc emblemata, *cauſſa, gratia, nomine, &c.* Videant doctiores, an idem loquendi genus Vegetio dandum ſit. quorum cenſuræ vt hæc itidem alia, quæ ſcribo, libens meritò ſubmitto. De prædicto loquendi genere, quod ex Græciâ in Latium adductum eſt, videat tyro, quæ Priſcianus, quæ ſummum Galliæ ornamentum, & Græcæ linguæ ſcientiſſimus, Guil. Budæus notârunt.

Domitori omnium gentium barbararum.] Errare non patior libros S.H. quorum operâ ego, & ipſe adeo Vegetius alibi non parùm adiuti ſumus: ij legebant, *Dominatori:*

natori: ſed deprauatè: conuincit quod præmiſſum eſt, *domino, ac Principi generis humani.* Non ingrata illa adulandi formula; ſub principibus poſterioribus præſertim. Tacitus tertio Hiſtoriarum: *Romanum Principem, & generis humani paulò antè dominum.* Item Ammianus libro decimonono: *Noſtris virtutes Conſtantij Cæſaris extollentibus, vt domini rerum, & mundi.* Quanquam fuerint qui illud cane peius & angue vitârint. quod oſtendam. Tertullianus in apologetico: *Maledictum eſt,* inquit, *ante ἀποθέωσιν, deum Cæſarem appellare,* cap. 34. Vbi idem ille ſcriptor demonſtrat, *domini nomen dei cognomen eſſe, atque inde Auguſtũ formatorem imperij ne dominum quidem ſe dici voluiſſe, atque adeò vetuiſſe edicto, ne quis eum ita appellaret.* Teſtãtur idem Suetonius, Paulus Diaconus lib. 7. Oroſius lib. 6. alij. Itidem Tiberius domini appellationem exhorruit, teſte Suetonio cap. 27. In apotheoſi Principum qui ritus, quæ ceremoniæ ſeruatæ, petere licebit ex Herodiani Hiſtoriis. Adde Onomaſticon vetus: *Diuus Imperator qui poſt mortem deus habetur.* Item Tacitus: *Deûm honor Principi non antè habetur, quàm agere inter homines deſierit.* Ceterùm, vt in viuis nunquam diui facti; item poſt mortem is honos nemini habitus, qui priuatus diẽ obiiſſet, vno Diocletiano excepto. huic, quia ſolus omnium, poſt conditum Romanum imperium, ex tanto faſtigio ſpontè ad priuatæ vitæ ſtatũ remeauit; contigit (quod nulli poſt natos homines) vt cùm priuatus obiiſſet, inter Diuos tamen referretur. teſtante Diacono.

Principes poſteriores ambitioſiſſimos titulos adamârunt:
Dominus generis humani libenter audiebant.
Mundi domini.
Cæſarum nemo deus appellatus ante obitum.
Domini nomen Dei cognomen eſt.
Auguſtus Dominum ſe appellari non eſt paſſus:
Neque Tiberius.
Ritus referendi Principes in Deos.
Qui Imperatores Diui dicantur.
Diuus nemo factus, qui priuatus obiiſſet:
Excepto vno Diocletiano.

Miro itaque timore in parendo audax factus ſum.] Membranæ partim *more,* partim *modo,* pro *timore* amplectebantur. Cicero pro M. Marcello: *Quòd ſi in alterutro peccandum eſt, malo timidus, quàm parum prudens videri.* Accommodatius ad ſcriptoris noſtri opinionem hoc Plinij arbitror ex libro quinto Epiſtolarum: *Etenim neſcio quo pacto magis in ſtudiis homines timor, quàm fiducia decet.*

Timidum videri præſtat quàm parum prudentem.
In ſtudiis timidũ eſſe præſtat, quam audacem.

Præcedens me indulgentiæ veſtræ perennitas animauit.] Codex Suſianus legebat *paternitas.* quod dicere poſſis non malè cohæſurum *indulgentiæ* vocabulo. Item infrà capite tertio huius libri præ ſe ferebat liber collegij Coronarum, *mi pater Auguſte,* pro, *Imperator Auguſte.* Sed hoc Muſæ ne ſiuerint, vt in eam opinionem eruditi inducãtur, à Flauio noſtro illa fuiſſe ſcripta. nam ipſius æuo eiuſmodi epitheta principibus Romanis tribuere alij non ſolent: vt videre

Imperatoriæ dignitatis varia nomenclatura.

videre eſt in Conſtitutionibus principalibus. Ibi reperias aliam nomenclaturam dignitatis Imperatoriæ; vt *perennitatis:* in l. iubemus, §. ſanè fin. C. de ſacroſanctis eccleſiis: & ſuprà libro ſecundo Vegetius, cap.18: *Sed huius felicitatis, ac prouiſionis eſt perennitas tua.* Item *Manſuetudinis*; l. decernimus, C. eodem: *Pietatis*; ibidem. *Sacræ pietatis*; l. quoties, C. vbi Senatores. *Serenitatis*; l. nemo C. de paganis. *Clementiæ*; l. humanum, C. de legibus. *Lenitatis*; l. prima, C. quando Imperator inter pupillos. *Diuinæ ſerenitatis*, l. 2. C. de officio præfecti prætorio Africæ. *Maieſtatis, Auguſtæ Maieſtatis*, & multa ſimilia; etiam maiora, quæ ſenſim in palatium irrepſerunt, cùm alij diui appellari, alij pro diis coli ſe voluerunt. *Magnificentiæ, Celſitudinis*, & his ſimiles titulos, officiis tribui, Iuris ſtudioſi non poſſunt ignorare.

AD CAPVT PRIMVM.

Equites alares. Equites legionarij.

EQVITVM alæ dicuntur.] Libri ſcripti, & M. *equitum alas dicunt.* ſed perplacet, quod in aliis reperiſſe ſe oſtendit Modius noſter, *equitum alij alares dicuntur*, vt quaſi opponantur iis, qui peculiari nomine *equites legionarij* paulo pòſt appellantur.

Vexillationes vnde nomen habeant.

Vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc eſt flammulis vtuntur.] *Vexillum diminutiuum eſt à velo*; Feſtus. Inde etiam *vexillatio*. Sed in VV. aliquot legimus, *vexillationes vocantur ab eo, quòd velis.* videndum, factum ne id ſit ex eo, quod *Belo* pro *Velo* antiquo more librarij ſcripſerant.

Vexillationes diverſæ à legionibus.

Quod ad ipſas vexillationes; eas à legionibus ſeparari videas l. vlt. C. de iis qui non impletis ſtipendiis, & l. veteranis, C. quando prouocare non eſt neceſſe. Vexillationum quoque mentio in l. 2. C. de hæreditate decu: & l. vnica, C. Theod. de bonis militum. Vexillationes, numeros interpretatus Cuiacius in d. l. vlt. C. de iis qui non impletis ſti-

Numerorũ militarium nomen generale.

pendiis. Sed generale fuit numerorum nomen. quod indicare videtur l. contrà, C. de re militari. Auctor noſter & à legionibus, & ab auxiliis vexillationes ſeiungit, lib. 3. cap. 4. & cap. 10. Idem equites tantùm in vexillationibus fuiſſe non hoc ſolùm loco indicaſſe viſus: ſed & ſequenti cap. cùm *in matriculis legionum, proprios & ſibi inſitos equites* fuiſſe

Alares equites auxiliariorum fuerunt.

ſcribit. Certè auxiliares vexillationes fuiſſe ex Liuio ſuſpicor: *Alarij equites, poſtquam tam memorabile facinus Romanorum*

equitum

equitum vidère, & ipſi virtute eorum accenſi : lib. 49. qui locus dignus, vt videatur. Idem mihi innuere videtur Vegetius cap. 1. lib. 3. Certè ſiue Scotus, ſiue alius quicunque auctor Notitiæ Imperij (quam magno rei literariæ bono ex vltimis Britannis antiquariorum ſtudiis repetitam, primus in lucem protulit vir Clariſſimus Sigiſmundus Gelenius annis abhinc triginta,) is, inquam, vexillationes Palatinas, & Comitatenſes, ſub diuerſis Magiſtris quà in Oriente, quà in Occidente recenſet, ſed omnibus ferè locis diſertim indicat equites fuiſſe. De iiſdem vetus quoque inſcriptio:

Iidem ferè cum Vexillationibus.

Vexillationes equites.

ITEM. MISSO. AB. IMP.
ANTONIO. AVG. PIO. AD. DEDVCEN
DAS. VEXILLATIONES. IN. SYRIAM. OB
BELLVM. .˙.˙.˙.˙.˙.˙.˙.˙.˙.˙. THICVM.

Vexillationum nomen Turnebus ad emeritos veteranos (Subſignani Ammiano dicebātur, vexillarij Tacito) traxit, id eſt eos milites, qui exauctorati, ſub ſigno tamen ſeorſum tenebantur, donec præmia, & agros acciperēt. eum vide lib. 3. Aduerſariorum cap. 3. & lib. 5. cap. 2. vbi ex Suetonij Galbâ, c. 20. hæc verba; *Excepta Germanicioru͂ vexillatione*, eo, quo dixi, modo interpretatus eſt: rectè an ſecus, iudicare alios mauelim; accepto tamē à me, ſeu potiùs Notitia imperij hoc teſtimonio, vbi ſub diſpoſitione viri illuſtris Magiſtri militum per Illyricu͂ duæ vexillationes Comitatēſes ponuntur, *equites Sagittarij ſeniores. Equites Germaniciani ſeniores.*

Subſignani. Vexillarij.

Quia velis, hoc eſt flammulis vtuntur.] Veteres aliquot libri magis ineptiunt, *famulis vtuntur*. Legendum puto (etſi inuitis omnibus libris) *flameolis vtuntur*. flammeola, à flammeis diminuto vocabulo dicta ſunt. Onomaſticon vetus, *flammeum manorte, virginale*. Erat flammeum, ſeu vt alij ſcribunt flameum, genus veli coloris lutei, vel crocei, quod nouæ nuptæ geſtabant. Lucanus:

Lutea demiſſos velârunt flamea vultus.

Item Iuuenalis ſatyra decima —— *ſedet illa parato Flameolo.*

Vegetij locus audacter tentatus, ſeu potiùs emendatus.

Flammeola, à flammeis.

Flammeum duplex.

Quid flammeu͂:

Conſulendus Feſtus libro ſexto; Plinius lib. 21. cap. 8. Apud Plautum Aulularia, *ab his flameis, flamearios* dictos obſeruaui.

Flamearij, qui ea conficerent.

Ad quorum exemplu͂ ocreati equites ſunt inſtituti.]

Duobus

Duobus mſs. Suſianis placebat, *ocreati milites ſunt conſtituti.* In iiſdem, & aliis nonnullis libris, quæ ſequuntur etiam paulò aliter, *Claßis item duo genera ſunt; vnum liburnarium; alterum luſuarium.* Pro *nauibus luſoriis* (de quibus ipſe Vegetius lib. 4. capite poſtremo) neſcio quæ monſtra nobis apud librarios nata. Mirum enim quàm ineptum id genus hominum eſſe ſolet, ſicubi aut rem ipſam, aut ſcriptorum verba non ſatis caperent.

Naues luſoria.

Et maior numerus peditum expenſa minore.] In veteribus, *& maior numerus militum.* Ego puto Vegetium abſque vllo detrimento, & peditum, & militum nomine carere poſſe.

Ex ercitus unde dictus.

Exercitus ex re ipſa, atque opere exercitij nomen accepit.] In duobus mſs. *Vnde ex re ipſa, atque opere exercitus nomen accepit.* ſed alterum magis cohærens. Vlpianus: *Exercitus ab exercitatione nomen traxit,* l. 1. ff. de teſtam. mil. Varro: *Exercitus, quòd exercitando fit melior:* lib. 4. De linguâ Latina, & Priſcianus libro ſexto.

Romana phraſis Vegetio reddita.

Romana autem virtus præcipuè in legionum ordinatione præpollet.] Duriuſculè hoc *præcipuè præpollet.* quod apud ſcriptorē hunc non conſiderandum fortaſſis inquies: ego quoque (vt ingenuè fatear,) iſtiuſmodi perpendere hîc non ſoleo. Neq. tam temerarius eſſem, vt huius loci cauſſa in ius librarios vocarem, nî ſpes magna eſſet litem mihi addicendam. quam vt conteſtarer, auctores fuerunt membranæ Suſij; in quibus legebatur, *Romana autem præcipuè in legionum ordinatione res pollet.* quod genus phraſeos medium Latium quondam poſſedit: eoque reſtitutum apud diuerſos ſcriptores. Caſſiodori locum adduco; ſed ita, vt ſimul illum in dubium vocem. Is lib. 9. Variarum cap. 21. *Arma enim & reliquæ gentes habent: ſola reperitur eloquentia, quæ Romanorum dominis obſecundat.* vbi legerim, Rei Romanæ dominis. Salluſtius primo Hiſtoriarum: *Res Romana plurimùm imperio valuit, Ser. Sulpitio & M. Marcello coſ.* atque ita locutum Liuium, Tacitum, & alios hiſtoriæ ſcriptores ignorare non poſſunt, qui eos auctores nôrunt. Vlpianus: *Publicum ius eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat;* l. prima ff. de Iuſtitia & iure. quem locum velim nunquam Ia. Ræuardus tentaſſet. Ammianus: *Olim ab Auguſto in clientelam rei Romanæ ſuſceptus:* lib. 18. & alibi plus centies. Capitolinus in Pertinace: *Senatorem nobilem in caſtra ducere*

Locus Caſſiodori in dubium vocatus, forte emendatus

Res Romana, pro republica.

Defenſa l. 1. ff. de iuſtitia, & iure.

ducere voluerunt, vt eum rebus Romanis imponerent.

Legio ab eligendo appellata eſt.] Varro: *Legio, quòd leguntur milites in dilectu*; lib. 4. De lingua Latina, & lib. 3. De vita populi Romani.

Legioni vnde nomen.

AD CAPVT II.

MACEDONES, Græci, Dardani, Phalanges habuerunt.] Quod ad Phalanges Macedonum attinet, experimentum de ſe re ipſa præſtitiſſe conſtat; dum Aſiaticos & Græcorũ exercitus deuicêre. Sed maiora præſtitit Romana acies, ſubactis tam Africæ, quàm Europæ gentibus. & quanquam Hannibalis fraudibus, ac dexteritate detrimentum paſſi Romani; mox tamen ſuperiores euasêre, vbi ducem Hannibali parem nacti ſunt, vt auctor eſt Polybius, lib. 17. Vbi ille cauſſam quoque, cur apud Romanos ferè victoria fuerit, nõ fortunæ (vt ferè alij ſolent, qui felices ſine ratione duces vocant) ſed ducum induſtriæ, & aciei inſtruendæ peritiæ tribui. Præ phalange autem Romanorum aciem prolixè commendat: quòd hæc facilè moueri & verti poſſit, illa difficillimè; hîc viritim pugnetur, ibi generalis tantùm impreſſio fit; hæc in prœlio infinita habeat loca, & tempora ad pugnandum accõmoda, illa verò vnum dumtaxat locũ & tempus habeat, cùm vſui eſſe poſſit; hæc in ſalebris, conuallibus, tumulis, alueiſque fluuiorum, illa non niſi loco plano & aperto pugnari queat. Aciei inſtructionem ab ipſo Vegetio diſcere non eſt difficile: At phalangis, quòd non facilè obuia fiat, in gratiam ſtudioſorum ex dicto libro Polybij ſubiiciam: *Vir armatus in ipſa concertationis denſitate tribus pedibus firmus perſtat. magnitudo autem haſtarum ſecundum primam baſim ſedecim, ſecundum conuenientiam autem veri ac recti quatuordecim cubitos habet. & ex illis quatuor per ſpatium intermanuarium, & æquilibrium poſterioris partis, dum in procinctu ſtat, adimuntur: manifeſtum eſt, quòd decem cubitis haſta neceſſariò ante cuiuſque armati corpus præemineat, quando ambabus manibus in hoſtem libratur. Hinc autem accidit, vt aliæ haſtæ ante ſecundam, & tertiam ac quartam; aliæ quintam ſeriem eorum, qui præcedunt in acie, duobus cubitis præemineant: ſiquidem Phalanx proprietatem & denſitatem ſuam ſecundum ordinem, & retrò & à latere ſtantium habuerit, &c.* Videndus quoque de eiuſdem phalangis inſtructione, armatura, & impetu Ælianus.

Græcorum phalanges multum potuerunt; Amplius tamen Romana acies.

Hannibalem, ſubactum ducem, Romani ſuperarunt.

Victoriæ magna pars inſtructione aciei tribuenda.

Quantum valuerit Rom. acies, phalangi Græcorum præſtiterit.

Phalangis qualis fuerit inſtitutio.

Et in vna phalange armatorum octo millia cenſuerunt.] Auctores mihi fuerunt ita emendandi S. N. & duo mſs. Suſij. anteà vulgatum erat, *vt in vna phalange armatorum octo millia cenſerentur:* non tam aptè, vt illud alterum.

Galli atque Celtiberi, pluresq. barbaricæ nationes.] Optimi codices, *Barbaræ nationes.* eodem modo & Cicero *Afros, Gallos, Hiſpanos, Barbaros* appellat, in epiſtolis ad Q. Fratrem. Itidem alij Latini ſcriptores ſolent omnes illos vocare, qui alia lingua, quàm eorum vterentur. Eodem modo & ipſi Romani Græcis barbari fuerunt, teſtis mihi Feſtus in Barbari; & Plautus Potitium ſacerdotem Romanum Barbarum appellans. Itidem Aſinariæ prologo, *Barbarè*, pro, *Latinè*. Itidem Captiuis *Barbaricum ius:* & apud eundem *Barbarus poëta*; in Milite.

Galli, Hiſpani & alij cur Barbari dicti Romanis. Romani ipſi Barbari quoque à Græcis nuncupati.

Romani legiones habent in quibus ſingulis ſena millia.] Legio non ſemper eodem ex numero fiebat, ſed pro robore militum, aut neceſſitate rei Romanæ, modò exilior, modò maior eſſe conſueuit. Romulus primus legionem ex tribus millibus peditum, equitibus verò trecentis cōfecit. Varro, Plutarchus, alij. Quòd verò Plutarchus, aduentu Sabinorum in vrbem, aucta ciuitate, numerum legionis à Romulo duplicatum ſcribit; quanquam magna illius auctoritas, mihi tamē nunquam perſuadebit. Si enim Liuio credimus, variata fuit, vt dixi, legio, pro vſu Reip. & Senatus arbitrio. Is libro ſexto ab V. C. quatuor legiones *quaternûm millium* ſcriptas prodit. Itidem lib. 38. *Propter quod facinus,* inquit, *tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ ſecuri percuſſi ſunt.* Idem libro ſeptimo decem legiones ſcriptas tradit, *quaternûm millium, & ducentorum peditum, equitumq; trecentorum.* Rurſus auctior apud eundem numerus lib. 8. Iterum auctior lib. 31. *Numero,* inquit, *peditum, equitumq; legiones auctæ; millibus peditum & equitibus centenis in ſingulas adiectis, vt quina millia peditum, treceni equites eſſent.* Si mendo vacat prædictus Liuij locus; iam conſequens erit, hunc, quem ſubiiciam, diligenter expendendum. Liuius lib. 52. *Id præcipuè prouinciæ Macedoniæ datum, quòd cùm alterius conſulis legionibus quina millia, & duceni equites, ex vetere inſtituto, darentur in ſingulas legiones; in Macedoniam ſena millia peditum ſcribi iuſſa, equites treceni æqualiter in ſingulas legiones.* Nunc quantum ille numerus ſubſequenti æuo auxerit, è Vegetio diſce lib. 2. cap. 6. qui peditum

Legionis numerus ſæpe mutatus eſt. Romuli legio quanta. Diſſentimus à Plutarcho.

Legio variata pro reip. neceſſitate, & Senatus arbitrio. In legione quatuor millia: Quatuor millia quingenti: Quinque millia CCC. Liuij duo loca expendenda. In legione ſex millia CCC.

tum ſex millia centum, equites ſeptingentos in legione ponit. Idem lib. 3. cap. 1. in legione mixtis auxiliis, decem millia peditum, & quatuor equitum numerat, à qua ſumma ſi præcedentem arithmetica ſubtractione auferas, videbis quanti auxiliares fuerint.

In legione, Vegetij æuo, peditum ſex millia, centum, equites DCC. iiq; omnes Romani.

Additis auxiliis, in legione hominum quatuordecim millia.

In quibus ſingulis ſena millia.] Præter Liuium, Feſtus in *ſex millium*: Salluſtius Iugurtha: Gellius lib. 16. cap. 10. Valerius Maximus lib. 3. cap. 3. & alij auctores ſunt, Marium legionem ſex millium peditum primùm cõſcripſiſſe; idque non Senatus decreto, ſed ex ſuo conſilio: tum capite cenſos primùm ſacramẽto adegiſſe. Eundem etiam ſeruos ampliùs quatuor millia in belli vſum adſumpſiſſe: eoſque tandem à Sertorio caſtris exutos, & cæſos eſſe, ſcripſit Plutarchus in Sertorio. Idem in bello Syllaniano ſeruos in vſum belli prouocauit: ſed tres tantùm comparuerunt; teſte eodem Plutarcho.

Legionẽ ſex millium Marius primus conſcripſit.

Marius ſeruis in bello vſus.

Marium ſerui ſecundò ſequi nolunt.

Quid autẽ inter legiones, & auxilia intereſſe videatur.] Alias quoq. ſequente capite differentias inter Legionarios, & Auxiliares Vegetius cõſtituit. His addo, in legionibus ſolos ciues, in auxiliis Latinos ſocios meruiſſe: etiam Barbaros; quod alibi oſtẽdam. De ciuibus ſolis in legiones receptis, teſtis Dio; qui non vno in loco πολιτικὰ στρατόπεδα, appellat. & apertiſſimè Plinius, qui lib. 33. cap. 2. ciues auxiliaribus opponit. Idem videtur innuere Vegetius, hoc eodem cap. his verbis: *Legio autem propriis cohortibus plena.* nam eoſdem diſtinguit lib. 3. cap. 1. Quæ omnia ſi cui minùs ſufficere videbuntur, alium à me teſtem audiat, nec ampliùs audeat hiſcere. Tacitus in vitâ Iulij Agricolæ: *Inſtructos, ruenteſq; ita diſpoſuit, vt peditum auxilia, quæ octo millia erant, mediam aciem firmarent, equitum tria millia cornibus adfunderentur: legiones pro vallo ſtetere. Ingens victoriæ decus citra Romanum ſanguinem bellanti: & auxilium, ſi pellerentur.* Illud prætereà obſeruatum, ſigna eorundem diuerſa vt eſſent, alio legionarios, alio auxiliares, alio quoque prætorianos vſos: monet Alexan. Neapolitanus lib. 4. cap. 2. Probabit idem Tacitus libro quinto Annal. *Tres eum in Iudæa legiones excepère; tradidit Syria duodecimam: comitabantur viginti ſociæ cohortes.* Atqui cohortes in centurias diſtributas, ſinguliſque centuriis ſua vexilla conſtituta fuiſſe, auctor Vegetius libro ſecundo capite 13. De prætorianis vnum Pompeium Feſtum teſtem

Legionarij omnes ciues Romani. Auxilia à ſociis, & Barbaris.

Apertiſſimum ad id teſtimonium Taciti.

Signa legionariorum, Auxiliariorum, & Prætorianorum diuerſa.

Prætoria cohors quæ. *Prætorianorum munus.* *Eorum ſtipendiũ ſeſquiplex.* *Prætor olim, quicunque exercitui præerat.* *Prætorianis ſua ſigna priuata.*

laudaſſe ſuffecerit: *Prætoria, inquit, cohors eſt dicta, quòd à Prætore non diſcedebat. Scipio enim Africanus primus fortiſſimum quemque delegit, qui ab eo non diſcederent, & cetero munere militiæ vacarent, & ſeſquiplex ſtipendium acciperent.* In cuius verbis ne quid hæreas tyro, ſuppetias fero ex Varrone: qui auctor eſt, *Prætorem olim dictum quicunque præiret exercitui.* Item ex Aſconio Pædiano: *Veteres, inquit, omnem magiſtratum, cui pareret exercitus, prætorem appellauerunt.* Cohortis prætoriæ ſigna priuata fuiſſe liquet ex nummis M. Antonij, & Cæſaris, apud Goltzium. Sed prætorianæ cohortis originem quia eius hîc mentio incidit, paulò altiùs repetamus. Gorgydam autem apud Thebanos cohortem, quam prætoriam vocârunt, conſtituiſſe, ex Plutarchi Pelopidâ didici. Cohors iſta, ἱερὸς λόχος, id eſt, ſacra cohors vocata. Conſtabat autem ex electis viris quadringentis, quibus ciuitas exercitationem victumque præbuit. quem ordinem conſtitiſſe quidam voluit ex iis, qui ſe inter ſe amarent, aut ſanguine coniuncti eſſent. Quæ ratio & Germanis placuit: vt videre eſt apud Tacitum De moribus Germanorum: *Quódque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt, non caſus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit: ſed familiæ, & propinquitates; & in proximo pignora: vnde fœminarum vlulatus audiri, vnde vagitus infantium.* Idem quoque Macedonibus olim mos, vt equites in ſuam quiſque gentem ſcriberentur, teſte Q. Curtio libro quinto. Illud etiam monendus tyro, quod pæne imprudens prætereieram; Prætorianos non ſolùm pedites, ſed etiam equites fuiſſe. teſtem habemus Suetonium in Caligula cap. 45. & in Claudio, cap. 21.

Prætoriam cohortem apud Thebanos Gorgydas primùm conſtituit. *Ea ſacra dicta.* *Publico ſumtu alta.* *Conſtabat ex conſanguineis.* *Itidem Germanorum olim turmæ.* *Idẽ mos & Macedonibus quondam.* *Prætoriani & pedites, & equites fuerunt. id & nomen cohors indicat.*

Ex diuerſis locis, ex diuerſis muneribus venientes.] Nihil dicam aliud, quàm genuinam lectionem eſſe, quam libri M. H. N. B. & Suſij alter ſuggerunt, *ex diuerſis numeris venientes.* neque ſolùm hoc loco ea vox emigrauit, vt videbis poſteà, lib. 3. cap. 4. Dicti autem numeri interdum ipſæ cohortes. Sozomenus lib. 1. Hiſtoriæ tripartitæ: *Ex illo, inquit, Romanorum cohortes, quæ nunc numeri nuncupantur, ſingulæ fecerunt tabernaculum proprium.* Vlpianus: *exercitum non vnam cohortem, neque vnam alam dicimus, ſed numeros multos militum*; l. 2. ff. de his, qui notantur infamia. Numeros interdum à vexillationibus diſtingui ſuprà oſtendi. etiam à limitaneis militibus ſeparati: l. 17. C. De re militari. & apud Flauium Vopiſcum,

Numerorum nomen Vegetio reſtitutum. *Numeri quid ſint.* *Diſtincti à limitaneis.*

Vopiſcum, in Probo. Frequens hæc vox eſt in ff. & C. titulo De re militari. & C. De officio Magiſtri militum. & ab ea interpretationem accipere debet l. filiusfamilias. ff. De procurat. Sed quorſum tam multa extranea accerſimus, cùm etiam domi loca ſint, vbi ea vox adhuc integra eſt? apud Vegetium ſcilicet, lib. 3. cap. 9. & cap. 15.

Interpretata l. filiusfamilias, ff. de procuratoribus.

Auxiliares conducuntur ad prœlium.] Auxilia non tantùm à Romanis pecunia comparari ſolita. Tacitus ſexto Annal. *Quæ poſtquam Artabano cognita, filium Orodem vltorem parat; dátque Parthorum copias: mittit, qui auxilia mercede facerent.* Auctor tamen Herodianus lib. 3. initio, Parthos nec mercenarios milites, nec ordinarios exercitus habere. Idem quoque libro ſexto Perſas, nec mercenario milite vſos, neque ſtatiuis caſtris exercitus habuiſſe: ſed omni multitudine virorum, nonnunquam etiam mulierum, Regis imperio coactos, ad bella exiſſe tradit. Illud ſilentio prætereundum non eſt, Gallorum auxilia Aſiam ſæpe impleſſe, ipſoſque orientales Reges ſine mercenario Gallorum exercitu bella nulla geſſiſſe, neque pulſos regno, aliò, quàm ad Gallos confugiſſe. Adeundus Iuſtinus lib. 25. Similiter Cares quondam per totam Græciam militantes errauerunt; vt auctor Strabo lib 14.

Non ſoli Romani auxilia comparârunt pretio.

Perſæ mercenario milite non vſi.

Aſia Gallorum auxiliis ſæpè vſa.

Gallorum magnum olim nomen à virtute bellica.

Cares in Græcia ſæpe militârunt.

Nec notitia nec affectione conſentiunt.] Alij, *nec notione, nec affectione conſiſtunt.*

Nam legionibus ſemper auxilia, tanquam leuis armatura in acie iungebantur.] Quòd legionibus auxilia ſemper adiuncta fuiſſe dicis Vegeti; id non vtique obſeruatum fuiſſe, non ſit difficile ex Liuio probare. In Hiſpania enim multa præclarè iam geſſerant Scipiones, ſæpe prœlio decertârant; nullius tamen mercenarij militis iſtîc opera vſi, vſq. ad annum illum quo Q. Fabius Maximus conſulis filius, & T. Sempronius Gracchus cõſules fuerunt; hoc eſt, annum V. C. quingẽteſimum quadrageſimum. Sed ipſum Liuium audito: *Id modò eius anni in Hiſpania ad memoriam inſigne eſt, quòd mercenarium militem in caſtris neminem antè, quàm tum Celtiberos Romani habuerunt.* Diuerſus autem erat locus auxiliis in acie. Gallos Germanoſque auxiliares in fronte locatos videmus apud Tacitum 2. Annal. Craſſus autẽ apud Cæſarem, eos in media acie poſuit; & in caſtris oppugnandis vſus eſt telis, lapidibuſque ſubminiſtrandis, ac cõportandis

Romani in Hiſpania multa geſſerunt ſine auxiliis:

Quo anno & iſtîc auxiliis vti cœperunt.

Auxiliariorum locus in acie non ſemper idem.

 ceſpitibus,

VIGINTI. STIPEND. EMERIT. DIMISSIS HON. MISS. QVOR. NOM. SVB. &C.

Qui militant, *ſtipendia mereri* dicuntur, l. miles, & l. item miles, ff. de re iudicata. Hinc *emerita ſtipendia*, quæ Iuſtinianus impleta vocauit, C. de his qui non impletis ſtipendiis. inde & *emeriti milites*, quos etiam *veteranos* vocârunt. Martianus in l. deferri, ff. de iure fiſci: *Veterani*, inquit, *ſacris conſtitutionibus delatores eſſe prohibentur, propter honorem vtique & merita militiæ*. item: *milites propter honorem ſtipendiorum, quæ merent, deferre prohibentur*. Si quid ego video, legendum iſtic proximè ductum vulgatæ ſcripturæ, *propter honorem vtique emeritæ militiæ*. Sed cōſiderent hoc eruditiores. Cæterùm qui emeritis ſtipendiis militare rurſum cogebantur, vocabantur *Euocati*: teſte Dione libro 48. Iſidorus *Euocationem fuiſſe dicit, cùm ad ſubitum bellum, non ſolùm milites, ſed etiam cæteri vocabantur*. Sed hac de re iam antè à nobis dictum eſt. *Mereri ſtipēdia.* *Emeriti ſtipēdia.* *Emeriti milites.* *Emendata l. deferri ff. de iure fiſci.* *Euocati milites qui.*

Per teſtimoniales ex more dimiſſis.] Quicunque honeſtè mittebantur teſtimoniales accipiebant, vt earum ſuffragio muniti, nō eſſent obnoxij aliorum calumniis: quod ſtudioſè olim obſeruatum fuiſſe probant mihi monumenta veterum: *Honeſtè miſſi teſtimoniales accipiebant.*

LECTVS. IN. PRAETORIO. DD. NN.
EX. LEG. VI. FE. R. F. C.
MISSVS. HONESTA. MISSIONE
VII. IDVS. IANVAR. DD. NN.
IMP. ANTONINO. PIO. AVG. III. ET
GETA. NOBILISSIMO. CAES. II. COS.

Alia de eâdem re inſcriptio ex lapide Neapolitano:

L. ATILIO. L. F. CRESSENTI. VEL
AVG. MISSO. HONESTA. MISSION
EX. COH. VI. PRAETO.

Etiam in palatina militia mos ille diligēter ſeruatus, vt honeſtè miſſis teſtimoniales darentur. præſtò eſt conſtitutio Imperatorum Valentiniani, Theodoſij & Arcadij. *Dimiſſi è palatio teſtimonialiū ſuffragio munientur*; l. archiatrorū, C. Theod. de medicis. Item l. omnes, eod. Cod. de Decurionibus. Hæ *literæ teſtimoniales*, vocantur *epiſtolæ* in l. parui, C. Theo. d. tit. *Vt in armata militia, ſic idem in palatina.*

Ex more dimiſſis.] Tria miſſionum genera erant: prima miſſio honeſta, quæ emeritis ſtipendiis dabatur. *Miſſionum tria genera:* *Honeſta quæ fuerit:*

ignominioſum. vt videre eſt in Stilo antiquæ curiæ Pariſ. cap. *de Duello*. De cingulo hoc accipiendum eſt, quod dicitur in l. 23. 38. 43. ff. de teſtamento militari, & infinitis locis Codicis Iuſtiniani. Videndus quoque de eodem Iſidorus lib. 19. cap. De cingulis. Varro *Balteum, quòd cingulum è corio habebant bullatum, balteum dictum*. Iſidorus: *Balteus dicitur non ſolùm quo cingitur, ſed etiam à quo arma dependent*. Iterum Iſidorus: *Dicta autem torques, quòd ſint torta. & Bullæ, quòd ſint ſimiles rotunditate bullis, quæ in aqua vento inflantur.* Iſtiuſmodi bullis ipſa cingula militaria exornata fuiſſe ſuſpicor pro dignitate eius qui geſtaret: perinde vt & caligæ militum exornatæ ac diſtinctæ fuerunt. Virgil. 12. Æneid.

Cingulum hoc e corio; Balteum alij vocaiunt.

Baltei bullis ornari, diſtinctis

Item caliga militum.

> *Et iam iámque magis cunctantem flectere ſermo*
> *Cœperat, infelix humero cùm apparuit ingens*
> *Balteus, & notis fulſerunt cingula bullis.*

Fuit tamen, (vt ad miſſiones redeamus) cùm ſine ignominia exauctorarentur. teſtatur Tacitus, *Miſſionē dari vicena ſtipendia meritis: exauctorari, qui ſena dena feciſſent*. Ea verba Turnebus lib. 3. Aduerſar. cap. 3. interpretatur, quòd miſſio data fuerit iis, qui penitus dimittebâtur: exauctorati fuerint, qui ſoluebantur ſtipendio; nec tamen dimittebantur, ſed habebantur ſub vexillo, vſque dum agros, & præmia acciperent. Si pedites erant, ſubſignanos; ſi equites erant, vexillationes vocatos cenſet idem Turnebus lib. 5. Aduerſar. cap. 2. nam & illos ſtipendio ſolutos, apud vexillum retentos, alio nomine militiæ labores pertuliſſe. qua de re paulò antè memini de vexillationibus agens. Quartū genus miſſionis, ſi quis euitandorum munerū cauſſa militiam ſubiſſet: ſed illa exiſtimationem nō lædebat, l. ſecunda ff. de his qui notantur infamia. hi enim mittebantur, vt domi potiùs, quàm foris reip. vſui eſſent. Addo & aliud genus miſſionis, quod gratioſum Liuius vocauit: inde, ni fallor, quòd per gratiam ab Imperatoribus impetraretur: *Et quorum ſtipendia*, inquit, *ante emerita, gratioſa miſſio ſibi viſa eſſet.* Sed nunc tempus eſt, ad alium quoque morem explicandum tranſeamus, non minùs vtilem, & ſcitu neceſſarium his, qui de veteri diſciplina militari cognoſcenda laborant. Si multi milites in aliquod flagitium conſpirauerant, vel ſi legio deficiebat, auocari militia ſolet. quod oſtendit Modeſtinus IC^tus in l. deſertorem, ff. de re militari. Item Suetonius: *Decimani legionem*

Exauctoratio quid diſtaret à miſſione.

Subſignani apud ſigna detenti poſt exauctorationem.

Miſſionis quartum genus.

Miſſio gratioſa etiam quinto loco numerata.

Legio tota auocari militia ſolet:

Etiam cum ignominia mitti.

contumaciùs parentem, cum ignominia totam dimiſit; in Octauio cap.24. Res tota ex Lampridij Alexandro aperta erit: *Cùm nihilominus poſt illa fremerent, exclamauit, Quirites diſcedite, atque arma deponite. mirando exemplo, depoſitis armis, depoſitis etiam ſagulis militaribus; non ad caſtra, ſed ad diuerſoria varia diſceſſerunt.*

Quirites appellabant, quibus militiæ ius ademptum volebant.

Quirites vides appellari, quaſi ciues & pagani eſſent, iure militiæ adempto. Sic Cęſar exercitum ſeditioſum vno verbo compeſcuit, *Quirites* appellando, qui ſacramentum eius detrectabant. auctor Tacitus primo Annalium, Suetonius, Plutarchus, Lucanus, alij. Non diſplicet mihi conſiliũ Muciani, qui magnam manum militum ſeditioſorũ, qui iuſta

Seditioſi potiùs carptim mittendi.

ſtipendia habebãt, cum honore: cæteros, qui in culpa erant, ignominioſè miſit; ſed carptim, & ſingulos; quò tutiſſimo remedio cõſenſus multitudinis extenuaretur. qua de re videndus Tacitus 4. Hiſtoriarũ. Similiter cùm de Capua occupanda milites Romani conſilia clàm iniiſſent, non abſimili prudentia vſus, qui rem omnem reſciuerat, C. Martius Rutilius, vt videre eſt apud Liuium libro ſeptimo. Illud præterea obſeruatu non indignum putaui, Legionem igno-

Ignominioſè miſſa legio nonnunquam reſtituta.

minioſè miſſam, quandoque reſtitutam. teſtis Lampridius in Alexandro. Suet.: *Nonam quidem legionem, apud Placentiam, quanquam adhuc in armis Pompeius eſſet, totam cum ignominia miſſam fecit, agreq; poſt multas & ſupplices preces, & niſi exacta de ſontibus pœna, reſtituit.* In Iulio cap.69.

Vegetius correctius. ſeu liberatus gloſſemate.

Aliquantos militiam deſerere, vel diuerſis caſibus interire.] Qui *militiæ* nomen hîc inculcarunt, illi nihil minùs, quàm militares fuerunt; in Muſarum comitatu certè non valdè frequentes. In codice M.S.N.& H. erat, *aliquantos deſerere, vel diuerſis caſibus interire.* atque ita abſolutè ſine caſu id verbi videas vſurpari in legibus ICtorum noſtrorum, & conſtitutionibus Principũ plus millies. Ammianus lib.31. *Pars pleraque deſeruerat, Merobaudis ſuaſu.* Sed ne longiùs abeamus, ipſe ſibi Vegetius teſtis luculentiſſimus, lib.3.cap.9. *Tunc fracti,* inquit, *labore & tædio plurimi deſerunt, aliquanti produnt, aliquanti ſe tradunt.* Iterum libro ſecundo capite quinto, *nunquam deſerturos militiam, nec mortẽ recuſaturos pro Romana repub.* Vbi τὸ *militiam*, ab alijs quoque intruſum ſuſpicor. Idem quoque mendum conſtitutionẽ Imperialem inſedit, quæ eſt in l.4. C quibus ex cauſſis ſerui pro præmio libertatem accipiunt. cam ex optimis membranis ſic reſtituo: *Si deſer-*

torem

torem ſeruus prodiderit, libertate donetur. vulgatæ editiones: *Si deſertorem militiæ &c.* Similes haberem locos quos per me reſtitutos huic adnecterem; niſi mihi nuper in Belgio periiſſent Notæ, quas paratas habebam ad Vegetium. magnos ille mihi, quiſquis neſciente, inuito inſpexit, legit, & in præſens vſq. detinet, labores impoſuit; qui ſecundùm ſubeundi nunc plurimi faſtidioſiſſimi: dum ad membranas, & veteres libros momentis pænè ſingulis recurrendũ eſt. ſciunt illi, qui in eadem palæſtra exerciti ſunt. Sed Muſis hoc libenter do, atque adeò ipſi reipub. quibus tamen dum nimium nuper tribuere volui, pęnè in magnum incidi infortunium, obſidentibus omnes vias ſicariis. vt non immeritò de me ſolicitus fuerit meus Franco Eſthius Gorcomius: cuius verſus non alia cauſſa, quàm vt de ipſius in me amore, & de ingenio pariter adoleſcentis conſtet, adſcribo.

Emendata l. 4. c. quibus ex cauſis ſeruus proprauio.

Qualis Pirithous ſaluum cùm Theſea vidit,
Poſt Labyrinthææ ſæua duella feræ;
Qualis, vbi Æneam viuum conſpexit Aceſtes,
Thura dedit Superis, thura maríſque Deis:
Talis ego ſtatuam Dis ſeruatoribus aras
Lætáque florenti tempora fronde tegam.
Nam meus en rediit Belgarum ſanus ab oris
STEVVECHIVS, *Phœbi Pieridúmque decus:*
O quæ pro veſtra ſuſcepi vota ſalute!
Quámque metu noſtro ſpes fuit vſque minor!
Quàm veritus GODESCALCE *fui, nè tam mihi fidum*
Tela cruentarent ſanguinolenta caput!
Dum tu per terras audax prorumpis & vndas,
Nilque timor mortis, tótque pericla mouent.
Cunctáque contemnis doctos vſurus amicos,
Quos fouet alma ſuo Belgica terra ſinu.
Ah tua, crede mihi, nimium temeraria virtus,
Fœcundum furiis dum meditaris iter.
Vidi ibi clade noua latices ſluitare cruentos,
Et putre ſanguinea tabe rubere ſolum.
Vidi ego, & extimui, quæ cæde recente tepebant,
Hærerent iugulo ne ſubitò arma meo.
Nam quid iam tutum eſt? quæ iam prædonibus ora,
Veſana aut rabie, barbariéque vacat?
Cuncta ferox Gradiuus habet, rabidóque furore

Graſſatur

Graſſatur terris æquoribúſque ſimul.
Inſidiæ paſſim, ſpoliorúmque improbus ardor:
Hoſtis is eſt quiſquis, quod dare poſſit, habet.
Nec parcit truculenta ſacris Bellona Camœnis,
Non quenquam immunem Cyrra diſerta facit.
Bella vbicunque vigent, prædæq́; immenſa libido,
Nullus Hyantæis fontibus extat honor.
Et quicquam Muſáſue tuas, artéſue putaſti,
Spes vbi dira lucri eſt, profore poſſe tibi?
Te poterat ſaltem terrere canorus Arion,
In mare quem nummi præcipitauit amor.
At bene ſeruârint quòd te pia numina, quòd te
STEVVECHI incolumem reſtituêre mihi;
Grator ouans, tota dulces & mente triumphos
Lætus ago, teſtor ſidera ſumma poli.
Teſtor Parnaſsi iuga, Pegaſidéſque puellas,
Thyrſigerúmque patrem, laurifcrúmque Deum.
Per te namque mihi iam fama gloria creſcit,
Nec mea ſub denſa nube Thalia latet.
Quanquam ego non venor ventoſa murmura laudis:
Si teror à paucis, laus opulenta mea eſt.
Si probat exculti mea carmina SVSIVS oris,
Síque mea VTENHOVI, túque METELLE legis:
Hoc ſatis; Aoniæ nihil amplius opto ſorores,
Hæc Diuæ nobis munera ſola date.
Nil vulgi ſtrepitum, popularem nil moror auram,
Principibus gratum vatibus eſſe iuuat.
Quos inter non vilis ades, mea cura, STEVVECHI,
Larga cui ſacræ Phocidos vnda fluit.
Qui tetricam Aſtrææ Phœbo alternare bilancem
Conſueſti; & clarum reddit vterque labor.
Hæc nos fecerunt ſtudiiſque animiſque coire,
Pérque hæc Theſeus me tibi iunxit amor.
His auibus iam nomen habes, laudémque perennem,
Et tua doctorum fama per ora volat.
Salueto GODESCALCE redux, mihi fidus amicum:
Salueto, & longùm ſanus, amice, vale.

Magnus in illis labor eſt militandi.] In H. ſcriptum eſt, *labor eſt & militandi*. M. legebat, *magnus in illis labor eſt, grauiora in eis arma*, abiecto verbo *militandi*. & certè non valdè illo

dè illo hîc opus; cùm conſtet in legionibus non aliud, quàm militandum fuiſſe. quanquam fuerit Imperator, qui deſidiam negligentiamque ſuorum caſtigaturus, teſſeram vigiliarum dedit, *Militemus*.

Teſſera, Militemus.

Grauiora arma.] Legionariis diuerſa ab auxiliariorum armis apud Tacitum video tribui, duodecimo Annalium, vbi hæc verba: *Si auxiliaribus reſiſterent, gladiis ac pilis legionariorum: ſi huc verterent, ſpatis, & haſtis auxiliariorum ſternebantur.*

Legionariorum & auxiliariorũ arma diuerſa.

Sera munera, ſeuerior diſciplina.] In libris aliquot non *munera*, ſed *munia* legâs, vel *vulnera*. ſed valeant illi cum ſuis vulneribus, eaque hoſtibus inferant, non bonis ſcriptoribus. Rurſum pro *Sera munera* optimi quique codices, M.S. N.H. & duo Suſiani, ſubſtituunt *plura munera*. quod de oneribus, quibus legionarij adſtricti erant, intelligendum erit. quanquam conſiderandum, quod præceſſit, *magnus in illis labor eſt*. Illud certũ eſt, milites, magnos olim labores ſubiiſſe in aggerendis lignis, vallis ferendis, cæterisque operibus ad caſtrorum munitionem pertinentibus. de qua re nos lib. 1. cap. 23. At dixerit aliquis, an hæc ſolis legionariis, hoc eſt, ciuibus Romanis imponis? Marcellinum audies: *Sed auxiliarij*, inquit, *milites ſemper ſpernentes munia huiuſmodi, ad obſequendi ſedulitatem Iuliani blanditiis deflexi, quinquagenarias longioréſque materias vexêre ceruicibus ingrauatè.* lib. 18.

Auxiliares opera facere detrectabant.

Seuerior diſciplina.] Tres mſſ., H. ſcilicet, & duo Suſiani, malebant *ſenior diſciplina*. Atqui auctor erit ipſi duci, lib. 3. cap. 10. ipſe Vegetius, vt auctoritatem maximam ſeueritate ſumat, omnes culpas militares legibus vindicet.

Seueritate auctoritas paranda in exercitu.

In auxiliis feſtinant militiæ ſacramenta percipere.] Conſule Vegetium hoc lib. cap. quinto.

Vbi & minor ſudor, & maturiora ſunt præmia.] Non auſculto libris, qui *macriora*, vel *maiora* præmia nominabant. Illud ex Plinio diſcimus; ſolere ſuo æuo Auxiliares torquibus aureis donari. At ciues non niſi argenteis: ſed contra armillas ciuibus dabant, quas non habebant externi. &, quod miremur, coronas ex auro ciuibus dedêre: lib. 33. Naturalis hiſtoriæ cap. 2. Sed cur maturiora præmia auxiliaribus, quàm legionariis? & hoc certè egomet ipſe interdum quæſiui. Suſpicor tamen ea cauſſa maturiora dici, quòd hi præmia & agros non niſi completis iuſtis ſtipendiis conſequerentur; illi, vt pretio conducti, ſtipendia

Auxiliares torquibus donati aureis: ciues non niſi argenteis. Ciuibus armilla data; at nulla auxiliaribus. Corona ciuibus data ex auro.

Cur maturiora videantur dici Auxiliorum præmia.

ſua maturiùs emererent; & per conſequens præmia citiùs multo acciperent.

Si diſciplinam militarem conferret in litteras.] Rectè equidem Criſpus Romana primus in hiſtoria: *vel pace,* inquit, *vel bello clarum fieri licet. & qui fecère, & qui facta aliorum ſcripsère, multi laudantur.* At maior Catonis gloria, vt qui rebus multis præclariſſimè geſtis non contentus; non ea, quæ ab aliis geſta ſunt, ſed præcepta de arte militari, quæ omnis poſteritas ſequeretur, conſcripſit.

Et ſcribendo, & res gerendo clariſſimus.

Honorificum de arte militari ſcribere.

Frontinus Diuo Traiano ob eiuſmodi comprobatur induſtriam.] Sequor libros optimæ notæ M.S. N. H. & Suſij, in quibus: D. *Traiano ab eiuſmodi comprobatus induſtria.* Notandum Sexti Iulij Frontini æuum: quem tempore Neruæ floruiſſe teſtantur ipſius libri De aquæ ductibus, & Æliani præfatio in librum De inſtruendis aciebus. Ceterùm quod D. Traiano eum comprobatũ dicat noſter Flauius ob editos De militari diſciplina libros, veroſimile mihi fit, eos ipſos huic Imperatori dedicatos fuiſſe. Sed ne quid erres, non iam illius στρατηγηματικῶν opus, cui ne nunc quidem Imperatorium, aut alterius nomen præfixum eſt, reſpicio, * ſed alios eiuſdẽ Frontini libros De rei militaris ſcientia quæro, ac deſidero. quos ab eo ſcriptos fuiſſe mecum fatebere, quiſquis ipſius præfationem in Strategem. legeris, & legeris vigilans. Suſpicatus aliquando ſum hunc eundem Iulium Frontinum eſſe, quem Tacitus lib. 4. hiſtoriarum prætorem facit vrbanum, Veſpaſiano, ac Tito conſulibus, anno V.C. DCCCXXIII. quemque idẽ ſcriptor in vita Agricolæ, à rebus bello geſtis celebrat. quam ſententiam neque etiam nunc depono. Eundem hunc auctorem eſſe De limitibus agrorum, illiuſmet libri præfatio indicat.

Vegetius emendatus.

Sextus Iulius Frontinus ſub Nerua vixit.

Scripſit de aquæductibus.

*Quid ſi hic ille liber ſit qui vulgo quartus in opuſculo Frontini? nam tres στρατηγηματικῶν ipſemet Frontinus tantùm agnoſcit.

Idem auctor De limitibus agrorum.

AD CAPVT IIII.

SINGVLOS conſules, non ampliùs, quàm binas duxiſſe legiones.] Hac de re dicturi ſumus ad caput primum libri tertij.

Vt cuiuis bello duæ legiones crederentur ſufficere.] In exemplari M: *vt cuiuſuis.* in ſolo manuſcripto H: *Vt cui bello duæ legiones fierent, crederentur poſſe ſufficere.* Fortean *cuicui* geminatione vocis legendum librarij non intelligentes, adſuêrunt poſtea de ſuo, & more ſibi conſueto, verbum *fierent.*

Cuicui. pro cuicunque.

Idonea

Idonea ſententia ſit, & vſitatum loquendi genus: *Vt cuicui bello duæ legiones crederentur poſſe ſufficere.* Sic *cuicuimodi, qualis qualis, quantus quantus, qualiter qualiter*, pro *cuiuſcunque modi, qualiſcunque, quantuſcunque, qualitercunque*, Latinis auctoribus vſitata fuiſſe, vel pueri ſciunt. & ſi teſtibus agendum eſſet, poſſem ex ſolis ff^or. libris citare perquam multos. Vno tamen loco id non animaduerſum, cauſſam, puto, dedit erroris in l. quæret 135. ff. de verborum ſignificat. quæ hodie ſic vulgatur ex pandectis Florentinis: *Quæret aliquis, ſi portentoſum, vel monſtroſum, vel debile Mulier ediderit, vel qualem viſu, vel vagitu nouum, non humanæ figuræ, ſed alterius magis animalis, quàm hominis partum.* Imperfectam eius legis ſententiam eſſe vidit Alciatus, emendauitque vel *inæqualem viſu, vel vagitu nouum*, & in ea ſententia habuit qui illi applauderet magnum virum; ſed aliter ego ſentio, ſcriboque *vel* QVALEM *viſu, vel vagitu nouum &c.* Vox *qualem* maioribus typis ſcripta, valet *qualemqualem*, id eſt *qualemcunque*. & ſimile veſtigium paulò ante in *debile Mulier*, pro, *debilem mulier*, quia conſonantes librarij non geminarent. quod quidem hic obſeruatum eſt, in altero nō animaduerſum: nam quotquot hodie litteræ, ſyllabæ, verba, ita maioribus typis in textu Florentino expreſſa videmus, nō ipſi autographo, ſed Lælij Taurelli, hominis doctiſſimi diligentiæ, induſtriæq. accepta ferenda ſunt. æqualibus enim & paribus vbiq. litteris toti illi Pandectarū libri conſcripti ſunt; vt ex Ioanne Metello Sequano IC^to amico meo didici, qui iiſdem vnà cum Antonio Auguſtino, nunc archiepiſcopo Tarraconenſi, magno reip. bono vſus eſt. Poſt *portentoſum, vel debilem, ac monſtroſum partum*, non video qui locus ſit *inæquali*. dicendum potiùs clauſulam, *vel qualemcunque viſu, vel vagitu nouum*; vt generalem, poſt multa ſpecialia, rectè ſubiici. quemadmodum in l. ſi ſeruus ſeruum, §. cum eo, ff. ad legem Aquil. Opinionem meam eo confirmari video, quòd Vlpianus auctor proditæ legis, particulas illas ſæpe gemināſit: nominatim in l. 3. ff. de proxen. l. 15. §. 31. ff. de iniuriis l. 2. ff. de bonor. poſſeſſio. ſecundum tabulas. & alibi.

Qualis qualis, qualiter qualiter, pro qualiſcunque, qualitercunque.

Explicata & emēdata, l. quæret. ff. de verb. ſignif.

Alciati emendatio reiecta.

Pandectæ Florentinæ quomodo & quibus characteribus ſcriptæ.

AD CAPVT V.

NAM puncturis in cute punctis milites ſcripti.] Hæc quid ſibi velint (fatebor ingenuè) non capio: & puto

puto eos ipſos, qui ita edidêre, pariter mecum non intellexiſſe. Valdè etiam libri mei hîc variant, vt & aliis locis, vbi res remotior à vulgo tractabatur. ibi enim illi muli, qui libris deſcribendis deſtinati erant, omnia ſecundum ſuum captum agere, addere, demere, quadrata rotundis mutare. in veteri editione Col. *Nam pictis in cute punctis.* in Pariſ. *nam puniceis.* in S. *picturis.* quod ipſum etiã in H. membranis, ſed ab adulterina manu factum; vt apparet ex *victuris*: quæ mihi genuina lectio eſt, confirmata codice M & duobus Suſij, in quibus ſcribebatur, *Nam victuris in cute punctis. Punctis victuris* dixit, quaſi permanſuris. eã phraſi, qua viuere leges, actiones, lites, & eædem vitam accipere dicuntur ab Imperatoribus in Cod. Iuſtin. qua de re aliâs nobis dicendi locus erit. Sed vt ad explicationem Flauij noſtri veniamus; certum eſt milites punctis, ſeu ſtigmatis ſignari ſolere. quod etiam Accurſium video non ignoraſſe Inſtit. de teſtam. militis. Idemque in fabricenſibus fieri ſolitum, oſtendit Imppp^rum^ Arcadij & Honorij conſtitutio, C. de fabricenſibus, lib. vndecimo: *Stigmata, hoc eſt, notæ publicæ fabricenſium brachiis ad imitationem tironum infligantur, vt hoc ſaltem modo poſſint latitantes agnoſci.* Notati autem milites punctis, ſeu notis, in manu, vt docet Iacobus Cuiacius ad dictam conſtitutionẽ; & Turnebus lib. 24. Aduerſar. cap. 12. Idem probant epiſtolæ D. Gregorij, ex quibus diſcimus conſtitutum fuiſſe, *Nẽ quis manu ſignatus ante expletam militiam, in monaſteriis reciperetur.* Iulianus omnes Cæſarienſes clericos in numeros militũ adſcripſit, teſte Zozomeno lib. 5. cap. 8. Valens, vt omnes monachi militarent, legem dedit, teſte Diacono lib. Hiſtoriarum duodecimo, & Euſebij Chronico. Sed redeamus ad notas. Aquarios etiam, ſeu hydrophylacas, cuſtodiæ aquæductuum deputatos, nomine ſuo, manibus ſingulorum impreſſo, ſignari præcepit Imperator Zeno; l. decernimus, C. de aquęductibus lib. vndecimo. Notas Thracias ſeu Threcias, Cicero & alij nominârunt; quòd Threces punctis ſcriberentur, quemadmodũ Britanni glaſto ſe inficiebant, vt eſſent horridiores in prœlio. Nonius, *Stigmatias veteres punctos in notis dici voluerũt*: ſed locus ille hiulcus eſt; ſupplendus, ni fallor, *in fronte notis.* De ſeruis enim indicare velle videtur, quos litteratos hac de cauſſa appellârunt. Plautus Caſina: *Si hic litteratus me ſinat. quod bonum, atque fortunatum*

Magna macula Vegetio abluta.

Stigmatis milites, ſeu punctis ſignati.

Itidem fabricenſes.

Militibus ea puncta in manu.

Clerici omnes militia adſcripti.

Monachi militare coacti.

Aquarij in manibus nomẽ Imperatoris impreſſum geſtabant.

Notæ Thraciæ, ſeu Threciæ vnde.

Britanni glaſto ſe inficiebant.

Tentatus locus Nonij.

Litterati ſerui quare vocati.

fortunatum mihi ſit. Idem Rudente: *Nam hæc litterata eſt, ab ſe cantat cuia ſit.* Sed vbi illæ litteræ, aut notæ ſeruis? in ipſa fronte. Apuleius libro nono De aſino aureo: *Frontes litterati, & capillum ſemiraſi, & pedes annulati.* Eodem pertinet Neuij veteris Poëtæ verſus in Lignaria: *Signare oportet frontem calida forcipe.* Valerius Maximus: *Seruus ab eo vinculorum pœna coërcitus, inexpugnabiliq; litterarum nota per ſummam oris contumeliam inuſtus.* Videndus de eadem re Plinius lib. 18. cap. 3. Prohibitum verò ne quis cicatricibus ſeruum deformaret, l. locum autem, ff. de vſufructu, & quemadmodum. Quæ res omnino improbatur ab Imp. Conſtãtino, l. XVII. c. de pœnis. Rarum, & inauditum multis exemplũ Iacobitarum, qui Orientem occupant, & magnam Armeniæ partem, qui circumciduntur & ſimul baptizantur, ferroque candenti characterem crucis frontibus imprimunt, vel alicubi corpori, maximè in pectoribus. quod ſcripſit Ioachimus Abbas, in appendice Nationum Chriſtianarum.

Serui notati in fronte.

Poſtea id interdictum.

Iacobitæ qui in Oriente, fronti characterem crucis imprimunt candenti ferro.

Et matriculis inſerti iurare ſolent.] Rectè correxiſſe videor, *cùm matriculis inſeruntur, iurare ſolent.* neq. id meo iudicio; ſed libris optimis M. S. N. H. & altero Suſij, iubentibus. Tum Vegetius ipſe hoc capite, & lib. 1. cap. 8. indicare videtur non eodem tempore punctis ſcriptos tyrones, & in legiones, ſeu numeros militum fuiſſe relatos. Iſidorus lib. 9. Etymol. cap. 3. *Tyrones dicuntur fortes pueri, quòd ad militiam delegantur* (legerim *diliguntur*) *atque armis gerendis habiles exiſtunt. hi enim non ex ſola profeſſione natiuitatis; ſed ex aſpectu, & valetudine corporis exiſtimantur* (malo *æſtimantur*:) *vnde & Tyrones dicti; quiq; antequam ſacramento probati fuerint, milites non ſunt.* Dum in commentandis his occupor, recurro fortè ad mea Aduerſaria, in quibus notare ſoleo, ſi quid obſeruatu dignum occurrerit legenti. commodùm ſe offert Vlpiani locus, qui eſt in l. ex eo tempore, ff. de teſtamento militari, qui vnus ad ſententiam meam, id eſt emendationem precedentem, corroborandam poterit ſufficere: *Ex eo,* inquit, *tempore quis iure militari incipit poſſe teſtari, ex quo in numeros relatus eſt, antè non: proinde qui nondũ in numeris ſunt, licet etiam lecti tyrones ſint, & publicis expenſis iter faciunt, nondum milites ſunt. Debent enim in numeros referri.* Res clara. & nugas agam, ſi verbum addam ampliùs.

Iterum magno mendo liberatus Vegetius.

Tyrones non ſimul vt ſcripti ſunt, in legionũ numerum quoque relati.

Tyrones qui dicantur.

Quomodo æſtimarentur.

Iſidorus correctus.

Tyronibus iure militari nõ permiſſum teſtari.

Iurare ſolẽt.] Illud ex legibus & diſciplina militari obtinuit, ſine cõſenſu ducis, & ſine ſacramento militari, cum

Militi iniurato non permiſſum pugnare cum hoſte.

Sine permiſſu ducis idem quoque illicitum.

hoſte non licuiſſe pugnare. Qua de re memorabilia exempla Poſthumi dictatoris, & T. Manlij Torquati, qui ob hoc filios etiam ſecuri percuſſerunt. Liuius lib. 4. & lib. 8. Diodorus Siculus lib. 12. Agellius lib. 17. Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. Etiã re Romana declinante hæc obſeruata: vt videre eſt apud Vulcatiũ in Caſſio. De ſacramento præſtando audi quæſo prudentiſſimi viri Catonis ſollicitudinem. Is enim ad Publium Æmiliũ ſcripſit, vt ſi filiũ, quem in legione, ab Æmilio Paulo antè dimiſſa, militaſſe intellexerat, pateretur in exercitu remanere; ſecundò eum obligaret militiæ ſacraméto. narrat Cicero primo Officiorum.

Qui iniuratus hoſtem interfeciſſet, cædis reus erat.

Neque fruſtrà hac de re ſollicitus Cato. qui enim iniuratus miles hoſtem interfeciſſet, cædis reus habebatur: Plutarcho auctore in Problemat. Iuramentum apud antiquos

Sacramentum militare quomodo antiquitus præſtitum.

præſtabatur hoc modo: Scriptis militibus, tribuni ſuos quiſque in ſuas legiones vocantes, vnum ex omnibus maximè idoneum lectum iureiurando obſtringebant, ſe, quoad poſſet, mandata ducum exſecuturũ. inde reliqui omnes procedentes ſinguli, ſe omnia facturos, in verba primi iurabant. Quo facto, indicto militibus ad conueniendum loco, eos dimittebant. adeundus Polybius in Caſtrametatione.

Formula iuramenti.

Formulam huius iuramenti adſcribere viſum eſt ex Cincij libro quinto, De re militari: quam inde mutuatus eſt Gellius lib. 16. Noctium Atticarum, cap. 4. ſcribitque adactos milites in hæc verba: *In Magiſtratu C. Lelij C.F. cos. L. Cornelij P. F. cos. in exercitu decémque millia paſſuum prope, furtum non facies, dolo malo ſolus, neque cum pluribus, pluris nummi argentei in dies ſingulos. Extra haſtam, haſtile, ligna, pabulum, vtrem, follem, faculam, ſi quid ibi inueneris, ſuſtuleriſve, quod tuum non erit, quod pluris nummi argentei erit, vti tu ad C. Lelium C. F. cos. Luciúmve Cornelium P.F. cos. ſiue ad quem eorum ius erit, proferas: aut profitebere in triduo proximo, quicquid inueneris, ſuſtuleriſve dolo malo: aut domino ſuo, cuius id cenſebis eſſe, reddes. vti quod rectè factum eſſe velis.*

Quando ea cœperit initium.

Liuius in hiſtoria belli Punici ſecundi, Paulo & Varrone coss: *Milites tunc*, inquit, *quod nunquam antea factum erat, iureiurando à tribuno militum adacti, iuſſu conſulum conuenturos, neque iniuſſu abituros. nam ad eam diem nihil præter ſacramentũ fuerat: & vbi ad decuriatum, aut centuriatum conueniſſent, ſua voluntate ipſi inter ſe equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, ſeſe fuga, atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine receſſuros; niſi teli ſumendi, aut*

petendi,

petendi, aut feriendi hoſtis, aut ciuis ſeruandi cauſſa. Id ex voluntario, inter ipſos, fœdere, à tribunis ad legitimam iuriſiurandi adactionem tranſlatum. De ſacramento militari dixi lib.1.cap.6. Gloſſæ veteres, *Sacramentum* ὅρκος στρατιωτικός. Iterùm στρατεία, *militia, ſacramentum.* Formulam illam, de qua Liuius, in rep. Romana fuiſſe concedo: alia tamen poſtea ſub Principibus fuit;

Alia formula ſub Principibus:

cùm nomen Principis iuramento inſerere, & per maieſtatem Imperatoris iurare cœperunt. Tacitus de veteranis in iuramenti præſtatione cunctantibus, lib.4. Hiſtoriarum: *Et cùm cætera iuriſiurandi verba conciperent, Veſpaſiani nomen hæſitantes, aut leni murmure, & plerumque ſilentio tranſmittebant.* Alia iterùm formula ſub principibus Chriſtianis fuit, cùm *per deum, & per Chriſtum, & per Spiritum ſanctum* iurare cœperunt: Vegetius hoc eodem cap.

Alia iterum ſub Principibus Chriſtianis.

Præſtabatur autem iuramentum in principiis apud ſigna. vt apud Tacitum I. Lipſius oſtendit. Imò in ipſo, ni fallor, prætorio. quod vt ſuſpicer ſolus inducit Tacitus 4. Hiſtoriarũ: *Spernunt* (inquit) *oblatos ſibi agros, & ſtipendia orant. preces erant, ſed quibus contradici non poſſet: igitur in prætorium recipiuntur.*

Iuramentum in caſtris vbi præſtarius.

Quandoq. & in prœlium iam ituros ſe mutuò certo iuriſiurandi genere obſtrinxiſſe obſeruaui; nempe, *niſi parta victoria, ex acie nõ reuerſuros.* apud Liuiũ lib.2. apud Cæſarem tertio belli ciuilis. Tum *hoc, aut illud facturos.* exemplũ ſuppetit ex eodẽ Cæſare: *Conclamant equites ſanctiſſimo iureiurando confirmari oportere, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad vxorem aditum habeant, qui non bis per hoſtium agmen perequitaſſet. quæ res probata, atq. ad iuſiurandũ omnes adacti ſunt.* lib.7. belli Gallici.

Iuramento alio ſe mutuo obſtrinxiſſe interdum, in prælium euntes.
Iuſiurandum ſanctiſſimum.

Rurſum apud eundẽ, lib. primo belli ciuilis: *Poſtulant, vt iurent omnes ſe exercitũ, ducesq; non deſerturos, neque prodituros, neq. ſibi ſeparatim à reliquis conſilium capturos. Princeps in hæc verba iurat, ſubſequuntur Tribuni militum, Centurionéſque, centuriatim producti milites idem iurant.* Iterùm lib. 3. belli ciuilis: *Princeps Labienus procedit, iuràtque ſe eum non deſerturum, eundémque caſum ſubiturum, quemcunque ei fortuna tribuiſſet. hoc idem reliqui iurant legati, hoc tribuni militum, centurionéſque ſequuntur: atque idem omnis exercitus iurat.* Quod amplius eſt, ad iuramenta iſtiuſmodi præſtanda etiam vi ſubinde milites adacti. exemplum memorabile de P. Cornelio Scipione apud Liuium: Is vbi à clade Cannenſi nobiles quoſdã iuuenes, mare, ac naues ſpectare intellexit, & de Italia deſerenda cogitare, ingreſſus in hoſpitium L. Cæcilij Metelli, inuentoq. ibidem iuuenum

Ad iuramenta iſtiuſmodi etiam inuitos coëgerunt.

concilio, de quibus illa nunciata erant, ſtricto ſuper capita conſultantium gladio, hunc in modum iurauit: *Ex mei animi ſententia* (inquit) *iuro, vt ego remp. non deſeram, neque alium ciuem Romanum deſerere patiar. ſi ſciens fallo, tum me Iuppiter* OPT. MAX. *domum, familiam, rémque meam peßimo letho afficiat.* In hæc verba, & L. Cæcilium, & reliquos omnes, qui aderant, iurare coëgit; teſte Liuio lib. 31. Exemplũ ſuperſtitioſum quoque in ſacramenti ritu, quod de Samnitibus Liuius refert lib. 10. Quiſquis eiuſmodi antiquitatum ſtudioſus es, alium inſuper ritum ab Ammiano diſce, à quo ego didici non paucos. Is lib. vigeſimoprimo Hiſtoriarum: *Iuſſiq;* (inquit) *vniuerſi in eius nomen iurare, ſolenniter gladiis ceruicibus ſuis admotis, ſub exsecrationibus diris, verbis iurauêre conceptis.*

Formula iſtius iuriſiurandi.

Solemne in eo gladios ceruicibus admouere.

Militiæ ſacramenta dicuntur.] Vegetius hoc libro cap. 3. *In auxiliis feſtinant militiæ ſacramenta percipere.* Vt alia de re militari vocabula, ſic & hoc quoque ad eccleſiam Patres traxerunt. Tertullianus ad Martyres: *Vocati ſumus ad militiam Dei viui, iam tunc cùm in ſacramenti verba ſpondimus.* Idem De pudicitia: *Vt ſacramento benedictionis exauctoretur, nunquam in caſtra eccleſiæ reuerſurus.*

Sacramenti nomen à diſciplina bellica ad eccleſiam tractum.

Nam Imperatori, cùm Auguſti nomen accepit.] Imperatoris nomen antè omnibus datum quibus exercitus acclamatio deferret; ſed Cæſar, vt ſummam potentiam, id primus in prænomen vertit. & pòſt reliqui Principes ſecuti ſunt. teſtis Dio, Suetonius, Iſidorus, alij. Quanquam in exercitu mos ſolitus omnino non ceſsârit. de qua re nos alio loco. De Auguſti nomine, quod à Senatu delatũ, iam antè à me dictum lib. 1.

Imperatores olim acclamatione exercitus fiebant: Id nomen Cæſar in ſummam potentiam vertit: Eum ſequuti in eo & reliqui Principes.

Tanquam præſenti & corporali Deo, fidelis eſt præſtanda deuotio.] Tertullianus ad Scapulam: *Colimus ergo,* inquit, *Imperatorẽ ſic, quomodo & nobis licet, & ipſi expedit, vt hominẽ à Deo ſecundũ, & quicquid eſt, à Deo conſecutum, ſolo Deo minorem.*

Imperator quomodo colendus.

Qui Deo regnat auctore.] Regis Gothici non Gothica ſententia, digna, quæ huic Vegetianæ ſubſcribatur: *Quam maximè cauſa regiæ dignitatis ſupernis eſt applicanda iudiciis: quia ipſe nihilominus ordinauit, cui ſuos populos parêre cognoſcit.* ex Caſſiodoro lib. 10. Variarum cap. 31.

Non deſerturos militiam.] *Deſertor* à Modeſtino vocatur, *qui per prolixũ tempus vagatus, reducitur. Emanſor qui diu vagatus ad caſtra regreditur.* l. deſertorẽ, ff. de re militari. *Lenius autem delictum*

Quis ſit deſertor.

Emanſor quis.

delictum emanſoris habetur; vt erronis in ſeruis: deſertionis grauius, vt in fugitiuis, l. qui cum vno §. edicta. ff. eodem tit. *Deſertor etiam habetur, quiſquis belli tempore abeſt à ſignis,* l. 1. C. de deſertoribus. Teſtis quoque Appianus lib. De bellis Punicis, pro deſertoribus lege caſtrenſi habitos, quotquot vlteriùs ſecederent, quàm vnde ſignorum cantus audiri poſſet: & quicquid tales committerent, exercitui imputatum. Attamen inter ipſos deſertores diſtinctio ſeruatur. qui in pace deſerunt, ſi equites ſunt, gradu pelluntur: ſi pedites, militiã mutant; in bello idem admiſſum, capite punitur, l. non omnes, ff. de re militari. In puniendis autem deſertoribus ratio etiam habita ordinis, ſtipendiorum, gradus militiæ, loci, vel muneris deſerti, & anteactæ vitæ. tum & illud in quæſtionem venit, ſi cum altero, vel cum pluribus quis deſeruerit; tum quo in loco apprehenſus ſit, eadem l. non omnes. Deſertori quoque dum abeſt ſtipendia non currunt, l. cùm allegaris, C. de re militari. Nec donatiua, l. prima, C. eod. & l. ex cauſſa, ff. de re militari. Vtrumque autem accipere, hoc eſt, & ſtipendia & donatiua medij temporis, poſſunt, cùm in eorum reſtitutione principalis liberalitas ſpecialiter hoc indulget; l. qui excubias, ff. de re militari. Si in deſertione vita fungantur, cedunt illa fiſco, l. 4. C. de re militari. Seuerius neſcio, an contumelioſius puniendi genus, quo Spartani in deſertores vtebãtur: Imprimis omni magiſtratu repellebant, ad matrimonia non admittebant; obuius quiſque, cùm volebat, cædere poterat; ipſique ſqualidi abiectique circumibant, iſta ſuſtinentes, barbam partim radebant, partim nutriebant, pallia conſutis diuerſo colore pannis ferebant; vt in Ageſilao prodidit Plutarchus.

Grauius alterius crimen.

Qui habiti pro deſertoribus.

Deſertores diſtincti:

Quæ ratiõ eos puniendi.

Deſertoribus dum abſunt, ſtipendia non currunt:

Etiam donatiua perdunt:

Recipiũt, ſi Princeps in reſtitutione ſpecialiter hoc indulſit.

Deſertorũ commoda, ſi moriantur, fiſco cedunt.

Spartani contumelioſiſſimè puniebant deſertores.

AD CAPVT VI.

IN vna legione decem cohortes eſſe debere.] Et hinc eſt, cur in vna legione decem onagri fuerint, qui ſinguli, per ſingulas cohortes, in carpentis bobus portabantur, hoc lib. cap. 25. Cohors peditum erat, vt & centuria, ſeu manipulus; turma equitũ. Vegetius hoc eodem lib. cap. 14. Cincius ſexto De re militari. In vna legione centurias cõſtituit ſexaginta, manipulos triginta, cohortes decem. cuius fragmentum apud Agellium lib. 16. cap. 4. Nomen cohortis explanat Varro lib. 4. De ling. Latina: *Cohors, quòd vt in villa, ex plu-*

Cohors peditum.

Turma equitũ.

Cohortes in legione decem.

Cohors vnde nominatur.

ex pluribus tectis coniungitur, & quiddam fit vnum : ſic hæc ex manipulis copulatur cohors. De Rom. & aliorum cohortibus, vide Plutarchum in Pelopida: & adiunge, ſi lubet, Alexandrum Neapolitanum lib. primo Genialium cap. quinto.

Aquila præcipuum ſignum.

Hæc enim ſuſcipit Aquilam: quod præcipuū ſignum in Romano eſt ſemper exercitu.] Aquilam præcipuum in legione ſignum fuiſſe, hiſtoriæ mille locis indicant: ex quibus etiam illud diſcimus, Aquilifero hoc ſignum in hoſtes ferente, aut Imperatore id in hoſtes confertos, aut caſtra hoſtium proiiciente, partam ſæpe Romanis victoriam. Primum eius rei exemplum apud Florum lib. 1. cap. 11. apud Ammianum lib. 16. Aliud apud Cæſarem lib. 4. belli Gallici: apud Liuium lib. 3. extremo, & lib. 34. Apud eundem lib. 4. conſul ſignum in caſtra hoſtium iniicit, quò acriùs ſubeant milites. Quin imò non veritus Q. Seruilius Priſcus dictator, vnum ex ſigniferis ſuis occidere, quòd in ipſo dimicandi ardore lentiùs procederet in hoſtem; Liuio teſte lib. 4. Cauſſa proiiciendorum in hoſtes ſignorū, quòd ſummum dedecus eſſet militibus, ſigna amittere, aut deſerere. indicat Ouidius 3. Faſtorum:

Aquila & ſigna in hoſtes proiecta vt pugna magis accenderetur.

Signiferi tardiores a ducibus interfecti.

Signa amittere valde dedecoroſum erat.

Non illi cœlo labentia ſigna tenebant;
Sed ſua, quæ magnum perdere crimen erat.

Vna aquila tantùm in ſingulis legionibus; Signa tot, quot cohortes.

Id porrò tyrones ex me diſcere cupio, in quaque legione vnā tantùm aquilam fuiſſe; ſigna plura. imò tot, quot erant cohortes: Vegetio teſte lib. 2. cap. 13. & Lucano poëtā lib. 1.

———— per ſigna decem felicia caſtris,
Pérque tuos iuro quocunque ex hoſte triumphos.

Accedit & Tacitus primo Annalium: *Eò furoris venēre, vt tres legiones miſcere in vnam agitauerint; depulſi æmulatione, quia ſuæ quiſque legioni eum honorem quærebant, aliò vertunt, atque vna tres aquilas, & ſigna cohortium locant.* De cetero, qualis & quanta, & ex qua materia ea aquila fuerit, tradit Iuſtus Lipſius in Commentario ſuo ad Annales Corn. Taciti. De eadem Dio in Pompeio: *Aquila aurea, ſic enim appellatur, quæ ſacellum habet perexiguum, in quo collocata eſt, quæ longiſſimæ haſtæ adfixa, geſtatur in omnibus exercitibus, ex delectu comparatis. cuius quidem haſtæ pars inferior peracuta eſt; ita vt poſſit in terram defigi. ea inquam aquila cum Craſſo Euphratem tranſire noluit, ſed terra vix potuit auelli.* Iſtiuſmodi aquilæ cum ſacellis in nummis, ni fallor, viſuntur. vnus apud me (quem dono accepi ab adoleſcente nobili

Aquila quanta, & ex qua materia.

Aquila ſacella.

Bartho-

Bartholomæo de Treſlong) Imperatoris Conſtantini cum hac inſcriptione CONSTANTI. ·.·.·.·.·.·. In cuius altera parte ea ſigna, hac forma, quæ mihi illa ſacella aquilarum videntur.

Nummus Conſtantini.

Aquilæ primam inuentionem Ioui ferè tribuunt, quem illa, pro inſigni, vſum ferunt; alij in naue, alij in legione. qua de re videndus Lactantius, & Iſidorus lib. 18. cap. 3. Sunt qui ad Romanos à Troianis tranſlatam putent; inter quos Mapheus Vegius: *Atqui legionibus Romanis aquilam C. Marius in ſecundo conſulatu ſuo propriè dicauit. Erat & antea prima cum quatuor aliis, lupis, minotauris, equis, apris, quæ ſingulos ordines anteibant. Paucis antè annis ſola in acie portari cœperat, reliqua in caſtris relinquebantur. Marius in totum ea abdicauit: ex eo notatum, non ferè apud legiones vnquam hybernatum eſſe, in caſtris, vbi aquilarum non ſit iugum.* quæ verba Plinij ex lib. decimo Naturalis hiſtoriæ, cap. 4. & notauit Batauiæ noſtræ alterum decus Hadrianus Iunius, libro 3. Animaduerſionum cap. 2. De Minotauro, de manipulis, de imaginibus Imperatorum, & pilis, de labaro, alibi dicturus ſum. de apris Feſtum audiamus: *Porci effigies inter militaria ſigna quintum locum obtinebat; quia confecto bello, inter quos pax fieret, caſa porca fœdus firmari ſolebat.* De ritu iſto fœderis ineundi, conſulendus Liuius lib. primo, Varro De re ruſtica lib. 2. cap. 4. Virg. Æn. 8. Quintil. lib. 8. cap. 3. Feſtus in *fœdus* & *feciales*. Ceterùm ad ſigna nos redire oportet, quorũ primam in bello originem ſollicitè quãdoq. quæſiui, & Ægyptiis nunc video tribuendam, apud quos magna religione cultum Taurum, Apim, cæteraque animalium genera, hiſtoriæ ac Poëtæ loquuntur. Cauſſam eius latriæ ſolus Diodorus Siculus edocere poteſt, qui libro ſecundo auctor eſt, veteribus illis Ægyptiis nullam omnino militarem diſciplinã fuiſſe; & cùm à vicinis bello ſæpiùs ſuperarentur, excogitaſſe ferre aliquod inſigne, quod milites ſequerentur. Figuras igitur animalium, quæ pòſt coluerunt, in tabulis

Aquila ſignum Iuppiter inuenit.

A Troianis ad Romanos manauit.

Lupi, minotauri, equi, apri inter ſigna militaria.

Porcus quinto loco inter ſigna.

Ægyptij primi inuentores ſignorum bellicorum.

pictas ductores eorum in bello tuliſſe. inde cognitum, ſeruatumque, ſub quo militaret quiſq. ordine, victoriamque conſequutos.

In vexillis Rom. ſigna, & littera.

Porrò vt litteras, & ſigna in vexillis Rom. fuiſſe Vegetius ſcribit lib. eod. cap. 13. vt eas litteras milites legentes, vel inſpicientes, aberrare in quantouis tumultu à ſuis non poſſent: itidem veroſimile eſt figuras illas beſtiarum non pro nudo & muto ſigno ab Ægyptiis prælatas, ſed vt pro litteris, & ſcriptura eſſent. ſolet enim is populus, ſingulis figuris, ſeu litteris, ſingula nomina exprimere, & verbis nonnunquam ſignificare ſententias totas. ſic *vultur, naturam ſignificabat: auis, regem*, Ammiano teſte lib. 17.

Ægyptiorum notæ Hieroglyphica.

De cæteris Ægyptiorum Hieroglyphicis notis adnotârunt Diodorus lib. 4 Strabo, Plinius, Plutarchus, Sozomenus, & ſacræ hiſtoriæ non indiligens auctor Ruffinus. Cæterùm ne quis hunc diſciplinæ militaris ritum temerè ab Ægyptiis à me deriuari contendat; doceo optima quæq. militaria præcepta ab Ægyptiis ad Spartiatas ſeu Lacedæmonios per Lycurgum tralata: teſtantibus ſcriptoribus aliis; & diſertim ipſo Plutarcho in vita Lycurgi. Deinde ab his, vt etiam à cæteris Græcis multa ad Romanos manaſſe, teſtis mihi, qui inſtar omnium eſt, M. Tullius Cicero, in prima Tuſculana, in epiſtola prima ad Q. fratrem; & ipſe adeò Vegetius lib. 3. prologo, & cap. 10. & 17.

Lacedæmonij omnem ferè diſciplinam militarem ab Ægyptiis acceperunt: Romani à Græcis.

Hæc imagines Imperatorum, & præſentia ſigna veneratur.] In codice M. *hic imagines Imp. & præ. ſigna venerantur*. Magna olim militaribus ſignis deuotio religioque delata eſt. *Numina legionum* appellat Tacitus 2. Annalium: alibi *bellorum Deos*. adorari quoque ſolita oſtendam infra de *Labaro*.

Signis militaribus multum religionis deferebant.

Imperatorias autem imagines in ſignis militaribus fuiſſe, teſtâtur Iſidorus lib. 17. cap. de ſignis, Suetonius, Tacitus non vno loco. Vnius Herodiani teſtimonium audi ex lib. 8. in vita Maximini: *Poſtquam de ſignis militaribus illius imagines detraxerunt, prodeuntem mox tentorio cum filio, vt ad eos loqueretur, continuò obtruncant.*

Imagines imperatorū in ſignis.

Quo ex loco & illud didiciſti; cùm ad defectionem res tenderet, imagines illas à ſignis fuiſſe reuulſas: quod & Tacitus primo, & quarto Hiſtoriarum teſtatum reliquit.

Imagines iſta auulſa in defectionibus.

Neque eius ſolummodò, qui exercitus in præſentiarum regebat, imago in ſignis colebatur, ſed & aliorum, quibus Imperator hoc permittebat. Suetonius Tiberio: *Quædam munera Syriacis legionibus dedit, quòd ſolæ nullam*

Quorum imagines in ſignis geſta.

nullam Seiani imaginem inter ſigna coluiſſent. Imperator Macrinus in honorem filij ſui, in caſtris ſigna & vexilla Antoniniana fieri præcepit: vt auctor eſt in Anton. Diadumeno Ælius Lampridius. Etiam eorum quibus id populus deferebat. Tacitus 4. Annal. *Simul populus effigies Agrippinæ ac Neronis gerens, circumſiſtit curiam.* Ibidem paulò pòſt: *quid reliquum, niſi, vt caperent ferrum, & quorum imagines pro vexillis ſecuti forent, duces, imperatoreſq́; diligerent?* Etiam eorum qui antè vita functi erant. quod mihi indicare videntur Germanici verba, apud Tacitum, in concione ita exclamantis: *Tua, diue Auguſte, cœlo recepta mens, tua, pater Druſe, imago, tui memoria, iiſdem cum militibus, quos iam pudor, & gloria intrat, eluant hanc maculam.* Imperatores Rom. poſt mortem tantùm in Deos referri ſolitos alibi doceo: horum quoque ſigna in caſtris ab obitu, Deorum ſimulacra appellare videtur Tacitus Annalium quintodecimo: *Magna vtrimque ſpecie, inde eques compoſitus per turmas, & inſignibus patriis: hinc agmina legionum ſtetère fulgentibus aquilis ſigniſque, ac ſimulacris Deûm in modum templi.* Atq. illa opinio mea de hoc loco Taciti: quanquam iſtic vir doctiſſimus vocem *Deûm* tanquam additiciam inducendam cenſuerit. Sueton. Calig. *Aquilas & ſigna Romana, Cæſarumq́; imagines adorauit*: cap. 14. Neque ſolis in imaginibus, is honos mortuis habitus. Nam apud Macedones & Tabernaculum Alexandri in caſtris ſemper erectum, etiam poſt mortem: Plutarcho, & Diodoro auctoribus. Imaginum ille vſus, cùm ob alias, tùm etiam ea de cauſſa, vt opinor, inuentus; vt milites in expeditionibus eas intuentes, tam defunctorum, quàm viuorum memores; ſtudio imitationis in hoſtem audaciùs irent, & ob venerationem, militarem diſciplinam diligentiùs ſeruarent. Non abſimilis ritus apud antiquos in gymnaſiis, vbi non modò ſimulacra Deorum, ſed & philoſophorum imagines propoſuêre. De priori teſtis Apuleius in lib. de Dogmate Platonis, vbi de ara, Cupidini in Academia conſecrata. teſtis quoque Lactantius libro 1. cap. 10. De altero multa Sidonius Apollinaris ad Fauſtum ſcripſerat, quæ ab eo pòſt mutuatus Petrus Crinitus lib. 1. De honeſta diſciplina, cap. 11. eoque pertinet inſcriptio vetus, quæ Romæ in Auentino ad D. Alexij:

Etiam imagines defunctorum in ſignis.

Imagines illas defunctorum, ſimulacra Deûm videtur appellaſſe Tacitus.

Taciti lectio confirmata.

Alexandri tabernaculum in caſtris etiam poſt mortem erectum.

Imagines, quare videantur geſtatæ.

Imagines Deorũ in gymnaſiis: Ibidem & Philoſophorum.

TI. CLAVIVS. SECVNDVS. COACTOR. CVM. TI. CLAVDIO TI. QVIR. SECVNDO. F. VIATORIBVS. III. VIR. ET IIII. VIR.

SCHOLAM. CVM. IMAGINIBVS ORNAMENTISQ.
OMNIBVS. SVA. IMPENSA. FECIT

Athenæus lib. 5. in deſcriptione nauis quadraginta ordinum varia animalia expreſſa agnoſcit; etiam duodecim cubitorum, id an ad hoſtium terrorem, iudicent alij. Inter nummos M. Antonij, eſſe ſcio vbi in nauis prora Antonij caput expreſſum eſt.

Imagines imperatorum in nauibus.

Nummus M. Antonij.

Imagines bonis ducibus etiam in vrbe erectæ.

Neque ſolùm in caſtris, & bello, honorem illum viris magnis, boniſque ducibus Romani deferebant. Romæ enim viuorum quoque Imperatorũ imagines erectæ, cultæ: Suetonius Caligula. Etiam in prouinciis imagines & titulos honoris cauſſa, tribuni militum viui, & alij meruêre; Suetonius Tito. Etiam in Pompis publicis ducum defunctorum imagines Romæ circumuectæ: teſtes mihi Appianus De bello Hiſpan. de Scipionis ſola imagine ex Capitolio tracta; cùm aliorum ex foro traherentur: & Valerius Maximus lib 6. c 5. Fuit & alibi magna antiquorum ſuperſtitio circ iorum imagines. Nam in atriis domorum cereæ in ..ines ſingulis diſponebantur armariis. has ita colebant, ac ſi illi, quorum vultus exprimebant, vixiſſent. Diebus feſtis & in lætitia, ſertis floribuſque ornare, præſertim die natali, ſolebant. In luctu, tanquam conſcios, deformabãt. In exſequiali pompa extra ædes proferebant, & longa ſerie, velut familiæ décora repræſentabant. docet Tacitus 4. Annalium, Iuuenalis ſatyra 6. & 8. & obſeruauit Alexander Neapol. lib. 5. cap. 24. & lib. 3. cap. 7. Prætereà, vt imagines illæ atrienſes, item ſigna legionum in lætitia, obuiam itionibus ornabantur. Claudianus:

Etiam tribuni imagines & titulos in prouinciis meruerunt.

Imagines ducum in pompa publica circumuectæ.

Imagines in atriis domorum:

Eadem quomodo culta.

In funere elata hæ imagines.

Signa militaria quando ornata.

Lætatur[?]ſ tamen, Manortia ſigna rubeſcunt
Floribus, & ſubitis armantur frondibus haſtæ.

De quo ritu præclarè amicus noſter Iuſtus Lipſius apud Tacitū. Etiam vncta ſigna in lætitia legimus apud Plinium lib. 13. Naturalis hiſtoriæ cap. 4. Eodem modo & ſimulacra quondam præter coronarum ornatum, & vnguentis vncta, primus obſeruo ex Minutio Felice: *Non boni viri eſt,* inquit, *Marce frater, hominem domi foriſq; lateri tuo inhærentem, ſic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deſerere, vt tam luculento die, in lapides eum ſinas impingere, effigiatos ſanè, & vnctos, & coronatos.* Sed ad formam ſignorum tranſeamus. Aquilæ quales fuerint, manifeſtum ex nummis, quos huic cõmentario plures inſerui. Signa reliqua non aliud olim, quàm oblongæ haſtæ, quibus in ſummo breue tranſuerſum appoſitum lignū tantùm non ad formam crucis. In medio titulus COH. VI. COH. VII. &c. pro numero. quod apud Tacitum docet I. Lipſius. Cæterùm quòd pilæ ſignum ad ſolas Imperatorum imagines quidam trahere velint, quæ tanquam clypei, & velut in ſuggeſtu altera ſuper alteram ponuntur, nondum mihi perſuadere potuerunt. Iſidorus lib. 18. cap. 3. *Pilam,* inquit, *in ſigna cõſtituiſſe fertur Auguſtus. propter nationes ſibi in cuncto orbe ſubiectas; vt magis figuram orbis oſtenderet.* Imperatorum imagines ſigna diuerſa fuiſſe, ab aquilis, & reliquis ſignis, dubiū eſſe cuiquam non poteſt. Vegetius hoc lib. c. 7. *Aquiliferi, qui aquilam portant: Imaginarij, vel imaginiferi, qui Imperatoris imagines ferunt.* Tum & illud nemini ignotū, pilas illas, circulos, ſiue clypeos, in omnibus ferè ſignis cõſpici. quod ſciunt qui veterum monumēta, & nūmos tractant. videbis infrà in nummis Galbæ. Ex quibus oſtendo ritū & morem veterum, qui fuit in alloquendo exercitu. & ibi pilas illas conſpicies ſupra ſe mutuò poſitas: etiã in iis haſtis in quarum ſummitate inſidet aquila. Hoc ampliùs: ſimiles clypei ſeu globuli reperiuntur in nūmis C. Valerij Flacci coſ. anno Vrbis DCLX. In nūmis C. Flauij Fimbriæ coſ. anno DCXLIX. In nummis M. Cornelij Cethegi coſ. anno DXCIII. Neque tamen libera rep. in iis ſignis cuiuſquam imagines poni potuerunt. Vides quàm obſcura hæc res ſit.

Simulacra etiam vncta.

Signa cohortium qualia.

Pila inter ſigna militaria.

Imagines diuerſa ſigna ab aquilis.

Pilæ ſeu globuli ſiue circuli in ſignis, etiam liberæ reip.

Habet pedites mille centum quinque.] Si numerus hic rectè ſe habet, vt eum tuentur omnes libri, erant in millenaria cohorte gregarij pedites mille, quinque item

Millenariæ cohortis explicatio.

Ordinarij

In ea centum decani.

Decanus vnde cimus erat, & caput contubernij.

Legio pedites habet ſex millia centum; equites DCCXXVI.

Cohors prima ſeu millenaria habebat equites CXXXII.

Reliquarum cohortium explicatio.

In quibus ſingulis quinque centuriones, & Decani L.

Decani in ſingulis centuriis decem.

Turma erat equitum XXXII.

Prima cohortis equites explicati.

Ordinarij, à quibus illi regebantur: teſte Vegetio hoc libro cap. 8. Sed quid illis centum qui ſuperant faciamus? eos dico eſſe decanos, & capita contuberniorum. tot enim arithmetica demonſtrabit, ſi ſecundum diſciplinam militarem, atque ipſum Vegetium hoc libro, cap. 13. & cap. 25. ſingulis contuberniis, id eſt, decem militibus ſingulos præfeceris decanos. Eo poſito recta etiam erit numeratio totius legionis, quam Vegetius fuiſſe indicat peditum ſex millium centum, equitum ſeptingentorũ viginti ſex. Tantum enim videbis hominum ſi cohortis primæ peditibus 1105. addideris nouies 555. Et primæ Cohortis equitibus, qui ſunt 132, addideris nouies 66. Cæterùm vt primæ cohortis pedites interpretati ſumus, itidem de aliis faciẽdum eſt cohortibus: in quibus ſingulis pedites ſunt 555. In his prior ille numerus, quinq. centurias indicat; ſecũdus quinquaginta decanos, qui in ſingulis centuriis decem eſſe debent: tertius verò numerus, ipſos quinque centuriones. Sed nunc ad turmas: in quibus ſingulis equites 32. numerantur. Tales in prima cohorte quatuor, efficiunt ſimul equites 128. Sed qui deſideratur hic numerus, vt computus cum Vegetio conueniat; eos dico eſſe quatuor decuriones: qui ſinguli ſingulis turmis præpoſiti, ſecundũ Vegetium hoc lib. cap. 14. In reliquis cohortibus equites 66. qui numerus complectitur duas turmas cum duobus decurionibus.

Duo, pro duos.

Diſſenſio librorũ in numero millenaria cohortis.

Et legionis.

Equites loricatos centum triginta duos.] Membranæ H. *duo.* & ita veteres, quarto caſu, *duo*, declinaſſe alibi doceo. Abeunt neſcio quò S. N. & duo Suſij, in quibus legitur *triginta ſex*; augent enim hanc milliariam cohortem, quatuor equitibus. Itidem faciunt in numero legionis infrà, hoc eodem capite; vbi duo Suſij C. S. N. & ipſe H. (cõſentiente etiam vtrobiq. Accurſio noſtro in l. 2. ff. de his qui notantur infamia,) equites recenſent *ſeptingentos triginta*, cùm in aliis ponãtur ſolùm *ſeptingenti viginti ſex*: vt iam antè inita ratione declarauimus. Sed de hac pugna pòſt agemus.

Hæc caput eſt legionis.] In H. & altero Suſij, *Hæc prima eſt apud legiones.*

Quingentaria cohors, vnde dicta.

Et appellatur cohors quingentaria.] Exemplar M. *Quinquagenariam* cohortẽ vocat: H. *quinquagintariam.* ſed operarum illa menda ſunt: nam vt prima cohors millenaria vocata fuit, à numero gregariorum militum; itidem hæc, & ſequen-

& ſequentes omnes, à quingentis gregariis, quingentariæ rectè appellatæ. Spartianus in Hadriano cohortis quinquagenariæ meminit. ea autem quingentaria vocanda eſt; aut ego, quæ'nam illa ſit, planè ignoro.

Spartiani locus ſuſpectus mihi.

AD CAPVT VII.

PRINCIPALIVM militum,& (vt proprio vtar vocabulo) principum nomina.] Legendum, *principiorum nomina*; iubentibus omnibus libris. & errant, qui principia in ordinibus tantùm fuiſſe exiſtimant. Nam *principia*, milites ipſi dicebantur,& quidem caſtrenſi vocabulo;etſi etiam principes vocati. ſed iis moribus hodie viuitur, non credunt, niſi teſtes demus. Frontinus, qui ad manus eſt,lib.2. Strateg. cap De inſidiis, numero 30. *quo miſſa principia quietem omnibus caſtrenſibus dabant*. Ammianus lib. 15. *Et ſenſim cum principiorum verticibus ſecretius collocutus,iiſdem magnitudine promiſſa mercedis adniſis,cultu purpureo draconum, & vexillorum inſignibus ad tempus abſtracto, ad culmen imperiale ſurrexit*. Idem lib. 22. *Præſentibus Iouianorum Herculianorumq́; principiis & tribunis*. Idem lib. 25. *Collecti*, inquit, *duces exercitus, aduocatiſq́; legionum principiis*. Itidem *& numerorum principia*, idem Ammianus vocauit lib. 28. extremo. Hæc cui non facient ſatis, is adeat l.1. C. de veteranis; & l. iubemus, C. de erogatione militaris annonæ. ibi enim confirmatam hanc meam opinionem videbit ſatis ſuperque. nec dubito, quin ſtatim pedibus in meam ſententiam iturus ſit.

Principia ipſi principes vocati, more caſtrenſi.

Explicata l. 1. C de veteranis: & l. iubemus, C. de erogat. milita. annonæ.

Tribunus maior per epiſtolam ſacram Imperatoris iudicio deſtinatur.] Scrinia Imperatorũ diuerſa fuerunt: inter ea ſcrinium ſacrarum epiſtolarum. ibi hæc epiſtola ſcripta,tradita; & ibidem conſeruatum fuit eiuſdem exemplum, vt infra docebo.

Scrinia Principũ diuerſa fuerunt.

Quos ex tribu primus Romulus legit.] Tribunos à Tribu vocatos certum eſt, tres autem ex numero tribuum à Romulo primùm lectos, teſtãtur Liuius, Auctor de viris illuſtribus,Plutarch.in Romulo. Poſteà,exactis regibus,& libera Repub., dũ magna cõtentio fuit de plebeis ad conſulatũ admittendis;eò dilapſi ſunt,vt tribuni militum conſulari poteſtate, partim ex patribus, partim ex plebe crearentur. & creati indictis comitiis tres, anno Vrbis conditæ CCCX. teſte Liuio lib 4. & Dionyſio Halicar.lib 2. Inde etiam

Tribuni à tribu.

Tribuni militum conſulari poteſtate:

Partim ex plebe, partim ex patribus:

Tres numero:

Sex numero.

etiam ab interrege L. Valerio Potito,& ſequentibus comitiis,ſæpe ſex creati, eadem poteſtate: Liuius lib. 5. Etiam decem numero creati fuerunt,& ampliùs. Pōponius ICtus

Defenſa partim lectio in l. ff. de orig. iuris.

in l. 2. ff. de origine iuris, *Hiq; conſtituti ſunt vario numero; interdum etiam viginti fuerunt; interdum plures, nonnunquam pauciores.* Locus ille maximis in Gallia viris, G. Budæo, & Lud. Ruſſardo, ſuſpectus, quòd non meminerint viginti lectos eſſe:

Tribuni cōſulari poteſtate viginti.

ideoq. legunt, *interdum etiam ſeni fuerunt.* Viginti lectos fuiſſe, ex ipſo Liuio docebo: at plures lectos, non memini. Liuius lib. 3. *Ibi,* inquit, *coniuncti alteri exercitui, viginti tribunis militū negotium dederunt, vt ex ſuo numero duos crearent, qui ſummæ rerū præeſſent. M. Oppium Sextum Manilium creant.* factum autē id cùm à patribus plebs ſeceſſiſſet, decem tribunis in Vrbe, decem itidem in caſtris electis; vt ab eodē Liuio docemur. Deinde

Tribuni militum comitiis fieri deſierunt. Lecti ſuffragiis ad legiones. Rufuli alij.

placuit, nō comitiis, ſed ſuffragiis ad legiones Tribunos militum fieri, Q. Seruilio Ahala, L. Genutio ſecundùm coſſ. anno Vrbis CCCXCI. vt auctor eſt Liuius lib. 7. A conſulibus, dictatoribus lectos, *Rufulos*, mox *Rutulos* appellarunt, à Rutilio Rufo COS. qui de imperio illorum primus tulerat. teſtes Aſconius Pædianus, & Feſtus. Qui populi ſuffragio,

Alij Comitiati:

& Tribuni plebis rogatione fiebāt, dicti Comitiati. qui mi-

Alij ſuffecti.

litum ſuffragio in caſtris fiebant, dicti Suffecti. Tandem ad Imperatores, cum tota re Romana, hæc poteſtas quoq. de-

Tribuni creati à Principibus;

uoluta. ij tribunos delegerunt homines inſigni teſtimonio, in quibus eſſet ſpecimen magnæ & expertæ virtutis. quo-

Et quales.

rum munus quale fuerit, diſce ex Vegetio hoc lib. cap. 12.

Hadrianus Cæſar militaris rei reſtaurator.

Hadrianus Cæſar poſt Octauiū primus diſciplinæ militaris reſtaurator, non alios, quàm prouectæ ætatis viros, prudentiæ ſummæ, doctos ætate, & vſu, ad tribunatum euexit.

Quales ipſe Tribunos legerit.

neminem ad eum gradū prouexit, niſi plena barba, aut eius ætatis, quæ prudentiâ & annis tribunatus robor impleret; quemq. non honor militum, ſed iuſtitia commendaret: te-

Tribunorum creandorum ritus. Gladius tribunorum inſigne.

ſtāte in eius vita Spartiano. Fuit autē priſci moris, vt cùm Princeps ad tribunatū quempiam eueheret, gladium ei in manū daret, inſigne imperij, dicens: *En accipe gladiū. quòd ſi hic quidē Principe dignus eſt, vtere pro me.* Notauit hoc Crinitus lib. 5. c. 6. Eadem vſus formula Traianus, cùm Suram prætorianis cohortibus præfecit: *Accipe,* inquit, *gladiū, quem pro me, ſi benè atq. ratione imperauero, diſtringes: ſin minùs, eo ad interitū meum vtere:* Dio in Traiano. Sudæ verba adiicio, quòd ipſa Græca, neſcio

ca, neſcio quo pacto, cultius, atq. grauius rẽ ipſam exprimere videantur. ſunt autẽ hæc: Δίξαι τὸ ξίφος τοῦτο, καὶ εἰ μὲν καλῶς ὑπάρχω, ὑπὲρ ἐμοῦ· εἰ δὲ μὴ, κατ᾽ ἐμοῦ χρῆσαι. Hunc morem, vt & alios multos veteres, ſuboſcure attingit Martialis lib. 14. epigram. 32. *Militiæ decus hoc, & grati nomen honoris,*

Arma tribunitium cingere digna latus.

Longior interdum ſum, quàm volo. ſed quia hæc prouincia ſuſcepta eſt, ſatisfaciendum iis eſt, quibus hoc meo labore gratum facere volui; id eſt humaniorum litterarũ, & ipſius etiam antiquitatis ſtudioſis. Quare facere nõ poſſum quin ſubiiciam & alterum inſigne Tribunorum, de annulis, quibus ab aliis diſtincti erant caligatis, ad imitationẽ ferè conſuetudinis vrbanæ. Vt enim ciues Romani annulos aureos geſtare non poterant, niſi qui ſenatorij ordinis eſſent, & equeſtris, auctore Dione in Auguſto; & quemadmodũ annuli equeſtrem ordinem, à plebe; & rurſum tunica ſenatum ab annulis diſtinguebat, teſte Plinio lib. 33. cap. 1. eodem modo etiam belli, Tribunos militares annuli aurei, à cetero militum vulgo ſecernebant; cùm hi ferreis tantùm, illi ſolis aureis vterentur: vt me docuit Appianus de bello Punico. At poſtea Imperator Seuerus militarem diſciplinam omnem, ducumq́ue reuerentiam ſubuertens, primus frumenti ſummã militibus adauxit, annuliſq́. aureis vti paſſim permiſit. auctorem habeo Herodianum lib. 3. De Carthaginienſibus quoque illud memoriæ proditum eſt, pro expeditionum numero, in quo meruiſſent, annulorũ ornatum retinuiſſe: Ariſtoteles in Polit. Crinitus lib. 4. De honeſta diſciplina, cap. 12. Sed & ea inſignia quibus Centurio decorabatur, huc pertinere arbitratus ſum. Is vitem accipiebat, eaq́ue milites, puta ob leuiora delicta, puniebat. qua de re alibi nobis ſermo erit. Interim ne hoc adfirmaſſe tantùm videamur, confirmandum auctoritate veterum ſcriptorum. Lucanus libro ſexto, de Scæua Centurione:

Tribunorum alterum inſigne.
Senatorij ordinis annulos aureos geſtabant:
Item equeſtres.
Hi annulis à plebe diſtincti.
Senatores ab equitibus tunica diſcreti.
Tribuni militum annulis aureis vſi:
Ferreis ceteri milites.
Seuerus diſciplinam maiorum corrupit:
Annulos paſſim aureos permiſit.
Annulos pro expeditionum numero Carthaginienſes adſciuerunt.
Centurionis inſigne, vitis.

Scæua viro nomen, caſtrorum in plebe merebat,
Ante feras Rhodani gentes; ibi ſanguine multo
Promotus, Latiam longo gerit ordine vitem.

Item Silius Italicus de Ennio poëtâ:

Ennius antiqua Meſſapi ab origine Regis,
Miſcebat primas acies, Latiaq́; ſuperbus
Vitis adornabat dextram decus. ————

Ordinarij

Ordinarij dicuntur, qui in prœlio primos ordines ducunt.] Certandum denuo cum illa veteri hydra variorum capitum, quod velim liceret rariùs facere. In C.& P. *qui prœlio præſunt, & primos*, &c. M. *qui primi ſunt, & quia ord. du.* S. *quia primi ſunt, ordines dicunt.* N. *qui in prælio, quia primi ſunt, ordines ducunt.* Nec video quid ex iis melius edita lectione erui poſſit; cùm in prima, id eſt millenaria cohorte, quinque ordinarij ponantur, hoc lib. cap. 8. & cap. 15. omnes in prima acie pugnãtes principes, Ordinarios appellat. Subdubitare cœpi, an ſub illo, *ordines dicunt*, aliquid lateat. quaſi ipſos ordinarios milites, ordines vocârit; vt paulò antè principales, principia. qua phraſi, illa in Codice Iuſtinianæo, *apparitio, procuratio, officia*, &c. pro *apparitore, procuratore, officialibus*, ſeu *miniſtris*, &c.

procuratio, apparitio, pro procuratore, apparitore.

Flauiales item tanquam ſecundi Auguſtales à D. Veſpaſiano ſunt legionibus additi.] Amiſſa libertate reip. quemadmodum ab Imperatoribus Rom. penes quos ius, arbitriumque rerum omnium fuit, multa immutata in re forenſi, Sueton. Octauio: Idem factum ab iiſdem & in re caſtrẽſi: nouæ militares leges, noua in caſtris inſtituta, noua arma, noua etiam militum nomina interim introducta. de Auguſtanis, quos Neronem; de Daciſianis, quos diuum Claudium milites legiſſe ferunt; de Oſtenſionalibus, ſcribit Alexander Neapol. lib. 6. cap. 22. De Iouianis & Herculianis ſuprà à me dictum eſt; item de Primanis, ſecundanis, decimanis, vigeſimanis, &c.

Principes Romani in re forenſi multa immutârunt:

Item in diſciplina caſtrorum.

Auguſtani milites.

Imaginarij, vel imaginiferi, qui imperatoris imagines ferunt.] Codex H. comma illud, *vel imaginiferi*, non recipit: alij mſſ. & excuſi loco *ferunt*, legunt *portant*. & ſic aquiliferi, & ſigniferi dicuntur portare, hoc eodem capite.

Optiones ab optando appellati, quòd antecedẽtibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati eorum, atque vicarij ſolent vniuerſa curare.] *Procurare*, ſcribunt alter Suſij, & H. ſed hic totum illud, *antecedentibus ægritudine præpeditis*, reſpuit. iterum ille Suſij, & H. *hi tanquam adoptati, cum eorum vicario ſolent vni. procurare.* eam lectionem vt minùs auſim recipere, facit, quòd optiones tribunis, centurionibus decurionibuſque fuiſſe videam; vicarios autem eoſdem habuiſſe nondum didicerim. De optionibus decurionum diſertè Varro lib. 4. De lingua Latina, *Decuriones dicti, qui*

Vicarios an Tribuni habuerint.

Decuriones qui.

qui ab eo in ſingulis numeris ſunt etiam nunc terni, quos hi primò adminiſtros ipſi ſibi adoptabant, Optiones vocari cœpti, quos nunc propter ambitionem tribuni faciunt. De Optionibus ita Nonius Marcellus: *Optiones in cohortibus, qui ſunt honeſti gradus, vt optatos, quod eſt electos, & adoptatos, quod adſcitos.* Varro lib. 3. De vita pop. Rom. *Referentibus centurionibus adoptati in cohortes ſubibant, vt ſemper plenæ eſſent legiones, à quo optiones in turmis decurionum, & in cohortibus centurionum appellati.* declarat quoque inſcriptio vetus:

Tribunis non ſemper datum fuit optiones facere.

Optiones ſupplendis legionibus.

C. LVCILIVS. C. F. VEL. VINDEX
MIL. COH. VI. PRAET. VIX. ANN. XXX.
MILITAVIT. ANN. XII. PRINCIPALIS.
BENEFICIARIVS. TRIBVNI
DEINDE. OPTIO. IN. CENTVRIA

Optio, teſte Feſto, anteà dicebatur Accenſus, qui dabatur centurioni adiutor à tribuno. Si Catoni credimus, & decurionatus, & optionatus quondam fuerant bonis tantùm, ac ſtrenuis parata. quod ille ſcriptum reliquit, in ea, quam apud equites habuit. Inclinante verò imperio alia huius verbi notio fuit. Iunius in ſuo Nomēclatore ex Suetonio Optionem interpretatur, qui excubiarum negotium obiret per oculatos inſpectores, ipſe excubiis præfectus. Certè apud multos, & idoneos ſcriptores optio, pro eo eſt, qui alteri vicariam operam præſtat, neq. id ſolùm in caſtris. Sic Speculator optionem habet apud Vlpianum, ff. de bonis damnatorum. & optio fabricæ eſt l. vlt. ff. de iure immu. quē tamen cuſtodē fabricæ ibidē interpretatus Turnebus.

Optio dicebatur antea Accenſus.

Optionis alia ſignificatio.

Signiferi, qui ſigna portāt, quos nunc Draconarios vocant.] Cur ipſis ſigniferis id nomen Vegetij æuo, docet hoc libro cap. decimotertio: *Dracones etiam per ſingulas cohortes à Draconariis feruntur ad prælium.*

Draconis ſignum in ſingulis cohortibus.

Teſſerarij, qui teſſeram per contubernia militū nunciant.] Nuntiabantur teſſeræ ſcriptoris noſtri ætate, & antea. ſigna vocalia alibi appellauit, quòd voce humana pronuntiarentur, vel in vigiliis, vel in prœlio, lib. 3. cap. 5. At ſtante republica alius modus dādæ teſſeræ fuit: taleola enim illi vſi, ſeu tabella lata inſcripta: πλατεῖον Polybius appellauit, & ξυλήφιον, vt notat Turnebus lib. 19. Aduerſ. cap. 26. Gloſſarium vetus, Teſſerarij γραμματεῖς. Iſtiuſmodi quoque teſſeræ oleariæ, cœnariæ, ærariæ, frumētariæ illæ, de quibus

Teſſerarij.

Teſſera, vocale ſignum.

Teſſera per taleolam data.

Teſſera frumentaria.

 paſſim

paſſim in hiſtoriis. quibus oleum, cœna, æs, frumentum
Romæ præberetur. expreſſas videre eſt in nummis duobus
congiar., quos eruditiſſimus, & omnis antiquitatis inueſti-
gator diligētiſſimus Io. Sambucus Pannonius edidit. Teſ-
ſeras autem frumentarias ex ligno & plumbo fuiſſe, docuit
Illa ex ligno, & plumbo: Etiam ex ære.
I. Lipſius in ſuis Electis. addo ego etiam ex ære fuiſſe: teſtis
Conſtitutio Valentiniani, & Valentis l. 5. Cod. Theodo. de
annonis ciuicis. Redeo ad teſſerarios. Probat etiam Iaco-
bus Cuiacius lib. 7. Obſeruationum, cap. 33. idque ex Plu-
tarchi Galba Teſſerarij, & optionis nomine ſignificari eos,
qui nuntiorum & ὀπτήρων, id eſt ſpeculatorum miniſterio
funguntur: ex quo loco appâret non mutatione litterarum
Speculatores cur ſic vocati.
dici Spiculatores, quaſi ab ſpiculis potiùs ea appellatio ſit;
ſed quòd ij ſint in ſpeculis. Poſterior ætas Scultatores nun-
cupauit, quaſi auſcultatores. hinc nocturnarum excubiarum
Teſſerarij.
teſſeras, ex eo ordine, qui tractant, Teſſerarij dicti ſunt. ha-
ctenus Cuiacius. vide, ſi vacat, & Turnebum lib. 4. Aduerſ.
cap. 7. & I. Lipſium in primum Hiſtor. Taciti. Fuerant ni-
hilo minùs etiam alibi vſurpatæ in re militari teſſeræ, ac
Teſſera profectionis.
teſſerarij. nam & profectionis teſſeræ datæ; Veget. hoc lib.
Teſſera prœlij.
cap. 9. Data etiam teſſera ituris in prœlium, Veget. lib. 3.
Teſſera Pharſalica pugna.
cap. 5. Appianus Bellorum ciuilium lib. 2. in pugna Phar-
ſalica, Pompeianis *inuictum Herculem*: Cæſarianis *Venerem vi-
ctricem*, pro teſſera fuiſſe, ſcribit. idemque memorat Am-
mianus lib. 2. Iterum Ammianus: *Teſſera*, inquit, *ſolemni ar-
Teſſera prandij.
matos omnes celeri eduxere procurſu.* lib. 14. & lib. 31. Data iti-
dem militibus pranſuris. Liuius: *Conſul extemplò teſſeram dari
Teſſera euocationis.
iubet, vt prandeat miles*: lib. 9. Teſſerâ quoque ex hibernis mi-
lites euocati: Ammianus, *Nondum adulto vere, miſſa per milita-
res numeros expeditionali teſſera, cunctos tranſire iuſſit Euphratem.* lib.
Teſſera vigiliarum a præfecto legionis data:
23. Nunc eò veniendum eſt, vt diſcamus à quo teſſera illa
vigiliarum dari ſolita, & per quem peti, & diſtribui ſeu
nuntiari. Vegetius à præfecto legionis petendam dicit, lib.
2. cap. 9. *Vigiliarum*, inquit, *ſiue profectionis teſſera ab eodem pete-
batur*: Polybius verò à Tribuno datam vigiliarum teſſeram
auctor eſt. Hæc ita obſeruata, ſi in exercitu non erant, qui
Data ab Imperatoribus, & ducibus.
maiorem poteſtatem haberent: ſi enim Imperatores & du-
ces exercitus præſentes erant, ipſi teſſeram dabant. Vegetius
ipſe indicat lib. 3. cap. 5. *Pro ſigno dicitur: vtputa, victoria, palma,
virtus, Deus nobiſcum, triumphus Imperatoris: & alia, quæcunque vo-
luerit*

luerit dare is, qui in exercitu habet maximam poteſtatem. Idemque pro me teſtatur Plutarchus in Sertorio. Ab hoc ipſi Tribuni petere debebant, & inde ipſi militibus diſtribuebant, vt videre eſt apud Appianum lib. 5. Bellorum ciuilium: *Tum Lucius,* inquit, *Tribunos miſit, vt teſſeram à Cæſare acciperent. illi attulerunt ei matriculam, ſicut hodieq; mos eſt, cùm Tribunus petit teſſeram, Regi offerre præſentem numerum in libello Diario.* Reliquum etiamnunc & illud eſt docere, quis primùm diſtribuendæ teſſeræ inuentor fuerit. Indicat Plinius: *Ordinem exercitus, ſigni dationem, teſſeras, vigilias inuenit Palamedes bello Troiano*: lib. 7. Naturalis hiſtoriæ cap. 56. *Teſſeram Tribuni diſtribuebant.* *Teſſeram quis primus in bello dederit.* *Vigilias quis primus inuenerit.*

Campigeni, hoc eſt anteſignani ideo ſic nominati, quia eorum opera, atque virtute exercitij genus creſcit in campo.] M. *Campigeni, hoc eſt anteſignarij, ideò ſic vocati.* Illos anteſignanos H. appellat, *anteſigna.* Neque minùs diſſentiunt veteres libri in ſequentibus. In M. legitur, *quia eorum op. atque virtute gens creſcit in campo.* H. *exercitij ingens vis creuit campo*: etſi olim in eodem ſcriptum fuerit, *exercitus genus creſcit,* &c. In codice trium coronarum, & mſ. N. *exercitui ingens vis creſcit in campo.* In altero Suſianorum, *quia eorum ope, atque virtute vigens vis creſcit in campo.* *Campigeni.*

Metatores qui præcedentes locum eligunt caſtris.] Menſores porrò Vegetius poſtea vocatos dicit, qui in caſtris ad podiſmũ dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant. Atqui Metatores iſtos alij anteceſſores vocabant. Mauritius in lib. De militia Romana: *Anteceſſores,* inquit, *qui ante agmen eunt, & loca caſtris metandis idonea deligunt, & vias, quà duci exercitus commodè poſſit, vident. Menſores, qui loca caſtris metandis metiuntur.* Quæ fragmenta Mauritij, cum aliquot aliis, apud Turnebum reperias lib. vigeſimo quarto Aduerſariorum cap. 16. *Metatores.* *Menſores.* *Anteceſſores: Eorum munus.*

Beneficiarij ab eo appellati.] Dictos cenſet Vegetius ab eo, quòd beneficio tribunorum promouerentur. Militum beneficiariorum meminit Cæſar tertio Bellorum ciuilium. Atqui Suetonius Tiberio: *Venit,* inquit, *etiam in ſuſpicionem per quoſdam beneficij ſui centuriones à commeatu caſtra repetentes.* De iiſdem inſcriptio in lapide Romano: *Beneficiarij, tribuni beneficio promoti.*

D. M.

CORNELIO MARCIANO

MILIT. COHORT

XII. VRB. BENEF.
TRIBVN. QVI
VIXIT ANNO.
XXV.

Aliter Feſtus libro ſecundo De ſignificatione verborum: *Beneficiarij milites dicebantur, qui vacabant muneris beneficio. è contra munifices vocabantur, qui non vacabant, ſed munus reip. faciebant.*

Beneficiarij vacantes.

Librarij. Librarij ab eo, quod in libros referant rationes.] De his accipienda illa inſcriptio vetus Tarraconenſis nunquam ante hac euulgata:

C. TADIO. C. F. IANVARIO. PISAVRENSI.
VIXIT. ANN. XXXIIII. C. TADIVS
LVCANVS. LEG. VII. G. F. LIBR.
OPTIME. DE. SE. MERITO

Libratores. Interpretor *Legionis ſeptimæ Geminæ Felicis librarius.* De libratoribus paulò pòſt agemus. & de illis, mea opinione, hæc inſcriptio accipienda non eſt.

Tuba directa. Buccinatores, qui tuba, vel ære curuo.] Tubam directam ipſe Vegetius infrà deſcribit lib. 3. cap. 5. Ouid. 3. Met.

Non tuba directi, non æris cornua flexi,
Non galea, non enſis erat. ———

Cornua in ſe reflexa. Cornicines cum cornibus in ſe reflexis, exprimendos curauit in ſua caſtrametatione D. Guilielmus de Choul. Tubas directas videas paſſim in nummis veteribus, præſertim in quibus tropæa ſunt.

Committere prælium. Vel buccina committere prœlium ſolent.] Verbum *committendi* hîc amo. nam de exercitibus, & aciebus, quæ inter ſe componuntur, id eſt, in certamen, & pugnam exponuntur, dictum eſt. neque aliud quàm poëtæ iſtud:

Ære ciere viros, Martemq́; accendere cantu.

Committere legiones. Sic *prælium committere, legiones committere*, Cicero dicebat: Sic *aciem committere* Florus lib. 1. cap. 5. & lib. 2. cap. 6. Itidem *bellum committere, profligare, conficere*, apud eundem lib. 2. cap. 15. Eâdem phraſi Suetonius dicebat, *Naumachiam committere* in Claudio. Sic athletæ, gladiatores, etiam poëtæ ipſi, & oratores committi tralatè dicuntur. Inde etiam *commiſſiones* declinatæ apud Plinium in epiſtolis, Macrobium, Suetonium Aug. & alibi. Pro eodem etiam *componere* Latini dixerunt. Auſonius in monoſyllabis:

Quis

Quis Mirtailloni componitur æquimanus? Threx.

Etiam *comparandi* verbum eâdem ſignificatione vſurpatum. Suetonius Calig. *E ſpectaculis detractum repente Threci, mox Hoplomacho comparauit.* *Comparandi verbum eâdem ſi. ſignificatione.*

Armaturæ duplares, qui binas conſequuntur annonas.] Armaturæ *duplares* vel *duplices* Vegetio; *duplicarij* Liuio lib. 2. & Varroni, & in lapidibus *duplarij* dicuntur. his ob virtutem duplicia cibaria dabantur: διμοιρῖται Arriano & veteri Grammatico: διχοινικίται, Polluci vocati, quòd duos denarios mererent, cùm vnus eſſet ſtipendium militi diurnum. Cæſar 3. belli ciuilis: *Quem Cæſar, vt erat de ſe meritus, & de rep. donauit millibus ducentis æris, atque ab octauis ordinibus ad primipilum ſe transducere pronuntiauit; cohortemq; poſtea duplici ſtipendio, frumento, veſte, diariis, militaribus donis amplißimè donauit.* quem locum, ne quis miretur, ita lego cum doctiſſimo Petro Victorio. Turnebus tamen, & alij aliter eundē laudant. *Duplares & duplicarij.* *Duplarij.*

Ad podiſmum dimetiuntur loca.] In vno mſ. *demetiuntur*, aliis *metiuntur*. Podiſmum dimenſionem pedibus factam interpretatur Guil. Budæus, ad l. vltimam, ff. de iure immunitatis. *Quid podiſmus.*

Vel hoſpitia in ciuitatibus præſtant.] Solent menſores in aſſignandis hoſpitiis, manu ſua domus deputatas militibus ſingulis enotare, & poſtibus hoſpitaturi nomen adſcribere. quod ſi quis deleuiſſet, falſi reus habebatur, ex conſtitutione Imperatoria, l. prima. C. de metatis lib. 12. Vbi autem iam ingrederetur miles, domo in tres partes diuiſa, primam eligendi facultatem dominus habebat, ſecundā miles, ſeu hoſpes, tertia iterùm ipſi domino relictâ. quòd quatenus obſeruatum fuerit, patet ex conſtitutione Arcadij & Honorij, l. 2. C. de metatis. & nouella 129. De tranſitu militum. Cōcedebatur tamē ſola hoſpitalitas ſub hac conditione, vt nihil ab hoſpite, quod vel hominum, vel animaliū paſtui neceſſariū foret, poſtularetur, l. 5. C. dicto titulo. Immò neq. culcitas, non lignū, non oleū extorquere poterant; l. vnica, C. de ſalgamo hoſpitibus non præbendo. Imò nec lignū prouinciali, nec operam vllam à milite extorqueri Imperator Peſcennius Niger paſſus eſt, teſte Spartiano. Excogitârant milites cœnatica tēpore Valentiniani Imperatoris, nomen nouum. quo tanquam pro cœna prouinciales expilabant. ſed ea præberi vetuit Cōſtitutio Imperatorum *Quomodo menſores hoſpitia aſſignabant.* *Falſi reus, qui nomen militis poſtibus inſcriptum delebat.* *Miles tertiam domus partem habebat.* *Miles ab hoſpite nihil poterat petere:* *Non oleum, culcitas, aut lignum.* *Cœnatica quoque ſublata.*

peratorum Valentiniani, & Valentis, ad Victorem Magiſtrum militum: *Cœnaticorum*, inquit, *nomine milites, & ſuper his ſtantes, nihil penitus à prouincialibus accipere audeant. Sciant enim milites, quòd oportet eos commoda ſua (quæ in annonarum perceptione adipiſcuntur) accipientes, extrinſecus detrimentis prouinciales non afficere.* Ceterùm dũ iter faceret exercitus, curare debebant ſingularum prouinciarum præſides, per quas tranſitus fiebat, in parato haberent vnde expenſæ fierent, alendo exercitui neceſſariæ, vt ea ratione, quaquà proficiſceretur, ſine querimoniâ aleretur exercitus. In quo illa tamen ſeruata ratio eſt, vt ex eo, quod prouinciarum præſides coaceruatum haberent, ſpecies, ſingulis ſingulorum ordinum optionibus, id eſt, annonæ militaris erogatoribus traderent. illi porrò in præfectos legionum, & milites erogarent. De his autem, quæ ita expendebantur, debebant Optiones ſolita recauta collatoribus facere, quò poſtea rerum traditarum pretia, in collationem fiſco inferendam reputarentur. Neque enim vel ſubito militum aduentu, ac minùs paratis præſidibus grauari poſſeſſores poterant; cùm & eo caſu, quod militibus impendebant, in contributionem publico proximè inferendam reputaretur. In tantum, vt ſi quis multo milite præ ceteris fuiſſet grauatus, ex vniuerſo publicorum eius prouinciæ tributorum corpore, illi ſatisfiebat; vt docemur Nouella Iuſtiniani, de tranſitu militum 129. Immò & damna ab exercitu tranſeunte data, pecunia, & largitate Principis ſarcita obſeruaui, apud Caſſiodorũ lib. 2. Variarum cap. 8. Eadem de cauſſa etiam Tributũ remiſſum lib. 12. Variarum cap. 5. Atqui innocuos & modeſtos militum tranſitus eſſe debere, oſtendit Rex Gothorũ Theodericus, *qui ideo ſe exercituales faſſus eſt gratãter ſubire expenſas, vt ab armatis cuſtodiretur intacta ciuilitas*, apud Caſſiod. lib. 5. Variarũ cap. 26. Sed aliis (proh dolor!) moribus hodie viuitur. nam cùm ſumptus grãdes ſint, maior grauiorq́. militum petulantia, malitia; tranſitum, qui poſſunt, pecunia redimunt. quẽ morem etiam apud Romanos duces fuiſſe teſtis mihi Tacitus lib. 1. Hiſtoriarũ: *Lento deinde agmine per fines Allobrogũ, & Vocontiorum ductus exercitus. ipſa itinerũ ſpatia, & ſtatiuorum mutationes venditante duce fœdis pactionibus, aduerſus poſſeſſores agrorum, & magiſtratus ciuitatum.* Cõſtitutum tamen à Iuſtiniano, vt quodcunque à ciuitatibus aut prædiis, eo nomine per concuſſionem

Milites ſuo ſtipendio contenti eſſe debent.

Qui modus fuerit alendi exercitum proficiſcentẽ per prouincias.

Alij iterum optiones.

Quicquid exercitui tranſeunti impendebatur, reputabatur in collationes publicas.

Si prouincialis præ ceteris grauatus fuerat, id illi reſp. ſatis faciebat.

Damnum illud etiam Principes ſarciuerunt.

Eadem de cauſa remiſſum tributum.

Tranſitus militum pecunia hodie redimitur.

Idem quoque apud Rom. factitatum.

Quicquid inde pecunia accipitur, reſtituendum in duplum.

nem acceptum fuerit,reſtituatur in duplum;dicta Nouella. Sed ad hoſpitia tempus eſt redire. Superuenientibus militibus, quibus hoſpitia in ciuitate præberi oportebat: omnes quos id munus contingebat, ſuſcipere cogebantur: attamen per vices, ne alius magis alio prægrauaretur. teſtis luculentiſſimus, Ic^tus noſter Vlpianus l. & qui originem, §. eos milites, ff. de muneribus & honoribus. At dixerit aliquis, An erant, quos id munus non contingeret? Erant, inquam, & ſunt etiamnum hodie, qui demonſtrare pluribus legibus poſſint, ſe ab hoc onere immunes eſſe. ſed demonſtrare tantùm, poſtquam leges bello ſiluêre coactæ. Arcadius libro ſingulari De muneribus ciuilibus: *Magiſtris qui ciuilium munerum vacationem habent; item grammaticis, & oratoribus, & medicis, & philoſophis, ne hoſpitem reciperent, à principibus fuiſſe immunitatem conceſſam, & D. Veſpaſianus, & D. Hadrianus reſcripſerunt*; l. munerum, ff. de muneribus, & honoribus; & l. medicos; & l. Grammaticos, C. de profeſſoribus; & l. habente, Cod. Theodoſiano De medicis. Ceterùm ij magiſtri, qui pueros primas litteras docent, ſiue in ciuitatibus, ſiue in vicis (quos Lampridius in Seuero, litteratores vocat, & doctiſſimus Ic^tus Frāciſcus Duarenus primo Diſputationum, cap. 5.) hi, inquam, immunitatem illam non habent, l. 16. §. vlt. ff. de vacat. & excuſatione munerum. Medicis immunitatis priuilegium primus contulit Auguſtus, liberatus graui periculoſoque morbo, ab Antonio Muſa. teſtis Dio. Non prætereundum interim, quod de Sertorio memoriæ proditur: eum, cùm in Hiſpaniam veniſſet, à receptione militum ciues liberaſſe. in ſuburbanis enim milites hibernare iuſſit, tabernaculis ibi pro tempore inſtructis; ipſeque ante omnes ei rei exemplum præbuit. quod quàm fuerit prouincialibus gratum, teſtatur in ipſius vitâ Plutarchus.

In magnis ciuitatibus hoſpitia militibus tributa viciſſim.

Ab hoſpitio militibus præſtando quidā immunes.

Magiſtri, qui primas litteras docent:

Literatores vocati.

Medici à quo primùm immunitatem impetrârint.

Milites in ſuburbanis hibernârunt.

Torquati ſimplares, quibus torques aureus ſolidus virtutis præmium fuit.] Abeſt ab exemplari M. H. & quatuor Mſſ. Suſij illud, *quibus*. De cetero non omnes, qui ſtrenuè in bello ſe geſſerant, etſi torquem meruiſſent, ſtatim ſolidum ex auro accepiſſe veroſimile eſt. quare legendum fortè cum altero Suſij, & H. *Torques ſolidæ virtutis præmium fuit*. quomodo *ſolidum gaudium, ſolidū beneficium*, Terētius *ſolidā lætitiam, felicitatē*, alij boni auctores dixerunt.

Solida virtus.

Sed videant hoc illi, quibus in eam rem plus ſuppetit otij. Nota multis hiſtoria eſt T. Manlium Tribunum, militem Gallum prouocatorem occidiſſe, & inde ſibi poſteriſque Torquati nomen peperiſſe: Liuius lib. 7. Auctor De viris illuſtribus cap. 28. Cicero tertio Officiorum, alij. De C. Nonio Aſprenate, qui & ipſe Torquati nomen meruit, vide Suetonium Octauio cap. 43. Alia, ſcio, à me hoc loco exſpectas, beniuole lector, de donis militaribus, quibus illi ab Imperatoribus donari ſolebant: & certè digna res quæ illuſtretur, cùm ad veterum diſciplinam militarem illa pertineat, ſi qua alia. Putaui equidem non alio apud auctorem hunc noſtrum magis idoneo loco agi de ea poſſe. quare quod in eo quoque ritu à me obſeruatum, lubens merito referam: Solent Imperatores parta victoria ſuggeſtum, aut tribunal conſcendere, & conuocato exercitu, pro concione milites laudare ac gratias agere; Salluſtius Iugur. Tacitus ſecundo Annalium, Liuius lib. 7. Etiam nominatim, ſi quorum ſingularem in prœlio virtutem animaduerterant, prædicare, teſtem habeo Plutarchum in Coriolano, Liuium lib. 10. extremo, Ammianum lib. 24. *Laudibus enim non minùs, quàm præmiis animi militum gaudent*, vt ſcribit Liuius lib. ſecundo. Sæpe tamen ſatis non fuit laudaſſe; prædicationi enim adiungebant varia dona. Diſtribuebant autem imprimis coronas: quas varias fuiſſe ſcimus ex Ciceronis Verrinis, Tertulliano De corona militis, Liuij libro ſeptimo, Polybij libro ſexto, Zonaræ libro ſecundo; Suetonij Caligula cap. 45. Plutarchi Mario, Plinij lib. 7. cap. 28. & lib. 22. cap. 3. cum aliquot ſequentibus. De iis Agellius (ita enim A. Gellium nunc vocant) *Militares*, inquit, *coronæ multifariæ ſunt, quarum quæ nobiliſſimæ ſunt, has fermè eſſe accepimus: triumphalem, obſidionalem, ciuicam, muralem, caſtrenſem, naualem*; lib. 5. noctium Atticarum, cap. 6. Vbi etiam cauſæ eorum nominum accuratè explicantur, vt & apud alios in ſymbolis. vnde ſequentes figuræ:

T. Manlius Torquati nomen meruit:

Idem tributus honor C. Nonio Aſprenati.

Dona militibus quo ritu diſtributa.

Laudati milites ſtrenui pro concione.

Milites non minus laudibus quàm præmiis mouentur.

Qualia militibus diſtributa dona.

Corona data.

Corona varia.

Coronæ

Coronæ militares.

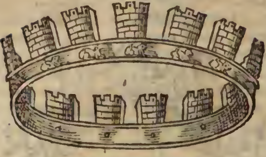
Corona graminea, ſiue obſidionalis.

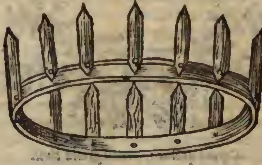
Corona quernea, ſeruati gratia ciuis.

Corona muralis.

Corona caſtrenſis, valli inſigne recepti.

Corona nanalis, claßis monumenta ſubacta.

Corona exploratoria. Nouum genus coronarum à Caligula inuentum obſeruaui, quas ipſe Solis, Lunæ, ſiderumque ſpecie diſtinxit, & *exploratorias* appellauit: Suetonius in eius vita cap. 42. Etiam

Torques inter dona. torques diſtribuerunt. probat Vegetius hoc capite, & Tacitus ſecundo Annalium. Adde auxiliares milites à Romanis, aureis torquibus donatos; at ciues non niſi argen-

Coronam quis primus militibus dederit. teis. Coronas tamen aureas (quod magis miremur) ciues acceperunt. Eam quis primum acceperit non conſtat: at

A. Poſt-

A.Poſthumium Dictatorem primum eam contuliſſe certum eſt. videndus Plinius lib.33.cap.2. Item armillas. *Armilla militibus data.* teſtis Liuius libro decimo extremo, Iuuenalis ſatyra vltima, Feſtus in *Armillas.* Item Phaleras, teſtis Suetonius *Item Phalera.* in Auguſto: Iuuenalis eadem ſatyra, Solinus cap.6.Etiam in monumentis ſuis Romani milites hanc gloriam non ſpreuerunt;vbi dona militiæ accepta enumerata ſæpè videmus. *Dona militaria in monumentis enumerata.* fragmentum vnius inſcriptionis proponendũ putaui:

DONIS. DONATO. AB. DIVO
TRAIANO. AVG
TORQVIBVS. ARMILLIS.
PHALERIS. BELLO. PARTHICO.

De diſtributione horum donorũm memoria quoque in nummis. vnus Imp. Cæſ. Ner. Traiani optimi repertus eſt, cuius proponimus formam:

Nummus Traiani.

Item haſtas, teſtis Pompeius Feſtus in voce *Haſta*, & *Haſta data.* in *Optionatus.* Item vexilla. *Item vexilla.* Diuus Octauianus M. Agrippam in Cilicia poſt naualem victoriam cæruleo vexillo donauit, Suetonio teſte. eadem de re etiam lapides veteres meminerunt:

DONATO. HASTIS PVRIS.V
VEXILLIS. VIII. CORONIS
MVRALIBVS. II. VALLARIBVS. II.

Item corniculos. Liuius lib.10. *Equites, inquit, omnes ob* *Corniculi quoque dati.* *inſignem multis locis operam, corniculis armilliſq; argenteis donat.* Item veſtes. Liuius: *data ex præda militibus æris octogeni bini, ſagáque, & tunicæ; præmia illa tempeſtate militiæ haudquaquam ſpernenda.* *Data & veſtes.* eodem libro 10. Hoc amplius, inter veſtimenta militaria, ocreas quoque & braccas,& calciamenta, Imperatorem Alexandrum Seuerum dediſſe, docet Flauius Vopiſcus in Aureliano. *Etiam ocrea, & calciamenta:* Item adoreum, ſeu far olim conferri *Item adoreum:* ſolitum,& dari ei, qui rem feliciter geſſiſſet. Etiam vinum addi, teſtes hiſtoriç, quotquot meminêre facti Manliani *Et vinum:*

liani contra Gallos Capitolium adſcendentes: Liuius, Plutarchus, Valerius Maximus, Auctor de viris illuſtribus. videndus Plin. lib. 18. cap. 8. & lib. eod. cap. 3. Itẽ ſtatuæ viris ſtrenuis decretæ. Sic Horatio Cocliti, Mutio Scæuolæ ſtatuæ poſitæ, & aliis meminit Liuius, Dionyſius Halicarnaſſæus, Gellius lib. 4. cap 5. Plin. lib. 34. cap. 5 & alij locis infinitis. Neq. id libera tantũ republica obtinuit: nec ſolis ducibus is honos delatus eſt. Suetonius in Tito: *Tribunus militũ, inquit, & in Germania, & in Britannia meruit ſumma induſtria, nec minore modeſtia, & fama: ſicut apparet ex imaginum eius multitudine, & titulis, per vtramque prouinciam.* Quod amplius eſt, etiam auxiliario militi eundem honorem tributum obſeruaui: Armatas quippe ſtatuas Gallorum ductoribus Populo Romano militantibus erectas, ſcripſit Ammianus lib. 19.

Statua quoque decreta. id Romæ.

Item in prouinciis.

Etiam auxiliario militi ſtatua erecta.

Item agri militibus diſtribuebãtur. meminit IC^tus in l. 15. ff. de rei vendicatione, & l. in agris, ff. de acquirendo rerum dominio. Sed illi veteranis & emeritis militibus dati. Lucanus lib. 1.

Agri militibus dati.

Quibus agri diſtributi.

Conferet exſanguis quò ſe poſt bella ſenectus?
Quæ ſedes erit emeritis? quæ rura dabuntur,
Quæ noſter veteranus aret?

Illud dignum admiratione, & memoria, quòd Imperator Seuerus militibus limitaneis agros, ab hoſtibus captos, conceſſit; eâ lege vt ne ad heredem poſterosq. eorum vnquam peruenirent, niſi eos, qui militarent: auctore Lampridio. At veteranis illis agri ferè diſtributi deductis eôdem coloniis; Salluſtius primo hiſtoriarum: *Adeſt nouus exercitus, & ad hoc colonia veterum militum; nobilitas omnis, duces optimi.* Conſulendus hac de re Carolus Sigonius lib. 2. De antiquo iure Italiæ. Ceterùm cùm in locum Coloniæ deſtinatum iam peruenerãnt, quæ ratio ſortitionis fuerit, quis modus adſignandorum agrorum per perticam, diſces ex Turnebi Aduerſariis lib. 2. cap. 32. & lib. 26. cap. 35. Illud ſi prçteriſſem, vitio fortè mihi datum foret: Videlicet conceſſos militibus limitaneis agros immunes fuiſſe ab omni collationis ac tributi onere; l. agros C. de fundis limitotrophis. Sed nunc ad priora illa dona redeundum mihi video. Obſeruatum autem, vt iis ornati milites, vnà cum Imperatore in triumphum venirent. quod innuit Liuius: *Conſules ambo de Samnitibus triumphârunt, ſequente Decio inſigni cum laude doniſque; cùm, incondito*

Agri illi ad heredes ſolos tranſmiſſi, qui militarent.

Colonia deducta.

Limitaneis agri conceſſi immunes ab onere tributi.

Donis ornati milites in triumphum veniebãt.

incondito militari ioco, haud minùs Tribuni celebre nomen, quàm Conſulum eſſet. lib.7. Item Appianus lib. bellorum Punicorum, de militibus iuxta triumphalem currum incedentibus: *Laureati, inquit, omnes, & fortiſſimus quiſque dona geſtans militaria.* Item Liuius lib. 10. extremo in Papyrij triumpho: *Triumphauit*, inquit, *in Magiſtratu, inſigni, vt illorum temporum habitus erat, triumpho. pedites equitéſque inſignes tranſiêre, ac tranſuecti, multa ciuica corona, vallaréſque, ac murales conſpecta.* Notatus mihi & alius ritus apud Dionem in Seuero. nempe in funere Imperatoris, dona hæc in rogum quoque immitti ſolita. Nunc & illud (quod pæne per imprudentiam præteriiſſem) dicendum quoque videtur: hæc dona (donatiua IC[ti] vocant, & cũ iis Vegetius hoc libro cap. 20.) vnde, & quibus ſumptibus præſtari conſueuerint. Præſtabant ea Imperatores vel ex præda, vel ex manubiis; id eſt pecuniis ex vendita præda coactis, vt definit Nonius Marcellus in *Manubias.* At illud non immeritò nunc quæſieris, an omnis præda militibus, & quatenus permiſſa? audies. Primùm perantiquus mos Romanis fuit partem prædæ in honorem Deorum cremare. Martẽ belli Deum eſſe, nemini incognitum eſt. Et teſtatur id Arnobius lib. 4. aduerſus gentes: Tertullianus de ſpectaculis cap. 1. Item Eumenius in Panegyrico: *Etenim ſi bello parta Marti dicantur, ſi mari quæſita Neptuno.* Ouid. 3. Faſtorum:

Dona militaria in funere imperatoris in rogum iniecta.

Dona ſeu donatiua vnde præſtabantur.

Manubiæ quid.

Pars prædæ cremata in honorem Deorum.

Mars deus belli.

> *Mars Latio venerandus erat, quia præſidet armis;*
> *Arma feræ genti rémque decúſque dabant.*

Sed an ſoli Marti eæ res oblatæ? ſi quis adfirmet, reclament hiſtoriæ. & in primis lex antiqua, quæ apud Liuium lib. 8. *Vulcano arma, ſiue cui alij diuorum vouere volet, ſiue hoſtia, ſiue quo alio volet, ius eſto.* Iterum Liuius: *Magna vis armorum capta, ea omnia Imperator Vulcano ſacrata incendit,* lib. 3. Idem lib. 10. *Spolia*, inquit, *hoſtium coniecta in aceruum, Ioui victori cremauit.* Diodorus Siculus auctor eſt Alexandrum Tyro expugnata Herculi magnificum ſacrificium feciſſe. Romanos Caſtoris & Pollucis opem in prœliis quandoque ſenſiſſe antiquitas fabulata eſt. teſtatur templum Romæ iiſdem exædificatum, ſacra, dieſque conſtituta: Plutarchus in Coriolano, Liuius lib 8. Sed & Appianus, de bello Hiſp. auctor eſt, Mummium prædam, quæ ferri poterat, in milites diſtribuiſſe, reliquam in honorem Deorum, qui bellis præſunt, cremaſſe.

Etiam aliis diis prædæ pars conſecrata.

Caſtoris & Pollucis opem ſenſerunt Romani. Templũ. eis diis conſecratum.

Idem

Idem de bellis Punicis: *Scuta, machinas, & naues inutiles Marti Mineruæq́; ſacratas, accinctus gladio cremauit, more patrio*. Eundem

Galli quoque prædæ partem diis conſecrárunt.

Tropæa quoque poſt victoriam fixa.

conſecrandæ prædæ apud Gallos quoque morem fuiſſe notat Cæſar, ſexto belli Gallici. Interdum arma victorum non ex more cremata, ſed data in profluentes, vt ceteris, qui reſiſtebant, victoria ſic nuntiaretur. Aliud inſuper belli vſus inuenit, vt in quo loco hoſtes ſuperati eſſent, ibi tropæa erigerentur. de quibus Nonius Marcellus: *Fuga hoſtium Græcè vocatur τροπή: hinc ſpolia capta, fixa in ſtipitibus, appellantur tropæa*. Notati mihi primi huius rei vſurpatores ex Ducibus Romanis apud L. Florum: *Domitius*, inquit, *Ahenobarbus, & Fabius Maximus ipſis quibus dimicauerant locis ſaxeas erexere turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus tropæa fixêre, quum hic mos inuſitatus fuerit noſtris. Nunquam enim populus Romanus hoſtibus domitis ſuam victoriam exprobrauit*. lib. 3. cap. 2. & videndus qui idem tradidit Strabo lib. 4. Pompeium deuictis Hiſpanis tropæa in Pyrenæis iugis conſtituiſſe, Salluſtius ſcriptum reliquit.

Tropæa unde dicta.

Tropæum apud Romanos qui primùm conſtituerint.

Græci itidẽ tropæa fixerunt.

Græcos autem tropæa quoque figere ſolitos, cùm aliunde, tum ex Plutarchi Pelopida, & Æmilij Probi Datame certiſſimum eſt. Tropæorum conſtituendorum perelegans exemplum vide apud Virgilium Æn. 11. *Ingentem quercum*, &c. Ceterùm eam armorum conſecrationem ſeu concremationem, tropæorumque erectionem à Ducibus factam eſſe memineris oportet, à quibus etiam tantùm fixa Ioui Feretrio ſpolia, quæ opima veteres vocabant, quòd ea Dux Duci detraxiſſet. quanquam Varro opima ſpolia etiam eſſe velit, ſi manipularis miles detraxerit, dummodò Duci hoſtium. Sed Feſtus audiendus eſt: *Spolia quoque*, inquit, *quæ Dux populi Romani Duci hoſtium detraxit, opima dicuntur. quorum tanta raritas eſt, vt trina contigerint nomini Romano: Vna, quæ Romulus de Acrone; altera, quæ Coſſus Cornelius de Tolumnio; tertia, quæ M. Marcellus Ioui Feretrio de Viridomaro fixerunt*. De tribus illis ſpoliis etiam Liuius meminit lib. 1. & lib. 4. & Valerius Maximus lib. 3. cap. 2. Poſtea etiã ille inualuit vſus, vt ſpoliis hoſtium templa Deorum, forum Romanum quoque exornarentur. Liuius lib. 10. de Æde Quirini per Papyrij Conſulis filium dedicata: *Exornauit*, inquit, *hoſtium ſpoliis. quorum tanta multitudo fuit, vt non templum tantùm, forumque his ornaretur; ſed ſociis etiam, coloniiſq́; finitimis ad templorum, locorúmque publicorum ornatum diuiderentur*. Etiam templa ex prædæ pecunia Duces

Tropæa ſoli duces erexerunt.

Iidem ſpolia opima Ioui Feretrio fixerunt.

Ea ſpolia ter ſolum a Rom. fixa.

Spoliis hoſtium & templa & forum Rom. ornatum.

Spolia ad ornatum coloniarum quoque diſpartita.

ces exſtruere ſolent. Liuius eodem libro: *De reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubiis faciendam locauit.* Aras quoq., & ſimulacra confieri ſolita, teſtis mihi Tacitus lib. 3. Annalium, & alij. Obſeruatus tamen & iſte ritus, vt ante expugnationem vrbium (ne quid ſuperos offenderent) Deos primùm inde euocarent, & inuitarent Romam. Formula iſtius euocationis mihi hic omittenda fuit, quòd prolixior ſit. eam qui deſiderabit, petet ex Macrobij Saturnalibus, lib. 3. cap. 9. Et meminit iſtius ritus, qui omnia legiſſe, cuncta obſeruaſſe videtur, Plinius lib. 28. Natural. hiſto. cap. 2. & Verrius Flaccus. De Iunone ex Veiorum opido euocata, atque Romam deportata, extat apud Liuium lib. 5. Sed veniamus tandem ad ſpolia manipulariũ, & quantũ ipſis iuris in iis conceſſum ſit, videamus. Duplex ferè iſtius prædæ ratio habita. Nã aut militibus, Ducis Senatusque Rom. permiſſu, omne concedebatur, quod cuique ſors belli dederat: aut, Romana re id non ferente, præda omnis ad quæſtores redacta, ærario inferebatur. Vtriuſque teſtem do Liuium, qui illud Veiis captis; hoc verò caſtris Faliſcorũ expugnatis obſeruatum fuiſſe commemorat lib. 5. Si forte lautior præda militibus obtigiſſet, vendere illam quandoque coacti ſunt; ne alibi, quàm in armis eorum animus foret: auctor eſt Liuius lib. 10. Imò & tota præda quæſtoribus nõnunquam tradita; ſed pecunia ipſis militibus diſpertita: Liuius lib. 55. initio. Iam ſi ſingularis res, aut ea, quæ diuidi commodè non poſſet, in poteſtatem plurium peruenerat; nomina eorum, qui participes prædæ futuri erant, in vrnã mittebantur, & ſors emergens contentionem dirimebat. Exemplum ea de re elegans apud Flauium Vopiſcũ in Probo. Longior eſſe malo, humane lector, quàm vt reticeam illum ritum, quem Romanis antiquitus fuiſſe teſtimoniis multis probare procliue ſit; ſuſpendendorum ſcilicet, poſt reditum, ſpoliorum in poſtibus ædium. Liuius: *Spolia eius vrbis ante currum laturus, & fixurus in poſtibus ſuis.* Etiam donis militaribus poſtes exornatos fuiſſe innuere viſus Valerius Maximus lib. 2. cap. 8. extremo. Virgil. ſeptimo Æneidos:

Multáque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captiui pendent currus, curuæq; ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculáq;, clypeiq;, ereptáque roſtra carinis.

Atqui

Templa exſtructa pecunia ex præda collecta. Eadem pecunia, & aræ, & ſimulacra conſecrata. Euocati dij ex ciuitatibus ante expugnationem. Formula certa illi rei fuit.

Iuno ex Veiorũ opido euocata.

Præda illius, quæ militibus concedebatur, duplex ratio fuit.

Præda omnis ſæpe in publicum relata.

Prædam nõnunquam vendere milites coacti.

Præda tota quæſtoribus permiſſa diſtrahenda, pecunia militibus diuiſa.

Si de præda diuidunda plures contendebant, ſorte res decidebatur.

Spolia quoque domum relata. Ea fixa in poſtibus ædium.

Spolia poſtibus adfixa ne venditis quidem ædibus detrahi potuerunt.

Triumphus quoque belli pretium maximum.

Triũphus quando conceſſus:

Quando negatus.

Atqui hæc ne quidem alienatis ædibus refigere emptoribus fuit conceſſum; vt adnotauit Plinius lib. 35. cap. 2. & pôſt vidi obſeruaſſe Turnebum huiuſmodi antiquitatum obſeruatorem non negligentem. Maximum haud dubiè ac ſeorſum pretium, bonis & ſtrenuis Ducibus, maiores parauerant triumphum. Ceterùm non ex quibuſcunque victoriis ille conceſſus fuit. quinque enim millia hoſtium vnâ acie cecidiſſent oportebat: tum ne multo ſuorum ſanguine victoriam paraſſent. inde neceſſe erat auctum imperium: non recuperata bello, quæ amiſſa fuerant. Deinde ne contra ſeruos, fugitiuos, piratas, aut ſimile genus hominum debellatum foret. Poſtremò, ciuili bello, etſi re feliciſſimè geſta, neque imperatorium nomen acclamari poterat, neque ſupplicationes decerni: non triumphantes, ne ouantes quidem, Vrbem ingredi poterant: Liuius ſparſim, & Valerius Maximus lib. 2. cap. 8: Carolus Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum cap. de iure triumphandi; & alij.

Ara & ſigna de extraneis hoſtibus tantum conſecrata.

Domeſtica victoria, triſtitia operiebatur.

Item nec aras, nec ſigna Diis ſtatuebant, niſi ob externas victorias. Tacitus de Imperatore Tiberio: *Idem*, inquit, *cùm Valerius Meſſallinus ſignum aureum in æde Martis Vltoris, Cæcina Seuerus aram Vltioni ſtatuendam cenſuiſſent, prohibuit: ob externas victorias ſacrari dictitans; domeſtica mala triſtitiâ operienda:* lib. 3. Annalium. Eadem de cauſſa ſpolia ciuili bello capta, in poſtibus nulla fixa veroſimile eſt.

Duplares militares.

Item ſeſquiplares.

Duplares duas, ſimplares vnam. Erant & ſecundum annonam.] Iubent optimi manuſcripti codices, legamus *duplares duas, ſeſquiplares vnam ſemis conſequebantur annonam.* In duobus Mſſ. Suſij diſertim *ſeſquiplares* nominantur, & in S. Inde pro iis verbis, *Erant & ſecundum annonam.* In M.S.H. & tribus Suſianis ſubſtituitur *ſemis conſequebantur annonam.* Seſquiplaribus vnde nomẽ fuerit, ipſe Vegetius indicat, quòd ſeſqui-annonam acciperent: quemadmodum ſeſquihoram, ſeſquimenſem, ſeſquilibram alij dixerunt. ſic ſeſquiplaga interfectus apud Tacitum, & *ſeſquiſenem* Papinius dixit, vt eſt apud Varronem De lingua Latina.

Seſquiſenex.

Candidati etiã in bello.

Candidati duplares.] Ammianus lib. 15. *Sed Lanio Gaiſo vetante, tunc tribuno, quem dum militaret candidatus, ſolum adfuiſſe Conſtanti morituro ſuprà diximus.* Patrem Aurelij Caſſiodori ſub Valentiniano Principe candidati Tribuni dignitatem geſſiſſe, teſtatur caput 4. lib. 1. Variarum, ipſius Caſſiodori.

Dupla-

Duplares.] Non meminit Vegetius plurium annonarum, quàm duarum, vel vnius & ſemis. ceterùm ad quinque & amplius annonarum emolumenta, militum commodi excreuiſſe, teſtatum reliquit auctor incertus de rebus bellicis, Notitię imperiorum adiunctus: quem ſuſpicari tamen poſſumus ad Theodoſiū eiuſque liberos, Arcadium, & Honorium ſcriptum eſſe. Verba illius ſcriptoris varii, de cauſſis adſcribenda putaui: *Ad enormia, inquit, militum alimenta ratione non incongrua prohibenda veniamus: quorum cauſſa, totius tributariæ functionis laborat inlatio. Sed ne tantæ confuſionis molem occupatio Auguſta faſtidiat, breuiùs tam diuturni erroris exitum declarabo. Militaris ordo ſtipendiis aliquot peractis, vbi ad quinque, vel eò amplius annonarum emolumenta peruenerit, ne hæc diutius percipiens remp. grauet, honeſta miſſione donatus, vacans ſibi otio gaudeat abſolutus. In cuius locum poſterior ſuccedens, totum numerum, per certa temporum ſpatia, expenſis grauiſſimis releuabit. Quòd ſi numeroſior miles de ſequentibus ſcholis in decedentium locum vocatur, hic quoque pari liberalitate aliò donatus abſcedat, vel ad alium ordinem, cui miles deeſt, locum ſuppleturus accedat. quæ res non ſolùm expenſis grauidam remp recreabit; ſed etiam curas imperatoriæ prouiſionis imminuet. animabit etiam plures ad militiam, quos ab ea ſtipendiorum tarditas prohibebat. Huiuſmodi igitur prouiſionis vtilitas in augmentum prouincialium habebit Veteranos, regiis donis opulentos; & ad colendos agros adhuc præualentes agricolas. habitabunt limites Arabum, quæ dudum defenderant loca, & laborum deſiderio potiti, erunt ex milite conlatores.*

Quinque annonæ militibus tandem datæ.

Etiam amplius.

Ratio leuandi militares ſumptus.

Reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.] Vegetius: *Faſcicularia tamen, id eſt lignum, fœnum, aquam, ſtramen, etiam legitimi milites in caſtra portabant. Munifices enim ab eo appellantur, quòd hæc munia faciant:* hoc eodem lib. cap. vndeuigeſimo. Sed vtrobique optimæ notæ libri M. S.H.N. à vulgata lectione recedunt: & pro *munia*, ſcribunt *munera*. à quibus & ego recedere non auſim; quanquam non ſim neſcius, *munia* ferè à Salluſtio, Tacito vocitari. Varro: *Munus, quod mutuo animo qui ſunt, dant, officij cauſſa; alterum munus, quod muniendi cauſa imperatum, à quo etiam municipes, qui vnà munus fungi debent, dicti:* quarto De lingua Latina. Modeſtinus militiæ mutationem, & munerum indictionem, inter pœnas militares recenſet, l. deſertorem, ff. de re militari. Conſulendus quoque Iulius Firmicus ſecundo Matheſ. cap. 55. & ICtus in l. munus proprie. ff. de verborum ſignificatione.

Munifices milites.

Municipes vnde vocati.

ficatione. Nonius Marcellus in *Munia*. Pertinet huc etiam veteris inſcriptionis pars:

PRINCIPI. ET PRIMIPILO
LEG. VII. GEM. PIAE
FEL. ADLECTO. AD. MVNERA

Munus tribus modis dicitur.

Pertinet huc & Pauli IC[ti] reſponſum, ex libro nono ad edictum: *Munus tribus modis dicitur; vno donum, & inde munera dici, dari, mittive: altero onus, quod cùm remittatur, vacationem militiæ munerisq́; præſtat, inde immunitatem appellari: tertio officium, vnde munera militaria, & quoſdam milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quòd munera ciuilia capiant*: l. munus tribus, ff. de verborum ſignificatione. vbi omnino legendum *milites munifices*: id cum Vegetio noſtro & Feſto: non *munificos*; etſi repugnet editio Florentina. Nam vox illa mihi à *munifex*, non à *munificus* deriuatur, neque ſoli mihi. Cariſius lib. I. Grammat. *Munificus munera largitur; munifex, munere fungitur.* Sic ſignifex, qui ſigna & ſimulachra facit. Emendandus Apuleius ſecundo De aſino aureo: *In quo ſummum ſpecimen operæ fabrilis egregius ille ſignifer prodidit*. lege meo periculo *ſignifex*. Arnobius aduerſus Gentes: *Inter ſignifices ille memoratus Phidias.* Gloſſarium vetus, *ἀγαλματοποιός*, ſignarius.

Emēdata l. munus, ff. de verborum ſignificat.

Munifex & munificus diuerſa ſunt.

Emendatus Apuleius.

Signifex.

Signarius.

AD CAPVT VIII.

Triarij ceteris vſu, & ætate præſtabant.

CENTVRIO primipili, qui non ſolùm aquilæ præerat.] Docui alibi triarios milites ceteris ætate, vſu, & fortitudine præſtantes, Pilanos; reliquos, quòd iis anteſtarent, haſtatos ſcilicet, & Principes, Antepilanos nuncupatos. Ab eadem origine, niſi fallor, nomen etiam ordinibus triariorum. Nam primus pilus, ipſe centurionatus, & primus ordo eſt triariorum, ad quem gubernandum aſcendebant centuriones. Videlicet ex ordine decimo haſtatorum, ſeu decimo haſtato, ad nonũ haſtatum; à nono ad octauum (vel ſecundum Vegetij inſtructionem, qui principes haſtatis præponit) à primo principe, ad ſecundum principem. & ſic deinceps per reliquos omnes ordines ad primipili centurionatum, qui primus & ſupremus erat in tota legione. Id innuere voluit Vegetius his verbis: *Vetus autem conſuetudo tenuit, vt ex primo principe legionis, promoueretur centurio primipili, qui non ſolùm aquilæ præerat*, &c. Prædictam promouendi rationem

Quid ſit primus pilus.

Quomodo ad primum pilum centuriones aſcenderint.

tionem ipſe auctor noſter indicat, quamuis ſubobſcurè, hoc libro cap. 21. *Nam quaſi in orbem quendam per diuerſas cohortes, & diuerſas ſcholas milites promouentur. ita vt ex prima cohorte, ad gradum quempiam promotus, vadat ad decimam cohortem. & rurſus ab ea creſcentibus ſtipendiis, cum maiore gradu, per alias recurrat ad primum. Ideò primi pili centurio poſtquam in orbem omnes cohortes per diuerſas adminiſtrauerit ſcholas, in prima cohorte ad hanc peruenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda conſequitur.* Primus ille ordo, primus pilus dictus fuit, vt iam diximus, vel, primipili centurio dicebatur. De commodis aliis ſingularibus primipilatus, potes videre Cuiacium, & alios interpretes, C. de primipilo, libro 12. Ceterùm vt primipilus, ordo primus triariorum; ita haſtatorum primus ordo, primus haſtatus; ſecundus ordo, ſecundus haſtatus dictus: & ſic deinceps. Itidem primus princeps, ſecundus princeps, &c. pro ordinibus dictos fuiſſe, oſtendit vir doctiſſimus, patris & aui quoque nomine nobiliſſimus, Aldus Manutius, in ſuis Quæſitis per epiſtolam. Quæ nomina etiam ipſis eorumdem ordinum ductoribus tributa, ex auctore noſtro patet, cùm primum haſtatum, ducentos homines duxiſſe, primum principem CL. homines gubernaſſe, ſecundum haſtatum CL. homines rexiſſe dicit, hoc eodem capite.

Ea de re locus Vegetij, aliàs ſubobſcurus.

Quid primus haſtatus.

Quid primus princeps.

Primus haſtatus quot milites duxerit:

Quot ſecundus.

Qui non ſolum aquilæ præerat.] Primipili centurionem aquilæ præfuiſſe, indicabit Plinius: qui tamen plus lucis hîc à nobis accipiet, quàm ipſe huc conferet: *Centurionum in manu vitis, & opimo præmio ad lentas perducit aquilas; atque etiam in delictis pœnam honorat:* lib. 14. naturalis hiſtoriæ cap. 1. Valerius Maximus: *Aquilarum altera vix conuelli à primipilo potuit;* lib. 1. cap. 6. Aquila præcipuum totius legionis ſignum, quòd nemo neſcit: ideoque huic qui præerat, imperabat omnibus ceteris centurionibus, non modò Triariorum, verùm quoque haſtatorum, & principum; & primum à Tribuno locum obtinebat. innuit Plinius: *Primum pilum capeſſens ſub Catulo, excluſam ab hoc legionem ſuam hortatus, Tribunum ſuum dubitantem per caſtra hoſtium erumpere, interfecit, legionémque eduxit.* Neque ſatis erat his primipilis ad aquilam perueniſſe. qui enim in ceteris legionibus ad eum militiæ gradum peruenerant, horum magnam quidem dignitatem fuiſſe conſtat: at maximam tamen huius, qui legionis primæ primum centurionatum, ſeu primum pilum adſecutus

Primipili centurio aquilæ præfuit.

Plinius illuſtratus.

Primipili centurio reliquis centurionibus imperabat:

Primum à Tribuno locum tenebat.

Primipili centurio tribunum interfecit.

Maxima dignitas primipili in prima legione.

erat. liquet exemplo Sp. Liguſtini, ad eum ordinem prouectum, apud Liuium lib. 52.

Mutata militaris diſciplina.

Verumetiam quatuor centurias, hoc eſt cccc. milites in prima acie gubernabat.] Hoc præter diſciplinam maiorum introductum; ideoque rem militarem Vegetiano ſeculo, & in hac quoque parte mutatam certum eſt.

Capita ſcholarũ, præfecti aut tribuni

Capita contuberniorum, decani.

Hic tanquam caput totius legionis.] Itidem tribunos, ipſosque præfectos capita ſcholarũ nuncupabat Ammianus Marcellinus. Sic infra eodem capite, decani, contuberniorum capita appellantur.

Item primus haſtatus duas centurias.] Haſtatum duplicem fuiſſe arbitratur Turnebus; primum, & ſecundum: primum duas centurias duxiſſe, &, vt priorem nomine digniorem fuiſſe: ſecundum haſtatum centuriam ſemis gubernaſſe; &, vt poſteriorem, dignitate fuiſſe minorem. Ceterùm de reliquis haſtatis, ad decimum vſque, non videtur vir tantus (vt leuiter dicã) cogitaſſe: lib. 30. Aduerſ. cap. 32.

Princeps autem primæ cohortis.] In altero Suſij, & M. legebam, *Primus Princeps autem ſecundæ cohortis.* Vocem *primus*, arbitror in textum recipi poſſe, ſine incommodo. verùm illud, *ſecundæ cohortis*, pro, *prima cohortis*, mea opinio non fert. Adſignat ei Vegetius centuriam ſemis. Turnebus verò hunc duxiſſe arbitratur homines ducentos. in quo tantum virum alucinatum exiſtimo: neque enim feret numerus milliariæ cohortis, in qua omnes hi milites.

Labore milites promoti, non ambitione.

Vt ceteri milites ex tota legione, omni labore, ac deuotione contenderent ad tanta præmia peruenire.] Conſtitutum ab Imperatoribus Arcadio, & Honorio, vt augmentum honoris non ambitione, ſed labore ad vnumquemque deueniret; l. contra, C. de re militari: & l. tyrones, C. de tyronibus: & l. 1. C. de officio magiſtri officiorum. Laboribus omnia belli præmia adipiſci debuiſſe, teſtis ipſe Vegetius, dum milites per diuerſas ſcholas iuiſſe indicat, hoc lib. cap. 21. Dumque ad dignitates non promotos ſcribit, niſi poſt longam, probatamque militiam; hoc libro cap. 10. Imperator Iuſtinianus de limitaneis militibus ſuis in l. 2. C de præfecto prætorio Africæ: *Et ſemper*, inquit, *prouidimus vnumquemque ſecundum labores ſuos, ad meliores gradus & ad maiores dignitates producere.* Cæſar ſexto belli Gallici: *Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legio-*

Non niſi poſt longam probatamq; militiam.

legionum, cauſſa virtutis, in ſuperiores erant tranſducti.

Erant enim centuriones.] In codicibus veteribus M. S. & omnibus membranis legitur, *Erant etiam*: & id probat ſequens illud, *Erant decani*, &c. Errorem puto natum, quòd multæ particulæ, quales ſunt *enim*, *etiam*, *tamen*, *tantùm*, *autem*, *verò*, *cùm*, *quanquam*, *etſi*, & multas ſimiles ſiglis veteres ſcripſiſſent; vnde earum vocum maxima in libris confuſio: nam pro omnibus iis indifferenter vidi in aliquot MSſ. paſſim vſurpari notam, ſeu literam vnicam, quæ ad ſimilitudinem H. litteræ maioris exarata erat: ſed vtrimque tamen eminentiori illa tranſuerſa linea, pro qua noſtri ferè ponunt N liquidam. *Vegetius mendo liberatus.* *Origo mendi.* *Siglis veteres multa ſcribebant.*

Erant decani denis militibus præpoſiti, qui nunc caput contubernij nominantur.] Qui in contubernio decano ſuberant, ſæpe *contubernales* nuncupari Vegetio. *commanipulares*, & *commanipulones* Spartianum, aliosque ſcio appellaſſe, & ipſum contubernium *commanipulationem*. *Concorporales* Ammianus vocabat non ſemel, nominatim, lib. 28. Hinc in Celtica & Belgica quoque lingua, ipſum decanum, corporalis nomine appellari audimus. *Contubernales qui.* *Commanipulares.* *Concorporales.*

In tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinque.] Totidem in vna legione centuriones Flauius noſter cenſuit; ſi, vt apud Modeſtum eſt, prima milliaria x. centuriones: reliquæ nouem, quinque habuerunt. Neſcio vbi librariis mens fuerit, cùm apud Modeſtũ centuriones ſexaginta ſex conſtabulârunt. Eadem liberalitate (ne dicam ineptia) Alexander Neapolitanus libro 1. Genialium cap. 5. in millenaria cohorte, mille quingentos pedites poſuit; additis de ſuo penè quadringentis militibus. Alij ſcriptores in vna legione centuriones ſexaginta ponunt: inter eos Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 9: Cornelius Tacitus Annalium primo; & apud Gellium Cincius lib. 16. Noctium Atticarum cap. 4. Iſidorus: *Legio autem habet centurias* LX. *manipulos* XXX. *cohortes* XII. emendandum, *cohortes decem*. Verba Vegetij attentè legenda & expendenda ſunt. ait hoc eodem capite: *Secunda cohors habebat centuriones quinque: ſimiliter tertia, & quarta; vſque ad decimam cohortem.* Ergo decem in cohorte millenaria cẽturiones poni neceſſe eſt. tot enim iſtic fuiſſe oportet, vt quinquaginta quinque habeamus; cùm ex reliquis nouẽ cohortibus centuriones tantùm exſurgant *Mendum in Modeſto.* *Centuriones in vna legione LX.* *Emendatus Iſidorus.* *Secunda cohors & reliquæ ad decimam vſque, quinque centuriones habuerunt ſingula.*

ſurgant quadraginta quinque. Et ea ratione hîc confirmatum habebimus numerum quinquaginta quinque centurionum. quibus ſi adderemus illos quinq. ordinarios milliariæ cohortis, haberemus completum numerum ſexaginta centurionum. Sed reclamet ipſe Vegetius: qui tantùm quinquagintaquinque cẽturias, diſertè in vna legione enumerat, hoc libro cap. 25. Neque hîc, neque iſthîc vlla ex libris veteribus lectionis varietas ſuppeditatur; quod mirandum eſt. nam alium ecce ſcrupulum: In legione milliaria contubernales numerati mille; decani centum; ordinarij, qui eos ducebant, tantùm quinque: hoc libro, cap. 6. his ſi addas decem centuriones, iam prima illa cohors, quæ anteà erat, 1105. peditum, habitura eſt 1115. Et exinde erit quoque auctior totius legionis numerus: in qua numerati pedites 6100, equites ſeptingenti viginti ſex, hoc eodem libro cap. 6. Sed quod iſtic libri Col. & collegij trium Coronarum, & cum iis membranæ N. H. & duæ Suſij legendum ſuadent, *equites triginta ſex* pro *viginti ſex*; id mihi nondum perſuaſerunt: pugnat enim cum ratione equitum ſeu turmarum, quas in prima cohorte quatuor, in reliquis binas cenſuit Vegetius, dicto cap. 6. Quare conſultius mihi videtur decem illos milites, quos illi equitatui addiderunt, peditatui adnumerare. Nec video ex hoc labyrintho aliter eueniri poſſe, quàm ea via, quam oſtendi.

Vegetius in legione centuriones tantùm LV. agnoſcit.

Magna librorũ diſſenſio.

Eidem rationem à Vegetio initã videntur reiicere.

Ratio conciliandi; neſcio an ſatis certa.

AD CAPVT IX.

SED legati Imperatoris.] Legatus in exercitu tanquam vicarius eſt, qui redeunte Imperatore, aut Conſule, cedere debet. eſt enim locum tenens, fiduciariam operam ſuperioris obtinens. Hirtius de bello Africo: *Neque quiſquam crederet ipſum Cæſarem, ſed aliquem legatum cum copiis in Africam veniſſe.* Afranius, Petreius, & Varro legati Pompeij nominantur apud Cæſarem primo Belli ciuilis. vbi priorem illum tres legiones; ceteros duas ſingulos obtinuiſſe docemur. De legatis conſulendus Budæus in l. poſteriore, ff. de origine iuris. & meminit Vlp. in l. ſolet, ff. de officio proconſulis. Cornelius Tacitus: *Nam cenſuit in quinquennium magiſtratuum comitia habenda: vtq; legionum legati, qui ante præturam ea militia fungebantur, iam tum prætores deſtinarentur,* lib. 2. Annalium. De legatis multa apud Alexandrum ab Alexandro lib. 6.

Legati in exercitu munus.

Vnus legatus pluribus legionibus præpoſitus.

Legati munus obibant ante præturam.

lib. 6. cap. 3 vbi ille oſtendit, per quos, & quales Cóſuli, vel Imperatori, vel prætori (nam & hunc exercitum duxiſſe præter hiſtorias teſtis Vegetius lib. 3. cap. 1.) legati nominari & adſumi ſolent. Illud indubium eſt, plures quandoq. legatos ſenatum decreuiſſe vni Imperatori. Pompeium maris imperio ſuſcepto, quindecim accepiſſe, teſtatur in ipſius vita Dio. Dictatores ipſi, vt magiſtrum equitum, & legatos ſibi dixêre. Liuius lib. 4. *Dictator Mamercus Æmilius legatos ſe ſequi iuſſit Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum.* Dixi redeunte ad exercitum Imperatore, vel Conſule ceſſiſſe legatos: iis enim præſentibus, legatos eandem poteſtatem retinere, non fuiſſet ex vſu reip., cùm plurium imperium bello ſemper inutile ſit. Exemplo ſunt tribuni militum plures conſulari poteſtate electi. teſtatur Liuius lib. 4. & lib. 5. Imò & conſules Romani ſi vterque in caſtris eſſet, alternis diebus imperium obtinebant.: qua de re Liuius lib. 21 *Id vero indignum viſum, ab tumultuario auxilio iam etiam caſtra Romana terreri, vt ea modò vna cauſſa, ne extemplò tranſirent flumen, ienuerit Romanos, quòd ſumma Imperij eo die penes Paulum fuerit. Itaque Varro poſtero die, cui ſors eius diei imperij erat, nihil conſulto collegâ, ſignum propoſuit.* Etiam & illud dignum obſeruatu, quod ante me Adr. Turnebus notauit lib. 30. Aduerſ.: Nimirum cùm ſex in vna legione Tribuni eſſent, ſingulos per duos menſes legioni imperaſſe. quod ille ex Liuij lib. 40. & Polybij hiſtoriis, pro me probauit. Ille etiam mos in caſtris obtinuit, vt quotquot iſtic eſſent, alius aliorum ſubeſſet imperio; hoc ordine: Miles centurionis, centurio tribuni, tribunus legati, legatus conſulis, magiſter equitum dictatoris imperio parebat, teſte Liuio lib. 8. Polybius in caſtrametatione: *Equites, ordinúmque ductores omnes, oriente luce accedunt ad tribunorum tentoria, tribuni ad Conſulem.* Atque ea de legatis exercituum, hoc loco dicenda putaui, quos prætorios quoque fuiſſe, alibi doceo. Erant autem & alij legati, qui principis, vel reip. mandata referebant; Oratores hodie dicuntur. Hi iure gentium publica fide ibant, redibant, inuiolati; etiamſi atrociſſima quæque perferrent. Horum alij libera mandata accipiebant, de iis rebus, quæ aliter decerni atque conſtitui, quàm in re præſenti non poterant. de quibus accipienda, mea opinione. l. 14. ff. de legationibus. & meminit Cic. 3. de legibus. De iiſdem Liuius: *His legatis, quæ præſentis diſcepta-*

Legatos qui faterent; & quales dati.

Plures legati vni imperatori dati.

Dictatores, vt magiſtros militum, item legatos ipſi ſibi dicebant.

Bello inutile plurium imperium.

Conſules alternis diebus in exercitu imperabant.

Etiam Tribuni militum viciſſim imperabant.

Alij aliorum imperio in caſtris ſubiecti.

Legati reipublicæ.

Ibant, redibant inuiolati

Legati cum libris mandatis.

Interpretata l. 14 ff. de legationibus.

diſceptationis eſſent, libera mandata de ſumma rerum, ſenatus conſtituit.

Legati ſine liberis mandatis.

Alij legati cum hac poteſtate non mittebantur; ſed omnia Regum, prouinciarum gentiumque poſtulata, integra ad Senatum vel principem referebãt; aut poſtulantes ad eundem reiiciebant: teſtante Cicerone, duodecimâ in Antonium; & Guil. Budæo in ſuis adnotationibus ad titulum Pandectarũ *De legationibus.*

Legati ab hoſtibus Romã miſſi, non recipiebantur intra muros.

Si legati ab aliis Romam mitterentur, obſeruatus mos fuit, quem puto paucis hactenus cognitum: nimirum, ſi ab inimicis veniebant, extra muros; ſi ab amicis, intra muros recipi ſolent. quod ab Appiano didici lib. De bello Hiſpanienſ. Videndus eâdem de re Victor, De regionibus vrbis Romæ.

Imperatores militum conclamatione facti.

Legati Imperatoris.] Intellige per Imperatorem tam Ducem exercitus, quàm Rom. Principem, & Auguſtum. ille ab exercitu re bene geſta conclamatione militum fieri ſolitus. Tacitus: *Id quoque Blaſo tribuit, vt Imperator à legionibus ſalutaretur; priſco erga Duces honore, qui benè geſta repub. gaudio, & impetu victoris exercitus conclamabantur, erantq; plures ſimul Imperatores*: lib. 3. Annalium extremo.

Hi numero ſimul plures.
Principes vel Auguſti, & Imperatores exercitus, quid different.
Titus decimumquintùm Imperator in exercitu.

Alius à rep. & populo erat, igne, aliiſq; rebus inſignis. ille modò rei bellicæ præfectus, hic rei Romanæ dominus. qualis primus appellatus Cæſar, & pòſt, ab illo, ceteros imperatores numerârunt, auctore Dione in Iulio. Ille ſæpiùs eundem honorem adipiſci poterat; vt Titus decimumquintùm Imperator appellatus, teſte Dione; & tum pluribus eodem tempore eodem honore fruι: hic ſolus, & ſemel tantùm. ille nomen imperatorium poſt prænomen, nomen, & cognomen ſubiungere: hic nomini, ceteriſque titulis præmittere ſolet. imperatores bellici, armis depoſitis, imperium, ac nomen dignitatis ſimul deponebant:

Auguſti in perpetuum facti cenſebantur.
Decimo quoque anno imperium ſibi propagari curabant.
Unde ille mos.

Auguſti, quòd tempus præfinitum nullum haberent, in perpetuum facti cenſebantur; quanquam decimo quoque anno diem feſtum celebrarent, ſibique propagarent imperium. Qui mos inde fluxit, quòd D. Octauianus olim promiſiſſet ſe poſt annos decem, & regnum & prouincias, quas antea ſortitus fuerat, relicturũ, ſenatuique conceſſurum. qui tamen id non fecit, ſed elapſo prædicto tempore, rurſum aliud decenniũ ſibi decerni curauit. qua de re conſulendus Dio in vita Auguſti. De decẽniis celebratis ſcio ſcripſiſſe quoque Trebelliũ Pollionẽ in Gallienis, & Sozomenum lib. 1. cap. vlt. Miror quid viro erudito

in mentem venerit, cùm ſcriberet, acclamationem illam Imperatorij nominis in exercitu, omnino nullã fuiſſe ſub Principibus, quòd illi omnem rei geſtæ laudem ſibi ſeruari & adſcribi voluerint. Fateor non tam vſitatum id fuiſſe, vt antè; at non ſublatum tamen. En diſertum teſtẽ Tacitum, cuius verba de iſtiuſmodi Imperatoribus, ex quarto Annalium paulò antè poſui: addo quæ ibidem ſubduntur: *Conceſſit quibuſdam & Auguſtus id vocabulum; at tunc Tiberius Blæſo.*

Imperatores etiam acclamatione facti quoque ſub Auguſto.

Ex conſularibus ad exercitus mittebantur.] Emendo, *ex conſulibus*: & ne quis eam lectionem mihi vitio vertat, indico ex libris eam ſuppeditatam M. S. H. N. & quatuor Suſij. Par phraſis in *exrege, exduce,* (vtrumque apud Ammianum legi) in *exquæſtore, proconſule, proprætore, prorege,* & aliis ſimilibus. Nomina in e, Latina quidem nulla, ſed præpoſitione addita, & Latina, & maſculina fieri, auctor D. Auguſtinus. De eo loquendi genere ante me permulti dixerunt; Antonius Auguſtinus lib. 3. Obſeruationum, cap. 3: Adrianus Turnebus in Aduerſariis: & prolixè Paullus Manutius in commentario ſuo ad Ciceronis epiſtolas, quas *Ad familiares* vocant. Conſtructio verò quæ apud Vegetium in his verbis, *Sed legati Imperatoris exconſulibus mittebantur,* ne quid offendat iuniores; proponam ſimilia ex aliis ſcriptoribus. Iuſtinianus: *Et omne ſtudium Triboniano viro excelſo, magiſtro officiorum, & exquæſtore ſacri noſtri palatij, & exconſule credidimus*; ff. de confirmatione Digeſtorum. Iulius Capitolinus: *Maximum, inquit, & Clodium Balbinum Auguſtos appellauit, ambo exconſulibus*; in Gordianis.

Correctus Vegetius.

Exduce, exrege.

Proconſule, prorege.

Quibus legiones & auxilia vniuerſa obtemperabant.] Obtemperabat iis totus exercitus, ſi dictatorij, conſulares, vel Imperatorij legati erant: ſi verò prætorij, tantùm legio vna, & auxilia. Vnam enim ſolummodo legionem Prætores, mixtis auxiliis (id eſt decem millia peditum, & duo millia equitum) tanquam minores Duces, eduxiſſe, memoriæ prodidit ipſe Vegetius lib. 3. cap. 1. Legatum prætorium Hadrianum Cæſarem in Pannoniam aliquando miſſum, apud Spartianum legimus. Cenſorinum ter conſularem legatum, bis prætorium laudat Trebellius.

Legati dictatorij, conſulares & Imperatorij. Item prætorij.

In quorum locum illuſtres viros conſtat magiſtros militum ſubituros.] Auctiùs M. S. & N: *In quorum locum nunc illuſtres viros conſtat, &c.* quæ quidem exigua vocis acceſ-

Vegetius verbo auctus.

ſio; at non exiguum huic loco inde lumen. Indicat enim eo æuo mutatam hac parte militarem diſciplinam,& in locum legatorum magiſtros militum ſurrogatos. Notitia imperij, per Orientem magiſtros militum recenſet viginti quinque: Paulus Diaconus de Gratiano Imperatore loquens: *Adſciuit, inquit, & ipſe nihilominus æquè ab Hiſpania Theodoſium; & eius ducatu credens Barbaros poſſe ſuperari: repentè ſiquidem eum magiſtrum militum eſſe denuncians; cum exercitu ad Barbaros deſtinauit*: lib.12. Hiſtoriarum. Quæſiui quonam tempore hi magiſtri militum cœperint; ſed nihil etiamdum certi de iis reperi. De magiſtris vtriuſque militiæ, de magiſterio,& dignitate magiſteriæ poteſtatis,aliquam multas notaui Imperatorum conſtitutiones,quales ſunt l. magiſteriæ, C. de Iuriſdictione; l. quicunque C. de procuratoribus; l. inſignis; & l. prata, C. de paſcuis publicis; l. eos qui, C. de comitibus rei militaris; l. prima, C. de excoctione; l. 12. 15.& 17, C. de re militari: & toto titulo C. de officio magiſtri militum. ſed nulla earum eſt, quæ à ſuperioribus imperatoribus quàm à Valentinianis, aut Gratiano lata ſit. Atqui in Chronicis ſub retrò principibus reperi. Hieronymus ſub Conſtantino, Conſtantio, & Conſtante, Hermogenem magiſtrum militum agnoſcit. Euſebius ſub Diocletiano Veturium Magiſtrum militum commemorat. Quin & ſub Probo Imperatore, idem Euſebius Magiſtrum exercitus fuiſſe ſcribit Saturninum: qui Probus propemodum toto ſæculo diuum Gratianum, & Valentinianos præceſſit. In Faſtis video magiſtros vtriuſque militiæ recenſeri; ſed multo poſt tempore.

Magiſtri militū in locum legatorum.

Quæſitum de tempore, quo magiſtri militū eſſe cœperunt.

Reperti ſub Conſtantino.

Sub Diocletiano.

Etiam ſub Probo reperti.

A quibus non tantùm binæ legiones, ſed etiam plures numero gubernantur.] Vera & Vegetiana ſcriptura, *plures numeri*. Sermo enim eſt de numeris militaribus; de quibus antè egimus lib. 2. cap. 2. Imperatores Honorius & Theodoſius, ad Conſtantium Magiſtrum militum, *laborum intuitu regendos numeros dedimus*; l. 14. C. de erogatione militaris annonæ. Plinius de ſupplicio ſeruorum qui in tyrociniis reperti erant dubitans, Imperatorem Traianum conſuluit epiſtola, quæ exſtat lib. 10. vbi inter alia ſcribit ſic: *Ipſe enim dubito ob hæc maximè, quòd vt iam dixerant, ſacramento militari nondum diſtributi in numeros erant. Quid ergo debeam ſequi, rogo Domine ſcribas, præſertim cùm pertineat ad exemplum.*

Vegetius correctus.

Serui in tyrociniis inuenti, puniti.

Habens

Habens comitiuam primi ordinis dignitatem.] Rectè hunc locũ ita conſtituit & confirmauit exemplis Fran. Modius. addo videndum caput 28. libri 2. Variarum Caſſiodori. vbi comitiuam primi ordinis dignitatem, pro militiæ laboribus ſtrenuè perlatis, confert Rex Theodericus.

Confirmatus Vegetij locus.

Auctoritate præfecti legionis, à tribuno deputabatur ad pœnam.] Hunc locum habes à me explicatum lib. 1. cap. 23. Veruntamen quod hic auctoritate præfecti legionis fieri dicitur, ſubdubito, an tantùm abſente legato. Legatum etiam ipſum, præſente in caſtris Imperatore, video ab hoc munere non liberari apud Tacitum primo Annalium: vbi narratio eſt de ſeditioſis militibus, eorumque pœnis: *Diſcurrunt, inquit, mutati, & ſeditioſiſſimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primæ C. Cetronium, qui iudicium & pœnas de ſingulis in hunc modum exercuit: Stabant pro concione legiones diſtrictis gladiis: reus in ſuggeſtu per Tribunum oſtendebatur. ſi nocentem acclamauerant, præceps datus trucidabatur, & gaudebat cadibus miles, tanquam ſemet abſolueret.* Etiam caſtrorum præfectus apud Romanos Mennius huc vſque auctoritatem ſuam extendit, bono magis exẽplo quàm iure; cùm ſeditionem, militum duorum præſenti ſupplicio repreſſit: teſte Tacito dicto libro. Videndus & Dio lib. 53. & l. 6. ff. de officio præſidis; & l. 9. ff. de cuſtodia reorum.

Legatus iudicia exercuit & pœnas.

Præfectus caſtrorum eandem auctoritatem exercuit præter morem.

Diſciplinæ ius, & ſeueritas, & exercitatio, non ſolùm peditum, ſed etiam equitum legionariorum.] In M. ſcribebatur *diſciplina ſeueritas, exerci*: In membranis H. *diſciplinæ ſeueritatis, exercitus.* In eo ſaltem optimi libri conueniunt, quòd vtramque copulam abiiciant. Lege, *diſciplinæ ſeueritas, exercitio non ſolùm, &c.* niſi malis *diſciplinæ ſeueritas.* Exercitio, pro, exercitatio, probè hîc ſcribitur in N. & S. quod ſupra monui: vbi idem quoque vocabulum Vegetio reſtitui, & Pandectis. Pòſt comperi à me ſtare Feſtum, cuius teſtimonium pro me audito: *Exercitionem exerciti dicebant antiqui, exercitationem exercitati: Item exercitiorem, exercitiſſimum: ſic vt ab exercitato, exercitatiorem, exercitatiſſimum.*

Exercitio, & exercitatio Latinè dicimus.

Item exercitus, & exercitatus.

Ipſe autem cuſtos diligens, & ſobrius.] Optimæ notæ exemplar S. mauult, *ipſe autem iuſtum diligens, ſobrius.* eamque ſcripturam & H. agnoſcit. fortean non inelegans lectio eſſet, *Ipſe autem iuſtus, diligens, ſobrius.* quo modo legiſſe poſteà, animaduerti Pomponium Lætum in libello De magiſtra-

Tentatus Vegetij locus & ſanatus.

magiſtratibus Romanorum capite duodecimo.

Legionem ſibi creditam.] In vnis Suſij membranis legas, *legionẽ ſibi traditam.* quod ipſum, etiam ſynonymũ quandoq. illi priori. nam alterius fidei cõmittentes, etiam *tradere* dicuntur. Sic Virg. 3. ecloga: —— *nuper mihi tradidit Ægon.*

Verbi, tradere, elegans ſignificatio.

Simili modo Cicero, Terentius, Plinius aliique idonei ſcriptores, & conſeruatores Latini ſermonis dixêre, *regendi poteſtatem alicui tradere, puerum præceptori, prouinciam alicui. ſeſe alteri, aut reipublicæ tradere.*

Ad caput x.

Iterum emendatus Vegetius.

Ad quem caſtrorum poſitio, valli, & foſſæ deſtinatio pertinebat.] Scio amicum meum maluiſſe, hîc legi, *deſignatio,* quod ſignificantius & Latinius eſſe fateor: ſed neutrum eorum (etſi deſtinandi verbum ſæpiùs apud auctorem hunc obuium eſſe non ſim neſcius) conſiſtere loco hoc patiuntur libri. Nam in M. S. H. N. B. R. & quatuor Suſij, *foſſa æſtimatio* ſcribitur. Caſtra ponere, & foſſam, vallumque deſtinare, nihil aut parùm, meâ ſententiâ, diſtant. nam poſitis caſtris, ſi milites quique, ſtatim loco viſo, ſciebant ex longo vſu & cõſuetudine metationis, quo quiſque loco ire, & vbi tentoria figere deberet, vt docet Polybius; dubium non eſt, quin etiam foſſarum & valli deſtinatio ſemper certa fuerit, quatenus ad locum. Relinquebatur igitur æſtimatio foſſarum, quæ ſemper eadem menſura non fuerunt, ſed pro hoſtium metu, & propinquitate latiores, vel altiores. Priùs quàm foſſarum ductionem inciperent milites, accipiebant ſingulæ cẽturiæ à campiductoribus & principibus ſuis pedaturas: poſteaque à centurionibus foſſa inſpiciebatur; & animaduertebatur in eos, qui negligentiùs fuiſſent operati: Vegetius lib. 1. cap. 25. & lib. 3. cap 8. Sed à quo tandem illa foſſarum æſtimatio? ab vno caſtrorum præfecto: non à campiductoribus, principibus, aut centurionibus. Nam è re militum fuit, vnius potiùs hominis mandato hanc rem ſtatui, quàm multorum in eâ ſententias aut ſuffragia exquirere, eò quòd periculoſum admodùm ſit exercitum ſine munimẽtis temerè conſidere, aut multis de foſſarum latitudine, altitudine, inter ſe contendentibus, detrimentum ab hoſtibus ſuperuenientibus grauiſſimum pati.

Milites poſitis caſtris ſtatim ſuum quiſque locum agnoſcebãt.

Foſſarum non eadem ſemper menſura

Quis modus ducendæ foſſæ.

Æſtimationem foſſæ quis dederit.

Medici

Medici à quibus curabantur.] In ſingulis legionibus medicus vnus. probauit mihi Ic^tus in l. inter eos, §. vlt. ff. ex quibus cauſis maiores. probauit quoque conſtitutio Imperatoris Antonini: *Cùm te medicum legionis ſecundæ Adiutricis eſſe dicas, munera ciuilia, quamdiu reip. cauſa abfueris, ſuſcipere non cogeris*; l. 1. C. de profeſſoribus, & medicis. Indicat & inſcriptio vetus Brixienſis: *Medici in ſingulis legionibus.*

L. CALI. ARRIANI
MEDICO LEGIONIS. II.
ITALIC.
QVI. VIXIT. ANN. XXXXVIIII.
MENSES VII.
SCRIBONIA. FAVSTINA.
CONIVGI CARISSIMO.

Expenſæ etiam ad ipſius induſtriam pertinebant.] Præcepit diuus Aurelianus vicario ſuo, inter alia, operam daret, vt milites ſibi mutuò quaſi ſerui obſequerentur, & à medicis gratis curarentur. Epiſtola ipſius Aureliani exſtat apud Flauium Vopiſcum.

Vehicula ſagittarij, nec nō etiam ferramenta.] Illud *ſagittarij*, quemadmodum etiam *ſaginarij*, quod pleroſque codices inſedit, factum à non intelligentibus, ex *ſagmarij*. Sagmarij verè huc pertinent, quibus apud ſcriptorē hunc primus ego ius poſtliminij impetro; aliàs fortè perpetuùm hinc exſulaturi. Liber M. & S. *ſaginarij* hîc legunt: H. *ſaginarum*; ſed iſtîc poſterius illud M, punctis ſubnotatum, quaſi inducendum. codex verò N. *ſagittarij* hîc retinet: ſed omnibus locis ſequentibus, pro ea voce, reſtituit *ſaginarij*. vnde ſuſpicari poſſis hîc per *ſagitarios*, intelligendos ſagittas edolantes; qui ita dicti à Ic^to in l. vlt. ff. de iure immunitatis: vbi ſagittarij, tubariis, cornuariis, arcuariis connectuntur. eodem modo & quadrigarij, braccarij, carpentarij nuncupantur, l. 1. C. de excuſatione artificum. Sed hæc me non remouent à priore ſententia: nam & hoc loco *ſagmarij* legendum decerno. Amicum noſtrum Modium, ſcio in eo totum eſſe, vt *ſagarios* hos homines appellandos nobis perſuadeat. ſed id ei vt crederet, animum meum inducere nunquam potui. Sagarios mercatores eſſe qui ſagariam facerent,

Emaculatus Vegetius.

Sagittarij, tubarij, arcuarij.

Sagmarij.

Sagarij qui.

facerent, ex Vlpiano diſcere licet, ff. de tributoria actione. & de iiſdem inſcriptio vetus:

I. O. M.
VOLVVIO. TERTVLLO.
NEGOTIATORI. SAGARIO
EX APVLIA

Ceterùm eos mercatores tanto numero in exercitu Romano fuiſſe, deinde ita vili loco habitos, vt ducentis eiuſmodi, admiſtis pueris, vnus calo, aut lixa, tanquam dux præficeretur, quod tradit Vegetius lib. 3 cap. 6. hoc inquam quis credat? Sagmarios Vegetio reſtituendos pronuntiaui: neque me eius decreti pœnitet. lapſus enim librariis valdè procliuis à ſagmariis, ad ſaginarios. Vox iſta planè militaris. & vt alios omnes hactenus, proinde & me præteriſſet, nî adfuiſſet Leo Imperator De bellico apparatu: qui & nomen ipſum ſatis tuebitur, & ipſum eorundē hominum munus pariter explicabit: *Pari modo*, inquit, *pro ſagmariis, id eſt, ſarcinariis facere oportet: quorum magnus eſt vſus.* Iterum: *Ipſa autem ſagmaria, id eſt ſarcinas, reliquoſq; apparatus.* Iterum alibi: *Ex equis ſagmatariis, id eſt ſarcinariis, ſi fieri poteſt, in vnoquoque contubernio vnum habeat: ſin minùs, duobus contuberniis vnum.* Vt hîc equi, itidem ſerui ferendis armis, annona, & ſarcinis quandoque deputati fuerunt. Quod præter alios, teſtatur Frontinus lib. 4. cap. 1. num. 6., Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. vbi Metellus diſciplinam militarem, in Africa Iugurthino bello corruptam, correpturus, neminem militum in agmine, ſeruorum iumentorumque miniſterio, vt arma ſua & alimenta ipſi ferrent, vti paſſus eſt. In lexico veteri, *Sagma ſagmæ, & ſagma ſagmatis, σάγμα, ſella, quam vulgus baſtum vocat, ſuper quo componuntur ſarcinæ, clitellas alij vocant.* Σάγματα, carpenta quoque Latinè dici poſſe cenſuit Iacobus Cuiacius ad l. 1. C. de excuſat. munerum: & inibi σαγματοποιοί, emendat in Baſilicis, pro σαγμαβοποιοί. Cui vacat, is cōſulat Adriani Turnebi Aduerſaria, lib. 24. cap. 8. vbi Ælio Lampridio equum reddit *ſagmarium*, pro *ſaginario*; adducto in confirmationem ſuæ opinionis Sudâ, & Iſidoro. Itidem exemplum illius viri ſequens, equum *ſagmarium*, pro *ſaginario* reſtituo militi, in epiſtola diui Aureliani apud Flauiū Vopiſcum.

Ferramenta, quibus materies ſecatur, vel cæditur.] Veteres conſonantes non geminaſſe, ſciunt, qui vel primis labris

Sagmarij, id eſt, ſarcinarij.

Sagmatarij equi ſinguli in contuberniis ſinguli.

Etiam ſerui in exercitu arma ſerebant.

Quid ſagma.

Lampridij lectio reſtituta.

Emendatur Vopiſcus.

Veteres non geminabant conſonantes.

labris hæc ſtudia humanitatis deguſtârunt. ideoque ex *ſe-rantur*, quod fuit in veteribus libris, quod proximum erat *ſecantur*, ineptia hominum effectum eſt. lego *ſerrantur*. Sic infrà cap. extremo huius libri, *quibus materies, ac pali dedolantur atque ſerrantur*. Vbi diſertim quod antea ſuſpicabar, *ſerantur* typis expreſſum eſſe, multo pòſt tempore comperi in optimo codice collegij trium Coronarum; neque audio ceteros, qui iſtic *ſecantur* legendum ſuadent. *Vegetius emendatus.*

Quibus aperiuntur foſſæ, contexitur vallum aquæductus.] Ita eum locum vt ederem optimi libri auctores fuerunt; quanquam in eo aſſentiar amiciſſimo mihi Iano Guilielmio; vt legi quoque mauelim ex veſtigiis membranarum, *quibus aperiuntur foſſæ, conſepitur vallũ, aqua educitur*. Nam ad eam lectionem viam facere videtur manuſcriptus H. in quo ſcriptum vidimus, *quibus aperiuntur foſſæ, conteſſitur vallum, atque aquæductus*. Accedit & S. in quo *concepitur* ſcriptum, pro *conſepitur*. Aliter anteà, & monſtroſè hic locus vulgabatur: hoc modo, *quibuſq; aperiuntur foſſæ, circa ſitum valli, & aquæductus*. In alia rurſus editione hoc modo, *quibuſq; aperiuntur foſſæ, & aquæductus*. *Mutata lectio.*

Arietes, onagri, baliſtæ, ceteraque genera tormentorum.] De his proprius agendi locus erit inferiùs lib. 4.

Vt rectè doceret alios, quod ipſe cum laude feciſſet.] Rarò contigit vt militarium aliquis ad ciuilia munia vocaretur: proinde non niſi puluere bellico induratos armatis præfici æquum erat. *Militares in bello maxime promouendi.*

AD CAPVT XI.

HABET præterea legio fabros lignarios, inſtructores.] Emendabat Modius *fabros, tignarios, ſtructores*. in quo illi adſtipulâtur apud me libri M.S. N. H. & tres Suſij. Structores, ædificatores interpretatur Imperatoris Conſtantini Notitia, quæ eſt in l. 1. C. de excuſatione artificum libro 10. eademque ſeorſum *fabros & tignarios* ponit. Carpentarium, à carpentis faciendis; item tignarium definit Iſidorus libro decimo octauo, & inibi lignarios generaliter ligni opifices vult appellari. Item ſeorſum numerantur *fabri, ſtructores, carpentarij*, inter eos, quibus vacatio grauiorum munerum conceſſa erat, in l. quibuſdam, ff. De iure immunitatis. Structores non ignorauit & ipſe Cicero, *Tignarij.* *Structores qui.* *Carpentarij qui.*

dum

dum ad Quintum fratrem ita ſcripſit: *Veni in aream tuam, res agebatur multis ſtructoribus*; lib.2. epiſtola 5. Idem & tignarios agnouit: *Ego me Phidiam eſſe mallem, quàm vel optimum tignarium.* De claris Orat. Fabrûm tignariorum mentio quoque apud Iureconſultum in l. ferri ff. de verborum ſignif. & ibi And. Alciatus. meminit eorundem inſcriptio vetus:

SABINAE
AVGVST
MAGISTRI QVINQVENNALES.
COLLEGI. FABRVM TIGNAR. &c.

Iterum in alia inſcriptione quæ Romæ infra Capitolium ad D. Mariæ de conſolatione viſitur.

P. /// CORNELIVS.
THALLVS
P. CORNELI. ARCHITECTI FIL.
MAG. QVINQ. COLL. FABR.
TIGNAR. LVSTRI. XXVII.

Emēdatus Pomponius Lætus. *In aliquot capita à Vegetio minutatum eſt.* Reſtituo, *Fabri, tignari*, pro *fabri lignari*, apud * Pompon. Lætum lib.1. De magiſtratibus cap. 14.

Ferrarios, pictores.] Itidem à Tarrunteno Paterno Iureconſulto, libro primo Militarium, inter eos quibus grauiorum munerum vacationem condicio tribuit, numerantur *Ferrarij.* *plumbarij, ferrarij, lapidarij, & hi qui calcem cocunt, & qui ſiluam incidunt*, l. quibuſdam, ff. de iure immunitatis. Nunc quos *pictores* Veg. nuncupauit, pro iis M. reponebat *piſtores*.

Fabricæ armorũ. Officinas alij vocant. Habebant etiam fabricas ſcutarias, loricarias, arcuarias.] Has fabricas Cæſar, Æmilius Probus, alij *officinas* vocârunt: neque ad arma fabricanda ſolummodo in legionibus iſtæ fabricæ; ſed & in oppidis fuêre. *Eas oppidatim Mithridates inſtituit.* Oppidatim certè Mithridatem illas inſtituiſſe, teſtis Appianus De bello Mithridatico. Cæſar primo De bello ciuili. *Frumentum ex finitimis regionibus, atque omnibus caſtellis in vrbem connexerant, armorum officinas in vrbe inſtituerant.* Magnum fabricarum numerum, ſub principibus, Romanum imperium habuit; idque prouinciatim. in quibus ad vſum reip. à fabricêſibus omne genus armorũ fabricabatur. *Fabricenſes.* Recenſebo ex Notitia imperij: vbi fabricæ Orientis quinque, *Fabricæ Orientis quinque.* *Scutaria, & armorum Damaſci. Scutaria, & armorum Antiochiæ. Clibanaria Antiochiæ. Scutaria, & armamentaria Ædeſſæ. Haſtaria Irenopolitana Ciliciæ. Ponticæ verò tres.* *Ponticæ tres.*

tres. Clibanaria Cæſarea Cappadociæ. Scutaria, & armorum Nicomediæ. Clibanaria Nicomediæ. Aſiana vna, ſcutaria ſcilicet; & armorũ Sardis Lydiæ. Thraciarum duæ. Scutaria, & armorum Hadrianopoli. Hæmimonti Scutaria; & armorum, Marcianopoli. Illyrici quatuor, Theſſalonicenſis, Naiſſatẽſis, Ratiarenſis: ſcutaria, Horreamargenſis. At paulo maiore numero fabricæ Occidentis, in eâdem Notitia: ac primùm in Illyrico: *Sirmienſis ſcutorum, baliſtarũ, & armorum: Acimenſis ſcutaria: Cornutenſis ſcutaria: Lauriacenſis ſcutaria: Salonitana armorum. In Italiâ autem Concondienſis ſagittaria : Veronenſis ſcutorum, & armorum : Mantuana, Loricaria: Cremonenſis ſcutaria: Ticinenſis arcuaria: Lucenſis ſpatharia. In Galliis verò Argentoratenſis armorum omnium: Matiſconenſis ſagittaria: Auguſtodunenſis loricaria: Sueſſionenſis ſcutaria, baliſtaria & clibanaria: Remenſis ſpatharia: TriBerorum ſcutaria: TriBerorum baliſtaria: Ambianẽſis ſpatharia, & ſcutaria.* Si propagandum Romanum fuerat imperium, vel ſi limites antiqui tuendi contra inuadentes, habebant in diuerſis Caſtellis ſuos limites limitaneos, præſidiarios, & diuerſis quoq. in ſedibus ſparſas Rom. legiones. quarum numerus creſcente paulatim imperio ſenſim quoque creuiſſe videtur. Ceterùm adeò numeroſo, & ſparſo militi, vnde arma omnis generis ſuppeditata fuerint, iam diſcere à me potuiſti, ex fabricis nẽpe iſtis prouinciatim inſtitutis. Et quotieſcunque nouis armis opus erat in expeditionibus, petebantur ex illis ipſis fabricis, & ad caſtra, vel loca deputata, angariis tranſuehebantur. quod me docuit cõſtitutio Imp. Leonis, & Authemij C. de fabricenſibus. Nunc ab hominibus priuatis, non alia arma aut fabricari aut vendi poterant, præter cultellos breues, quos nemo in vſum belli adſumeret. Arcus verò, ſagittas, ſpathas, ſemiſpathas, loricas, contos, lanceas, ſcuta, galeas, & cætera id generis arma bellica; non alibi, quàm in publicis fabricis, & à fabris publicis, id eſt qui annona publica ſuſtẽtabantur, fieri permiſit Imperator Iuſtinianus: cuius hac de re Nouella LXXXV. de armis. Frequens admodùm de corpore fabricenſiũ, & fabricenſium munere, priuilegiis, &c. mentio in poſterioribus libris Codicis: & inibi rubrica quoque De fabricenſibus.

Aſiana vna.

Thracia duæ.

Illyrici quatuor.

Multi in Occidente fabricæ.

Limitanei milites imperij limites tuebantur.

Arma ex fabricis per angarias vecta ad exercitum.

Arma non alibi, quam in publicis fabricis fieri debebant.

Qualia priuatim fabricari liceret, & vendere.

Fabricenſes publico ſumptu alebantur.

Ad morem Beſſorum.] Iſidorus lib. 9. Beſſi, barbari fuerunt, qui à multitudine boum ſic vocati creduntur. De his Plinius lib. 4. cap. 11. Item Ouidius:

Beſſi populi Thraciæ.

Viuere quàm miſerum eſt inter Beſſoſq; Getáſque.

AD CAPVT XII.

SED etiam ipſi armorum arte perfecti, ceteros ad imitationem proprio cohortarentur exemplo.] Tribunos & præfectos militum, non tantùm militibus quotidie ſub oculis ſuis exercendis, diligentes eſſe vult Vegetius; verùm etiam ſuo exemplo eoſdem ad facinora prouocare.

Maximinus tyronibus præfectus in exercitu Alexandri Cæſaris:

Talis in exercitu Imperatoris Alexandri Maximinus; qui ob corporis proceritatem, ingentes vires, & rei militaris peritiam, cùm per omnes militiæ gradus adſcendiſſet; etiam tyronibus vniuerſis præfectus fuit, vt eoſdem ad militiæ exerceret munera, & ad bellandum redderet idoneos.

Quàm egregiè eo munere is functus fuerit.

quo in negotio nihil ſibi ad omnem diligẽtiam reliqui faciens, maximam ab vniuerſo exercitu gratiam iniuit. quippe non modò, quæ gerenda erant, adſiduè edocere; ſed ipſe etiam, quæ vſus poſceret, priùs obire. Vnde illos non diſcipulos tantùm, ſed æmulos etiam, atque imitatores habuit ſuæ virtutis ſtrenuiſſimos: teſte Herodiano, lib. 6.

Mutata ſcriptura in Vegetio.

Tribuni autem ſollicitudo, per hanc laudatur induſtriam.] In codice M. S. & N. tropo iteratiuo, & perfamiliari huic noſtro auctori, legebatur, *Tribuni autem ſolicitudo, tribuni laudabatur induſtria.* & pari phraſi paulò pòſt, *diſciplina eruditus incedebat.*

Milites armis ſplendentibus incedere, præpoſitis honori dabatur.
Arma militum ſeptimo die inſpecta:
Etiam veſtimenta & calceis
Quinto quoque die decurrere iuſsi.

Cùm miles veſte nitidus, armis bene munitus, ac fulgens.] Militem benè veſtitum eſſe, armis ſplendentibus incedere, ad laudem præpoſitorũ pertinere, ſciuit Auidius Caſſius. Hic legionibus Syriacis, luxuriâ diffluentibus, præpoſitus: arma ſingulorum ſeptimo quoque die inſpexit; veſtimenta, etiam calciamenta, & ocreas: teſte in eius vita Vulcatio. Maximinus legioni tyronũ ab Imperatore Alexandro Seuero præpoſitus, iuſſit eam quinta quaque die decurrere, ſimulacra bellorum agere; gladios, loricas, galeas, ſcuta, tunicas & calciamenta inſpexit: teſte Capitolino, in Maximinis.

AD CAPVT XIII.

QVIA ſciebant in acie commiſſo bello, celeriter ordines acieſque turbari atque confundi.] In VV. aliquot legitur, *qui ſciebant.* in vno Suſiano codice, abiecto

Bellum pro prælio

commate, reperiebam, *celeriter ordines acieſq; confundi.* Bellum commiſ-

commiſſum dixit Vegetius ſuo aut potiùs veterum more, non ſeruatâ illâ differentiâ, quam Grammatici ponunt, inter bellum, & prœlium. Itidem hoc lib. cap. 17. *Cōmiſſo bello, prima, & ſecunda acies ſtabat immota.* Varro lib. 6. De lingua Latina: *Rorarij dicti à rore, qui bellum committebant antè: ideò, quòd antè rorat, quàm pluit.*

Bellum committere.

Et ſingulis centuriis, ſingula vexilla conſtituerunt.] Id Vegetius introductum dicit ab antiquis; per quos ille debuit mediam ætatem, non antiquiſſimam, intellexiſſe. Aliam quippe rem militarem antiquitus fuiſſe, id eſt plures fuiſſe, quàm cĕtum ſub vno vexillo milites, Liuius indicat: qui libro 8. pedites Romanæ legionis, in haſtatos, principes, & triarios diuidit; ipſoſque triarios tribus vexillis conſtare docet: *Sub ſignis*, inquit, *quindecim ordines locabantur, ex quibus ordo vnuſquiſque tres partes habebat. earum vnamquamque primumpilum vocabant: tribus ex vexillis conſtabat; vexillū* CLXXXIV. *homines erant. primum vexillum triarios ducebat; veteranum militem, ſpectatæ virtutis; ſecundum rorarios; tertium accenſos.* Ceterùm vt Vegetij æuo, ſingula in centuriis ſingulis vexilla, proinde & Dracones ſingulos, à Draconariis per ſingulas cohortes, id eſt, decem in vnaquaque legione ad prœlium elatos, docemur à Vegetio, hoc eodem capite.

Plures quàm centum milites olim ſub vno vexillo.

Vexillum hominum CLXXXIV. Triarij veterani, & ſpectatæ virtutis.

Decem in vna legione Dracones.

Ita vt ex qua cohorte, vel quota eſſet centuria in illo vexillo literis eſſet adſcriptum.] Ex librorum veterum veſtigiis, hæc aut ſimilis lectio videtur erui poſſe, *Ita vt qua cohors, quota eſſet centuria, illi vexillo literis eſſet adſcriptum.* quæ ſcriptura ad mentem Vegetij propiùs accedere videtur. quòd enim in cohortibus olim prælatam diximus haſtam; in ea tabellam ligneam, cum hac inſcriptione, COHORS V. COHORS VI. &c. ſimiliter in ipſo vexillo poſteà expreſſum fuit, COHORS V. COHORS VI. Itemque pro ratione ſingularum centuriarum COHORTIS PRIMAE. CENTVRIA PRIMA. vel ſic, COHORTIS MILIARIAE CENTVRIA PRIMA SECVNDA: & ſic deinceps in reliquarum centuriarum ſingulis vexillis.

Tentata Vegetij lectio.

Qualia in vexillis ſigna.

Quod intuentes, vel legentes milites.] Abeſt in vno Suſiano codice illud, *vel legentes.*

Centuriones inſuper, qui nunc centenarij vocantur, tranſuerſis caſſidum criſtis, vt faciliùs noſcerentur à ſuis.] Primùm moneo illa verba *à ſuis* in omnibus

Magna inter libros veteres pugna.

libris meis nulla exſtare. Magnum verò de verbis præcedentibus librorum veterum certamen: In M. C. S. & N. reperi *qui nunc centenarij vocantur, nimium bellicoſos loricatos tranſuerſis caſsidum criſtis, vt faciliùs noſcerentur.* Ineptiùs, ne dicam putidiùs, apud Modeſtum legitur, *nimirum bellicoſas loricas.* Proximè ad rem accedere videtur duo mſſ. exempla Suiij, in quibus, remotis hinc, & *bellicoſis*, & *loricis*, ſcriptum vidi, *qui nunc centenarij vocantur, tranſuerſis caſsidum criſtis litteras habebant.* Accedunt membranæ B. in quibus erat, *tranſuerſis caſsidum criſtis litteras habentes.* Accedit quoque codex H. ſed ille *bellicoſos* & *loricatos* illos denuò huc reuocare nititur, dum legit, *qui nunc centenarij vocantur: nimium bellicoſos, loricatos, tranſuerſis caſsidum criſtis, litteras habebant.* Vt vt ſit, ſignum centuriones in galea habuiſſe certum eſt. Vegetius hoc eodem capite; *milites ſequerentur non ſolùm vexillum ſuum; ſed etiam centurionem, qui ſignum habebat in galea.* Iterùm hoc libro capite decimo ſexto: *Centuriones verò habebant cataphractas, ſcuta & galeas ferreas, ſed tranſuerſis, & argentatis criſtis.* Samnites olim toti linteatæ legioni galeas criſtatas dedêre, vt inter ceteros eminerent: auctor Liuius lib. 10. Litteræ illæ vbi in galea aut criſtis argentatis eſſe potuerint, vix intelligo. Torulos ſcio fuiſſe qui geſtârint: Ammianus lib. 16. *Chonodomarius*, inquit, *nefarius quidem belli totius incentor, cuius vertici flammeus torulus aptabatur, anteibat ſiniſtrum cornu.* Fortean pro *litteras habebant*, ſcripſerit Vegetius *titulos habebant.* Tituli certè vario in vſu apud antiquos. Sic titulus dicebatur in operibus, qui auctorem, vel artificem indicabat: Suetonius Domit. cap. 5. Item titulum geſtabant fontes. Tituli etiam in ludis præfixi, quibus notabatur, cui Deo, cui Deæ, cuius Imperatoris ſaluti, indulgentiæ, victoriæ, &c. fierent: Tertullianus cap. 2. de ſpectaculis. Titulus etiam ſeu libellus ædibus vendundis adfigebatur; l. vnica C. de his qui potentiorum nomine; l. ſi quis C. de bonis proſcript., & l. 2. C. de aquæductibus. Titulis fixis etiam vniuerſa alicuius ſubſtantia fiſco applicata: Caſſiodorus libro 5. Variarum, capite ſexto. Tituli quoque in triumphis populos, Reges ciuitateſque deuictas indicabant; Flauio Vopiſco teſte in Aureliani triumpho. Titulis etiam amphoræ à bono patrefamiliâs notatæ, in quibus vinum cuſtoditum: Iuuenalis ſatyra quinta———*patriam, titulumq́; ſenectus Delenit.*——

Centuriones ſignum habuerunt in galea.

Samnitum tota legio criſtata.

Torulus in galea.

Tituli varij vſus apud antiquos.

Titulum geſtarunt fontes.

Titulus adfixus in ludis.

Item vendundis ædibus.

Titulum & fiſcus adfigebat.

Tituli quoque in triumphis erant.

Tituli etiam amphoris adhibiti.

Etiam

Etiam victimæ in Capitolium deducendæ, titulum prætulerunt; Suetonius Auguſto cap. 59. Potuit ſimiliter & galeæ centurionis titulus fuiſſe adpoſitus, & inibi ſcriptum, CENTVRIO. I. II. &c. huius aut illius cohortis. Redeo ad id, de quo paulò antè dixeram. in libris aliquantis centuriones hos *bellicoſos, loricatos*, dictos. Loricatos, quòd lorica induerentur dici potuiſſe, aliquam veroſimilitudinem habet. ſed cur quæſo bellicoſi? cùm certo certius ſit à caliga ad ſuperiores militiæ gradus nullos admiſſos, niſi qui benè bellicoſi eſſent, & virtutis ſuæ egregium ſpecimen dediſſent. Suſpicatus ſum, pro *bellicoſos, bucculatos* dici poſſe. Buccula, ſeu Bucca pars Caſſidis eſt, circa os; & ea, per quam reſpirat armatus. alij volunt ſupremam galeæ partem eſſe, in qua criſtæ figuntur, in ſummo cono. Has qui faciebant, buccularij dicebantur à Paterno Ic^to^. in l. vlt. ff. de iure immunitatis. vbi vulgò *buccularum ſtructores* ſcribitur, cùm legendum ſit *buccularij, ſtructores*: vt rectè cẽſuit Adrianus Turnebus lib. 9. Aduerſar. cap. 16. Bucculatos autem eſſe centuriones, pertinere ad celeriùs eoſdem, in tumultu prœlij, agnoſcendos, negare nemo auſit. & hoc eſt, quo de agitur. Nihilominus eam coniecturam in medio poſitam velim, vti de ea iudicent cenſores eruditi.

Titulus quoque victimis alligatus.

Buccula pars caſsidis.

Rectè Turnebus emendauit l vl. ff. de iure immu.

Bucculati fortaſſean centuriones.

Quatenus nullus error exiſteret.] Aliquot libri bonæ notæ ſcribebant, *quatinus error non exiſteret.* Cornelius Fronto, Feſtus, & alij Grammatici interpretantur *quatenus, quo fini; quatinus, quoniam.*

Quatinus, quatenus quid differant.

Cùm centeni milites ſequerentur non ſolùm vexillum ſuum, ſed etiam centurionem.] Non auſculto iis libris & editionibus, in quibus legebatur, *cùm cuncti milites.* Nam Virgilij locum præ oculis habuiſſe Flauius videtur, ex nono Æneidos:

Confirmata Vegetij ſcriptura.

——— *Poſt illos centeni quemque ſecuti.*

Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo, quòd iunctis manibus pariter dimicabant.] Manipulum eundem facit Vegetius cum contubernio: & eandem quoque militarem diſciplinam agnoſcit Ammianus; qui poſt centurias manipulos ponit libro 17. his verbis: *Conuocatis cohortibus, & centuriis, & manipulis omnibus, tribunal inſiſtens.* Itidem apud eundem Ammianum legas libro 23. At alia tamen olim manipulorum ratio, & amplior in

Manipulus vnde dictus.

Manipuli maiores antiquitus, quàm Vegetij ano.

 iiſdem

iiſdem militum numerus fuit; teſtantibus paſſim hiſtoriographis. Cincius lib. 6. De re militari, in vna legione centurias ſexaginta numerat, manipulos triginta, apud Agellium lib.16 Noctium Atticarum cap.4. Idem quoque ſentiebat Iſidorus, cùm in vno manipulo milites agnoſcebat

Quot milites in manipulo.

ducentos. Alij ſexaginta tantùm in illo homines; rurſum alij centum fuiſſe opinantur; inter quos Vegetius, capite proximo ſubſequente ita ſcribens: *Quemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur; ita inter equites turma dicitur.* Certè ſub Regibus Romanis, libera republica; denique ſub principibus prioribus, diuerſum à contubernio manipulum fuiſſe, inde facilè probauero, quòd cõtubernio ſignum

Contubernium ſignum non habuit.
Manipuli qui.
Manipulus ſignum militare.

ſcorſum nunquam fuerit, manipulo fuerit. Varro libro 4. De lingua Latina, *Manipulos exercitus minimas manus, quæ vnum ſequuntur ſignum.* Signi illius formam verſus Ouidiani ex tertio Faſtorum indicabunt:

Non illi cælo labentia ſigna tenebant,
Sed ſua, quæ magnum perdere crimen erat.
Illa quidem fœno, ſed erat reuerentia fœno,
Quantum nunc aquilas cernis habere tuas.
Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos:
Vnde maniplaris nomina miles habet.

Qualis, & vnde confectus ille manipulus.

Donatus in Eunuch. Terentij: *Cùm Romani,* inquit, *& Latini ſub vno centurione bellum aggreſſuri deputabantur, ſibi ſertum, vel coronam ex manipulo herbæ, vel huiuſmodi conficiebant, quem pro ſigno ſequebantur.* Eiuſdem rei teſtem laudare poſſim Plutarchum in Romulo, & Iſidorum libro 18. capite tertio, & libro nono, capite tertio.

AD CAPVT XIV.

Turma vnde appellata.
Tres tribus Rom.

INTER equites turma dicitur] Varro, *turma, terma, eſt; E. in V. abiit, quòd terdeni equites ex tribus tribubus Tatienſium, Ramnium, & Lucerum fiebant. itaque primi ſingularum Decuriarum, Decuriones dicti, qui ab eo in ſingulis turmis ſunt etiam nunc terni:* libro 4. De lingua Latina. Feſtus *Turmam equitum,* inquit, *dictam eſſe ait Curiatius, quaſi terimam.* qui cetera illa Varronis, ad verbum, poſteà ſubiunxit.

Suppletus magni momenti locus apud Vegetium.

Vt enim centum pedites, ab vno centurione, ſub vno vexillo gubernantur.] Primus hunc locum perſanaui ope librorum veterum. reſtitui autem ſic, *Centum enim, & decem*

& decem pedites ab vno centurione ſub vno vexillo gubernantur. Deſiderabantur enim hîc in vna centuria decem Decani, qui ſinguli ſingulis contuberniis præerant. Vegetius eodem libro capite ſuperiori: *Vt decem militibus ſub vno papilione degentibus vnus præeſſet Decanus, qui caput contubernij nominatur.* Iidem in ſingulis contuberniis vndecim homines cenſentur libro eodem, capite vigeſimoquinto.

Decani qui fuerint.

Centurio eligendus eſt[qui ſit]magnis viribus, procera ſtatura.] Libris omnibus placebat induci illa duo verba, *qui ſit*, inde etiam correctiſſimi legebant *proceræ ſtaturæ.* Sed plura in centurione requiſita, quàm vt viribus & ſtatura præſtaret ceteros: cum enim Vegetius centurionem vult, qui omnem artem armaturæ perdidicerit, vigilans, ſobrius, agilis ſit. Hadrianus Cæſar nulli vitem conceſſit, niſi robuſto, & (quod caput erat) bonæ famæ; vt auctor eſt in eius vita Spartianus.

Quæ requiſita in centurione;

Quali Hadrianus Cæſar elegerit.

Scutum rotare doctiſſimè nouerit.] Iſtud inter alios armaturæ numeros, & geſtus fuiſſe, alibi innuit Vegetius: *Vt tyro diſceret, ſcutum tractare, & obliquis ictibus venientia tela deflectere:* libro primo, capite quarto. Scutum quatere, ac rotare in campeſtribus motibus numerat quoque Ammianus Marcellinus initio libri vigeſimi primi. Idem quoque factitatum in genere ludi Græcanici trochi, teſtis mihi Adrianus Turnebus lib. 27. Aduerſar. cap. 33.

Scutum quatere ac rotare pertinuit ad numeros armaturæ:

Idem vſui in ludo trochi.

Magis ad facienda, quæ ei imperantur, quàm ad loquendum paratus.] *Plus mehercules audire, quàm loqui militarem hominem decet, actibus coalitum glorioſis*, vt verbis Iuliani vtar.

Plus audire, quam loqui debet homo militaris.

Qui contubernales ſuos ad diſciplinam retineat, ad armorum exercitium cogat.] In quibuſdam Suſij eſt, *ad doctrinam retineat.* fortè ſincerius erat quod ſuggerebat H. *Contubernales ſuos ad diſciplinam retineat armorum; exercitium cogat, vt benè veſtiti, & calceati ſint.* De armis, veſtibus calceiſque militum, ſingulis ſeptem diebus inſpiciendis, alibi me dicere meminiſſe potes. Quos autem *contubernales* hîc appellatos vides, Ammianus *concorporales* nuncupabat: *Raptorum*, inquit, *pleraque concorporalibus ſuis impertientes.* quam vocem & alibi eundem Ammianum vſurpaſſe obſeruaui.

Locus Vegetij excuſſus.

Concorporales, iidem qui contubernales.

Imprimis habili corpore.] In membranis partim legas *habilis corpore*; partim *ſtabili corpore.*

Eoſdem cogere loricas, vel cataphractas, contos, & caſſides frequenter tergere, & curare.] Liuius: *Secundo*, inquit, *die arma curare, & tergere, ante temoria iuſſit*. In vno, & altero exemplo veteri ſcriptum erat, *contos frequenter tergere, & caſsides curare*. In membranis H. diſertim ſcriptum exſtabat, *contos & caſsides frequenter tergere: curare: ſamaras*. Sed poſtremum hoc verbum aliena poſteà manus multis punctis ſubſcriptis inducendum indicauerat. verumtamen alia mihi ſtat ſententia. Tergere, curare loricas, cataphractas, & caſſides poterant. ſed ad contos aliud verbum deſiderari

Samiare vocabulum militare. Idem Vegetio reſtitutum.

viſum, id (niſi me animus egregiè fallit) coniectando repperiſſe videor: nam ex *ſamaras* fingo verbum *ſamiare*, quod idem valet, atque acuere: conti enim acui potiùs, quam tergi debebant. Eſt autem Samiare vocabulum militare. Leo

Samiatores in exercitu qui fuerint.

Imperator De apparatu bellico cap. 3. num. 50. *Samiatores, id eſt qui omnes acies ferreas exacuunt*. Gloſſarium ἀκονητὴς, *ſemiarius, acutiator*. Iterum, *ſamiator*, ἀκονητὴς. quin & apud Flauium Vopiſcum D. Aurelianus tribuno militum præcepit, *Arma terſa ſint, ferramenta ſamiata, calciamenta fortia*. De Samiandi verbo conſule & Nonium Marcellum, in *Samiūm*.

Cæſaris milites arma auro & argento polita geſtabant: Quare id Cæſar permiſerit. Milites obiurgati, ſi arma rubigine obducta eſſent: Puniti, ſi vendiderant, aut amiſerant. Armorum alienatio deſertioni exæquatur.

Quis credat militem bellicoſum, cuius diſſimulatione, ſitu, ac rubigine arma fœdantur?] Auctor eſt Suetonius D. Iulium milites tam cultos habuiſſe, vt argento & auro politis armis ornaret; ſimul & ad ſpeciem, & quò tenaciores eorum forent in prœlio. in Iulio cap. 67. Obiurgati autem & caſtigati milites Romani non tantùm cùm arma geſtarent ſitu, ac rubigine obducta: nam grandem pœnam incurrebant ſi arma alienauerant, ſi in prœlio amiſerant. quo de etſi nullam Vegetius mentionem iniecerit; dignum tamen putaui de quo aliquid hoc loco adferrem. Graue imprimis crimen eſt, ſi miles arma alienauerit; ea quippe culpa deſertioni exæquatur, vt teſtis eſt Paulus Ic[tus]

Intereſt, quæ arma miles alienauerit.

libro ſingulari De pœnis militum: *Vtique ſi tota alienauit. ſed etſi partem eorum; niſi quod intereſt. nam ſi tibiale vel Vmerale alienauit, caſtigari verberibus debet: Si verò loricam, ſcutum, galeam,*

Armorum amiſſorum aut alienatorum pœna, capitalis. Armorum ſurreptorum pœna.

gladium, deſertori ſimilis eſt; l. qui cōmeatus, ff. de re militari. Eādē de re & Modeſtinus meminit lib. 4. de pœnis. *Miles qui in bello arma amiſit vel alienauit, capite punitur, humanè militiā mutat. qui aliena arma ſurripuit, gradu militiæ pellendus eſt*, l. 3. ff. de re militari. Apul. *Et militaris ſacramēti Geniū ob amiſſā ſpathā verebatur.*

Adden-

Addendum porro & illud eſt, ſi miles arma alienaſſet, eam culpam armorum cuſtodi plerumque imputatam, ſi militi arma commiſiſſet nõ ſuo tempore, l. qui commeatus, ff. dicto tit. Armorum cuſtodes in exercitu Romano fuiſſe, teſtis mihi præmiſſa l. qui commeatus, & l. vlt. ff. de iure immunitatis. teſtis quoque Romana inſcriptio, quam mihi ſuppeditauit amicus meus Iuſtus Lipſius:

Armorum cuſtodes in Rom. exercitu.

M. VLPIO. MATVRO. SIGNIF.
TVR. SERENI. EQ. SING. IMP.
N. NAT. NORICVS. COL.
VIRVNO. VIX. ANN. XXXVIIII
MIL. ANN. XXIII. AVR
MESSOR SIGNIF. HER. ET
AVR. NOVELLVS. ARMORVM
CVSTOS. SECVS. HERES. ET
VLP. AELIVS. LIBERTVS
EIVS. AMICO. ET. MVNICIPI
OPTIMO. BENE
MERENTI. FAC. CVR.

Item marmor in agro Patauino:

C. IVL. PRISCI
V. A. VI. M. X. D. VIII.
IVL. GERMANVS
ARMORVM CVST
ET
VAL. MARCIANE
PARENTES

Præter cuſtodes illos armorum, armamẽtaria quoque fuerunt, in quibus arma reponerentur. quorum alibi meminit Cicero. De iiſdem Iſidorus lib. 15. capite de repoſitoriis: *Armarium locus eſt, vbi quarumcunque artium inſtrumenta ponuntur. Armamentarium verò, vbi tantùm tela armorum; vnde Iuuenalis:*

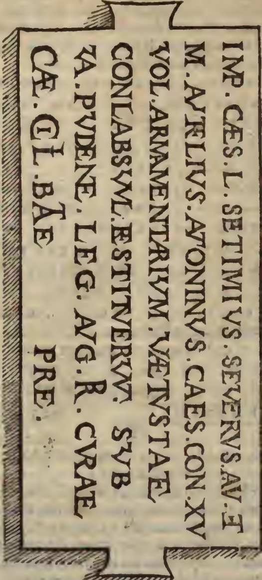
Armamentaria, vbi arma deponebantur.

Armarium, & armamentarium quid differant.

Quicquid habent telorum armamentaria cœli.

De iiſdem lapis vetus, qui cum aliis vetuſtatis monumentis erutus ex rutis cæſis caſtri Batauici, ad littus Oceani prope Lugdunum Batauorum, quem vidi in ædibus nobiliſſimorum Dominorum de Waſſenaer, in Haga Comitis;

quemq́ue bona fide ſic exprimendum curaui: dignus enim videbatur, qui proferretur in publicum.

Spoliarium & armamentarium ubi in urbe fuerint. Etiam in exercitu.

Bartholom. Marlianus Spoliarium, & Armamentarium Romæ fuiſſe dicit in Cœlio monte. Neque in prouinciis tantùm, ſed & in exercitu, & caſtris armamentaria fuiſſe arbitror; in quibus arma cuſtodes illi armorum adſeruarent;

rent:id innuere videbatur Iuriſc.,cùm diceret, *qui militi arma commiſiſſet non ſuo tempore*, l.qui commeatus, ff. de re militari. Ceterùm quæ iſtic arma deponerentur, & cuſtodirentur,veroſimile eſt grauiora,maiora fuiſſe: vt lanceas,haſtas, clypeos,ſcuta, parmas, loricas, &c. ac tempore prœlij inde fuiſſe petita. Eò facere videtur, quod Liuius ſcribit libro ſecundo: *Statuiſſe non pugnare conſules, cognitum eſt;quippe impunè ſe inſultaturos,non credi militi arma, rem ad vltimum ſeditionis erupturam.* Idem libro 31. *Se conſtrictum à collega teneri, ferrum atque arma iratis & pugnare cupientibus adimi militibus.* Leuiora arma, vt gladios, pugiones, ne quidem fodientes milites depoſuêre. Vegetius: *Cincti gladio foſſam aperiunt*, libro 3. capite 8. Eum, qui ſine gladio extra vallum proceſſerat, morte punitum, obſeruabam apud Tacitum, libro vndecimo. Redeo ad arma in prœlio amiſſa; de quibus paullò antè cœperam verba facere. Græcorum legibus non qui enſem,aut lanceam, ſed qui clypeum amittebant, mulctabantur. militi quippe magis curæ eſſe volebant,quî ne acciperet,quàm quî daret incommodum. auctorem habemus Plutarchum,in Pelopidâ. Epaminundas moriens quæſiuit, an clypeus ſaluus eſſet. quod præter alios ſcribit Ammianus lib.25. Lacedæmoniæ mulieres filios in militiam dimittentes, mandare ſolent ἢ σὺν τούτῳ, ἢ ἐπὶ τούτῳ, id eſt: *aut cum hoc, aut ſuper hoc.* ſignificantes vt aut ſcutum referrent, aut ſuper ſcutum mortui efferrentur. Itidem Cornelius Tacitus De moribus Germanorum, *Corpora*, inquit, *ſuorum etiam in dubiis prœliis referunt: ſcutum reliquiſſe præcipuum flagitium.* Illud certè turpiſſimum, & grauiſſimum ſcelus fuit, ſi miles armatum ſeſe hoſti dederet. Eutropius libro ſecundo: *Romani*, inquit, *captiuos omnes, quos Pyrrhus reddiderat, infames haberi iuſſerunt, quòd armati capti fuiſſent.* Quàm ignominioſum porrò fuerit, abiectis armis, ex acie fugere, teſtatur Ariſtoteles libro ſecundo Rhet. & libro quinto De moribus.

Quæ arma inibi aſſeruata.

Arma leuiora nunquam depoſita.

Sine gladio è vallo progreſſus capite plexus eſt.

Armorum amiſſorum diuerſa pœna fuit.

Clypei amiſſi, grauior pœna apud Græcos, quàm gladij vel haſtæ.

Scutum amiſiſſe præcipuum flagitium Lacedæmoniis.

Itidem & Germanis.

Deditio cum armis turpiſſima fuit.

Armorum abiectio ignominioſiſſima.

AD CAPVT XV.

SED ante ſigna, & citra ſigna] Quid velit *citra*, quiuis facilè intelligit. magis tamen placet libris M. S. H. N. & Modeſto, *circa ſigna*.

Plumbatas quinas poſitas in ſcutis.] Etiam ex hoc

loco

Plumbatæ iacula, non glandes.

loco coniicere licet, has plumbatas non glandes, ſed iacula fuiſſe, ad modum ſagittarum. vt oſtendam infrà lib. quarto. Commodè autem in ſcutis geſtari potuiſſe, facilè capiet, qui ſcutorum longitudinem, quam alibi tradimus, non ignorabit. Inter ſcuta autem, & clypeos hoc interfuit, quòd

Scutorum & clypeorum diſcrimen.

clypeus rotundus, ſcutum oblongum erat. Virgilius 3. Æneidos:

Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis inſtar.

Idem 8. Æneid. ——— *ſcutis protecti corpora longis.*

Item bina miſſilia; vnum maius ferro triangulo, vnciarum nouem, haſtili pedum quinque & ſemis.] Ablego hinc in malam rem illam copulam *&*. de cetero, *haſtili*, tolerari quidem hîc poteſt: malunt tamen optima exemplaria, & hîc, & paullo pòſt *haſtile.*

Piecta è Vegetio vocula.

Poſt hos erant ferentarij, & leuis armatura, quos nunc auxiliatores, & armaturas dicimus.] Auxiliatoribus haud dubiè non hîc locus eſt. Iacobus Cuiacius reſtituebat, *quos nunc ſcultatores*: Idemque hoc eod. libro cap. 17. pro, *armaturæ, ſcutatores*, legebat, *armaturæ, ſcultatores.* Eidem accedit illud Leonis cap. 3. De bellico apparatu, numero 24.

Scultatores qui fuerint.

Scultatores, inquit, *id eſt ſpeculatores, qui res hoſtiū exquirunt & narrant.* Non prætereundū tamen, quòd ſex libri vetuſtiſſimi, vtrobique legant *exſcultatores*; ex quo ſi faciam, *& ſcultatores*, reclamabit Notitia vtriuſque imperij, quæ inter auxilia

Exculcatores Vegetio fortè reſtituti.

Palatina numerat *exculcatores iuniores, exculcatores ſeniores, exculcatores Britannicianos.* Præterea apud Flauium noſtrum duo manuſcripti H. N. & tertius impreſſus optimæ notæ S. diſertè habent perſcriptum *exculcatores*, non autem *excultatores.* vtrum verò eligendum nunc ſit, videant docti. Turne-

Exculcatores unde dicti. Excurſatores, & procurſatores in exercitu qui fuerint.

bus lib. 24. Aduerſ. cap. 12. *exculcatores* amplexus eſt: quos dictos cenſet, *quia glandes exculcarent & eiicerent.* Excurſatores & procurſatores ſcio ab Ammiano vocatos non ſemel, qui præcurrerent, iter faciente exercitu. Imò tres procurſatorum turmas idem cōmemorat in exercitu Romano,

Iidem curſores ab aliis vocati.

lib. 24. Eoſdem *curſores* nuncupabat Mauritius De militia Romana; *quòd ante agmen & aciem excurrerent, hoſteſq; verſos in*

Equites defenſores.

fugam perſequerentur. Alios idem equites fuiſſe tradit *defenſores, qui ex acie nec exeunt, nec excurrunt.* hos cataphractarios noſter vocauit: hi vim hoſtium defendebant, id eſt propulſabant.

A D

AD CAPVT XVI.

QVI genu poſito ſubſidebant.] Exemplar M.& H. *genu flexo eſſidebant*. At contrà Varro, qui in definitione Triariorum eos ſubſidentes deſcribit: Item Liuius libro octauo, *Rorarij*, inquit, *percurrebant inter anteſilanos, addiderantq́; vires haſtatis atque principibus. ſed Triarij genu dextro innixi, nutum conſulis ad conſurgendum expectabant*. Itidem capite proximo dicuntur *reſidere*.

Triarij genu dextro innixi, ſignum pugnæ expectabant.

Gabrias Athenienſium dux rei bellicæ periti ſſimus, quò phalangis impetũ ſuſtineret, iuſſit ſuos in acie ſubſiſtere, docuitque obnixo genu, ſcuto, porrectaque haſta, phalangẽ expectare & excipere.

Alia longe ratio ſubſidendi Græcorum fuit, in ſuſtinendo impetu phalangis.

Eius mentio apud Aemilium Probum in eius vita: Diodorum Siculum lib. 15. Sed ſtrategema illud Triariis Romanis quidam vir doctus accommodare voluit. ſed errare ipſum, ex hoc loco facile intelligere eſt, & ex iis quæ de phalange alibi à nobis explicata ſunt. Alia deniq. ratio ſubſidendi fuit in eo ſtrategemate ſeu potiùs ſchemate bellico, quod teſtudinem Romani vocabant. de qua Iſidorus lib. 18. cap. de fundis: *Teſtudo ſeries armorum, vmbonibus inter ſe connexorum.*

Alia etiam ratio ſubſidendi cùm teſtudinem Romani facerent.

Idem lib. eod. cap. de clypeis: *Eſt & teſtudo ſcutorum connexio curuata in teſtudinis morem*. item vetus Onomaſticon: *Teſtudo, connexio ſcutorum*.

Teſtudo quid ſit:

Hactenus nominis rationem habes. res ipſa ab Hiſtoriis petenda. Liuius originem à ludicro Circenſi deducit lib. 54. *Iuuenes etiam quidam Romani ludicro Circenſi ad vſum belli verſo, partem humillimam muri ceperunt*.

Originem habet a ludicro Circenſi.

Ceterùm ex eodem diſcamus primum id genus exercitij, quod armaturæ, quæ ſub campiductoribus erant, inter varia ſpectaculorũ genera, Romæ exhibere ſolent in Circo. Liuius dicto loco: *Inter cetera*, inquit, *ſexageni fermè iuuenes, interdum plures ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. horum inductio, in parte ſimulacrum decurrentis exercitus erat; ex parte elegantioris exercitij, quàm militaris artis, propiorq́; gladiatorium armorum vſum. Cùm alios decurſus edidiſſent motus, quadrato agmine facto, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſubmiſſioribus, tertiis magis, & quartis, poſtremis etiam genu nixis; faſtigiatam ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant: hinc quinquaginta fermè pedum ſpatio diſtantes duo armati procurrebant, comminatiq́; inter ſe, ab imo in ſummam teſtudinem, per denſata ſcuta cùm euaſiſſent; nunc velut propugnantes, per oras extremæ teſtudinis; nunc in media inter ſe concurrentes, haut ſecus, quàm ſtabili*

Teſtudinem in Circo qualem exhibere ſolent.

Ad imitationem teſtudinis illius, duplicem Romani in exercitu excogitârunt.

Qualem in campis patentibus exſtruxerint.

ſtabili ſolo perſultabant. Ad imitationem teſtudinis iam propoſitæ, duplicem excogitârunt Romani, alteram in campis patentibus, alteram in oppugnationibus. In campis patentibus; ſi quando circumfuſis vndique hoſtibus, pares eſſe non poſſent; in genua milites procumbebant, & clauſis vndique extremis grauis armaturæ ſcutis, receptis in medio impedimentis, & leui armatura, requieſcebant: pòſt, cùm viſum eſſet, tanquam rediuiui redintegrabant prœlium. Si fortè mihi nolis, at crede Hiſtoriarum ſcriptoribus: Lucius Florus lib. 4. cap. 10. *Deleta reliqua copia forent, niſi vrgentibus telis, in modum grandinis, quadam forte, quaſi docti procubuiſſent in genua milites, & elatis ſupra capita ſcutis, cæſorum ſpeciem præbuiſſent. Tum Parthus arcus inhibuit. Deinde Romani, cùm ſe rurſus extuliſſent, adeò res miraculo fuit, vt vnus ex barbaris emiſerit vocem, Ite, & bene valete Romani, meritò vos victores fama gentium loquitur.* Meminit & Plutarchus in Antonio, & Appianus De bello Parthico. Quinimo in teſtudine hac conſtruenda, præter impedimenta, & leuem armaturam, etiam equites in medium recipi ſolent. qui ne quid aliis incommodarent, etiam equos genua flectere, ſeque inclinare docebant. teſtis luculentiſſimus Dio Nicæus in Auguſto. Itidem vſi teſtudine Romani in inuaſione murorum: Liuius eodem loco quo ſuprà, vbi de teſtudine illâ Circenſi: *Huic, inquit, teſtudine ſimillima, parti muri admota, cùm armati ſuperſtantes ſubiſſent, propugnatoribus muri faſtigio altitudinis æquabatur, depulſiſq; iis, in vrbem duorum ſignorum milites tranſcenderunt. Id tantùm diſſimile fuit, quòd & in fronte extremi, & ex lateribus ſoli non habebant ſuper capita elata ſcuta; ne nudarent corpora, ſed prætecta pugnantium more. Ita nec ipſos tela ex muro miſſa ſubeuntes læſerunt, & teſtudini iniecta imbricis in modum lubrico faſtigio innoxia ad imum labebantur.* Idem genus oppugnationis etiam Batauos noſtros à Romanis didiciſſe & vſurpaſſe, ex Tacito probabo, libro quarto Hiſtoriarum. De Batauis loquitur caſtra Romanorum oppugnantibus: *Appoſitis plerique ſcalis, alij per teſtudinem ſuorum iam quidem ſcandebant.* Simili teſtudine Perſæ quoque regem ſuum à baliſtarum ictibus, & ſagittarum multitudine ſeruauêre incolumem: apud Ammianum libro vigeſimo. Eiuſdem quoque modi teſtudo compoſita fuit in nauali prœlio. qua de luculentum teſtimonium apud eundem Ammianum lib. 26. *Coniunctis, inquit,*

Inde, vt rediuiui, redintegrabant prælium.

In prædicta teſtudine conſtruenda vbi equites & impedimenta ſteterint.

Equi genua flectere edocti.

Aliud teſtudinis genus in oppugnationibus.

Etiam Batavi id genus teſtudinis à Romanis didicerunt.

Etiam Perſæ vſi.

Teſtudo ſimilis in pugna nauali.

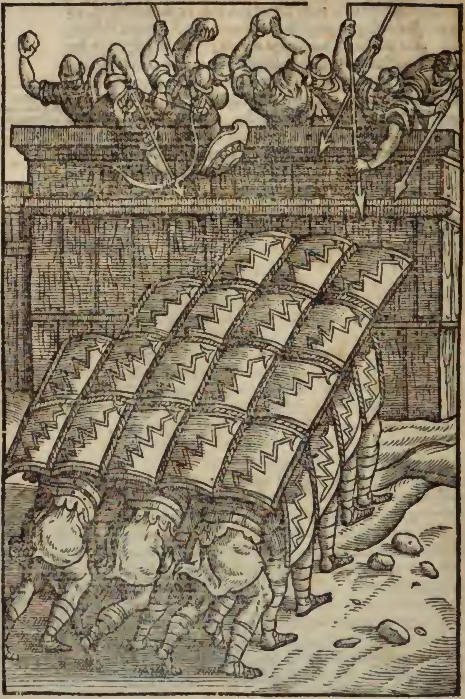
quit, *tribus nauigiis, teſtudinem hac ſpecie ſuperſtruxit : denſatis cohærentes ſuper capita ſcutis, primi tranſtris inſtabant armati , alij poſt hos, ſemet curuantes humilius ; tertiis gradatim inclinatis ſubmiſſè , ita vt nouiſſimi ſuffraginibus inſidentes , formam ædificij fornicati monſtrarent . quod machinæ genus contra murales pugnas ideò figuratur hac ſpecie, vt miſſilium ictus , atque ſaxorum per decurſus cadentes labiles, inſtar imbrium, euaneſcant.* Præterea ſi exercitu proficiſcente, in locis concauis , anguſtis , & lutoſis hæſura videbantur impedimenta, tali teſtudine facta, milites , equos , & ipſa etiam vehicula tranſmittere ſolent . quod nos vult credere idem Dio, loco quo ſuprà . Figuram iſtius teſtudinis ex lapide Romano depictam , inſpiciendam exhibere , videbatur lectori fore non iniucundum.

Qua ratione illa compoſita.

Teſtudinem illā vſui quoque fuiſſe in tranſmittendis impedimentis.

Figura

Figura teſtudinis ex lapide depicta.

Reparata

Reparata pugna poſſet ſperari victoria.] Quatuor libri ſcripti conſentiunt M., in quo vulgârant, *reparari victoria:* liber collegij Iureconſultorum, *ſperare victoriam:* N. *ſperari victoria.* fortean legi meliùs poſſit, *reparata pugna poſſet reſpirare victoria.* Similiter veritatem oppreſſam tandem reſpirare dixit Ammianus, libro decimo ſexto. *Tentatus Vegetij locus.*

Galeas ad terrorem hoſtium vrſinis pellibus tectas.] Tacitus eum locum præteriſſem, ni reprehendiſſent vnæ membranæ Suſij; vbi, pro *vrſinis*, habebatur *hirſutis*. Eam vocem tanquam generalem, huic loco meliùs quadrare, negare non auſim. nam quicquid hirſutum galeæ impoſitum eſſet, faciebat ad terrorem hoſtium. videas paſſim in numis veteribus, in capitibus exuuias caprarum, arietum, elephantorum, &c. Virg. 7. Æneidos: *Iterum emendatus Vegetius.* *Galea hirſutis pellibus tecta.*

——— fuluosq; lupi de pelle galeros,
Tegmen habet capiti.

Item Iuuenalis pro noua hac lectione ſuffragium feret:

Diſcit ab hirſuta iaculum torquere capella.

Galeas autem ex diuerſorum animalium pellibus fuiſſe confectas, probat in Coniectaneis ſuis ad Varronem, ingenioſiſſimus Ioſephus Scaliger. Præter ea, quæ attuli hactenus, teſtimonium quoque Polybij adhibendum ex caſtrametatione; vbi ille: *Adornatur prætereà miles & ſimplici caſſide, cui lupi pellem imponunt, aut einſmodi aliquid; quod integumentum pariter inſigneq; ſit, ne in prœlio ſuos quiſque præfectos ſtrenuè aut ignauiter ſe gerentes, latère poſſint.* *Galea ex variis olim pellibus.* *Duplici de cauſa pelles in galea.*

AD CAPVT XVII.

FERENTARII autem, armaturæ, ſcutatores, ſagittarij, funditores, hoc eſt leuis armatura; aduerſarios prouocabant ante aciem procedentes.] Ne quid mireris, ita locum reſtitutum habes à me, auctoritate, & ope librorum C. M. S. H. N. & quatuor Suſianorum. Vegetij ſententiam adſecuti non fuerant, qui hîc edendum curârant, *Ferentarij autem, & leuis armatura, ſcutatores, &c.* abiecto toto illo inciſo, *hoc eſt, leuis armatura*. quod ſanè non paruum facinus erat. Armaturas inter ipſos leuis armaturæ milites auctor noſter cenſuerat. hi iuniores, puto, erant, qui à campiductore inſtituebantur. Armaturas illas inter leuem armaturã ponunt omnes libri, ſuprà, ſecundo ab hoc capite. *Perſanatus Vegetij locus hactenus putridus.* *Armatura, inter leuem armaturam.*

Armatura illa pluribus a me locis huic auctori reddita.

& per me illæ reuocatæ libro primo cap. 13. & libro ſecundo planè vita donati, cap. vigeſimo tertio. Vegetius, *Tertius*, inquit, *ordo diſponitur de armaturis velociſſimis, de ſagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios vocabant*: libro tertio, cap. quartodecimo. Præter armaturas, & armaturam leuem, erat armatura, hoc eſt exercitij genus. Vegetius: *Præterea illo exercitij genere, quod armaturā vocant, & à campiductoribus traditur, imbuendus eſt tyro*; libro primo, cap. tertiodecimo.

Armatura genus exercitij.

Si eorum virtute ac multitudine premebantur.] Vegetio quidem adſentior ſcribenti, quòd per paucos victoria conſueuit fieri. ſed hoc ad ferentarios hos, ſeu rorarios milites trahendum non eſt: nam ſi hoſtium copias hi videbant ſenſim creſcere, non inconſultum erat, vt illi poſt alios ordines, in tutum ſe reciperent. quare videtur hîc legi poſſe cum membranis H. *ſi eorum virtute, aut multitudine premebantur.*

Emendatus, vt ſaltem, Vegetius.

Quæ tanquam murus (vt ita dicam) ferreus ſtabat.] Similis planè locus apud auctorem noſtrum libro tertio cap. decimoquarto.

Murus in exercitu, armatura grauis.

Et ſi hoſtes fugaſſet.] De graui armatura id dictū eſt, alij libri ad hoſtes referunt, in quibus ſcribitur, *etſi hoſtes fugiſſent.*

Ne aciem ſuam ordinemque turbaret.] Decem libris meis placebat, *ordinationémque.*

Correctus Vegetius.

AD CAPVT XVIII.

DIVERSIS cohortibus, diuerſa in ſcutis ſigna pingebant.] Partem hanc diſciplinæ militaris paucis perſpectam, quantum in me erit, illuſtrare conabor. Diuerſa quippe in ſcutis ſigna picta fuiſſe, docuit me Scotus, ſiue quiſcunque auctor eſt Notitiæ imperij, ſiue libri De dignitatibus tā ciuilibus, quàm militaribus: Vbi innumera huiuſmodi inſignia ſcutorū, ſeu clypeocentra, tam peditum, quàm equitum. Horum partem aliquam, vnà adhibito titulo, ſeu nomine ipſorum militum, & magiſtrorum quibus ſuberant, huc accerſere, non putaui præter rem fore, quòd is liber paucorum manibus teratur. Primo loco exhibentur inſignia aliquot eorum, qui ſub magiſtro peditum per Occidentem militabant.

Scutis Rom. diuerſa ſigna adhibita.

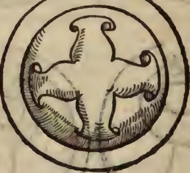
Diuerſa diuerſis exercitibus ſcuta data, alia auro, alia argento cælata commemorat Liuius l. b. 9.

Sub magiſtro militum per Occidentem.

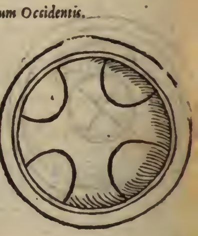

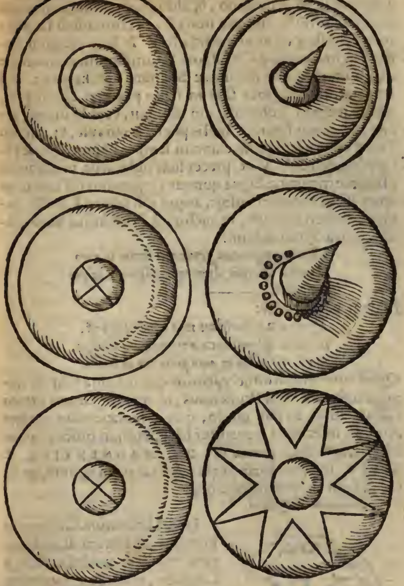
Subſequentur nunc aliquot clypeocentra eorum, qui ſub magiſtro equitum per Occidentem militabant:

Sub magiſtro equitum Occidentis.

Hunc

Hunc morem indicare voluit Valerius Flaccus lib. ſexto Argonaut.

Cuncta phalanx inſigne Iouis, cælatáque geſtat
Tegmina, diſperſos triſidis ardoribus ignes:
Ne primus radios, miles Romane, coruſci
Fulminis, & rutilas ſcutis diffuderis alas.

Fulmen in ſcutis depictum.

Legio fulminatrix.

Legionem Fulminatricem Romani habuerũt: de qua apud Dionem in M. Antonino, & alibi. hanc fulmine in ſcutis decoratam fuiſſe dubium non eſt. Veruntamen Imperatoris Conſtantini alia ſententia fuit. Is & in ceteris negotiis religionis noſtræ Chriſtianæ deuotiſſimum cultorem ſe exhibuit; idemque in militiæ diſciplina non neglexit. Alij Imperatores imagines ſuas in ſignis præferri curauerant, hic labarum in crucis effigiem mutauit, vt alibi doceo; ipſamque crucis figuram haſtis præferri curauit, vt audies. Etiam tabernaculum in exercitu ſemper habuit, quò ſe recipiebat, deo Opt. Max. preces ſuas oblaturus, vt teſtantur Hiſtoriæ tripartitæ. Signa quoque clypeorum ſui exercitus cruce idem exornari voluit, atque ipſi labaro Chriſti nomen adhiberi curauit, vt auctor eſt Prudentius libro primo contra Symmachum:

Conſtantinus Chriſtianæ religionis deuotiſſimus cultor:

Hic crucem pro ſigno militari præferendam curauit.

Tabernaculum pro oratorio habuit.

Chriſti nomen in labaro.

Chriſti nomen in ſcutis militũ Conſtantini.

Chriſtus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum inſignia Chriſtus
Scripſerat. ———

Ibidem paullo antè:

Agnoſcas Regina libens mea ſigna neceſſe eſt,
In quibus effigies crucis, aut gemmata refulget,
Aut longis ſolido ex auro præfertur in haſtis.

Quòd autem labarum, clypeorumque inſignia Chriſti nomine inſcripta dicat Prudentius, id arbitror Græcis litteris factum fuiſſe eo ferè modo, quo id repræſentant veteres nummi. inter quos reperiũtur Magnentij, in quibus ipſius effigies, cum inſcriptione tali DN. MAGNENTIVS. P. F. AVG. in cuius parte verſa tale exaratum ſignum, quale vides, cum eadem inſcriptione:

Nummus Magnentij.

Ignari litterarum Græcarum homines, maiorem illam litteram mediam putârunt eſſe *p* Latinum, cùm ſit *ρ* Græcum. Natus autem ex iſtiuſmodi ſignis (ſi rectè diuino) error, vt in omnibus ferè libris quibus eccleſia Romana vtitur, nomen Chriſti ſcriptum & impreſſum videamus, hoc modo, *Xp̃s*, *Xp̃i*, *Xp̃m*. Præ-

Vnde error ille, quo nomẽ Chriſti, ſcribatur ſic Xp̃s.

Præterea in aduerſo ſcuto vniuſcuiuſque militis literis erat nomen adſcriptum; addito ex qua eſſet cohorte, quaue centuria.] Supereſſe volunt τὸ *literis*, membranæ Suſij. de quo alij ſtatuant. Illud pænè me fugerat, quòd in optimæ notæ libris H.M.& S. bis hoc capite legatur, *auerſo ſcuto*, pro, *aduerſo*. Si, vt in prælij confuſione ſe mutuò ſtatim internoſcerent; vtque de virtute ſingulorum ductoribus ipſis faciliùs conſtaret, id factum erat; retinendum erit *aduerſis*. Niſi ſi quis malit in *auerſo ſcuto* nomina ſcripta, vt eo amiſſo, vel occiſis militibus, de eorum ignauia, loco, & fortitudine pòſt liqueret; vix mihi hoc perſuadeat. Illud ſcio ſcriptum à Dione in Domitiano, Iulianum à Domitiano curam belli Dacici accepiſſe, eumque ceteris rebus benè conſtitutis, militibus iniunxiſſe, vt & ſua, & centurionum nomina ſcutis inſcriberent, quò faciliùs ij, qui præclarè aliquid, aut turpiter feciſſent, agnoſcerentur. Marij & Catuli milites cum Cimbris prœliaturi, tela quiſque ducis ſui nomine inſcripſerant. Hinc poſteà Catulorum virtus emicuit his, qui de ſtrenuitate, & præſtantia militum erant iudicaturi. Auctorem habeo Plutarchum in Mario. Illud obſeruatum, primo anno milites ſcutum geſtaſſe ſine omni argumento & inſigni, candidum. Virg. 9. Æneid.

Nomen militis in ſcuto ſcriptū: Qua parte.

Militum nomina, & pariter centurionum in ſcutis ſcripta.

Tela quoque ducum nominibus, & cur, inſcripta.

Primo anno ſcutum tyronis candidum.

——parmaq; inglorius alba.

& inde *candidus vmbo*, apud Perſium Satyra quinta. teſtis Turnebus lib. 20. cap. primo. Scutis porrò cuſtodiendis tanta cura adhibita, vt tegumentis fuerint induta, ne pluuiâ corrumperentur aut contritione. Cæſar mihi teſtis ſecundo belli Gallici: *Temporis*, ait, *tanta exiguitas fuit, vt non modò ad inſignia adcommodanda, ſed etiam ad galeas induendas, ſcutisq; tegumenta detrahenda tempus defuerit.*

Scuta militum tegumētis induta ad cuſtodiam.

Quæ omne genus militum, omne genus contineret armorum.] Tres Suſij ſcribebant, *omne genus militarium contineret armorum*. At liber collegij trium coronarum malit, *omne genus contineret armaturarum*.

Intra breue autem temporis ſpacium diligenter electi & exercitati quotidie.] *Diligenter, diligens & diligentia*, voces ſunt in quibus elegantior ſæpe ſignificatio eſt; nec vulgo ſatis perſpecta. Neque enim diligenter ſolùm facere dicimur, quod facimus ſolerter, curiosè, & ſtudiosè; verùm etiam, quod adhibito dilectu facimus. Ideoque malim hoc

Verbi diligens, non vulgaris interpretatio.

loco ſcribi, *iuniores diligenter lecti*. ſic eoſdem *enucleatim adſcribi*, paullo antè diximus; vbi vulgò legebatur *enucleati*. Vegetius libro ſecundo cap. 5: *Diligenter igitur lectis iunioribus*. Itidem lib. 4. cap. 34. *Sed cùm in domibus ſubſtruendis arena vel lapidum qualitas requiratur, tanto magis in fabricandis nauibus diligenter cuncta quærenda ſunt.* Apertius teſtimonium laudare non poſſim, quàm eſt Varronis libro quinto De lingua Latina: *Sed quòd his magis promiſcuè, quàm diligenter conſuetudo eſt vſa, tranſlatitiis vtimur verbis.* Vegetius libro primo, cap. 7. extremo: *A magnis ergo viris*, inquit, *magna diligentia idoneos elegi conuenit iuniores.* Pari phraſi Scipio apud Ciceronē in Lælio, *querebatur homines in amicis legendis negligentiores eſſe, alibi diligentiſſimos.*

Vegetius emendatus.
Diligenter ſit, quod fit cum dilectu.
Promiſcuè, & diligenter, oppoſita.

Nec moueatur [Cæſar tua maieſtas] quòd olim conſuetudo eſt mutata, quæ viguit huius felicitatis.] Quæ incluſa vidiſti, nulli libri ſcripti mei agnoſcunt; ne quidem M. & S. quare in officinis illa poſteà adſuta cōſtat. At nondum conſtitutus eſt locus, ex ſentētia. Emaculo, & ſuppleo hiatum hoc modo: *Nec moneat, quòd olim cōnſuetudo eſt mutata, quæ viguit. Sed huius felicitatis, &c.* Qui particulam *ſed*, hinc eiecerunt, id fecerunt inuitis omnibus libris ſcriptis, & pleriſque excuſis. lapſi ſunt, quòd vſum, & ſignificationem hanc perſpectam non haberent. Valet autem *ſed* hoc loco, quod *nam, enim, etenim*. Id ignoratum deprauando ſæpiùs Vegetio cauſſam dedit. Reſtituo & lib. 2. cap. 23. & lib. 3. cap. 7. Id rectè, & ordine me feciſſe, docebo exemplis; quia vidi magnos viros in hac vocula offendiſſe. Tacitus quinto Hiſtoriarum: *Ne tum quidem Romana claſſis pugnæ adfuit: ſed obſtitit formido, & remiges per alia militiæ munia diſperſi.* Ammianus Marcellinus lib. vndeuigeſimo: *Confines caloribus, tempore febrium areſcunt. ſed quanto ignis materies ceteris efficacior, tanto ad perimendum celerior ſiccitas.* Itidem in conſtitutione Imperatoris Alexandri in l. 7. C. de donationibus inter virum & vxorem, intelligo hæc verba: *Sed ſi matrimonium iure non valuit.* Cicero ad Q. Fratrem libro 3. epiſtola prima: *O me ſollicitum! quantum ego dolui in Cæſaris ſuauiſſimis litteris: ſed quo erant ſuauiores, eo maiorem dolorē illius ille caſus adferebat.* Ibi Dionyſius Lambinus ratus *Sed* particulam aduerſatiuam eſſe, & ob id non quadrare; edendum curauit ſua auctoritate, *ſcilicet quò erant ſuauiores*. ceterùm (quod liberum cuique relictum eſt) ab illo diſſentio. Similem errorem ſcio incidiſſe in Inſtitutionibus

Sublatum gloſſema ex Vegetio.
Emaculatus Vegetij locus.
Sed vſurpatum, pro Nam.
Id magni quidā viri nō animaduerterunt.
Interpretata l. 7. C. de donationibus.
Ciceronis lectio confirmata.
Diſſentio à Lambino.

tionibus noſtris, magnum Iureconſultum: ſed nunc locus non occurrit. Obſeruaui pari phraſi particulam *Nam*, ſignificationem ſuam mutauiſſe, & pro *Sed* vſurpatam aduerſatiuè, Inſtit. de codicillis, §. directò: *Directò autem hereditas codicillis neque dari, neque adimi poteſt: nam per fideicommiſſum hereditas codicillis iure relinquitur.* Ibidem tit. De hereditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur, §. emancipati: *At hi*, inquit, *qui emancipati à parente in adoptionem ſe dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris, quaſi liberi: ſi modò cùm is moreretur, in adoptiua familia fuerint. Nam viuo eo emancipati, ab adoptiuo patre perinde admittuntur, ac ſi emancipati ab ipſo eſſent, nec vnquam in adoptiua familia fuiſſent.* Plinius lib. 14. capite primo, *Nec non vineæ oppugnationum dedere rationem. nam in medicaminibus adeò magnum obtinent locum, vt per ſeſe vino ipſo remedia ſint.*

Nam, pro Sed vſurpatum. Adhibita lex §. directò, Inſtit. de codicillis.

Item §. emancipati, Inſtit. De hereditatibus quæ ab inteſtato.

Omne opus difficile videtur antequam tentes.] Amo membranas N. in quibus diſertim ſcribebatur, *omne opus difficile videtur ante tentamentum.* Ammianus, vt alibi, ita & hîc auxiliares manus Vegetio porrigit. Is libro 24. *Ideóque illos exiſtimaremus erupiſſe ad audaces excurſus & tentamenta.* Scriptor noctium Atticarum: *Exponit igitur tentamenti gratia controuerſiam parùm conſiſtentem; quod genus Græci ἄπορον vocant.* libro nono capite decimo quinto. De tentamento, honeſtamento, regimento, & ſimilibus vocabulis, plura dico libro 3. cap. 7.

Tentamenti vocabulum Vegetio redditum.

AD CAPVT XIX.

SED in quibuſdam notarum peritia, calculãdi, computandique vſus exigitur.] Forte'an Vegetius ſcripſerit: *Sed in quibuſdam notarum peritia computandique eligitur.* Nullum eſt τὸ *vſus* in codice M. Inſuper alij, videlicet S.H.N. & quatuor Suſij, *eligitur*, referunt; non, *exigitur*. & ita in ſummario huius capitis eſt, *Præter corporis robor notandi, & computandi artem in tyronibus eligendam*, quod ita lego cum optimæ notæ libris. Notarum peritia vſui eſſe potuit in caſtris ad ſcribenda militum teſtamenta, tùm ad perſcribenda ſociis, quæ alios volebant celare: Suetonius Octauio. Ab his notis, Notarij dicti ſunt. de quibus Martialis:

Notarum periti milites requiſiti.

Notarum peritia vbi militibus vſui.

Notarij dicti à notis.

Currant verba licet, manus eſt velocior illis;
Nondum lingua ſuum, dextra peregit opus.

Notas iſtiuſmodi ad celeriter ſcribendum primus dicitur

Notarum inuentio Mæcenati tributa.

tur inueniſſe Mæcenas: eaſdem complures docuiſſe per Aquilam, tradit Dio in Auguſto. Neq. in teſtamẽtis, & arcanis ſcribendis tantùm vſui militibus hæ notæ; ſed in rationibus quoque vſurpatæ. Sic T. nomini militis appoſitum, ipſum in bello ſuperſtitem eſſe ſignificabat. At contra θ. præpoſitum, obiiſſe indicabat.

Nota, qua militem indicabat ſuperſtitem: *Alia qua indicabat mortuum.*

Totius enim legionis ratio, ſiue obſequiorum, ſiue militarium numerorum, ſiue pecuniæ quotidie adſcribitur actis.] Pro, *numerorum*, libri M. S. H. N. edebant *numerum*. Quod vtrùm de numeris legionum, an verò leuiter immutatum in *munerum*, de officiis, laboribus militaribus accipiendum ſit; aliis excutiendum relinquo. Diſcimus autem ex hoc loco Vegetij, vt domi, itidem belli acta confici ſolita. ea qui ſcriberent, Actuarij dicti. quorũ mentionem factam vidi in Conſtitutionibus Imperatorum, l. quicunque, C. de apochis publicis, libro decimo, l. actuarij, l. excellentia, l. iubemus C. de erogatione militaris annonæ. His Actuariis permiſſum erat paciſci & negotiari cum militibus, ipſiſque ante tempus erogationis pecuniam ſpecieſve annonarias mutuò dare. ſed pro ſingulis ſolidis tremiſſem tantùm, id eſt tertiam ſolidi partẽ accipiebant: non in annos, ſed pro omni tempore dilatæ ſolutionis. neque poterãt actuarij vlla machinatione, pro temporis prolixitate, vnius tremiſſis quantitatem excedere. Quòd ſi nunc quæſtio hac de cauſſa inter militẽ & actuarium oriebatur, debebat pecuniam erogator apud principia deponere; & ibi lis decidebatur. quæ omnia docet nos prædicta l. Iubemus, C. de erogatione militaris annonæ lib. 12. Hos actuarios ſunt qui *Actarios* vocari voluerint: quibus adſentitur lapis vetus.

Acta Romæ conſcribebantur; Etiam in caſtris. Actuarij, qui acta ſcribebant.

Actuariis exercitus pecuniam quaſi mutuam dare militibus permiſſum. Quo fœnore id licitum fuerit.

Lis inter Actuarium, & militem emergẽs, vbi decisa.

Actarios quidã nuncuparunt.

IMP. CAESARI
M. AVREL. ANTO
NINO. PIO. FELICI. AVG
PARTHIC. MAX. BRIT. MAX
GERMAN. MAX. PONTIF. MAX
TRIB. POT. XVIIII. COS. IIII. IMP. III.
P. P. PROC
EQVITES. IN. HIS. ACTARIVS

LEG.

LEG. VII. GEM. ANT. P. FEL
DEVOTI NVMINI MAIESTA
✠Q. EIVS

Maiore propè diligentia, quàm res annonaria, vel ciuilis polipticis adnotatur.] Anteà vulgabatur, *polliticis libris adnotatur*. Verùm vox, *libris*, exſulat ab omnibus membranis, & duobus vetuſtiſſimis codicibus impreſſis: In M. *politicis adnotatur*. in N. & H. diſertim ſcriptum eſt, *polipticis adnotatur*. quod à Vegetio ſic ſcriptum fuit. eamque lectionem conſeruatam vidi (quod meritò mirere) in libro collegij trium coronarum. imò in poſtremis illis membranis, hoc ad oram interpretamentum: *Polipticus liber eſt, in quo vita vrbana ſcribitur*. Sed diu hîc conſiſtendum non eſt, nam locus itidem emendatus à Iacobo Cuiacio lib. 4. Obſeruat. capite 27. quem vide, & Caſſiodorum libro quinto Variarum, capite 14. *Emendatus Vegetius.*

Quotidianas etiam in pace vigilias, item excubitum, ſiue angarias.] Vox, *excubitum*, confirmare partim videtur emendationem, quam huic loco adhibent libri S. H. N. in quibus impreſſum, & ſcriptum exſtat, *agrarias*; quas nos alibi interpretamur. *Iterum emendatus.*

Quæ viciſſim milites faciunt.] Miratus ſum particulam *quæ* huic ſcriptori hactenus adhæreſcere. nam illam abdicant libri vetuſtiſſimi M.S. & quotquot prætereà vidi membranas: nec video quis illius hîc vſus eſſe poſſit; niſi plauſtrum percellere voluit, quiſquis hoc appoſuit de ſuo. *Iterum emendatus.*

Nomina eorum, qui vices ſuas fecerunt, breuibus inſeruntur.] Breuis, breues, & breuia in iure noſtro reperias paſſim: præſertim in Conſtitutionibus principalibus, & libris Βασιλικῶν. Definiuntur à Zonarâ: Βρέβιον ἡ ἐπιτομὴ λόγου, καὶ σύνοψις γραφή. Lampridius in Alexandro: *Milites, inquit, ſuos ſic vbique ſciuit, vt in cubiculo haberet breues, & numerum, & tempora militantium*. Alij breuiarium vocârunt. Suetonius in Octauio: *fecit & breuiarium totius imperij, quantum militum ſub ſignis vbique eſſet*. *Breues quid ſint.* *Breuiarium.*

Quando quis commeatum acceperit, vel quot dierum adnotatur in breuibus.] Nihil hîc aliud ſignificat *commeatus*, quàm litteras dimiſſorias, quibus milites à ſignis ad aliquod tempus dimittebantur. & eo modo intelligenda *Commeatus, litteræ ſunt dimiſſoriæ.*

hæc

hæc vox in l. 1. 3. 12. & 14. ff. De re militari, & C de commeatu, libro duodecimo, tit. 42. Commeatum hunc Arcadius & Honorius *epiſtolas* vocant, l. 2. C. de deſertoribus. Feſtus: *Remeare, inquit, eſt redire, vt commeare vltrò, citrò ire. vnde commeatus dari dicitur, id eſt tempus, quo ire, & redire quis poſſit.* Hirtius: *Qui aut morbo impediti, aut commeatu dato, cum ſignis non poterant in Aphricam tranſire:* Formulam, ſeu potiùs exemplum, Liuius ſuppeditat, libro trigeſimo: *Si quis veſtrum ſuos inuiſere vult, commeatum do. primo vere adſitis edico.* Dabatur autem commeatus à Tribunis cohortium, aut præpoſitis militum, aut vicariis, & domeſticis eorum, vel à Principe, vt in l. 1. C. de commeatu docet Iacobus Cuiacius, per l. vlt. C. de erogatione militaris annonæ: & l. 5. C. de iuriſdictione omnium Iudicum.

Epiſtolas quidã vocârunt. Cõmeatus vnde dicatur.

Commeatus formula.

A quibus datus commeatus.

Tunc enim difficile commeatus dabatur.] Certè expeditionis tempore, imminentibus hoſtibus, non dabatur commeatus, nec ampliùs quàm triginta militibus; quos tantùm dimitti datis commeatibus, ſacra conſtitutio cenſuit, l. iubemus C. de erogatione militaris annonæ. D. Octauius ita ſeuerè diſciplinam militarem rexit, vt ne legatorum quidem cuiquam, niſi grauatè, hiberniſque demum menſibus, permiſerit vxorem interuiſere. Suetonius teſtis in Octàu. cap. 24. Scripſit quoque Paternus, *debere eum, qui ſe meminerit armato præeſſe, parciſſimè commeatum dare; equum militarem extra prouinciam duci non permittere*, l. officium, ff. De re militari. Q. Fuluius Flaccus cenſor, Fuluium fratrem, cohortem legionis, in qua tribunus militum erat, iniuſſu conſulis domum dimittere auſum, ſenatu mouit. Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. Liuius lib. 41. Velleius lib. 1.

Commeatus, tempore expeditionis quot militibus daretur.

D. Octauius parciſſime commeatum dabat.

Tribuni cõmeatum dare multis, ſine cõſenſu conſulis non debebant.

Niſi cauſſis iuſtiſſimis approbatis.] Sequor membranas H. quæ habent, *iuſtiſſimis ac probatis.* Id enim innuere videtur Vegetius, non fuiſſe ſatis prætendere iuſtam decedendi ab exercitu cauſam, niſi probata illa eſſet ab iis, qui facultatem habebant dandi commeatus. Alluſit fortè ad probatorias, quarum frequens mentio in poſterioribus libris Iuſtinianei codicis. Hæ litteræ, ſeu inſtrumenta, tanquam ſymbola erant, quæ pro gradu & officio petentium dabantur; modò ex ſcrinio memoriæ, interdum ex ſcrinio ſacrarum litterarum, vel ex ſcrinio ſacrorum libellorum. Neque in palatina tantùm militia vſui hæ probatoriæ; verumetiam

Reſtituta Vegetio ſua ſcriptura

Probatoria, litteræ ſeu inſtrumenta.

Scrinia diuerſa. Probatoria in palatina militia vſui.

rumetiam in caſtrenſi, vt appâret in conſtitutione Zenonis, l. neminem, C. De re militari. qua conſtitutione etiam illud cauebatur, eas probatorias non Magiſtrorum militum, aut ducum (vt anteà fieri ſolet) ſed ipſius principis manu ſubſignari debere. Ipſæ quoque probatoriæ codicibus illis, qui in ſcriniis ſingulis adſeruabantur, inſeri ſolebant, l. 3. C. de agentibus in rebus. Hoc ampliùs obſeruatum, vt qui ad officium aliquod admittendi erant, prolata illa probatoria, trium teſtium iuratorum teſtimonio probarent, ſe veræ & catholicæ fidei eſſe; l. 9. & ſequente, C. de diuerſis officiis & apparitoribus, lib. 12. Idemque obſeruatum fuiſſe, etiam cùm in armata militia ſacris epiſtolis quis prouehendus eſſet, ex Imperatoris Conſtantini Græca conſtitutione, & Cedrino probauit Iacobus Cuiacius in notis ſuis ad dictam l. IX.

Itidem in caſtrenſi.

Probatoria militū. Principis manu ſubſignata.

Probatoriarum exemplū in ſcriniis ſeruatum.

In palatio Cæſarum nemo promotus niſi vera & Catholica fidei eſſet.

Itidem ſeruatū in militia armata.

Imperatoris militem, qui veſte, & annona publica paſcebatur.] Auctor eſt Feſtus in *Priuato*, milites Romanos priuato ſumptu ſe aluiſſe ad id tempus, quo Roma à Gallis capta fuit. Liuius libro quarto extremo memoriæ prodidit Anxure capto, anno ante captam vrbem ſeptimo decimo, decreuiſſe Senatum, vt ſtipendium miles de publico acciperet, cùm ante id tempus de ſuo quiſque functus eo munere eſſet. Eamque rem, etſi reclamantibus reſiſtentibuſque tribunis plebis, patres tamen perſeueranter tuebantur. conferre ipſi primi, & quia nondum argentum ſignatum erat, æs graue plauſtris quidam ad ærarium conuehentes, ſpecioſam etiam collationem fecerunt. eoque exemplo motis primoribus plebis & nobilium amicis, repentè certamen conferendi ortum eſt: teſte eodem Liuio. De ære graui adeundus Plinius lib. 33. cap. 3. Atqui non eodem anno equitibus, quo peditibus ſtipendium conſtitutum. Datum enim peditibus anno vrbis CCCXLVII, Anxure Volſcorum oppido prædicto capto, ac direpto; Liuius lib. 4. Equitibus verò anno Vrbis CCCI. bello Veienti; vt ex Liuio diſcimus initio libri quinti. Dictum autem ſtipendium à ſtipe. Vlpianus: *Stipendium à ſtipe appellatum eſt, quòd per ſtipes, hoc eſt, modica æra colligatur,* l. ager 27. ff. de verborum ſignific. Varro lib. 2. De vita populi Romani: *Stipendium,* inquit, *appellatur, quod æs militi ſemeſtre aut annuum dabatur. cui datū non ſit propter ignominiam, ære dirutus eſt.* Sed ſtipendium hoc,

Milites Romani ſumptu priuato militárunt.

Quando ſtipendium de publico acceperint.

Argentum Romæ nondum ſignatum.

Equitibus non eodem tempore ſtipendium de publico datum, quo peditibus.

Equitibus quando primùm conſtitutum.

Stipendium vnde nomen acceperit.

Aere dirutus qui.

hoc, nomine pœnæ, per tribunos militibus ſæpe ereptum eſt. teſtis Feſtus in voce *reſignare*. *Reſignatum*, inquit, *æs dicitur militi, cùm ob delictum aliquod, iuſſu tribuni militum, ne ſtipendium ei detur, in tabulas refertur. Reſignare enim antiqui pro ſcribere interdũ ponebant*. Meminit & Auſonius poëta in præfatione ad Centonem nuptialem. At materiam huius ſtipendij æream fuiſſe, ex Liuij lib.7. & mille aliis locis ſatis cognitum. Dabatur autem ad libram vel trutinam. Varro: *Stipendium ab ſtipe dictum, quòd æs quoque ſtipem dicebant: nam quòd aſſes libra pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, ſed in aliqua cella ſtipabant, id eſt, componebant, quò minus loci occuparet: à ſtipando ſtipem dicere cœperunt*; quarto libro De lingua Latina. Plinius: *Quin & militum ſtipendiorum, hoc eſt ſtipis ponderandæ penſatores, libripendes dicuntur*, lib. 33. Naturalis hiſtoriæ. Neque ſolùm libera republica iſte mos fuit: nam ſub principibus, etiam poſterioribus, æreos nummos pro ſtipendio penſos, probo ex auctore De rebus bellicis incerto, quem ſub Theodoſio & liberis eius vixiſſe, alibi diximus. inquit autẽ ille: *Sed potentia regalis, pro licentia ſpeciem ſuam tantùm in auro, argentoq; ſignauit; quæ pro reuerẽtia figura nullis vſibus proficiens, ad honorem regium ſacrata permanſit. Æris autem materia, quæ præ copia vilior erat, ad dona militaria, & varia populorum commercia ſignabatur*. Hoc amplius, quod diurnum militibus perſoluebatur, id Polybius lib. 2. appellabat ſemper *obſonium*. pro quo Liuius lib.38. in ſeditione ad Sucronem, ſemper vſurpauit, *ſtipendium*. accedit Gloſſarium vetus: *Stipendium* ὀψώνιον στρατιωτικὸν, μισθὸς στρατιωτικός. Quantum porrò militare ſtipendium fuerit, haud procliue dictu: Polybius diurnum peditis quæſtum duos obolos ſtatuit; centurionis duplex, equitis dragmam, quæ eadem Græcis ac denarius apud Romanos. De ſtipẽdiis his variæ opiniones fuerunt inter doctos. ſcripſit de iis Carolus Sigonius, de antiquo iure ciuium Romanorũ, Ioannes Stadius ad Florum, Læuinus Torrentius ad Suetonium, Alexander Neapolitanus; & alij. Sed totam illam antiquitatem, qua eſt animi ſagacitate, Iuſtus Lipſius ſolus rectè perueſtigauit atq. illucidauit, primo ſuorum Electorum, cap. 2. & ad primum Annalium Taciti. Duos enim obolos, quorum antè Polybius meminit, redactos ad nummũ Romanum, dicit fuiſſe tres aſſes, Polybij ſcilicet ætate, id eſt ſub bellum Punicum ſecundum.

Æs militi reſignatum.

Æs militibus ad trutinam datum.

Penſatores ſtipendiorum.

Principum effigies in nummis aureis argenteisq; tantùm ad honorem, non ad vſum publicum.

Opſonium, pro ſtipendio.

Stipendiũ diurnum quantum:

Valde exiguum libera rep.

ſecundum. ſed nimis vile, & perexiguum hoc diurnum ſtipendium. Primam ſub Cæſare, ante bellum ciuile, acceſſionem factam dicit. vt qui legionibus ſtipendium in perpetuum duplicârit, teſte Suetonio, in Iulio cap. 26. Ergò eo æuo ſex aut ampliùs in diem aſſes. Secundam acceſſionem factam docet, ſub Octauio. Sub Tiberio certè denis in diem aſſibus militaſſe liquet ex oratione Percennij militis ſeditioſi, apud Tacitum, primo Annalium: *Eximuerò*, inquit ille, *militiam ipſam granem, infructnoſam: denis in diem aſſibus animam & corpus æſtimari*. Hi aſſes, menſtruum ſtipendium faciebant vnius aurei, prædicti ſcilicet Tiberij æuo. Aucti tamen vſque ad ternos aureos, quibus & quartum Domitianus Cæſar addidit. ita vt illius tempore miles quatuor acceperit ſtipendia, ſiue aureos quatuor. vide Sueton. in Domitiano.

Auctum tempore Cæſaris:

Iterum auctum ſub Octauio.

Deni aſſes diurni.

Stipendium ampliſſimum tempore Domitiani.

Qui veſte, & annona publica paſcebatur.] Veſtem, & annonam de publico militem accepiſſe Vegetij æuo, puto falſum eſſe. Illud autē Hiſtoriæ loquuntur, cùm etiam minima ſtipendia, id eſt tres aſſes diurnos milites merebant; illud in vſu apud Romanos fuiſſe, vt veſtem, frumentum, à quæſtoribus quidem acciperent, ſed certo, ſtatutoque pretio, quod in perſoluendo ſtipendio detrahebatur. Qua re adductus Caius Gracchus, homo plebis Romanæ ſtudioſiſſimus, legem tulit, vt ſaga militibus darentur ſumptu publico; nihil hac de cauſa ſtipendio militari imminuto: vt prodidit Plutarchus in Graccho. Nihilominus ſublata denuò ea lex, aucto, vt iam diximus, ſtipendio. indicat enim idem ſeditioſus ille (de quo paulo antè) Percennius apud Tacitum: *Denis in diem aſſibus animam & corpus æſtimari. hinc veſtem, arma, tentoria; hinc ſæuitiam Centurionum, & vacationes munerum redimi*. De veſte militari, conſulendus codex Iuſtiniani, libro duodecimo, titulo 39. item l. prima & l. ſexta, C. de erogatione militaris annonæ.

Veſtis militi è publico Vegetij æuo non data.

Data olim; ſed pretium eius à ſtipendio detrahebatur.

Id abrogatum lege C. Gracchi.

Ea lex denuò ſublata, ſtipendio iam ſatis lauto.

Vtilitatibus vacare priuatis.] Milites non alibi animum habere debent, quàm in tuenda republica. Caſſiodorus: *Publicis debent inſudare, qui nomen dedêre militiæ*: lib. 2. Variarum, cap. 31. Scripſit quoque Paternus, *debere eum, qui ſe meminerit armato præeſſe, ad opus priuatum, piſcatum, venatum militem non mittere*; l. officiū. ff. De re militari Legionis legatum, notatum ignominiâ à Tiberio apud Suetonium legimus, quòd

Milites de rep. tuenda ſolùm oportet eſſe ſollicitos.

Tribuni eos à ſignis ablegare ſua cauſſa non debent.

quòd paucos milites, cum liberto ſuo, trans ripam venatum miſiſſet. Tum & Conſtitutione Imperatoriâ ita cautum eſt: *Milites, qui à Republica armantur ac aluntur, ſolis debent vtilitatibus publicis occupari, nec agrorum cultui, & cuſtodiæ animalium, vel mercimoniorum quæſtui, ſed propriæ muniis inſudare militiæ,* l. milites 15, C. De re militari. Itidem cauet Iuſtiniani conſtitutio l. vnica C. negotiatores ne militent. Poſthumum quoque conſularem damnatum ſcribunt, quòd operâ militum in agro ſuo vſus eſſet: epitome Liuij. Iterum Imperator Iuſtinianus noua Conſtitutione ſua, De militibus, Eos, qui milites priuatis vſibus inſeruientes, detinent, omnibus facultatibus priuat, & ærario addicit; ipſos milites cingulo ſpoliat, & extrema infert ſupplicia; Nouella cxvi. Eôdem pertinebat, quod Vegetius noſter paulo antè præmiſit: *Nec aliquibus milites inſtituti deputabantur obſequiis, nec priuata iiſdem negotia mandabantur.*

Milites negotiari non debent.

Pœna eorum, qui priuatis vſibus militem detinent.

Pœna militum, qui ſe patiuntur detineri.

Ad obſequia tamen iudicum.] Membranæ H. exprimebant, *Indicium.* neque id inſolens, aut nouum videri debet. In membranis noſtris l. 2. C. De officio comitis ſacri palatij; & in l. nulli C. De officio Rectoris prouinciæ; diſertim quoque ſcripsêre, *indicium*, pro *iudicum*. & *præfecti vigilium*, ibidem appellantur in l. vnica, C. De officio præfecti vigilum: Itidem *radicium, ceruicium, à radice, ceruice*, veteres declinaſſe, teſtis mihi Soſipater Chariſius, lib. I. Itidem *meretricium, ciuitatium, principium, hominium*, & mille alia declinabant.

Iudicium, pro iudicum.
Vigilium, pro vigilum.
Radicium, ceruicium, & ſimilia.

Deputabantur milites, qui vocabantur accenſi.] *Accenſitos*, hos milites nuncupabat manuſcriptus N. Varro lib. 20. Rhetoricorum: *Vt conſules, ac prætores, qui ſequuntur in caſtra, accenſi dicti, quòd ad res neceſſarias ſæpiùs acciantur, velut accenſiti.* Hos alij *adſcriptiuos* vocârunt, alij *optiones*. diuerſaque iiſdem tribuêre munera; vt audies. Imprimis Feſtus in *Optio*, eos milites, qui ſua ætate Optiones dicebantur, olim Accenſos dictos fuiſſe refert. Eôdem proximè accedit noſter Accurſius: *Accenſi*, inquit; *dicebantur attributi decurionibus, hoc eſt miniſtri eorū, quaſi ad cenſum additi.* Varro lib. 3. De vita populi Rom. *Accenſos dictos* indicat, *quòd decurionibus & cēturionibus accēſebantur, id eſt attribuebantur.* & leuis armaturæ fuiſſe indicat, libratores ſcilicet, funditores: Quid, inquit, *de adſcriptiuis? cùm erant adtributi decurionibus, & centurionibus, qui eorum habent numerum, accenſi vocabantur: eoſdem etiam quidam vocabant ferentarios,*

Accenſi milites vnde nomen adepti.

Accenſi ferentarij, id eſt leuis armaturæ.

qui

qui depugnabant pugnis & lapidibus; his armis, quæ ferrentur, non quæ tenerentur. In pugnā productos iam intelleximus: diſcemus etiam in locum decedentium militum ſuffectos: Varro, *Adſcriptini, inquit, dicti, quòd olim adſcribebantur inermes, qui ſuccederent armatis militibus. id eſt, ſi qui eorum deperiſſent;* lib.6. De lingua Latina. Accenſionatus certè in miniſterio fuit potiſſimùm, & ad arbitrium eius, cuius accenſi miniſtratores eſſent. At verò Optionatum, vt & decurionatū, pretia fuiſſe bonis tantùm, atque ſtrenuis parata, auctor Cato Cenſorius in ea, quam apud equites habuit. Fuêre tamen optiones in caſtris etiam viliſſimi. quales fuiſſe veroſimile eſt, optiones ſpeculatorum. De quibus nos alibi.

Ferentarij vnde nuncupati?

Deſunctis militibus ſuffecti.

Quos nunc ſupernumerarios vocant.] Supernumerarij, & inter pedites erant, & erant inter equites; teſte auctore noſtro lib.3.cap.18. De ſupernumerariis, probanda ſententia eſt, quam auctor incertus De rebus bellicis propoſuit, cap. De releuando ſumptu militari: *Quia nonnunquam, inquit, bellorum ruina, aut faſtidio caſtrenſium munerum, deſerta militia de ſumma integritatis intercipit; tali remedio huiuſmodi damna ſupplenda ſunt. ſcilicet vt teneni, aut quinquageni iuniores extra hos, qui matriculis continentur, habeantur in promptu, armis exerciti, & minori, vt pote tyrones, ſtipendio ſubleuati; in locum amiſſorum, ſi res ita tulerit, ſurrogandi.* Aliud denique genus ſupernumerariorum, qui abſentes, & titulo tenus militia fungerentur; imaginarij, non veri, milites: quos D. Claudius inſtituit. auctor Suetonius: *dum equeſtres militias ita ordinanit, vt poſt cohortem, alam; poſt alam, tribunatum legionis daret: ſtipendiaq; inſtituit, & imaginariæ militiæ genus, quod vocatur ſupernumerum; quo abſentes, & titulo tenus fungerentur:* in Claudio, cap.25. De ſupernumerariis mentionem factam vidi in l.2.C.de caſtrenſiariis, lib. 12.

Supernumerarij, iam inter equites, quam inter pedites.

Centeni, aut quinquageni ſupernumerarij, extra eos qui matriculis inſcripti erant.

Supernumerarij milites alij, titulo tenus.

AD CAPVT XX.

Vt ex donatiuo, quod milites conſequuntur.] Donatiua commoda erant, quæ militibus diſtribuebantur vltra ſtipendia, mera liberalitate, & quidem diuerſas ob cauſſas. quales erant, victoriæ, adoptiones, vel inaugurationes Cæſarum. Caſſiodorus lib.4 Variarum ca.14. *Qui enim debent ad fiſcum celeriùs eſſe deuoti, niſi qui capiunt commoda donatiui? quando amplius de noſtra humanitate recipiunt, quàm ſtipendij iure præſtetur.* Dabantur autem & auctoratis in ipſo tyrocinio, vt

Donatiuum quid fuerit.

militantibus. confirmat Turnebus lib. 19. Aduerſ. cap. 21. hoc D. Hieronymi teſtimonio: *Ecce donatiuum, quòd militanrus acceperas, hoſtilia caſtra ſuſpirant.* Dabantur autem hæc annuè; ideóque certum in locum milites conuocari ſolitos, teſtis epiſtola Regis Theoderici apud Caſſiodorum lib. 5. Variarum: *Conſuetudine*, inquit, *liberalitatis regiæ commouemur, vt Gothis noſtris debeamus ſolemnia noſtra largiri. & ideò deuotio tua millenarios prouinciæ Piceni, & Samnij, ſine aliqua dilatione commoneat, vt eos qui annis ſingulis noſtræ manſuetudinis præmia conſequuntur, pro accipiendo donatiuo ad comitatum faciat incunctanter occurrere.*

Donatiua annuè quoq. data: Ea cauſſa conuocati milites vnum in locum.

Statu illi rei dies Kalend. Ianuarij.

Statum porrò huic rei diem fuiſſe, diſcimus ex Pauli Diaconi libro vndecimo Hiſtoriarum: *Cùm veniſſet*, inquit, *tempus, quo imperialia milites dona ſolent accipere (hoc enim agitur plerumque die Kalendarum Ianuariarum, & natali principum, & vrbium regiarum) exquiſiuit quatenus eos ſimpliciter ex priſca conſuetudine fallere potuiſſet.*

Commodū emerita militia.

Præmium alij vocarunt.

Emeritum aliud à præmio.

Aliud inſuper donatiuum, quod commodum erat emeritæ militiæ, & dari ſolitū poſt iuſtam miſſionem. quidam *præmium* appellârunt: Tacitus primo Annalium; *iiſdem in caſtris præmium pecunia ſolueretur.* meminit & Suetonius in Octauio, cap. 24. & 49. *Emeritum* alij vocatū putant: ſed id diuerſum à præmio fuiſſe, indicare viſus Menander Iuriſconſultus, l. nō omnes; & Paulus l. qui excubias, ff. De re militari. Emeritum ſuſpicor fuiſſe in agris, præmium in pecunia. nam qui iuſta miſſione mittebantur veterani, præter agros, pecuniam quoq. recipere ſolent. teſtes Hiſtorici; Tacitus imprimis. Aliud præmia, aliud emerita fuiſſe cenſuit quoque doctiſſimus Iuriſ. & omnis antiquitatis amantiſſimus Læuinus Torrentius; qui præmia fuiſſe dicit, quæ vltra emerita dabantur.

Quæritur quando cœperit mos deponendi donatiui apud ſigna.

Dimidia pars ſequeſtraretur apud ſigna.] Id diuinitus ab antiquis inſtitutum fuiſſe, Vegetius indicat. qui mos quando cœperit, etiam nunc mihi incognitum eſt. meminiſſe ſcio Suetonium, in Domitiano, cap. 7. *Geminari legionum caſtra prohibuit, nec plus, quàm mille nummos à quoquam ad ſigna deponi, quòd L. Antonius apud duarum legionum hiberna res nouas moliens fiduciam cepiſſe etiam ex depoſitorum ſumma videretur.*

Follis idem quod ſaccus aut pera.

Denique decem folles, hoc eſt decem ſacci.] Gloſſarium vetus, Πήρα, mantica, follis. Iuuenalis, — *& tenſo folle reuerti*: de eo, qui benè nummatus rediret. Liuius lib. 9. *Eques folliculis in caſtra frumentum vehεret.* Auctor ad Herennium,

nium, *Parricida os lupino folliculo obnoluebatur.*

Addebatur & ſaccus vndecimus, in quem tota legio particulam aliquam cōferebat; ſepulturæ ſcilicet cauſſa.] Obſeruandum hoc loco, valdè pro humatione cadauerum ſollicitos etiam milites veterum fuiſſe. Sæpe autem Græcos, ſæpè Romanos, pactum cum hoſtibus miſſe de corporibus ſuorum ſepeliendis, teſtes ſunt Homerus, Virgilius, Liuius, & Caſſiodorus lib. 2. Variarū cap. 19. & cap. 22. Etiam inducias ſepeliendis vtrimque cæſis in acie datas, memorat Liuius lib. 32. Appianus De bellis Punicis ſcriptum reliquit Aſdrubalem, victos à ſe Romanorum Tribunos rogatu Scipionis, ſepeliiſſe. In Cornelij Taciti Annalibus inſigne pietatis exemplum, quod dignum perpetua memoria: *Romanus exercitus ſextum poſt cladis annum trium legionum oſſa, nullo noſcente alienas reliquias, an ſuorum humo tegeret, omnes vt coniunctos, vt ſanguineos, aucta in hoſtem ira, mæſti ſimul, ac offenſi condebant.* Huic pietati erga mortuos etiam x. viri fauerunt, vt videre licet apud Ciceronem 2. De legibus, & ex ipſis XII. tabulis: HOMINI MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO POST FVNVS FACIAS; NISI BELLI, PEREGREVE MORTVO. Magna profectò Tiberij crudelitas; quo imperante ſepulturam vltroneâ morte impetratam clamitant Annales Cornelij Taciti: *Damnati*, inquit, *publicatis bonis, ſepultura prohibebantur: eorum, qui de ſe ſtatuebant, humabantur corpora: manebant teſtamenta, pretium feſtinandi.* Sed fruſtà hactenus digredimur. nam apud Vegetium alter locus, qui ſollicitudinem de Romanorum ſepultura apertè loquitur: *Inter tanta mortium genera, qui acerbiſſimus caſus eſt, abſumenda piſcibus inſepulta ſunt corpora*, lib. 4. cap. 44. Apud Græcos, deditionis ſeu traditæ victoriæ ſignum fuit, ſi per præconem corpora interfectorum ad ſepulturam poſcerentur; Iuſtinus lib. 6.

Milites pro humatione ſuorum quam olim ſolliciti.

Sæpe pactum initum de ſepeliendis cæſis.

Eius cauſſa & induciæ actæ.

Romani poſt annum ſextum reliquias ſuorum condiderunt.

Id lege XII. tabularum permiſſum.

Tiberij in hac parte immanis crudelitas.

Deditionis ſignũ apud Græcos, ſi corpora ſuorum ad ſepulturam repoſcebant.

Et ideo ſigniferi non ſolùm fideles, ſed etiam litterati homines eligebantur.] Liber collegij trium coronarum multò mauelit, *diligebantur*. Hos ideò litteratos Vegetius quærit, vt ſciant, depoſita ſeruare, & ſingulis rationes reddere. Recténe id onus ſigniferis impoſuerit Flauius, ipſe viderit. Librarios quoque depoſitores ei rei præfectos fuiſſe, veroſimile eſt: de quibus apud Paternum eſt, in l. vlt. ff. De iure immunitatis.

Signiferi quamobrem litterati eſſe debuerint.

Librarij in exercitu.

AD CAPVT XXI.

PER diuerſas ſcholas milites promouerentur.] Hac de re egi paulo ſuperius: & indicat Suetonius in Claudio cap. 25. *equeſtres milites ita ordinauit, vt poſt cohortem alam, poſt alam Tribunatum daret.* Operæ pretium eſt audire quod aduerſus Ioan. Hieroſolymitanũ de degradatione Tribuni ſcripſit Hieronymus: *Finge*, inquit, *aliquem tribunniciæ poteſtatis ſuo vitio regradatum, per ſingula equeſtris militiæ officia, ad tyronis vocabulum deuolutum. nunquid ex tribuno ſtatim fiet tyro? non. ſed antè primicerius; deinde ſenator, ducenarius, biarchus, circitor, eques; deinde tyro. & quanquam tribunus quondam miles gregarius ſit, tamen ex tribuno non tyro, ſed primicerius factus eſt.*

Regradatio militis qualis fuerit.

Ex omni legione infinita commoda conſequitur.] De his primipili commodis, conſulendus Iureconſultus in l. pater, ff. de adimendis legatis: & l. 1. C. de primipil. lib. 12. Neque ſolus primipilus emolumenta ex legione percipiebat: verùm etiam tribuni ſua cõſequebantur commoda: quæ peculiari nomine *ſtellaturas* vocârunt Imperatores Theodoſius, & Anthemius in l. ſeptem, C. de erogatione militaris annonæ. Lampridius in Alexandro: *Annonas militum diligenter inſpexit; Tribunos qui per ſtellaturas militibus aliquid abſtuliſſent, capitali pœnâ affecit.* Non optimè in illius loci interpretatione de Lampridio meritus Io. Baptiſta Egnatius: qui neſcio quid iſtic blaterat de crimine ſtellionatus. Itidem *Hadrianus Cæſar paſſus non eſt tribunos quicquam à militibus accipere.* teſtis in ipſius vitâ Spartianus. Peſcennius Imperator duos tribunos, quòd ſtellaturas accepiſſent, lapidibus obrui ab auxiliaribus præcepit; vt auctor eſt itidem Spartianus. Conſiſtebant autem ſtellaturæ in annonis dierum ſeptem, vel earum pretio: teſte Cuiacio in prædicta l. 7. C. de erogatione militaris annonæ. & videnda conſtitutio Theodoſij & Valentiniani in l. duces. C. de officio militarium Iudicum. Atqui prætactum morem expilandi milites ſtipendiarios, damnauit Imperator Iuſtinianus: *Si vſurpauerint*, inquit, *memorati duces, vel officia eorum, ſeu Tribuni commeatalem de militibus relinquere, aut aliquod lucrum de eorum monumentis ſibi acquirere, hoc non ſolùm in quadruplum iubemus publico dependere*: (ita legunt noſtræ membranæ) *ſed etiam dignitate eos priuari. magis enim debent duces & Tribuni, ſupra deputata ſibi emolumenta*

De commodis Primipili.

Commoda Tribunorum. Stellatura.

Egnatij error.

Stellaturarum commoda quale fuerit.

Tribunis interdictum ne milites expilarent.

Si quid ab iis accepissent, reſtituere cogebantur in quadruplum.

lumenta ſecundùm labores, de noſtra largitate remunerationem ſperare; & non de commeatis militum, aut de eorum ſtipendiis lucrum ſibi acquirere. l. ſecunda, §. pro limitaneis, C. de officio præfecti prætorio Aphricæ. Hoc amplius etiam cẽturionibus præter ſtipendium ordinarium, ſua commoda, vacationes ſcilicet; quas illi gregariis militibus annuas præſtabant à muneribus militaribus certâ pecuniæ ſummâ. Hinc Percennius apud Tacitum primo Annalium: *Denis in diem aſſibus* (de ſtipendio queritur) *animam, & corpus æſtimari, hinc veſtem, arma, tentoria; hinc ſæuitiam centurionum, & vacationes munerum redimi.* Centuriones porrò munera militibus diſtribuiſſe, & negligentiùs operantes puniiſſe, docet Vegetius lib. 1. cap. 25. & lib. 3. cap. 8. De prædictis vacationibus luculentiſſimè Tacitus, primo Hiſtoriarum: *Flagitatum vt vacationes, præſtari centurionibus ſolitæ, remitterentur. Namque gregarius miles vt tributum annuum pendebat; pars manipulis, pars per commeatus, aut in ipſis caſtris vaga, dum mercedem centurioni exſolueret, neque modum oneris quiſquam, neque genus quæſtus penſi habebat, per latrocinia, & raptus, aut ſeruilibus miniſteriis militare ocium redimebant. Tum locupletiſſimus quiſque miles laborare, ac ſæuitia fatigari, donec vacationem emeret.* Ad hunc morem pertinere mihi viſa hæc verba Tertulliani: *Neque enim ſtatim & à populo eris tutus, ſi officia militaria redemeris*: libro De fuga. Maximum iſtud, & in diſciplina minimè tolerandum malum eſſe, vidit Otho Cæſar: de quo Tacitus libro eodem, quo ſuprà: *Sed Otho, ne vulgi largitione centurionum animos auerteret, ex fiſco vacationes annuas exſoluturum promiſit: rem haud dubiè vtilem, & à bonis poſtea principibus perpetuitate diſciplinæ firmatam.* Itidem paulo pòſt libro iam dicto de Vitellio principe verba faciens: *Vacationes,* inquit, *centurionibus ex fiſco numerat.*

Centurionum commoda, præter ſtipendium ſtatum. Ex vacationibus militum.

Centuriones militibus opera faciendis præpoſiti.

Vacationes illæ quomodo redimerentur pecunia.

Tertulliano lux adhibita.

Vacationes illæ ſublatæ ab Othone Cæſare & perſolutæ centurionibus è fiſco.

Eius exemplum cæteri quoque Principes ſecuti.

Sicut primicerius.] In codice M. corruptum eius hominis nomen, qui *primiſternimus*, legit. liber S. & H. *primiſcrinium*, vocant. quod & Turnebus in antiquis libris ſe inueniſſe teſtatur: & id illi nomen perplacet, lib. 24. Aduerſariorum cap. 12. Cęterùm ipſos primiſcrinios, primicerios quoque dictos, teſtatur Cuiacius ad l. 3. C. de apparitoribus præfecto prætor. Primicerium, vocarunt primum ſeu priorem locum tenentem. deinde τὸ *cerius* tantùm verbi productionem eſſe quidam exiſtimârunt. D. Auguſtinus Sanctum Stephanum primicerium martyrũ nuncupauit,

Primiſcrinij etiã Primicerij nuncupati

Quis Primicerius.

Primicerij in omnibus ferè officiis

 quem

quem protomartyrem alij vocant. Erant etiam & aliorum officiorum primicerij; veluti cubiculariorum, menſorum, decanorum, fabricenſium, ſcriniorum, vtriuſque ærarij, palatinorum, aduocatorum: & generaliter quælibet corpora, ſcholæ, & collegia ſuum primicerium habebant, vti decanum. notabat Cuiacius ad rubricam C. de primicerio: & meminit Ammianus libro 18. Obſeruaui & ſecundicerios recenſeri inter dignitates; neque id vno ſolo in loco, apud Scotum, ſeu alium ſcriptorem, qui auctor ſit Notitiæ vtriuſque imperij.

Etiam ſcholis, corporibus, & collegiis ſui primicerij.

Secundicerij.

In officio præfectorum prætorio.] Præfectos prætorio ſub principibus inſtitutos ad ſimilitudinem Magiſtrorum equitum, qui Dictatoribus iungebantur, auctorem habeo Pomponium Iuriſconſultum, in l. 2. ff. de origine iuris, & l. prima, ff. de officio præfecti prætorio; & l. 1. cum ſequenti C. de offic. præf. prætor. Hi plures fuêre, vt diſcere potes ex Notitia imperij.

Præfecti prætorio ſub Principibus, vt Magiſtri militum ſub Dictatoribus.

Illi plures fuêrunt.

Ad honeſtum quæſtuoſumq. militiæ peruenit gradum.] Pro *gradu, finem*, legendum ſuadent M.S.H. & vnus Suſij. De cetero, id te ſcire volo, amice Lector, in omnibus Vegetij exemplis corruptum adhuc iſtum Vegetij locum. nam aliam interpunctionem, quàm qua vulgo vtuntur, adhibendam mihi dubium non eſt. Comparatur enim primipili centurio, cum primiſcrinio, ſeu primicerio præfectorum prætorio. Id ſi tenes, iam intelligis totum hunc locum ita diſtingui debere: *in qua ex omni legione infinita commoda conſequitur: ſicut primicerius in officio præfectorum prætorio ad honeſtum quæſtuoſumq; militiæ peruenit finem. Item legionarij equites, &c.*

Sublata è Vegetio peruerſa interpunctio.

Cohortes ſuas contubernij affectione venerantur.] Auctor Tryphoninus Iuriſcõſultus, præter notitiam & familiaritatem veterem, etiam caritatem inter milites commilitio augeſcere. l. de hæreditate, ff. de caſtrenſi peculio.

Commilitium etiam caritatem gignit inter milites.

AD CAPVT XXII.

TVBICEN ad bellum vocat milites, & rurſum receptui canit.] Ita eum locum edendũ curaui, ne quid mirêre; iubentibus optimæ notæ libris, ſex ſcriptis, & duobus impreſſis, & ipſo adeò Modeſto. Velim tamen numero plurali ſcribi: *Tubicines ad bellum vocant milites, & rurſum receptui*

Emendatus Vegetius.

ceptui

ceptui canunt. Antè vulgabatur ſic, *Tubicines ad prælium vocant milites, & rurſum receptui canentes reuocant.* Omnino, ne quid grauius dicam, ineptè. verbum *reuocant*, olim interpretamentum fuit Latiniſſimæ illius locutionis, *receptui canere:* ἀνακαλεῖν, Græci vocant. Id illi fungi non animaduertentes, poſteà pro Vegetiano receperunt in contextum. Iſidorus libro duodeuceſimo Etymologiarũ: *Huius ſonitus varius eſt; nam interdum canitur vt bella committantur; interdum vt inſequantur eos, qui fugiunt; interdum receptui. nam receptus dicitur quo ſe exercitus recipit: vnde & ſigna receptui canere dicuntur.* hæc illè. Vegetius lib. 3. cap. 5, *virum longè perſequi fugientes, an receptui canere.* Sed prædictus error librariorũ vt maximè veniam mereatur; illud minimè ferendum, in vno hoc capite tot adſuta Vegetio, & tam monſtroſa, ab ineptis hominibus membra. Verba hæc; *& buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingreſſu conflictus, & eius reditu, &c.* hæc inquam verba, vt à Vegetio ſcripta credamus? qui credunt, ſtultiores iudico barbaro Potitio. nam eorum omnium, neu vola, neu planta apparet in vllo codice ſcripto: & abſunt à C. M. S. & veteri quoque T. & ab ipſo Modeſto. Ceterùm Romæ'ne in editione auctoris huius, an verò Pariſiis illa monſtra progenita ſint, non meum iudicium eſt. Iiſdem quoq. libris auctoribus deturbanda quæ paulo pòſt eodem hoc capite intruſa ſunt: *Et ſoli milites ad ſigna eorũ obtemperant:* Tum & iſtud membrum, quod ſubiicio, *quoties monenda ſunt ſigna, cornicines canunt,* vt vitioſum, & putridum reſecandum ſuadet codex M. quem in eo ſequor ideò, quòd Vegetius paulò pòſt ſubdat: *Cùm autem mouentur ſigna, aut iam mota figenda ſunt, cornicines canunt.* Bis idem vno eodemque, & tam breui capite hic auctor vt dixerit, mihi vero ſimile nequaquam videtur.

Receptui canere.

Quid ſit receptus.

Multa Vegetio adſuta membra ab ineptis, hoc vno capite.

Alterum gloſſema ſublatum.

Claſſicum item appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt.] Claſſicum accipiebatur & pro ipſa tuba, & pro ipſo ſono; vt auctor eſt Seruius, ad illud Virgilij 7: Æn. *Claßica namque ſonant.* Item Iſidorus: *Claßica ſunt cornua, quæ conuocandi cauſa erant facta, & à Calando claßica dicebantur:* lib. 18. Etymolog. cap. De buccinis. Liuius lib. 5. *Vocatis claßico ad concilium militibus.* Inde etiam ipſi præcones *claßici appellati, qui tuba, vel cornu, iuſſu magiſtratus ex arce, vel circum muros populum ad comitium vocabant:* Varro quinto De lingua Latina

Claßici bifaria ſignificatio.

Claßicis vnde nomen.

Claßici tertia ſignificatio.

Varro bis correctus.

extremo. Sed quòd iſtic apud Varronem legitur, *in templo inbeas adeſſe homines*: item paulo pòſt, *ante priuati huiuſce T. Quinctij Trogi ſcelcroſi hominis boſticum canat*; vtrobique mendum inſedit, ex nota adſpirationis à librariis adiuncta. pro *homines*, lege meo periculo, *omnes*: & pro *boſticum*, ſcribe, *hoſtium*; ſeu potiùs, *oſtium*. Nam veterem illum canendi claſſici morem ante ianuam ſceleroſi ciuis, ipſe indicauit eodem loco Varro: *Cornicinem*, inquit, *ad priuati ianuam, & in arcem mittas.* Sed domum nos redeamus, id eſt, ad exercitum. Fuêre in caſtris Romanorum duo præcipua dignitatis Imperatoriæ inſignia; claſſicum ſcilicet, & prætorium. vtriuſque teſtis Cæſar, loquens de Pompeio, tertio De bello ciuili: *Scipionis milites cohortatur, vt parta iam victoria prædæ ac præmiorum velut eſſe participes, receptiſq; omnibus in vna caſtra legionibus, ſuum cum Scipione honorem partitur, claſſicumq; apud eum cani, & alterum illi iubet prætorium tendi.* Vegetius: *hoc inſigne videtur imperij, quia claſſicum canitur Imperatore præſente.* Hoc eodem capite. Hirtius de bello Alexand. *Tollunt à multitudine in tribunali, prætor appellatur.* Liuius de militibus ſeditioſis lib. 38. *In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: claſſicum apud eos cecinit: ſignum ab iis petitum eſt. ſederunt in tribunali proconſulis Scipionis.* Appianus De bellis punicis: *In qua erat*, inquit, *præfecti claſſis prætorium. vnde buccinator ſolebat canere claſſicum; & præco edicere, & præfectus proſpicere.* Feſtus, ſeu potiùs compilator eius Diaconus, in voce Prætoria: *Initiò Prætores erant, qui nunc conſules: & ij bella adminiſtrabant. quorum tabernaculum quoque dicebatur Prætorium.* Tertium ad Imperatoris dignitatem pertinens, de faſcibus ſcilicet laureatis; elicere videor ex verbis Cæſaris, quæ ſunt tertio Belli ciuilis: *Pompeius*, inquit, *eo prœlio Imperator eſt appellatus. hoc nomen obtinuit, atque ita ſe poſtea ſalutari paſſus eſt: ſed neque in litteris quas ſcribere eſt ſolitus, neque in faſcibus inſignia laureæ prætulit.* Attamen laurea faſces tantùm coronabant poſt victoriam; imò poſt triumphum in Capitolio deponebant. Iulius Obſequens in Prodigiis: *Apparuit enim hoſtibus portendiſſe victoriam, cùm ad eos laurū victricem tulerit, quā in Capitolio debuerat depònere.* Panegyricus Pacatus: *Depoſitis*, inquit, *in gremio Iouis Capitolini laureis, triūphales viri ruſticabantur.*

Claſſicum canebat ante oſtium ſceleroſi ciuis.

Duo præcipua ſigna Imperatoriæ dignitatis in exercitu: Claſſicum,

Et prætorium.

Tabernaculum ducis quare appellatum Prætorium.

Tertium inſigne Imperatoriæ dignitatis.

Faſces poſt victoriam laurea coronabant: Poſt triumphum in Capitolio deponebant.

Claſſicum cecinit in animaduerſionibus militum:

Vel cùm in militem capitaliter animaduertitur.] Vide quæ hac de re à me ſcripta ſunt, ſuprà ad caput vigeſimum tertium libri primi. Lucanus libro primo:

Nec

Nec ciuis meus eſt, in quem tua claſſica Cæſar
Audiero. ———

Claſſicum etiam ad epulas Imperatorias cecini ſſe, indicat apud Tacitum Lipſius. & idem ferè hodie mos; præſertim Satrapis Germanis.

Item cecinit ad epulas imperatoris.

Siue ergo ad vigilias, ſiue ad angarias faciendas.] Rurſum in S. H. & N. ſine liturâ perſcriptū inueni, *agrarias.*

Reſtituta Vegetio ſua ſcriptura.

Siue ad opus aliquod, vel ad decurſionem campi exeunt milites.] Aliud proceſſio erat, ſiue ambulatio exercitus, de qua paullo pòſt Vegetius meminit hoc cap. & alibi: aliud hæc militum decurſio. quæ cum aliàs, tum fieri quoque honoris ergò ſolet, ab armatis militibus, in funere heroum & magnorum virorum. Homero teſte, Patroclo is habitus honor. item Auguſto, teſte Dione libro 56. Cæſis quoque Troianis eundem exhibitum honorem, teſtantur verſus Virgiliani: qui rei illuſtrandæ adſcribendi ſunt, ex 11. Æneidos:

Proceſſio, ambulatio exercitus.

Decurſio.

Eadem decurſio armata in funere magnorum virorum.

Iam pater Æneas, iam curuo in littore Tarchon
Conſtituêre pyras: huc corpora quiſque ſuorum
More tulêre patrum, ſubiectiſq; ignibus atris,
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accenſos, cincti fulgentibus armis,
Decurrêre rogos; ter mœſtum funeris ignem
Luſtrauêre in equis, vlulatuſq; ore dedêre.
Spargitur & tellus lacrymis, ſparguntur & arma.
It cælo clamórque virum, clangórque tubarum.
Hinc alij ſpolia occiſis direpta Latinis
Coniiciunt igni, galeas enſeſq; decoros,
Frenáque, ferventeſq; rotas: pars munera nota
Ipſorum clypeos, & non felicia tela.

Ter armati rogū circabant.

Etiam ſpolia in rogum iniecta:

Etiam dona militaria.

Elegantiſſimum huius decurſionis exemplū eſt apud Herodianum libro quarto. Vnde diſcimus vniuerſos equeſtris ordinis, certa quadam lege atque recurſu, motu denique Pyrrichio in orbem decurriſſe: imò & currus circumactos, inſidentibus rectoribus purpuratis. Neque in funere modò is ritus obſeruatus; ſed & in anniuerſariis celebrandis ſtato die iteratus. à Suetonio luculentiſſimum accipito teſtimonium: *Exercitus honorificum illi tumulum excitauit; circa quem deinceps ſtato die quotannis miles decurreret*: in Claudio cap. primo. De campi curſione meminit Vegetius lib. 3. cap. 9. &

Adhibiti in hac decurſione & motus Pyrrichij: Etiam currus circumacti.

Iterata illa decurſio in anniuerſariis.

&capite ſubſequente, vbi armatos præcipit curſu exerceri, & ſimul ſarcinas ferre.

Quod ideò in omnibus exercitiis & proceſſionibus cuſtoditur.] Modeſtus, *proceſſibus*, legit: quod quarta inflexione, pro eodem eſſe poteſt. de quo loquendi modo dictum à me alibi. Nomen *proceſſionis*, vt & *ſtationum, vigiliarum*, & complura huiuſmodi, etiam Chriſtiani vſurpare olim cœperunt; teſtantibus Tertulliani, Cypriani, & aliorum ſcriptis.

AD CAPVT XXIII.

Abiectum magnum gloſſema ex Vegetio.

Neque enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit: ſed [continua exercitationis meditatio] poſt quanta volueris ſtipendia inexercitus miles ſemper eſt tyro.] Quæ incluſa vidiſti, adulterina, & à mala manu eſſe, clamant omnes libri, quotquot vidi; extra vnum P. & H. quanquam hic ſanam lectionẽ ad oram adſcriptam habeat. inculcata autem illa pronuntio ab eo, qui vim, & notionem vnius particulæ, *Sed*, quæ rationaliter hic poſita eſt; non eſt adſecutus. De qua me agere meminiſti libro eodem; cap. 18. Perfectiſſimam autem ſententiam habes in his verbis: *Sed poſt quanta volueris ſtipendia inexercitatus miles ſemper eſt tyro*. Præceperat enim iam Vegetius veterem & eruditum militem ſemel in die, idque ſine intermiſſione, exercendum eſſe: iuniores verò manè, & denuò poſt meridiem. Cicero: *Quid exercitatio legionum? quid ille curſus? clamor quanti laboris eſt? ex hoc ille animus in prœliis paratus ad vulnera. adduc pari animo inexercitatum militem, mulier videbitur. Cur? tantum intereſt inter nouum & veterem exercitum, quantum experti ſumus. ætas tyronum plerumque melior: ſed ferre laborem, contemnere vulnus cõſuetudo docet*: Prima Tuſculana. Pro tyronibus etiam habiti, qui diu in pace durârunt, quíque pugnare longo tempore deſierunt: lib. 3. cap. 9. Tum ij quoque tyronum inſtar ſunt, qui homines nunquam viderunt vulnerari aut occîdi: Ibidem cap. 10.

Sed. particula rationaliter poſita.

Veteranus ſemel in die exercendus.
Iunioribus in die exercendus eſt.

Miles inexercitatus, fœmina.
Quid poſſit conſuetudo.

Pro tyronibus habendi qui diu pugnare deſierunt:
Itidem illi, qui nunquam viderunt vulnerari.

Idcirco armaturam, quæ feſtis diebus exhibetur, non tantùm qui ſub campi doctore ſunt.] Locus hic perpurgatus palmam mihi debet, aut nullus alius. maculatiſſimi hîc libri editi, & ſcripti. Vetus editio Colonienſis expreſſam retinebat, Pariſienſis habebat ſic, *cum armatura, quæ feſtis diebus*

Palmaria Stewechij emendatio.

diebus exhibetur in exercitio, idcirco nõ tantùm armaturã, qui ſub, &c. M. legebat, *Armaturam, quæ feſtis diebus exhibetur idcirco non tantum, &c.* Inde ego veram lectionem ſubodoratus ſum; hanc videlicet, *Armaturam, quæ feſtis diebus exhibetur in Circo, non tantum armatura, quæ ſub campi doctore ſunt.* Lapſus librariorum facilis fuit, ex adfinitate litterarum. illud porrò, *in Circo*, genuinum eſſe, multis confirmare exemplis non ſit difficile. ibi enim ad imaginem bellicam, vel (vt cum Liuio & Lucretio loquamur) ad ſimulacrum belli, pugnæ terreſtres, & naumachiæ committebantur. Suetonius de ludis per Diuum Iulium in Circo editis: *Nouiſſimè pugna dimiſſa in duas acies, quingentis peditibus, elephantis vicenis, tricenis equitibus, hinc & inde commiſſis. nam quò laxiùs dimicarentur, ſublata metæ; inq; earum locum bina caſtra, ex aduerſo conſtituta erant.* Idem in Domitiano, cap. 4. *In Circo præter ſolennes bigarum quadrigarumq; curſus prælium duplex etiam, equeſtre ac pedeſtre commiſit.* Quin & Dionem appello; à quo didici tempore Titi A. aliquot millium hominum, adſumptis Athenienſium ac Syracuſanorum nominibus, naualem, ac pedeſtrem pugnam Romæ exhibitam. Eaſdem pugnas à Domitiano in Circo editas, ab eodem Dione ſcribitur, in Domitiano. conſule (ſi lubet) Suetonium in Octauio, cap. 43. in Claudio, cap. 21. & Valerium Maximum lib. 2. cap. 4. Adhibe etiam huc, quæ paulo antè ex Liuij lib. 54. retuli de teſtudinis vſu, ac ludicro Circenſi ad belli vſum conuerſo. adhibe quoque Virgilium 5. Æneid. Armaturas ignorârunt, qui ita miris modis hîc ſcriptorem noſtrum adflixerunt. Armaturas autem ipſe Vegetius milites appellauit, qui armatura, id eſt, eo exercitij genere imbuebantur, vegetiores, & iuniores. qui omnes, abſque me fuiſſet, non in illo certamine ludicro, ſed librariorum, & criticorum quorundam ſtilis iacebant confecti, iam pænè humandi. Coniecturam hanc meam aliquot amicis, & familiaribus, Ioanni Metello Sequano, Iano Mellero Palmerio, Iano Gulielmio iam probâram. ſed pòſt acceſſit vetus liber, licet typis cuſus, collegij trium coronarum; in quo diſertè erat expreſſum, *in Circo*, cum reliquis, quæ de armaturis adiecta ſunt.

In Circo Rom. pugnæ, & naumachiæ populo exhibitæ, diebus feſtis.

Etiam elephanti in Circo pugnauit.

In pugna illa nomina militibus fingebant, ad imaginem bellicam.

Origo & fons Vegetij hic deprauati. Armaturæ, milites erant.

Illud verò maius eſt, vt ſeruare ordines diſcant.] Non ineleganter hæc in vno veteri. quare lubitũ eſt adſcribere: *Illud verò maius eſt quiddam, ordines ſeruare diſcunt, & vexillum ſuum*

in tantis

in tantis permixtionibus, in ipſa proluſione comitantur : ne inter doctos aliquis error exiſtat, cùm multitudinis ſit tanta confuſio. Et,me iudice,recipienda eſſet hæc lectio:nam in eo noſter eſt,vt commoda, quæ ex præluſione illâ eueniunt, oſtendat; non vt rationem ipſius exercitij præſcribat.

Ordines quàm arctè Rom. ſeruandi:

Ordinum ſeruandorum maxima cura apud Romanos. hinc Macrinus, *arma capiamus,atque vt mos Romano eſt,ordines in acie ſeruemus. quippe in acie Barbarorum incompoſita multitudo ac tumultuaria, ipſa ſe fortaſſe impediet.* ita ille apud Herodianum libro 4.

Qui non ſeruãrunt, ſecuri percuſſi.

De neceſſitate illa ordinum ſeruandorum quæ Rom.milites tenuit, alibi dixi. qui ſecus facerent, ſecuri percuſſos teſtatur Liuius lib. 2.& Diodorus lib. 12.

Signa deſeruiſſe etiam capitale fuiſſe credimus.

Pari pœna affectos puto,qui ſigna deſererent : quòd capitis pœna irrogetur his, qui in bello rem quamcunque faciunt à duce prohibitam, aut mandata non ſeruant,l.deſertorem,§.in bello,ff. De re militari.

Interpretata l. penultima ff. ex quibus cauſſis maiores.

& ita accipiendam arbitror l. penultimam, ff. ex quibus cauſſis maiores; adhibita l. x 1.C. De re militari.

De ſignis ordinibúſue deſtitutis,lex Charondæ apud Athenienſes.

Apud Græcos, imprimis apud Athenienſes,eandem diſciplinam fuiſſe teſtatur lex Charondæ; qua ſancitum fuit, vt qui in prœlio ſigna ordinéſue deſtituiſſent, aut arma omninò capere pro patria recuſaſſent, veſtibus muliebribus induti, medio in foro ſiſterentur, idque tertiùm ſingulis diebus iteraretur.

Probri metu emendati milites.

Nam quòd mortis ſupplicio leges priores coërcebãt, idipſum prudentiſſimus legiſlator maluit probri metu corrigere, & ſenſim ſuos à fœminea illa timiditate,ac animi mollitie velut abſterrere. auctorẽ do Diodorũ Siculũ lib. 12.

Emendatus Vegetius non leuiter.

Ad palum quoque, vel ſudes iuniores exerceri percommodum eſt.] Exigua vnius voculæ mutatio ritum antiquum occulit: quem eruo, adiutus libro M. & H. in quibus diſertim ſcriptum, *ſudibus:* quibus & alter Suſij pòſt acceſſit.

Palariorum exercitium.

Neque enim ſudes, vt pali, figebantur in terram; ſed pro gladiis ligneis,ſeu clauis erant; de quibus Vegetius ſuprà lib. primo,capite vndecimo. Vbi & nos quid Palaria eſſent,demonſtrauimus.

Palos milites cominus ſudibus petebant:

Pali figebantur in terram vt nutare non poſſent: ſex pedes eminebant, puta ad iuſtam viri ſtaturam. hunc palum, cominus ſudibus;

Eminùs verò miſſilibus.

eminus miſſilibus procul ferire meditabantur, Vegetio teſte hoc cap. & dicto cap. vndecimo. Hac de re teſtimonium ſuppeditat Iuuenalis Satyra 6.

—— *aut quis non vidit vulnera pali,*

Quem

Quem cauat aſsiduis ſudibus, ſcutóque laceſſit:
Atque omnes implet numeros. ———

Sudibus quoque,& quidem præuſtis in prœlio contra beſtias, vallisque caſtrorum defendendis, Romanos milites vſos,teſtes mihi ſunt Virgilius, Liuius, Florus, Appianus, Cæſar, Ammianus, & alij. Amicus quidam meus putabat *rudibus* Vegetium ſcripſiſſe,pro *ſudibus*: ſed fallebatur. Rudibus milites,ſeu virgis exercitatos fuiſſe, non nego: verùm tunc non ad palum ludebatur, ſed duo milites pluréſue,interdum totus exercitus committebatur. quod me docuit Leo De bellico apparatu, cap.7. numero 3. & num. 18. & num. 57. Quin etiam exemplum ea de re apud Liuium lib.26. *Tertio,* inquit, *die rudibus inter ſe,in modum iuſtæ pugnæ concurrunt:* ita enim rectè ex membranis Lipſius noſter emendauit, cùm vulgati, *ſudibus*, præferrent.

Sudibus etiam in prœlio vſi.

Rudibus quoque milites exercitati.

Etiam tota legiones rudibus inter ſe digladiatæ ſunt.

Liuij lectio confirmata.

Inſurgere tripudiantes in clypeum, ruiſusque ſubſidere.] Membranæ H. *trepidanter* legunt: M. verò & quatuor Suſij, *trepidantes*; idque rectum cenſeo,idemque valere,quod *properantes*. Nonio Marcello *trepidare, non ſolùm metuere, ſed & properare ſignificat.* ſic *trepidare negotium, trepidare ad arcem,* Salluſtium eâ phraſi dixiſſe, diuino illo in coniecturis ingenio Iani Palmerij noſtri ſatis oſtenſum eſt.quare ad ipſius Spicilegia lectorem remitto. *Trepidam carinam*, Lucanus dixerat; Seruius interpretatus, *celerem*. Sic Virgil. *Dum trepidant alæ, ſaltusq; indagine cingunt.*

Trepidare, pro, properare veteres vſurpàrunt: Id verbi Vegetio redditum.

Virgilij verſus interpretatus.

Nunc geſtiendo prouolare cum ſaltu.] Bellator cum curſu ſaltuque veniens,aduerſarij perſtringit oculos, mentemque deterret: priusque plagam infligit, quàm ille ad cauendum, vel ad reſiſtendum certè ſe præparet. Vegetius libro primo cap.9. Idem lib.3. cap. 14. *Vehementiùs,* inquit, *cum ſaltu curſuq; tela mittuntur.* Hinc meritò reprehēſus Pompeius,qui leuiùs caſura pila ſperabat cùm loco retentis militibus,quàm ſi ipſi immiſſis telis occurriſſent. Quod quidem nulla ratione ab eo factum videtur; propterea, quòd eſt quædam animi incitatio, atque alacritas naturaliter innata omnibus,quæ ſtudio pugnæ incenditur. hanc non reprimere, ſed augere imperatores debent, auctore Cæſare lib.3. De bello ciuili.

Plaga grauior cum ſaltu curſuque infertur:

Perperàm hac in re Pompeij opinio.

Alacritatem militum augere potiùs, quam reprimere imperatores debent.

Ita vt ſexcentis pedibus remouerentur à ſigno.] Libri VV. *ſexcentos pedes*, malint. ſed nos hæc Grammaticis relinquimus.

In campo exercitationi deputato si quis lædebatur, cessabat Aquilia:

quimus. Illud hoc loco docere nos oportet, ſagittarios illos, itidem funditores, ac reliquos milites, ſi in eo campo, qui exercitationi militibus deputatus erat, aliquem læderent intempeſtiuè tranſeuntẽ, actionẽ legis Aquiliæ fuiſſe denegatam: at contrà qui data opera in eum iaculati forent, Aquilia tenebantur; vt auctor fuit Vlpianus lib. octauo decimo ad edictum hodie, in l. 9. ff. ad legem Aquiliam. Idem ſanxit Imp. Iuſtinianus, cuius verba ex §. *Iniuria autem*, Inſtit. ad legem Aquiliam, ita dictant: *Itaque ſi quis dum iaculis ludit, vel exercitatur, tranſeuntem ſeruum tuum traiecerit, diſtinguitur. nam ſi id à milite in eo campo, vbi ſolitum eſt exercitari, admiſſum eſt; nulla culpa eius intelligitur: ſi alius tale quid admiſerit, culpæ reus eſt. Idem iuris eſt de milite, ſi in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus deſtinatus eſt, id admiſerit.* Hinc appâret ſimili hodie priuilegio gaudere, corporibus ſagittariorum adſcriptos, quotiens in locis ſuo collegio deſtinatis, fortè aliquem, dum ſe exercent, vel lædunt vel interficiunt. Similia loca ſagittariorum (hortos noſtrates vulgo appellant) exercendis oppidanis, cùm in aliis prouinciis, tùm in omnibus pænè Belgij ciuitatibus deſtinata videmus: ſæpè plura in ſingulis vrbibus, pro multitudine, & diuerſitate corporum, ſeu collegiorum. Ea res inſtituta olim à Ducibus noſtris atque Comitibus, magno reipublicæ bono; neque alio fine, quàm ſcientiæ militaris retinendæ aut reſtituendæ. teſtantur & priuilegia prædictis corporibus, hortiſque eorundem conceſſa; & fundi nonnullis eorum à principibus donati. tametſi multis in locis hoc noſtro æuo (quod deplorandum eſt) iiſdem abutuntur, de nulla re minùs, quàm de exercitatione armorum ſuorum ſolliciti.

Diſtinctionem tamen ille caſus recipit.

Idem hodie obtinere debet.

Loca ſeu horti ſagittariis noſtris deſtinati in vrbibus:

Quo fine ea loca conceſſa.

Corporibus, ſeu collegiis ſagittariorum etiam priuilegia & fundi dati.

Sed & manu ſola omnes milites meditabantur libralia ſaxa iactare.] In M. & S. editum eſt *libraria.* Erant etiam in exercitu Romano milites leuis armaturæ, libratores dicti, quòd glandes in prœlio torquebant. Tacitus: *Libratoribus, funditoribúſque attributus locus, vnde eminus lapides & glandes torquerent.* Iterum: *Senſit dux imparem cominùs pugnam, remotiſq; paulum legionibus, funditores libratoreſq; excutere tela, & proturbare hoſtem iubet.*

Libratores in exercitu qui fuerint.

Miſſilia quoque, vel plumbatas.] Non modò in bello, ſed & alibi quoque plumbatæ vſui fuêre. quanquam alia earum, quàm miſſilium figura. Vſui autem in caſtigationibus:

Plumbata in caſtigationibus

bus: Conſtantinus A. ad Populum, *Nemo carcerem, plumbatarumq́ verbera, aut pondera, aliaq́ ab inſolentia iudicum reperta ſupplicia, in debitorum ſolutionibus, vel à perverſis, vel ab iratis iudicibus expaneſcat*, lib. 2. C. de exactionibus tributorum. Meminit earundem conſtitutio Imperatorum, quæ eſt in l. omnes, Cod. Theod. de decurionibus. Hoc genus verberum optimè expreſſit Prudentius, περὶ στεφανῶν:

olim quoque vſurpata.

Lux data l. 2. C. de exactionibus tributorum.

> *Tundatur tergum crebris ictibus,*
> *Plumbóque ceruix verberata extuberet.*
> *Pulſatus ergo martyr illâ grandine,*
> *Poſtquam inter ictus dixit hymnum plumbeos.*

Iugiter, perpetuóque exercitio.] M. S. H. legunt *ingi perpetuoq́ exercitio*. atque ita centies hic auctor locutus.

Vegetius leniter correctus.

Vt tempore hyemis de tegulis, vel ſcandulis.] Vitruuius lib. decimo, cap. primo: *Ædificia conſtituuntur ſcandulis robuſteis, aut ſtramentis*. Emendabat iſtîc Turnebus, *ſcindulis*, lib. 22. Aduerſariorum ſuorum cap. 18. ſecutus auctoritatem librorum veterum, & ipſius Iſidori. Idemque *ſcindulis*, pro *ſcandulis* reſtituendũ decernit, apud Cæſarem, Plinium, & Palladium; iubentibus eorum auctorum exemplaribus ſcriptis. Faueo tanti viri mânibus: nam apud Vegetium ſex, ſeptem libris, *ſcindulis* expreſſum reperi; videlicet in M. H. N. & quatuor Suſij. Dictæ ſcindulæ à ſcindendis aſſulatim arboribus. Sunt autem ſcindulæ tabellæ vicem tegubarum præſtantes, quibus contectam fuiſſe Romã annis CCCCLXX., teſtis Cornelius Nepos apud Plinium libro decimo ſexto cap. 10. Hinc qui *ſcandularij* dicuntur in l. vlt. ff. de iure immunitatis; vide ne *ſcindularij* nuncupari debeant.

Emendatus à Turnebo Vitruuius.

Vegetius iterum correctus.

Scindulæ à quo nominata ſint.

Scindulis Roma contecta annis CCCCLXX.

Tentata l. vltima ff. de iure immunitatis.

Porticus tegerentur ad equites.] Etiam athletæ brumali tempore ſub tectis exercitati. Vitruuius lib. 5. de architectura cap. vndecimo, *Hæ porticus ξυςὸς vocitatur, quòd athletæ, per hiberna tempora, in tectis ſtadiis exercentur.*

Milites, & athletæ hyeme ſub tectis exercitati.

Ceteris autem, etiam hybernis, diebus, ſi niues tantum pluuiæq́ue ceſſarent, exerceri cogebãtur in campo.] Quare tàm diligens exercitatio militum requiratur, declaratum à me libro primo, cap. 15 Eandem exercitationem etiam hyeme non intermiſſam, hîc docemur. qua de re & Iuſtinus, de Mithridate loquens, libro 37. *Hyeme deinde imminente, nõ in conuiuio, ſed in campo; non in aduocationibus, nec inter ſodales;*

Mithridates inuictum ſuum exercitum qui fecerit.

ſodales: ſed inter coæquales, aut equo, aut curſu, aut viribus contendebat. exercitum quoque ſuum ad parem laboris patientiam, quotidiana exercitatione durabat. atque ita inuictus ipſe, inexpugnabilem exercitum fecerat.

Natare in mari ſiue fluminibus.] Certum eſt ex Vegetij libris, militarem gymnaſticam natandi exercitio frequenter vſam: lib. 1. cap. 10. & lib. 3. cap. 4. Natandi peritia, vtilis & in naualibus pugnis, & in tranſeundis vadis, fluminibusque traiiciendis. Auctor Xenophon, Cyri exercitui, ob nandi ignorantiam, magnum illatum incommodum. D. Iulius natandi peritiſſimus fuit: eoque nomine celebratus apud Suetonium cap. 57. & cap. 64. eaque peritia eundem ſeruauit, nauigio multitudine militum depreſſo. quod prodidit Hirtius in eo, quem De bello Alexandrino. Obſeruaui autem non in mari ſolùm, & fluminibus belli tempore natare coactos Romanos; verùm & domi, aliquando in ipſis gymnaſiis, interdum in priuatis balneis natandi arte imbutos. Feſtus: *Piſcina publica hodieq; nomen manet, ipſa non extat, ad quam, & natatum, & exercitationis alioqui cauſſa veniebat populus.* Balnea autem illi rei idonea, & ſatis magna fuiſſe, indicant Epiſtolæ Plinij, non vno in loco: nominatim libro quinto: *Apodyterion, inquit, balnei laxum & hilare, excipit ſella frigidaria, in qua baptiſterium amplum, ſi natare latiùs aut tepidiùs velis.* Illud Ariſtoteles notatum reliquit, faciliùs in mari quàm in fluuio natari; quòd mare corpulentia aquæ ſuæ & craſſitie, corpora humana, vt & alia onera, faciliùs eleuata teneat.

Natando ſæpè milites exercitati.

Cyri exercitus graue damnum paſſus ex ignorantia natandi.

Iulius Cæſar nandi peritiſſimus.

Natando etiam domi milites exercitati in gymnaſiis:

Illi vero loca publica deſtinata erant:

Etiam balnea Romani illi exercitationi idonea habuerunt.

Cur faciliùs in mari, quam alibi natetur.

Gradu pleno ambulare vel currere etiam armatos cum ſarcinis.] Itidem Tertullianus contra martyres: *Etiam in pace, inquit, laborare, & incommodis bellum pati iam ediſcunt. In armis deambulando, campum decurrendo, foſſam moliendo, teſtudinem deſiccando.* Eum locum in dubium voco: nam quòd interpres ad ſiccationem lignorum, ex quibus teſtudines compingebantur, id trahat; in eo mihi non ſatisfecit. potiùs traiectis verbis legerim, *teſtudinem moliendo*: quaſi nimirum conentur in illa meditatione teſtudinem componere; quam ſcutis coniunctis fieri antè oſtendimus.

Milites armati, etiam cum ſarcinis decurrerunt.

Tertulliani locus in dubium vocatus.

Nam ſi doctrina ceſſet armorum, nihil paganus diſtat à milite.] Iureconſultis noſtris ij dicuntur pagani, qui non militant, ſed in pagis & vicis ſuis munera ſubeunt.

Militibus

Militibus ſæpe opponuntur; vt togati ſagatis cinctiſque. Iuuenalis Satyra 16.

Militibus oppoſiti pagani.

> *——— citiùs falſum producere teſtem*
> *Contra paganum poſſis; quàm vera loquentem*
> *Contra fortunam armati, contraq́ue pudorem.*

Pagani autem propriè dicti ruſtici, quòd domi relinquebantur ad ruris culturam. Sunt apud eoſdem Iuriſconſultos pagani, à fide catholica alieni, vt qui in verba Chriſti redemptoris noſtri non iurârint; Gentiles alij vocârunt. de quibus videndus Iſidorus, & vir eruditiſſimus, præceptor meus, Victor Giſelinus, in ſuis Adagiis.

Pagani qui ſint.

AD CAPVT XXIIII.

ATHLETA, venator, auriga.] Diuerſa ſpectaculorum ac ludorum genera, diuerſis temporibus in remp. Romanam inuecta. quorum finis partim in religione, partim in voluptate populi poſitus erat. Opinabantur enim antiqui rem gratam ſe illis ludis, tanquam promiſſam, diis facere. Arnobius: *Vos æris tinnitibus, & tibiarum ſonis; vos equorum curriculis, & theatralibus ludis perſuaſum habetis deos delectari & affici, iraſq́ue aliquando conceptas eorum ſatiſfactione molliri.* libro ſeptimo cōtra Gentes. Ludos inter alia cœleſtis iræ placamina inſtitutos, teſtantur Liuius lib. 7. Cenſorinus De die Natali, cap. 12. Valerius Maximus lib. 2. cap. 4. & alij. Faciebant quoque ludi permultùm ad populi fauorem obtinendum: cui reges, & ipſa reſpublica, nec non principes ipſi valdè ſtudebant: quo ciues hac voluptate demulſos in officio continerent; quòue faciliùs, quod ab ipſis extorquendum erat, impetrarent. teſtes mihi Vitruuius lib. 5. De architectura cap. 3. Valerius dicto cap. 4. & Conſtitutiones Principales Cod. Theod. de ſpectaculis; & l. 2. de expenſis ludorum, eodem Códice Theod. Plinius lib. 36. cap. 15. Veruntamen vt Romanæ rei ampliùs fortuna fauere cœpit, factum eſt rerum lautitia, vt animi quoque priuatorum laſciuire inciperent, neque fugerent, vel domeſtico ſumptu eiuſmodi ſpectacula ludoſque edere. Quòd verò athletas, venatores, aurigas, productos dicat Vegetius propter exiguam mercedem, id aliter apud Græcos conſtitutum fuiſſe intelliges: Vitruuius lib. nono De architectura: *Athletis, qui Olympia, Pythia, Iſthmia, Nemea viciſſent, Græcorum maiores ita magnos*

Spectacula varias ob cauſas Romæ exhibita.

Spectacula & ludos placamina deorum putabant.

Etiam ob populi voluptatem inſtituti.

Priuatorū quoque ſumptu ea ſpectacula edita.

Athletis magnū præmium apud Græcos propoſitum.

 gnos

gnos honores conſtituerunt, vti non modò in conuentu ſtantes cum palma & corona ferant laudes; ſed etiam cùm reuertantur in ſuas ciuitates, cum victoria triumphantes, quadrigis in mœnia & in patrias inuehantur, è req; publica perpetua vita cōſtitutis vectigalibus fruantur. Diſce, ſi lubet, à quo athletarum certamē Romæ primum datum ſit. Valerius Maximus lib. 2. cap. 4. *Gladiatorum,* inquit, *munus primum Romæ datum eſt, in foro boario, Ap. Claudio, M. Fuluio coſ. Dederunt M. & D. Bruti; funebri memoria patris cineres honorando. Athletarum certamen à M. Scauri tractum eſt munificentia.*

Gladiatores quis primus Romæ ediderit:

Quis Athletas.

Venatio Circenſis

Venator.] Hos venatores intellige, qui Romæ in Circo venabantur: introducti ab iis hominibus, qui, vt prodigi, epulis, viſcerationibus, & gladiatorum muneribus, venationumque apparatu, ſuas pecunias profundebant in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut omnino nullam relicturi erant: Cic. 2. Offic. Huiuſmodi venationes à principibus ſæpe editas, hiſtoriæ teſtantur. Dio in Iulio: *multa & varij generis ſpectacula edidit, theatro ad venationem extructo. id poſtea Amphitheatrum appellatum, quòd ſedes abſque ſcena haberet.* Eundem per dies quinque venationem in Circo Romano dediſſe, ex Suetonio diſcimus, Iulio cap. 39. Magnifica ſanè, & ſumptuoſa Domitiani ſpectacula celebrantur. à quo venationes, gladiatoreſque, etiam noctibus, ad lychnuchos datæ: teſte eodem Suetonio in Domitiano, cap. quarto. Sumptuoſiſſimam quoque venationē Flauius Vopiſcus deſcribit: *Genus* (inquit) *ſpectaculi eiuſmodi fuit* (in triumpho nimirum Probi Imperatoris) *arbores validæ per milites cum radicibus euulſæ, connexis latè longeq; trabibus affixæ ſunt. terra dein ſuperiecta, totusq; Circus ad ſiluæ ſpeciem conſitus, gratiam nobis viroris obtulit. immiſſi deinde per omnes aditus ſtruthiones mille, mille cerui, mille apri, mille damæ, Libycæ omnes feræ, & cetera herbatica animalia, quanta vel ali potuerunt, vel inueniri. immiſſi deinde populares. Rapuit quiſque quod volebat. Sequenti die adiecit in Amphitheatro, vna miſſione centum iubatos leones, &c.* Totam hanc rem explicaturum non dubito Iuſtum Lipſium noſtrum, cuius altera Saturnalia De venatoribus, ſpero fore propediem vt in lucem prodeant. Interim ſi ea ſpectacula, deſita, & ignota prorſus hoc æuo, te capiunt; adi Suetonium in Octauio, cap. 43. in Claudio, cap. 21. Caſſiodorum in Variis, lib. 3. & libro quinto.

Sæpè edita à principibus.

Etiam per aliquot dies continuos.

Etiam noctibus exhibita venationes.

Venatio ſumptuoſiſſima ab imperatore Probo edita.

Aurigatio Circenſis.

Auriga.] Etiam Aurigæ inter certatores Circenſes fuerunt:

runt: agitatores alij vocauerunt, l. vlt. C. de maleficis. quippe aurigationem in Circo editam, teſtis Suetonius in Iulio cap. 39. in Domitiano cap. 4. Liuius, Valerius, alij. Curruum verò certamen in Olympicos ludos inuectum nonagesima Olympiade, hiſtoriæ loquuntur. Id ſtudium paullatim apud Romanos ita excultum atq. auctum fuit, vt pauca, vel nulla ferè ſpectacula ederentur, vbi non honorifica agitatoribus præmia propoſita eſſent. Sed diſce nunc, huius ludi origo vbi primùm cœperit, & à quo Romam tranſlata. Caſſiodorus lib. 3. Variarum cap. quinquageſimo primo: *Primus hoc ſpectaculum apud Helidem Aſiæ ciuitatem Oenomaus fertur edidiſſe: quod poſteà Romulus in raptu Sabinarum, necdum fundatis ædificiis, ruraliter oſtentauit Italiæ.* Item Hieronymus in vitâ Hilarionis: *Circenſes equos nutriebat. Hoc ſiquidem in Romanis vrbibus iam inde ſeruatur à Romulo, vt, propter felicem Sabinarum raptum, ab ipſo quaſi conſiliorum deo quadrigæ ſepteno currant circuitu, & equos partis aduerſæ fregiſſe victoria ſit.* At equo vehi omnium primus docuiſſe fertur Bellerophon. teſtes do Horatium, & Plinium, lib. 7. cap. 56. Bigas autem primùm iunxiſſe dicitur Phrygum natio; quadrigas Erichthonius, teſte eodem Plinio, dicto cap. Tertulliano De ſpectaculis cap. 1, & Virgilio, 3. Georgic.

Certamen curruum quando in ludos Olympiacos inuectum: Quantũ auctum apud Romanos:

Quis primus inuenerit:
In raptu Sabinarum Romulus primum in Italia exhibuit.

Equo vehi quis primus inſtituerit.
Bigas Phryges primùm iunxerunt.
Quadrigas Erichthonius.

Primus Erichthonius currus, & quattuor auſus
Iungere equos, rapidiſq; rotis inſiſtere victor.

Aurigarum conatum, & in agitãdo certamen, Virgilij verſus ita proponunt, vt ſpectare, non legere, videamur:

Aurigatio expreſſa verſibus Virgilianis.

Nónne vides, cùm præcipiti certamine campum
Corripuère, ruuntq; effuſi carcere currus:
Cùm ſpes arrectæ iuuenum, exultantiaq; haurit
Corda pauor pulſans? illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora, volat vi feruidus axis:
Iamq; humiles, iamq; elati ſublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atque adſurgere in auras.
Nec mora, nec requies. at fuluæ nimbus arenæ
Tollitur, humeſcunt ſpumis, flatuq; ſequentum.
Tantus amor laudum, tanta victoria curæ.

Ceterùm dum ita certarent aurigæ, aderant partes ſeu factiones quatuor; *Praſini, Veneti, Roſei, Albi*, à coloribus agitatorũ nomen ferentes. qui ipſi colores ſuo quoq. myſterio non caruêre, vt obſeruo ex Caſſiodoro: *Praſinus*, inquit, *vi-*

Factiones in certamine Circenſi quatuor.

Ea coloribus diſtincta.

renti verno: Venetus nubila hyemi: roſeus æſtati flammea: albus pruinoſo Autumno dicatus eſt. lib. 3. Variarum cap. 51. vbi alia hac de re non vulgaria qui volet, reperiet. & apud Iſidorum libro Originum octauodecimo. Fuit itidem equeſtris pugna: cui ludo nomen à Troianis, & inuentore Aſcanio. eius deſcriptionem vide apud Virgilium quinto Æneid. & Dionem in Iulio. Quæ hactenus pluribus verbis à me dicta ſunt, ab iis ego abſtinere nec volui, nec debui. neque enim patiebatur meum officium, vt quæ auctor hic noſter vno verbo tantùm nominârat ſpectacula ludorum & certamina, ego itidem illa non explicata ſilentio præterirem.

Colorum interpretatio.

Ludus alius equeſtris, cui Troia nomen: A quo inuẽtus.

Propter exiguam mercedem, vel certè plebis fauorem.] Illo iure Romanos ſcio vſos, vt quicunq. ſacris certaminibus deſeruirent, ignominioſi non eſſent; l. quarta, ff. de his qui notantur infamia. Contrà, ſi qui quæſtus cauſſa in certamen deſcendebant, aut propter præmium in ſcenam prodibant, famoſi erant: l. 2. ff. dicto titulo. Aurigas, id quod dabatur præmij mendicitate conſecutos, demonſtrare eſt ex Caſſiodori libro 2. Variarum, cap. 9. vbi rex Theodericus, aliquot aurigis, vt à mendicitate triſtiſſima liberaret, ſolidos menſtruos adſignat, publicis rationibus imputandos. Dio ipſum Imperatorem Auitum currus quandoque agitaſſe ſcribit, veſtitu praſino: ſpectatores interfuiſſe Senatorij ordinis viros, & Leonem vrbis præfectum. atque ab his illum non aliter, atque plebeium hominem aureos petiiſſe; præfectos certaminum, ipſoſque milites coluiſſe.

Qui ignominioſi in ludis.

Auriga quale acceperint præmium.

Imperator Auitus etiam agitator fuit.

Quotidiana meditatione artes ſuas, aut ſeruare aut augere conſueſcunt.] Itidem, *ſeruari artem*, dixit alibi, libro primo, cap. 15. *quam artem & diſci opus eſt diligenter, & quotidiano vſu, exercitióque ſeruari*. exemplar M. refert hoc loco, *aut ſeruare, aut agere conſueuit.* propiùs ad rem S. dum legit, *artes ſuas aut certare, aut agere conſueuit*. idq́ue ita perſcriptum in membranis ſe reperiſſe Modius notauit. ceterùm H. N & quatuor Suſij ab edita lectione nihil omnino recedunt. Conieci quandoque ita locum conſtitui poſſe, *quotidiana meditatione artis ſuæ, aut certare, aut agere conſueuit*: vt hoc ad aurigas, alterum illud ad venatorem, & athletam referatur. Neque mihi diſpliceret, verba illa, *artes ſuas*, induci; etſi loco nondum moueam. Hariolatus ne ſim, criticorum iudicium

Tentatus Vegetij locus.

cium eſto. Sed ad rem. quotidiana illa meditatione athletæ, venatores, aurigę priuatim exerceri conſueuerant: iſtic probè, quòd ſuarum partium eſſet, edocti; ludis aut ſacris certaminibus, in publicum producebãtur, quò & populum delectarent, quoque victoriam adepti præmia potirentur. Eorum exemplo, iugi exercitatione militem erudiendum noſter arguit: eò magis, quòd illi plebem tantùm oblectare; hic rempublicam manibus ſuis tueri debeat. illi præter exiguum lucelli, vel auræ popularis, nihil pretij propoſitum habeant; hunc verò præda lautiſſima, caſtrenſia commoda, & ſummæ dignitates maneant militares. Eoque facit iſtud Auidij Caſſij, *qui dicebat miſerum eſſe, cùm exercerentur athletæ, venatores, gladiatores, non exerceri milites; quibus minor eſſet futurus labor, ſi eſſet conſuetus:* vt Vulcatius auctor eſt.

Athletæ, venatores, aurigæ priùs in gymnaſiis exerciti. Poſtea publicè producti.

Magis intereſſe reip. vt milites, quàm athletæ exerceantur.

Ordo militiæ, & imperatorum iudicium conſueuit euehere.] Optimus ipſe ſibi futurus interpres Vegetius. reſpexit enim ad illud quod anteà ſcripſerat: *Tribunus maior per epiſtolam ſacram, Imperatoris iudicio, deſtinatur: minor tribunus prouenit ex labore.* lib. eodem cap. 7.

Artifices ſcenici.] In membranis H. diſertim perſcriptum vidi, *Artifices tethnici*; & ad orã illius libri adſcriptum, *tethnici, id eſt poſitores*. quod ego tanquam parergon non potui facere, quin monerem. *Ponere, & reponere* Romano loquendi genere, de fabulis proponendis, ac denuò redhibendis dici ſolitum, non ignorant, qui humanioribus literis imbuti ſunt. Iuuenalis Satyra prima: *Pone Tigillinum.* —— Itidem Horatius in Arte:

Poſita & repoſita fabula apud Romanos.

> *Néue minor, neu ſit quinto productior actu*
> *Fabula, quæ poſci vult, & ſpectata reponi.*

Itidem intelligo quod de fabula apud Romanos à Liuio primùm datâ ſcripſit Cicero 1. Tuſcul. item quod de tollendâ fabulâ dicitur apud Plautum, Milite, ſc. *Niſi quidem.* Videtur enim iſtîc dici, fabulã poſuiſſe, qui narrabat, vt vidiſſet per impluuiũ oſculantem Philocomaſiũ cum altero.

Artifices ſcenici ab exercitio, pro laude vulgi, non recedunt.] Atqui ſcenici videntur præmia non minùs venati. Capitolinus indicat in M. Antonino: *Tẽperauit etiam ſcenicas donationes, iubens, vt quinos aureos ſcenici acciperent; ita tamen vt nullus editor decem egrederetur.* Scenicos prætereą operas ſuas locaſſe, & ideò infames iudicatos, teſtis mihi erit Papinianus

Scenici non laudem, ſed & præmia ſpectabant. Scenicas donationes M. Antoninus quatenus temperârit. Scenici infames erant.

nus l.10.ff.de adult. & Vlpianus l.2. ff. De his qui notantur infamia:& principalis conſtitutio in l.Imperialis, C.de nuptiis.& rubrica tota cod. Theodoſiano, de ſcenicis. Primam horum ſpectaculorum in rempublicam Romanam inuectionem iamdudum, vt arbitror, à me deſideras. eam habeto ex Liuio. is primùm initio libri ſeptimi, ita ſcribit: *Ludi quoque ſcenici, noua res bellicoſo populo (nam Circi modò ſpectaculum fuerat) inter alia cæleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur.* Iterum lib. 33. *Ludos ſcenicos per quatriduum eo anno primùm factos ab curulibus ædilibus memoriæ proditur.* id quod Liuius poſtremo loco refert, factum Q. Fabio Maximo, T. Sempronio Graccho iterum coſs.

Ludi ſcenici quando Romam primùm inuecti.

AD CAPVT XXV.

PRIMVM omnium inſtruitur iaculis, quæ nullæ loricæ, nulla poſſunt ſcuta ſufferre.] Varias agnouit antiquitas loricas. nam lineas, coriaceas, æneas, ac denique ferreas geſtaſſe comperi. Lorica linea Alexandrũ Magnum indui ſolitum, ſcribit in vita eius Plutarchus. Item & Græcorum heroës vſos, teſtis Homerus Iliad. β. Herodotus Polyhymnia. itidẽ de Hiſpanis memoriæ prodidit Liuius libro 31. Idem ille Samnites totam legionẽ linteatam habuiſſe ſcribit, libro nono extremo: & Feſtus in *legio.* Liuij hæc ſunt verba: *Forma erat ſcuti: ſummum latus, quà pectus atque humeri teguntur, faſtigio æquali; ad imum cuneatior, mobilitatis cauſa: ſpongia pectori tegumentum, & ſiniſtrum crus ocrea tectum. galeæ criſtatæ, quæ ſpeciem magnitudini corporum adderent, tunicæ auratis militibus verſicolores; argentatis linteæ candidæ.* Certum genus militum Imperator Caracalla inſtituit, quos Alexandrinos appellauit: hos thorace ex triplici lino indutos fuiſſe, videbis apud Dionem, in Caracallâ. Suetonius in Galba: *Loricam tamen,* inquit, *induit lineam.* Lineam loricam, pro ænea militibus Athenienſibus dedit Iphicrates. teſtem do Diodorũ lib. 13. & in eius vita Probum. Varro, *Lorica, ait, à loris, quòd de corio crudo pectoralia faciebant, poſteà ſuccuderunt Galli è ferro ſub id vocabulum, ex annulis, ferream tunicam.*

Loricæ antiquis variæ fuerunt. Linea lorica. Legio linteata Samnitum. Scuti pectoris deſcriptio. Alexandrini milites. Lorica linea. Lorica coriacea. Lorica ferrea.

Quibus muli ad trahendum.] Manuſcriptus H. & quatuor Suſij legunt, *multi.* quod vereor, ne mentiantur.

Nam hæ quanto maiores fuerint, tanto longiùs tela iaculantur.] Augẽt verbo vno C.S. M. & H. in quibus legitur,

197

gitur, *longius ac fortius*, vide, ne de ſuo hoc addiderint librarij.

Item decem onagri, hoc eſt ſinguli per ſingulas cohortes, in carpentis bobus duobus portantur armatis.] Alter Suſianorum referebat, *bobus trahentibus portantur armatis*. Vox *duobus* nulla eſt in codice M. S. H. N. neque illi aliud quid eius loco ſubſtituunt. hoc ampliùs, pro *armatis*, omnes illi referunt, *armati*. quod non ad boues, ſed ad ipſum Onagri machinamentum referendum eſt. Rectè igitur emendamus, *bobus portantur armati*. Vegetius hoc eodem capite de carrobaliſtis loquens: *Singula*, inquit, *contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc eſt vndecim homines deputantur*. Itidem in Notitiâ Imperij verba de baliſta ſonant: *Quæ quanto minùs ad armandum ſe virorum miniſterium quærit; tanto eſt ingenij virtute præſtantior*. Iumenta hæc, quæ machinis bellicis, ceteriſque rebus trahendis in exercitu neceſſaria erant; ſiue muli, ſiue equi, ſiue boues erant, prouinciales præſtare tenebantur. Ceterùm præſtitis animalibus, prouinciales neque pabulis, neque pecunia danda grauari poterant: l. comperimus, C. de curſu publico, lib. 12. Porrò vt hîc, in expeditione bellica, machinis, armis, ceteriſque huc illuc transferendis boues, mulos vſui fuiſſe videmus: ſimiliter & in curſu publico, bobus, mulis, aſinis quoque antiquitus vſos, teſtatur Imperatorum conſtitutio, l. prima, Cod. Theodoſiano, dicto titulo. Id autem à Iuliano ſublatum, ſcribit Socrates lib. 3. cap. 1. Imò totum illum publicum curſum (cùm priuatorum onus antè fuiſſet) in ſe recepit Imperator Seuerus, teſte Spartiano. Idem ille D. Hadrianum curſum fiſcalem inſtituiſſe, alibi ſcriptum reliquit.

Emendatus Vegetius.

Verbi Armandi noua ſignificatio.

Iumenta bellico vſui neceſſaria prouinciales ſuppeditaſſe: Iumenta autem quæ præſtabant, alere non tenebantur.

Boues, muli, aſini quoque in curſu publico.

Curſum publicum ex priuato fiſcalem fecit D. Hadrianus.

Quatenus contextis eiſdem (ſicut dicunt) monoxylis] Eum locum explicabo lib. 3. cap. 7.

Item ad foſſarum opera facienda.] Membranæ H. *faciendum* ſcribunt. Id, tanquam inſolens, offendit aures eorum, qui hîc repoſuerunt, *facienda*; exiſtimantes benè mereri ſe de Vegetio, cùm meriti ſint admodũ malè. Gerundia enim veteres magis amaſſe videtur quàm ea, quæ Gerundiua Grammatici vocãt. Inde illi longè alio exẽplo dixerunt; *Pullos ſubducendum, & conſuefaciendum*, Varro. ſic Lucretius,

Æternas quoniam pœnas in morte timendum.

Sed admonuerunt hæc Gellius: item in Spicilegiis ſuis noſter Palmerius, & alij.

Vegetius leuiter emendatus.

Gerundiorum vſus apud veteres.

 Biden-

Bidentes,ligones,palos,raſtra,alueos.] Hîc ipſa ſeges mendorum eſt. nam quid pali inter ferramenta quibus foſſæ ducuntur? Libri plerique, etiam olim editi, ſinceram lectionem ſuggerebant. ea eſt, vt ſcribamus, *palas*: quod amplector. Pala inſtrumentum eſt ruſticum terræ eruendæ factum: Plautus Pœnulo, ſc. *Ain tu:*

Vegetius iterum correctus.

Pala inſtrumentum ruſticum.

> *Palas vendundas ſibi ait, & mergas datas,*
> *Vt hortum fodiat, atque vt frumentum metat.*

Raſtra.] Mirum eſt in tanta librorum copia, præſertim cùm pluribus locis hoc nomẽ apud Vegetium reperiatur, nullum eſſe, qui aliam ſcripturam præ ſe ferat. neque minùs miror in hunc vſque diem veram lectionem non erutam, hoc eſt, *rutra*, pro *raſtra*. in vnis H. membranis eam reperi: & ibi neſcio quis nugo, adhibitis punctis, & S litterâ ſuprà adſcriptâ, locum ſuo more corrigere, id eſt deprauare conatus erat. Verumtamen eam vocem mihi, ſeu potiùs Flauio noſtro, ſic eripi non ſum paſſus. Primùm *raſtros* Latinos ſcriptores, non *raſtra* ſcripſiſſe, pueris cognitum eſt. Inde ipſi raſtri, cui quæſo rei in caſtris? an'ne vt iis *glebas quis frangat inertes*? vel iuxta Ennij verſum, aliquis *raſtros dentiſabros capſit cauſa poliendi agri*? Dictum rutrum, quòd illo terra vel arena eruitur, à ruendo: vt ab arando, aratrum. Plinius: *Experimentum marmorati eſt in ſubigendo, donec rutro non cohæreat*. Cato quoque De re ruſtica, dum vineatoris inſtrumenta recenſet, vult eum habere *palas ſex, rutra quatuor, raſtros quadridentes duos*. Pompeius Feſtus: *Rutrum tenentis iuuenis eſt effigies in Capitolio ephebi, more Græcorum, harenam ruentis, exercitationis gratiâ. quod ſignum Pompeius Bithynicus ex Bithyniâ, ſupellectilis Regiæ, Romam deportauit.*

Iterum emendatus Vegetius.

Rutrum reſtitutum Vegetio.

Rutrum vnde dictum.

GODESCALCI STEWECHII

COMMENTARIVS AD LIBRVM TERTIVM FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI.

In Prologum.

LACEDÆMONIIS præcipua fuit cura bellorum.] Auctor Plutarchus in Lycugo, Spartanam iuuentutem, ab anno ſeptimo ætatis, in greges fuiſſe diſtributam: ſingulis verò quaſi contuberniis vnum præfectum, qui cæteris prudentia & virtute præſtaret. hunc intuebantur, huic imperanti obediebant, hunc plectẽtem libenter perferebant. Itaque diſciplina erat, quædam obediendi exercitatio. Seniores, ludentes pueros ſæpè obſeruabant; contentiones, non rarò dimicationes ſuggerebant, quò animaduerterent cuiuſque ingenium atque pugnandi audaciam. Literas eos tantùm pro neceſſitate docebant: reliqua omnis diſciplina ad rectè obtemperandum, labores tolerandos, ad victoriam in quouis certamine obtinẽdam pertinebat. Quare procedente etiã ætate ad exercitia grauiora, maiorem tolerantiam aſſuefaciebant: vt apud eundem Plutarchum videre eſt, dicto loco. Certè muſices, & artis militaris ſcientiam, veterum Poëtarũ, Terpandri, Pindari, aliorumq́ue calculo Lacedæmoniis tributam, ex eodẽ Plutarcho diſcimus. Præterea Platone auctore, M. Tullius adſerit

Lacedæmoniorũ pueri ab anno ſeptimo ad diſciplinã præparabantur militarem:

Litteras tantum ad neceſſitatem docebantur:

Creſcente ætate ad maiora & grauiora exercitia deducti.

Muſices & ſcientia militaris peritiſſimi Lacedæmonij.

ſerit

ſerit omnem morem Lacedæmoniorum inflammatum fuiſſe cupiditate vincēdi; lib. 1. Offic. Idem quoq. teſtis eſt, eundem populum corpora non iuuenum; ſed etiam fœminarum & virginum, labore diligenter firmaſſe, 2. Tuſc. De prædictis adoleſcentium cōmiſſionibus, eiuſdē Cicer. teſtimoniū adſcribamus, ex 5. Tuſ. *Adoleſcentiū, inquit, greges Lacedæmone vidimus. ipſi incredibili cōtentione certātes pugnis, calcibus, vnguibus, morſu denique; vt exanimarētur prius, quàm ſe victos faterētur.*

Etiam virgines & fœminæ corpora labore firmabantur.

Xantippi declaratur exemplo.] Appianus lib. De bellis Punicis principio de Afris loquens, *Illi*, inquit, *à Lacedæmoniis ducem petierunt, rati per bonorum Imperatorum inopiam afflictas res ſuas: à quibus impetrārunt Xanthippum.* Attamen auctor De viris illuſtribus in M. Atilio Regulo, Xanthippum hunc Lacedæmonium quidem, ſed mercenarium militem facit. cui in eo nondum aſſentior. reclamant enim, Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. num. 14. Polybius lib. 1. Florus lib. 2. cap. 2. Epitome Liuij lib. 18. niſi militem mercenarium interpretemur, non gregarium militem; ſed ducem exercitus mercede ſollicitatum, operamque ſtipendij gratiā præſtantem: quod de hoc Xanthippo prodidit Frontinus lib. 2. Strategemat. cap. 2. Oroſius lib. 4. c. 9. Xanthippum hunc regem Lacedæmoniorū cum auxiliis accitū ſcribit.

Xanthippus Lacedæmonius dux Carthaginienſibus datus.

Auctor de viris illuſtribus forſcan mendoſus.

Non virtute, ſed arte ſolus ferret auxilium.] Ars illa, qua Xanthippus res Carthaginienſium propè collapſas reſtituit, fuit in acie inſtruenda, collocatis in prima acie leuis armaturæ militibus, in ſubſidio autem robore exercitus poſito, dato auxiliaribus præcepto, vt emiſſis telis hoſti cederent, & cùm ſe intra ordines ſuorum recepiſſent, confeſtim in latera diſcurrerēt, & à cornibus rurſus erumperent. videndus Frontinus lib. 2. Strategem. cap. 3. num 10.

Xanthippus res Carthaginienſium reſtituit iam penè collapſas:

Vnâ aciei inſtructione id effecit.

Qui deſiderat pacem, præparet bellum.] Plato in eo opere, quod De legibus edidit, Cretenſium legumlatorem ita leges condidiſſe affirmat, tanquam homines ſemper parati eſſent ad bellum, atque in procinctu dimicandi conſiſterent; omnibus namque vrbibus bellum geri; quod non aliquo præcone, aut fæciali, ſed ab ipſa rerum natura indiceretur. Atqui à belluis bellum dici, quia belluarū ſit perniciosa diſſenſio, Feſto concedimus. cui accedit & Ciceronis ſententia, dum ait: *Temerè in acie verſari, & manu cum hoſte confligere, immane quoddam, & belluarum ſimile eſt*: libro primo Officio-

Cretenſium legiſlatores de bello ſemper ſolliciti.

Bellum à quo dictum.

Bellum temerè non eſt ſuſcipiendum.

Officiorum Sed audiamus quod ibidem Cicero ſubdit: *Cùm tempus eſt, neceſſitaſq; poſtulat, decertandum manu eſt, & mors ſeruituti turpitudiniq; anteponenda.* Ergo quod temerè fieri prohibetur, id neceſſitate poſtulante videmus concedi. ſed commodè principes ſe ſuaque tueri non valebunt, hoſtibus incumbentibus, niſi antè omni armorum genere, exercitioque armaturæ ſuos imbuerint. Neque ea Vegetij mens aut Platonis eſt, quòd ad bella temerè ſuſcipienda incitare nos velint; ſed pro rerum viciſſitudine in pace altiſſima de bello cogitare, iubent. Neque enim belluarum inſtar ad id quod adeſt, quodq́ue præſens eſt, hominem accommodare ſe conuenit: homo enim rationis particeps, per quam conſequentia cernit, principia & cauſas rerum videt, earumq. prægreſſus & quaſi anteceſſiones non ignorat; ſimilitudines comparare debet, iiſque præſentibus adiungere atque annectere futuras: ſicque totius vitæ curſum præ oculis ponere; ad eamque degendam res neceſſarias præparare: auctore Cicerone eodē libro Officiorum. Cuius etiam conſilium de bello ſuſcipiendo omnium animis inſitum velim: *Bellum,* inquit, *ita ſuſcipiatur, vt nihil aliud, niſi pax quæſita videatur:* ibidem.

Idem permiſſum, neceſſitate ita poſtulante.

In pace de bello cogitandum.

Ciceronis de bello ſuſcipiendo conſilium.

AD CAPVT I.

AQVA denique ipſa.] Iuſtinus libro 2. Hiſtoriarum: *Xerxes ſeptuaginta millia de regno armauerat, & trecenta millia de auxiliis; vt non immeritò proditum ſit, flumina ab exercitu eius ſiccata, Græciámque omnem vix capere eius exercitum potuiſſe.* Iuuenalis Satyra x.

———— credimus altos
Defeciſſe amnes, epotaq; flumina Medo
Prandente, & madidis cantat quæ Soſtratus alis.

Alij auctores ſunt, qui Xerxi quingentas myriades, id eſt quinquagies centena hominum millia fuiſſe ſcribant: alij aliter ſentiunt. ſed de ingenti huius exercitu, adeundi Herodotus lib. 7. Diodorus Siculus lib. 3. & lib. 11. Plinius lib. 33. cap. 10. & lib. 4. cap. 11. Iſocrates in Panethera, & in Panegyr. Plutar. περὶ παραλλήλων: & alij. Cteſias vetus ſcriptor tradit, in Nini regis exercitu, pedites militaſſe ad decies ſepties centena millia, equitum millia ducenta: currus ibidem fuiſſe falcatos paulò minùs decē milibus, & ſexcentis.

Xerxis exercitus flumina epotans.

Exercitus quantus Xerxi fuerit.

Nini copiæ quantæ fuerint.

In ex-

Darij quanti exercitus.

In expeditione Darij aduerſus Scythas octingenta millia militum commemorat Diodorus Siculus lib.3. Vbi idem auctor eſt, Romanos paulo ante tempora Hannibalis cenſu in Italia, tum ciuium, tum ſociorum qui bello apti eſſent, habito, decies centena ferè hominum millia deſcripſiſſe. Sed non tam magnos exercitus Romanos educere conſueſſe, vt alios Barbaros, ex auctore hoc noſtro, & hiſtoriis paſſim intelligimus. & (vt verbis Salluſtij vtar) memorare poſſem, quibus in locis maximas hoſtium copias populus Romanus parua manu fuderit, quas vrbes natura munitas pugnando ceperit; nî ea res longiùs nos ab incepto traheret.

Romani nõ magnos ducebant exercitus.

Quàm eruditos armis exercitus habere voluerunt.] Qui eruditos exercitus habet, facile intelligere eſt, qua re eruditos habeat. itaque congratulor ſoli exemplari M. in quo τὸ *armis*, nullum eſt: Vegetius lib.1.cap.13. *Nihil enim neque firmius, neque felicius, neque laudabilius eſt Rep. in qua abundant milites eruditi.*

Vegetius gloſſemate liberatus.

Prætores, velut minores duces.] Propriè hîc nomen illud Prætoris ſumtum. neque accipiendum vt Varro lib.4. De lingua Latina interpretatur, quòd à præeundo exercitui dicatur; ſed de peculiari magiſtratu. Liuius lib.42. *Præter conſulares exercitus Prætores quoque iuſſi ſcribere milites erant.* Idem quoq. teſtis eſt Prætores exercitus duxiſſe lib. XXXI. extremo & alij hiſtoriographi locis infinitis. conſulendus & Feſtus in *Prætor.* Hos & peculiares ſecum legatos habuiſſe militares, docui lib.2.cap.9. Addo nunc etiam, ipſos Imperatorios legatos, & præfectos prætorio exercitus quoque duxiſſe. probat in M. Antonino Capitolinus.

Prætores etiam exercitus duxerunt:

Legati exercitus quoq. duxerunt: Etiam præfecti prætorio.

Conſularis poteſtas cum viginti millibus.] Mittebantur ferè ex vrbe cum exercitu proconſules, legati, aut prætores: rariùs vterque conſul egrediebatur. docet Cæſar lib. 1. De bello ciuili: *Conſules, quod ante id tempus acciderat nunquam, ex vrbe proficiſcuntur, lictoreſq́; habent ex vrbe & Capitolio: priuatim, contra omnia vetuſtatis exempla, tota Italia dilectus habetur.* Solent enim ipſi coſs. cùm bellum gerendum eſſet, inter ſe ſortiri. conſtat ex Dionis Pompeio. vbi videmus Hortenſio belli cum Cretenſibus gerendi ſortem obueniſſe; ipſum verò foro delectatum, Metello collegæ ſuo vltrò exercitum ceſſiſſe. Subinde eo loco res Romana erat, vt alter cõſulum

Conſules vterq. raro ad bellum vrbe egreſſi.

Inter ſe ſortiebantur vter egrederetur.

vrbi

vrbi præſidio relinquendus eſſet, in quo Senatus ſumma authoritas erat. Nam bello Catilinario ex Senatuſconſulto Ciceronem vrbi præſidio eſſe, Antonium verò Catilinam cum exercitu perſequi iuſſum, Salluſtius auctor eſt. adſtipulatur & Liuius, lib. 3. *Fabio, vt Antium legiones duceret datum, Cornelius vt Romæ præſidio eſſet, ne qua pars hoſtium, (qui Æquis mos erat) ad populandum veniret.* Et hoc locum quidem obtinuit, ſi vno tantùm in finibus imperij opus erat exercitu. cæterùm ſi pluribus hoſtibus obuiam eundum erat, prouincias inter ſe partiri conſules ſolent. itidem Liuius lib. 3. *Alter*, inquit, *conſul poſtquam mœnibus Romanis iam pulſo hoſte periculum eſſe deſierat, & ipſe ab Roma profectus. Ita bifariam coſſ. ingreſſi hoſtium fines, ingenti certamine hinc Volſcos, hinc Æquos populantur.* Itidem Marcello & Leuino conſs. prouincias ſortientibus, Sicilia & claſſis Marcello, Italia cum bello aduerſus Hannibalem Leuino euenit. & cùm cauſſa Siculorum legatorum, qui iſtic aderant, & lachrymâbantur (quòd à Marcello alienatos haberent animos) cõſules prouincias mutaturi eſſent, reſpondit Senatus iniquum eſſe extra ſortem collegæ optionem dari prouinciæ; teſte Liuio lib. 35. Prolatis autem imperij Romani terminis, vt plures fuêre hoſtes, proinde & pluribus exercitibus opus fuit. Bello Punico ſecũdo duodeuiginti legionibus bellum geri placuit, binas tamẽ conſs. ſibi tantùm ſumpsêre ſinguli, reliquæ in prouinciis ſub prætoribus, proprætoribus, proconſulibus & præſidibus militârunt. cuius rei teſtẽ do Liuium lib. 33, Vegetium lib. 2. cap. 4; iterum Liuium lib. dicto extremo. Anno ab Vrbe condita quingenteſimo quadrageſimoprimo, viginti trium legionum ſumma fuit: conſulibus tamẽ binæ tantùm decretæ; tradit Liuius initio libro 34. Triginta quandoque legiones Romanis militaſſe, probant diuerſa earundem ſigna, vulgata ab Huberto Goltzio in Iulio Cæſare. Imò quadraginta quatuor legiones ſub imperio Octauiani A. fuerunt ſubiugato Lepido: teſtis Paulus Diaconus libro 7. Hiſtoriarum.

Interdum authoritate ſenatus alter vrbi præſidio relinquebatur.

Si pluribus hoſtibus reſiſtẽdum erat, prouincias inter ſe ſortiebantur.

Aucto imperio plures fere hoſtes fuerunt; ideoq́; pluribus opus fuit exercitibus.

Ipſi cõſules duas tantùm legiones ſinguli duxerũt.

Romani legiones habent XXIII.

Legiones XLIV.

Cum eiuſmodi præcepto, prouideant.] Quod edendum hic curaui, *Prouideant ne quid Reſp. detrimenti capiat coſſ. alter, vel alter, amboue*; fateor abire à quibuſdam libris: tamen ad amuſſim conuenit cum exemplari collegii trium coronarum, mſs. N. & altero Suſiano. In membranis H erat,

Emendatus Vegetius.

proconſules

proconſules alter, ambóve. illud puto non prætereundum, in omnibus libris quos videre potui, hæc verba *Conſules alter,* &c. ipſi formulæ non inſeri, vt in nupera editione, ſed poſtponi. Quod verò Vegetius vult eo præcepto dimiſſos cum exercitu ſemper conſules; id vltima tantùm neceſſitate obſeruatum aliis auctoribus docemur. Cæſar lib. I. De bello ciuili: *Dent operam Conſules, Prætores, Tribuni plebis, quiq́; proconſules ſunt ad vrbem, ne quid reſp. detrimenti capiat.* ibidem paulo pòſt: *Quotieſcunque decretum ſit, darent magiſtratus operam, ne quid reſp. detrimenti caperet. Qua voce, & quo Senatuſconſulto, populus Romanus ad arma ſit vocatus, factum in pernicioſis legibus, in vi tribunitia, in ſeceſſione populi.* Teſtantur idem Cicero Philippicâ quintâ, & pro Milone; & ibidem Aſconius Pædianus: Salluſtius in Catilin. & alij paſſim. Etiam alteri Conſulum hoc præceptum datum, Liuio ſcriptore manifeſtum fiet. is lib. 2. ab V. C. *Tantúmque,* inquit, *terrorem incuſſère patribus, vt (quæ forma ſenatuſconſulti vltima ſemper neceſſitatis habita eſt) Poſthumio alteri conſulum negotium daretur, Videret ne quid detrimenti Reſpub. caperet.*

Formulæ Senatuſconſulti in neceſſitate reip.

Formula Senatuſcõſulti illius. Vni quoque conſuli reſp. comiſſa.

Non tam grandes exercitus habere, quàm armis inſtructos.] Membranæ Suſij malebant, *quàm infinitos inſtructos:* liber H. *quàm inſtructos.* amplexus ſum, quod in M. N. & S. reperi, *Non tam grandes exercitus habere, quàm plures. Illa tamen, &c.* Cùm enim diuerſis regionibus populo Romano pugnandum fuerit, conſequens eſt, pluribus exercitibus opus fuiſſe, eoſdemq́ue nulli vſui fuiſſe, niſi inſtructos, ſiue paucis, ſiue pluribus vti vellent.

Mutata in Vegetio lectio.

Ne vnquam amplior multitudo ſociorum.] Præcepit Flauius, id imprimis cauendum omnibus qui exercitus ducturi ſunt, ne plures extraneos quàm ſuos in numeros militares recipiant. Eiuſdem cum illo ſententiæ video Liuium, dum inquit: *Id primùm cauendum puto Romanis Imperatoribus, vt ne plus alieni quàm ſui roboris in caſtris habeant.* atque adeò Tacitum; cuius ſententia talis: *Nihil rerum mortalium tam inſtabile ac fluxum eſt, quàm fama potentiæ non ſuâ vi nixa.*

Cauendum ne plures in exercitu ſint auxiliares, quam legionarij:

Aliud nihilominùs Romæ obſeruatum, ſcio, bello Volſcorum, rebus Romanis domeſtica ſeditione in anguſtum coactis. docebo ex Liuij lib. 3. *Hernici & Latini iuſſi milites dare ex fœdere: duaq́; partes ſociorum in exercitu, tertia ciuium fuit.* Aliud itidem vſurpatum bello Carthaginienſi. nam Sempronio

Aliud Romæ neceſſitas facere coegit bello Volſcorum:

Item bello Carthaginienſi.

pronio conſuli duæ legiones datæ: ea quaterna millia peditum erant, equites trecenti; ſociorum ſexdecim millia peditum, equites mille octingenti. Cornelio verò ipſius collegæ duæ Rom. legiones datæ, cum ſuo iuſto equitatu & quatuordecim millia ſociorum peditum, cum equitibus mille ducentis; vt probat Liuius lib. 30. Non abſimile apud eundem exemplum lib. 32. de L. Poſthumio conſule deſignato. Verùm tamen non ſatis exacta huic rei cura adhibita, magnum poſteà malum dedit Romanis. cùm enim in Hiſpania Cn. Scipio maiora Celtiberorum auxilia duceret, quàm legiones Romanas; auxiliis ab hoſte pecuniâ corruptis, prœlioq. excedentibus, res Romana in ea prouincia labaſcere cœpit: hoſteſque mox oppreſsêre —— *geminos duo fulmina belli Sciapidas.* Conſulendus Liuius lib. 34. qui eodem loco ſubdit: *Id poſteà cauendum ſemper Romanis ducibus eſſe, exemplaq; hæc verè pro documentis habenda, ne ita externis crederent auxiliis, vt non plus ſui roboris, ſuarumq; virium in caſtris haberent.* Immò præter periculum, quod ab extraneis in acie timendum eſt, aliæ quàm plurimæ cauſæ recitari poſſunt, quare domeſtico potiùs, quàm extraneo milite vtendum ſit. domeſticus enim, ſeu legionarius, cùm in oppugnandis aduerſariorum militibus, tum ſuis defendendis fortiorem ſe præbet, quàm extraneus. hic enim arma non alia, quàm ſtipendij cauſa ſumit. legionarius non tam præceps in ſeditione, non tam facilè deſerit, quòd bonorum amiſſionem metuat; vxori, liberis, parentibus domi relictis timeat: idem ſtipendio minore militat; in frumentatione, vrbium expugnatione, inuaſione, ac deprædatione, propter amorem patriæ modeſtiorem ſe præbet: mitto, quòd, exercitu dimiſſo, lubètiùs ad ſuos legionarius, quàm auxiliarius remeet: pecunia, quæ in legionariũ erogetur, in prouinciis maneat. ſed & opera, (quod caput eſt) quæ auxiliario imbuendo, exercitando impenditur, peſſimè collocatur. Nam præterquàm quòd noſtros negligimus, opprimimus; extraneos extollimus ac ſtrenuiores reddimus; tum perluſtratis itineribus noſtris, natura locorũ, vrbium ſitu perſpectis, ac quaſi propoſitis noſtrorum diuitiis, plurimos nobis hoſtes paramus, atq. ad inuaſionẽ noſtrarũ poſſeſſionũ, quaſi inuitare videmur extraneos. De periculo, quod metuendum à maioribus auxiliariorũ copiis, vide exempla in Republica doctiſſimi

Maiora in caſtris auxilia Romani habuerũt, ſed ſuo magno malo.

Eo exemplo Romani docti.

Domeſtico potiùs, quàm mercenario milite vtendum: Idq; varias ob cauſas.

doctiſſimi viri Ioannis Bodini, libro 5. capite quinto.

Vegetius correctus.

Romanis etiam a Barbaris ſuppeditata auxilia

Amplior multitudo ſociorum auxiliarium eſſet in caſtris.] In veteri editione Colonienſi eſt, *ſociorum auxiliariúmve*. in M. *ſocialium auxiliorũ*. in S. & membranis N. *ſocialium auxiliariúmve*. placuit mihi hæc particula diſiunctiua eapropter, quòd alia quoque Romanis auxilia, quàm à ſociis fuiſſe innuat. Alia inquam. nam à Barbaris etiam non à Latinis tantùm hæc auxilia. Ne mihi crede, ſed ipſi Cornelio Tacito: *Decreta triumphi inſignia Poppæo Sabino contuſis Thracum gentibus, qui montium editis inculti, atque eò ferociùs agitabant. Cauſſa motus ſuper hominum ingenium; quòd pati dilectus, & validiſſimum quemque militiæ noſtræ dare aſpernabantur: ne regibus quidem parêre, niſi ex libidine ſoliti: aut ſi mitterent auxilia, ſuos ductores præficere:* lib. 4. Annal. Queruntur eâdem de re apud Tacitum Britanni, in Vita Agricolæ: *Abſtrahi liberos, iniungi dilectus, tanquam mori tantùm pro patria neſcientibus. Quantum enim tranſiſſe militum, ſi Britanni numerentur.* Calumniatur in eadem Vita &c. Galgacus Romanum exercitum ex diuerſiſſimis gentibus contrahi. Atqui Imperatorem Probum cùm tyrones numeris Romanorum ac limitaneis inſereret, dixiſſe ferunt, *ſentiendum, non videndum, cùm auxiliis Barbaris iuuamur.* Hoc ampliùs; etiam voluntarios milites Barbaros in caſtris Romanis fuiſſe obſeruaui: Ammianus lib. xx. Hiſtoriarum: *Verendum eſſe affirmans, ne voluntarij Barbari militares, ſæpè ſub huiuſmodi legibus adſueti tranſire ad noſtra, hoc cognito, deinceps arcerentur.* idem libro eodem, *Auxilia ſuper his Scytharum poſcebat, mercede, vel gratiâ.*

De Barbarorum auxiliis Imperatoris Probi ſententia.

Barbari etiam voluntarij in caſtris Rom.

Tentatus Vegetij locus.

Quàm ciuium Romanorum.] Particula, *quàm*, nulla eſt in ſolo exemplari M. vbi legebatur, *Illa tamen ratio eſt ſeruata, ne vnquam amplior multitudo ſociorum auxiliariúmve eſſet in caſtris, ciuium Romanorum.* Et ſic per Genitiuum dicetur, *amplior ciuium Romanorum.* Phraſim hanc non inſolentem probabo; etſi paucis peſpectam: in l. neque furti, C. ex quibus cauſis infamia irrogetur, legitur vulgò: *Qui cùm plus debito, nomine debitorum exegiſſet.* inuenerat vir doctiſſimus Ruffardus in membranis, *qui cum debiti nomine, plus tributorum exegiſſet:* hinc ille faciendum cenſuit, *qui cum plus debito, nomine tributorum exegiſſet.* ſed fruſtrà id cenſuit. emendo ex membranis meis, *qui cum plus debiti, nomine tributorum exegiſſet.* quo modo ſæpè legum conditores locutos obſeruaui. ſic Scæuola l. tutores,

Diſſenſio à Lud. Ruffardo.

Emendata l. neque furti, C. ex quibus cauſis infa. irrogetur.

tutores.61.ff. De condictione indebiti, *quod amplius ſui debiti ſolutum eſt.* ſic Terentius, l. ſed ſi.62. ff. de conditionibus & demonſtr. *Quidam non ſolùm capienti amplius legi conceſſæ portionis.* Quo loco, qui phraſim non ſunt adſecuti, conati ſunt emendare, *amplius lege conceſſâ portione.* id contra Pandectas Florentinas. Itidem Papinianus l. in ratione, 11. §. quod vulgo, ff. ad legem Falcidiam, *longe plus habeat quartæ, paternæ hæreditatis.* Vide, ſi lubet, & Nonium Marcellum, de genitiuo caſu pro ablatiuo.

AD CAPVT II.

IVXTA morboſas paludes.] Probabat doctiſſimus Ioannes Metellus Iuriſconſultus amicus meus, *borboſas*, pro, *morboſas*, legēdum. quod & editio Pariſienſis hîc expreſſum habet. & quòd à voce Celtica *bourbeux*, tracta ſit hæc phraſis, quæ ipſis ſonat lutoſum: ſimiliter & lutum, illi nuncupant *bourbe.* Ad rem vt veniamus; iuxta paludes caſtra metanda non eſſe, Vegetius præcipit. Quanta verò in exploranda locorum ſanitate ſagacitas veterum fuerit, quæ ratio, antequàm caſtra ponerentur aut vrbes, vno Vitruuij loco facilè demonſtrabo. is libro primo De architectura, cap. 4. *Maiores,* inquit, *è pecoribus immolatis, quæ paſcebantur in iis locis, quibus aut oppida aut caſtra ſtatiua conſtituebantur, inſpiciebant iecinora: & ſi erant liuida & vitioſa prima, alia immolabant, dubitantes vtrum morbo, an pabuli vitio læſa eſſent. Cùm pluribus experti erant & probauerant, integram & ſolidam naturam iecinorum ex aqua & pabulo; ibi conſtituebant munitiones: ſi autem vitioſa inueniebant, indicio transferebant. Item in humanis corporibus peſtilentem futuram naſcentem in iis locis aquæ cibiq; copiam; & ita tranſmigrabant, & mutabant regiones, quærentes omnibus rebus ſalubritatem.* hactenus ille. Videndus eâdem de re Galenus lib. 1. De ſanitate tuenda, & Ariſtoteles lib. 3. De partibus animaliũ. Veterum autem inſtitutũ illud à Demetrio originẽ habere dicitur.

Mutata in Vegetio ſcriptura.

Caſtra iuxta paludes non ponenda.

Loci ſalubritatem quomodo Romani explorarint antequam vrbes aut caſtra ponerent.

Paludes.] Auctor eſt loco iam dicto idem Vitruuius, vicinitatem paluſtrem hominibus euitandam: *Cùm enim aura* (inquit) *matutinæ in ſole oriente ad oppidum peruenient, & iis ortæ nebulæ adiungentur, ſpirituſq; beſtiarum paluſtrium venenatos cum nebula mixtos, in habitatorum corpora flatus ſpargent; efficient locum peſtilentem.* Neque hominibus tantùm: nam & vites, & ſata à paludibus abeſſe Conſtantinus voluit; & ob nebulas, & ob

Cur paludes vitandæ in munitionibus.

Etiam vites, & ſata abeſſe debẽt à paludibus.

 frigidas

Caſtrorum locus quomodo a ſerpentibus purgatus.

frigidas auras, lib. 5. De Agricultura cap. 5. Quòd ſi eo loci, vbi caſtra metanda erant, ſerpentium aliorúmve reptilium infeſtatio metueretur, remedium præſtò erat: de quo apud Maronem:

Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.

Eâdem de re Lucanus:

Vltima caſtrorum meditatus circuit ignis,
Hic ebulum ſtridet, peregrinaq; galbana ſudant,
Et larix non læta comis, eõaq; coſtus,
Et panacea potens, & Theſſala centaurea.
Peucedanum ſudat flammis, Erycinaq; taxus,
Et larices, fumoq; grauem ſerpentibus vrunt
Abrotanum, & longè naſcentis cornua cerui.

Correctus Vegetius.

In æſtate luce cœpto itinere.] Duo mſs. probant legendum, *In æſtu ante lucem.* quæ lectio ideò proba videtur, quòd per æſtum, æſtatem facilè intelligamus: cæterùm æſtate non ſemper tantus calor ſit, vt exercitui iter facienti incommodare poſſit. Deinde oppoſuiſſe videtur *æſtum*, & quod paulo pòſt ſequitur, *ſanam hyemem.*

Militem bene veſtire oportet.

Aut minor illis veſtium ſuppetat copia.] Milites vult veſtium non eſſe indigentes; ea cauſa, quòd ſanitati, neque expeditioni idonei ſint, qui algere compelluntur. Atqui aliud malum vide, ſi calceis, veſtibus, annona miles careat; regi non poteſt: & (quod dicitur) neceſſitas legem non habet. Verba Imperatoris Alexandri Seueri, quòd impensè placerent, adhibẽda putaui, ex Lampridio: *Miles non timet niſi veſtitus, armatus, calceatus, & ſatur, & habẽs aliquid in zonula: idcircò, quòd mẽdicitas militaris ad omnẽ deſperationẽ armatũ vocet.* Poſſim ex ætatis noſtræ hiſtoria exempla proferre inſignium calamitatũ, quas militũ hæc mendicitas dedit. ſed ea hiſtoriographis noſtris relinquo, quòd animus ab iis abhorreat.

Neceſſitas legem non habet.

Curandum, vt miles ſemper habeat aliquid in zonula.

Mendicitas militaris quæ damna det.

Nec perniciofis, vel paludoſis aquis vtatur exercitus.] Libri mſs. tres præferebant *paluſtribus.* Ad rem quod attinet, certum eſt, in expeditione bellica, neceſſitatẽ multa offerre, quæ duces, quamuis ſagaciſſimi ac prudentiſſimi, deuitare non queant. Quòd ſi in loco inſalubriori exercitus conſidere cogatur, vbi aqua turbida ſit aut paluſtris, conſultum erit in dolia eam infundere, & ſub diuum exponere, donec reſederit; pòſt in alia vaſa leuiter diffundere, relicta

Neceſſitas multa offert quæ duces prauidere nõ poſſunt.

Aqua turbida, aut paluſtris qua ratione purgetur.

relicta fece ſubſidente. Itidem ſalubrem aquam faciet laurus in ipſa madefacta; vt auctor eſt Conſtantinus Cæſar lib. 2. De agricultura cap. 6.

Lauri vis.

Iam vero vt hoc caſu ægri cõtubernales reficiantur.] Legendum conieceram, *Occaſu*, pro, *hoc caſu*. Quam coniecturam poſtillà libri S. N. H. confirmârunt: nam & alterum non tam conueniens. tum etiam hoc notabam, *Occaſum*, illi opponi, quòd paulo antè dixerat, *luce, vel ante lucem*. Idque Vegetium mutuatum ſuſpicor ab aliquo vetere ſcriptore; vnde idem multa alia. Sed antiqui tempora per horas non diſtinguebant, vt quæ Romæ trecentis annis ignoratæ fuerint, vt annotauit Cenſorinus in libello De die natali, & Plinius lib. 7. cap. 60. Et hoc illud eſt, cur in XII. tabulis & alibi, nominantur tantùm ortus & occaſus. Conſulendus Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 3. Vulgatam tamen lectionem ſi retinere quis volet, non tendam contrà; quòd itidem Vegetium videam locutum lib. 1. cap. 22.

Vegetij locus in dubiũ vocatus.

Tempora antiqui per horas nõ diſtinguebant.

Horæ annis trecẽtis Romæ ignoratæ.

Principiorũ.] Ita in contextũ ea vox, me auctore, recepta eſt; ſed iubẽtibus libris S. H. Antè vulgatũ erat *principum*.

Principia, pro principum.

Et ipſius comitis.] Meminit & alibi comitum Vegetius hoc libro cap. 9. cap. 10. & cap. 17. Exſtat de comitibus rei militaris rubrica in Codice Iuſtinianæo libro 1. *Ne comitibus rei militaris, vel trib.* Item alia ibidem eſt lib. 12, *De comitibus rei militaris*. Meminit quoque eorum l. nemo, C. de adſeſſoribus, l. 1. C. de officio vicarij. Leo imperator cap. 3. De bellico apparatu, comitem definit vnius cohortis ſiue bandi præfectum. Accedit Mauritij libellus De re militari, in quo, *Comes eſt, qui legioni aut numero præfectus eſt; idemq́; tribunus militum*. Obſeruo, idem munus, quod comiti hîc tribuit Vegetius, id eundem lib. 2. cap. 10. caſtrorum præfecto tribuiſſe. Idemque comitiuam primi ordinis dignitatem legionis præfecto tribuit, ſuprà lib. 2. cap. 9. Porrò comites, vicarios & tribunos vacantes, apud auctorem noſtrum interpretandos, monuit Iacobus Cuiacius; hoc amplius addens, *Vacantes ζωνὶ ſunt, honorarij ἄζωνοι*: ad l. 2. C. vt dignitatum ordo ſeruetur.

Quis comes in exercitu.

Comites, Tribuni vacantes.

Quibus neceſſitas & belli incumbit, & morbi.] Curam ægrotorum certis in exercitu hominibus datam paulò antè intelleximus. Reperti nihilominùs principes, qui & ipſi de militũ valetudine curanda perquam ſollicti fuêre,

Imperatores aliquot Roman. de militibus ſuis ægrotantibus maximopere fuerũt ſolliciti.

vt qui ægrotantes carpentis vehendos curârint, neceſſariis omnibus iuuârint; imò & ipſi per tentoria viſitârint. quod de Imperatore Alexandro Seuero memoriæ prodit Lampridius, & de Hadriano Cæſare Spartianus.

Phraſis antiqua

Imbribus, vel niuibus, ſub tecto.] *Imbribus, vel niuibus,* interpretor dum *imber eſt, niues ſunt,* id eſt dum pluit, ningit. Phraſis illa antiquitatem ſapit, non mediam Vegetij ætatem. Cato De re ruſtica: *Caueto, cùm ventus ſiet, aut imber, effodias,* cap. 28. idem: *cùm pluuiæ erunt:* capite 111. Pari phraſi eundem dicere obſeruaui: *Cùm puluis erit: Cùm ſol erit.* Itidem Varro De re ruſtica: *Pluuiis diebus cubilia ſubſternenda fronde aut pabulo,* lib. 2. cap. 9.

Equitibus exercendis hieme porticus peditibus baſilica extruendæ.

Sub tecto.] Equitibus porticus, peditibus baſilicas tectas fuiſſe, auctor noſter docuit lib. 2. cap. 23. vbi, dum tempeſtas eſſet, imbres, niues grandineſque ſæuirent, exerceri commodè poſſent.

Aqua vitiatur ex ſordibus caſtrorum.

Et odoris ipſius fœditate vitiatis hauſtibus.] Ammianus: *aliis placet, auras, (vt ſolent aquæ) vitiatas fœtore cadauerum, vel ſimilibus, ſalubritatis violare maximam partem:* lib. Hiſtoriarum 19. vbi etiam de cauſis peſtilentiæ diſputat, ex Philoſophorum medicorumque ſententiis.

Conſul Rom. caſtra mutare coactus propter aquas ſtagnantes.
Aquæ etiam infectæ, quibus hoſtibus neceſſario erat vtendum.

Perniocioſiſſimus naſcitur morbus.] Dum in obſidio Carthaginienſi caſtra Cenſorini conſulis aquis ſtagnantibus eſſent appoſita, & à mari magnis ædificiis diſcluſa, factum, vt variis morbis laborârint ipſius milites, & conſul alium caſtris locũ capere coactus ſit, Appiano teſte. Quin rationem veteres inuenêre, qua aquam corrumperent, qua neceſſariò hoſti animaduertebant vtendum. teſtis mihi Hirtius De bello Alexandrino.

Caſtrorum frequens mutatio ſalubris: Idem remedium contra otium caſtrenſe.

Niſi frequenti mutatione caſtrorum.] Frequens hîc caſtrorum mutatio ſanitatis ergò. alibi idem factitatum ad exercendos milites, caſtris etiam ac ſi adeſſet hoſtis, foſſa valloque munitis. quod de Metello notatum reliquit Valerius Max. lib. 2. cap. 7.

AD CAPVT III.

Pabulari, frumentari, copiari, verba caſtrenſia.

PABVLATIO, & annona.] *Pabulari, lignari, frumentari, aquari, copiari,* verba caſtrenſia ſunt: nec facilè apud Oratores reperias, teſte Gellio lib. 17. cap. 2. & Nonio Marcello, in *Copiari.* Cæſar & *materiari* dixit lib. 7. De bello Gallico.

lico. Ab iiſdem verbis deriuata nomina, *pabulatio, frumentatio, lignatio.*

Vnum eſt & maximum conſilium.] In libro M. *vnum conſtat maximum telum.* membranæ H. *vnum ext. & maximum telum.* inde feci *vnum eſt & maximum telum*, adſtipulantibus & Suſij membranis. Item in Hiſtoriis Salluſtij Mar. tribunus plebis: *Cetera ex licentia, aut odio, aut auaritia in tempus atsère; permanſit vna res modò, quæ vtrimque quæſita eſt, & erepta in poſterum, vis tribunitia, telum à maioribus libertati paratum.*

Emendatus Vegetius.

Tibi ſufficiat victus, hoſtes frangat inopia.] Huc pertinet illud, quod apud Caſſiod. in Variis legitur, libro 1. cap. 17. *Quale eſt, rogo in laboribus propriis eſſe, cùm dariſſimas manſiones hoſtis cogitur ſuſtinere. ille imbribus pateat, vos tecta defendant; illum inedia conſumat, vos copia prouiſa reficiat.*

Curandum iis, qui locum defenſuri ſunt, vt ipſis omnium rerum copia ſuppetat, hoſtes frangat inopia.

De copiis expenſiſque ſolers debet eſſe tractatus.] Et quidem antè, quàm bellum inchoëtur, hoc cogitãdum, imò expediendum eſt. fruſtrà enim diſciplinam militarem ſuis proponat; verbera, crucem fruſtrà minitetur, cui non ſuppetat, vnde ſtipendia militibus aut annonam ſoluat. nam, vt cenſuit rex Oſtrogothorum Theodericus, *Diſciplinam non poteſt ſeruare ieiunus exercitus, dum quod deeſt, ſemper præſumat armatus. neceſſitas moderamen non diligit: nec poteſt imperari multis, quod nequeunt cuſtodire pauciſſimi:* apud Caſſiodor. lib. 4. Variarum cap. 13. & conſulendus idem lib. 5. Variarum, cap. 13. & dixi capite ſuperiori periculoſam, perniciosam eſſe militum mendicitatem.

Expenſa præparãda antequàm de bello cogetetur

Miles ieiunus, diſciplinam ſeruare non poteſt.

Vt pabula, frumentum, cæteræque annonariæ ſpecies.] Solent à prouincialibus non modò frumentum, pabula, paleæ; ſed & aliæ annonariæ ſpecies, iure tributorum exigi: tum etiam ab iiſdem ad caſtra & limites prouinciarum manſioneſque conferri. teſtis conſtitutio Valentiniani & Valentis, l. 4. C. de erogatione militaris annonæ: & l. 2. & l. 11. Cod. Theodoſiano, de annona. Itidem munera præſtabantur, angariæ, perangariæ, plauſtra, &c. à quibus miniſteriorum collationibus tempore expeditionis, neminem liberari, Principali conſtitutione cautum eſt, l. 2. C. de quibus muneribus vel præſtationibus, libro x. Ceterùm quod ad perſolutionem tributorum pertinet, errant, ſcio, qui vices non viderunt, quibus inferebantur. Nam vnuſquiſque annonarias ſpecies pro modo capitationis ſeu ſor-

Prouinciales iure tributorum quaſuis annonarias ſpecies inferebant. Eaſdem ad limites, & manſiones conferebant.

Itidem munera præſtabant, angarias, perangarias, plauſtra, &c.

Tributum quot vicibus inferebatur.

tium

tium præbiturus (per quaternos menſes anni curriculo diſtributo) tribus vicibus ſummam collationis implebat: vel pro arbitrio ſuo vno tempore, omnia ſua debita pendebat, l. vnuſquiſque, Cod. Theod. de annona. ex ea conſtitutione lux adhibenda Caſſiodoro lib. 11. Variarum, cap. 2. *Poſſeſſores præcipimus, admonere vt tributa indictionis tertiæ decimæ, deuota mente perſoluant, quatenus trinæ inlationis moderamine cuſtodito, debitam Reip. inferant functionem.* itidem Caſſiod. lib. 12. Variarum cap. 16. Sed illatæ iam annonariæ ſpecies quæcumque, publicis in locis, id eſt, horreis ſeruabantur, cuſtodiebantur, & condita peculiari nomine appellabant. inde rubrica C. de conditis in publicis horreis; & mentio eorum l. 2. C. Theod. de his quæ ex publica collatione. Ammianus lib. 14. *locum petinere Paleas nomine, vbi conduntur nunc vſque commeatus, diſtribui militibus omne latus Iſauriæ defendentibus, adſueti.* Quin & Caſſiodorus lib. 9. Variar. *Sine in aliis,* inquit, *locis frumento condita potuerint inuenire.* Vbi condita videtur accipere pro ipſo loco, vbi condebatur annona: & proinde videtur interpretanda hæc vox d. l. 2. Cod. Theodoſ., vbi legimus: *Quod refertur in conditis, vel in arca continetur.* Iterum Impp. conſtitutio: *In veteranis caſtris conſtitui milites duas alimoniarum partes ibidem de conditis ſumant,* l. 4. C. de erogat. militaris annonæ. Capitolinus in Gordianis: *Nulla erat ciuitas limitanea, quæ totius anni, in aceto, frumento & lardo, atque hordeo & paleis, condita non haberet.* ex quo Capitolini loco multæ annonariæ ſpecies cognoſcuntur. De buccellato, pane, vino, aceto, lardo, carne veruecina, à militibus expeditionis tempore percipi ſolitis, adeunda l. 1. C. de erogatione militaris annonæ. Hac de re ita ſcribit Leo De re militari: *Tertio die, vt percipiant panem, vno vinum, altero poſcam, vno lardum, bidao carnem veruecinam.* Si qui porrò prouinciales per edicta admoniti tributa non cõferebant, iuſſu rectoris prouinciæ ab exactoribus ſeu executoribus cogebantur, l. 35. Cod. Theod. de annona: idque vel ad præſtationem, vel ad numerationem pecuniæ, tributorum loco, vt auro compararentur omnia; Vegetius hoc cap. & exemplum in l. 2. C. De militari veſte. adhibenda etiam conſtitutio Anaſtaſij, ex l. 1. C. vt nemini liceat in coëmptione ſpecierum. Illud profectò non ſine magna prudentia Impp. conſtituerunt, videlicet, ne quis agricolis vim faceret ad præbendos mulos

Caſſiodoro lux adhibita.

Tribus illationibus tributũ perſoluendum.

Illatæ ſpecies in horreis publicis cuſtodiebantur.

Conditum pro loco, vbi frumẽtum condebatur.

Annonariæ aliquot ſpecies militum:

Eæ ſpecies diuerſis diebus percipiebantur.

Tributa non conferentes admoniti, cogebantur.

Cæterùm perſoluta ſua capitatione non poterat cogi prouincialis

mulos, boues, equos, ſeruos operáſve ſuas, poſteaquàm capitationem ſuam, & quod debebant, præſtitiſſent, l. 1. & 2. C. ne ruſticani ad obſequium. Duæ enim artes maximè vtiles ad conſtitutionem & conſeruationem Reip., Agricultura, quæ colat & nutriat milites; militia, quæ defendat & tueatur agricolas. Eò facit, quod Imppp. Valent. Theod. & Arcadius conſtituerunt, vt ne quis poſſeſſorum ad inſtruendas manſiones & conferendas ſpecies, longiùs delegaretur; ſed omnes, itineris & neceſſitatis habita ratione, delegarentur; l. nemo C. de annonis & tributis.

ad præbenda iumenta, ſeruos, &c.

Duæ res maximè vtiles ad cõſeruationẽ reip.

Prouinciales longius non debebant euocari ad conferendas ſpecies.

Quæ à prouincialibus conſuetudo depoſcit, maturiùs exigantur.] Significari in tempore ſolet per ſingulas prouincias, vt ad indictionem perſoluendam quiſque ſe præpararet. qua ratione operã dabant poſſeſſores, ne damnum incurrerent ex mora. & ſic occaſio damni inferendi ipſis executoribus & opinatoribus eripiebatur. exſtat ea de re conſtitutio Impp. Theodoſij & Valentiniani, in l. vlt. C. de indictionibus: *Particulari delegationum notitia ante indictionis exordium, ſingulis tranſmiſſa prouinciis, collationis modum à poſſeſſoribus multo antè proſpectum deuotionis ſolitæ, non ſubitis calumniis tua ſublimitas faciat imputari. Vt & prouincialibus ſubeundi diſpendij neceſſitas auferatur, & officiis inferendi damni licentia denegetur.*

Prouinciales præmoneri ſolitι, vt indictionem præpararent.

Id duabus de cauſis factũ eſt.

Maturiùs exigantur.] Illum enim conſtat, tempore neceſſitatis, fortiſſimum virum probari, qui ſe per multa non diſtrahit. nam, vt apud Caſſiodorum eſt lib. 1. cap. 17. *Quis enim prouidentiam habuiſſe putet, qui tunc cœperit fabricis operam dare, aut pennum condere, cùm oporteat bella tractare?*

Prudentes, qui pennum condunt ante, quam bello laceſſuntur.

Ac munitiſſimis locis.] In ciuitates atque caſtella muniſſima conferri vult annonas, ac ſpecies tributarias; vbi horrea, condita, frumento adſeruando, cuſtodiendo. Sed in iis veroſimile eſt, loca quoque ſubterranea illi rei fuiſſe. Certè Vitruuius lib. 6. De Architectura, cap. 8. *Cryptas* vocat, foſſas teſtudinatas, ſubterraneas aut concaua loca, ſeu ſcrobes, vbi triticum conditur. idque verbi apud Caſſiodorum me obſeruare memini lib. 4. Variarum cap. 51. Varro lib. 1. De re ruſtica; *Quidam habent granaria*, inquit, *ſub terris; vti ſpeluncas, quas vocant Syros: alij vtuntur ad id puteis.*

Annonaria ſpecies locis munitiſsimis deponendæ.

Quid Crypta.

Quid Syri.

Quòd ſi tributa deficiunt.] Varro libro 4. De lingua Latina: *Tributum dictum à tribubus, quòd ea pecunia, quæ populo imperata*

Tributũ vnde appellatum.

imperata erat, tributim à ſingulis, pro portione cenſus, exigebatur. ab hoc ea quæ adſignata erat, adtributum dictum. ab eo quoque, quibus attributa erat pecunia, vt militi redderent, tribuni ærarij dicti.

Tribuni ærarij.

Cicero in Verrem: *Pecunia attributa numerata eſt, profectus eſt Quæſtor in prouinciam.* Ibidem Aſconius Pædianus, *Pecunia*, inquit, *adtributa eſt, quæ in ſtipendium militum, de ærario à Tribunis ærariis adnumerari Quæſtori ſolet.*

Quid pecunia adtributa.

Tributi inferendi ratio Romæ mutata.

Sed hoc tributi genus, de quo Varro, primùm inuentum, cenſu à Seruio Tullio Rege introductо: anteà in capita, hoc eſt æquali pauperum atque locupletium onere, conferebatur. Videndus Liuius libro primo, & alij. Sed hoc duplex quandoque ex S.C. imperatum fuit: qualiter anno quarto belli Punici ſecundi, T. Sempronio conſule, Liuio teſte lib. 32.

Tributũ duplex Romæ imperatũ.

Tumultuarium tributum.

Tertium tributi genus tumultuarium, temerarium Feſtus vocauit; cùm priuatas quiſque opes, propter ſubitum periculum, certatim facerent publicas. exemplum qui deſiderat, videat L. Florum lib. 2. cap. 6. & Dionem in Auguſto.

Pecuniæ pupillares in ærarium depoſitæ.

Quin & pecunias pupillares, viduarumque, ob inopiam in ærarium depoſitas, ex Liuio diſcimus, lib. 33. Eadem de re præclarè differit & L. Valerius Tribunus plebis, apud Liuium lib. 43. in legis Oppiæ diſſuaſione. Depoſitas dixi pecunias: nam quicquid tumultu tali conferebatur, id à ſcribis in tabulas ærarij referri ſolitum.

Tributũ tumultuarium in tabulas ærarij referebatur.

Locum Flori adhibebo lubens: *Egebant ærario: opes ſuas libens Senatus in medium protulit; nec præter quod in bullis, cingulis, atque annulis erat, quicquam ſibi auri reliquêre. Eques ſequutus exemplum; imitataq́; equitem tribus; denique vix ſuffecêre tabulæ, vix ſcribarum manus, Læuino, Marcelloq́; conſulibus, cum priuatæ opes in publicũ deferrentur.*

Qua cauſa id factum.

Sed cur in tabulas hæc relata? ideò inquam, vt locupletato denuò ærario, ſuæ cuique pecuniæ reſtituerentur. id quod poſt bellum Punicum tribus æquis portionibus factum accepimus.

Sacerdotes quando tributum Romæ primùm dederint.

Quin & Pontifices, Augures, reliquique ſacerdotes ſtipendium dare coacti (quamuis antè non dediſſent) L. Furio & M. Claudio Marcello coſs., vt auctor Liuius.

Tributi alia ratio inferendi.

Verumtamẽ hæc ratio tributi, dum Romani nondum rerum potiti erant, neque ſubditos ita multos haberent, in quos maiorem partem oneris iſtius deponerent: ſed ſubiugatis paulatim nationibus, prouinciis non pecuniam modò, ſed milites, equos, frumentũ, pabula, naues, arma, veſtes, & alia mille imperare cœperunt.

Prouinciis imperatum tributum, milites, equi, naues, &c.

Cicero in Verrem: *Cæteris aut impoſitum certum vectigal, quod ſtipendiarium dicitur,*

dicitur, vt Hiſpanis, & pleriſque Pœnorum, quaſi victoriæ præmium, & pœna belli; aut cenſoria locatio conſtituta eſt, vt Aſiæ. Imò quæ in locis quibuſque præſtantiſſima naſcuntur, ea prouinciales miſeri Romanis tandem cedere, & in militum vſum, & principum luxuriam coacti. Sic Lucania ſues, Brutij boues, alij alia pecora, alij ad pondus ſua pependerunt. Caſſiodorus lib. 11. Variarum cap. 39. Sic Friſiis boum coria primùm; pòſt vxorum, in vſum militum imperata: teſtis Tacitus. Aliis vina & quidẽ varia, aliis piſces imperati, Caſſiod. lib. 12. Variarum cap. 39. Quæ omnia diuerſis titulis & nominibus appellabantur, imperabantur. Tertullianus lib. de Fuga: *Tanta cotidie ærario augendo proſpiciuntur remedia cenſuum, vectigalium, collationum, ſtipendiorum.* Tributorum collationem, cum Feſto, duplicẽ facimus, aliam in capite, aliam ex cenſu. Tributa capitis, rectè ſtipendia appellabimus cum Tertulliano. is in Apologetico cap. 13. *Agri tributo onuſti viliores, hominum capita ſtipendio cenſa ignobiliora.* Ad cenſum ergo referenda erunt reliqua, annonæ, vectigalia, collationes, intributiones ſeu contributiones, & multa alia. de quibus alibi à me apud auctorem hunc, & aliàs etiam dicetur.

Hiſpanis quale vectigal impoſitum.

Diuerſa, diuerſa prouinciæ tribuere coacta.

Multa, eaque diuerſis titulis prouinciis imperabant Rom. Tributorum prima diuiſio duplex.

Quod ad ſpecies annonarias, eas ipſi poſſeſſores, id eſt prouinciales, qui prædia habebant, vel prædiorum conductores conferebant; l. 2. C. de exactoribus tributorum. Tributorum autem ſuſceptioni certi & idonei homines conſtituti (Suſceptores vocabant) qui ex iis, quæ dabantur, certum emolumentum conſequebantur: ex frumento nempe quinquageſimas; ex hordeo quadrageſimas; vini, & lardi, viceſimas; l. modios, C. de ſuſceptoribus. Erant autem in ſingulis prouinciis duo conſtituti ſuſceptores; l. duos, C. eodem titulo. Ne verò eorum fraude damni quid ſentirent tributarij, ratione ponderis aut menſuræ, ſapienter cauiſſe video Imperatores Valent., Theodoſium, & Arcadium: conſtitutis videlicet in ſingulis ciuitatibus & manſionibus, modiis æneis, aut lapideis, cum ſextariis atque ponderibus; l. modio, C. eodem. Si qui verò prouinciales ſoluere differebant, rectoris prouinciæ iuſſu, ab exactoribus cogebantur, vt iam antè docui. ſi qui verò nec iis auſcultarent, & nimis magni tricones eſſent, iam fundi, mancipia, aliæque res eorum ſub haſtâ diſtrahebantur, l. vlt. C. Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata; & l. 9. ff.

Tributa vel poſſeſſores, vel conductores prædiorum conferebãt.

Suſceptores tributorum.

Emolumẽta ſuſceptorũ quanta.

Suſceptores duo in ſingulis prouinciis.

Modij & ſextarij in ciuitatibus publicè adſeruati contra ſuſceptorũ fraudem.

Prouinciales tributa non ſoluentes quo modo coacti:

Fundi ſub haſta diſtracti:

Etiam ſuppliciis ad perſoluendũ cogebantur.

de reſcind. venditione. Hoc amplius; ſi, qui tributa ſoluere tenebantur, bona non haberent, ſuppliciis ad ſoluendum compellebantur. qua de re videndus Papinianus ille Flandricus, Iacobus Ræuardus, lib. 5. Variorum, cap. 6.

Ab Alciato diſſenſio.

Prærogato auro comparanda ſunt omnia.] Prærogare, Alciatus lib. 1. Parergôn cap. 4. interpretatur, gratis, & quaſi roganti, non autem ex debito diſtribuere: vel ante tempus ſoluere. idque verbi cudit, recipit in l. ſi tibi 27. C. de locato, conducto: ſed contra omnes libros impreſſos, ſcriptos. in quibus *prorogaſti* legitur, non *prærogaſti*. Quin

Emendatus Vegetius.

apud Vegetium noſtrum libri M. C. S. & N. *prorogato auro* diſertim perſcriptum habent. quod loquendi genus non è triuio eſt. Vlpianus: *Vnde quæri poterit, ſi cùm hoc ab initio eſſet actum, emptor feſtinauit, & pretium numerauit, an poſtea ei ſatisfacto, ſeruus conſtitutione uti poſſit? & puto poſſe. proinde & ſi ei nummos prorogauit emptor, cùm ei parianerit, poterit ad libertatem peruenire*; l. 16. qui, ff. de manumiſſionibus. Iterum, *Proinde, ſiue ex aduentitio lucro, ſiue etiam amici beneficio, vel liberalitate, vel prorogante eo, vel repromittente, vel ſe delegante redemptus ſit: credendum eſt ſuis nummis eum redemptum*; l. is qui ſuis, ff. dicto tit. Iterum: *Sumptus quidem prorogare litiganti honeſtum eſt, paciſci autem, ut non quantitas*

Verbi, prorogare, uſus apud Latinos.

eo nomine expenſa, cum uſuris licitis reſtituatur; ſed pars dimidia eius, quod ex ea lite datum erit, non licet; l. ſumptus, ff. de pactis. Vbi prorogare nummos, de ſuo ſoluere, proferre, erogare ſeu repræſentare interpretanti Antonio Auguſtino lib. 4. Emendationum cap. 12. lubens admodùm adſentior.

Obſidium, qua cauſa inſtituatur.

Quos fame ſperant vincendos.] Cæſar lib. 2. De bello ciuili: *Cauſa obſidionis hac ferè eſſe conſueuit, ut frumento hoſtes probibeantur.*

Admonitis per edicta poſſeſſoribus.] In exem-

Qui admonitores in conſtitutionibus Principum.

plari M. erat, *poſſeſſionibus*. Ab admonitione hac dicti, niſi fallor, *admonitores, portitores præcepti*, l. 2. C. de executoribus vel exactoribus.

Coactis per electos perſcrutatores.] Vera ea videri lectio poſſit, ſi libris pluribus, quàm membranis H. confirmaretur. Obſeruare memini in lectione Codicis Theodoſ. quod ad rem faceret: grauiter nempe tuliſſe Illyrios, quòd in exactione tributorum, poſt profeſſionem, veniſſent

Inſpectores poſſeſſionum.

poſſeſſionum inſpectores. quæ res Imperatori Theod. improbata, Id, inquit, *ab vnaquaque prouincia cenſuimus expetendum,*

quod

quod ab iiſdem nuper eſſe promiſſum tua ſublimitas indicauit; vt verò nullus de cetero ad poſſeſſiones eorum (quod maximè reformidant) inſpector accedat: l. 33. Cod. Theod. de annona. Aliorum quoque inſpectorum mentionem ſcio fieri in Principalibus Cõſtitutionibus; ſed illis nullus hîc eſt locus. De profeſſione iſta, in qua agebatur, vt quis Magiſtratui profiteretur rem ſuam eſſe, numerum eius modumque ederet, vel æſtimationem; videndus Vlpianus titulo primo, Inſtit. & l. 7. C. De donat. Cicero epiſtola 22. lib. 16. ad Familiares: & Sueto. Caligula, cap. 38. Liber M. apud Flauium noſtrum, *perſecutores* legebat. ex quo fieri poſſit *proſecutores*: & lectio confirmari, ex Cod. Theod., rubrica de auri publici proſecutoribus. Rurſum alij S. N, & tertius Suſij, & B., quo Fran. Modius vſus eſt, *executores*, vocant: quibus in conſtitutionibus Imperatorum varia nomina. Nam *executores*, *exactores*, *compulſores*, *apparitores*, &c. dicuntur. C. de executoribus, & exactoribus lib. 12. & rubrica, C. de exactionibus tributorum, lib. 10. Hi, ſi quid à prouincialibus plus debiti conuincerentur accepiſſe, prima vice pœna dupli; ſi cõſuetudo accedebat, capital erat; l. vnica, C. de ſuperactionibus.

Profeſſio apud magiſtratũ quid ſit.

Proſecutores auri publici.

Executores tributorum variis nominibus nuncupati.

Executorum pœna, ſi amplius à prouincialibus extorſiſſent.

Et armatorum firmata præſidiis.] Non diſplicet, quod membranæ H. & Suſij legant, *armatura firmata præſidiis*. Nam agrariis iuniores (quos & alibi armaturas à Vegetio vocari videmus) exerceri ſolêre, patet ex iis, quæ diximus de agrariis ſuprà libro primo. vbi etiam illud manifeſtum fit, agrarias circa caſtella & burgos maximè fuiſſe. Firmare præſidiis & Liuius dixit: *firmátque eum Aphricis maximè præſidiis*. Quòd porrò liber M. paulò pòſt *firmiſſimas ciuitates* vocet, quæ in aliis omnibus exemplaribus *tutiſſimæ* dicuntur; id ſuſpicari poſſumus librariorum iniuria, & vicinitate horum verborum effectum.

Tentatus Vegetij locus, & emendatus.

Firmare locum præſidiis.

Reparatio etiam murorum.] Sapienter id, mi Vegeti, admones; tempeſtiuè, & ante metum hoſtium muros reparandos, & omne genus tormentorum. in quo, quia adſentiri tibi video regem Gothicum Theodericum, illius hac de re ſententiam adiiciam: *Publicæ vtilitatis ratione commoniti (quæ nos cura ſemper libenter onerauit) caſtrum iuxta vos poſitum præcipimus communiri. quia res præliorum benè diſponitur, quotiens in pace tractatur. Munitio quippe tunc efficitur præualida, ſi diutinâ fuerit excogitatione roborata. Omnia ſubita probantur incauta: & malè conſtructio*

Muri & machinamenta ante metum hoſtium reparanda.

Res præliorum optimè diſponitur, quando in pace tractatur. Omnia ſubita probantur incauta.

ſtructio loci tunc quæritur, quando iam pericula formidantur. apud Caſſiod.lib.1.Variarum cap.17. Meminit iterum ea de re, lib.3.Variarum cap.48:*Munitio* (inquit) *tractanda eſt ſemper in ocio: quia tunc malè quæritur, quando neceſſaria iudicatur.* Nihilominùs & illud nunc in quæſtionem venire debet, an omnibus olim ciuitatibus licuerit, muros quandocumque nouos ducere, aut veteres reficere. Id vt negem, facit me ius de eâdem re ſcriptum: quo docemur; ſine principis aut præſidis conſenſu, in municipiis illud fuiſſe inlicitum, l.ſacra loca, ff. de diuiſione rerum. exemplo confirmat Caſſiod. lib.4. Variarum, cap.30.

Municipibus nō licuit ſuos muros reficere abſque conſenſu Principis, aut præſidis.

Sed fidelis horreorum cuſtodia.] Antè vulgatū erat, *ſeruatorum cuſtodia*. quod Iacobus Cuiacius adulterinum eſſe oſtendit; emendauitque *horreorum*, in Notis ſuis ad l.præfectianos, C.de apparitoribus præfec.prætorio, lib.12. Libri apud me partim *aureorum*, partim *ortorum* legunt. in M. & Suſij altero reperi, *ſed fidelis ſors eorum*: ſcripſerant librarij in membranis, ſine adſpiratione, ſine geminatione litterarū, *ſed fidelis oreorum cuſtodia*. vtrumque ignoraſſe vides illos, qui diuulſa, à verbo *fidelis* vltima littera, nobis fabrefecerunt, *ſors eorum*. De aſpirationis nota, pro librariorum arbitrio, cùm non deberet, addita; dempta verò, cùm exprimi deberet; alibi dicam. De conſonantibus non geminatis præter membranas varias, in quibus id obſeruatum vidi; auctorem habeo Feſtum in *Aboloës*, & in *Porigam*. Sed vt redeamus ad horrea, de quibus ſermo hic habendus; Sciendum eſt publica illa fuiſſe, frumento, ac ſpeciebus annonariis deponendis deſtinata. pâret ex rubrica C.de conditis in publicis horreis, & lib.2. Annalium Taciti, & Caſſiodori, lib.10. Variarum cap.27. & l.frumēta, C. de ſuſceptoribus: & mille aliis locis. Ea autem non Romana tantùm, ſed & vrbs Conſtantinopolitana habuit; l.nulli; Cod. Theodo. de frumento vrbis Conſtantinop. Etiam in prouinciarū pleriſque ciuitatibus atq. manſionibus fuère, l.cùm ad quamlibet C. de conditis in publicis horreis. Quin & prætoria iudicum in ciuitatibus; quandoque horreorum vice fuiſſe, proditum eſt; l.nulli iudicum, C.de officio rectoris prouinciæ. Nunc, vt horrea illa in prouinciis manſionibusque ſarra tecta manerent; præſidis officium erat, ea inſpicere: ad cuius damnum referebatur, ſi quæ ſpecies ipſius negligentiâ

Rectè à Cuiacio emaculatus Vegetius.

Aſpirationis nota ſæpe à librariis ineptè addita, dempta.

Conſonantes à veteribus non geminatæ.

Horrea publica deponendis ſpeciebus.

Horrea iſtiuſmodi & Romana ciuitas, & Conſtantinopolitana habuit.

Etiam prouinciarum ciuitates & manſiones, ſimiliter habuere:

Ea horrea quis tuebatur:

tiâ infectæ, periiſſent, l. ſi in aliquam, ff. de officio proconſulis: & dicta l. cùm ad quamlibet. Quòd verò ad cuſtodiam; doceo certos fuiſſe illis horreis præfectos, quos cuſtodes vocabant. teſtis mihi conſtitutio Imperatorum Valentiniani & Valen. in l. vnica, Cod. Theodoſ. ne præfectianus exactoris, horreorũ cuſtodis officio fungatur: & l. prima, C. de cõditis in publicis horreis. Patroni nomen iiſdem inditum, & annuum illud munus fuiſſe, docemur rubrica de patronis horreorum Portuenſium, libro 12. Cod. Theodoſiani, titulo 23. Alia quoque horrea in vrbe publica, in quibus pretioſiſſima quæque homines deponebant, teſtem do Paulum Iuriſconſultum in l. 3, ff. de officio præfecti vigilum, & l. 6, ff. de edendo. Addo Lampridium; etſi ſupernumerarius ille videri poſſit: *Horrea in omnibus regionibus publica fecit, ad qua conferrent bona hi, qui priuatas cuſtodias non haberent:* in Alexandro Seuero.

Etiam cuſtodes illis horreis præpoſiti.

Patroni quidã nuncupãtunt.

Alij vſui & alia horrea publica in vrbe fuerunt.

Erogatio moderata.] Quibus militarium ſeu quarumlibet aliarum præſtationum erogatio committebatur, in primis iurare iubebantur, pro iuſtitiæ ratione, iniunctam ſibi ſollicitudinem peracturos. quod conſtituit Imperator Anaſtaſius l. 16. C. de erogatione militaris annonæ. Prætereà erogator, quod præſtabatur, manu ſua, ſine vllo dolo & fraude, ſingulis militibus enumerabat; dicta l. 16. Diſcendum prætereà & illud eſt, ſi miles, quod ſibi debebatur, elapſo anno non peteret per negligentiam; id poſteà illi non concedebatur petere, & fiſci commodis vindicabatur: l. fortiſſimi, C dicto titulo. Moriente autem milite, omnes pecuniæ, quæ mortuo in eum vſque diem debentur, heredi perſoluendæ, ſecundum diualem conſtitutionem, l. iubemus, C. eodem. Ceterùm in petenda annona, milites indicia (*proba* vocabant) obtuliſſe, ab Ammiano didici. Eadem ab heredibus ipſis exacta quoque fuiſſe, omninò veroſimile eſt. eius verba adſcribo ex libro 21. extremo: *Annona militaris offerebantur indicia, vt ipſi nominant proba, & animalia publica monſtrabantur.* Sed quæras vnde, & à quo illa indicia? ab iis, niſi opinio me fallit, qui rationes militum tractabant: quos Vegetius librarios vocat lib. 2. cap. 7. Actuarios appellant Imperatores in dicta l. 16. quã hoc loco conſulendã iudico.

Erogatores militaris annona, quale iuſiurandum præſtiterint:

Quomodo annonam diſtribuerint.

Miles debitum ſibi, poſcere tenebatur intra annum.

Milite moriente, debitum heredi perſoluendum.

Indicia, & proba oblata, in petitione annona: Vnde data illa proba.

Per capita magis militum.] Solent duces prouidi, neceſſitate ingruente, calones, pueros, & reliquum genus fru-

In neceßitate annona, calones, pueri, amandandi è caſtris.

geſconſumere natum, à caſtris amandare; ne ab his militum commeatus diminueretur; vt alibi exemplis confirmo. Hîc alterum remedium illi rei; vt nimirum his, quibus pro dignitate & gradu duplæ debebantur annonæ, ſpecies omnes pariter cum ceteris gregariis, id eſt per capita tãtùm præberentur. Quæ res ne ſeditioni occaſionem daret, moris erat principibus, quod minùs debito in neceſſitate præſtitum erat, poſteà de Repub. perſolui.

Alterum in anguſtiis annonæ remedium.

Hyeme lignorum.] Prouidendum in ciuitatibus, vt lignorum copia ſuppetere poſſit obſidionis tempore. Vitruuij teſtimonium mirum ni adhiberem: *In concluſionibus,* inquit, *reliqui omnes faciliores ſunt apparatus quàm lignorum. Sal enim facilè antè importatur, frumenta publicè priuatimq; expeditiùs congeruntur; &, ſi deſint, oleribus, carne ſeu leguminibus defenditur. Aquæ, foſſuris puteorum, & de cælo repentinis tempeſtatibus ex tegulis excipiuntur. De lignatione, quæ maximè neceſſaria eſt ad cibum excoquendum, difficilis & moleſta eſt apparatio, quòd & tardè comparatur, & plus conſumitur*: lib. 5. De architect., cap. 9.

Obſidionis lignorum copia maximè neceſſaria.

Conuentionum paciſque ſimulatio credulis.] *Conuentio*, verbale, deriuatum à verbo *conueniendi*; quod propriè de iis dicitur, qui ex diuerſis locis congregantur. teſtis erit Vlp. in l. Iuriſgentium, §. vlt. ff. de pactis: *Si conuenerint in vnum, & communi conſenſu declarauerint*. ibidem l. prima, *Conuenire dicuntur qui ex diuerſis locis in vnum colliguntur & veniunt*. *Conuentionẽ* quater eâ ſignificatione poſuerat Varro libro 4. De lingua Latina. ſed iſthîc Vertranius Maurus nimis temerè ſubſtituebat, *concionem*. Et, vt hoc addamus, non rarum eſt, vt verbalia pro nominibus quartæ inflexionis, & contrà vſurpentur. & ita hoc loco conuentio, pro conuentu. qua de re alibi. Eam lectionem, modò per libros optimos liceret, libenter hîc retinerem; interpretarerque conuentionem illam de prouincialibus (quorum paulo antè auctor noſter meminit,) qui certis anni temporibus, præſertim dum in hybernis milites erant, à Proconſule aut Præſide prouinciæ, ad publica negotia, & iudicia ordinaria vocari in vnam aliquam ciuitatem ſolebant. qua de re alibi nobis ſermo fuit. Videndi Theophilus lib. primo Inſtit. titulo quibus ex cauſis manumittere nõ licet: & doctiſſimus Ræuardus, in Protribunalibus, cap. 9. 12. & 14. Cicero ad Atticum lib. 9. Cæſar lib. 5. & lib. 8. De bello Gallico, Ammianus

Conuentio, vocabulum Latinum eſt.

Vertranij lapſus.

Conuentiones prouincialium hybernales, ad iudicia ordinaria.

mianus initio lib. 18. Feſtus in *conuentus*, Codex Theod. de legatis, & Plinius lib. 3. cap. 22. Quæ ſententia ſi minùs placet, dicemus τὸ *conuentionum*, interpretamentum eſſe verbi *commerciorum*: quod pro genuino eſt in libris M. S. N. H. B. & altero Suſiano. Nam & hæc annis ſingulis ſolita celebrari. Id ne ego finxiſſe videar, auctorem habeto Ammianum Marcellinum: is libro 18. *Nam & caſu*, inquit, *illis ipſis diebus in ſuburbanis peregrina commercia, circumacto anno, ſolita celebrare, multitudo conuenarum augebat agreſtium.*

Commercia annua.

AD CAPVT IIII.

MOVET tumultum ex diuerſis locis collectis exercitus.] Coactum ex diuerſis nationibus exercitum, ad tumultus & diſſenſiones ferri, neque ſatis commodè regi poſſe, nemini dubiū eſt. Aliud nihilominus de Alexandri copiis memoriæ prodidit antiquitas. hic enim cùm videret in dies magis magiſque gliſcere Macedonum militum ſeditiones; & duces iiſdem Perſicos præpoſuit, & numeros extenuatos de Perſis ſuppleuit: eaque nouatione quamuis mixtum, attamen obſequentem ſibi fecit exercitum. auctor Diodorus Siculus libro 17. Ceterùm ſi diffidere talis exercitus cœperit, ſpes nulla eſt conciliationis: teſte Polybio.

Exercitus ex diuerſis nationibus difficulter regitur.

Exercitum mixtum obſequentem habuit Alexander.

Exercitus mixti ſeditio, non facile ſedatur.

Et cùm pugnare nolit, iraſci ſe ſimulat.] Verè, & ad mentem Vegetij accommodatè Lucanus cecinit lib. 5.

Detegit imbelles animos nil fortiter auſa
Seditio. ———

Seditio animos imbelles detegit.

Acutum & ſalſum ſanè in id genus milites Phocionis apophthegma narratur. Huius aliquot milites inter tubas & armorum ſtrepitum exſangues & conſternati ſteterant. hi pace facta audētes, ac feroces facti, Phocionis ignauiam, formidinem incuſabant. ibi ille: *O fortunatos vos milites, quibus imperatorem fors dederit gnarum veſtræ virtutis atq. ingenij; alioquin iampridem miſerè perieratis.* Plutarchus in Phocione.

Dum adhuc ſeparati ſunt, & in ſedibus ſuis.] In lib. M. erat, *ſedibus ſunt.* Neq. hoc ſolo loco, vocabulo *ſedibus*, abſque vlla adiectione nominis, Vegetium vſum animaduertes: infrà hoc eodem cap: *Flumine vicinus eſt ſedibus*. iterum ibidem: *eruditi in ſedibus milites*. itidem cap. ſeq. *quæ omnia in ſedibus, in itineribus, in omni exercitatione.* Hinc liquet, §. illis autem,

Emendatus § illis autem, Inſtit. de mil. teſtamento.

tem, Inſtitut. de militari teſtamento, malè legi, *citra expeditionum neceßitatem in aliis locis, vel ſuis ædibus degunt*; & rectè ex membranis reſtitui, *Vel in ſedibus degunt*. Eandem vocem etiam in poſſeſſionem reduxiſſem l.vlt.C. de mil.teſta.; niſi & iſthîc præueniſſent alij. Statiua, itidem vt ſedes, nomen habent, quòd ibi ſtarent, ſederent milites: in l.2.C. de præfecto prætorio Aphricæ: *Dux militum Tripolitanæ prouinciæ in Leptimagnenſi ciuitate ſedes interim habeat*. iterum ibidem: *Dux verò Numidiæ prouinciæ in Conſtantinenſi ciuitate, ſedes interim habeat*. iterum: *Dux autem Mauritaniæ prouinciæ in Cæſarcenſi ciuitate interim ſedeat*. ibidem, §. quantos: *Duces, ac milites, ſecundum noſtram diſpoſitionem, in locis ſeu ciuitatibus, quibus iußimus, ſedeant*. Ammianus: *militares numeri deſtinatas remeârunt ſedes*; lib. 17. itidem lib. 14. Eadem ratione & ſubſidium dictum, à Triariis ſubſidentibus. *Dictum & præſidium, quòd præſidebant aliquo in loco extra caſtra, quò tutior regio eſſet. Obſidium quoque ab obſidendo dictum, quò minùs hoſtis egredi poſſet inde*: Varro lib. 4. De lingua Latina. cum quo eiuſdem ſententiæ Feſtus; qui, *præſidium*, definit, *quod pro vtilitate & ſalute alicuius, auxilij gratia præponitur. Subſidium, quod poſtpoſitum eſt, ad ſubueniendum laborantibus.*

Sedes militares vnde dicantur, & ſtatiua.

Subſidium vnde dictum: Item præſidium.

Ad armaturæ geſtum, ad vectes iactandos.] Officio non fungerer, niſi monerem in exemplaribus M. S. N. H. verbum *iactandos* nullum eſſe. quod fortè repetitum hîc per incuriam; cùm præcedente linea dictum ſit, *ad lapides iactandos*. Exercitij genus, quod vectibus fiebat, ignorare me fateor; & proinde non video, quâ ſententiâ, *iactandi* verbum hîc receptum ſeu retinendum ſit. Meminit meditationis, quæ vecte fiebat, ipſe Vegetius libro primo, cap. 9. ſed nulla iſthîc iactandi mentio. Nunc, ſi ad clauam ligneam trahimus, & pro ea vectem hîc (vt alibi ſudem) fuiſſe dicamus, omninò ſupererit vox, *iactandos*. & Palariorum exercitionem repetiiſſe Flauius videbitur. quod innuere videntur verba ſequentia, *pro ſimilitudine gladiorum, punctim caſimq́ue feriendo*. Ceterùm hanc explicationem non videtur admiſſurus Varro, qui lib. 4. De lingua Latina, vectem, non pro claua, aut ſude, id eſt gladio ligneo; ſed pro palo in quem batuebant, conſtituit. Is dictum è Cornicularia adfert, *Milites ad vectim, quem circumeunt ludentes*. Quem locum ex fide veterum Codicum ibidem ita confirmauit Ioſephus Scaliger; Vertranio Mauro, & aliis reclamantibus. ſed illum ſequor.

Expenſus Vegetij locus.

Quæ exercitatio ad vectim.

In

In ſcutis inuicem obuiantibus niti.] Monui, *τὸ in*, nihili eſſe, & abeſt certè à tribus codicibus, quibus vſus ſum. *Correctus Vegetius.*
Liuius lib. 8. extremo: *In ſuo quiſque gradu obnixi, vrgentes ſcutis, ſine reſpiratione.* Quadrigarius apud A. Gellium in deſcriptione duelli, quo egregiè Manlius ſuo honore, & Reipublicæ bono defunctus eſt: *Manlius*, inquit, *iterum ſcuto ſcutum percutit, atque de loco certo hominem iterum deiicit*: lib. 9. Noctium Atticarum, cap. 13. Ammianus lib. 16. *Dextra dextris iungebantur, & vmbo trudebat vmbonem.* Statius:

Iam clypeus clypeis, vmbone repellitur vmbo.

Ex diuerſis conuenerint locis.] Reſtitui, *conuenerint numeris*; auctoritate codicum M. S. N. H. & de hac voce plura dixi ſuprà lib. ſecundo. *Iterum Vegetius correctus.*

Prœlium magis neceſſe eſt habeant optare.] Libri pleriquc referunt, *prælium magis neceſſe habeant optare.* libenter adſentior vni M. in quo expreſſum erat, *prælium magis habeant optare, quàm ocium.* Reliqua illa, *neceſſe eſt*, ab iis ſunt, qui emblemata addere voluerunt operi ſatis per ſe commendato. Eadem phraſis, quâ Cicero lib. 2. ad Atticum dixit, *Nihil habeo ad te ſcribere*: & in Partitionibus, *quid habes dicere?* *Magnum gloſſema ex Vegetio ſublatum.*

Prudentiore conſilio ſegregatos à caſtris.] Exſtitit olim Pauli Iuriſconſulti liber ſingularis De pœnis militum. cuius fragmenta, pauca tamen, etiamnum reperias in libris Pandectarum. De multis pœniſque militum, apud diuerſos ſcriptores, Hiſtoricos præſertim, multa ſparſim: ea quantũ in me erit, coaceruare hîc ſtatui. etſi multa inibi poſteriori æuo, à principibus excogitata; quæ crudelitatis, quàm ſeueritatis, aut militaris diſciplinæ exempla cenſenda ſunt. *Pauli Iuriſconſulti fragmenta, De pœnis militum.*
Vt multa militum præmia (de quibus diximus ſuprà lib. 2. cap. 7.) itidem & variæ in eoſdem animaduerſiones: Aliæ leniores, aliæ acerbiores. quædam enim tantùm ignominioſæ erant; alias, præter ignominiam, etiam detrimentum comitabatur. *Animaduerſiones in milites aliæ leniores, aliæ acerbiores.*
Leniores erant, & ignominioſæ tantùm; qualis hæc, STIPENDIO PRIVARI. quam *Leniores, & ignominioſæ:* I.
pœnam qui patiebantur, dicebantur Æredituti. de quibus dixi lib. 2. cap. 19. AD HASTAE DATIONEM II.
CONDEMNARI. Feſtus: *Cenſio haſtaria dicebatur, cùm militi multæ nomine, ob delictum militare, indicebatur, quòd haſtas daret.*
TENDENDI LOCVM MVTARE. Liuius lib. 25. *Illis* III.
arma tantùm, atque ordo militandi, locuſque in quo tenderent, in caſtris eſt

 muta-

IIII. *mutatus.* IN ITINERE CVM IMPEDIMENTIS
ITER FACERE. Ammianus: *Ademptis ſignis, haſtiſq; diffra-*
ctis, omnes eos, qui fugiſſe arguebantur, inter impedimenta & ſarcinas,
V. *& captiuos agere iter impoſuit:* lib. 25. EXTRA OPPIDVM
HIBERNARE. Liuius lib. 35. *Additum etiã vtrorumq. igno-*
miniæ eſt, ne in oppidis hibernarent, néue hiberna propius vllam vrbem
VI. *decem millibus paſſuum ædificarent.* EXTRA CASTRA HI-
BERNARE. Valerius Maximus: *Decreuerunt, ne quis eorum*
intra caſtra tenderet, néue locum extrà adſignatum, vallo aut foſſa cin-
geret, néue tentorium ex pellibus haberet: lib. 2. cap. 7. Exempla alia
VII. ſi lubet, pete à Frontino, lib. 4. Strateg. cap. primo. CIBVM
STANTEM CAPERE. Liuius lib. 34. *Nomina eorum, qui*
detrectatæ pugnæ memores, ſeceſſionẽ paulò antè fecerunt, referri ad me
iubebo: citatoſq; ſingulos iureiurando adigam, niſi quibus morbus cauſa
erit, non aliter, quàm ſtantes, cibum, potúmque, quò-ad ſtipendia facient,
VIII. *capturos eſſe.* FOSSAM FODERE. Auctor eſt Plutar-
chus in Lucullo: antiquũ militaris ignominiæ genus fuiſſe,
vt tunicis interioribus ſolutis, foſſam fodere, inſpectante
IX. reliquo exercitu, cogerentur. STIPENDIA PRORO-
GARI. Liuius lib. 33. *Mitterentur*, inquit, *in Siciliam ad Can-*
nenſis exercitus reliquias, cui militum generi non prius, quàm pulſus
Italia hoſtis eſſet, finitum ſtipendiorum tempus erat. idem lib. 35.
Decretum ſupplementum de exercitu Cn. Fului, qui priore anno in
Apulia fœdè cæſus fugatuſq; erat. Huic generi militum ſenatus eundem,
X. *quem Cannenſibus, finem ſtatuerat militiæ.* DISCINCTOS
DESTITVI. Liuius lib. 27. *Centuriones manipulorum, quorum*
ſigna amiſſa fuerant, diſtrictis gladiis diſcinctos deſtitui. Suetonius in
Auguſto: *Centuriones ſtatione deſerta, itidem & manipulares capitali*
animaduerſione puniuit. pro cetero delictorum genere, variis ignominiis
affecit, vt ſtare per totum diem iuberet ante prætorium; interdum tuni-
catos diſcinctoſq; ; nonnunquam cum decempedis, vel etiam ceſpitem
portantes. Similiter Calpurnius Piſo, apud Valer. Maxi-
mum, punit C. Titium præfectum equitum, quòd ab hoſti-
bus circumuentus, arma tradidiſſet: *Iuſſit eum*, inquit, *toga*
laciniis abſciſſis amictum, decinctáque tunica indutum, nudis pedibus à
manè, in noctem vſque, ad principia, per omne tempus militiæ adeſſe:
XI. lib. 2. cap. 7. HORDEO PASCI. de hoc puniendi ge-
XII. nere dixi lib. 1. cap. 13. SANGVINEM MITTI, Gel-
lius lib. 10. *Fuit hæc quoque antiquitus militaris animaduerſio, iubere*
ignominiæ cauſa militi venam ſolui, & ſanguinem emitti. Meminit
eiuſdem

eiuſdem animaduerſionis Frõtinus lib.4. Strateg. cap.1.& adeundus Marcus Antonius Muretus, vir doctiſſimus, & de literis humanioribus optimè meritus, in ſuis Variis. Fuit quoq. inter pœnas leniores, MVLTA PECVNIARIA. teſtis Modeſtinus in l. deſertorem, ff. de re militari, hunc in modum ſcribens: *Pœnæ militum huiuſmodi ſunt, caſtigatio, pecuniaria multa, munerum indictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominioſa miſſio: nam in metallum, aut in opus metalli non dabuntur, nec torquentur.* MILITIÆ MVTATIO. qualis eſt, equiti equum adimi, & in peditum numeros referri. Valerius Maximus, *Turmas*, ait, *equitum quibus præfuerat, ademptis equis in funditorum alas tranſſcripſit, quòd arma hoſtibus tradidiſſent*, lib.2. cap.7. ibidem; *Decreuerunt, vt ex iis, qui equo meruerant, peditũ numero militarent.* iterum Ammianus: *Reliquos ex ea cohorte, ad pedeſtrem compegit militiam, quæ onerоſior eſt.* A CASTRIS SEGREGARI. & hoc illud eſt, de quo Vegetius noſter hoc loco præceptum dedit. nimirũ qui delictum militare commiſiſſe probabuntur, eos prudentiore conſilio à caſtris ſegregandos, ad caſtella, ad vrbes muniendas ſeruandasque, amandandos. Habeo quod huc referam fragmentum Ciceronis ex Diomede Grammatico: *Cuſtodia caſtrorum non honoris, ſed oneris exiſtimatur.* IGNOMINIA MITTI. dixi de miſſione ignominioſa alibi, loco magis cõuenienti. Nunc autem ſupereſt illud, vt de pœnis grauioribus ſermonem inſtituamus, quales ſunt, VIRGIS CÆDI. Valer. Maximus lib.2. cap.7. *C. Cotta P. Aurelium Pecuniolam ſanguine ſibi iunctum virgis cæſum, gregalis militiæ munere inter pedites fungi coëgit. quòd eius culpa agger incenſus, & penè caſtra fuerant capta.* vide quoque Frontinum lib.4. Strateg. cap.1. VITE VERBERARI. Macer in l. milites, ff. de re militari: *Eum qui centurioni caſtigare ſe volenti reſtiterit, veteres notauerũt; ſi vitem tenuit, militiam mutat; ſi ex induſtria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur.* Iuuenalis Saty.6.

Nodoſam poſt hæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigrâ muniret caſtra dolabrâ.

Cornelius Tacitus lib. primo Annalium: *Centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum, Cedo alteram, indiderant; quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rurſus aliam poſcebat.* Conſulendus eadem de re Plinius lib. 14. Naturalis hiſtoriæ cap. primo extremo. LINGVAE ABSCISSIO.

[Margin: XIII. XIIII. XV. XVI. Pœnæ militum grauiores: I. II. III.]

id genus pœnæ irrogatum apud Ægyptios militibus, qui
hoſtibus conſilia ſuorum prodidiſſent. imò & legem hac
de re apud eos ſancitam fuiſſe, auctorem habeo Diodorum
IIII. Siculum lib. 2. Antiquitatum cap. 3. MANVVM AM-
PVTATIO. Frontinus: *M. Cato memoriæ prodidit, in furto com-
prehenſis inter commilitones, dextras eſſe præciſas, aut ſi lenius animad-
uertere voluiſſent in principes, ſanguinem miſſum.* lib. 4. Strateg. cap.
primo: meminit & Valer. Maximus lib. 2. cap. 7: iterum
Ammianus: *Sagittariorum verò primoribus manus incidit.* lib. 29.
Liuius lib. 35. *Cum transfugis nouis mulctati virgis, manibusq́; præ-*
Liuius emendatus. *ciſis, Capuam rediguntur.* ſed eo in loco, (vt hoc quaſi per Sa-
Mulcare quid ſignificet. tyram moneam) legerim, *mulcati*. Onomaſticon vetus:
Mulcare, pugnis, vel calcibus cædere. iterum: *commulcat, id eſt, collidit,*
V. *conculcat.* iterum: *Mulcatores, peremptores.* CRVRVM EX-
ECTIO. Ammianus lib. 23. *Signa propria quiſque ſequatur,*
VI. *ſciens, quòd ſi remanſerit vſquam, exectis cruribus relinquetur.* IN
SERVITVTEM ADACTIO. Imperator Alexander
Seuerus, cùm aniculam quandam à milite iniuria affectam
audiſſet, exauctoratum eum militiâ, ſeruum ei dedit: vt ſuo
VII. illam labore paſceret. auctor Lampridius. IN EXSI-
LIVM MITTI. iterum Ammiani teſtimonium præſtò
eſt: *Romanus quinctiam, & Vincentius ſcutariorum ſcholâ primâ, ſe-*
cundæq́; tribuni, agitaſſe conuicti quædam ſuis viribus altiora, acti ſunt
VIII. *in exſilium.* lib. 22. itidem lib. 15. principio. VÆNIRE. Li-
uius lib. 55. *C. Mattienus accuſatus eſt apud tribunos plebis, quòd ex-*
ercitum in Hiſpania deſeruiſſet, damnatusq́; ſub furca, diu virgis cæſus
eſt, & ſeſtertio nummo veniit. iterum lib. 40. *Qui miles ad exercitum*
IX. *non rediſſet, eum ipſum, bonáque eius vendere Conſul iuſſit.* FVSTE
VERBERARI. hac de re dixi lib. primo, cap. 26. & me-
minit Iuriſconſultus Modeſtinus in l. 3. ff. de re militari.
Imperatoris Valentis impietatem pleræque hiſtoriæ lo-
quuntur, eumq́. legem dediſſe, vt monachi militarent: no-
lentes autem, per tribunos & milites fuſtibus interfici iuſ-
ſiſſe, auctor Paulus Diaconus lib. 12. Hiſtor. & Euſebius in
X. Chronico, & alij. SECVRI PERCVTI. Liuius lib. 2.
Centuriones duplicarióſque, qui reliquerant ordines, virgis cæſos ſecuri
XI. *Decimatio à quo primùm inuenta.* *percuſſit.* ITEM DECIMATIO. Sunt qui hoc genus
pœnæ ab Appio Claudio editum primùm putent. vide Li-
uium lib. 2. De modo huius pœnæ videndus Polybius lib. 6.
Decimatio ſorte fiebat. Fiebat autem decimatio adhibitâ ſorte: Tacitus 3. Annal.
Decimum

Decimum quemq. ignominioſæ cohortis ſorte ductos fuſte necat. Liuius lib.2. *Cætera multitudo decimus quiſque ad ſupplicium lecti.* Idem lib.38. de ſeditioſo exercitu apud Sucronem: *Præconis*, inquit, *audita vox citantis nomina damnatorum in conſilio. nudi in medium protrahebantur, & ſimul omnis apparatus ſupplicij expromebatur. deligati ad palum, virgisq; cæſi, & ſecuri percuſsi.* Suetonius in Caligulâ: *Inhiberi nullo potuit modo, quin decimare velle perſeueraret: vocatos itaque ad concionem inermes, atque etiam gladiis diſpoſitis, equitatu armato circumſedit.* videndus quoque Appianus lib. De bel. Hiſpan. Cauſam verò decimationis inſtitutæ ſi quis ſcire deſideret, ſuppeditabitur ex Ciceronis Cluentiana, cuius verba paulo pòſt eodem hoc cap. à me laudabuntur. Quin & Liuius lib.38. *Vicit, inquit, ſententia lenior, vt vnde orta culpa eſſet, ibi pœna conſiſteret, ad multitudinem caſtigationem ſatis eſſe.* Idemque ſcriptum reliquit Plutarchus in Scipione. Cæſar negligentiam Senatorum, qui in Senatum rariùs venirent, ſorte quoque caſtigauit. cùm enim nimis multi eſſent, iuſſit inter eos ſortes duci; & quintum quemque puniri; teſte Dione in Auguſto. Seditiones militares etiam centeſimatione Imperator Macrinus puniit: teſte Iulio Capitolino. isque ſe clementem dicebat, quòd centeſimaret, qui vigeſimatione, & decimatione digni eſſent. IN CRVCEM TOLLI. Liuius lib. 30. *Nominis Latini qui erant, ſecuri percuſsi: Romani in crucem ſublati ſunt.* itidem apud Valerium Max. lib.2. cap.7. AD BESTIAS DAMNARI. Modeſtinus Iuriſconſultus: *Is qui ad hoſtem confugit, & rediit, torquebitur, ad beſtiasq;, vel in furcam damnabitur. quamuis milites nihil eorum patiantur.* l. deſertorem, ff. de re militari. Poſterior Africanus exterarum gentium transfugas, in edendis ſpectaculis, feris obiecit: Valer. Maximus eodẽ cap.7. & Liuius lib.51. Denique & CAPITIS POENA, multas ob cauſſas militibus irrogata eſt. primùm transfugere volentibus, vallum tranſſcendentibus, aut per murum caſtra ingredientibus, ſeditionem atrocem concitantibus; imò & rem qualem qualem à duce prohibitam, facientibus, l. deſertorem, ff. de re militari. Capite item plectuntur, qui præpoſito manum inferunt: qui aduerſus ducem vel præſidem contumaces ſunt: qui in acie fugam priores faciunt: exploratores, qui ſecreta hoſtibus nuntiant. item caligati, qui metu hoſtium languorem ſimulant; item qui commilitonem gladio vulnerant:

Decimatio cur inſtituta.

Etiam Senatores rariùs in Senatum venientes ſorte puniti.

Centeſimatio. Vigeſimatio.

XII. XIII. XIIII.

nerant:nam ſi lapide tãtùm,militia reiiciuntur:qui præpoſitos ſuos,cùm poſſunt,nõ protegunt. nam hi in pari cauſa factoribus ſunt;l.omne delictũ,ff.de re militari.Itidem qui excubias deſerũt,l.qui excubias,ff.eodẽ. Adhibita etiam
xv. poſt capitalem animaduerſionẽ, SEPVLTVRÆ PRIVATIO. Valer.Maximus: *virgis caſos ſecuri percuti iuſſit:eorumq́; corpora ſepultura mandari,mortemq́; lugeri vetuit.*lib.2.cap.7. Fuit etiam
xvi. ex pœnis acerbioribus,LEGIONARIORVM GLADIIS CON-
xvii. CIDI. videnda,quæ ea de re dixi,lib.1.cap.23. Item,VIVOS COMBVRI. Ammianus, *deſertoribus paucis exuſtis, aliisq́;,ad ſagittariorum exemplum,quibus manus ademptæ ſunt,contruncatis.* lib.29. Itidem Valentiniani A.iuſſu, Hortarius Alemannorũ tribunus,quòd hoſtibus quædam perſcripſiſſe diceretur, veritate tormentis expreſſa, pœnali flammâ conflagrauit: teſte eodem Ammiano,libro quò ſuprà, & lib.21.Quinimò & Imperatoris Conſtantini A.conſtitutione introductum, vt ſi qui Barbaris prædandi facultatem dediſſent, aut prædam cum iis diuiſiſſent,viui comburerentur,l.ſi quis, C.de
xviii. re militari.Hoc amplius; primus Auidius Caſſius Imperator inuenit, vt ſtipite centum & ampliùs pedum erecto, damnatos ab imo ad ſummum alligaret. inde inferioribus ignem admoueret,atq. ita alios incendio, alios fumo, alios denique timore enecaret. cuius rei teſtimonium apud ſcri-
xix. ptorem Vulcatium. SVB CRATE NECARI. Liuius lib.4.ab vrbe condita: *ad vociferationem eorum,quos ſub crate necari iuſſerat, concurſu facto.* Id genus puniendi ſcitè expreſſerunt verſiculi Plautini Pœnulo Sc. *Ain tu.*

AG. *Quid ait, aut orat? expedi.*
MI. *Sub cratim uti iubeas ſeſe ſupponi,atque eò*
Lapides imponi multos,vt ſeſe neces.

Cornelius Tacitus De moribus Germanorũ: *Diſtinctio pœnarum ex delicto. proditores, ac profugas arboribus ſuſpendunt; ignauos, & imbelles,& corpore infames, cœno, ac palude, iniecta inſuper crate,*
xx. *mergunt.* LAPIDIBVS OBRVI. Poſthumium inficiantem quas promiſerat prædas, ab exercitu, in caſtris ſeditione facta, lapidatum accepimus. Florus lib.1.cap.22. Liuius lib.4.Q. Curtius de animaduerſione in milites,qui in mortem Alexandri conſpirârant: *Omnes ergo à Nicomacho*
xxi. *nominati,more patrio,dato ſigno, ſaxis obruti ſunt.* SAGITTIS EMINVS CONFIGI. id genus pœnæ apud Paulum

Diaconum

Diaconum obſeruaui lib.17. Hiſt. extremo: & ſimile fuit illi, quo hodie vtuntur, dum noxium palo alligant, & in eum, tanquam in ſcopum, reliqui omnes milites ſclopetarij ſeu bombardarij globos emittunt. CARPENTO TRAHI. xxii.
Imperator Opilius Macrinus tribunũ, qui excubias deſeri paſſus erat, carpento rotali ſuperadnexum, per totum iter viuum atque exanimem trahi præcepit: Iulio Capitolino teſte. Crudele & horrendum genus pœnæ quo in milite adultero puniendo D. Aurelianus vſus, qui deflexis dua- xxiii.
rum arborum capitibus iiſdẽ pedes militis alligauit. inde arboribus demiſſis ſubitò, ſciſſus ille vtrimque pependit. id Flauius Vopiſcus ſcribit in Aureliano. Aliud, nec minus xxiiii.
horrendum, Imperatoris Macrini in adulterio militum puniendo inuentũ. hic ſimul vt certior factus eſt, duos milites ſuos ancillæ hoſpitis pudorem violaſſe, ſtatim geminos boues aperiri iuſſit, atq. his milites ſingulos inſeri, capitibus boũ exectis, quò faciliùs vna colloqui poſſent. ita hominis ſæuitia nouo quodã ſupplicio, in puniendis adulteris delectabatur: quod retulit in vita Macrini Iulius Capitolinus. Sed Tragicis hiſce recenſendis, tandem aliquando ſuperſedeamus. Illud nihilominus in genere notandũ eſt, militaria delicta, vt & in ceteris, augeri dignitate, gradu, ſpecieque militiæ: l. militũ, ff. de re militari. minui autẽ ratione tyrocinij, l. deſertorem, & l. qui commeatus, ff. dicto titulo. Item ſi per vinum aut laſciuiam milites lapſi ſint, l. omne, ff. eodem titulo. Sed propter nimiam inebriandi frequentiam, ea exceptio Caroli V. Imperatoris edicto ſublata eſt.

Militaria delicta quibus rebus aucta? Quibus rebus minuta.

Ebrij milites delinquentes, hodie non excuſantur.

Rectius eſt, more maiorum, in auctores criminum vindicare.] Non ineleganter aut inſolenter auctores criminum appellat. ſimiliter Iuriſconſulti noſtri auctores ſeditionis nominant, quaſi capita, vt qui ſeditionem primi cient, inducunt, & perſuadent; in l. eiuſdem, §. Item auctor ff. de ſicariis; & l. ſi quis, §. auctores, ff. de pœnis. Sic legis auctorem Cic. & alij vocant eum, cuius oratio tantũ ponderis haberet apud populum, vt legẽ ſuadendo perſuaderet. Solere autem eos, qui legẽ ferre ſtatuerent, homines iſtiuſmodi ſibi diligere, conſtat ex ea oratione, quam poſt reditum habuit Cicero, & inibi nominatim de Lentulo.

Auctores criminum.

Auctores legum.

More maiorum.] Vſitata ea formula, *more maiorum*, optimis & Romanis ſcriptoribus, Ciceroni, Suetonio, Liuio, &

Formula, more maiorum. Malo more.

& ipſis Iuriſconſultis l. is qui, ff. de publicis iudiciis; & alibi. Similis formula, *malo more*, id eſt, *improbè*, l. 19. ff. de negot. geſt. & l. 8. ff. quod metus cauſſa. Item, *ſine more*, Virgil.

Sine more.

——— *rapta ſine more Sabina.*

Vt ad omnes metus, ad paucos pœna perueniret.] Locum hunc ex Ciceronis Cluentiana deſcriptum eſſe, dubium non eſt. vbi ille: *Statuerunt*, inquit, *maiores noſtri, vt ſi à multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum; ſortitione in quoſdam animaduerteretur: vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret.*

Ciceronis locus à Vegetio deſcriptus.

AD CAPVT V.

SIGNORVM militarium, quot ſint genera.] Libris optimis M.S.H. non poſſum quin adſentiar: in quibus eſt, *quanta ſint genera.* vox, *quanta*, pro *quot* ponitur, & numerum adæquè ſignificat. id qui neſciuerunt, auctores fuêre loci mutandi. Itidem §. ſi verò, l. 2. C. de præfecto prætorio Africæ: *Et quanti limitanei, & in quibus locis & militiis collocati.* ſed ille locus medicinâ eget; reſtituo ſanitati, *Et quanti limitanei, in quibus locis vel limitibus conſtituti ſunt.* Limitanei autem illi milites, qui in clauſuris, burgis, cuſtodiendis limitibus præſidebant. Limitantes vocatos memini ab Ammiano Marcellino non ſemel. iterum in ſupradictâ l. *Milites pro cuſtodia locorum, quantos ibi magnitudo tua prouiderit.* iterum ibidem: *Quantos autem milites, ſiue pedites, ſiue equites.* itidem & Vegetius ipſe lib. eodem cap. 9. *vt integris ſuis quantos poſſint hoſtes interimant.* Dicuntur autem *tantus, quantus*, pro, *tot, quot*, more Græcorum. quibus ὅσος promiſcuè ſignificat *tot*, & *tantus.* Phraſim eandem lib. 2. Obſeruationum cap. 5. obſeruauit etiam Antonius Auguſtinus ex l. ſi ita legatum, ff. De legatis pri. Neque eſt quòd loquendi hoc genus vltrà improbet Laurentius Valla Grammaticus: ſuo enim ille gladio iam iugulatus eſt; vt qui lib. 3. Elegantiarum ſuarum pronuntiauit, ex ſolis Pandectarum libris dignitatem atque amplitudinem linguæ Latinæ poſſe recuperari.

Correctus Vegetius. Quantus, pro quot.

Emendata l. 2. C. de præfecto præto. Africa.

Limitanei milites. Limitantes.

Tantus, quantus, pro, tot, quot, Græca phraſi dicuntur.

Laurentij Vallæ opinio reiecta.

Ex Pandectis iuris, Latinam linguam recuperari poſſe.

Multa ſunt ediſcenda atque obſeruanda pugnantibus.] Verbum *ediſcendi*, ſuppoſitum hîc pronuntio; melius quidem, *edicendi*, quod ex membranis hic doctiſſimus Franciſcus Modius retraxit; legendo, *edicenda atque obſeruanda*; vt illud de duce ipſo, iſtud de militibus accipiatur. Attamen

Expenſus Vegetij locus.

non

non minùs elegans, ſi fortè & verius, quod in vetuſtiſſimo exemplari M. reperi, *dicenda atque obſeruanda*, quomodo & in membranis H. olim perſcriptum fuit: licet tamen ibidem verbo, *dicenda*, vocalis ſecunda, multo pòſt tempore, & ab alia manu adſuta ſit. Iterum eodem hoc capite, *Quocumque enim hac ferri iuſſerit ductor.* & hîc ſolus prædictus liber M. *Ferri dixerit ductor.* Scio Imperatores multa edicere ſolitos apud ſigna, imò & programma in pariete ſæpe fixiſſe, teſte Vulcatio in vitâ Auidij Caſſij: ſed hoc nihil ad hunc locum: videamus, quid ad lectionem illam noſtram Varro facere poſſit: Dico, inquit, *originem habet Græcam, quod Græci* δικάζω. *hinc Ennius, dico qui hunc dicare cupit. hinc indicare, quòd tunc ius dicatur.* ibidem paulo pòſt, *hinc in manipulis caſtrenſibus dicta à ducibus, hinc dictata in ludo, hinc dictator*: lib. 5. De lingua Latina. quo loco Ioſephus Scaliger in Coniectaneis ſuis, *Dictum*, inquit, *à ducibus*, παράγγελμα, *teſſera*. Furius vetus poëta:

Nomine quemque ciet, dictorum tempus adeſſe.

Certè alterum membrum propoſitæ Vegetianæ ſententiæ ad ipſum ducem referendum, monet quod ſubditur, *Cùm pro neceſſitate rerum plura ex tempore iubenda atque facienda ſint.*

Vegetius emendatus.

Edicebantur multa in exercitu:

Etiam programma in pariete figebatur.

Dicere verbum, non vulgarem notionem habet.

Dicta ducum.

Is qui in exercitu habet maximam poteſtatem.] Signa hæc, ſeu teſſeræ à quo darentur, per quem acciperentur ac diſtribuerentur in contubernia, iam antè à me traditum eſt.

Teſſera à quo daretur, a quo diſtribueretur.

Iſta vocabula quotidie debere variari.] Si vocabulum ſumas ea notione, vt λέξιν & verbum vnum tantùm ſignificet, (vt ferè ab omnibus hodie ſumitur:) iam manifeſtum erit, meliùs legi cum veteri exemplari M. *vocalia*, pro, *vocabula*. Nam pro ſignis talibus, nomina ſæpe fuerunt, & verba ſingula: vt Septimij Seueri, *Laboremus*; Pertinacis, *Militemus.* non raro plura verba coniuncta: ſic in caſtris Cæſaris, *Venus genetrix.* in Cn. Pompeij, *Hercules inuictus*: in Antonij, *Lar deus.* Interdum & ſententiæ, & verſus toti. talis Cyri teſſera, *Iuppiter belli ſocius & dux.* Græcanico verſu Claudius Cæſar teſſeram definiuiſſe fertur, in hæc verba, *Virum vlciſci decet quando quiſpiam prior iniuriatur, ſine moleſtus eſt.* videndus Alexander Neapolitanus libro 4. Genialium dierum capite 2.

Tentatus alter Vegetij locus.

Teſſera ſæpe vno verbo data:

Non raro pluribus:

Interdum ſententia pro teſſera fuit:

Interdũ verſus.

Et exploratores inter noſtros verſentur impunè.] Feſtus lib. 5. De verborum ſignific. *Speculator ab exploratore*

Speculatores qui ſint.

hoc diſtat, quod ſpeculator hoſtilia ſilentio perſpicit: explorator parata clamore cognoſcit. Arrius Menander lib. 2. De re militari, *Exploratores, qui ſecreta nunciauerunt hoſtibus, proditores ſunt, & capitis pœnas luunt*; l. omne, ff. De re militari. illud certè ius, vſu & moribus, ſine ſcripto venerat, vt ab aduerſariis venientes exploratores capitis pœnam ſubirent. Appianus libro bellorum Punicorum de Hannibale loquens: *Ille*, inquit, *caſtra ſua mouit, ter miſſis in Romana exploratoribus. hos comprehenſos Scipio, præter Caſtrenſem morem, non interfecit: ſed iuſſos circumire, vt armamentaria, machináſque, & decurrentem exercitum inſpicerent, dimiſit incolumes, vt Hannibalem edocerent de ſingulis.*

Exploratores, & eorum pœna.

Exploratores Hannibalis quapropter à Scipione dimiſſi.

Tuba quæ directa eſt appellatur.] Tubam directam fuiſſe ſuprà etiam docui. Ceterùm Lucani hoc, poëticè de buccina dictum videtur,

Tuba directa erat.

— *Batauiq; truces, quos ære recurno,*
Stridentes acuère tubæ.

Buccina, quæ in ſemet æreo circulo flectitur.] Ita edendum curaui. nam quod in vulgatis erat, *in ſemetipſam*, id aliquammulti libri VV. non agnoſcebant. Dicti à tuba tubicines, à cornu cornicines, à buccina buccinatores, quos Suetonius & alij; etiam lapides veteres, Æneatores ſæpe vocârunt, teſte Feſto lib. 1. Varro buccinatorem à vocis ſimilitudine & cantu dictum vult, lib. 5. De lingua Latina. Æneatores vocatos arbitror, ab ipſius inſtrumenti, quo canerent, materia, id eſt à buccina ænea. Sæpe autem hæc nomina confuſa: nam ipſe Vegetius Buccinatori cornu tribuit, quo claſſicum canat, lib. 2. cap. 22. Neque eadem ſemper his inſtrumentis materia. Varro: *Cornua, quòd ea, quæ nunc ſunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu*; libro 4. De lingua Latina. Rurſum tubam & claſſicum Æneatoribus tribuit Suetonius: *Interq; eos*, inquit, *& æneatores, rapta ab vno tuba proſiluit ad flumen: & ingenti ſpiritu claſſicum exorſus, pertendit ad alteram ripam:* in Iulio, cap. 32. Item Ammianus: *Quum ſupereſſet exiguum noctis, æneatorum clangore ductores vrbem, vt mox caſuram, terribili coronâ cinxerunt*: lib. 19. Iterum Ammianus: *Æneatorum accentu ſigno dato progrediendi ad pugnam, ad arma concurſum eſt.* Tubicinem in veteri Onomaſtico vidi appellari etiam *Salpictam*. neſcio vnde id nomen; niſi à Græco σαλπιγκτής, quod eſt in Gloſſario. Tubarios, cornuarios, à Tarruteno Paterno vocatos animaduerti, qui tubas, & cornua fa-

Tubicines. Buccinatores.

Æneatores.

Sæpe confuſa prædicta nomina.

Cornua vnde dicta.

Salpicta, pro tubicine. Tubarij, & Cornuarij, qui.

mua facerent, l. vlt. ff. De iure immunitatis. Sed qui Valliſtrarij ibidē dicuntur, velim baliſtarios vocatos, quòd baliſtas conficerent. nam ea notione in d. l. ſagittarij, quòd ſagittas; arcuarij, quòd arcus conficerent.

Emblata l. vlt. ff. de iure immunitatis.

Ex vris agreſtibus.] In Germania hæ feræ gignuntur. de quibus Cæſar lib. 6. De bello Gallico: *Amplitudo cornuum, inquit, & figura, & ſpecies multùm à noſtrorum boum cornibus differt. hæc ſtudioſè conquiſita, ab labris argento circumcludunt, atque in ampliſſimis epulis, pro poculis vtuntur.* Addendum, quod de iiſdem Iulius Solinus notat, dum Germaniæ & Septemtrionalis plagæ feras deſcribit, cap. 32. *Sunt & Vri, quos imperitum vulgus vocat bubalos, cùm bubali ad ceruinam penè faciem in Africa procreentur. Iſtis porrò, quos Vros dicimus, taurina cornua in tantum modum protenduntur, vt dempta, ob inſignem capacitatem, inter regias menſas potuum gerula fiant.* Cornua iſtiuſmodi apud Batauos noſtros etiamnum hodie reperiuntur: & inſignia me videre memini in ædibus viri nobiliſſimi, cognati mei, D. Gualteri, Domini Outheuſdani, Elshoutij, &c. Videndus porrò de vris Albertus Magnus libro vigeſimotertio De animalibus, Plinius, Tacitus, & alij. Virgilius ſilueſtres vros vocabat. in cuius verſu interpretando Macrobius notauit peregrina verba Poëtam non reſpuiſſe, quòd Vri vox Gallica ſit, qua feri boues ſignificentur. Memini & apud Martialem poſtliminij ius datum his feris; emendante Batauorum nobiliſſimo, ac Poëtarum lepidiſſimo Iano Douza.

Vri vbi gignuntur:
Cornua eorum.
Vri, à bubalis differunt.
Vri vox Gallica

Muta ſigna ſunt aquilæ, dracones.] Vide quæ ad hunc locum faciunt, à me dicta, lib. 2. cap. 5.

Vexilla.] Iſtiuſmodi vexilla in ſingulis cēturiis ſuo æuo fuiſſe Vegetius teſtatum reliquit lib. 2. cap. 13. erat autem in ſingulis vexillis, litteris adſcriptum ex qua cohorte eſſet, vel quota centuria: quod intuentes vel legentes milites aberrare à contubernalibus, etiam in tumultu non poterant. Sed non tam magna iſta vexilla, vt hodie noſtratium ſunt: in quibus interdum inſignia centurionis, aut eorum quibus exercitus militat; interdum ſymbola conſpicimus: ſed diſcreta tamen varietate maximè colorum, omninò ad ingenium militum, quos, etſi literas neſcientes, figura vexillorum non patitur à ſuis aberrare.

Vexilla in ſingulis centuriis, vel manipulis.
In iis ſcriptum quota eſſet centuria, & ex qua cohorte.
Maiora hodie noſtratium vexilla.

Flammulæ rufæ.] Primùm librorum varietatem ponam,

Vegetij locus in mendo:

nam, inde quæ de hoc loco mea opinio eſt, liberè dicam. in S. N. legitur, *flammulæ tuſæ*: in M. *famulæ ruſæ*: in H. *famulæ tubæ*. Sed quis locus hîc *tubis*, inter ſigna muta? aut quid tandem illud, *tuſæ*? quæ vox, aut vbi nata? Lectionibus Suſianis, item Modij notis neque hîc, neque lib. 2. cap. 1. vbi ſimilis locus eſt, quicquam iuuor; quod doleo. nam emendationi qua locus hic indiget, velim patefactam viam à libris. quam etſi nullam adhuc vidi; audeo tamen ſuſpicari,

Idem fortè emendatus.

flameola, ſcripſiſſe Vegetium. de quibus nos ſuprà initio libri ſecundi. Alterum illud ſeu *tubæ*, ſeu *tuſæ*, inde natum, quòd in veteribus libris fuerit gloſſæ ſeu interpretamenti loco *ruſſa*, vel *ruſa*, ſcriptum ad verbum *flameola*. ſuſpicatus ſum aliquando, *flameola triſida*, legi poſſe, quomodo *flamma triſida* Ouidio: & *cuſpis*, ſeu *haſta triſida* pro tridente aliis.

Pinnæ murorum unde dictæ.

Pinnæ in galeis militum:

Pinnæ.] Varro libro 4. De lingua Latina, *A quo munere munus, eius ſumma pinna, ab his quas inſigniti milites habere in galeis ſolent, & in gladiatoribus Samnites.* Alexãdrum Magnum caſſidis iuba, & candidiſſimis pennis, in exercitu inſignem fuiſſe, Plutarchus ſcribit. Res clara erit, ſi Polybium audi-

Ea cur adhibita.

uerimus: is lib. 6. Hiſtoriarum: *Præter hæc omnia*, inquit, *adornantur corolla plumea, penniſq; tribus puniceis aut nigris erectis, longitudinis fermè cubitalis: quæ cùm in ſummo vertice cæteris armis addiderint, vir quidem apparet duplo maior, quàm ſit: eius verò aſpectus pulcher, hoſtibuſq; terribilis.*

Sunt & alia muta ſigna, quæ dux belli in equis, aut indumentis.] Diuerſa diuerſos milites veſte vſos, & inde

Milites alij, aliis veſtibus diſtincti.

ſæpe proditos, certiſſimum eſt. Ceterùm vt facere iam conſueui, etiam hîc editis teſtimoniis rem illuſtrabo. Plutarchus in Artaxerxe: *Qui vbi vix rubra ſagula conſpicati ſunt, quòd regiæ partis omnes albis vterentur, agnouerunt ſtatim hoſtes eſſe.* Eum militiæ morem, vt alios non paucos, attigit in Pſychomachiâ Prudentius; cui hinc lux facienda:

Illuſtratus Prudentius.

——— *Diſcordia latos*
Intrârat cuneos, ſociam mentita figuram.

Huiuſmodi ſigna in indumentis equites noſtri pertinaciter retinent etiamnunc: qui ſi leuis armaturæ ſint, per turmas

Inſignia noſtrorum militum ex coloribus veſtimentorum.

ſingulas diuerſitate totarum tunicarũ ferè diſtinguuntur. cataphractarij ea ferè parte tunicæ, quæ à cingulo ad femora deſcendit, quam armati iam, ſigni cauſa ſuperinduunt. Peditibus pro mutis ſignis inſignia ex byſſo, ſeu

vittæ,

vittæ, ſiue flameola ex collo ferè pendent. quæ omnibus eiuſdem coloris imperantur, tunc præſertim, quando ſubſeſſa ordinanda, aut ſuperuentus faciendus eſt, quò ab hoſtibus celeriùs dinoſcantur.

Mota, qua vtitur veſte.] Pro *mota*, libri aliquot S. N. & B. *mutata*, ſubſtituunt. Varia apud nationes varias prælij ineundi ſigna. Ex veſte ducis tabernaculo propenſa, vt notat Alexander Neapol. lib. 4. Genial. cap. 2. Tamburlanus Scytharum imperator triplici tentorio adſidentibus hoſtibus vſus, prima die colore albo, quo illis conditionem deditionis offerebat: altera die (ſi eò vſque exſpectabant) rubro, quaſi ad cædem, & ſanguinem: tertia die atro, quo atra omnia, & extremam occidionem prænunciabat. notat Petrus Crinitus lib. 1. De honeſta diſciplina, capite primo. Apud Romanos peculiare illi rei vexillum, purpureum: quod in tabernaculo ducis cuſtoditum fuiſſe, pridieque propoſitum, quàm dimicaretur, item tunicæ forma fuiſſe, iam antè oſtendit amicus noſter Iuſtus Lipſius ad Annales Taciti. Addo de mea obſeruatione, non Romanis tantùm id in vſu fuiſſe: Perſas enim ante prælium flammeum vexillum expectaſſe, teſtis mihi Ammianus lib. 19. & lib. 20. Etiam in nauali pugnâ illud vexillum Romanos extuliſſe: quod Hirtij teſtimonio confirmabo: *Quod vbi conſpexit* (Vatinium claſſis præfectum intelligit) *celeriter vela ſubduci, demittiq; antennas iubet, & milites armari, & vexillo ſublato, quo pugnandi dabat ſignum, quæ primæ naues ſubſequebantur, idem vt facerent, ſignificabat*. De bello Alexandrino. Quod autem ad veſtem mutatam attinet, de qua hîc agitur, luculentum ex Cæſare teſtimonium, lib. 7. De bello Gallico: *Accelerat Cæſar vt prœlio interſit: eius aduentu ex colore veſtitus cognito, quo inſigni in prœliis vti conſueuerat*. Mihi tamen non ſatis conuenire huic loco τὸ *mutata*, viſum eſt: præſertim quòd præter codices Suſianos, M. & H. etiam olim edita exemplaria retineant, *mota qua vtitur veſte*. Ammianus lib. 18: *Cùm recubantes noſtros ſecuriùs inueniſſem; porrecto extenſiùs brachio, & ſummitatibus ſagi contortis elatiùs, adeſſe hoſtes ſigno ſolito demonſtrabam*. Philopœmen, vt apud Plutarchum legimus, Illyriis extremum agmen claudentibus edixit, ſubſiſterent, donec ab altero cornu rubicundam à Rege tunicam in ſublime ſariſſâ tolli conſpicerent.

Varia ſigna prælij ineundi propoſita.

Tamburlanus tribus diuerſis ſignis per triduum mentem ſuam ante prælium indicabat.

Vexillum apud Rom. purpureū. indicium pugnæ.

Etiam Perſæ vexillum flammeū ante prælium exſpectabant.

Etiam nauali prælio, id vexillū Romani vſurparunt.

Peculiaris ducis veſtis tempore prælij.

Confirmata Vegetij vulgata ſcriptura.

Quo-

Puluis exoriens ſignum aduentantis hoſtis.

Quotiens proficiſcente turba excitatus puluis.] Liuius lib. 30. *Denſior deinde inceſſu tot hominum equorumq́; oriens puluis, ſignum propinquantium hoſtium fuit.* Exempla hac de re apud Cæſarem lib. 2. & lib. 4. belli Gallici, & alibi paſſim. Verg. 9. Æneid.

Hic ſubitam nigro glomerari puluere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab aduerſa conclamat mole Caicus:
Quis globus ô ciues caligine voluitur atra?
Hoſtis adeſt. ——

Volatus auium, ſignum hoſtis aduentantis vel latitantis.

Non vulgare, aut cognitum multis ſignum, quod de auium volatu memoriæ prodidit Frontinus, lib. 1. Strategem. capite 2. *Thiamenus*, inquit, *Horeſtis filius, iter ingreſſus, vt vidit ex ſuſpecto iugo, magnam vim auium ſimul euolaſſe, nec omninò reſidere, arbitratus eſt latère illic agmen hoſtium, itaque circumducto exercitu eluſit inſidiatores.*

Signum noctur num flamma, diurnum fumus.

Per noctem flammis, per diem fumo ſignificant ſociis.] Ita eum locum edendum curaui, ſecutus auctoritatem ſex ſeptem librorum veterum. Cæſar lib. 2. Belli Gallici: *Celeriter, vt antè Cæſar imperauerat, ignibus ſignificatione facta, ex proximis caſtellis eò concurſum eſt, pugnatúmque.* Non minùs

Etiam panno rubro de die ſignũ datum, & noctu igne.

conſpicua ſigna, atque idonea, quorum meminit Appianus: *Interdiu rubro panno haſtæ prælongæ infixo; noctu verò igne ſignum datum*: libro De bello Hiſpan. Alexandro Magno etiam in propriis caſtris iſtiuſmodi ſignis opus fuiſſe (quòd tumultuantes tubam non audirent ſui milites,) prodidit

Signa eiuſmodi etiam vſui in magna militum multitudine, vt iis voluntas ducis oſtendatur.

Q. Curtius: *Haud ſatis exaudiebatur: ergo perticam quæ vndique conſpici poſſet, ſupra prætorium ſtatuit. ex qua ſignum eminebat pariter omnibus conſpicuum: obſeruabatur ignis noctu, fumus interdiu*: lib. 5.

De emittendo & remittendo nuncio:

Etiam per columbas.

Etiam ſcorpionibus epiſtola miſſa.

Ignis in caſtris quandoque vetitus ſtrui.

Dicerem de ſtrategematibus, quibus vſi antiqui in emittendis recipiendiſque nuntiis, & inter ea de adminiculo columbarum, quarum opera noſtrates hoc bello ciuili frequenter quoque adiuti ſunt; ſed quia Frontinus in manibus eſt, eum hac de re conſulendum ſuadeo lib. 3. cap. 13. Obſeruabam apud Salluſtium 3. Hiſtoriarum, & Cæſarem, ſcorpionibus epiſtolas in caſtra, aut ciuitates quandoque miſſas. imò quod ad ignem; quandoque in caſtris prohibitum ſcio ne ſtrueretur, quòd viſi procul ignes ſuperueniendi occaſionem aduerſariis præberent: apud Cæſarem 6. Belli Gallici. Hoc amplius, & caſtrorum latitudinem ex

fumo

fumo atque ignibus ſæpe collectam ſcio, & exinde de copiis aduerſarij iudicatum: Cæſar lib. 2. Belli Gallici: *Quæ caſtra, inquit, vt fumo, atque ignibus ſignificabatur, ampliùs millibus* 11x. *in latitudinem patebant.*

Ex igne, caſtrorum amplitudo interdũ collecta.

Per diem fumo ſignificant ſociis.] Liuius lib. 4. *Prius penè cepit caſtra, quàm oppugnari hoſtes ſatis ſcirent: inde fumo, vt conuenerat, datum ſignum: vbi conſpectum ab Dictatore eſt, exclamat, captâ hoſtium caſtra.*

AD CAPVT VI.

Et ſuperueniente impetu vel fraude.] Ita quidem legi ſententiâ ſaluâ poſſet: ſed tergiuerſantur libri; inprimis S. in quo erat: *& ſuperuentu impeto, vel fraudis ſubeſſe.* in M. & N. *& ſuperuentus impetus fraudis ſubeſſe.* Iouem lapidem iurare auſim, ſcripſiſſe Vegetium, *& ſuperuentus impetu, vel fraude ſubſeſſa.* Quam coniecturam meam, ipſum auctorem noſtrum, ſcio, ſi viueret, non improbaturum. neque mihi dubium eſt, agnituras ipſum has voces: *ſuperuentus, ſubſeſſa,* vt ex ſe natas, vel abſque Senaſconſulto Plautiano. Superuentus, vis aperta eſt, impetu & aperto Marte infertur: Subſeſſa occultè, fraudulenter collocatur. Vegetius: *Subſeſſas occultiùs collocant, vel aperto Marte impetum faciunt:* hoc eodem cap. Eundem conſulendum ſuadeo lib. 3. cap. 3. & cap. 22. Ammianus: *Subſediſſe manum inſidiatricem latenter:* lib. 24. Ab eo verbo Subſeſſæ, & Subſeſſores: & μοιχοφορχῶς, Subſeſſores alieni matrimonij, apud Valerium Maximum; qui alienæ coniugis pudicitiæ inſidiantur. Ammianus, *Vt iiſdem tempore præſtituto ſuperuenirent.* idem: *Syluanus graſſantibus primùm ſuperuenit.* lib. 15. Iuſtinus: *Securis, & lætis ſuperueniendum.* libro ſecundo.

Bene reſtituitur Vegetius.

Superuentus quid ſit.

Quid Subſeſſa.

Subſeſſores alieni matrimonij.

Vel facilè, ac ſine damno repellat illatum.] In M. eſt *deponat illatum.* reliqua edenda curaui, quemadmodum libri quinque, ſex, præiuerant.

Non tantùm adnotata, ſed etiam picta habuiſſe firmentur.] Parùm ad Imperatores iuuandos illa itineraria, in quibus ſola locorum nomina propoſita & adnotata erant, nî pictura acceſſiſſet: in qua præter partem illam hiſtoricam, etiam Geometrica ſeu Geographica opus erat. Felix, præ quàm ſuperius fuit, felix inquam, hoc noſtrum ſeculum: quo nati viri optimè de rep. Geographiæ nomine

Itineraria veterum.

Perfectiores hodie tabulæ Geographicæ.

nomine promeriti: inter quos primo loco ponendi Abrahamus Ortelius, Gerardus Mercator, Ludouicus Guicciardinus; & alij innumeri. hic vno opere totam Belgicam noſtram: illi totum terrarum orbem dederunt inſpiciendum; iis vulgatis operibus, quæ non modò præfectorum militarium, ſed omnium quoque eorum manibus teri debent, qui mari vel terra iter facere, qui hiſtorias quaſcunque legere volunt & intelligere.

Tentatus Vegetij locus.

Præterea ſub periculo eligendarum viarum.] Liber S. *ſuper.* iterum S. N. H. *eligentium*: M. *eligendo* hinc fortaſſe facere quis poſſit, *Præterea ſuper periculo eligendo, viarum duces idoneos ſcientesq́ue præcipere.* libri omnes, quotquot videre potui, *percipere*, tuentur. alterum nihilominùs mihi verius viſum; an itidem aliis, neſcio. Præcipiuntur, qui antè quæruntur, arripiuntur, quàm viam nobis ſuſpectam ingrediamur. ſic præcipere experimẽta, apud Vegetium lib. 3. cap. 10. Quòd ductores iſtiuſmodi cuſtodiæ mancipari velit Vegetius, id meritò facit; nam ita ex euentu de fide eorundem conſtabit. Sic Mardus Parthus itineris dux futurus, vinciri ſe in caſtris Romanis voluit: nec antè diſſolui, quàm in Armeniam Romanos perduxiſſet; & bonam ille operam Antonio nauauit, teſte Plutarcho in Antonio.

Ductores viarũ cuſtodiæ mancipandi.

Addita pœnæ oſtentatione.] In libris C. S. *pœna conteſtatione.*

Macula aliquot Vegetio abſterſa.

Tutiſſimum namque in expeditionibus [creditur] facienda [ab hoſtibus] neſciri] Pro, *creditur*, codices alij, *crediderunt*. vnde ſuſpicari poſſis gloſſema eſſe, quod exemplar M. apertiſſimè oſtendit: in quo nec vola, nec pes illius verbi. abſunt ab eodem, & S. N. C. P. T. iſta, *ab hoſtibus*; eaque inducenda videas, vel ſine libris. ea enim mens huius ſcriptoris, vt velit ducem non hoſtes modò, verùm etiam ſuos conſilia celare. Parebit ex ipſiuſmet regulis: inter quas talis eſt: *Quid fieri debeat, tractato cum multis; quid verò facturus ſis, cum pauciſſimis; vel potius ipſe tecum.* Parebit magis ex Metelli pij reſponſo. Hic in Hiſpania interrogatus, quid poſterâ die facturus eſſet, reſpondit, Tunicam meam, ſi id eloqui poſſet, comburerem. Apophthegma eſt apud Plutarchum, & apud Auctorem De viris illuſtribus, cap. 61. & Frontinum lib. 1. Strategemat. cap. 1.

Duces conſilia ſua celare debẽt, etiam ſuos multis.

Metelli apophthegma hac de re.

Ob hoc veteres minotauri ſignum in legionibus habuerunt.

habuerunt.] In exemplari M. reperiebam, *Sed ob hoc.* vbi ſed, valet *nam.* De minotauro locus ex Feſto adhibendus: *Minotauri*, inquit, *effigies inter ſigna militaria eſt: quòd non minùs occulta eſſe debent conſilia ducum, quàm fuit domicilium eius labyrinthus.* quæ verba non ab ipſo Feſto, ſed à Paulo Diacono ſunt, qui magno cum detrimento rei literariæ eum auctorem nobis mutilauit. & abſq. illo eſſet, poſſem quod nunc non poſſum; id eſt indicare à quo vetere ſcriptore Vegetius totum hunc locum de Minotauro mutuatus ſit.

Iterum corrigitur Vegetius.

Minotauri effigies inter ſigna.

Paulus Diaconus Feſtum mutilauit, magno rei literariæ damno.

Profectionem ſuſpicionibus vel oculis deprehendunt.] Iuuit me, imò ipſum potiùs Vegetium, exemplar collegij trium coronarum; cui & hîc, & alibi non leuiter debemus: acceſſit etiam manuſcriptus N. in quibus legebatur *ſuſpectionibus.* verbum Latinum & non ſemel ea notione vſurpatum.

Suſpectio, pro ſuſpicio, vox è medio Latio: Eadem reddita Vegetio.

Terentius Andria:

— quî iſthæc tibi incidit ſuſpectio?

Iterum Heautont.

— quia enim in eum ſuſpectio eſt: Actu 4. Scen. 4.

Etiam Cornelio Tacito ea vox reſtituta lib. 4. Hiſtoriarum à Iuſto Lipſio. reddita item Æmilio Probo ſeu Nepoti per Dionyſium Lambinum. At fuit nuper, quî poeticam, imò comicam tantùm contendebat. ſed errat ille; neque ſemper elephantinâ olfacit proboſcide. Cornelius Celſus auctor Latinæ linguæ idoneus & locuples, ſi quis alius: *Si morbi ratio patietur, tum demum, nulla cruditatis ſuſpectione remanente, id fiat:* lib. 2. cap. 9. Itidem Salluſtius Iugurthâ: *Ipſe eum ſuſpiciens,* id eſt, ſuſpectum habens; interprete Nonio Marcello in, *Suſpicere.* Pari formâ Cornel. Tacitus: *Suſpectabat maximè Cornelium Sullam.* Quin & Ammianus Marcellinus, etſi in puritate Latini ſermonis aliàs ferè infelicior: *Per regiones,* inquit, *ignotas de obſcuris erat ſuſpectio, circa adſurgentes, & ludificandi varietas timebatur.*

Cornelius Celſus.

Ammianus Marcellinus.

Qui loca, per quæ iter faciendum eſt.] Antè, quàm exercitus moueat à fronte, & à tergo, dextra læuaque perluſtratores emittendi; ne in inſidias incidamus, aut nobis nec opinantibus ſuperueniant inimici. quod præceptum ſi paulò diligentiùs cuſtodiſſet Sp. Poſthumius conſul, nunquam fuiſſent coacti tam ignominioſam notam ſubire Romani, qualé ex Furcis Caudinis retulerunt. petatur hiſtoria

Loca inſidioſa cum exercitu nō ingrediendo, niſi ante perluſtratas.

Sp. Poſthumij in ea parte peccatū.

Cæſar ibi cautiſsimus fuit. ex Liuio, Floro, & Strategematis Frontini. Iulius Cæſar per loca inſidioſa exercitus nunquam duxit, niſi perſpeculatus locorum ſitus: teſte Suetonio.

Tutiùs autem operantur exploratores noctibus.] Virgil. 8. Æneidos:

Noctu explorare tutiſsimum. *Deſenſi tenebris, & dono noctis opacæ.*

Idem de Niſo & Euryalo:

Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum,
Lumina rara micant, ſomno vinoq; ſoluti
Procubuêre; ſilent late loca.

Ibidem paulo pôſt:

Abſiſtamus, ait: nam lux inimica propinquat.

Cuius ſpeculator fuerit ab aduerſariis comprehenſus.] *Iterum gloſſe male liberatus Vegetius.* Auctoritatem vnius exemplaris M. libenter ſequor, qui inducenda monet iſta, *ab aduerſariis.* & mirum foret, ſi à ſuis ille apprehenderetur.

Impedimenta, ſagittarij, calones.] *Sagmarij, iterum Vegetio reſtituti.* Pro ſagittariis liber S. & alter Suſij legunt, *ſignarij.* illi an fuerint, qui ſigna conficerent, & quos ſignifices alij vocant, non auſim adfirmare. exemplar N. tribus locis hoc capite, *ſaginarios* appellat, & duobus locis ſequentibus eodem modo ſcriptum in S. ſed membranæ Hittorpij expreſſum habent, *ſagmarij.* & perinde in iiſdem paulo pôſt, *& ſagmariis clamore panefactis.* quod genuinum eſſe, oſtendi ad caput decimum libri ſecundi. *Legiones etiam ſine impedimentis ductæ.* Ductas etiam legiones ſine impedimentis, ex Cæſare diſcemus: *Cùm pancitatem,* inquit, *militum ex caſtrorum exiguitate cognoſcerent: quæ hoc etiam erant anguſtiora, quod ſine impedimentis legiones tranſportauerat,* lib. 4. belli Gallici.

In medio collocentur.] *Impedimentis qui locus eſſe debeat in agmine.* Impedimenta in medio conſtitui præcipit, id eſt, exercitus parte præcedente, parte ſubſequente, medium agmen tenere. Sin autem à lateribus periculum metuitur, etiam iſthic armatorum præſidiis armanda erunt: vt Vegetius ſubdit. & exemplum eſt apud Ammianum initio lib. 24. Quinque modos ducendorum impedimentorum, qui volet, diſcat ab Æliano capite antepenultimo De inſtruendis aciebus.

Frequentiùs à tergo ſuperuentus infertur.] Si ſuperuenientes à tergo in fugam agere hoſtes non poſſunt, *Agmen à tergo quomodo carpatur.* ſaltim hoc agunt, vt agmen aduerſariorum accedendo, recedendo carpant. Cæſar: *Relinquebatur Cæſari nihil, niſi vt agmen*

aduerſa-

aduerſariorum equitatu malè haberet, & carperet : lib. I. Belli ciuilis. Liuius: *Carpendo nouiſſimos, premendoq́; iniquis ad tranſitum locis agmen detinuit.*

Quòd ſi vndique.] Totus ille locus longè aliter in vno Suſiano codice legebatur, hoc modo: *Quòd ſi vndique funduntur, vndique debent præparata eſſe obſidia.*

Antè commonendi ſunt milites.] Quidam libri malebant *commouendi*. quod ſi probemus, ſpectaſſe videbitur auctor eum morem, quo hodieque vtuntur, dum in caſtris tyrones, in oppidis ciues, tùm noctu, tum interdiù, edito clamore, aut tubæ vel tympani ſono, callido ad arma ducis conſilio euocantur. Auctor eſt Suetonius, Cæſarem non vbique ac ſemper, ſed cùm hoſtis in proximo eſſet, militem coërcuiſſe, tum maximè exactorem grauiſſimum diſciplinæ fuiſſe, vt neque itineris, neque prœlij tempus denuntiaret: ſed paratum & intentum momentis omnibus, quò vellet, ſubitò educeret. De Traiano illud memoriæ prodidit Dio Nicæus. Nonnunquam falſos rumores pro veris, & maximè de iis rebus, quæ exploratores retuliſſent, ſparſiſſe; vt milites celeriter imperata facere adſueſcerent, promptique ad omnia & intrepidi eſſent.

Modus adſuefaciendi tyrones & oppidanos ad concurſum armorum.

Cæſar exactor grauiſſimus, cùm in proximo hoſtes erant.

Rumores falſi ſparſi, vt parati eſſe ad pugnam adſueſcant.

In neceſſitate ſubita quæ terrent.] Rectè & ordine facere videbar, cùm ita edendum curarem, auctoribus libris veteribus: nam & ſolens eſſe huic ſcriptori, animaduertebam, rei narratæ concluſiones iſtiuſmodi ſeu epiphonemata ſubiicere: quod videbunt, ſcio, qui cum attentione eundem legerint. Antè edebatur: *ne neceſſitate ſubita terreantur; prouiſa enim non ſolent eſſe formidini.* non tam numeroſum hoc; ne dicam, fluctuans nimis.

Ratio mutati loci Vegetiani.

Calones, quos galearios vocant.] Exemplar collegij trium coronarum habet *calearios*; reliqui libri ferè *galiarios* præ ſe ferebant: de quibus nos alibi.

Ducentis ſagiſarciariis puerisq. præficeret.] Τὸ *ſagiſarciariis* in ſola editione Pariſienſi repperi. id vocabuli vtrùm ne apud eos an Romanos, quorum editio longo tempore anteceſſerat, natum ſit, iudicare non poſſum; quum eam editionem non viderim. In M. C. H. & Suſianis erat, *ſagittariis*. quo vocabulo ſignificati interdum qui ſagittas edolant; vt apud Paternum iuriſconſultum armarij, tubarij, ſagittarij, aliique plures, in l. vlt. ff. de iure immunitatis. Si-

Sagittarij, qui ſagittas edolant.

militer vt quadrigarij, bracharij, carpentarij dicti in l. 1. C. De excuſatione munerum. Veruntamen reclamat huic explicationi exemplar S. & N. in quibus iterum, *ſaginariis*, perſcriptum eſt. qui libri eius apud me auctoritatis; vt & hîc *ſagmariis* legendum aliis ſuadeam, mihi hoc modo legendum perſuaſiſſimum ſit.

Sagmarij denuò redditi Vegetio.

Pueriſque præficerent.] In vno veteri, *præfacerent*. De quo loquendi modo dixi libro primo.

Præfacere, pro præficere.

Hiſque vexilla dabant.] Data calonibus vexilla, vt ſcirent quo loco impedimenta eſſent colligenda. etiam illis opus erat, vt diſperſi calones pueriq́ue ſcirent, quò confugere, quòq́ue recipere ſe deberent: vt in ſubito ſuperuentu orbes inſtruerēt, aut cuneo facto ad ſuos peruaderent incolumes. Cæſar: *Calones in proximum tumulum procurrunt, hinc celeriter deiecti; ſe in ſigna manipulosq́ue coniiciunt:* lib. 6. belli Gallici. Iterum paulo pòſt: *Veteres milites per medios hoſtes perrumpunt, incolumesq́ue ad vnum in caſtra perueniunt omnes. hos ſubſecuti calones, equitesq́ue eodem impetu, militum virtute ſeruantur.*

Calonibus & pueris data vexilla.

Et quæ de cauſa.

Lædantur in prœlio ambulante exercitu.] Miror tam ineptam interpunctionē adhuc relictam in hoc ſcriptore, neque animaduerſam ab aliis. verba illa, *Ambulante exercitu*, initium ſubſequenti periodo præbere, res ipſa clamat: cùm exercitum prœliantem & ambulantem inter ſe opponat Vegetius. Porrò exercitu ambulante pugnandū ſæpè: non quia tu velis; ſed quia ita aduerſariis placet. itaque prœlio locus eligi tunc non poteſt: ſed iſtic acies committendæ, vbi hoſtes iubent. Vide exemplum apud Liuium lib. 8. extremo de A. Cornelio Dictatore cū Samnitibus pugnante.

Iterum reſtituta Vegetiana ſcriptura.

Pugnandum ſæpe, non quia tu velis, ſed quia hoſtes iubent.

Sed pugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur.] Verius eſt, *propugnatores*. vt in libris optimis, & ipſius Vegetij teſtimonio ex capite 8. eiuſdem libri: *Nam propugnatores*, inquit, *anguſta conſtipant*. Itidem *arma propugnatoria* apud Suetonium vocantur, in optimis membranis.

Propugnatores in poſſeſsionem reducti.

Hoſtes inter prolata peruadunt.] Legendum *interpolata*; monentibus libris M. S. N. H. & altero Suſij. Interpolata dixit, quod Salluſtius lib. 3. Hiſtoriarum, *Ire non aptis armis, & agmine laxiore*. Virgilius lib. 9. Æneidos:

Emendatus Vegetius.

Quærunt pars aditum, & ſcalis aſcendere muros,
Quà rara eſt acies interlucetq́ue corona
Non tam ſpiſſa viris. ———

Exerci-

Exercitatiſsimi campi doctores.] Rürſum hoc loco in exemplari M.& vnis membranis *campi ductores* vocantur. de quibus ſuprà dixi, quid ſentirem.

Campiductores.

Non tam redire quàm effugere cupiunt.] In cauſa eſt, quia ſe abeſſe à periculo vident, qui multùm præceſſerunt. Cæſar: *Cùm ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, conſiſterent, fortiterq; impetum militum noſtrorum ſuſtinerent; priores, quòd abeſſe à periculo viderentur, neque neceſſitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga ſibi ſubſidium poſuerunt*: lib. 2. belli Gallici.

Proficiſcente exercitu, ſi ſuperueniat hoſtis, difficulter conſiſtunt, qui abſunt à periculo.

Si circumueniatur, vtiliter.] Parum abfuit, quin edendum curarim *viriliter*; quod mea quidem opinione magis quadraret: ſuſpicor enim ex compendioſa ſcribendi ratione id mutaſſe.

Tentata Vegetij ſcriptura.

Cum ſecuribus ac dolabris.] Fateor ignorare me, quid ſibi velit *dolatoriis*, quod in codicibus quibuſdam ſcriptum erat; inſtrumenta ſuſpicor non fabrefacta in fabricis legionum, ſed in officina typographorum, diſſoluta littera *b*, *in to*.

AD CAPVT VII.

GRAVIS moleſtia neglegentibus frequenter emergit.] In codice M. & altero Suſij *grandis moleſtia euenit*. Certè grandem moleſtiam dici, quæ per ſe ſat grauis eſſe intelligitur, meo quidem iudicio videtur conuenientius. Offendit, puto, mulos, qui libris deſcribendis deputati erant, vox *grandis*, vt inſolentior ſuo æuo: at mihi illorum iudicia, non iudicia. Auctor Donatus in Adelphos Terentij, & rurſum in eiuſdem Phormionem: *Veteres ad ætatem, non ad corpus retuliſſe vocabulum grandis.* eaq́ue phraſi intelligenda hæc, *Grandis puer, grandis ephebus, grandis virgo*; ſcilicet in parte ætatis, & propriè loquendo. Attamen Plautum ego ſcio *grandem hominem* dixiſſe, *& grande gaudium, laborem grandem, pecuniam grandem.* Ab hoc nomine *grandæuitas* formatur, & *granditas*, & *grandire* verbum. de quibus conſulendus Nonius Marcellus.

Emendatus Vegetius, reſtituto illi vocabulo. Grandis.

De voce Grãdis, Donati opinio.

Grandæuitas, granditas, & grãdire verbum.

Ignauiores ſolet mergere bellatores] Id ne ſuis eueniret, animo & viribus infirmiores Cæſar cum vna legione caſtris præſidio reliquit: lib. 1. de Bello ciuili.

Rapti ſubuerſique fuerint.] Non potui facere, quin Cæſaris auctoritate locum hunc illuſtrarem, atque confir-

Confirmata vulgaris Vegetij lectio.

marem contra eas membranas, in quibus legeram *ſubmerſiq; fuerint.* is libro primo Belli ciuilis ita ſcribit: *Reliquas legiones expeditas educit magnoq; numero iumentorum in flumine ſuprà & infrà conſtituto, tranſducit exercitum: pauci ex his militibus vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur ac ſubleuantur: interiit tamen nemo. tranſducto incolumi exercitu, copias inſtruxit.* Annibal per ſuperiora Padi vada exercitum traducens, elephantos in ordinem oppoſuit ad impetum fluminis ſuſtinendum, Liuio teſte. Si vadari flumen non poſſit, trāſitus etiam iniectis arboribus paratur: L. Florus lib. 3. cap. 3. & Diodorus lib. 17.

In tranſeundo flumine, quo pacto efficiatur, ne milites vi aquæ abripiantur.

Ductis multifariam ſpargitur foſſis.] Ea ratione Euphratem Babylonis fluuium primò Semiramis, unde etiam Alexander diuiſit, tranſiuitque: Iuſtinus, Herodotus, & Frontinus lib. 3. Strategem. cap. 7.

Flumen ſi nimis vehemens ſit, quomodo ſpargendum.

Haſtilibus fixis] Exemplaribus M & C. in quibus legebatur *haſtis*, non adſentior. placet quod codices S. & N. ſuggerunt, *ſtilis fixis*. Gloſſæ veteres, *στύλος, columna*. Inde & *ἐπιστύλιον*, pro capitello quod ſupra columnam locatur. inde & Periſtylia Vitruuio, loca columnis ſepta, lib. 6. De Architect. cap. 10. Inde idem Proſtylos, Amphiproſtylos dixit lib. 3. cap. 1. Ammianus, *Fixis refixisq; aliquoties propè ingentibus ſtylis, fluctibus erectis confundebantur, annisq; vi gurgitis interrumpebantur.* lib. 28.

Iterum correctus Vegetius Stylus pro columna.

Ac ſuperpoſitis tabulatis peruij fiunt] In altero Suſianorum codicum, *tabulamentis*. videant eruditi, ánne & hoc Vegetiani æui vocabulum: apud quem alibi *munimenta* dicuntur. quæ *munimina* alij vocârunt. Similiter & alia nomina multa obſeruaui, quæ auctore, ac volente vſu,

Tabulamentum

Quem penes arbitrium eſt, & ius, & norma loquendi,

aut vnâ ſyllabâ interdum duabus in fine excreuerunt; adſumptâ terminatione *tum*. Id genus vocabulis delectatus mihi videtur A. Gellius inprimis: in lectione illius annotabam, *dehoneſtamentum, interpretamentum, hortamentum, tentamentum, temperamentum*. Talia in veteri Gloſſario: *Rogamentum, interrogamentum*; & multa alia. Iterum pro machina, *machinamentum*, apud Capitolinum in M. Antonino: & Veget. lib. 4. cap. 17. Eiuſdem quoque claſſis, *regimentum*: quod apud Arcadium iuriſconſultum obſeruaui, ff. De officio præfecti prætorio: & apud Ammianum initio libri duodetrigeſimi. *Tentamentum* Vegetio reſtitui, lib. 2. cap. 18.

Multa nomina poſteriori ætate terminationem mutarunt. Interpretamentum.

Regimentum.

Tentamentum.

Colligatis

Colligatis inanibus cuppis, additisque trabibus.] Libri alij, *in amnibus*; alij, *immanibus cuppis*: ſed ineptè. Herodianus lib. 8. *Sed magna lignorum ac nauigiorum penuria, quibus inter ſe iunctis pontem fabricaretur: nunciârunt quidam è fabris, eſſe permultas in agris illis deſertis inanes cuppas, forma rotunda, quibus incolæ quondam ad vinum importandum vtebantur. ea cùm eſſent ad nauium ſimilitudinem concaua, deuinctæ mox inter ſeſe, ſcapharum more innataturæ videbantur. Etenim ire peſſum vinculis inter ſe conſtrictæ, ac viminibus inſuper iniectis, & puluere multo ſaburatæ, nõ poterant. quod vbi factũ eſt, facilè milites in vlteriorẽ ripam tranſgreſſi.* Lucanus lib. 4.

——— Noua furta per æquor
Exquiſita fuga: neque enim de more catinas
Extendunt, puppeſque leuant; ſed firma gerendis
Molibus inſolito contexunt robora ductu.
Namque ratem vacuæ ſuſtentant vndique cuppæ:
Quarum porrectis ſeries conſtricta catenis,
Ordinibus geminis obliquos excipit alnos.

Pons cuppis colligatis quomodo fiat.

Faſces de cannis aridis, vel vlua facere cõſueuerunt.] Eâ fine nimirum, vt iis equites arma tantùm ſuperimponerent, ipſi natando tranſirent. Sæpe remedia traiiciendis fluminibus neceſſitas ſuggeſſit; varia etiam ipſe rerum vſus edocuit. Ammianus: *Et pars cratibus temerè textis, iumenta retinentes hinc inde natantia, alij ſuperſidentes vtribus; quidam diuerſa in neceſſitatis abrupto verſantes, vndarum occurſantium fluctus obliquis meatibus penetrabant:* lib. 25. Diodori Siculi locum, propter antiquitatem & induſtriam hominis, dignum putaui, qui adhiberetur. is lib. 19. ita ſcribit: Παρεσκευασμένοι γὰρ δεσμὰς καλάμων εὐμεγέθεις, ἐμβάλλουσιν εἰς τὴν λίμνην, ἐπὶ δὲ τούτων ἐπικάθηνται οὐ πλείους τριῶν. δύο μὲν ἔχοντες προσδεδεμένας πλάτας κωπηλατοῦσιν· εἷς δὲ φορῶν τόξα, τοῖς προσπλέουσιν ἐκ τοῦ ἀντίου ἢ βιάζεσθαι τολμῶσιν ἀμύνεται: id eſt, *Calamorum faſces admodùm ingentes inter ſe coniungunt, immittuntque in paludem; in quibus inſidentes non plures tribus hominibus, quorum duo habent adalligatos remos latos, iiſque remigant: alius verò ferens arcus, aduenigantium ex aduerſo, vel vim inferre volentium impetum propulſat.* Commodus hic locus videtur dicendi de vtribus, quos aliquando ſingulos ſinguli habuerunt; aliquando plures coniuncti ſeruierunt pluribus. L. Florus: *Sed fiduciam, inquit, oppidanis reſiſtendi nuncius fecit. Docens aduentare Lucullum; qui (horribile dictu) per medias hoſtium naues vtre ſuſpenſus, & pedibus iter adgubernans, videntibus procul,*

Faſcibus confectis quomodo milites arma per flumina ſecum traxerint.
Fluminum traiiciendorum rationes alias neceſſitas; alias diuerſorum populorum vſus inuenit.

Faſcibus, & remiges inſediſſe, & ſagittarios defendendi cauſa adſediſſe.

Vtribus vt plurimum vſi Rom. in tranſeundis fluminibus.

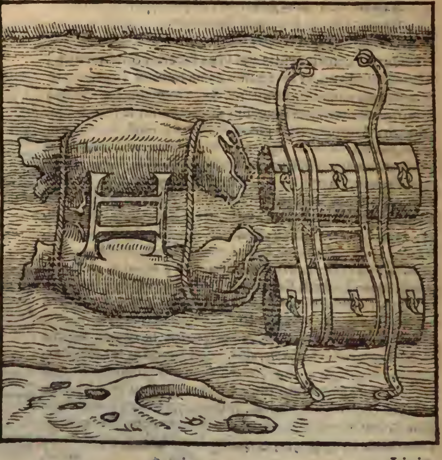
Luculli audax & memorabile ſtratagema.

procul, quaſi marina piſtrix enaſerat: li. 3. De geſtis Romanorum, cap. 5. De Caio Cæſare etiam Suetonius opulentum teſtimonium ſuppeditat: *Si flumina, inquit, moraræntur, nando traiiciens, vel innixus inflatis vtribus, perſæpe nuncios de ſe præuenit.* De Luſitaniæ populis illud Cæſar commemorat, procliue iis eſſe tranare flumen, quòd conſuetudo eorum omnium eſt, vt ſine vtribus ad exercitum non eant; lib. 1. Belli ciuilis. Sed vtribus bubulis Hiſpanos, Arabes, alios contabulatas crates ſuperimpoſuiſſe; & ita vectitatos, etiam veſtimentis in eos coniectis, ſcribit Valturius libro vndecimo: apud quem hæ figuræ propoſitæ:

Cæſaris natandi peritia.

Luſitani ad exercitum non ibant ſine vtribus. Vtribus veſtimenta quoque iniecta & iis crates ſuper impoſita, ad tranſmittendum flumen.

Vtres.

.Liuius

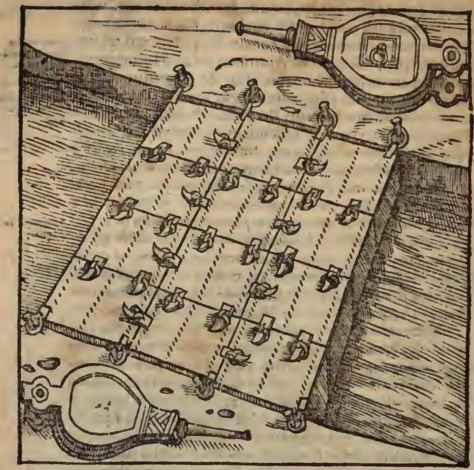
Liuius: *Vt iam Hiſpanos omnes inflati tranſuexerint vtres*, lib. 30. Idem lib. prædicto: Hiſpani, inquit, *ſine vllâ mole in vtres veſtimentis coniectis, ipſi eetris ſuppoſitis incubantes, flumen tranſnatauere.* Etiam ſcutis in modum alueorum ſuppoſitis milites flumen tranaſſe, diſcimus ex Ammiani lib. 16. Hiſtoriarum. Sub Imperatoribus Romanis alius & expeditior factus traiiciendo flumini vſus, adminiculo Vtrium: quem indicauit mihi auctor incertus de Rebus bellicis, adiunctus Notitiæ imperij: præter officium non videbar facturus, ſi illius verba huc accerſerem: *Ne interdum*, inquit, *neceſſario itineri exercitus fluuiorum (quod plerumque euenit) occurſus impediat, remedium ad hanc rem, & compendio facile, & vſu præcipuum reppererit ingenioſa neceßitas. quod tali ratione componitur: Vitulinis pellibus Arabicâ arte mollitis: eſt enim apud eos præcipua confectionis cura, propter aquam de puteis follibus hauriendam: his igitur (vt dictum eſt) diligenter ſutis, vtres in magnitudinem trium ſemis pedum, ita vt cùm iidem vtres ſpiritu inflati tumuerint, non extollant vterum, ſed æqualitate quadam plenitudo ipſa vtrium ſpatia plana perficiat. ex quorum lateribus, loris ſubter annexis, inuicem colligantur. deſuper autem vna parte circulis extantibus, ex altera immittuntur vncini. Et ita in formam pontis adſociata partibus explicatur integritas. Sed hoc idem opus obliquo fluuio, propter impetũ meatus, faciliùs vſque ad alteram explicabitur ripam: quod fixis in vtraque ripa ferreis palis, & funibus validis in medio quidem ſub ipſis vtribus, propter incedentium ſuſtinendum pondus, in marginibus autem firmitatis gratia deſuper extenſis, tranſeundi per fluuium nouo quodam, & peregrino itineris apparatu, intra breue temporis ſpatium, præbebit liberam facultatem. Admonendi præterea ſumus, quòd ſuper vtrium compaginationem cilicia ſunt incedentium ſubſternenda veſtigiis, ne lubrica pellium confectio inſiſtendi deneget firmitatem. In vtraque tamen ripa erunt manubaliſtæ diſpoſitæ, ne hoſtilis manus pontem operantibus impedimento conſiſtat.* Figuram illius pontis (Aſcogefrus illi vocatus eſt) ex eodem auctore non potui quin ſubiicerem.

Scutis milites innixi trãſmeârunt flumen.

Ex vtribus pons tandem confectus:

Eius pontis deſcriptio.

Aſcogefri figura.

Loricas & arma ne prodentur.] Monui veram lectionem eſſe, *ne udentur*. quod mihi perſuaſerunt membranæ N. idem voluêre reliqui codices, in quibus *undentur*, *videantur*, *videntur*, *mundentur*.

Cornelius Vegetius.

Ipſi, equique natando tranſeunt.] Certant varietate ſcripturæ libri: idque eum in modum, vt vix videas cui potiſſimùm fides adhibenda. in aliis eſt, *ipſi & equi*; in aliis, *ipſis equitibus quos natando tranſeunt*. quòd autem exemplar poſtremò impreſſum ſubſequenter legebat, *colligatisq; ſecum faſces pertrahunt ſarcinis*; id facit omnibus libris veteribus inuitis in quibus eſt, *colligatos*, ſeu *colligatóſque*: & paulo pòſt pro *ſarcinis*, alij *ad ſocios*; alij, *ſocios*; alij, *ſocij*, legunt. Sed in exemplari

Magna librorum diſſenſio.

exemplari M,& duobus Suſij, diſertè ſcriptum *ſociis*: quod leuiter immutandum ſuſpicamur, legendumque ipſi equiq; *natando tranſeunt, colligató que ſecum faſces pertrahunt loris*. Nam adfinia admodùm in membranis *sociis*, vt veteres ſcribebát, & *loris*. In quo ſi videbimur errare, parati ſumus redire in viam; vbi rationibus ad hoc faciendum erimus inducti. Sed,ne videatur alicui factu impoſſibile, quod equiti hic imponitur munus, Tacitum audiamus qui in Vitâ ſoceri ſui de Britannis loquens, *Quibus nota v ſa* (inquit) *& patrius nandi vſus: quo ſimul ſeq; & arma, & equos regunt.*

Vegetij locus tentatus, &, vt arbitror, bene conſtitutus.

Vt monoxylos, hoc eſt paullo latiores ſcaphulas.] Gloſſarium vetus μονόξυλον, *lintris*. Plinij locum examinent, quibus exemplaria vetera ſunt: *Regio* (inquit) *ex qua piper monoxylis lintribus Baracen conuehitur, vocatur Cottonora*: lib. 6. Naturalis hiſtoriæ, cap. 23. Huiuſmodi nauiculas cõficere vſus Britanniæ Cæſarē docuit, iiſque in Hiſpaniâ vſus; lib. primó Belli ciuilis. Virg 2. Georg. — *cauat arbore lintres*. Eaſdem nauiculas Liuius deſignat, redditurus ex Polybio [illegible] *Nonáſque*, inquit, *alias primùm Galli inchoantes cauabant ex ſingulis arboribus. deinde & ipſi milites, ſimul copia materiæ, ſimul facilitate operis inducti, alneos informes, nihil dummodò innare aquæ, & capere onera poſſent, curantes, raptim faciebant*: lib. 30. Ammianus lib. 14. *Cauatis arborum truncis amnem permeare latenter*. Iterum lib. 24. *Alueis arborum cauatarum vecti.*

Monoxylus quid ſit.
Plinij locus ſuſpectus mihi de gloſſemate.
Monoxylis Cæſar vſus in Britannia primum.

Carpentis ſecum portet exercitus.] Exemplar M. *carpentatis*; alterum Suſij, *carpentatas*. Ammianus: *Subiectis ignibus exuri iunctas iuſſerat naues, præter minores duodecim, quas profuturas pangendis pontibus, diſpoſuit vehi carpentis*: lib. 14. Hiſtoriarum.

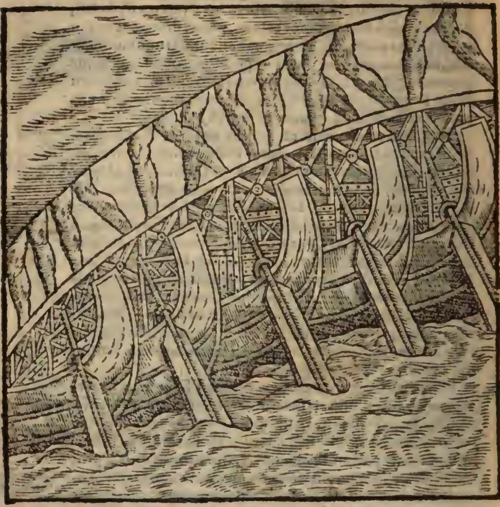
Monoxylos Romani carpentis vbiq. circumuehere ſolent.

Tabulatis pariter & clauis.] Tabulatorum vſus is erit, vt connexis monoxylis ſuperimponantur, ad conſtruendum deſubitò pontem, ad eum modum, quem ipſe auctor noſter præſcribit, qualem in numis veterum vidimus, qualemque ex columna Romana Diui Traiani hîc inſpiciendum damus.

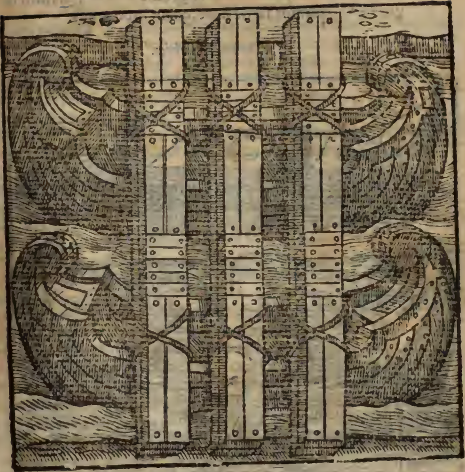
Etiam tabulata ad conſtruendum pontem.

Pons

Pons.

Alius Pons.

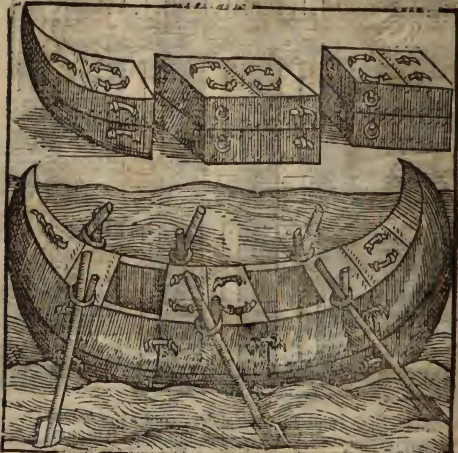
Simili ponte Imperator Alexander, contra Germanos exercitum ducturus, cum omnibus ſuis copiis Rhenum tranſgreſſus eſt: Herodiano teſte lib 6. Deque ſimili ponte à Pœnis facto, Liuius ſcribit lib. trigeſimo. Neque prætereundum inuentum antiquorum eſt, à quibus naues in caſtris circumuectæ, quę diſſolui & rurſum compingi, cùm vſus eſſet, nullo ferè negotio poterant. Diodorus Siculus mihi teſtis erit, qui lib. 20. de Semiramide hæc ſcripta reliquit: *Curauit cõſtruenda nauigia fluuiatilia* (ille ποτάμια πλοῖα appellabat) *quæ facilè ſoluerentur, vt expeditè magis tranſportari poſſent diſſoluta; iterumq; vbi opus eſſet, compingerentur.* Eandem reginam

Antiqui naues in exercitu habuerunt, quæ compingi & rurſum diſſolui poterant: Iis ſæpe vſa Semiramis.

tales

tales ſcaphulas ad bellum Indicum comparaſſe, ac camelis vexiſſe, idem ſcriptor memoriæ prodidit lib. 3. Quarum figuram ſuſpicamur fuiſſe hanc, quam ſubiicimus:

Naues diſſolubiles.

Naues è vimine pellibus contecta primùm excogitata a Cæſare.

Cæſar contra Sextum Pompeium bello nauali depugnaturus, dicitur primùm naues ex pellibus feciſſe, hoc eſt, contextas ex viminibus crudis, boûm coriis texiſſe. quæ ad eum modum extendebat, quo in ſcutis fieri ſolitum, vt auctor Dio in Auguſto. Nihilominùs ex arundinibus multò antè tempore ſcaphulas Semiramidem feciſſe, notabam apud Diodorũ Siculum dicto libro tertio. Supereſt etiam unum, vt de Cæſare Lucanum audiamus:

Scaphulas ex arundinibus Semiramis fecit.

Prim'um

Primùm cana ſalix madefacto vimine paruam
Texitur in puppim, cæſos induta iuuencos,
Vectoris patiens, tumidum ſuperemicat amnem.

Paucis cognitæ naues fluuiales, quas cõfectas memorat Tacitus 2. Annalium, vt vtrimq. gubernacula haberent; quò repente conuerſo remigio appellerent. Similes biremes Byzantinos habuiſſe, conlocatis etiam ad proram & ad puppim gubernatoribus, diſcimus ex Dionis Seuero.

Naues fluuiales, quæ vtrimque gubernaculum habebant.

Sed inſtantes aduerſarij ad tranſitus fluminum, inſidias, vel.] Ita locum conſtitui, qui anteà legebatur, *Sed inſtant aduerſarij*. & paullo pòſt *inſidiasq;* quam lectionem vulgatam nullo vidi exemplari apud me probari, & neſcio, vbi ea cuſa ſit. arbitror eorum ingenio excogitatam, qui neſcirent *Sed* poſitum pro *nam*; & contrà. quæ phraſis, quia inſolentior viſa eſt, pluribus locis corrumpendi Vegetij & aliorum ſcriptorum cauſam dedit: vt alibi oſtendo.

Ratio reſtitutæ ſcripturæ Vegetianæ.

Ad tranſitus fluminum ſuperuentus vel inſidias facere conſueuerunt.] Cæſar lib. 2. belli Gallici: *Acriter, inquit, in eo loco pugnatũ eſt: hoſtes impeditos noſtri in flumine aggreßi, magnum eorum numerum occiderunt. Per eorum corpora reliquos audaciſsimè tranſire conantes, multitudine telorum repulerunt: primos, qui tranſierant, equitatu circumuentos interfecerunt.*

Hoſtibus in flumine impeditis, ſuperuentus cõmode infertur.

Quod ſi pons non tantum ad tranſitum.] Si eâ mente pons cõſtructus, vt ſolummodò tranſducendo exercitui ſeruiat, diligenter cauendũ, ne hoſtibus idem vſui ſit: ideoque à poſtremo agmine diſſolui, etiam incendi, ſi inſtent hoſtes, debet. Frontinus lib. 4. cap. 7. verſiculo *Pelopidas* Si verò redire volentibus neceſſarius videbitur, præſidiis militaribus, foſſis, aggere muniendus atque cuſtodiendus eſt. Hoc modo Cæſar ad vtramque partem pontis quo Rhenum tranſierat, firmum præſidium reliquit; lib. 4. belli Gallici. Non minor adhibenda cautio, cùm pons ſit in proximo, per quem commeatus ad noſtros comportandus eſt, quod ab eodem Cæſare ſapienter ſeruatum, cùm ad flumen Axonam, quod in extremis Rhemorum finibus eſt, caſtra poſuiſſet: lib. 2. belli Gallici. Imò & caſtellum ponti quidam impoſuère, quò meliùs eum præſidiarij tuerentur: apud Liuium lib. 30 Subinde & qui in fugã acti ſunt, ponte ſoluto ſeruari poſſunt. niſi ſi eiuſdem cum Dario rege ſententiæ duces fuerint, qui rebus ſuis tali loco collocatis,

Poſt tranſmiſſum exercitum noſtrum, diligenter cauendum ne pons aduerſariis vſui ſit:
Si redituris ſummus, præſidiis muniendus eſt.
Idem faciendum in ponte, per quem commeatus inuamur.
Id ſapienter à Cæſare factitatum.
Etiam caſtella iis pontibus impoſita.

dixiſſe

dixiſſe fertur, *Malle inſequentibus iter dare, quàm auferre fugientibus*: teſte Curtio lib.4. Fuit quoque cùm (animi quadam confidentiâ, vel gratiâ excitandi milites) tranſgreſſo exercitu, auellendum ſtatim pontem duces curârint. ſic Iulianus eum, quo in Perſas traiecerat, auelli iuſſit: vt auctor eſt Ammianus lib.23. Itidem & naues poſt traiectioné in Aphricam incendiſſe ad vnã omnes, dicitur Agathocles, quò fugiendi poteſtate ablata, per neceſſitatem ardentiùs ſui milites pugnarent. Eâdem de causâ Alexander naues quandoque remiſit; interdum, vt flumen à tergo exercitus eſſet, curauit: teſte Diodoro Siculo, lib.17.

Tranſmiſſo exercitu pons ſæpè incenſus, vt ſpes omnis fugiendi adimeretur ignauis.

Eâdem cauſſa & naues incenſas Interdum etiam remiſſa.

AD CAPVT VIII.

NON enim belli tempore ad ſtatiua, vel ad manſionem.] Exemplar M. & alter Suſij non admittunt illa, *belli tempore*. De cetero, in tribus manuſcriptis, & duobus veteribus typis expreſſis codicibus habebatur, *ad ſtatiuam, vel manſionem*. In vno Suſiano erat, *ad ſtatiuam noſtram vel manſionem ciuitas munita ſemper occurrit.*

Gloſſema ſublatum e Vegetio.

Ad munera facienda diſperſis.] Libri partim *ad munia*; alij ad *munimina*. neutrum ad meum palatum facit: etſi munimina apud Caſſiodorũ pro munitionibus viderim vſurpari, lib.3. Variarum cap.48. & 49. Fuit qui in membranis ſcripſerat, *ad munera capienda*: verùm ille bonus vir nunquam in caſtris Martis ſtipendium fecit: neque ſcio, an vnquam ille à Muſis munera acceperit.

Poſtremò noctis obſcuritas, neceſſitas ſomni.] Occaſionem hæc præbent ſuperuentui oportuniſſimam. Verſus Caij Marij Victoris, quem præceptorem Hieronymi fuiſſe, docuit ad Prudentium ſuum noſter Giſelinus, digni qui adſcribantur ex illius libro tertio:

Nox opportuna ſuperueniendi occaſio.

——————— *Curáque vt prima quietis*
Nocte ſuperueniat, cùm iam languentia corda
Irrigat, & feſſos dulcis ſopor alligat artus.

Ne ſubitis tempeſtatibus campus.] Inundatus ſubitâ tempeſtate campus magnum attulit incommodum Cæſari ad Ilerdam lib.1. Belli ciuilis. Similiter ex vehementiori fluminis Arni excretione adflictus Hannibalis exercitus, teſte Plutarcho.

Campus ſubitò inundatus valdè incommodat.

Ne ex ſuperioribus locis miſſa ab hoſtibus in eum

tela

tela perueniant.] Eiicit hinc *τὸ tela* exemplar M. cui ſoli videant doctiores, an tãtum ſit habendum fidei. Illud mihi pro comperto eſt, ſæpè duces occupandi cauſſâ altiorem locum, manum aliquam militum præmiſiſſe; & magnum inde, etiam publicum quandoque, certamẽ ſenſim exortum. Locus altior & caſtris metandis, & prœlio ineundo commodior eſt. Liuius: *Præter virtutem locus quoque addiuuit, vt pila omnia haſtæq́; non tanquam ex æquo miſſa, vana (quod plerumque fit) caderent, ſed omnia librata ponderibus figerentur*: lib. 7. ab V. C. Videndus Frontinus lib. 2. Strateg. cap. 2. de Cn. Pompeio & C. Cæſare: & ipſe Cæſar libri tertij De bello Gallico principio. De eo, qui loco inferiore, dum pugnandum eſt, reperitur, ita Vegetius: *Qui aduerſo nititur cliuo, duplex ſubit, & cum hoſte, & cum loco certamen*; libro tertio capite 13. Attamen apud Gellium Antonius Iulianus Rhetor diſſerit, tela, lapides & qualecumque miſſile ex alto faciliùs quidem mitti; at certiùs & optimè, ſurſum: libro 9. Noctium Atticarum cap. primo.

Loci altioris occupandi cauſſâ ſæpe publicum prælium commiſſum.

Locus altior cõmodior caſtris & pugna.

Qui cliuo aduerſo in prælio nititur, duplex ſubit onus.

Tela ex alto faciliùs; ſed certius ſurſum mittuntur.

Podiſmum menſuræ colligi oportet.] Tribus codicibus manuſcriptis probabatur, *potiſſimùm menſuram col. oport.* quod fore non puto, vt vnquam probent mihi. Podiſmus ignoratus loco deprauando fuit; de quo dixi ſuprà. Vide ne ſcribendum ſit, *podiſmum, menſuram colligi oportet.* quo modo Vegetius loquitur hoc libro cap. 15.

Podiſmus.

Tribus autem modis diffiniunt caſtra muniri poſſe.] Hanc lectionem confirmant membranæ N. Sed in H, & vno Suſij, *Tribus autem modis efficiunt foſſas.* In M. & altero Suſij, *Tres autem modos definiunt foſſæ.* Eadem quæ hîc, etiã lib. 11 apud Veget. cap. 24 leges.

Supra quem valli, hoc eſt ſudes.] Virgil. 2. Georg.

Quadrifidasq́; ſudes, & acuto robore vallos.

In eum locum hæc annotatio Seruij Grammatici: *Bis, inquit, idem dixit: nam & valli & ſudes idem ſunt.* Alterum quoq; horum Vegetius noſter pluribus locis ſolum vſurpauit, nominatim capite ſuperiori extremo.

Valli, ſudes ſunt.

Fit altus ſemiſpedem.] Audeo reſtituere, *altus ſemiſſem*; adſtipulantibus mihi M. C. P. eamque lectionem H. indicat genuinam eſſe, dum legit, *altus pedem ſemiſſem.* Videnda quæ dixi lib. primo de aſſe & vncia.

Correctus Vegetij locus.

Tunc opere tumultuario foſſa producitur.] Multum

Rr meher-

mehercules præſtat corrigendis libris diligentia eorum, qui ſcriptores veteres excutiunt, & cum impreſſis componunt; ſi quidē adhibito iudicio. non paruam quoque partem, multitudō & bonitas codicum, quos quis nanciſcitur, hac in re ſibi vendicat: quod ex collatione huius ſolius loci reuerâ ſic ſe habere comperi. Nam vt alij, itidem & ego eum ſine vllâ ſuſpicione mendi præteriſſem, abſque vno libro M. fuiſſet; in quo non repereram *foſſa producitur*; ſed *terra percutiatur*. Itidem diſſentiebant ſolæ membranæ H. in quibus erat *foſſa percircuitur*. Ego iis libris tanquam vtrâque manu ductus, conieci legendum, *foſſa percutitur*. Plinius eâdem phraſi vſus lib. decimo, epiſtolâ cui initium Intuenti: Ego (inquit) *per eadem loca inuenio foſſam à rege percuſſam, ſed incertum, vtrum ad colligendum humorem circumiacentium agrorum.* Quin & ipſum Vegetium ſibi teſtem citemus. is capite ſuperiori extremo; *Percuſſis*, inquit, *latioribus foſſis; aggereq; conſtructo, defenſores milites debet accipere.* Frontinus lib. primo Strateg. cap. quinto, numero 8. *Foſſam*, inquit, *tranſuerſam inter montes preſſit; valliſq. materia extructum intendit.* Etiam eo loco ſcripſerim, *percuſſit*, non *preſſit*.

Emendatus Vegetius de coniectura.

Percutere foſſā, id eſt, facere, vel ducere foſſam.

Frontini locus ſanatus.

Vt ſine metu ſecurus requieſcat exercitus.] Docuit hoc ipſa rerum magiſtra experientia, neque foſſæ latitudinem, vel altitudinem aggeris id exercitui præſtaſſe, vt poſſet ſecurus quieſcere, niſi in ſtationibus & excubiis eſſent ij milites; quos caſtrorum ceiq. militaris diſciplina requirit. Nonne L. Martius, quem vnum fata, Scipione vtroque cum exercitu in Hiſpania deleto, rei Romanæ conſeruandæ reliquum fecerant; bina eâdem nocte caſtra hoſtium expugnauit? Illo enim ductore, velut in ſua caſtra Romani, nullo vnquam obſiſtente penetrarunt, quòd nulla prò portis ſtatio, nullæ in vallo cuſtodiæ eſſent. petita hiſtoria ex Liuio lib. 34. extremo. Thraſybulum quoque in tabernaculo ſuo, ab hoſtibus interemptum, hiſtoriæ loquuntur; quòd negligentiùs vigiliæ in caſtris actæ eſſent: Diodorus Siculus lib. decimoquarto, Æmylius Probus in ipſius vita.

Foſſa & aggere non eſt ſecurus exercitus, niſi accedat vigilia.

Bina eadē nocte caſtra expugnata.

Thraſybulus quanſſa in tabernaculo ſuo interfectus.

Campiductores.

Principia.

Diuidentibus campi doctoribus ac principiis.] Rurſum velim *ductoribus* legi: *principiis* edendum curaui, pro *principibus*, ex libris S. & H.

Accipiunt pedaturas.] Certa pedum menſura Pedatura vo-

ra vocatur, militibus diſtributa per podiſmum. Sic apud Caſſiodorum libro quinto Variarum cap. nono: *Omnes regionis Tridentinæ habitatores ad extruendam ciuitatem acceptis à Theoderico rege mercibus competentibus, pedaturas murorum ſubire in commune cogebantur.* *Pedatura quid ſit.*

Cincti gladio foſſam aperiunt.] Vide quæ notaui ad caput quartumdecimum libri ſecundi. *Milites gladio cincti fodiebant.*

Pedibus decem & ſeptem.] In libro Collegij trium coronarum ſcriptum erat, *pedibus* XVIIII. In membranis Suſij, *pedibus ſeptem vel nonem*; quod puto recipiendum in contextum. Vereor quoque ne apud Cæſarem libro ſeptimo belli Gallici, pro *foſſa xx. pedum*, ſcriptum olim fuerit xix. Et ſimile mendum, meâ opinione, inſedit libro ſecundo belli Gallici, his verbis: *Caſtra in altitudinem pedum* XII. *vallo foſſaq́; duodeuiginti pedum munire iubet.* *Cæſar de mendo ſuſpectus.*

Imparem enim numerum obſeruari moris eſt.] Cenſorinus De die natali, cap. De annis Romanis: *Sed vt dies*, inquit, *vnus abundaret, aut per imprudentiam accidit, aut (quod magis credo) eâ ſuperſtitione, quâ impar numerus plenus, & magis fauſtus habebatur.* Ibidem paullo pòſt: *atque ita omnes menſes pleni, & impari dierum numero eſſe cœperunt; excepto Februario, qui ſolus cauus, & ob hoc ceteris infauſtior eſt habitus.* Etiam apud Poëtam eſt: *Impar pedum numerus in foſſis caſtrorum obſeruatus.* *Impar numerus plenus, & magis fauſtus.* *Februarius menſis cauus, & ceteris infauſtior.*

——— *Numero Deus impare gaudet*, vt dixi libro primo capite vigeſimo quarto.

Opus hoc centuriones decempedis metiuntur.] Decempeda lignum eſt, quo latifundia metiuntur & in partes diuidunt; oblongum pedibus decem. δεκάπους Platoni, ἄκαινα Apollonio dicta, quòd ſuſtulerit occaſionem τῶ κτείνειν ἀλλήλους: id eſt, *ſe mutuò necandi*. in Ægypto enim confuſis exundatione Nili agrorum limitibus, adhibita hac virga, ſuos quiſque agros dimenſos accipiebat abſque cædibus & pugnis; vt notat Hadrianus Iunius in ſuo Nomenclatore. Cicero in Philippica decima quarta: *Peritus metator & callidus, decempedâ ſuâ ſaxa diuiſerat.* Inde decempedator ab eodem Cicerone dictus in Philippica decima tertia: *Qui fuerat æquiſſimus agri priuati & publici decempedator.* De hoc menſuræ genere, & aliis pleriſque veterum, adeundæ clariſſimi iuriſconſulti Gulielmi Budæi adnotationes ad l. vlti. ff. ſi menſor falſum modum dixerit. *Decempeda quid ſit.* *ἄκαινα, cur vocata.* *Decempedator.*

Tribuni militaris officia.

Id etiam tribuni circumeunt.] Inter officia tribunorum hæc ferè Marcellus recenſuit, milites in caſtris dicto audientes habere, imperio intẽdere, ad exercitationes educere, in ſtationes mittere, claues portarum ſuſcipere, ſtationes, vigilias munitionesque interdum de die, ſæpiùs noctu circumire, milites ſingulis momentis inſtructos paratosque habere; cùm frumentũ militibus admetitur, intereſſe; commeatus, alimenta, arma, viri, equi, aut pecunia, ne deſint, cum Imperatore multo antè præuidere; caſtris locum capere, valetudinarios inſpicere, ſauciorum curam agere. Alex. lib. 6. Genialium cap. 18. & l. officium ff. de re militari. Extat apud Flauium Vopiſcum epiſtola Aureliani Principis: cuius verba ſubiiciam, quia digna quæ ab omnibus militum præfectis legantur, expendantur: *Si vis, inquit, tribunus eſſe, imò ſi vis viuere, manus militum contine, nemo pullum alienum rapiat, ouem nemo contingat, vuam nullus auferat, ſegetem nemo deterat, oleum, ſal, lignum nemo exigat, annonâ ſuâ contentus ſit. De præda hoſtis, non de lachrymis prouincialium habeat, arma terſa ſint, ferramenta ſamiata, calceamenta fortia, veſtis noua veſtem veterem excludat, ſtipendium in baltheo, non in pompa habeat, torquem brachialem, & annulum apponat, equum ſaginarium ſuum defricet, captum animal ne vendat, nullum centuriatum comiter curet, alter alteri quaſi ſeruus obſequatur, à medicis gratis curentur, aruſpicibus nihil dent, in hoſpitiis caſtè ſe agant; qui litem fecerit, vapulet.* Equum verò *ſagmarium*, non *ſaginarium* hoc loco legendum iam antè oſtendi. addo nunc mendoſum mihi videri illud, *torquem brachialem & annulum*: pro quo libenter ſcripſerim, *torquem, brachiale, & annulum*. brachiale videtur poſitum pro manica ferrea. Ea enim phraſi & Paulum Iuriſconſultũ vidi dicere *tibiale, humerale*, in l. qui commeatus, ff. de re militari.

Quàm arcte Aurelianus Cæſar ſuos milites habuerit.

Flauius Vopiſcus emendatus.

Iterum emendatus.

Opera etiam ipſi imperatores circumibant.

Nec antè diſcedunt, qui ſtrenui ſunt.] Clauſula illa, *qui ſtrenui ſunt*, nulla eſt in exemplari M. Itidem Imperatores ipſimet circumire opera non ſine conſilio ſolebant. quod inprimis C. Cæſarem facere ſolitum, hiſtoriæ produnt; & inter eas Hirtius ſeu Oppius De bello Africano.

Dum opera fierent, alii in procinctu ſtabant.

Pars peditum, quæ non operatur priuilegio dignitatis.] Auctor eſt Vegetius lib. primo cap. 25. Incumbentibus aduerſariis omnes equites, & mediam partem peditum ad propulſandum hoſtium impetum in acie ordinari, reliquos poſt ipſos ductis foſſis caſtra munire. Item hoc loco omnes

co omnes equites,& partem peditum, qui priuilegio dignitatis non operantur, antę foſſam in procinctu armatā vult conſiſtere. Scio Polybium lib.6.& velites & triarios omnes ab excubiis liberare in caſtrametatione Romanorum: cæterùm an à fodiendo immunes iidem fuerunt? Non puto. Nam apud Liuium notabam, non mediam partem peditum, ſed ſolos triarios foſſis ducendis quandoq. incubuiſſe: *Ab Romanis*, inquit, *nec opus intermiſſum: triarij erant, qui muniebant; & ab haſtatis principibusq., qui pro munitoribus intenti armatiq. ſteterant, prœlium initum*: lib.7. Cæterùm hoc fodiendi ſiue ius ſiue morem, veroſimile eſt pro hoſtium vicinitate ac multitudine interdum mutatum. Pertinere autem ad priuilegium illud dignitatis exiſtimo, quod auctor noſter lib.2. cap.7. de principalibus, id eſt, priuilegio munitis, ac de munificibus tradidit. Huc etiam pertinuiſſe puto, qui vacationem à centurionibus redemerāt: de quibus antè dixi. Principes denique & campi-ductores à fodiendi onere liberat ipſe Vegetius paulò ſuperiùs hoc eodem cap., dum ab his pedaturas docet in centurias diſtributas. Quanquam & hoc ſilentio prætereundum non putaui; videlicet in libro M. etiam ad diſtributionem pedaturarum principes iſthîc non vocari: legit enim ibi ſic, *diuidentibus campi ductoribus accipiunt pedaturas*: eiectis duobus verbis, *& principibus*: quæ alij codices inſerunt. Marium Rom. ducem, præterquàm quòd de frugalitate & tolerantiâ cum gregariis militibus certaret, etiam in foſſis aggeribusque ducendis operam communem præſtitiſſe, ſcriptum reliquit in ipſius vitâ Plutarchus. Imperatorem Antoninum, etſi domi percrudelem, belli in fodiendo, aggeribus pontibusque conſtruendis primum ſe ſemper præbuiſſe, ab Herodiano diſcimus lib.4.

Velites & triarij omnes immunes ab excubiis.

Triarij ſoli fodiunt.

Fodiendi morem mutatum pro re nata.

Marius communem cū gregariis laborem ſubiit:

Item & Imp. Antoninus.

Deinde duci prætorium, eiusque comitibus præparatur.] Feſtus: *Initio prætores erant, qui nunc conſules, & ij bella adminiſtrabant. quorum tabernaculum quoque dicebatur prætorium.* Varro: *Locus ſi nullus relictus erat, ſub diuo qui eſſet, dicebatur teſtudo, à teſtudinis ſimilitudine, vt & in prætorio, in caſtris*: lib.4. de lingua Latina. Fuêre etiam prætoria, id eſt magnificæ & amplæ domus per prouincias iudicibus præſidibusque Rom. conſtitutæ. de quibus principales conſtitutiones non vno loco, l.31. C. de Epiſcopis & clericis; & l. penult. C. de officio rectoris prouinciæ. & alibi prætorium item in vſu Iuriſcon-

Prætorium vnde dictum.

Prætoria alia oppidatim in prouinciis conſtituta præſidibus.

Prætorium certa pars villæ.

ſultis pro parte villæ lautiſſimè exædificata. de qua Vlp. in l. vrbana prædia:& ibi Andreas Alciatus, ff. de verb. ſignificatione. & meminit l. 2. ff. de ſeruit. ruſticorum prædiorum: & Palladius lib. primo De re ruſtica cap. 8. Caſtra

Prætoria caſtra.

prætoria quæ fuerint, indicabit Ammianus Marcellinus: *Iter ſibi aperiendo Alemanni, aduſque primanorum legionem perueniunt, locatam in medio, quæ confirmatio caſtra prætoria dictitatur*: libro ſexto decimo Hiſtoriarum. Dicendum porrò hîc foret quo loco prætorium, vbi tribunorum tabernacula, principia & legionum ſigna in caſtris ſteterint: ſed tabulâ, quam Polybij de Caſtrametatione libello ſubiiciendam curauimus, omnia hæc ob oculos ponere maluimus beneuolo & ſtudioſo eiuſmodi antiquitatum lectori.

De ſingulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites excubitum noctibus faciunt.] Quicquid ad ordinandas excubias, ad circumitores, de commiſſione vigiliarum per buccinatores, ad totam denique hanc rem pertinet, peti commodè poteſt ex prædicto Polybij fragmento: cui ſi verbum adderem, verè hoc foret, Noctuas Athenas.

Dicta cauſſa, quare mutata in Vegetio lectio vulgaris.

Quaterni equites, & quaterni pedites excubitum noctibus faciunt.] Ita locum hunc edendum cenſui præeunte Modeſto & libris octo. Vulgata lectio aliter ſe habebat, *pedites, qui excubitum noctibus faciunt, eliguntur*: aliter inquam, & contra diſciplinam militarem. Neque enim ele-

Vigilias milites agebant ordine ſuæ matriculæ, non electione.

ctione, ſed decurſu & ordine matriculæ omnibus vigilias incubuiſſe; probabit pro me Vegetius lib. 2. cap. decimo nono. Videndus & Polybius lib. 6.

Specula quid ſit.

Impoſſibile videbatur in ſpeculis per totam noctem vigilantes ſingulos permanere.] Specula locus editus & eminentior, ſiue turris, ſiue mons, ſiue aliud quid, vnde longè videre aliquid ac ſpeculari ſolent. Cic. in Verrem: *Non enim (ſicut antea conſuetudo erat) prædonum aduentum ſignificabat ignis è ſpecula ſublatus, aut tumulo.* Virg. 4. Æneidos:

Regina è ſpeculis vt primùm albeſcere lucem
Vidit, & æquatis claſſem procedere velis.

Liuius lib. 31. *Multas & locis altis poſitas turres habet Hiſpania, quibus & ſpeculis & propugnaculis aduerſus latrones vtuntur.* Idem lib. præcedenti: *Ex ſpeculis conſpicerent aduentantem hoſtium claſſem.* Iterum: *extemplò datum è ſpeculis ſignum; & in oppido ad arma conclamatum*

clamatum eſt. Speculæ illæ in locis mediterraneis maximè vſui; in maritimis phari conſtituebantur. quorum vſus fuit nocturno nauium curſui ignes oſtendere ad prænuntianda vada, teſte Plinio. nomenque acceperunt à Pharo Alexandriæ portu, teſte eodem Plinio & Solino. At Ægeſippus ab ipſa re, tanquam *Pharos*, quod lucidum ſignificat, litterâ vnâ immutatâ, formare maluit lib 4. Papinius:

Specula, in locis mediterraneis vſui: Phari, in maritimis: Phari vnde dicti.

Lumina noctiuagæ tollit pharus æmula Lunæ.

A prædictis ſpeculis, ſpeculatoribus nomen, iis qui ſpeculantur. Liuius l. 31: *Et reſpondiſſet*, inquit, *ni ſpeculator (hemerodromos vocant Græci, ingens die vno curſu emetientes ſpacium) contemplatus regium agmen è ſpecula quadam, progreſſus nocte media Athenas perueniſſet.* Cenſet Turnebus Græca voce vſum Liuium, quòd Romani iſtiuſmodi ſpeculatores non haberent. eum vide in Aduerſariis.

Speculatores vnde dicti.

In quatuor partes per clepſydram ſunt diuiſæ vigiliæ.] Et horas & horarium Romæ non minùs trecentos annos ignoratum, alibi probo. quare aut noctem, aut diem in horas duodecim diuidere iis temporibus nō potuerunt. Primum ſolarium in foro; quod M. Valerius ex Sicilia aduectum, ad roſtra in columnâ poſuit: quod cùm à climate Siciliæ deſcriptum, ad horas Roman. non conueniret; Philippus cenſor aliud iuxtà cōſtituit. Deinde aliquanto poſt P. Cornelius Naſica cenſor ex aquâ fecit horarium. quod & ipſum ex conſuetudine noſcendi à ſole horas, Solarium cœptum vocari: Cenſorinus De die natali, cap. de diebus. apud quem *à ſole Solarium*, legendum; non, vt vulgò, *à ſole horarium cœptum vocari*, ipſa Etymologia, & optimæ membranę Colonienſes conuincunt. Varro: *MeDidies ab eo quod medius dies. D. antiqui, non R in hoc loco dicebant. vt Præneſte inciſum in ſolario vidi, quod Cornelius in Baſilica Æmylia & Fuluia inumbrauit:* lib. 5. De lingua Latina. Plinius lib. 7. cap. 60. *Tunc*, inquit, *Scipio Naſica collega Lanati, primus aqua diuiſit horas, æquè noctium ac dierum.* Horologia eiuſmodi, aquis ſub modulo fluentibus, Burgundionū legatis miraculo fuerunt, quòd ibi Solis meatus ſine Sole cognoſcebatur, & aquis guttantibus horarum ſpatia terminabātur: auctor Caſſiodorus lib. 1. Var. cap. 44. & ſeq. Impropriè autem illa horologia vocauit: clepſydras rectè auctor noſter appellat voce Græca, quaſi à furando vel ſubducēdo aquam. Clepſydris iſtiuſmodi, etiam

Hora, & horaria quamdiu Romæ ignorata. Solarium quis primus in foro collocarit.

Horarium primum Romæ ex aqua.

Cenſorinus emendatus

MeDidies, pro meridies, antiqui dicebant.

Horologia ſeu horaria ex aqua, miraculo loco fuerunt.

Clepſydra vnde dicta.

Cæſar illuſtratus: Idem emendatus.

Cæſaris tempore, in Britannia Romani milites vſi. quod loco ipſius Cæſaris (etſi ſubobſcuro hactenus) confirmabo, ex lib. 5. belli Gallici: *Nos nihil de eo percunctationibus reperiebamus, niſi certis ex aqua menſuris breuiores eſſe noctes, quàm in continenti, videbamus.* Qui locus ita rectè conſtitutus eſt: vulgò legas, *percunctantibus reperiebamus, niſi quòd.* omninò ineptè, ne quid dicam grauius. Nam ab eorum genio iſta ſcriptura, qui non viderunt particulam *niſi*, poni pro *ſed*, genere loquendi vſitato & Romano. Etiam oratoribus cauſas agentibus, tempus dicēdi præſcribebatur, datis clepſydris; quod epiſtolæ Plinij teſtantur. Conſimiles ſunt clepſydræ, quas poſterior ætas inuenit, compoſitis duobus vitris, parua lamina ærea interpoſita, in qua minutiſſimum foramen, quà puluiſculus ſenſim delabitur, & tempus horæ legitimum indicat.

Niſi, pro ſed.

Oratoribus Romæ tempus dicendi clepſydris præſcriptum.

Vigiliæ in quatuor partes diſtributæ.

Sunt diuiſæ vigiliæ.] In quatuor partes diuiſas fuiſſe oſtendit; id eſt ſingulos, horis non ampliùs tribus vigilaſſe. hac de re Cenſorinus cap. prædicto: *Alij diem quadripartitum, ſed & noctem ſimiliter diuidebant. Idq́ue ſimilitudo teſtatur militaris: vbi dicitur vigilia prima, item ſecunda, & tertia, & quarta.* Meminit & Alexand. lib. 4. Genialium cap. 20. & lib. 1. cap. 12.

Interdum & totam noctem, & ſimul omnes vigilârunt.

Non ampliùs quàm tribus horis.] Coëgit tamen neceſſitas ad maiorem tolerantiam in ſuſtinendo munere vigiliarum. teſtis Cæſar: *Portas muróſque adſeruari iubet. ipſe iis operibus quæ facere inſtituerat, milites diſponit: non certis ſpatiis intermiſſis, vt erat ſuperiorum dierum conſuetudo; ſed perpetuis vigiliis ſtationibúſque, vt contingant inter ſe, atque omnem munitionem expleant:* De bello ciuili.

Vigiliæ ſingulæ, tuba vel buccinæ ſonitu incipiebant:

A tubicine omnes vigiliæ committuntur.] Liuius lib. 7. *Vigiliis deinde diſpoſitis, cæteris omnibus teſſeram dari iubet. vbi ſecundæ vigiliæ buccina datum ſignum eſſet, armati cum ſilentio ad ſe venirent.* L. Sylla induciis impetratis animaduertens hoſtem negligentiâ reſolutum, ex caſtris cum toto exercitu profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentium diuideret, & quarta vigilia commiſſa eum ſequeretur. quo ſtrategemate ex anguſtiis incolumes ſuos, cum impedimentis omnibus tormentiſque, in tuta perduxit. narrat Frontinus lib. primo Strateg.

Ea re Strategemata commiſſa.

Equites vigilias circumibant.

Idoneos tamen tribuni, & probatiſsimos eligunt, qui vigilias circumeant.] Vigilias circumeundi munus ad

ad equites olim pertinuit. ipſis enim fidem circumeundi commiſſam, probare poſſumus ex Polybij caſtrametatione. Alij centurionibus hoc onus videntur impoſuiſſe: inter eos Tacitus lib. 2. Hiſtoriarum: *Deflagrante paulatim ſeditione, addit conſilium, vetitis obire vigilias centurionibus, omiſſo tubæ ſono, quo miles ad belli munia cietur.* Iterum in Annalibus: *Initia vigiliarum per centurionem nuntiari*; lib. 15. Imperator Titus in obſidione Hieroſolymorum primam noctis vigiliam ipſe per caſtra & caſtellorum ſpatia circumiens explorabat; ſecundam ſecundo à ſe principi Alexandro permiſit; tertiam agminum ducibus. At noſter à tribunis lectos circumitores indicat. Suſpicari poſſumus, veteri illâ diſciplinâ caſtrenſi labaſcente, Vegetij ætate, aut paulo antè, huic rei dilectos homines idoneos ac probatos, in ſubleuamen ſuperiorum equitum centurionúmve: & inde factum militiæ aliquem gradum peculiarem.

Alij centurionibus id impoſuerunt.

Titus Cæſar ipſe vigilias circumiuit.

Circumitores à tribunis militū lecti.

Et circitores vocantur.] In membranis quibuſdam *certatores* appellabantur. eo viſo ſtatim ſuſpicari cœpit acutiſſimus Ianus Palmerius noſter, *circatores* vocandos. in quo optimè ipſum conieciſſe confirmant membranæ A. in quibus diſertim perſcriptum *circatores*. circare, pro circuire, περιοδεύειν verbum Latinum, diu Latio prohibitum: & exſularet etiamnunc, niſi poſtliminij ius eruditiſſimi & perſpicaciſſimi hominis Ioſephi Scaligeri decreto accepiſſet; cuius caſtigationes vide in librum primum Tibulli, & Feſtum in *Circanea*. Alij tamen Circitores ferè nominârunt. In equeſtri militia Circitorum gradum alibi recenſuit Hieronymus; & idem nomen in Conſtitutionibus Principum Codicis Iuſtin. perſæpe: vide l. 2. C. De præfecto prætorio Africæ; & l. 3. C. De agentibus in rebus. Vlpianus etiam eos circitores vulgo appellatos dicit, quibus lintearij vel veſtiarij veſtem dant circumferendam ad diſtrahendum, l. cuicumque, ff. de inſtitoria actione. Similes circitores, quorum Tertullianus meminit in Apologetico capite 22. *Circuit caupona religio mendicans, exigitis mercedem pro ſolo templi, pro aditu ſacri: non licet deos noſſe gratis; venales ſunt.*

Vegetius emendatus.

Circatores.

Circare.

Circitores urbani.

Equites extra vallum nocturnas excubias facere debere.] Pro *excubias*, libri aliquot ſcripti *vigilias* legunt. ad rei ipſius elucidationem Cæſaris locus peropportunè mihi in mentem venit. is libro ſeptimo belli Gallici ita ſcribit:

Excubabant Romani extra caſtra in caſtellis:

Caſtra opportunis locis erant poſita : ibiq́ caſtella viginti tria facta : in quibus caſtellis interdiu ſtationes diſponebantur, ne qua ſubita irruptio fieret. hac eadem noctu excubitoribus ac firmis præſidiis tenebantur. Et hoc illud eſſe arbitror quod noſter paulo pòſt appellat *agrarias facere.* Hirtius: *Poſtero die caſtellum, (quod rex in proximo vico non longè à ſuis caſtris munierat, brachiiſq́ cum opere caſtrorum coniunxerat, vici obtinendi cauſſa.) Cæſar aggreſſus omnibus copiis, expugnat:* De bello Alexandrino. Quin & Catoni in libro De re militari, *Procubitores dicuntur ferè velites, qui noctu cuſtodiæ cauſa ante caſtra excubant, cùm caſtra hoſtium in propinquo ſunt :* teſte Feſto in *Procubitores.*

Et hoc erat agrarias facere.

Procubitores, quales.

Alij manè, alij poſt meridiem.] Exemplar M. & alterum Suſij inſerebant: *alij manè, alij meridie, alij poſt meridiem.* Sed vix auſim credere Vegetianum iſtud eſſe : videant tamen & iudicent alij. Cenſorinus De die natali: *Nam in* XII. *tabulis nuſquam nominatas horas inuenies, vt in aliis poſtea legimus: ſed ante meridiem; eò videlicet quòd partes diei bifariam tum diuiſi meridies diſcernebat.* Sed ibi, *legibus*, pro *legimus*, ſcribendum, oſtendunt membranæ Colonienſes. Plinius: *Duodecim tabulis ortus tantùm & occaſus nominatur. poſt aliquot annos adiectus eſt & meridies; accenſo conſulum id pronuntiante :* lib. 7. Naturalis hiſtoriæ capite ſexageſimo.

Vegetij locus dubius.

Antiquiſſimi meridiem ignorárunt die bifariam tantùm diuiſo

Cenſorinus leniter correctus.

Ortu & occaſu dies tantum diſtinctus.

Angarias faciunt.] Sunt libri qui tuentur hîc *angarias*; quidam *angarios* ſcribebant. Gratia habenda iis, qui libro Collegij trium coronarum cudendo præfuerunt; eò quòd inuiolatum hoc loco & integrum reliquere Vegetium, exprimentes *agrarias.* de quo nomine alibi tractauimus, itémque paulo pòſt hoc eodem capite acturi.

Agraria reſtituta apud Vegetiũ

Præſidia diſponantur.] Membranæ Suſij & M. ſcriptum habent, *præſidia diſponantur.* S, & membranæ H, *diſpartiantur* malunt; & ego cum illis. Ammianus libro decimoquarto. *Excitauit hic ardor milites per municipia plurima, quæ iiſdem conterminant, diſpoſitos, & caſtella.* Diſpartiri regna, coronas, bona ciuium militibus, apud Æmylium Probum legere eſt. Cato in oratione De conſulatu: *Intereà ad ſocios noſtros ſedulò diſpartieram, aliò frumentum, aliò legatos, aliò litteras, alio præſidium, vſquequaque.* Siſenna tertio Hiſtoriarum : *Manuales lapides diſpartit propterea, quòd is ager omnis eiuſmodi telis indigebat.* Idem quarto Hiſtoriarum : *Exercitum diſpartiunt, ad confligendum componunt.*

Diſpartiendi verbum Vegetio redditum.

Tumul-

Tumultuaria caſtella firmantur.] Caſtella tumultuaria vocat proinde, vt opera tumultuaria, hoc eodem libro cap.7. & Ammianus lib. 24. quòd per tumultum, non ſecundum diſciplinam militarem, neq. legitimè illa fierent. & inde ſuprà, foſſa legitima tumultuariæ oppoſita. Sic *tumultuaria certamina* dixit Liuius lib. 30. & *tumultuarium prœlium* lib. 31. *Succiſiuum* & *tumultuarium ſtudium* Gellius lib. 13. cap. 23. Idem proletarios aſperis reipub. temporibus, cùm iuuentutis inopia eſſet, in militiam tumultuariam lectos, armaque iis ſumptu publico præſtita; capite cenſos verò milites niſi in tumultu maximo ſcriptos, memoriæ prodidit lib. 16. cap. 10. Id pertinere huc arbitrabar, quia de tumultuario milite dicere ſtatueram. Dicti autem *tumultuarij milites*, qui repentino aduentu hoſtium, cùm in diſcrimine extremo eſſet res, per trepidationem & metum militiæ raptim adſcribebantur. Et hos, puto, definire voluit Feſtus: apud quem pro *tumultus* legerim libenter *tumultuarij*. Liuius libro primo: *Tamen quia conſulendi res non dabat ſpatium, ire obuiam Sabini tumultuario milite.* Hirtius: *Legionem adducit, quæ ex tumultuariis militibus in ponto confecta erat:* De bello Alexandrino. Ad eundem modum apud vnum Liuium *tumultuaria manus, ſubitariæ legiones, ſubitarij milites, dúxque tumultuarius* legitur.

Tumultuaria caſtella. — *Tumultuaria certamina.* — *Proletarij, quando milites ſcripti.* — *Capite cenſi, quando militarunt.* — *Tumultuarij milites qui.* — *Feſti locus mihi ſuſpectus.* — *Subitariæ legiones, & ſubitarij milites.* — *Dux tumultuarius.*

Intra quæ in angariis aliquanti pedites equitesque degentes.] Emendarem ſecundum codicem S. & membranas Hittorpij, *agrariis*; niſi præoccupaſſet Turnebus. Exſtat libellus De rebus bellicis incerti adhuc auctoris: exinde caput ſequens mutuari placuit; quia præter confirmationem prædictæ emendationis, indicat quis caſtellorum modus fuerit, & qui eorundem ſtructores in limitibus prouinciarum: *Eſt*, inquit, *prætereà inter commoda reip. vtilis limitum cura, ambientium vbique latus imperij, quorum tutelæ adſidua meliùs caſtella proſpicient: ita vt millenis interiecta paſſibus, ſtabili muro, & firmiſſimis turribus erigantur. quas quidem munitiones poſſeſſorum diſtributa ſollicitudo ſine publico ſumptu conſtituat; vigiliis in his & agrariis exercendis: vt prouinciarum quies, circumdata quodam præſidij cingulo, inlæſa requieſcat.*

Agraria lectio mendata in poſſeſſionem. — *Caſtella in limitibus.* — *Quantum ſpatium caſtella diſtarint inter ſe.* — *Caſtella limitanei ſuo tenebantur ſumptu extruere.*

A fronte & à tergo nouit aduerſarios commorari.] Qui limites aliorum perrumpunt, qui cum exercitu in expeditionem proficiſcuntur, ſi prudentes ſunt; id ſemper

Prouido duci id ſemper cauendũ, ne à tergo hoſtē relinquat.

ſemper cauent, ne à tergo hoſtem relinquant. Eoque pertinet Varronis illud lib.3. De vita populi Romani: *Cæſar reuerſionem fecit, ne poſt occipitium, in Hiſpania exercitus qui erant, relinquerent, quo ſe coniiceret Pompeius; & ancipiti bello vrgeretur.*

AD CAPVT IX.

Omnis pro omnes veteres ſcribebant.

POSTQVAM partis eius, quæ ſuperata fuerit, ſpes omnis intercidit.] Exemplar collegij trium coronarum, *ſpes omnes intercidunt.* membranæ H. *ſpes omnis intercidunt*: quod idem valet. nam Priſcianus lib.7. De accuſatiuo tertiæ declinationis, eo caſu *omnis* non *omnes* ſcribendum probat. quod alij per *es*, ſcribi maluerunt. Hoc ignoratum cauſſam præbuit bonis correctoribus ad corrumpendum Vegetium. eoſdem etiam offendit, *ſpes*, plurali numero poſitum. Horatius:

Spes, numero plurali.

Cum pulchris tunicis ſumit noua conſilia & ſpes.

Item fraudes, lactes: Sales & paces.

Offenderent, ſcio, eoſdem homines *fraudes, lactes*, & alia his ſimilia, Iuriſconſultis & Plauto non incognita. *Sales* itidem dici alibi probo. Vide, ſi lubet, Nonium in *paces*.

Eiectum gloſſema e Vegetio.

Non aperto marte prœlium.] Eiiciunt aliquot libri τὸ *marte*, legentes *non aperto prœlio*: ſed mihi ſecus videtur; hoc nimirum interpretamentum eſſe prioris.

Laus maxima ducum. victoriã reportaſſe exercitu incruento.

Vt integris ſuis quantos poſſint hoſtes interimant.] Hoc nimirum illud eſt, quod Salluſtium probare ſolitum, Seruius & Iſidorus ſcripſerunt: *Duces laudaſſe, qui incruento exercitu victoriam deportarent.*

Expenſa Vegetij ſcriptura.

Quæ neceſſaria admodùm ſunt ab antiquis reperta, perſcribam.] Eorum verborum hanc ſententiam eſſe exiſtimo, quòd Vegetius velit recenſere præcepta in hac parte neceſſaria, quæ antiqui ſcriptores repererãt, tradiderant. Veteris libri M. lectionem duco adſcribendam, *in qua parte, quæ neceſſaria ſunt, quemadmodum ab antiquis reperta, perſcribam.* quam ſi recipiamus, non ad bellicos ſcriptores, ſed ductores ipſos referenda erit: qui eâ viâ, quam Vegetius paulo pòſt demonſtrat, de aduerſariorum copiis, armis, fortitudine conſultant atque cognoſcunt. Cæterùm, vt monere hoc meum fuit; ita adfirmare, neſcio an ſatis tutum.

Adhibitis ex vniuerſo exercitu ſcientibus belli, & ſapientibus viris.] Eos certè conſulere debet, qui publico Marte conflicturus eſt. ſi enim in cæteris rebus antè quàm incipias

incipias conſulto opus eſt; quanto magis rationem, non aleam iſthîc ſequemur, vbi momento tot mortalium vitæ, opes, liberi, patria, parentes, prouinciæ, regna, tota denique imperia in diſcrimen adducuntur? Cæſar bellicæ artis peritus, & ſtrenuus imperator, ſi quem Roma vidit, non minùs præclarum cenſuit, conſilio quàm gladio ſuperare: Fuit quoque cùm magis reipub. prodeſſet ducere bellum, quàm prœlia committere; hoſtem fame, quàm ferro ſubigere. quod ex Romana hiſtoriâ notiſſimum eſt, vel vnius Q. Fabij Maximi exemplo: nam abſque cunctatione illius viri, nunquam reſpub. eo ſtetiſſet ſtatu, quo ſtetit. Neque ſolùm de publico certamine ineundo ſcientes belli & ſapientiſſimi viri in conſilium adhibendi ſunt; verùm etiam cùm tractanda erunt, quæ non tam grauia, attamen maturam deliberationem requirere videbuntur. Imperatorem Alexandrum Seuerum de iure deliberantem, adhibuiſſe plurimos prudentes accepimus, vt in conſilio non pauciores eſſent, quàm ſenatuſcôſulto faciendo. Idem ſi de re militari negotium aliquod incideret, milites veteres, & ſenes bene meritos, locorum, bellorum & caſtrorum peritos; litteratos etiam, & maximè eos qui Hiſtoriam nôrant, conuocare ſolebat: requirens à ſingulis, quid Romani, vel cæterarum gentium principes, in re, qualis tunc in diſceptationem venerat, ſequuti eſſent, ſtatuiſſent, feciſſent. quod in illius vitâ prodidit Lampridius.

Ratio non alea ſequenda in ſubeundo publico conflictu.

Conſilio parta, non minus clara victoria, quam qua gladio paratur.

Unus Q. Fabius cunctando rem Romanam reſtituit.

Etiam aliis in rebus, ſcientes belli conſulendi ſunt.

Quales in re difficili Alexander Seuerus tempore belli in cōſilium adhibuerit:

Hic non minus quam milites, viri litterati, & periti hiſtoriarū.

Quis contatis, quis ſagittarius antecedat.] Vt ita ederem, auctores mihi fuerunt optimæ notæ libri: antè vulgatum erat, *qui contatis, qui ſagittariis antecedant.*

Vegetij ſcriptura mutata.

Nam ſi equitatu gaudemus, campos debemus optare.] Eumenes cùm equitatu ampliùs valeret, occupatione locorum hoc effecit, vt equitatu dimicare hoſtem cogeret: teſtem habeo Æmylium Probum. Factum etiam quandoque, vt qui equitatu vtrimque ſatis inſtructi eueniſſent, in prœlio tamen vti nequirent; quòd loca aſpera eſſent, impedita, nimis anguſta. quâ de re exemplum in Pauſaniæ Phoc. in prœlio circa Thermopylas commiſſo. Veruntamen frenos ſæpe equites detrahere coacti, quo fidem facerent peditibus non deſerturos. Itidem in pedes eoſdem ſæpè deſiluiſſe, hiſtoriæ teſtes ſunt, & pugnam pedeſtrem pariter cum cæteris capeſſiuiſſe.

Eumenes equitatu valens, aduerſarium equitibus pugnare coëgit.

Equitatus ſubinde neutris vſui eſſe potuit.

Equites frenos detrahere coacti.

Iidem etiam pedeſtrē pugnam, pariter cum ceteris ſubire coacti.

Et vincit

Et vincit ſæpiùs quàm ferrum.] Duo libri ſcripti H. & Suſij, vnâ voce Vegetium donant: ſed beneficium hoc vereor ne malè iſti collocent, & conferant in inuitum: *Nam fames (vt dicitur) intrinſecùs pugnat, & vincit ſæpiùs, quàm ferrum extrinſecùs.* Magis ad meum quidem palatum C. M. S. *& vincit ſæpiùs ſine ferro.* Vide tamen Vegetium lib. 3. cap. 3. & lib. 4. cap. 7. Idem lib. 3. cap. vltimo: *Qui frumentum, neceſſariumq́ commeatum non præparat, vincitur ſine ferro.*

Examinandus Vegetij locus; aſt mea opinione ſic reponendum videatur.

Maximè autem tractandum eſt.] Exemplar M. & Suſij: *vel maximè autem tractandum eſt*, phraſi eleganti & vſitatiſſimâ. De qua Hadrianus Cardinalis, & alij videndi ſunt. Imò ipſe Vegetius, *Cauendum vel maximè, ne ab ala cornuq́ ſiniſtro circumueniantur tui*: lib. 3. cap. 19.

Vegetius auctus vna vocula, & eleganti genere loquendi.

Scientes artem bellicam, an ex vſu temerè pugnantes.] Viderint librarij, an probandum ſit quod membranæ H. ſuggeſſerunt: *Scientes artem bellicam, an non; ex vſu, an temerè pugnantes; fortes gentes, an ignauæ ſint.* Tum ánne diuerſa ſint, *ex vſu aliquid facere, & facere temerè.*

Noſtra auxilia cuius fidei, quarumque ſint virium.] Non iniuria & fidem, & vires explorari præcipit in auxiliaribus. quemadmodum enim duo exoptanda maximè in Imperatore, virtutem vt habeat ducem, fortunam comitem; proinde à fide & viribus milites ſemper commendati.

Duo præcipuè requiſita in Imperatore: Item in milite duo.

Deſperantibus autem creſcit audacia adhortatione ducis.] Hîc illud dicendum eſt, Imperatorem aut ducem, qui exercitum alloquuturus erat militibus claſſico ad concionem coactis, tribunal, ſuggeſtum, aut locum eminentiorem conſcendere ſolitum. vbi aquilæ &, reliqua ſigna circumſtabant: quod ex Liuio, Tacito, Ammiano, omnibus hiſtoriographis, & aliis antiquis monumentis nemini ignotum eſſe poteſt. Plinius in Panegyr: *Tribunal viridi ceſpite extructum, nec faſcium tantùm, ſed pilorum ſignorumq́ honore circumdatum.* Ibi ſcripſerim, *ſed pilarum.* Non ſine magna delectatione nummum Imperatoris Galbæ inſpexi, quo me donauit ſtudioſiſſimus antiquitatis, amicus meus Ludouicus Haller ab Hallerſtein: quem ſi exprimendum curarem, putabam Lectori non poſſe eſſe niſi gratiſſimum. In altera autem parte huius nummi conſpicitur Galbæ effigies cum inſcriptione tali: IMP. SER. SVLP. GALBA. CÆS. AVG. TR. POT. in altera adlocutio cum inſcri-

Allocutio exercitus quomodo in caſtris Rom. inſtructa.

Plinij Panegyr. locus emendatus.

inſcriptione, quam ſculpendam curauimus. Addo & alterum nummum quem ante annos aliquot Ioannes Sambucus Pannonius vir clariſſimus in publicum protulit. in huius parte altera hæc inſcriptio, HADRIANVS. AVG. COS. III. P. P. in altera quicquid exprimendum curauimus.

Nummus Galbæ. *Nummus Hadriani.*

Tribunal iſtud ſæpè ex ceſpitibus erectum in caſtris memini: nominatim apud Tacitum primo Annal. *Tribunal ceſpititium* vocauit Flauius Vopiſcus in Probo. De eodem Prudentius Pſychomachiâ:

Exſtruitur mediâ caſtrorum ſede tribunal
Editiore loco, tumuluî quem vertice acuto
Excitat in ſpeculam, ſubiecta vnde omnia latè
Liber inoffenſo circumſpicit aëre viſus.

Tribunal ceſpititium.

Cæterùm imperatore exinde concionante, modò ad ſeditiones componendas, interim ad laudandam militum fortitudinem, & dona diſtribuenda, modò ad incitandos ad prœlium animos, varia ſigna vſitata fuerũt, quibus milites adſentiri, gaudere, diſſentiri, indignari ſeſe oſtẽderent. Qua in re, quod à me obſeruatum eſt, lubens ſtudioſis antiquitatum impartiam. Adſenſus ſigna erant, manus extollere, clamare, ſcuta genibus illidere. Lucan. lib. 1. De bello ciuili:

In allocutione exercitus qui fuerint geſtus militum.

Adſentientium militum ſignum erat manus extollere.

——— His cuncta ſimul adſenſere cohortes
Elataſq; altè, quæcumque ad bella vocaret,

Promiſêre

Promiſere manus. it tantus ad æthera clamor.

Valerius Flaccus:

——— oritur clamor, dextraq́; ſequentum
Verba ducis.

Clamorem tollere. Liuius libro tertio: *Si iam ſatis animi eſt, decerniq́; placet, agite dum clamorem, qualem in acie ſublaturi eſtis, tollite hîc indicem voluntatis virtutiſq́; veſtræ. Poſtquam ingenti alacritate clamor eſt ſublatus. Quod bene vertat, geſturum ſe illis morem.* Meminit & Cæſar lib. 7. belli Gallici. De indiciis iſtis Ammianum quoque audiamus. is libro 15. Hiſtoriarum: *Nemo, inquit, poſt hæc finita reticuit: ſed militares omnes horrendo fragore ſcuta genibus illidentes, quod eſt proſperitatis indicium plenum (nam contrà cùm haſtis clypei feriuntur, iræ documentum eſt & doloris) immane quo quantoq́; gaudio, præter paucos, Auguſti probauere indicium.* Idem libro ſequenti: *Nec finiri perpeſſi quæ dicebantur, ſtridore dentium infrendentes, ardoremq́; pugnandi haſtis illidendo ſcuta monſtrantes, in hoſtem ſe duci iam conſpicuum exorabant.* Summopere admiratus fui, vt vidi ſcriptorem hunc à ſeipſo diſſentire, eò quod libro 20. dicat, milites feriendo clypeos haſtis adſenſum declaraſſe. Sed originem ritus tam antiqui, vide beneuole Lector an inuenerim. Auctor eſt Diodorus Siculus libro ſecundo, clypeos haſtis percutere, iræ ſignum Ægyptiis vſurpatum fuiſſe, quis dubitet & hoc, & alia pleraque in diſciplina militari ab iis populis ad Romanos manaſſe? Sed alios etiam ritus in gratiam tyronum ſubiicere placet. & primò defectionis indicium audiamus. Ammianus lib. 26. *Eum ſequuti complures, iam pila quatientes & gladios, ad imperatorem tranſeunt cum vexillis, ſcuta peruerſa geſtantes, quod defectionis ſignum eſt apertiſſimum.* En alterum: Herodianus libro octauo: *Poſtquam ſignis militaribus illius imagines detraxerunt, prodeuntem mox tentorio cum filio, vt eos adloquerentur, continuò obtruncant.* Iterum Ammianus lib. 26. *Hac ſermonis placiditate omnes molliti, qui acriter venerant pugnaturi, ſignorum apicibus aquiliſq́; ſummiſſis deſciuêre libentes ad eum.* Itidem ſigna ſupina non erecta præferebantur, quæ adempta aliis fuerant: quod ab Spartiano didici in vita Seueri. Etiam hodie vidi, qui ſimile obſeruarent; hoc eſt ſigna aduerſariis erepta, per vrbes plateatim traherent. Præterea inuerſa arma etiam in funere militum, quod & noſtro etiam ſæculo ſeruari videmus. Virgilius libro vndecimo, & ibi Seruius:

Etiam illum ritum ab Ægyptiis manaſſe, oſtenditur.

Scuta genibus illidere ſignum proſperitatis. Clypei haſtis percuſſi, iræ indicium.

Indicium defectionis militum quale fuerit.

Signa ſubmiſſa, & inuerſa arma.

Signa etiam ſupina præferri ſolita, quæ hoſtibus erepta erant.

Arma etiam inuerſa in funere militum.

—— Tum mœſta phalanx, Teucriq; ſequuntur
Thyrrheniq; duces, & verſis Arcades armis.

An per annos aliquos in pace durârint.] Durare verbum variæ ſignificationis fuit apud antiquos, & Latiniſſimi illius ſæculi ſcriptores. ſed noſtro hoc æuo iſtiuſmodi ſermo deſitus, aut ſaltem pro deſito: ea cauſa, quia paucis cognitus. *Corpus, membra, ad laborẽ durâre,* dixit Vegetius lib. 1. Similiter Iuriſconſultus, *Durare corpus in tormenta,* l. 18. ff. de quæſtionibus. Item ſenex Plautinus Lyſitelem filium admonens, ab adulatoribus, à ſycophantis ſibi caueret: *ego,* inquit, *ad hoc genus hominum durani.* Vt autem durare in pace Flauius noſter; item Iuriſconſultus ſeruum durare in priore conditione, l. 1. ff. De pœnis. Alibi quoque Plautus: *nequeo durare in ædibus.* Cato: *Vinum ſi voles experiri duraturum ſit, nec ne.* De re ruſtica cap. 108.

Durare in pace.

Durare corpus, membra ad laborem.

Durare in ædibus.

Durabit, vinum

Ex diuerſis aduenerint locis.] Indicium feci, exemplar M. legere, *euenerint locis.* quod genus loquendi alibi etiam per me auctori noſtro redditum.

Euenire, verbum vetus reſtitutum Vegetio.

Quaſi depugnaturos conflictu publico exercebit: Ipſe ſæpiùs tentabit.] Peruerſa hactenus & inepta illa verborum compoſitio in libris editis, & mſs. Audeo diſtinguere, *quaſi depug. con. pub. exercebit ipſe. Sæpiùs tentabit.* quod rectè & ordine à me factum eſſe, vel ipſa inuidia non ierit inficias. Si videatur, poteris etiam *depugnaturus,* pro *depugnaturos,* legere: quod mihi ad mentem auctoris declarandam videtur futurum accõmodatius. Ducem optimũ curare iubet, vt ſinguli militũ numeri per tribunos primùm omni armorum genere exerceantur: pòſt ipſum & ducem in vnum collectos (tanquam publico Marte depugnaturus ſit) eoſdem exercere. Id fortè exercitium eſt, quod ſeptimo die omnium militum fuiſſe, ſub Imperatore Caſſio, retulit in ipſius vitâ Vulcatius.

Interpunctio Vegetij mutata.

Milites à tribunis exercitati, post ſub oculis ipſius imperatoris exerceri debẽt.

In ordinanda acie ad plenum fuerint eruditi.] Pari phraſi in Notitia imperij, *ad plenum armatus procedit.* Item in Inſtitutis: *in plenum cauſæ mederi. In plenum omnia reducere* §. media autem, & §. ſeq. de legitima agnatorum ſucceſſione.

Ad plenum.

In plenum,

Et antè minoribus prœliis imbuendi.] In exemplaribus C. M. H. *ſed ante.* Et hîc *ſed,* valebit *nam,* de quo nos alibi. Milites exercitatos non ſtatim ad publicam pugnam educendos monet, ſed captata occaſione, quæ ipſa occaſio

Exercitati milites, ante publicũ certamen, minoribus prœliis imbuendi.

In minoribus hiſce prœliis quare maxima cautela adhibenda.

Cato in ea re prouidiſſimus.

in hiſce etiam minoribus prœliis (vt mea opinio eſt) magna cautela quærenda erit; ne cùm præparare ad grauiora tyrones cogitas, ipſâ experientiâ doceas, hactenus bellum (quod dicitur) dulce fuiſſe inexpertis. Cautus admodùm in ea re Cato conſul fuit; quod à Liuio docemur: *Inde*, inquit, *per occaſiones, nunc hac parte, nunc illa, modico præſidio caſtris relicto, prædatum milites in hoſtium agros educebat. nocte fermè proficiſcebantur, vt & quàm longiſſimè à caſtris procederent, & inopinantes opprimerent, & exercebat ea res nouos milites*: lib. 43. Nihil vſqueadeò in re militari vitandum, vt temeritas. Vnum enim præceptum hoc in animis omnium eſſe debet, *Nihil in bello oportere contemni*. cùm ſine cauſa dictum non ſit, *Mater timidi flere non ſolet*, teſte Æmylio Probo. nam, vt 2. Rhetor. Ariſt. ὁ φόβος βουλευτικοὺς ποιεῖ: id eſt, *timor ad conſultandum promptos facit*. vtque apud Thucydidem eſt, ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει: *incogitantia audaciam, conſideratio verò timorem ſeu cunctationem adfert*.

Temeritas in re militari ante omnia vitanda.

Nihil in bello contemnendum.

Timor promptos facit ad conſultandum.

Si verò aduerſarium intelligit potiorem, certamen publicum vitet.] Publicæ pugnæ opponitur ferè velitatio; quâ ſuos exercere primùm ſolent, qui ſe inferiores credunt. Appianus De bello Hiſp. auctor eſt, Scipionem id factitaſſe, cùm iuſtum prœlium non auderet committere. Idem lib. eodem: *Maximus in iuſtam pugnam progredi intutum ratus, exercendis militibus operam dabat, permittebatq́ milites velitationibus vti, vt eâdem opera & hoſtium, & ſuorum militum virtutis periculum faceret*. Pericles Athenienſium dux, cùm hoſtibus ſuis impar eſſet, videretque ſuorum animos pugnandi cupiditate vſq. eò erectos, vt etiam ignominioſis verbis cum eo expoſtularent; non alia ratione leniuit, quàm quòd diceret, *Cæſas arbores celeriter renaſci, interemptos homines difficillimè reparari*. Plutarchus auctor in Pericle.

Velitatio publica pugna opponitur.

Velitationibus periculum facere oportet de ſuis militibus.

Arbores cæſas facile renaſci, non homines.

Nam pauciores numero, & inferiores viribus.] Datamem etſi copiis inferiorem, ſuperiorem tamen omnibus prœliis diſceſſiſſe, accepimus. Id eò, quia acies nunquam commiſit, niſi locorum anguſtia aduerſarium clauſiſſet. Hic & in ſe, & in loci natura tantum ſpei poſuit, vt hoſtes aggrederetur & vinceret, qui viceſima parte militũ ipſum ſuperarent: teſte Æmylio Probo. Superuentus quoque & ſubſeſſæ, vt auctor noſter ſubdit, tutiores ſunt his, qui numero ab aliis ſuperantur. Sertorius certè exigua manu

Datames paucioribus militibus, qua re victoriam ſemper adſecutus ſit:

Vicit viceſima parte militum ſuperiores.

militum

militum præ quàm Marcelli cæterorumque Romanorum exercitus erant, caſtra mouere ſæpè prohibuit, caſtra metatos ſæpè vexauit, variiſq. artibus inſultauit; non iuſtâ pugnâ, ſed tumultuariis tantùm certaminibus. quæ res quàm feliciter illi ceſſerit, alibi doceo ex Plutarcho, Floro & aliis.

Sertorius quoque exiguo militum numero Rom. ſæpe ſuperauit.

AD CAPVT X.

PER quam libertas retinetur, & dignitas propagatur, prouinciæ conſeruantur, & imperium.] Ita eum locum edi voluerunt membranæ H. & S. antè vulgabatur, *& dignitas prouinciæ propagatur, & conſeruatur imperium.*

Non tantùm pro vniuerſo exercitu.] Boni Imperatoris eſt non modò de vniuerſo exercitu, verùm & de ſingulis contubernalibus è prœlio reducendis, eſſe ſollicitum. Cui Vegetiano conſilio etiam Iphicratis Apophthegma ſeu ſimilitudo accedere viſa. in qua hoc amplius admonetur; duci de ſuo capite conſeruando non minùs eſſe cogitandum. Ipſe autem pedites manibus humani corporis adſimulans, pedibus equites, aciem ipſam pectori ac thoraci, capiti verò Imperatorem; cenſet hunc de ſua ſalute magnopere debere eſſe ſollicitum: quòd eum negligens, non ſibi, ſed omnibus etiam, quibus per illum ſalus conſtare poterat, incõmodet. narrat Plutarchus in Pelopidâ: vbi & ipſe Pelopidas, & Marcellus, viri ceteroqui laudatiſſimi, & à rebus geſtis celeberrimi, malè audiunt, quòd nimia temeritate ſeſe vterque perdiderint.

Dux etiam de ſingulis militibus è prælio reducendis debet eſſe ſollicitus.
Ducem de ſuo capite maximè debere eſſe ſollicitum.
Pelopidas & Marcellus, vt negligentiores in eo reprehenſi.

Dux ergo cui tantæ poteſtatis inſignia tribuuntur.] In exemplari M. *dux ergo cui tantæ artis poteſtates, & inſignia tribuuntur.* doleo in tanta librorum multitudine nullum præterea eſſe, qui eam lectionem iuuet. Si enim *&* pro *id eſt* accipiamus (quam phraſim apud Plautum, Virgilium, Iuriſconſultos & Tertullianum me obſeruare memini;) non ineleganter vel inuſitatè ita vocabulum *poteſtates* vſus erit noſter Vegetius. Ammianus de Imperatore concionante: *Ipſe,* inquit, *aggere glebali adſiſtens, coronaq; celſarum circundatus poteſtatum, talia ore ſereno diſſeruit:* libro vigeſimo tertio. Non rarò etiam ij ipſi, qui in poteſtate & dignitate conſtituti erant, vocati Poteſtates. Ammianus: *Adhibitis in conſilium poteſtatibus, quid facto opus eſſet deliberabat.* Eam phraſim non viderunt, qui adeò turpiter maculârũt pulcherrimam Imperatorum

Tentatus locus Vegetij.
Et, pro, id eſt.
Poteſtates dicti. & qui in dignitate conſtituti erant.

Emaculata l. 3. C. De officio præfecti vrbi.

torum conſtitutionem 3.C. De officio præfecti vrbi. Eam ex membranis ſic emaculo ac perſano: *Præfectus vrbis cunctis, quæ intra vrbem ſunt, antecellat poteſtatibus, tantum ex omnium parte deriuans.* vulgò legas, *Præfectura vrbis cunctis quæ intra vrbem ſunt antecellat [dignitatibus & poteſtatibus] tantum ex omni parte deriuatis, quantum ſine [omni] iniuria ac detrimento honoris alieni vſurpat.*

Dux, & Tribunus nomina militum ſcire debent.

Sciat etiam (ſi poteſt fieri) nominatim quis comes, quis tribunus.] Alexander libro primo Genialium cap. 18. inter officia tribunorum etiam illud ponit, ex Marcello neſcio quo, *nomina militum tenere:* Imperatorem ſcilicet, & tribunum milites ſuos ignorare, pudendam inſcitiam eſſe. Othonem certè non aliud ad imperium euexit, quàm quòd quemque militum in agmine, in ſtationibus, in itinere nomine compellabat. ex hoc gratiam & ſtudia hominum adſecutus. Hadrianus quoque eâ fuiſſe diligentiâ legitur, vt non ducum tantùm, ſed & ſingulorum militum vitam, mores, ſtationem diligenter inquireret: teſte in eius vita Dione. Imperator Alexander Seuerus milites ſuos ſic vbique ſciuit, vt in cubiculo haberet Breues, & numerum, & tempora militantium; ſemperque cùm ſolus eſſet, & rationes eorum, & numerum, & dignitates, & ſtipendia recenſeret, vt eſſet ad omnia inſtructiſſimus. Denique cùm inter militares aliquid ageretur, multorum dicebat & nomina. De promouendis etiam ſibi adnotabat, & perlegebat cuncta pittacia, & ſic faciebat diebus pariter adnotatis, & quis, & qualis eſſet, & à quo promotus. teſtis in eius vita Lampridius. Rarum exemplum hoc in Imperatorio culmine; & dignum quod ſibi imitandum proponant, quotquot regendos exercitus, ac regna tuenda ſuſcipiunt.

Quid Othonem ad imperij culmen euexerit.

Hadrianus de ſingulis militibus, de moribus & ſtationibus diligenter inquiſiuit: Alexandro Seuero in hac parte nemo vnquã diligentior.

Dignum exemplum quod duces exercitus ſequantur.

Auctoritatemque maximam ſeueritate ſumat.] Non incommoda illorum verborum ſententia: veteres tamen libri M. S. H. & Suſij malebant, *auctoritatem ſeueritatemque maximam ſumat.*

Omnes culpas militares legibus vindicet; nulli errantium credatur ignoſcere.] In M. & Suſij altero legebatur, *vindicet, nulli errori credatur ignoſcere.* Quanta olim in re militari legum obſeruantia, quàm stricta diſciplina fuerit, conſtare aliquatenus poteſt ex iis quæ dixi ſuprà de mulctis & pœnis militaribus. Et quidem parentibus Romanis

Diſciplina militaris ſtricte olim ſeruata.

diſciplina

diſciplina caſtrorum antiquior fuit, quàm ſalus liberorum: teſte Iuriſconſulto in l. poſtliminium, §. filius, ff. de captiuis. idemque alibi exemplis probo, ac teſtimoniis Valerij, Frontini, Diodori, & Gellij, quem nunc Agellium vocant. Caſſiodorus non aliundè robuſtiùs, quàm diſciplinâ exercitum armari cenſuit, lib. 12. Var. cap. 5. Imperatori Alexandro admiranda & ſingularis quædam conſtantia, qua contra milites ſuos vſus eſt, Seueri nomen peperit: vt auctor Lampridius. Cauendũ nihilominus, ne nimium ſint acerbi in puniendo duces. Lucullus enim, etſi artis militaris peritiſſimus, infidis tamen ad omnia militibus vſus, & ab iiſdem ad extremum deſertus eſt, quòd multa imperaret, parum eſſet affabilis, inprimis acer in rerum geſtarum rationibus repoſcendis, inexorabilis in ſuppliciis. Cuius rei argumentum, quod eoſdẽ illos milites pòſt acceptos Pompeius ne minimum quidem ſeditioſos habuit. tantum homo homini, dux duci præſtitit: vt auctor nobis eſt Dio in vitâ Pompeij. D. Traianus in hac parte ita temperans, in imperando ratione vſqueadeò vſus eſt, vt milites inſolentes ſe præbuerint numquam: teſte eodem Dione. Rurſum cautelæ caput eſt, ne nimis leues ſimus: namque remiſſum & clementiorem ducem diſciplina militaris non patitur. certum eſt enim vires armis conſtare; quæ vbi à recto tenore deſciuerunt, oppreſſura ſunt, niſi opprimantur: vt rectè cenſor ille cenſuit. Quare aduertendum erit Tullianum iſtud; hoc eſt, vt ſalutaris rigor vincat inanem ſpeciem clementiæ. quod Imperatorem Theodoſium ſpectaſſe ſolitum, memoriæ prodidit Ammianus.

Parentibus Rom. diſciplina caſtrẽſis antiquior fuit, quam vita liberorum.

Diſciplina optime exercitus munitur.

Imp. Alexander qua cauſa Seuerus dictus.

Vitanda nimia acerbitas in militibus puniẽdis.

In eam partem Lucullus grauiter peccauit.

Quantum dux duci præſtet.

Traianus in puniendis militibus temperantiſſimus.

Remiſſum & clementiorẽ ducem res militaris non patitur.

Rigor ſalutaris vincere debet inanem ſpeciem clementiæ.

Cùm diſperſi ad prædandũ ſecuri oberrant hoſtes.] Veteres quidam libri præferebant *ſecuriores*. Sed hæc non tam anxiè excutienda duximus; rem maximè ſpectamus: quare hoc monemus, non modò cùm ad prædandum hoſtes palantur, occaſionem ſuperueniendi præberi, ceteriſq. temporibus & modis ab auctore noſtro hîc propoſitis. Id enim prudentiſſimos belli duces cauiſſe, ſcio tam diligenter, quàm quod maximè; ne ſcilicet aduerſariorũ auxilia, ne copiæ ex diuerſis locis venientes cogerentur: ſeparatis enim adhuc incumbere ſolent, aut ſubſeſſas collocare, eaq. ratione nullo ferè negotio delere, quos ſuſtẽturi numquam erant, ſi potuiſſent coïre. Tum & hoc ferè accedit, vt vno

Quando commoda ſit ſuperueniendi occaſio.

Superueniũtur maxime ordinandi, dum ſeparatæ ſunt hoſtium copiæ, ne coire poſſint.

 exercitu

exercitu cæſo, alij animos deſpondeant, veriti ne ſtatim victor & in eos arma vertat.

Scipionis callidum conſilium.

Callidum in eâ re Scipionis conſilium. expugnatis namque ab eo Aſdrubalis caſtris, alter exercitus Syphacis, qui in propinquo erat, quaſi victus, eâdem operâ profligatus eſt. Non alienū huic loco ſtrategema,

Qua perfidia Lucullus Luſitanos deleuerit.

ſeu potiùs perfidiæ exemplum, quo Lucullus Luſitanos oppreſſit, & extra vnū Viriatum omnes penè deleuit. Eos ipſe in tria diuerſa loca diſtributos cōſiſtere iuſſit, tanquam rediturus, oſtenſuruſq́. locum condendæ vrbis.

Separati exercitus faciliùs ſuperantur.

mox quàm ad primos rediit, arma tanquam amici eſſent ponere perſuaſit, inde immiſſis militibus trucidari curauit. idemque ſecundis, & tertiis ita celeriter factum, vt cladem priorum non intelligerent: Appianus auctor in hiſtoriâ bellorum Hiſpanienſium.

Aliæ occaſiones ſuperuenientes.

Addo præterea magnam aut ſuperueniendi, aut victoriæ obtinendæ occaſionem olim fuiſſe; cùm certis diebus gentibus aliquot ominoſum fuerit pugnare.

Iudæi Sabbato defendere ſe nolebant, Macedones toto menſe Iunio non pugnabant: Romani etiam certis diebus non pugnabant.

Proinde Iudæis Sabbato defendere ſe nolētibus, Pompeius Hieroſolymam expugnauit, auctore Dione in Pompeio. Macedones reges toto menſe Iunio exercitū non eduxiſſe, ex Plutarchi Alexandro didici. Etiam Romanos iſtiuſmodi religio tenuit, vt videre eſt apud Feſtum: *Prœliares*, inquit, *dies appellantur, quibus fas eſt hoſtem bello laceſſere. erant enim quædam feriæ publicæ, quibus nefas fuit id facere.*

Dies religioſi Romanis.

Dies illi iſtos religioſos appellabant. Meminit eorum Cato in commentariis De iure ciuili: *Itaque*, inquit, *per eos dies non cum hoſte manus conſerebant, non exercitus ſcribebantur, non comitia habebantur; neque aliud quicquam in republica, niſi quod vltima neceſſitas admonebat adminiſtrabatur.* de quibus diebus conſulendum Agellij capite 11. lib. 4. & cap. 17. lib. 5.

Germanis auſpicatiſſimum rebus gerendis initium, Luna noua aut impleta.

Germanis auſpicatiſſimum rebus gerendis initiū Lunâ inchoāte aut impleta; vt ſcribit Tacitus.

Pedites cum tyronibus, ſiue inferioribus mittat.] Tyrocinium militum vnius anni erat. id Seruius ex Ciceronis fragmento probat.

Ad militiam euntes primum annum ſub cuſtodibus agebāt. Tyrocinium anno XVII. capit.

Ad militiam euntibus dari ſolebant cuſtodes, quibus primo anno regerentur. incipiebat autem tyrocinium anno ætatis XVII. Iſidoro teſte, Seruio 5. Æn. Videndus Cicero pro Cœlio; & Turnebus lib. 26. cap. 22. Quanquam inferiores etiam & minores in exercitu fuerint, vt ab auctore noſtro hîc docemur, & lib. 1. cap. 4.

Ad paludum & viarum difficultates.] In vnis membranis Suſij, *& maris difficultates.*

Cibum

Cibum capientes aut dormientes.] Iſtri cùm A. Manlij caſtra cepiſſent, opimæque prædæ incubarent; epulantes ac ludibundos pleroſque, ac vbi eſſent præ oculis neſcientes, C. Claudius Pulcher inuaſit, coëgitque cum ſanguine & ſpiritu malè partam ſimul euomere victoriam. Florus lib. 2. cap. 10. De ſuperuentibus noctu inſtitutis exempla qui deſiderabit plura; is inſpiciet Sexti Iulij Frontini ſtrategemata, quæ in manu ſunt, lib. 2. cap. 10. & alibi. Virg.

C. Claudius Pulcher Iſtris egregiè ſuperuenit.

Inuadunt vrbem ſomno vinoq; ſepultam.

Aut vacantes certè, ſecuros, inermes.] Suſpicatus ſum legendum, *vagantes.* & meritò, quanquam libris omnibus diſſentientibus, nam C. & G. olim promiſcuè ferè ſcribebantur: teſte Quintil. lib. 1. cap. 9. Auſonius:

Vegetius emendatus.

C. & G. olim promiſcuè ſcribebantur.

——————*Gamma vice functa priùs C.*

Feſtus: *quæ nunc appellatur C. ab antiquis G. vocabatur.* Sic infrà cap. 19. *vacantibus globis* non rectè membranæ legebant, cùm ſit retinendum *vagantibus.* Perexigua harum litterarum differentia in libris optimis ſcriptis: quod teſtatur vetuſtiſſimus, & optimæ notæ manuſcriptus Cenſorinus S. Petri Colonienſis. teſtabuntur quotquot eodem vſi: inter quos ingenioſiſſimus, mihique amiciſſimus Gabriel Rolandius Antuerp. Quòd autem *vagantes* hîc rectè legatur, probauit mihi ipſe Vegetius, qui libro eodem capite vndeuigeſimo, *In iugis,* inquit, *montium laborantibus, in campis exſparſis, atque ſecuris, in manſione dormientibus oportunum prœlium ſemper infertur.*

Confirmata ſuperior emendatio.

Diſcalciatos, diſtractis equis, nihil ſuſpicantes.] Vt primùm Vegetij hunc locum legi, arbitratus ſum ſub verbo *diſtractis* aliud quid caſtrenſe latêre, quòd ſcirem Soſipatro Chariſio, Grammatico non è triuio, Strigam caſtrenſe vocabulum eſſe, interuallum turmarum ſignificans, in quo equi ſtringuntur: Itidem Higino de caſtrorum metatione. Inde etiam equos ſtrigare Turnebus dixit, dum in ſtrigam collocantur. Paulus apud Feſtum: *Striges appellabantur ordines rerum inter ſe coniunctè collocatarum, à ſtringendo dicta.* Sed non ſanus ille locus; neque ſana mens, puto, Paulo Diacono, dum ita de Feſto meritus eſt. legerim, *Strigæ appellabantur ordines rerum inter ſe continuatè collocatarum, à ſtrigando dicta.* Striges enim aues, vt ex Chariſio & alijs diſcimus. Illud *continuatè* etiam fragmenta Feſti agnoſcere videntur. Varro libro 2. De re ruſtica capite nono: *Boues diuerſos clunibus continuatos adſiſtere*

Locus Vegetij ſemper mihi ſuſpectus fuit.

Striga caſtrenſe vocabulum.

Feſtus emendatus.

Continuare. id eſt, coniunctim atque quaſi collocare.

Prædictus Vegetij locus aliàs à me tentatus:

adſiſtere dixit. & vſi ita eo verbo Cicero & alij. Hæc à me eò dicuntur, quòd putârim aliquando *diſtrigatos* equos hîc dici poſſe, dum prædandi cauſa alij oberrarent, pars in caſtris non ita continuatè ſtrigarent: Sed nunc in viam redeo, ſcriboque *diſtratis equis*: niſi malis *deſtratis*: tunc enim commoda ſuperueniendi occaſio. & id cauſæ fuit, cur equos non ſtratos ſemper aſcenderint Numidæ. de quo Appianus meminit lib. De bello Punico. *Sternere* autem *equos & inſternere* nemini incognita: oppoſitum eſt *deſternere*. Liuius: *Armatos deinde, & inſtratis equis ſignum exſpectare.* Inde Strata & Stragula dicuntur, quæcumque equis inſternuntur. Liuius: *Strata detrahi iubet.* iterum alibi. Seneca: *Stultus eſt, qui equum empturus, nō ipſum, ſed ſtratum inſpicit.* Straturas appellare notabam Paulum Diaconum libro 4. Hiſtoriarum extremo. Ab eâdem origine & *ſtratores*, de quibus antè dicturum me receperám. horum munus equum inſternere, tenere, ac domino conſcendenti opem ferre. Ammianus: *Cùm eum oblatus non ſuſciperet equus, dextrā ſtratoris iuſſit abſcidi.* meminit horum Vlpianus ff. De officio proconſulis; & l. 1. C. De officio præfecti præt. Africæ. Spartianus: *Cùm illum in equum ſtrator ſuus leuaret, pugione latus confodit.* Fons & origo ſuperioris mendæ a conſuetudine & inepτia librariorum; qui, vt aliâs, ſimiliter & C. litteram, interim demere, interim addere, pro arbitrio ſolent. ſic apud Modeſtum, *Contati milites*, mutârunt in *contecti*. Apuleius 2. Floridorum: *Interim dies ire, neque Philemon ad conditum venire*: ſcribo, *condictum*. Sic contrà *conditum* pro *condictum in horreis*, apud Ammianum ſcribendum eſt: Sic apud Apuleium *victricus*, pro *vitricus*. & apud eundem ſexto Aſini aurei: *his edi tis, inuolat in eam*; ſcripſeris me lubente, *edictis*: quaſi apertè, propalam narratis, propoſitis. tantum enim iſtic valet *edicere*: de quo ego aliàs.

Nunc emendatus.

Numidæ equis non ſtratis vſi.

Strata equorum

Straturas alij vocarunt.
Stratores, & munus eorum.

Origo ſuperioris menda.

Apuleius emendatus.

Itē Ammianus.

Apuleius iterum emendatus.

Cùm primùm adſpexerint, perhorreſcunt.] Membranæ H. ſcribebant *horreſcunt*; Suſij autem, *expaueſcunt*.

Et vltimos, vel certè inſperatos ſuperueniat.] In Suſij aliquot libris, *& vltimis aut certè inſperatis ſuperueniat.*

Eos etiam, qui longè à ſuis pabuli aut prædæ gratia commorantur.] Paratos eſſe vult Vegetius exercituum ductores, vt eos homines ſtatim occupent, cum dilecta manu militum. Incommodum ſuperuentus, dum frumentaretur, Scipio memorabili ſtrategemate euitare ſolet:

Frumentantibus ſuperueniendum. Scipio memorabili ſtrategemate ſuperuentus, dum frumentaretur.

Campum,

Campum, quem demenſurus erat, circundabat equitibus, & peditibus ſcutatis. ipſe cum turmis aliis obequitans, excedentes circulũ ſeuerè caſtigabat: qua ſola re Phaniam præfectum Afrorum equitum compeſcuit: qui iuuenis impiger equos habebat paruos, celeres, herba, ſi alia deeſſent, contentos: cũ iis in arbuſtis, aut vallibus latitans, quotiens vidiſſet hoſtem diſſolutiùs agere, aduolabat, damnoq. dato rurſus in tutum tanquam aquila ſe recipiebat. narrat Appianus De bello Punico. Maximus quoque, cùm ad commeatum exeundum erat, ſuos ſemper leui armaturâ equitatuque (vt patrem Paulum in Macedoniâ viderat) ſepiebat; teſte eodem Appiano De bello Hiſpan.

Phaniæ præfecti Aphrorum ſtrategema.

Aut prædæ gratia commorantur.] A membranis H. diſcedere non auſim; quanquam in iis ſolis legatur, *aut potus gratia.* quòd videam de præda paulo antè auctorẽ noſtrum egiſſe. Potus gratia exire milites nemo neſcit, ſed commorandum ea cauſa interim fuiſſe, teſtimonio Catonis ex ſecundo Originum liquet. vbi inſignis militum in hac parte neceſſitas detegitur: *Qui aquatum,* inquit, *& lignatum iubentur ire, ſecurim atque lorum ferunt, gelum craſſum excidunt, eum loro colligatum adferunt.* De Rheni ac Danubij glacie idem commemorat Herodianus lib. 6.

Reſtituta Vegetio ſua ſcriptura.

Potus gratia milites exire ſæpe coacti.

Inter hoſtes diſcordiarum ſerere cauſas.] Quanti ſit momenti, vt contra quos belligeramus, inter ſe ipſi diſſentiant, exemplo vno aut altero clarum fiet. Buculi Ægyptiæ populus poſt ſuperatos Romanos Alexandriam occupaturi erant; niſi Caſſius è Syriâ dux aduerſum eos miſſus, id effeciſſet, vt ipſi diſtraherentur in partes. Qua ratione effectũm eſt, vt quos antè Romani adgredi non audebant, eos Caſſius inter ſe tumultuantes oppreſſerit. petenda hiſtoria à Dione in M. Antonino. Codrus quoque antiquiſſimus rex Athenienſium, veſte paſtorali induta, caſtris ſe hoſtium immiſit, ibiq. concitata rixa interfici ſe paſſus eſt, quò ciuitati obſeſſæ opẽ ferret. quod narratur à Velleio Paterculo.

Diſcordiarum cauſæ inter hoſtes ſerendæ.

Ea ratione Caſſius Buculos deleuit, quibus antea reſiſtere Romani non poterant.

Eodem ſtrategemate Codrus rex Athenienſis obſidio ciuitatem liberauit.

Nam ciuile odium ad inimicorum perniciem præceps eſt.] Interea tẽporis, dũ Romæ domeſtica illa ſeditio de lege agrariâ gliſceret, oportunè arma ſumenda videbat cum Veientibus Hetruria tota. Liuius: *In ſpem ventum erat diſcordiâ inteſtinâ diſſolui rem Romanam poſſe, principesq; in omniũ Hetruriæ populorum conciliis fremebãt; æternas opes eſſe Romanas, niſi inter*

Ciuibus diſſidentibus ciuitas, aut regnum facile euaditur.

 ſemetipſos

Diſcordia vna labes reperta opulentis ciuitatibus, & magnis imperiis.

ſemetipſos ſeditionibus ſæniant: id vnum venenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam, vt magna imperia mortalia eſſent: lib. ſecundo ab V.C. Item Varro primo De vitâ populi Romani: *Diſtractione ciuium elangueſcit bonum proprium ciuitatis, atque ægrotare incipit & conſeneſcere.* Neque ſolis ea labes ciuitatibus, ſed regnis & imperiis quoque reperta. Mirum, quantum ad ſeditiones ſemper inclinati fuerint Græcorum animi: qui dum eminentiſſimum quemque è medio tollere conati, totam perdidêre Græciam: teſte Herodiano lib. 3.

Græci eminentiſſimũ quemque tollentes, totam perdiderunt Græciam.

Reſpondebitur, ſi fuiſſet iſta cautela.] In vno Suſiano codice repperi, *reſpondebis ſi fuiſſet ibi cautela.* Inde lubens fecerim, *ſi fuiſſet inibi cautela.* Id an meritò, illorum eſto iudicium, qui ſciunt *inibi*, pro *ibi* Plauto, Apuleio, & Ciceroni quoque vſitatum. Aduerbia autem *ibi, vbi, hic, illic,* vice pronominum relatiuorum poni ab optimis ſcriptoribus, teſtantur, quæ ea de re dixi in Particulis meis.

Tentatus fortè, & reſtitutus Vegetius.

Omnes barbari carris ſuis in orbem connexis.] Meminit ſtrategematis Siſenna quarto Hiſtoriarum: *Impedimenta,* inquit, *collocant omnia, conſtruunt carros, & ſarraca crebra diſponunt:* apud Nonium in *Carra.* De eâdem re Ammianus: *Vnde haud longo ſpacio ſeparatum vulgus inæſtimabile Barbarorum ad orbis rotundi figuram multitudine digeſta plauſtrorum, tanquam intramuranis cohibita ſpaciis, otio fruebatur & vbertate prædarum:* lib. 31. Iterum paulo infrà: *Octauo tandem die hoſtium carpenta cernuntur, ad ſpeciem rotunditatis detornata digeſtáque.*

Carri in orbem conſtituti pro munitione ſunt. Sarraca.

Veremur, ne diſcere nequeamus, quæ.] Solum exemplar M. *veremur ne dicere debeamus quid à nobis alij didicerint.*

Quia vigentibus pacis officiis procul aberat bellorum neceſſitas.] Exemplar C. S. M. H. *neceſſitas belli:* ampliùs tamen in M. *procul aberrat neceſſitas belli.*

Doceamur exemplis.] In Codice M. expreſſum erat, *docemur exemplis.* Genuinam lectionem (vt mea fert opinio) ſuggerunt membranæ H. in quibus diſertim exſtat, *ducemur exemplis.* Nam vt duci victoriæ præmiis, gloriâ; ſic & præmia ac gloriam ipſi ſequi dicimur. Itidem Cicero, & alij boni ſcriptores dixerunt, *exemplum alterius ſequi*. ecquid cauſæ ſit, cur minùs eâdem tralatione *exemplis ducamur?* cùm ipſe Vegetius, Scipionis, Metelli Mariique exempla ſequenda hîc proponat.

Reſtituta Vegetio ſua lectio. Duci exemplis.

Sequi exempla.

Scipio Africanus ſub aliis imperatoribus Hiſpanienſes

ſes exercitus frequẽter victos accepit.] Auctor eſt Strabo Romanos bellum cum Numantinis geſſiſſe per annos viginti. L. Florus, Eutropius, & alij annos tãtùm quatuordecim numerant. Si à conſulatu Q. Fuluij Nobilioris & T. Annij Luſci, originem huius belli repetamus (qui fuit anno vrbis conditæ D C.) reperiemus vſque ad conſulatum ſecundum P. Scipionis, & C. Fuluij Flacci, annos vndeuiginti. quibus ſi tempus, quo Numantia à Scipione obſeſſa fuit, id eſt mẽſes quindecim (iuxta Paterculũ lib. 2.) adiiciamus; apparebit Strabonem rectè cõputaſſe. Nobilior cum exercitu triginta millium in Segedanos miſſus fuit. illi ſtatim ad Araſchos (quidam Areuacces vocant) cum vxoribus, & liberis confugerunt, & Caro duce electo, tertio die ſex ciuium Romanorum millia ceciderunt. ipſo autem victoriæ die belli fortunam conuerſam videntes, & Segedani & Araſchi, Numantiam ſe receperunt. quam triduo poſt ipſe Nobilior expugnare conatus eſt. quæ Hiſtoria ex Appiano repetenda libro De bello Hiſpan. Sed vt primus Nobilior, item poſt illum multi & præſtantiſſimi Romani duces fruſtrà idipſum conati. nam ſex conſules, ſex exercitus conſulares nihil inde, niſi calamitatem & contumeliam retulerunt. quod ſatis ſuperque teſtantur eorum temporum hiſtoriæ: Appianus dicto libro, Florus lib. 2. cap. 18. Eutropius lib. 4. Diaconus & alij.

Strabonis, Flori, & Eutropij pugna, de bello Numantino.

Bellum Numantinum captum anno ab vrbe condita D C.

Numantia menſibus quindecim obſeſſa.

Strabo non malè computũ inijt.

Origo & fons iſtius belli.

Sex conſules nihil præter ignominiam à Numantinis retulerunt.

Hos diſciplinæ regula cuſtodita omni opere, foſſisq. faciendis ita diligenter exercuit.] Simul vt in exercitum Hiſpanicum venit Scipio, acriùs ſibi cum Romano, quàm Numantino milite prœliandũ animaduertit. qui vt diſciplinam militarem, non dico collapſam, ſed prorſus neglectam nunc reſtauraret; omnes ilicò mercatores, meretrices omnes, cuiuſque modi diuinatores, quos ſæpe milites conſulebant, eiecit: vetuitque ne in caſtra aliquid non neceſſarium importaretur; ſacrificiis quoque, quibus per exta futura inquirebant, interdixit. lixas calonesque paucos eſſe voluit. iumenta omnia clitellaria, paucis neceſſariis exceptis, venderent imperauit: milites coquos habere noluit; inſtrumenta culinaria præter veru, ahenum, & vas potorium ferre vetuit. Culcitas haberi prohibuit, primusq. ipſe culcita fœnea vſus eſt. ignauiam, aliaq. militũ vitia exercendo potiùs in caſtris, velut in ſcholis, quàm puniendo ſuſtulit.

Scipio diſciplinam militarem reſtaurauit:

Quibus id rationibus effecerit:

Id exercendo potiùs, quàm puniendo effecit.

teſtantur

teſtantur Appianus De bello Hiſpan. Valerius Max.lib.2. cap.7. Eutropius, Paulus Diaconus Hiſtoriarum lib.4. Florus lib.2. cap. 18. Liuius lib. 57. Frontinus lib.4. Strateg. cap.1. Plutarchus in Mario. Simili ratione in obſidione Carthaginienſi, cùm præter ſpem, ſolâ diſciplinæ militaris negligentiâ res hoſtium auctæ eſſent, exercitum repurgatum conſtat hoc Scipionis edicto: *Quotquot non militaris, abite omnes è caſtris hodie, præter eos, qui poteſtatem manendi à me acceperint.* videndus Appianus de Bello Punico.

Ex neglecta militari diſciplina res aduerſariorum augentur.

Vt diceret fodientes luto inquinari debere.] In vno V. codice legebatur *deberent*. Sed ſcripſerit ne hoc Vegetius, videant eruditi. Ad locum ſaltim Flori digitum intendit; quem ſubſcribo ex lib.2. cap.18. *Ferre plenius vallum, qui arma neſcirent: luto inquinari, qui ſanguine nollent iubebantur.*

Flori locum expreſſit Vegetius.

Ipſos denique Numantinos capta ciuitate ſic concremauit.] In eum modum illa cum paucis ſequentibus edendum curaui; præeuntibus tribus, quatuor libris. Ante me ediderant, *Cum ipſis denique Numantinos ſic capta ciuitate concremauit, vt nullus euaſerit.* Id quâ ſententiâ dictum voluerint, equidem non intelligo: niſi ſtolidi putârint eò deueniſſe inſaniæ Scipionem, vt ſimul cum ipſis Numantinis milites ſuos flammis conſumpſerint.

Vegetio ſua lectio repoſita.

Vt nullus euaſerit.] Appianus perſuadere nobis nititur, capta Numantia alios Scipionem vendi iuſſiſſe, alios ad triumphi pompam ſelegiſſe, ac ſeruaſſe. ſed pro Vegetio ſtat inprimis Florus, dicto cap.18. *Sic oppreſſa*, inquit, *ciuitas nullum de ſe gaudium hoſti reliquit. vnus enim vir Numantinus non fuit, qui in catenis duceretur.* Idemque teſtatur Paulus Diaconus lib 4. Hiſtoriarum: *Nouiſſimâ ſpe deſperationis in mortē omnes deſtinati, clauſam vrbem ipſi introrſum ſuccenderūt, cunctiq; pariter ferro, veneno, atque igne conſumpti ſunt. Romani nihil ex his penitus habuêre victis, præter ſecuritatem ſuam: neque euerſâ Numantiâ viciſſe ſe magis Numantinos, quàm euaſiſſe dixêre. Vnum Numantinum victoris catena non tenuit, vnde triumphum viderit Roma.*

Florus ab Appiano diſſentit. ſtat a Vegetio:

Item Paulus Diaconus.

Ipſi Numantini ciuitatem ſuam flamma. ſe ferro ac veneno conſumunt.

Metellus in Aphrica.] Bellum hoc geſtum anno vrbis DCXLIIII. Conſulendus Valerius Maximus lib.2. cap 7. Frontinus lib.4. Strateg. cap. primo, Florus libro tertio, cap. primo, Salluſtius Iugurtha, Liuius, Plutarchus, alij.

Cimbri quoque.] De bello Cimbrico, & Marij diligentia induſtriaque, adeundus Florus lib.3. cap.3. Plutarchus

Cimbricum bellum.

tarchus in Mario, Diaconus lib. quinto, & alij.

Cæpionis & Manilij & Silani legiones inter Gallias deleuerant.] Neſciunt Silanum libri M.S.& H. iidemque totum quod paulo antè præceſſerat, *& diſciplina maiorum,* delebant,& pro *Cimbri quoque*, legebant ſolummodò *Cimbri*. Vt vt reliqua ſe habeant, de Silano ſcio falli. nam eum hîc ſeries ipſa temporum requirit, hiſtoriæ veritas, & alij item codices Vegetiani. Namque primus contra Cimbros & Teutonos infeliciter M. Iunius Silanus cos. pugnauit: Itemque poſt illum Manilius & Q. Seruilius Cæpio. Florus mihi teſtis erit locuples, & idoneus: *Sed nec primum*, inquit, *impetum Barbarorum Silanus, nec ſecundum Manilius, nec tertium Cæpio ſuſtinere potuerunt. omnes fugati, exuti caſtris. actum erat, niſi Marius illi ſæculo contigiſſet.*

Confirmata vulgaris apud Veg. lectio.

Qui Rom. duces cum Cimbris infeliciter congreſſi fuerunt.

Sed etiam Teutonum, & Vmbrorum publico Marte deleret.] Emendabam *& Ambronum*, adiutus libro M.& H. eamque tam ſcio veram eſſe lectionem, quàm meridie lucere. teſtis mihi Plutarchus in Mario. vbi, tanquam teſſera prœlij fuerit, exclamant: *Ambrones, Ambrones*. teſtes erunt quotquot meminerunt huius belli Hiſtoriographi: inter quos Diaconus lib. 5. principio, non vno loco. Vmbri Italiæ populus, quorum ciuitates apud Ptolemæum lib. 3. cap. 1. De Ambronibus ita Feſtus: *Ambrones fuerunt gens quædam Gallica, qui ſubitâ inundatione maris, cùm amiſiſſent ſedes ſuas, rapinis & prædationibus ſe ſuoſque alere cœperunt. eos, & Cimbros Teutonóſque C. Marius deleuit. ex quo tractum eſt, vt turpis vitæ homines Ambrones dicerentur.* Inde etiam in vetere Onomaſtico: *Ambro, decoctor, conſumptor patrimonij.*

Ambrones populi in ſuum locum reducti apud Vegetium.

Vmbri qui.

Qui Ambrones.

AD CAPVT XI.

VT citatiores ſumpta eſca redderet.] Auctoritate quinque librorum melioris notæ M.H.& trium Suſij locus hic aliter conſtituendus eſt, legendumque, *Vt audaciores ſumptus eſcæ redderet.* Hoc qui mutarunt, præſertim poſt exemplum M. typis expreſſum, eos oportet inſigniter fuiſſe audaces. quod condonarem facilè, ſi non pluribus locis eodem fuiſſent modo graſſati. humanum quid hoc in loco ipſis euenit, id eſt hallucinati, & lapſi, quia non viderunt *ſumptus*, pro *ſumptione* poni. ea enim phraſis incognita occaſionem dedit loco deprauando. Obſeruaui inſolens non fuiſſe

Reſtituta Vegetio bona lectio.

Sumptus, pro ſumptio.

Subſtātiua quartæ inflexionis, pro verbalibus.

fuiſſe ætate illâ mediâ, ſubſtātiua nomina quartæ inflexionis, pro verbalibus poni. Ea phraſi ſæpe vſus, ſi fortè & delectatus Tertullianus: qui in vno libro De carne Chriſti: *Nervorum tenaces connexus, venarum ramoſos diſcurſus*; item *pragnatus, & conceptus*: pro *connexione, diſcurſione, pragnatione, conceptione* dixit. Pari phraſi Apuleius lib. vndecimo: *cantoq́; circumſpectu vitam, quæ multis caſibus ſubiacet, eſſe viuendam*. vbi inepte vulgatur, *veniendam*: ſcripſerant veteres librarij *veiuendam*, de quo more ſuprà indicaui, & inde natum hoc mendum. Prædicta phraſi *figuras & poſitus oſſium*, Cornelius Celſus dixit initio libri octaui. Itidem apud Capitolinum *venatus, ducatus*. Itidem, *indicatus, amiſſus, comperendinatus, conlectus, opinatus*; pro *amiſſione, indicatione, comperendinatione, conlectione, & opinatione*. Etiam Latiniſſimo ſæculo Ciceronē, Lucretium, & alios vſos probare poſſim, ni aliò properarem.

Pragnatus, conceptus. pro pragnatione, conceptione.

Emaculatus Apuleius.

Et aciem conſtruant antè, quàm hoſtes adueniant.] Vulgò legebatur, *& aciem priùs conſtruant, quàm hoſtis aduenìat*. Ego libros veteres ſequi malui.

Vegetius emendo liberatus.

Quod ſi intra ciuitatem manentibus paratus aduenerit.] Lege, meo periculo, iterum numero multitudinis; & emenda, *quod ſi intra ciuitatem manentibus imparatisq́; aduenerint*. Nam ea ſcriptura tribus mſs. Suſij & M. confirmata eſt quid enim mirum eſt, ſi paratus adueniat, qui oppugnaturus venit? *τὸ imparatis*, ipſos oppidanos tangit. præter libros, ipſa res clamitat; & Vegetij verba ſequentia, *aut differatur egreſſus, aut certè diſſimuletur*.

Obſeſſi aliquoties laceſſiti, erumpere debent cùm minime expectantur.

Differatur egreſſus, aut certè diſſimuletur.] Sic Furius conſul, cùm primo quietus obſidionem paſſus eſſet, in incautum hoſtem decumana porta erupit. Liuius lib. 3. Item Cæſar libro quinto belli Gallici: *Sic noſtros*, inquit, *contempsēre, vt alij vallum manu ſcindere, alij foſſas complere inciperent. tunc Cæſar omnibus portis eruptione facta, equitatuq́; emiſſo, celeriter hoſtes dat in fugam*. Simili ſtrategemate Labienus Induciomari militibus ſuperuenit, apud eundem Cæſarem, eodem libro. Pari modo & Pompeiani milites excepti, apud Hirtium De bello Africano.

Redditum Vegetio, quod ſuum erat.

Tunc illis ſtupētibus lectiſſimi prorumpant.] Placet VV. librorū lectio M.C.S.H. & Suſij, *lectiſſimi quiq. erumpant*.

Multū virium labore itineris pugnaturus amittit.] In vno mſs. Suſij & H. *ne multum vir. lab. iti. pugnaturus amittat*.

Voſci

Volſci curſu & clamore feſſi contra Romanos pugnam inierunt: ſed in fugam ſtatim acti, etiam caſtris exuti ſunt. Liuius lib. 2. Seruius Galba cum laſſis ex itinere militibus Luſitanos aggreſſus eſt, & in fugam egit: cæterùm cùm per imperitiam cum debili & feſſo milite vehemẽtiùs perſequeretur, verſi Barbari ad ſeptem millia Romanorum ceciderunt: Appianus De bello Hiſpanienſi.

Feſſi labore itineris prælium non debent inire.

Quid faciet, qui ad aciem anhelus aduentat.] In mſs. quibuſdam, *in aciem marcidus aduentat*: in aliis, *incautus aduentat*. ſed de lectione editâ nihil muto.

Et ſuperiori noſtra ætate.] Quis non videat diuerſa eſſe, & diſiunctione indigere, quæ ſuperiorum, & quæ noſtra ætate fiunt? lib. optimi M. S. H. & Suſij, *ſuperiori vel noſtra ætate*, conſtanter & meritò legebant.

Iterum Vegetio reſtitutum, quod ſuum eſt.

Ne quid amplius dicam, exercitus perdiderunt.] In veteri M. H. & duobus Suſij legebatur, *exercitus didicerunt*. verumtamen, quæ mea opinio eſt, ſcripſit Vegetius, *perdiderunt*: ac parùm abfuit, quin diceret, *exercitus prodiderunt*.

AD CAPVT XII.

FORMIDO ex vultu, verbis, inceſſu motibusque cernitur.] In veteri M. *moribus cernitur*. Idem codex cum H. mihi auctor fuit, vt paulo antè ederem *diligenter explora*; cùm antè vulgaretur, *diligenter conuenit explorare*.

Inexperto enim dulcis eſt pugna.] Malunt *inexpertis* M. H, & tres mſs. Suſiani. Peruulgata admodum Pindari parœmia, *dulce bellum inexpertis*. Præcipites quidem ſunt ad prœlia tyronum animi, ſed quia rariùs, aut nunquam vidêre homines vulnerari, ſummum periculum eſt, ne ad prima ſtatim vulnera expaueſcant; primamq́ coitionem, quæ acerrima eſt, non ſuſtineant. Illa recepta eſt, & omnium calculis probata ſententia: *Conſilio ſeniorum bella ſuſcipienda, gerenda eſſe; at iuniorum manibus defendendas poſſeſſiones, patriamq́; tuendam*. Huc & allegoria pertinet de re nautica; qua in ſuo Catone Cicero vſus: dum probat eum, qui clauum tenet, conſilio, auctoritate ac ſapientia plus præſtare, etſi quietus ſedeat; quàm iuuenes ſuis viribus ac velocitate: quanquam illi malos ſcandant, per foros curſitent atque ſentinam exhauriant. Ariſtoteles ſeptimo Polit: *Potentia eſt in iunioribus, at in ſenioribus ſapientia*.

Dulce bellum inexpertis.

Iuuenes bello apti; at conſiliis ſeniorũ regendi.

Senes plus conſilio præſtant quàm adoleſcentes manibus.

Potentia in iunioribus; in ſenioribus prudentia.

Monitis

Monitis tamē & oratione ducis.] In veteribus codicibus pro *oratione*, legas *admonitione*, vel *hortatione*, vel *adhortatione*. ſed omnia hæc idem valent; & de allocutione exercitus intelligenda, quam nos ſuprà diligēter explicuimus, quatenus ad ritus ibidē ſeruatos attinet. Sed adiicienda iſtis quæ auctor noſter hoc capite propoſuit præcepta & argumenta, quibus ipſi duces in adhortatione prœlij, iacentes militum animos erigere, & erectos ad arma incitare debent.

Si futuri certaminis talem acceperint rationem, qua ſperent ſe facilè ad victoriam peruenturos.] Quot libri, tot ferè ſcripturæ: Inprimis S, *qua ſperent ſe ad vic. peruenturos.* H. *quaſi ſe facilem ad victor. peruenturos.* M, & tres Suſij, *quaſi ſint facilè ad victoriam peruenturi.* Ad rem ipſam quod attinet, exemplum apud Cæſarem tertio Belli ciuilis. Ibi Pompeius, dum milites adloquitur: *Scio me*, inquit, *penè incredibilem rem polliceri: ſed rationem conſilij mei accipite, quò firmiore animo in prœlium prodeatis.*

Qui rem difficilem militibus promiſsūt, viam oſtendere debent, qua ad id perueniendū putant.

Sine dubio autem formidoloſiores ſunt.] In exemplari M.S. & duobus ſcriptis Suſij, *infirmiores ſunt.*

Frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines, vnde videre hoſtem.] C. Marius bello Cimbrico à Teutonis, Ambronibus Cimbriſque ad publicū certamen ſæpiùs vocari ſe paſſus eſt; non ſtatim euocari: neque, quòd hoſtem ſperneret, ſed quòd ſuis malè metueret, intra vallum ſe continuit. Hos irruere, manuſque conſerere volentes acriter increpuit, ac proditores patriæ appellauit; militesque ſupra vallum conſtituens hoſtes intueri iuſſit, vt formam illorum tolerare, & vocem longè ferinam & barbaram perferre adſueſcerent, apparatus inceſſuſque perdiſcerent: Plutarchus auctor in Mario. Arma quoq. & equos aduerſariorum recognoſcere monet ipſe Vegetius, quòd ea, quæ ex vſu ſunt, non timeantur. Magnus quondam ab elephantis metus in acie, & maior ſubinde, quàm erat periculum. Cæterùm, vt aſpectum beſtiarum ſuſtinere, cùm milites, tùm equi conſueſcerent; fuêre, qui boum coria inſtar elephantorum conſui, & fœno repleri curârint; eaque ſimulachra ſubmiſſo camelo, eique inſidente magiſtro moueri atque agitari fecerint: quod notat Diodorus Siculus de Semiramide, & de Perſeo Macedonum rege lib. 3.

C. Marius bello Cimbrico cur in caſtris ſe diutius continuerit.

Quid remedij repertum contra metum elephantorum.

AD

AD CAPVT XIII.

PRIMVM auxilium captes ex loco.] Veteres libri M. C. & H. *capias*, ſcriptum habent. quos non ſequor. Locus ſuperior, & prœlij tempore, & caſtris locandis occupandus eſt: vt ſuprà docui. Adeundus etiam Frontinus lib. 2. cap. 3, numero 9.

Locus ſuperior quam ob rem occupandus.

AD CAPVT XIIII.

TRIA debet antè proſpicere, Solem, puluerē, ventum.] Tria præcepit cauenda Vegetius in ordinatione aciei: videlicet Sol, aut puluis, aut ventus; ne aduerſa nobis ſint, ſed hoſtibus potiùs incommodent. quod ab Annibale callidiſſimo imperatore apud Cannas obſeruatum, magno equidem Romanorum malo, teſtatum reliquit Liuius, & L. Florus lib. 2. cap. 6. Plutarchus in Annibale: & inter ſtrategemata relatum à Frontino lib. 2. cap. 2. Sol, & æſtus Cimbrorum oculis infeſti, Romanis alibi preſidio fuerunt; Plutarcho teſte in Mario. Annibalis iſtud ſtrategema pòſt imitatus quoque dux Cimbrorum cum Mario congreſſus in campo Caudio. Is enim nebuloſum diem nactus, vt hoſti inopinatus occurreret: tum ventoſum quoque, vt puluis in oculos, & ora ferretur: tū acie conuerſa in Orientem, vt (quod ex captiuis mox cognitum eſt) ex ſplendore galearum ac repercuſſu quaſi ardere cœlum videretur. Florus lib. 3. cap. 3. Itidem fulgura & imbres ex aduerſo cadentes ora oculosq. lædunt: teſte Dione in Seuero. Si noctu pugnandum eſt, & Lunæ rationē habendam Romanæ induſtriæ exemplo cognoſcitur. qui cum Ponticis congreſſuri ita direxerunt aciem, vt Luna hoſtibus aduerſa, ſuis à tergo eſſet. qua in occaſum deuergente, & propiùs ad horizontem prolabente, productiores Romanorum porrectæ ſunt vmbræ. hinc decepti inani imagine Pontici, in vmbrarum ſpectra in irritum ſua tela coniecēre: vt ex Plutarchi Pompeio, Oroſio, Frontino, & aliis diſcimus; fruſtrà iiſdem reclamante Floro. quod apud eundem obſeruare non neglexit doctiſſimus Mathematicus Iohannes Stadius.

In acie inſtruenda, cauēda ſunt, Sol, ventus, & puluis aduerſa: Eo ſtrateg. uſus Hannibal apud Cannas vicit:

Hannibalis illud ſtrategema, Cimbrorum dux contra Romanos imitatus.

Itidem fulgura & imbres in prælio aduerſa, incommodant. Noctu etiam Lunæ rationem habere cur oporteat.

Ventus cōtrarius tua inflectit ac deprimit tela.] Quę vento aduerſo tela mittuntur, excepta flatu impetum non habent, ſed retrorſum coguntur: quę autem vento ſecundo iaciuntur,

Vento ſecundo miſſa tela vlteriùs, & maiore impetu feruntur.

iaciuntur, vltra menſuram humani iactus feruntur in hoſtem. liquet ex pugna inter Theodoſium & Eugenium commiſſa, apud Paulum Diaconum lib. 13. Hiſtoriarum, & Rei eccleſiaſticæ ſcriptores; vt apud Theodoricum lib. 5. cap. 24. Socratem, alios.

Ne poſt paullum accedente die noceat Solis mutata conuerſio.] Liber trium Coronatum, *antecedente*. in altero autem Suſianorum, *aſcendente*.

Examinãda veterum librorum ſcriptura.

Acies dicitur exercitus inſtructus. frons, quæ aduerſus hoſtem ſpectat.] Conantur loco mouere illam lectionem tres mſs. Suſiani, dum ſcribunt, *exercitus inſtructi frons, quæ aduerſus hoſtem ſpectat*. liber S. *exſpectat*. etſi aliud acies, aliud frons videatur; quaſi hæc illius tantùm pars ſit anterior; ſimileſque in acie partes, tanquam membra corporis, cornua, & quæ alas vocant, &c. Iuuat eas membranas tamen Ælianus De phalange ſeu legione: *Cuius longitudo*, inquit, *prima decurionum ordinatio eſt, quæ & frons & facies & acies & iugum & os & duces & præſtites & primi decuriarum vocari ſolita eſt*. Iterum Ælianus cap. De interuallis: *Vt pro acie, ac oris cuiuſdam robore ipſe ſit ordo decurionum*. Apud eundem cap. De tranſuerſa phalange: *Oblongum id conſueuimus nominare*. Mitum, nî in veteribus, ex Græco textu tranſlatum fuerit, *Os longum id conſueuimus nominare*.

Suſpectus mihi Aeliani locus, fortè ſanatus.

Hæc in publica pugna, ſi ſapienter diſponitur, plurimum iuuat.] C. Flaminius coſ. aduerſum Gallos pugnaturus, cùm prodigiis, tum litteris ſenatus ex acie reuocatus eſt. Ille litteras acceptas non priùs aperuit, quàm collatis ſignis hoſtes fudiſſet, octo millibus cæſis, ſeptendecim millibus captis. auctor eſt Plutarchus in Marcello. Vicit autem Flaminius Gallos tribunorum maximè in acie inſtruenda prudentia, quâ illorum primum impetum ardoremque fatigauerunt. quod notat Polybius lib. 2. Vide Vegetium hoc lib. cap. 20. Magnum etiam ad victoriam adiumentum acies bene inſtructa Alexandro Magno attulit: teſte Quinto Curtio libro quarto.

C. Flaminius aciei maxime ordinatione deuicit.

Acies bene inſtructa etiam Alexandro victoriam tradidit.

In ſecundo ordine circũdati cataphractis, nec non.] Repoſui, quod exciderat, *circundati cataphractis ſagittarij, nec non optimi milites*; ſecutus in eo auctoritatem librorum veterum M.C.S.H, & vnius Suſij.

Apud Vegetium verbum repoſitum, quod exciderat.

Vehementiùs enim cum ſaltu curſuque tela mittuntur.]

tuntur.] Hac de re memini dicere me libro ſecũdo cap.23.

De ſagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos anteà ferentarios nominabant.] *Ferentarij dicti leuis armatura, quòd quicquid opus eſſet auxilia ferrent excurſu leui, armis grauibus non impediti*: ita Nonio Marcello definiuntur. Eoſdem Feſtus definiuit, *vel à ferendo auxilio, vel quia fundis & lapidibus pugnabant; quæ tela feruntur, non tenentur.*

Ferentarij à ferendo auxilio.

Vel quòd tela ferrent l.u.ta.

Quartus item ordo conſtruitur.] In M. & Suſianorum altero, & ipſo adeò Modeſto legitur, *conſtituitur*. itemque ſuprà hoc eodem capite, *Ita ergo conſtituuntur ordines*: omnibus ibidem exemplis cuſis & ſcriptis approbantibus.

De his, qui acriter verutis.] Veteres libri ad vnum omnes, & ipſe Modeſtus, *alacriter*, legunt. Solus H. manuſcriptus (adſtipulante quoque Modeſto) auctior eſt; ſcribitque, *alacriter ſe agunt verutis*. quæ mihi ſcriptura mirum ni placuiſſet; cùm eodem modo agendi verbo Terentium, Virgilium, alios probatiſſimos Latinæ linguæ auctores vſos non ignorarem. De longitudine & figura verutûm itemque pilorum, dictum à me alibi eſt.

Auctus vetus Vegetius.

Fundibulatores, funditores, fundibulatores ſunt.] Pro *fundibulatoribus* codex M. vtrobique *fuſtibulatores* ſubſtituit; eique conſentit Modeſtus. neq. video cur fuſtibalum paullo pòſt deſcribat noſter Flauius, niſi velit quemadmodum *à funda funditores*, ſic & *à fuſtibalo fuſtibulatoribus* nomen eſſe. Quare admirandus tam pertinax in deteriorem ſententiam reliquorum librorum conſenſus. pro quibus etiam ſtare videtur Iſidorus; qui lib.18. cap.10. *Fundibalum dici ait quaſi fundentem & emittentem.*

Funditores à funda.

Fuſtibulatores à fuſtibalis.

Fundibali vnde dicti.

Qui fundis ex lino vel ſetis factis.] Appinxerant hîc in veteribus librarij aliquot emblemata; qualia ſunt, *qui fundis vtuntur ex lino vel ſetis*. alij, *qui fundis ex lino vel ſetis factis pugnant*. Ceterùm à quibus iſta ſint artificibus, facilè declarat quod ſubditur, *dirigunt ſaxa*. Dicta autem Iſidoro funda, quòd ex ea fundantur lapides. eius deſcriptionem tradidi libro primo cap.16.

Funda, vnde dicta.

Cùm ad ſpathas & ad pila (vt dicitur) ventum fuerit.] De ſpathis, id eſt gladiis maioribus, & ſemiſpathis, hoc eſt minoribus, meminit Iſidorus lib.18. cap.6. & Vegetius noſter lib.2. cap.15. & Tacitus in Annalibus. Gladios Romanorum longiores factos declinante imperio, & à dextro

Romani longioribus gladiis vti incipiunt.

femore

Ad ſiniſtrum latus transferunt. femore ad ſiniſtrum latus tranſlatos, iam antè à me didiciſti. Addam inpræſentia ſub Iphicrate Athenienſium duce, *Athenienſes armaturam quando mutàrint.* eorum quoque armaturam mutatã. Cùm enim ante illum Imperatorem pedites maximis ſcutis, breuibuſque haſtis, minutis gladiis vterentur: ille è contra peltam pro parma *Peltaſtis nomen a peltis.* fecit, à quo poſtea peltaſtæ pedites appellati; vt ad motus concurſusq́ue eſſent leuiores. Haſtæ modum duplicauit, gladios longiores fecit: cuius rei auctores do Æmylium Probum, & Diodorum Siculum lib. 13.

Contorto circa caput brachio dirigunt ſaxa.] Id quomodo & quotiens faciendum ſit, declarat hic ſcriptor *Funda ſemel tantùm circa caput rotabatur.* lib. 3. cap. 25: *Semper*, inquit, *adſueſcendum eſt*, *vt ſemel tantùm funda circa caput rotetur, cùm ex eâ emittitur ſaxum.* Diuerſum tamen apud Virgilium (credo propter vim maiorem) lib. 9. Æneidos ſeruatum videbis:

Stridentem fundam, poſitis Mezentius armis,
Ipſe ter adducta circum caput egit habena:
Et media aduerſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.

Quos acceſſos, tanquam iuniores, & poſtea additos, nominabant.] Quattuor in libris non peſſimæ notæ M. H. & duobus Suſij hæc omnia deſiderantur: eoſdem autem milites alibi auctor noſter definiuit lib. 2. cap. 19. Ceterùm cùm eundem, qui principes, qui haſtati, qui triarij fuerint, pluribus quoque locis tradidiſſe videam, tum aliàs quoque in diſciplina militari cautelas interdum ſecundùm, ſæpè etiam tertiùm, quãdoque penè ad nauſeam vſque repetiiſſe animaduertam; vix auſim, quæ de accenſis hîc repetuntur, loco mouere. Id præſertim ea propter, quòd eodem hoc capite de ſagittariis iuuenibus agens adiecerit: *quos anteà ferentarios nominabant*. Hic meus mos eſt, eamq́ue rationem in emendandis veterum ſcriptis lubens admodùm ſeruo, vt non plus exemplaribus vetuſtis tribuam, quàm ſcriptor ipſe, in quo verſor, permittere videatur.

Antiqui triarios appellabant.] Plurimi libri legebant, *quos antiqui triarios appellabant*. Monui lib. 1. cap. 20. Vegetio cum antiquis ſcriptoribus non conuenire: quòd illi haſtatos in primã acie collocant. Similiter & Varro facere vide- *Haſtatos antiqui ſcriptores in prima acie ponunt.* tur lib. 4. De lingua Latina: *Haſtati, inquit, dicti, qui primi haſtis pugnabant; pilani, qui pilis; principes, qui à principio gladiis, & poſt commu-*

Triarij qui.

commutatâ re militari minus illuſtres ſumuntur. Pilani triarij quoque di-ſti, quòd in acie tertio ordine extremis ſubſidio deponebantur. quod hi ſubſidebant, ab eo ſubſidium dictum; de quo Plautus —— agite nunc ſubſidite omnes; quaſi ſolent triarij. Horum vltimus in aciei ordinatione locus; nec ad pugnam veniebant, niſi rebus propemodùm deſperatis; & inde locum adagio fecerunt: *Res ad triarios rediit*. de quo adeundus eruditiorum Bataniæ noſtræ primus & anteſignatus Eraſmus Roterodamus in ſuis Chiliadibus.

Res ad Triarios rediit.

AD CAPVT XV.

SED melius eſt plures acies facere, quàm militem ſpargere.] Liber collegij trium Coronarum pro *ſpargere*, legebat *expandere*. M. & duo Suſiani, *exſpargere*: quod amplector. ſic eodem hoc lib. cap. 19. *In campis ſparſis, atque ſecuris.* Emendant M.H. & Suſij *exſparſis*. Iterum hoc lib. cap. vltimo: *Melius eſt poſt aciem plura ſeruare præſidia, quàm latiùs militem ſpargere*. liber M.H. & duo Suſij *militem exſpargere*. Sæpiùs in hoc auctore abiectas de verbis præpoſitiones reſtituo: hoc libro cap. 22. *Vnum ſupereſt edocere*, ita enim ſcribitur in M.H. & duobus Suſij: itidem ope vnius exemplaris M. hoc lib. cap. 33. lego; *Cataphracti equites propter munimina quæ egerunt*: vulgò; *quæ gerunt*. Sic *euenire milites*; *euenire hoſtes*, primus huic auctori reſtitui. de quibus ſuo loco. Pari phraſi paullò ante ſuſpicatus ſum apud Apuleium *edictum* ſcribendum, pro eo, *quod palam, apertè libereq́; dictum eſt*: nec eius coniecturæ iam pœnitet. Nam idem ſcriptor lib. 2. De Aſino aureo: *Chaldeus quidam hoſpes miris totam ciuitatem reſponſis, turbulenta, & arcana, ſtipitibus emerendis edicit in vulgum*. quamquã iſthîc emendandum; *totam ciuitatem reſponſis turbulentat, arcana, ſtipitibus emerendis, edicit in vulgum.* Nam alibi apud eundem ſcriptorem legas: *me ſtrepitu turbulentauit.* Redeo ad edicendi verbum; de quo mihi altera in præſens emendatio occurrit, in l. prima C. de famoſis libellis: *Nomen ſuum profiteatur, & quæ per famoſum libellum perſequenda putauerit, ore proprio dicat ita, vt abſque vllâ trepidatione accedat.* Scribo ac reſtituo ex optimis membranis meis, *Nomen ſuum profiteatur; & ea quæ per famoſum putauit perſequenda; ore proprio edicat.*

Exſpargēdi verbum renouatum multis locis apud Vegetium.

Pluribus apud Vegetium locis verba compoſita pro ſimplicibus reddita.

Edicere, pro palam eloqui.

Apuleius correctus.

Emaculata l. prima C. de famoſis libellis.

Quadraginta duos pedes in latum, & mille paſſus in longum.] Diſertim perſcriptum in membranis H. *quadraginta*

Emendatus Vegetius.

 ginta

ginta duo. Itidem in iiſdem membranis lib. 2. cap. 6. *equites loricatos centum triginta duo*: in omnibus reliquis *triginta duos.* Dixiſſe porrò veteres *duo* & *hos duo*, teſtis Terentius in Adelphis, *Tu illos duo olim pro re tollebas tua.* ibiq. id notauit Helenius Acron. & poſt eum id obſeruauit cõfirmauitq́. teſtimoniis Soſipater Cariſius lib. 1. Grammat. Prudentius Apotheoſ.

Hos duo, quare eo caſu veteres dixiſſe.

Quinque in deſerto panes iubet, & duo piſces
Apponi. ———

Iuxta menſuram podiſmi.] Malebãt M. & H. *iuxta menſura podiſmum.* qui libri (accedentibus quoque in eo duobus Suſij) totum hoc membrũ ſequens, *ſi autem internos ordinare volueris; 21. pedes in latum, & duo millia paſſuum in longum, decem millium tenebit exercitus,* non admittunt pro Vegetiano.

Nam ſi nimium fuerit acies attenuata.] Nunquam hoc ſomniauit Vegetius, vt diceret *aciem attenuatã* eſſe. quomodo legiones attenuatas dixit lib. 2. cap. 3. *Acies tenuata* legendum eſt, auctoribus optimis exemplaribus M. S. H. & quatuor Suſij. Magnum quippe tenuatæ aciei periculum eſt, ne prima ſtatim impreſſione perrumpatur.

Vegetius iterum correctus.

AD CAPVT XVI.

HOSTIVM cornua ſuperfundenda atque turbanda ſunt.] Apud Modeſtum ſcribitur *ſemper fundenda*: in duobus mſs. Suſij, *cornua fundenda*: in duobus aliis eiuſdem & M, *ſuperfundenda*: vetus editio Colonienſis, itemque Pariſienſis, *cornua perfindenda atque turbanda ſunt.* quæ lectio mihi præ omnibus aliis probatur: etſi neſcius non ſum *ſuperfundi hoſtibus* vſitatè dici. Nam *perfindere* idem valet, quod capite ſuperiori *perrumpere*; & conueniens admodum vocabulo, ſeu ſchemati potiùs militari, quod cuneum vocant. Non abſimilis locus in Ciceronis Catone Maiore: *Etiam ipſius terræ vis ac natura delectat, quæ cùm gremio mollito ac ſubacto ſparſum ſemen excepit, primùm id occæcatum cohibet: ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata eſt: deinde tepefactum vapore, & complexu ſuo diffundit, & elicit herbeſcentem ex eo viriditatem.* Paul. Manutius, Carolus Langius, alij, veteres libros ſuos ſequuti ſunt; in quibus repererant, *compreſſu ſuo diffundit.* quorum factum Dionyſius Lambinus, qui idipſum quoque in VV. inuenit, laudat; ſed laudat tantùm, niſi quòd ſuſpicetur, pro *elicit*, legendum *eiicit.* ſed quærat qui illi hoc credat. Anni ſunt quinque, ſex,

Ex magna librorum pugna ſalua tamen lectio Vegetij manſit.

Perfindere aciẽ.

cùm ego in eum locũ incidens de coniecturã ſtatim emendârim, *compreſſu ſuo diffindit*. & miror hoc criticos illos non potuiſſe eruere. mihi quidem adhuc illa coniectura mea placet vſqueadeò, vt putem ipſum Ciceronem, ſi viueret, illam non improbaturum. quid enim abſurdius eſt, quàm dici ſemen & granum compreſſu terræ diffundi? & cùm diffuſum iam eſt, inde elici herbeſcentem viriditatem? *Ciceronis locus de coniectura feliciter emendatus.*

Scire autem dux debet contra quos grumos, hoc eſt globos hoſtium.] Apud Modeſtum ſcribitur, *contra quos cuneos, hoc eſt globos.* ſed hæc inepta ſcriptura; quia diuerſa cuneus & globus. In Pariſien. editione, *contra quos drumos.* liber S. *contra quos druncos*. Vnde facile fuerat veram lectionem eruere, *drungos*. ſed illam abſolutè perſcriptam habet liber Hittorpianus; itidem duo alij Suſiani. Hi drungi nedum ſua voluntate, tantùm abeſt, vt priuato pacto conditionem mutârint. quare Senatuſconſulto Viuiano nihil hîc opus. ipſis potiùs dandum interdictum, Vnde vi; vel potiùs actio de vi publica, cõtra tam atroces & temerarios deiectores; qui, tanquam triumuiri coloniis deducendis creati ſint, verbum quodque non placitum, nõ intellectum, aliò ſtatim migrare iuſſerunt. *Drungi, apud Vegetium poſſeſſionem recuperarunt.* Nullus hîc locus grumo, qui Feſto, Cæſari, Vitruuio, & rei ruſticæ ſcriptoribus notus eſt, pro minore tumulo: Gloſſarium vetus, *Grumi, τύμβοι.* *Quid grumus.* Groma ad caſtra pertinuit ponenda; ſed nulli illi in acie locus. vide Nonium, Feſtum, & Vrbicum de limitibus agrorum. *Groma.* De drumis audi Gloſſarium vetus: *δρυμὸς, nemus, ſaltus, condenſum.* *Quid drumi.* Sed ad Drungos noſtros veniamus: Flauius Vopiſcus in Probo: *Omnes gentium drungos, vſque ad quinquagenos homines, in triumphum duxit.* Erant certè *Drungi, drungiſti & drungarij*, vocabula militaria, & apud ſcriptores bellicæ artis olim frequentia. cõſtat ex Leone Imperatore De bellico apparatu capite 3. numero 42. 43: & capite decimo quarto numero 57. 58. & multis aliis locis. *Drungi, drungiſti & drungarij, vocabula militaria.* Definit autem ipſe Leo ferè ſic: *Μέρος, id eſt pars (quæ etiam Turma dicitur) ex tribus μοίραις, id eſt particulis, ſiue drungis conficitur: μοῖρα autem, id eſt, particula, ſiue drungus, eſt ex cohortibus, ſiue ex iis hominibus, qui comites eſſe dicuntur, conſtata multitudo:* cap. 3. numero 9. *Drungus quid ſit.* *Qui drungis præfecti erant, appellati tribuni, ſeu chiliarchi, ſiue drungarij*: teſte eodem Leone cap. 3. numero 42. Pro drungo, *moram* dixit in Iphicrate Æmylius Probus. vbi videndus de eâdem vo-

Quamuis fortiſſimi hoſtium equites venerint.] In altero Suſij & in S. codice, *equites fuerint:* quod nihili eſt. amo veteris libri M. lectionem: qui præ ſe fert, *hoſtium equites euenerint.* cui accedit H. & ipſe Modeſtus. Idem loquendi genus reſtitui hoc eodem libro capite nono. *Sed cùm legiones, auxilia, vel equites ex diuerſis euenerint locis.* vbi vulgò, *aduenerint locis.* Itidem locutus Iuſtinus: *Darius,* inquit, *vix denis armatis ſingulos hoſtes, ſi diuiſio fieret, euenire dicebat.* & Plautus Aſinar. *Cui ſic tot amanti mihi obuiam eueniant moræ.*

Emendatus Vegetius.

Eueniendi verbum nunc ſecundùm illi reſtitutum.

AD CAPVT XVII.

HABEAT dux poſt aciem in ſubſidiis præparatos.] Quotquot vidi codices ſcriptos; impreſſos, abiiciebant illa, *in ſubſidiis.* apud Modeſtum exſtant; & inde huc, neſcio à quo, accerſita.

Abiectum ex Vegetio quod adulterinũ eſt.

Prouolent ſubitò, & ſuppleant loca.] Fuit in exercitu Rom. ſignum militare, quod Labarum vocabant. id ſignum in multo maiore honore, quam alia, propterea fuit, quòd ſemper Imperatorem antecedere, & à militibus adorari conſueuerat; vt docemur à Sozomeno libro primo capite quarto, & Paulo Diacono libro vndecimo, & Prudentio libro I. contra Symmachum. Quando illud in exercitu vſui eſſe primùm cœperit, nondum potui eruere. figuram illius in nummis aliquot veteribus vidi; ex quibus vnum ideò ob oculos ponendum curaui, vt de formâ conſtet. Præterea vt intelligant ſtudioſi antiquitatum, ſub Imperatoribus etiam non Chriſtianis, in bello iſtud geſtatum fuiſſe; ſciant me illud in nummis Cæſaris ſæpe vidiſſe: etiam in nummis Conſulum videre licet in Faſtis Goltzij, multis annis ante ætatem Cæſaris: nominatim in nummo C. Valerij Flacci: iterum in C. Flauij Fimbriæ. item in nummo M. Cornelij Cethegi, qui COS. anno ab vrbe condita, DXCIII. Sed ibi ferè, ſub pilis ſignorum, infimo loco appenſum labarum, & inibi litteræ H. vel Π. Elegantiſſimè, in eo nummo, quem me propoſiturum recepi, expreſſum, videtur.

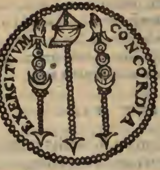
Labarũ ſignum militare.

Id in ſummo honore, & adoratũ à militibus.

Quæritur, quo tempore illud primum in vſu:

De origine nondum conſtat: etſi in ſignis anno vrbis DXCIII.

Nummus M. Antonij.

Conſtantinus id ſignum in effigiem crucis mutauit.

Quæ cauſſa id fecerit.

**Iulianus paganicum labarum denuò repoſuit, vt ad paganiſmum ſuos reuocaret: Sozomen. lib. 5. cap. 10.*

Signum hoc Romani imperij omnium præſtantiſſimũ, à Conſtantino Imperatore mutatum in effigiem crucis, auro & lapidibus precioſis colluſtratam. id inprimis hanc ob cauſam; vti adſiduo eius adſpectu & cultu, ſubiectos ſuos pedetentim à patriis ritibus * deſuefaceret: eumque ſolum deũ exiſtimarent, quem coleret Imperator; atq. illo duce & adiutore in bello contra hoſtes vterentur.

Quinquaginta præpoſiti labarorum

Labarũ ad partem exercitus declinantem ſignum delatum.

Nam iſtud veluti propugnaculum ante copias ſuas ſemper geſtandum curauit, lectiſſimos ſatellites ad illud negotium obeundum conſtituit, quibus numero minimum quinquaginta, nihil aliud impoſitum erat negotij, quàm vt vexillum hoc vallarent, vndique præſidiis munirent, ſingulique ordine illud ipſum humeris geſtarent. Et ſicubi partem aliquam ſui exercitus languentem cernerent, ibi ſalutare illud vexillum, tanquam ſubſidium præſtantiſſimum ad victoriam obtinendam, ſtatim inferrent. quod ſcribunt Euſebius lib. 2. De vitâ Conſtantini cap. 7. cum ſequentibus. Nicephorus lib. 7. cap. 36. cum ſequent., Sozomenus lib. 1. cap. 4., Paulus Diaconus lib. Hiſtoriarum vndecimo, & alij.

Quid mouerit Conſtantinum ad mutationem huius ſigni.

Quid verò ad hoc faciendum, Imperatorem Conſtantinum mouerit, ab iiſdem ſcriptoribus diſcere licet. Cũm enim bello ciuili cõtra Maxentium ſuſcepto, animo anxius eſſet imperator, & propter magicas artes, quibus aduerſarium ſuum valere intellexerat, valdè metueret: iter faciens vidit ipſe & omnes ipſius milites, circa meridiem, ad Orientem partem cœli, ſignũ crucis igneo fulgore rutilare; qua re vt perterritus fuit, vidit adſtare angelos dicentes: ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ *Conſtantine*, quod eſt, *in hoc vince*: Sed cùm hæc animo verſaret, neque intelligeret Imperator; ſomno oppreſſum ferunt, dormientique Chriſtum

Chriſtum viſum cum eo ipſo ſigno, quod in cœlo apparuerat; iuſſiſſeque vt aliud ſignum ad eius exemplar conſtrueret, eoque velut præſidio in prœliis vteretur. quæ hiſtoria petenda à prædictis Hiſtoriographis, & aliis Eccleſiaſticis ſcriptoribus. Qui ſigno illi militari deſtinati erant, clariſſimatus honore fulgebant. teſtis conſtitutio Honorij & Theodoſij, in l. vnica, C. De præpoſitis labarorum lib. 12. *Præpoſiti Labarorum clariſſimi.* Vbi doctiſſimus Iacob. Cuiacius *laborum* legendum contendit; quòd ſignum hoc *laborum*, non (vt vulgò) *labarum*, vocandum ſit: quanquam ab eo diſſentire videantur prædicti ſcriptores, & Ludouicus Ruſſardus, qui in collatione Codicis Iuſtiniani viginti & ampliùs manuſcriptis vſus eſt. *Diſceptatio de nomine huius ſigni: Laborū quidam vocari volunt.* Item Onomaſticon vetus; in quo *vexillum, laVarum*: Item Prudentius contra Symmachum. Si cui otium eſt, videat Ambroſij libri quinti Epiſtolam 29. ad Theodoſium, Ioſephi Scaligeri notas in Feſtum, Alciatum, & Pyrrhum Anglebermæum ad dictam rubricam; Turnebum lib. 15. Aduerſar., cap. 16., &, ſi poteſt, litem dirimat. Sed caueat, quiſquis erit, decernere antè, quàm ſenatum numerârit: niſi fortè cum Seneca æſtimanda cenſeat iudicia, non numeranda. De Cantabris non minor etiam diſſenſio. Tertullianus in Apologetico; *Suppara illa vexillorum, & candelabrorum ſtola crucium ſunt.* *De Cātabrorum nomine non minor diſſenſio.* Emendandum putauit Scaliger peracutè, *candes labarorum*. quanquam in priſcis exemplaribus *cantabrorum* legatur. quæ etiam vox apud Minutiū Felicem (quem vulgò aut Irenæum aut Pacatum appellare ſolent, aut falsò octauū Arnobij libris adſcribere) in Dialogo aduerſus gentes: *Signa, inquit, ipſa & cātabra, & vexilla caſtrorum, quid alind quàm inaurata ſunt cruces?* Lipſius noſter lib. 5. Epiſtolicarum epiſt. 9. *labara*, pro *cantabra*, legi poſſe exiſtimauit; vel vtrobiq. *contabra* vocanda à contis. Qui de hac re iudicaturus eſt, vnum à me teſtimonium priùs accipiat Imperatorū Honorij & Theodoſij: *Collegiatos*, inquiūt, *& vitniarios, & nemeſiacos, ſigniferos, cantabrarios, & ſingularū vrbium corporatos, ſimili formâ præcipimus euocari*, l. 2. C. Theod. de collegiatis.

Inimicorum audaciam frangant.] Vetus editio Col. *innumerorū aud. fran.* ſed militibus innumeris, id eſt qui præter numeros militares ſunt, & vltra legitimum numerum, nullus hic locus eſt. *Innumeri milites qui.*

Si ducenda ſit ſerra, item ex abundantibus ducitur.]

Cato

Cato De re militari: *Sine fortè opus ſit cuneo, aut globo, aut forcipe, aut turribus, aut ſerra, uti adoriare.* quod fragmentum ex Verrio Flacco mutuatus Feſtus, in *Serra.* Quanquam *turres* iſtæ nonnihil mihi ſuſpectæ ſunt, quas ſuſpicor in locum *currunm* hîc collocari. nam reliqua belli ſchemata, cuneus, globus, forceps, ſerra, in acie vſurpata; vbi, meo iudicio, magis conueniunt currus falcati, quàm turres ambulatoriæ, quæ in oppugnationibus admouebantur.

Feſti, ſeu Verrij locus tentatus.

Circa cornua autem de contatis loricatiſque equitibus.] Sex libris VV. legebatur *contra cornua.* ſed illi omnes id probare mihi non potuerunt; indicandum tamen, vt videam, quid iudicaturi ſint alij.

Circumire debet, & à tergo ſemper vrguere.] Diſtinctio hæc & orthographia ab optimis Vegetij noſtri manuſcriptis libris: in quibus *vrguere, neglegere,* & alia ſimilia reperi; quemadmodum in Pandectis Florentinis, & optimis quibuſque codicibus ea ſcribuntur.

Vrguere, tinguere, & multa alia ſimiliter olim ſcribebantur.

Quia ſiniſtra pars difficilior eſt.] Vide quæ hac de re dicturus ſum libro eodem, ad caput vigeſimum.

Ideò bonos equites ſupernumerarios.] Quinque libri mſs. & tres cuſi, aliam hîc lectionem adferunt: quæ eſt, *Hic circa ſe bonos equites ſupernumerarios, & velociſſimos equites habere debet.* & hæc mihi omnino probata. Nam pronomen *hic* refert ducem illum tertium, quem in ſiniſtra exercitus parte auctor noſter poſuit bellicoſum & prouidum. Itidem de ſecundo duce, quem in media acie conſtituit: *Hic,* inquit, *fortiſſimos pedites, & bene armatos de illis ſuperfluis ſecum habere debet.*

Repoſita apud Vegetium genuina lectio.

De quibus ſiniſtrum cornu ſemper extendat.] Qui Suſianos codices ſcripſit librarius, addidit in vno *extendat, vel emendet.* Ceterùm an hoc ex emendato exemplo, an ſuo cerebro nobis prompſerit, facilè docti viri iudicabunt.

Clamor autem, quem barritum vocant.] Ammianus lib. 26. *Signorum apicibus, aquiliſq; ſubmiſſis deſeruere libentes ad eum, & pro terrifico fremitu, quem Barbari dicunt barritum, nuncupatum Imperatorem, ſtipatúmque, conſentientes in vnum, reduxerunt ad caſtra.* Idem lib. 16. *Excipiunt eos iam geſturientes barritum ciere vel maximum, qui clamor ipſo feruore certaminum à tenui ſuſurro exoriens, paulatimq; adoleſcens, ritu extollitur fluctuum cautibus illiſorum.* Idem teſtatum reliquit ipſe Ammianus lib. 31.

Barritus clamor militaris in pugna:

Is clamor paulatim vehementior fiebat.

Romani

Romani quidem voce vndique Martiâ concinentes, à minore ſolitâ ad maiorem protolli, quam gentilitate appellant barritum. Hac in re ſignificanda abit neſcio quò Pompeius Feſtus: *Barbaricum*, inquit, *appellatur clamor exercitus, videlicet quòd eo genere Barbari vtantur.* Quem locum expendendum relinquo his, quibus plus otij eſt. ego à nomine huius clamoris, & modo ſuſtollendi, ad cauſam & illius effectus tranſeo. In vtroque, officio interpretis fungetur Cæſar; inprimis libro tertio Belli ciuilis: *Neque fruſtrà*, inquit, *antiquitùs inſtitutum eſt, vt ſigna vndique concinerent, clamoremq́; vniuerſi tollerent; quibus rebus & hoſtes terreri, & ſuos incitari exiſtimarunt.* iterum libro 8. belli Gallici: *Magnus vtrimque clamor oriebatur, ita vt quiſque poterat maximè inſignis, quo notior teſtatiorq́; eius eſſet virtus.* Solent etiam clamore & à tergo hoſtium, vel in diuerſa parte oppidi vel caſtrorum ſublato, varia & inſignia ſtrategemata edi. Cæſar libro ſeptimo belli Gallici: *Multum ad terrendos noſtros valuit clamor, qui poſt tergum pugnantibus extitit, quòd ſuum periculum in aliena virtute vident conſiſtere; omnia enim plerumque, quæ abſunt, vehementiùs hominum mẽtes perturbant.* Exemplum elegans apud Salluſtium de caſtro à Ligure occupato: item alia apud Frontinum multa, lib. 3. Strateg. cap. 9. Conſulendus quoque Leo Imperator De bellico apparatu cap. 12. numero 70. & capite eodem, numero 106.

Suſpectus mihi Feſtus.

Quæ cauſſa inſtituti iſtius clamoris.

Ex hoc clamore notior virtus militum.

Clamore à tergo ſublato egregia eduntur ſtrategemata.

Priùs non debet attolli, quàm acies vtraque ſe iunxerit.] In codice H. *quàm acies vtraq́; innaſerint.* in M. *quàm acies vtraque ſe iunxerint.* Sed ne paucitas militum clamore detegeretur, fuêre qui lixas, calones, & omnis generis ſequelas conclamare ſimul iuſſerunt. Frontinus lib. 2. cap. 4. numero 8.

Quando clamor ille attollendus. Etiam lixæ & calones clamare iuſſi quo maior videretur exercitus.

Quia tu inſtructus paratuſque ordinantem & trepidum aduerſarium præoccupas.] In duobus mſs. legebam, *ſi tu inſtructus*: quod ſententia adæquè admittet, vt alterum illud vulgatum. Viciſſim pro *ordinantem*, duo mſs. *inordinatum* ſcribebant: quæ differentia quoque non magni facienda. De re ipſa exemplum ſuppeditabo ex Liuio: *Romanæ legiones ab L. Æmilio* COS. *adductæ, cominus cum Hetruſcis dimicant acie; quanquam vix dirigendi aciem ſpatium Veientibus fuit. adeò inter primam trepidationem, dum poſt ſigna ordines introëunt, ſubſidiaq́; locant, inuecta ſubitò ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modò incipiendæ, ſed conſiſtendi ademit locum.* lib. 2.

Conſultiſſimum eſt aduerſarium inuadere dum aciem ordinat.

AD CAP.

EXCEPTIS ſuperuentibus, vel incurſionibus repentinis ex occaſione, quam nunquam dux exercitatus amittit.] In membranis H. & M. & veteri Teutonicâ Vegetij editione deſiderantur omnia illa quæ poſui. In duobus mſs. Suſij adnectuntur capiti proximè præcedenti; & incipit hoc caput à verbis: *Nam in itineribus.* atque eo modo *iam* poterit interpretari *ſed.*

In campis ſparſis, atque ſecuris.] Iam antè monui hîc legendum *in campis exſparſis.* quod iubent veteres codices M. H. & alter Suſij.

Exſpargendi verbum Vegetio redditum.

Manſiones, quid fuerint. hinc Gallica vox maiſons.

In manſione dormientibus.] Manſiones dicuntur diuerſoria, in quæ ſe recipiunt milites expeditionis tempore. De his alibi Lampridius: *Milites expeditionis tēpore ſic diſpoſuit, vt in manſionibus annonas acciperent, nec portarent cibaria decem & ſeptem, vt ſolent, dierum; niſi in barbarico.* Plinius lib. 6. cap. 23. *A Copto*, inquit, *camelis itur, aquationum ratione manſionibus diſpoſitis.* De iiſdem Arcadius Iuriſconſultus: *Curatores ad extruenda vel reficienda ædificia publica ſiue palatia, ſiue naualia, vel manſiones deſtinantur.* l. munerum, ff. De muneribus & honoribus. Manſiones autem à prouincialibus inſtrui ſolitas, diſcimus ex l. nemo, C. De annonis. Has manſiones vocauêre poſteriores *manſus*, quarta inflexione, vt ſuprà *pregnatus*, pro *pregnatio*, & multa alia declinata oſtendimus. Origo nominis à manendo, quòd milites ibi manereut: vnde & Manéres in hiſtoriis Helmodij milites dicti; vt alibi notat Iacobus Cuiacius. Eâdem ratione & ſedes militum, quòd ibi ſederent; ſtatiua, quòd ibi ſtarent; vt alibi monui.

Manſionibus extruendis, reficiendis certi olim curatores. Manſiones à prouincialibus inſtructa.

Manſiones à manendo.

Quos vocant grumos.] Codex H. & duo Suſij diſertè ſcriptum habent, *drungos*: S *druncos*: quod pro eodem eſt, C in G mutato.

Drungi Vegetio iterum redditi.

Vnum remedium eſt, vt alam cornuque replices & rotundes.] Duobus libris mſs. & M. probabatur, *repleas & rotundes.* quod non puto probaturos acutos lectores. Ælianus: *Duplicata declinatio partem verſus eandem, ora militis in hoſtilem à tergo conatum transfert. quæ res immutatio dicitur, & vel in haſtam, vel in ſcutum fieri ſolita eſt: in haſtam, id eſt, dextrorſum; in ſcutum, hoc eſt, ſiniſtrorſum.*

Declinatio ſeu immutatio in haſtam, dextrorſum fiebat: in ſcutū, ſiniſtrorſum.

Cuneus dicitur multitudo peditū, quæ iuncta cum

acie

acie primo anguſtior.] In exemplari M. (cui alter Suſij, & hîc, & aliis infinitis locis conſentit, vt ex hoc alterũ expreſſum ſuſpicari poſſis.) legitur, *quæ iuncta acie primùm anguſtior.* Et vera illa ſcriptura videri poſſit; nî obſtaret quod paulo pòſt ſubditur, *Globus autem dicitur multitudo, qui à ſua acie ſeparatus.* Vt cuneus, itidem nodus in acie; teſte Iſidoro lib. 9. cap. 3. *Nodus,* inquit, *propriè eſt denſa peditum multitudo; ſicut turma equitum. Dictus autem nodus pro difficultate, quòd vix poßit reſolui. Cuneus eſt collecta in vnum militum multitudo; vnde propter quòd in vnum coit, & ipſa coitio in vnum, cuneus nominatus eſt, quaſi councus, eò quòd in vnum omnes cogantur.*

Defenſa vulgata editionis ſcriptura.

Quid nodus.

Quid cuneus.

Et aduerſariorum ordines rumpit.] Sic apud Cæſarem *A frumentatione redeuntes milites, ab hoſtibus caſtris excluſi, cuneo facto, & duce C. Trebonio equite Romano, cohortati inter ſe, per medios hoſtes perrumpunt, incolumeſq; ad vnum in caſtra perueniunt omnes:* lib. 6. belli Gallici.

Cuneo facto per medios hoſtes perrumpitur.

Quam rem milites nominant caput porcinum.] Iterum præſtò eſt, qui in hoc auctore interpretando ſæpe adfuit, Ammianus Marcellinus. is lib. 17. hoc modo ſcribit: *Cuius furoris amentiam exercitus ita ferre non potuit; eoſq; Imperatori, vt dictum eſt, acriter imminentes, deſinente in anguſtum fronte (quem habitum Caput porcinum ſimplicitas militaris appellat) impetu diſiecit ardenti.*

Cuneus vocabulo caſtrenſi appellatur Caput porcinum.

Nam ex lectiſſimis militibus confertis in V. litteram ordo componitur.] Membranæ H. metuo vt rem explicent, dum legunt, *militibus in vnum confertis ordo componitur.* deeſt τὸ *confertis* in duobus libris Suſij M. & in S. Conſultiſſimum autem videtur, in conſtituendo hoc loco, exemplar M, & alterum Suſij ſequi: in quibus legitur, *nam ex lectiſsimis militibus in ſimilitudinem V. litteræ ordo componitur.* Sed ne occlames meam mihi ſponſam placere; audi ipſum Vegetium: cui maxima fiat iniuria, niſi in emendandis ſcriptis ſuis, ipſe quoque ſuffragium ferre poſſit. Hic capite ſequenti: *ad ſimilitudinem A litteræ aciem componit.* Iterum, *ad ſimilitudinem I, litteræ aciem tanquam veru porrigit,* eodem, capite ſequenti.

Purgatus à mendo Vegetius.

Naſcitur tumultus atq. confuſio, & imparatis conturbatiſque faciliùs hoſtis incumbit.] Lectiones veterum librorum, non quia elegans aliquid inde elici queat, ſed quia admodum variantes ſunt, adſcribendas duxi: M.

naſcitur

naſcitur tumultus atque imparatis: H. *naſcitur tum. atque confuſio: & quos imparatos conturbatoſq́; inuenerit, facilius hoſtis incumbit.* In tribus Suſij iterum longè aliter: *naſcitur tum. atque confuſio, quia in imparatos conturbatoſq́; faciliùs hoſtis irrumpit.*

Ad capvt xx.

Locus Vegetij ex Catone deſcriptus.

VNA depugnatio eſt fronte longa, quadrato exercitu.] Eam ſcripturam immutant tres Suſij. itidem H. & S. in quibus legi, *fronte longa, quadro exercitu.* Sed hoc, inquies, parui momẽti eſt: ceterùm ſi non aliud, hoc ſaltim monſtrabo, Vegetium ex Catone eum locum deſcripſiſſe. eſt autem apud Nonium Marcellum in *Frontem*. Cato De re militari: *Vna repugnatio eſt fronte longo, quadro exercitu.* Quibus verbis Grammaticus iſte (vt & aliorum ibidem laudatis) probat frontem maſculino genere veteres dixiſſe. Pari phraſi idem Cato in libris Originum de acie loquens, dicebat *æquo fronte*. Animaduertis, credo, humane lector, vt hæc, ſimiliter alia Flauium noſtrum, cùm ex iis, tum ex aliorum libris deſcripta in ſuam epitomen congeſſiſſe.

Feſtus idem tradit in Frontem, & in Corius.

Et cùm in eius parte, vel in medio ſinus aut curuatura fit, in eo loco acies frequẽter inrumpitur.] Membranarum trium H. & Suſij auctoritatem ſecutus, ita eum locum edendum curaui. ineptè antea legebatur, *Et hiat aliquando in medio ſinus, aut curuatura fit.* Id enim ad mentem Vegetij exprimendam non ſufficiens, nec ſatis idoneum. quem ego id voluiſſe arbitror, Cauendum duci, ne non modò in medio, ſed ne in cornibus quidem, aut vlla exercitus parte ſinus relinqueretur aut curuatura. Conſiderandum quoque, eam hîc depugnationem deſcribi, quæ ſit fronte longâ, quadro exercitu. Vegetius libro primo capite 26. *vt primo ſimplex, extenſa ſit acies, ne quos ſinus, ne quas habeat curuaturas.*

Ratio mutati & reſtituti Vegetiani loci.

In acie ordinanda caute prouidendum, necubi ſinum habeat aut curuaturã.

Detrudendo, atque ſupercurrendo ad hoſtium terga peruenias.] In mſs. aliquot legebatur, *detrahendo*. ſed id mihi non ſatis placuit. Illud ſæpe induſtriâ ducum effectum eſt, vt quos alia ratione turbare aut loco mouere non potuerunt aduerſarios, his iniecto metu, & poſt terga eorum oſtenſis copiis, ſigniſque etiam calonum inlatis in fugam coëgerint. cuius rei apud Frontinum non pauca Strateg. lib. 2. cap. 4. quanquam milites reperti, qui etiam hac

Signis poſt terga illatis ſæpe hoſtes fugati.

arte

arte non potuerint induci, vt remp. deſtituerent. Cæſar ſeptimo belli Gallici: *Cùm ſeptimæ legionis tribunis eſſet nunciatum, quæ in ſiniſtro cornu gererentur, poſt tergum hoſtium ſigna legionum oſtendernnt, ſignaq; intulerunt. ne eo quidem tempore quiſquam loco ceſſit; ſed circumuenti omnes interfectiq; ſunt.*

Reperti tamen qui etiam eo caſu mori, quàm fugere maluerunt

Quod ſi ſemel aduerſarios exinde pellere cœperis.] M. *aduerſarios inde pellere:* vnde facilè feceris, *aduerſarios inde expellere cœperis.* quanquã in editâ lectione ego nihil mutem.

Ad ſimilitudinem autem A litteræ, aut libellæ fabrilis.] *Tò autem* in codice M. nullum eſt. membranæ H. nonnihil hîc interpolatæ. in vno autem Suſiano diſertim ſcribebatur, *ad ſimilitudinem autem anantra, aut libella fabrilis.* quod in medio poſitum relinquo in aliud tempus. De libella Plinius: *Structuras, inquit, ædificiorum ad normam & libellam fieri, & ad perpendiculum reſpondere oportet.*

Libella fabrilis.

Nam quaſi mancus impetus eſt eorum.] Vegetius hoc libro cap. 18. *quia ſiniſtra pars difficilior eſt, & velut manca in acie conſiſtit.* In ſiniſtro cornu pugnantes quaſi mancos eſſe, & ad vulnera infligenda minùs idoneos, phyſicam rationem habet. Parti enim dextræ habilior ſemper adſcribitur motus, læuæ firmitas maior: vnde altera geſticulationibus promptior eſt, altera oneri ferendo accommodatior: Solinus Polyhiſtor, capite quinto. Magna profectò M. Sergij gloria, celebre & immortale nomen, qui dextra in prœlio amiſſa, ferream ſibi manum fecit, & cùm neutra penè idonea ad prœliandum valeret; vna die quater pugnauit, & vicit ſiniſtra, duobus equis eo inſidente confoſſis: teſtibus Solino capite 6., Plinio libro 7. capite 28. Idem quoque ſcriptor lib. 7. capite 17. vires quibuſdam dextra parte maiores eſſe indicat; quibuſdam æquas vtraque, aliquibus læua manu præcipuas: nec id vnquam in feminis. Hippocrates Aphoriſmis, *Ambidextra, inquit, femina non ſit.*

Siniſtra aciei pars, quaſi manca conſiſtit.

Dextra parti motus habilior.

Læua manus oneri ferendo accomodatior.

M. Sergius ferrea manu pugnauit.

Ambidextra fœmina non ſit.

Si aduerſarius infirmius dextrum cornu habuerit.] In membranis H, & (quod magis mirere) in cuſo codice collegij trium Coronarum inueni: *Si aduerſarius infirmiorem dextrum cornu habuerit, & tu longè fortiorem ſiniſtrum.* In M. *Si aduerſarius dextrũ cornu infirmiorem.* Scribere debebant librarij, *dextrum cornum infirmiorem habuerit.* Sed offendebantur illi boni viri inſolentia vocis: tum potuit *m* litera omiſſa eſſe in membranis; propter affinitatem ſyllabæ proximæ ſe-

Emendatus Vegetius.

Gelus, pro gelu. quentis in voce *infirmiorem*. *Gelus* pro *gelu* antiquos dixiſſe, liquet multis locis apud Lucretium,& notârunt Grammatici, vt ſuprà monui. Itidem *cornus, tonitrus*, pro *cornu, tonitru*: & contra *artu* pro *artus*, antiqui declinârunt. teſtis Priſcianus libro ſexto. Lucretius lib. 2.

Sic Cornus, tonitrus. *Contrà artu, pro artus.*

Præterea lumen per cornum trauſit.

Curtius lib. 4. *Hæc dexteri cornus facies erat; in læuo Craterus equites habebat.*

Cum ordinaueris aciem ante quadringentos, vel quingentos paſſus.] Membranæ H. malebant *quadraginta, vel quinquaginta paſſus.*

Sperare, pro timere. Non ſperante eo.] Tropus eſt, acyrologiam ſcholæ vocant. quo exemplo *promittere, minari; ſperare*, valet, *timere*.

Quia mediam aciem ſuam, qui ſic dimicat, nudare compellitur.] In aliquibus *denudare compellitur*. Sic alibi ex VV *deuitare*, pro *vitare* reſtitui. Sic apud Arnobium *mala dicuntur voluntate alterius enaſci. Minerua ex capite Iouis enata.* Item, *aras exædificare diis* apud eundem Arnobium.

Deuitare, Enaſci, Exædificare.

Conſiderandus Vegetij locus. Quod leuem armaturam, & ſagittarios ante mediam aciem ponit.] Pro *mediam*, codices quotquot videre mihi contigit, ſubſtituunt *primam*. Simile mendum capite vltimo huius libri: *Qui leuem armaturam optimam regit, vtramque alam hoſtis inuadat, ferentariis ante mediam aciem conſtitutis: qui eſt quintus modus.* Nam & iſthic τὸ *mediam* veteres libri mei ad vnum omnes abiiciunt, nec aliud quid in locum reponunt. Aciem verò Iſidorus dictam ait, quòd ferro armata ſit, & acumine gladiorum. hæc alas habet, & cornua, frontem, globos, nodos, cuneos, ſerras, forfices. quæ omnia & formas, & nomina ab ipſis rebus, de quibus tranſlata ſunt, imitantur. De nodo & cuneo paulo antè diximus. *Alas* Cincius apud Agellium definit, *equitum ordines, quòd circum legiones dextra ſiniſtráque, tanquam alæ in auium corporibus, locabantur.* Meminit quoque Vegetius lib. 2. capite 1. *Cornua dicta extremitas exercitus, quòd intorta ſit.* vt ſcribit Iſidorus libro nono capite tertio.

Acies unde dicta. *Schemata aciei vnde nomen ſumpſerint.* *Quid alæ exercitus.* *Quid cornua.*

Longiſſimè à dextra parte aduerſariorum remoue.] Quatuor codices Suſiani & M. S. & H. ſcribunt, *longiſſimè ab acie aduerſariorum remoue.* quod generalius eſt. indicat enim præterquam à dextra aduerſariorum, etiam à media eorundē acie copias noſtras in ſexta depugnatione remouendas,

Reducta in poſſeſſionē Vegetij lectio.

das. Et quod ſubnectitur: *Nam ſi partem ſiniſtram*, pro eo VV partim, *Nam cùm ſiniſtram*; alij, *quia cùm ſiniſtram.*

Quo genere in itineribus ſæpe confligitur.] Hæc verba pro inſcriptione ſeu titulo ſunt noui capitis in M. H. & omnibus Suſij.

Hoc eſt; ſi montem, aut mare, aut flumen, aut lacum.] Verba duo, *hoc eſt*, in contextum recepi iubentibus libris. Ad rem ipſam quod attinet, ſuadeo adeundũ Frontinum lib. 2. Strateg. cap. 2.

Ratio, quare Vegetium duobus verbis auxerim.

Sed in illa ala, quæ munitionem non habet, omnes equites & ferentarios ponas.] Abiiciebant hinc aliquot exemplaria, VV τὸ *ala*, & ſic videtur reſpexiſſe Vegetius ad id quod præmiſerat, *aut paludes, aut abrupta in vna parte habeas.* Præcipit auctor noſter ad eam alam, ſeu exercitus partem, quæ mari, flumine, lacu, monte, aut oppido munita non eſt, equitatum omnem & ferentarios adhiberi; quò expeditior ſit prœliandi facultas. Cæſar tertio Belli ciuilis: *Dextrum cornu eius riuus quidam impeditis ripis muniebat quam ad cauſam cunctum equitatum, ſagittarios funditoréſque omnes in ſiniſtro cornu obiecerat.*

Illi aciei parti, quæ flumine ciuitate munita non eſt, equitatum & ferentarios omnes adhibere oportet.

AD CAPVT XXI.

Ex deſperatione creſcit audacia.] De emittendis hoſtibus & non nimis arctè concludendis, ne ex deſperatione pugnandi audaciam ferociamque ſumant, inſignia ſtrategemata collegit Frontinus lib. 2. cap. 6. Quintus Curtius: *Ancipiti*, inquit, *malo oppreſſi memorabile tamen prœlium edunt; vt opinor, ignauiam quoque neceſſitas acuit, & ſæpe deſperatio ſpei cauſa eſt.* libro quarto.

Deſperatio, militum virtutem ſæpe excitabit.

Multi more pecudum trucidantur.] Etſi deſtituant hîc VV libri, audeo tamen adſerere ſcripſiſſe Vegetium *inulti*. quod verbum & ſuprà apud hunc ſcriptorem in poſſeſſionem miſi. In quo rectè & ordine me facere indicat, quod paulo antè præmittitur, *libenter cupit commori, qui ſine dubio ſcit ſe moriturum.* is me hercules virorum fortium conatus ſemper fuit, vt cùm moriendum ſibi viderent, inulti ne caderent, pecudumque more ſe paterentur trucidari. Videnda oratio T. Sempronij Gracchi, quam ille inductus in inſidias, ad milites ſuos in eum finem habuit, apud Liuium lib. 34.

Coniectura in Vegetium.

Fortes dum moriendum ſibi vident, operã dant ne occumbant inulti.

Nec inſequentium vllum periculum.] Contrarium experientia docuit. ſæpe enim ipſi victores, quòd nimis feruidi eſſent in perſequendis hoſtibus, quam nacti erant, hoſtibus reddidêre victoriam: cuius rei exempla antè à me propoſita fuerunt, inter cetera præcepta Imperatoria. Peritiſſimus artis bellicæ rex Epirotarum Pyrrhus memoriæ prodidit, non eſſe pertinaciter inſtandum hoſti fugienti; non ſolùm ne fortiùs ex neceſſitate reſiſtat, ſed vt poſteà quoque faciliùs acie cedat, ratus non vſque ad perniciem fugientibus inſtaturos victores: Frontinus lib. 2. ca. 6. Item Vegetius cap. 22. hoc libro. Nihil enim periculoſius exiſtimatur, quàm ſi inconſultè inſequentes, ab his, qui in ſubſeſſa fuerint, vel qui ante ſe parauerint, obſeruentur. Videndus quoque Vegetius hoc lib. cap. 25.

Hoſti fugienti non nimis pertinaciter inſtandum.

Inconſultè inſequi periculoſiſſimum eſt.

Arma conuerterint in fugam.] Verba illa, *in fugam*, in octo libris meis non videas. Salluſtius Catil: *in fuga*, inquit, *ſalutem ſperare; cùm arma queis corpus regitur, ab hoſtibus auerteris, ea verò dementia eſt. Semper in prœlio iis maximum eſt periculum, qui maximè timent, audacia pro muro habetur.*

Maximè timidis in prœlio, maximum ſemper imminet periculum.

Primùm vt tui neſciant ideò te recedere.] Rectè, quiſquis eſt, monuit: *Exercitus incommoda tanquam vulnera corporis tegenda eſſe.* in quam ſententiam inſignia ſtrategemata apud Frontinum libro ſecundo, cap. 7. Intereſt quoque non parùm, vt etiam tui milites in ipſa prœlij confuſione, certiores fiant de ducis conſilio. vno exemplo Hannibalis id facilè declarabitur, ſumpto ex Appiano De bellis Punicis: *Hannibal viſo in quodam colle Hiſpanorũ Gallorumq; globo, equum illò adegit, vt & hos adduceret.* (factum autem id prœlij reſtaurandi gratiâ:) *reliqui cauſam abitus non intelligentes, & rati eum fugere, vltrò contentionem remiſerunt, turbatiſq; ordinibus fugerunt, non quà Hannibal, ſed quà cuique viſum eſt.*

Incommoda exercitus, vt vulnera tegenda.

Etiam in confuſione prœlij intereſt, vt militibus de ducis voluntate conſtet.

Propterea plerique ante pedites equites poſuerunt.] Non abſimile Cæſaris ſtrategema; qui relictis in opere duabus cohortibus, quæ ſpeciem munitionis præberent, diuerſo itinere, quàm potuit occultiſſimè reliquas cohortes numero XXXII. aliò abduxit, libro tertio Belli ciuilis.

Sæpè dum in procinctu alij ſunt, alij alio abducuntur.

Vt diſcurrentes aduerſarios videre non ſinerent, quando pedites abſcedebant.] Tres apud me libri M. S. & H. qui malunt, *quemadmodum pedites abſcedebant.*

Item articulatim incipientes à primis.] Malo ex codicibus

dicibus M. S. H. *particulatim*: quod mihi pro genuino eſt. Ammianus libro 23. *Cutes viuis hominibus detrahunt particulatim, vel ſolidas.* item lib. 31. *Vbi particulatim, perq; facta magis multitudo minui deberet.* Fruſtrà extraneos adhibemus, cùm domi ſint, quibus hoc confirmare poſſumus: Vegetius hoc libro cap. 11. *Ne dum per anguſta portarum particulatim procedit exercitus, à collectis & præparatis debilitetur inimicis.*

Genuina Vegetio ſcriptura repoſita.
Particulatim.

Et ſi hoſtes inſequi voluiſſent, à leui armatura, quæ antè occupauerat locum, additis equitibus, fundebantur.] Tam facilè, mi homo, non funduntur hoſtes, quàm tu putaſti, quiſquis id verbi auctori noſtro ſuppoſuiſti. Alio hîc verbo opus, quod ex M. exemplari, cui & alter Suſianus accedit, repono, *additis equitibus defendebantur.* Debebit, ni fallor, mihi Vegetius ob verbum tam ſignificans tam proprium ſibi redditum. Non enim hîc funduntur ſtatim hoſtes inſequentes; ſed *defenduntur*, hoc eſt *prohibentur, arcentur*, ne ad collem aſcendant. eâ phraſi Q. Claudius Quadrigarius dixit, *A pinnis hoſtes defendebant facillimè.* Item Cicero: *Si quis non defendit iniuriam, neque propulſat à ſuis, cùm poteſt, iniuſtè facit*: 3. Officiorum. Iterum Vegetius libro quarto capite 10. *aqua defendatur ab hoſtibus.* Defendere & offendere inter ſeſe aduerſa ſunt; quorum alterum ſignificat ἐμποδὼν ἴσχειν: alterum ἐκποδὼν ποιεῖσθ: Agellio teſte lib. 9. Noctium Atticarum, cap. 1.

Adempta iterũ magna macula Vegetio.
Defendere, pro arcere, Latiniſſimè dicitur: Vſus ita Cicero, Cæſar, alij
Pari phraſi cataphracti equites, Defenſores ſupra nũcupati.

Nihil enim periculoſius exiſtimant, quàm ſi inconſultè inſequentes, &c.] Ita eum locum primus edendum curaui, exempla VV quinque ſecutus. Vulgaris lectio ita habebat: *Nihil enim periculoſius exiſtimatur, quàm ſi inconſultè inſequentibus, ab his, qui in ſubſeſſa fuerint, vel antè ſe parauerint, obuietur.* Obſeruare poſſunt, & qui ante ſe parârunt, & qui in ſubſeſſa ſunt; ſed vtrique non tam rectè poſſunt dici, obuiare.

Meritò ſcriptura Vegetij vulgaris reiecta.

Ac nihil tale ſuſpicantibus ſuperuentus adſolent fieri.] Hoc illud eſt, quod Spartanorum rex ſuos milites monuit, non exſpectandum donec circumuenirentur ab hoſte, ſed dum nox occaſionem daret, ſecuris & lætis ſuperueniendum. quod ex Hiſtoriis Trogi Iuſtinus propoſuit libro ſecundo.

Superueniendum lætis & ſecuris.

Tamen ad defenſionem ſuam poteſt accuſare fortunam.] Rectè quidem hoc, ſi publica pugna victus eſt. nam,

Fortuna in re militari plurimum poteſt.

teſte Cæſare lib. 6. belli Gallici, *Multum cùm in omnibus rebus, tum in re militari poteſt fortuna.* Id Epheſius quoque Heraclitus adfirmauit; addens, ab inertibus & ignauis, euentus variante fortuna, ſuperatos aliquoties viros fuiſſe præſtantes: quod & Ammianus Marcellinus notauit lib. 21. Iſocrates Archidamo, & Plutarchus in Apophthegmatibus. Flauius noſter, rem militarem ſola virtute, vel certè felicitate putauit contineri, lib. 3. prologo. Idemque libro 3. capite vltimo, *In prœliis*, inquit, *amplius ſolet fortuna poteſtatis habere, quàm virtus.* Eâdem de re Cicero in eâ, quam pro M. Marcello habuit: *Bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eaſque detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propria ſint imperatorum. Et certè in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus multùm adiuuant: maximam verò partem, quaſi ſuo iure fortuna ſibi vendicat, & quidquid eſt proſperè geſtum, id pene omne ducit eſſe ſuum.*

Ignaui quandoque præſtantiſſimos ſuperârunt.

Laus bellica partim ducibus detrahitur, & cum militibus communicatur:

Maximam eius partem fortuna ſibi vendicat.

Qui verò ſuperuentus, ſubſeſſas, inſidias paſſus eſt, culpam ſuam non poteſt excuſare.] Cenſui τὸ *inſidias* gloſſema eſſe alterius verbi *ſubſeſſas*, olim non ita cogniti. vt enim ſuperuentus vi infertur; ita ſubſeſſæ, fraudulenter, inſidioſè collocabantur.

Abſterſa iterum macula Vegetio.

Vbi ad agmen hoſtiũ peruenerunt equites.] Agmen propriè dicitur, cùm exercitus iter facit, ab agendo, id eſt eundo, vocatum: vt auctor eſt Iſidorus lib. 9. cap. 3.

Agmen quid ſit.

Tentant leuiter, atque diſcedunt.] Apud Appianum De bello Hiſpanienſi, Viriatus inſidias in ſaltu quodã poſuerat; qui vbi adeſſe Vectilium ſenſit, ſimulauit fugam: vbi verò ille inſidiarum locum præteriiſſet, in eum conuerſus, impetum fecit: ibi illi, qui in inſidiis erant, prodeuntes, vndique Romanos circumuenire, cædere, aut viuos capere, aut ex præruptis locis deiicere.

Modus collocandæ ſubſeſſæ.

Præciſis arboribus vias claudunt, quas compedes vocant.] Palmaria Franciſci Modij emendatio: *quas concades vocant.* in M. S. H. & duobus Suſij libris *concides* vocantur; quanquam *cõcades* in aliis ſcriptoribus appellantur: & ita hunc Vegetij locum olim à Claudio Puteano homine ingenioſiſſimo reſtitutum, teſtatur Dionyſius Lambinus in ſuis Notis ad Æmylium Probum. Mirare quiſquis hæc legis tam graues bonis ſcriptoribus plagas ſuperiori ſæculo inlatas, etſi reclamantibus membranis & libris adeò impreſſis

Rectè Vegetius à Modio correctus.

Concades.

impreſſis: qui apud me duo ſunt, & *compedes* hîc neſciunt; quas tamen in iis Vegetij editionibus videas, quibus Hermolai Barbari, Guilhelmi Budæi, & neſcio quorum non præfixa nomina. Sed aliorum ſcriptorum tempus eſt teſtimonia audire. Tacitus primo Annalium: *Caſtra in limite locat; frontem ac tergum vallo; latera concadibus munitq.* Ammianus libro 16. *Difficiles vias, & ſuapte natura cliuoſas, concædibus clauſêre ſolerter, arboribus immenſi roboris cæſis.* iterum libro eodem: *Sed concæde arborum denſa vndique ſemitis clauſis.* Idem ſtrategema Cæſarem video attingere, tertio belli Gallici extremo: *Cæſar*, inquit, *ſiluas cædere inſtituit, & ne quis inermibus imprudentibuſq; militibus ab latere impetus fieri poſſet, omnem eam materiam, quæ erat cæſa, conuerſam ad hoſtes collocabat, & pro vallo ad vtrumque latus extruebat.* Idem libro ſecundo de Neruiis loquens: *Teneris arboribus inciſis atque inflexis, crebriſq; in latitudinem ramis enatis, & rubis ſentibuſq; interiectis, effecerant, vt inſtar muri hæ ſepes munimenta præberent; quò non modò non intrari, ſed ne perſpici quidem poſſet.* Itidem Appianus De bellis Illyricis, Iapodes præciſis nemoribus Cæſarem ad ſe venientem prohibuiſſe, narrat.

Iapodes arboribus præciſis Cæſarem ad ſe venientem defendebant.

Qui verò ſequitur aduerſis ſemitis, longè antè deſtinat expeditos.] Scribo ac diſtinguo: *Qui verò ſequitur, auerſis ſemitis longè antè deſtinat expeditos.* Varij apud ſcriptorem hunc vſus, verbum *deſtinare*. Hîc *deſtinare milites*; iterum lib. 4. cap. 18. *deſtinare phalaricas*; alibi *ad loca deſtinata venire* dixit; & *deſtinare miſſilia*, plus centies. Sic mors alicui deſtinata, apud Apuleium lib. 6. & loco aliquem deſtinare. apud eundem deſtinare, etiam deſignare ſignificat, quem petas: interdum etiam prendere & attingere quod petiiſti: vt notat in ſuis Aduerſariis Turnebus.

Deſtinandi verbum varij vſus apud hunc ſcriptorem.

AD CAPVT XXII.

CAMELOS aliquantæ nationes, apud veteres in aciem produxerunt.] Produxit Mithridates contra Lucullum, Antiochus contra Scipionem, vt auctor eſt Plutarchus in Lucullo: *Cræſus prævalido equitatui camelorum gregem oppoſuit, quorum nouitate conſternati equi inſidentes præcipitauerunt:* teſtis Frontinus libro ſecundo capite quarto. De iiſdem Herodianus libro quarto: *His actis Artabanus aderat, equitatum ingentem & ſagittariorum multitudinem adducens; præterea*

Cameli qui produxerint in aciem.

Camelis cataphractarij inſidebant: Caſtrabantur fœminæ in vſum belli. Camelorũ vſus olim & in curſu publico.

cataphractos camelis inſidentes, qui prælongis contis prœliarentur. Camelos autem pro equitatu in prœlia productos, & fœminas in vſum belli caſtrari ſolitas, tum de odio aduerſus equos naturali, adnotauit Plinius libro ſeptimo capite decimo octauo; Solinus cap. 52. Quin & in angariis & curſu publico camelis antiquos cucurriſſe, Plutarchus Eumene, & Plinius libro 6. cap. 23. teſtantur. Diodorus Siculus ad curſum adſuefactos camelos, plus centum octoginta ſeptem paſſuum milia confeciſſe ſcribit lib. 19.

Quæſitum de nomine populi cuiuſdam Aphricani.

Vt Vrſiliani in Aphrica, Macetes hodieque producunt.] Mirum quàm hîc inter ſe diſſentiant veteres libri. S. *Et Triciliani intra Aphricam vel ceteri maue ices hodieq; producunt.* H, *Vt Trecilliani in Africam vel ceteris Mazetes ho. pro.* imò quot apud me codices, tot diuerſæ lectiones. Diu quæſiui qui illi Aphricani populi eſſent, quos *Tricillianos, Trecillianos, Circillianos* librarij vocârunt. In codice M. *Vrtilani* dicebantur: in altero Suſij *Vrtiliani*. *Vſillam* ciuitatẽ in Zeugitana ſiue Numidia noua, agnoſcit Ptolemæus lib. 4. cap. 3. eamq́. *Vſulam* video vocari in Itinerario prouinciarum. Aliud in Numidia oppidum *Vthiſia*, apud Melam libro primo capite ſexto. Videant eruditiores an ab altero horum oppidorum nomen prædictis populis imponendum ſit; tum an verba illa *vel ceteri* in contextum hîc recipienda: quod iubent ſex optimæ notæ libri; quanquam aliud ſub iis latêre addubito.

Macedones etiã Macetæ dicti.

Macetes hodieque producunt.] Libri *Mahetes*, vel *Mogetes* vocant. in optimis mſs. *Mazetes* reperi. Ipſa Macedonia etiam Macetia dicta; & populus nunc Macetæ, nunc Macedones. qua de re videndæ Chilo: Bongarſij Notæ in Iuſtinum.

Camelus ſitim tolerat in quatriduum. Aqua obturbata gaudet.

Sed hoc genus animalium arenis & tolerandæ ſiti aptum.] In M. *Sed hoc genus animalium tolerandæ ſiti eſt aptum.* quod probarem ſi pluribus probatum eſſet libris. Plinius autẽ & Solinus auctores ſunt camelos ſitim etiam in quatriduum tolerare: verùm, cùm occaſio bibendi data eſt, impleri & in præteritum & in futurum, obturbata priùs conculcatione aqua; aliter potu non gaudere. Videndi eâdem de re Didymi Georgica, & Conſtantinus De agricultura cap. 22. lib. 16.

Confuſas etiam in puluere vento vias abſque errore

dirigere

dirigere memoratur.] Si liceret à tot exemplaribus diuerſum ſentire, ſcriberem lubens *confuſas etiam puluere vias.* quaſi τὸ *in* geminatione factum ſit ex *m* littera præcedenti: & *vento* interpretatoris alicuius gloſſema ſit; niſi magis arrideat coniectura Gab. Rolandij, quæ talis eſt, *Confuſas etiam in puluerulento vias.*

Suſpectus mihi hic Vegetij locus: Emendatus de coniectura.

Ceterùm præter nouitatem inefficax bello eſt.] Inſerunt editi olim codices C. S & tres mſs. *præter nouitatem ſi ab inſolitis videatur, inefficax bello eſt.* pro quo in M. *ſi abſolis videatur.* in H. *ſi hoc vti videatur.* quæ magis faciunt vt Fr. Modio adſentiar, qui hæc pro gloſſemate habenda cenſuit. Vide Geſnerum libro primo De quadrupedibus.

Modio adſentior.

Cataphracti equites propter munimina, quæ gerunt.] Hi milites à Lampridio, & aliis eius æui ſcriptoribus *Cataphractarij* appellati: itidem *velites*; ab his *velitares*; *ſcutati, ſcutarij*; *haſtati, haſtarij* nominati. De cataphractorum in exercitu munere, Nazarius Panegyricus ita ſcribit: *Cataphractos equites, in quibus maximum ſteterat pugnæ robur. his diſciplina pugnandi eſt, cùm aciem arctauerint, ſeruent impreſſionis tenorem; & immunes vulnerum, quidquid oppoſitum eſt, ſiue haſitatione perrumpunt.* De armaturâ horum militum, & equorum, quibus inſidebant, digna putaui memoriâ quæ ex diuerſis ſcriptoribus obſeruaui. Primò apud Seruium, qui vndecimo Æn. ita ſcribit: *Cataphracti ſunt equites, qui & ipſi muniti ferro ſunt, & equos ſimiliter munitos habent.* quo in loco etiam Salluſtij verba hæc ex incerto libro ſubiicit: *Equis paria operimenta erant, quæ lintea, ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant.* Diſertè id explicant verſus Virgilij:

Cataphracti, & cataphractarij.

Cataphractorum munus in acie.

Cataphracti omni ſpecie ferrei:

Itidem eorundem equi.

> *Spumantemq; agitabat equum, quem pellis aënis*
> *In plumam ſquammis auro conſerta tegebat.*

Itidem Iuſtinus lib. 41. *Munimentum ipſis equisq; loricæ plumatæ ſunt, quæ vtrumque toto corpore tegebant.* Ammianus lib. 24. *Hoſtem vndiq. laminis ferreis in modum tenuis plumæ contectum.* itidem Curtius lib. 4. & aliis infinitis locis. Hos equites etiam *Clibanarios* appellârunt Perſico more: quod addo, ne diuerſos fuiſſe in exercitu tyro exiſtimet. Lampridius in Alexandro, de Perſis loquens: *Cataphractarios, quos illi Clibanarios vocant, decem millia in bello interemimus.* Addam, ne quid ſcrupuli hæreat, Ammiani Marcellini teſtimonium, ex quo non vulgaria de armatura horum militum diſci quoque pote-

Vtrorumque armatura lorica linea plumata, ſeu ſquamata laminis.

Clibanarij, idem qui Cataphractarij.

Armatura Clibanariorum, quaſi inſpicienda proponitur.

runt. is libro decimo ſexto: *Incedebant*, inquit, *hinc inde ordo geminus armatorum, clypeatus atque criſtatus, coruſco lumine radians, nitidis loricis indutus: ſparſiq; cataphracti equites (quos Clibanarios dictitant Perſæ) thoracum muniti tegminibus, & limbis ferreis cincti, vt Praxitelis manu polita crederes ſimulacra, non viros, quos laminarum circuli tennes apti corporis flexibus ambiebant, per omnia membra deducti, vt quocumque artus neceſſitas commoniſſet, veſtitus congrueret, iunctura coharenter aptata.* Ab eodem porrò ſcriptore munimen capitis cataphracti diſcendum eſt, quod ipſum apud alios ſcriptores ita ad viuum expreſſum, non puto à quoquam repertum iri. Sed ipſum Ammianum audiamus potiùs. is libro 25. initio: *Humanorumq; vultuum ſimulacra ita capitibus diligenter aptata, vt imbracteatis corporibus ſolidis, ibi tantùm incidentia tela poſſint hærere, qua per cauernas minutas, & orbibus oculorum adfixas, parcius viſitur; vel ſupremitates narium anguſti ſpiritus emittuntur.* Neſcio qua auctoritate nixus ſit Alexander Neapolitanus, qui lib. 6. Genial. cap. 22. Clibanarios, & Clupellarios eoſdem facit, diuerſos autem à Cataphractis. in hoc illum errare liquet ex iis, quæ iam antè diximus; & metuo, ne ſimiliter & in altero ſuum nobis commentum, vel ſomniũ potiùs, narret. Clupellariorum Tacitus meminit; ſed equites eos fuiſſe, ex illo ſcriptore doceri nõ poteſt.

Clibanariorum caſſis qualis.

Ab Alexandro Neapolitano diſſenſio.

Clupellarij.

Propter munimina quæ gerunt.] In libro veteri M. impreſſo legitur: *propter munimina quæ egerunt.* de quo aliàs à me dictum eſt. Munimina & munimenta pro munitionibus, locis munitis, vt caſtris, caſtellis, quandoque ſumpta apud Liuium, & alios. vtrumque etiam pro armis vſurpatum. Curtius lib. 4. *Munimento corporis ſumpto proceſſit ad milites.* Ouidius: *Vrbibus obſeſſis clauſa munimina portæ*
Proſunt. ———

Munimina. Munimenta.

Capi facile eſt.] Addunt alij libri, & inter illos membranæ, *capi facile eſt ab hoſte*: ſed, meo iudicio, id nimis-quàm ineptum ſit.

Quoniam frequenter obnixi contra diſperſos pedites, quàm contra equites.] Diu me locus hic exercuit; & diſcordia librorum penè facit me, vt cum Modio vſurpem illud antiquum N. L. Edendum curauit Modius: *Quoniam frequenter obnixi*, puto ex membranis H. in quibus erat, *qui frequenter obnixij.* ſed *obnoxij* legendum ibidem indicatum eſt. Equidem in omnibus ceteris, quos vidi ſcriptos & impreſſos,

Deſperatus Vegetij locus.

preſſos, *obnoxij* ſcribebatur. Id primum eſt. De cetero, codices veteres audiamus: In C. P, *Et laqueis frequenter obnoxij*. eóque accedere videtur S. *aliáque iis frequenter obnoxij*. Vidi tamen tres membranas, in quibus verbi *laqueis* ne veſtigium quidem vllum appareret. Neque id agnoſcit M dum legit: *Et ſunt frequenter obnoxij tam contra diſperſos pedites, quàm contra equites*. Sed iſthîc *tam* particulam inculcatam eſſe, certiſſimum eſt. Habeo nunc quod fugiam; nondum habeo quod ſequar. Neſcio enim an Latini ſermonis ratio patiatur, vt dicamus, obnoxios eſſe cataphractos contra pedites. Id enim ſi mihi detur, habebo quomodo locum totum interpreter. Sequar enim codicem M. & *frequenter* mihi erit pro *magis frequenter*. qua phraſi Ammiani illud dictum eſt: *Et properantes cito, quàm conſiderato curſu*: lib. 16. Idem: *Multis acceptis vulneribus quàm illatis*: lib. 20. Tale & Vegetij illud: *Ita vt duplum pondus cratis haberet, quàm ſcutum publicum habere conſueuit*: libro primo cap. 11. Iterum Ammianus: *Suſpicatus parum, quàm oportuerat miſſum*: libro 28. iterum Ammianus lib. 19. *Aurum quippe gratanter prouinciales corporibus dabunt*, hoc eſt, magis gratanter, lubentiùs prouinciales aurum conferent, qui tyrocinia in vſum Romanorũ cogãtur, quàm ipſi nomina militiæ dare volent. De iſtiuſmodi loquendi genere dixi libro primo De Particulis linguæ Latinæ. Quod autem ad laqueos attinet, ſcio fuiſſe in ludo gladiatorio exercitium laqueatorum, qui laqueo fugientes inſequebantur, & ſi poterant illaqueare, proſternebant. quod docet Iſidorus lib. 18. vbi & ſimile certandi genus de retiariis propoſuit. Tyrij Macedones vrbem cum turribus oppugnatum venientes, retibus illaqueaſſe, & ita in terram deiciſſe dicuntur. narrat Diodorus lib. 17. Et memini ab Olao Magno in Hiſtoria populorum Septemtrionalium, Finnos, ſeu Finlandos, inter Septentrionales numerari, qui laqueis & retibus in prœlium egrediuntur, quibus captum, vel irretitum ſiue hominis, ſiue equi caput, aut aliud membrum, trahendo in caſum repentinũ torqueant. Sed iſtiuſmodi laqueatores in exercitu Rom. fuiſſe, non auſim ſine auctore primus adfirmare. Tum alios laqueos videtur indicare quod ſequitur, *diſperſos*. Id fieri potuit, ſi venientibus cataphractis, aciem aduerſarij diducerent, dein quos ludificandos receperant, reductis agminibus includerent. quo ſtrate-

Idem tentatus.

Poſitiuus, pro comparatiuo tam in nominibus, quam in aduerbiis.

Laqueatores in ludis.

Laqueatores in exercitu.

Alij videntur apud Vegetium laquei.

ſtrategemate veteres vſos contra hos equites, audies ex Nazarij Panegyrico cap. ſeq. Iam te mitterem, amice Lector; ni haberem quod putarem magni intereſſe te ſcire: ſcilicet Cataphractis equitibus plus periculi à peditibus, quàm ab equitibus fuiſſe. Ammianus libro decimo ſexto: *Norunt licet prudentem ex equo bellatorem cum Clibanario noſtro congreſſum, fræna retinentem & ſcutum, haſta vna manu vibrata, tegminibus ferreis abſcondito bellatori nocere non poſſe: peditem verò inter ipſos diſcriminum vertices, cùm nihil caueri ſolet, præter id quod occurrit, humiliter, occultè reptantem, latere forato iumenti incautum rectorem præcipitem agere, leni negotio trucidandum.*

Cataphractis plus imminebat periculi à peditibus.

AD CAPVT XXIV.

Quadrigæ vnde dictæ.

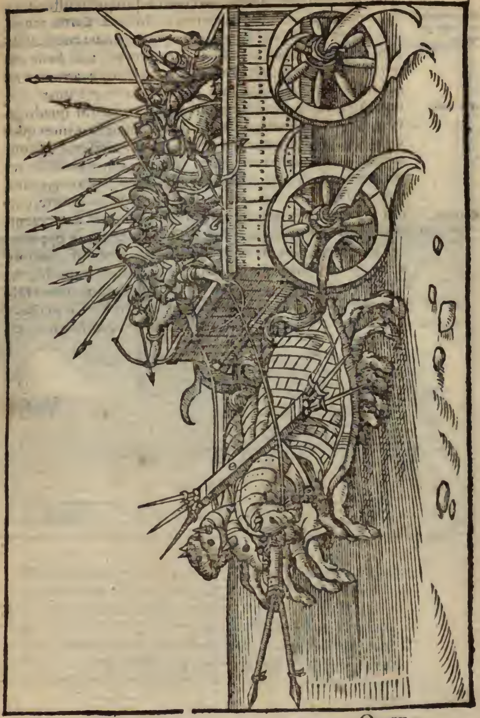
QVADRIGAS falcatas in bello.] Currus hos falcatos quatuor equorum fuiſſe, ex ipſo nomine apertum eſt. Bigas quis primus inuenerit, quis quadrigas, docui libro ſecundo. ceterùm quis primus in aciem, hos currus falcatos produxerit, nondũ ſatis mihi cõſtat. A Parthis frequenter vſurpatos hiſtoriæ loquuntur. Impetũ & figuram eorundem vnus Q. Curtius facilè indicabit: *Ipſe ante ſe falcatos currus habebat, quos ſigno dato vniuerſos in hoſtem effudit. ruebant laxatis habenis aurigæ, quò plures nondum ſatis prouiſo impetu protererent. Alios ergo haſtæ multùm vltra temonem eminentes, alios ab vtroque latere demiſſæ falces lacerauêre;* libro quarto. Iterum libro eodem: *Ducenta falcata quadrigæ, vnicum illarum gentium auxilium, ſecuta ſunt, ex ſummo temone haſtæ præfixæ ferro eminebant. Vtrimque à iugo ternos direxerant gladios, & inter radios rotarum plura ſpicula eminebant in aduerſum. aliæ deinde falces ſummis rotarum orbibus hærebant, & aliæ in terram demiſſæ, quicquid obuiam concitatis equis fuiſſet, amputaturæ.* Figuram fieri præcepimus, qualem vides ſubiectam. In quâ tamen exprimendâ pictor voluntati meæ non planè ſatisfecit; quòd maiorem hominum numerum adhibuerit, quàm quem quatuor equi permittant: qui ſex aut octo tantùm armatos requirere videbantur.

Quadrigis falcatis Perſæ ſere vſi.

Earum quadrigarũ deſcriptio.

Quadrigæ

Quadrigæ falcatæ Perſicæ.

Operæ pretium facturi videbimur, ſi ex quo figuram horum curruum didicimus, ab eodem quoque reſiſtendi rationem hauriamus. Q. Curtius dicto lib. 4. *Currus, inquit, qui circa prima ſigna turbauerant aciẽ, in phalangẽ erant inuecti. Macedones confirmatis animis in medium agmen accipiunt. vallo ſimilis acies erat, iunxerant haſtas, & ab vtroque latere temerè incurrentium ilia ſuffodiebant; circuire deinde currus, & propugnatores præcipitare cœperunt.* Aliam quoque rationem prohibendarum quadrigarum L. Sylla inuenit; qui palos in terram defixit, inter quos milites quadrigis venientibus tuti eſſent: quod tradit Frontinus libro ſecundo cap. tertio. Aliud contra eoſdem remedium Alexander Magnus excogitauit; præcepit enim ſuis, vt ſi falcatos currus cum fremitu Barbari emitterent, ipſi laxatis ordinibus impetum incurrentium exciperent; haud dubius ſine noxa tranſcurſuros, ſi nemo ſe opponeret: ſin autem ſine fremitu immiſiſſent, eos ipſi clamore terrerent, pauidoſque equos telis vtrimque ſuffoderent: Curtius teſtis libro quarto. Viſum eſt & alios currus falcatos proponere, quos tribus figuris infrà ſubiectis explicat auctor incertus libelli De rebus bellicis, Notitiæ imperij adiectus.

Ratio excipiendi quadrigas falcatas.

Alia ratio.

Alia ratio.

Currus

Currus Drepanus.

Huiuſmodi, (inquit ille auctor) *pugnacis vehiculi genus, quod armis præter morem videtur inſtructum, reperit Parthicæ pugnæ neceßitas. Sed hoc ſingulis bene munitis inuecti equis duo viri, veſtitu, & armis, ferro diligenter muniti, citato curſu in pugnam rapiunt. cuius poſterior ſupra currum pars cultris in ordinem exeuntibus communitur. videlicet ne facilis à tergo cuiquam præbeatur adſcenſus. Falces verò acutißimæ axibus eiuſdem currus aptantur, in lateribus ſuis anſulas habentes,*

quibus

quibus innexi ſunes, pro arbitrio duorum equitum laxati quidem explicant, repreſsi autem erigunt falces. qualia verò huiuſmodi machina ſunera hoſtibus immittant, vel quas turbatis ordinibus ſtrages efficiant, dicent melius qui vſu bella cognoſcunt.

Curro-Drepanus ſingularis.

Curro-

Expoſitio curro-Drepani clypeati.

Machinæ (inquit) *huius admiratio habet nouitatis aliquid. Eſt enim à ſuperioribus curribus quadam parte diſſimilis. hinc enim poſterior vehiculi pars verberibus ſpontaneis ad imitandos equos, & clypeis acuto ferro circumdatis, velut in propugnaculo poſitis communitur.* Non impertinens erit adſcribere quod de eſſedariis memoriæ prodidit Cæſar; qui eo genere pugnæ Britannos plerumque in prœliis vti conſueſſe, teſtatur quarto De bello Gallico: vbi etiam ad indicandum id genus pugnæ hæc ferè ſubdit: Ge- *Quid diſtet tertius hic currus à præcedentibus.*

Eſſedariorum qualis fuerit pugna:

nus hoc eſt ex eſſedis pugna: Primò per omnes partes perequitant, & tela coniiciunt. atque ipſo terrore equorum & ſtrepitu rotarum ordines plerunque perturbant. & cùm ſe inter equitum turmas inſinuanêre, & ex eſſedis deſiliunt, & pedites prœliantur. Aurigæ interim paullum è prœlio excedunt, atque ita ſe collocant, vt ſi illi à multitudine hoſtium premantur, expeditum ad ſuos regreſſum habeant. Ita mobilitatem equitum, ſtabilitatem peditum in prœliis præſtant, ac tantum vſu quotidiano, & exercitatione efficiunt, vt in decliui ac præcipiti loco incitatos equos ſuſtinere, & breui moderari ac flectere, & per temonem percurrere, & in iugo inſiſtere, & inde ſe in currus citiſſimè recipere conſueuerint.

Aurigis eorum vbi locus, dum pugnaretur.

Antiochus, & Mithridates curribus falcatis vſi.

Rex Antiochus & Mithridates habuerunt.] *Methridates* in M. appellatur. Scio eſſé qui *Mithradatem* vocandum putent. ſed eorum opinionem nuper diluit ſuis in Iuſtinum hiſtoriographum Notis, eruditiſſimus Chilo Bongarſius; quem licet inuiſum, amare cœpi.

Vnoque afflicto, aut vulnerato equo decipitur.] Codex H. *vnóque adflictu, aut vulnere à tergo decipitur.*

Tribuli ſparſi contra quadrigas falcatas: Sparſi & contra camelorum inuaſionem.

Tribulos abiecerunt.] Hos Romani non ſolùm contra quadrigas falcatas, ſed etiam contra camelos ſparſerunt. teſtabitur Herodianus libro quarto extremo: *Romani quotiens pedem conferebant, facilè ſcilicet aduerſarios ſuperabant, poſtea verò quàm ab equitatu & camelorum multitudine premebantur, fuga ſimulata tribulos, aliaq; machinamenta ferrea acuminata proiiciebant. quæ ſub arenis latentia, neque cuiquam conſpecta, perniciem equitibus & camelorum inſeſſoribus adferebant. quippe illis calcatis equi, potiſſimùm verò cameli (quoniam huic generi molliſſimæ ſunt vngulæ) ſuccidnè claudicabant, excuſſis tergo inſeſſoribus.* Memini in ſimili ſtrategemate apud Curtium libro quarto, & Valerium Maximum, hos tribulos Murices vocatos. Alius quoque in caſtris tribulorum vſus eſſe poteſt: ſi quando ſaxoſus locus ſit, vel qui fodi non poſſit, vel tempus fodiendi deſit, eundem in caſtris ponendis vſum tribuli aptè collocati adferunt, quem & ipſa foſſa præberet. teſtis Leo Imperator, capite vndecimo, numero vigeſimo ſeptimo. Fuêre quoque qui ferreos murices ſparſerunt, quò eruptionem oppidanorum impedirent. auctore Valer. Maximo libro tertio.

Camelis molliſſima vngula.

Murices iidem qui tribuli. Tribulorũ vſus in caſtris ponendis.

Eorundem vſus in prohibenda eruptione.

Quod quomodo abieceris, tribus radiis ſtat.] In M. *quod abiectu tribus radiis inſtat*. quam lectionẽ etiam H. membranæ partim iuuant.

Elephantes in prœliis.] Scribo cum VV. *elephanti*. Quibuſdam

buſdam in libris *elephantes* dicebantur: ſed ego illos non audio. Elephantus enim ſecunda inflexione, non elephas, vel elephans declinandum probauit Soſipater Chariſius. Sed nos iſta ſcholis relinquamus, & redeamus ad aciem. Auctor eſt Appianus, Hannibalem elephantos LXXX. ante aciem per interualla, terroris cauſa, conſtituiſſe: Scipionem verò equitatum Numidarum, quòd hi adſueti eſſent ferre odorem & adſpectum beſtiarum, in vtroque cornu locauiſſe. De elephantis in certamine publico adhibitis, plenæ Rom. hiſtoriæ: & videndus Plinius lib. 13. cap. 6. Illud certè ſilentio prætereundum non eſt, ſæpè communi partis vtriuſque periculo productos in campũ elephantos. teſtis mihi Hirtius De bello Africano, Plutarchus in Pyrrho, Q. Curtius lib. 8. eò quòd hæ beſtiæ in ſuos frequenter ſe conuerterent. teſtis Appianus De bellis Punicis. Luculentiſſimũ quoque eiuſdẽ teſtimoniũ laudandũ puto, ex lib. De bello Hiſpanienſi: *Vnus*, inquit, *Elephantorũ graui percuſſus ſaxo de muro caput, furere atq. effrenatè ferri cœpit: inq; amicos horrendo clamore furens ſe coniecit, quemuis obuium trudens ac proterens. ſimiliter & reliqui elephanti illius clamoribus exterriti fecerunt: quod quidem ſæpenumerò ſolent, cùm inſaniunt, quemuis vt inimicum accipientes. ob quam eorum perfidiam à quibuſdam communes hoſtes appellati.* Tractæ autem hæ belluæ ad bella à Perſarũ regibus, eò quòd ictibus nõ cederent, aduerſarios mole ſua terrerẽt, cutemq. haberent, quæ nulla vi trãſmitti, nullo ferri acumine penetrari poſſet: quod apud Caſſiodorum traditur libro decimo Variarũ cap. 30.

Elephantus dicendum.

Elephanti communi vtriuſque partis periculo in aciem adducti.

In ſuos frequenter ſe conuertunt.

Ob id communes hoſtes appellati.

Elephãti à quibus in prælium tracti.

Et ob quam cauſam.

Homines equóſque conturbant.] Elephanti non ſpecie ſolùm, ſed & odore, ſtridore criſtiſque tam equos, quàm milites terrebant. Ammianus: *Oppoſitis elephantis, qui tardiùs gradientes, magnitudine corporum, criſtarumq; horrore pauorem iumentis incutiebant*; lib. 25. Operæ precium eſt audire, quod huic rei remedium Cæſar inuenerit. Is namque Elephantos in Italiam tranſportari iuſſit, quò & miles Romanus ſpeciemque & virtutem beſtiæ cognoſceret, & cui parti corporis eius telum facilè adigi poſſet: ornatusque ac loricatus Elephantus cùm eſſet, quæ pars eius corporis nuda relinqueretur, vt eò tela conijcerentur. Prętereà vt iumenta, beſtiarum odorem, ſtridorem, ſpeciem, conſuetudine captarum non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat conſecutus: nam & milites beſtias manibus pertractabant, earumque

Elephanti etiam criſtati in pugna.

Cæſar elephantos in Italiam tranſportari quare iuſſerit.

Quid ex eo commodi ſenſerit.

tarditatem cognoſcebant, equiteſque in eos pila præpilata coniiciebant, atque in conſuetudinem equos patientia beſtiarum adduxerat: auctor eſt Hirtius De bello Aphricano. Ceterùm multo antè tempore M. Curius Dentatus fugato ex Italia Pyrrho quatuor dicitur in vrbem elephantos adduxiſſe. Illud certum eſt, Italiam elephantos primùm vidiſſe eius regis bello, & boues Lucas, in Lucanis viſos, appellaſſe. anno vrbis CCCCLXXII. Vidit eoſdem Roma in triumpho ſeptem annis ad ſuperiorem numerum additis. iterum plurimos anno LII. victoria L. Metelli Pontificis, in Sicilia de Pœnis captos. auctorem habeo Pliniũ lib. 8. cap. 2. & cap. 6. Illud maximè hîc quærendum videbatur, quo tempore ſcilicet has beſtias ipſi Romani in bellum primùm eduxerint. Id bello Philippico, P. Sulpitio Galbâ C. Aurelio Cottâ coſs. (id eſt anno vrbis DLIII.) factum, ex Liuio didici; is lib. 40. *Ante prima* (inquit) *ſigna locatis elephantis, quo auxilio tum primùm Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, vſi ſunt.* His beſtiis ſæpe ante aciem, vt primum impetum ſuſtinerent, interdum poſt exercitus terga ordo datus eſt: pugnaque incepta iiſdem illicò via per ordines patefacta, vt deſubitò viſu ſuo, & hoſtes & equos pariter perterrefacerent; Appiano teſte De bello Hiſpanienſi. Interdum ipſis equitum turmis immiſcebantur; Hirtius De bello Aphricano. Etiam in munere gladiatorio in Circũ productas Romæ has beſtias; per funes quoque inceſſiſſe, aliaque ludicra exercuiſſe, docet Plinius dicto lib. 8. cap. 2. cap. 3. cap. 6. cap. 7. & Dio in Pompeio.

Elephanti in Italia multis annis ante ætatem Cæſaris.

Elephanti Romæ in triumpho.

Elephãtis quando primum Romani in bello vſi ſunt.

Elephantorum locus in acie.

Equis miſti.

Elephantes quoq. in ludis Circenſibus.

Primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit.] Teſtis eſt auctor De viris illuſtribus, Pyrrhũ Epirotarũ regem, Læuinum cõſulem apud Heracleam elephantorũ nouitate turbaſſe. nouũ quippe cõſuli erat, has beſtias videre in aciem produci. Teſtes eâdem de re laudare poſſum Plinium lib. 8. cap. 6, Iuſtinum lib. 18. Varronem lib. 6. De lingua Latina, Florum lib. 1. cap. 18, Solinũ cap. 28. Frontinũ lib. 2. Strateg. cap. 4, Cœlium Rhod. lib. 13. cap. 8. Elephantes autem quinquaginta in vſum biennij à Ptolemæo Macedonum rege, hoc bello mutuò eundem accepiſſe, eodem, quo ſuprà, loco Iuſtinus ſcribit. Fuit etiam hic Pyrrhus cautiſſimus, & in inuentione Strategematum valdè induſtrius, primuſque, quemadmodum ea diſciplina per calculos in tabulâ

Elephantos primus contra Rom. in acie poſuit Pyrrhus.

Pyrrhus militaris diſciplinæ peritiſſimus.

tabula traderetur, oſtendit. quod de eo refert Donatus in Eunuch. Terent. act. 4. ſcena 7. Imò rei militaris ſcientiam in hoc viro tantam fuiſſe proditum eſt, vt cum Lyſimacho, Demetrio, Antigono, potentiſſimis regibus bella gerens, inuictus ſemper fuerit. Illyriorum quoque, Siculorum, Romanorumque & Carthaginenſium bellis nunquam inferior, plerumq. etiã victor exſtiterit: quæ encomia ſeu trophæa illi poſuit Iuſtinus, libro vigeſimo quinto extremo.

Idem præſtantiſſimus imperator.

Rex Antiochus in Oriente.] Elephantorũ hunc operã vti conſueſſe, teſtis Liuius lib. 46. Et Plinius lib. 8. cap. quinto; vbi Antipatri anctoritatem ſecutus, tradit duos Antiocho in bellicis vſibus fuiſſe, etiam celebres cognominibus, alterum Aiacis, alterum Patrocli. Elephantos antequam Macedones in Aſiam tranſierunt, præter Indos & Aphros, populoſque his vicinos, nemo prorſus viderat. quod ex Homero probare viſus Pauſanias lib. 1. Attic. Vbi inter Europæ reges Alexandrum, fracta iam Pori & Indorum potentia, elephantos primùm habuiſſe refert, & poſt mortem Alexandri tum alios reges, tum Antigonum plurimos. Pyrrhum quoque in pugna aduerſus Demetrium commiſſa has belluas cepiſſe.

Elephanti duo Antiochi.

Celebres iidem cognominibus, Aiacis alter, alter Patrocli.

Elephantorum primus vſus apud Indos & Aphros.

Pyrrhus quando ceperit elephantos.

Aduerſus quos diuerſa excogitata ſunt genera armorum.] Inſerunt C. M. S. H. & quatuor Suſij, *aduerſus quos diuerſa reſiſtendi excogitata ſunt genera armorum*; pro *armorum*, quod tamen in S. nullum eſt, M. & tres Suſij *armatorum* legunt.

Nam & centurio in Lucania.] Membranæ & codex M. reiectis duabus prioribus vocibus, *Turio* ſcribunt. in duobus Suſij *Curio* vocatur. quæ mihi adhuc ignota & Turionis & Curionis virtus: etſi ſimile ſcio apud Hirtiũ narrari, lib. de bello Africano; ſed de milite veterano quintæ legionis: *Cùm*, inquit, *in ſiniſtro cornu elephantus vulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetum feciſſet, eumq; ſub pede ſubditum, deinde genu innixus pondere ſuo, proboſcide erecta, vibrantiq; ſtridore maximè premeret atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin ſe armatum beſtiæ offerret: quem poſtquam elephantus ad ſe telo infeſto venire animaduertit, relicto cadauere, militem proboſcide circumdat, atque in ſublime extollit armatum; qui in eiuſmodi periculo, cùm conſtanter agendum ſibi videret, gladio proboſcidem, quo erat circumdatus, cædere, quantum viribus poterat, non deſtitit. quo dolore adductus Ele-*

Militis veterani cum elephanto pugna.

phantus, milite abiecto, maximo cum ſtridore, curſuq́; conuerſus, ad reliquas beſtias ſe recepit.

Clibanariis vnde nomen.

Bini cataphracti equi iungebantur ad currum, quibus inſidentes clibanarij] Nomen habent in veteri Onomaſtico P. Danielis, *Clibanarij; quaſi tunica ferrei.* Gloſſæ κλίβανος, *clibanus.* Hoc genus militum optimè deſcribit Nazarius in Panegyrico Conſtantini: *Operimento ferri equi atque homines pariter obſerti, clibanariis in exercitu nomen eſt, supernè omnibus tectu equorum pectoribus, demiſſa lorica & crurum tenus pendens, ſine impedimento greſſus à noxa vulneris vindicabat.*

Sariſſa haſta.

Sariſſas, hoc eſt longiſſimos contos in elephantos dirigebant.] Sariſſam haſtam prælongam ferro præfixo, eamq́ue à Cleomene primùm Lacedæmoniis traditam, & vtrâque manu torqueri ſolitam, ſcribit Alexander lib. 6. cap. 22. At Q. Curtius lib. 9. *Macedo,* ait, *iuſta arma ſumpſerat, æreum clypeum, haſtam, quam Sariſſam vocant, lenâ tenens.* Quæ

Valturij lapſus.

Curtij verba dum Valturius lib. decimo De re mil. cap. 3. malè laudat, in eum errorem incidit, vt diceret Sariſſam, æreum clypeum eſſe, cùm tamen cap. proximo & pluribus, Liuij, Seruij, & ipſius Curtij aliis locis oſtendat Sariſſam, vt reuerà fuit, haſtam eſſe prælongam.

Ne [manu ſua] elephas bellatorem cõtra ſe venientem poſſet apprehendere.] Quæ incluſa vides, damnantur in N. S. H; & deſiderantur quoque apud Modeſtum.

Manus Elephãti: Proboſcis, & promuſcis.

Manum Elephanti Vegetius appellauit: & ita Cicero ſecundo De natura deorum: Proboſcidẽ Plinius & Promuſcidem vocat. Etiam Ariſtoteli dicta προβοσκίς: & Caſſiodo-

Naſuta manus.

ro in Variis Naſuta manus. De cetero, adeò vehementes in prœlio has beſtias fuiſſe accepimus, vt manu ſua vel proboſcide arma viroſque corripuerint & ſuper ſe regentibus

Elephantorum virtus in acie.

tradiderint. quod ſcribit Curtius lib. 8.

Velites, contra Elephãtos emiſſi.

Velites antiqui aduerſum elephãtos ordinauerunt.] Appianus De bellis Punicis, cùm de equitatu Italico, id eſt Auxiliaribus Scipionis loquitur: *Singuli,* inquit, *horum adiunctum habebant velitem armatum multis telis, quibus arceret belluas.* Ibid. paulo pòſt: *Scipio equites Italicos ex poſtrema acie inductos, & leuiùs armatos iuſſit ex equis territis deſilire, & in Elephantos*

Alij, relictis equis, cum beſtiis congreſſi.

huc illuc ruentes, tela conicere; primusq́; ipſe deſcendit, & Elephantum procurrentem ſauciauit: hoc exemplo confirmatis aliis, & vndique iam eos vulnerantibus, retrocedebant.

Hi equis

Hi equis prætercurrentibus ad latiores lanceas, vel maiora ſpicula belluas occidebant.] Modeſtus & S. legunt, *præcurrentibus*: M. & alter Suſij, *prætereuntibus*. ſed magis rem exprimit quod vulgatum eſt. Quod ad latiores illas lanceas, de his ſuprà, cùm de velitaribus haſtis agerem, me dicere memini, cap. 16. Sed dum in hoc certamen velites miſſi ſunt, latiori ferro haſtas geſtaſſe videntur, vt in magnis corporibus maiora forent vulnera. Illud inſuper Liuius lib. 37, Eutropius lib. 3, & poſt eos Iſidorus lib. 9. prodidit Elephantos retroactos, cùm regi à ſuis non poſſent, fabrili ſcalpro inter aures adacto necatos fuiſſe. idque Aſdrubalem primum inſtituiſſe Liuius ſcribit. Quinimò & verutis coniectis Romani pedites Elephantos Hannibalis & auertêre, & inſecuti auerſos ſub caudis qua maximè molli cute vulnera accipiunt, fodiebant: teſte Liuio lib. 30. Ignibus etiam ex caſtris Romanorum exactos ab eodem Liuio traditur lib. 35. Item ſecures multi extulerunt, quibus pedes Elephantorum amputarent. Curtius lib. 8. Imò & gladios habebant leuiter curuatos, falcibus ſimiles, copidas vocabant, quibus belluarum manus appetebant; teſte eodem Curtio libro prædicto. Sudibus quoque in prima acie armati conſtitui ſolent ad terrendos prohibendosque Elephantos: quod ſuprà ex Appiano oſtendi. Memini & foſſas tectas fuiſſe, & in eas illectas has beſtias.

Haſta latiori ferro velitibus data, aduerſus Elephantos.

Elephanti ſi regi non poſſent, quo pacto a ſuis interfecti.

Id Aſdrubal primus inſtituit.

Elephantos ſub cauda maximè petebant

Diuerſa aduerſus beſtias reſiſtendi genera antiquitùs excogitata.

Sed creſcente audacia poſteà collecti plures milites.] Eâdem de re Liuius teſtis luculentiſſimus: *Ne interpoſiti quidem Elephanti*, inquit, *Romanum militem deterrebant, adſuetum iam ab Aphricis bellis, & vitare impetum belluæ, & ex tranſuerſo aut pilis inceſſere, aut, ſi propiùs ſubire poſſet, gladio neruos incidere*, lib. 47.

Tandem ipſi milites cum Elephantis congredi adſueuerunt.

Illos, per quos regebantur Elephanti.] Monui exemplaribus optimis placere, *Indos per quos reg.* &c. id fortè inde profectum, quòd natas maximè apud Indos & Aphros beſtias, ab iis magiſtris putârint commodiùs regi poſſe. Vtut ſit, maximos in Indiâ Elephantos, & Aphricanis animorum robore præſtantiores fuiſſe, didici ex Liuij lib. 46. & Plinij lib. 8. cap. 10.

Tentatus Vegetij locus.

In India elephanti præſtantiſſimi.

Elephanti cum ipſis turribus.] Aderant his belluis rectores in acie, qui pro numero beſtiarum, quibus præerant, varia nomina ſortiti. de quibus conſulendus Ælianus. Sed

Elephantorum rectores.

& turres dorſis eorum ſuperimponebantur, in quibus cum variis telis milites. Hirtius De bello Africano: *Scipio deſpecta patientia Cæſaris, exercituq; eius vniuerſis copiis productis, Elephantisq; turritis triginta ante aciem inſtructis, quàm latiſſimè patuit.* Ibidem: *Statim ex itinere ante oppidum Thapſum conſtitit, elephantosq;* LXIIII. *ornatos armatosq; cum turribus ornamentisq; capit, captosq; ante oppidum inſtructos conſtituit.* Magis ad rem illuſtrandam Polybius, apud quem lib. 5. *Claſſicum canentes, primùm cum elephantis ſe mutuò inuadunt. pauci ex iis, quos Ptolemæus habebat, in aduerſos feruntur. ex quibus optimam certè faciebant milites pugnam, iacientes haſtas, & ſe inuicem crebris vulneribus afficientes.* Nunc ad ornatum illum explicandum, de quo paullo antè Hirtius, non alius mihi adhibendus videtur præter Plutarchum. Is enim in Eumene notauit elephantis in prælium vadentibus pro ornatu iniectas veſtes purpureas. Prætereà vt Elephantis tractos Pompeium, & alios triumphantes, ſuprà oſtendi; itidem hoc loco dicendum erat captiuas has beſtias cum turribus in triumphum ductas fuiſſe. Meminit eius Florus libro primo cap. decimo octauo: *Sed nihil libentiùs populus Romanus adſpexit, quàm illas, quas timuerat cum ſuis turribus belluas. quæ, non ſine ſenſu captiuitatis, ſubmiſſis ceruicibus, victores equos ſequebantur.*

Elephanti turres cum militibus vehebant.

Ex iiſdem turribus decertatum.

Elephanti veſte purpurea in prælio ornati.

Eodem ipſa beſtia ornatu in triumpho.

Elephanti

Elephanti turriti figura.

Præterea venientibus belluis, quæ erupiſſent aciem, ſpacium milites dabant.] Exigua vnius vocabuli mutatione ſanaſſe videor hoc loco Vegetium. Spatium non video cur dandum ſit, cùm aliqua parte aciem belluæ iam irruperint. Scribo ex M. S. H. & Modeſto, *quaſi irrupiſſent aciem*. Ea lectio ſi non ſatis re ipſa tibi probetur, accipe ſimile ſtrategema, quod contra cataphractos equites inſtitutum eſt: Nazarius in Panegyrico Conſtant. Imp. *Opem*, inquit, *ex ingenio repperiſti, tutiſsimum eſt eludere quod eſt difficillimum ſuſtinere, diducta acie in reuocabilem impetum hoſtes effundis, dein quod ludificandos receperas, reductis agminibus includis.*

Mutatione vocula, ſanatus Vegetius.

Ratio excipiendi ſeu ludificandi cataphractos.

Carrobaliſtas aliquanto maiores ſuperpoſitas curribus.] Carrobaliſtæ ceteris maiores ſunt, & inde nomen ſortitas appâret, quòd carro circumueherentur. Harum figuram puto reperiſſe me in Notitiâ imperij; quam ibidem videre potes.

Sciatur, quæ ſint tam immanibus belluis opponenda.] In M. *quæ ſit cauſa immanibus bel. op.* Fortean legendum, *quæ ſit cautela immanibus bel. op.* Sed hoc, vt multa alia, in medio relinquo.

AD CAPVT XXV.

ET (quod ipſi dicunt) colligat campum.] Obtinent hæc Vegetij præcepta non tantùm in acie campeſtri: namq. Philippus Macedonum rex in prœlio nauali, quod ad Chium fuit, victoriam ſibi vendicabat duabus potiſſimùm rebus; primùm, quòd Attalum in terram fugere coëgiſſet, regiaque nauis in poteſtatem ſuam perueniſſet; deinde, quòd ſtationem in loco, qui Argenon vocatur, habuiſſet, inter hoſtium naufragia. quin & poſtridie vt victorem maximè ſe geſſit, collectis naufragij reliquiis. petenda Hiſtoria ex Polybij libro decimo ſexto.

Colligere campum.

Victoriam duces ſibi vindicant rebus diuerſis: Etiam bello nauali.

Quòd ſi aliquo caſu omnis in acie fundatur exercitus, pernicioſæ cladis tamen multis fortuna reparationis non defuit.] Plures hic exercitus in acie ponebat M, legebatque, *omnes in acie fundantur exercitus*: quod non puto illi credendum. paulo pòſt ſcribo & interſtinguo, *pernicioſa clades: tamen reparationis fortuna multis non defuit*: etſi H. malit, *reparationibus non defuit*. Rectè auctor noſter præmiſit, *In ſimili conditione fortior creditur, quem aduerſa non frangunt*. De Vercingetorige, poſt expugnatum Auaricum, id refert Cæſar libro ſe-

Repoſita apud Vegetium germana ſcriptura.

Fortiſſimus ille, quem aduerſa non frangunt.

bro ſeptimo belli Gallici, ipſum neque animo defeciſſe, tanto accepto incommodo, neque ſe in occultum abdidiſſe, neque conſpectum multitudinis fugiſſe: ideoque vt reliquorum Imperatorum res aduerſæ auctoritatem minuerint; ſic huius, ex contrario, dignitatem incommodo accepto in dies auctam. Idem & de ipſo Cæſare prædicat in ſecunda Oratione De rep. ordinanda Salluſtius: *In te præter ceteras, vnam artem egregiè mirabilem comperi: ſemper tibi maiorem in aduerſis, quàm in ſecundis rebus animum fuiſſe.*

Poſt pugnam infelicem, duces ſe in occultum abdere non debent.

Vercingetorigis res aduerſâ fortunâ auctæ.

Et medicina quærenda eſt.] Nihil hîc variant libri excepto M. & H. hic enim ſcriptum habet, *hæc medicina quærenda eſt.* Ille neſcio vnde adſuit hîc verba aliquanta, quibus tamen nondum vidi quid faciendum ſit, *Et medicina quærenda eſt tunc optima in illo vero.* Conſiderandum hoc viris doctis: nam codicem illum, qui eam lectionem ſuggerit, etſi impreſſum, dubium non eſt ex membranis ipſis expreſſum eſſe. quod non modò emendationibus multis, ſed orthographiæ quoque obſeruatione iamdudum mihi perſuaſit.

Locus Vegetij huiuſmodi.

Frequenter iam fuſa acies diſperſos ac paſsim ſequentes reparatis viribus interemit.] Oſculana pugna in prouerbium abiit, quo ſignificatur victos vincere: quia in ea pugna Valerius Leuinus Imperator Romanus à Pyrrho erat victus; & breui eundem regem denuò deuicit. videndus Feſtus in *Oſculana.* Memorabile ſtrategema Q. Fuluij Nobilioris, ducis Romani, Hiſtoriæ proponunt. qui à Caro Segedanorum duce ſuperatus eſt, ciuium Roman. ſex millibus cæſis. verùm cùm hoſtis victoria elatus, nimis cõfidenter ac temerè perſequeretur, equitatus Romanorũ, qui ad cuſtodiã impedimentorũ erat, in eum irruit, ipſúmque Carũ fortiter pugnantẽ occîdit, & circa ipſum nõ minùs quàm ſex millia militũ: nec prœliũ aliter, quàm noctis tenebris diremptũ eſt. quæ geſta ſunt eo die, quo Romani Vulcanalia celebrant. Appianus auctor De bello Hiſpan. Diſcant etiã hinc, quicumq. exercitus ducturi ſunt, victoriã modeſtè vti, & illud ſemper præ oculis habeant, quod de Lacedæmoniis hiſtoriæ maiorũ referunt. Ipſos paulo antè potentes Græciæ dominos, & murorum vrbis Athenienſis euerſores, clade Leuctricâ acceptâ, deſertos fuiſſe ab omnibus, ad eoſdẽ Atheniẽſes cõfugere coactos, & nihilominùs beniuolè ab iiſdẽ acceptos. quod narrat Diodorus Siculus.

Oſculana pugna

Victi interdum recuperant victoriam.

Vulcanaliorum die à Segedanis recuperata victoria.

Victoria modeſte vtendum.

AD CAP.

Ad caput XXVI.

Alia Vegetio data lectio.

In omnibus prœliis expeditionis conditio talis eſt.] Reperi in S.& H. *In omnibus prœliis,expeditionibus.* quod puto diſplicere nemini poſſe. Cenſuit rex Gothorum Theodericus animum illius in audaciam pronum eſſe non poſſe, qui diuerſâ ſit curâ ſolicitus. *Hinc*, inquit, *meritò expeditionem nominauère maiores, quia mens deuota prœliis non debet aliis cogitationibus occupari*: Caſſiodorus lib. I. Variarum, cap. 17.

Expeditio quare id nomen adepta.

In bello, qui plus in angariis vigilauerit.] Diſertè eſt in impreſſo codice collegij trium Coronarum,& in mſ. Hittorpiano *agrariis*. quo modo legendũ, alibi iam probaui.

Agraria iterum reſtituta Vegetio.

Nulla conſilia meliora ſunt, quàm illa.] Veram lectionem, ſi quid iudicio valeo, ſeruauit mſs. Suſij: in quo, *nulla conſilia meliora ſunt, niſi ea, quæ ignorauerit aduerſarius antequam facias.* Mutàrunt vſitatum & elegans loquendi genus fungi illi, qui nihil non ſibi in hoc auctore licitum exiſtimàrunt. Ciceroni, Terentio, Plauto, Varroni, ipſis Latij & fori Romani proceribus, vſitata phraſis; *Nullus, niſi; omnis, niſi*: pro quo vulgò nos, *nullus, quàm; omnis præter*, vel *præterquàm*. vt in Particulis meis, quas pueris tantùm, vt crepundia, dare volui, exemplis multis declaraui.

Latinum loquendi genus Vegetio redditum.

Nullus, niſi: omnis, niſi.

Liber de' Particulis, Steuvechij.

Quàm latiùs militem ſpargere.] Accedo libris veteribus M. H. & duobus Suſianis; quibus placet, *exſpargere*.

Exſpargere.

Paucos viros fortes natura procreat.] Non agnoſcit M. τὸ *fortes*: legit autem ſic, *Paucos namque viros natura procreat, bona inſtitutione plures reddit induſtria.*

Homines natura imbecilles, inſtitutio fortes facit.

Qui frumentum neceſſariumque commeatum non præparat.] In M. & H. & tribus Suſij legitur, *qui frumenta neceſſariaq; non præparat.*

In vtroque cornu pariter prœlium debet incipere.] In veteribus aliquot, *bellum debet incipere.* atque ita id verbum vtitur hic ſcriptor locis plus centum. quanquam non ignorem differentiam, quam inter Bellum & Prœlium Feſtus & alij Grammatici conſtituunt.

Bellũ pro prælio.

Ferentariis ante mediam aciem conſtitutis.] Monui iam antè, τὸ *mediam* in omnibus libris ſcriptis & aliquot impreſſis abeſſe.

GODESCALCI STEWECHII

COMMENTARIVS AD LIBRVM QVARTVM FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI.

In Prologum.

A COMMVNIONE brutorum animalium, vel ferarum, vrbium conſtitutio prima diſcreuit.] Ciceronis locus hic laudandus venit ex lib. De Inuentione, ad quem dubio procul noſter Flauius digitum intendit: inquit ille: *Fuit quoddam tempus, cùm in agris homines paßim beſtiarum modo vagabantur, & ſibi victu ferino vitam propagabant, nec ratione animi quicquam, ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant. quo tempore quidam magnus videlicet vir & ſapiens, cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & meliorem præcipiendo reddere. qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſiluestribus abditos, ratione quadam vnum in locum compulit & congregauit, & eos in vnam quamque rem inducens vtilem atque honeſtam, primò propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem ſtudioſius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit.* Idem quoque refert idem Cicero in eâ quam pro P. Sextio habuit; ibique tandem ſubiicit: *Tum res communem vtilitatem continentes, quas publicas appellamus; tum conuenticula hominum, quæ poſteà ciuitates nominatæ ſunt; tum domicilia coniuncta, quas vrbes dicimus,*

Ciceronis locum Vegetius voluit exprimere.

Homines ferino more olim viuentes,

dicimus, inuento & diuino iure & humano, mœnibus ſepſerunt. Horatius in Arte:

> *Indeeſt auctanus Orpheus.*

Silueſtres homines ſacer, interpreſq́; deorum
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus.

Iterum:

——— fuit hæc ſapientia quondam,
Publica priuatis ſecernere, ſacra prophanis;
Concubitu prohibere vago; dare iura maritis;
Oppida moliri, leges incidere ligno.

> *Vrbibus nomina a conditoribus indita.* *Roma vnde dicta.* *Cur non Romula vocata.* *Nomina vrbibus data ab iis, qui amplificarunt.*

Aut ab aliis conditas in nomen ſuum ſub quadam amplificatione transferre.] Vrbes à conditoribus nomina accepiſſe, teſtis Colonia Agrippina, teſtis caput orbis Roma, quam Romulus de ſuo nomine Romam, non Romulam appellauit, vt ampliore vocabuli ſignificatu proſperiora patriæ ſuæ ominaretur; auctor in rutis cæſis Feſti Paulus Diaconus. Itidem nomen vrbibus inditum, ab iis per quos amplificatæ ſunt, Vegetius hoc capite; vel inſtauratæ, teſtis D. Hieronymus in principio ſui Chronici, de Helenopoli. quanquã ea res latiùs paulo ſerpſerit Principum Romanorum ſuperbiâ: qui cùm titulis in operibus contenti non eſſent; ciuitates multas nominibus ſuis appellarunt: teſtis Spartianus in Hadriano: *Multas,* inquit, *ciuitates Adrianopolis appellauit, vt ipſam Carthaginem, Athenarũ partem. aquarum ductus etiam infinitos hoc nomine nuncupauit.* Imperator Commodus Antoninus eâ fuit dementiâ, vt vrbẽ Romam Coloniam Commodianam vocari voluerit, teſte Lampridio. Alij rurſum titulorum amatores ſummi reperti, qui aliorum impenſis facta aut exornata opera publica, vt conditores, non vt veterum reſtauratores, nomine ſuo inſcripſerunt. quo vitio Traianum impensè laboraſſe perhibent: & inde eum herbam parietinam iocando cognominatam, adſerit Ammianus lib. 27. & Sextus Aurelius Victor in Conſtantino. Videnda de his titulis l. 4. C. de priuilegiis domus Auguſtæ, lib. 11. Etiam menſes olim à prædictis principibus nomina accepiſſe non eſt incognitum. Quintilis in Iulium, in honorem D. Iulij; Sextilis in Auguſtum mutauit, vt notat Cenſorinus De die natali cap. 9. Imitatique horum exempla etiam poſteriores, & nimis quàm ridiculè. Cõmodus certè pro menſe Auguſto, Cõmodum; pro Septembri, Herculem; pro Octobri, Inuictum; pro Nouembri

> *Etiam nomina ciuitatibus impoſita ab Imperatoribus Rom. Item aquaductibus.* *Alij Imperatores titulos magis in operibus amârunt.* *Traianus, cur herba parietina vocatus.* *Menſibus nomina ab Auguſtis impoſita:* *Ridiculus hac in re Cõmodus.*

uembri, Exuperatorium; pro Decembri, Amazonium, in ſui honorẽ vocari paſſus eſt. quod in litteras retulit Ælius Lampridius. Obſeruatus etiam mos, & quidem peruetus, vt ex deuictis regnis prouinciiſq. nomina duces ſumerent. P. Cornelius Scipio primus à deuicta prouincia nomen retulit, & ab Aphrica Aphricanus dictus; Liuius lib. 30. Proinde & L. Scipio Aſiaticus, L. Æmilius Paulus Macedonicus; & Metellorum alter Macedonicus; alter Numidicus appellari meruerunt. Sed & eum honorẽ multo maiorem quoque ſibi fecêre prædicti Romani Principes, qui non ſolùm Germanici, Parthici, Dacici, &c. appellari gaudebant; ſed ipſas quoque prouincias ſubiugatas nomen ſuum ferre voluerunt. Et hoc eſt, cur in Notitiâ imperij, in Britanniâ quinque Prouincias conſtituerunt: *Britanniam primam, Britanniam ſecundam, Flauiam, Maximam, & quintò Valentinam*; quam Valentem dictam refert Ammianus lib. 28. emendo vtrobiq. *Valentinianam*. Audi quæſo quàm leui de cauſſa id huic prouinciæ nomen. Valentinus quidam in exilium miſſus, in Britannia ſeditionem excitauerat. eò miſſus ſtrenuiſſimus Valentiniani Imperatoris ductor Theodoſius, hominem oppreſſit, ſeditionem ſedauit; ſtatimque ex arbitrio Principis, nomen ea pars Britanniæ mutauit: teſte eodem Ammiano. Etiam oppida condita ad memoriam inſignis alicuius partæ victoriæ. Sic Traianus Imperator Nicopolin condidit, & indicem reliquit victoriæ contra Dacos; Ammiano teſte lib. 31. Item ab expugnatis oppidis cognomen Imperatores mutuati ſunt. Sic à captis Coriolis, Coriolanus; teſtis Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 6. Valerius Maximus lib. 4. cap. 3. Eò reſpexit Cicero in epiſtola ad M. Cœlium: *Oppugnaui, inquit, quinque & viginti diebus, aggeribus, vineis, turribus oppidum Pindeniſſum muniti ſſimum, tantis operibus, vt mihi ad ſummam gloriam nihil deſit, niſi nomen oppidi.* Hoc amplius, P. Seruilius ab Iſauro arce Ciliciæ, quòd conſcius ſibi eſſet magni laboris, Iſaurici cognomen adamauit: Florus lib. 3. cap. 6. De nominum impoſitione & cauſis, qui volet, adeat Plinium lib. 18. cap. 3. Macrobium libro primo cap. 6; Plutarchum in Coriolano, & iterum in Mario.

Viciſſim cognomina ducibus parta ex prouinciis deuictis: Is honor primùm Cor. Scipioni contigit.

Eum maiorem auxerunt Romani Cæſares.

Hi prouinciis ſubiugatis a ſe nomen indiderunt.

Correctus Ammianus, & Notitia Imperij.

Etiam oppida noua condita ad memoriam inſignis victoriæ.

Cognomen ducibus conceſſum ab oppidis expugnatis.

Cicero illuſtratur.

Ducibus etiam ab arce ſola deuicta cognomen placuit.

Vt nòn tam humana manu conditæ, quàm diuino nutu videantur paratæ.] Quot capita, tot ſententiæ, habet prouerbium: & hoc loco quot fuerunt librarij, totidem

totidem nobis obtruſæ diuerſæ ſcripturæ. M. *videantur hamata:* S & B, *renata:* H *ornata:* alter Suſ. *orta:* tres alij eiuſdem Suſij, *enata.* quod pro ſincero amplexus ſum. Liuius lib.9. *ſed ita natus locus eſt.*

Examinata Vegetij ſcriptura.

Caſtimonia, indulgentiæ exemplo, ſtudiorum amore præcellis.] Tres, quatuor veteres codices optant legi, *caſtimonia exemplis, indulgentia.* De cetero, vnus M, pro *ſtudiorum amore,* (quod in omnibus libris, tanquã in fundi poſſeſſione reperitur) verbis diſiunctis, & parùm immutato poſteriore, legit, *ſtudiorum armorum.* De quâ lecturâ vix audeo decernere: quòd non ſatis exploratum mihi ſit, ſub quo Valentiniano noſter Vegetius vitam vixerit. Etſi illud mihi penè ſtet, ſub primo non floruiſſe, quem tamen ab armorum nouorum inuentione, & aliis miræ induſtriæ exemplis laudant Ammianus libro trigeſimo extremo, Paulus Diaconus, Oroſius, Sextus Aurelius Victor, & alij.

Valentinianus primus, ab inuentione nouorum armorum celebris.

Reſtituta genuina ſcriptura Vegetio.

Studiorum amore præcellis.] Meritò reſtituo *præcedis;* iubentibus ſex libris ſcriptis & duobus VV impreſſis. qui impreſſi me ferè ſemper iuuerunt ampliùs, quàm vlli manuſcripti. Cenſorinus de die natali: *opes tibi quæ non modò bona generis humani præcedunt, ſed quæ.* Pari phraſi (niſi egregiè fallor) dicitur hoc lib. cap.29: *Baliſtæ & onagri, ſi à peritis diligentiſſimè temperentur, vniuerſa præcedunt.* nam ita eum locum reſtituendum ſuadent exempla correctiſſima. Eadem phraſis apud hunc ſcriptorem eſt lib. 2. cap. 6.

Iterum correctus Vegetius.

Gloſſema remotum de ſcriptura Vegetij.

Tantum vniuerſo orbi præſtitum gratulamur bonum.] Mſs. H. *donum* malit: duo alij Suſij *honorem.* hinc facile eſt odorari, gloſſemata eſſe hæc omnia, quod produnt quatuor apud me libri optimæ notæ; in quibus τὸ *bonum* pedem nunquam poſuit, neque vllum de ſequentibus. Atqui Salluſtianus locus expendendus proferatur, ex oratione ſecunda de Rep. ordinanda: *Sed multo maximum bonum patriæ, ciuibus, tibi, liberis, poſtremò humanæ genti pepereris; ſi ſtudium pecuniæ aut ſuſtuleris, aut quoad res feret, minueris.*

Quantum profecerit murorum elaborata conſtructio.] Alij, id eſt M. & vnus Suſij, legebant, *quantum murorum profuerit labor & conſtructio:* quod ſententiam habet idoneam & conuenientem. attamen alterum ſi tueamur, ſuſpicari poſſumus eum reſpicere morem, quo receptũ erat, vt qui magnum hoſtium numerũ ſtrauiſſent, muros vrbis

Romæ ampliarent & extenderent: eius meminit Flauius Vopiſcus in Aureliano, Capitolinus, Lampridius, & ceteri. Hoc ad eum fortè modum quo triumphus nemini concedebatur, niſi quinque hoſtium millia vnâ acie cecidiſſet: qua de re etiam lex fuit à L. Mario & M. Catone Tribunis plebis lata. conſulendi Valerius Maximus, & Carolus Sigonius lib. 1. De iure ciuium Romanorum cap. vltimo.

Muros ciuitatis Romanæ augere, quæ cauſſa Principibus permiſſum.

Triumphus Romæ qua lege conceſſus.

Roma documentum eſt.] Membranæ H. præferunt, *res ad documentum eſt.* Arbitror deprauaſſe librarium illud dicendi genus, quo reſpub. appellabatur *res Romana.* quo de ſuprà à me dictum meminiſti.

Tentatus Vegetius.

AD CAPVT I.

AVT natura muniuatur, aut manu, aut vtroque.] Liuius libro 33. *Locus munimento quoque, non natura modò, tutus.*

Quotuplex loci munitio.

In illo naturali beneficio tutiſſimum eligentis conſilium.] Apertiſſima Vegetij ſententia & mens, in loco natura munito non tanta cum ſollicitudine verſari debere eum, qui vrbes aut caſtella condere volet, quanta opus illi, qui in plano fundaturus eſt. Nupera tamen editio præferebat, *In nullo naturali beneficio tutiſsimo eligentis conſilio.* idque ita perſcriptum in codice H. Sed nunquam tam blandè, tam benedicè ille dixit, vt in hoc ego illi fidem adhibiturus ſim.

Vegetij ſcripturam vulgatam merito reiici.

AD CAPVT II.

AMBITVM muri directum.] Varia apud antiquos ſepiendarum ſeu muniendarum vrbium ratio. quidam muros ex ſolis trabibus conſtruebant: quod teſtatur Æquulanum oppidum Lucanorum: cuius mœnia, quòd ex trabibus tantùm conſtabant, faſcibus ſarmentorum admotis, euerſa ſunt, & oppidum direptum; Appianus libro primo Bellorum ciuilium. Alij trabes paribus interuallis, binoſque inter ſe pedes diſtantes, in ſolo collocârunt; eas extrorſus reuinciebant, & multo aggere veſtiebant: ea autem, quæ diximus, interualla grandibus in fronte ſaxis effarciebant. Id ad vtilitatem & defenſionē ſummam opportunitatem habet, quòd ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit, vt auctor Cæſar ſeptimo belli Gallici. De materia murorum adeundus quoq. Vitruuius lib. 1. cap. 5.

Muri apud antiquos ex varia materie.

Æquulanorum murus qualis.

Aliud murorum genus.

Byzantij mœnia firmiſſima.

& lib. 8. cap. 3. Byzantij mœnia munitiſſima, ex quadratis lapidibus, æreis inter ſe tabulis connexis, deſcribit Dio in Seuero. quibus & turres adſtructas fuiſſe tradit figurâ admirabili, & ad defenſionem mirè accommodatas. Sagunti muris Liuius cæmenta tribuit, quæ calce durata erant, ſed interlita luto, ſtructuræ antiquæ genere. lib. 30. Dignum quod audiatur inſtitutum Lacedæmoniorum, & de eodem diuerſæ philoſophorum ſententiæ. Hi ciuitatem inhabitauêre nullo muro munitam, quòd ciuium armis ac virtuti, quàm mœnibus fiderent. memorat Plutarchus in Apophthegmatis, & Plato libro ſexto de Rep. Ceterùm opinionem illam Lacedæmoniorum, atque vna Platonis hac de re ſententiam, valdè improbat Ariſtoteles ſeptimo lib. De optimâ reip. adminiſtrandæ formâ.

Sagunti qualia fuerint.

Lacedæmonij vrbem ſuam non muniuerunt:

Eorum opinio Ariſtotelis improbata.

Directum veteres duci noluerunt.] Placet veteribus aliquot exemplis ducere: Virg. 1. Æneid.

—— pars ducere muros,
Moliriq́ue arcem.

Muri quæ ciuitatis quæ figura optima ſit.
Portarum itinera directa eſſe non debent.

De muro porrò directo præceptum Vitruuij tale eſt: *Collocanda oppida ſunt non quadrata, nec procurrentibus angulis, ſed circuitionibus; vti hoſtis ex pluribus locis conſpiciatur: & excogitandum, vt portarum itinera non ſint directa, ſed ſcæua*; lib. 1. De Architectura, cap. 5. Rectum quidem conſilium hoc, & ad tuitionem oppidorum valdè præſtans: Ceterùm, vt nunc ſunt mores, maximè memores nos eſſe oportet Plautinæ ſententiæ Perſâ. vbi virgo interrogata vt munitum muro ſibi viſum eſſet oppidum, reſpondit:

Oppidum quibus rebus bene ſit munitum.

Si incolæ bene ſunt morati, pulchrè munitum arbitror:
Perfidia & peculatus ex vrbe, & auaritia ſi exulant.
Quarta inuidia, quinta ambitio, ſexta obtrectatio;
Septimum periurium. TO. *euge.* VIR. *octaua indiligentia;*
Nona iniuria; decimum quod peſſimum aggreſſu ſcelus.
Hæc niſi vnde aberrunt, centuplex murus rebus ſeruandis parū eſt.

Crebrioreſque turres.] Harum turrium collocandarum quis locus ſit futurus oportunus, quantaq́ue inter eas interualla eſſe debeant, accuratè quoque tradit Vitruuius dicto cap. 5. *Turres* (inquit) *ſunt proiiciendæ in exteriorem partem, vti cùm ad murum hoſtis impetu velit appropinquare, à turribus dextra ac ſiniſtra lateribus, apertis telis vulneretur.* ibidem paulo pòſt: *Interualla autem turrium ita facienda, vt ne longiùs ſit alia ab alia ſagitta emiſſione*

Turres in muris ciuitatum quomodo extruendæ.

Quæ debeant turrium eſſe interualla.

emiſſione; vt ſi qua oppugnetur, tum à turribus quæ erunt dextrâ & ſiniſtrâ, ſcorpionibus reliquiſque telorum miſſionibus hoſtes reiiciantur. Erant olim, præter turres, propugnacula prope portas, & in iis cataractæ, de quibus nos poſtea. Etiam minæ in propugnaculis & feneſtræ in quibus defenſores ſtabant cum variis telis, & quòd inde hoſtibus minarentur, dictæ minæ videntur. Meminit minarum Turnebus lib. 3. Aduerſ., cap. 14. cùm interpretatur illud Virg. ex quarto Æneid.

Propugnacula ante portas: Et in iis minæ.

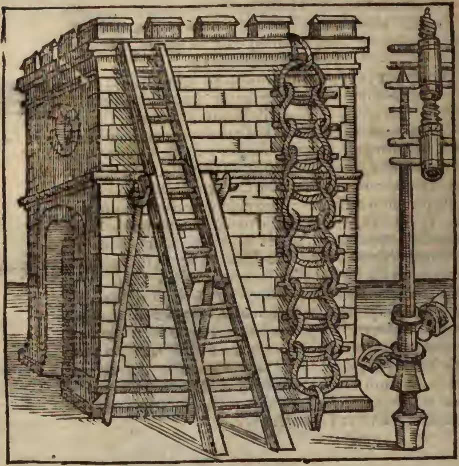
—— *Iacent opera interrupta minæq́;.*

Vel ſcalas, vel machinas voluerit admouere.] Hæc ſcalarum inuentio Capaneo tribuitur hoc eodem libro capite 21. Eas ita confici vult Polybius, vt ſi murus decem pedum altitudinem habeat, ſcalæ in duodecim pedum altitudinem largiter aſſurgant: idq́ue voluiſſe video Vegetium hoc libro, cap. 30. Gradus autem ſcalarum medietatem ſcalæ ad commenſurationem aſcendētium requirunt, vt neque nimis diſtantes propter aſcendentium multitudinem facilè frangantur; neque rurſus plus æquo erecti, ſi admodùm applicentur, labiles iis, qui accedunt, exiſtant: auctore Polybio. Noua ſanè ſcalarum figura ab Appiano proponitur lib. De bello Hiſpanienſi: *Nocte*, inquit, *intempeſta, id ſpatij quod inter vrbem erat & munitiones prætergreſſus, ſecumq́; ſcalam ex partibus, quæ committuntur, compactam ferens, de improuiſo cuſtodibus oppreſſis, ipſe cum ſociis intra munitiones proſiluerunt: ac cæſis circa ſe cuſtodibus famuliſque, in vrbem remiſſis equis, quos per ſcalas ad hoc factas duxerant, ad Arnaceorum vrbem contenderunt.* Variæ ſcalarum figuræ, quæ facilè circumferri, etiam diſſolui ac componi denuò poſſunt, apud alios ſcriptores proponuntur, variis vt vides figuris.

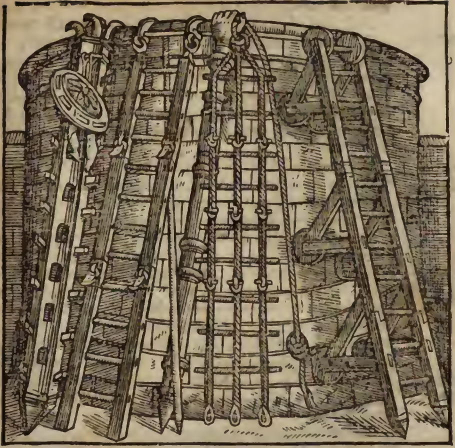
Scalas oppugnatorias Capaneus excogitauit.

Noua ſcalarum forma.

Variarum ſcalarum figuræ.

Aliæ Scalæ.

AD CAPVT III.

ITA vt à muro primus paries parum inferior.] Lego cum exemplari M.& S. *paries pro rata inferior.* & quod duo Suſiani ſcribant, *pro rata parte inferior,* mihi probare non poſſunt. Vlpianus : *Non id, quod ſua intereſt, conductor conſequitur, ſed mercedis exonerationem pro rata,* l. ex conducto, ff. locati conducti. Item Vlp. in l. ſi ſeruus. ff. ſi quis caut. Item l. in his verò, ff. de ſolutionibus. Capitolinus in M. Antonino: *Prætorianis militibus centena millia nummum promiſerunt, ceteris pro ratâ.*

Correcta Vegetij lectura.

Pro rata.

Quaſi cliuo, molliuſque ad propugnacula poſsit aſcendendi.] Nulla eorum verborum ſententia. quare meritò ſcribendum cenſui: *vt de plano ciuitatis ad ſimilitudinem*

Vegetio reddita idonea ſententia.

Cliui loca ardua.

gradunm, quaſi cliuo molli, vſq. ad propugnacula poßit adſcendi. Omnia difficilia cliua vocabant; & inde loca ardua etiam cliui: Feſtus in *Clinia.*

Ad inuicem.

Ad muri vicem ingruentibus moles reſiſtit.] In veteribus aliquot, *ad muri inuicem.* Neque ſolùm hoc capite id genus loquendi ita reperitur; ſed, vt ego quidem ſentio, corruptum. Suſpicor primùm interpretamentum fuiſſe alteram harum præpoſitionum: inde vtramque in contextum receptam. ſic ſuprà pro, *reſoluuntur ad negligentiam,* aliquammulti libri præferebant *reſoluuntur in negligentiam.*

AD CAPVT IIII.

Noceri paßiuè.

NE exurantur ab ignibus.] Subſtituunt exemplaria M. S. & H. verbum, quod ſummopere vereor ne Grammatici explodant, *ne noceantur ab ignibus.*

Cataracta in propugnaculis vrbium.

In cuius ingreſſu ponitur cataracta.] Propugnaculum ante portas ciuitatis exſtrui, & cataractam in eo ſuſpendi, ipſa antiquitas inuênit. Vſum cataractæ, Romanorum perfugæ cùm Salapianos decipere conarentur, ſuo malo didicêre. Liuius: *Porta cataracta deiecta clauſa erat, eam partim vectibus leuant, partim funibus ſubducunt in tantum altitudinis, vt ſubire recti poſſent. Vix dum ſatis patebat iter, cùm perfugæ certatim ruunt per portam, & cùm ſexcenti fermè intraſſent, remiſſo fune, quo ſuſpenſa erat, cataracta magno ſonitu decidit.* Dictæ cataractæ à Græco καταῤῥάττω ſiue καταῤῥάσσω, quod inter cetera ſignificat *cum impetu decido.*

Cataractis vnde nomen.

De ſuperiore parte effuſa aqua, ſubiectum reſtinguat incendium.] In veteri M. legitur: *De ſuperiori loco effuſa aqua ſubiectum extinguat incendium.*

AD CAPVT V.

Defenſa vulgaris lectura.

Foſſa vrbium & lata, & alta requiruntur.

FOSSÆ autem ante vrbes latiſsimæ altiſsimæque faciendæ ſunt.] Deeſt in libris M. H. & tribus Suſianis illud *altiſſimæq;.* ſed, ſi me audis, caue inducere. Latas enim foſſas eſſe parum eſt; niſi ſimul & altæ, id eſt profundæ ſint. Tum vtrumque requirit quod ſubditur: *Nam duplici modo opus ſubterraneum peragi, earum altitudine, & inundatione prohibetur.*

Cùm aquis cœperint inundari.] Quinque apud me libris ſcribebatur, *redundare:* in duobus alijs *redundari.*

AD CAP.

AD CAPVT VI.

DEINDE propugnacula duplicia, ſaga ciliciaque tenduntur.] Fortean *per propugnacula* ſcribemus melius. defenſionis iſtiuſmodi exemplum, dum Ammiani hiſtorias legerem, me notare memini. cuius hæc verba: *Tum defenſores animo præſtantes & viribus, per propugnacula ciliciis vndique laxius panſis, quæ telorum impetus cohiberent, obiectis ſcutis viminee firmiſſimo textis, & crudorum tergorum denſitate veſtitis, validiſſimè reſiſtebant*, lib. 24. Idem quoque auctor lib. 20. ſcripſit, ciuitatis defenſores, ne conſpicerentur ab hoſtibus, intrinſecus latuiſſe ciliciis obtẽtis. Similiter Alexander Magnus, cùm milites ſui aggerem exſtruentes à Tyriis impunè infeſtarentur, munientibus coria velaque iuſſit obtendi, vt extra teli iactum eſſent: Curtius lib. 4. Fuit & aliud genus defenſionis, impediendis prohibendiſque telis apud veteres vſitatum: ſuſpenſæ nempe ſtoriæ. Harum conficiendarum rationem, vſum atque effectum diſce, ſi lubet, à Cæſare: *Storias*, inquit, *ex funibus anchorariis tres in longitudinem parietum turris, latas quatuor pedes fecerunt, eaſq; ex tribus partibus, quæ ad hoſtes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem, prapendentes religauerunt. quod vnum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo neque tormento traiici poſſe:* libro ſecundo Belli ciuilis.

Dubitatum de ſinceritate ſcripturæ Vegetianæ.

Per propugnacula cur tenſa cilicia.

Coria velaq; obtenta munientibus.

Aliud genus pro defenſione telorum.

Storiarum conficiendarum ratio, & vſus.

Ciliciaque tenduntur.] Sunt, qui cilicia nomen adepta putant, quod vſus eorum in Cilicia ortus ſit. vide l. 1. ff. De cenſibus. Texebantur autem è pilis in vſum caſtrorum, nautarumque; teſte Aſconio Pædiano, & l. fundi, ff. De action empti. De his Virgilij verſus lib. 3. Georg. accipiendos, Seruius monuit:

Nec minus interea barbas, incanaq; menta
Cinyphij tondent hirci, ſetaſq; comantis,
Vſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis.

Cilicia vnde nuncupata.

Ex qua materie facta.

In vſu fuere nautis & militibus.

Vt de ligno crates facerent, quas metellas vocauerunt.] Mirum eſſet, ni variarent libri in vocabulo incognito. Tres libri Suſij & H. *metellas*: M. *metilas*: S. *medullas* vocant. Vſum earum indicare mihi quoque viſus Tacitus 4. Annalium: *Miles contrà deturbare telis, pellere vmbonibus muralia pila, congeſtas lapidum moles euoluere.*

Metellæ.

Earum vſus.

Super caput ſuum vergerent ſaxa.] Pleriſq. codicibus

probabatur, *ſupra caput* Vegetius hoc libro capite vigeſimo ſeptimo: *habeant quod ſupra caput hoſtium euoluant.*

AD CAPVT VII.

Obſidij ſpecies duæ.

OBSIDENDI duas eſſe ſpecies. vnam cùm aduerſarius oportunis locis præſidiis ordinatis [continuis inſultibus impugnat obſeſſos: alteram cùm] vel aqua prohibet incluſos, vel deditionem ſperat à fame.] Quæ incluſa vides, adulterina eſſe, optimi libri clamitant; ſi fortè & ſententia. nulla ſunt in M. S. H. & quatuor Suſianis codicibus.

Dubia in Vegetio ſcriptura.

Poſſeßiones, & poſſeſſores.

Poſſeſſores quamuis leui ſuſpicione pulſati.] Agros, fundos, poſſeſſiones non mali ſcriptores vocârunt, & inter eos Cicero non ſemel. Hinc poſſeſſores ſæpe pro agricolis & ruſticis vſurpati, in iure ſcripto plus millies. At duo hîc codices, vnus Suſij, alter H, lectioni vulgatæ refragantur, dum legunt, *quamuis leuis ſuſpicio ſit pulſationis.* Sic *lacrymabili aditione pulſaſſe* rex Theodericus dixit eum, qui libellum ſupplicem porrexerat, apud Caſſiodorum lib. 4. Variarum capite 7. & cap. 43. Apud eundem *innocentia* dicitur *inuidiâ deteſtabili pulſari.* & iterū *animus cura pulſatus*, lib. 5. Variar. ca. 16.

Pulſandi verbū non vulgari notione acceptum.

Tempore belli ex agris ad loca munita omnia transferenda.

Omnem alimoniam victus intra muros debent ſtudioſiſſimè collocare.] Simul vt de hoſte, qui bellum illaturus venit, fama increbuit, conſultiſſimum eſt, ante irruptionem, quicquid in pecore, fruge, vino, & aliis rebus vſui eſſe obſeſſis poſſit, ex agris ad caſtella aut munitiſſimas ciuitates conferre. Quæ res ne negligeretur, ſolent ſtatim Romani non modò edictis poſſeſſores admonere, verùm etiam per electos executores cogere, vt ſe ſuaque mœnibus conderent: teſte Vegetio lib. 3. cap. 3. Neque id eò ſolùm inſtitutum, vt neceſſaria obſeſſis ſuppeterent, ſed vt cibariorum inopia adacti obſidentes, vel iniquam præliandi cogerentur ſubire conditionem, vel re infectâ domum regrederentur. Cæſar: *Vbiis imperat vt pecora deducant, ſuáque omnia ex agris in opida conferant; ſperans barbaros atque imperitos homines inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem poſſe deduci*, ſexto belli Gallici. Item Liuius lib. 31. *Sed ne vnde raperet quidem quicquam reliqui erat; omni vndique frumento, poſtea quàm ager parum tutus erat, in vrbes munitas connecto.* Certè C. Marium quidquid ad vſum, victum vſumque militarem

Id duplici de cauſſa factum:

C. Marij in eo prouidentia.

rem neceſſarium eſſet, diligentiſſimè comportaſſe, teſtis eſt Plutarchus; ne forte iſtiuſmodi rerum neceſſitas eum in aciem cogeret deſcendere.

Omne animalium genus, quod incluſum ſeruari non poteſt.] Salluſtius tertio Hiſtoriarum: *Parte, inquit, conſumtâ, reliqua cadauerum ad diuturnitatem vſus fallerent.*

Aues autem cohortales.] *In villa cobors eſt ex eo dicta, quòd circa eum locum pecus coarcetur.* auctor M. Varro. Inde aues dictæ cohortales, quæ intra cohortem villaticam cõtinentur, quales potiſſimum ſunt gallinæ, anates, anſeres. Ouidius:

Cohors.
Aues cohortales.

Abſtulerat multas illa cobortis aues.

Et quæ apportari nequiuerint, exurenda.] Ne mireris villas, horrea, ſegetem, & quicquid auferri tempore belli ex agris non poſſit, flammis conſumi. nam & oppida, quæ teneri non poſſe videbantur, ab ipſis oppidanis ſæpe incenſa. Cæſar ſeptimo belli Gallici de Nouioduno ciuitate Æduorum: *Oppidum quod ab ſe teneri non poſſe indicabant, ne eſſet vſui Romanis, incenderunt. frumenti quod ſubitò potuerunt, nauibus auexerunt; reliquum flumine atque incendio corruperunt.* Similiter apud eundem libro quo ſuprà, Vercingetorix Biturigibus ceteriſque eorum finitimis ſuadet, ſalutis cauſa rei familiaris commoda negligenda, vicos atq. ædificia incendi oportere; prætereà oppida incendenda, quæ non munitione & loci natura ab omni ſint periculo tuta; neu ſuis ſint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis propoſita ad copiam commeatus, prædamque tollendam. Hęc ſi grauia aut acerba videantur, multò illa grauiùs æſtimari debere, liberos, coniuges in ſeruitutem abſtrahi; ipſos interfici: quæ ſit neceſſe accidere victis. Omnium conſenſu hac ſententia probata, vno die amplius viginti vrbes Biturigum incenduntur. Exemplum eiuſdem rei apud Ammianum libro 18. Segetis quoque & tuguriorum in hoſtili agro exuſtorum exemplum apud eundem Ammianum lib. 24. De ſegete incenſâ ſtrategema Samſonis eſt in ſacris Bibliis, Iudic. cap. 15. de quo Prudentius:

Exurendum, quicquid aduenientibus hoſtibus ex agris auferri non poteſt.
Oppidum, quod teneri non poſſe videbatur, incenſum.
Eadem de cauſa Bituriges amplius xx. vrbes vno die incenderunt.
Etiam ſegetem exuſtam: Samſonis ſtrategema.

Ter centum vulpes Samſon capit, ignibus armat,
Ponè faces caudis circumligat, in ſata mittit.

Vini, aceti, ceterarumque frugum.] Rectè mones Vegeti antè vini, aceti, reliquarumq. frugum copiam congerendam, quàm ab hoſtibus obſideamur. Ceterùm ſi deſit

Acetum vinum oleum, & condenda ante hoſtium aduentũ.

 acetum

Ratio conficiendi aceti tribus horis.

acetum, inuenta ratio quę ſuppeditet: Betæ radicem tuſam, in vinum inde; & poſt horas tres acetum erit, vt auctor eſt Conſtantinus libro octauo De Agricultura cap. 32. Porrò vt acetum etiam ſine vino confieri poſſit, docebit idē Conſtantinus dicto libro cap. 33. cum ſequentibus. De aceti confectione ſcripſit & Plinius lib. 14. & lib. 21.

Dubia fidei locus Vegetij.

Curatores frumenti.

Sitomia.

Curatores frumentum diſtribuiſſe, non comparaſſe.

Niſi ab exordio dimenſione ſalubri per idoneos procuratores erogatio temperetur.] Nulli ſunt iſti procuratores in exemplari M. S. membranis H. & tribus aliis Suſij. Arcadius Iureconſultus eos, qui vini, olei, frumenti, aliarumq́ue ſpecierum curam in emendo ſuſcipiunt, curatores vocat, l. numerum, ff. de muneribus & honoribus: alij ΣΙΤΩΝΑΣ & ΕΛΑΙΩΝΑΣ appellarunt: vnde & Sitomia nomen accepit. de qua in l. prima, C. vt nemini liceat, libro decimo. & l. 2. ff. de vacat. & excuſation. munerum. Accedit Iacobus Ræuardus, qui libro tertio Variorum, cap. 17. curatores vocat, qui frumento cōparando, non qui diſpenſando, erant præpoſiti. eoque refert illud Feſti, *Qui rei frumentariæ præpoſiti ſunt, curatores dicuntur*. De iiſdem etiam in inſcriptionibus antiquis mentionem video fieri:

DEFENSORI. REIP.
CVR. ANN.
POPVLO. PRÆBITÆ
COSCONIVS SECVNDINVS.

Præfectura annonaria prima origo:

Eiuſdem dignitas.

Curatores frumentum diſtribuiſſe.

Decaproti qui.

Annona in publicis horreis ad cuius pertinuerit curam.

Menſor frumento metiendo a quo adhibitus. Et quamobrem.

Aliter tamen Iuſtus Lipſius ſentit; qui præfecturæ annonariæ primam originem oſtendit extraordinariam fuiſſe, in Cn. Pompeio, & L. Minutio: Pòſt ordinariam factam ab Auguſto; & præfecti annonæ dignitatē inter primas fuiſſe. Curatores autē ille facit, qui frumento diſtribuendo fuêre præpoſiti, lib. 1. ſuorum Electorum, cap. 8. Vide Suetonium in Auguſto, cap. 37. & Caſſiodorum libro ſexto Variarum cap. 18. Eos, qui exigebant, quæ tributorum nomine inferenda erant, decaprotos ſcio vocatos ab Herennio Modeſtino, l. finali, ff. de muneribus & honoribus. Annona verò quæ in publicis horreis condita adſeruabatur, ad curam præfecti vrbis & præfecti annonæ pertinebat. In cuius erogatione præfectus vrbis ſuo arbitrio cuſtodem ac menſorem poterat adhibere, qui vel frumenta modio metiretur, vel iuſtis æſtimationibus colligeret, quanta haberentur in condito: l. prima, C. de conditis in publicis horreis. De cetero,

tero, quod ad erogatorem militaris annonæ; eum procuratorem dici, non memini legere. Qui pecuniam & ſolatium militibus de manu in manum dant, Erogatores nuncupatos ſcio, in l. 16. C. de erogatione mil. annonæ. *Erogatores, qui.* Alij Suſceptores videntur appellaſſe. *Suſceptores.* Optiones certè vocati in Nouella Iuſtiniani 129. non ſemel, & l. ſuper, C de iure fiſci; & l. 3, C. de apochis publicis, lib. 10. *Optiones frumenti.* Alij autem Opinatores fuerunt, milites ſcilicet, qui cum delegatoriis mittebantur in prouincias; non vt ipſi annonam militarem exigerent, verùm quò iudici eiuſque officiis inſtarent, vt intra anni metas acciperent quod debebatur; l. miſſi, C. de exactionibus tributorum. *Opinatores qui.* Dictos putat Iac. Cuiacius, quòd opinionem, id eſt cenſum agri exigant. *Vnde illis nomen.* Diuerſi videntur in veteri Onomaſtico, vbi: *Opinatores, exiſtimatores, vel arte militares.* iterum: *Militaris opinatus, id eſt vetus miles.* *Opinatores alij.* Quos procuratores apud Flauium noſtrum nuncupari vidimus, fortaſſean Prorogatores appellandi ſint. Caſſiodorus: *Arcarios, Prorogatores tritici, vini, & caſei, macellarios, & cellarios, qui ad vrbem Romanam, vel ad manſionem pertinent Rauennatem*, libro decimo Variarum cap. 28. *Prorogatores.*

Erogatio temperetur.] Temperanda equidē illa etiam dum copia eſt. frequenter enim neceſſitas geminatur, & obſidio ſæpe fit longior, quàm putâris. Sera procul dubio parcimonia eſſet tunc ſeruare, cùm deſit: Veg. lib. 3. cap. 3. *Sera parcimonia eſt, ſeruare velle, cum deſit.* Tacitus: *Sed parùm prouiſum, vt copiæ in caſtra conueherentur, rapi permiſere. Ita paucis diebus per licentiam abſumta ſunt, quæ aduerſus neceſſitates in longum ſuffeciſſent*: quarto Hiſtoriarum. Imò deficientibus copiis, nihilominus tolerantiam declarare ſtrenuiſſimi ſolent, & extrema tentare potiùs, quàm in manus hoſtium perueniant. *Tolerantia bonorum militum.*

Propter neceſſitatem victus porris frequenter excluſa eſt.] Pro *portis*, ſubſtituunt C. H. & duo Suſiani, *foris.* At neutrum eorū agnoſcit M. vnde ſuſpicari potes vtrumque ab interpretatoribus adhibitum. *Gloſſema apud Vegetium indicatur.* Excluduntur feminæ, excluduntur quotquot per ætatem armis ferendis non ſunt idonei. Cæſar 7. belli Gal. *Sententiis dictis conſtituunt, vt qui valetudine aut ætate inutiles ſunt bello, oppido excedant.* Hirtius octauo belli Gallici: *Duces Bellonacorum veriti ſimilem obſidionem Alexiæ, noctu dimittunt eos, quos aut ætate, aut viribus inferiores, aut inermes habebant; vnaq; reliqua impedimenta.* Similiter etiam Ca- *Inutiles bello emittendi ante obſidionem.*

lones

In dimiſsione oppidanorum, quæ adhibenda diligentia.

Qui ciues in vrbibus obſeſsis.

Præclarius eſt ingenio, quàm ferro hoſtem vincere.

Quare Vlyſsi arma Achillis adiudicata.

lones ob annonæ penuriam è caſtris Cæſar dimiſit lib. 3. De bello ciuili. Illud admonitos velim omnes eos, qui ad eam vſque neceſſitatem adigentur, dum ſenes emittunt, circumſpiciant diligenter, ne quem excludant, cuius conſilio impensè iuuari poſſe in defenſione ciuitatis videantur; vt ſunt fabri quicumque, architecti, chirurgi, medici, pharmacopœi, tũ bellicæ diſciplinæ periti, aut rebus geſtis clari; tum homines eruditi, qui & multa hiſtoriarum lectione variis exemplis imbuti ſunt, quorumque conſilio plus interdum efficere occaſione captata poſſunt, quàm multitudine aut viribus. Nónne Periclis ſententia multorum calculis confirmata eſt? tutius eſſe, imò & præclarius ingenio hoſtem & ratione, quàm ferro vincere? An incognitũ eſt, Agamemnonem apud Poëtam ad rem Troianam euertendam decem potiùs Neſtores aut Vlyſſes conſiliarios, quàm totidem Aiaces aut Achilles bellatores habere maluiſſe? Interempto Achille de armis ipſius contendit Aiax Telamonius, contendit Vlyſſes Laërtius. orationes vtriuſq. apud Ouid. 13. Metamor. quibus orationibus non puto elegantius quicquã aut magis elaboratum ab eo poëtâ vnquã ſcriptũ. Multa ille præclara manu geſſerat: tamẽ quòd conſilio huius bello Troiano penè effecta eſſent omnia,

——— quid facundia poſſet,
Re patuit, fortiſq; viri tulit arma diſertus.

Deſcribendos cenſui ex eiuſdem oratione verſus, quòd facere ad ſententiam meam viderentur, quodque mirandum in modum placerent:

——— Tibi dextera bello
Vtilis; ingenium quod eget moderamine noſtro.
Tu vires ſine mente geris; mihi cura futuri eſt:
Tu pugnare potes; pugnandi tempora mecum
Eligit Atrides: tu tantùm corpore polles;
Nos animo: quantoq; ratem qui temperat, anteit
Remigis officium; quanto dux milite maior:
Tantum ego te ſupero. nec non in corpore noſtro
Pectora ſunt potiora manu; vigor omnis in illis.

Ne penuria opprimeret armatos.] Placet M. & alteri Suſiano codici, *perimeret*. Illud quidẽ ferri poſſit: quod autem paulo antè S. legit, *imbecillis ætas*, pro *imbellis ætas*; nõ ęquè.

AD CAPVT VIII.

OLEVM quod incendiarium vocant.] Antè *bitumen, ſulphur, picem liquidam* & *oleum* hoc, præpoſita in libris editis vox, *exurimenta*. ſed eam ego in alias terras exulatum miſi: nec puto fore, vt de eâ reuocandâ ſanæ mentis homo vnquam referat. Nam extra vnam editionem Col. & Pariſien., in nullis apud me libris id verbi poſſeſſionem reperit. vide hoc lib. cap. 18. Sed ad oleum iſtud, *Quo De Agitur*, veniamus: puto illud nominare voluiſſe Vegetium, cuius confectioni adhibebatur naphthe ſeu naphtha. Eius vſum diſcemus ex Ammiani Marcellini lib. 23. *In hac regione oleum conficitur medicum, quo illitum telum, ſi emiſſum lentiùs laxiore arcu (nam ictu exſtinguitur rapido) hæſerit vſquam, æſtus excitat acriores incendiorum, nec remedio vllo, quàm iactu pulueris, conſopitur. paratur autem hoc modo: Oleum vſus communis herba quadam infectum condiunt harum rerum periti, ad diuturnitatem ſeruantes; & coaleſcens durant, ex materia venæ naturalis, ſimilis oleo craſſiori, quæ ſpecies gignitur apud Perſas; quam, vt diximus, naphtham vocabulo appellauêre gentili.* De naphtha conſulendus etiã Plinius lib. 2. Naturalis Hiſt. cap. 105. & lib. 35. cap. 15. & Dio Nicæus in Pompeio: iterum in Seuero. Meminit & Probus in Catholicis, *Naphthas, huius naphthæ: genus olei,* inquit, *cedrino ſimilis: Salluſtius quarto Hiſtoriarum dixit.* Non minus exhorrendum ignis genus, quod de limo flagrante tradidit Plinius; cui Maltha nomen: cuiuſque vſum fuiſſe vtilem tradit in defenſionibus: *Sic,* inquit, *defendêre muros, oppugnante Lucullo; flagrabatq; miles armis ſuis,* lib. 2. Natur. Hiſtor. cap. 104.

Gloſſema è Vegetij ſcriptura reiectum.

Oleum incendiarium:

Eius olei vſus

Eiuſdẽ olei confectio.

Naphtha apud Perſas gignitur.

Maltha, aliud ignis genus defenſioni paratũ.

Ad arma facienda ferrum vtriuſque temperaturæ.] Conſulendus Plinius lib. 34. Romani non tantùm ſeruando, in conditis publicis, ferro diligentes ſe præbuêre: verùm optimam quoque nauârunt operam, ne ad hoſtes ſuos arma cuicuimodi, aut ferrum per mercatores transferretur. quod docemur ex conſtitutione Imp. Martiani ad Aulum, vel, ſecundum membranas noſtras, ad Conſtantianũ præfectum prætorio. quæ ſic habet: *Nemo alienigenis barbaris cuiuſcumque gentis, ad hanc vrbem ſacratiſſimam, ſub legationis ſpecie, vel ſub quocumque alio colore venientibus, aut in diuerſis aliis ciuitatibus vel locis, loricas, ſcuta, & arcus, ſagittas, & ſpathas, & gladios, vel alterius cuiuſcumque generis arma audeat venundare: nulla prorſus iiſdem tela; nihil*

Ferrum Romani in conditis ſeruabant.

Etiam ne ad hoſtes perferretur aduigilabant.

Martiani ea de re conſtitutio.

Non permiſſum arma barbaris vendere.

nihil penitus ferri vel facti vel adhuc infecti ab aliquo diſtrahatur. Perniencioſum namque Romano imperio, & proditioni proximum eſt, barbaros (quos indigere conuenit telis) eos, vt validiores reddantur, inſtruere. Si quis autem aliquod armorum genus quarumcumque nationum barbaris alienigenis, contra pietatis noſtræ interdicta vbicumque vendiderit, bona eius vniuerſa protinus fiſco addici, ipſum quoque capitalem pœnam ſubire decernimus: l. vlt. C. quæ res exportari non debent. Ex qua conſtitutione lucem accipiet l. à legatis 8. C. de vectigalibus. Sæpe Romani transfugæ vſum armorum artemque fabricandi tranſtulerunt ad Barbaros, maximo cum rei Romanę detrimento. Exemplum eſt eâ de re apud Herodianum lib. 3. Plurimum ille mali Chriſtianæ reip. intulit, qui ad Turcas bombardarum & tormentorum bellicorum vſum traduxit. Etiam qui naues conficere barbaros docuêre, capitali ſupplicio puniri; l. his qui, C. de pœnis. Quin & legibus etiam illud deciſum eſt, vt cuiuſcumque operâ dolo malo hoſtes noſtri commeatu, armis, telis, equis, pecunia, aliáue qua re adiuti erũt, tanquam maieſtatis reos puniendos eſſe: l. quarta, ff. ad legem Iuliam maieſtatis. Item laridi ſpeciem ad peregrina vllatenus mitti, edicto vetuit rex Theodericus apud Caſſiodorum lib. 2. Variarum cap. 12. Hoc amplius, non puto fore præter propoſitum, ſi oſtendamus à quo primùm arma ferrea inuenta ſint. Caſſiodorus lib. 1. cap. 30. *Inter ipſos*, inquit, *aduerſarios, vt ſcitis, non erant priùs armata certamina: ſed pugnis ſe, quamuis feruida, laceſſebat intentio. vnde & pugna nomen accepit. Poſteà Belus ferreum gladium primus produxit; à quo & bellum placuit nominari.*

Interpretatio l. 8. C de vectigalibus.
Armorum vſus ad Barbaros translatus magno rei Romanæ detrimento.
Bombardarum vſus ad Turcas tranſlatus, magno Chriſtianorum damno.
Nauium conficiendarum rationem barbaros docere non licuit.
Maieſtatis rei, qui commeatu hoſtem aut telis, aut pecunia iuuant.
Ferreum gladiũ Belus primum inuenit.
Bellum à Belo nomen accepit.

Et carbones ſeruantur in conditis.] Obſeruabam maximarum dignitatum culmina, & Palatinos in dignitate conſtitutos, immunes fuiſſe à ſordidis muneribus, ex priuilegio ab imperatoribus conceſſo; non tamen à carbonis præbitione, quem moneta vel fabricatio ſecundum veterem morem poſcebat armorum: l. maximarum, C. de excuſatione munerum.

Carbones ſeruati in conditis.
A carbonis præbitione non immunes vel maxime dignitates.

Minima fundis vel fuſtibalis vel manibus iacienda.] In lib. Pariſ. *Minima etiam fundis ſiue fuſtibalis.* ſed ea ſcriptura operæ ne ipſum quidem limen attingere potuerunt. Sequor exemplar M. & H. in quibus vera & genuina Flauij noſtri phraſis eſt: *Minima ad fundas, ſiue fuſtibalos, vel manibus iacienda.*

Sua Vegetio phraſis reddita.
Ad fundas iacere.

iacienda. Pari phraſi pro lanceis dixit, *ad latiores lanceas, vel maiora ſpicula belluas occidebant:* lib. 3. cap. vigeſimo quarto. Eandem quoque phraſim per me redditam Vegetio videbis hoc eodem libro, cap. 18.

Maxima verò pondere, formaque volubili, in propugnaculis digeruntur.] Magna apud me auctoritas veteribus libris tribuitur: & quinque apud me ſunt, tres Suſij, M. & H. qui totum hoc membrum orationis inducunt, tamen eos hîc ego non ſequor.

Ex validiſſimis arboribus cylindri (quas taleas vocant.)] Has taleas membranæ partim *galeas*, partim *coleas* vocant. ſed ea vocabula ipſos librarios ſomniaſſe certum eſt. A Taleare, *tailler*, & à Talea, *taille* Gallis non incognita; quanquam eæ taleæ nomen habere videantur à ſurculis illis, qui in terram inſeruntur, id eſt minoribus illis taleis, de quibus Plinius plurimis locis, Varro, & alij rei ruſticæ ſcriptores. Vſum cylindrorum indicat Ammianus Marcellinus: *Nonnulli ſcalas, inquit, vehendo, adſcenſusq; ex omni latere parantes, ſub oneribus ipſis obruebantur, contruſis per pronum ſaxis, & columnarum fragmentis, & cylindris.* Vide an de Rotis illis, quarum Veg. hoc capite meminit, accipiendum Salluſtij hoc fragmentum, ex tertio Hiſtoriarum: *Et axe vincta trabes per pronum incitabantur, axibúſque eminebant in modum ericij militaris veruta binûm pedum.*

Taleare. Talea-ſurculus.

Cylindri defenſioni murorum idonei.

Trabes quoque, & tabulata.] Hæc vult in oppidis eſſe in promptu ad defenſionem. Trabium vſum in defendendis ſeu prohibendis arietibus fuiſſe, infrà oſtendemus.

Trabibus arietes arcebant.

AD CAPVT IX.

NISI funibus neruinis intenta non proſunt.] Vnus ex Suſianis *intendantur* legit. quod non magni eſt, & vix dignum quod moneatur. Sed quòd in eodem & H. legatur, *niſi funibus, neruis*; id à Vegetio nunquam ſcriptum fuiſſe, ex ipſius verbis diligens lector facilè diiudicabit. *Funes neruini*, ex neruis torti dicuntur. Vitruuius libro primo de Architectura: *E neruo torti funes, qui non præcluduntur nec præligantur, niſi ſonitus ad artificis aures certos & æquales fecerint.* Iterum lib. 10. cap. 15. *Per quæ tenduntur nerui torti, qui brachia continere catapultarum debent.* ibidem capite ſequenti: *capillo maximè muliebri vel neruo funes.*

Funes neruini.

Indu-

Vegetiana lectio cur mutata.

Indubitatum verò eſt, crines fœminarum in eiuſmodi tormentis non minorem habere virtutem, Romanæ ſcilicet neceſſitatis experimento.] Viſum fuit totum hunc locum ita edendũ iubere, ex veſtigiis, quæ erant in libris veteribus. Antè vulgabatur: *Indubitanter verò & crines fœminarum in eiuſmodi tormentis, non minorem habere virtutem Romanæ neceſſitatis experimento cognoſcitur.* In M. C. M. & S. legebatur: *indubitatum verò eſt.* Inde τὸ *ſcilicet*, ex ſolo M erui; vbi impreſſum erat, *Romanæ ſz.* quod valet *ſed.* neque multum differt à *ſcz.* quod valet *ſcilicet.* Verbum illud, *cognoſcitur*, nullum eſt in M. & S.

Crines fœminarum in funibus torquendis.

Crines fœminarum.] Solent veteres cùm funes & neruorum copia deeſſet, capillo muliebri vti in torquendis funibus. Præter Vegetium teſtes ſunt Florus libro ſecundo cap. decimo quinto: Capitolinus in Maximinis: Vitruuius libro decimo de Architectura cap. 17. Dio in Seuero: Cæſar libro tertio Belli ciuilis: Appianus De bellis Punicis, & alij.

Veneris caluæ templum Rom. ex quo originem ceperit.

Matronæ abſciſſos crines viris ſuis obtulêre pugnantes.] Pro eo in Remp. beneficio id redditum fœminis, vt Romæ Veneri caluæ templum conſecratum ſit; teſte Firmiano lib. 2. aduerſus Gentes, & Iulio Capitolino in Maximinis.

Vel cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas.] Vox *tegendas* abeſt à codice optimo collegij trium Coronarum: quod indicandum putaui.

AD CAPVT X.

Fontes perennes.

CVM perennes fontes murus includit.] Id nomen his fontibus datum, quòd in iis ſit perennitas aquarum, vt loquitur Caſſiodorus lib. 2. Variarum cap. 39, de Apono fonte.

Putei ſæpè in exercitu fodiendi.

Cuiuſlibet altitudinis effodiendi ſunt putei.] Putei etiam fodiendi ſæpe ipſis obſeſſoribus; etiam exercitui proficiſcenti. Appianus De bello Hiſpan. de Scipione loquens: *Exercitum, inquit, per aliam longiorem, ſed ab inſidiis tutam, viam circumduxit, noctu iter faciens, & propter ſitim multos puteos fodi iubens; in quorum bona parte aqua ſalſa reperiebatur.* Dicendum porrò in puteorum foſſionibus non eſſe contemnendam rationem, ſed acuminibus ſolertiâque magnâ naturales rerum ratio-

Naturalis quadam ratio in puteis fodiendis ſequenda.

nes

nes conſiderandas, quòd habet multa variaque terra in ſe genera. Vitruuius lib.8. de Architectura cap.7. Signa, vnde diſcas, quibus terrarum generibus aquæ ſubſint; varia peti poſſunt ab eodem Vitruuio lib.8.cap.1; Plinio, lib.31. cap.3. lib.26. cap.6; Palladio, lib.9. De re ruſtica, cap.8.& cap.9; Valturio De re militari lib.4.cap.2. Pleraque etiam tradita ab Imperatore Conſtantino lib.2. de Agricultura, cap.4.& 5. Hac de re apud Caſſiodorum elegans epiſtola lib.3. Variarum: *Signis,* inquit, *virentium herbarum & proceritate arborum vicinitatem colligit diligenter. terris enim quibus dulcis humor non longè ſubeſt, vbertas quorundam germinum ſemper arridet, vt eſt iuncus aquatilis, canna leuis, vimen lætum, validus rubus, ſalix lenta, populus virens, & reliqua arborum genera, quæ per terrenam humiditatem felici proſperitate luxuriant. Sunt & alia huius artis indicia, cùm nocte veniente lana ſicca in terram ponitur iam pronisſam, & rudi cacabo tecta relinquitur. Hinc ſi aquæ proximitas arriſerit, manè humida reperitur. Sole etiam declarato, intuentur magiſtri loca ſolliciti, & vbi ſupra terram volitare ſpiſſitudinem minutiſſimarum conſpexerint omnino muſcarum, tunc promittitur, quod quæritur, facilè inueniri. Addunt etiam in columnæ ſpeciem conſpici quendam tenuiſſimum fumum; qui quantâ fuerit altitudine porrectus ad ſummum, tantum in imum latices latêre cognoſcunt.*

Varia ſigna aquæ reperiendæ:

De iiſdem ſignis ex Caſſiodoro epiſtola propoſita.

Caſtellum paruulum, quem burgum vocant.] Caſtella in limitibus prouinciarum quàm magna eſſent, & à quibus fierent, alibi dixi. Meminit & Iuſtinianus: *Si aliquas ciuitates, ſeu caſtella per limites conſtituta, tua magnitudo prouiderit nimiæ eſſe magnitudinis, & propter hoc non poſſe bene cuſtodiri; ad talem modum ea conſtrui diſponat, vt poſſint per paucos bene ſeruari:* l.2.C. de præfecto prætor. Africæ. Ab caſtellis his nomen habent Caſtellani; quibus per principem, caſtellorum detentio conceſſa eſt: l quicumque, C.de fundis limitotrophis.

Caſtella in aſtris diminuto vocabulo: vt alibi Veg.

Caſtellani.

Quem burgum vocant.] Imperatores Arcadius & Honorius A A, Vincentio P. P. Galliarum: *Eum qui collegio, vel curia, vel burgis, ceteriſq; corporibus, per triginta annos, ſine interpellatione ſeruieris:* l.6. C.de fundis rei priuatæ. Item Iuſtinianus Beliſario magiſtro militum per Orientem: *Vbi ante inuaſionem Wandalorum & Maurorum Reſpublica Romana fines habuerat, & vbi cuſtodes antiqui ſeruabant, ſicut ex clauſuris & burgis oſtenditur:* l.2.C.de præfecto prætor. Africæ. Burgum vicinitate litterarum à πύργου dictũ, notauit clariſſimus Hadr. Iunius

Burgi qui.

Burgis vnde nomen.

Z z noſter

Gloſſa veteres emendata.

noſter lib. 5. Animad. cap. 6. Iuuant eum Gloſſæ veteres, è quibus tamen littera excidit, πύργος, *turris*, *burgus*: ſcribe *burgus*. Ita etiam turris nomen vſurpatum obſeruaui ab Ammiano lib. 28. *Rhenum omnem à Rhetiarum exordio adusque fretalem Oceanum magnis molibus communiebat, caſtra extollens altius, & caſtella turréſque adſiduas, per habiles locos & opportunos, quà Galliarum extenditur longitudo.*

Turres, pro caſtellis.

Burgundiones a burgis illis nominati.

A burgis illis Burgundiones nomen accepiſſe, hiſtoriæ loquuntur: imprimis Pauli Diaconi lib. 2. *Burgundiones nouorum hoſtium cæpit nomen nouum, qui pluſquàm* LXXX. *millia, vt fertur, armatorum ripæ Rheni fluminis inſederunt. Hos quondam ſubacta Germania interiore, à Druſo & Tiberio adoptiuis filiis Cæſaris per caſtra diſpoſitos, in magnam coaluiſſe gentem, atque ita etiam nomen ex opere præſumpſiſſe, quia crebra per limitem habitacula conſtituta, burgos vulgò vocant.* Idem video tradidiſſe

Burgariis, à quo nomen.

Iſidorum in ſuis Originibus: qui addidit, *Burgarij à burgis dicti, quia crebra per limites habitacula conſtituta burgos vocant.* De iiſdem Burgariis etiam rubrica eſt in Cod. Theodoſiano, libro ſeptimo. Inde nomen oppidanis apud Germanos noſtros natum, quo eos appellamus *Burgers*; & *Burgimagiſtri* dicti.

Burgi in ciuitates commutati.

Multos ex iis burgis in ciuitates poſteà mutatos, nomina ipſa indicāt: *Wirtzburg, Marienburg, Auſburg, Friburg*, &c.

Burgorum nomen in caſtellis antiquiſsimis etiamnum hodie permanet.

Burgus Louanienſis:

Burgus Heuſdenſis.

Manet nihilominùs Burgi nomen in multis caſtellis, etiam in hodiernum vſque diem. ſic caſtellum in celeberrima Academia Louanienſi vulgus appellat ſuo idiomate, *de burght*: etiam caſtellum oppido Heuldenſi, meo patrio ſolo appoſitum, vetuſtate inſigne, (etſi à Danis & Normannis partim dirutum) ciues noſtri nuncupant *de burght*; locumque ibidem muro vndique clauſum, vbi iuuentus ludendi exercendique cauſa conuenire ſolet, *de burght-plaetſe*; eiuſdem arcis pomœrium *de burght-boomgaert*; atque ipſum caſtri præfectum, *de Caſtelleyn*. aliis dicitur *Burch-graef*. Inde etiam nomen eccleſiæ parochiali Antuerpiæ, *de burght-kerke*.

Inter fontem & ciuitatem conuenit fabricari.] Suppeditat exemplum Hirtius 8. belli Gallici in obſidione Vxelloduni.

Ciſternæ ſunt diligentiſſimè ſubſtruendæ, vt receptacula.] Libri quidam *ſubtrahendæ*, alij *ſubſtituendæ* legunt:

Aqua pluuia excipienda modus.

ſed retineo lectionem editam. Hîc aquam pluuialem ex tectis colligi videmus. Aliud etiam excogitauêre Septentriona-

trionales populi remediũ:qui extẽſis multis circumquaque velis,inferiori autem parte coëuntibus,& anguſtiùs multo quàm ſuperiùs panſis,miſſas cœlitus aquas,& puriores, & maiore cũ induſtria excipiunt. Vide Hiſtoriã Olaî Magni.

Difficilè enim vincit ſitis eos.] Obſeſſos aquæ penuria laborantes,aqua ad potum tantùm vti, eamque viritim certo menſuræ modo diſtribui, peritiſſimi rei bellicæ & callidiſſimi hominis Ioſephi induſtriâ excogitatum eſt, lib.3.De bello Iudaico,cap.8. Plinius lib.6.Natur.Hiſtor. cap.30. populos eſſe dixit, ab ea parte Nili,qua ſupra Syrtès maiores Oceanumque Meridianum protenditur, qui non aliâ quàm pluuiâ aquâ vtantur.

Qui ſola aqua pluuia vtantur.

AD CAPVT XI.

SI maritima ſit ciuitas,& ſal defuerit.] De ſalis neceſſitate declinandâ, monuit auctor noſter libro tertio cap.3. Auctor eſt Appianus De bel. Hiſp. Romanos milites in obſidione Enderacienſi magno numero eſſe exſtinctos, quòd multa ceruina & leporina carne ſine ſale elixa veſcerentur. vnde ventris profluuio laborabant. Idẽ hiſtoriographus lib. De bellis Illyricis prodidit, Salaſſos vnâ ſalis inopiâ ductos, Romanis ſe dediđiſſe. Mirum eſt quod Pauſanias primo Atticæ notauit, Epeirotas etiam poſt Ilion euerſum,neque nauigationis vſum, neque ſalis nouiſſe. cui etiam Homeri verſus in Odyſſ. adſtipulatur:

Salis inopia in morbos incidunt Rom.

Salaßi vna ſalis inopia ſe dediderunt

Epeirota quam diu ſalem non norint:

Et nauigandi vſum.

Qui freta non nôrunt, qui nec ſale ſumere mixtas
Conſueuêre dapes.. ———

Aliter Romani: qui ſalis vſum perquàm neceſſarium perſpicientes, grauiſſimam pœnam interminati ſunt his, qui hoſtibus eum venderent. Hinc eſt apud Paulum iuriſconſultum libro quinto Sententiarum: *Cotem ferro ſubigendo neceſſariam, hoſtibus quoque venundari vt ferrum, & frumentum, & ſales, non ſine periculo capitis licet:* l.cotem, ff. de publicanis. Illud ſilentio minimè prætereundum, in libro collegij trium coronarum ter hoc capite legi *ſales*, pro *ſalem*: cui etiam alterum de Suſij codicibus video accedere. Et proinde locutus iuriſconſultus in præcedenti lege: & eandem phraſim obſeruabam in l.ſi quis 11.C.de vectigalibus; vbi legitur, *ſales emerit:* & paullò inferiùs, *ſales ipſi, vnà cum eorum precio, mancipibus addicantur.* Etiam Ammianus ita eam vocem vſus: *Diacira,*

Salem hoſtibus vendere capitale eſt:
Similiter cotem,
Et ferrum,
Et frumentum.

Sales plurale à ſale.

cira, inquit, *inuaditur ciuitas, habitatoribus vacua, frumento & ſalibus viridis plena*, lib. 24. Sed his reclament Grammatici, per me ipſis licitum eſt; & inter ipſos Soſipater Chariſius; qui ſales plurali numero facetias tantùm ſignificare contendunt.

Dulci aqua eluunt.] Cur mare amaras aquas habeat, eleganter diſputat Iſidorus lib. 4. & Plinius lib. 2. cap. 100. Idem quoque libro decimo ſexto Natur. Hiſtor., cap. 2. de ſalis natura, varietate, & conficiendi ratione non vulgaria tradidit.

AD CAPVT XII.

IN ſpem deditionis formidinem geminant.] Liber S. & alter Suſij, *ſine ſpe deditionis*, legũt: ſed perineptè, & cõtra mentem auctoris. in M impreſſum erat, *ſpe deditionis formidinem geminant*. quod idem valet edito. Illud, ad militarem diſciplinam antiquorum pernoſcendam, non eſt impertinens ſcire, quâ verborum formulâ, dedentes ſeſe, Romani accipere ſolent. ea apud Liuium eſt, libro primo ab vrbe condita: vbi rex Rom. Tarquinius legatos Sabinorum ad ſe miſſos interrogauit, *Eſtíſne vos legati, oratoréſque miſſi à populo Collatino, vt vos populúmque Collatinum dederetis? Sumus. Eſt'ne populus Collatinus in ſua poteſtate? Deditíſne vos, populumq́; Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtenſilia, diuina humanáq́; omnia in meam populiq́; Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio*. Qui deditum veniebant, veſte ſordida ferè induebantur. Hirtius de ciuibus Alexandrinis: *Omnis multitudo oppidanorum, armis proiectis, munitionibuſq́; ſuis relictis, veſte ea ſumpta, qua ſupplices dominantes deprecari conſueuerunt, ſacriſq́; omnibus prolatis, quorum religione precari offenſis, iratoſq́; animos regum erant ſoliti, aduenienti Cæſari occurrerunt, ſeq́; ei dediderunt*. Cui integrum eſt, videat quoque Andream Alciatum libro primo Parerg., capite decimo quarto.

Deditionis formula.

Dedentes ſe ſordidati prodibãt.

Etiam ſacra ſua quidam proferre ſolent.

[Dum] admotis ſcalis inuaditur ciuitas, [reſiſtere debent omni virtute.] Quæ incluſa vides, neſcio Romæ'ne in editione huius auctoris noſtri, an Pariſiis demum ab ineptis correctoribus adhibita, contra auctoritatem librorum veterum, contra ipſius Vegetij ſententiam. Deſunt in quatuor manu deſcriptis Suſij, & membranis Hittorpij. prætereà nullum eorum veſtigium in tribus libris veteribus cuſis, C. M. & S. & meritò abeſſe, attentum lectorem

Magna menda ſublata è Vegetio.

ctorem ſcio non facilè fugerit: cui Vegetij locum hunc perpendendum relinquo.

AD CAPVT XIV.

DE materiis ac tabulatis teſtudo contexitur.] Varias teſtudines Vitruuius deſcripſit libro decimo, capite vigeſimo & ſequenti. easq́. vſui fuiſſe oſtendit vel ad congeſtionem foſſarum tantùm, vel etiam ad muros, vt accederent;& ariete, qui inhærebat, facerent impetum. Illum auctorem (quia vulgò in manibus eſt) adeundum ſuadeo: adhibendumq́ue Turnebi caput trigeſimum tertium, libri vigeſimi tertij ſuorum Aduerſariorum; vbi Athenæi locum (à quo ſcriptore Vitruuius ſua deſumpſit) comparatum videbis. Interim figura teſtudinis proponenda fuit; qualem ferè Vegetius noſter deſcripſit.

Teſtudines in exercitu varia.

Teſtudinis figura.

Et appellatur aries.] In hac machinarum bellicarum explicatione illud præfandum duco: ſi cui in hac parte non videbimur ſatisfacere; is cogitabit deſcriptiones illas, vt mechanicas, magnam per ſe obſcuritatem habere. quæ alia ſæpe difficultate grauatur, corruptorum ſcilicet librorum, ex quibus eas vel petere, vel exponere conati ſumus. De Arietis inuentione & conſtructione non vulgaria vidi in lucem protuliſſe Vitruuium libro decimo, cap. 19. cuius verba non potui, quin interpretando Flauio adhiberem: *Carthaginienſes*, inquit, *ad Gades oppugnandas caſtra poſuerunt: cùm autem caſtellum antè cepiſſent, id demoliri ſunt conati. poſteaquàm non habuerunt ad demolitionem ferramenta, ſumpſerunt tignum; idq; manibus ſuſtinentes, capitéque eius ſummum murum continenter pulſantes, ſummos lapidum ordines deiiciebant, & ita gradatim ex ordine totam communitionem diſſipauerunt. poſtea quidam faber Tyrius nomine Pephaſmenos, hac ratione & inuentione inductus, mâlo ſtatuto, ex eo alterum tranſuerſum vti trutinam ſuſpendit, & reducendo & impellendo vehementibus plagis deiecit Gaditanorum murum. Ceteras autem Chalcedonius de materia primùm baſim ſubiectis rotis fecit, ſupráque compegit arrectariis, & iugis varas, & in his ſuſpendit arietem, coriisq; bubulis texit, vti tutiores eſſent qui in ea machinatione ad pulſandum murum eſſent conlocati. Id autem quòd tardos conatus haberet, teſtudinem arietariam appellare cœpit*. Hactenus Vitruuius: quo cum ſentire vidi etiam Tertullianum, in lib. De pallio, dum Arietis inuentionem Carthaginienſibus idem vendicat, reclamante nihilominus Plinio, qui libro ſeptimo, capite quinquageſimo ſexto, Arietis inuentionem Epeio adſcribit, ad Troiam. Græcorum porrò *σκέλη* eleganter Vitruuius in ſuperiori deſcriptione *arrectaria* vertit, quæ tanquam crura ſurſum eriguntur. item *σχεδίας* interpretatur *varas*: quod notat Turnebus dicto capite trigeſimo tertio, libro vigeſimo tertio. Ad figuram & impetum huius machinæ intelligendam, aduocandus quoque Ioſephus qui libro tertio De bello Iudaïco, *Immenſa*, ait, *eſt materia malo nauis adſimilis, cuius ſummum graui ferro ſolidatum eſt, arietis effigie fabricatum, vnde nomen accepit. Dependet autem funibus medius ex alia, velut ex trutina, palis vndiq; fulta. Retrorſum autem magna virorum multitudine repulſus, in fronte prominente ferro, mœnia percutit*. Refert Appianus lib. De bellis Punicis, in Carthaginienſi obſidio, duos admotos vaſtos arietes, alterum penè incredi-

Machinarum explicatio valdè difficilis.

Carthaginienſes primi inuentores Arietis.

Mutata ſeu emendata arietis figura.

Perfectiſſima arietis conſtructio.

Teſtudo arietaria.

Plinius à Tertulliano & Vitruuio diſſentit.

Arietis deſcriptio ex Ioſepho.

incredibili numero peditum, tribunis hortantibus, impellendum: à remigibus alterum, triremium præfectis vrgentibus. Si cui lubitum erit plura de Ariete legere, videbit Ammianum Marcellinum lib. Hiſtoriarum vigeſimo tertio, Ioſephum De bello Iudaïco libro tertio, capite nono; Iſidorum libro decimo octauo, & Hadrianum Turnebum libro vigeſimo tertió Aduerſar. cap. vigeſimo primo: quo loco Vitruuij arietem comparatum reperies ad eam deſcriptionem, quam ex antiquioribus ſcriptoribus tradidit Athenæus. Itidem non inelegantia, de hoc machinamento, me legere memini apud Egeſippum, libro tertio De bello Iudaïco, capite vndecimo. Addo prætereà ex Ammiani libro vigeſimo etiam diſſolui arietes, & ita in expeditionibus circumferri ſolere, ad eum ferè modum, quem in nauibus fluuiatilibus fuiſſe, iam antè à nobis indicatum eſt. Pro arietum machinamentis crebritate iam deſpectis, condita machina ſcriptoribus hiſtoricis nota, quam Helepolim Græci cognominabant: cuius opera Demetrius Antigoni filius Rhodo aliiſque vrbibus oppugnatis, Poliorcetes eſt appellatus; teſte Ammiano libro vigeſimo tertio, vnde etiam deſcriptionem eius machinæ adſcribimus: *Teſtudo compaginatur immanis, axibus roborata longiſſimis, ferreisq; clauis aptata, & contegitur coriis bubulis, virgarúmque recenti textura, atque limo aſperguntur eius ſuprema, vt flammeos detractet, & miſſiles caſus. Conſeruntur autem eius frontalibus triſulcæ cuſpides, præacutæ ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores oſtendunt fulmina, vel fictores, vt quicquid petierit aculeis exſertis abrumpat. Hanc ita validam molem, palis & funibus regens numeroſus intrinſecus miles languidiori murorum parti viribus admonet concitis, & niſi deſuper propugnantium valuerint vires, colliſis parietibus aditus patefacit ingentes.* Nomen Helepolis adepta παρὰ τὸ ἑλεῖν τὰς πόλεις. excogitata quidem à Demetrio Poliorcete, fabricata tamen à Dioclide Abderita, cuius in ea machina ſingularis induſtria fuiſſe prædicatur, vt ex Moſchione refert Athenæus libro quinto. Meminit huius machinæ Vitruuius libro decimo, capite vigeſimo ſecundo. Diodorus Siculus libro vigeſimo, Heliodorus libro nono. Meminit & Plutarchus in Demetrio. Et quia idem ſcriptor ad figuram machinæ intelligendam (peculiari nomine Poliorcen vocari voluit Petrus Crinitus libro decimonono De honeſta diſciplina,

Arietes diſſolui, & ita in legionibus circumferri ſolere.

Helepolis, machina arietis loco ædificari cœpta.

Helepolis deſcriptio.

Helepolis vnde nuncupata:

A quo excogitata:

A quo primùm fabricata.

Poliorchi.

capite ſecundo) adhibendus videbatur; locum eiuſdem ſubiiciendum putauimus: *Eodem etiam bello*, inquit, *in quo Rhodij ſimul erant cum Ptolemæo ſocietate coniuncti, machinam quandam, quam vrbium expugnatorem appellant, eorum mœnibus admouiſſe Demetrium aiunt, tali quidem figura atque ſpecie fabricatam. Habebat imprimis quadratam ſedem, cuius vnumquodque latus inter ſe æquale, in latitudinem octo & quadraginta; in altitudinem ſex & ſexaginta cubitorum extendebatur, atque à poſtrema baſi vſque ad verticem adeò gradatim extenuari videbatur, vt cùm infima ſedes longè latior ſupremo culmine eſſet, egregia quadam figura ex omni proportione ſeruata reſultare videretur. Intùs præterea erant latebræ cauernæq; complures, ad ſuſcipiendos milites accommodatæ. Quà verò hoſtes ſpectabat, frontem patefactam habebat, atque vndique feneſtellas tectas, quibus varia tela poterant aduerſus hoſtes ſine vllo periculo iaci. Erat prætereà ſecundum vnamquamque ſpeciem pugnæ, bellicoſiſſimis viris referta: &, quod ſupra omnia ſpectantibus admirationem præbebat, tanta felicitate agebatur, vt cùm ſtrepitum maximum ederet, in vtram partem inclinaretur, conſpici minimè poſſet: ſed æquali vtrinque pondere inconcuſſa rectáque moueretur.* Sed ipſius Arietis figuras ſubiicere tempus; ac primùm, qualis à Carthaginienſibus repertus fuit.

Helepolis altera deſcriptio.

Aries

Aries Carthaginienſium.

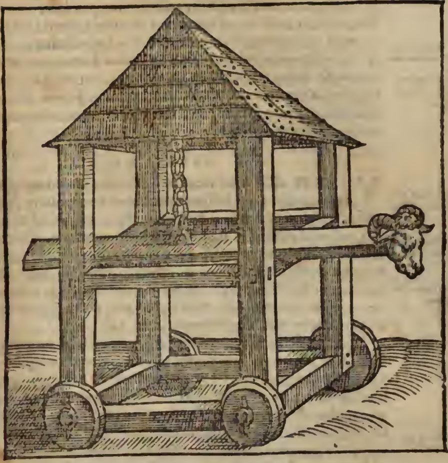

Aries fabri Tyrij.

Aries

Aries Cetræ Chalcedonij.

Vel quòd habeat duriſſimam frontem, quæ ſubruat murum.] In membranis H. perfectè ſcriptum vidi, *qui ſubruat murum*. quod genus locutionis neque inelegans, neque inſuetum eſt bonis ſcriptoribus; neque neſciuiſſe videtur, qui in iiſdem membranis illud *qui* mutare conatus eſt in *qua*. Comicis tamen magis vſitatum: Plautus Rudente, ſcena 2.

In dubium vocata vulgaris Vegetij ſcriptura.

Qui, ſexto caſu antiquis vſitatiſſimum.

Quin tu in paludem is, exicaſq; arundines,
Qui pertegamus villam, dum ſudum eſt.

Iterum ibidem ſcena Seriò. Itidem apud Terentium Hecyra actu quarto, ſcena prima:

Neque ei detractum tum quidquam eſt,

Qui

Qui poſt poſsit noſci, qui ſiet.

Item Phorm. act. 4. ſcen. 5.

Aliquantulum quæ adferret, qui diſſoluerem quæ debeo.

Tentatus Vegetius de coniectura.

Frons maſculinum erat veteribus.

Atqui aliam huic loco ſcripturam (ſi minùs placita eſt illa ſuperior interpretatio) de coniecturâ video adhiberi poſſe: ea eſt, vt legamus, *vel quod habeat duriſſimum frontem, qui ſubruat murum.* & ſuſpicari poſſis ex aliquo antiquo auctore hæc Vegetium mutuatum, vt ex Catone, quem *frontem* maſculino genere vſurpaſſe, oſtendi exemplis, libro tertio, capitis vigeſimi principio.

AD CAPVT XV.

Pluteorum vinearumq́ vſus.

Pluteorum quæ forma.

Quæ forma Vinearum.

VINEAS dixerunt veteres.] Obiectu vinearum pluteorumq́ue tecti milites machinas componere, iter ad fundamenta murorum ſubuertenda quærere ſolent: teſtes hiſtoriæ paſſim & Ammianus libro vigeſimo. Plutei, vt quidam volunt, erant ſimiles iis appendicibus quas ædificiis applicamus; & tectum in vnam partem deuexum habebant: vt & Plutei, in quibus ſcribimus. Vineæ in vtramque partem deuexitatem tecti habebant: tradit Turnebus libro vndecimo Aduerſariorum, cap. 24.

Obſcurus Vegetij locus.

Cauſia, capitis tegumentum.

Quas nunc militari barbaricoq. vſu cauſias vocant.] Hîc idem vſu venit quod alibi in vocabulis rei militaris, vt quilibet librariorũ varietate ſcripturæ ad palmam contendiſſe videatur. pro *cauſias*, alij habent *cantias*, alij *cancias*, alij *cantibus*, alij *cantibus*. ora Pariſienſis editionis vocauit *cattos*. Vox cauſia etiam veteribus non fuit incognita, qui eâ vſi pro velamento capitis ad arcendum ſolem & æſtum, vt obſeruauit in Lexico verborum Plautinorum Alciatus: eâdem vſus & Plutarchus in Demetrio, Plautus Perſâ, ſcenâ *Omnem rem:*

Tunicam, atque zonam, & chlamydem adferto, & cauſiam.

Idem Milite, ſcena *Sequimini:*

Cauſiam habeas ferrugineam, culcitam ob oculos laneam.

Plauti verſus tentatus.

Commeminit autem Comicus ea ſcena, vt in allegoria ſibi perfamiliari, quàm plurima ſumta de re militari nomina: quæ res facit, vt ſanum ibidem non putem verſum ſequentem:

PA. *Quod apud nos fallaciarum eſt, eſſe excitum certò ſcio,*
Oppidum quoduis videtur poſſe expugnari dolis.

Legi

Legi enim mauelim, *exercitum*. Eum locum diligens lector cõſidera:& ſimilem ἀπαγγελίαν vide apud eundem Plautum Bacchidibus, ſcena *Hunc hominem*. & Amphitr. ſcena *Qui me alter*. Item Pſeudolo, ſcena *Prob Iuppiter*. in qua ad ſuperiorem emendationem lumen prætulit hic verſus:

Põſt ad oppidũ hoc vetus continuò mecũ exercitũ protinus obducam.

Alta pedibus octo, lata pedibus ſeptem, longa pedibus ſex.] Præter nuperam editionem, omnes aliæ, itémque membranæ omnes legebant, *ſexdecim*. neque per ſententiam eſt, vt aliter à Vegetio ſcriptum ſuſpicemur. legunt prætereà M. & S, & ipſe etiam Calepinus, in Vineæ: *lata pedibus octo, alta pedibus ſeptem*.

Correcta ſcriptura Vegetij.

Crudis ac recentibus coriis, vel centonibus operitur.] Auctor eſt Vitruuius libro decimo, capite 21. in machinis muniendis tegendiſque tabulas & coria cruda in vſu fuiſſe. *Corium crudum ſordiſcum appellatur*, in veteri Onomaſtico, & inter rei militaris vocabula recenſetur. Imò & humectatum illud corium, quò minùs flammæ foret obnoxium; Ammiano teſte libro vigeſimo. Etiam argillam cum capillo ſubactam ad eam craſſitudinem induxerũt, vt ignis omnino non poſſet nocere, teſte Vitruuio, dicto cap. Memorat quoque idem ſcriptor Epimachum Athenienſem architectum Helepolim conſtruxiſſe, & eum in modum ciliciis & coriis crudis illam confirmaſſe, vt poſſet pati plagam lapidis baliſtâ immiſſi CCCLX. pondo. In madefactione corij, & aliorum ſtratorum aceto potiùs, quàm aqua vtebantur. Vitruuius dicto lib. cap. 20. *Circùm tabulata*, inquit, *collocentur crates, ex tenuibus virgis creberrimè textis: maximeq; recentibus percrudis coriis duplicibus conſutis, fartis alga aut paleis in aceto maceratis, circà tegatur machina tota*. Siſenna tertio Hiſtoriarum: *Aceto madefactis centonibus integuntur*. Aliud etiam induſtria hominum excogitauit: materies quippe machinarum alumine diligenter vnxerunt. quâ re effectum, vt ignis per eas innoxius laberetur: Ammiano teſte libro vigeſimo. Turris materiem alumine oblitam ab Archelao, L. Sulla non quiuit incendere: notat Agellius libro 15. cap. 1. ex Quadrigarij vndeuigeſimo Annalium.

Corio crudo tecta machina: Corium illud, Sordiſcũ quidam nuncupárunt:

Corium in eum vſum humectatum.

Argilla quoque, cum capillo ſubacta in ea re vſui.

Aceto potiùs, quàm aqua, materies machinis tegendis madefacta.

Alumine oblitũ lignum non ſuſcipit ignem.

Vel centonibus operitur.] Cæſar in deſcriptione Muſculi: *Coria autem ne rurſus igne ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur*, libro ſecundo De bello ciuili. Iterum Cæſar:

Centonibus machina contecta.

Centones

Centonéſque iniecerunt, ne aut tela tormentis miſſa tabulationem perfringerent, aut ſaxa ex catapultis lateritium diſcuterent. Cato: *Culcitas octo, instragula octo, puluinos ſexdecim, operimenta decem, mappas tres: centones pueris ſex*; De re ruſtica, capite decimo & vndecimo. Ab iiſdem & *centunculus* diminuto vocabulo deriuatus eſt. Liuius libro ſeptimo: *Mulis ſtrata detrahi iubet, binis tantùm centunculis relictis.* Seneca in epiſtolis: *Diurnum accipit, in centunculo dormit.* Plautus Epidico: *Quin tu*, inquit, *alium quæras cui centones farcias.*

Centunculus.

C. MVTRIO. C. F. PAL.
QVINTO. SEVERO. Q. II.
VIR. Q. ALIMENTOR
CVRATORI. CALENDAR
PECVNIAE. VALENTINI
N. HS. DC. PATRONO. VI.
VIR. AVGVST. ET. COL-
LEGA. FABR. CENTONA-
RVM. NAVICVLARVM.
DECVRIONES. ET. PLEBS
VRBANA. EX. DIVI. NERVAE
EPVLARVM. OB. MERITA
L. D. D. D.

Iſtæ cùm plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem.] In vnis membranis Suſij repertum eſt, *cogebantur in vnum*: quod meâ ſententiâ in contextum recipi poſſit; tanquam vſurpatum eâ notione vocabulum. quanquam alterum tamen, vt cenſor, tribu mouere nolim.

Vineæ plures ſtabant & in vnum cogebantur.

Sub quibus ſubſidentes tuti.] Si ſeptem aut octo pedum altitudinem habuerint vineæ, non incommodè ſtare inibi milites potuerunt. Neque neceſſe fuit ſubſidere. Deinde in exemplaribus M. Pariſ. editione, H. & quatuor mſ. Suſianis ſcriptum erat, *ſub quibus obſidentes tuti.* Iterum Vegetius hoc eodem capite de Pluteis: *Quos obſidentes applicant muris, eorumq; munitione protecti.* Verùm controuerſiam & iſtîc illi ſcripturæ motam vidi à S. qui pro *obſidentes*, volebat legi *ſubſidentes*; & illi accedit alter Suſianorum, in quo *ſubſiſtentes* ſcriptum fuit.

Vegetij ſcripturam libri mutant.

Plutei

Pluthei dicuntur, qui ad ſimilitudinem abſidis contexuntur è vimine & ciliciis.] Pro *abſidis*, M. duo Suſiani, & ora Pariſienſis editionis ſubſtituunt, *caßidis*. De cetero materiem Pluteorum vimina fuiſſe, Vegetius noſter ſcribit: neq. ab eo vllos vidi diſſentire codices, extra vnum M, qui hîc legebat *& vimine vel ciliciis ſeu coriis proteguntur.* Vitruuius: *Supra caput eorum qui continebant arietem, collocatum erat pluteum, turriculæ ſimilitudine ornatum, vti ſine periculo duo milites tutò ſtantes proſpicere poſſent, & renunciare quas res aduerſarij conarentur*, libro decimo De Architectura cap. 21. Feſtus, ſeu compilator illius Paulus Diaconus, *Plutei*, inquit, *crates corio crudo intentæ, quæ ſolebant opponi militibus opus facientibus; & appellabantur militares. nunc etiam tabulæ quibus quid præſepitur, eodem nomine dicuntur.* Vide Cæſarem, ſi vacat, in obſidione Alexiæ. Pluteorum hunc fuiſſe vſum Vegetius docet, vt ternis rotulis, quarum vna in medio, duæ in capitibus appoſitæ erant, more carpenti mouerentur, & eorum munitione protecti bellatores, ſagittis, fundis ſiue miſſilibus defenſores vrbium de propugnaculis exturbarent: vineis autem ad ſubruenda murorum fundamenta penetrarent; hoc eodem capite. Addo, poſtquàm vinearum adminiculo ad muros peruentum eſſet, dolabris vſos in ſubruendis muris: Liuius lib. 30. *Cùm muros defenſoribus nudaſſet, tum Annibal occaſionem ratus, quingentos fermè Afros cum dolabris ad ſubruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quòd cæmenta non calce durata erant, ſed interlita luto, ſtructuræ antiquæ genere. itaque antè quàm cæderetur, ruebat: perq; patentia ruinis, agmina armatorum in vrbem vadebant.* Meminit huius & Appianus, & Ammianus libro vigeſimo primo, & alij. Pertinere huc video quod de terebra ex Diade tradidit Vitruuius libro decimo, capite vltimo, vnde hæc deſcribere conſultum putaui: De *terebra*, inquit, *has explicuit ſcriptis Diades rationes. ipſam machinam, vti teſtudinem, in medio habentem collocatum in orthoſtatis canalem faciebat (quemadmodum in catapultis aut baliſtis fieri ſolet) longitudine cubitorum L, altitudine cubiti, in quo conſtituebatur tranſuerſa ſucula. in capite autem dexterâ ac ſiniſtrâ trochleæ duæ, per quas mouebatur; quod inerat in eo canali, capite ferrato tignum, ſub eo autem ipſo canali incluſi, tuti, crebriter celeriores & vehementiores efficiebant eius motus. Supra autem id tignum, quod inibi erat, arcus agebantur ad tegendum canalem, vti ſuſtinerent corium crudum, quo ea machina erat inuoluta.*

Pluteorum materies vimina fuerunt.

Plutei militares.

Plutei rotis mouebantur.

Diuerſus pluteorum & vinearum vſus.

Dolabris ſubruebant muros.

Terebra etiam inter machinas.

Terebra figura.

Diades inuentor variarum machinarum.

Inuentio terebræ & machinæ aſcenſoriæ (ἐπιβάθρα Græcis) & Corui demolitoris Diadi tributa, dicto lib. cap. 19.

Numantia aggere clauſa, quanquam pugnam non detrectaret.

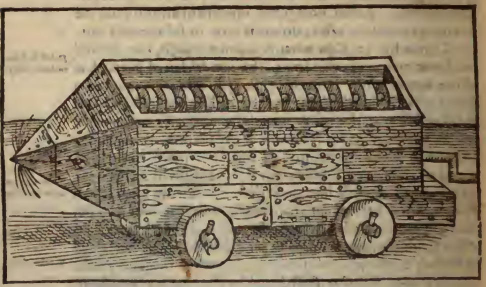
Agger autem ex terra ligniſque extollitur contra murum.] Auctor eſt Appianus De bello Hiſpanico, Scipionem, ſua opinione, primum eſſe qui Numantiam vrbem obſeſſam aggere ceu muro præcingeret, quæ quidem pugnam non detrectaret.

AD CAPVT XVI.

Muſculus vnde nuncupatus.

MVSCVLOS dicunt minores machinas.] Iſidorus libro duodeuigeſimo Etymologiarum, capite De Ariete: *Muſculus*, inquit, *cuniculo ſimilis fit, quo murus perfoditur: ex quo & appellatur, quaſi muruſculus.* Quæ ipſa ab alio aliquo vetere ſcriptore Iſidorum mutuò ſumpſiſſe, vt pleraque omnia ſua, mihi omnino veroſimile fit. ideoque figuram muſculi, quam inde confeciſſe video Rob. Valturium, ſubiiciendam putaui. etſi neſcius non ſim alium planè muſculi vſum à Vegetio noſtro declarari.

Muſculi figura.

Machinis aliquot bellicis nomen ab animalibus tribuerunt.

Solent milites in machinis bellicis multa ab animalibus nomina ſumere: hinc Aries, Ericius militaris, Scorpio, Cuniculus, Teſtudo, alia. teſtis Seruius libro vndecimo Æneidos, Iſidorus dicto libro, capite De clypeis. Figura autem

em muſculi apud Cæſarem deſcribitur; quæ potiùs ad
us aliquod teſtudinis accedere videtur, quas varias de-
bit Vitruuius libro decimo. Sed Cæſarem audiamus,
libro ſecundo De bello ciuili hoc modo: *Duæ primùm*
es in ſolo æquè longè diſtantes inter ſe pedes quatuor, conlocantur:
iis columnellæ pedum in altitudinem quinque defiguntur: has inter
apreolis molli faſtigio coniungunt, vbi tigna, quæ muſculi tegendi
ſa ponunt, conlocentur. Ea ſuper tigna bipedalia iniiciunt, eáque la-
ris clauiſq́; religant. Ad extremum muſculi tectum trabeſq́; extre-
s quadratas regulas, quatuor patentes digitos defigunt; quæ lateres,
ſuper muſculos ſtruuntur, contineant. Ita faſtigiato atque ordinatim
acto, vt trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoq́; muſculus,
ab igne, qui ex muro iaceretur, tutus eſſet, contegitur. ſupra lateres
ria inducuntur, ne canalibus aqua immiſſa lapides diluere poſſet. Co-
autem ne rurſus igne ac lapidibus corrumpantur, centonibus conte-
untur. Hactenus Cæſar. cuius ſcripta ſi inſpexeris, facilè
ſces quantum hæc machina, licet minor, in deuaſtatio-
e muri potuerit. Quòd muſculum hunc teſtudinis ge-
us eſſe dixi, in eo adſtipulatur mihi Turnebus libro vn-
ecimo Aduerſariorum, capite vigeſimo quarto: diſtin-
uitq́ue ſola paruitate muſculum, à teſtudine: ab anima-
um ſcilicet ſimilitudine has machinas nomen accepiſſe;
ninores muſculos, maiores teſtudines vocatas.

Muſculi alia deſcriptio;

Is muſculus ad murum diruendum adhibitus.

Si lutum obfuerit, aut ciuitatis foſſatum, etiam ap-
portatis lapidibus, lignis ac terra, non ſolùm cōplent,
ſed etiam ſolidant.] Particulæ diſiunctiuæ *aut* nullus lo-
cus in melioribus libris ſex, ſeptem; ideoq́ue eam expuli:
& iiſdem libris auctoribus τὸ *etiam*, quod ſubſequitur, in
contextum recepi. nec puto in eo vllam Vegetio factam
iniuriam. Verba illa, *ſi lutum obfuerit*, diu admodum me
torſerunt. in cauſa fuit veterum librorum ſcriptura. Suſpi-
cabar primùm legi poſſe: *Si aplictum obfuerit*. De quo ita Leo
Imperator capite vndecimo: *Aplicta igitur ſiue foſſata (nam*
aplictum propriè foſſatum totius exercitus eſt) validè quantum potes mu-
nies. ſed id nunc minùs placet. nec video cōiecturam illam
libris multùm iuuari. In exemplari M. & membranis Hit-
torpij, ſine vllâ liturâ, ſcribitur: *quibus protecti bellatores ſuda-*
tum auferunt, ciuitatis foſſatum etiam adportatis lapidibus ac lignis,
non ſolùm complent, &c. Quam ſcripturam Modij quoque
liber vnus confirmare videtur; in quo, *ſudatim auferunt*. In-

Scaber admodùm Vegetij locus.

Aplictum quid.

Tentatus prædictus Vegetij locus:

 terpretabar

terpretabar *ſudatum*, vallos aut ſepes è ſudibus, quæ ipſis foſſis præſtruebantur. at Ianus Palmerius noſter ſuſpicabatur priorem litteram in *ſudatum* à fine præcedentis vocis *bellatores* auulſam eſſe; ideoq́ue ſcribendum, *vdatum auferunt*: quaſi protecti muſculis bellatores, viam turribus ambulatoriis præparantes, vda omnia ſuſtulerint, loca ſolidârint & complanârint.

Iterum tentatus.

Ciuitatis foſſatum etiam adportatis lapidibus.] Foſſatum non tam ineptum vocabulum, vt cenſuit ille cenſor, qui illud expellendum vrbe Quiritium, & deturbandum ex Pandectis noſtris putauit. Modeſtinus libro tertio De re militari: *Qui à foſſato recedit, capite puniendus eſt.* Gloſſarium vetus: Τάφρος, *foſſa, ſepes, foſſatum.* Sudas, Σίδηβο τὸ φοσσάτον; Harmenop. libro ſexto titulo quinto: Τοὺς ἐν τῷ φοσσάτῳ κλέπτοντας εἰ μὲν ὅπλα, σφοδρῶς προστέτακται τύπτεσθαι. Libellus De militibus; *Foſſatum deciſum paruum in fine, pro termino.* Plinius: *Foſſatum purgari, & extendi*, libro decimo ſeptimo, capite vigeſimo primo. frequens etiam ea vox apud Leonem Imperatorem De bellico apparatu. Idem ille cenſor non minùs hallucinatus in Papiniani reſponſo, l. quòd ſi, De captiuis & poſtlim. reuerſis: *Exinde ſui iuris videtur fuiſſe, ex quo pater hoſtium potitus eſt.* emendabat ille, *pater hoſtium poteſtati ſubditus eſt*, quaſi παθητικῶς dici Latinè non poſſet, *hoſtium potitus.* & in ea pugna auxiliarem ſibi adſciſcit Accurſium. Ego illis primùm oppono Tryphoninum, l. in bello, eodem titulo: *Cetera quæ in iure ſunt, poſteà quàm poſtliminio rediit, pro eo habentur, ac ſi nunquam iſte hoſtium potitus fuiſſet.* Inde oppono Iulianum l. bona eorum, titulo eodem. & l. facere, ff. De teſtamento militis. Triarij munus facilè mihi ſuſtinebit Plautus Epidico, ſcena *Si quid eſt*:

—— *Gnata mea hoſtium eſt potita.* Ibidem

—— *Eductam perdidi,*

Hoſtium eſt potita.

Eâdem ille phraſi vſus Captiuis ſcena prima & ſecunda. Neque hæc eò à me dicta, quaſi detrahere laudibus magni illius viri quicquam velim, cuius eruditioni & ſummis in iuris ſtudioſos beneficiis leuia hæc facilè cōdonanda ſunt: ſed, vt viciſſim alij, ſicubi & nos in tantis antiquitatum tenebris incurriſſe videbimur, de verbis ſe præbeant modeſtiores. Sed & alterum audi cenſorem: Iulius Capitolinus

in Gor-

Lapſus magni viri, quem non nomino.

Foſſatum non ineptum vocabulum.

Defenſa ſcriptura vngatam in l. 3. ff. de re mil.

Defenſa item Papiniani verba l. quod ſi. ff. De capti. & poſtli. reuer.

Potitus hoſtium paſſiuè dictum.

Gordianis ſcripſerat: *Caſtra omnia foſſato circuibat.* ibi Ioan. ptiſta Egnatius exclamabat, *ineptum ſcriptorem!* | *Capitolini ſcripturam incor.*

Vocantur autem à marinis belluis Muſculi. nam quemadmodum illi, cùm minores ſint, tamen balænis auxilium, adminiculumque iugiter exhibent.] Feſtus: *Balænam belluam marinam, ipſam dicunt eſſe piſtricem, ipſam eſſe cetum.* Muſculus genus piſcis, qui moderamine paruæ caudæ ſuæ, iter balænæ regit, necubi impingat. & quia hæc luminoſa eſt, præuio illo piſciculo deducitur ac reducitur. Claudianus libro ſecundo: | *Balæna bellua marina. Muſculus genus piſcis, quale.*

Sic ruit in rupes amiſſo piſce ſodali
Bellua, ſulcandas qui prauius edocet vndas,
Immenſumq; pecus parua moderamine caudæ
Temperat, & tanto coniungit fœdera monſtro.

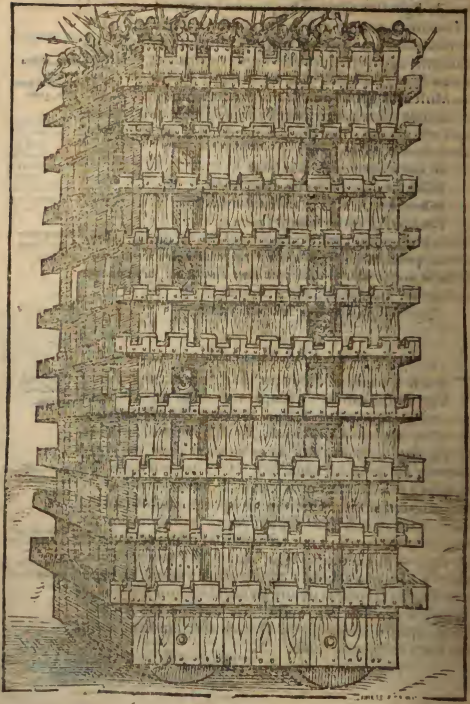
Plinius libro nono capite quinquageſimo ſecundo: *Balænæ muſculus, quandoque prægraui ſuperciliorum pondere obrutis eius oculis, inſtantia magnitudinem vada pranatans demonſtrat, oculorúmque vice fungitur.* Iuuenalis Satyra decima: | *Balæna quare muſculi operâ indigeat.*

Quantò delphinis balæna Britannica maior. | *Balæna maior delphinis.*

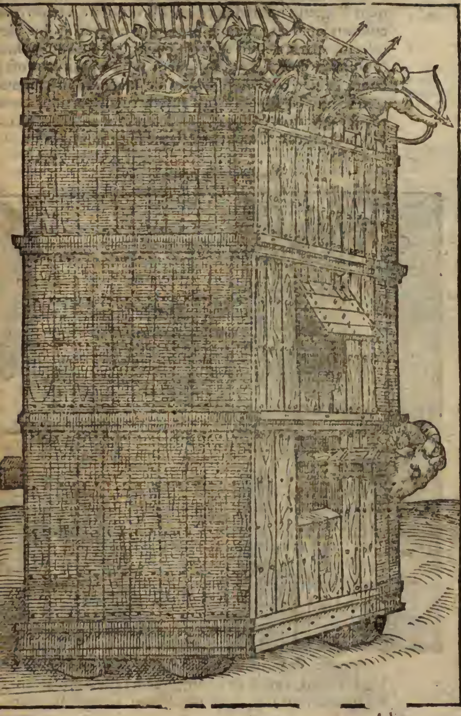
AD CAPVT XVII.

TVRRES autem dicuntur machinamenta.] Turres has ambulatorias nuncupârunt: nam rotis ſubditis commoueri atque reduci ſolent. Hirtius: *Prætereà ambulatorias totidem tabulatorum confinxerant, ſubiectiſq; eis rotis, funibus iumentiſq; obiectis, directis pluteis, in quamcumque viſum erat partem mouebant*; De bello Alexandrino. Has Diades ſcriptis ſuis oſtendit à ſe inuentas: quas etiam diſſolutas in exercitu circumferre ſolebat. minorem ait oportere fieri altam cubitorum ſexaginta, latam ſeptemdecim, tabulatorum decem, ſingulis partibus in eâ feneſtratis: maiorem verò altam cubitorum centum viginti, latam cubitorum viginti trium s. In qua tabulata conſtituebat viginti, & haberent ſingula tabulata circuitionem cubitorum ternûm, vt memoriæ prodidit Vitruuius libro decimo De Architectura, capite vndeuigeſimo. Harum turrium hanc poſſumus fingere figuram fuiſſe, A. | *Turres, vnde ambulatoria vocentur.* | *Turres diſſolutæ in exercitu circumlatæ.* | *Turris minor alta cubitorum LX* | *Turris maior alta cubitorum CXX.*

Turris à Diade excogitata: A.

Turris Vegetii. B.

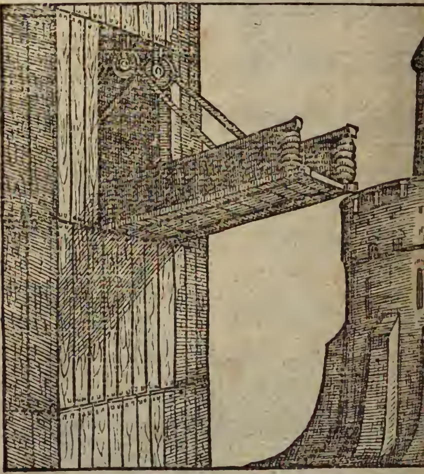

 Aliæ

Turres aliæ, quas Vegetius deſcribit.

Aliæ dubio procul turres ambulatoriæ,nec ita ſ
quas Vegetius nobis deſcribit; eâ proceritate, vt ta
ciuitatis lapideas, quàm muros ipſos ſuperârint. h
inferiori parte tribuit arietem,circa medium verò
(exoſtram poſteà vocabit) quem ſubitò milites p
bant, & per eum egredientes de machina in ci
tranſibant. In ſuperioribus autem turris partibus
tos & ſagittarios collocat, qui defenſores ab vrbis
bus proturbent. Cuius turris hanc fingimus figura

Pons protruſus ex medio turris: C.

Pontem Vegetius tradit in turri fuiſſe, factum de
bus trabibus,ſeptem de vimine;quem ſubitò prolatum
ter turrem murumque conſtituebant ad egrediendu
m

muros hoc eodem capite. Eundem pontem hoc libro, capite Vigeſimo primo, legimus de turri in murum repentè protruſum fuiſſe. Quod ego ſuſpicor eâ ratione, quam ſuprà poſuimus ſatis commodè potuiſſe fieri; notâ C.

Turrium ambulatoriarum effectus.

Turrium metu Galli ſe dedunt:

Etiam Perſæ eodem exemplo.

Turres etiam in nauibus.

In turribus multi armati:

Item & machinæ in iis per tabulata diſpoſita,

Supereſt nunc; vt cognoſcamus quis harum turrium effectus fuerit, & quantus ex illis hoſtibus iniectus fuerit ſæpè metus. Galli vt in caſtris Cæſaris turrim procul conſtitui primùm viderunt, irridere ex muro atque increpitare vocibus: vbi verò moueri atque appropinquare mœnibus viderunt; noua atque inuſitata ſpecie commoti, legatos ad Cæſarem de pace miſerunt; libro ſecundo De bello Gallico. Pari modo & Perſæ ad preces conuerſi, ſimul vt vidêre Helepolim muris appropinquare, teſte Ammiano libro vigeſimo quarto. Vſi etiam turribus Romani bellis naualibus. qua de re infrà locus agendi dabitur hoc libro capite vigeſimo quarto. Præter magnum armatorum numerum, quos ex turribus pugnaſſe certum eſt, etiam machinæ bellicæ in iiſdem per tabulata diſponebantur. Liuius libro 31. *Ipſe Annibal, qua turris mobilis omnia munimenta vrbis ſuperans agebatur, hortator aderat. quæ cùm admota, catapultis baliſtisq; per omnia tabulata diſpoſitis muros defenſoribus nudaſſet*, &c. Meminit quoque Ammianus libro vigeſimo.

Turres fronte ferrea.

Diligentiſſimè ex crudis coriis, vel cẽtonibus communita.] VV. aliquot præferunt, *diligentiſſimeq; crudis coriis & centonibus communitur.* Etiam fronte ferreâ turres quandoque exſtructas legimus, ne flammam iniectam reciperent, apud Ammianum dicto lib. 19.

AD CAPVT XVIII.

Turres, etiam ipſi obſeſſi in mœnibus ſuis extruxerunt.

HINC tam manifeſto diſcrimini multis reſiſtitur modis.] Enumerat Vegetius hoc capite & cap. ſubſequenti varia remedia vel prohibendæ vel incendendæ turris ambulatoriæ. vnum addam, quod ab ipſo video non animaduerſum: videlicet exſtructam quoque & ab ipſis oppidanis ſubinde aliam turrim ſimilem, ex qua omni genere telorum murus defenſus, & aduerſariorum turris facibus iniectis conflagrauit. exemplum ſi deſideras, adeundus erit Liuius libro 32. in obſidione Cumarum.

Memnonis nocturna eruptio.

Eruptione facta globus egreditur armatorum.] Confidentiam hanc erumpendi, in Memnone fuiſſe intel-

 leximus

leximus: qui cum in ciuitate Halicarnaſſo obſideretur, noctu cum manu militum eruptione facta machinas oppugnatorias, licet iam amotas, incenſum venit; Diodorus Siculus libro 17. Similiter & Veij à Romanis intentè obſeſſi, cùm noctu opera negligentiùs cuſtodiri animaduerterunt, patefacta repentè porta cum facibus ardentibus egreſſi; horæque momento aggerem, vineas longi temporis opus incendio perdiderunt: Liuius libro quinto. Perſas etiam à Romanis obſeſſos eruptionem feciſſe, ponè ſequentibus qui flammas ferrent ad machinas incendendas, videbis apud Ammianum libro 20.

Veiorum eruptio

Perſarum eruptio.

Machinamentum illud ingens direptis coriis de lignis exurit.] Edendum curaui præeuntibus libris: *direptis coriis, ignis exurit.* Quanquam putem tutius fore membranas H. ſequi, in quibus abiectis cæteris legebam: *direptis coriis, exurit.* Et meo iudicio exurendi verbum non ignem reſpicit, ſed illud quod paullo antè præceſſit, *globus egreditur armatorum.*

Vegetij locus correctus.

Quod ſi oppidani exire non audent, maiores baliſtas, malleolos, vel phalaricas cum incẽdio deſtinant.] Reſtituo ope librorum S. H. & quattuor Suſianorum, *ad maiores baliſtas.* Neque enim baliſtæ ipſæ emittebantur; ſed illis malleoli, phalaricæ deſtinabantur. id puer intelligat qui Vegetium attentè legat. Eandem phraſim Vegetio etiam ſuprà reſtitui, vbi in eam rem plura à me dicta ſunt.

Iterum ditatus propria phraſi Vegetius.

Malleoli velut ſagittæ ſunt.] Nimis frigida & ſupina malleolorum deſcriptio apud Vegetium. quare hoc nobis relinquitur, alios adhibere qui rem explicent. Nonius Marcellus: *Malleoli,* inquit, *ſunt manipuli ſpartei pice conſecti, qui incenſi, aut in muros, aut in teſtudines iaciuntur.* Feſtus: *Malleoli vocantur non ſolùm parui mallei, ſed etiam ij qui ad incendium faciendum aptantur; videlicet ad ſimilitudinem priorum dicti.* Gloſſarium vetus Πυρίβολα vocat malleolos. Sed nihilo hæc, aut paulo perfectiora ſunt verbis Vegetij: quapropter adhibendus ille, cui propter conſeruatos pleroſque bellicæ diſciplinæ ritus, ac propter machinarum explicationem, omnis poſteritas debet ac perpetuùm debebit, Ammianus Marcellinus: Is libro Hiſtoriarum vigeſimo tertio ſic definit: *Malleoli autem teli genus figurantur hac ſpecie. Sagitta eſt cannea, inter ſpiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quæ in*

Malleoli quid ſint.

Malleolorum elegans deſcriptio:

muliebris

muliebris coli formam, quo nentur lintea ſtamina, concauatur, ventre ſubtiliter & plurifariam patens, atque in alueo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento. & ſic emiſſa lentius arcu inualido (ictu enim rapidiore extinguitur) ſi hæſerit vſquam, tenaciter cremat: aquisq; conſperſa acriores excitat æſtus incendiorum, nec remedio vllo quàm ſupraiacto puluere conſopitur.

Quomodo emittentur:

Quomodo extinguerentur.

Quia ardentes ſunt.] Libri melioris notæ M. H. & tres Suſiani legunt: *ardentes veniunt*. Sic apud Maronem

——— *contorta phalarica vênit.*

Phalarica ad modum haſtæ valido præfigitur ferro.] Etiam huius teli deſcriptio non ſatis perfecta apud Vegetium: ideò & alij quoque auctores de eo conſulendi ſunt; imprimis Iſidorus: *Phalarica*, inquit, *eſt telum ingens, torno factum, habens ferrum cubitale, & rotunditatem de plumbo in modum ſphæræ in ipſa ſummitate. dicitur etiam & ignem habere adfixum. hoc telo pugnatur è turribus, quas phalas dici manifeſtum eſt. Iuuenalis: Conſulis ante phalas. Dictum autem hoc genus teli à phalis, id eſt turribus ligneis.* Monuit etiam Nonius Marcellus in *phalarica*. Item Feſtus libro ſexto: *Fala*, inquit, *dicta ab altitudine, à falando, quod apud Etruſcos ſignificat cœlum. Falarica, genus teli miſſile, quo vtuntur ex falis, id eſt locis exſtructis dimicantes.* Vnus Liuius ad teli figuram & impetum intelligendum ſuffecerit. Is libro trigeſimo: *Falarica*, inquit, *erat Saguntinis miſſile telum, haſtili oblongo, & cetera tereti, præterquam ad extremum, vnde ferrum exſtabat, id ſicut in pilo quadratum, ſtuppa circumligabant, linebantq; pice. ferrum autem tres in longum pedes habebat, vt cum armis transfigere corpus poſſet. ſed id maximè etiam ſi hæſiſſet in ſcuto, & non penetraſſet, pauorem faciebat; quòd cùm medium accenſum mitteretur, conceptúmque ipſo motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudúmque militem ad inſequentes ictus præbebat.* Auctor noſter, baliſtæ impetu falaricam deſtinari docet: idemque innuit Lucanus;

Phalarica deſcriptio.

Phalarica dicta à phalis. Quid Fala.

Falare vox Etruſca.

Phalarica, ſeu Falarica deſcriptio multo perfectior.

Falarica baliſtæ mittebatur:

——— *vibrata phalarica neruis.*

Virgilius verò, manu quoque phalaricam Turnum iecisse teſtatur nono Æneidos:

Etiam manu.

Sed magnum ſtridens contorta phalarica vênit,
Fulminis acta modo; quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquama lorica fidelis, & auro
Suſtinuit, conlapſa ruunt immania membra.

Virgilius hunc Ennij verſum imitatus eſt,

Virgilius Ennij verſum imitatus.

 Qua

Quæ valido vênit contorta phalarica miſſu.

Gloſſæ veteres, *Falarica*, χειροβαλίστρα.

Turres variis modis incenſæ.

Homines extinguendo incendio in turribus deſtinati.

Turritamq́ue machinam frequenter incendit.] Præter ea, quæ Flauius noſter ad machinas incendendas adcommodauit, vſui quoque fuerunt proiectæ ardentes faces, & ardentes quaſi, pice & ſulphure illiti; auctore Ammiano libro vigeſimo. Veruntamen ne ratione vllâ flammam conciperent machinamenta, ſæpe cauiſſe ſcio obſidentes, ordinatis ſcilicet ac paratis qui tela, ſi quæ turribus adhæſiſſent ignifera, exſtinguerent. quod etiam ex Ammiano didicimus eodem libro vigeſimo.

Carthaginienſiũ audax nocturna eruptio.

Depoſiti quoque homines funibus cùm hoſtes dormiunt, in laternis portant lucernas.] Simili ſtrategemate Carthaginienſes vſi contra Scipionem. Hic cùm portum Carthaginienſium aggere aliiſq́ue machinis obſtruxiſſet: illi noctu eruptione facta, non per terram, non enim erat tranſitus; nec nauibus, erat enim ibi vadoſum mare; ſed nudi, non accenſis facibus, ne è longinquo eſſent conſpicui, partim natando, partim mare vadando, ad aggerem machinaſq́ue peruenerunt, & ibidem accenſo igne machinas incenderunt; poſtq́ue natatu domum reuerſi ſunt. teſtem habeo Appianum De bellis Punicis.

Ad caput xix.

Antequàm murus deiiciatur, nouus intrinſecus ducendus.

Qua ratione id hodie fiat à noſtratibus.

Saguntini capta ciuitate hoſtibus diu reſtiterunt.

Exstruendo faciunt altiorem.] Ideò fit, ne turris muro altior occaſionem præſtet inuadendæ ciuitatis. Sin autem murus arietibus ſæpe cæſus corruerit; perq́ue patentia ruinis armatorum agmina vrbem ingrediantur, alio remedio opus eſſe vides. Bene mehercules cum oppidanis actum erit, ſi in tempore nouum murum intrinſecus imminuta partim ciuitate duxerint. id quod noſtro ſæculo in vſu eſſe videmus, percuſſa ſcilicet foſſa, & nouo aggere perducto ab ea parte mœnium, vbi murus integer eſt, ad eam vſque partem, quam calamitas non attigit: ita vt per modum ſemilunæ quidquid ruinoſum eſt excludant, hoſtibuſq́ue relinquant. Capta autem iam ciuitate non erit conſultum de hoc remedio cogitare: tametſi Saguntinos id feciſſe Liuius teſtatur; apud quem libro trigeſimo hæc verba: *Et Saguntini murum interiorem ab nondum captâ vrbis parte ducunt,*

ducunt, vtrimque ſumma vi & muniunt & pugnant. ſed interiora tuendo minorem indies vrbem Saguntini faciunt.

Ne defenſores mœnium, deſuper vrbi ventura, poſſit opprimere.] Codex M præ ſe ferebat *vbi ventura*: alter Suſianorum, *turris ventura*. ſed illis ego nunquam hodie credam. nam Virgilij verſum denuò imitatus noſter Vegetius ex lib. 2. Æneidos:

Iterū Virgilium imitatus Vegetius.

> *Aut hac in noſtros fabricata eſt machina muros,*
> *Inſpectura domos, venturaq; deſuper vrbi.*

Conſtat autem inefficax machinamentum reddi, ſi inueniatur inferius.] In M & H longè alia lectio eſt: *conſtat autem efficax machinamentum reddi, ſi inueniantur inferiores.* Vt neutri illorum conſentiam, facit me verbum *reddi*: cui meliùs quadrat, quod editum eſt.

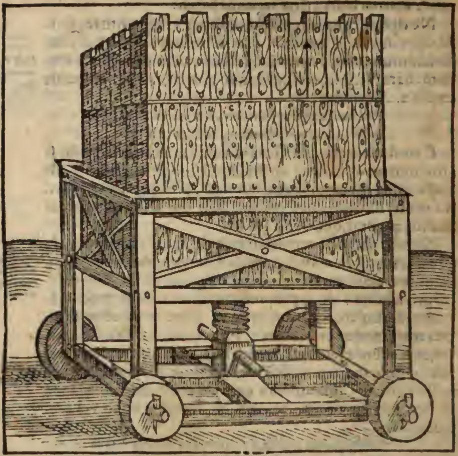
Subitò funibus trochleiſque de medio turricula illa producitur.] In maiori turri, ad decipiendos oppidanos, minorem clàm paratam indicat Vegetius ex tabulis (ita lego pro *tabulatis*) & appropinquante ad vrbem machinamento ambulatorio, tum demum illam turriculam funibus trochleiſque productam. Pro *trochleis* in M codice, *troceis*, expreſſum erat: in S. *crodeis*; quæ inſtrumenta an fabri nôrint mihi incertum eſt. Trochleæ (trochalia quidam appellari putant) inſtrumenta cum orbiculis, ad ſubleuanda & demittenda onera; vel rotulæ ſtriatæ è ligno vel ære. Lucretius:

Minor turris ex maiori eucta in fraudem oppidanorum.

Trochleæ qualia inſtrumenta.

> *Multáque per trochleas & tympana pondere magno*
> *Commouet, atque leui ſuſtollit machina niſu.*

Quanquam alia quoque ratio eſſe potuerit, vt expeditis machinationibus & perpaucorum hominum viribus turricula illa in altum educeretur, & occulto quodammodo artificio in ſublime ſenſim creſceret. quod indicabit figura, quam ob oculos ponendam curauimus.

AD CAPVT XX.

Mutata lectura Vegetii. arbitror, in.c.

SED cùm Rhodiorum ciuitas oppugnaretur ab hoſtibus, & turris ambulatoria murorũ altitudinem ac turrium omnium ſuperaret.] In editione C. P. M & S. legebam, *turris ambulatoria ſupra murorum altitudinem ac turrium omnium pararetur*: quod non minùs aptam effecerit ſententiam, & meliorem, meá opinione, quàm quæ edita eſt. ſequitur enim paullò inferiùs: *Et illum locum, ad quem die poſtero turris fuerat promouenda.*

Mechanici ingenio inuentum eſt tale remedium.] In M. expreſſum erat *mechanico ingenio repertum eſt tale remedium.* & illud, *mechanico*, confirmant membranæ H. & tres Suſianæ. Primùm rem ipſam, id eſt facti huius narrationem

nem à me accipito: inde optionem facito de lectionibus. Vitru. lib. 10. cap. vlt. duo elegantiſſima ſtrategemata in obſidione Rhodiorum edita commemorat: primum, quòd architectus quidam ab Arcado nomine Callias, Rhodum cùm veniſſet, acroaſin fecit, exemplumque protulit muri, & ſupra id machinam in carcheſio verſatili conſtituit, qua Helepolim ad mœnia accedentem corripuit, & tranſtulit intra murum. Alterum, quod Diognetus, cùm ſimili ſtrategemate vtendum non putaret, eoque aliam Helepolim altiorem, latiorem, & ob hoc maioris ponderis confectam ab hoſtibus audiret; murum ciuitatis Rhodiæ, eâ regione, quâ machina acceſſura erat, pertudit: & iuſſit omnes publicè & priuatim, quod quiſque habuiſſet aquæ, ſtercoris, luti, per eam feneſtram, per canales effundere, ante murum. Cumque ibi magna vis aquæ, ſtercoris, luti, nocte perfuſa fuiſſet; poſtridie Helepolis accedens, antequàm appropinquaret ad murum, in humida voragine acta conſedit. Nec progredi, nec regredi poſtea potuit. Ad hunc Vitruuij locum; ad factum certè huius Diogneti, auctorem noſtrum hoc cap. reſpexiſſe, non puto cuiquam fore dubium.

Strategemata duo in obſidione Rhodiorũ edita.

Machina, qua Helepolis intra murum pertracta eſt.

Diogneti ſtrategema contra Helepolim admouendam.

Id Diogneti ſtrategema hic pra oculis habuiſſe Vegetiũ.

Tanto ponderi ſolo cedente ſubſedit, vt nec iungi muris, aut moueri vlteriùs potuerit.] Eam lectionem in Pariſienſi editione primùm ſuppoſitam animaduerti, reclamantibus aliis libris veteribus cuſis, ſcriptis M. S. H. & tribus Suſij. Quiſquis autem ille fuerit qui eam finxerit, illum ego Latinæ linguæ non ſatis magnam habuiſſe rationem pronuntio. Particula illa, *tantò*, abſolutè & ſine ſequela alterius poſita à Vegetio. ideoque edendum curaui: *Tanto ponderi ſolo cedente ſubſedit, nec iungi muris, aut moueri vlteriùs potuit.* idque iubentibus prædictis omnibus exemplaribus, non pro meo arbitrio factum eſt.

Mendum in Vegetio.

Tantus abſolutè poſitum.

Sublatum è Vegetio mendum.

AD CAPVT XXI.

EXEMPLO Capanei, à quo primùm hæc ſcalarum oppugnatio perhibetur inuenta.] Capaneus Hipponi filius, nobilis Argiuus, maritus Euadnes, qui cum Polynice ad bellum Thebanum profectus eſt. hic cùm ſcalas muris admouere vellet, à Thebanis lapidibus obrutus eſt. Hinc factus locus fabulæ, Capaneum, quòd Deorum contemtor eſſet, à Ioue fulmine percuſſum. Adeunda Pauſaniæ

Capaneus ſcalarum inuentor; & quis fuerit:

Hic ſcalas muris Thebanis admouit.

Capaneus fulmine ictus perhibetur.

niæ Bœot. lib.9. Ouidius 4. Triſtium, Plinius, Statius 10. Thebaid. Item Diodorus Siculus lib.5. Rem ipſam ſiue fabulam potiùs, vt eleganter Græcè deſcripſerat Euripides Phœniſ., ſic non minùs accuratè, non minùs feliciter Latinè reddidit amiciſſimus mihi Ianus Gulielmius:

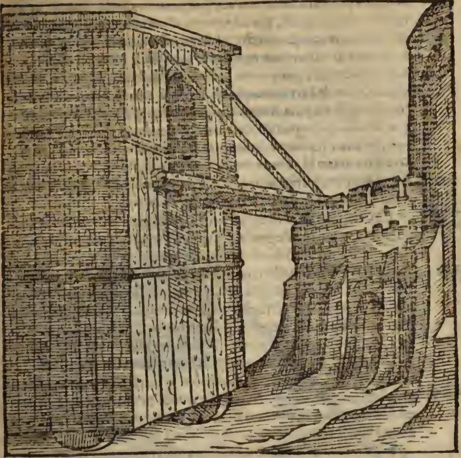
Capaneus furorem immanè quantum inſaniit!
Nam ſcalam habens altùm eminentem, ad mœnia
Subibat, his nequicquam territans minis:
Nec me ſacrum impedibit fulmen Veiionis
Quò fundo ab imo diruam hanc vrbem minùs.
Hæc dum profatur, imbre ſaxeo obrutus
Repit ſuum ſub clupeum, & corpus occulens
Pertendit ad nos ire per ſcalam tamen.
Iámque alta murorum tenentem culmina
Petit igne Iuppiter ſuo. tum terra ſola
Mugire; omnes ſtupeſcere, vt ſcalis procul
Heic diſſipata, & illic membra cernere eſt.
Comæ volant per altum, dipluit cruor.
Manus pedesq; Ixionis velut rota
Rotantur, ipſe ſemiambuſtus decidit.

Correctus Vegetius. Sambuca dicitur à ſimilitudine citharæ.] Exemplária optimæ notæ ſi voles ſequi, leges *ad ſimilitudinem citharæ:* Similem locutionem ſæpiùs ſcio me Vegetio noſtro reſtituiſſe lib.3.

Nam quemadmodum in cithara chordæ ſunt, ita in trabe, quæ iuxta turrim ponitur, funes ſunt, qui pontem de ſuperiore parte trochleis laxant, vt aſcendat ad *Iterum emaculatus.* murum.] Si quid ego machinam hanc eiuſque operationem intelligo, magnum ille ſcelus commiſit, qui hic edidit, *aſcendat ad murum*: nam quod ex parte ſuperiori trochleis funibusq́. laxatur, qua ratione quæſo illud dicemus aſcendere? Certè in caſtigatiſſimis editionibus & membranis reperi, *deſcendat ad murum*. Feſtus: *Sambuca organi genus, à quo Sambuciſtræ dicuntur; machina quoque qua vrbs expugnatur, ſimiliter vocatur: nam vt in organo chordæ, ſic in machina intenduntur funes.* Meminit hac de machina Athenæus lib.14. Figuram autem imaginari poſſumus eam fuiſſe, qualem ob oculos ponendam curauimus. Aliter ſcio apud alios Sambucam depingi; ſed (quæ mea ſententia eſt) hæc magis ad Vegetij deſcriptionē & vſum accōmodata. Sed eā de re aliorū eſto iudicium.

Sambuca

Sambucæ figura.

Non poſſum quin ex Polybio adferam deſcriptionem Sambucæ, quali ipſe in nauibus vſos commemorat, lib. 8. his verbis: *Octo quinqueremes habebat, quibus remigij ſeries inerat, tam à dextris quàm ſiniſtris; atque illas inter ſe cum duobus leuibus parietibus coniunctis ad murum per remigationem, quæ erat extra parietes, adduxerunt: & has vocant Sambucas. Genus autem ſtructuræ dictorum inſtrumentorum tale eſt: Scalam parârunt latitudine quatuor pedum, ſic vt dum ex naui deſcēditur, muro adæquetur. Huius vtrumque latus cancellis muniuerunt, & deſuper tegulis defenſoriis armarunt, & obliquam parietibus impoſuerunt, quibus coniunctæ naues cònſtringebantur: ſic vt plurimùm embolis præemineret. Deinde & ad malos nauium rotulæ erant deſuper cum funibus deſilientes. Vbi neceſſitas ingruebat, funibus in* **Sambuca naualis deſcriptio.**

vertice

vertice ſcalæ religatis, per rotulas in puppi ſtantes trahunt. Et alij conſimiliter in prora ſtructuram eius machinamenti repagulis firmant, ac deinde per remigationem, quæ ab vtraque illa externi remigij ſerie fiebat, telluri nauibus appropinquantes, dictum inſtrumentum muro applicant. In ſummitate autem ſcalæ tignum eſt, quod ſcutis Perſicis trinam ſuperficiem communiit, quò quatuor milites adſcendentes, aduerſum eos decertant, qui inde à propugnaculis applicationē Sambucæ impedire conantur. Vbi u[?]ificata ſcala murum occupauerint, ipſi ſcutorū latera vtrimque ſoluentes propugnacula, vel turres conſcendunt: reliqui per Sambucam iſtos cautè ſequuntur, ſcala per malos in vtramque partem demiſſa. Structura autem iſta non immeritò hanc appellationem ſortita: quando enim perficitur & erigitur, redditur figura nauis huius, & ſcala in vnum redacta, Sambucæ conformis. Hactenus Polybius.

Exoſtra in turri ambulatoria.

Exoſtra autem dicitur pons.] Pontem hunc paullò ſuperiùs deſcripſit Vegetius, & qua ratione idē ex turri ſubitò potuerit protrudi adminiculo trochlearum, propoſitâ ibidem figurâ à nobis demonſtratū eſt. Fuit etiam exoſtra machina lignea, qua, quæ intùs gerebātur, verſatione rotarū ſpectatoribus exhibebātur, Græcis *ἐγκύκλημα* dicta; cuius machinæ nomē Ciceroni in Oratione De prouinciis cōſularibus reſtituit Turnebus lib. vigeſimo Aduerſ. cap. nono.

Alia ſpecies exoſtra.

De turri in murum repentè protenditur.] Dixi ex officinis illā ſcripturā prodiiſſe: in VV. tā editis quàm ſcriptis legitur *protruditur*. Scio elegans & probū verbū eſſe *protendere*, ceterùm huic loco non tā conueniens quàm protrudere. Pontem eundem dixit proferri hoc lib. cap. 17.

Emendatus Vegetius.

Tollenon dicitur, quotiens vna trabes in terrā præaltè defigitur.] Hoc machinamentū in M *tollenone*, in membranis H *tellemnon* appellabatur. Gloſſariū vetus *Tolleno, vel Ciconia, κηλώνειον.* Telonē Iſidorus vocat, additque Ciconiam appellari ad ſimilitudinē auis roſtro clangentis. Quòd verò hîc legatur *vna trabes* ſingulari numero, id optimis libris ita placuit: & retinere idem lubitum mihi, quòd Catonis aut veteris alicuius lucernam redolere videretur, ex quibus multa hic noſter deſcripſit. Dici autem ſolitum apud veteres *trabes, canes, duces* in ſingulari, pro eo quod eſt *trabs, canis, dux.* quod & Varro lib. 6. & lib. 9. De ſermone Latino, & poſt illum P. Crinitus monuit, lib. 15. De honeſta diſciplina cap. 6. Quin imò & ipſe Crinitus in deſcriptione Tollenonis prædictam lectionem retinuit libro vndeuigeſimo, cap. 2.

Tollenon, machina: Ciconiam alij vocant.

Trabes ſingulari numero.

Itidem canes, duces, ſingulariter antiqui dixere.

Diſſentio à Crinito.

cap. 2. Vbi malè tamen legitur, *tellenon*, non vnâ vice.

Tunc per funes vno attracto depreſſoque, alio capite eleuati imponuntur in murum.] Deſidero *τὸ vno* in exemplaribus aliquammultis M. S. H. & quatuor Suſij: Suſpicor numero id nomen in membranis primùm ſcriptum fuiſſe, ac pòſt neglectum à librariis. Pro *imponuntur*, malebant M. & H. & aliquot Suſij *ponuntur*. Machinamenti operatio faciliùs intelligetur ex figurâ quam ſubiecimus.

Tollenonis figura.

AD CAPUT XXII.

Additicia vox Vegetio addita.

BALISTA funibus, neruis chordiſque tenditur.] Illud, *chordiſq;*, adulterinũ eſſe, & alibi quàm in Vegetij muſeo natum, clamant S. & H. & alter Suſij. Pro *neruis*, alij *& neruis* ſcribebant. ſed in optimæ notæ libris erat, *Baliſta funibus neruinis tenditur.* Vitruuius lib. 10. cap. 17: *E neruo*, inquit, *capilloq; tortis rudentibus.* Plura hac de re à me allata teſtimonia ad caput 9. huius libri. Neruos autem, non funes neruinos appellat noſter paullo pòſt in deſcriptione Onagri. De re ipſa Vitruuius cõſulendus; qui lib. 10. cap. 17. ita ſcribit: *Nulla baliſta perficitur, niſi ad propoſitam magnitudinem ponderis ſaxi, quod id organum mittere debet. igitur de ratione eorum non eſt omnibus expeditum, niſi qui arithmeticis rationibus numeros & multiplicationes habet notas. Namque fiunt in capitibus foramina, per quorum ſpatia contenduntur capillo maximè muliebri vel neruo funes, qui magnitudine ponderis lapidis, quem debet ea Baliſta mittere, ex ratione grauitatis proportione ſumuntur; quemadmodũ catapultis de longitudinibus ſagittarum* Baliſtam centenariam quidam vocant, quæ ſaxa centũ pondo; talentariam, quæ talenti pondo iaciebat. de proportione lapidũ mittendorũ ad baliſtę foramen, conſulendus idem Vitruuius lib. 10. cap. 17. & ibi interpres Daniel Barbarus. In idẽ caput adhibẽda, quæ doctiſſimus Adr. Turnebus eâ de re cõgeſſit lib. 2. Aduerſ. cap. 5. Adhibendus quoq. Ioannes Buteo, qui in ſua Logiſtica ſeu Arith. prædictũ caput Vitruuij perpurgauit, & acutiſſimè interpretatus eſt multis verbis; quæ mihi in aliud tẽpus reſeruo.

Baliſtarum & tormentorum proportio quædam fuit.

Baliſtæ diuerſæ fuerunt:

Illud monendũ eſt, baliſtas diuerſas fuiſſe, quanquã vnius effectus cauſa cõparatas. aliæ enim vectibus & ſuculis, nonnullæ polyſpaſtis, aliæ ergatis, quædã etiam tympanorũ rationibus torquebantur; teſte eodẽ Vitruuio lib. 10. cap. 16.

Torta diuerſis rationibus.

Baliſtæ deſcriptio:

Non poſſum quin iſtius baliſtæ deſcriptionem in medium adferam, quam nobis ſuppeditauit Amm. Marcell. lib. 23. *Ferrum, inquit, inter axiculos duos firmum compaginatur, & vaſtum, in modum regulæ maioris extentum: cuius ex volumine tereti, quod in medio ars polita componit, quadratus eminet ſtylus extenſius, erecto canalis anguſti meatu cauatus, & hac multiplici chorda neruorũ tortiliũ illigatus, eidq; cochleæ duæ ligneæ cõiunguntur aptiſſimè, quarũ prope vnam adſiſtit artifex contemplabilis, & ſubtiliter adponit in temonis canamine ſagittã ligneam ſpiculo maiore conglutinatam: hocq; facto, hinc inde validi*

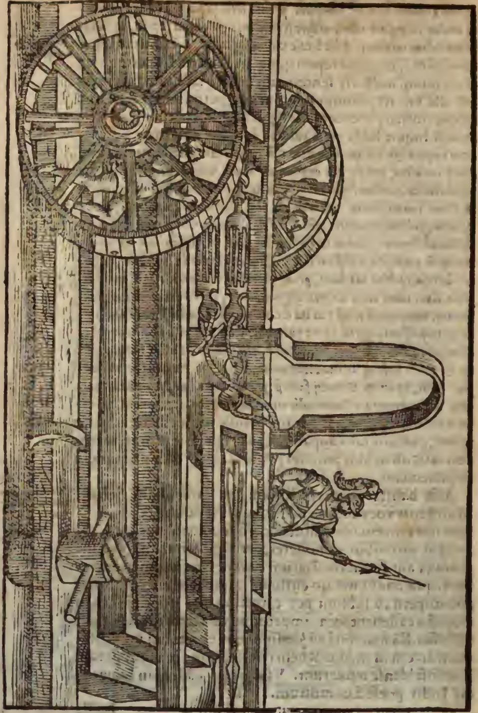
lidi iuuenes verſant agiliter rotabilem flexum, cùm ad extremitatē neruorum a nmen venerit ſummum, percita interno pulſu à baliſta ex oculis auolat, interdum nimio ardore ſcintillans: & euenit ſæpiùs, vt antequam telum cernatur, dolor letale vulnus agnoſcat. Huius machinamēti deſcriptionē reperi quoq. in Notitiā Imperij: quare illius quoq. auctoris ſententiam de eo (baliſtam fulminalem ille vocat) primùm proponendā puto. inde, ordine hoc labore noſtro procedente, ad figuram illius peruenietur: *Huiuſmodi*, inquit, *baliſtæ genus naturali defenſioni neceſſarium, ſupra ceteras impetu & viribus prevalere vſu compertum eſt. arcu etenim ferreo ſupra canalem, quo ſagitta exprimitur erecto validus nerui funis ferreo vnco tractus, eandem ſagittam magnis viribus in hoſtem dimiſſus impellit. Hunc tamen funem non manibus neq. viribus militum trahi fabricæ ipſius magnitudo permittit, ſed retrò duabus ratis viri ſinguli radiorum niſibus adnitentes, funem retrorſum tendunt, pro difficultate rei viribus machinis adquiſitis. Baliſtam tamē ipſam ad dirigenda ſeu altiùs ſeu humiliùs tela, cochleæ machina, prout vocet vtilitas, nunc erigit, nunc deponit. Hoc tamen miræ virtutis argumentum, tot rerum diuerſitate connexum, vnius tamū otioſi (vt ita dicam) hominis, ad offerendā tantummodo impulſioni ſagittā, opera gubernat. Vide*[illegible] *ne ſi hominum turba huius miniſterio inſeruiret, minueretur artis inuen*[illegible]*io. Ex hac igitur baliſta tot & tantis ingenij artibus communita, expreſſum telum in tantum longius vadit, vt etiam Danubij famoſi præ magnitudine fluminis latitudinem valeat penetrare. Fulminalis etiam nuncupata, appellatione ſuā virium teſtatur effectum.* Figuram baliſtæ in prædicto auctore reperi, quæ etſi talis appareret, quæ operationem debitam non ſatis ob oculos poneret; volui tamen eam proponere inſpiciendam, qualis qualis ſit. A

Altera baliſtæ deſcriptio.

Alia baliſta quam tractoriam ſeu catapultam Sebaſt. Munſterus vocauit; qua nō mœnia, ſed domos & alia ædificia intra mœnia conſtituta quaſſare ſolent. eius enim fabricam mœnibus admouētes, per hypotenuſam grauiſſima ſaxa aut fœtida beſtiarum cadauera in altum proiiciebant. quæ conſummato curſu in hypotenuſæ tramite magno impetu, è ſublimi per cathetum ſeu præcipitium in ſubiecta cadebant loca, impetuque vel fœtore infeſtabant obſeſſos. Eā machinā ad deditionem coacti, qui muniriſſimam arcem in medio Rheni conlocatam, iuxta oppidum Rheinfeldenſe tenuerunt. Vſus quoq. eādem in ſubigendis Indis præfectus militum. B

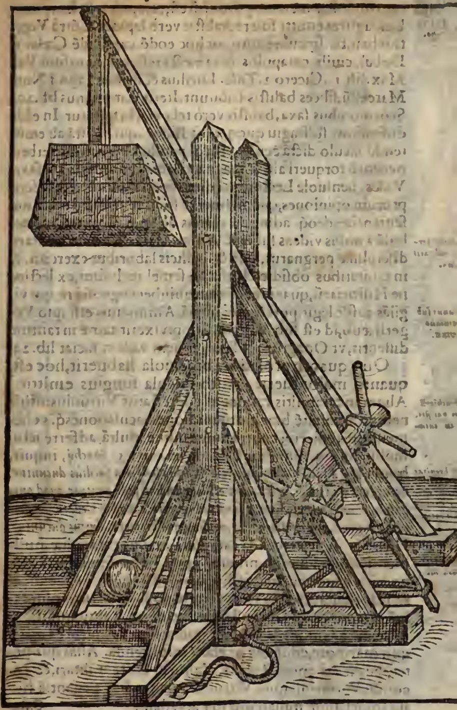
Alia baliſta, qua lapides iaciebantur.

Baliſta. A

Baliſta

Baliſtæ maioris figura. B

De baliſtis, catapultis & ſcorpionibus magna etiam apud veteres diſſenſio.

Illud preterundũ non putaui, quod apud Vitruuiũ lib. 10. cap. 16. & ſeq. memoriæ proditũ eſt; catapultis & ſcorpionibus ſagittas emitti ſolere; baliſtis verò lapides. Cõtrà Vegetius baliſtis ſpicula emitti ait hoc eodẽ cap. Itidẽ Cæſar 1. De bel. ciuili, catapultis ſaxa eiecta teſtatur. Rurſum Val. Max. lib. 1., Cicero 2. Tuſc. Lucilius & Siſenna apud Non. Marcellũ, ſilices baliſtis tribuunt. Iterũ Ammianus lib. 20., Scorpionibus ſaxa, baliſtis verò tela eiecta teſtatur. In eâdẽ diſſenſione ſuffragiũ quoq. tulit Iſidor., qui baliſtã ab emittendo iaculo dictã cenſet. Ideq. paullo pòſt baliſtã verbere neruorũ torqueri ait, & magna vi iácere aut haſtas aut ſaxa. Vides, beniuole Lector, quã diuerſæ etiã ipſorũ veterũ ſcriptorum opiniones, quàm diuerſæ fuerint de hiſce machinis ſententiæ: ideoq. admirari minùs debes, ſi nõ omnẽ hîc nebulã à nobis videas ſublatã. Amm. Marcell. homo militaris diſciplinæ pergnarus, quẽ & bellicis laboribus exercitũ, & in ciuitatibus obſidio clauſis nõ ſemel incluſum, ex lectione Hiſtoriarũ, quas idẽ reliquit, quilibet cognoſcere, qui vigilãs eaſdẽ legit, poteſt: idẽ, inquã, Ammianus etſi ipſo Vegetij æuo, id eſt ſub Valẽtin. Impp. vixerit, tamẽ in tantum diſſentit, vt Onagrum & Scorpionem eadem faciat lib. 23.

Ammianus pergnarus militaris diſciplinæ.

Ammianus ſub Valentiniano priore vixit.

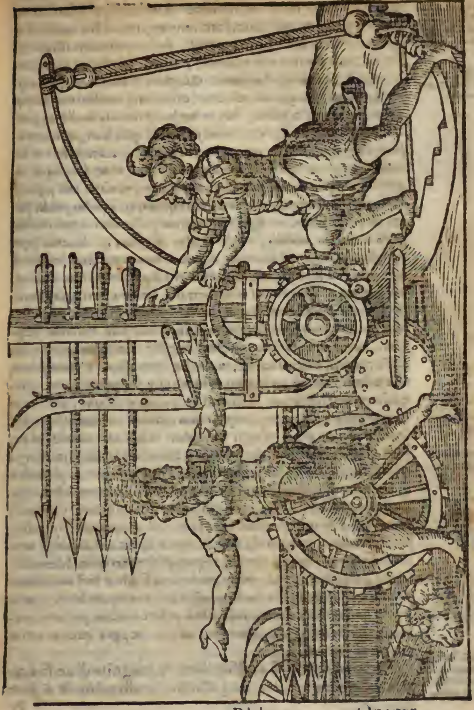
Quæ quantò prolixiora brachiola habuerit, hoc eſt, quantò maior fuerit, tantò ſpicula longius emittit.] Aliam in catapultis rationem eſſe teſtatur Vitruuius: iſthîc nempe breuitatẽ brachiorũ miſſiones iaculationesq. vehementiores efficere; contrà longitudinẽ multã adferre ictui mollitiem atq. remiſſionẽ. Is lib. 10. cap. 15. *Brachij, inquit, breuitas plagã facit vehementiorem: brachia longiora faciliùs ducuntur. namq; quemadmodũ vectis, cùm eſt longitudine pedũ quatuor, quod onus quinq; hominibus extollitur, is ſi eſt pedum octo, à duobus eleuatur: eodem modo brachia, quò longiora ſunt, molliùs; quò breuiora, duriùs ducuntur.* Hæc ille in deſcribenda catapulta: cuius catapultæ nulla mentio (quod meritò mirere) apud Vegetiũ; niſi fortè alio nomine eandẽ appellârit. Et quanquã mihi, ſi de eâdẽ dicere ſuperſederẽ, nemo vitio vertere poſſe videatur; volui tamẽ eatenus gratũ facere ſtudioſis eiuſmodi antiquitatũ, vt mutuatã à Guil. de Choul catapultæ figurã depictã ex antiquo marmore, eiſdẽ hîc præberẽ inſpiciendã. Alias qui petet, videat eas apud Robert. Valturiũ De re militari, & Iucundũ Veronenſ. apud Vitruuiũ, quanquã ad elegantiã huius impetumq; nullatenus illæ accedant. Cata-

Alia brachiorũ ratio in baliſtis, atque in catapultis.

Brachij breuitas plagam vehementiorem facit: Eius rei data à Vitruuio ratio.

Catapultæ Vegetius non meminit.

Catapultæ ſtragu.

Onager dirigit lapides.] Onagrum, vt anteà monui, eundem facit cum Scorpione Ammianus Marcellinus libro 23. in quo etſi diuerſum ſentiat, atque hic noſter Vegetius; viſum nihilominus fuit, deſcriptionem iſtius machinæ, non facilè alibi obuiam, ab eodem huc transferre: *Scorpionis (quem appellant nunc Onagrum) huiuſmodi forma eſt: Dolantur axes duo quernei vel ilicei, curuanturq́; mediocriter, vt prominere videantur in gibbas, hiq́; in modum ſerratoriæ machinæ connectuntur, ex vtroque latere patentiùs perforati: quos inter, per cauernas, funes colligantur robuſti, compagem (ne diſſiliat) continentes: ab hac medietate reſtium ligneus ſtilus exurgens obliquus, in modum iugalis temonis erectus, ita neruorum modulis implicatur, vt altiùs tolli poſſit & inclinari: ſummitatiq́; eius vnci ferrei copulantur, è quibus pendet ſtupea vel ferrea funda. cui ligno fulcimentum proſternitur ingens cilicium paleis conſertum minutis, validis nexibus illigatum & locatum ſuper congeſtos ceſpites, vel lateritios aggeres. nam muro ſaxeo huiuſmodi moles impoſita diſiectat quidquid inuenerit ſuper concuſſione violenta, non pondere. Cùm igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ impoſito, quaterni altrinſecus iuuenes repagula (quibus incorporati ſunt funes) explicantes retrorſus ſtilum penè vncinum inclinant. Itaque demum ſublimis adſtans magiſter, clauſtrum quod totius operis continet, vincula reſerat, malleo forti percuſſum. Vnde abſolutus ictu volucri ſtilus, & mollitudine offenſus cilicij, ſaxum contorquet, quicquid incurrerit colliſurum. Et tormentum quidem appellatur, quod ex eo omnis explicatio torquetur; Scorpio autem quoniam aculeum deſuper habet erectum; cui etiam Onagri vocabulum indidit ætas nouella, eâ re, quòd aſini feri cùm venatibus aguntur, ita eminùs lapides, poſt terga calcitrando, emittunt: vt perforent pectora ſequentium: aut perfractis oſſibus capita ipſa diſplodant.* Hæc Ammianus. Idem libro 19. de ſcorpionibus, quibus obſeſſi in Ardeâ ciuitate vſi ſunt, inter quos & ipſe Ammianus fuit: *Per ſcorpionum*, inquit, *ferreas fundas è propugnaculis ſubinde rotundi lapides acti, diſſolutis turrium coagmentis, baliſtas earumq́; tortores fudère præcipites.* Idem libro 24. lapides ſcorpionibus ęuibratos ſcribit: *Poſt machinam ſcorpionis*, inquit, *architectus fortè adſiſtens, reuerberato lapide, quem artifex titubanter aptauerat fundæ, obliſo pectore ſauciatus perfudit animam, diſiecta compage membrorum, adeò vt ne ſigna quidem totius corporis noſcerentur.*

Onagrum cum Scorpione Ammianus confundit.

Scorpionis deſcriptio ex Ammiano.

Scorpioni unde nomen.

Onager quare appelletur.

Sed pro neruorũ craſſitudine & magnitudine ſaxorum pondera iaculantur.] Omnis conſtructio & à fine &

Omnis machina proportionem habere debet ex fine & effectu.

& ab effectu ordinari debet, & quia in magnis oneribus mouendis ipſa rerum natura nobis aduerſa eſt, opus eſt magno artificio vt vires hominum exſuperare ipſamque naturam vincere queas. In quo aut machinis aut organis opus & variis inibi adiumentis partibuſque, vt longiùs pondera emittantur, ictuſque maiores fiant: quæ fieri non poſſunt abſque clauiculis, trochleis, vectibus, ſuculis, neruis, & aliis huiuſmodi, quibus vel innitantur, vel à quibus expellantur. Hinc rationes & proportiones quæruntur, vt omnia reſpődeant, pondus, magnitudo, & vis quæ mouet. ideò ab ipſa ponderis natura & magnitudine proportio ſumitur omnium partium inſtrumenti. Et quemadmodum hodie à pilæ ſeu globi pondere tormenta bellica (bombardas vulgus vocat) conficiuntur, & contrà: ſimiliter & veteres in machinis ſuis, quæ tela vel ſagittas emittebant, à longitudine ſagittarum machinæ menſuram ſumere debebant: in iis quæ lapides, ſaxa, aliáve corpora iaciebant, à pondere eius quod iaciendum erat. quippe neceſſe erat rationis comparationem quandam eſſe inter rem motam & vim mouentem. longiùs enim ferri nequeunt contorquendo, quæ nimis parua ſunt, aut magnitudinis modum excedunt; vel quæ nimis leuia aut grauiora ſunt quàm par eſt: iuxta diſciplinam Ariſtotelicam in Mechanicis quæſtione quarta & vigeſima. Hinc non abs re de Onagro Vegetius inquit: *Nam quanto amplior fuerit, tanto maiora ſaxa fulminis more contorquet.*

Partes machinarum præcipua.

Ad pondus ſaxi vel teli magnitudo machinæ, & vis mouens respondere debet.

Scorpiones dicebant, quas nunc manubaliſtas vocant.] Scorpionem aliud machinamentum eſſe ab Onagro, præter auctorem hunc noſtrum teſtabitur Vitruuius libro decimo De architectura, capite I. Vbi de tractoriis machinis agens, *Sunt*, inquit, *ex his alia, quæ mechanicῶs, alia quæ organicῶs mouentur. inter machinas & organa id videtur eſſe diſcrimen, quòd machinæ pluribus operibus, aut vi maiore coguntur effectus habere; vti baliſtæ torculariumq; prela: Organa autem vnius operæ prudenti tactu perficiunt, quod propoſitum eſt; vti ſcorpionis, ſeu aniſocyclorum verſationes.* Atque Iſidorus ſcorpionem non pro tormento ſed telo accipit, libro decimo octauo capite De ſagittis: *Scorpio, inquit, eſt ſagitta venenata arcu vel tormentis excuſſa, quæ dum ad hominem venerit, virus quà figit infundit, vnde & Scorpio nomen accepit.* Ea dű ſcripſit Iſidorus, viſus reſpexiſſe ad illud

Scorpiones Vegetio manubaliſta.

Scorpio aliud ab onagro.

Machina, & organa quid differant.

Scorpio, etiam pro telo.

Scorpio vnde nominationem receperit.

ad illud

ad illud Tertulliani Scorpiaco: *Bellicam,* (inquit) *machinam & retractu tela vegetantem de ſcorpio nominant. id ſpiculum & fiſtula eſt, paulla tenuitate in vulnus & virus, qua figit, effundit.* Superiorem Iſidori definitionem nemo admirabitur, qui ſciet ſcorpionem modò pro ipſo tormento, modò pro ſpiculo ſumi. Itidem & catapultam interim tormentum, interim telum, quod eâ machinâ emittitur, deſignare, teſtis mihi Turnebus lib. 15. Aduerſ. cap. 1.

Catapulta modo machinam, modo ipſum tormentum ſignificat.

Quod paruis ſubtilibúſque ſpiculis inferant mortem.] Ea ſpicula ſunt, quæ pennata vocat Plinius libro trigeſimo quarto, capite decimo quarto: *Vtimur & ferro ad bella, cædes, latrocinia,* inquit, *non cominus ſolùm, ſed etiam miſſili volucríque; nunc tormentis excuſſo, nunc lacertis, nunc verò pennato; quam ſceleratiſſimam humani ingenij fraudem arbitror. ſiquidem vt ocyùs mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennáſque ferro dedimus.*

Spicula pennata

AD CAPVT XXIII.

ADVERSVS arietes proſunt culcitræ, laquei.] Facere non poſſum quin moneam in M. S. H. tam hoc loco, quàm paulo pòſt ſcribi, *culcita culcitas.* quod probant quoque Gloſſæ veteres, in quibus *Culcita,* τύλη: & iterum Τύλη, *culcita.* Itidem in Pandectis textus Florentinus legit, in l. ſupellectili, de ſupellectile legata; & l. argumēto, De auro, argento mundo. & alibi. *Culcita* item, non *culcitra,* legendum, lapides veteres indicio ſunt. Varro lib. 4. De lingua Latina: *Poſteaquam tranſierunt ad culcitas, quòd in eas ſagum, aut fomentum, aliúdve quid calcabant, ab inculcando culcita dicta. ac quicquid inſternebant, à ſternendo ſtragulum appellabant.*

Correctus Vegetius.

Culcita, non culcitra.

Culcita à quo dicta.

Aliquanti centones & culcitas.] Centones, culcitas arietum ictibus opponi ſolere, ſcribit quoque Leo Imperator De bellico apparatu, capite 15, numero 48. Meminit quoque Iſidorus lib. 18. capite De ariete: *Contra impulſum* (inquit) *arietis remedium eſt, ſaccus paleis plenus, & in eum locum demiſſus, quo aries percutit. laxo enim ſaccorum ſinu ictus arietis illiſus mollitur. Duriora enim mollioribus faciliùs cedunt.* Eodem ſtrategemate mœnia ſua tutati ciues ab imperatore Veſpaſiano obſeſſi, apud Ioſephum De bello Iudaico libro tertio capite 9. Sed hoſtes eorum animaduertentes ſaccorum mollitiæ machinæ vim eludi, perticis falcatis, lora vnde ſacci depen-

Arietis impetum ſacco paleis referto frangebant. Eo ſtrategemate vſi Iudæi.

dependebant, tandem inciderunt. Neque tamen illis aut conſilium aut virtus poſtilla defuit, vt qui exinde machinamenta partim ignibus iactis exuſſerint, partim lapidibus confregerint: teſte eodem Ioſepho. Idemque legere memini apud Egeſippum lib. 5. cap. 11.

Saccos illos falcibus alij deciderunt.

Culcitas fuſtibus calcant.] Locus deprauatiſſimus: &, me iudice, fuſtuarium meruerunt qui primi hîc pro *funibus* ſubſtituerunt *fuſtibus* In omnibus libris præter Pariſienſem & nuperam Colonienſem editionem, reperiebam *funibus*. De cetero, pro *calcant*, Veteres libri, partim *calant*, partim *caſant*, alij *celant*. In vno Suſij legebatur, *funibus colligant*. quod genuinum eſſe, cùm res ipſa, tum Ioſephus exemplo ſuperiore, Iſidorus, & Egeſippus iam perſuaſerant. non enim quomodo culcitæ farciẽdæ, implẽdæ erãt; ſed quĩ ex muris ſuſpenderentur, hîc laborabatur. Ideoque locum ita rectè conſtitutũ à me putabam, iam iam diſceſſionẽ facturus in eam ſententiam; ni interceſſiſſet Adrianus Turnebus: cui viro ad reconditiſſima eruenda, obſcuriſſima illuſtranda, diuinum prope ingenium fuit. is clamabat emendandum *funibus chalant*: interpretabatur autem *chalare eſſe laxare, & demittere*. quo de infrà pluribus agemus ad caput vltimum. Iuuant Turnebum duo apud me libri, vnus H, alter Suſij; in quibus eſt *calant*. Ad notam aſpirationis non tam ſollicitè attendebant olim librarij, qui *vmerus* pro *humerus*, & mille itidem alia ſcribebãt: vt etiam videmus in textu Florentino Digeſtorum, & aliis libris veteribus paſſim. E contrario eandem notam addebant vbi nihil opus erat, vt alibi moneo. quo vitio in hodiernum vſque diem Belgij quoque populus quidam laborat.

Locus Vegetij contaminatiſſimus.

Quid Chalare.

De nota aſpirationis in libris veteribus modo addita, modo dempta.

Alij laqueis captos arietes.] Operæ pretium videtur, quod aliâs ſoleo, etiam hîc Vegetium exemplo illuſtrare. Ammianus lib. 20. *Prominentem arietis ferream frontem, arte ſubtili inlaqueatam, altrinſecus laciniis retinnère longis, ne retrogradiens reſumeret vires, néve muros ferire poſſet.* Idem ſtrategema Vticenſes vſurpârunt contra falces, cùm à Scipione oppugnarentur, Appiano teſtante De bellis Punicis: *Hoſtis, inquit, ſubruebat aggerem, falces iniectis laqueis deflectebat, arietum impetum retundebat tranſuerſis trabibus.* Cæſar lib. 7. De bello Gallico, ſolertiam induſtriamq́ Gallorum prædicans; *Laqueis, inquit, falces auertebant, quas cùm deſtinauerant, tormentis introrſus reducebant, & aggerem*

Arietem laqueis quoque capiebant.

Falces quoque murales laqueis iniectis deflectebant.

Arietibus & trabes tranſuerſas oppoſuere.

Columnis quoque iactis arietes confregerunt:

& aggerem cuniculis ſubtrahebant. Vegetius noſter arietibus laqueos opponit, item lupos. Interdum baſes columnaſq. de muris iactatas ſcribit, vt vibrato impetu arietes confringerent. Addam ex Diodoro Siculo libro 17. ſuæ Bibliothecæ inſignia aliquot ſtrategemata quæ à Phœnicibus, Tyro ab Alexandro Imperatore obſeſsâ, excogitata ſunt.

Falcibus etiam armamenta arietis abſciderunt.

Illi aſſeribus, quibus falces adnexæ erant, arietum armamenta abſcindebant, ne deinceps validas in quatiendo vires haberent.

Hamis clypeos aduerſariis detraxerunt:

Confecerant etiam tridentes maximos hamorum inſtar aduncos, quos in Macedones de turribus pugnantes iniiciebant. Cumque ſcutis infixi eſſent, funibus eoſdem quibus reuincti erant, ad ſe retrahebant. erat igitur neceſſe aut arma abiicere, atque ita apertos contra tela, quæ innumera mittebantur, ſe exhibere; aut retentis ob pudorem armis, tractos è turribus altis cadere & mori.

Alij retibus illaqueatos ex turribus deiecerunt: Arenã ignitam alij ſparſerunt.

Alij etiam piſcatoriis retibus hoſtes inuoluentes, cùm manus explicare non poſſent, adtrahebant atque in terram deiiciebant. Clypeos inſuper æreos & ferreos fabricârunt, hiſque arena repletis flammam continuam ſubiecerunt, donicum ignita & candens arena fieret, quam demum per machinam quandam in hoſtes audaciùs ceteris pugnantes effuderunt, atque ita extremo ſupplicio adfecerunt. illa enim intra thoraces & tunicas penetrans cutem grauiſſimè torquebat.

Alij & laminas ferreas proiecerunt: Coruis quoque, & manibus ferreis arreptos, ex propugnaculis extrahebant.

Iidem in hoſtium frequentiam de machinis candentes magnas laminas ferreas iaculabantur, quæ in tanta turba ſemper aliquos attingebant. Coruis quoque & manibus ferreis ex propugnaculis hoſtes arripiebãt. Conſuta etiam coria ad excipiendum miſſorum lapidum impetum muro prætendebant, vt nihil ictu ſuo offenderent.

Arietes etiam in teſtudinibus.

Et cum ipſis teſtudinibus euertunt.] Diſce arietes etiam in ipſis teſtudinibus exſtructos fuiſſe. qua de re ſuprà egi, propoſita ibidem teſtudinis figurâ.

Murum duplicem Tyrij duxerunt obſeſſi.

Deſtructis domibus alius intrinſecus murus addatur.] Illo remedio Tyrij ab Alexandro obſeſſi ſe ſuaque tutari conabantur. mœnia vrbis duplicia fecêre, quòd non crederent quinque cubitorum murum ſuſtinendæ oppugnationi ſufficere. itaque murum altero tanto latiorem exſtruere cœperunt, inter quem & priorem, quod erat interualli, aggere & lapidibus compleuerunt.

AD CAPVT XXIIII.

QVOD cuniculum vocant.] Feſtus: *Cuniculum, id eſt foramen ſub terra occultum, aut ab animali, quod ſimile eſt lepori, appellatur, quod ſubterfoſſa terra latère eſt ſolitum: aut à cuneorum ſimilitudine, qui omnem materiam intrant findentes.* Tutiſſimum hoc genus oppugnationis; quippe quod ſine vllo periculo & ſine ſuſpicione hoſtium facere liceat, teſte Hirtio libro octauo De bello Gallico. Quò tamen tutius id opus ſit, fulturis ſuſpendi debet, quod fieri ſolitum probauit Vitruuius lib. 10. cap. vlt. Nomen hoc genus operis inuenit à cauernis ſeu cuniculis leporum; Vegetius hoc cap. Hinc etiam illi qui hæc opera faciunt proinde cunicularij dicti Vegetio libro 2. cap. 11. Gallos cuniculorum agendorum peritiſſimos fuiſſe, & præſertim inter eos Aquitanos, propterea quòd multis locis apud eos ærariæ ſecturæ ſunt, Cæſar memoriæ prodidit lib. 3. De bello Gallico. Cùm Imperator Alexander Gazam obſideret, potiri antè eâ non potuit, quàm vbi vltima peſtis cuniculus acceſſit, quo & ſubrutus murus, & per eius ruinas hoſtis intrauit: vt narrat Q. Curtius lib. 4. Itidem captæ Fidenæ, Liuio teſte lib. 4. Itidem expugnati Veij, Liuius libro 5. Huic dolo etiam ſtrategema opponi conſuetum eſt; ſcilicet, vt eo tempore quo putas emerſuros tuos cunicularios, ciuitatis muros vndique inuadas; vt dum propulſaturi pericula inuadentium defenſores vltrò citroq. diſcurrunt, opprimantur nec opinantes. cuius exemplũ ſuppeditabit Ammianus lib. 24. Nunc illud quoque admonere mei officij putaui, quòd varia apud veteres ſubterraneo huic operi remedia fuerunt oppoſita. Galli apertos cuniculos præuſta & præacuta materia & pice feruefacta, maximi ponderis ſaxis morati ſunt, mœnibuſq. appropinquare prohibuerunt: teſtis Cæſar lib. 7. De bello Gallico. Luculli exercitus Themiſcyram oppugnans, cuniculos tam amplos fodiebat, vt in iis pugnæ committerentur ſubterraneæ. Hos oppidani ſupernè aperiebant, & per foramina demittebant in operarios vrſas, aliaſque beſtias, & apum examina: quod probat Appianus De bello Mithridatico. Illud equidem magni momẽti eſt, ſi oppidani cuniculos qui ab aduerſariis fodiuntur reperire poſſint, quod neque tempus neq. certus locus ſciri poſſit,

quo

Cuniculus militaris vnde dictus.

Oppugnatio tutiſſima per cuniculos.

In cuniculis, opus fulturis ſuſpendendum.

Cunicularij.

Galli peritiſſimi agendorum cuniculorum.

Gaza cuniculis expugnata:

Proinde etiam capta Fidena & Veij expugnati.

Cuniculis aliud ſtrategema adhiberi ſolitum.

Remedia cuniculis opponi ſolita.

Galli ſaxis & pice feruefacta cuniculos morati ſunt.

Cuniculi tam ampli, vt in iis pugnæ commiſſæ ſint.

Vrſæ & apum examina in cuniculis immiſſa.

Modi, quibus aduerſarij cuniculos reperiuntur:

quo emerſuri ſint hoſtes. Elegans ſanè ſtrategema hac de re apud Vitruuium lib. 10. cap. vlt. quod hoc loco ſubiicere volui: Trypho Alexandrinus dum Apollonia obſideretur, intra murum plures ſpecus deſignauit, & fodiendo terram progrediebatur extra murum, dumtaxat citra ſagittæ emiſſionem, & in omnibus vaſa ænea ſuſpendit. Ex his in vna foſſura, quæ contra hoſtiũ ſpecus fuerat, vaſa pendentia ad plagas ferramentorum ſonare cœperunt. Ita ex eo intellectum eſt qua regione aduerſarij ſpecus agentes, intra penetrare cogitabant. Sic limitatione cognita, temperauit ahena aquæ feruentis deſupernè contra capita hoſtium & ſtercoris humani & arenæ coctæ candẽtis. Dein noctu pertudit crebra foramina, & per ea repentè perfundendo, qui in eo opere fuerunt hoſtes omnes necauit. Aliud audi inuentum fabri ærarij, qui cùm Perſæ Barcam obſiderẽt, clypeum æreum intra muros circumferens, & pauimento admouens, tãdem ex ſono edito locũ qui ſuffodiebatur comprehẽdit: teſtatur Herod. in Melpomene. Noſtro verò hoc ſæculo pelues aut tympana militaria ponũt erecta, iiſq; piſa, fabas aut aleas imponũt quæ exultẽt ad ictus ſubterraneos.

Tryphonis hac in re ſtrategema.

Cuniculi obſidentium ab oppidanis perſpecti.

Aliud ad cuniculum inueniendum ſtrategema.

Strategema, quod noſtrates ad reperiendos hoſtium cuniculos vſurpant.

Cuniculum vocant à leporibus, qui cauernas ſub terris.] Vidi qui rideret Vegetiũ, quòd hiis cuniculis, id eſt operibus ſubterraneis, nomen eſſe dixerit à leporibus potiùs; cùm à cuniculis dicere debuerit. At ille Varronem audiat De re ruſtica lib. 3. cap. 12. Vbi tria is ſcriptor leporum genera recenſet: Vnum Italicum, pedibus primis humilibus, poſterioribus altis, ſuperiore parte pullâ, ventre albo, auribus longis. Alterum, quod in Galliâ naſcitur ad alpes, qui hoc ferè mutant, quòd toti candidi ſunt; qui rarò perferebantur Romam eo æuo. Tertij generis eſt quod in Hiſpania naſcitur, ſimile (inquit Varro) noſtro lepori ex quadam parte, ſed humile, quem cuniculum appellant.

Vegetius contra Zoilum defenſus.

Tria leporum genera: Vnũ Italicum:

Alterum Gallicum:

Tertium Hiſpanienſe; cuniculum vocant.

Reſeratiſque portis ſuorum agmen ducunt.] Veteres nonnulli *introducunt*; plurimi ex iis *inducunt* præferebant. alterutrum in contextum recipiendum puer videat.

Emendatus Vegetius.

Tunc præparatis bellatoribus ſubter ignis immittitur.] In emendatiſſimo codice collegij trium Coronarum expreſſum eſt, *Præparatis bellatoribus in opera ignis immittitur.*

Muro ſubito corruente [irruptione] aditus reſeratur.] Aliæ editiones & mẽbranæ partim *inruptionis*, partim

irruptioni legebant. quod poſtremum ferri aliqua ſententia poſſit. Ego interim vnum M. libenter hîc audio, & illius fide vocem illam aliò ablêgo, cùm nulli aut perparuo vſui ſit: nam quid verius quàm muro corruente aditũ reſerari, neq. id adeò irruptione, ſed lapſu & euerſione ipſius muri?

A gloſſemate liberatus Vegetius.

AD CAPVT XXV.

INNVMERABILIBVS declaratur exemplis, ſæpe cæſos ad internecionem hoſtes, qui inuaſerant ciuitatem.] Militibus inprimis ſeditioſis Romæ id vſui veniſſe, teſtatur Herodianus lib. 1. Ij cùm à ciuibus, qui domibus clauſis in tecta & culmina euaſerant, lapidibus teguliſque deſuper inceſſerentur, terga fugæ mandare coacti ſunt. Huic rei facile tamen remedium opponitur, vt videlicet ianuis, ac ligneis ædificiorum proiecturis, quales in vrbibus plurimæ viſuntur, ignem illicò admoueas. cuius rei exemplum luculentum apud eundem Herodianum lib. 7. extremo: Item apud Q. Curtium lib. 4. Hiſtoriarum. Itidem apud Liuium, in expugnatione Veiorum lib. 5.

Expugnata ciuitate, ſæpe ad internecionem victores cæſi. Oppidani ex tectis pugnant.

Remedium illi rei, vt domos incendas.

Vt reſiſtere deſinant fugiendi poteſtate conceſſa.] De hoſte emittendo; ne, dum clauſus eſt, audaciam illi animoſque faciat neceſſitas; ſuprà à nobis dictum eſt. qui volet, videat eâdem de re Frontinum lib. 2. ſtrateg. cap. 6. Eoq. pertinet quod Curtius ſcribit lib. 9. *Deſperatio magnum eſt ad honeſtè moriendum incitamentum.* Idemque voluit Vegetius, cuius hæc ſententia: *Neceſſitas enim eſt quadam virtutis deſperatio.* pro quo Modius in membranis reperit, *Neceſſitatis enim quadam virtus eſt deſperatio.*

Deſperatio magnum ad honeſtè moriendum incitamentum.

In hoc caſu vnum oppidanis auxilium eſt.] Vnus Suſianus codex referebat, *vnum oppidanis conſilium eſt, vt muros turreſq; teneant.* Muros teneri, loca altiora conſcendi vult Vegetius; inde hoſtes obrui. Amplius quid, & dubio procul vtilius, noſtra ætas excogitauit; tenſis quippe per ſingulas plateas catenis id cauent, ne liber ſit hoſtium copiis, equitatui præſertim, diſcurſus.

Loca altiora retinenda dum inuaditur ciuitas. Noſtri hodie ferreas catenas platearum tendunt.

AD CAPVT XXVI.

FREQVENTER dolum excogitant obſidentes, ac ſimulata deſperatione longiùs abeunt.] Eo dolo concidit Ilion, & ingens gloria Dardanidûm. qua de re Virgilius 2. Æneidos:

Simulatus diſceſſus ab obſidentibus.

—*fracti*

——— *fracti bello, fatiſq; repulſi*
Ductores Danaûm, tot iam labentibus annis,
Inſtar montis equum diuina Palladis arte
Ædificant, ſectaq; intexunt abiete coſtas,
Votum pro reditu ſimulant, ea fama vagatur.

Profuit quoque ſimulaſſe obſidionem duraturam.

Alia huius ſimulationis ſtrategemata peti poſſunt à Frontino lib. 3. cap. 6. & cap. 10. & cap. 11. Profuit etiam perſuaſiſſe obſeſſis, obſidionem duraturam: Front. lib. 3. cap. 5.

Canes anſereſq; Rom. vigiliarum cauſſa aluerunt.

Vt acerrimos ac ſagaciſſimos canes in turribus nutriant, qui aduentum hoſtium odore præſentiant, latratuque teſtentur.] Cicero pro Sexto Roſcio Amerino: *Anſeribus cibaria publicè locantur, & canes aluntur in Capitolio, vt ſignificent, ſi fures venerint.* Idem refert Arnobius lib. 6 aduerſus gentes. Liuius: *Canes ſollicitum quidem animal ad nocturnos ſtrepitus*, lib. 5. ab vrbe condita.

Romanis profuit in maxima inopia ab anſeribus Iunoni ſacris abſtinuiſſe.
Flori locus emendatus.

Clamore anſeris excitatus Manlius.] Variant hîc libri perinde vt in Hiſtoria variant ſcriptores. Tres in præſentiarum apud me codices, qui illud *anſeris* tuentur: quatuor item alij, qui *anſerum* plurali numero malunt. Primo loco Liuiũ ponamus, cuius magna hac in re auctoritas eſſe debet: *Anſeres* (inquit lib. 5.) *non fefellêre, quibus ſacris Iunoni in ſummâ inopiâ cibi, tamen abſtinebatur. quæ res ſalui fuit. namque clangore eorum, alarúmq; crepitu excitus M. Manlius.* E contrario Florus lib. 1. cap. 13. *clangore anſeris excitatus*: Malim eo loco, & apud Vegetium quoque pro *excitatus*, *excitus* legi: nam eo rei Romanæ ſtatu vigiles, qui in Capitolio à Gallis obſidebantur, vſque adeò negligentes, ſocordes, ſomnolentóſve fuiſſe, vt excitandi fuerint, vix credibile. Auctor De viris illuſtribus: *Clangore anſeris excitus Gallos adſcendentes deiecit.* Item Plinius lib. 10. cap. 22. *Eſt & anſeris vigil cura Capitolio teſtata defenſo, per id tempus canum ſilentio proditis rebus.* Plutarchus *ἐν αἰτίαις* auctor eſt, alimenta anſerum publicè à cenſoribus fuiſſe locata, ob diligentiorem, quàm canum, cuſtodiam. Lucretius quoque teſtis citandus eſt:

——— *Humanum longè præſentit odorem*
Romulidarum arcis ſeruator candidus anſer.

Ambroſius contra Symmachum: *niſi eos pauido anſer ſtrepitu prodidiſſet.* Sed quorſum hîc tãdiu hæremus in re nõ ita magni momẽti, & in qua Arabiæ opes non verſantur? in eâ ſi quis cõtra tẽdere vellet, hoc reapſe foret caprinũ prœlium.

AD CAP.

ASTV ſe prœlio ſubtrahunt, vt aduerſariorum negligentiæ licentiam tribuant.] Optimæ notæ & plurimæ numero editiones & membranæ legebant: *aſtu ſe à prœlio ſubtrahunt.* hac de re exemplum apud Hirtium. Præmittebatur autem hoc capite, *cùm vtrinſque partis milites ad requiem aut curanda corpora diſperguntur.* In exemplo M. & H. particula illa temporis nulla appâret; eâque ſublatâ, vera & genuina (prout mea opinio eſt) emerget huius loci ſententia.

Obſeſſorum negligentia licentia tribuitur, vt poſt opprimantur.

AD CAPVT XXVIII.

CVM negligentia interuenerit, paribus inſidiis ſubiacent obſidentes.] Ferendum erit, non culpandum, quòd auctoris noſtri opinionem Claudiani verſibus confirmo. Is lib. 4. ita cecinit:

Obſidentibus quoque ſua negligentia nocuit.

——Si longa moretur
Obſidio, tum vota caue ſecura remittas,
Incluſumq; putes. multis damnoſa fuêre
Gaudia, diſperſi pereunt ſomnoq; ſoluti.
Sæpius incautæ nocuit victoria turbæ.

Eodem aſtu Apollinates à Philippo Macedonũ rege obſeſſi, noctu, non ſentientibus hoſtibus, præſidium Romanum intromiſerunt, totum dein diem inſequentem quieſcentes, cauſam aduerſariis ſuis ſocordiæ negligentiæque dederunt. Nihilominus noctis ſilentio ab vrbe ſine tumultu egreſſi, caſtra occupauerunt; aliquot millia militum interemerunt, plura ceperunt, rege ipſo prope ſeminudo fuga elapſo: narratur à Liuio lib. 33.

Apollinates obſeſſi quo ſtrategemate Philippum deceperunt.

Omniaque in perniciem ſuam fabricata opera ſubuertunt.] Alij edebant, *ad perniciem,* M. *ad interniciem.*

Internicies.

Propter quod obſidentes vltra iactum teli foſſam faciunt.] In quibuſdam libris; *propter hoc.* inde pro *iactu;* ſubſtituunt quatuor manuſcripti *ictum.* Itidem lib. 2. cap. 15. omnes membranæ & veteres aliquot impreſſi legebant: *ad cuius ictum præcipuè exercebantur milites;* vulgò *ad cuius iactum.*

Ictus, pro iactu.

Foſſam faciunt, eamque non ſolùm vallo & ſudibus ſed etiam turriculis inſtruunt.] Exemplar collegij trium Coronarum referebat, *foſſam iaciunt.* in quo an fides illi

adhibenda ſit, aliis conſiderandum relinquo. Vallos & ſudes pro iiſdem eſſe, alibi docui ex Seruio; addam nunc

Vallum quid ſit. & Iſidori teſtimonium: *Vallum*, inquit, *eſt quod mole terra erigitur, vt custodia pratendatur. dictum antè vallum à vallis. nam valli*

Valli vnde dicti. *fuſtes ſunt quibus vallum munitur. Et valli dicti, quòd figantur & euellantur.*

Quid internalla. *internalla, ſpacia ſunt inter capita vallorum, id eſt ſtipitum, quibus vallum fit.* lib. 15. cap. De munitionibus.

Lorica vrbes circumdatas. Loricula vrbē eſſe circumdatam.] In membranis Hittorpianis, *lorica* vocabatur. Ammianus: *Terras praſtringens, muros altiùs erigebat : hac lorica, diligentia celeri conſummata, in tuto locandam ſecuritatem ſuam exiſtimans*: lib. 31. Etiam ad cœli ambitum omnia ſuo amplexu concludentem id tranſtulit Lucretius:

Denique qua circum cœli lorica coërcet.

Lorica illa vnde dicta. Dicebatur autem illa lorica Latinè ea notione, qua Græcè *θωράκιον*, pro quo Vitruuius ferè reddidit *pluteum*. Loricam autem hoc opus ab aliis quoque Hiſtoriographis vocatam obſeruaui, non Loriculam, niſi in munitionibus leuiuſculis & minoribus. Cæſar lib. 7. belli Gallici. *Poſt eas aggerem & vallum* XII. *pedum extruxit, huic loricam pinnaſq́ adiecit.* Iterum lib. 5. *Turres cōtabulantur, pinna, loricaq́ ex cratibus attexuntur.* Hirtiùs octauo belli Gallici: *Turres crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum, pontibus tranſiectis conſtratiſq́ coniungi: quorum frontes viminea loricula munirentur.* Tacitus 4. Annal. *Obſidium cœpit per praſidia, qua opportunè iam muniebat. dein foſſam loricamq́ contexens, quattuor millia paſſuum ambitu complexus eſt.* Florus lib. 3. cap. 10. *Caſtellis ingenti quaſi lorica circundatam primùm fame domuit.*

AD CAPVT XXIX.

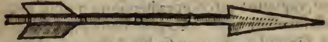
Diſſentit à Turnebo. SED ex alto deſtinata miſſilia, ſiue plumbatæ, ſiue lanceæ, veruta, vel ſpicula.] Cogit me hic Vegetij locus diſſentire à doctiſſimo viro Adriano Turnebo, quod illius manes mihi cupio ignoſcere. Is lib. 24. Aduerſ. c. 12. plumbatas interpretatus glandes plumbeas, quas martiobarbuli gerebant, vt à me relatū eſt ſuprà lib. 1. cap. 17. fortè inductus in eam opinionē, quòd eaſdem putaret eſſe plumbatas, quibus animaduertebatur olim in ſontes: qua de re ego memini ſuprà libro ſecundo. Et penè in eundem me errorem vir ille pertraxerat; niſi reprehendiſſet Vegetius, quem

quem vides has plumbatas inter miſſilia enumerare. Iacula autem has plumbatas, non glandes fuiſſe, probabo ex incerto auctore De rebus bellicis, cuius ego antè mentionem ſæpiùs feci. Is bifarias plumbatas proponit hac figura: *Plumbata miſſiua, non glandes: Plumbata bifaria.*

Plumbata Tribolata.

Plumbata Mamillata,

Alteram plumbatam Tribolatam appellat, alteram Mamillatam. Expoſitionem autem Tribolatæ talem adhibet: *Plumbata tribolata deſcriptio.* Hoc, inquit, *iaculi genus quod in modum ſagittæ pennis videtur inſtructum, non arcus neque baliſta pulſu conſueuit emitti, ſed manus impetu & viribus eliſum in hoſtem cominus vadit, quod excipienti gemina ratione videtur afferre perniciem. Aut enim perimit infixum, aut ſine vulnere dilapſum, & in terram poſitum, plantæ calcantis infigitur, eò quòd in partem quamlibet ſi fuerit conuerſum ex latere, aculeo ex ſe eminente inferat vulnus. Fit autem ex ligno in modum ſagittæ facto, cui ferrum ſubtiliter in formam venabuli aptatum infigitur, fiſtula eiuſdem ferri parumper extenſa, ſupra quam modico interiecto ſpatio, plumbo adhærentes iaculi velut tribuli emergunt. In ſumma autem parte eiuſdem iaculi affiguntur pennæ celeritatis cauſa, tanto videlicet ſuper eaſdem pennas relicto ſpatio, quantum digiti potuerint tenentis amplecti.* Plumbatæ Mamillatæ expoſitionem talem habet idem auctor: *Bene extenſa* (inquit) *& directa virga, accipiet in extremitate ſui rotundum & in acumen deductum ferrum ſimilibus locis in tribulata plumbo, & pennis adhærentibus, vt plumbi pondere, & pennarum celeritate adiuta rotunditas teli, facilè clypeos aduerſarij, & ſimiliter obſtantia valeat penetrare.* *Plumbata mamillata expoſitio.*

Baliſtæ verò & Onagri, ſi à peritis diligentiſſimè

Præcedendi verbum Vegetio iam ſæpius reſtitutum.

temperentur vniuerſa præcidunt.] Exemplaribus veteribus M. H. & duobus Suſij probabatur *præcedunt*: quaſi hæc duo machinamenta reliquorum impetum antecellerent & ſuperarent. De quo loquendi genere dixi in Prologo huius libri, vbi *præcedis* reſtituebam, loco *præcellis*.

AD CAPVT XXX.

De altitudine murorum extrinſecus colligenda.

MENSVRA autem colligitur duplici modo.] Duplicem rationem Vegetius proponit colligendæ altitudinis. Atqui aliud medium Polyb. lib. 9. eſſe dicit, ſi per aliquem ex cõiuratis altitudo muri ſignificata fuerit. tunc enim in promptu cognoſci poſſe, quæ debeat ſcalarum eſſe commenſuratio. Si verò fieri nequeat, vt menſura capiatur, vel ad murum quis appropinquet, ex interſtitio totius altitudinis magnitudo eorum quæ erecta ſubiectæ planiciei imminent, capiatur: qui compræhenſionis modus poſſibilis, imò facilis eſt illis, qui præceptis mathematicorum imbuti ſunt. De quibus longum ſit hîc diſſerere. Quare ad Sebaſtianum Munſterum, & alios mathematicos ſcriptores lectorem remitto.

Vel quæ recentior neceſsitatum vſus inuenit.] Varietatem lectionum ponam, etſi à vulgata non recedam. In M. *vel quæ Cretenſium ciuitatum vſus.* H. *vel quærentium neceſſitatum vſus*: duo Suſij *vel quæ recentiorum neceſſitatum vſus.*

Expenſus Vegetij locus.

Pro publica (vt arbitror) vtilitate digeſsi.] Solus codex H. ſcriptum habet, *pro duplici, vt arbitror, vtilitate digeſſi.* Videndum certè, ne hoc de obſeſſorum & obſidentium vtilitate Flauius acceperit. quem non ſolùm ad oppugnandas atque expugnandas; ſed ad defendendas quoque vrbes præcepta collegiſſe, capitibus aliquot ſuperioribus liquet.

Emendatus Vegetius.

Ideoque intra muros tanto plura condenda ſunt, quanto ſcitur clauſuræ tempus in obſidentium poteſtate conſiſtere.] Duo libri veteres reponebant *conſideranda* pro *condenda*. eos qui volet ſequatur, me tamen comitem non habiturus. Ceterùm pro *quanto*, legerim lubenter *quando*, vt in vno Suſij exemplo ſcripto repperi. & iam antè de coniectura mihi probabatur. Nam particula *tanto* comparationis alterum membrum non videtur hîc admiſſura, eamq. ita abſolutè vſurpari nemini incognitum eſt. *Quando* interpretor *quandoquidem, quoniam*. qua notione iſta vox in

Quando, pro quandoquidem.

Pandectis

Pandectis noſtris frequens. Paulus: *Nec factum ſerui domino obeſſe debere, niſi hactenus, vt ipſo careat, quando ipſe nihil deliquit.* Non auſculto aliis, qui iſthîc ſupponebant *quoniam*, pro *quando*. Terentius Adelphis: *Quando hoc bene ſucceſſit, hilarem hunc ſumamus diem.* de qua phraſi, in gratiam iuuentutis plura exempla congeſſi in Particulis. Eâdem phraſi cap. 34. huius libri Flauium noſtrum vſum fuiſſe, magnum pignus dederim. vbi adiuuantibus partim libris veteribus ita ſcribo: *Sed cùm in domibus ſubſtruendis arena, vel lapidum qualitas requiratur, quanto magis in fabricandis nauibus diligenter cuncta quærenda ſunt, quando maius periculum eſt nauem eſſe vitioſam, quàm domum?* Et quod libri M. & H. duoque Suſij ibidem legant: *quia maius*: S. *quod maius*; tantum abeſt vt me ab hac coniecturâ recedere iubeant, vt magis etiam confirment.

Iterum leniter emendatus Vegetius.

Quando ſcitur clauſuræ tempus in obſidentium poteſtate conſiſtere.] Qui enim obſeſſuri veniunt, ferè pro oculis habent illud Appij Claudij: *perſeuerantiam in omni quidem genere militiæ neceſſariam eſſe, maximè tamen in obſidendis vrbibus*, apud Liuium lib. 5.

In obſidione maxime opus perſeuerantia.

AD CAPVT XXXI.

PRÆCEPTA belli naualis.] Notaui ſuperioribus libris vnico quaſi filo in manuſcriptis & vetuſtiſſimis editionibus multa Vegetij capita decurrere nullo nouo titulo adhibito aut incerto. At hoc loco monendū eſt, in vno exemplari Suſiano nouum hoc loco Vegetij librum auſpicatos librarios; qui verba huius capitis prima vſque ad eam periodum, *Romanus autem populus*, prologi vicem eſſe voluerunt libri quinti De re militari.

Semper habuit præparatam.] Ego quidem, Vegeti, id pernego, videlicet Romanos claſſem ſemper habuiſſe inſtructam & præparatam; præſertim dum viribus antiquis viriſque Romana res ſtetit C. Duilius primo Punico bello dux contra Carthaginienſes miſſus, cùm videret eos multum mari poſſe, claſſem magis validam quàm decoram fabrefecit: teſtis auctor De viris illuſtribus cap. 38. Imò ſcribit Florus, & accedit Seneca, intra ſexageſimum diem ſiluam cæſam, & CLX. (vel ſecundum Oroſium, & Eutropium CXXX.) nauium claſſem factam, tam celeriter, vt velocitas, victoriæ auſpicium oſtenderet: cùm non arte factæ,

Romani libera rep. non ſemper habuere paratam claſſem.
C. Duilius primam Rom. claſſem videtur paraſſe:
Is claſſem intra ſexageſimū diem confecit.

ſed deorum quodam munere conuerſæ in naues atque mutatæ arbores viderentur. Meminit etiam eius Plinius lib. 19.cap.40. & Silius Italicus lib.6.fine. Sed de Romanis an primam traiecti maris palmam Duilio tradamus? Abſit; debetur Appio Claudio Caudici, qui conſul ad Mamertinos liberandos miſſus,à Carthaginienſibus obſeſſos,primò ad explorandos hoſtes naui piſcatoria traiecit:teſtis auctor De viris illuſtribus: Poſt capta à ſuo peditatu hoſtium trireme,eâdem legionem in Siciliam traiecit.Claſſe traieciſſe vult Suetonius Tiberio, cap.2. Erat porrò caudex apud veteres plurium tabulatorum contextus, vnde & Claudio huic cognomen Caudicis adhæſit,quòd primus bello apud Romanos nauem conſcendit. Seneca De breuitate vitæ, cap.13. Vſi quoque Rom. ſociorum opera nauali bello. Nauales ſocij Liuio dicti lib.45. (vt Turnebus interpretatur ex Polybio) qui propter cenſus exiguitatem non ad bella terreſtria & legiones centuriabantur;ſed in claſſe belloque nauali militabant, libro 11. Aduerſ. cap.18. Addo præterea quinto anno belli Punici ſecundi, Q. Fabio Maximo quartùm, & M. Claudio Marcello tertiùm conſulibus, primùm factum eſſe, vt claſſis Romana ſociis naualibus priuata impenſa paratis cōpleretur. Cùm enim nautæ deeſſent, conſules ex Senatuſconſulto edixerunt,vt qui L.Æmilio,C.Flaminio cenſoribus,millibus æris quinquaginta, ipſe aut pater eius cenſus fuiſſet, vſque ad centum millia: aut cui poſtea res tanta eſſet facta, nautam vnum cum ſex menſium ſtipendio daret: qui ſupra centum millia, vſque ad CCC. millia, tres nautas cum ſtipendio annuo:qui ſupra trecenta millia vſque ad decies æris,quinque nautas: qui ſupra decies, ſeptem; Senatores octo nautas cum annuo ſtipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ,armati, inſtructique ab Dominis, cum triginta dierum coctis cibariis naues conſcenderunt.

Prima gloria traiecti maris apud Rom debetur Appio Claudio Caudici.

Caudex quid ſonaret veteribus.

Vſi quoq; Rom. ſociis naualibus: Quales hi ſocij.

Quādo primùm nauales ſocij priuata impenſa parati.

Apud Miſenum ergo & Rauennam ſingulæ legiones cum claſſibus ſtabant.] Libri ſcripti habebant: *Meſſenum*, *Miſſenam* vel *Meſſenam*: ſed falluntur: Miſenum enim hoc promontorium alij quoque appellant; & præter Hiſtoriographos & Coſmographos Feſtus adhibendus: *Miſenum*, inquit, *promontorium à Miſeno tubicine Ænea, ibi ſepulto, appellatum eſt.* De Miſeno hoc Virgilius & alij ſcripsêre. De claſſe Miſenenſi

Vegetij ſcriptura confirmata.

Miſenum promontorium vnde nuncupatum.

Miſenenſi & Rauennenſi, earumque præfectis, variæ apud me inſcriptiones, quas breuitatis cauſa prætereo. vnius tantùm partem huc pertinentem ſubiungo:

IIS. QVI. MILITAVERVNT. IN. CLASSE. MISENENSI. QVÆ. EST. SVB. IVLIO. FRONTONE. &c.

Quòd verò apud Miſenum & Rauennam legiones Romanorum cum claſſibus ſtationes habuiſſe Vegetius ſcribit, id Octauij tempore primùm introductũ ſuſpicor. cuius opinionis mihi auctor eſt Suetonius in Octauio cap. 49. *Ex militaribus* (inquit) *copiis legiones & auxilia prouinciatim diſtribuit. claſſem Miſeni, & alteram Rauennæ ad tutelam Superi & Inferi maris conlocauit.* Auctor quoque Cornelius Tacitus 4. Annalium: *Italiam* (inquit) *vtroque mari duæ claſſes Miſenum, atque Rauennam, proximumq́; Galliæ littus roſtratæ naues præſidebant. quas Actiaca victoria captas, Auguſtus in oppidum Foroiulienſe miſerat, valido cum remige.* Hinc in expeditione belli naualis, cõuentus nauium ad Rauennatium vrbem edicebatur, apud Caſſiodorum libro quinto Variarum cap. 17. & nautarum conuẽtio, dicto lib. cap. 18. & ſeq.

Quòd primùm apud Miſenum & Rauennam ſtare cœperint Romanæ claſſes.

In expeditione naualis ad prædicta promontoria nauium conuentio edicta eſt: Itidem & nautarum.

In rebus bellicis celeritas ampliùs ſolet prodeſſe, quàm virtus.] Aurea illa, & digna quam bellici Imperatores præ oculis ſeruent, ſententia. C. Cæſaris eam vbique fuiſſe induſtriam atq. conatum animaduertimus, vt quicquid præſtituiſſet, vt plurimùm celeritate effectum daret.

Celeritas in bello ſæpe ampliùs valet, quàm virtus.

AD CAPVT XXXII.

LIBVRNIS autem, quæ in Campaniâ ſtabant.] Appianus libro De bellis Illyricis: Ἐγένοντο Λιβυρνοὶ γένος ἕτερον Ἰλλυριῶν, οἳ τὸν Ἰόνιον καὶ τὰς νήσους ἐλῄστευον ναυσὶν ὠκείαις τε καὶ κούφαις. ὅθεν ἔτι νῦν Ῥωμαῖοι τὰ κοῦφα καὶ ὀξέα δίκροτα, Λιβυρνίδας προσαγορεύουσιν. Hoc eſt, *Fuerunt Liburni alterum Illyriorum genus, qui Ionium mare, & quæ in eo ſunt, inſulas prædabantur celeribus & leuibus nauigiis. Vnde etiam nunc leues & celeres biremes Romanis Liburnicæ vocantur.* Eâdem imitatione Carpaſiæ naues à Carpado inſula; ab Alexandria Alexandrinæ; itidem Achaïcæ, Smyrneæ, Sidoniæ, Rhodiæq́. naues appellationẽ ſortitæ; Iſidoro teſte lib. 19. Luciano, Herodoto Polhymnia: & Liuio libro 47: Cæſare 3. Belli ciuilis, & aliis. Rhodij vt rei nauticæ peritiſſimi etiam celebrati ab Hirtio lib.

Liburnicæ naues ex quo nomen adeptæ ſunt.

Carpaſia, Alexandrina, Rhodia naues, &c. nomen habent à prouinciis.

Rhodij periti rei nauticæ.

Eæ verò, quæ Ionio in mari locatæ fuerant, ad præfectum claſſis Rauennatium pertinebant.] Monendum video (etſi perinuitus illa varietate lectionum chartã impleo) in optimæ notæ libris referri: *Eas verò quæ Ionio in mari locatæ fuerant, præfectus claſſis Rauennantium retinebat*. Et quòd paullo pòſt dicantur deni tribuni per cohortes ſingulas in claſſe conſtituti; id videntur inficiaturæ membranæ H, in quibus vox *deni*, nulla eſt. Et abſit ſanè. nam in ſingulis cohortibus fuiſſe denos, ſi quis adfirmet, mentiatur. Veruntamen cùm ſub præfectis ſingulis ſingulæ legiones militauerint, & inibi decem ſemper fuerint cohortes, facile eſt colligere quot iſtîc tribuni fuerint.

Tentatus iterũ Vegetius.

AD CAPVT XXXIII.

SED Auguſto dimicante Actiaco prœlio.] Eo prœlio Auguſtus Antonium ſuperauit, & ab illâ victoriâ rerum ſumma apud eundem fuit. atque ex eo anni principatus eius numerati. Prœlium autem confectum ad IV. nonas Septembris. cuius apparatum & ſucceſſum pete, ſi lubet, ex Dionis Auguſto, Plutarchi Antonio, L. Flori libro quarto cap. 9.

Actiaca victoria:
Exinde anni principatus numerati computunt.

Ergo ſimilitudine, & nomine vſurpato, ad earundem inſtar claſſem Romani principes texuerunt.] Aliquot libri habebant, *Ergo nomen & ſimilitudinem vſurpati*. Vegetiûs Liburnicas naues à Romanis primùm vſurpatas ait, poſt Auguſti ad Actium victoriam. Diſſentit ab eo Eutropius, qui in claſſe Duiliana (de qua ad caput 31. diximus) naues roſtratas, quas Liburnas vocant, fuiſſe auctor eſt. Itidem naues Actiaco prœlio captas, roſtratas vocat Cornelius Tacitus quarto Annalium; cuius verba modò propoſuimus. Illud certum eſt, M. Attilium Regulũ cos. primum Romanorum ducum in Aphricam claſſem traiciſſe; eaque quaſſata, de Hamilcare naues longas tres & ſexaginta accepiſſe, teſtatur auctor De viris illuſtribus cap. 40. Eutropius, Florus, Oroſius lib. 4. Nauium longarum inuentio Iaſoni tribuitur à Philoſtephano apud Plinium libro ſeptimo cap. 56. Neque admodùm ab eo diſcedit Diodorus Siculus, qui libro quinto ſcriptum reliquit, primùm circa Pelium nauem ædificatam, magnitudine & reliquo apparatu conſuetum tunc temporis morem excedentem:

Eutropius, & alij à Vegetio diſſentiunt.

M. Attilius Regulus primus in Aphricam traiecit.

Nauium longarum inuentio Iaſoni tributa.

dentem:

Argô nauis circa Pelium ædificata.
Liburnæ quare in prœliis vtiliſsimæ.
Eadem remis acta.

dentem: vocatam autem Argô nauem. de quo nomine varia poëtæ, & Cicero prima Tuſcul. Hæ naues Liburnicæ præterquàm quòd expeditiores eſſent, etiam ſpecie barbaris erant inuſitatiores, & ob hoc magno vſui in prœliis: teſtis Cæſar lib.4. vbi & ipſe Cæſar, & proinde Liuius, lib.37. & Tacitus 4. Annal. principio indicant, remis incitari ſolere. Plutarch. tamen ipſas Liburnicas videtur referre inter naues ſpeculatorias, & quæ ad conflictum non eſſent idoneæ; vt obſeruauit quoq. Bayfius. Illud memoria dignum, quòd omnium primi Lydi nauem fabricaſſe, & incerta pelagi petentes, perfuium humanis vſibus mare feciſſe perhibentur, vt ſcribit Iſidorus lib.19. cap.1.

Nauem Lydi omnium primi fabricârunt.

Emaculata Vegetij lectura.
Iadera ciuitas.

Liburnia namque Dalmatiæ pars eſt, Iadertinæ ſubiacens ciuitati.] Membranæ ciuitatem illam partim *diadicinam*, partim *diadertinam*, aut *diaterdinam* nuncupant. quas ego ciuitates nondum extructas ſcio. Emendo de coniecturâ, *Iaderinæ*; niſi malis *Iadera*. Iadera colonia eſt in Liburnia, apud Ptolemæum lib.2. cap.17: Pomponium Melam lib.2. Plinium lib.3. cap.2. Ptolemæo additur, *Biaram ſiue Zaram*, vulgo hoc oppidum nominari. quod etiam in Itinerario Antonini me legere memini. Velim & in Æthici Coſmographia, & in prædicto Itinerario ſcribi *Iadera*; vbi malè hactenus *Iader* legitur. Nam Iader Dalmatiæ fluuius eſt, in Adriaticũ mare deflues, iuxta quẽ ſitũ hoc oppidum: vnde & nomen illi inditum nemini dubium erit. Lucanus:

Itinerarium & Æthicus leuiter correcti.
Iader Dalmatiæ ciuitas.

Et tepidum in molles zephyros excurrit Iader.

AD CAPVT XXXIIII.

Crux Christi ex tribus diuerſis lignorum ſpeciebus.

Ex cypreſſo ergo.] De cupreſſo conſulendus Plinius lib.16. cap.33. Memini quoque à probatis auctoribus ſcriptum, crucem illam ex qua Saluator noſter pependit, quò à Diaboli tyrannide nos liberaret, ex cupreſſo, pino & cedro fuiſſe compactam. quod præter alios memoriæ prodidit Ioannes Cantacuzenus, rex Conſtantinopolitanus.

Et pinu domeſtica.] Vide Pliniũ lib.16. cap.39. Theophraſtum lib.5. cap.2.

Laricis arboris ligna non ducunt rimas, neq. comburuntur.

Larice & abiete.] Quòd *laricem* hinc amouent S & alter Suſij, id me faciunt inuito, atque adeò reclamantibus reliquis exemplaribus. Plinius de larice: *Inuentum eſt*, inquit, *pictorum tabellis immortale, nulliſq; fiſſile rimis hoc lignum*: lib.16. cap.36.

cap.36. Idem eodem illo capite: *Larici, & magis abieti*, inquit, *ſuccisis humor diu defluit. hæ arborum omnium altiſſimæ ac rectiſſimæ. nauium malis antennisq; propter leuitatem præfertur abies.* Videndus Theophraſtus lib.5.cap.10. Mantuanus:

Larix & abies aptiſſimæ nauium malis.

Et robuſta larix igni impenetrabile lignum.

De materiis perpetuis, & quæ cariem vel rimam non ſentiant, multa præclara collegit Plinius lib.16. cap.40. vbi abietem tanquã admirationis præcipuæ in naui commendat. Conſulendus itidem hac de re Vitruuius lib.2.cap.9. Nunc etiam illud examinandum relinquitur, an ad claſſem inſtruendam arbores vndecumque conuehere principibus liceat, non numerato poſſeſſoribus pretio. qua de re conſtitutiones ſunt regis Theoderici apud Caſſiodorum lib.5. Variarum capite 16.17.18.& 20.

Arbores in vſum claſſis cædere an Principi liceat, non numerato pretio.

Vtilius æreis clauis quàm ferreis cõfigenda.] Membranæ H. ſuadent legendum, *compingenda*. De æreis clauis & materia ærea in conſtruendis nauibus, locum aliquando notaui apud Cæſarem, quarto belli Gallici: *Quæ grauiſſimæ erant naues, earum materia atque ære ad reliquas reficiendas vtebatur.* Porrò & illud ſatis conſtat, præterquam quòd vtilitas eſſet in clauis æreis; etiam facilius fuiſſe antiquis ex ære, quàm ex ferro quid conficere: *Quòd prius æris erat quàm ferri cognitus vſus*, vt alibi docui. In qua opinione teſtem quoque habemus Plinium lib.34.cap.primo & ſequentibus, & Iſidorum lib.16. Quin & arma, pectoralia, ocreas, galeas, ex ære antiquis factas, innuit locis infinitis Virgilius, Seruius Grammaticus, & ipſe Plinius libro trigeſimo quarto capite 7. Polybius in Caſtrametatione, Liuius, & alij mille locis. Ceterùm qui ferri inuentores primi fuerint ſi quæras, præſto eſt Ammianus; qui lib.22. ita ſcribit: *Dahæ*, inquit, *& Chalybes, per quos erutum & domitum primitùs eſt ferrum.*

Aerei olim claui in nauibus.

Aes valdè in vſu antiquis.

Aes cognitum ante ferrum.

Arma, ocrea, galea ex ære apud antiquos.

Ferri inuentores primi.

Ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo conſumit.] Eos qui à rubigine defendere volet, ſequatur conſilium Plinij ex lib. 34. cap.15. & videat eàdem de re conſilium Iſidori lib.16. Originum, ſeu Etymol.

Ferrum à rubigine qui conſeruetur.

Ærei autem etiam in fluctibus propriam ſubſtantiam ſeruant.] Claui ærei, & quicquid ex ære eſt, cum ſubſtantia etiam nitorem facilè retinet, etſi neglegatur: contrà ſi tergas, niſi oleo perungatur, ſtatim æruginem trahet; vt auctor eſt Plinius lib.34.cap.9.

Aes quando æruginem contrahat.

AD

AD CAPVT XXXV.

VT à quintadecima luna vſque ad vigeſimam tertiam arbores præcidantur.] Melioris notæ libri S. H.& tres Suſij referebant *ad vigeſimam ſecundam*,& aliquanti ex iiſdem paullo pòſt ex octiduo ſeptiduum faciebant. Sed ad locum interpretandũ eamus. Menſes triplices quidam dixêre. Nam ab eo ſpatio,quod ſol in ſigno peragendo conſumit,Solares vocârunt: Lunares verò de receſſione Lunæ à Sole,& reditu ad eundem: Vſuales ſeu communes à ſpatio in Kalendariis noſtris præſcripto. De arboribus porrò ad Lunæ decurſum cædendis, audiemus Plinij opinionem ex libro 16.Naturalis hiſt.cap.39. *Infinitum,inquit, refert lunaris ratio,nec niſi à viceſima in triceſimam cadi volunt. Inter omnes conuenit vtiliſſimè in coitu eius ſterni; quem diem alij interlunium,alij ſilentis lunæ appellant.* Cato De re ruſtica: *Vlmeam, pineam,nuceam, hanc atque aliam materiam omnem cùm effodies, luna decreſcente eximito poſt meridiem,ſine vento Auſtro,cauetoq; per rorem trahas,aut doles*, cap.31. Idem paullo pòſt: *Niſi intermeſtri luna atque dimidiata,ne tangas materiem,tunc ne effodias, aut præcîdas abs terra.Diebus quatuor proximis quibus luna plena fuerit,optimè eximitur.* Vide eundẽ ſcriptorem De re ruſtica, cap. 37: & apud Plinium illius verba laudata,lib.16. cap.39.ſi componas, facilè videas alterum medicâ manu indigere. Auctor item Plinius dicto cap. 39, Tiberium & in capillo tondendo interlunia ſeruaſſe. Adeundus Vitruuius lib.2. cap.9. & ibidem latiſſimè Guil. Philander;& Petrus Crinitus lib.4. De honeſta diſciplina capite ſexto. Cicero: *Oſtreiſq; & conchyliis omnibus contingere,vt cũ Lunâ creſcant pariter,pariterq; decreſcant,arboreſq;,vt hyemali tẽpore,cum Luna ſimul ſeneſcentes, quia tum exſiccata ſint,tempeſtiuè cadi putentur*: lib.2. De diuinatione. Vide, ſi vacat,& Agellium lib.20.cap.7.

Menſes triplices.

Qua luna arbores cædendæ.

Comparanda Plinij & Catonis verba.

Interlunia in capillo tondendo ſeruauit Tiberius.

Conchylia omnia cum luna creſcunt & decreſcunt.

Quod ars ipſa,& omnium architectorum quotidianus vſus edocuit.] Ita eum locum vulgandum curaui, præeuntibus in eo omnibus libris, extra editionem nuperam & H,quibus placebat legi, *quod præter omnium architectorum doctrinam,quotidianus vſus edocuit.*

Et contemplatione ipſius religionis agnoſcimus, quam pro æternitate his tantùm diebus placuit celebrari.] In M. & vno Suſij inſeritur,*placuit paſcha celebrari*.id gloſſe-

Obſcurus Vegetij locus, illuſtratus.

gloſſema eſt,ſed valdè aptum ad rem illuſtrandam. Iſidorus lib.6. Etym. cap. de cyclo paſchali: *Paſcha (inquit) à* X I I I I. *luna vſque ad vigeſimamprimam extenderunt*. Alij à xv. luna cœpiſſe volunt. vt videre eſt apud Ioannē Lucidū, in ſuo Chronico: qui varias de eâ re Patrū opiniones recenſet.

AD CAPVT XXXVI.

ID eſt vſque ad Kalendas Ianuarias.] Inducūnt omnes Suſiani illud interpretamenti præambulum, *id eſt*: & in quibuſdam legebatur, *vſque ad tertium Kalendas Ianuarias*. ſed in eo fruſtrà ſunt, qui id ita expreſſerunt. membranæ H. referunt *vſque in Kalendas Ianuarias*. Decepti librarij, qui particulam *in* putârunt ſignificare numerum ternum, vnde illi poſteà effecêre tertium.

Illud etiam cauendum, ne continuò, vt deiectæ fuerint trabes.] Peritiſſimus huius rei ſcriptor Vitruuius adhibendus, qui libro 2. cap. 9. de iis diſſerens, de quibus hoc capite noſter Vegetius: *Cædi*, inquit, *ita oportet, vt incidatur arboris craßitudo ad mediam medullam, & relinquatur, vti per eam exſiccescat ſtillando ſuccus. ita qui ineſt in his inutilis liquor, effluens per tornlum, non patietur emori in eo ſaniem, nec corrumpi materia qualitatem. Tum autem, cùm ſicca & ſine ſtillis erit arbor, deiiciatur; & ita erit optima in vſu*. Idem quoque monet Plinius libro decimo nono capite trigeſimo nono, & Palladius libro ſecundo De re ruſtica cap. 15.

Trabes non ſemul vt deiectæ, adhibendæ ad conſtructionem nauium:

Vitruuij hac de re conſilium.

Duplices ad maiorem ſiccitatem mereantur inducias.] A Cæſare effectas armataſque naues ſcribitur, diebus triginta, à quâ die materia cæſa erat; primo Belli ciuilis. Mirum apud antiquos, primo Punico bello, claſſem Duillij imperatoris ab arbore exciſa LX. die nauigaſſe. Cōtra Hieronem regem ducentas viginti naues effectas diebus XLV, tradit Liuius Piſo. Secundo quoque Punico bello Scipionis claſſis quadrageſima die à ſecuri nauigauit, vt adnotatum reliquit Plinius lib. 16. cap. 39.

Trigeſimo die poſt cæſas arbores naues nauigârunt:

Iterum à die quadrageſima.

Et rimas faciunt latiores.] Ex viridi aut humida materia compactæ naues, non eundem habent quem aliæ celeritatis vſum; teſtante Cæſare primo Belli ciuilis; tantum abeſt, vt à rimis modò periculum ſit.

Recens lignum & tardam nauē efficit, & periculoſam.

Quo nihil eſt perículoſius nauigantibus.] Perfecta huius loci, & abſoluta ſuis numeris Vegetij oratio: auſi tamen

men

Ridicula aliquot gloſſemata addita huic ſcriptori.

men librarij aſſuere aliquot pannos, quos vel puer videat aptari nō poſſe. ſunt auté tales: *quo nihil eſt periculoſius nauigantibus, quàm hiare tabulata; quàm viridia tabula: a: quàm hiatus tabulatorum.* Sed quid optemus his tam ineptis hominibus? non aliud, meo iudicio, quàm ſaniorem mentem.

AD CAPVT XXXVII.

Naues aliæ plures habebant remorum ordines.

Ordines remorum in latitudinem conſiderandi.

Ordines illi ſedilibus diſtincti.

MINIMÆ Liburnæ remorum habent ſingulos ordines.] Iſtiuſmodi nauem paullo antè depictam vidiſti; quæ paullo maiores erant, in iis binos, ternos; in maioribus quaternos, interdum quinos remigū ordines fuiſſe, Flauius ſcribit. Sed illi ordines non in altitudinem, ſed in latitudinem conſiderandi ſunt, vt in naui longa, roſtrata triremi, quam mox exhibituri ſumus, videre erit. ab hiſce ordinibus, ſi bini erāt, ipſæ naues biremes; ſi terni, triremes, & ſic deinceps nomen ſortitæ ſunt. In biremi latus vtrumque binis ordinibus poſitis inibi ſedilibus, vbi remiges ſedebant, diſtinctum erat; in triremi tribus, in quinqueremi quinis, & ſic deinceps. In triremi quam exhibebimus, tres remigum ordines appârent, & quia in ſingulis ordinibus remi ſeptem, ad eam nauem agendam remigibus opus fuit quadraginta duobus, qui ſinguli ſua ſedilia occupabant, & remos ſingulos. Si quinqueremis agenda erat, in cuius ſingulis lateribus ordines requirebantur quinque, pro numero ſedilīū, quę in ſingulis ordinibus erāt, remiges adhibendi erant. Plinius in quinqueremi Caij remiges fuiſſe ſcribit quadringētos: quos ſi rectè partiaris, reperies in ſingulis ordinibus iſtius nauis ſedilia, remos, & remiges quadraginta.

Romani mare primùm ingreßi L. Valerio, T. Octacilio coss.

Quinqueremiū constructio difficilis Rom.

Interdum quinos ſortiuntur remigum gradus.] Polybius libro primo Hiſtoriarum auctor eſt, Romanos centum viginti nauium claſſe contra Carthaginienſes ædificata, mare in eum vſque diem intentatum ingreſſos eſſe, L. Valerio, T. Octacilio coss. Sed in illius claſſis apparatu perquàm difficile fuiſſe quinqueremium ædificationem. ipſos tamen Romanos, qua erant animi magnitudine & excellentia, centum quinqueremes in prædicta claſſe quoquo modo ædificaſſe. Cumque paullo pòſt vna Carthaginienſium quinqueremis in poteſtatem Romanorum caſu perueniſſet, eam exemplar eius generis præbuiſſe, eiusque inſtar omnem claſſem ſuam Romanos inſtituiſſe.

Cùm

Cum in Actiaco prœlio longè maiora referantur concurriſſe nauigia.] Maiora certè iſtic nauigia, quàm quinque ordinum fuiſſe, docent nos hiſtoriæ. Vnum Dionem teſtē citaſſe ſuffecerit: eius verba ex Auguſto de hac pugna iſta ſunt: Τὰ μὲν σκάφη τοῦ Ἀντωνίου πολὺ τῶν ἐναντίων ὑπερέχοντα ἦν, τριήρεις μὲν γὰρ ὀλίγας, πεντήρεις, τετρήρεις τε, καὶ δεκήρεις. καὶ τὰ λοιπὰ τὰ διὰ μέσου πάντα ἐξεποίησε. καὶ ἐπ' αὐτὰ πύργους τε ὑψηλοὺς ἐπικατεσκεύασε, καὶ πλῆθος ἀνθρώπων ἐπανεβίβασε. καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀγὼν οὐχ ὁμοιότροπος αὐτοῖς ἐγίνετο. Id eſt, *naues Antonij erant nauibus hoſtium longè maiores; in quibus triremes pauca, quinqueremes & deciremes complures. reliqua erant inter has media; in his altiſſimas turres ædificari, atque magnum numerum hominum imponi in turribus iuſſerat, ex quo efficiebatur vt pugna diſſimilis eſſet.* At maiora nauigia Alexandri Magni fuêre, quem naues ad duodecim ordines inſtituiſſe ſcripſit Plinius. Longè maiora fuêre Philadelphi. Is enim (vt auctor eſt Athenæus lib. 5.) naues triginta ordinum habuit duas; vnam, viginti; tredecim ordinum, quatuor; duodecim, duas; vndecim ordinum, quatuordecim; nouem ordinum triginta; hepteres, triginta ſeptem, hexeres quinque; quinqueremes decem & ſeptem. Longè maximũ nauigium Ptolemæus Philopator dictus, fieri iuſſit. cumque nemo reperiretur, qui ante id tempus quindecimremem, aut ſexdecim ordinum nauem noſſet, vnam conſtruendam curauit quadraginta ordinum, in longitudinem quidem productam ad cubitos ducentos octoginta: altitudinem autem ad ſummitatem vſq. nauis duodequinquaginta cubitorum. Inſtructa autem erat nautis quadringentis, præter remiges, qui quater mille numero erant. quibus accedebant armati milites paulò minùs ter millenis. teſtis Plutarchus in Demetrio, & Athenæus libro quinto, qui idem huic nauigio roſtra tribuit ſeptem, gubernacula quatuor, & complura alia in nauibus noua, rara, imò nunquam audita. Illud in genere admonendum eſt, in bello nauali claſſem expeditam, leuem, promptam vtiliorem eſſe, quàm quæ armis, comeatu, exercitu, propugnaculíſue nimis onuſta eſt. Declarant exempla in hiſtoriis veterum. apud Florum lib. 2. cap. 2. apud Plutarchum in Antonio: iterum apud Florum libro quarto capite nono. Declarauit quoque euentus prœliorum in Hollandia, annis ſuperioribus commiſſorum.

Maiores, quàm quinqueremes in pugna Actiaca:

Maiora tamen nauigia Alexandri Magni:

Longè maiora Philadelphi:

Longè maximũ nauigium quod Philopator ædificandum curauit;

In ea naui milites quater mille;

Item roſtra ſeptem, gubernacula quatuor.

Claſſis expedita leuis magis commoda bello.

Scaphæ tamen maioribus Liburnis exploratoriæ ſociantur.] Cæſar quarto belli Gallici: *Plures paucos circumſiſtebant, alij ab latere aperto in vniuerſos tela coniiciebant. quod cùm animaduertiſſet Cæſar, ſcaphas longarum nauium, item ſpeculatoria nauigia militibus compleri iuſſit, & quos laborantes conſpexerat, iis ſubſidia ſubmittebat.*

Scapha ſpeculatoria.

Quas Britanni pictas vocant.] In tribus membranis Suſij hæ ſcaphæ exploratoriæ nomen habebant *picatos*. In M & H *picato*. Piraticas appellare quis poſſit: quarum meminit Salluſt. 2. Hiſtor. Nonius Marcellus: *Piratica nauiculæ celeres; quòd citò agi poſſint*. etiam *picatas* dictas ſuſpicari licet. mihi tamen verius videtur *pincas* appellatas. Id enim nauicularum genus etiam hodie Britannia & Batauia agnoſcit. vocant autem vulgò, *een pincke*. Ab antiquo porrò verbo *ſpecio*, ſpeculator Varroni deriuatus; quem mittimus antè, vt reſpiciat quæ volumus, lib. 5. De lingua Latina. Itidem hæ naues exploratoriæ, ab explorando; à ſpeculando, ſpeculatoriæ dictæ. Liuius lib. 45. *Ipſe Philopœmenes in leui ſpeculatoria naui fuit, nec ante fuga finem quam Patras ventum ſit, fecit.*

Quæſitum de nomine nauis.

Piratica naues.

Coniectura in Vegetium.

Speculator vnde dictus.

Speculatoria ſcaphula.

Ne tamen exploratoriæ naues.] Verba hæc cum ſequentibus omnibus vſque ad initium capitis ſubſequentis abſunt à duobus libris Suſij M. H. Veruntamen, quia ad ſtrategemata inſtruenda pertinent, vela nauium tingi, nimis temerarium foret hæc Vegetij verba inducere. Vela tingi ſolita auctor quoque eſt Plinius lib. 35. cap. vndecimo & lib. 19. cap. 1. Vbi is ſcriptor: *Tentatum eſt*, inquit, *tingi linum quoque & veſtium inſaniam accipere in Alexandri Magni primùm claſſibus, Indo amne nauigantis, cùm duces eius ac præfecti in certamine quodam variaſſent inſignia nauium, ſtupuerunt*q; *littora, flatu verſicoloria implente. Velo purpureo ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodem*q; *effugit; hoc fuit Imperatoriæ nauis inſigne.* hactenus Plinius. Vela nauibus primùm adhibuiſſe fertur Icarus, Plinio ſcriptore lib. 7. cap. 56. Alij Iſidem primùm rati vela ſuſpendiſſe volunt. inter hos Caſſiodorus libro quinto Variarum capite decimo ſeptimo.

Vela nauium tingui ſolita: Id inuentũ primùm in claſſe Alexandri Magni.

Vela quis primùm naui appoſuerit.

Cera etiam, qua vngere ſolent naues, inficitur.] Denuò ad locum hunc illuſtrandum appellandus Plinius: *In encauſtice pingendi duo fuiſſe antiquitus genera conſtat, cera, & in ebore ceſtro, id eſt, viriculo, donec claſſes pingi cœpêre. Hoc tertium acceſſit, reſolutis igni ceris penicillo vtendi, quæ pictura in nauibus nec*

Naues cerâ vnctæ.

ſole

ſale ventiſq́; corrumpitur, lib. 35. Naturalis hiſtoriæ, capite vndecimo.

AD CAPVT XXXVIII.

TVRBINVM ſigna debet antè prænoſcere.] Multa in hanc ſententiam ex ipſis antiquorum monumentis eruta à nobis reperies, ad Caput quadrageſimum primum eiuſdem huius libri.

Igitur ventorum numerum, atque vocabula ars nauigandi primùm debet inſpicere.] De ventorum natura variaque diuiſione, ac ratione nóminum ſingulorum, conſulendi ſunt Plinius libro ſecundo cap. 46. cum ſeq., Ariſtoteles lib. 3. Meteor. & lib. De mundo, Seneca lib. 3. Naturalium quæſtionum, Vitruuius libro primo cap. 6. Strabo lib. 1. Geographiæ, Agellius lib. 2. cap. 22; Iſidorus lib. 4. cap. De nominibus ventorum, & lib. 13. cap. vndecimo; Conſtantinus lib. primo De agricultura, cap. vndecimo. *De numero & nominibus ventorum.*

Sed experimento poſterior ætas duodecim comprehendit.] Membranæ partim referunt, *ſed per experimentum poſterior ætas*: aliæ, *ſed experimentum poſterioris ætatis duodecim inuenit*. Imò plures multò noſtra ætas numerat; nec puto facilè reperiri nationes, quæ Batauos in ventis enumerandis, diſtinguendis atque dinoſcendis ſuperare poſſint. *Venti veteribus duodecim: Hodie multò plures.*

A verno itaque ſolſtitio.] Aliter viſum libris M. & duobus Suſij, in quibus legebatur, *Hiberno itaque ſolſtitio*. porrò vnum tantùm eſſe ſolſtitium (Lucretio, Virgilio, Varrone, Cicerone, & Plinio teſtibus) contendit P. Victorius ſuis in Varronem De re ruſtica Notis. Columellam & Seruium reprehendit, qui ſolſtitium æſtiuum, & ſolſtitia numero plurali dixerunt; cùm illi ſolſtitium τροπὰς θερινὰς ſolùm vocent; τροπὰς autem χειμερινὰς, brumam. *Solſtitium tantum vnum.*

Veteres autem iuxta poſitionem cardinum tantùm quatuor ventos principales à ſingulis cæli partibus flare credebant.] Manuſcriptus H. præpoſitionem hinc eiicit. De re ipſa Ouidij verſus ſunt primo Triſtiũ, Elegia 2. *Venti principales quatuor.*

Nam modò purpureo vires capit Eurus ab ortu,
Nunc Zephyrus ſero veſpere miſſus adeſt.
Nunc gelidus ſicca Boreas bacchatur ab Arcto,
Nunc Notus aduerſa prœlia fronte gerit.

Item Manilius:

Aſper ab axe ruit Boreas, fugit Eurus ab ortu,
Auſter amat medium cælum, Zephyruſq; profundum.

Ventus oritur ἀπηλιώτης, id eſt, ſubſolanus.] Adeundus Plinius lib. 18. cap. 34.

Suppletus auctoris noſtri locus.

Huic à dextra iungitur Καικίας.] Vanus promiſſor fuit Vegetius ſi libros editos ſequimur. Is enim ad dubitationem quæ in ventorum diſtributione erat, ſubmouendam, nomina eorum non ſolùm Græca, ſed etiam Latina ſe protuliſſe dixit. Cæciam ventum Helleſpontium quidam vocârunt: vide Eraſmi Chiliades. Supplere autem hunc locum conantur duo libri M. & alter Suſij: *iungitur* καικίας, *ſeu erobinus.*

Eurus ventus idem qui Vulturnus.

Εὖρος, ſiue Vulturnus.] Iſidorus, & eum ſecuti alij, Cæciam, Vulturnum eſſe volunt. Reclamat Vegetius & alij. Columella lib. ſexto: *Cùm plerumque ſideris caniculæ tempore, quædam partes eius regionis ſic infeſtantur euro, quem incolæ vulturnum vocant, vt* &c.

Iterum ſupplementum Vegetio factum.

Occidentalem verò cardinem retinet ζέφυρος.] Et hoc loco Latinum nomen deſideratur apud Vegetium: ex codice M. & altero Suſij ſuppletur, ζέφυρος, *id eſt, ſubueſpertinus.* Eum ventum Fauonium alij ſæpè appellant.

Tempeſtatibus magnis plures ſimul venti ſpirant.

Hi ſæpè ſinguli, interdum duo; magnis autem tempeſtatibus etiam tres pariter flare conſueuerunt.] Virgilius 1. Æneidos:

Incubuêre mari, totumq; à ſedibus imis
Vnà Eurusq;, Notusq; ruunt, creberq; procellis
Africus, & vaſtos voluunt ad littora fluctus.

Horatius lib. 1. Od. 3.

—— Nec timuit præcipitem Africum
Decertantem Aquilonibus,
Nec triſtes hyadas, nec rabiem Noti.

Itidem Lucanus lib. 5. & alij in deſcriptionibus tẽpeſtatum.

Horum impetu maria, quę ſua ſponte tranquilla ſunt & quieta, vndis æſtuantibus ſæuiunt.] In M. erat, *extumantibus.* ſed hoc argumentum eſt, expreſſum illũ ex membranis. ibi enim ſæpe X. pro S. ſcriptũ reperimus. in S. erat *exæſtuantibus.* Cicero in eâ quam pro Cluentio habuit: *Mare quod ſua natura tranquillum ſit, ventorum vi agitari atque turbari.*

Sæpe apud veteres X. pro S. vſitatum.

Nam ſecundo ſpiramine optatos claſſis inuenit portus.] Codex M. legit *inſpiramine.*

NEQVE enim integro anno vis atque acerbitas maris patitur nauigantes.] Magna olim Romanorum temeritas, præſertim cùm primùm nauigare inciperent, fuit. vt qui nulla habita temporis ratione, quicquid ſemel decreuiſſent, omnino perfici neceſſarium ducerent. quod exemplo confirmare libet. Polybius libro 1. teſtis eſt, tantam iacturam vno tempore Romanos mari paſſos fuiſſe, quantam nemo ante eam ætatem meminerit; idque non tam fortunæ culpa, quàm conſulum temeritate. Nautis enim ſæpe monentibus vitandum eſſe extremum Siciliæ latus, quòd importuoſum atque infeſtum eſſet, & ægrè traiici poſſet, præſertim eo anni tempore, quo inter Orionis & Canis ſigna nauigabant; illi ſpretis nautarum monitis, ſuperioris victoriæ fiducia elati, claſſem mari committunt, & ex trecentis ſexaginta quatuor nauibus, vix octuaginta incolumes ad littus perducunt. Huc etiam ſpectat illud Didonis apud Virgil.

Romani valde in nauigando primum temerarij.

Ea cauſſa maximum accepiſſe detrimentum.

Inter Orionis & Canis ſigna periculoſe nauigatum.

Quin etiam hiberno moliris ſidere claſſem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum.

Idem 2. Æneidos:

——— *Sæpe illos aſpera ponti*
Intercluſit hiems, & terruit Auſter euntes.

Videndus Horatius libro primo, Ode quarta & quinta; & ibidem interpretes; & doctiſſimus iuriſconſultus Barnabas Briſſonius in l. quoties, C. de naufragiis; & in lege ciuiles, C. de officio rectoris prouinciæ.

Vis atque acerbitas maris patitur nauigantes.] In vno Suſij erat, *vim atque acerbitatem patiuntur nauigantes.*

Phanitæ decurſu, id eſt poſt ortum Pleadum.] Mirum ni diuerſum ſonarent libri in re aut nomine incognito. In M. *flagrante decurſu*. membranæ H. nihil hic iuuant. nam in iis totum hoc caput deſideratur. Suſ. partim *flagrante decurſu*, partim *pagnita*: At Adrianus Turnebus teſtatum reliquit in ſuis Aduerſariis, ſe in ſuo exemplari reperiſſe *phagnite decurſu*: & ita ego expreſſum vidi in S. Inde idem Turnebus faciendum cenſuit, *pharmuti decurſu*. nam menſis Ægyptij nomenclaturam eſſe arbitratur. de quo in epigrammate Græco:

Reſtitutus à Turnebo Vegetij locus.

Εικελυῶν φάρμακι ῥόδων πεντράγγελός ἐστι.

Secura nauigatio creditur.] Prædictus Turnebus lib. 24. Aduerſ. cap. 34. legit, *ſecunda nauigatio*. verùm an libris præeuntibus, an de ſua coniectura, non indicat. Illud teſtari debeo; libros me non vidiſſe qui ab edita lectione deflecterent vel hilum, niſi quod ſimilitudinis particulam quidam inſerunt; hoc modo: *vt ſecura nauigatio creditur, quia æſtatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur; ita poſt hoc tempus*, &c. quæ lectio meis auribus viſa non intolerabilis. Illud non iniuriâ ab auctore noſtro dictum eſt, certis diebus nauigationem ſecuram credi; & quidem creditur. nam ventorum inuaſione maria, quæ ſua ſponte tranquilla ſunt, deſubitò turbantur, & ſecundum illud Propertij,

Nauigatio certis diebus ſecura creditur: Reuera autem non eſt ſecura.

Ventorum eſt quodcumq; paras; haud vlla carina
Conſenuit, fallit portus & ipſe fidem.

Nec minùs verum & Senecæ illud eſſe, probat experientia: Noli (inquit) *huic tranquillitati confidere; momento mare vertitur. eodem die vbi luſerunt nauigia, ſorbentur.* Imò quiſquis nauigat, tantum diſtat à morte, quanta eſt nauis craſſitudo. ad quod Anacharſis Apophthegma alluſit Iuuenalis:

I nunc, & ventis animam committe, dolato
Confiſus ligno, digitis à morte remotus
Quattuor. ——— Satyr. 12.

Eôdem quoque digitum intendit & Seneca Medea:

Audax nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit:
Terraſq; ſua poſt terga videns,
Animam leuibus credidit auris;
Dubiaq; ſecans æquora curſu,
Potuit tenero fidere ligno,
Nimium gracili limite ducto.

An'ne Carſilidis reſponſiones tam ſunt veræ, quàm Apollinis oracula? qui interrogatus quid eſſet nauta, eum fluctuum comitem reſpondit. Idémque terram fidelem, nil infidelius mari cenſuit. quod vnico epitheto poëta expreſſit 1. Georgic.

Nauta comes fluctuum. Nil infidelius mari.

——— *infidum remis impellere marmor.*

Poſt idus Septembris oritur Arcturus vehementiſſimum ſidus.] Plinius: *Sidus Arcturi*, inquit, *exoritur vndecim diebus ante æquinoctium autumnale*; lib. 2. cap. 47.

Cre-

Crebris tempeſtatibus nauigia conturbat Vergiliarum hiemalis occaſus.] Vrius Suſianus hæc effert *ναυτινῶς, nauigia conturbantur Vergiliarum hiemali occaſu.*

Ex die igitur tertio Iduum Nouembris vſque in diem ſextum Iduum Martiarum maria clauduntur.] Cicero Q. Fratri: *Atque adhuc clauſum mare ſcio fuiſſe.* Item Caſſiodorus: *Cùm ventis ſæuientibus mare fuerit clauſum, via vobis panditur per amœniſſima fluuiorum*; lib. 12. cap. 24. Cæſar libro quinto: *Quas naues, cùm aliquamdiu fruſtrà exſpectaſſet, ne anni tempore nauigatione excluderetur, quod æquinoctium ſuberat, neceſſariò anguſtiùs milites conlocauit.* Ex hoc loco lux adhibenda Suetonio, in Claudio cap. 18. & conſtitutioni Imperatoriæ, quæ eſt in l. ciuitas, C. de officio rectoris prouinciæ. Meminit huius rei diligentiſſimus obſeruator & lector adſiduus Plinius libro 2. Naturalis hiſtoriæ cap. 47. *Poſt id,* inquit, *æquinoctium diebus ferè quatuor & quadraginta Vergiliarum occaſus hiemem inchoat. quod tempus in tertio Idus Nouembris incidere conſueuit; hoc eſt Aquilonis hiberni. multumq; æſtino illi diſſimilis, cuius ex aduerſo eſt Africus. Ante brumam autem ſeptem diebus, totidemq; poſtea ſternitur mare halcionum fœtura, & inde nomen ij dies traxêre: reliquum tempus hiemat, nec tamen ſæuitia tempeſtatum concludit mare. Piratæ primùm coëgere mortis periculo in mortem ruere, & hiberna experiri maria: nunc idem auaritia cogit.* hæc Plinius. *Maria quamdiu dicebantur clauſa.*

Poſt natalem verò (vt ita dicam) nauigationis.] Eum diem incidiſſe VI. Iduum Martiarum, teſtis hoc cap. Vegetius. De eâdam re Plinius teſtis laudandus eſt: *Ver aperit nauigantibus maria, cuius in principio fauonij hibernum molliunt cœlum, ſole Aquarij XXV. obtinente partem*; prædicto cap. 47. Attigit & Virgilius primo Georg. *Dies natalis nauigationis. Ver aperit mare.*

——— & cùm

Eurique, Zephyrique tonat domus, omnia plenis
Rura natant foſſis, atque omnis nauita ponto
Humida vela legit. ———

Eôdem reſpexit quoque Poëta Lyricus, primo, Odâ 4.

Soluitur acris hiems gratâ vice veris & fauonî:
Trahuntq; ſiccas machinæ carinas.

Apuleius de Aſino aureo: *Diem,* inquit, *qui dies ex iſta naſcetur, æterna mihi nuncupauit religio. quo ſedatis hibernis tempeſtatibus, & lenitis maris procelloſis fluctibus, nauigabili iam pelago, rudem dedicantes carinam, primitias commeatus mei libant ſacerdotes.* Iſidis iſta

apud Apuleium verba ſunt, cui propter nauigationem apertam ſolemnia iſtic ſacrificia fieri videbis. Et præfecta certè Iſis tempeſtatibus ac nauigantibus fuit: vt teſtatur Lucianus in Dialogo Zephyri & Noti. De tempore quo maria aperiebantur, ex epigrammatis Græcis à Turnebo propoſitos videbis lib. 24. cap. 33. verſus ſequentes:

Iſis tempeſtatibus ac nauigationibus præpoſita.

Οἱ γεῦται ἄρτι θάλασσα, ἐφοπλίζοιτε δὲ νῆας,
Ὠρέων ἀκλύστων ἐκτὸς ἀγχί λιμένων.

Iterum:

Ἤδη δὲ πλώουσιν ἐπ' εὐρέα κύματα ναῦται
Πνοιῇ ἀπημάντῃ ζεφύρου λίνα κολπώσαντες.

Qui ſolemni certamine publicoq. ſpectaculo multarum gentium celebratur.] Romani Conſum deum coluerunt, cui nomen ab eo, quòd ſalutaria & fida conſilia ſuggereret. Arnobius lib. 3. Dicta autem ab eo Conſualia, quod tum feriæ publicæ ei deo; & in circo ad aram eius ab ſacerdotibus fierent ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ. teſtis mihi Varro lib. 5. De lingua Latina, & Feſtus. Gloſſarium; Conſo, τῷ υἱῷ τῆς Ἰσιδ@. Plutarch. problem. quæſt. XLVIII. *Cur, inquit, Conſualibus feriis equos aſinosq. coronant, & ociari ſinunt? an quia feriæ iſtæ Conſo, qui equeſter Neptunus eſt, aguntur? aſinus autem equo conſors, ac pari vacatione fruitur: an quia nauigandi facultas aperta eſt, iumentis qualiſcumque quies præbetur?* Porrò ludos illos in menſem Martium, & diem natalem nauigationis incidiſſe teſtatur Kalendarium vetus Romanum, & Ouid. 3. Faſtorum:

Conſus Deus.

Conſualia, ludi die natali nauigationis celebrati.

Feſta para Conſo, Conſus tibi cætera dicet.

Cùm priuatorum mercium feſtinat audacia.] In M. & altero Suſij eſt, *priuatorum mentium*. præmiſit tamen Vegetius, *non quòd negotiatorum ceſſet induſtria*. & illi ſunt, qui *per mare pauperiem fugiunt, per ſaxa, per ignes*. Piratas primùm maria hieme tentaſſe, pòſt auaritiam mercatorum, ſuprà ex Plinio didicimus. *Equidem magna pars hominum* (vt aiebat Seneca) *vbi nauigatura eſt, de tempeſtate non cogitat.*

Hieme primùm nauigârunt piratæ: Poſteà mercatores, vt idem facerent, auaritia coëgit.

AD CAPVT XL.

Tempeſtates ex ortu, & occaſu ſiderum.

PRÆTEREA aliquorum ortus occaſusque ſiderum tempeſtates vehementiſſimas commouent.] Innuit Poëta Virgil. 3. Æneidos:

Haud ſegnis ſtrato ſurgit Palinurus, & omnes

Explorat

Explorat ventos, atque auribus aëra captat.
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluuiasq́ Hyadas, geminosq́ Triones,
Armatumq́ auro circumſpicit Oriona.

Tamen quia diuerſis caſibus aliquando mutantur.] Duabus membranis Suſij, quibus conſonant quoque H, refertur *aliquanta mutantur*: quâ voce numerum à Vegetio ſæpe expreſſum obſeruare potuiſti. ſuprà, *Aliquanti centones, & culcitæ ſimilibus cilicijs* [*Vox aliquanti Vegetio vindicata.*] *chilant*. Irido eapite ab hoc primo, *Aliquanta ab auibus, aliquãta à piſcibus ſignificatur*. Vſus quoque Spartianus in Hadriano: *Ad honores, inquit, explendos, non modò amicis, ſed paßim aliquantis multa largitus eſt*. Variant item libri in iis quæ apud auctorem noſtrum præmittuntur, *licet certi dies auctorum atteſtatione ſignentur*. in H reperias, *ſignantur*: in S *firmentur*: in M *teſtentur*. Id an ex repetitis per incuriam, ex præcedenti voce *atteſtatione*, aliquot litteris, enatum ſit; an verò patiendi notione hîc poſitum, viderint docti. etſi illud non ignoro, multa deponentia verba contra præcepta Grammaticorum paſſiuè vſurpari. [*Multa deponentia verba paßiuè vſurpata.*] Sic in Codice Iuſtiniani, *tueri*, pro *defendi*, frequens eſt, & multa alia: ſic [illegible] virtutem *adipiſci*, Plautinus ille dicebat.

Et, quod confitendum eſt, cæleſtes cauſſas humana conditio ad plenum noſſe prohibetur.] Tres Suſij malunt, *& quia confitendum*. Digna homine Chriſtianiſſimo [*Chriſtiano & ſapienti homine digna ſententia.*] hæc Vegetij ſententia, & ſimilis quam in Pythiis Pindarus poſuit: *Deum ſcilicet pro ſua libidine omnem exitum perficere*. Conſilia deorum ſecreta eſſe, [*Deus pro ſua libidine omnia perficit.*] teſtatus quoque apophthegmate Cato Vticenſis. Cùm enim Pompeio res infeliciter cederet, & ad Cæſarem inclinaret victoria; dicebat hic in rebus [*Catonis apophthegma.*] diuinis multũ eſſe caliginis; quòd præter ius agenti fuiſſent proſpera omnia; at cauſſam reip. tuenti nihil ſuccederet.

Vnde præcedentes [illegible].] Adhibendum in hunc locum cap. 25. lib. 18. Plinij Naturalis hiſtoriæ. Item Feſtus adeundus in *Præſiderare*; & in eum locum Notæ viri à maiorum ſtemmate & litterarum ornamentis nobiliſſimi, Ioſephi Scaligeri.

Cum præſcripto curſu diurnim arbitrio creatoris ſuſcipiunt ſigna ac deſerunt.] Veteres aliquot legebant *ſuſpiciunt ſigna*. Et quidam ex iis habebant, *cum præſcripto curſu dici*. quidam *curſu diei, ex arbitrio creatoris*. Solus M diſertim [*Tentatus Vegetius.*]

expreſſum habet, *cum præſcripto curſu dei creatoris arbitrio ſuſcipiunt ſigna.* Adeundi hac de re Aſtrologi, & Caſſiodorus libro vndecimo Variarum cap. 36.

AD CAPVT XLI.

MVLTIS quoque ſignis & de tranquillo procellæ, & de tempeſtatibus ſerena produntur.] Primùm quæ in orbe lunæ ſigna & prognoſtica ſunt, Flauius noſter indicat: pòſt monet ab auibus, & à piſcibus poſſe obſeruari. De iis qui volet legere, adeat Iſidorũ lib. 3. Etymologiarum cap. De ſignis tempeſtatum & ſerenitatum. Item Virgil. qui permulta adnotauit, primo Georgic. his verſibus:

De ſignis tempeſtatum & ſerenitatum.

Atque hæc vt certo poſſimus diſcere ſigno,
Æſtusq́ꝫ, pluuiasq́ꝫ, &c.

Conſulendus quoque Plinius lib. 18. cap. vltimo. Conſtantinus libro primo De Agricultura cap. 2. & cap. 3. Caſſiodorus lib. 5. Variarum cap. 48. De prognoſticis his adeunda etiam Antonij Mizaldi Phænomena: item libellus eiuſdem, cui titulus Ephemerides aëris perpetuæ. De iiſdem prognoſticis Ciceronis verſus aduocare placuit:

De prognoſticis, M. Tullij verſus.

Atque etiam ventos præmonſtrat ſæpè futuros
Inflatum mare, tùm ſubitò penitusq́ꝫ tumeſcit.
Saxaq́ꝫ cana ſalis niueo ſpumata liquore
Triſtificas certant Neptuno reddere voces.
Aut denſus ſtridor cùm celſo è vertice montis
Ortus, adaugeſcit ſcopulorum ſæpe repulſu.
Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti
Nuntiat, horribiles clamans inſtare procellas;
Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.
Sæpe etiam pertriſtè canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus inſtat,
Vocibus inſtat & adſiduas iacit ore querelas.
Fuſcaq́ꝫ nonnunquam curſans per littora cornix,
Démerſit caput, & fluctum ceruice recepit.
Vos quoque ſigna videtis aquaï dulcis alumnæ,
Cùm clamore paratis inanes fundere voces,
Abſurdoq́ꝫ ſono fontes & ſtagna cietis.
Mollipedéſque boues ſpectantes lumina cæli,
Naribus humiferum duxêre ex aëre ſuccum, &c.

Alij Lucani verſus de iiſdem prognoſticis.

De iiſdem elegantes verſus Lucani libro quinto:

Sed

Sed mihi nec motus nemorum, nec littoris ictus,
Nec placet incertus, qui prouocat æquora Delphin,
Aut ſiccum quod mergus amat: quodq́ue auſa volare
Ardea ſublimis, pennæ confuſa natantis
Quodq́ue caput ſpargens vndis, velut occupat imbrem:
Inſtabili greſſu metitur littora cornix.

Quæ velut in ſpeculo orbis Lunæ oſtendit.] De naturâ Lunæ, vide Vitruuium lib. 9. cap. 4. Plinium libro ſecundo cap. 9, & cap. 18. Varronem libro primo De re ruſtica cap. 37. Omnium elegantiſſimè Virgilius libro primo Georgicorum: *Prognoſtica quæ ex luna colliguntur.*

Luna reuertentes cùm primùm colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëre cornu,
Maximus agricolis pelagoq́ue parabitur imber.
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit, vento ſemper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namque is certiſſimus auctor)
Pura, nec obtuſis per cœlum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem, pluuiâ ventiſq́ue carebunt.

Eâdem de re Lucanus libro quinto:

Lunaq́ue non gracili ſurrexit lucida cornu,
Haud orbis medij puros exeſa receſſus;
Nec duxit recto tenuata cacumina cornu,
Ventorumq́ue notâ rubuit: tum lurida pallens
Ora tulit, vultu ſub nubem triſtis ituro.

Hic etiam verſiculus vulgò celebratur:

Pallida luna pluit, rubicunda flat, alba ſerenat.

Si quarto ortu neque obtuſis cornibus rutila] In libris quibuſdam, *ſi liquato cornu:* & paulò pòſt, *obtenſis*, vel *obtunſis*. Sed editam lectionem vtrobique vt conſeruemus, iubent Virgilij verſus iam recitati. *Vegetius imitatus iterum Virgilium.*

Neque infuſo fuerit humore fuſcata.] M. & Suſianorum vnus malebant *fucata.* Iuſtinus lib. 12. *Verens, ne hac opinio etiam in Macedoniam diuulgaretur, & ne victoriæ gloria, ſanitiæ maculâ infuſcaretur.*

Sol quoque exoriens, vel diem condens.] Virgilius eodem lib. Georgic. *Prognoſtica quæ de ſole colliguntur.*

Sol quoque & exoriens, & cùm ſe condet in vndas,
Signa dabit, ſolem certiſſima ſigna ſequentur.

Ille vbi naſcentem maculis variauerit ortum,
Conditus in nubem, medioq; refugerit orbe,
Suſpecti tibi ſint imbres. —— &c.
Caruleus pluuiam denuntiat, igneus Eurus:
Sin maculæ incipient rutilo immiſcerier igni,
Omnia tunc pariter vento nimbiſq; videbis
Feruere. —— &c.
At ſi cùm referetq; diem, condetq; relatum,
Lucidus orbis erit, fruſtrà terrebere nimbis.

Iterum Virgilium imitatus Vegetius.

Eum Virgilij verſum auctor noſter exprimere voluit: quare ne auſcultes iis libris, qui hîc legunt, *diem fundens*; vel, *ſol quoque exoriens, candens*, apud Vegetium.

Defenſa Vegetij vulgaris ſcriptura.

Vtrum ſolido ſplendore fulgidus.] Quatuor, quinque exemplaribus quà ſcriptis, quà impreſſis, legebatur *ſolito*. Non probo. Ammianus Marcellinus libro quatto decimo: *Luna etiam tunc cornuta, ideoq; ſolido ſplendore fulgens.*

Scabroſus hoc in loco Vegetius.

Potiùs, magis, & ſimiles particulas boni ſcriptores frequenter ſupprimunt.

Hæc gubernatores ſe ſcire profitentur.] In vno exercitu vix tam varia tela reperias, vt hîc variantes librorum veterum ſcripturas. Primùm in editione Pariſ. eſt, *gubernatores ſeſe ſcire profitentur*. in lib. M. H. & tribus Suſij eſt, *Hæc gubernatores ſi ſe ſcire profitentur.* quæ videntur lubenter admittere, quod ſequitur in membranis Colonien. *peritiam magis vſus inſtituit, quàm altior doctrina firmauit.* Particulam *magis*, quæ videtur in Bonnenſi codice defuiſſe, ſi quis putet inducendam, non inelegans erit, nec inſolens loquendi genus. Certè verbum *inſtituit*, pro *inſtruit*, liber M. H. S. & quatuor Suſij tuentur. Porrò pro *quàm altior*, M. C. P. & S. legebant: *non altior doctrina firmauit.*

AD CAPVT XLII.

Elementa quatuor.

ELEMENTVM pelagi, tertia pars mundi eſt.] Ouidius:
Ignea conuexi vis, & ſine pondere cæli
Emicuit, ſummáq; locum ſibi legit in arce.
Proximus eſt aër illi leuitate locoque.
Denſior his tellus, elementaq; grandia traxit,
Et preſſa eſt grauitate ſui. Circumfluus humor
Vacua poſſedit, ſolidumq; coërcuit orbem.

Aeſtus maris, reuma vocatus.

Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus, æſtu quodam (quod reuma vocant.)] Varro lib. 8. De lingua Latina: *At in mari, credo, motus non habent diſſimilitudines geminas,*

qui

qui XXIIII. horis lunaribus, quotidie quater ſe mutant. At cùm ſex horis æſtus creuerunt, totidem decreuerunt rurſum. Videndus Iſidorus lib. 13. Etymol. cap. 18, & lib. 4. cap. de Oceani æſtu; Pomponius Mela lib. 3. cap. 1; Plinius lib. 2. cap. 97. cum aliquot ſeqq. Cauſſam huius æſtus Strabo Geographiæ ſuæ lib. 1. (ſecutus in eo Platonicorum ſententiam) talem eſſe putat: mare animantibus ſimile eſſe coniectat. quemadmodum enim animantes ſpiritum aſſiduè admittunt & remittunt: ſic mare ſemper in ſe & ex ſe recurrens, agitatione quadam moueri. Alij æſtus marinos à Lunâ pendêre cenſent. qua de re infrà.

AEſtus maris ſex horis creſcit, ac totidem decreſcit.

Platonicorum ſententia de maris æſtu.

Hæc reciprocantis meatus ambiguitas, curſum nauium ſecunda adiuuat, retardat aduerſa.] Romani cùm æſtum nauibus ſuis aduerſum adeò vehementer experirentur, vt nulla remorum vi, aut multitudine progredi poſſent, naturalis huius myſterij ignari, diuinitùs id fieri & prodigiosè exiſtimabant. Iiſdem Carthaginem obſidentibus, ad id, quòd ſua ſponte in mare æſtu trahebatur aqua, acer etiam Septemtrio ortus inclinatum ſtagnum eodem quò æſtus ferebat. Hoc cura & ratione compertum, in prodigium ac deos vertens Scipio, Neptunum iubebat ducem itineris ſequi, & medio ſtagno vrbis Carthaginienſis mœnia inuadi. ſcribit Liuius lib. 35. Haud ſecus Macedonum militum animos perculit lunæ defectio. & quanquam in exercitu eſſent, quibus probè eius rei ratio conſtaret, maluêre tamen multitudinem commento eludere, & ſuperſtitione captam tenere: Q. Curtius lib. 4. Solis quoque eclipſim in caſtris formidabilem, naturalem eſſe primus docuit Palamedes. Intereſt certè non parùm (vt ad Flauium noſtrum redeamus) non ignarum eſſe marini æſtus eum, qui aut nauibus congreſſurus, aut claſſi præficiendus eſt. Teſtimonio erit Cæſar lib. 3. De bello Gallico in oppugnatione Venetûm, & lib. 4. in inuaſione Britaniæ. Itidem ignota vulgò freti natura in varia diſcrimina Alexandri Magni exercitum deduxit: teſtis Curtius libro 9.

AEſtus ſecundus, nauigantibus adiumento eſt; aduerſus vel detrimento: Id Romanis olim incognitū.

AEſtum maris pro miraculo Scipio accepit.

Itidem lunæ defectio ignorata militum animos perculit: Etiam ſolis eclipſis primùm formidabilis in caſtris.

AEſtus marini imperitus eſſe non debet qui claſſi præficitur.

Et quoniam in diuerſis regionibus, diuerſo lunæ creſcẽtis minuentiſq. ſtatu, certis horis iſta variantur.] Pomponius Mela de cauſſis æſtus marini hunc in modum diſſerit, lib. 3. cap. 1. *Neque adhuc ſatis cognitum eſt, anhelitune ſuo id mundus efficiat, retractamq; cum ſpiritu regerat vndam vndique: ſi* (*vt de-*

Cauſa marini æſtus.

(*vt doctioribus placet*) *viuum animal eſt, an ſint depreſſi aliqui ſpecus, quò reciproca maria reſidant, atque inde ſe rurſus exuberantia attollant. An luna cauſſas tantis meatibus præbeat. ad ortus certè eius occaſuſq; variantur, neque eodem aſſiduè tempore, ſed vt illa ſurgit ac demergitur; ita recedere atque aduentare comperimus.* Cicero De diuinatione. *Quid de fretis, aut de marinis æſtibus plura dicam? quorum acceſſus & receſſus, lunæ motu gubernantur.* lib.2. de Diuinat. Plinius dicto capite 97. auctor eſt, æſtum maris pluribus quidem modis accidere; verùm cauſſam in ſole lunáque ponit. Idemque paulo pòſt ſubdit; *Nec vnquam eodem tempore, quo pridie refluxit, vt ancillante ſidere trahenteq; ſecum auido hauſtu maria, & aſſiduè aliunde, quàm pridie exoriente: paribus tamen interuallis reciproci, ſeniſq; ſemper horis, non cuiuſque diei, aut noctis, aut loci, ſed æquinoctialibus:* &c. Addam quod & Annalibus ſuis inſeruit Cornelius Tacitus; *ſidere æquinoctij Oceanum maximè tumeſcere.*

Mare nunquam eodem tempore quo pridie refluit.

Mare æquinoctiali ſidere maxime tumet.

Hac de re videnda diſputatio Poſſidonij, quæ eſt apud Strabonem libro tertio: & libellus De Lunæ & Oceani cōcordia, quem Antonius Mizaldus ſe datûrum promiſit.

AD CAPVT XLIII.

NAVTICORVM gubernatorumque ſolertia eſt.] *Nauta*, & per Epentheſin *Nauita*, vocabula notiſſima ſunt; quibus generaliter eum ſignificamus, qui nauem exercet, l. prima, ff. Nauta, caupo, ſtabularius. *Nauicularium* vocabant iuriſconſulti in l.9. ff. De decurionibus, & l.5. ff. De muneribus & honoribus. *Nauticum* Vegetius nuncupauit. quod tamen non admiſſum à librariis quibuſdam verbū: qui pro eo ſuppoſuêre, *nautarum gubernatorumq; ſolertia:* ſed errârunt. Nauticos agnoſcit l. prima, C. De canone frumentario vrbis Romæ: & ibi eam vocem tuetur Codex Theodoſianus. Apuleius libro vndecimo: *Principi magno ſenatuiq; & equiti, toto Romano populo, nauticis, nauibus, quæq; ſub imperio mundi noſtratis reguntur, renuntiat.* Ammianus libro decimo quarto: *Luna etiam tum cornuta, ideoq; nondum ſolido ſplendore fulgente, nauticosq; obſeruabant.* Idem libro vigeſimo quinto: *Nauticos*, inquit, *iuſtius idem accuſabit.* Nauticorum vocabulo vſos ſcio præterea Curtium libro nono, & Iſidorum libro decimonono. *Nauarchos*, nauium principes, id eſt, qui in naui nautis imperant, vocamus: meminit & auctor noſter hoc eodem capite. Inde & nauis triremis principem *trierar-*

Nauticum vocabulum probum.

Nauarchi qui ſint.

trierarchum appellauit Seneca ſeptimo De beneficiis,& Tacitus 2. Hiſtoriarum. *Nauicularij*, illi ſunt, qui naues habent proprias, vel conductas, quarum obuentiones, & reditus omnes accipiunt; C. De nauiculariis, libro 11. Naiuculariam eiuſmodi exercentes, vocat Iuriſconſultus Exercitores, in l. 1. ff. De exercitatoria actione.

Triciarchi unde nuncupati.

In gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur.] Maſſilienſes gubernatorum ſcientiâ, remigumque virtute confidentes, cum Romanis congreſſi ſunt: quos dum aliquamdiu eluſiſſent, impetuſque eorum excepiſſent; tandem Romani, cùm occaſio cominùs pugnandi data eſt, iniectis manibus ferreis, in hoſtium naues tranſcenderunt, eoſque superârunt. teſtis Cæſar. Gubernatorum munus, quo de hîc agitur, elegantibus verſibus Manilium expreſſiſſe audies:

Virtute remigũ, & gubernatorũ peritia, hoſtes ſæpe eluduntur.

Gubernatorum quod ſit munus.

——— nouerit orbem
Fluminàque, & portus mundi, ventoſq; neceſſe eſt;
Iámque huc atque illuc caligine vertere clauum,
Et frenare ratem, fluctuſq; effindere rectos.

Incredibilis atque ſummis præconiisextollenda veterum Romanorum in rebus bellicis induſtria, diligentiaque in imitandis iis, quæ ab aliis viderant aut inuêta, aut factitata. Hi cùm nauigandi prorſus eſſent imperiti, dum primæ naues ædificarentur, ad remigium ſuos exercuêre per hunc modum: Subſelliis in arena per ordines diſpoſitis, remiges inſidêtes, ad vocem præcipientis, qui in medio eorum erat, omnes vna protendere brachia ac reducere, remoſque per arenam mouere docebantur. ad illius vocem ſimul omnes incipiebant, ſimul deſinebant. Inde perfectis iam nauibus, verum in vndis periculum fecêre. narrat Polybius libro 1. Hiſtoriarum. Prima autem remorum inuentio Copis tributa, apud Plinium in Hiſtoria naturali.

Induſtria ac diligentia Rom. in arte bellica addiſcenda.

Romani remiges ſuos in arena primùm remigare docuerunt.

Liburnarumque moles non ventorum flatibus, ſed ventorum pulſu percutit roſtris.] Docui aliquando *non flatibus*, prò *non ſolùm flatibus*, Latinos & claſſicos auctores dicere ſolitos, ſuppreſſis particulis *ſolùm, modò, tantùm*,&c. Iſti phraſi, ſi locus hîc faciendus ſit, alij viderint: nam Liburnicas, præterquàm quòd remis, etiam velis armatas videmus paſſim in nummis.

Non. pro non ſolùm.

Liburnica & remis & velis armata.

Ex num-

Ex nummis M. Antonij. *Nummus Hadriani Augusti.*

Admirabile,& nouum planè nauigij ſeu Liburnæ genus, quod miro artis effectu rotarum radiis, remorum loco adhibitis, mouetur. Huius figuram ab incerto auctore De rebus bellicis mutuati ſumus; eamque ob oculos inſpiciendam proponere libuit: ac primum eiuſdem ſcriptoris de illâ naui ſententiam ad verbum ſumus expreſſuri.

Liburnæ nouum genus.

Expoſitio eiuſdem Liburnæ, ex auctore libri De rebus bellicis.

Liburnam naualibus idoneam bellis, quam pro magnitudine ſui virorum exerceri manibus quodammodo imbecillitas humana prohibebat, quocumque vtilitas vocet, ad facilitatem curſus, ingenij ope ſubnixa animalium virtus impellit. In cuius alueo vel capacitate bini boues machinis adiuncti, adhærentes rotas nauis lateribus voluunt: quarum ſupra ambitum vel rotunditatem extantes radij, currentibus hiſdem rotis, in modum remorum aquam conatibus elidentes, miro quodam artis effectu operantur, impetu parturiente diſcurſum. Hæc eadem tamen Liburna pro mole ſui, propque machinis in ſemet operantibus, tanto virium fremitu pugnam capeſſit, vt omnes aduerſarias Liburnas, cominus venientes facili attritu comminuat.

Liburna

Liburnæ rotatæ figura.

Aduerſarios percutit roſtris.] Roſtra nauibus adhibita in fronte nemo neſcit. Forma, materia eorum non perinde quibuſuis perſpecta eſt. Illa non vnius, ſed plurium ſæpè dentium fuiſſe primùm docebo ex Virgilij quinto Æneidos:

Roſtra nauium in fronte:

Illa ſæpè plurium dentium.

Conuulſum remis, roſtriſque tridentibus æquor.

Et ea figura in nummis ferè vbique. Proræ autem totius roſtratæ hanc figuram depictam, vel potiùs inſculptam, vidiſſe ſe in antiquis Rom. monumentis teſtatur Carolus Stephanus.

Prora

Prora roſtrata.

Roſtra illa ex ære.

Quòd autem ex ære hæc roſtra fierent, ipſæ naues æratæ dictæ fuerunt, teſte Plinio libro trigeſimo ſecundo Naturalis hiſtoriæ capite primo. Cæſar ſecundo belli ciuilis: *Cum claſſe nauium ſexdecim, in quibus pauca erant ærata.* Virgilius decimo Æneidos:

Hinc naues æratæ.

Reddunt ſe totidem facies, pontoq; feruntur,
Quot primi æratæ ſteterant ad littora puppes.

Iterum primo Æneidos:

—— *& ſpumas ſalis ære ruebant.*

Roſtrorum inuentor Piſeus.

Horum roſtrorum inuentor fuiſſe ſcribitur Piſeus; ſcribente id Plinio libro ſeptimo capite 56. Nunc quæ iſtiuſmodi roſtris præmunitæ erant naues, roſtratas nuncupari placuit. Adhibita autem roſtra, vt conſtratis ſeu tectis nauibus itidem & apertis: Liuius lib. 48. *Quæ aut apertæ roſtratæ, aut ſine roſtris erant ſpeculatoriæ.* Impoſita quoque hæc roſtra non ſolùm maioribus nauigiis, vt anteà monuimus hoc libro cap. 33. ſed & minoribus. Hirtius De bello Alexandrino: *Nauibus actuariis, quarum numerus erat ſatis magnus, magnitudine quanquam non ſatis iuſta ad præliandum, roſtra impoſuit. Has adiunctas nauibus longis,* &c. Ceterùm, vt ad Vegetium redeamus, naues, quæcumq. ventorum vi & remorum impulſu agebantur, tanto cum impetu percutiebant, vt roſtra non modò perforarēt aduerſis, verùm etiam ita inter ſe adhæreſcerent, vt diſſolui vix vlla ratione poſſent. teſtantur Polybij

Roſtra quibus nauibus adhibita:
Etiam minoribus nauigiis impoſita.

Quis impetus fuerit nauium roſtratarum.

Polybij fragmenta libri ſexti decimi ſuarum Hiſtoriarum. Et non raro perforata nauigia mergebantur: teſtis Hirtius De bello Alexandrino in congreſſione Octauiani & Vatinij; Liuius, & alij paſſim.

In quo opere lacerti remigum.] Alij *latera remigum* præferebát. Sincerè S. & more ſibi ſolemni *lacerti remigium.* quomodo *iudicium* pro *indicum* ſuprà membranæ legendum perſuaſerunt. Virtutem remigium, & firma in ipſis latera, non vnus Flauius noſter deſiderauit: nam apud Caſſiodorum lib. 4. Variarum hæc ſcribuntur: *Remigum labor operoſus, valentes animo & viribus quærit, vt confidentia mentis procellis obuiare poſſit vndoſis.*

Remigium, pro remigum.

Remiges quales probati.

Et ars clauum regentis magiſtri victoriam præſtat.] De cognitione partium mundi, ventorum, portuum, quæ quidem in omni nauigatione, ac toto bello in gubernatoribus meritò deſiderantur, verſus Manilij iam antè recitauimus. eoque pertinent illa Vegetij noſtri præcepta: *Loca in quibus nauigantur, portusq́; cognoſcere, vt infeſta prominentibus, vel latentibus ſcopulis, vadoſa ac ſicca vitentur.* At hîc de alia magiſtri peritia agitur, quæ adiumento ſit ad conſequendam victoriam. Apud Hirtium De bello Alexandrino hoc obſeruabam; gubernatoris officium in eo maximè conſiſtere, vt nauis ſua nunquam tranſuerſa hoſti obiiciatur, ſed venientibus ſemper aduerſam præbeat. tum etiam id illi magna cautela agendum eſſe, ne remi ſui à latere detergantur aut defricentur. Remis enim prætemauigando deterſis, præterquam quòd inhabiles redduntur naues, cùm ad fugiendum, tùm ad perſequendum; etiam aditum faciunt (quod omnium periculoſiſſimum eſt) ad apertam & lateralem inuaſionem. Eius rei teſtimonia apud Polybium lib. 16: & in Biblioth. Diodori Siculi lib. 20: & Liuium lib. 46.

Quid potiſſimũ in gubernatore deſiderandum ad conſequendam victoriam.

Nauem ſemper aduerſam hoſtibus obiicere debere.

Tum diligenter cauere ne remi ſui defricentur.

AD CAPVT XLIIII.

PRÆCIPVA ergo eſſe debet tegminum cura.] Codex M. & vnus Suſianorum referebant *regiminum.* ſed hoc ab ineptis librariis factum erat ex *tegiminum.* Veteribus enim in vſu fuerunt, *Tegmen, tegimen & tegmentum.* Caſſiodorus lib. 2. Variarum cap. 27: *Tegimen tantùm vetuſtis parietibus ſuperimponere.* Ita eo loco ſcribo; etſi vulgò legatur, *Tegumen tantum.* Iuuenalis Satyra ſexta:

Tegimen pro tegmen Vegetio redditum.

Emendatus Caſſiodorus.

Eee *Baltheus,*

Iuuenalis leui ter correctus.

Balteus, & manica, & criſta, cruriſq́; ſiniſtri
Dimidium tegimen. ——

Ita enim & illîc ſcribo, auctoritate duûm veterum manuſcriptorum. Vulgati libri habent: *Dimidium tegmen.*

De onere namque armorum nemo poteſt cõqueri.] Auctiùs in duobus codicibus prædictis, *nemo debet, vel poteſt conqueri.*

Falcis vſus in nauali prælio.

Scuta quoque validiora, propter ictus lapidum, & ampliora ſumuntur, propter falces.] Falcis huius deſcriptio apud auctorem noſtrum eſt, hoc libro capite vltimo; & meminit libro 2. capite vltimo. Vſum illius didici quoque à Cæſare libro tertio belli Gallici: *Vna erat, inquit, magno vſui res præparata à noſtris, falces præacutæ inſertæ affixæq́; longuriis, non abſimili formâ muralium falcium. His cùm funes, qui antennas ad malos deſtinabant, comprehenſi adductiq́; erant; nauigio remis incitato prærumpebantur: quibus abſciſſis, antennæ neceſſario concidebant.*

Harpagones & manus ferreæ à Liuio confunduntur.

Harpagones, aliaque naualia genera telorum.] Præter harpagones, & manus ferreæ in nauibus habebantur in promptu ad comprehendendas retinendaſque aduerſariorum naues. Sed tamen Liuius libro 26. & 37. manus ferreas & harpagones confundit: *Cùm belli,* inquit, *apparatu ſtrepunt, ferreæ quoque manus (harpagones vocant) quas operibus hoſtium iniicerent, præparabantur.* Iterum libro trigeſimo: *Poſtremò aſſeres ferreo vnco præfixi (harpagones milites vocant) ex Punicis nauibus iniici in Romanas cœpti.* Diuerſa hæc facit Cæſar, & pro meâ opinione, non immeritò. qui primo De bello ciuili ita ſcribit: *Ij manus ferreas, atque harpagones parauerant.* Huic accedit Plinius, qui Anacharſim harpagonas, manus autem Periclem Athenienſem inueniſſe memoriæ prodidit, libro ſeptimo Naturalis hiſtoriæ capite 56. etſi Appianus quinto Bellorum ciuilium, ἅρπαγα ab Agrippâ excogitatum ſcribit. Si Dioni credimus, Harpagones celeriter emitti ac retrahi ſolent; manus ferrea cum pondere decidebat, retinebatque quodcumque amplexa erat. Prætereà, quòd ſcuta bello nauali ampliora ſumi velit noſter Vegetius, propter falces & harpagones, ſubindicat eorundem telorum vſum. De coruis non minor diſſenſio eſt auctorum, quà de nomine, quà de inuentore: coruum enim, & manum ferream plerique confundunt: imprimis auctor De viris

Reclamat Cæſar, Plinius & alij.

De inuentoribus prædictarū machinarum diſſenſio.

De coruis non minor pugna auctorum.

viris illuſtribus capite trigeſimo octauo. Vbi idem ſcriptor, & cum illo Frontinus 2. Strategematωn capite tertio, C. Duilium ferreæ manus inuentorem faciunt. At ab eodem illo Duilio coruus ſeu κόραξ repertus dicitur apud Polybium libro primo Hiſtoriarum. apud quem ex omnibus exemplaribus Vaticanis hæc tranſlata huius machinæ deſcriptio: *Lignea columna proris iperat longitudinis quatuor vlnarum, latitudinis palmorum trium: in eius apice rotam conſtituerant; huic prætereà tabulæ inhærentes ſcalas conficiebant, quarum latitudo erat pedes quatuor, longitudo ſex vlnæ. foramen autem tabulati erat oblongum, & circumambibat columnam poſt primas ſtatim ſcalæ duas vlnas. Habebat autem veluti ſepem, ad vtrumque oblongum latus, genu tenus altam. In ligni extremo ferrũ erat, inſtar mallei peracutũ; prætereà annulus fune alligatus, ita vt hæc machina machinis frumentariis ſimillima videretur. Igitur ſimul ac nauis hoſtium aduentabat, laxato fune ſcalæ demittebantur; ferrum pondere ac vi ligni ſuper hoſtium nauim lapſum figebatur, ſi aduerſa prora erat, bini milites per ſcalas deſcendebant; duo primi præferentes ſcuta, reliqui latera ſcutis protecti: ſin verò obliqua erat hoſtium nauis, in eam ex tota pariter naui deſiliebatur.*

Coruum Duilius inuenit.

Eius machinæ deſcriptio.

Ex quo loco ſuſpicari poſſumus coruos eoſdem cum ferreis manibus fuiſſe; ſic, vt harpagones, lupos vocatos indicauit Vegetius libro ſecundo capite vltimo. Et proinde Iſidorus lupum harpagonem vocat, quo aqua ex puteo extrahitur: Gloſſæ: *arpago* κρέαγρα. Iterum: κρέαγρα, *exemplum, arpago.*

Harpagones lupos vocabant.

Aliud à prædictâ machinâ genus manus ferreæ, quod Archimedes Syracuſanus excogitauit: cùm enim Marcellus Syracuſas cum claſſe oppugnatum veniret; aduerſus naualem apparatum Archimedes varia & quidem permagna in muris tormenta diſpoſuit; quibus in eas, quæ procul erant naues, ſaxa ingenti pondere emittebat: propiores verò leuibus eoque magis crebris petebat telis. ſi quæ verò ita propinquârant, vt ſub muris quaſi laterent, ferream manum firmæ catenæ illigauit, quæ cùm proræ iniecta eſſet, grauique libramento plumbi recelleret ad ſolum, ſuſpenſa prora nauim in puppim ſtatuebat. dein remiſſa ſubitò, nauim quaſſabat, magna cum trepidatione nautarum. auctor Liuius libro trigeſimo tertio. Naues autem hoc pacto ſæpe ſurſum tractæ, vel frangebantur, vel mergebantur: quod in pugna ad Cyzicum commiſsâ contigiſſe auctores referunt.

Alia manus ferrea, quam Archimedes Syracuſanus excogitauit.

Ea manu naues illi totas quaſſauit, eleuauit.

Turres in nauibus

Etiam propugnacula.

In maioribus Liburnis etiam propugnacula, turrés-que conſtituunt.] At dixerit aliquis; quî potuere turres, & præſertim propugnacula in nauibus conſtitui? & cui rei? audi quæſo Cæſarem: *Alias deinceps pari magnitudine rates iungebat: has terra atque aggere contegebat, ne aditus atque curſus ad defendendum impediretur; à fronte atque ab vtroque latere cratibus ac pluteis protegebat: in quarta quoque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quò commodiùs ab impetu nauium, incendiiſque defenderet. Contra hac Pompeius naues magnas onerarias, quas in portu Brunduſino deprehenderat, adornabat. ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, eáſque multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Cæſaris adpellebat.* Hactenus Cæſar in primo De bello ciuili. & meminit eiuſdem libro tertio De bello ciuili. Et ipſe Virgilius octauo Æneidos:

——— pelago credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant,
Stupea flamma manu, teliſque volatile ferrum
Spargitur. ———

Item Lucanus lib. 4.

——cunctas ſuper ardua turris
Eminet, & tremulis tabulata minantia pinnis.

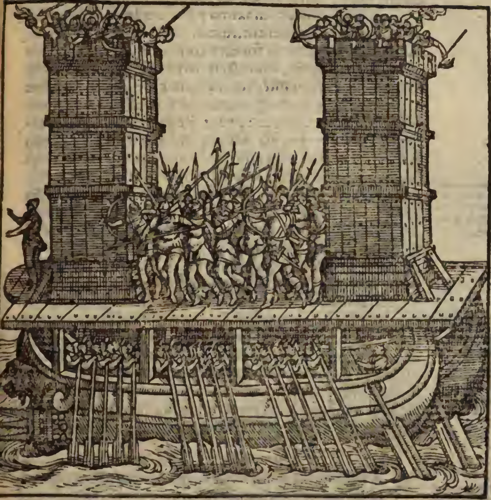
Turres & in prora, & in puppi.

Conſtitui autem hæ turres æquè in prora atque in puppi ſolebant. Appianus, De bello ciuili: Πύργους ἐπὶ τῶν νεῶν ἔχει κατά τε πρῶραν, καὶ τὴν πρύμναν. De nauibus porrò in vſum propugnaculorum coniunctis, itemque turritis, ſcribit Liuius in oppugnatione Syracuſarum: ſcribit & Tacitus Annalium quintodecimo; & Plinius libro trigeſimo ſecundo, capite primo; Dio in enarratione Actiaci prœlij; Appianus De bellis Punicis, in oppugnatione Vticæ. Coniungebantur autem modò binæ, modò ternæ, interdum plures: ſed remis priùs iis lateribus, quibus connectendæ erant, ademptis. Vnum Ammiani locum, quòd impensè placuiſſet, facere non potui quin in medium adferrem. Is autem libro vigeſimo primo Hiſtoriarum talis eſt: *Constructas veloci ſtudio ligneas turres, propugnaculis hoſtium celſiores, impoſuêre trigeminis nauibus valdè ſibi connexis; quibus inſiſtentes armati vno parique ardore prohibitores diſpellere, collatis ex propinquo viribus, nitebantur; ſubterque expediti velites è turrium cauernis egreſſi, iniectis ponticulis, quos antè compaginârant, tranſgreſſi.*

Vt coniuncta naues, ad vicem propugnaculorum.

Naualc

Nauale propugnaculum cum turri.

Obuolutæ & ardentes ſagittæ per baliſtas in hoſticarum nauium alueos infiguntur.] Cùm milites Cæſariani ab Antonianis, qui in nauibus multò excelſioribus atque turritis conſtituti erant, contis, ſecuribus, atque omni telorum genere conciderentur; Cæſar ignem petiit, quo neceſſariò ſibi vtendum videbat. ibi illius milites vndecumque appropinquantes, tela ignita in hoſtes coniiciebant, faceſque ardentes emittebant. etiam ollas carbone piceque refertas eminùs machinis iniecêre, qua re (cauentibus interim ſibi, ſatiſque remotis Cæſarianis) id effectum eſt, vt

Quæ tela ex nauibus veteres iecerint.

Naualis prælij elegans exemplum.

quod antè viribus non quiuerant, ſolo igne victoriam facerent ſuam. Nihil autem ad reſtinguendum incendium aquæ infuſio profecit: maxima pars nautarum priùs quàm flamma circumuenirentur, fumo ſuffocati; alij in ipſa flamma media tanquam in fornace comburebantur; alij priùs quàm id paterentur, ſemiuſti ferro cadebant hoſtium; alij in mare ſe præcipitantes ſubmergebantur; alij ab hoſtibus oppreſſi pelago immergebantur; rurſum alij ab ipſis marinis beluis deuorabantur: prout eleganter hæc omnia expreſſit Dio in pugna illa Actiaca. Ad quam ipſam pugnam Vegetium noſtrũ reſpexiſſe facilè intelliges, ſi verba huius capitis extrema attentè legeris. Aliam nihilominùs incendendæ claſſis rationem alij ſecuti ſunt. Carthaginienſes obſeſſi, vento qui in Romanos ferret exſpectato, ſcaphas ſarmentis ſtuppaque repleuerant: exinde perfuſas pice ac ſulphure, & obpanſis vento velis, incenderunt; eâque viâ totam penè Romanorum claſſem cõcremârunt: teſte Appiano de bellis Punicis. Itidem præparatas ad incendium onerarias naues quadraginta Caſſius in aduerſarios immiſit: notat Cæſar libro tertio De bello ciuili. Olim in pugnâ nauali ex turribus grauiores maſſas, lapides grauiores in naues hoſtium, muriceſque ſeu tribulos iniiciebant. Etiam calcem in oculos eorum qui in partibus inferioribus ſunt, hodie noſtrates effundunt: aliaq. ad necãdos vel ad impediendos nauibus decertantes hoſtes, humana ſeu induſtria, ſeu peruerſa natura in dies comminiſcitur atq. excogitat.

Alia ratio ad incendendam aduerſariorum claſſem vſurpata.

Quàm varia ex turribus in naues hoſtium proiici ſolita.

Strategema noſtratium.

AD CAPVT XLV.

AD inſtar autem terreſtris prœlij ſuperuẽtus fiunt.] Bello nauali non modò ſuperuentus, & inſidiæ; ſed infinita alia adinſtar belli terreſtris prœliique, à bonis claſſium præfectis obſeruari debẽt. Nam & hîc tyrones omni exercitio vſuque armorum ac telorum naualium imbuendi ſunt; proluſiones inſtituendæ; nauesque omni armorum machinarúmque genere, remigibus militibuſque inſtructæ committẽdæ ſunt: vt diſcant quomodo inuadere debeant, quomodo recedere; vt in naui gladiis, haſtis, ſcutiſq. vtendis adſueſcant; ſigna quæ iſtîc ſequenda ſunt obſeruare incipiant. Debet autem in naui prætoriâ, quæ claſſis vniuerſæ caput eſt, flameolum, aut ſimile ſignum murum loco celſo

Bello nauali ad inſtar terreſtris prœlij multa fieri ſolita.

Hic & proluſio vſui.

Etiam flameolũ, aut aliud ſignũ

celſo extendi, quo præfectus claſſis in confuſione certaminis (cùm buccinæ, tubæ, exaudiri non poſſunt.) ſignificare ſuis poſſit, quid facere debeant: vtrúmne incitare curſum, an tardare; in prœlium venire, an recedere; naues contrahere, an in hoſtium circuitionem exſpargere debeant. Signum hoc aut directum ſtare, vel ad dextram, vel læuam inclinari, aut perpetuò agitari; eleuari, aut deprimi; aut omnino detrahi, aut denique immutari figuris vel coloribus poteſt. itaque tuis nullo negotio indicâris, quid facto opus ſit; & quidẽ hoſtibus rem totam non intelligentibus.

in naui prætoria requiritur: Id cui v,ſui:

Illud ſignum varie mouendum.

Vexillo, aut alio ſigno prætoriam nauem inſignem fuiſſe, non modò cùm pugnandum erat, verùm etiam aliàs ſemper, vt eam reliquæ, quocumque eundum eſſet, ſequerentur, mihi dubium non eſt. Video à me ſtare Cornelium Tacitum quinto Annalium: *Dux ſemiſomnis ac propè intectus errore hoſtium ſeruatur. namque prætoriam nauem vexillo inſignem, illic ducem rati, abripiunt; Cerialis alibi noctem egerat.* Plinius libro vndeuigeſimo, capite primo: *Velo purpureo ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodemq; effugit. hoc fuit imperatoriæ nauis inſigne.* Noctu quidem λαμπτῆρα (vulgò *phano* vocant) nauim prætoriam ad puppim habuiſſe, vt ad conſpectum luminis curſum reliquæ dirigerent ac ſequerentur, probatur ex Xenophonte. Ex eâdem tamen prætoriâ naui vexillum, indicium pugnæ, ſublatum, non ſum neſcius. Hirtius de bello Alexandrino: *Quod vbi conſpexit, celeriter vela ſubduci, demittiq; antennas iubet, & milites armari; & vexillo ſublato, quo pugnandi dabat ſignum, quæ primæ naues ſubſequebantur, idem vt facerent ſignificabat.* Eâ de re Leo capite decimo nono, De bellico apparatu: *Nam belli*, inquit, *tempore confligendi ſignum habebant, quod φετίνιον appellabant: erat autem camelaucion, haſta longiore eleuatum, rubro colore.*

Prætoria nauis vexillo aliquo ſemper inſignis

Id confirmatum teſtimonio Taciti.

Velum purpureũ inſigne nauis imperatoriæ ad Actium.

Etiam noctu nauis prætoria lumine inſignis.

Ex prætoria naui elatum quoq; ſignũ, indicium pugnæ.

Tunc Liburnarum inſtruendæ ſunt acies, non directæ, vt in campo, ſed incuruæ ad ſimilitudinem lunæ.] Aciei naualis inſtructæ elegans exemplum eſt apud Hirtium De bello Alexandrino: vbi ad imitationẽ aciei campeſtris, & cornua in lateribus, & poſt aciem principalem ſubſidia, relicto tamen explicationi interuallo, diſtributa animaduertes. Claſſis item in modum lunæ diſpoſitæ, ſi lubet, exemplum pete ab Appiano De bello ciuili. ſed occurrunt in hiſtoriis paſſim. Tum dici certò non poteſt,

Acies bello nauali ad ſimilitudinem Lunæ inſtruenda:

Exemplũ illius acieinon ineleganſ.

Nautæ vel milites, cum minoribus ſcaphulis, ſecretò incîdunt funes.] In M.S.& H.deſiderabam totum illud inciſum, *cum minoribus ſcaphulis.* ſed ad rem ipſam. Narrat Vegetius quomodo in ipſo pugnandi ardore ſoleant peritiſſimi milites vel nautæ in id tantùm incumbere, vt bipennibus (in quibus vtrimque latiſſimum & acutiſſimum ferrum) funes, quibus aduerſariorum gubernacula ligata erant, inciderent. Id quia ſecretò fieri vult Vegetius,

Abſterſa magna macula Vegetio.

Nobiliſs. ac Generoſiſſimis,

BBRNHARDO VANDEN BONGAERT,

Filio Domini de Nyenroyde, &c.

REYNHARDO AB ÆSWIIN,

Filio Domini de Braeckel,

Sterckenborch, &c.

GODESCALCVS STEWECHIVS

S. P. D.

QVI *periculo alieno ſapientiores euadunt, eos tanquam felices prædicare ſolēt omnes: qui verò imitatione bonorum ad virtutem incitantur, ij mea opinione laudem promerentur longè maximam, quòd illi quaſi coacti; hi verò ſponte ſuum officium facere videantur. Quod ad vos, adoleſcentes Nobiliſſimi; ego de vtroque veſtrûm, ſimiliter & parentes veſtri ſpem illam concepimus, vos nomē familiæ veſtræ, etſi natalibus per ſe & rebus geſtis ſat nobile, magis tamē illuſtraturos. Futuros deniq. dignos, non modò qui hereditatem tam lautam cernatis, verùm etiam qui in honoribus, ac dignitatibus publicis, patribus, auis, & maioribus veſtris aliquando ſuccedatis. Quæ domi exempla propoſita habeatis, pariter vobiſcū ſcio. ſi qua foris petenda erunt, illa mei officij erit vobis proponere. In præſentiâ non aliud, quàm Imperatorum Valentinianorum ſtemma exhibebo, cuius initium quàm leue, quàm exiguum fuerit, diligenter & cum iudicio conſiderabitis. Cogitabitis porrò præſens hoc munuſculum meum minimam eſſe ſignificationem meæ erga vos beniuolentiæ. quam ego, Dis & Muſis volentibus, prolixiùs aliquando vobis, veſtriſq; declaraturum me ſpondeo ac promitto. Valete & me redamate.* Anno M. D. LXXXIV.

STEM-

STEMMA VALENTINIANORVM.

GRATIANVS, Mediocri ſtirpe ortus apud Cibalas, Funarius appellatus, eo quòd venalitium funem portanti quinque milites nequirent extorquere. Is ſelùm ad præfecturæ prætorianæ dignitatẽ conſcendit. Ammianus Marcellinus lib. xxx. Sextus Aurelius Victor, & Paulus Diaconus lib. xii.

VALENTINIANVS primus, A. duxit

SEVERAM.

GRATIANVS primus, A. duxit CREVSAM; ſed filio nullo herede relicto deceſſit. cùm antè in imperium ab eo adſcitus eſſet THEODOSIVS primus, A. duxit

IVSTINAM.

VALENTINIANVS ſecundus, A.

IVSTA. GRATA.

Hæ in virginitate vitam duxerunt. Sociat. lib. 4. cap. 26. Diaconus lib. 12.

GALLIA nubſit THEODOSIO primo A.

VALENS A. duxit

DOMINICAM.

Galates, qui viuo parte exſtinctus. Sozomenus libro vi. cap. xvi.

PLACILLAM.

ARCADIVS A.

PVLCHERIA. ARCADIA nubſit MARTIANO A. apud quem caſtitatem ſemper ſeruauit. Euagrius lib. 2. cap. 1. Diaconus lib. 14. extremo. qui Martianus in Orientis imperio ſucceſſor fuit THEODOSIO ſecundo A. Euagrius lib. ſecundo, Diaconus, alij.

THEODOSIVS ſecundus A. duxit EVDOXIAM.

MARINA.

EVDOXIA, quæ nubſit VALENTINIANO tertio A.

HONORIVS A.

GALLAM.

GALLA PLACIDIA nubſit CONSTANTIO A. Sozomenus lib. 9 cap. 16.

HONORIVS.

VALENTINIANVS tertius A. duxit EVDOXIAM. Hæc interfecto Valentiniano, nubere coacta Maximo tyranno; quapropter Genzericum ex Africa ad Romam deuaſtandam euocauit.

EVDOXIA. Hęc, Româ à Genzerico captâ, coacta nubere illius filio Honoricho. auctor Euagrius lib. 2. ca. 7.

PLACIDIA. Hanc Genzericus cũ matre Eudoxia in Orientem ad MARTIANVM A. remiſit; vbi Olybrio viro cõſulari nubſit. Euagr. eod. cap.

VALENTINIANVS PRIMVS A. genere Pannonius, è ciuitate Cibale ortus. *Socrates libro 4. capite 1.* Ab Imperatore Iuliano relegatus, quòd ſe Chriſtianum eſſe palàm oſtenderet: *Theodoritus libro 3. capite 15: Sozomenus libro ſexto capite ſexto; Diaconus, alij.* A militibus quinto Kalend. Martij apud Nicæam Imperator declaratus: *Socrates libro quarto cap. 11. Sozomenus libro 6. cap. 6. Ammianus libro 30. Victor, Diaconus libro 11. Hiſtoriarum.* Hic rem militarem tractare aggreſſus facilè peritiſſimum ſe in eâ oſtendit *Socrates libro quarto cap. primo.* Idem nouorum armorum inuentor: *Victor, Diaconus libro 12. Ammianus lib. 30.* Idem fratrem ſuum Valentem imperij conſortem adſumſit Conſtantinopoli, trigeſimo die poſt ſuam creationem: *Socrates libro 4. cap 1. Theodoritus lib. 4. capite 5. Sozomenus libro 6. cap. 6. Diaconus libro 12. Ammianus libro 30.* Hic Valentinianus in Occidente; Valens in Oriente imperauit. *Socrates libro 4 cap. 2. Sozomenus libro 6. cap. 6. & cap. 21. Theodoritus libro 4. cap 5.* Valentinianus viſis Sauromatum legatis ſordidioribus, iracundiâ inflammatus, neruos tantopere vociferando diſtendit, vt venas aperiret, omneſque arterias diſrumperet. *Socrates libro 4. cap. 26. Sozomenus libro 6. cap. 36. Victor, Diaconus lib. 12.* Atque ita mortuus, Gratiano tertiùm & Equitio coſs. quinto decimo Kalend. Decembris. *Socrates, Diaconus, alij.* Vixit annis quinquaginta quatuor, regnauit tredecim. *Socrates eodem cap. 26. Sozomenus eodem cap. 36. Sed hîc Victor & Diaconus diſſentiunt.* Hic Valentinianus Iuſtinam Iuſti filiam Seueræ ſuperinduxit vxorem; legemque tulit, vt cuique volenti liceret duas habere vxores legitimas. *Socrates eodem cap. 26. Diaconus libro 12. Theodoritus lib. 5. cap. 13. Sozomenus lib. 7. cap. 13.*

VALENS A. Hic vxoris fallaciis Arianus factus, crudelis, in omnes Chriſtianos maximoperè ſæuiit. *Theodoritus libro 4. capite 11. Euſebius, Socrates, Sozomenus, Ammianus, Diaconus, alij.* Idem cum Gothis confligens prope Adrianopolim vrbem Thraciæ, occubuit v. Idus, vt Diaconus; vt alij, tertio idus Auguſti: ſe ſextùm & Valentiniano ſecundùm coſs. Qua vero ratione ibi interierit, incertum. *Socrates lib. 5. cap. 1.* Alij igne ambuſtum periiſſe ſcribunt. *Socrates libro 4. cap 31. Diaconus libro 12. Sozomenus libro ſexto capite vltimo, Theodoritus libro quarto cap. trigeſimo primo, Victor.* Alij Imperatorio habitu mutato ſe in medium ſuorum peditum inieciſſe: ibique

fortiter

GRATIANO primo A. Imperator declaratus Sirmij, Auſonio & Olybrio coſs. XVII. Kalend. Februar. *Socrates libro quinto, capite ſecundo; Theodoritus libro 5. capite 5. & capite 6. Sozomenus libro 7. capite 2. Diaconus libro 12.* Hic Maximum tyrannũ ſuperauit; quem milites metu aduentantis Theodoſij vinctum dediderunt: idemque Maximus occiſus, Theodoſio ſecundùm, & Cynegio primùm coſs., ſexto Kalend. Septemb. Andragathius verò Gratiani percuſſor, ſe in flumen præcipitauit. *Socrates libro 5. capite 14. Sozomenus libro 7. capite 14. Theodoritus libro 5. capite 15. Diaconus lib. 13.* Idem tyrannum Eugenium, cuius inſidiis Valentinianus ſecundus interemptus erat, ad Frigidum flumen ſuperauit, & interfecit octauo Id. Septemb. Arcadio tertiùm, Honorio ſecundùm coſs. *Socrates libro 5. capite 24. Nicephorus libro 12. Claudianus in Panegyr. Theodoritus libro 5. cap. 24. Sozomenus libro ſeptimo cap. 24. Diaconus libro 13.* Idem poſt victoriam illam ab Eugenio partam, Mediolani in morbum incidit; ibique filio Honorio præſente deceſſit, Olybrio & Probino coſs. XVI. Kalend Februar. *Socrates libro quinto, capite vltimo, Victor, Theodoritus libro 5. cap. 25. Diaconus lib. 13. Sozomenus lib. 7. cap. vlt.* Vixit annos ſexaginta, regnauit ſexdecim. *Socrates dicto capite vlt. Sozomenus lib. 8. cap. 1.*

ARCADIVS PRIMVS, A. THEODOSII primi A. filius, ex Placilla: à patre Auguſtus declaratus Conſtantinopoli, Merobaude & Saturnino primùm coſs. XIIII. Kalend. Februa. *Socrates lib. 5. cap. 10. Diaconus lib. 12.* Idem patre mortuo Orientis gubernacula ſuſcepit. *Socrates lib. 6. cap. 1. Theodoritus lib. 5. cap. 25. 26. 27. Sozomenus lib. 8. cap. 1. Diaconus lib. 13.* Obiit Baſſo & Philippo coſs., Kalendis Maij, filio Theodoſio annorum octo relicto. *Socrates lib. 6. cap. 21. Diaconus lib. 13.* Regnauit annos XXVII., vixit XLIIII. *Socrates lib. 6. cap. 21. Diaconus lib. 13.*

HONORIVS PRIMVS A. Genitus patre THEODOSIO primo A, matre Placilla, Rhycomeliano & Clearcho coſs. 5. Id. Septemb. *Socrates lib. 5. cap. 12. Sozomenus lib. 7. cap. 14.* A patre Imperator declaratus Cõſtantinopoli, Theodoſio tertiùm & Abundantio primùm coſs., IIII. Id. Ianuarij. *Socrates lib. 5. cap. 24. Sozomenus lib. 7. cap. 24.* Idem patre mortuo, Occidenti præfuit. *Socrates lib. 6. cap. 1. Theodoritus lib. 5. cap. 25. Sozomenus lib. 8. cap. 1. Diaconus lib. 13. Socrates lib. 7.*

lib.7.cap.1. Hic, vt cum patre annos duos, tredecim cum fratre imperaſſet, Romæ obiit ſine ſobole. Nam etſi duas Stiliconis filias, Mariam & Thermantiam vxores habuerit, vnam poſt alteram; tamen vtraque ſine prole præmaturè mortuæ ſunt. *Diaconus lib.14.* Mortuus verò Aſclepiodoto & Mariano coſs., ad decimũ octauũ Kalend. Septemb. *Socrates lib.7. cap.23.*

THEODOSIVS SECVNDVS A. ARCADII primi A. filius, à patre Imperator creatus, cùm eſſet annorum octo. *Diaconus lib.13.* Hic Orientem rexit per ſororem Pulcheriam. *Sozomenus lib.9. cap.1. Euagrius lib.1. cap.20.* vel, vt, alij volunt, per præfectũ Anthemium. *Socrates lib.7 cap 1.* Idem oppreſſo per Aſparem Ioanne, Occidentis imperium adfectante, VALENTINIANVM tertium A. conſobrinum ſuum Occidenti præfecit. *Socrates libro ſeptimo cap.24.* Deceſſit hic Theodoſius apud Conſtantinopolim, poſtquam imperauit annos XXXVIII. *Euagrius libro 1. cap. vltimo, Diaconus lib.14.*

VALENTINIANVS TERTIVS A. Patre CONSTANTIO A. matre Galla Placidia genitus. cuius pater ab Honorio Imperator declaratus apud Rauennam. *Socrates lib.7. cap.24. Sozomenus lib.9. cap.15. Diaconus lib.14.* Hic THEODOSII ſecundi A. filiam Eudoxiam vxorem duxit, Iſidoro & Sinatore coſs. *Socrates lib.7. cap.43. Euagrius lib.1. cap.20. & lib.2. cap.7. Diaconus lib. 14.* Idem in Occidente regnauit. *Socrates lib.7. cap.24. & cap.43. Euagrius lib.2. cap.1. & 7. Diaconus lib.14.* Idem Romæ in campo Martio interfectus ab Ætij militibus, inſidiis Maximi tyranni, cuius vxorem compreſſerat. *Euagrius libro 2. cap.7.* Eudoxia verò marito interfecto Genzericum ex Libya ad Romam diripiendam, deuaſtandam euocauit. *Euagrius libro 2. cap.7. Diaconus libro 15. Pomponius Latus, & l.2.C. de officio præf. prætorio Africa.*

GODES-

GODESCALCI STEWECHII

CONIECTANEA

AD

SEXTI IVLII FRONTINI

LIBROS STRATEGEMATON.

Nobiliſſimis ac Generoſiſſimis,

IOAN. GVILIELMO DE SPANGEN,

Domino de Spangen, Boudry, &c.

WALRANDO AB HAFTEN,

Domino de Haeften, Herwiinnen, &c.

GODESCALCVS STEWECHIVS HVESDANVS S. D.

INTER alia quàm plurima prudenter & grauiter imprimis à C. Mario apud Salluſtium hoc dicebatur, *Maiorum gloria poſteris quaſi lumen eſt; neque bona eorum, neque mala in occulto patitur.* Quam quidem ſententiam animis veſtris, Nobiliſſimi ac generoſiſſimi iuuenes, impreſſam ſi ſeruabitis (quod equidem facturos non diffido;) numquam non recordari poteritis quantũ vobis oneris cum honore impoſitum ſit. Parentes vterque in aulis Principum educatos laudare; natales longos, ac illuſtrem proſapiam recenſere poteſtis. Taceo quæ in lubrico poſita, corporis ac fortunæ bona. quæ tamen omnia aliena deputo: propria illa, quæ neque hereditaria ſunt, neque caſu pendula; hoc eſt bonas artes, atque animis veſtris inſita virtutum & boni ſemina. Imagines maiorum circumſpicere lubebit; occurrent vndequaque, qui patrum auorumque laude non contenti, ipſimet nomen rebus bello ac pace geſtis auxerunt. Vt antiqua nobilitatis veſtræ initia, itidem egregia virtutum exempla domi propoſita. quare acriùs vobis adnitendum eſt, vt inſtitutioni meæ, & amicorum exſpectationi reſpondeatis. Hoc ita fiet potiſſimùm, ſi maiorum gloriam non ſuſtinere

tantùm,verùm etiam excellere fueritis conati. Ea in re quibus adminiculis opus ſit,non ignoro. tū & illud probè ſcio,neque prudentiam vobis, neq. ſcientiam defuturam, quibus cùm rebus veſtris aliquando ſupereſſe, tum præeſſe ſubditis queatis.In excolendo ingenio, moribusq. veſtris formandis(dico audacter)ſtrenuam operam nauaui,& ab ea hora,qua meæ fidei commiſſi eſtis, nihil mihi antiquius fuit, quàm de vobis, & per vos de rep.ipſa bene mereri. Dum artibus liberalibus vos imbui,dum in hiſtoriarum lectione præiui, iuris elementa edocui,numquam in vobis diſcendi ſtudiū, obſequendi officium numquam requiſiui. Nunc porrò ſi lectio iuris moleſtior,ſi faſtidioſa videbitur; at Hiſtoriam è manibus non deponite. Hæc tamquam certiſſima ac promptiſſima rerum magiſtra, virtutum vitiorumque exempla quibus vita inſtituenda ſit,non ſecus atq. in ampliſſimo totius orbis theatro,ſpectanda proponit. hæc & ſecundam & aduerſam fortunam ferre docet: res gerere; prouincias, regna adminiſtrare volentibus eadem non minùs neceſſaria, quàm in naui gubernator,in puppe clauus. Venio tandem ad hæc noſtra Coniectanea, quæ domi & nulla veterum codicum ope nata,ſub veſtro nomine publicare viſum eſt:vt aliquod ſaltem à me accipiatis μνημόσυνον. Atqui magnum facinus etiam temerarium haberi dictitant, maiorum ſcripta veteribus libris nullis adhibitis emendare velle. & eſt ſanè periculoſum.Ceterùm an non malo nodo, malus quærendus eſt cuneus? an'ne ipſius ſcriptoris æuum, ſtilus, inſtitutum quoque in hoc iudicium venire debent?quæ omnia temeritatis culpam illam,ſi non prorſus tollere, at certè eleuare ex parte videtur.Aliud diui Iuſtiniani, poſt editos à ſe libros iuris,placitum fuiſſe nemo neſcit: ſed nos illum iudicem nolumus,& hanc partem leges illius migramus. neque enim capital cenſendum eſt ingenij ner-

nos

uos in proletariis (vt ſic dicam) ſcriptoribus emaculandis experiri, qui vel eadem cum aliis memoriæ prodiderunt; vel qui omnia de ſuperioribus mutuati, ſuo illa arbitrio in certos locos redigere, ac velut centones cõtexere voluerunt. Inter quos ſi quis mihi Sex. Iulium Frontinum ponendum negabit, eum vel ſcriptorẽ ipſum ignorare, vel gnauiter impudentem eſſe exiſtimabo. Quanta huius viri in ſtrategematis cõradendis diligentia; in componendis, digerendis prudentia fuerit, non meum iudicium eſt. illud tamen ingenuè fatendum, vnà cum reliquis militaris diſciplinæ ſcriptoribus in patrũ auorumq. manu crebrum fuiſſe; ideoque miris modis multatum; ab iis imprimis, qui libris deſcribendis deſtinati fuère. At qui tandem illi homines? præſtantes fuiſſe confitebimini, ſi cogitabitis tot antiquorũ labores, tot omnis generis ſcripta, vna iſtorum opera vindicata ab interitu, & nobis quaſi per manus tradita. Veruntamen frequenter eoſdem peccaſſe noſtri clamitant. id pariter cum iis confiteor, & factum nollem. denique cùm barbariem, tum audaciam quoque cauſſæ fuiſſe nõ ſum neſcius: interim dandum aliquid iſti ſeculo, etiam oneribus illorum hominum priuatis nonnihil condonandum arbitror. quod reliquum eſt, optandum, vt quæcumque iſtorum negligentia contaminauit, audacia peruertit, doctiorum huius æui diligentiâ purgentur; corrigantur induſtriâ. Habetis meum qualecumque iudicium (ſiue opinio eſt) de libris veterum: de Coniectaneis hiſce noſtris veſtrum itidem exſpectabo. in quibus etſi leuiora quoque adſperſerim, ſeu potiùs indigna de quibus verba fierent; attamen (niſi ego vehementer erro) nihil leue putandum, quo vel litteræ, vel ſcriptores ipſi iuuentur. In quo ſi vos eiuſdem ſententiæ eſſe intellexero, mihi ſuſque deque erit, quid ſint probaturi, quid improbaturi ceteri. Valete.

 GODES-

GODESCALCI STEWECHII CONIECTANEA AD SEX. IVLII FRONTINI LIBROS STRATEGEMATVM.

In librum primum.

CAP. II. Exemplo vlt. HASDRVBAL frater Hannibalis tunc Liuij & Neronis exercitũ intellexit.] *Pro* tunc Liuij, *ſcribendum erit,* iunctum Liuij. *aut poſthac manus abſtinendæ à libris. quorſum enim illa quæ ſequuntur,* quanquam hoc illi non duplicatis caſtris diſſimularent? *Imò ne vallum quidem aliquâ parte hi coss. auxerant, quò faciliùs imponerent hoſti. teſtis Liuius libro* XXVII. *Eum adi; & videbis coniecturã illam meam non vanã. adhibe quoque Frontinum, hoc eodem lib. cap.* I. *exemplo* IX., *Polybium lib.* XI., *Florũ lib.* II.

CAP. IIII. exemplo 3. Et ipſe cum cetera manu, quà non exſpectabatur aditus, intrauit.] *Legerim,* quà non exſpectabatur intrauit. *niſi hoc magis placuerit,* quà non ſperabatur aditus, intrauit. *Itidem l.* XXV. *Codice Theodoſiano, De petitionibus:* Cùm per Illyrici partes barbaricus ſperaretur incurſus. *Sperare, pro timere. Sic Vegetius noſter lib.* III. *cap.* XX. Non ſperante eo ambas alas tuas incitare te conuenit. *Virgilius:*

——— tantum ſperare dolorem.

CAP. V. exemplo 3. Vnam ſpem ſalutis haberet, ſi flumen liberaſſet.] *Agitur toto hoc capite de euadendo ex difficilibus locis.* Flumen liberare *quid ſit, fateor me neſcire. neque video quid huius loco ſubſtitui commodè poßit; niſi fortè legamus,* ſi flumen ſuperaſſet. *Frontinus eodem hoc capite, exemplo præcedenti,* dumque ignibus ſubmouerentur hoſtes, ipſe flumen ſuperauit. *Idem libro* IIII. *cap.* VII. *exemplo* XXVIII. flumen, in quo tumultuarium fecerat pontem, liberaſſet: *& hîc malim* ſuperaſſet. Q. *Curtius lib.* III. Motis caſtris ſuperat Pinarum amnem. *Iterum lib.* VIII. quia plura flumina ſuperanda erant.

Foſſam

Foſſam tranſuerſam inter montes preſſit.] *Magnum pignus dederim, in hunc modum ea ſcripta fuiſſe à Frontino, foſſam* tranſuerſam inter mõtes percuſſit. *Premère foſſam quid ſit, nondū didici; at percutere, id eſt ducere, fodere foſſam, ſtiq́ eſſe genus loquendi bonis ſcriptoribus uſitatum. oſtendo in Commentario ad Flauium Vegetium. ceterùm ne moleſtum ſit eò remitti, quidem hunc Frontinum appello. Is libro III. cap. XVII. exemplo quinto:* Foſſa (*inquit*) in fronte percuſſa, quietum in vallo militem tenuit. Exemplo 8.

Vniuerſi à milite obſtiterunt.] *Scribo, à limite obſtiterunt. De limitibus prouinciarum agitur, in quibus clauſuras, Burgos antiqui habebant, & inibi præſidium militare; l. ult. C. de officio præfecti prætorio Africæ.* Exemplo 10.

Primò intenti hoſtes, ne laceſſerentur, ſtationem obiecerunt: de induſtriâ Numidæ ad augendum ſui contemptum, labi equis.] *Si me audies, leges, dein de induſtria. Natum mendum ex conſuetudine librariorum, qui male compendioſi ſunt.* Exemplo 16.

Idem cum in Veſuuio obſeſſus.] *Montem hunc Campaniæ & Veſuuium, & Veſeuum, etiam Veſbium ſcio appellari ſolitum, quare offendere non debent ea, quæ in libris aliis reperta ſunt,* in Veſbio obſeſſus, *ſiue* in Beſbio obſeſſus. *nam tantundem illa valere, pueri ſciunt.* Exemplo 20.

Ex quo vnus ad opprimendū ipſos deſcenſus erat.] *Adſtipulante ſententiâ reponimus,* ad opprimendum ipſum. *en, quod præceßit,* exploraſſet autem ab hoſte proximum teneri collem. Exemplo 22.

Qui deducti frequentiori mugitu ſpeciem remanentium præbebant hoſtium.] *Reſtituo, ut multis videbimur, audacter; ut mihi, veriſsimè,* qui edito frequentiori mugitu. *Solens mos quondam librariis, qui de ſuo ad ineptiam uſque prodigi erant, conſonantes non ſuo loco bonis ſcriptoribus largiri. declaraui apud Vegetium propoſitis exemplis. quin & in lapidibus veteribus reperias paßim* iuncxit, vicxit, nuncquam, *& infinita alia. Pari ſcriptione & in antiquis codicibus manuſcriptis obſeruabam* condictio *pro* conditio: extincxi, coniuncxi, *& ſimilia ſexcenta. Ad eum modum olim operæ hîc ſcripſerant:* edicto frequentiori mugitu. *inde ineptiores & malè feriati homines paullo pòſt fecère* deducti; *& quidem nulla ſententia. mentio enim de relictis bubalis ad arbores alligatis, qui recedentibus dominis, frequenti mugitu edito Romanis perſuaderent, caſtra Ligures non mouiſſe.* Exemplo 24.

CAP. 6. exemplo 3. Cum propter conditionem locorum longum deduceret agmen.] *Fortè quis malit*, educeret. *mihi tamen perplacet*, duceret.

Exemplo vlt. Delituerant deinde ad extremas ipſi, vbi ingreſſo ſiluam hoſte proximas vlteriores impulerunt.] *Corrigo quà ab interpunctione, quà de ſcriptura, hoc modo:* delituerant deinde ad extremas ipſi Boij. ingreſſo ſiluam hoſte, proximis vlteriores impulerunt. *Si vacat, locum conſidera, ac diiudica, rectène fecerim, qui veritate hiſtoriæ à vulgatâ Frontini ſcripturâ diſceſſerim. Strategemate iſto Poſthumium conſulem, & cum eo millia* XXV. *deleta, memoriæ prodidit Liuius; ex cuius lib.* XXIII. *verba rei illuſtrandæ, & confirmandis coniecturis huc arceſſere viſum fuit:* Galli (*inquit*) oras extremæ ſiluæ cùm circumſediſſent, vbi intrauit agmen ſaltum, tum extremas arborum ſucciſarum impellunt. quæ alia in aliam inſtabilem per ſe ac malè inhærentem incidentes, ancipiti ſtrage arma, viros, equos obruerunt. *Boios verò iſtos quibus Frontinus id ſtrategema tribuit, Galliæ Lugdunenſis populos fuiſſe ſi quis neſcit, cõſulat Plinium lib.* III. *cap.* VII. *& lib.* IIII. *cap.* XVII. *Item de migratione eorundẽ in Germaniam, inter ceteros Wolfgangũ Lazium lib.* VII. *& Strabonẽ lib.* VII. *Liuius lib.* XXXIV. L. Valerius Flaccus in Galliâ cum Boiorum manu propter Litaniam ſiluam ſecundo prœlio conflixit.

CAP. 8. exemplo 5. At illi ne ſuſpicione prœlij diducerent vires.] *Repono,* At illi ne ſuſpectione prœlij diducerent vires; *viam facientibus aliis editionibus. De verbo* Suſpectio, *vide quæ dixi ad Vegetium, ſi modò operæ videatur. nam eam vocem Tacito, Terentio, aliis Romanis ſcriptoribus iam olim poſtliminij iure redditam, non potes ignorare.*

Exemplo 7. Legati Romanorũ, cùm miſiſſent ad Antiochum.] *Inſani ſimus, ni ſincerum eſſe videamus*, cùm miſſi eſſent. *quod & ſententia, & rei veritas ita emendandum flagitant.*

CAP. 9. exemplo 1. A. Manlius conſul.] *Hoc ſtrategema non Manlio, ſed C. Martio Rutilo, qui poſteà Cenſorinus vocatus fuit, à Liuio adſcribitur lib.* VII. *ab Vrbe condita. Sed idem ille in primo conſulatu ſuo collegam habuit quendam Cn. Manlium Capitolinum imperioſum, anno ab V.C. trecenteſimo nonageſimo ſexto. teſtantur Faſti.*

CAP. 11. exemplo 3. Vt decimam, tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogeret.] *Scribe meo periculo*, vt decumani tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogerētur. *ita primùm eum locum conſtitueram, poſt vidi ipſum Frontinum lib.* IIII. *cap.* V. (*vbi idem exemplum in medium attulit*) *legere*, teſtimonio concitarentur.

tur. *Itidem alia ſtrategemata bis apud hunc ſcriptorem poſita animaduerti: inprimis lib.* I.*cap.* I. *exemp.* II. *& lib.* I.*cap.* V. *exem.* XIII. *Item lib.* I. *cap.* V. *exem.* XII. *& lib.* IV. *cap.* V. *exem.* VIII. *Item lib.* I.*cap.* X.*exem.* I. *& lib.* IV.*cap.* VII. *exem.* VI. *Item lib.* I.*cap.* IX. *exem. vlt. & lib.* IV.*cap.* V.*exem.* II. *Item lib.* I.*cap.* XI.*exem.* III. *& lib.* IV. *cap.* V. *exem.* XI.

Hoc genere ſtrategematicῶn, non ea tantùm parte vtendum eſt, qua imperitos exiſtimabimus eſſe, apud quos his vtemur: ſed multò magis ea quæ talia erunt, excogitabuntur; vt ab his monſtrata credantur.] *Nunquam mihi perſuadere potui (quod pace eruditiorum dixerim) à Frontino ſcripta verba iam recitata. Nam vt primùm ſcriptorem hunc attentiùs legere cœpi, ſtatim ſuſpicatus ſum ludimagiſtri alicuius commentum eſſe, ad ea præcedentis exempli,* cùm barbaro & indocili milite vteretur. *Si erro, ignoſces, beniuole lector: ſi enim contrà tendere velis, nihil ſupereſt, quo defendam, aut latus tegam, cùm deſint mihi veteres libri.* Exemplo 14.

Et ludite, inquit, milites, Aphricam oppreſſi.] *Reſtituebat ingenioſiſſimus & amiciſſimus mihi Ianus Gulielmius,* & pludite. *mihi non diſpliceret legi,* eia pludite. Pludo, *pro* plaudo: cludo, *pro* claudo; *ſimilia ſexcenta obuiam in libris antiquioribus paſſim. hinc illud* ludite *ab indoctis librorum deſcriptoribus ſuppoſitum eſſe, liquidò appâret. Plautus Caſi. Sc. vlt.* CAP. XII. exemp. I.

Verùm qui non manibus, quantum poterit, pluſerit.

IN LIBRVM II.

DEPOSCENTES pugnam, humeroſque exercentes, & lanceas vibrantes.] *Saniorem, imò genuinam Frontini ſcripturam fore arbitror, ſi ſecundam illam conſonantem abiiciamus, & ſcribamus* exerentes. *quippe id verbi elegans, & meo iudicio magis ſignificans, quod geſtum & calorem exprimat eorum, qui prælium inire geſtiunt. Ouidius:* CAP. I. exemp. 3.

Exerit hic humerum, veſtes trahit ille per altas.

Idem I. *Faſtorum:*

Credibile eſt illos pariter vitiiſque iociſque
Altiùs humanis exeruiſſe caput.

Et dictatores Carthaginienſium quotidie ante ipſa munimenta Romanorum dirigerent aciem.] *Itáne boni correctores impunè vobis licet Principes Aphricæ viros Carthaginienſes vilipendere & in repub. ſeu caſtris eorum Dictatores, & quidem plures conſtituere, nulla ſenatus auctoritate, nullo populi conſenſu adhibito?* Exemp. 4.

Apage nobis iſtos dictatores: Frontinus noſter ducatores *appellauerat; ea vox incognita vobis cauſam dedit loci deprauandi. Vt* duces, *item* ductores, *&* ducatores; ductus *&* ducatus *olim uſitata nomina fuiſſe, ad Vegetium docemus. Coniecturam hanc, vt alias pleraſque meas in hunc ſcriptorem, cum Iano Mellero Palmerio amico communicabam, viro & ab eruditione, & ab ingenio nunquam ſatis laudato. qui eandem hanc emendationem ſibi quoque in mentem veniſſe adſeuerabat; paratum oſtendere, niſi exemplar Bonnæ fuiſſet. quinimò ſimiles emendationes in Frontinum plurimas mihi ſuppeditaturum, ſimul vt reuerteretur ex Superiori Germania. Ceterum id illius beneficium nō me tantum, ſed remp. potiùs ipſam percipere non potuiſſe, meritò doleo. paucis namque poſt diebus quàm à nobis ille diſceſſerat, Argentinæ peſtilentiâ (proh dolor!) exſtinctus eſt: non ſine magno amicorum dolore, non ſine maximo rei litterariæ damno.*

Exemplo II. Interfectis omnibus impedimentis.] *Vidi, qui legendum cenſerent,* interceptis omnibus impedimentis. *forte quòd iis non placeret impedimenta dici interfecta. Sed eos ego ad Vegetij caput ſextum libri tertij remitto. Vlteriùs pronuntio, hiſtoriæ fidem τὸ* interceptis *non admiſſuram. neque enim hîc Cæſarianorum, ſed ipſorummet Afranianorum agitur factum, qui tantum abeſt, vt impedimenta ſua à Cæſarianis intercipi permiſerint; vt ipſimet illa interfecerint. teſtem do Cæſarem ipſum lib. I. De bello ciuili:* Illi (*inquit*) & inopia pabuli adducti, & quò eſſent ad id expeditiores, omnia ſarcinaria iumenta interfici iubent. *quo loco ſuſpicor* ſagmaria iumenta *à Cæſare nuncupata fuiſſe. de quibus nos alibi.*

CAP. II. exemp. 4. Equitatum eorum à latere inuaſit, auerſumque, & eorundem partem peditum perturbantem inſecutus.] *De hoc loco Palmerium quoq. conſului, videreturne commodius legi &* eorundem pariter peditem perturbantem. *ille quanquam coniecturam meam non improbaret; malebat tamen ſcribi &* corundē in arcto peditem perturbantem. *Vtrum voles, eligito; adhibetóque Appianum de bello Mithridatico, & Plutarchū in Lucullo: vbi traditur, Lucullum Thraces Galloſq; equites in Tigranis cataphractos ex transuerſo immiſiſſe; illos, non exſpectato Romanorum impetu, ſeſe grauiſſimoſq; armis equos inter ſuorum peditum agmina præcipitaſſe: eaq; re impeditum vniuerſum exercitum, non tam inſequendum, quàm cædendum fuiſſe. Victoriam illam adeptus Lucullus pridie nonas Octob, die alioquin nefaſto, quòd eodem Scipio cum Cimbris congreſſus exercitum Romanum perdidiſſet.*

CAP. III. exemp. 5. Ipſe optima parte virium ſuarū dextro cornu totam

circuiuit

circuiuit aciem hoſtium.] *Suſpicor locum à gloſſis contaminatum, & abiicienda illa* dextro cornu. *dixit enim paullo antè* omnemque equitatum & fortiſſimum quemque peditum in dextro cornu poſuit.

Equites à ſiniſtro cornu præter ora phalangis iuſſit tranſcurrere, citatis equis tectos, vt obiectis armis ipſo impetu perfringerent hoſtium ſpicula: quo genere telorum exarmati Macedones ſoluerunt aciem, & terga verterunt.] *Locus, meâ quidem ſententiâ, non ſanus; & cùm libri antiqui deſint, ex ingenio, ſi non perſanari queat, ſaltim tentandus linquitur. in præſentiâ non aliud mihi occurrit, niſi reponi poſſe* citatis equis vectos. *nam quod Pariſienſis editio præ ſe fert,* citatis equis tectis; *mihi numquam probabit. De conflictu hoc P. Æmilij & Perſei, conſulendus Liuius lib.* XLIV. — Exemplo 10.

Cn. Pompeius aduerſus C. Cæſarem paluſtri prœlio Pharſaliæ triplicẽ inſtruxit aciem.] *Repererat in libris Franciſcus Modius:* paleſtrialis, *in aliis,* palæpharſali. *quæ ipſe ænigmata merà fatetur; ideoq; ſcribendum videri*, illuſtri prœlio. *Atqui mea opinio alia eſt: nam illud* paluſtri, *vt reiicere vix auſim, facit ipſe Frontinus verbis ſubſequentibus,* Siniſtrum latus, ne circuiri poſſet, admouit paludibus. *Præterea, illud* palæpharſali, *dictum vt multa alia more Græcorum. Q. Curtius lib.4.* Legati reſpõdent eſſe templum Herculis extra vrbẽ, in ea ſede, quam Palætyron vocant. *Idem lib. eodem,* Magna vis ſaxorũ ad manum erat Tyro vetere præbente. *Sic Palæopolis, vrbs antiqua: ſic Palæpaphus, in qua antiquum Veneris Paphiæ tẽplum: Sic Scepſis & Palæſcepſis apud Stephanũ, apud Strabonem lib.3. lib.13. lib.14. apud Ptolemæum lib.5. cap.14. & lib.5. cap.13. & aliis locis ſexcentis. Quin, omiſſis ſuperioribus, vnus Oroſius poterat ſatisfacere; qui lib.6. ca.15.* Hic (*inquit*) exitus pugnæ ad Palæopharſalum fuit. *De qua pugna Lucanus lib. 6. Dio lib.42. Velleius lib.2. Appianus lib.2. & ipſe Cæſar libro 3.* — Exemplo 11.

Sed deinde cohortes in ſubſidio retinuit ad res ſubitas; ſed dextro latere conuerſas in obliquum.] *Adſentior iis, qui pro* ſed *vtrobique ſubſtituendum putant* ſex. *Id vt faciam, primùm mihi auctor Plutarchus in Pompeio; vbi de Cæſare acies inſtruente loquens,* Sex cohortes, *ait*, è legionibus eductas legioni decimæ à tergo locauit; iuſſitque eas quietem agere. *Iterum in Cæſare:* Ex poſteriori acie ſex clanculum venire cohortes iuſſit; quas poſt dextrum diſpoſitas cornu, quid opus eſſet facto, præmonuit. *Meminit quoque Appianus, & alij.* — Exemplo eodem.

Inopinato

Exemplo eodem. Inopinato ſubinde lati excurſu.] *Scribo*, ſubinde elati. *Vocalem ſecundam bis ſcribere librarij noluerunt. quod genus hominum nimiſquàm negligentiſſimum, illiuſmodi compendiis ſcripturæ maximas turbas dedit: ſciunt, qui membranas volutârunt.*

Exemplo 23. Catij equeſtre prœlium.] *Equidem parùm cati illi, quicunque iſtos Catios, nouum genus hominum, & orbi Romano, ne dicam Soli, incognitum, primi producere conati ſunt. Nec eſt quod de Catheis ſomniemus, quorum meminêre Oroſius lib.* III. *cap.* XIX. *Ptolemæus lib.* VII. *alij. Hi enim Indiæ populi, quos Alexander Magnus adiit, dum Porum ſuperauit, teſte Strabone lib.* XV. *Nos Cæſari Germanico laudem ſuam eripi non patimur, populoque huic nomen reddimus, ſcribendo,* Catti equeſtre prœlium. *ſecuti in eo Dionem, Strabonem, Oroſium, Florum, Tacitum, & Martialem; apud quem lib.* II. *epigram.* II. *pro* Dacis *reponendum* Cattis, *olim monuit in ſuis Epiſtolicis I. Lipſius.*

Exemplo eodem. Prœlium in ſiluas refugiendo diducerent.] *Profectò id nunc primum eſt, cùm apud Romanum ſcriptorem lego,* diducere prœlium. *neque ſatis capio quid hoc ſibi velit: corrigendum ſuadeo* prœlium in ſiluas refugiendo ducerent. *Enim* prœlium ducere *eleganter dicimus; quomodo Cæſar & alij, plus centies dixêre,* bellum ducere, *id eſt protelare, protrahere, procraſtinare. Pari phraſi quoque* Cic. rem ducere, *hoc eſt rem proferre.*

Exemplo eodem. Ne quis non locus eius victoriam miraretur.] *Non incommoda illorum verborum ſententia; attamen præ illâ mihi placet quod dicam,* ne quis locus eius victoriam moraretur. *Victoriam enim ad multos dies remorati videbantur Catti, cùm ad ſiluas & loca ardua impedita ſæpiùs ſeſe reciperent. Sic Curtius lib.* IV. Vnam eſſe vrbem, quæ curſum victoris morari auſa eſſet.

CAP. IV. exemp. 4. Deiectis iugis Callidromi montis Ætolis, qui præſidio tenebantur.] *Scio Ætolos in Callidromo præſidere ſolitos; teſtante idipſum præter alios Liuio lib.* XXVII. Igitur Philippus *(inquit)* deiecto præſidio, fuſis Ætolis, qui ſaltum Thermopylarũ inſidebant. *Nihilo ſeciùs ſuſpecta mihi illa,* qui præſidio tenebantur. *Deinde, quod alij in libris reperiſſe ſe aiunt,* Callidromiacolis; *id puto olim fuiſſe* Callidromi colis. *& vtrumque illud* collis *&* montis *pro gloſſemate induco; ſcribóque,* deiectis iugis Callidromi Ætolis. *Liuius libro* XXXVI. Extremos ad orientem montes, OEtam vocant; quorum quod altiſſimum eſt, Callidromum appellatur. *Adeundus & Strabo lib.* 9. *Appianus De bellis Syriacis; item Plutarchus in Catone.*

Exemp. eodẽ. Niſi circummiſſus ab eo M. Porcius Cato, &c. ſuper

per eminentem caſtris regiis collem, à tergo ſubitus apparuiſſet.] *Neceſſariò emendandum*, ſuper imminentem caſtris. *Audi Liuium*: Ni M. Porcius Cato(*inquit*) ab iugo Callidromi, deiectis inde Ætolis, & magna ex parte cæſis (incautos enim & pleroſque ſopitos oppreſſerat)ſuper imminentem caſtris collem apparuiſſet. *Prælium hoc, quo de agitur, Attilij Glabrionis & regis Antiochi, commiſſum anno Vrbis* DXLV., *M.Claudio Marcello, T.Quinctio Criſpino* COSS.

Vehiculaque tædæ & ſepi, & ſulphuris plena.] *Eò quòd in ſimilibus ſtrategematis oleum incendiarium,ſulphur,& pix vſui eſſe ſolent,mutare fortè quis poſſit illud* ſepi *in* picis. *at eum puto contra mentem facturum noſtri auctoris.* Sepum, ſebum, *&* ſeuum *promiſcuè vſurpabant veteres, pro pinguedine ex omento animalium,ex quo candelæ noſtræ conſiunt. Inuenias quoque* ſeuo, ſeuas, ſeuare; *pro quo &* ſebare *indifferenter ſcribebant. obuiæ voces apud Plinium, Catonem, Columellam non vno loco.* Exemp. 17.

Compluribus ſuorum in habitu ſacerdotum ſubornatis.] *Præpoſitionem* in, *tanquam non magni vſus, tollere ſuaſerim. natam autumo ex geminatione præcedentis liquidæ.* Exem. penul.

Ob eius ingentem exercitum 130. elephantos intentior.] *Ruit ſententia, ni reponas,* ob eius ingentem exercitum, & 130. elephantos. CAP. V. exemp.4.

Certior factus hoſtem inopem cõmercio laborare.] *Palmerio viſum legendum eſſe,* commeatu laborare. Exemplo 14.

Molitus imbelles ſuorum.] *Neque mentem Frontini intelligo,nec quis ſtrategematis iſtius vſus ſit,video;ni emẽdemus,* amolitus imbelles ſuorum. *Remouiſſe enim Harridas videtur omnes,qui per ætatem arma ferre non poſſent; reliquis inſidias & ſubſeſſas inſtituiſſe.* Exemplo 19.

Cùm Lacedæmonij Athmon vallo ducto Peloponeſon tuerentur.] *Verba hæc ſcriptoris mendoſa eſſe,manifeſtiſſimum. Palmerio noſtro propoſui eâ horâ,quæ mihi vltimum cum eo viro colloquium præbuit. ille, quâ erat ingenij ſagacitate, emaculanda vidit hoc modo:* cùm Lacedæmonij ad Iſthmon vallo ducto Peloponeſon tuerentur. *in quo diuinam illius coniecturam non potui non approbare; & probabis, ſcio, quiſquis Plutarchum in Theſeo, in M. Craſſo, & in Arato, Strabonem libro* VIII. *Ptolemæum libro* III. *cap.* XVI. *Pauſaniam, Plinium, alios conſulueris.* Exemplo 24.

Ac deinde prima luce vocatis ſuis.] *Scribe meo conſilio,* prima luce euocatis ſuis. *Ex iis quæ anteà diximus, iã aperta, ſcio, mendi origo: geminãda enim vocalis, quæ in fine præcedentis nominis delituit.* Exemplo eodem.

Pagos

Exemplo 28. Pagos quoque ſub ſpecie deditionis obtulerunt.] *Amicus meus emendari volebat* ſpathas quoque; *vel hoc modo,* ſparos quoque. *Sed hic, quod manes illius condonent, ab eo non ſteti. videbar enim proximè ductum litterarum commodiùs ita reſtituere,* paganos quoque. *Semper belli militibus oppoſiti fuère pagani, non in iure tantùm, ſed etiam apud Suetonium, Vegetium; vbi me de iis dicere memini. Hoc ampliùs; non ſpathæ, non ſpara, tela quæ ſcimus illa; ſed qui Romanos à tergo nihil tale ſuſpectantes, adorirentur inimici, in quæſtionem hic veniunt.*

Exemplo 30. Et fide pacta hoſti, facinus perpetraret.] *Coniecturam noſtram ille admiſit, qui mihi inſtar erat multorum. admittent, ſcio, quotquot animo attento Frontinum legerint. Emendo ſic:* & fide facta hoſti. *In recipiendo transfugâ pactione opus non eſt. ceterùm vt Adatbantes hic (Plutarchus in Lucullo Olthacum vocat.) ingens illud atque ſtrenuum facinus interimendi Luculli perpetraret, neceſſe fuit, ſic vitam inſtituere, eos mores fingere, qui illum & castris Luculli, & familiaritate tanti viri non indignum præſtarent. & hoc illud eſt, quod paulo pòſt Frontinus noſter innuit his verbis,* cùm deinde frequentibus excurſionibus promptam & enixam operam exhiberet, fide acquiſita tempus elegit. *Fidem ergo acquiſiuit rebus geſtis; in transfugiendo pactus non eſt.*

Exemplo eodem. Tempus elegit, quò miſſa principia quietem omnibus caſtrenſibus dabant.] *Amicus noſter ſcribendum cenſebat* remiſſa principia. *quod expendendum relinquo his, qui ſcriptos Frontini codices habent, aut poſtideà nanciſcentur. mihi certè id pro genuino eſt. de principiis, id eſt, principibus ſeu principalibus militibus negligentiùs agentibus id accipiendum liquet. Vide Commentarium noſtrum ad Vegetium.*

Exemp. 31. Cùm deinde Pompeiani ſecuri ſeruatíque pabulo de reditu cogitarent.] *Quot capita, tot ſententiæ: aliis places* ſecuri ſaturiq. pabulo; *alius* ſecuri oneratíque pabulo: *rurſum aliis,* ſecuri ſerenatíque cum pabulo. *de quibus omnibus eruditiorum eſto iudicium. Interim paulo pòſt pro eo quod vulgatur,* perſecuti cæduntur; *vide reponendum ne ſit* perſecuti cædunt.

Exemp. 32. Et in fronte, & vtriuſque lateribus.] *Negligentia operarum error natus. ſcribendum,* & vtriſque lateribus. *Simile & illud eodem hoc capite, exemplo* XXXVIII. tamquam Ilerdam repetiturum, *pro* repetiturus. *Item exemplo eodem:* inordinatos eſt adortus: *pro quo illi edidère* inordinatus. *Non abſimile ſuſpicor illud, quod ſequitur eiuſdem huius capitis exemplo* XLII. à tergo ingreſſus

greſſus itinere, oppreſſit fuditque: *pro quo ſubſtituere poſſis*, à tergo aggreſſus, in itinere oppreſſit fuditque. *Imò & in vltimo huius capitis ſtrategemate, quòd minùs ſincera exiſtimem auctoris noſtri verba, ſic legerim*, varioque flexu eluderent hoſtem. deinde vt primùm ſenſit minùs agiliter aduerſam partem moueri, progreſſus, prælaſſatos facilè ſuperauit. *Item lib.* II. *cap.* VI. *exemplo* V. *repone*, inſecutus, *pro* inſecutos. *& lib.* III. *cap.* X. *exemp.* I. eruptione, *pro* irruptione.

M. Craſſus bello fugitiuorum apud Cathenam bina caſtra cominùs cum hoſtium caſtris vallauit. nocte deinde commutatis copiis, manente prætorio in maioribus caſtris, vt fallerentur hoſtes, ipſe omnes copias eduxit.] *Ita poſtrema Colonienſis editio, vt primâ fronte videtur, omnino abſque ſuſpicione mendi. nihilominus tamen, vt locum diligentiùs examinarem, militaris diſciplina in cauſſa fuit. M. Craſſus à Romano populo imperator miſſus contra Spartacum, legatum habuit L. Quintium: illum maioribus caſtris in quibus prætorium erat, inſediſſe certum eſt; minoribus verò legatum. nunc vt de nocte copias illi commutârint, relicto, vt ait, in caſtris maioribus prætorio; habuerit hoc ſpeciem aliquam & occaſionem fallendi hoſtis, vt qui maiores copias illi vallo oppoſuerit, vnde maiorem hoſtium impetum metuebat. Sed quid nunc illo faciamus, quòd ipſum Craſſum omnes copias eduxiſſe ſubdit? an hoc ex diuerſis caſtris fieri potuit? nunquam hodie credam. Etenim commutatas copias fuiſſe falſum eſt. indicat editio Pariſienſis, in qua non com*mutatis copiis, *verùm* cõmunitis copiis *legitur. Immuto leniter & corrigo* cõminatis copiis. *Valet autem* cõminare, *idem quod* cogere, in vna caſtra colligere. *Feſtus*: Agaſones equos agẽtes, id eſt, minãtes. *Idẽ*, Agere modò ſignificat ante ſe pellere, id eſt minare, modò ſignificat iurgari. *Apul.* 9. *Mileſiarũ*: Nam ſenex claudus, cui noſtra tutela permiſſa fuerat, vniuerſa nos iumẽta, id horâ iã poſtulante, ad lacũ proximũ bibendi cauſſa gregatim prominabat. *Idem lib.* 7. Illi (*inquit*) vinarios vtres ferẽtes & gregatim pecua cõminantes. *Hæc illa ſunt quibus coniecturã noſtram ſtabiliendam ratus ſum: nam quòd à Liuio huius belli ſcriptore, aut à Plutarcho in M. Craſſo opẽ exſpectabam, fruſtrà erat.* exemp. 34.

Triginta quinque millia armatorum eo prœlio interfecta cum ipſis ducibus, Liuius tradidit.] *Non licuit nobis eſſe tam beatis, vt à Liuio ſcriptam hanc hiſtoriam legeremus; quippe cum multis aliis illius auctoris ſcriptis, hæc quoque iniuriâ temporum interiit. Igitur Epitomen illius libri* XCVII. *audiamus:* Exemplo eodem.

M. Craſſus

M. Craſſus (*inquit*) prætor primum cum parte fugitiuorum, quæ ex Gallis Germaniſque conſtabat, feliciter pugnauit, cæſis inimicorum XXXV. millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellauit, cæſis cum ipſo millibus XL. *Locu expendant quibus plus otij eſt. diſſentiunt enim hi ſcriptores de caſorū numero. Neq. ea tantùm varietas hoc loco cōſideranda; ſed & qua de nominibus ducum eſt, ſeu præfectorum militarium. Frontinus noſter lib. II. cap. IV. exemplo VII. Ganimocum appellauit; vel, vt in aliis eſt, Tauonicum, quem hoc capite Gannicum nominat. eundem alij Cannitium vocandum cenſent; idq; ex Plutarchi Craſſo: in quo non leuiter errant. Plutarchus enim Cannitium iſtum, Craßi, nō Gallorum aut Spartaci partes ſecutum indicat. De bello hoc Spartacio, conſulendi præter Plutarchum & Liuium, Appianus, Eutropius, Florus libro III. cap. XX. Oroſius lib. V. cap. XXIV.*

CAP. VI. EXEMP. 4. Cum ad Thraſymenum incluſi Germani acerrimè pugnarent.] *Abſit vt Germanos ad Thraſymenū cum Hannibale congreſſos librarij nobis perſuadeant. neque enim ij ſunt Germani, vt contractam temeritate C. Flaminij* COS. *ignominiam, tam facilè patiantur in ſe deriuari. Emendo,* incluſi Romani. *ita iubent Liuius lib. XXII. Oroſius lib. 4. Florus lib. II. Valerius lib. I. Silius lib. V. Plutarchus in Hannibale, & in Fabio: item Frontinus noſter lib. 4. cap. 7. exem. 25.*

CAP. II. EXEMP. 5. Aurum quod parentes eius redempturi captiuam domum Scipioni attulerant.] *Exiguum eſt quod monebo; tamen facere non potui, quin monerem: ſcribendum videlicet,* domo Scipioni attulerant. *Vide Val. Maximum libro IV. cap. III. Liuium lib. XXVI. Gellium lib. VI. cap. VIII.*

CAP. XIII. EXEMP. 5. Deiecit ſe in alueum, eumq. in armis & vulneribus oneratus tranauit.] *Fuit qui hæc ita mutaret,* eumq́. & armis & vulneribus oneratus. *quod ferrem facilè, ni Pariſienſis editionis lectionem peßimam eſſe pronuntiaſſet; quam ego & genuinam & optimam eſſe probabo. ea talis eſt:* eumq́ue non armis ſed vulneribus oneratus tranauit. *Dictum illud* non armis, *quaſi* non ſolùm, non tantùm armis. *de quo Græciſmo dixi in libello De particulis linguæ Latinæ; eumq; magnos viros & in Ciceronis lectione imitatione q; aßiduos prateriiſſe oſtendi; & parùm abfuiſſe, quin illorum temeritate Cicero in Verrinis vulnus acceperit. Vnum Ciceronis teſtimonium adhibere viſum eſt ex ea pro Sextio:* Eaq́. non ſilentio conſulum diſſimularentur; ſed & voce, & ſententia comprobarentur. *Similia qui volet, in Pandectis iuris obſeruata; petat ex Antonij Auguſtini lib. II. Emendationum, cap. I.*

IN LIBRVM III.

TVM illos victoriam adeptos, cùm quadridui iter biduo arripuerunt.] *De pertependo vel erependo non finit nos hoc loco cogitare eorum verborum ſignificatio; vt quæ tarditatiſ ſint, & teſtudineo gradui conuenientes voces. Caninam illam litteram malè geminatam arbitror: ſcriptum quippe à Frontino fuiſſe*, aripuerunt: *quod valet*, abripuerunt. CAP. I. exemp. I.

Fiducia conditi commeatus proprio tritico abuſos, initio æſtatis aggreſſus, inopia cõpulit ad deditionem.] *De hoc loco ſententiam dico, at ſuſpenſa manu; ſcribendum videri*, propere tritico abuſos. *quanquam non immeritò, triticum proprium, & hoc frumentum quod ex fœdere acceptum condiderant, oppoſita dicere quis poſſit. Illud minimè prætereundum*, τὸ abuſos, *non eam hic notionem habere, quam vulgus putat, ſed proinde eſſe, ac ſi dixeris Conſumpſiſſe. Plautus Aſinaria, Scena Vbi ſunt:* Vbi ſunt quæ dedit? abuſa ſunt. *Idem Bacchidibus, Scena* In Piræeo. *Similiter interpretatus doctiſſimus Adrianus Turnebus illud Terentij*, CAP. IV. Exem. vlt.

Nam in prologis ſcribundis operam abutitur.

Eandem vocem ex optimis membranis noſtris repoſuiſſem in conſtitutione Imp. Iuſtiniani, ni præueniſſet Ludo. Ruſſardus, l. vbi adhuc, 29. C. de iure dotium: Ita tamẽ, vt eadem mulier nullam habeat licentiam eas res alienandi viuente marito, & matrimonio inter eos conſtituto: ſed fructibus earum ad ſuſtentationem tam ſui, quàm mariti, filiorumque, ſi quos habet, abutatur. *In vulgatis libris eſt* vtatur.

Index huius capitis procul dubio deprauatus. quod enim vulgo editur, De fluminum deriuatione, & vitatione aquarum; *id neque idonea ſententia ſit, neque mentem auctoris exprimit. Corrigo igitur*, & vitiatione aquarum. *neque enim de vitandâ; ſed de corrumpendâ, inficiendâ aquâ hic agebatur. quod & res ipſa, & quod ſubditur Cliſthenis ſtrategema clamitat; his verbis:* mox afflictis ſiti reſtituit aquam elleboro corruptam. CAP. VII.

Caduceorum ciuitatem amne cinctam.] *Nullâ in re magis ineptiunt librorum deſcriptores, quàm in populorum nominibus; quos illi ſæpe nouos dant; interdum non ſecus atque Peliam recoquunt. Emendandum ex hiſtoriis eius æui*, Cadurcorũ ciuitatem. *Hi Cadurcenſes quoque poſt appellati, vt videre eſt in Itinerario. Cæſar* VII. *belli Gallici:* Senones, Pariſios, Pictones, Cadurcos. *Ibidem*, Lucterium Cadurcum ſummæ hominem audaciæ. *Iterum libro* exemp. 2.

eodem, Rutenos, Cadurcoſque ad fines Volgarum depopulandos mittit. *Hinc videre eſt, non temerè nos in reſtitutione huius loci verſatos. qui volet, adiungat Ptolemaeum lib.* II. *cap.* VII. *Plinium lib.* IV. *cap* XIX. *Strabonem lib.* IV. *Meminit horum Manilius quoque:*

Aluerni, Meldique ſimul, forteſque Cadurci.

Narbonenſis prouincia Galliæ, & Aquitaniæ populi, & ciuitas Epiſcopalis in prouincia Bituricenſi Caors.

Exemplo 4. Foſſam pariter & aggerem inſtituit, vt in vſum eius exiſtimarent homines egeri terram.] *In Pariſienſi editione erat*, aggeri terram, *quod aliis non placuit. Veruntamen, quamquam ferri hoc poterat (vſitata enim ſ. imus Plauto, aliis Rom. ſcriptoribus* aggerere bona, aggerere aquam, aggerere herbas;) *nobis tamen libet verum eſſe*, aggerari terram. *Ex multis teſtimoniis quæ ſuppetunt, pauca tantummodò dabimus. Q. Curtius lib.* IV. Profundum mare quod vix diuina ope poſſet impleri: quæ ſaxa tam vaſta, quas tam proceras arbores poſſe reperiri? exhauriendas eſſe regiones, vt illud ſpacium aggeraretur. *Arnobius primo libro Aduerſus gentes:* Quæ gentes famem ſenſerint horridam, & aggerata interierint vaſtitate. *Apuleius ſecundo de Aſino:* Ac ſic aggeratis in cumulum ſtragulis & effultis incubitum.

CAP. VIII. exemp. 1. Philippus cùm Trinaſſum caſtellum nuda vi capere poſſet.] *Vidi editiones, quæ* Teenaſſum *appellarent. alij* Trineſſum *& gentiles eius* Trineſſios *vocaſſe videntur. Adi Stephanum & alios. & pro* nuda vi, *ſubſtitue*, nulla vi. *operarum nempe culpâ mendum illud enatum eſt.*

CAP. IX. exemp. 2. Aquarum ſono, qui operis ſtrepitum obſcurabat.] *Longius videbatur petitus hic tropus: quare locum ſuſpectabam: ac primùm*, obturabat *reponi poſſe credebam. ceterùm in eo nondum mihi potui ſatisfacere.*

Exemp. 3. Eripi poſse caſtellum.] *Parùm abeſt quin legendum cenſeam*, erepi poſſe in caſtellum. *De eo quod ſubſequitur, liberiùs pronuntiabo:* vt proſpectus viſuſque per ſaxa facilior foret. *nimis hoc ineptum, nimis, inquam, abſurdum. quapropter reſcribe*, proſpectus niſuſque. *Hanc emendationem Criſpo Salluſtio debemus: qui in Iugurthâ, dum præſens enarrat ſtrategema*, modò eminentibus *(inquit)* ſaxis niſus Ligus. *item paulo pòſt*, capite atque pedibus nudis, vti proſpectus niſuſq. per ſaxa facilior foret. *Iterum ibidem:* quæ dubia niſui videbantur potiſſimùm tentare. *quinimò Frontini noſtri verba ſubſequentia hanc emendationẽ planè confirmant: ait enim,*

ait enim, quibus in aſcenſu nitebatur. *Curtius lib.* VII. Nihil tam altè natura conſtituit, quò virtus non poſſit eniti. *Idem*: Per has difficultates enituntur in verticem montis.

Opperirenturq. tempus, quo ipſe noctu appelleret.] *Si retinuerimus* τὸ noctu, *nullus haud dubiè uſus erit iſtius doli. neque enim is oppidanorum mos eſt, portis pateſactis hoſti aduentanti de nocte occurrere. quæ res facit, vt libentiùs legerim*, interdiu appelleret. *Nihilominùs vt cetera omnia, itidem hoc iudicio doctiorũ lubens meritò relinquo: & videant iidẽ illi ſitne paulò inferiùs reponendum*, impetum fecerũt, *pro eo quod vulgò circumfertur*, impetũ facerent. Exemplo 4.

Cùm conſtituerent.] *Mirum ni Frontinus ſcripſerit*, quò cùm confluerent. *vel ſic*, cumque eò confluerent. Exemplo 6.

Aliqui & iumentum in aduerſam partem infulſerunt.] *Facile ſit adferre verbum rei ſignificandæ conueniens: ſed impudens planè ſit à libris diſcedere, ſi ſententia conſtitui poſſit ex iis, quæ iſthinc ſuppeditantur. Ora Pariſienſis editionis habebat*, auerſam partem inflixerunt. *miror inde non potuiſſe emendari ab amico noſtro, qui fatetur ſibi N. L. poterat enim ſic*, aliqui & iumento in auerſam partem inflixerunt. *vel hoc modo*, aliqui & iumento auerſam partem inflixerunt. *coniunctâ nimirũ cum verbo veteri* Fligo, *præpoſitione, quæ tamen caſum præcedentem regat. Eadem hallucinatio & in Curtij lib.* VII. Idem Aſiam, & Europam finis interfluit. *De Tanai flunio illa dicuntur. Veram & genuinam ſcripturam eſſe præſtabo, quam in membranis repererant alij, quamq; malè illi repudiârunt. hanc ſcilicet*: Idẽ Aſiæ & Europæ fines interfluit. *Certè vſitata, imò & Curtiana phraſis; libro* III. Pinarum (*inquit*) amnem, qui duo agmina interfluebat. *Idem lib.* VII. Viginti millia latronum erant, fundis ſagittiſq. pugnam inuadunt. *Idem lib.* IX. Ne infregeritis manibus meis palmã, qua Herculem, Liberumque patrem, ſi inuidia afuerit, æquabo. *Iterum libro eodem*: quàm procul abeſſent mari. *Pari phraſi ab illo ſcriptore dictum illud lib.* V. Perſequi idipſum iter, quo pridie pulſi fuerant, ne dubitaret. *quo loco quàm varient codices, quàm aſtuent correctores, non eſt nunc pretium operæ referre. Redeo vnde diſceſſeram. Iumento in partem auerſam litteras quandoque inflixiſſe, id eſt per poſticum commiſiſſe, ait noſter Frontinus, donec tranſiſſent ſtationes hoſtium. idem innuit, quod proximè præmiſſum eſt*, pecoribus quidam inſuerunt litteras. CAP. XIII. Exemp. 4.

Vt cruribus velut gubernaculis dimiſſis.] *Scribe* demiſſis. Exemp. 5.

CAP. XIIII. excmp.1. Vigiles quoſdam excitauit.] *Legendum meo quidem indicio* exciuit. *non hoc primùm eſt, cùm hæc verba* excitare *&* excire *in mutuum locum immigrârunt. Deinde quis hoc toleret, cui vel mica ſalis inſit; à tribuni cornicularijs, vel à circatoribus vigiliarum vigiles excitari? Apuleius* VIII. De *Aſino, extremo*: Tinnitu cymbalorum & ſonitu tympanorum, cantuſque Phrygij mulcentibus modulis exercitus, procurrit obuiam. *non eſt per ſententiam, vt aliter iſte auctor ſcripſerit, quàm* modulis excitus. *Cic* III. *Officiorum*: Súntne igitur inſidiæ, tendere plagas, etiamſi excitaturus non ſis, nec agitaturus? *malim*, exciturus. *Idem verbi videbis reſtitutum auctori De viris illuſtribus à doctiſſimo adoleſcente Andrea Scotto. Lubet ad alios quoque ſcriptores excurrere; & Q. Curtio Rufo duo vulnera obligare: imprimis lib.* VIII. Itaque protinus inijcit fratri manum, & in regiam peruenit: excitiſque cuſtodibus corporis ad ſalutem regis pertinere, quæ adferret, adfirmat. *Iterum libro eodem, paucis admodùm interpoſitis.* Ptolemæum ac Leonatum excubantes ad cubiculi limen exciuerunt. *vbi vulgò legas*, excitatiſque excitauerunt.

CAP. XV. excmp.4. Quia frumento defici videbantur, horrea tota nocte circumduxerunt: captiuos deinde præciſis manibus dimiſerunt.] *A'nne mirum eſt depranatiſſimam illam interpunctionē adhuc non mutatam? repono* horrea tota nocte circumduxerunt captiuos: deinde, *&c. phraſim, ſcio, animaduertis; de qua nos paulo antè egimus.*

CAP. XVI. excmp.2. Etiam ex conſuetudine vt ſocij exciperentur.] *Diſtractione prioris vocis ſententiam iuuo*, Et iam ex conſuetudine.

Excmp. 3. Per tempus idoneum datis pollicitis.] *Iam diu illa* pollicita data *erant: boni correctores, cùm figuratam verbi* ducere *ſignificationem non caperent, aliò, neſcio quò, nos abducere conati ſunt. eos ſequatur qui volet: ego hic conſiſto; & reperi qui ad meas partes accederent; ſcriptum videlicet à Frontino fuiſſe*, ductis pollicitis. *Vt liquidiùs de re iudicare poſſis, en in promptu teſtimonia. Cæſar:* ducere diem ex die Hædui. *Cicero*: ſuadere inſtitui, vt bellum ducerent. *Par phraſis illa Curtij*: Trahendi belli vix vllam eſſe rationem.

Excmp.vlt. Qua ſpe ſimulatos Thracas emiſit.] *Vide recténe cōſtituta ſit ſententia adiectione vnius litteræ*, ſpe ſtimulatos. *Curtius lib.* IV. ſatiſque omnibus ſtimulatis opus orſus. *quo loco legendum aliquando putaui*, ſatiſque. *ceterùm non id iam agitur. Iterum Curtius lib.* VII. tandemque eodem metu ſtimulante. *Denique nemo*

non

non dixit, ſpe, metu, pollicitis, præmiis ſtimulari, incitari, *&c.*

Cùm exemplum hoc ſuſpectum mihi eſſet de mendo, idq; de diſciplina militari cognitum haberem, pluribus copiis minora interdum caſtra fieri ſolere, quò hoſtes lateret militum numerus; eò coniectura ductus ſum, vt emaculandum putarem hac ratione, in caſtris, quæ arctiora ſolito induſtria fecerat; *pro,* ampliora ſolitò. *poſt vidi & hiſtoriâ ipſâ caſtramentationem illam, quam ſuſpicatus fueram, comprobatum iri. Cæſar* v. *belli Gallici:* Conſedit *(inquit) &* quàm æquiſſimo loco poteſt caſtra communit. atque hæc etſi erant exigua, per ſe vix hominum millium ſeptem præſertim nullis cum impedimentis; tamen anguſtiis viarum quàm maximè poteſt contrahit; eo conſilio, vt in ſummam contemptionem hoſtibus veniat. CAP. XVII. Exemplo 6.

Quare prœlio aptatos.] *Dicam quod ſuſpicor, legendum videri,* qua re prœlio captato. *interim auditurus quid ſint dicturi alij.* Exemplo eodem.

Continendo militem iuxta munimenta.] *Error, ni fallor, ex notis, quibus olim vtebantur librarij. corrigendum indico,* intra munimenta. *Neq; illò ſola coniectura me duxit, ſed auctoritas ipſius Cæſaris, à quo didici, Q. Titurium hunc Sabinum legatum ſuum, etſi idoneo omnibus rebus loco, tamen caſtris ſeſe tenuiſſe : eaq; re non ſolùm hoſtibus Gallis in contemptum veniſſe ; verùm etiam Romanorum militum vocibus nonnihil carptum. Cæſar libro* III. *belli Gallici.* Exemplo 7.

IN LIBRVM IV.

QVO facto, quos tum habebat.] *Locus dubio procul non integer : quem vide, ſi de coniectura rectè emendârim,* quos ſecum habebat. CAP. I. exemplo 8.

Magnum de hoc exemplo certamen, & in quo perpurgando duos ſcio amicos meos operam poſuiſſe, in libris vulgatis ita editur, M. Cato memoriæ tradidit in furto comprehẽſis, inter cõmilitones dextras eſſe præciſas; aut ſi lenitùs animaduertere voluiſſent in principes, ſanguinem miſſum. *Fuit qui abiectis primùm verbis illis,* inter cõmilitones, *reliqua ſic legeret & interſtingueret:* aut ſi leniùs animaduertere voluiſſent, in principiis ſanguinem miſſum : *quòd præter alias notiones, principia locum in caſtris denotent, vbi & aperta vena hanc animaduerſionem in milites exercenerint. eam opinionem alter quoque approbauit. Attamen alia mihi ſtat ſententia, & quod liberum ſemper fuit, ab amicis hîc diſſentio. nam ab eo quod editiones vulgata expreſſum habent, nihil abiicio: & quod amplius eſt, nihil immuto; niſi fortè legi manis,* at ſi leniùs animaduer- Exemplo 17.

tere voluiſſent in principes. *Sic enim exemplum totum accipio, vt principes ſeu principales milites, qui priuilegiis muniuntur, opponantur gregariis, contubernalibus, quos hic à Catone Commilitones appellatos reor. Prætereà acerbior pœna, ac ſubita magis, præciſio dextræ: lentior, vel (ſi aliam lectionem hactenus amplecteris) lenior animaduerſio, quæ ſanguinis miſſione infertur. de qua pœna nos ad Vegetium, & multis vir clariſſimus Antonius Muretus in ſuis Variis.*

Exemplo 21. Qui exercitum deſeruerant damnati.] *Perlibenter nomen* exercitum *abiecerim, quòd ſciam apud antiquos ferè abſolutè* deſerendi *verbum, itidem* deſertorum *vſurpari. testes mihi Iureconſulti noſtri plus mille locis. eam phraſim ope veterum codicum, & apud Vegetium repoſui, & in quadam conſtitutione Codicis Iuſtinianæi. Ceterùm ne longius abeamus, ipſum potiùs Frontinum in cauſa propria aduocandum puto, hoc eodem capite, exemplo* XVIII. certum (*inquit*) ſi deſeruiſſent, manere ſupplicium.

Excmp. 27. *Exemplum iſtud aliis perſanandum relinquo. Verba illa,* ne auxilia ei ſubmittantur: *S. littera geminata ſic repono,* ne auxilia eis ſubmittantur. *è reliquis vix ipſe Frontinus, ſi proponantur vt nunc ſunt, ſe expedierit. Conſulendi Hiſtoriographi, & ipſe Frontinus libro eodem, capite eodem, exemplo tertio à fine. Item Liuius & Valerius Maximus lib.* II. *cap.* VII.

exemplo 29. Quorum ſtationem hoſtis perruperat, galeatos & diſcinctos perſtare in principiis iuſſit.] *Aliud profectò latet in his verbis,* galeatos & diſcinctos, *quàm arbitrere. An nunc galeam Frontinus illi reliquerit, qui iam antè militari cingulo à Sylla priuatus eſt? nunquam inducar, vt credam. mutanda fortè vulgata lectio,* diſcalceatos & diſcinctos perſtare in principiis iuſſit. *Frontinus exemplo ſuperiori:* cincto togæ præciſo, ſoluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie ſtare, dum vigiles venirent, iuſſit. *Paribus ferè verbis Valerius Maximus lib.* II. *cap.* VII. Iuſſit eum toga laciniis abſciſſis amictum, decinctaque tunica, nudis pedibus à manè in noctem vſque ad principia, per omne tempus militiæ adeſſe. *Suetonius Nerone:* prodierit in publicum, ſine cinctu, & diſcalceatus.

Exem. vlt. Stipendium ei annuum non daretur, æraq. reſcinderentur.] *Ora libri Pariſienſis habebat,* numeroque reſcinderentur. *Id ſi recipiamus, de vi Frontinus agere poſſit. qui enim numero reſcindebantur, milites innumeri è matricula ſublati dicebantur & milites eſſe deſinebant. at de his nihil minùs quàm ſomniauit hoc loco Frontinus: agit enim de iis, quos alij Æreдirutos vocârunt. de quibus nos in*

Commen-

Commentario ad Vegetium. Tum pro vulgata ſcriptura teſtimonium, præter alios dicet Valerius Maximus dicto cap. VII. *neq.* ſtipendium anni procedere, neque æra dari voluit.

Rutilianum quendã minorem.] *Res periculoſa eſt, fateor, abſque veterum codicum adiumento in emendatione ſcriptorum verſari: pergam tamen vt cœpi, quod felix fauſtumq; ſit; reponamq;* quanquam minorem. *Cui optio dabatur duorum exercituum, eum elegit, quem diſciplinã prævalere intellexit, etſi numero inferiorem.* CAP. II. exemp. 2.

C. Cæſar ſeditione in tumultu ciuilium armorum.] *An retinendum ſit, τὸ* ſeditione, *aliis conſiderandum relinquo.* CAP. V. exemp. 2.

Inde optima ſpolia retulit.] *Dij vobis malefaciant audaciſſimi nebulones, qui bonis ſcriptoribus corrũpendis ita ſedulam nauatis operam. Emendo,* opima ſpolia: *quorſum enim illa præcedentia,* ducem quoque eorum trucidauit? *Ea ſpolia opima quæ dux duci detrahebat. teſtes mihi Liuius, Plutarchus, Feſtus, alij. inter quos Varro: qui tamen illius vocis ſignificationem ampliauit. Non abſimile mendum in* II. *Apuleij de Aſino.* mittit mihi Byrrhena xeniola, porcum optimum, & quinque gallinulas. *ſcribo,* porcum opimum. *Apud eundem Apuleium paulo pòſt,* non paruas ſtipes, imò verò mercedes optimas iam conſecutus. *iterum legerim* opimas. Exemp. 4.

Vt centum denariis murem veniſſe proditum ſit.] *Ampliant & addunt ad eam ſummam alterum tantum Plinius lib.* 8. *Naturalis Hiſtoriæ cap.* LVII. *& Valerius Maximus lib.* VIII. *capite* VI. *Verum enimuerò an iis accedendum ſit, reſtituendumq;* ducentis denariis, *ipſi viderint.* Exemplo 20.

Æginenſes, cùm à Viatotis liberi & coniuges cæderentur.] *Qui illi Viatoti, ſiue vt in Pariſienſi editione erat,* Viathoti *eſſent, ignorabam fateor: quare ſuper eo nomine Ianũ Palmerium noſtrum quoque conſului, qui verbis ſcriptoris huius lectis ac relectis, reſpondit legendum videri,* cùm à Bœotiis liberi. *neque Apollinis magis verum atque hoc reſponſum fuit. De Bœotiis Strabo lib.* IX. *Ptolemæus lib.* III. *Pauſanias, alij. Sunt etiam qui Æginenſes illos, Ægienſes potiùs nuncupandos arbitrantur, ab Ægio oppido Peloponnenſi.* Exemp. vlt.

Quarum iactus & pondere foret noxius, vt diffundendo quæ cõtinuerant alimentum præſtarent incendio.] *Germana Frontino ſcriptura, atque diſtinctio reddenda,* & pondere foret noxius, & diffundendo quæ continuerant, ali. p. incendio. CAP. VII. exemplo 9.

Tigracus cùm edixiſſet futurũ, vt ex Volonum numero.] *En quàm portentoſa nomina innexerint inepti illi, monſtrorum* Exemplo 24.

potiùs, quàm hominum digni nomine. Voces quæ coaluerunt ex notis, ita diſtrahamus Ti. Gracchus. *illis verò librariis non fortunam caſumq; ſeditioſorum Gracchorum; ſed mentem meliorem optemus. Nihil erat hac emendatione facilius: quare miror tot correctores hoc mendum non animaduertiſſe.*

Exemplo eodem. Totum ſibi exercitum Volonum viciſſe videri, quòd hoſtes fugiſſent, & ſic eos, & ſua fide, & ipſorum metu exſolutos recepit.] *Ad oram libri Pariſienſis pro* fugiſſent, *adſcribi* fuiſſent *non ſum neſcius. at non video quâ ſententiâ id recipi poßit. Legerim potiùs,* feciſſe videri. *vel hoc modo,* miſit qui eis dicerent, id totum exercitũ Volonum feciſſe videri, quod hoſtes fugiſſent. *Liuium conſule libro* XXIV. & *videbis non vſquequaque cum Frontino illi conuenire.*

Exemp. 29. Vt delectos ex toto exercitu.] *Mirum, nî procul in ſuas terras hinc ableganda particula* vt: *ac paulo pòſt legendum* iubere, *pro,* iuberent. *quem ad modum reliqua verba infinitè ponuntur ſubſequentia,* armare incipere.

Exemplo eodem. Qui velociſsimi videbantur, & mediocris ſtaturæ erant, parmulis non amplis.] *Pro* parmulis *ſcribi voluêre Pariſienſes,* ſpathulis. *ſed craſſus ille error eſt. Audi quæ poſtea his velitibus arma auctor noſter tribuit,* galericulis, gladiiſque ac ſeptenis ſingulos haſtis quaternorum circiter pedum armare. *Parmulam, id eſt, minorem clypeum, tripedalem ſcilicet, & breuiorem, quàm erat equitum, velites geſtaſſe, ad Vegetium doceo ex Liuio, Valerio Maximo, Oroſio, Eutropio.*

Exemplo 32. Ora oculoſque eorum gladiis peti iuſsit; & ſic aduerſam faciem cædere coëgit.] *Caneſis credas Frontini hanc ſcriptionem eſſe. quid enim diſtent illa,* ora oculoſque petere, *ab his,* aduerſam faciem cædere? *vide quantas turbas det vnius voculæ immutatio, vel adiectio litteræ. corrigo,* & ſic auersâ facie cedere coëgit: *volentibus hiſtoriographis, & ſententia idipſum flagitante. Tria enim hominum millia à Cæſare ad hoc delecta atque inſtituta memoriæ proditum eſt, vt longioribus telis, nobilium Rom. qui à Pompeio ſtabant, non crura, aut femina; verùm oculos & vultus obnixè peterent ac ferirent. Inde vt iuuenes illi coma, & ætatis flore decôri ferrum ante oculos verſari viderunt, ſtatim abiectis animis, faciem auerterunt, ac fugientes cæſi ſunt. auctor Plutarchus in Pompeio; iterum in Cæſare. Appianus* II. *De bello ciuili; item alij.*

FINIS.

LOCA ALIQVOT A FRANCISCO MODIO BRVGENSI IN SEXTO IVLIO FRONTINO OBITER NOTATA.

Libro primo.

NEMINI volebat commiſſum.] *Ita emendaui, cùm anteà paſſim legeretur*, quia hoc nemini volebat innoteſcere cõmiſſum, nihil nuntio reſpondit qui ad eũ à cõſilio erat miſſus, tamen *&c. Primum enim illud* innoteſcere, *in quodam impreſſo (mſſ. enim huius auctoris libris deficimur) nõ erat: & illud à* filio, *verũ eſſe, teſtãtur omnes Rom. rerũ ſcriptores, & in iis Liuius lib.1. Decad.1.* CAP. I. Exemplo 4.

Natione Cyrreſtem.] *Alij:* Tyrieſtem. *ſed fruſtrà ſunt. Cyrreſtes dictus à Cyrro, vrbe Syriæ: de qua re vide Stephanũ De vrbibus, & Ioſ. Scaligeri diuinas ad M. Varronis cap. v. lib. III. de re Ruſt. annotationes; ſeu oracula ſunt.* Exemplo 6.

ſub quibus.] *Non placet hoc, nec habeo quod dicam aliud, ſed tamen non placet. vtique, cùm præcedentia alij ſic legant:* profectionis ſuæ ſenſus obtexuit Galliarum. Exemplo 8.

vereris ne tubam.] *Rom. editio:* vereri ſe ne tuba id audiat: *ora libri Wecheliani*, vereris ne tuba id audiat. *illud tolerabile, hoc minimè.* Exemplo vlt.

intelléxit quod.] *Deeſt* coniunctũ, vnitum, *aut ſimile quid.* CAP. II. Exemplo vlt.

neque obſidioni.] *Tolerandæ ſcilicet. Aliàs legitur* ſubſidioni; *& mox* amandandi, *pro* emittendi. CAP. III. Exemplo 6.

aſſecutus eſt vt Poro.] *Ita procul dubio ſcribendum; & nugas agunt, qui legunt*, & vbi eo more exercitationis aſſuetus eſt, quia Porus aduerſa ripa caueret. CAP. IIII. Exemplo 8.

Monœcium traiecit.] *Quî potuit? Monœcus Liguriæ portus cùm ſit, teſte Plin. lib. III. cap. v. ſine, ſi Lucretio credimus, ſtatio potiùs, nominis rationẽ ab Hercule ſortita, qui prope eũ locũ habebat ædẽ, in qua ſolus colebatur? omnino eſt reſtituendũ* Monychium, *ſiue* Munychiũ, *aut certè* Munychiæ: *eſt enim Munychia tumulus oris anguſti, à quo protendebatur murus* 40. *ſtadiorũ longitudine, Athenas cum Pyræeo* CAP. V. Exemplo 7.

duobusq́; aliis portubus connectens. vide Plutarchum in Phocione. Dicta & Diana Munychia, quæ apud Pygellam colebatur. Strab. lib. XIV.

Exemplo 11. ſimilibus foſſis c.o.t.d.t.caſtra confodit.] *Aliæ editiones:* ſublimibus foſſis c.o.t.d.caſtra confudit. *non placet.*

Exemplo 12. locóque iniquo circumuentus.] *Benè quòd idem hoc exemplum lib.* IV.*cap.*V.*iiſdem verbis repetitur. hic enim vocibus aliquot, quas nos inde ſuppleuimus, truncatum, abſque vlla idonea ſententia ita, legebatur:* prædatum profectus ad Haſdrubalem, & ad primos tantùm *&c.*

illas quoque anguſtias.] Ille *vulgato in illas commutato, & reliquis ita cõnſtitutis, vt editiones vett. legebant, locum emendaui. qui anteà in impreſſis omnibus (& iam de iis loquor, qui proximis quinquaginta, ſexaginta annis, prodierunt) malè ita circumferebatur:* Ille per anguſtias, noctu eruptióne facta cùm eluctatus eſſet, Decius incolumis cum militibus conſuli acceſſit.

Exemplo 15. Qu. Cœditium.] *Vide Agellij, ſiue A. Gellij, Noctes Atticas lib.* III. *cap.* VII.

Calpurnium Flammam.] *Pro cognomine huius Calpurnij irrepſerat in libros vox* fama: *ſed peſſimè. vide Florum cap.* 2. *lib.* 2. *& Plinium lib.* XXII. *cap.* VI.

Exemplo 16. Caudinæ cladis.] *Aliæ editiones;* Claudianæ c. *Sed fugit eos ratio; dignioresq́; ſunt ad furcas Caudinas qui ablegētur, quàm qui in officinis typographicis præſint; qui nobis ita contactu ſuo omnia fœdant.*

Exemplo 17. ad exercitum hoſtium.] *Fortè an leg.* ab exercitu h.

Exemplo 20. in Veſuuio obſeſſus.] *Hæc procul dubio vera lectio eſt; quidquid illi inſaniant, qui modò* Lesbio, *modò* Besbio, *modò denique* Veſpio *portenta mera, non montium nomina hic ſomniant. vt enim Plutarch. (in M. Craſſo) nomen ipſum montis non ponat, coniiciendum tamen relinquit, ex deſcriptione eius, non alium ſe quàm Veſuuium (qui Campaniæ non Liguriæ, vt Seruio placet, mons eſt) ſeu Veſeuum, (vtroque enim nomine cenſetur) dicere; atque eum Veſuium, de quo Plin. cap.* 5. *lib.* 3. *quem vide.*

Clodium ita terruit.] *Habēt pleræq́; editiones,* gladio ita terruit: *quam lectionē cùm meras nugas viderē, conſideraui diligentiùs, & ni fallor, non id quod pueri dicunt, ſed germanā Frontini ſcripturā, quæ eſt ea quam expreſſi. Clodius enim Glaber prætor is fuit, cuius à Spartaco ex Veſuuio erūpente, & copiæ profligatæ, & caſtra capta ſunt. Plutarchus in M. Craſſo, & Florus lib.* 3. *ca.* 20. *cuius verba adſcribā, quòd ea & huic & ſuperiori proximæ emendationi ita cōfirmandæ ſint, vt ſperē nullū deinceps ſcrupulū in animis hominum de his quidē relictū iri Sic igitur Lucius:*

cius: Prima velut ara viris mons Veſuuius placuit: ibi cùm etiã obſiderẽtur à Clodio Glabro per fauces caui mõtis &c.

L. Varino.] *Variè huius viri prænomen, ſicut & nomen traditur: dum aliis hoc modo noſtro ſcribitur, cum quibus Plutarchus facit: niſi quòd* Publij *non* Lucij *eidem prænomen eſſe vult: aliis magis placet* Q. Varium *vocare: à quibus ſtat epitome Liuiana: nonnullis etiam* L. Varinium *appellare, potiùs ſedet.*

crura veſte contegere.] *Melius hoc quàm Pariſien.* C. V. contingere. Exemplo 25.

certa Fabio.] cuncta Fabio renuntiaſſent, *alij. & audebo dicere, rectè: quid enim certis renuntiatis, & quod res erat, inſidias metueret Fabius?* Exemplo vlt.

ſuffugere & iter.] *Alij*, fugere. *quidã etiam*, ſufferre. *ſed rectè nos*. ſuffugere *hîc eſt, non re verâ fugere, ſed fugæ ſpeciem præbere.* CAP. VI. exemplo 2.

rates conſternerentur.] *Peſſimè quidam*, r. continerentur. CAP. VII. Exemplo 2.

vtilior e. t. q. ſ. c. potuiſſet.] *Aliàs*, vtiliore c. t. q. ſ. c. voluiſſet. *minùs eleganter. Vide Curtiũ lib. 7. longè aliter hac narrantem.* Exemplo vlt.

ad Sitium mouerent.] *Quidam* à Samnium; *ſed parũ bene & hi & illi. aut enim Liuij monimenta auctoritate priuandum eſt; aut legendũ*, copias ad Cluſium mouerent. *Sic enim ille lib. x. Dec. I. (Fabius puta & Decius)* Fuluio vt ex Faliſco, Poſthumio vt ex Vaticano exercitum ad Cluſiũ admoueant, ſummaq. vi fines hoſtiũ depopulentur, ſcribũt. Huius populationis fama Hetruſcos ex agro Sentinate ad ſuos fines tuendos mouit. *Neque Liuius tantùm, ſed & res ipſa ita ſcribendũ clamat. enim* Sitium *vrbem arbitror te, niſi in Vtopia, nuſquã terrarũ poſſe inuenire. &* Samnium *legi non debere, ex eo palã eſt, quòd tum Samnites ad ſua tuenda dilapſuri fuerint, non Hetruſci, quorũ finibus exercitus Samnio (quæ regio Italiæ, inter Picenum, Campaniam, & Apuliam eſt) admotus, damno eſſe nequiret. quæ ratio in Cluſio Thuſciæ, ſiue Hetruriæ oppido, cõtraria eſt. Erat autem & in Vmbria antiquitus Cluſiolum oppidum; cuius meminit Plinius lib.* III *cap.* XIV. *quem etiam conſulendum cenſeo cap. v. eiuſdem libri de Cluſinis nouis, & veteribus Hetruriæ populis.* CAP. VIII. exemplo 3.

& ſonum iuſſit continuare.] *Inuêni ad marginem Colon. edit.* & ſonum iuſſit, cõtinuere ſe & arbitrarij *&c. omiſſis illis*, quos retentos volebat. *quæ & ego ſemper vt à mala manu profecta ſuſpectaui; ideoq; legendum conieci*, agi mulos cum fremitu & ſono iuſſit, & continuere ſe illi arbitrati caſtra Cæſarem mouere. *neque me adhuc coniecturæ huius pænitet.* Exemplo 9.

aduocato in Cariam.] Leg. auocato in C. Exemplo vlt.

nocenti-

CAP. IX. Exemplo 3. nocentibus attenderunt.] acceſſerunt, *alij. malè. & malim ego* intenderunt.

CAP. X. Exemplo 1. naturam Romanarum.] *Vocem* naturam *in recentioribus omnibus ſiue incuria, ſiue indicio alicuius ſine indicio correctoris, omiſſam, ex Rom antiq. Imp. lib. in locum ſuum repoſui. ſine qua totum hoc ineptè ita legebatur:* Iam, inquit Sertorius, Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum oſtendi, milites: *&c. caſſa nux.*

CAP. XI. Exemplo 3. vt decimam t.p. f. t. cogeret & cæteros puderet.] *Ad oram libri mei erat*, vt decimani t.p. f. t. cogerentur & cæteri pudore ne *&c. ſequor te, quicunque es. Porrò vide hac de re Cæſarem ipſum, lib. 1. de bello Gall.*

Exemplo 6. in ſeruitutem adductis.] *Legerim lubens*, in ſ. abductis.

Exemplo 10. Lucum ex quo.] *Liquet mihi ita legendum : apage igitur illud* locum, *quod vulgò hunc locum occupauit.*

Exemplo 12. ex Scythia.] ex Syria *alij. quod vt hoc tempore in medio relinquo (etſi, cur relinquã, cùm ex Plutarcho in Mario cõſtet, mulierem hanc & natione Syrã, & nomine Marthã fuiſſe) ita malè quoſdam* magam *pro* ſagam *hic repoſuiſſe aio. Magi enim qui ſint, ſcio; magas neſcio.*

CAP. XII. Exemplo 1. ludite, inquit, milites.] *Alij* audite inquit m. *mihi neutrum ſatis placet.*

Exemplo 3. adhortatusque deuicit.] *Fortè:* adortusque d.

Exemplo vlt. ineunda pugna eſt.] *Quidam:* iucunda p.e.

LIBRO SECVNDO.

Ex Præfatione. Et eorum.] *Mutani diſtinctionẽ, cùm legerent omnes,* & deinde ea quæ poſt prœlium & eorũ quæ ad prœliũ *&c. malè. Neque enim dicturus eſt de ſpeciebus eorum, quæ ad prælium pertinent, vbi de iis egerit, quæ poſt prælium agi ſolent, cùm id nec rectè nec ordine fieri poſſit: ſed poſtquam de quibus acturus eſt indicauit, quæ ſunt ea ipſa, quæ in prælio, aut poſt præliũ facienda ſunt, tum ſubiungit,* & eorum quæ ad prœlium pertinent ſpecies ſunt; *quæ ſequuntur: ſcilicet tempus & locum pugnæ eligere, aciem peritè inſtruere, inſidiis hoſtem circumuenire, aliaq; de quibus hoc libro acturus eſt.*

CAP. I. Exemplo vlt. apud Ægoſpotamum.] *Alij* Ægeopatamon, *quidã* Egeopotaneos, *nonnulli* Ægeopotamos. *ego ſecutus ſum Stephanũ, cui* αἰγὸς ποταμὸν *(ſonat Latinis* capræ flumen*) oppidum ad Helleſpontum eſt, à vicino, vt puto, flumine nomen habens, qui Ægos vocatur: Plin. cap 58. lib. 2. & cap. 2. lib. 4. & ad cuius oſtia ſcimus claſſem Athenienſium à Lyſandro captam fuiſſe. vide Plutarchum in Lyſandro.*

CAP. II. Exemplo 4. auerſumque & eorundem partem perturbantem.] *Sic videor partim ex libris, partim de coniecturâ rectè emendaſſe, cùm legeretur*

gereretur peßimè, aduerſumq́. & eorundẽ partem peditũ turbatã inſequutus. *peßimè inquã. quod ego correxi, cùm* perturbantem *in quadã editione inueniſſem, litera vna ex voce* aduerſumq́. *abiecta.*

cornibus confligatis.] *Puto leg.c.* profligatis. *Nihil tamen volui contra omnium librorum conſenſum loco monere.* CAP. III. Exemplo 5.

Baleares Mauroſque.] *Plurimi*, barbaros Mauroſq́.; *quaſi non omnes ſint æquè barbari. Liuius:* Hãnibal ad terrorẽ primùm elephantos (LXXX. autẽ erãt, q.n.v.i.a.a.h.) inſtruxit, deinde auxilia Ligurũ Gallorumq́., Balearibus Maurisq́. admiſtis. Exemplo 16.

retrò vel in latera.] *Alij:* rectà vel in latera concederent. *quod manauit à Liuio : in quo eſt*, vt ad impetum elephantorum aut poſt rectos refugerent ordines, aut in dextram læuamque diſcurſu *&c.*

quorum pernicitati.] Q. peruicaciæ, *alij. & rectè: deſperatione enim veniæ, veriſimile eſt tales Italicos fuiſſe.* Exemplo 17.

tum proſignanis.] Tum poſtſignanis, *quidam. & ita videtur legendum planè. Vegetius lib.* II. *cap.* VI. in ſecunda acie poſt aquilam & imagines cohors ſexta *&c.*

paluſtri prœlio Pharſaliæ.] *Hoc mihi merum ænigma eſt. videant & cõſiderent ampliùs, ſi quibus Hortenſii ſphynx domi eſt. à libris enim hactenus adiuuamur, vt alij etiã*, paleſtrialis, *alij* palepharſali *referant. quæ talia ſunt, vt etiã magis mihi aqua hæreat : ſuſpicabar igitur legendum* illuſtri prœlio. *ſed ſomnium hoc merum.* Exemplo 22.

ſed deinde c.i.ſ.r.ad res ſubitas.] Ad res futuras, *alij. inficetè. legerim etiam lubenter & hîc & in ſeqq.* ſed dextro latere *&c. &* ſex *vtrobique pro* ſed, *quod minùs conuenire videtur. Qua de re conſulatur ipſe Cæſar.* III. *de bello Ciuili.*

refugiendo diducerent.] *Optimè ita. malè igitur alij;* refugiendo reducerent. *ſententia enim poſtulat verbum quod ſparſum equitem ſignificet;* diducendi *autem huic rei vnicũ. Sic Cæſar lib.* VI. *Bel. Gal.* Dimittendæ plures manus, diducendique erant milites. *Porrò putem etiam in fine omiſſo τοῦ* non, *legi poſſe*, ne quis locus eius victoriam moraretur: *pro*, ne quis non locus eius victoriam miraretur. *etſi melius hoc eſt.* Exemplo 23.

Romani fiducia concitati.] *Alij:* Romanis f. concitatis. *ſed quò tum verbum* propulêre? CAP. IIII. Exemplo 1.

Ætolis qui præſidio.] *Intricata lectio; nec in libris auxiliũ. nam quod quidam pro* Ætolis, Calliodromiacolis *habebant ; id etiam à portento (niſi fortè* Callidromiaccolis *ex eo faciendum eſt) propiùs abeſt. Legerim tamen ego ex Plutarcho (qui ſexcentos Ætolos cacuminibus* Exemplo 4.

nibus

nibus Callidromi montis ab Antiocho præſidio impoſitos, à Catone profligatos ſcribit) deiectis iugis Callidromi montis Ætolis, quorum præſidio tenebantur: *aut certè*, qui ea præſidio tenebant. *Malimq; etiam poſteà* ſuper imminentem regiis caſtris collem, *quàm*, ſupereminentem. *Conſiderent docti.*

Exemplo 7. apud Calamarcum.] *Alij*, apud Calamatiũ. *de quibus nihil ſcio, niſi neſcio. Plutarchus ſanè horũ non meminit: ſed hoc dicit tantùm, quæ hîc narrat Frontinus, non procul à ſtagno Lucano accidiſſe.*

Caſtum & Canimocũ.] *Alij*, Caſtrũ & Tanonicũ. *Sed videtur ex Plutarcho legendũ*, Caſtũ & Canicium. *Vide Craßi vitam.*

Exemplo 10. clarè prædicauit.] *Quidam*: clamare cœpit.

Exemplo 16. interceptus eſt.] *Alias* interemptus eſt. *minùs benè.*

CAP. V. Exemplo 8. ſimulata fuga regredi.] *Alij* ſ. f. receſſit. *nonnulli* ſ. f. recedi. *hinc facile eſt videre, verum eſſe noſtrum.*

Exemplo 31. palantes effunduntur & conuulnerant.] *Prius ab editione Rom. eſt; poſterius à coniectura. referebãt enim omnes*, in planis effunduntur & cũ vulnerant *&c. Nõ placet etiã illud quod præceſſit*, ſecuri ſeruatique pabulo, *pro*, ſ. oneratique p. *Videant eruditi.*

Exemplo 34. apud Cathenam.] Apud Cantennam *alij. fortè*, apud Catanam. *Plutarchus videtur dicere in Rhegij peninſulá factum.*

Caſti & Gannici.] *Repone ex Plutarcho*, Caſti & Cannicij.

Exemplo 40. in Aphrica, bello ciuili.] *Ita ſcribo de certißima coniectura, contra omnes libros; in quibus aut* in Aphrico bello, *aut* Aphricæ bello *legitur.*

Exemplo 44. auerſumque deinde.] *Et hoc à coniecturâ eſt, cùm libri* aduerſumque *haberent.*

CAP. VII. Exemplo 4. dimiſit ire legatos.] *Ad oram libri notatum inueniebam*: aliàs, dimiſit per relegatos. *Hinc non dubito, quin faciendum ſit*; dimiſit properè legatos. *& vide, quiſquis es: mecum facies.*

Exemplo 13. reliquis Pompeianarum.] *Lego* reliquiis P.

CAP. XI. Exemplo 2. haberet Catinenſes.] *Pleræque editiones*, h. Cauſenſes. *nugæ. vide Plinium cap.* VI. *lib.* IV. *& cap.* XXXIV. *lib.* VI.

Exemplo 5. nomine Luceio.] *Alij* n. Alicio. *Sequutus ſum, quod Plutarchum in Scipione ſequi video.*

pro nuptiali munere.] *Reliqui*, pro nuptiali gratia reſtituit.

Exemplo vlt. in finibus Vbiorum.] *Hoc feci de coniecturâ, ex voce Cubiorum, quæ quorundam librorum margines occupauerat. nam aliorum*, in finibus Galliarum, *minus quàm nihil eſt. quid enim Galliæ ad Germanicum? Flori certè ſunt ea verba quæ ſequuntur*: per Rheni quidem

dem ripam quinquaginta ampliùs caſtella extruxit, Bonnam & Geſoniam cum pontibus iunxit &c. Hinc coniiciat qui volet reliqua; & Vbij quanto internallo Bonnâ diſtent, conſideret.

ſi acie fuſi eſſent.] Malui hoc quàm aliorum, ſi acie fugiſſent: & lego ſpargeretur, pro, parceretur. Conſideret qui volet. CAP. XIII. Exemplo 1.

eaque ſectantes.] Alij, eumque ſectantes: quidam etiam, eique inſectandæ Antiochi &c. quæ quid ſibi velint, niſi fortè ſcribi debet, eique inſectandæ Antiochi equites moratos, effugit. quod parum abeſt, quin verum ſuſpicer. Exemplo 2.

in armis & vulneribus.] Sic Colonienſis editio: Pariſ. enim peßimè habebat, eumq. nõ armis ſed vulneribus oneratus tranauit. Malim autem ego, eumque & armis & vulneribus &c. Exemplo 5.

reliquo die.] alto die, aliàs. Exemplo 7.

hærẽtesq. imitati.] In margine erat, à ventisq. nutari. gerræ. Exemplo 10.

LIBRO TERTIO.

expreſſit vt.] Ita omnino legendum; non, oppreſſit. nec rectè. pro Luca eſt in aliis, Lueria. Vide Plinium, Stephanum de vrbibus; alios. CAP. II. Exemplo 1.

feciſſe dicitur.] Sequitur in omnibus: Quintus Curtius, tanquam eo ſtratagemate ille vſus ſit. in quo riſi ſuauiter, tam multos correctores, non hoc ſaltem vidiſſe, ea verba ab aliquo primùm in margine adſcripta, qui monere vellet, exemplum ſequens à Curtio eſſe, poſteà temerè in contextum eſſe recepta. CAP. IIII. Exemplo 4.

Delminium.] Variè hoc legitur, aliis Delminum, aliis Deluinum ſcribentibus: quos fruſtrà eſſe, cap. XII. lib. IV. Florus, & cap. vltimo lib. II. teſtatur. CAP. VI. Exemplo 2.

& vitatione aquarum.] Lege meo periculo, & vitiatione a. quod probat & confirmat extremum huius capitis exemplum. CAP. VII. Ex inſcriptione.

egeri terram.] Ita ſcribo de coniectura, cùm libri aggeri habeant. ſuſpicor etiam tertio exemplo vitium ſubeſſe. Exemplo 4.

velut conſulto præcipiti.] Probaui hoc, præ illo, cũ ſaltu p. CAP. IX. Exemplo 3.

quà nõ obſiſtebatur.] Lectũ hoc: & falluntur qui legendum ſtatuunt, quà non obſidebantur. quod tamẽ plures libros occupauit. Exemplo 6.

ignem aceruis.] Quid hac emendatione facilius? cùm in aliis libris, ignem acerbum; in aliis, ignem aceruis inueniretur? & tamen nemo hactenus hoc aut vidit, aut certè videre curauit. CAP. X. Exemplo 5.

Segobrigenſium.] Reſtitui his populis ſuum hoc loco nomen, ex exemplo IV. cap. ſeq. hîc enim habebant libri omnes aut Socobrigentium, aut, Etobrigenſium, quæ nihili voces ſunt. etſi, ne exemplo quidem IV. quo dixi, rectè legitur in quibuſdam, imò omnibus recentibus libris, Segobrienſes, pro Segobrigẽſes. Segobrigenſes populi Hiſpaniæ Exemplo 6.

nia Plinio cap. III. *lib.* III. *& Segobrica vrbs eidem einſdem Hiſpaniæ cap.* XXII. *lib* XXXVI. *quam opinor eandem eſſe cum ea, quæ Straboni lib.* III. Σεγόβριγα *vocatur.*

CAP. XIII. Exemplo 4. & iumentum in aduerſam partem.] *De hoc loco mihi non liquere fateor. tantùm pono aliàs hic legi,* auerſam partem inflixerunt. *de qua re cogitabo per otium diligentiùs; intereà videant etiam aliȷ̈, quid ſpei putent.*

Exemplo 6. L. Lucullus Cyzicenos.] *Nota res omnibus: & tamen hoc* Cyzicenos *ita turpiter corruptum in libris pleriſque eſt, vt pigeat pudeatq́ ineptiſſimarum ineptiarum.*

Exemplo 7. Scultellam amnē.] *Aliȷ̈* Scultenā. *neutri rectè. tu lege* Scultennam amnem. *& conſule Plinium lib.* 3. *cap.* 16. *&* Philip. Cic. v.

CAP. XIIII. Exemplo 1. Ategua vrbs.] Aregua *quidam, peſſimè. Hirtius, ſeu quis alius eſt de bello Hiſp. in.* Cæſar munitionibus Ateguam oppugnare *&c. item:* ita firmiſſimum eius (*Cæſaris puta*) præſidium Ateguam proficiſcitur. *& ſexcentis aliis locis.*

Exemplo 2. Vulturni fluminis.] *Hoc repoſui ex Liuio, Plinio, aliis. Vulturius enim fluuius, Caſilinum neque interfluit, neque præterfluit: dubitandumq́ adeò relinquitur, ſit'ne aliquis tali nomine fluuius.*

LIBRO QVARTO.

CAP. I. Exemplo 1. Semper nequam eris.] *Aliàs:* ſemper neceſſarius nequaquam eris. *ego quomodo hinc me expediam, neſcio.*

Exemplo 15. Statuentum.] *Ita plerique: quidam,* fatuentum. *ſed puto vtroſque falli; reponendumq́* circa vrbem Beneuentum. *vide Plutarchum in Pyrrho.*

Exemplo vlt. æraque reſcinderentur.] *Rectè, & hi ære diruti vocabantur auctore Varrone. nugantur igitur, qui pro his* numerúque reſcinderetur *reponi poſtulant.*

CAP. II. Exemplo 2. arbitrabatur, præoptauit.] *Aliȷ̈,* a. punctauit. *quod ſi Latinum eſt, caſtrenſe & militare eſt. natum à punctis ſiue puncturis, de quibus Vegetius cap.* VIII. *lib.* I. *& cap.* V. *lib.* II.

CAP. III. Exemplo 6. ad cœnam vacabat.] *Aliȷ̈,* ad c. vocabant. *Fungi, non homines, qui non videant dictum à Frontino,* vacare ad cœnam, *pro,* vacare cœnæ.

Exemplo 7. ſagulo tectus.] *Plures,* ſacculo tectus. *ſed neſciunt illi iſta Liuȷ̈:* multi ſæpe militari ſagulo opertū (*Hannibalē ſcilicet*) humi iacentē inter cuſtodias ſtationesq. militum conſpexerunt.

CAP. VI. Exemplo vlt. deductum ad longiorem.] *Aliȷ̈,* edoctum ad l. o. reieciſſet. *Verùm quid igitur ſequitur,* exauctorauit?

F I N I S.

INDEX RERVM ET VERBORVM, IN COMMENTARIVM STEWECHII AD VEGETIVM.

A.

ABLATIVVS pro Datiuo veteribus placuit 33 & contra, ibid.
Accenſi, Ferentarij, id eſt, leuis armaturæ 176
Accenſi milites vnde nomen habeant 176
Acerbitas in militibus puniendis vitanda 277
Acetum, vinum, oleum, &c. condenda ante hoſtium aduentum 345
Aceti tribus horis conficiendi ratio 346
Aceto potiùs quàm aqua materies machinis tegendis madefacta 365
Achillis arma cur Vlyſſi adiudicata 348
Acies vndedicta 306
Acies bene inſtructa multis victoriam tradidit 290
Acies bello nauali ad ſimilitudinem lunæ inſtructæ 439 exemplum illius aciei non inelegans ibid. de acie nauali inſtruenda quare præcepta difficulter dari poſſint 440
Acies dū inſtruitur quæ cauenda ſint 289
Aciei parti illi, quæ flumine, ciuitate munita non eſt, equitatum & ferentarios omnes adhibere oportet 307
Aciei pars ſiniſtra quaſi manca 305
Aciem dum ordinas, cautè prouidendum necubi ſinum habeat, aut curuaturam. 304
Acta Romæ conſcribebantur 170
etiam in caſtris 170
Actuarij qui acta ſcribebant 170
Actuariis exercitus pecuniam quaſi mutuam dare militibus permiſſum 170 quo fænore 170 lis inter eum & militem emergens vbi deciſa 170
Actarios quidam nuncupant 170
Actiaca victoria 409 exinde anni principatus numerari cœperunt 409
Ad fundas iacere 350
Ad inuicem 342
Admonitores in conſtitutionibus principum qui 218
Adoleſcentes Rom. parendo imperare diſcebant 14. 15 etiam in pace belli incommoda ferebant 15
Adoreum militibus datum 123
Ad plenum 273
Adſentientium militum, ſignum erat manus extollere 271 item clamorem tollere 272
Adſcripti, & vacantes 27
Aegyptiorum notæ Hieroglyphicæ 104
Aelianus de inſtruendis aciebus 31
Aeneatores 234
Aequulanorum murus qualis 337
Aere diruitus quis 173
Aerei olim claui in nauibus 411
Aes valdè in vſu antiquis 411 cognitum ante ferrum 411 quando æruginem contrahat 411 militi reſignatum 174 militibus ad trutinam datum 174
Aeſtiua 10
Aeſtus maris ſex horis creſcit ac totidem decreſcit 477
Aeſtus marini cauſſæ 427
Aeſtus marini imperitus eſſe non debet qui claſſi præficitur 427
Aeſtus ſecundus nauigantibus adiumento eſt; aduerſus valdè impedit 427 id Rom. olim incognitum 427
Aeſtum maris pro miraculo Scipio accepit 427
Aetate media mulier 16
Ageſilaus in exercitatione militum etiam

præmia propoſuit 40
Agmen quid ſit 310
Agmen à tergo quomodo carpatur 242
Agrariæ quid ſint 11
Agrarias facere quid ſit 266
Agrariæ reſtitutæ apud Vegetium 266 267. 332
Agri militibus dati 124 agri illi ad hæredes ſuos tranſmiſſi qui militarent 124
Alacritatem militũ augere potius quàm reprimere Imperatores debent 189
Alares equites auxiliariorum fuerunt. 78 iidem fortè cum Vexillationibus 79
Album quid 73
Alæ exercitus quid 306
Alexander Magnus militibus vxores etiam in caſtris permiſit 12
quod ſucceſſores probarunt 12
Alexandri Magni nauigia magna 415
Alexandri tabernaculum in caſtris etiam poſt mortem erectum 105
Alexander Imp. qua cauſſa Seuerus dictus 277
Alexander Seuerus quales tempore belli in conſilium adhibuerit 269
Alexandri Seueri in cognoſcendis militibus diligentia 276
Alexandrini milites 198
Alexandrini milites à Caracalla inſtituti 46
Aliquanti vox Vegetio vindicata 423
Allocutio exercitus quomodo in caſtris Rom. inſtituta 270
Altitudo exacta ad perpendiculum 70
Alumine oblitum lignum non ſuſcipit ignem 305
Ambidextra femina non ſit 305
Ambrones populi Veget. redditi 285
Ambrones qui 285
Ammianus Marcellinus 241
peritus militaris diſciplinæ 390
quo æuo vixerit 390
Anguli ad normam 70
Animaduerſiones in milites aliæ leniores, aliæ acerbiores 225
Anni in XII. vncias diſtributio 16
Annona in publicis horreis ad cuius pertinuerit curam 346
Annonam dierum XVII. milites ferunt. 49
Annonæ quinque militibus tandem datæ 129 etiam ampliores ibid.
Annonæ neceſſitate ingruente, calones, pueri amandandi è caſtris 221. 222
alterum item remedium 222
Annonariæ præfecturæ prima origo 346
eiuſdem dignitas 346
Annonariæ aliquot ſpecies militum 214
Annonariæ ſpecies locis munitiſſimis deponendæ 215
Annonariæ ſpecies à Prouincialibus illatæ in horreis publicis cuſtodiebantur 214
Annulis ferreis vtebantur gregarij milites 111
Annulos paſſim aureos Seuerus permiſit 111
Annulos pro expeditionum numero Carthaginienſes adſeruárunt 111
Anſeres Rom. vigiliarum cauſſa alebant. 400 ab anſeribus Iunoni ſacris in maxima inopia abſtinuiſſe profuit 400
Anteceſſores 105 eorum munus 105
Antepilani qui 58
Antiochus curribus falcatis vſus 322
Antonini Imperat. in laboribus tolerantia 261
Aphri doloſi 5
Aplictum quid 369
Apollinares obſeſſique ſtratagemate Philippum deceperint 401
Appio Claudio Caudici prima traiecti maris gloria apud Rom. debetur 406
Aqua turbida aut paluſtris quomodo purgetur 210
Aqua vitiatur ex ſordibus caſtrorum. 212
Aquæ pluuiæ excipiendæ modus 354
qui ſola aqua pluuia vtantur 355
Aquæ reperiendæ varia ſigna 353
de iiſdem ſignis ex Caſſiodoro epiſtola propoſita 353
Aquæ ſtagnãtes Romanos caſtra mutare coegerunt. 212
Aquæ infectæ quibus hoſtibus neceſſariò erat vtendum 212
Aquarij, in manibus nomen Imperatoris impreſſum geſtabant 98
Aquæductus nomina ab Imperat. acceperunt 334
Aquila præcipuum ſignum 102
Aquilæ & ſigna in hoſtes proiecta vt pugna magis accenderetur 102
Aquila vna tantùm in ſingulis legionibus 102 Aquila quanta & ex qua materia 102 eius ſacella 102
Aquilæ ſignum Iup. iter inuenit 103
à Troianis ad Romanos manauit 103
Arbores cæſas facileq́ renaſci, non homines 274
Arbores in vſum claſſis cædere an Principi liceat non numerato pretio 411
Arbores qua luna cædendæ 412
Arcuarij 141
Arx & ſimulacra de manubiis conſeri ſolita 127 Arx & ſigna de extraneis hoſtibus tantùm conſecrata 128
Arena ignitam ſparſerunt 396
Argentum Roma nondum ſignatum 173
Argilla cum capillo ſubacta ad tegendas machinas 365
Argo nauis circa Pelium ædificata 410

Argyraſ-

Argyraſpides 46
Arietis deſcriptio ex Ioſepho 357
Arietes diſſolui & ita in legionibus circumferri ſolere 358
Arietis inuentores primi Carthaginienſes 358 Arietis figura mutata ſeu emendata 358 Arietis conſtructio perfectiſſima 357 Arietis Carthaginienſium figura 361
Aries Fabri Tyrij 362
Aries Cetræ Chalcedonij 363
Arietes etiam in teſtudinibus 396
Arietes columnis iactis confregerunt 396
Arietis impetum ſacco paleis referto frangebant 394 quos alij falcibus decidebant 395
Arietem laqueis quoque captabant 395
Arietibus & trabes tranſuerſas oppoſuere 395
Arma Barbaris vendere non permiſſum. 349
Armorum vſus ad Barbaros tranſlatus magno rei Romanæ detrimento. ibid.
Arma ex fabricis per angarias vecta ad exercitum 145 Arma non alibi quàm in publicis fabricis fieri debebant ibid. qualia priuatim fabricari liceret, & vendere ibid.
Arma in præluſione grauiora quàm in publico prælio 37.38
Arma ex armamentarijs diſtributa 51
Arma inuerſa in funere militum 272
Arma leuiora numquam depoſita 155
Arma luſoria 442
Arma militum ſeptimo die inſpecta 146
Arma, ocreæ, galea ex ære apud antiquos 411 Arma Rom. plerunque ex ære 51
Armorum alienatio deſertioni exæquatur 152 intereſt, quæ arma miles alienarit 152
Armorum amiſſorum aut alienatorum pœna capitalis 152
Armorum ſurreptorum pœna 152
Armorum amiſſorum diuerſa pœna fuit. 155
Armorum abiectio ignominioſiſſima 155
Armorum fabricæ 144 eas opidatim Mithridates inſtituit 144
Armorum cuſtodes in Rom. exercitu 153
Armare verbi noua ſignificatio 199
Armamentaria vbi arma deponantur 153
Armarium & armamentarium quid differant 153
Armatura genus exercitij 38.162
Armaturæ ſunt milites iuniores 39
Armaturæ milites erant 187
Armaturæ inter leuem armaturam 161
Armaturæ illæ pluribus à me locis huic auctori redditæ 162
Armaturæ geſtus & numeri 38
Armaturarum rectores & ſcholæ 39
Armidoctores 38
Armillæ ciuibus datæ, at nullæ auxiliaribus 93
Armillæ militibus datæ 123
Anus pro anus 306
Aſcogefri figura 250
Aſia Gallorum auxiliis ſæpe vſa 85
Aſpirationis nota ſæpe à librariis ineptè addita, dempta 220.395
A teneris perfectiùs omnia imbibuntur 14
Athenienſes armaturam quando mutârint 292
Athletas quis primus Romæ dederit 194
Athletæ à matrimonio etiam à Venere prohibiti 12
Athletarum cibus, potus 40
Athletæ, venatores, aurigæ priùs in gymnaſiis exerciti 197 poſteà publicè producti 197
Athletis magnum præmium apud Græcos propoſitum 193
M. Attilius Regulus in Aphricam primus traiecit 409
Auctores criminum 231
Auctores legum 231
Auctoritas ſeueritate paranda in exercitu 93
Aucupes bello inidonei 22
Aues cohortales 345
Auguſtus Dominum ſe appellari non eſt paſſus 77
Auguſti diſciplina 30
Auguſti in perpetuum facti cenſebantur. 136 decimo quoque anno imperium ſibi prorogari curabant ibid. vnde ille mos ibid.
Auguſtani milites 112
Auitus Imperator agitator fuit 196
Aurelianus Cæſar quàm arctè ſuos milites habuerit 260
Aurigatio Circenſis 194
Aurigatio expreſſa verſibus Virgilianis. 195
Aurigæ quale acceperint præmium 196
Aurum illatum pro tyronibus 28
Aurū pro annonis & angariis tributū 28
Auxilia à ſociis ac Barbaris 83
Auxilia vnde ſic appellata 86
Auxilia non tantum Romani scomparari ſolita 85
Auxiljis quo anno Rom. in Hiſp. vſi 85
Auxiliares in exercitu plures ne ſint quàm legionarij 206 aliud tamen Romæ interdum euenit 207 ſed ſuo magno malo 207
Auxiliares opera facere detrectabant 93
Auxiliares quoque puniebant 69
Auxiliares torquibus donati aureis, ciues non niſi argenteis 93
Auxiliariorum præmia cur maturiora dici videantur 93
Auxiliariorum locus in acie non ſemper idem 85

B

Baivli qui 48
Baleares tribus fundis ad prælium exiſſe 43
Balæna bellua marina 371
Balæna quare muſculi operâ indigeat 371
Balæna maior Delphinis 371
Baliſtarum & neruorum proportio quædam fuit 386
Baliſtæ diuerſæ fuerunt 386
tortæ diuerſis rationibus 386
Baliſtæ deſcriptio duplex 386.387
Baliſtæ figura 388
Baliſta alia, qua lapides iaciebantur 387
eius figura 389
de Baliſtis, catapultis & ſcorpionibus magna etiã apud veteres diſſenſio 390
Balnea natationi idonea Romani habuerunt 192
Balnea & *balnea* dicunt 8
Baltheus quid 89
Balthei bullis ornati, diſtincti 89
Barbari qui dicantur 82
Barbari etiam voluntarij in caſtris Rom. 208 de eorum auxiliis Probi Imp. ſententia 208
Barbi & Barbuli piſces 45
Barritus clamor militaris in pugna 300 is clamor paulatim vehementior fiebat 300
Bataui teſtudinem exſtruere à Romanis didicerunt 158
Bebræ ignota tela 62
Bellum à Belo nomen accepit 350
Bello alios aliis aptiores eſſe 6
Bellum pro prælio 146.332
Bello ciuili Mariano quomodo milites ſcripti 24
Bellum committere 147
Bellum à quo dictum 202 non eſt temerè ſuſcipiendum ibid. idem permiſſum neceſſitate ita poſtulante 203
in pace de bello cogitandum 203
Belli lex, Non licere bis delinquere 41
Bellum Romæ vbi indici cœperit 20
Belli indicendi vetus mos 20
vnde Romam tranſlatus 20
Bello inutile plurium imperium 135
Belli tempore ex agris ad loca munita omnia transferenda 344 id duplici de cauſſa factum 344
Belli ſcientes etiam aliis in rebus conſulendi ſunt 269
Bellica laus partim ducibus detrahitur, & cum militibus communicatur 310
Beneficiarij, tribuni beneficio promoti. 115
Beneficiarij vacantes 116
Beſſi, populi Thraciæ 145
Bigas Phryges primùm iunxerunt 195
Bina eâdem nocte caſtra expugnata 258
Bituriges quamobrem amplius xx. vrbes vno die incenderint 345
Bombardarum vſus ad Turcas tranſlatus magno Chriſtianorum damno 350
Bona dea Rom. 23 eius ſolemnia quomodo celebrata 23
Boues, muli, aſini quoque in curſu publico 199
Bouis optimi ſigna 21
Brachij breuitas plagam vehementiorem facit 390
Brachiorum alia ratio in baliſtis atque in catapultis 390
Breues quid ſint 171
Breuiarium 171
Britanni glaſto ſe inficiebant 96
Buccinatores 224
Buccula pars caſſidis 149
Bucculati fortaſſe an centuriones 149
Burgi qui 353 vnde iis nomen 353
Burgi in ciuitates commutati 354
Burgariis à quo nomen 354
Burgorum nomen in caſtellis antiquiſſimis etiamnum hodie permanet 354
Burgus Louanienſis 354
Burgus Heuſdenſis 354
Burgundiones à Burgis illis nominati. 354
Byzantij mœnia fortiſſima 338

C

C, & G olim promiſcuè ſcribebantur. 279
Caculæ qui 35
Cænatica quomodo ſublata 118
Cæſar in inſidiis cautiſſimus fuit 242
Cæſar elephantos in Italiam transportari quare curârit 323 quid ex eo commodi ſenſerit 323
Cæſar exactior grauiſſimus, cùm hoſtes in proximo erant 243
Cæſaris milites arma auro & argento polita geſtabant 152
quare id permiſerit Cæſar 152
Cæſaris natandi peritia 248
Cæſaris ſtratagema 308
Cæſarum nemo Deus appellatus ante obitum 77
Cæſorum ſepeliendorum cauſſa induciæ factæ 179
Calatores qui ſint 35
Caligæ militum 89
Calones, vnde dicti 35
Calonibus & pueris data vexilla 244
Camelis cataphractarij inſidebant 312
caſtrabantur feminæ in vſum belli 312
Camelis molliſſimæ vngulæ 312
Camelorum vſus olim & in curſu publico 312
Camelos qui produxerint in aciem 311
Camelus ſitim tolerat in quatriduum, 312 aqua obturbata gaudet 312

Campigeni 115
Campus Martius Tyberi vicinus 35
Campus ſubitò inundatus valdè incommodat 256
Candidati etiam in bello 128
Canes anſereſque Rom. vigiliarum cauſſa aluerunt 400
Canes in aciem educti 21
Canes ſingulari numero 384
Canum ſigna 21
Canis ſignum, & Orion, periculoſa nauigantibus 419
Capaneus ſcalarum inuentor, & quis fuerit 381 fulmine tactus perhibetur 381
Capita contuberniorum, decani 132
Capita ſcholarum, præfecti aut tribuni. 132
Capite cenſi quando militârunt 267
Caput porcinum quid ſit 303
Carbones ſeruati in conditis 350
à carbonis præbitione non immunes vel maximæ ciuitates 350
Cares in Græcia ſæpe militârunt 85
Cares galeæ criſtas primi adhibuerunt 61
item ſimulacra in ſcutis 61
Carpaſiæ, Alexandrinæ naues, &c. nomen habent à prouinciis 407
Carpentarij 143
Carri in orbem conſtituti pro munitione ſunt 282
Carthaginienſium audax nocturna eruptio 378
Caſæ 9
Caſtella in limitibus 267
quantum ſpatium diſtaret inter ſe 267
Caſtella limitanei ſuo tenebantur ſumptu extruere 267
Caſtellani 353
Caſtella à caſtris diminuto vocabulo 353
Caſtoris & Pollucis opem ſenſerunt Romani 125
templum iis diis conſecratum ibid.
Caſtra vnde nomen habeant 11
Caſtra cur remouenda ab vrbibus 11
Caſtra iuxta paludes non ponenda 209
Caſtra munire quis primus excogitârit 65
Caſtra triplicia 63
Caſtrorum diſciplina à principibus Rom. immutata 112
Caſtrorum forma pro oſtentatione copiarum accommodanda 63
Caſtrorum formam neceſſitas ſæpe mutauit 65
Caſtrorum frequens mutatio ſalubris. 212 idem remedium contra otium caſtrenſe 212
Caſtrorum portæ quatuor 67
Leo plures agnoſcit 67
Caſtrorum locus quomodo à ſerpentibus purgatus 210
Caſtris poſitis primo loco ſigna figuntur 65
Caſtrorum triplex forma 63
quarto loco rotunda acceſſit 63
Caſtrametatio Galbæ deputata 64
Caſtrenſis imperij ordo 135
Caſſius quo pacto Buculos deleuerit, quibus antea Rom. reſiſtere non poterant 281
Cataphracta quid 50
Cataphracti, & cataphractarij 313
eorum munus in acie 313
omni ſpecie ferrei 313 itidem eorundem equi 313 vtrorumque armatura deſcripta 313
Cataphracti equites cur dicantur defenſores 309
Cataphractis plus imminebat periculi à peditibus 316
Cataphractos excipiendi ſeu ludificandi ratio 330
Cataphracti pedites & equites 50
vnde dicti 50
Catapulta modò machinam, modò ipſum tormentum ſignificat 394
Catapultæ Vegetius non meminit 390
Catapultæ figura 391
Cataracta in propugnaculis vrbium 342
Cataractis vnde nomen 342
Cato qua in re prouidiſſimus fuerit 274
Catonis libri De re militari 29
ex iis fragmentum 30
Catonis ſententia falſa 30
Catonis libri multi deſiderati 30
Catonis apophthegma 423
Caudex quid ſonaret veteribus 466
Cauſia capitis tegumentum 364
Celeritas in bello ſæpe amplius valet quàm virtus 407
Centeſimatio 229
Centonibus machinæ contectæ 365
Centunculus 366
Centurio qualis eſſe debeat 151 qualem Hadrianus Cæſar elegerit 151
Centurionis inſigne, vitis 113
Centurionum commoda ex vacationibus militum 181
Centuriones militibus opera facientibus præpoſiti 181
Centuriones in vna legione ſexaginta. 133
Centuriones ſignum habuerunt in galea. 148
Centuriones vigilias circumibant 265
Ceſpitis in caſtris muniendis menſura 69
Chalare quid 395
Chalare vnde dictum 440
Chalatorij funes 440
Charondæ Athenienſis de ſignis ordinibuſve deſtitutis lex 188
Chriſti nomen in labaro 166

Chriſti nomen in ſcutis militum Conſtantini 166
Chriſti nomen cur ſic Xps ſcribatur 166
Chriſtiano & ſapienti homini digna ſententia 423
Chryſaſpides 46
Cibus, victus, quid differant 8
Cibus caſtrenſis 8
Ciceronis locum Vegetius voluit exprimere 333
Ciceronis locus à Vegetio deſcriptus 232
Ciceronis de prognoſticis tempeſtatum verſus 424
Ciceronis de bello ſuſcipiendo conſilium 203
Ciconia, machina 384
Cilicia vnde nuncupata 343
ex qua materie facta 343
in víu fuere nautis & militibus 343
Cilicia per propugnacula tenſa 343
Cimbricum bellum 284
quot duces Rom. in eo infelices 285
Cimbrorum ducis contra Romanos ſtratagema 292
Cincij libri De re militari 31
Cingulo donari honorificum erat 88
Cingulo priuari ignominioſum 88
Cingulum hoc è corio 89
Circatores 265
Circare 265
Circitores vrbani 265
Circumitores à Tribunis militum lecti. 165
Ciues in vrbibus obſeſſis vtiles qui 348
Ciuitate ab hoſtibus capta, loca altiora tenenda 399 noſtri aliud remedium inuenerunt 399
Clamoris militaris cauſſa 301
ex eo clamore notior virtus militum. 301
Clamore à tergo ſublato egregia eduntur ſtratagemata 301
quando clamor ille attollendus 301
Claſſicum ante animaduerſionem in caſtris canebat 69 etiam in vrbe idem mos 69
Claſſicum cecinit in animaduerſionibus militum 184 item cecinit ad epulas Imperatoris 185
Claſſici bifaria ſignificatio 183
Claſſicis vnde nomen 183
Claſſici tertia ſignificatio 183
Claſſicum canebat ante oſtium ſceleroſi ciuis 184
Claſſem quis primus apud Rom. parârit 405
Claſſis expedita, leuis magis commoda bello 415
Claſſis incendendæ ratio 438
C. Claudius Pulcher Iſtris egregiè ſuperuenit 279
Claui & roſtra nauium ærea 51
Clerici omnes militiæ adſcripti 96
Clepſydræ vnde dictæ 263
Clibanarij qui 313 eorum armatura 313
Clibanariorum claſſis qualis 314
Clibanariis vnde nomen 326
Cliui, loca ardua 342
Clupellarij 314
Clypei amiſſi grauior pœna apud Græcos quàm gladij aut haſtæ 155
Clypei haſtis percuſſi iræ indicium 278
qui ritus ab Aegyptiis manauit ibid.
Clypeocentra, varia depicta 163. 164. 165
Codri ſtratagema 281
Cohors 345
Cohors vnde nominatur 101
Cohors peditum 101
Cohors prima ſeu millenaria habebat equites CXXXII. 108
Cohortium reliquarum explicatio 108
Cohors ſecunda & reliquæ ad decimam vſque, quinque centuriones habuerunt ſingulæ 133
Cohortes in legione decem 101
Colligere campum 330
Coloniæ deductæ 124
Columbæ nuntij vicem fungentes 238
Comes in exercitu quis 211
Comites, tribuni vacantes 211
Comitiati 110
Commanipulares 133
Commeatus litteræ ſunt dimiſſoriæ 171
epiſtolas quidam vocarunt 172
vnde dicatur 172 eius formula 172
à quibus detur 172
Commeatus tempore expeditionis quot militibus daretur 172
Commilitium etiam caritatem gignit inter milites 151
Committere prælium 116
Committere legiones 116
Commodus Imp. ridiculus 334
Comparare pro committere 117
Concædes 310
Concorporales 133
Concorporales iidem qui contubernales 151
Conchylia omnia cum luna creſcunt & decreſcunt 412
Conditum, pro loco vbi frumentum condebatur 214
Coniuratio qualis 17
Conquiſitores militum 17
Conſilio parta non minùs clara victoria, quàm quæ gladio paratur 260
Conſonantes apud Veteres non geminatæ 143. 220
Conſtantinus labarum in effigiem crucis mutauit 298
Conſtantinus Chriſtianæ religionis deuotiſſimus cultor 166 hic crucem pro ſigno militari præferendam curauit 166

nit 166 tabernaculum pro oratorio habuit 166
Conſuetudo quid poſſit 186
Conſules honorarij 26
Conſules alternis diebus in exercitu imperabant 135
Conſules vterque rarò ad bellum vrbe egreſſi 204 inter ſe ſortiebantur vter egrederetur 204 interdum auctoritate ſenatus alter vrbi præſidio relinquebatur 205 ſi pluribus reſiſtendum foret, prouincias inter ſe ſortiebantur. 205 duas legiones ſinguli ducebant. 205
Conſus deus 422
Conſualia, ludi die natali nauigationis celebrati 422
Continuare quid 34 item continuari 35
Continuare verbi noua notio 279
Contubernium ſignum non habuit 150
Contubernales qui 133
Conuentio vocabulum Latinum 222
Conuentiones prouincialium hibernales ad iudicia ordinaria 222
Coria velaq. obtenta munitionibus 343
Corio crudo tectæ machinæ 365
Cornelius Celſus 241
Cornelij Celſi ſcripta 30
Corniculi inter dona militaria 123
Cornua vnde dicta 234
Cornua exercitus quid 306
Cornua in ſe reflexa 116
Cornuarij 234
Cornus, tonitrus pro *cornu, tonitru* 306
Coronæ ciuibus datæ ex auro 93
Coronæ militibus datæ 120
Coronæ variæ depictæ 121.122
Coronæ exploratoriæ 122
Coronam quis primus militibus dedit. 122.123
Corui inuentores ambigui 434
eius deſcriptio 435
Coruis & manibus ferreis arreptos ex propugnaculis extrahebant 396
Cotem, ferrum hoſtibus vendere capitale 355
Crebreſcendi verbum Vegetio redditum 3
Cretenſium Legiſlatores de bello ſatis ſoliciti 202
Crines fœminarum in funibus torquendis 352
Crux Chriſti ex tribus diuerſis lignorum ſpeciebus 410
Cryptæ quid 215
Cuicui pro *cuicunque* 94
Culcita non *culcitra* ſcribendum 394
Culcita à quo dicta 394
Cuneus quid 303
Cuneo facto per medios hoſtes perrumpitur 303
Cuneus vocabulo caſtrenſi appellatur Caputporcinum 303
Cuniculus militaris vnde dictus 397
per cuniculos oppugnatio tutiſſima. 397 in cuniculis opus fulturis ſuſpendendum 397
Cuniculi tam ampli vt in iis pugnæ commiſſæ ſint 397 ad inueniendum cuniculum aliud ſtratagema 398
noſtratium hac in re ſtratagema 398
Cuniculis captæ Fidenæ, & Veij expugnati 397
Cuniculis aliud ſtratagema adhiberi ſolitum 397
Cuniculis remedia opponi ſolita 397
quomodo Galli cuniculos morati ſint 397 in cuniculos vrſæ & apum examina immiſſa 397 quomodo aduerſariorum cuniculi reperiantur 397
Cuniculi obſidentium ab oppidanis perfoſſi 398
Cunicularij 397
Curatores frumentum diſtribuiſſe, non comparaſſe 346
Currus drepanus depictus 319
alia figura 320
Currus drepanus clypeatus 321
Currus in curſu publico, antiquis vſui 10
Curruum certamen quando in ludos Olympicos inuectum 195 quantum auctum apud Rom. 195 quis primus inuenerit 195
Curſus armatorum 33
Curſus publicus Rom. 10 & Perſarum 10
Curſum publicum apud Rom. quis inuenerit 10
Curſus publicus ex priuato fiſcalis factus 199
Cylindri defenſioni murorum idonei 351
Cyri exercitus graue damnum paſſus ex ignorantia natandi 192

D

DARII quantus exercitus 204
Datames paucioribus militibus quare victoriam ſemper adſecutus ſit 274 vicit viceſima parte militum ſuperiores 274
Decani qui fuerint 151
Decani in ſingulis centuriis decem 108
Decanus vndecimus erat & caput contubernij 108
Decaproti qui 346
Decempeda quid ſit 259
Decempedator 259
Decimatio à quo primùm inuenta 229
ſorte fiebat 228 cur inſtituta 129
Declinatio ſeu immutatio in haſtam dextrorſum fiebat, in ſcutum, ſiniſtrorſum 302
Decuriones qui 112
Decurſio militum 185

Decurſio armata in funere magnorum virorum 185
Decurſio in anniuerſariis iterata 185
currus in ea circumacti ibid.
Dedentes ſe ſordidati prodibant 356
etiam ſacra ſua quidam proferre ſolent ibidem.
Deditio cum armis turpiſſima fuit 355
Deditionis formula 356
Deditionis ſignum apud Græcos ſi corpora ſuorum ad ſepulturam depoſcebant 179
Defendere pro *arcere* Latiniſſimè dicitur. 309
Defunctis militibus ſucceſſerunt ferentarij 177
Delitiæ milites frangunt 8
Deni aſſes ſtipendium diurnum 175
Deponentia verba paſſiuè vſurpata 423
Deſertor quis 100 qui pro deſertoribus habiti 101
Deſertores diſtincti 101 quæ ratio eos puniendi 101
Deſertoribus dum abſunt ſtipendia non currunt 101 etiam donatiua perdunt 101 recipiunt, ſi princeps in reſtitutione ſpecialiter hoc indulſit 101
Deſertorum commoda ſi moriantur, fiſco cedunt 101
Deſertores à Spartanis contumelioſè puniti 101
Deſperatio militum virtutem ſæpe excitauit 307
Deſperatio magnum ad honeſtè moriendum incitamen 399
Deſtinandi verbum varij vſus apud noſtrum ſcriptorem 311
Deſultores qui fuerint 48
Deuitare 306
Deus pro ſua libidine omnia perficit 423
Dextræ parti motus habilior 305
Diades inuentor variarum machinarum. 368
Dicta ducum 233
Dictatoris poteſtas 13 à quo dicebatur 13 quas ob cauſſas dicebatur 13 quis primus dictator fuerit 13
Dictatores vt magiſtros equitum ita legatos ſibi dicebant 135
Dictaturæ tempus 13
Dicere verbum non vulgatam notionem habet 233
Dies religioſi Romanis 278
Digitos ſibi amputabant Rom. detrectantes militiam 21
Dij ante expugnationem ex ciuitatibus euocati 127 formula certa illi rei fuit 127
Dij quibus prædæ pars conſecrabatur 125
Dilectus non delectus militum 3
Dilectus ratio neceſſitate mutata 18
Dilectus ſine vacationibus 18
Dilectus ſortitione inſtitutus 19
Diligens verbi non vulgaris interpretatio 167
Diligenter fit, quod fit cum dilectu 168
Diocletianus Maximianum Imperij conſortẽ adſumit 46 Iouius vocabatur 46
Diogneti ſtratagema contra Helepolim admouendam 381 id ſtratagema præ oculis habuit Vegetius 381
Diſceſſus ab obſidentibus ſimulatur 399
Diſciplina militaris ſtrictè olim obſeruata 276.277 parentibus Rom. diſciplina caſtrenſis antiquior fuit quàm vita liberorum 277
Diſciplina optimè exercitus munitur 277
Diſciplina militari neglecta, res aduerſariorum augentur 284
Diſcordia vna labes reperta opulentis ciuitatibus & magnis imperiis 282
Diſcordiarum cauſſæ inter hoſtes ſerendæ 281
Diſpartiendi verbũ Vegetio redditum 266
Diſſidentibus ciuibus ciuitas aut regnum facilè inuaditur 281
Diuerſi ſcriptores De diſciplina militari. 31
Diui qui dicantur 77
Diuus nemo factus qui priuatus obiiſſet, excepto vno Diocletiano 77
Dolabris ſubruebant muros 367
Domeſtica victoria triſtitia operiebatur. 128
Domeſtico potiùs quàm mercenario milite vtendum 207
Dominum nomen Dei cognomen eſt 77
Dona militibus quomodo diſtributa 120
Dona militaria in monumentis enumerata 113
Dona militaria in funere Imp. in rogum conceſſa 125
Dona ſeu donatiua vnde præſtentur 125
Donatiuum quid fuerit 177
Donatiua annuè quoque data 178 ea cauſſa conuocati milites vnum in locum 178 ſtatus illi rei dies kalend. Ianuarij 178
Donatiui apud ſigna deponendi mos quando cœperit 178
Draconis origo in ſignis 65
Draconis deſcriptio 65
Draconis ſignum purpureum 65
Draconis ſignũ in ſingulis cohortib. 113
Dracones in vna legione decem 147
Draconarij qui 65
Druini quid 295
Drungi, & Drungiſti, & drungarij vocabula militaria 295
Drungi apud Veget. poſſeſſionem recuperarunt 295.302
Ducatus pro dignitate præfecturæ 39 pro regione 39
Ducatores 39

Duces, ductores 38
Duces ſingulari numero 384
Ducem de ſuo capite maximè debere eſſe ſolicitum 275
Duces ante egreſſionem Martis templum ingrediebantur 20
Duces ante egreſſionē venatus dabant 19
Duces & Comites noſtri vnde originem ducant 39
Duces poſt pugnam infelicem, ſe in occultum abdere non debent 331
Ducem remiſſum & elementiorem res militaris non patitur 277
Ducibus cognomina ex deuictis prouinciis parta 335 is honos primùm Cor. Scipioni contigit 335 eum morem auxerunt Cæſares 335
Ducibus cognomen ab opidis expugnatis conceſſum 335 etiam ab arce ſola deuicta 335
Duces conſilia ſua celare debent, etiam ſuos milites 240
Ducum peculiaris veſtis tempore prælij 237
Duci exemplis 282
Ductores viarũ cuſtodiæ mancipandi 240
Ductus & ducatus 38
C. Duilius primam Rom. claſſem videtur paraſſe 405
Dulce bellum inexpertis 287
Dulciarius Tribuno militũ conceſſus 22
Due pro *duos* 108. 294
Duplares & duplarij 117
Duplares militares 128
Durare in pace 273
Durare corpus, membra ad laborem 273
Durare in ædibus 273
Durabit vinum 273
Dux duci quantum præſtet 277
Dux & Tribunus nomina militum ſcire debent 276
Dux etiam de ſingulis militibus è prælio reducendis debet eſſe ſolicitus 275

E

Ebrii milites delinquentes non excuſantur 231
Eccleſia multis vocabulis vtitur ſumptis à re militari 11
Edicere pro palam eloqui 293
Edicebantur multa in exercitu 233
Edictum expeditionis ante duos menſes ſuſpenſum 19
Edicti illius formula 19
Egnatij error 180
Elementa quatuor 426
Elephantus dicendum 323
Elephanti communi vtriuſque partis periculo in aciem educti 323 ob id communes hoſtes appellati 323
Elephanti à quibus in prælium tracti. 323
Elephanti duo Antiochi 325 celebres iidem cognominibus Aiacis alter, alter Patrocli 325
Elephantorum primus vſus apud Indos & Aphros 325
Elephanti criſtati in pugna 323
Elephanti in circo pugnàrunt 187
Elephanti in Italia multis annis ante ætatem Cæſaris 324
Elephanti Romæ in triumpho 324
Elephantis quando primùm Romani in bello vſi 324 eorum in acie locus 324
Elephanti equis miſti 324
Elephanti quoque in ludis Circenſibus. 324
Elephantos primus contra Rom. poſuit Pyrrhus 324
Elephanti manus 326 naſuta manus 326
Elephantorum virtus in acie 326 velites contra eos emiſſi 326
Elephantis quid opponendum 288
Elephanti ſi regi non poſſent, quo pacto à ſuis interfecti 327 id Aſdrubal primus inſtituit 327
Elephantos ſub cauda maximè petebant. 327 diuerſa aduerſus eos reſiſtendi genera antiquitus excogitata 327 tandem ipſi milites cum iis congredi aſſueuerunt 327
Elephanti in India præſtantiſſimi 327 eorum rectores 327 turres cum militibus vehehant 328 ex iis turribus decertatum 328
Elephanti veſte purpurea in prælio ornati 328 item in triumpho 328
Elephanti turriti figura 329
Emanſor quis 100
Emeritæ militiæ anni varij 86 quot anni Tiberij æuo 86
Emeritæ militiæ commodum 178
Emeriti ſtipendia 87
Emeriti milites 87
Emeritum aliud à præmio 178
Enaſci 306
Ennij verſum Virgilius imitatus 377
Enſis Rom. qualis olim fuerit 56
Epaminundæ dictum 11
Epirotæ quàm diu ſalem non nôrint 355
Epirotæ ſub Pyrrho floruere 75
Epirus prouincia duplex 75
Epitome feminino genere dicendum 33
Epitomen tantùm Vegetius ſcripſit 2
Equi generoſi ſigna 20. 21
Equi genua flectere edocti 158
Equo quis vehi primus inſtituerit 195
Equi poſſeſſionibus indicti 28
Equorum probatores in prouincias miſſi. 28
Equitatus ſæpe neutris vſui eſſe potuit. 269
Equites aureus annulus à plebe diſtinxit. 111

Equites alares, & legionarij 78
Equites defenſores 156
Equites frenos detrahere coacti 269
Equites ex equis deſilierunt contra elephantos pugnaturi 326
Equites pedeſtrem pugnam ſubierunt. 269
Equites obeſi equo priuati 22.
Equites primò inermes, pòſt armati exercebantur 48
Equites vigilias circuibant 264
Equitibus exercendis hieme porticus, peditibus baſilicæ extructæ 212
Equitibus non eodẽ tempore ſtipendium de publico datum quo peditibus 173
Equitibus quando primum conſtitutum ſtipendium 173
Erogatores qui 347
Erogatores militaris annonæ quale iuſiurandum præſtiterint 221 quomodo annonam diſtribuerint 221
Eſcendere pro *aſcendere* 48
Eſſedariorum pugna 322 aurigis eorum vbi locus dum pugnarent 322
Et pro *id eſt* 275
Euenire verbum vetus Veget. redditum. 273.297
Eumenes equitatu valens aduerſarium equitibus pugnare coëgit 269
Euocati milites qui 87
Euocatio qualis 17
Eurus ventus idem qui Vulturnus 418
Eutropius & alij à Veg. diſſentiunt 409
Exædificare 306
Exauctoratio quid diſtaret à miſſione 69
Exauctoratio detractis inſignibus 88
Excubabant Romani extra caſtra in caſtellis 265
Exculcatores Vegetio fortè reſtituti 156
Exculcatores vnde dicti 156
Excurſatores & procurſatores in exercitu qui fuerint 156 iidem curſores ab aliis vocati 156
Exduce, exrege 137
Executores tributorum variis nominibus nuncupati 219
Executorum pœna ſi amplius à prouincialibus exegiſſent 219
Exemplum dignum quod duces exercitus ſequantur 276
Exercentibus ſe militibus ſi quis lædebatur, impunè erat 190 diſtinctionem tamen ille caſus recipit 190
Exercitio verbale ab exerceo 45
Exercitatio ad vectim quæ 224
Exercitatio intermiſſa debilitat corpora & animos 41 ſine ea nihil perficitur 42
Exercitati milites ante publicum certamen minoribus prœliis imbuendi 273 vbi etiam maxima cautela adhibenda. 274
Exercitiũ & exercitatio Latinè dicimus 139
Exercitus & exercitatus 139
Exercitus vnde dictus 80
Exercitus ex diuerſis nationibus difficulter regitur 223
Exercitus quatuor horis conſcriptus & eductus 18
Exercitum mixtum obſequentem habuit Alexander 223
Exercitus mixti ſeditio non facilè ſedatur 223
Exercitum per prouincias proficiſcentem alendi modus 118
Exercitui tranſeunti quidquid impendebatur reputatum in collationes publicas 118 ſi prouincialis præ ceteris grauatus fuerat, id illi reſp. ſatisfaciebat 118 vel princeps 118 eadem de cauſſa remiſſum tributum 118
Exostra in turri ambulatoria 384
Exoſtræ alia ſpecies 384
Expeditio quare id nomen adepta 332
Expeditionis dies edicto indicatus 19
Expenſæ præparandæ antequam de bello cogitetur 213
Exploratores & eorum pœna 234
Exploratores Hannibalis quapropter à Scipione dimiſſi 234
Expugnata ciuitate ſæpe ad internecionem victores caſi 399 remedium illi rei quale 399
Exſpargere 332
Exſpargerat verbum reuocatum multis locis apud Veget. 393.308
Exurendum quicquid aduenientibus hoſtibus ex agris auferri non poterit 345

F

FABIVS rem Romanam cunctando reſtituit 269
Fabricæ armorum 144
Fabricæ Orientis quinque 144 Ponticæ tres 144 Aſiana vna 145 Thraciæ duæ 145 Illyrici quatuor 145
Fabricæ Occidentis multæ 145
Fabricenſes 145 publico ſumptu alebantur 145
Fabricenſes ſtigmatis notati 96
Factiones in certamine Circenſi quatuor 195 eæ coloribus diſtinctæ 195
Fale quid 377
Falare vox etruſca 377
Falaricæ deſcriptio perfecta 377
Falarica baliſta mittebatur 377 etiam manu 377
Falces murales laqueis iniectis deflectebant 395
Falcis vſus in nauali prælio 434
Falcibus etiam armamenta arietis abſciderunt 396

Falſi

Falſi reus, qui nomen [illegible] inſcriptum delebat 117
Faſces fluminum traijciendorum gratia. 247
Faſces poſt victoriam lauro coronabant 184 poſt triumphum in Capitolio deponebant 184
Februarius menſis cauus & ceteris infauſtior 259
Ferentarij vnde nuncupati 177
Ferrarij 144
Ferri quæ dicuntur 48
Ferrum Romani in conditis ſeruant 349 etiam ne ad hoſtes perferretur aduigilarunt 349
Ferri inuentores primi 411
Ferrum à rubigine qui conſeruetur 411
Ferrum differens pro terra & plaga cæli 7
Ferreum gladium Belus primum inuenit 310
Feſſi labore itineris, prœlium non debent inire 287
Firmare locum præſidiis 219
Flammeola à flammeis 79
Flammeum duplex 79 quid ſit 79
Flammearij qui 79
Flammeolum in naui prætoria requiritur 438.439 illud ſignum cur variè mouendum 439
C. Flaminius aciei maximè ordinatione vicit 290
Florus ab Appiano diſſentit, ſtat à Vegetio 284
Flori locum expreſſit Vegetius 284
Flumen dum tranſis quopacto efficiatur ne miles vi aquæ abripiatur 246
Fluminum traiciendorum rationes alias neceſſitas, alias diuerſorum populorum vſus inuenit 247 quomodo milites arma per fluuios traxerint 247
Flumina ſubitò exundantia exercitui incommodare 34
Flumen ſi nimis vehemens ſit quomodo ſpargendum 246
Fodiendi morem mutatum pro re nata. 261
Follis idem quod ſaccus aut pera 178
Fontes perennes 352
Foro & Quæſtorio loca in caſtris diuerſa ſtatuta 65
Fortes dum moriendum ſibi vident, operam dant ne occumbant inulti 307
Fortiſſimus ille quem aduerſa non frangunt 330
Fortuna in re militari plurimum poteſt. 310
Fortuna maximam partem bellicæ laudis ſibi vindicat 310
Foſſa, aggere non ſecurus exercitus, niſi accedant vigiliæ 258
Foſſa legitima tumultuariæ oppoſita 69
Foſſæ vrbium & latæ & altæ requiruntur 342
Foſſarum non eadem ſemper menſura. 140
Foſſæ ducendæ modus 140
Foſſæ æſtimationem quis dederit 140
Foſſatum non ineptum vocabulum 370
Fraudes 268
Frons maſculinum erat veteribus 364
Frontini prænomen 30
Frumenti curatores 346
Frumentum hoſtibus vendere capitale. 355
Frumentantibus ſuperueniendum 280
Fulgura & imbres in prœlio aduerſa incommodant 289
Fulmen in ſcutia depictum 165
Funda vnde dicta 291
Funda ſemel tantùm circa caput rotabatur 292
Fundæ deſcriptio 43 inuentores 43
Fundibali vnde dicti 291
Funditor Balearis depictus 44
Funditores à funda 43.291
Funes neruini 351
Fuſte extraneus miles punitus 72
Fuſtibulatores à fuſtibalis 291

G

GALEAM qui inuenerint 61 qui criſtas primi adhibuerint 61
Galeas ornandi mos deriuatus ab Aegyptiis 61
Galeæ ornatus familiarum inſignia diſtinguit 61 vnde ritus ille 61
Galeis animalia hiantia addita 60
Galeæ hirſutis pellibus tectæ 161
Galeæ ex variis olim pellibus 161 duplici de cauſſa pelles in galea 161
Galeæ pellibus indutæ 60
Galeis multa adhibita horroris cauſſa 60
Galearij qui 35
Gallia olim equitatu potens 4
Gallia fertiliſſima 4
Galli, Hiſpani, alij, cur Barbari dicti Romanis 82
Galli proceri 4
Galli magnos exercitus ducebant 4
Galli Italiam inuadunt 4
Galli quoque prædæ partem diis conſecrabant 126
Galli milites diligenter cauebant ne modum zonæ præſcriptum excederent 22
Gallorum mos in conuocando milite 18
Gallorum magnum olim nomen à virtute bellica 85
Gallorum gladij quales olim 37
Gallogræci Græciam vaſtant 7
Gaza cuniculis expugnata 397
Gelus pro *gelu* 12.306
Geographicæ tabulæ hodie perfectiores 239
Germani ſanguine abundant 4 corpore procero ſunt 4 vnde dicti 4

Germanis

Germanis auſpicatiſſimum rebus gerendis initium, Luna noua aut impleta. 278
Germanorum turmæ ex conſanguineis. 84
Gerundiorum vſus apud veteres 199
Gladius tribunorum inſigne 110
Gladios qua parte milites geſſerint 55
Gladiis longioribus Rom. vti incipiunt, 291 ad ſiniſtrum latus transferunt 292
Gladiatores quis primus Romæ dederit 194
Gladiatores ad militiam vocati 25
Gothici regis ſententia 74
C. Gracchi lex 13
C. Gracchi lex de ſtipendio ſublata 175
Græci eminentiſſimum quemque tollentes perdiderunt totam Græciam 282
Græci itidem tropæa fixerunt 126
Græcorum ædificia in duas partes diſtincta 23 quæ pars viris relicta quæ feminis 23
Græcorum feminæ intimum loci ædium tenebant 23
Græcorum phalanges multum potuerunt 81
Græcum locutionis genus 76
Grandis vox Vegetio reſtituta 245 de ea voce Donati opinio 245
Grandæuitas, granditas & grandire verbum 245
Gratianus Valentiniani filius 2
Gratianus Rom. milites neglexit 50 Alanos ſuſcepit 50 à ſuis interfectus 50
Grauis armatura in acie pro muro 57
Groma quid 295
Grumus quid 295
Gubernatorum peritia & virtute remigum hoſtes ſæpe eluduntur 429
Gubernatorum munus 429 quid in eo potiſſimum deſideretur 433
Gynæciarij 23
Gynæcia dea Græcorum 23

H

HADRIANVS Cæſar conſeruator diſciplinæ militaris 31
Hadrianus Cæſar militaris rei reſtaurator 110 quales ipſe tribunos legerit 110
Hadrianus Imp. anno xv. militiam iniit. 26
Hadrianus de ſingulis militibus de moribus & ſtationibus diligenter inquiſiuit 276
Hamis clypeos aduerſariorum detraxerunt 396
Hannibalis ſtratagema 298
Hannibalem ſola virtute ducis Rom. ſuperârunt 81
Harpagones lupos vocant 435
Harpagones & manus ferreæ à Liuio confunduntur 434 reclamat Cæſar, Plinius & alij 434
Harum machinarum inuentores ibid.
Haſta ſanguinolenta bello indicendo 20
Haſtam ſanguinolentam & Perſæ iecerunt 20
Haſtæ datæ militibus 123
Haſtatis & principibus diuerſis temporibus diuerſus locus in acie 58
Haſtatos antiqui ſcriptores in prima acie ponunt 292
Helepolis machina arietis loco ædificari cœpta 359 eius deſcriptio 359 vnde nuncupata 359 à quo excogitata, & à quo primùm fabricata 359
Helepolis altera deſcriptio 360
Hiberna 10
Hibernacula 9
Hieme primùm nauigârunt piratæ 322 poſtea mercatores vt idem facerent auaritia coëgit 322
Hiſpania olim peditatu valebat 4
Hiſpani punctim magis quàm cæſim adſueti petere 37
Hiſpanis quale vectigal impoſitum 217
Homines ferino more olim viuentes 333
Honorificum de arte militari ſcribere 94
Horæ annis trecentis Romę ignoratæ 211
Horæ & horaria quamdiu Romæ ignorata 263
Horologia ſeu horaria ex aqua miraculi loco fuerunt 263
Hordeum pro frumento tyronibus quando datum 40
Hordeum militibus pro pœna datum 40
Hordearij 40
Horrea publica deponendis ſpeciebus. 220
Horrea iſtiuſmodi & Romana ciuitas & Conſtantinopolitana habuit 220 etiam prouinciarum ciuitates & manſiones 220 quis ea curârit 220 cuſtodes illis præpoſiti 221
Horrea publica in quibus pretioſiſſima quæque deponebant 271
Hoſti fugienti non nimis pertinaciter inſtandum 308
Hoſtibus in flumine impeditis ſuperuentus commodè infertur 255

I

IACOBITAE quin Oriente fronti characterem crucis imprimunt candenti ferro 97
Iadera ciuitas 410
Iader fluuius Dalmatiæ 410
Iapodes arboribus præciſis Cæſarem ad ſe venientem defenderunt 311
Ictus pro iactu 401
Ignaui

Ignaui quandoque præſtantiſſimos ſuperârunt 310
Ignis in caſtris quandoque vetitus ſtrui. 238 ex igne caſtrorum amplitudo collecta 239
Ignominioſè miſſa legio nonnunquam reſtituta 90
Iguominioſi in ludis qui 196
Illuſtris 1
Imagines diuerſa ſigna ab aquilis 107
Imagines ducum in pompa publica circumuectæ 106
Imagines in atriis domorum 106
eædem quomodo cultæ 106
in funere elatæ 106
Imagines defunctorum in ſignis 105
quas ſimulacra deúm videtur appellaſſe Tacitus 105
Imagines Imperatorum in ſignis 104
imagines iſtæ auulſæ in defectionibus. 104
Imagines Imperatorum in nauibus 106
Imagines bonis ducibus etiam in vrbe erectæ 106
Imagines quare videantur geſtatæ 105
Imagines deorum in gymnaſiis 105
ibidem & philoſophorum 105
Impar numerus plenus & magis fauſtus. 259
Impar numerus magis fauſtus 70
idem aptiſſimus religioni 70
Impar pedum numerus in foſſis caſtrorum obſeruatus 259
Impar ſemper numerus in fodienda foſſa 70
Impedimentis quis locus eſſe debet in agmine 242
Imperator quomodo colendus 100
Imperator duabus rebus præcipuè excellere debet 270
Imperatores olim acclamatione exercitus fiebant 100 id nomen Cæſar in ſummam potentiam vertit 100 eum ſecuti in eo & reliqui principes 100
Imperatores militum conclamatione facti 136 hi numero ſimul plures 136
Imperatores exercitus conclamatione facti quoque ſub Auguſto 137
Imperatores titulos in magnis operibus amârunt 334
Imperatoriæ dignitatis varia nomenclatura 78
Imperatoriæ dignitatis duo præcipua ſigna in exercitu, claſſicum & prætorium 184
Imperatoriæ dignitatis tertium inſigne. 184
Impuberes tribuni militum 26
idque Imperatorum libidine introductum 26
Incõmoda exercitus vt vulnera tegenda. 308
Indicia & proba oblata in petitione annonæ 221 vnde dara illa proba 221
Induſtria ac diligentia Rom. in arte bellica addiſcenda 41.42.429
Ingenui non omnes ad militiã admiſſi 24
Innumeri milites qui 299
In plenum 273
In procinctu qui ſteterint, dum fierent opera 71
Inſcriptio horum librorum 1.2
Inſequi inconſultè periculoſiſſimum eſt. 308
Inſpectores poſſeſſionum 218
Inſtitutio homines natura imbecillos, fortes reddit 332
In ſtudiis timor magis quàm fiducia decet 77
Interlunia in capillo tondendo ſeruauit Tiberius 412
Internicies 401
Interpretamentum 246
Interualla quid 408
Inutiles bello emittendi ante obſidionem 347 in eá emiſſione quæ adhibenda diligentia 348
Iouis Iouianum format 46
Iouiani & Herculiani milites 46
Iphicratenſes milites 46
Iræ indicium 272
Iſis tempeſtatibus ac nauigationibus præpoſita 422
Itineraria veterum 239
Iudæi ſabbatho defendere ſe nolebant 278
Iudæorum ſtratagema 394
Iudicium pro *indicum* 176
Iugare verbum Vegetio puto dandum 86
Iugum quid ſit & qui fieret 42
Iulius Cæſar natandi peritiſſimus 192
Iumenta bellico vſui neceſſaria prouinciales ſuppeditaſſe 199 ſed alere non tenebantur 199
Iuno ex Veiorum opido euocata 127
Iuramenti formula *98* quando ea cœperit initium *98* alia formula ſub principibus *99* alia iterum ſub Principibus Chriſtianis *99* vbi præſtitum 99
Iuramento alioſe mutuò obſtrinxiſſe interdum in prœlium euntes 99
ad iuramenta iſtiuſmodi etiam inuitos coëgerunt 99
Iureconſultorum opera De re militari 31
Iuſiurandum ſanctiſſimum 99
formula & ritus in eo obſeruati 100
Iuſtiniani de militum tranſitu conſtitutio 118.119
Iuuenes bello apti, at conſiliis ſeniorum regendi 287
Iuuenes ad venationem aſſuefacti, exercitationis bellicæ gratia 23
Iuuenes primùm in curſu publico, non equi aut currus 10

L

LABARVM ſignum militare 297
id in ſummo honore, & adoratum à militibus 297 eius forma in nummo expreſſa 298 quo tempore primùm in vſu fuerit 297 In effigiem crucis à Conſtantino mutatum eſt 298
Labarorum Præpoſiti quinquaginta 298
Labarum ad partem exercitus declinantem ſtatim delatum 298
diſceptatio de nomine huius ſigni 299
laborum quidam vocant 299
Lacedæmonij quatenus hoſtem ſequerentur 33
Lacedæmonij omnem ferè diſciplinam militarem ab Aegyptiis acceperunt. 104
Lacedæmonij vrbem ſuam non munierunt 338 eorum opinio ab Ariſtotele improbata 338
Lacedæmonij galeam inuenerunt 61
Lacedæmonij cur læti imminente bello. 38
Lacedæmoniorum pueri ab anno ſeptimo ad diſciplinam præparabantur militarem 201 litteras tantùm ad neceſſitatem diſcebant 201
Lacedæmonij muſices & ſcientiæ militaris peritiſſimi 201 etiam virgines & feminæ eorum labore firmabantur. 202
Lacedęmoniorum & Myſiorum ritus ante prœlium 19
Lactes 268
Læua manus oneri ferendo accommodatior 305
Laminas candentes proiecerunt è muro obſeſſi 396
Lapis è caſtro Batauico erutus 154
Lapſus magni viri quem non nomino 370
Laquei apud Veget. quales 315
Laqueatores in Ludis 315 in exercitu 315
Laricis arboris ligna non ducunt rimas, neque comburuntur 410
Larix & abies aptiſſimæ nauium malis. 411
Latinæ linguæ dignitas ex Pandectis recuperari poteſt 232
Latinum loquendi genus Vegetio redditum 332
Lauri vis 211
Legati in exercitu munus 134
Legatus vnus pluribus legionibus præpoſitus 134
Legati munus obibant ante præturam. 134
Legatos qui facerent & quales dati 135
plures vni Imperatori dati 135
Legati dictatorij, conſulares, & Imperatorij 137 item prætorij 137
Legati exercitus quoque duxerunt 204
Legatus iudicium exercuit & pœnas 139
Legati Reip. 135 ibant redibant inuiolati 135
Legati cum liberis mandatis 135
ſine liberis mandatis 136
Legati ab hoſtibus Romam miſſi non recipiebantur intra muros 136
Legatus cum ignominia miſſus 88
Legio quanta Vegetij æuo 83
Legio tota auocari militia ſolet 89
etiam cum ignominia mitti 90,
Legio pedites habet ſex millia centum: equites DCCXXVI. 108
Legiones etiam ſine impedimentis ductæ. 242
Legionibus nomen à numero 57
Legio fulminatrix 166
Legionem ſex millium Marins primus conſcripſit 83
Legioni vnde nomen 81
Legionibus nomen ex variis cauſſis datum 57
Legiones nomen dearum quoque habuerunt 58
Legionum nomina ex lapide veteri 58
Legio linteata Samnitum 198
Legionis numerus ſæpe mutatus 82
Legiones Rom. habuerunt XXIII. 205
item ſub imperio Auguſti XLIV. 205
Legiones venationibus exercitatæ 24
Legionarij omnes ciues Romani 83
Legionarij ipſi animaduertebant 68
Legionarij thoracomacho induti delineatio 53
Legionarius miles depictus ex tabula marmorea Magontinenſi 54
alius è prouincia Narbonenſi 55
Legionariorum & auxiliariorum arma diuerſa 93
Legitima foſſa 69
Leporum tria genera 398
Leuis armatura tota quomodo pugnaret. 60
Lex xij. tab. ſuper mortuorum reliquiis 179
Libella fabrilis 305
Libertini quando primùm militare cœperint 25
Libertini quo loco fuerint in exercitu Octauij 25
Librarij 116
Librarij in exercitu 179
Libratores 116
Libratores in exercitu qui fuerint 190
Librorum magna diſſentio ſuper numero legionis 134
Liburnæ quare in prœliis vtiliſſimæ 410
eædem remis actæ 410
Liburnicæ antiquitus cum ſingulis remorum ordinibus 408
Liburnicæ figura 408

Liburnicis unde nomen 407
Liburnicæ & remis & velis armatæ 429
Liburnicæ nouum genus 430
Liburnicæ rotatæ figura 431
Lignorum copia obſeſſis maximè neceſſaria 222
Lignum recens & tardam nauem efficit & periculoſam 413
Limitanei milites 232
Limitantes 232
Limitanei milites Imperij limites tutabantur 145
Limitaneis agri conceſſi immunes à tributo 126
Linea quid 70
Linea lorica 198
Lintearij quid different à linteonibus 22
Litterati ſerui quare vocati 95
Literatores qui 119
Litigioſi, vel publico iudicio damnati ad militiam non admiſſi 25
Lixæ qui ſint 35 vnde dicti 35
Lixæ & calones clamare iuſſi quò maior videretur exercitus 301
Loca inſidioſa cum exercitu non ingredienda niſi ante perluſtrata 241
Loca ſeu horti ſagittariis noſtris deſtinati in vrbibus 190 quo fine ea conceſſa 190
Loci altioris occupandi cauſſa ſæpe publicum prœlium commiſſum 257
Locus altior commodior caſtris & pugnæ 257
Locus ſuperior quam ob rem occupandus 289
Loci ſalubritatem quomodo Romani explorarint antequam vrbes aut caſtra ponerent 209
Loci ſalubritas quî exploretur 63
Loci munitio quotuplex 337
Locutionis rarum genus 36
Longitudo rei exacta ad lineam 70
Lorica coriacea 198 ferrea 198
Loricæ antiquis variæ 198
Lorica vrbes circundatæ 402
Lorica illa vnde dicta 402
Luculli audax & memorabile ſtratagema 247
Lucullus qua perfidia Luſitanos deleuerit 278
Lucullus qua parte peccarit 277
Ludi ob populi voluptatem inſtituti 193
Lunæ defectio ignorata militum animos percutit 427
Lupi, minotauri, equi, apri inter ſigna militaria 103
Luſitani ad exercitum non ibant ſine vtribus 248
Luſoriæ naues 442
Luſoriæ ſagittæ 442

M

Macedonas etiam Macetes dicti 312
Macedonum turmæ olim ex conſanguineis 84
Macedones toto menſe Iunio non pugnabant 278
Machinæ & organa quid differant 393
Machina qua Helepolis intra murum pertracta eſt 381
Machina omnis proportionem habere debet ex fine & effectu 392. 393
Machinarum partes præcipuæ 393
Machinæ magnitudo ad pondus ſaxi vel teli reſpondere debet 393
Machinæ variâ materie contectæ 365
Machinarum explicatio valdè difficilis. 358
Machinis aliquot bellicis nomen ab animalibus tribuerunt 368
Macrinus Imper. arma prætorianorum mutauit 56
Mæcenas notarum inuentor 170
Magiſter equitum à quo dicebatur 13
Magiſtri qui primas literas docent 119
Magiſtri militum in locum legatorũ 138
Magiſtri militum quando eſſe cœperint ambiguum eſt 138 reperti ſub Conſtantino 138 ſub Diocletiano, & Probo 138
Magna inter veteres libros pugna 148
Maieſtatis rei qui commeatu hoſtem aut telis aut pecunia iuuant 350
Maiores dignitates & Magiſtratus ab Imp. proſtituti 26
Maiſon vox Gallica vnde dicatur 302
Malleoli quid ſint 376
Malleolorum elegans deſcriptio 376
quomodo emitterentur 377
quomodo extinguerentur 377
Malo more 231. 232
Maltha ignis genus defenſioni paratum. 349
Manipulus ſignum militare 150
qualis & vnde confectus 150
Manipulus vnde dictus 149
Manipuli maiores antiquitus quàm Vegetij æuo 149 quot milites in manipulo 150
Manlius Torquati nomen meruit 120
Manſiones quid fuerint 302
Manſionibus exſtruendis, reficiendis certi olim curatores 302
Manſiones a prouincialibus inſtructæ 302
Manſiones a manendo 302
Manubaliſtæ 393
Manubiæ quid 125
Manus ferrea quam Archimedes excogitauit 435 ea manu naues ille totas quaſſauit, eleuauit 435
Marcellus 275
Mare Aequinoctiali ſidere maximè tumet 428

Mare numquam eodem tempore quo pridie refluit 428
Mari nihil infidelius 420
Maria quamdiu dicebantur clauſa 421
Marius ſeruis in bello vſus 83
Marium ſerui ſecundò ſequi nolunt 83
Marius communem cum gregariis laborem ſubiit 261
Marii prouidentia 344
Marius bello Cymbrico cur in caſtris ſe diutiùs continuerit 288
Mars deus belli 125
Martis patria 75
Mars Deus Thracum 75 vbi maximè cultus 75
Marti captiuorum hoſtiis Thraces litarunt 75
Martiani de ferro conſtitutio 349
Martiobarbuli vnde dicti 45
Martianopolis Mœſiæ ciuitas 75
Matres fam. Rom. primum locum ædium tenebant 23
Matricula quid & vnde dicta 73
Maximè timidis in prælio maximum ſemper imminet periculum 308
Maximianus Herculius vocitatus 46
Maximinus tyronibus præfectus in exercitu Alexandri Cæſaris 146 quàm egregiè illo munere functus ſit 146
Medi ſuum imperium annos CCCL. tuiti ſunt 75
Medici à quo primùm immunitatem acceperint 119
Medici in ſingulis legionibus 141
Medidies pro *meridies* 263
Meditari pro *exercere* 56
Melle pro *mille* cur veteres ſcripſerint 3
Memnonis nocturna eruptio 375
Mendicitas militaris quæ damna det 210
Menſes triplices 412
Menſibus nomina ab Auguſtis impoſita. 334
Menſores 115
Menſor frumento metiendo à quo adhibitus 346
Menſores quomodo hoſpitia adſignabant 117
Mereri ſtipendia 87
Meridiem antiquiſſimi ignorârunt 266
Metatores 115
Metellæ quæ, & earum vſus 343
Metelli qui 35
Metelli apophthegma 240
Milites labore promoti non ambitione. 132 idque poſt longam probatamq. militiam 132
Miles otioſus promtus ad ſeditiones 41
Miles tertiam domus partẽ habebat 117
Miles ab hoſpite nihil poterat petere 117 non oleum, culcitas aut lignum 117
Milites ſine intermiſſione exercendi 12
Milites à tribunis exercitati pòſt ſub oculis ipſius Imp. exerceri debent 273
Milites tam hieme quàm æſtate exercendi 41
Milites in ſedibus quoque exercendi 41 etiam in pace 42
Militem bene veſtire oportet 210
Milite moriente debitum heredi perſoluendum 221
Militis veterani cum elephanto pugna. 325
Milites potiùs exercendi quàm athletæ. 197
Militis nomen in ſcuto ſcriptum 167 vnà cum centurionis nomine 167
Milites ſæpe arma & annonam portare coacti 49 iidem & vallum tulerunt 49
Milites pro humatione ſuorum quàm olim ſoliciti 179 ſæpe pactum inierunt de ſepeliendis caſis 179
Milites ſplendentibus armis incedere præpoſitis honori dabatur 146
Milites lecti xxx. diebus ſe parabant 18 datæ tamen in eo excuſationes 18
Milites exercitati libenter pugnant 6
Milites indocti periculis magis obnoxii 6
Milites & athletæ hieme ſub tectis exercitati 191
Miles ſine gladio è vallo progreſſus capite plectebatur 155
Milites alij aliis veſtibus diſtincti 236
Milites quinto quoque die decurrere iuſſi 146
Militibus puncta in manu 96
Militum pœna qui ſe patiuntur detineri. 176
Militum pœnæ leniores XVI. 225.226 grauiores XXIIII. 227
Milites optimi ex temperatioribus plagis 6
Milites ſtrenui pro concione laudati 120
Milites non minùs laudibus quàm præmiis mouentur 120
Milites ſuo ſtipendio contenti eſſe debent 118
Milites donis ornati in triumphum veniebant 124
Milites Romani ſumtu priuato militârunt 173 quando ſtipendium de publico acceperint 173
Milites poſitis caſtris ſtatim ſuum quiſq. locum agnoſcebant 140
Milites de Repub. tuenda ſolùm oportet eſſe ſolicitos 175
Miles ieiunus diſciplinam ſeruare non poteſt 213
Militibus pugnare non licet ſine permiſſu ducis 98
Milites ad hoſtem tranſeuntes plus nocent quàm qui fugiunt 57
Milites gladio cincti fodiebant 259
Militum pœnæ & ſupplicia 69.225.226 227.228

Milites ſtigmatis ſeu punctis ſignati 96
Militibus in Circo pugnantibus nomina fingebant, ad imaginem bellicam 187
Miles inexercitatus fœmina 186
Militum noſtrorum inſigne ex coloribus veſtimentorum 236
Milites fide & viribus commẽdantur 270
Milites obeſi multati 21
Milites negotiari non debent 176
Miles in zonula ſemper aliquid habere debet 210
Milites opera olim fecerunt 15
Milites in ſuburbanis hibernârunt 119
Militibus de ducis voluntate conſtare in confuſione prœlij intereſt 308
Milites armati etiam cum ſarcinis decurrebant 192
Militibus qualia diſtributa dona 120
Milites omnes olim ingenui 24
Milites obiurgati ſi arma rubigine obducta eſſent 152 puniti ſi vendiderant aut amiſerant 152
Miles debitum ſibi poſcere tenebatur intra annum 221
Milites ad matrimonia non admiſſi 12
Militi iniurato non permiſſum pugnare cũ hoſte 97 alioqui cædis reus erat 98
Milites inobedientes ſeueriſſimè caſtigandi 7
Milites arctiſſimè habendi ſunt 7
Milites per ſe diſciplinæ negligentiſſimi 7
Militem modeſtia commendat 7
Milites quàm diligenter olim adſcripti 25
Militibus hoſpitia in magnis ciuitatibus tributa 119 ab eo hoſpitio quidam immunes 119
Militem ſortitione lectum quis primus eduxerit 19
Militum valetudo curanda 212
Militaria delicta quibus rebus aucta 231 quibus rebus minuta 231
Militares funus leuandi ratio 129
Militares in bello maximè promouendi 143
Militaris diſciplina mutata 132
Militiæ tria genera 17
Militia legitima quæ 17
Militiæ initium anno XVII. 13 finis anno XLVI. 13 vel, vt aliis placet L. 13 ad militiam euntes primum annum ſub cuſtodibus agebant 278
Millenariæ cohortis explicatio 107.108 in ea centum decani 107 in eius numero diſſenſio librorum 108
Minæ in propugnaculis 339
Minotauri effigies inter ſigna 241
Miſenum promontorium vnde nuncupatum 406 quando ibi & Rauennæ ſtare cœperint Romanæ claſſes 407
Miſſionum tria genera 87
Miſſio ignominioſa à quo fieret 88 quis ritus in ea miſſione 88 formula eius 88 qui mitterentur 88
Miſſionis quartum genus 89
Miſſio gratioſa etiam quinto loco numerata 89
Mithridates armorum fabricas opidatim inſtituit 145
Mithridates inuictum ſuum exercitum qui fecerit 191
Mithridates curribus falcatis vſus 322
Modij & ſextarij in ciuitatibus publicè adſeruati 217
Mollities noſtrorum militum 49
Monachi militare coacti 96
Monoxylus quid ſit 251
Monoxylis Cæſar vſus in Britannia primum 251
Monoxylos Romani carpentis vbique circumuehere ſolent 251
More maiorum formula vſitata 231
Mulcare quid 228
Multa nomina poſteriori ætate terminationem mutârunt 246
Munifex & *munificus* diuerſa ſunt 130
Munifices milites 120
Munifices valdè grauati aggerundis lignis 170
Munimina, munimenta 3:4
Municipes vnde vocati 129
Municipibus non licuit ſuos muros reficere abſque conſenſu principis aut præſidis 120
Munus tribus modis dicitur 130
Murices 322
Murus vnde dictus 57
Murus ſi decutiatur, nouus intrinſecus ducendus 378 qua ratione id hodie fiat à noſtratibus 378
Murus in exercitu armatura grauis 162
Murum duplicem Tyrij duxerunt obſeſſi 396
Muri apud antiquos ex varia materie 337
Muri & machinamenta ante metum hoſtium reponenda 219
Muros ciuitatis Romanæ augere qua cauſſa Principibus permiſſum 337
Murorum altitudo extrinſecus qua ratione colligatur 404
Murorum ciuitatis quæ figura optima 338
Muſculus vnde nuncupatus 368 eius figura 368 alia deſcriptio 369 eius vſus 369
Muſculus genus piſcis quale 371

N

Q. NAEVIVS centurio primus veſtes excogitauit 296
Nam pro *Sed* vſurpatum, & contrà 160
Naphtha apud Perſas gignitur 349
Natando etiam domi milites exercitati in gymnaſiis 192 illi rei loca publica deſtinata 192

Natando ſæpe milites exercitati 192
Natatur in mari facilius quàm alibi 192
Nauali bello adinſtar terreſtris prœlij multa fieri ſolita 438
hic & præluſio vſui 438
Nauale propugnaculum cum turri 437
Naualis prœlij elegans exemplum 437
Nauali prœlio Rom. vexillum efferebant 237
Nauarchi qui ſint 428
Naues Lydi omnium primi fabricârunt 410
Naues æratæ 432
Naues aliæ plures habebant remorum ordines 414
Naues à miniſterio & ſtatione nominatæ 408 etiam à forma 408
Naues cera vnctæ 416
Naues è vimine pellibus contextæ primùm excogitatæ à Cæſare 254
Naues fluuiales quæ vtrinque gubernaculum habeant 255
Naues quæ compingi & rurſum diſſolui poſſunt 253 earum figura 254
Naues qua ratione coniungerentur ad vicem propugnaculorum 436
Naues luſoriæ 82
Naues tranſmiſſo exercitu incenſæ, vel rendiſſæ vt ſpes omnis fugiendi adimeretur 255
Naues, trigeſimo die poſt cæſas arbores, nauigârunt 413 iterum à die quadrageſima 413
Nauibus nomina à prouinciis 407
Nauigandi vſus quamdiu Epeirotis incognitus 355
Nauigatio certis diebus ſecura creditur 420 reuera autem non eſt ſecura 420
Nauigationis dies natalis 421
Nauigium longe maximum 415
Nauis cuiuſdam nomen quæſitum 416
Nauis longæ roſtratæ figura 441
Nauis prætoria noctu lumine inſignis 439 ex ea naui elatum ſignum, indicium pugnæ 439
Nauis prætoria vexillo aliquo ſemper inſignis 439 id confirmatum teſtimonio Taciti 439
Nauis prætoriæ in acie locus 449
Nauis quadraginta ordinum 415
Nauis ſemper aduerſa obijci debet 433
Nauium conficiendarum rationem barbaros docere non licuit 350
Nauium conuentio ad Miſenum & Rauennam edicta 407
Nauium longarum inuentio Iaſoni tributa 409
Nauium roſtratarum impetus 432
Nauta comes fluctuum 420
Nauticus vocabulum probum 428
Neceſſitas legem non habet 210
Neceſſitas multa offert quæ duces præuidere non poſſunt 210
Nihil in bello contemnendum 274
Nini copiæ quantæ fuerint 203
Niſi pro Sed 264
Noceri paſſiuè 342
Noctu explorare tutiſſimum 242
Noctu Lunæ rationem habere cur oporteat 289
Noctu oportuna ſuperueniendi occaſio 256
Nodus quid 303
Nomina in *oſus* abundantiam deſignãt 47
Non pro Non ſolum 429
Notæ Thraciæ ſeu Threciæ vnde 96
Nota quæ militem ſuperſtitem indicabat 170 alia quæ indicabat mortuum 170
Notarum periti milites requiſiti 169
Notarum peritia vbi militibus vſui 169
Notarij dicti à notis 169
Notarum inuentio Mæcenati tributa 170
Nullus niſi 332
Numantia aggere clauſa quamquam pugnam non detrectaret 368
Numantia menſibus quindecim obſeſſa 283
Numantini belli origo & fons 283
ſex conſules præter ignominiam à Numantinis nihil retulerunt 283
Numantini belli tempus variè ſcriptoribus traditum 283
Numantini ciuitatem ſuam flamma; ſe ferro ac veneno conſumunt 284
Numeri quid ſint 84 diſtincti à limitaneis 84
Numerorum militarium nomen generale 78
Nummus Conſtantini 103
Nummus Galbæ 271
Nummus Hadriani 271. 430
Nummus Magnentij 166
Nummus M. Antonij 106.298.430
Nummus Traiani 123
Nuntius quomodo emittendus & recipiendus 238

O

OBSESSI aliquoties laceſſiti erumpere debent, cùm minimè exſpectantur 286
Obſeſſorum negligentiæ licentia tribuitur vt poſt opprimantur 401
Obſidentibus maximè opus perſeuerantia 405
Obſidentibus quoque ſua negligentia nocuit 401
Obſidij ſpecies duæ 344
Obſidionem duraturam ſimulaſſe profuit 400
Obſidium qua cauſſa inſtituatur 318
Occulta quadam ratione alios contra alios meliùs dimicare 6
Ocreis milites donati 123

STEWECHII AD VEGETIVM.

Octauius Auguſtus parciſſimè commeatum dabat 172
Octauius 3
Octauianus dictus ex adoptione 3
Olei ad incendium vſus 349
eiuſdem olei confectio 349
Oleum incendiarium 349
Omnis *niſi* 332
Omnis pro *omnes* veteres ſcribebant 268
Onagrum cum Scorpione Ammianus confundit 392
Opera etiam ipſi Imperatores circumibant 260
Opera dum fierent, alij in procinctu ſtabant 260
Opidani ex tectis pugnant 399
Opida noua condita ad memoriam inſignis victoriæ 335
Opidū quibus rebus bene ſit munitū 338
Opidum quod teneri non poſſe videbatur incenſum 345
Opifices & ſellularij militiæ adſcripti 38
Opinatores qui 347 vnde illis nomen 347
Opinatores alij 347
Opſonium pro ſtipendio 174
Optiones frumenti 347
Optiones ſupplendis legionibus 113
Optio dicebatur antea accenſus 113
Optionis alia ſignificatio 113
iterum alia 118
Oratoribus Romæ tempus clepſydris præſcriptum 264
Orbe facto pauci multos ſuſtinent 73
Orbibus inſtruendis editiora loca quærenda 73
Ordinantem aduerſarium inuadere conſultiſſimum 301
Ordines non ſeruare in acie capitale 72
Ordines quàm arctè Rom ſeruandi 188
qui non ſeruárunt ſecuri percuſſi 188
Ordinum ſeruandorum neceſſitas quandoque damnoſa Rom. 72
Orion nauigantibus infauſtus 419
Orpheus homines à ferino victu di more auocauit 334
Ortu & occaſu dies tantū diſtinctus 266
Oſculana pugna 331
Otho qua ratione ad imperij culmen peruenerit 276

P

PABVLARI, frumentari, copiari verba caſtrenſia 212
Paces 258
Pagani militibus oppoſiti 193
qui ſint 193
Pala inſtrumentum ruſticum 200
Palaria quæ 36
Palariorum exercitium 188
in Palatio Cæſarum nemo promotus, niſi vera ac catholicæ religionis eſſet 174
idem obſeruatum in militia armata 174
Palmaria Stevvechij emendatio 136
Palorum vſus & militibus & gladiatoribus vtilis 36
Palos milites ſudibus cominùs petebant: eminùs verò miſſilibus 188
Paludes cur vitandæ in munitionibus. 211
Pandectæ Florentinæ quomodo & quibus characteribus ſcriptæ 95
Pandectas iuris ad recuperandam Latinæ linguæ dignitatem idoneas 232
Papiliones vnde dicantur 9 quid ſint 9
quomodo fiant 9
Parma velitum tripedalis 296
Particulatim 309
Paruiſſimus Latinum verbum 29
Paſtores armati 25
Paterni Iureconſulti nomen 30
eius fragmenta ex Pandectis 30
Paternus quando vixerit 30
præfectura Prætorij functus 30
Paternus interemptus 30
Paulus Diaconus 284
Patroni horreorum publicorum cuſtodes 220. 221
Paulus Diaconus Feſtum mutilauit magno rei literariæ damno 241
Pauli Iuriſconſulti fragmenta, De pœnis militum 225
Pecunia adtributa quid 216
Pecuniæ pupillares in ærarium depoſitæ 216
Pedatura quid ſit 259
Pedis vna diuiſio in XVI. digitos 16
altera diuiſio in XII. vncias 16
Peditum exercitatio 48
Pelles pro tentoriis 9
Pelopidas 275
Peltaſtis nomen vnde 292
Peltati, cetrati, ſcutati &c. vnde dicti 57
Penſatores ſtipendiorum 174
Percutere foſſam, id eſt, facere vel ducere foſſam 258
Perfindere aciem 294
Perſæ mercenario milite non vſi 85
Perſæ teſtudine vſi 158
Perſæ vexillum flammeum ante prœlium exſpectabant 237
Perſarum nocturna eruptio 376
Petere vox gladiatoria 36
Petitiones 36
Phalangis inſtructio 81
Phalaricæ deſcriptio 377
Phalarica dicta à phalis 377
Phaleræ militibus datæ 123
Phenix præfecti Aphrorum ſtratagema. 281
Phari in locis maritimis 263
vnde dicti 263
Philadelphi naues ingentes 415
Philopatri nauigium 415 in ea naui milites quater mille 415 item roſtra ſeptem

ſeptem, gubernacula quatuor 415
Philoſophorum imagines in gymnaſiis 105
Phraſis antiqua 212
Pila eadem quæ ſpicula 62
Pilæ ſeu globuli ſiue circuli in ſignis etiā liberá rep. 107
Pila inter ſigna militaria 107
Pilani triarij dicti 58
Pilatis militibus vnde nomen 57
Pilei elegans deſcriptio 61
Pilei Pannonici 53
Pinnæ murorum vnde dictæ 236
Pinnæ in galeis militum 236
cur adhibitæ 236
Piraticæ naues 416
Piſcatores bello inidonei 22
Piſcator militum tribuno conceſſus 22
Pittacium quid 73
Placentarius quis 22
Plaga grauior cum ſaltu curſuque infertur 189
Plinius à Tertulliano & Vitruuio diſſentit 358
Plumbatæ iacula non glandes 155
Plumbatæ in caſtigationibus olim quoque vſurpatæ 190, 191
Plumbatæ miſſilia non glandes 403
Plumbatæ bifariæ 403
Plumbata tribolata 403
Plumbata mamillata 403 vtriuſque deſcriptio 403
Plumæ in galeis 60
Plus audire quàm loqui debet homo militaris 151
Plutarchus reprehenſus 82
Pluteorum vinearumque vſus 364
Pluteorum forma 364
Pluteorum materies vimina fuerunt 367
Plutei militares 367
Plutei rotis mouebantur 367
Pluteorum & vinearum diuerſus vſus 367
Podiſmus quid 117, 257
Pœna eorum qui priuatis vſibus militem deſtinant 176
Pœnæ militares 225
Poliorce 359
Pompeij peruerſa opinio 189
Pompeius contra Sertorium miſſus 34
Pomponius Lætus aliquot capita à Vegetio mutuatus eſt 144
Pons cuppis colligatis quomodo fiat 247
Pons ex tabulatis 251 eius figura 251
alius pons 253
Pons ex vtribus confectus 250
eius pontis deſcriptio 249
Pons protruſus ex medio turris 374
Pons, tranſmiſſo exercitu, diſſoluendus eſt 255 ſi redituri ſumus, præſidiis muniendus 255 idem faciendum in ponte per quem commeatu iuuamur 255 caſtella etiam iis impoſita 255
Pons ſæpe incenſus vt ſpes omnis fugiendi adimeretur ignauis 296
Populi à Cæſaribus cognominati 47
Porcus quinto loco inter ſigna 103
Portæ ciuitatum à Cæſaribus cognominatæ 47
Portæ Decumanæ locus 67
vnde ea dicta 67
Portæ in caſtris quatuor 67
Portari quæ dicuntur 48
Portarum itinera directa eſſe non debent 338
Poſitæ & repoſitæ fabulæ 197
Poſitiuus pro Comparatiuo tam in nominibus quàm in aduerbiis 315
Poſſeſſiones & poſſeſſores 344
Poſtæ noſtrates 10
Potentia in iunioribus, in ſenioribus prudentia 287
Poteſtates dicti, & qui in dignitate conſtituti erant 275
Potitus hoſtium paſſiuè dictum 370
Potius, Magis & ſimiles particulas boni ſcriptores frequenter ſupprimunt 426
Potus gratia milites exire ſæpe coacti 281
Præcedendi verbū Vegetio redditum 404
Præclarius eſt ingenio quàm ferro hoſtem vincere 348
Prædæ militibus conceſſæ duplex ratio fuit 127
Præda omnis in publicum ſæpe relata. 127
Prædam nonnunquam vendere milites coacti 127
Præda tota quæſtoribus permiſſa diſtrahenda, pecunia militibus diuiſa 127
ſi plures de præda diiudicanda contenderent, ſorte res decidebatur 127
Prædæ pars cremata in honorem deorum 125
Præfacere pro *præficere* 244
Præfecti caſtrorum authoritate, ſontes damnabantur 68
Præfecti prætorio exercitus duxerunt. 264
Præfecti prætorio ſub principibus vt magiſtri militum ſub dictatoribus 182
illi plures fuerunt 182
Præfectus caſtrorum legati authoritatem exercuit præter morem 139
Præpoſitiones geminatæ à veteribus 69
Præſidium vnde dicatur 224
Præſtaſſe pro Præſtitiſſe 5
Prætentæ & Prætenturæ quid ſint 5
Prætenturarum etymon 11
Prætores etiam exercitus duxerunt 204
Prætores honorarij 28
Prætoria caſtra 262
Prætoria cohors quæ 84
Prætoriam cohortem apud Thebanos Gorgidas primùm conſtituit 84 ea ſacra dicta 84 publico ſumptu alta

alta 84 conſtabat ex conſanguineis 84
Prætoriani & pedites & equites fuerunt 84
Prætorianis ſua ſigna priuata 84
Prætorianorum munus 84 ſtipendium ſeſquiplex 84
Prætorij locus in caſtris 67
Prætorij qui 24
Prætorium vnde dictum 261
Prætoria opidatim in prouinciis conſtituta præſidibus 261
Prætorium certa pars villæ 262
Prætor olim quicunque exercitui præerat 84
Primicerius quis 181
Primicerij in omnib. ferè officiis 181.182
Primipili centurio aquilæ præfuit 131
reliquis centurionibus imperabat 131
primum à tribuno locum tenebat 131
tribunum interfecit 131
Primipili commoda 180
Primipili maxima dignitas in prima legione 131
Primiſcrinij etiam primicerij nuncupati 181
Primus haſtatus quid 131
Primus haſtatus quot milites duxerit 131
Primus pilus quid 130 quomodo ad primum pilum centuriones aſcenderunt 130 ea de re locus Vegetij aliàs ſubobſcurus 131
Primus princeps 131
Principes arma diſtribuenda curaſſe &c. 51
Principes in deos referendi ritus 77
Principes leuiores pœnas inferebant 68
Principes poſteriores ambitioſiſſimos titulos adamarunt 77 domini generis humani libenter audiebant 77
item mundi domini 77
Principes Rom. in re forenſi multa immutârunt 112
Principes vel Auguſti & Imperatores exercitus quid differant 136
Principia pro principibus 60. 109
pro ordine principum 60 locus in caſtris 60
Principum effigies in nummis aureis, argenteiſque tantum ad honorem, non ad vſum publicum 174
Poſt principia quis locus ſit 59
Priſcianus ad confirmationem ſuæ opinionis Vegetij teſtimonium produxit 62
Probatoriæ in Palatina militia vſui 172
itidem in caſtrenſi 173
Probatoriæ militum principis manu ſubſignatæ 173
Probatoriarum exemplum in ſcriniis ſeruatum 173
Probatoriæ, literæ ſeu inſtrumenta 172
Proboſcis, & promuſcis 326
Probri metu emendati milites 188
Proceſſio, ambulatio exercitus 185
Proconſule, prorege 137
Procubitores quales 266
Procuratio, apparitio pro *procuratore, apparitore* 112
Prælij ineundi varia ſigna proponebantur 237
Prœliorum res optimè diſponitur quando in pace tractatur 219
Prœmia victis quoque propoſita 40
Prœmium in reſtricta ſignificatione 178
Profeſſio apud Magiſtratum quî fieret. 219
Proficiſcente exercitu, ſi ſuperueniat hoſtis, difficulter conſiſtunt qui abſunt à periculo 245
Prognoſtica quæ ex luna colliguntur 425
quæ ex ſole 425
Programma in pariete fixum 333
Proletarij quando milites ſcripti 267
Promiſcuè & diligenter oppoſita 168
Propagare verbi vſus apud Latinos 218
Propugnacula ante portas 339
Propugnacula in nauibus 436
Pro rata 341
Prorogatores 347
Proſecutores auri publici 219
Prouido duci id ſemper cauendum ne à tergo hoſtem relinquat 267
Prouinciæ Principibus Roman. nomina dederunt; & viciſſim ab iis acceperunt nomina 334.335
Prouinciæ non omnes eadem tribuere coactæ 217
Prouinciis multa eaque diuerſis titulis Rom. imperabant 217
Prouinciis imperatum tributum, milites, equi, naues &c. 216
Prouinciales iure tributorum quaſuis annonarias ſpecies inferebant 213
eaſdem ad limites & manſiones conferebant 213 itidem munera præſtabant, angarias, parangarias, plauſtra &c. 213
Prouinciales longiùs non debebant euocari ad conferendas ſpecies 215 præmoneri ſolent vt indictionẽ præparent 215 id duabus de cauſis factum 215
Prouinciales tributa non ſoluentes quomodo coacti 217 fundi ſub haſta diſtracti 217 etiam ſuppliciis ad perſoluendum cogebantur 218
Prouincialis perſoluta ſua capitatione non poterat cogi ad præbenda iumenta, ſeruos 214
Prudentes qui penum condunt antequam bello laceſſuntur 215
Pueri in caſtris educati 18
Pugnæ & naumachiæ in Circo Rom. exhibitæ 187
Pugnandum ſæpè non quia tu velis, ſed quia hoſtes iubent 244

Pugnandi genus optimum 73
Pulſandi verbum non vulgari notione acceptum 344
Puluis exoriens ſignum aduentantis hoſtis 238
Putei ſæpe in exercitu fodiendi 352 vbi naturalis quædam ratio ſequenda 352
Pyrrichiarij 49
Pyrrichiarij motus in decurſione adhibiti 185
Pyrrhus militaris diſciplinæ peritiſſimus 324 idem præſtantiſſimus imperat. 324
Pyrrhus quando ceperit Elephantos 325

Q

QVADRIGAE vnde dictæ 316
Quadrigis falcatis Perſæ ferè vſi 316
earum quadrigarum deſcriptio 316
Quadrigæ falcatæ depictæ 317
Quadrigas falcatas excipiendi ratio 318
aliæ rationes 318
Quadrigas primùm iunxit Erichthonius 195
Qualis qualis, qualiter qualiter pro qualiſcunque, qualitercumque 91
Quando pro *quandoquidem* 404
Quatinus quatenus quid differant 149
Quantus pro quot 232
Quingentaria cohors vnde dicta 107
Quinqueremium conſtructio difficilis Romanis 414 maiores quàm quinqueremes in pugna Actiaca 415
Quintius ex agro ad Dictaturā vocatus 13
Qui rem difficilem militibus promittunt viam oſtendere debent, qua ad id perueniendum putant 288
Quirites appellabant quibus militiæ ius ademtum volebant 90
Qui ſexto caſu antiquiſſimum 363

R

RADICIVM, *termitum* & ſimilia 176
Ratio, non alea, ſequenda in ſubeundo publico conflictu 269
Receptui canere 183 Receptus quid 183
Refacere 5
Refundere eſt reddere, reſtituere 51
Regimentum 247
Regradatio militum qualis fuerit 180
Reipub. conſeruandæ duo maximè neceſſaria 215
Rei militaris ſcriptores, Græci, Latini, Italici, Gallici, Germanici 31. 32
Remiges in arena primùm remigare docti 429
Remiges quales probati 433
Remigium pro remigum 433
Remi ne deſricentur in pugna nauali cauendum eſt 433
Remorum ordines in latitudinem conſiderandi 414
Repeto, æquipero olim efferebant 74
Res ad triarios rediit 293
Res Romana pro Repub. 80
Retibus illaqueatos hoſtes ex turribus deiecerunt 396
Reuma quid 426
Rhodij periti rei nauticæ 407
Rigor ſalutaris vincere debet inanem ſpeciem clementiæ 277
Robor pro robur 12
Rogum ter armati circabant 185
in rogum ſpolia iniecta 185
etiam dona militaria 185
Roma direpta 2
Roma vnde dicta 334 cur non Romula vocata 334
Romana acies phalange Græcorum præſtantior 81
Romani arma mutārunt tempore Gratiani 50
Romani à diuerſis ſubiugati 42
Romani diſciplinam militarem à Græcis acceperunt 104
Romani etiam certis diebus non pugnabant 278
Rom. ipſi barbari à Græcis nuncupati 82
Romani in delectu non reſpondentes puniti vt proditores 18 ſed poſteà mutata eſt illa pœna 18
Romani in Hiſpania multa geſſerunt ſine auxiliis 85
Rom. non magnos ducebāt exercitus 204
Romani multa à Græcis in diſciplina belli ſumpſerunt, illi ab Aegyptiis 61
Romani poſſeſſionibus ſuorum multa indixerunt 22
Romani poſt annum ſextum reliquias ſuorum condiderunt 179
Romani pro lorica thoracomachum induebant 52
Romani quando primùm hiemem in caſtris continuarint 9
Rom. quando primùm mare ingreſſi 414
Romani qua ratione alias nationes ſubegerint 5 id pietate & religione factum Cicero putauit 5
Romanis etiam à barbaris ſuppeditata auxilia 208
Romani ſtatura breui 4
Romani valdè in nauigando primùm temerarij 419 ea cauſſa maximum accepiſſe damnum 419
Romuli legio quanta 12
Rorarij qui 59 quomodo pugnarent 59
Roſtra nauium in fronte 431 illa ſæpe plurium dentium 431
Roſtra illa ex ære 432
Roſtra quibus nauibus adhibita 432 etiam minoribus nauigiis impoſita 432
Roſtrorum figura 432
Roſtrorum inuentor 432
Rudibus gladiatores pugnare diſcebāt 57
Rudibus quoque milites exercitati 189

Rudibus

Rudibus totæ legiones inter ſe digladiatæ 189
Rumores falſi ſparſi vt parati eſſe ad pugnam adſueſcant 243
Ruſtici meliores milites quàm vrbani 7
Rutrum vnde dictum 200

S

Sacerdotes quando tributum Romæ primùm dederint 216
Sacra ante egreſſionem facta 19
etiam ante prælium 19
Sacramenti nomen à diſciplina bellica ad Eccleſiam tractum 100
Sacramentum militare quomodo antiquitùs præſtitum 98
Sagittarij 141
Sagittarij qui ſagittas edolant 241
Sagittariorum collegiis priuilegia, & fundi dati 190
Sagma quid 142 Sagmarij 141
Sagmarij iterum Veget. reſtituti 242.244
Sagmatarij equi ſinguli in contuberniis ſingulis 142
Sagunti mœnia qualia fuerint 338
Saguntini capta ciuitate hoſtibus diu reſtiterunt 378
Salaſſi vna ſalis inopiâ ſe dediderunt 355
Salem hoſtibus vendere capitale eſt 355
Sales plurale à *ſale* 355
Salis inopia in morbos incidunt Rom. 355
Salis vſus quã diu Epeirotis ignotus 355
Salpicta pro tubicine 234
Saltatio armata 49
Sambucæ figura 383
Sambucæ naualis deſcriptio 383
Samiare vocabulum militare 152
idem Vegetio reſtitutum 152
Samiatores in exercitu qui fuerint 152
Samnitum tota legio criſtata 148
Samſonis ſtratagema 345
Sanguine abundantes in vulnera præcipites 6
Sanguinis indigentes vulnera metuunt 6
Sariſſa haſta 326
Sarraca 282
Scalarum noua forma 339
Scalarum variæ figuræ 340.341
Scalas oppugnatorias Capaneus excogitauit 339
Scaphæ ſpeculatoriæ 416
Scaphulas ex arundinibus Semiramis fecit 254
Scelerati quoque ad ſtipendia admiſſi, & captiui 26
Scenici non laudem, ſed præmia ſpectabant 197
Scenicas donationes M. Antonius quatenus temperârit 197
Scenici infames erant 197 quando primùm Romam inuecti 198
Schemata aciei vnde nomen ſumſerint 306
Scindulæ à quo nominatæ 191
Scindulis Roma cõtecta annis CCCCLXX. 191
Scipionis callidum conſilium 278
Scipionis cautio contra ſuperuentus dum frumentaretur 280
Scipio diſciplinam militarem reſtaurauit 283 quibus id rationibus effecerit 283
Scipio ſingulis cohortibus ſagittarios miſcuit 42 idem diſciplinam caſtrenſem emendauit 42
Scorpionis deſcriptio ex Ammiano 392
Scorpioni vnde nomen 392 cur onager appelletur 392
Scorpiones Vegetio manubaliſtæ 393
Scorpio aliud ab onagro 393
Scorpio etiam pro telo 393
Scorpio vnde nominationem acceperit. 393
Scorpionibus epiſtolæ miſſæ 238
Scribendo & res gerendo clari ſumus 94
Scrinia diuerſa 172
Scrinia principum diuerſa fuerunt 109
Scultatores qui fuerint 156
Scuta genibus illidere ſignum proſperitatis 272
Scuta militum pariter & centurionum nominibus inſcripta 167
Scuti perelegans deſcriptio 198
Scutis milites innixi tranſmeabant flumen 249
Scutorum & clypeorum diſcrimen 156
Scutorum longitudo, latitudo 59
Scutum amiſiſſe præcipuum flagitiũ Lacedemoniis itidem & Germanis 155
Scutum quatere ac rotare pertinuit ad numeros armaturæ 151
idem vſui in ludo trochi 151
Scutum tyronis primo anno candidũ 167
Scuta militum tegmentis induta ad cuſtodiam 167
Secundicerij 182
Secũdus haſtatus quot milites duxerit 131
Securi percuſſi in mediis caſtris 69
Sedes militares vnde dicantur & ſtatiua 224
Seditio animos imbelles detegit 223
Seditioſi potius carptim mittendi 92
Sed particula rationaliter poſita 186
Sed vſurpatum pro *nam* 168 id magni quidam viri non animaduerterunt 168
Seges belli tempore exuſta 345
Semiramis 253.254
Senatores ab equitibus tunica diſcreuit 111
Senatuſcõſulti in neceſſitate reip. formula 206 vni quoque conſuli commiſſa 206
Senes nomina militiæ dare coacti 18
Senes plus conſilio præſtant quàm adoleſcentes manibus 287
Separati exercitus facilius ſuperãtur 278
Sequi exempla 282

Sera parcimonia eſt, ſeruare velle cùm deſit 347
M. Sergius ferrea manu pugnauit 305
Sertorius exiguo militum numero Rom. ſæpe ſuperauit 275
Sertorius paruo exercitu plurimis reſtitit 34 diuerſos duces ſuperauit 34
Serui ad ſtipendia vocati 25 priùs tamen libertate donati 25
Serui à militia prohibiti 24
Serui in exercitu armis ferendis 142
Serui in tyrociniis inuenti, puniti 138
Serui notati in fronte 97 poſtea id interdictum 97
Seruij Tullij lex 13
Seſquiplares 128
Seſquiſenex 128
Seuerus diſciplinam maiorũ corrupit 11
Seuerus domi vxores militibus permiſit 12
Seuerus Imperat. cur filios abduxerit ex vrbe 11
Sexti Iulij Frontini æuum 94 ſcripta 94
Siglis veteres multa ſcribebant 133
Signa amittere valdè dedecoroſum erat 102
Signa caſtris poſitis primo loco figuntur 65 ab iis ſine commeatu non diſcedendum 72
Signa cohortium qualia 107
Signa deſeruiſſe capitale 188 hac de re Charondæ lex 188
Signa & literæ in vexillis Rom. 104
Signa legionariorum, auxiliariorum & Prætorianorum diuerſa 83
Signa legionum ex nummis M. Antonij 66
Signa militaria quando ornata 106
Signa militaria tempore pacis vbi & à quibus cuſtodita 18
Signa quorum imagines geſſerunt 104 etiam defunctorum 105
Signarius 130
Signa tempeſtatum & ſerenitatum 424
Signifacere 5
Signiferi tardiores à ducibus interfecti. 102
Signiferi quamobrem literati eſſe debuerint 179
Signifex 130
Signis in magna militum multitudine voluntas ducis oſtendenda 238
Signis militaribus multum religionis deferebant 104
Signis poſt terga illatis ſæpe hoſtes fugati 305
Signorum bellicorum inuentores 103
Signorum figura 66 figebantur in terram 66
Signum diurnum etiam panno rubro datum 238
Signum nocturnum flammæ, diurnum fumus 238
Simulacra etiam vncta 107
Sine more 232
Sitonia 346
Sociis naualibus Romani vſi 406 quales hi ſocij 406 quando primùm priuata impenſa parati 406
Solarium quis primus in foro collocauit 263
Solida virtus 119
Solis eclipſis primùm formidabilis in caſtris 427
Solis quanta vis in corpora terreſtria 7
Solo mutato fruges degenerant 7 itidem homines 7
Solſtitium tantùm vnum 417
Sontes gladiis ſuis concidebant 68 priſcus ille mos 68
Sontes porta decumana ad ſupplicium educti 67
Sonticum quid 365
Spectacula priuatorum quoque ſumptu edita 193
Spectacula varias ob cauſſas Romæ exhibita 193
Spectacula & ludos placamina deorum putabant 193
Specula quid ſit 262
Speculæ in locis mediterraneis vſui 263
Speculatores cur ſic vocati 114
Speculatores ſuppliciis ſumendis deputati 68
Speculatores non ſpiculatores hi vocandi 68
Speculatores qui 233
Speculatores vnde dicti 263
Speculatoriæ ſcaphulæ 416
Speculator vnde dictus 416
Sperare pro timere 306
Spes numero plurali 268
Spicula minora dextro pede in ante poſito eiiciebantur, maiora præpoſito ſiniſtro 62
Spicula pennata 394
Spolia quoque domum relata 127 eà fixa in poſtibus ædium 127 quæ ne venditis quidem ædibus refigi poterant 128
Spolia opima Ioui Feretrio fixa 126 ea ſpolia ter ſolum Romani fixerunt 126
Spoliis hoſtium & templa & forum Rom. ornatum 126
Spolia ad ornatum quoque coloniarum diſpartita 126
Spoliarium & armamentarium vbi in vrbe fuerint 154 etiam in exercitu 154 quæ arma inibi adſeruata 155
Statiua vnde dicantur 224
Statuæ ſtrenuis militibus decretæ 124 etiam auxiliari militi 124
Statura breuis quæ 16
Statura media militaris & commoda 15
Statura procera, eminens, prolixa 15

Statura

Statura Romana 15
Stellaturæ 180
Stellaturarum acceptarum pœna 69
Stellaturarū commodū qualefuerit 180
Stevvechij palmaria emendatio 186
Stipendia prima annorum xxi. 86
in claſſe Miſenenſi xxvi. annorū erant86
Stipendiorum vox annos ſignificat 27
Stipendioſi qui 47
Stipendium ampliſſimum tempore Domitiani 175
Stipendium diurnum quantum 174
valde exiguum libera Rep. 174
auctum tempore Cæſaris 175
iterum auctum ſub Octauio 175
Stipendium pro ipſo ære 27
Stipendium vnde dictum 27
Stipendium vnde nomen acceperit 173
Storearū conficiendarū ratio & vſus 343
Strabo non malè belli Numantini computum iniuit 283
Strata equorum 280
Stratagema elegans ab vrinatoribus Byzantinis editum 442
Stratagema noſtratium 438
Stratagemata duo in obſidione Rhodiorum edita 381
Stratores & munus eorum 280
Stratores qui 28
Stratorum præmium 28
Striga caſtrenſe vocabulum 279
Structores 143
Stylus pro columna 246
Subita omnia probantur incauta 219
Subitariæ legiones, & ſubitarij milites. 267
Subſeſſa quid ſit 239
Subſeſſores alieni matrimonij 239
Subſidendi ratio cùm teſtudinem Rom. facerent 357
Subſidium vnde dictum 224
Subſignani 29
Subſignani apud ſigna detenti poſt exauctorationem 89
Subſtantiua quartæ declinationis pro verbalibus 285
Sudibus etiam in prœlio vſi 119
Suffecti 110
Sumptus pro *ſumptio* 285
Superlatiuus pro comparatiuo 62
Supernumerarij tam inter equites, quàm inter pedites 177
Supernumerarij centeni aut quinquageni extra eos qui matriculis inſcripti erant 177
Supernumerarij milites alij titulo tenus 177
Superueniendi occaſio quando commoda 277
Superueniendum lætis & ſecuris 309
Superuentus occaſiones 278
Superuentus quid 239
Suſceptores 347
Suſceptores tributorum 217
eorum emolumenta 217
duo in ſingulis prouinciis 217
Suſpectio pro *ſuſpicio* vox è medio Latio 241
Syriquid 215

T

TABERNACVLA 9
Tabernaculum ducis quare appellatum prætorium 184
Tabulamentum 246
Taciti teſtimonium 83
Taleare 351
Taleæ ſurculi 351
Tamburlianus Scytharum Imperat. 237
Tantus abſolutè poſitum 381
Tantus, quantus pro *tot, quot* Græca phraſi dicuntur 232
Tarquinius Superbus vite puniendi genus inuenit 72
Tegimen pro *tegmen* Vegetio redditum 433
Tela ex alto faciliùs, ſed certiùs ſurſum mittuntur 257
Tela ex nauibus qualia veteres iecerint. 437
Tela quoque ducum nominibus inſcripta 167
Temeritas in re militari ante omnia vitanda 274
Temonarij qui 28
Tempeſtatum & ſerenitatum ſigna 424
de iis Ciceronis verſus 424 item Lucani 424.425
Templa de manubiis extructa 127
Tempora antiqui per horas non diſtinguebant 218
Tentamenti vocabulum Vegetio redditum 169
Tentamentum 246
Tentoria 9
Terebra etiam inter machinas 367
eius figura 367
Teſſera vocale ſignum 113
Teſſera per taleolam data 113
Teſſeræ frumentariæ 113 illæ ex ligno, plumbo 114 etiam ex ære 114
Teſſerarij 114
Teſſera profectionis 114 prœlij, prandij, euocationis 114
Teſſeræ Pharſalicæ pugnæ 114
Teſſera vigiliarū à præfecto legionis data 114 data ab Imperat. & ducibus 114
Teſſeram tribuni diſtribuebant 115
Teſſeram quis primus in bello dederit 115
Teſſera, Militemus 93
Teſſera à quo daretur, à quo diſtribueretur 233
Teſſera ſæpe vno verbo data 233
non rarò pluribus 233 interdum ſententia pro teſſera fuit 233 interdum verſus 233

Teſtimoniales honeſtè miſſis dabantur 87
Teſtudo quid ſit 157 origo eius 157
Teſtudinem in Circo qualem exhibere ſolent 157 ad imitationem teſtudinis illius duplicem Romani in exercitu excogitauerunt 158 qualem in campis patentibus exſtruxerint 158 inde vt rediuiui redintegrabant prœlium 158 equites & impedimenta in medium recipiebantur 158
Teſtudinis aliud genus in oppugnationibus 358
Teſtudo in pugna nauali 358
qua ratione ibi compoſita 159
Teſtudinem illam vſui quoque fuiſſe in tranſmittendis impedimentis 159
Teſtudines in exercitu variæ 357
Teſtudinis figura 357
Teſtudo arietaria 358
Thebani ſub Epaminunda floruerunt 75
Thoraces ſquamati cum magnis ſcutis à Macrino ablati 56
Thoracomachus qualis fuerit 52
vnde dictus 52 eius abuſus 53
Thraces bellicæ diſciplinæ Rom. magni imitatores 75
Thraſybulus qua cauſſa in tabernaculo ſuo interfectus 258
Tiberij nimia crudelitas 179
Tiberius Domini nomen recuſauit 77
Tignarij 143
Timidum videri præſtat quàm parum prudentem 77
Timor promtos facit ad conſultandū 274
Tituli varij vſus apud antiquos 148
Titulum geſtarunt ſontes 148
Titulus adfixus in ludis 148
item vendundis ædibus 148
Titulum & fiſcus adfigebat 148
Tituli in triumphis 148 amphoris adhibiti 148 victimis alligati 149
Titus xv. Imp. in exercitu 136
Titus Cæſar ipſe vigilias circumiuit 265
Tolerantia 8
Tolerantia bonorum militum 347
Tollenon, machina 384 eius figura 385
Torquati nomen T. Manlius meruit 120
Item C. Nonius Aſprenas 120
Torques inter dona 122
Torulus in galea 148
Trabes ſingulari numero 384
Trabibus arietes arcebant 351
Tractoriæ in curſu publico 10
Tradere verbi elegans ſignificatio 140
Traianus in puniendis militibus temperantiſſimus 277
Tranſitus militum pecunia hodie redimitur 118 idem quoque apud Roman. factitatum 118
Triarij cæteris vſu & ætate præſtabant. 130
Triarij conſurgentes ad pugnam, antepilanos omnes intra ſuos ordines recipiebant 59
Triarij genu dextro innixi ſignum pugnæ exſpectabant 157
Triarij qui 293
Triarij ſoli fodiunt 265
Triarij veterani & ſpectatæ virtutis 147
Triariis locus poſtremus adtributus 59
Tribuli ſparſi contra quadrigas falcatas 322
Tribulorum vſus in caſtris ponendis 322
& in prohibenda eruptione 322
Tribunal ceſpititium 271
Tribuni ablegare à ſignis milites ſua cauſſa non debent 176
Tribuni ærarij 216
Tribuni an vicarios habuerint 112
Tribuni à tribu 109
Tribuni commeatum dare multis ſine con ſenſu Conſulis non debebant 172
Tribuni creati à principibus 110
Tribuni etiam imagines & titulos in prouinciis meruerunt 106
Tribuni ipſi animaduerterunt 68
Tribuni militaris officia 260
Tribuni militum comitiis fieri deſierunt 110 lecti ſuffragiis ad legiones 110
Tribuni militum Conſulari poteſtate 109
partim ex plebe, partim ex patribus 109
tres numero 109 ſex numero 110
Tribuni conſulari poteſtate viginti 110
Tribuni militum aureis annulis vſi 111
Tribuni militum viciſſim imperabant 135
Tribunis interdictum ne milites expilarent 180
Tribunis non ſemper datum fuit optiones facere 113
Tribunorum commoda 180
Tribunorum creandorum ritus 110
Tribunorum inſigne gladius 110
item annuli 111
Tribunus ſontes ad pœnam deputabat 68
fuſtuarium infligebat 68
Tribus Rom. tres 150
Tributa non conferentes admoniti cogebantur 214
Tributa vel poſſeſſores vel conductores prædiorum conferebant 217
Tributi alia ratio inferendi 216
Tributi inferendi ratio Romæ mutata 216
Tributum duplex Romæ imperatum 216
Tributum tumultuarium 216
in tabulas ærarij referebatur 216
Tributum ex quo appellatum 215
Tributum quot vicibus inferebatur 213
Trierarchi vnde nuncupati 429
Trochleæ qualia inſtrumenta 370
Troia ludus equeſtris 196 à quo inuentus 196
Tropæa poſt victoriam fixa 326
Tropæa ſoli duces erexerunt 326
Tropæa vnde dicta 326

Tropæum apud Rom. qui primum conſtituerint 126
Triumphus belli pretium maximum 128
Triumphus quando conceſſus 128
quando negatus 128
Triumphus Romæ qua lege conceſſus 337
Tryphonis ſtratagema 398
Tuba directa 116
Tuba directa erat 234
Tubarij 141
Tubarij qui 234
Tubicines 234
Tumultuaria caſtella 267
Tumultuaria certamina 267
Tumultuarij milites 267
Tumultus quid 17
Turma equitum 101
Turma erat equitum XXXII. 108
Turma vnde appellata 150
Turres in muris ciuitatum quomodo extruendæ 338
Turres vnde ambulatoriæ vocentur 371
Turres diſſolutæ in exercitu circumlatæ 371
Turris minor alta cubitorum ſexaginta. 371
Turris maior alta cubitorum CCXX 371
Turris à Diade excogitatæ figura 372
Turres aliæ quas Vegetius deſcribit 373. 374
Turris Vegetij 373
Turrium ambulatoriarum effectus 375
Turrium metu Galli ſe dedunt 375
etiam Perſæ 375
Turres etiam in nauibus 375 in turribus multi armati 375 item & machinæ in iis per tabulata diſpoſitæ 375
Turres fronte ferrea 375
Turres etiam ipſi obſeſſi in mœnibus ſuis exſtruxerunt 375
Turres variis modis incenſæ 378
ei incendio extinguendo homines deſtinati 378
Turris minor ex maiori euecta in fraudem opidanorum 374 eius figura 386
Tyrocinium anno XVII. cœpit 278
Tyrones ad militiam adſcripti non iuſta ætate 26
Tyrones à poſſeſſoribus præbiti 27. 28
Tyrones & opidanos ad concurſum armorum adſuefaciendi modus 243
Tyrones in gymnaſiis laminis ferendis exercebantur 48
Tyrones non ſimul vt inſcripti ſunt, in legionum numerum relati 97
Tyrones qui dicantur 97
quomodo æſtimarentur 97
Tyrones pingues non legendi 21
Tyrones quando primùm cœpti inſtitui à magiſtris 40
Tyrones ab equitibus, etiam à ſenatoribus eruditi 40
Tyronibus non permiſſum teſtari 97
Tyronum productio perſonalis 27
Tyronũ præbitio patrimoniale munus 27
Tyronum exercitatio pacis tempore non negligenda 74
Tyronum numero cenſentur qui diu pugnare deſierunt 186 itidem illi qui nunquam viderunt vulnerari 186
Tyronum examen 24
Tyronum probatores diligenter requiſiti 28

V

VACATIONES militum quomodo redimerentur pecunia 181
Vacationes ſublatæ ab Othone Cæſare, & perſolutæ centurionibus è fiſco 181
quod reliqui principes ſecuti ſunt 181
Valens ſuis neglectis Gothos amplectitur 50 à Gothis aliquoties ſuperatus 50
ab iiſdem combuſtus 50
Valens Valentiniani frater occumbit 2
Valentiniani tertij pater, mater 2
eiuſdem vxor 2
Valentiniani tres, omneſque Occidenti præfuerunt 2
Valentinianus primus ab inuentione nouorum armorum celebris 356
Valentinianus primus 2
Valentinianus ſecundus 2
Valentinianus tertius 2
Valli ſudes ſunt 257
Valli vnde dicti 402
Vallum quid ſit 402
Vegetij locus ex Catone deſcriptus 304
Vegetij prænomen 1
Vegetius Comes 1
Vegetius epitomen confecit 32
Veget. Florus, alij à Plinio diſſentiunt 43
Vegetius fuit Chriſtianus 2
quo Imperatore vixerit 2
Vegetius imitatus Virgilium 425
Vegetius in legione centuriones tantùm LV. agnoſcit 134
Vegetius libros ſuos in capita diſtinxit 3
Vegetius plures auctores inſpexit quàm quos nominat 31
Veiorum nocturna eruptio 376
Vela nauium tingi ſolita 416 id inuentum primùm in claſſe Alexandri Magni 416
Vela quis primus naui appoſuerit 416
Velitatio publicæ pugnæ opponitur 274
Velitationibus periculum facere oportet de ſuis militibus 274
Velites contra elephantos miſſi 326
haſtis latiori ferro contra eos vſi 327
Velites & triarij omnes immunes ab excubiis 261
Velites vt & equites deſcripti 296
Velitum arma 296 hi equites & pedites pugnabant 296

Velitum parma, & gladius 296
Velitum vſus quando primû repertus 296
Velum purpureum inſigne imperatoriæ nauis ad Actium 439
Venandi conſuetudo quantum Sertorio profuerit 23
Venatio Circenſis 194 ſæpe edita à principibus 194 etiam per aliquot dies continuos 194
Venationes noctibus etiam exhibitæ 194
Venatio ſumptuoſiſſima ab Imp. Probo edita 194
Venatio triplex 24
Veneris Caluæ templum Rom. ex quo originem ceperit 352
Venti plures tempeſtatibus magnis ſimul ſpirant 418
Venti principales quatuor 417
Ventorum numerus & nomina 417.418
Vento ſecundo miſſa tela vlteriùs & maiori impetu feruntur 289
Ver aperit mare 421
Verba actiua ſæpe paſſiuam ſignificationem habent 71
Vercingetorigis res aduerſa fortuna auctæ 331
Veredi 10
Verguere, tinguere & multa alia ſimiliter olim ſcribebant 300
Veſtes militibus datæ 123
Veſtimenta & calcei militum ſeptimo die inſpiciebantur 146
Veſtis militi è publico Vegetij æuo non data 175 data olim, ſed pretium eius à ſtipendio detrahebatur 175 id abrogatum lege C. Gracchi 175
Veteranus ſemel in die exercendus 186
Veterû librorû ſcriptura examinanda 299
Vexilla in ſingulis centuriis vel manipulis 295 in iis ſcriptum quota eſſet centuria & ex qua cohorte 235
Vexilla noſtratium hodie maiora 239
Vexillarij 79
Vexillationes equites 79
Vexillationes vnde nomen habeant 78
Vexillationes diuerſæ à legionibus 78
Vexillis milites donati 123
Vexillorum ſigna 147
Vexillum apud Rom. purpureum, indicium pugnæ 237
Vexillum olim plures quàm centum milites continebat 147
Vexillum hominum CLXXXIV. 147
Victi interdum recuperant victoriam 331
Victoriæ magna pars inſtructioni aciei tributa 81
Victoriam duces ſibi vindicant rebus diuerſis 330 etiam bello nauali 330
Victoria modeſtè vtendum 5 2
Victoriam reportaſſe exercitu incruento, maxima ducum laus eſt 268
Vigeſimatio 229
Vigiliæ in quatuor partes diſtributæ 264 interdum totam noctem ſimul omnes vigilabant 264
Vigilias milites agebant ordine ſuæ matriculæ 262
Vigilium pro *vigilum* 176
Vine corporis an magis animi viribus res militaris procedat 17
Virgilium imitatus Vegetius 379
Virgilius Ennij verſum imitatus 377
Vineæ plures fiebant & in vnum cogebantur 366
Vinearum vſus & forma 364
Vinum inter dona militaria 123
Vite Rom. puniebantur 72
Vites & ſata abeſſe debēt à paludibus 209
Vlyſſis facundia 348
Vmbri qui 285
Vncia vnde dicta 16
Volatus auium, ſignum hoſtis aduentantis vel latitantis 238
Voluptas vrbes perdit 8
Vota ſuſcepta pro exeuntibus militatum 20 quando perſoluta 20
Vrbibus nomina ab Imperat. Romanis impoſita 334
Vrbibus nomina à côditoribus indita 334 item ab iis qui amplificarint 334
Vri vbi gignantur 235 corû cornua 235
Vri à bubalis differunt 235
Vri vox Gallica 235
Vrinator à quo appelletur 442
Vrnis vnde nomen 442
Vrſiliani quomodo vocandi quæſitum 318
Vſu & exercitio ſeruandum id quod didicimus 41
Vtres depicti 248
Vtribus veſtimenta quoque iniecta, & iis crates ſuperimpoſitæ ad tranſmittendum flumen 248
Vtribus vtebantur Rom. in tranſeundis fluminibus 247
Vulcanaliorum die à Segedanis recuperata victoria 331

X

X pro S apud Veteres ſæpè vſitatû 418
Xantippus Lacedæmonius dux Carthaginienſibus datus 202 Carthaginienſium res vna aciei inſtructione reſtituit 202
Xerxis exercitus flumina epotauit 203 quantus fuerit 203

FINIS.

INDEX

INDEX EXPLICATIONVM VEL EMENDATIONVM,

QVÆ

COMMENTARIO STEWECHII ad VEGETIVM continentur.

ÆLIANI *locus fortè ſanatus* 290
Alciati emendatio reiecta 95
ab Alciato diſſenſio 218
Alexandrini Neapolitani error 314
Ammiani locus tentatus 28
Ammiani locus mihi ſuſpectus 46
Ammianus correctus 280. 335
Apuleius emendatus 88. 130. 280. 286. 293
Auctor de viris illuſtribus fortè an mendoſus 102
CAESAR *de mendo ſuſpectus* 259
Caſar illuſtratus 264 *idem emendatus* 264
Capitolini ſcripturam tueor 371
Caſſiodori locus in dubium vocatus, fortè emendatus 80
Caſſiodoro lux adhibita 214
Caſſiodorus correctus 41. 433
Cenſorinus leuiter correctus 266
Ciceronis lectio confirmata 168
Cicero illuſtratus 335
Ciceronis locus de coniectura leuiter emendatus 285
EGNATII *error* 180
FESTVS *emendatus* 279
Feſti locus mihi ſuſpectus 279
Feſti locus tentatus 300 *iterum* 301
Flauius Vopiſcus emendatus 260
iterum 260
Flori locus tentatus 400
Frontini locus ſanatus 258
GLOSSAE *veteres emendata* 354
ISIDORVS *correctus* 97. 133
Itinerariũ & Æthicus leuiter correcti 410
Iuuenalis leuiter correctus 434
LAMBINVS *à me notatus* 168
Lampridij lectio reſtituta 142
Lampridius leuiter emendatus 27
Laurentij Valla opinio reiecta 232

LEGES variæ emendatæ, vel explicatæ.

In Codice.

Explicata l. prima C. de veteranis; & l. iubemus, C. de erogatione militaris annona 109
Emendata l. 1 C. de famoſis libellis 293
Emendata l. 2. C. de Apoſtatis 29
Lux data l. 2. C. de exactoribus tributorum. 191
Emendata l. 2. C. de Præfecto Prat. Aphrica 232
Emaculata l. 3. C. de offic. Praf. vrbi. 276
Emendata l. 4. C. quibus ex cauſis ſerui pro pramio 91
Interpretata l. 7 C. de donationibus 168
l. 7. C. de excuſatione munerum, rectè à Cuiacio emendata 22
Interpretata l. 8. C. de vectigalibus 350
Tentata aliquot leges C. de vſuris 50
Emendata l. neque furti, C. quibus ex cau. infam. irrogetur 208

In Digeſt.

Defenſa. l. 1. ff. de iuſtitia & iure 80
Defenſa partim lectio in l. 2 ff. de origine iuris 110
Defenſa ſcriptura vulgata in l. 3. ff. de re militari 370 *item in l. quod ſi ff. de capt. & poſtlim. reuerſis* 370
Interpretata l. 14. ff. de legationibus 139
Interpretata l. penult. ff. ex quibus cauſis maiores. 188
l. vlt. ff de iure immunitatis, rectè à Turnebo emendata 149
Tentata l. vlt ff. de iure immunitatis 191
Emendata l. vlt. ff. de iure immunitatis 235
Interpretata l. filiusfamilias, ff. de procuratoribus 85

Emendata l. deferri, ff. de iure fiſci 87
Interpretata l. qui cum uno ff. de re militari 21
Emendata l. nomus, ff. de verborum ſig. 130

In Inſtitutionibus.

Adhibita lux §. directò, Inſt. De codicillis 169 Item §. Emancipati. Inſt. De hereditat. quæ ab inteſtato 169
Emendatus §. Illis autem, Inſt. De milit. teſtam. 224
Inſtitutionum Iuſtiniani locus defenſus 29
Inſtitutionum locus reſtitutus 29

In Pandectis.

Tentatus locus ex Pandectis 29
LIVIVS correctus 218
Liuij lectio confirmata 189
Liuij duo loca expendenda 82
Lud. Roſſardus reprehenſus 208
MODESTVS mendoſus 133
Modij in Vegetium correctio approbata 310. 313
NONII locus tentatus 96
Notitia Imperij correcta 335
PLAVTI verſus tentatus 364
Plinij Panegyr. locus ter emendatus 270
Plinij locus ſuſpectus mihi de gloſſemate 251
Plinius illuſtratus 131
Pomponius Lætus emendatus 144
Prudentius illuſtratus 236
SALLVSTIVS correctus 14
Spartiani locus ſuſpectus mihi 109
TACITI lectio confirmata 105
Tertulliano lux adhibita 181
Tertulliani locus in dubium vocatus 192
Trebellij locus tentatus 51
Turnebi lapſus 402
Turnebi in Veget. correctio approbata 419
VALTVRII lapſus 326
Varronis lectio vulgaris ſuſpecta 47
Vegetius emendatus 6. 11. 14. 15. 37. 45. 47. 48 62. 63. 69. 73. 74. 90 97 133. 137. 138. 139. 140. 141. 143. 146. 161. 162. 168. 169. 171. 172. 182. 183. 184 188. 190. 191. 199. 200. 205. 208. 210. 213. 218. 219. 225. 231. 239 240. 241. 242. 245. 246. 250. 256. 257. 258. 265. 266. 279. 280. 281. 282. 284. 285. 286. 287. 293. 294. 295. 297. 300. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 309. 310. 313. 330. 331. 332. 336. 337. 341. 365. 380. 381. 382. 384. 394. 398. 404. 405. 410. 419. 423. 433. 441.
gloſſemate liberatus 27. 168. 183. 186. 204. 225. 242. 256. 268. 347. 349. 297. 336 350. 352. 414.
de gloſſemate ſuſpectus 47, 49
defenſa & confirmata eius lectio 16. 46. 139 149. 237. 246. 285. 342. 406. 426
contra Zoilum defenſus 328
ſuppletus 37. 150. 270. 291. 376. 418
eius lectio ſuſpecta 52. 279
audacter tentatus ſeu potius emendatus 79
à magno mendo purgatus 71. 75. 96. 97
tentata in eo lectio 147. 161. 196. 208 233. 236. 240. 245. 275. 327. 337. 369. 409. 423
mutata lectio 206. 209. 243, 244. 262 269
in dubium vocatus 211. 266, 343. 344. 345. 346. 363. 364
expenſus & examinatus 151. 224. 268. 270. 306. 336
locus in eo hiulcus 331 ſcabroſus locus 426 deſperatus locus 314
ſcriptura varia 366. 369
ſententia reddita 341
vox ablata 386
verbo auctus 137
illuſtratus 131. 412
in eum coniectura 416 & pluſ in alibi
interpunctio mutata 182 273
Rectè a Cuiacio emaculatus Vegetius 220
Cur ab aliis deprauatus 187
Romana phraſis ei reddita 80
numerorum nomen ei reſtitutum 84
Iugare verbum, puto illi dandum 86
verbum Samiare ei redditum 153
tentamenti vocabulum ei redditum 169
trepidandi verbum ei redditum 189
rursum ei reſtitutum 200
propugnatores ei redditi 244
Vertranij lapſus 222
Virgilius illuſtratus 25
Virgilius interpretatus 129
Vitruuius à Turnebo emendatus 191
Vopiſcus emaculatus 142

TYPOGRA-

Typographus Lectori S.

Benivole Lector, Abſolueramus iam propemodum ſecundam hanc Stevvechiani Vegetij editionem, cùm neſcio quo caſu in epiſtolam quampiam ipſius Stevvechij, quam ille ad amicum aliquem ſuum ſcripſerat, incidimus. In quâ hæc reperi, quæ te non ignorare tuâ intereſſe ſum arbitratus: ac in primis illud, quòd Præfatio ad Guilielmum de Spangen, & Walrandum de Haeften &c. bis in hoc opere poſita ſit; ſemel ante Modeſtum, iterum ante Coniectanea in Frontinum. Cui errori hoc remedium adhiberi volebat auctor, vt prior illa præfatio, Modeſto præfixa, abijceretur; & poſtrema hæc quæ eſt ante Coniectanea in Frontinum, ſeruaretur. Alterum quod monitum te volebat, eſt quòd interpretationes adiungendæ fuerint illis figuris quæ ſunt paginis 163. 164. 165. & ſimul characteribus qui inſerti ſunt figuris paginarum 408. 432. & 441. Nam prioribus illis figuris pag. 163. 164. 165. adiungenda erant nomina militum, quorum ibi ſcuta depicta: & pag. 408. 432. & 441. deſiderantur aliquæ figurarum per ſe obſcurarum explanationes. Quas etſi ſedulò à nobis conquiſitas, nanciſci tamen non potuimus. Quod ideò tantùm monitum te volui, ne fortè exiſtimes planè otioſas eſſe litteras figuris illis inſertas. Reſtant nunc adhuc paucula quædam errata, non magni momenti, partim à Stevvechio ipſo, in eâdem illâ epiſtolâ adnotata; partim à nobis hac editione animaduerſa. ſunt autem hæc:

Pagina 30. *linea* 21. Pandectis Piſarris: *lege* Pand. Piſanis. 87. *in margine* Emeriti ſtipendia *lege* Emerita ſtipendia. 133. 5. multæ particulæ *lege* multas particulas. 259. *in margine* Pepatura quid ſit *lege* Pedatura quid ſit. 295. 24. ſed nulli illi *lege* ſed nullus illi. 330. 36. pernicioſæ clades *lege* pernicioſa clades. 356. 28. offenſis, iratoſque *lege* offenſos iratoſque. 363. 5. ſcriptoribus; neque neſciuiſſe *dele* neque & *lege* ſcriptoribus. neſciuiſſe. 417. 1. *initio* ſale ventiſque *lege, duabus vocibus præpoſitis,* ſole nec ſale ventiſque.

Multa priori editione propter auctoris abſentiam malè lecta, mendosè excuſa erant. Ea nos vt emendatiùs nunc prodirent, curauimus. quod facilè apparebit ei cui hanc editionem cum illâ conferre placuerit. Vale, & boni conſule.

18

QVONIAM omnia cognationis &
Ariſtoteles appellat, in omni quæſ
quæritur. Hunc Fr. Hotomanus d
Græcè, Latinè propoſitum appellauit: à qu
atque informata, vt à quibus ſanguinem hy
rentur: qui ab eo duxiſſent, infrà: qui pr
quaſique deriuati eodem ex fonte eſſent, i
tamen agnati cum cognatis permiſcerentu
enim & ſororem illinc, quos conſanguine
Affinitatis figura Læuirum à dextra, Glorem
que Iuriſconſulto mirificè placuit, ingenio
gnam à bonis omnibus gratiam inibit. Sin e
mutatione facta laudem in ſe alieni laboris
ſibi fore aduerſarium intelligat, quo cum in

Lectori.

mina ex eo genere ſunt, quæ cum aliis conferuntur, quæ τὰ πρός τι
ione primum omnium conſtitui oportet eum de cuius cognatione
ua aptius aliquod excogitaretur nomen, tantiſper Hypotheticum,
o eodem ita eſt duodecim ab hinc annis figura graduum adumbrata
otheticus duxiſſet, ij ſuprà ſuo quiſque loco atque ordine deſcribe-
etereà communem cum ipſo ſanguinis fontem, & caput haberent,
ta ſub vtrunque directi ordinis ſuperioris latus ſubtexerentur, vt ne
r, ſed illos à dextra, hos à læua Propoſitus ſpectaret. Fratrem
os, hinc, quos vterinos vulgò appellamus, appinxit: item vt in
à læua. Quam ſi quis nunc rationem, quæ adhuc eruditiſsimo cui-
ſa excogitata inuentione aliqua peruertat, melioréмque afferat, ma
egregia aliorum inuenta ſibi aſtutè tribuere, & paruula quadam im-
deriuare, fructúmque alienæ induſtriæ decerpere cogitet, is paratum
erdicto contendere neceſſe ſit.

18

LEGATORIA S. BENEDETTO
CITERNA

Digitized by Google